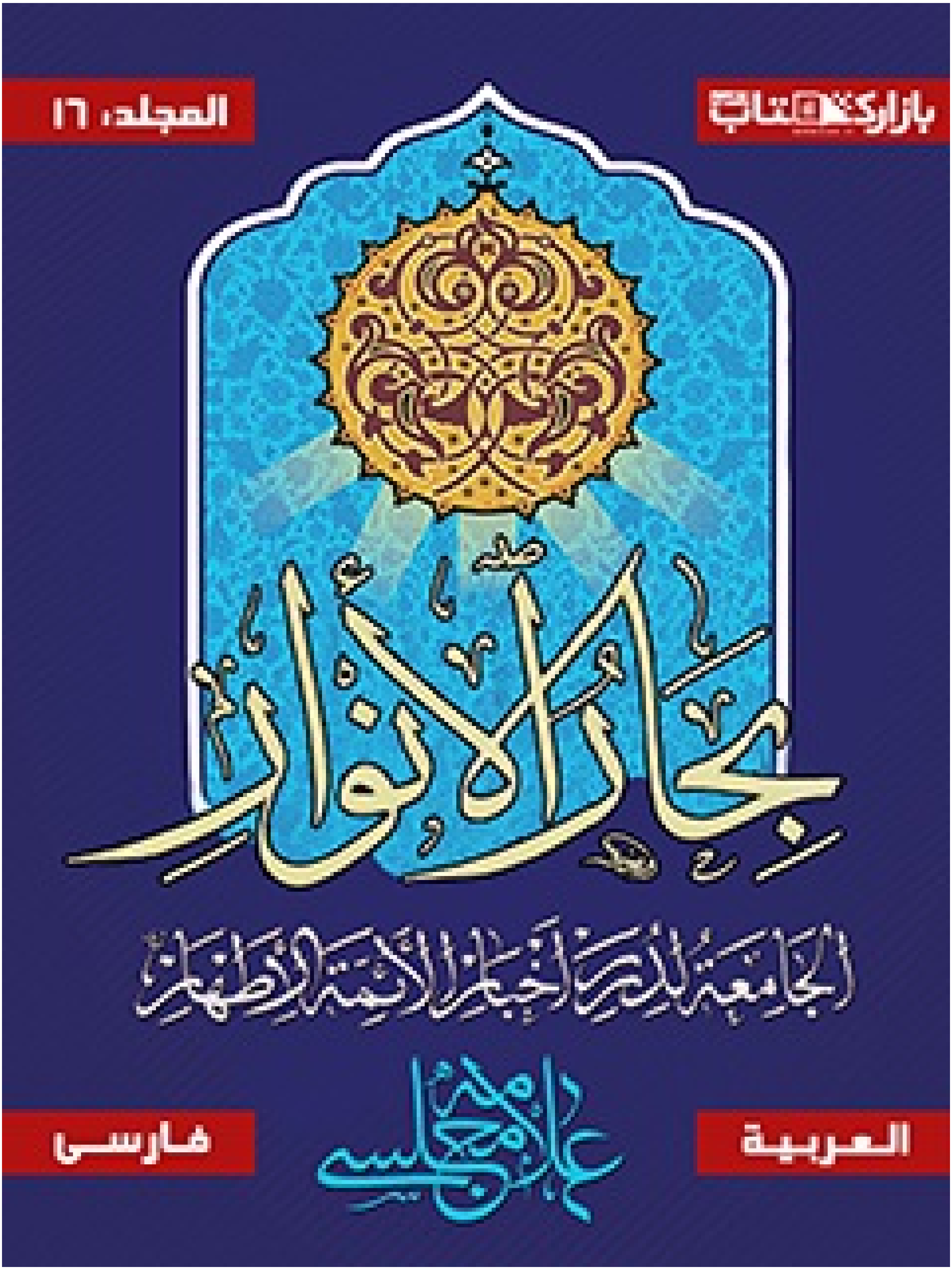

بازار کتاب
المجلد، ١٦
بحار الأنوار
الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار
علامه مجلسی
العربية
فارسی

بسم الله الرحمن الرحیم

بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار علیهم السلام با ترجمه فارسی

کاتب:

محمدباقر بن محمدتقی علامه مجلسی

نشرت فی الطباعهٔ:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

رقمی الناشر:

مرکز القائمیهٔ باصفهان للتحریات الکمبیوتریهٔ

الفهرس

بحار الأنوار الجامعه لدرر أخبار الائمه الأطهار المجلد ۱۶ : تاریخ پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله – ۲

اشاره

سرشناسه: مجلسی محمد باقربن محمدتقی ۱۰۳۷ – ۱۱۱۱ق.

عنوان و نام پدیدآور: بحارالانوار: الجامعه لدرر أخبار الائمه الأطهار تالیف محمدباقر المجلسی.

مشخصات نشر: بیروت داراحیاء التراث العربی [۱۴۴۰].

مشخصات ظاهری: ج – نمونه.

یادداشت: عربی.

یادداشت: فهرست نویسی بر اساس جلد بیست و چهارم، ۱۴۰۳ق. [۱۳۶۰].

یادداشت: جلد۲۴،۵۲،۶۵،۶۶،۶۷،۸۷،۹۲،۹۱،۹۴،۱۰۳،۱۰۸(چاپ سوم: ۱۴۰۳ق.=۱۹۸۳م.=[۱۳۶۱]).

یادداشت: کتابنامه.

مندرجات: ج .۲۴. کتاب الامامه. ج.۵۲. تاریخ الحجه. ج۶۵،۶۶،۶۷. الایمان و الکفر. ج.۸۷. کتاب الصلاه . ج. ۹۱،۹۲ .الذکر و الدعا. ج. ۹۴. کتاب السوم. ج.۱۰۳.فهرست المصادر. ج.۱۰۸.الفهرست.–

موضوع: احادیث شیعه — قرن ۱۱ق

رده بندی کنگره: BP۱۳۵/م۳ب ۳۱۳۰۰ ی ح

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۱۶۸۰۹۴۶

ص: ۱

**[ترجمه]

سرشناسه : مجلسی، محمد باقربن محمدتقی، ۱۰۳۷ – ۱۱۱۱ق.

عنوان قراردادی : بحار الانوار .فارسی .برگزیده

عنوان و نام پدیدآور : ترجمه بحارالانوار/ مترجم گروه مترجمان؛ [برای] نهاد کتابخانه های عمومی کشور.

مشخصات نشر : تهران: نهاد کتابخانه های عمومی کشور، موسسه انتشارات کتاب نشر، ۱۳۹۲ -

مشخصات ظاهری : ج.

شابک : دوره : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ ؛ ج.۱ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۷-۲ ؛ ج.۲ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۸-۹ ؛ ج.۳ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۹-۶ ؛ ج.۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰۷۰-۲ : ؛ ج.۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۱-۹ : ؛ ج.۶ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۲-۶ : ؛ ج.۷ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۳-۳ : ؛ ج.۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۴-۰ ؛ ج.۱۰ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۶-۴ : ؛ ج.۱۱ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۳-۲ : ؛ ج.۱۲ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ : ؛ ج.۱۳ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۵-۶ : ؛ ج.۱۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۶-۳ : ؛ ج.۱۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۷-۰ : ؛ ج.۹۷۸:۱۶-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۸-۷ ؛ ج.۹۷۸:۱۷-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۹-۴ ؛ ج.۱۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۰-۰ ؛ ج.۹۷۸:۱۹-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۱-۷ ؛ ج.۹۷۸:۲۰-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۲-۴ ؛ ج.۲۱: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۳-۱ ؛ ج.۹۷۸:۲۲-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۴-۸ ؛ ج.۹۷۸:۲۳-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۵-۵

مندرجات : ج.۱. کتاب عقل و علم و جهل.- ج.۲. کتاب توحید.- ج.۳. کتاب عدل و معاد.- ج.۴. کتاب احتجاج و مناظره.- ج. ۵. تاریخ پیامبران.- ج.۶. تاریخ حضرت محمد صلی الله علیه وآله.- ج.۷. کتاب امامت.- ج.۸. تاریخ امیرالمومنین.- ج.۹. تاریخ حضرت زهرا و امامان والامقام حسن و حسین و سجاد و باقر علیهم السلام.- ج.۱۰. تاریخ امامان والامقام حضرات صادق، کاظم، رضا، جواد، هادی و عسکری علیهم السلام.- ج.۱۱. تاریخ امام مهدی علیه السلام.- ج.۱۲. کتاب آسمان و جهان - ۱.- ج.۱۳. آسمان و جهان - ۲.- ج.۱۴. کتاب ایمان و کفر.- ج.۱۵. کتاب معاشرت، آداب و سنت ها و معاصی و کبائر.- ج.۱۶. کتاب مواعظ و حکم.- ج.۱۷. کتاب قرآن، ذکر، دعا و زیارت.- ج.۱۸. کتاب ادعیه.- ج.۱۹. کتاب طهارت و نماز و روزه.- ج.۲۰. کتاب خمس، زکات، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، عقود و معاملات و قضاوت

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

یادداشت : ج.۲ - ۸ و ۱۰ - ۱۶ (چاپ اول: ۱۳۹۲) (فیپا).

موضوع : احادیث شیعه -- قرن ۱۱ق.

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور، مجری پژوهش

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور. موسسه انتشارات کتاب نشر

رده بندی کنگره : BP۱۳۵/م۳ب۳۰۴۲۱۶۷ ۱۳۹۲

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی : ۳۳۴۸۹۸۵

ص: ۱

**[ترجمه]

تتمه کتاب تاریخ نبینا صلی الله علیه و آله

باب ۵ تزوجه صلی الله علیه و آله بخدیجه رضی الله عنها و فضائلها و بعض أحوالها

الأخبار

اشاره

أقول: سیأتی بعض فضائلها فی باب أحوال أبی طالب.

**[ترجمه]می گویم: برخی از فضایل خدیجه در باب احوال ابو طالب خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۱»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنِ ابْنِ قُولَوَیْهِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَامِرٍ عَنْ أَبَانٍ عَنْ بُرَیْدٍ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: (۱) لَمَّا تُوُفِّیَتْ خَدِیجَهُ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهَا جَعَلَتْ فَاطِمَهُ علیها السلام تَلُوذُ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ تَدُورُ حَوْلَهُ وَ تَقُولُ أَبَتِ (۲) أَیْنَ أُمِّی قَالَ فَنَزَلَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام فَقَالَ لَهُ رَبُّکَ یَأْمُرُکَ أَنْ تُقْرِئَ فَاطِمَهَ السَّلَامَ وَ تَقُولَ لَهَا إِنَّ أُمَّکِ فِی بَیْتٍ مِنْ قَصَبٍ (۳) کِعَابُهُ مِنْ ذَهَبٍ وَ عُمُدُهُ یَاقُوتٌ أَحْمَرُ بَیْنَ آسِیَهَ وَ مَرْیَمَ بِنْتِ عِمْرَانَ فَقَالَتْ فَاطِمَهُ علیها السلام إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّلَامُ وَ مِنْهُ السَّلَامُ وَ إِلَیْهِ السَّلَامُ (۴).

**[ترجمه]الأمالی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: چون خدیجه که خدا از او خشنود باد درگذشت، حضرت فاطمه سلام الله علیها به رسول خدا صلی الله علیه و آله پناه بُرد و گرد ایشان می چرخید و می فرمود: ای پدر! مادرم کجاست؟ در آن دم جبرئیل فرود آمد و به حضرت عرض کرد: پروردگارت به تو امر می کند که به فاطمه سلام برسان و به او بگو مادرت در خانه‌ای از جواهرات که قبه‌هایش از طلا و ستون‌هایش از یاقوت سرخ است، در کنار آسیه و مریم بنت عمران به سر می‌برد. آن گاه حضرت فاطمه سلام الله علیها فرمود: به راستی که خداوند خود سلام است و سلام از سوی او و سلام به سوی اوست - . المجالس: ۱۱۰ -

**[ترجمه]

«۲»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی أَبُو عَمْرٍو (۵) عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْجُعْفِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ الْحُرِّ النَّخَعِيِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ أَوَّلُ

۱- فی المصدر: سمعت أبا عبد اللّه جعفر بن محمّد علیهما السلام یقول.

۲- فی المصدر: یا أبه.

۳- القصب: ما کان مستطیلا من الجوهر. الدر الرطب. الزبرجد الرطب المرصع.

۴- المجالس: ۱۱۰.

۵- فی المصدر: أبو عمر عبد الواحد بن محمّد بن عبد اللّه بن محمّد بن مهدیّ. و فیه: محمّد ابن یحیی الجعفی قال: حدّثنا أبی قال: حدّثنا الحسین بن عبد الکریم و هو أبو هلال الجعفی قال:

مَنْ آمَنَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنَ الرِّجَالِ عَلِیٌّ علیه السلام وَ مِنَ النِّسَاءِ خَدِیجَهُ علیها السلام (۱).

**[ترجمه]الأمالی: از ابن عباس روایت شده که وی گفت: نخستین مردی که به رسول خدا صلی الله علیه و آله ایمان آورد حضرت علی علیه السلام بود و نخستین زن خدیجه - . المجالس: ۱۶۲ - .ص: ۱

**[ترجمه]

«۳»

ل، الخصال مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ أَبِی الْقَاسِمِ بْنِ مَنِیعٍ عَنْ شَیْبَانَ بْنِ فَرُّوخَ عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِی الْفُرَاتِ عَنْ عِلْبَاءِ بْنِ أَحْمَرَ عَنْ عِکْرِمَهَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: خَطَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَرْبَعَ خُطَطٍ فِی الْأَرْضِ وَ قَالَ أَ تَدْرُونَ مَا هَذَا قُلْنَا اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَفْضَلُ نِسَاءِ الْجَنَّهِ أَرْبَعٌ خَدِیجَهُ بِنْتُ خُوَیْلِدٍ وَ فَاطِمَهُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ وَ مَرْیَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ وَ آسِیَهُ بِنْتُ مُزَاحِمٍ امْرَأَهُ فِرْعَوْنَ (۲).

**[ترجمه]الخصال: از ابن عباس روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله چهار خط بر روی زمین کشید و فرمود: آیا می‌دانید این‌ها چیست؟ عرض کردیم: خدا و رسولش بهتر می‌دانند. فرمود: برترین زنان بهشت چهار تن هستند:

خدیجه بنت خُوَیلد و فاطمه بنت محمد و مریم بنت عمران و آسیه بنت مُزاحم همسر فرعون - . الخصال ۱: ۹۶ - .

**[ترجمه]

«۴»

ل، الخصال سُلَیْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ اللَّخْمِیُّ (۳) عَنْ عَلِیِّ بْنِ عَبْدِ الْعَزِیزِ عَنْ حَجَّاجِ بْنِ الْمِنْهَالِ عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِی الْفُرَاتِ عَنْ عِلْبَاءٍ (۴) عَنْ عِکْرِمَهَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: خَطَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَرْبَعَ خُطُوطٍ ثُمَّ قَالَ خَیْرُ نِسَاءِ الْجَنَّهِ مَرْیَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ وَ خَدِیجَهُ بِنْتُ خُوَیْلِدٍ وَ فَاطِمَهُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ وَ آسِیَهُ بِنْتُ مُزَاحِمٍ امْرَأَهُ فِرْعَوْنَ (۵).

**[ترجمه]الخصال: از ابن عباس روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله چهار خط کشید و فرمود: بهترین زنان بهشت مریم بنت عمران است و خدیجه بنت خُوَیلد و فاطمه بنت محمد و آسیه بنت مُزاحم همسر فرعون - . الخصال ۱: ۹۶ - .

**[ترجمه]

«۵»

ل، الخصال ابْنُ إِدْرِیسَ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْأَشْعَرِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الرَّازِیِّ عَنِ ابْنِ أَبِی عُثْمَانَ عَنْ مُوسَی بْنِ بَکْرٍ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ

الْأَوَّلِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ اخْتَارَ مِنَ النِّسَاءِ أَرْبَعاً مَرْیَمَ وَ آسِیَهَ وَ خَدِیجَهَ وَ فَاطِمَهَ (۶).

أقول: سیأتی فیما أجاب أمیر المؤمنین علیه السلام الیهودی الذی سأل عن خصال الأوصیاء فقال علیه السلام فیما قال کنت أول من أسلم فمکثنا بذلک ثلاث حجج و ما علی وجه الأرض خلق یصلی و یشهد لرسول الله صلی الله علیه و آله بما أتاه غیری و غیر ابنه خویلد رحمها الله و قد فعل.

۱- المجالس: ۱۶۲.

۲- الخصال ۱: ۹۶.

۳- اللخمی بالخاء نسبه إلی لخم، و هو بطن عظیم ینتسب إلی لخم و اسمه مالک بن عدی بن الحارث بن مره بن ادد بن زید بن یشجب بن عریب بن زید بن کهلان بن سبأ بن یشجب بن یعرب بن قحطان، و الرجل من مشایخ الصدوق کتب إلیه من اصبهان.

۴- علباء بالکسر فالسکون ثمّ الباء و المد، و هو علباء بن أحمر الیشکری البصری، کان من القراء.

۵- الخصال ۱: ۹۶.

۶- المصدر ۱: ۱۰۷.

**[ترجمه]الخصال: امام کاظم علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند از میان زنان چهار تن را برگزید: مریم و آسیه و خدیجه و فاطمه - . الخصال ۱: ۱۰۷ - .

می گویم: این خبر خواهد آمد که امیرمومنان علیه السلام در پاسخ به مرد یهودی که از ایشان درباره ویژگی‌های پیامبران پرسید، فرمود: من نخستین کسی بودم که اسلام آورد و ما سه سال را به همین منوال گذراندیم، بر روی زمین هیچ کس نماز نمی‌خواند و به نبوت رسول خدا صلی الله علیه و آله شهادت نمی‌داد جز من و دختر خویلد که خدایش رحمت کند.

ص: ۲

**[ترجمه]

«۶»

ل، الخصال ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ أَبِي عَلِيٍّ الْوَاسِطِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عِصْمَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي الْمِقْدَامِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَنْزِلَهُ فَإِذَا عَائِشَةُ مُقْبِلَةٌ عَلَى فَاطِمَةَ- تُصَايِحُهَا وَ هِيَ تَقُولُ وَ اللَّهِ يَا بِنْتَ خَدِيجَةَ مَا تَرَيْنَ إِلَّا أَنَّ لِأُمِّكِ عَلَيْنَا فَضْلًا وَ أَيُّ فَضْلٍ كَانَ لَهَا عَلَيْنَا مَا هِيَ إِلَّا كَبَعْضِنَا فَسَمِعَ مَقَالَتَهَا لِفَاطِمَةَ فَلَمَّا رَأَتْ فَاطِمَةُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَكَتْ فَقَالَ مَا يُبْكِيكِ يَا بِنْتَ مُحَمَّدٍ قَالَتْ ذَكَرَتْ أُمِّي فَتَنَقَّصَتْهَا فَبَكَيْتُ فَغَضِبَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ قَالَ مَهْ يَا حُمَيْرَاءُ فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى بَارَكَ فِي الْوَدُودِ الْوَلُودِ وَ إِنَّ خَدِيجَةَ رَحِمَهَا اللَّهُ وَلَدَتْ مِنِّي طَاهِراً وَ هُوَ عَبْدُ اللَّهِ وَ هُوَ الْمُطَهَّرُ وَ وَلَدَتْ مِنِّي الْقَاسِمَ وَ فَاطِمَةَ وَ رُقَيَّةَ وَ أُمَّ كُلْثُومٍ وَ زَيْنَبَ وَ أَنْتِ مِمَّنْ أَعْقَمَ اللَّهُ رحمه (رَحِمَهَا) فَلَمْ تَلِدِي شَيْئاً (۱).

**[ترجمه]الخصال: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد منزل خود شد و دید عایشه رو به حضرت فاطمه سلام الله علیها با صدای بلند می گوید: ای دختر خدیجه! به خدا سوگند تو می‌پنداری مادرت بر ما برتری داشته، او در چه چیز برتر از ما بود؟ او کسی نبود جز یکی همچون ما. پیامبر صلی الله علیه و آله سخن عایشه به حضرت فاطمه سلام الله علیها را شنید. وقتی حضرت فاطمه رسول خدا را دید به گریه افتاد. پیامبر فرمود: چه چیز تو را گریاند ای دختر محمد؟! حضرت فاطمه سلام الله علیها فرمود: او از مادرم یاد کرد و از منزلت او کاست و من به گریه افتادم. رسول خدا خشمگین شد و فرمود: ای حمیراء دم فرو بَند! خداوند تبارک و تعالی زن مهربان و زایا را فرخنده گردانده است، خدیجه که خدایش رحمت کند از من طاهر را، یعنی همان عبدالله یا مُطهَّر را، زایید و نیز از من قاسم و فاطمه و رقیّه و اُم کلثوم و زینب را زایید، اما تو از زنانی هستی که خداوند نازایشان کرده، تو فرزندی نزاییدی - . الخصال ۲: ۳۷ و ۳۸ - .

**[ترجمه]

«۷»

ص، قصص الأنبياء علیهم السلام تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله بِخَدِيجَةَ وَ هُوَ ابْنُ خَمْسٍ وَ عِشْرِينَ سَنَةً وَ تُوُفِّيَتْ خَدِيجَةُ بَعْدَ

أَبِی طَالِبٍ بِثَلَاثَهِ أَیَّامٍ.

**[ترجمه]قصص الأنبیاء: پیامبر صلی الله علیه و آله در بیست و پنج سالگی با خدیجه ازدواج کرد و خدیجه سه روز پس از درگذشت ابوطالب جان سپرد.

**[ترجمه]

«۸»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: کَانَ سَبَبُ تَزْوِیجِ خَدِیجَهَ مُحَمَّداً أَنَّ أَبَا طَالِبٍ قَالَ یَا مُحَمَّدُ إِنِّی أُرِیدُ أَنْ أُزَوِّجَکَ وَ لَا مَالَ لِی أُسَاعِدُکَ بِهِ وَ إِنَّ خَدِیجَهَ قَرَابَتُنَا وَ تُخْرِجُ کُلَّ سَنَهٍ قُرَیْشاً فِی مَالِهَا مَعَ غِلْمَانِهَا یَتَّجِرُ لَهَا وَ یَأْخُذُ وِقْرَ بَعِیرٍ (۲) مِمَّا أَتَی بِهِ فَهَلْ لَکَ أَنْ تَخْرُجَ قَالَ نَعَمْ فَخَرَجَ أَبُو طَالِبٍ إِلَیْهَا وَ قَالَ لَهَا ذَلِکَ فَفَرِحَتْ وَ قَالَتْ لِغُلَامِهَا مَیْسَرَهَ أَنْتَ وَ هَذَا الْمَالُ کُلُّهُ بِحُکْمِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَلَمَّا رَجَعَ مَیْسَرَهُ حَدَّثَ أَنَّهُ مَا مَرَّ بِشَجَرَهٍ وَ لَا مَدَرَهٍ إِلَّا قَالَتْ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ قَالَ جَاءَ بَحِیرَا الرَّاهِبُ وَ خَدَمَنَا لَمَّا رَأَی الْغَمَامَهَ عَلَی رَأْسِهِ تَسِیرُ حَیْثُمَا سَارَ تُظِلُّهُ بِالنَّهَارِ وَ رَبِحَا فِی ذَلِکَ السَّفَرِ (۳) رِبْحاً کَثِیراً فَلَمَّا انْصَرَفَا قَالَ مَیْسَرَهُ لَوْ تَقَدَّمْتَ یَا مُحَمَّدُ إِلَی مَکَّهَ وَ بَشَّرْتَ خَدِیجَهَ بِمَا قَدْ رَبِحْنَا لَکَانَ أَنْفَعَ لَکَ فَتَقَدَّمَ مُحَمَّدٌ عَلَی رَاحِلَتِهِ فَکَانَتْ خَدِیجَهُ فِی ذَلِکَ الْیَوْمِ جَالِسَهً عَلَی غُرْفَهٍ مَعَ نِسْوَهٍ فَظَهَرَ لَهَا مُحَمَّدٌ رَاکِباً (۴) فَنَظَرَتْ خَدِیجَهُ إِلَی غَمَامَهٍ عَالِیَهٍ عَلَی رَأْسِهِ تَسِیرُ بِسَیْرِهِ وَ رَأَتْ مَلَکَیْنِ

ص: ۳

۱- المصدر ۲: ۳۷ و ۳۸.

۲- أی حمل بعیر.

۳- فی المصدر: و ربحنا فی هذه السفره.

۴- فی المصدر: راکبا علی راحلته.

عَنْ يَمِينِهِ وَ عَنْ شِمَالِهِ (۱) فِي يَدِ كُلِّ وَاحِدٍ سَيْفٌ مَسْلُولٌ يَجِيئَانِ (۲) فِي الْهَوَاءِ مَعَهُ فَقَالَتْ إِنَّ لِهَذَا الرَّاكِبِ لَشَأْناً عَظِيماً لَيْتَهُ جَاءَ إِلَى دَارِي فَإِذَا هُوَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله قَاصِدٌ لِدَارِهَا (۳) فَنَزَلَتْ حَافِيَةً إِلَى بَابِ الدَّارِ وَ كَانَتْ إِذَا أَرَادَتِ التَّحَوُّلَ مِنْ مَكَانٍ إِلَى مَكَانٍ حَوَّلَتِ الْجَوَارِي السَّرِيرَ الَّذِي كَانَتْ عَلَيْهِ فَلَمَّا دَنَتْ مِنْهُ قَالَتْ يَا مُحَمَّدُ اخْرُجْ وَ أَحْضِرْنِي (۴) عَمَّكَ أَبَا طَالِبٍ السَّاعَةَ وَ قَدْ بَعَثَتْ إِلَى عَمِّهَا (۵) أَنْ زَوِّجْنِي مِنْ مُحَمَّدٍ إِذَا دَخَلَ عَلَيْكَ فَلَمَّا حَضَرَ أَبُو طَالِبٍ قَالَتْ (۶) اخْرُجَا إِلَى عَمِّي لِيُزَوِّجَنِي مِنْ مُحَمَّدٍ فَقَدْ قُلْتُ لَهُ فِي ذَلِكَ فَدَخَلَا عَلَى عَمِّهَا وَ خَطَبَ أَبُو طَالِبٍ الْخُطْبَةَ الْمَعْرُوفَةَ وَ عَقَدَ النِّكَاحَ فَلَمَّا قَامَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله لِيَذْهَبَ مَعَ أَبِي طَالِبٍ قَالَتْ خَدِيجَةُ إِلَى بَيْتِكَ فَبَيْتِي بَيْتُكَ وَ أَنَا جَارِيَتُكَ (۷).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از جابر روایت شده که وی گفت: سبب ازدواج خدیجه با حضرت محمد صلی الله علیه و آله این بود که ابوطالب گفت: ای محمد! می‌خواهم تو را همسر دهم اما مالی ندارم که با آن به تو کمک کنم، خدیجه از نزدیکان ماست و هر سال با مال خود قریشیان را به همراه غلامانش به تجارت می‌برد و آنان برای او تجارت می‌کنند و هر یک به اندازه بار یک شتر از آن‌چه می‌آورد می‌گیرد، آیا می‌خواهی تو هم بروی؟ فرمود: بله. ابوطالب نزد خدیجه رفت و این سخن به او گفت. خدیجه خوشحال شد و به غلامش «میسره» گفت: تو و این مال کاملا به امر محمد صلی الله علیه و آله خواهید بود. وقتی میسره بازگشت تعریف کرد که بر هر درخت و کلوخی که گذر کرده شنیده که آن‌ها می‌گفته‌اند: سلام بر تو ای رسول خدا! میسره همچنین گفت: بحیراء راهب آمد و وقتی دید ابری بر سر محمد صلی الله علیه و آله سایه افکنده و او در طول روز به هر کجا می‌رود آن نیز با او می‌رود، به ما خدمت کرد. آن‌ها در آن تجارت بسیار سود کردند. وقتی خواستند برگردند میسره گفت: ای محمد! اگر تو زودتر به مکه بروی و به خدیجه مژده دهی که ما سود کرده‌ایم، این به نفع توست. حضرت محمد بر مرکب خود نشست و زودتر به راه افتاد. آن روز خدیجه با زنان دیگر بر در اتاقی نشسته بود. ناگهان حضرت پیش چشمش پدیدار شد. خدیجه به ابر بزرگی که بالای سر حضرت همپای ایشان حرکت می‌کرد نگریست و دید در سمت راست و چپ حضرت دو فرشته با دو شمشیر برآهیخته می‌آیند.

ص: ۳

گفت: این سوار حتما منزلتی والا دارد، کاش به سمت سرای من بیاید. ناگاه دید او محمد صلی الله علیه و آله است و به طرف سرای خودش می‌آید. او که هرگاه می‌خواست جا به جا شود کنیزانش تخت زیر پایش را جا به جا می‌کردند، در دم پابرهنه سوی در شتافت و چون نزدیک حضرت رسید عرض کرد: ای محمد! برو و همین حالا عمویت ابوطالب را بیاور. سپس کسی را نیز نزد عموی خود فرستاد که بیا و وقتی محمد صلی الله علیه و آله داخل شد، مرا به همسری او درآور. وقتی ابوطالب آمد، خدیجه گفت: نزد عموی من بیایید تا مرا به عقد محمد را درآورد، من در این باره با او سخن گفته‌ام. این‌گونه آن دو نزد عموی خدیجه رفتند و ابوطالب خطبه معروف را خواند و عقد را جاری ساخت. چون محمد صلی الله علیه و آله برخاست تا با ابوطالب برود، خدیجه به ایشان عرض کرد: به خانه خود بیا، خانه من خانه توست و من کنیز تو هستم - . الخرائج: ۱۸۶ ، ۱۸۷ - .

**[ترجمه]

د، العدد القويه قب، المناقب لابن شهرآشوب زَوَّجَ أَبُو طَالِبٍ خَدِيجَهَ مِنَ النَّبِيِّ وَ ذَلِكَ أَنَّ نِسَاءَ قُرَيْشٍ اجْتَمَعْنَ فِي الْمَسْجِدِ فِي عِيدٍ فَإِذَا هُنَّ بِيَهُودِيٍّ يَقُولُ لَيُوشِكُ أَنْ يُبْعَثَ فِيكُنَّ نَبِيٌّ فَأَيُّكُنَّ اسْتَطَاعَتْ أَنْ تَكُونَ لَهُ أَرْضاً يَطَؤُهَا فَلْتَفْعَلْ فَحَصَبْنَهُ وَ قَرَّ ذَلِكَ الْقَوْلُ فِي قَلْبِ خَدِيجَهَ وَ كَانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله قَدِ اسْتَأْجَرَتْهُ خَدِيجَهُ عَلَى أَنْ تُعْطِيَهُ بَكْرَيْنِ وَ يَسِيرَ مَعَ غُلَامِهَا مَيْسَرَهَ إِلَى الشَّام فَلَمَّا أَقْبَلَا فِي سَفَرِهِمَا (۸) نَزَلَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله تَحْتَ شَجَرَهٍ فَرَآهُ رَاهِبٌ يُقَالُ لَهُ نَسْطُورُ فَاسْتَقْبَلَهُ وَ قَبَّلَ يَدَيْهِ وَ رِجْلَيْهِ وَ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ لَمَّا رَأَى مِنْهُ عَلَامَاتٍ وَ إِنَّهُ نَزَلَ تَحْتَ الشَّجَرَهِ ثُمَّ قَالَ لِمَيْسَرَهَ طَاوِعْهُ فِي أَوَامِرِهِ وَ نَوَاهِيهِ فَإِنَّهُ نَبِيٌّ وَ اللَّهِ مَا جَلَسَ هَذَا الْمَجْلِسَ بَعْدَ عِيسَى عليه السلام أَحَدٌ غَيْرُهُ وَ لَقَدْ

۱- فی المصدر: ملک عن یمینه، و ملک عن شماله.

۲- فی المصدر: یحثان.

۳- فی المصدر: إلی دارها.

۴- فی المصدر: و احضر لی.

۵- فی المصدر: عمها ورقه.

۶- فی المصدر: قالت له.

۷- الخرائج: ۱۸۶ و ۱۸۷.

۸- من سفرهما خ ل.

بَشَّرَ بِهِ عِيسَى عليه السلام وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ وَ هُوَ يَمْلِكُ الْأَرْضَ بِأَسْرِهَا وَ قَالَ مَيْسَرَةُ يَا مُحَمَّدُ لَقَدْ جُزْنَا عَقَبَاتٍ بِلَيْلَةٍ كُنَّا نَجُوزُهَا بِأَيَّامٍ كَثِيرَةٍ وَ رَبِحْنَا فِي هَذِهِ السَّفْرَةِ مَا لَمْ نَرْبَحْ مِنْ أَرْبَعِينَ (١) سَنَةً بِبَرَكَتِكَ يَا مُحَمَّدُ فَاسْتَقْبِلْ بِخَدِيجَةَ وَ أَبْشِرْهَا بِرِبْحِنَا وَ كَانَتْ وَقْتَئِذٍ جَالِسَةً عَلَى مَنْظَرَةٍ لَهَا فَرَأَتْ رَاكِباً عَلَى يَمِينِهِ مَلَكٌ مُصْلِتٌ سَيْفَهُ وَ فَوْقَهُ سَحَابَةٌ مُعَلَّقٌ عَلَيْهَا قِنْدِيلٌ مِنْ زَبَرْجَدٍ وَ حَوْلَهُ قُبَّةٌ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ فَظَنَّتْ مَلِكاً يَأْتِي بِخِطْبَتِهَا وَ قَالَتِ اللَّهُمَّ إِلَيَّ وَ إِلَى دَارِي فَلَمَّا أَتَى كَانَ مُحَمَّداً وَ بَشَّرَهَا بِالْأَرْبَاحِ فَقَالَتْ وَ أَيْنَ مَيْسَرَةُ قَالَ يَقْفُو أَثَرِي قَالَتْ فَارْجِعْ إِلَيْهِ وَ كُنْ مَعَهُ وَ مَقْصُودُهَا لِتَسْتَيْقِنَ حَالَ السَّحَابَةِ فَكَانَتِ السَّحَابَةُ تَمُرُّ مَعَهُ فَأَقْبَلَ مَيْسَرَةُ إِلَى خَدِيجَةَ وَ أَخْبَرَهَا بِحَالِهِ وَ قَالَ لَهَا إِنِّي كُنْتُ آكُلُ مَعَهُ حَتَّى يَشْبَعَ (٢) وَ يَبْقَى الطَّعَامُ كَمَا هُوَ وَ كُنْتُ أَرَى وَقْتَ الْهَاجِرَةِ مَلَكَيْنِ يُظَلِّلَانِهِ فَدَعَتْ خَدِيجَةُ بِطَبَقٍ عَلَيْهِ رُطَبٌ وَ دَعَتْ رِجَالًا وَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَأَكَلُوا حَتَّى شَبِعُوا وَ لَمْ يَنْقُصْ شَيْئاً فَأَعْتَقَتْ مَيْسَرَةَ وَ أَوْلَادَهُ وَ أَعْطَتْهُ عَشَرَةَ آلَافِ دِرْهَمٍ لِتِلْكَ الْبِشَارَةِ وَ رَتَّبَتِ الْخُطْبَةَ مِنْ عَمْرِو بْنِ أَسَدٍ عَمِّهَا.

قال النسوی فی تاریخه أنکحه إیاها أبوها خویلد بن أسد فخطب أبو طالب بما رواه الخرکوشی فی شرف المصطفی و الزمخشری فی ربیع الأبرار و فی تفسیره الکشاف و ابن بطه فی الإبانه و الجوینی فی السیر عن الحسن و الواقدی و أبی صالح و العتبی فقال الحمد لله الذی جعلنا من زرع إبراهیم الخلیل و من ذریه الصفی إسماعیل و صنصئ (٣) معد و عنصر مضر و جعلنا حضنه بیته و سواس (٤) حرمه و جعل مسکننا بیتا محجوبا و حرما آمنا و جعلنا الحکام علی الناس ثم إن ابن أخی هذا محمد بن عبد الله لا یوازن برجل من قریش إلا رَجَحَ به و لا یقاس بأحد منهم إلا عظم عنه و إن کان فی المال مقلا

۱- فی أربعین خ ل.

۲- فی المناقب: حتی نشبع و یبقی الطعام بحاله.

۳- ضئضئ خ ل.

۴- قوله: حضنه البیت أی مربیه و کافله. سواس جمع السائس: المدبر و المتولی لامر القوم و من یصلح الخلق بارشادهم الی الطریق المنجی فی عاجلهم و آجلهم.

فإن المال ورق حائل (۱) و ظل زائل و له و الله خطب عظیم و نبأ شائع و له رغبه فی خدیجه و لها فیه رغبه فزوجوه و الصداق ما سألتموه من مالی عاجله و آجله فقال خویلد زوجناه و رضینا به.

و روی أنه قال بعض قریش یا عجبا أ یمهر النساء الرجال فغضب أبو طالب و قال إذا کانوا مثل ابن أخی هذا طلبت الرجال بأغلی الأثمان و إذا کانوا أمثالکم لم تزوجوا (۲) إلا بالمهر الغالی فقال رجل من قریش یقال له عبد الله بن غنم

هنیئا مریئا یا خدیجه قد جرت***لک الطیر فیما کان منک بأسعد

تزوجته (۳) خیر البریه کلها***و من ذا الذی فی الناس مثل محمد

و بشر به المرءان (۴) عیسی ابن مریم***و موسی بن عمران فیا قرب موعد

أقرت به الکتاب قدما بأنه***رسول من البطحاء هاد و مهتد (۵)

***

**[ترجمه]العدد القویه و مناقب ابن شهرآشوب : ابوطالب خدیجه را به همسری پیامبر صلی الله علیه و آله درآورد؛ از این قرار که زنان قریش در یک عید در عبادتگاه جمع شده بودند که ناگاه دیدند مردی یهودی آمد و گفت: به زودی در میان شما پیامبری برانگیخته خواهد شد، هر یک از شما توانست زمینی برای گام او شود، حتما چنین کند. آنان وی را با سنگ راندند اما سخن او در دل خدیجه نشست. در آن زمان پیامبر صلی الله علیه و آله برای خدیجه کار می‌کرد و او به حضرت دو شتر داده بود تا با غلام وی میسره به شام برود. چون آن دو راهی سفر شدند، پیامبر صلی الله علیه و آله زیر درختی پیاده شد. راهبی به نام نسطور دید که پیامبر به زیر آن درخت پیاده شد و همین‌که نشانه‌های ایشان را دید، و به استقبال آمد و دست و پای آن حضرت را بوسید و گفت: شهادت می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و شهادت می‌دهم که محمد رسول خداست. سپس به میسره گفت: از امر و نهی او اطاعت کن چراکه او پیامبر است، به خدا سوگند پس از عیسی علیه السلام کسی جز او در این نشیمنگاه ننشسته است، ص: ۴

و عیسی علیه السلام نوید او را داد و مژده داد پس از من پیامبری به نام احمد می‌آید که مالک سرتاسر زمین است. میسره عرض کرد: ای محمد! ما گردنه‌هایی را که قبلا در چند روز پشت سر می‌گذاشتیم، این بار در یک شب پشت سر گذاشته‌ایم و در این سفر چنان سودی برده‌ایم که در چهل سال هم نمی بردیم ، این‌ها به برکت توست ای محمد! پس خود نزد خدیجه برو و مژده سودمان را تو به او بده. در آن هنگام خدیجه رو به منظره‌ای نشسته بود. ناگاه دید سواری می‌آید که در سمت راست خود فرشته‌ای با شمشیری برکشیده دارد و بالای سرش ابری هست که قندیلی از زبرجد از آن آویزان است و گرداگردش گنبدی از یاقوت سرخ دارد. گمان کرد فرشته ای آمده تا از او خواستگاری کند. گفت: ای کاش او به طرف من و سرای من بیاید. وقتی آن سوار رسید، محمد بود و به او از سود مژده داد. خدیجه عرض کرد: میسره کجاست؟ فرمود: پشت سر من در راه است. عرض کرد: نزد او بازگرد و با او باش. خدیجه می‌خواست از ماجرای آن ابر مطمئن شود. دید آن ابر با او حرکت می‌کند. میسره نزد خدیجه رسید و ماجرای خود با حضرت را برایش تعریف کرد و گفت من در کنار او و از غذا می...

خوردم و سیر می‌شدم و غذا همان‌طور که بود، باقی می‌ماند، وقتی ظهر به نیمه می‌رسید، می‌دیدم دو فرشته بر سر او سایه می‌افکنند. در آن دم خدیجه دستور داد تا طبقی رطب آوردند و مردانی را به همراه رسول خدا دعوت کرد. آنان همه خوردند و سیر شدند اما چیزی از آن طبق کم نشد. او میسره و فرزندانش را آزاد کرد و ده هزار درهم به‌خاطر آن مژده به او عطا کرد. سپس ترتیبی داد تا عمویش عمرو بن اسد وی را به همسری حضرت درآورد.

نسوی در تاریخ خود می گوید: خدیجه را پدرش خُوَیلد بن اسد به عقد پیامبر صلی الله علیه و آله درآورد. بنا بر روایت خرگوشی در شرف المصطفی و زمخشری در ربیع الابرار و نیز در تفسیر کشاف و ابن بطه در الإبانه و جوینی در السیر به روایت از حسن و واقدی و ابی صالح و عتبی، ابوطالب خطبه خواند و گفت: ستایش از آن خداوندی است که ما را از فرزندان ابراهیم خلیل و از نسل اسماعیلِ برگزیده قرار داد و ما را از سلاله مَعَد و از تبار مُضر گرداند و ما را عهده‌دار خانه و گرداننده حرم خود نهاد و خانه ما را مورد حج مردم و مسکنی امن قرار داد و حکومت بر مردم را به ما عطا فرمود، این برادرزاده من، محمد بن عبدالله، با هر یک از مردان قریش قیاس شود بر او رجحان می‌یابد و با هر یک از آنان مقایسه شود، بر او برتری می‌یابد، اگر مال اندک دارد مال و منال برگی متغیر است و سایه ای ناپایدار، اما به خدا سوگند او جایگاهی والا و نامی زبانزد دارد، او خواستار خدیجه است و خدیجه نیز خواهان اوست، وی را به همسری او درآورید، هر چقدر مهر خواستید و هرگاه خواستید، من از مال خود خواهم داد. خُوَیلد گفت: به او دختر می‌دهیم و از او خرسندیم.

روایت شده که برخی از قریشیان گفتند: شگفتا، مگر زنان به مردان مهر می‌دهند؟! ابوطالب از این سخن برآشفت و گفت: اگر مردان همچون این برادرزاده من باشند زنان به گران‌ترین بها خواستار آنان هستند اما اگر همچون شما باشند، زنان فقط با مهریه‌های گران ازدواج می کنند. آن‌گاه یکی از قریشیان به نام عبدالله بن غنم گفت:

«گوارا و نوش باد بر تو ای خدیجه که پرنده خوشبختی بر طالع تو گذر کرد،

تو با بهترین مرد در میان همه مردم ازدواج کردی، چه کسی در میان مردم همچون محمد است؟

دو مرد بزرگ، عیسی بن مریم و موسی بن عمران مژده او را داده‌اند و میعاد نزدیک شده،

کتب پیشینیان اقرار کرده‌اند که او رسولی رهنما و ره‌یافته از سرزمین مکه است.»

**[ترجمه]

بیان

قوله فحصبنه أی رمینه بالحصباء و صئصئ بالمهملتین و المعجمتین الأصل قال فی النهایه فی حدیث الخوارج یخرج من ضئضئ هذا قوم یمرقون من الدین الضئضئ الأصل یقال ضئضئ صدق و ضؤضؤ صدق و حکی بعضهم ضئضی ء بوزن قندیل یرید أنه یخرج من نسله و من عقبه و رواه بعضهم بالصاد المهمله و هو بمعناه انتهی.

و فی القاموس الورق مثلثه و ککتف و جبل الدراهم المضروبه و محرکه الحی من کل حیوان و المال من إبل و دراهم و غیرها انتهی و فی الفقیه رزق کما سیأتی و الحائل المتغیر.

**[ترجمه]«حصبنَه» یعنی او را با سنگ زدند. «صئصئی» به دو گونه بی نقطه و با نقطه، «ضئضئی» یعنی اصل و سلاله؛ در «النهایه» درباره خوارج چنین آمده که «از این سلاله قومی بیرون می‌آید که از دین بازمی‌گردند.» ضئضئی یعنی اصل. گفته می‌شود: «ضئضئی صدق» و «ضؤضؤ صدق» . نیز برخی آن را بر وزن «قندیل» روایت کرده‌اند و گفته‌اند «ضئضیء»، در هر صورت منظور «نسل» و «تبار» است، برخی نیز آن را با صاد بدون نقطه روایت کرده‌اند که همچنان‌که گفتیم، به همان معناست.

در القاموس چنین آمده : کلمه «الورق» به صورت مثلّث و بر وزن «کتِف و جبَل» یعنی درهم‌های ضرب شده و اگر دو حرف اول مفتوح باشد به معنای حیوان زنده است و نیز به معنای مال یعنی شتر و درهم و غیره. در الفقیه «رزق» است چنان که خواهد آمد. الحائل یعنی متغیّر.

**[ترجمه]

«۱۰»

قب، المناقب لابن شهرآشوب خَرَجَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِلَی الشَّامِ فِی تِجَارَهٍ لِخَدِیجَهَ وَ لَهُ خَمْسٌ وَ عِشْرُونَ

ص: ۶

۱- فی العدد: أمر حائل.

۲- فی المناقب: لم یزوجوا.

۳- تزوجت خ ل.

۴- البران خ ل.

۵- مناقب آل أبی طالب ۱: ۲۹ و ۳۰. العدد مخطوط.

سَنَهً وَ تَزَوَّجَ بِهَا بَعْدَ أَشْهُرٍ قَالَ الْكَلَيْنِيُّ تَزَوَّجَ خَدِيجَهَ وَ هُوَ ابْنُ بِضْعٍ وَ عِشْرِينَ سَنَهً وَ لَبِثَ بِهَا أَرْبَعاً وَ عِشْرِينَ سَنَهً وَ أَشْهُراً وَ بُنِيَتِ الْكَعْبَهُ وَ رَضِيَتْ قُرَيْشٌ بِحُكْمِهِ فِيهَا وَ هُوَ ابْنُ خَمْسٍ وَ ثَلَاثِينَ سَنَهً (۱).

أقول: أوردنا تاريخ وفاتها فى باب المبعث.

**[ترجمه]المناقب: پيامبر صلى الله عليه و آله در تجارتى براى خديجه به شام رفت. ايشان در آن هنگام بيست و پنج ساله بود

ص: ۶

و يک ماه بعد با او ازدواج كرد. كلينى مى‌گويد: پيامبر صلى الله عليه و آله در بيست و چند سالگى با خديجه ازدواج كرد و بيست و چهار سال و چند ماه با او بود. زمانى كه كعبه را بازسازى كردند و قريشيان به داورى پيامبر صلى الله عليه و آله رضايت دادند، ايشان سى و پنج ساله بود - . المناقب ۱: ۱۱۹. - .

مى‌گويم: ما تاريخ درگذشت خديجه را در باب بعثت آورده‌ايم.

**[ترجمه]

«۱۱»

شى، تفسير العياشى عَنْ زُرَارَهَ وَ حُمْرَانَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِى جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ حَدَّثَ أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ: إِنَّ جَبْرَئِيلَ عليه السلام قَالَ لِي لَيْلَهَ أُسْرِيَ بِي حِينَ رَجَعْتُ وَ قُلْتُ يَا جَبْرَئِيلُ هَلْ لَكَ مِنْ حَاجَهٍ قَالَ حَاجَتِي أَنْ تَقْرَأَ عَلَى خَدِيجَهَ مِنَ اللَّهِ وَ مِنِّي السَّلَامَ وَ حَدَّثَنَا عِنْدَ ذَلِكَ أَنَّهَا قَالَتْ حِينَ لَقَّاهَا نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَقَالَ لَهَا الَّذِي قَالَ جَبْرَئِيلُ فَقَالَتْ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّلَامُ وَ مِنْهُ السَّلَامُ وَ إِلَيْهِ السَّلَامُ وَ عَلَى جَبْرَئِيلَ السَّلَامُ (۲).

**[ترجمه]تفسير عياشى: امام محمد باقر عليه السلام از ابو سعيد خُدرى نقل كرده كه وى گفت: رسول خدا صلى الله عليه و آله فرمود: در شبى كه مرا به آسمان بردند، هنگام بازگشتن به جبرئيل گفتم: اى جبرئيل! چيزى نمى‌خواهى؟ گفت: خواسته من اين است كه سلام خداوند و من را به خديجه برسانى. وقتى پيامبر صلى الله عليه و آله خديجه را ديد، سخن جبرئيل را برايش بازگفت. خديجه گفت: به راستى كه خداوند خود سلام است و سلام از سوى او و سلام به سوى اوست و سلام بر جبرئيل - . تفسير العياشى: نسخه خطى - .

**[ترجمه]

«۱۲»

كشف، كشف الغمه مِنْ مُسْنَدِ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله خَيْرُ نِسَائِهَا خَدِيجَهُ وَ خَيْرُ نِسَائِهَا مَرْيَمُ.

وَ مِنْهُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أُمِرْتُ أَنْ أُبَشِّرَ خَدِيجَهَ بِبَيْتٍ مِنْ قَصَبٍ لَا صَخَبَ فِيهِ وَ لَا نَصَبَ.

وَ مِنْهُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ أَوَّلَ مَنْ صَلَّى مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَعْدَ خَدِيجَهَ عَلِيٌّ علیه السلام وَ قَالَ مَرَّهً أَسْلَمَ.

**[ترجمه]کشف الغمّه: حضرت علی علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: بهترین زنان بهشت خدیجه و مریم هستند.

همان: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: به من امر شد به خدیجه مژده خانه‌ای از جواهرات بدهم که نه هیاهویی در آن هست و نه زحمتی.

همان: از ابن عباس روایت شده که وی گفت: نخستین کسی که پس از خدیجه به همراه پیامبر صلی الله علیه و آله نماز خواند حضرت علی علیه السلام بود. – و یا در جایی دیگر – نخستین کسی که اسلام آورد.

**[ترجمه]

بیان

و قد تقدم ذکر تقدم إسلامها رضی الله عنها و أنها سبقت الناس کافه فلا حاجه إلی إعاده ذلک و هو مشهور.

وَ مِنَ الْمُسْنَدِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: حَسْبُكَ مِنْ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ مَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ وَ خَدِيجَهُ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ وَ فَاطِمَهُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ وَ آسِيَهُ بِنْتُ مُزَاحِمٍ امْرَأَهُ فِرْعَوْنَ.

وَ مِنْهُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ: بَشَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله خَدِيجَهَ بِبَيْتٍ فِي الْجَنَّهِ

۱- المناقب ۱: ۱۱۹.

۲- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

لَا صَخَبَ فِيهِ (۱) وَ لَا نَصَبَ.

وَ رُوِيَ أَنَّ جَبْرَئِيلَ أَتَى النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله فَسَأَلَ عَنْ خَدِيجَةَ فَلَمْ يَجِدْهَا فَقَالَ إِذَا جَاءَتْ فَأَخْبِرْهَا أَنَّ رَبَّهَا يُقْرِئُهَا السَّلَامَ.

وَ رَوَى أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ: أَتَى جَبْرَئِيلُ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ هَذِهِ خَدِيجَةُ قَدْ أَتَتْكَ مَعَهَا إِنَاءٌ مُغَطًّى فِيهِ إِدَامٌ أَوْ طَعَامٌ أَوْ شَرَابٌ فَإِذَا هِيَ أَتَتْكَ فَاقْرَأْ عَلَيْهَا السَّلَامَ مِنْ رَبِّهَا وَ مِنِّي السَّلَامَ وَ بَشِّرْهَا بِبَيْتٍ فِي الْجَنَّةِ مِنْ قَصَبٍ لَا صَخَبَ فِيهِ وَ لَا نَصَبَ (۲).

**[ترجمه]پیشتر سخن از پیشگامی خدیجه در مسلمان شدن آمد و گفته شد که او در اسلام بر همه مردم پیشی گرفت، پس دیگر نیازی به تکرار این سخن مشهور نیست.

مسند احمد: پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: از زنان جهان مریم بنت عمران و خدیجه بنت خُوَیلد و فاطمه بنت محمد و آسیه بنت مُزاحم همسر فرعون تو را بس.

همان: از عبدالله بن ابی اوفی روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله به خدیجه مژده از خانه‌ای در بهشت داد

ص: ۷

که نه هیاهویی در آن هست و نه زحمتی.

همان: نیز روایت شده که وی گفت: جبرئیل نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و سراغ خدیجه را گرفت. حضرت او را نیافت. جبرئیل گفت: وقتی آمد به او خبر بده که پروردگارش به او سلام می‌رساند.

همان: از ابوهریره روایت شده که وی گفت: جبرییل نزد پیامبر آمده بود. به ایشان عرض کرد: اکنون خدیجه در ظرفی درپوشیده برایت غذا و آب می‌آورد، وقتی آمد از سوی پروردگارش و از سوی من به او سلام برسان و به او مژده خانه‌ای از جواهرات در بهشت بده که نه هیاهویی در آن هست و نه زحمتی.

**[ترجمه]

و قال شريك و قد سئل عن القصب قصب الذهب. (۳) و قال الجوهری القصب أنابيب من جوهر و ذكر الحديث.

و قال غيره اللؤلؤ و قال صاحب النهاية فی غريب الحديث القصب لؤلؤ مجوف واسع كالقصر المنيف فی هذا الحديث و القصب من الجوهر ما استطال منه فی تجويف.

وَ رُوِيَ أَنَّ عَجُوزاً دَخَلَتْ عَلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَأَلْطَفَهَا فَلَمَّا خَرَجَتْ سَأَلَتْهُ عَائِشَةُ فَقَالَ إِنَّهَا كَانَتْ تَأْتِينَا فِي زَمَنِ خَدِيجَةَ وَ إِنَّ حُسْنَ الْعَهْدِ مِنَ الْإِيمَانِ..

وَ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ: ذَکَرَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله خَدِیجَهَ یَوْماً وَ هُوَ عِنْدَ نِسَائِهِ فَبَکَی فَقَالَتْ عَائِشَهُ مَا یُبْکِیکَ عَلَی عَجُوزٍ حَمْرَاءَ مِنْ عَجَائِزِ بَنِی أَسَدٍ فَقَالَ صَدَّقَتْنِی إِذْ کَذَّبْتُمْ وَ آمَنَتْ بِی إِذْ کَفَرْتُمْ وَ وَلَدَتْ لِی إِذْ عَقَمْتُمْ قَالَتْ عَائِشَهُ فَمَا زِلْتُ أَتَقَرَّبُ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بِذِکْرِهَا.

و نقلت من کتاب معالم العتره النبویه لأبی محمد عبد العزیز بن الأخضر الجنابذی الحنبلی ذکر خدیجه بنت خویلد أم المؤمنین و تقدم إسلامها و حسن موازرتها و خطر فضلها و شرف منزلتها ذکر مرفوعا عن محمد بن إسحاق (۴) قال کانت خدیجه بنت خویلد

۱- فی المصدر: من قصب لا صخب فیه.

۲- قلت: الأحادیث کلها موجوده فی مسند أحمد فی باب مسند علیّ علیه السلام و مسند عبد اللّه جعفر و ابن عبّاس و أنس و عبد اللّه بن أبی أوفی و أبی هریره.

۳- فی المصدر: انه قصب الذهب. قلت: و لعلّ الصحیح: قال: إنّه قصب الذهب.

۴- و أخرجه أیضا ابن هشام فی السیره النبویّه ۱: ۲۰۳ بإسناده عن ابن إسحاق.

امرأه تاجره ذات شرف و مال تستأجر الرجال فی مالها و تضاربهم إیاه بشی ء تجعله لهم منه و کانت قریش قوما تجارا فلما بلغها عن رسول الله صلی الله علیه و آله من صدق حدیثه و عظیم أمانته و کرم أخلاقه بعثت إلیه و عرضت علیه أن یخرج فی مالها تاجرا إلی الشام و تعطیه أفضل ما کانت تعطی غیره من التجار مع غلام لها یقال له میسره فقبله منها رسول الله صلی الله علیه و آله و خرج فی مالها ذلک و معه غلامها میسره حتی قدم الشام فنزل رسول الله صلی الله علیه و آله فی ظل شجره قریبا من صومعه راهب فاطلع الراهب إلی میسره فقال من هذا الرجل الذی نزل تحت هذه الشجره فقال میسره هذا رجل من قریش من أهل الحرم فقال له الراهب ما نزل تحت هذه الشجره إلا نبی ثم باع رسول الله صلی الله علیه و آله سلعته التی خرج فیها (۱) و اشتری ما أراد أن یشتری ثم أقبل قافلا إلی مکه و معه میسره و کان میسره فیما یزعمون قال إذا کانت الهاجره (۲) و اشتد الحر نزل ملکان یظلانه من الشمس و هو یسیر علی بعیره فلما قدم مکه علی خدیجه بمالها باعت ما جاء به فأضعف أو قریبا و حدثها میسره عن قول الراهب و عما کان یری من إظلال الملکین فبعثت إلی رسول الله فقالت له فیما یزعمون یا ابن عم قد رغبت فیک لقرابتک منی و شرفک فی قومک و سطتک (۳) فیهم و أمانتک عندهم و حسن خلقک و صدق حدیثک ثم عرضت علیه نفسها و کانت خدیجه امرأه حازمه لبیبه و هی یومئذ أوسط قریش نسبا و أعظمهم شرفا و أکثرهم مالا و کل قومها قد کان حریصا علی ذلک لو یقدر علیه فلما قالت لرسول الله صلی الله علیه و آله ما قالت ذکر ذلک لأعمامه فخرج معه منهم حمزه بن عبد المطلب حتی دخل علی خویلد بن أسد فخطبها إلیه فتزوجها رسول الله صلی الله علیه و آله.

و روی بإسناده عن ابن شهاب الزهری قال لما استوی رسول الله صلی الله علیه و آله و بلغ أشده و لیس له کثیر مال استأجرته خدیجه بنت خویلد إلی سوق حباشه و هو سوق بتهامه و استأجرت معه رجلا آخر من قریش فقال رسول الله صلی الله علیه و آله ما رأیت من صاحبه لأجیر

۱- فی السیره: خرج بها.

۲- الهاجره: نصف النهار فی القیظ، أو من عند زوال الشمس إلی العصر.

۳- سطتک بکسر السین و فتح الطاء أی شرفک و سامی منزلتک.

خیرا من خدیجه ما کنا نرجع أنا و صاحبی إلا وجدنا عندها تحفه من طعام تخبأه لنا.

و منه قال الدولابی یرفعه عن رجاله أنه کان من بدء أمر رسول الله صلی الله علیه و آله أنه رأی فی المنام رؤیا فشق علیه فذکر ذلک لصاحبته خدیجه فقالت له أبشر فإن الله تعالی لا یصنع بک إلا خیرا فذکر لها أنه رأی أن بطنه أخرج فطهر و غسل ثم أعید کما کان قالت هذا خیر فأبشر ثم استعلن له جبرئیل فأجلسه علی ما شاء الله أن یجلسه علیه و بشره برساله الله حتی اطمأن ثم قال اقرأ قال کیف أقرأ قال اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ الَّذِی خَلَقَ خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَأْ وَ رَبُّکَ الْأَکْرَمُ فقبل رسول الله صلی الله علیه و آله رساله ربه و اتبع الذی جاء به جبرئیل من عند الله و انصرف إلی أهله فلما دخل علی خدیجه قال أ رأیتک الذی کنت أحدثک و رأیته فی المنام فإنه جبرئیل استعلن و أخبرها بالذی جاءه من عند الله و سمع فقالت أبشر یا رسول الله فو الله لا یفعل الله بک إلا خیرا فاقبل الذی آتاک الله و أبشر فإنک رسول الله حقا.

و روی مرفوعا إلی الزهری قال کانت خدیجه أول من آمن برسول الله صلی الله علیه و آله.

و عن ابن شهاب أنزل الله علی رسوله القرآن و الهدی و عنده خدیجه بنت خویلد.

و قال ابن حماد بلغنی أن رسول الله صلی الله علیه و آله تزوج خدیجه علی اثنتی عشره أوقیه ذهبا و هی یومئذ ابنه ثمانی و عشرین سنه.

و حدثنی ابن البرقی أبو بکر عن ابن هشام عن غیر واحد عن أبی عمرو بن العلاء قال تزوج رسول الله صلی الله علیه و آله خدیجه و هو ابن خمس و عشرین سنه.

و عن قتاده بن دعامه قال کانت خدیجه قبل أن یتزوج بها رسول الله صلی الله علیه و آله عند عتیق بن عائذ بن عبد الله بن عمرو بن مخزوم یقال ولدت له جاریه و هی أم محمد بن صیفی المخزومی ثم خلف علیها بعد عتیق أبو هاله هند بن زراره التیمی فولدت له هند بن هند ثم تزوجها رسول الله صلی الله علیه و آله.

و بإسناده یرفعه إلی محمد بن إسحاق قال کانت خدیجه أول من آمن بالله و رسوله و صدقت بما جاء من الله و وازرته علی أمره فخفف الله بذلک عن رسول الله صلی الله علیه و آله و کان لا یسمع شیئا یکرهه من رد علیه و تکذیب له فیحزنه ذلک إلا فرج الله ذلک عن رسول الله

صلی الله علیه و آله بها إذا رجع إلیها تثبته و تخفف عنه و تهون علیه أمر الناس حتی ماتت رحمها الله.

و عن إسماعیل بن أبی حکیم مولی آل الزبیر أنه حدث عن خدیجه أنها قالت لرسول الله صلی الله علیه و آله أی ابن عم أ تستطیع أن تخبرنی بصاحبک هذا الذی یأتیک إذا جاءک قال نعم قالت فإذا جاءك فأخبرنی فجاء جبرئیل علیه السلام فقال رسول الله صلی الله علیه و آله لخدیجه یا خدیجه هذا جبرئیل قد جاءنی قالت قم یا ابن عم فاجلس علی فخذی الیسری فقام رسول الله صلی الله علیه و آله فجلس علیها قالت هل تراه قال نعم قالت فتحول فاقعد علی فخذی الیمنی فتحول فقالت هل تراه قال نعم قالت فاجلس فی حجری ففعل قالت هل تراه قال لا قالت یا ابن عم اثبت و أبشر فو الله إنه لملک (۱) و ما هو بشیطان.

قال ابن إسحاق قد حدثت بهذا الحدیث عبد الله بن حسن قال سمعت أمی فاطمه بنت حسین تحدث بهذا الحدیث عن خدیجه إلا أنی سمعتها تقول أدخلت رسول الله صلی الله علیه و آله بینها و بین درعها فذهب عند ذلک جبرئیل فقالت خدیجه لرسول الله صلی الله علیه و آله إن هذا لملک و ما هو بشیطان.

و عن ابن إسحاق أن خدیجه بنت خویلد و أبا طالب ماتا فی عام واحد فتتابع علی رسول الله صلی الله علیه و آله هلاک خدیجه و أبی طالب و کانت خدیجه وزیره صدق علی الإسلام و کان رسول الله صلی الله علیه و آله یسکن إلیها.

و عن عروه بن الزبیر قال توفیت خدیجه قبل أن تفرض الصلاه و قال رسول الله صلی الله علیه و آله أریت بخدیجه بیتا من قصب لا صخب فیه و لا نصب.

و قال ابن هشام حدثنی من أثق به أن جبرئیل أتی النبی صلی الله علیه و آله فقال اقرأ خدیجه من ربها السلام فقال رسول الله صلی الله علیه و آله یا خدیجه هذا جبرئیل یقرئک من ربک السلام قالت خدیجه الله السلام و منه السلام و علی جبرئیل السلام.

و روی أن آدم علیه السلام قال إنی لسید البشر یوم القیامه إلا رجل من ذریتی

۱- فی المصدر: إن هذا لملک کریم.

نبی من الأنبیاء یقال له محمد صلی الله علیه و آله (۱) فضل علی باثنتین زوجته عاونته و کانت له عونا و کانت زوجتی علی عونا و إن الله أعانه علی شیطانه فأسلم و کفر شیطانی. (۲) و عن عائشه قالت کان رسول الله إذا ذکر خدیجه لم یسأم من ثناء علیها و استغفار لها فذکرها ذات یوم فحملتنی الغیره فقلت لقد عوضک الله من کبیره السن قالت فرأیت رسول الله صلی الله علیه و آله غضب غضبا شدیدا فسقطت فی یدی (۳) فقلت اللهم إنک إن أذهبت بغضب رسولک صلی الله علیه و آله لم أعد بذکرها (۴) بسوء ما بقیت قالت فلما رأی رسول الله صلی الله علیه و آله ما لقیت قال کیف قلت و الله لقد آمنت بی إذ کفر الناس و آوتنی إذ رفضنی الناس و صدقتنی إذ کذبنی الناس و رزقت منی (۵) حیث حرمتموه قالت فغدا و راح علی بها شهرا.

و روی أن خدیجه رضوان الله علیها کانت تکنی أم هند.

و عن ابن عباس أن عم خدیجه عمرو بن أسد زوجها رسول الله صلی الله علیه و آله و أن أباها مات قبل الفجار.

و عن ابن عباس أنه تزوجها صلی الله علیه و آله و هی ابنه ثمانی و عشرین سنه و مهرها (۶) اثنتی عشره أوقیه و کذلک کانت مهور نسائه و قیل إنها ولدت قبل الفیل بخمس عشره سنه و تزوجها صلی الله علیه و آله و هی بنت أربعین سنه و رسول الله صلی الله علیه و آله ابن خمس و عشرین سنه.

و حدیث عفیف و رؤیته النبی صلی الله علیه و آله و خدیجه و علیا یصلون حین قدم تاجرا إلی

۱- فی المصدر: أحمد.

۲- لعل المراد بالشیطان النفس الاماره، أی أن اللّه أعانه علی نفسه و وفقه فغلب علیها، و أدخلها تحت قیاده التسلیم لامر مولاها، و لکنی لم اوفق علی قیادتها فعصت و صدرت عنها ما یخالف رضی اللّه تعالی، هذا ما تحتمله ألفاظ الحدیث، لکنه غیر موافق لما علیه الإمامیّه من عصمه الأنبیاء علیهم السلام، فیجب طرحه أو حمله علی غیر ذلک ممّا تقدم فی بابه.

۳- أی ندمت علی ذلک.

۴- فی المصدر: لم أعد لذکر لها بسوء ما بقیت.

۵- فی المصدر: و رزقت منی الولد.

۶- فی المصدر: و مهرها النبیّ صلّی اللّه علیه و آله.

العباس و قوله لا و الله ما علمت على ظهر الأرض كلها على هـذا الـدين غير هؤلاء الثلاثه قد تقدم ذكره بطريقه فلا حاجه لنا إلى ذكره لأنه لم يختلف فى أنها رضـى الله عنها أول الناس إسـلاما و قال ابن سعد يرفعه إلى حكم بن حزام (۱) قال توفيت خديجه فى شـهر رمضان سـنه عشـره من النبوه و هى ابنه خمس و ستين سـنه فخرجنا بها من منزلها حتى دفناها بالحجون فنزل رسول الله صلى الله عليه و آله فى حفرتها و لم يكن يومئذ صلاه على الجنازه قيل و متى ذلك يا أبا خالد قال قبل الهجره بسنوات ثلاث أو نحوها و بعد خروج بنى هاشم من الشـعب بيسير قال فكانت أول امرأه تزوجها رسول الله صلى الله عليه و آله و أولاده كلهم منها إلا إبراهيم فإنه من ماريه القبطيه.

هذا آخر ما نقلته من كتاب الجنابذى (۲).

**[ترجمه]دربـاره «القصب» شـريك گفته يعنى «طلا»، و جـوهرى گفته يعنى «بنـدهايى از جواهر»، ديگرى گفته يعنى «لؤلؤ»، صـاحب «النهـايه» گفته «القصب» لؤلـؤ ميـان‌تهى و بزرگى است كه در اين حـديث همچـون كـاخى رفيع آمـده است، بنـابراين «القصب» بنايى بلند و ميان‌تهى از جواهرات است.

نيز روايت شـده پيرزنى خـدمت پيامبر صـلى الله عليه و آله رسـيد و حضـرت او را لطف بسـيار نمود. وقتى آن زن رفت عايشـه درباره او پرسـيد. پيامبر صـلى الله عليه و آله فرمود: او در زمان خـديجه پيش ما مى‌آمـد، به راستى كه نگاه داشـتن عهـد نشانه ايمان است.

و حضـرت على عليه السـلام فرمود: روزى پيامبر صلى الله عليه و آله نزد زنان خود از خديجه ياد كرد و گريست. عايشه گفت: چرا براى پيرزنى سـرخ‌مو از پيرزن هاى بنى اسد گريه مى‌كنى؟ فرمود: وقتى شـما مرا تكذيب مى كرديد او مرا تصديق كرد و وقتى شـما كفر مى‌ورزيديد او به من ايمان آورد و وقتى شما نزاييديد او براى من فرزند آورد. عايشه مى‌گفت: ما هميشه با ياد كردن از خديجه به رسول خدا نزديكى مى‌جستيم.

در كتاب معالم العتره النبويه اثر ابى محمد عبدالعزيز بن اخضر جنابذى حنبلى از مادر مومنان، خديجه بنت خُوَيلد،

ص: ۸

ياد شده و درباره پيشـگامى او در اسـلام و پشتيبانى نيكش از پيامبر و والايى فضـيلت و ارجمندى منزلتش سـخن به ميان آمده است؛ از محمد بن اسحاق در سخنى مرفوع روايت شده كه خديجه بنت خُوَيلد زنى تاجر بود كه خوش‌نام و ثروتمند بود. او با مال خود مردان را به كار مى‌گرفت و با آنان مضاربه مى‌كرد و سـهمى برايشان مى‌گذاشت. قريشيان قومى تجارت‌پيشه بودند. وقتى سـخن از راسـتگويى و امـانت‌دارى و خوش‌اخلاقى رسول خـدا به او رسـيد، كسـى را در پى حضـرت فرسـتاد و به ايشان پيشـنهاد داد كه با مال او به همراه غلام او ميسـره براى تجارت به شام برود و بيش از مزدى كه ديگر تاجران مى‌گيرند دريافت كند. رسول خدا صـلى الله عليه و آله پذيرفت و با مال او و به همراه ميسره غلام او به راه افتاد. وقتى به شام رسيدند رسول خدا در سـايه درختى نزديـك به صومعه راهبى پياده شـد. راهب نزد ميسـره رفت و گفت: آن مردى كه زير آن درخت فرود آمـده كيست؟ ميسره گفت: او مردى از قريشيان از اهالى حرم است. راهب گفت: زير اين درخت كسى فرود نيامده جز اين‌كه پيامبر

بوده. سپس پیامبر کالاهای را که آورده بود فروخت و هر آن‌چه را می‌خواست خرید و با میسره رو به سوی مکه گذاشت. چنین آمده که میسره گفته: وقتی ظهر به نیمه می رسید و گرما شدید می شد، در همان حال که محمد صلی الله علیه و آله سوار بر شتر خود می‌رفت، دو فرشته فرود می آمدند و در برابر خورشید بر سرش سایه می افکندند. وقتی او به مکه رسید و مال خدیجه را به او داد، او بار پیامبر را فروخت و آن مال دو برابر یا نزدیک به دو برابر شد. میسره سخن راهب را نیز برای خدیجه بازگفت و ماجرای سایه افکندن فرشتگان را برای او تعریف کرد. خدیجه کسی را در پی رسول خدا فرستاد و به ایشان عرض کرد: ای پسر عمو! من به خاطر خویشاوندی که با تو دارم و شرافت و منزلت و اعتباری که تو در میان قومت داری و به خاطر خوش اخلاقی و راستگویی‌ات به تو علاقه‌مند شده‌ام. این‌گونه خدیجه خود را به پیامبر صلی الله علیه و آله عرضه داشت. او زنی باهوش و خردمند بود و در آن زمان بیش از همه قریشیان تبار والا ـ و شرافت ارجمند و ثروت انبوه داشت. همه قومش آزمند بودند که با او ازدواج کنند. وقتی او این سخن را به پیامبر گفت، حضرت موضوع را به عموهای خود گفت. از میان آنان حمزه بن عبدالمطلب همراه پیامبر راهی شد و وقتی نزد خُوَیلد بن اسد رسید، خدیجه را برای پیامبر خواستگاری کرد و این‌چنین رسول خدا با خدیجه ازدواج کرد.

و از ابن شهاب زهری روایت شده که وی گفت: چون پیامبر صلی الله علیه و آله بزرگ شد و نیرومند شد، مال زیادی نداشت. از این رو خدیجه بنت خُوَیلد حضرت را به کار گرفت و ایشان را به همراه مردی دیگر از قریش، به بازار حباشه در تهامه فرستاد. رسول خدا می‌فرماید: برای کارگر، اربابی بهتر خدیجه ندیدم، هنوز من و همراهم بازنگشته بودیم که نزد او عطایایی از طعام داشتیم که او برای ما کنار گذاشته بود.

نیز دولابی آورده: رسول خدا صلی الله علیه و آله در آغاز امرِ خود خوابی دید، نگران شد و خوابش را برای همسرش خدیجه بازگفت. خدیجه به ایشان عرض کرد: مژده که خداوند متعال همواره به تو نیکی می کند. پیامبر برای خدیجه چنین گفت که خواب دیده شکمش (قلبش) را بیرون آورده‌اند و آن را پاکیزه کرده‌اند و شسته‌اند و باز سر جایش گذاشته‌اند. خدیجه عرض کرد: خیر است، بشارت باد بر تو! سپس جبرئیل بر حضرت پدید آمد و ایشان را در جایگاهی که خداوند می‌خواست نشاند و به ایشان مژده رسالت خداوند را داد و دل پیامبر صلی الله علیه و آله مطمئن شد. آن‌گاه جبرئیل گفت: «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ الَّذِی خَلَقَ خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَأْ وَ رَبُّکَ الْأَکْرَمُ» - . علق / ۱ — ۲ -

{بخوان به نام پروردگارت که آفرید، انسان را از عَلَق آفرید.} این‌چنین رسول خدا صلی الله علیه و آله رسالت پروردگارش را پذیرفت و از آن‌چه جبرییل از سوی خداوند آورده بود، اطاعت کرد و سوی خانواده‌اش بازگشت. چون نزد خدیجه رسید فرمود: آن کسی که برایت گفتم در خواب دیدم، جبرئیل بود. پیامبر ماجرا را برای خدیجه گفت و او را از آن‌چه جبرییل از سوی خداوند آورد بود خبر داد. عرض کرد: بشارت باد بر تو ای رسول خدا! به خدا سوگند که خدا همیشه به تو نیکی می... کند، پس آن‌چه را که خداوند برایت آورده بپذیر، بشارت باد بر تو که به راستی تو رسول خدا هستی.

نیز از زهری روایت شده که وی گفت: نخستین کسی که به رسول خدا صلی الله علیه و آله ایمان آورد خدیجه بود.

و از ابن شهاب روایت شده که وی گفت: خداوند در حالی قرآن و هدایت و بر رسول خود نازل فرمود که خدیجه بنت خُوَیلد نزد ایشان بود.

و ابن حماد گفته: به من چنین خبر رسیده که رسول خدا صلی الله علیه و آله خدیجه را بر دوازده ظرف طلا عقد کرد و در آن روز خدیجه بیست و هشت سال داشت.

و از ابی عمرو بن العلاء روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله در بیست و پنج سالگی با خدیجه ازدواج کرد.

و از قتاده بن دعامه روایت شده که وی گفت: خدیجه پیش از آن‌که با رسول خدا صلی الله علیه و آله ازدواج کند، نزد عتیق بن عائذ بن عبدالله بن عمرو بن مخزوم بود و می‌گویند دختری برای او زایید یعنی اُمّ محمد بن صیفی مخزومی را، پس از عتیق با ابوهاله هند بن زراره تیمی بود و هند بن هند را برای او زایید، و سپس با رسول خدا صلی الله علیه و آله ازدواج کرد.

ابن حماد همچنین به صورت مرفوع از ابن اسحاق روایت می کند که : خدیجه نخستین کسی بود که به خداوند و رسولش ایمان آورد و آن‌چه را ایشان از نزد خدا آورد تصدیق کرد و ایشان را در کار خود پشتیبانی کرد، خداوند با خدیجه کار را بر رسول خدا صلی الله علیه و آله آسان کرد، هرگاه حضرت می‌شنید که ایشان را رد می‌کنند یا تکذیب می‌کنند، اندوهگین می‌شد اما همین‌که نزد خدیجه برمی‌گشت خداوند با او همه این اندوه‌ها را از رسول خود صلی الله علیه و آله می زدود خدیجه ایشان را استوار می‌کرد و به ایشان آرامش می‌داد و امر مردم را بر ایشان آسان می‌کرد، تا این‌که خدیجه درگذشت و خدایش رحمت کند.

و از اسماعیل بن ابی حکیم غلام آل زبیر روایت شده که وی گفت: خدیجه به رسول خدا صلی الله علیه و آله عرض کرد: ای پسر عمو! وقتی آن همنشینت نزدت آمد، آیا می‌توانی مرا خبر کنی؟ فرمود: بله. عرض کرد: پس وقتی آمد مرا خبر کن. جبرئیل آمد و رسول خدا صلی الله علیه و آله به خدیجه گفت: ای خدیجه! این جبرییل است که نزدم آمده. خدیجه عرض کرد: ای پسر عمو! برخیز و روی پای چپ من بنشین. رسول خدا صلی الله علیه و آله برخاست و روی پای خدیجه نشست. خدیجه عرض کرد: آیا او را می‌بینی؟ فرمود: بله. عرض کرد: برخیز و روی پای راستم بنشین. پیامبر جا به جا شد. عرض کرد: آیا او را می‌بینی؟ فرمود: بله. عرض کرد: حال در دامانم بنشین. پیامبر چنین کرد. عرض کرد: آیا او را می‌بینی؟ فرمود: نه. عرض کرد: ای پسر عمو! استوار باش، مژده که به خدا سوگند او فرشته است و شیطان نیست.

ابن اسحاق می‌گوید: عبدالله بن حسن در روایت این سخن گفت: مادرم فاطمه بنت حسین این سخن را از قول خدیجه بازمی... گفت که من هم شنیدم، خدیجه گفته که رسول خدا را زیر جامه خود وارد کرده و در آن دم جبرییل رفته، آن‌گاه به رسول خدا عرض کرده: به راستی که او فرشته است و شیطان نیست.

و نیز ابن اسحاق گفته: خدیجه بنت خُوَیلد و ابوطالب هر دو در یک سال جان سپردند و درگذشت خدیجه و ابوطالب پشت سر هم بر رسول خدا روی داد. خدیجه پشتیبانی نیک برای اسلام بود و رسول خدا نزد او آرامش می‌یافت.

و از عروه بن زبیر روایت شده که وی گفت: خدیجه پیش از آن که نماز واجب شود درگذشت و رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: به خدیجه خانه‌ای از جواهرات نشان داده شد که نه هیاهویی در آن هست و نه زحمتی.

ابن هشام می گوید: کسی که به او اعتماد دارم برای نقل کرد که : جبرئیل نزد پیامبر آمد و عرض کرد: به خدیجه از سوی پروردگارش سلام برسان. رسول خدا فرمود: ای خدیجه! این جبرئیل است، از سوی پروردگارت به تو سلام می‌رساند. خدیجه گفت: خداوند خود سلام است و سلام از سوی اوست و سلام بر جبرئیل.

نیز روایت شده که آدم علیه السلام گفته: من در روز قیامت بر همه آدمیان سرور هستم جز بر مردی از فرزندانم که یکی از پیامبران خداست و محمد صلی الله علیه و آله نام دارد، او در دو چیز بر من برتری می‌یابد، یکی این‌که همسر او یاری است برای او و یار او می‌شود اما همسر من یار است بر من! ، دیگر این‌که خداوند او را بر شیطانش یاری می کند و شیطان او مسلمان می‌شود اما شیطان من کفر ورزید.

و از عایشه روایت شده که وی گفت: هروقت در حضور رسول خدا از خدیجه یاد می‌شد، ایشان از مدح او و طلب آمرزش برایش خسته نمی‌شد، روزی پیامبر صلی الله علیه و آله از او یاد کرد، من حسادت کردم و گفتم: خداوند عوض آن پیرزن را به تو داده! دیدم رسول خدا سخت خشمگین شد، از حرفی که زدم پشیمان شدم و گفتم: خداوندا اگر خشم رسولت را از بین ببری، تا زنده‌ام دیگر به بدی از خدیجه یاد نمی‌کنم. آن‌گاه رسول خدا فرمود: چطور این حرف را می‌زنی حال آن‌که وقتی مردم کفر ورزیدند او به من ایمان آورد و وقتی مردم مرا رد کردند او مرا پذیرا شد و وقتی مردم مرا تکذیب کردند او مرا تصدیق کرد وقتی شما از فرزند محروم شدید او برایم فرزند آورد. عایشه می گوید: حضرت یک ماه با همان حال نزد من می‌آمد و می‌رفت.

و روایت شده کنیه خدیجه اُم هند بوده است.

و از ابن عباس روایت شده که وی گفت: عموی خدیجه، عمرو بن اسد، او را به همسری رسول خدا صلی الله علیه و آله درآورد، پدر خدیجه قبل از جنگ «فجار» درگذشته بود.

و از وی روایت شده که وی گفت: خدیجه بیست و هشت سال داشت که پیامبر با او ازدواج کرد، مهرش دوازده ظرف بود که مهر زنان حضرت همین بود. نیز گفته‌اند که خدیجه پانزده سال پیش از عام الفیل به دنیا آمده و چهل سال داشته که در رسول خدا در بیست و پنج سالگی با او ازدواج کرده است.

پیشتر ماجرای عفیف آمد که وقتی برای تجارت نزد عباس رفته پیامبر صلی الله علیه و آله و خدیجه و علی علیه السلام را دیده که نماز می‌خوانده‌اند و گفته به خدا سوگند بر روی زمین جز این سه تن کسی را نمی‌شناسم که بر این دین باشد. بنابراین دیگر نیازی به تکرار این خبر نیست، زیرا در این‌که خدیجه نخستین کسی بوده که اسلام آورده، اختلافی وجود ندارد. ابن سعد از حکم بن حزام روایت کرده که خدیجه در ماه رمضان از دهمین سال نبوت پیامبر در شصت و پنج سالگی درگذشت، ما او را از خانه‌اش بیرون آوردیم و در جحون به خاکش سپردیم، رسول خدا خود در قبر او رفت و او را در قبر گذاشت، آن روز هنوز نماز میت تشریع نشده بود پرسیدند: چه هنگام بود ای اباخالد؟! گفت: سه سال یا همین حدود پیش از هجرت و اندکی پس از خروج بنی هاشم از شِعب، او نخستین زنی بود که رسول خدا صلی الله علیه و آله به همسری گرفت و فرزندان حضرت همه از او بودند جز ابراهیم که از ماریه قبطی بود.

این آخرین خبری بود که از کتاب جنابذی نقل کردم - . کشف الغمّه: ۱۵۱ – ۱۵۳ - .

**[ترجمه]

قوله وسطتک بکسر السین أی کونک وسطهم و متوسطا بینهم أی أشرفهم قال الجوهری وسطت القوم أسطهم وسطا و وسطه أی توسطتهم و فلان وسیط فی قومه إذا کان أوسطهم نسبا و أرفعهم محلا انتهی.

قوله صلی الله علیه و آله و رزقت منی أی الولد أو الإسلام (۳) قولها فغدا و راح علی بها شهرا لعل المعنی أنه صلی الله علیه و آله کان إلی شهر یذکر خدیجه و فضلها فی الغدو و الرواح أو لما علم ندامتی فی أمرها کان یغدو و یروح إلی لطفا بی (۴).

**[ترجمه]«سطتک» به کسر سین یعنی تو در وسط آنان بودی و در مرکز آنان بودی یعنی ارجمندترین آنان بودی، جوهری می‌گوید: «وسطت القوم أسطهم وسطاً و وسطَه» یعنی «در مرکز آنان قرار داشتم»، فلان کس «وسیط» قوم خود است یعنی او والاتبارترین و بلندمرتبه‌ترین آنان است.

سخن پیامبر صلی الله علیه و آله «رزقت منی» یا «فرزند» را منظور دارد یا «اسلام» را. چه بسا منظور عایشه از این‌که «یک ماه نزد من می‌آمد و می‌رفت» این باشد که حضرت یک ماه مدام می‌رفته و می‌آمده و از خدیجه و فضایلش می‌گفته، و یا این‌که وقتی فهمیده عایشه از سخن خود پشیمان شده از روی لطف به او یک ماه نزدش رفت و آمد می‌کرده است.

**[ترجمه]

«۱۳»

کا، الکافی بَعْضُ أَصْحَابِنَا عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ حَسَّانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ کَثِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا أَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ یَتَزَوَّجَ خَدِیجَهَ

ص: ۱۳

۱- فی المصدر: حکیم بن حزام، و هو الصحیح، و هو حکیم بن حزام بن خویلد بن أسد بن عبد العزی الأسدی، أبو خالد المکی، ابن أخی خدیجه أم المؤمنین رضی اللّه عنها، و حزام بالحاء المهمله و الزاء المعجمه.

۲- کشف الغمّه: ۱۵۱- ۱۵۳.

۳- قد عرفت أن الموجود فی المصدر: و رزقت منی الولد. فلا- مجال لاحتمال الثانی، مع أن الإسلام قد ذکر قبلا- فلا وجه للاعاده.

۴- و الأظهر أن المعنی کان یغدو و یروح شهرا بهذه الحاله أی بحاله الغضب. و أخرج ابن الأثیر الحدیث مسندا باختلاف فی ألفاظه فی أسد الغابه ۵: ۴۳۸.

بِنْتَ خُوَیْلِدٍ أَقْبَلَ أَبُو طَالِبٍ فِی أَهْلِ بَیْتِهِ وَ مَعَهُ نَفَرٌ مِنْ قُرَیْشٍ حَتَّی دَخَلَ عَلَی وَرَقَهَ بْنِ نَوْفَلٍ عَمِّ خَدِیجَهَ فَابْتَدَأَ أَبُو طَالِبٍ بِالْکَلَامِ فَقَالَ الْحَمْدُ لِرَبِ (۱) هَذَا الْبَیْتِ الَّذِی جَعَلَنَا مِنْ زَرْعِ إِبْرَاهِیمَ وَ ذُرِّیَّهِ إِسْمَاعِیلَ وَ أَنْزَلَنَا حَرَماً آمِناً وَ جَعَلَنَا الْحُکَّامَ عَلَی النَّاسِ وَ بَارَکَ لَنَا فِی بَلَدِنَا الَّذِی نَحْنُ فِیهِ ثُمَّ إِنَّ ابْنَ أَخِی هَذَا یَعْنِی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِمَّنْ لَا یُوزَنُ بِرَجُلٍ مِنْ قُرَیْشٍ إِلَّا رَجَحَ بِهِ وَ لَا یُقَاسُ بِهِ رَجُلٌ إِلَّا عَظُمَ عَنْهُ وَ لَا عِدْلَ لَهُ فِی الْخَلْقِ وَ إِنْ کَانَ مُقِلًّا فِی الْمَالِ فَإِنَّ الْمَالَ رِفْدٌ جَارٍ وَ ظِلٌّ زَائِلٌ وَ لَهُ فِی خَدِیجَهَ رَغْبَهٌ وَ لَهَا فِیهِ رَغْبَهٌ وَ قَدْ جِئْنَاکَ (۲) لِنَخْطُبَهَا إِلَیْکَ بِرِضَاهَا وَ أَمْرِهَا وَ الْمَهْرُ عَلَیَّ فِی مَالِی الَّذِی سَأَلْتُمُوهُ عَاجِلُهُ وَ آجِلُهُ وَ لَهُ وَ رَبِّ هَذَا الْبَیْتِ حَظٌّ عَظِیمٌ وَ دِینٌ شَائِعٌ وَ رَأْیٌ کَامِلٌ ثُمَّ سَکَتَ أَبُو طَالِبٍ فَتَکَلَّمَ عَمُّهَا وَ تَلَجْلَجَ وَ قَصَرَ عَنْ جَوَابِ أَبِی طَالِبٍ وَ أَدْرَکَهُ الْقُطْعُ وَ الْبُهْرُ وَ کَانَ رَجُلًا مِنَ الْقِسِّیسِینَ فَقَالَتْ خَدِیجَهُ مُبْتَدِئَهً یَا عَمَّاهْ إِنَّکَ وَ إِنْ کُنْتَ أَوْلَی (۳) بِنَفْسِی مِنِّی فِی الشُّهُودِ فَلَسْتَ أَوْلَی بِی مِنْ نَفْسِی قَدْ زَوَّجْتُکَ یَا مُحَمَّدُ نَفْسِی وَ الْمَهْرُ عَلَیَّ فِی مَالِی فَأْمُرْ عَمَّکَ فَلْیَنْحَرْ نَاقَهً فَلْیُولِمْ بِهَا وَ ادْخُلْ عَلَی أَهْلِکَ قَالَ (۴) أَبُو طَالِبٍ اشْهَدُوا عَلَیْهَا بِقَبُولِهَا مُحَمَّداً وَ ضَمَانِهَا الْمَهْرَ فِی مَالِهَا فَقَالَ بَعْضُ قُرَیْشٍ یَا عَجَبَاهْ (۵) الْمَهْرُ عَلَی النِّسَاءِ لِلرِّجَالِ فَغَضِبَ أَبُو طَالِبٍ غَضَباً شَدِیداً وَ قَامَ عَلَی قَدَمَیْهِ وَ کَانَ مِمَّنْ یَهَابُهُ الرِّجَالُ وَ یُکْرَهُ غَضَبُهُ (۶) فَقَالَ إِذَا کَانُوا مِثْلَ ابْنِ أَخِی هَذَا طُلِبَتِ الرِّجَالُ بِأَغْلَی الْأَثْمَانِ وَ أَعْظَمِ الْمَهْرِ وَ إِذَا کَانُوا أَمْثَالَکُمْ لَمْ یُزَوَّجُوا إِلَّا بِالْمَهْرِ الْغَالِی وَ نَحَرَ أَبُو طَالِبٍ نَاقَهً وَ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ بِأَهْلِهِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ قُرَیْشٍ یُقَالُ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ (۷) بْنُ غَنْمٍ

هَنِیئاً مَرِیئاً یَا خَدِیجَهُ قَدْ جَرَتْ***لَکِ الطَّیْرُ فِیمَا کَانَ مِنْکِ بِأَسْعَدٍ

***

ص: ۱۴

۱- الحمد للّه خ ل.

۲- و لقد جئناک خ ل.

۳- أولی لی خ ل.

۴- فقال خ ل.

۵- و اعجباه خ ل.

۶- فی المصدر: و کان ممن تهابه الرجل و تکره غضبه.

۷- أبو عبد اللّه خ ل و فی المصدر: فقال رجل من قریش یقال له: عبد اللّه بن غنم شعرا.

تَزَوَّجْتِ خَيْرَ الْبَرِيَّهِ كُلِّهَا***وَ مَنْ ذَا الَّذِی فِی النَّاسِ مِثْلُ مُحَمَّدٍ

وَ بَشَّرَ بِهِ الْبَرَّانِ عِیسَی ابْنُ مَرْیَمَ***وَ مُوسَی بْنُ عِمْرَانَ فَیَا قُرْبَ مَوْعِدٍ

أَقَرَّتْ بِهِ الْکُتَّابُ قِدْماً بِأَنَّهُ***رَسُولٌ مِنَ الْبَطْحَاءِ هَادٍ وَ مُهْتَدٍ (۱)

***

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: وقتی رسول خدا خواست با خدیجه بنت خُوَیلد ازدواج کند،

ص: ۱۳

ابوطالب با اهل بیت خود و به همراه چند تن از قریشیان به راه افتاد و نزد وَرَقه بن نوفَل عموی خدیجه رفت. ابوطالب سخن را آغاز کرد و گفت: ستایش از آنِ پروردگار کعبه است که ما را از فرزندان ابراهیم و از نسل اسماعیل قرار داد و ما را در حرمی امن فرود آورد و ما را بر مردم حاکم گرداند و به ما در دیارمان برکت داد، این برادرزاده من- یعنی رسول خدا صلی الله علیه و آله – با هر یک از مردان قریش قیاس شد بر او رجحان یافت و با هر یک از آنان مقایسه شد، بر او برتری یافت، اگر مال اندک دارد مال و منال هدیه‌ای همیشگی و جاری و سایه‌ای ناپایدار است، او خواستار خدیجه است و خدیجه نیز خواهان اوست، ما آمده‌ایم تا خدیجه را با رضایت و نظر خودش برای او خواستگاری کنیم و مهر او از مال من بر عهده من است که هرگاه بخواهید خواهم داد، به پروردگار کعبه سوگند او قسمتی والا و دینی فراگیر و اندیشه‌ای کامل دارد. آن‌گاه ابوطالب سکوت کرد و عموی خدیجه لب به سخن گشود اما به لکنت افتاد و در پاسخ دادن به ابوطالب درنگ کرد و به نفس نفس افتاد و جواب روشنی نداد، در حالی که او یکی از کشیشیان مسیحی بود (و به خوبی سخن می گفت) . در آن دم خدیجه سخن آغاز کرد و گفت: ای عمو! اگر چه تو در حضور و سخن گفتن در پیش مردم ، سزاوارتری ، اما بر من از خودم سزاوارتر نیستی؛ ای محمد! من خودم را به همسری تو درمی‌آورم و مهر را نیز خودم از مالم می‌دهم، به عمویت بگو ناقه‌ای قربانی کند و ولیمه‌ای ترتیب دهد و تو نزد عیال خود آی. ابوطالب گفت: گواه باشید که او محمد صلی الله علیه و آله را پذیرفت و مهر را از مال خود تضمین کرد. یکی از قریشیان گفت: شگفتا، مهر را زن به مرد می‌دهد؟! ابوطالب از این سخن برآشفت و به پا خاست. ابوطالب مردی بود که همه از او حذر می‌کردند و از خشمش می‌ترسیدند. او برخاست و گفت: اگر مردان همچون برادرزاده من باشند، زنان ایشان را با گران‌ترین بها و بیشترین مهر خواهند خواست و اگر همچون شما باشند باید خود برای ازدواج مهری گران بدهند. او سپس ناقه‌ای قربانی کرد و رسول خدا نیز نزد عیال خود رفت. آن‌گاه یکی از قریشیان به نام عبدالله بن غَنم گفت:

«گوارا و نوش باد بر تو ای خدیجه که پرنده خوشبختی بر طالع تو گذر کرد، تو با بهترین مرد در میان همه مردم ازدواج کردی، چه کسی در میان مردم همچون محمد است؟

دو مرد راستگو، عیسی بن مریم و موسی بن عمران مژده او را داده‌اند و میعاد نزدیک شده،

کتب پیشینیان اقرار کرده‌اند که او رسولی رهنما و ره‌یافته از سرزمین مکه است.»

**[ترجمه]

بیان

الزرع الولـد قوله فإن المال رفد جار أی عطاء مسـتمر یجریه الله علی عباده بقدر حاجتهم و قد مر مکانه ورق حائل و سـیأتی من الفقیه رزق حائل.

و البهر بـالضم انقطـاع النفس من الإعیاء قولها و إن کنت أولی بنفسـی منی لعل المعنی أنک و إن کنت أولی بأمری فی محضـر النـاس عرفـا فلست أولی بـأمری واقعـا أو إن کنت أولی فی الحضور و التکلم بمحضـر الناس فلست أولی منی فی أصل الرضا و القبول أو إن کنت قـادرا علی إهلاـکی و أمکنـک فیه لکننی لا أمکنک فی ترک هـذا الأمر و لعل الأوسط أظهر قوله قـد جرت لک الطیر یقال للحظ من الخیر و الشـر طائر لقول العرب جری لفلان الطائر بکـذا من الخیر و الشـر علی طریقه التفؤل و الطیره و أصـله أنهم کانوا یتفألون و یتطیرون بالسوانـح و البوارح (۲) من الطیر عنـد توجههم إلی مقاصـدهم و یحتمـل أن یکون المعنی انتشـر أسعد الأخبار منک فی الآفاق سریعا بسبب ما کان منک من حسن الاختیار فإن الطیر أسرع فی إیصال الأخبار من غیرها و الأول أظهر و البر بالفتح الصادق و الکثیر البر و القدم بالکسر خلاف الحدوث یقال قدما کان کذا.

**[ترجمه]«الزرع» یعنی «فرزنـدان». «المال رفـد جار» یعنی مال و منال هدیه‌ای همیشـگی است که خداوند آن را به اندازه نیاز بنـدگانش به آنـان عطـا می‌کنـد. پیشتر «ورق حائـل» یعنی «برگی متغیر» آمـد و بعـد از این به روایت الفقیه «رزق حائـل» یعنی «رزق متغیر» خواهد آمد.

«البهر» نفس‌بریدگی از روی درماندگی است. سخن خدیجه که «اگر تو ... بر من سزاوارتر باشی» شاید به این معناست که اگر تو در نظر مردم عُرفا نسبت به امور من سزاوارتر از من باشی، در واقع از نسبت به امور من از خودم سزاوارتر نیستی، و یا این‌که اگر تو برای حضور و تکلم درباره امور من نزد مردم سزاوارتر از من باشی در اصل قضیه رضایت و پذیرفتن همسر سزاوارتر از خودم نیستی، و یا این‌که اگر چه تو می توانی مرا هلاک کنی اما نمی‌توانی با این ازدواج مخالفت کنی؛ اما چه بسا معنای دوم آشـکارتر باشـد. این سـخن که «پرنـده خوشـبختی بر طـالع تو گـذر کرد» از آن روست که می‌گوینـد خوش‌اقبالی یا بـداقبالی پرنـده‌ای دارد، عرب از روی تفأل می‌گوید: پرنده خوش‌اقبالی یا بداقبالی بر فلان کس گذر کرد، اصل این باور از آن‌جاسـت که آنان وقتی رهسپار مقصـدی می‌شـده‌انـد، سررسـیدن پرنـده‌ای از جانب راست یا چپ خود را به فال می‌گرفته‌انـد، احتمالاً معنـای آن سـخن این است که به زودی به‌خـاطر انتخـاب نیکی که کرده‌ای، بهـترین اخبـار دربـاره تـو در آفـاق می‌پیچـد زیرا پرنـدگان از هر چیز دیگر زودتر اخبـار را می‌رساننـد؛ امـا معنـای نخست آشـکارتر است. «البر» به فتـح یعنی راسـتگو و «بسیار نیکوکار». «القدم» با کسره، متضاد «حدوث» است، می‌گویند: در قدیم چنین بود.

**[ترجمه]

کا، الکافی أَبُو عَلِیٍّ الْأَشْعَرِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَی خَدِیجَهَ حَیْثُ مَاتَ (۳) الْقَاسِمُ ابْنُهَا وَ هِیَ تَبْکِی فَقَالَ لَهَا مَا یُبْکِیکِ فَقَالَتْ دَرَّتْ دُرَیْرَهٌ فَبَکَیْتُ فَقَالَ یَا خَدِیجَهُ أَ مَا تَرْضَیْنَ إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ أَنْ تَجِی ءَ إِلَی بَابِ الْجَنَّهِ وَ هُوَ قَائِمٌ فَیَأْخُذَ بِیَدِکِ

۱- الفروع ۲: ۱۹ و ۲۰.

۲- السوانح جمع السانح: الذی یأتی من جانب الیمین، و یقابله البارح و هو الذی یأتی من جانب الیسار، و العرب تتیمن بالسوانح، و تتشأم بالبوارح.

۳- فی المصدر: حین مات.

فَیُدْخِلَکِ الْجَنَّهَ وَ یُنْزِلَکِ أَفْضَلَهَا وَ ذَلِکِ لِکُلِّ مُؤْمِنٍ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَحْکَمُ وَ أَکْرَمُ أَنْ یَسْلُبَ الْمُؤْمِنَ ثَمَرَهَ فُؤَادِهِ ثُمَّ یُعَذِّبَهُ بَعْدَهَا أَبَداً (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: وقتی قاسم فرزند خدیجه درگذشت، رسول خدا صلی الله علیه و آله نزد خدیجه رفت و به او که داشت می‌گریست فرمود: چرا گریه می‌کنی؟ عرض کرد: شیری از سینه ام جاری شد و به گریه افتادم. فرمود: ای خدیجه! آیا راضی نیستی که در روز قیامت بر در بهشت بیایی و ببینی او آن‌جا ایستاده و سپس او دست تو را بگیرد

ص: ۱۵

و به بهشت ببرَد و در بهترین جا فرود آورَد؟ این از برای همه مومنان است، خداونـد عزوجل حکیم‌تر و کریم‌تر از آن است که میوه قلب مومنی را بگیرد و پس از آن تا به همیشه آن مومن را عذاب کند - . الفروع ۱: ۵۹ - .

**[ترجمه]

«۱۵»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: تُوُفِّیَ طَاهِرُ بْنُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَنَهَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله خَدِیجَهَ عَنِ الْبُکَاءِ فَقَالَتْ بَلَی یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ لَکِنْ دَرَّتْ عَلَیْهِ الدُّرَیْرَهُ فَبَکَیْتُ فَقَالَ لَهَا أَ مَا تَرْضَیْنَ أَنْ تَجِدِیهِ قَائِماً عَلَی بَابِ الْجَنَّهِ فَإِذَا رَآکِ أَخَذَ بِیَدِکِ فَأَدْخَلَکِ (۲) أَطْهَرَهَا مَکَاناً وَ أَطْیَبَهَا قَالَتْ وَ إِنَّ ذَلِکَ کَذَلِکَ قَالَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَزُّ وَ أَکْرَمُ مِنْ أَنْ یَسْلُبَ عَبْداً ثَمَرَهَ فُؤَادِهِ فَیَصْبِرَ وَ یَحْتَسِبَ وَ یَحْمَدَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ ثُمَّ یُعَذِّبَهُ (۳).

**[ترجمه]الکافی: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: وقتی طاهر پسر رسول خدا صلی الله علیه و آله درگذشت، حضرت خدیجه را از گریه نهی کرد. خدیجه گفت: بسیار خوب ای رسول خدا! اما شیرم برای او روان شد و به گریه افتادم. فرمود: آیا راضی نیستی که ببینی او بر در بهشت ایستاده و وقتی تو را ببیند دستت را بگیرد و تو را به پاک‌ترین و نیک‌ترین جای بهشت ببرَد؟ قطعا همین طور است، خداوند متعال عزیزتر و کریم‌تر از آن است که اگر میوه قلب بنده‌ای را گرفت و آن بنده صبر پیشه کرد و از خداوند پاداش خواست و خدا را حمد گفت، او را عذاب کند - . الفروع ۱: ۶۰ - .

**[ترجمه]

«۱۶»

نهج، نهج البلاغه وَ لَمْ یَجْمَعْ بَیْتٌ وَاحِدٌ یَوْمَئِذٍ فِی الْإِسْلَامِ غَیْرَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ خَدِیجَهَ وَ أَنَا ثَالِثُهَا (۴).

**[ترجمه]نهج البلاغه: در آن زمان در هیچ خانه‌ای جز خانه رسول خدا صلی الله علیه و آله و خدیجه اسلام راه نیافته بود و من نفر سوم آن دو بودم - (۴) نهج البلاغه: الجزء الأول: ۴۱۷ - .

**[ترجمه]

«۱۷»

یه، من لا یحضر الفقیه خَطَبَ أَبُو طَالِبٍ رَحِمَهُ اللَّهُ لَمَّا تَزَوَّجَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله خَدِیجَهَ بِنْتَ خُوَیْلِدٍ رَحِمَهَا اللَّهُ بَعْدَ أَنْ خَطَبَهَا إِلَی أَبِیهَا وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَقُولُ إِلَی عَمِّهَا فَأَخَذَ بِعِضَادَتَیِ (۵) الْبَابِ وَ مَنْ شَاهَدَهُ مِنْ قُرَیْشٍ حُضُورٌ فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی جَعَلَنَا مِنْ زَرْعِ إِبْرَاهِیمَ وَ ذُرِّیَّهِ إِسْمَاعِیلَ وَ جَعَلَ لَنَا بَیْتاً مَحْجُوجاً وَ حَرَماً آمِناً یُجْبی (۶) إِلَیْهِ ثَمَرَاتُ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ جَعَلَنَا الْحُکَّامَ عَلَی النَّاسِ فِی بَلَدِنَا الَّذِی نَحْنُ فِیهِ (۷) ثُمَّ إِنَّ ابْنَ أَخِی مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ لَا یُوزَنُ بِرَجُلٍ مِنْ قُرَیْشٍ إِلَّا رَجَحَ وَ لَا یُقَاسُ بِأَحَدٍ مِنْهُمْ إِلَّا عَظُمَ عَنْهُ وَ إِنْ کَانَ فِی الْمَالِ قَلَّ فَإِنَّ الْمَالَ رِزْقٌ حَائِلٌ وَ ظِلٌّ زَائِلٌ وَ لَهُ فِی خَدِیجَهَ رَغْبَهٌ وَ لَهَا فِیهِ

ص: ۱۶

۱- الفروع ۱: ۵۹.

۲- فادخلک الجنه خ ل.

۳- الفروع ۱: ۶۰.

۴- نهج البلاغه: الجزء الأول: ۴۱۷.

۵- عضادتا الباب: خشبتاه من جانبیه.

۶- أی یجمع.

۷- فی تاریخ الیعقوبی: بعد قوله: علی الناس: و بارک لنا فی بلدنا الذی نحن به.

رَغْبَةٌ وَ الصَّدَاقُ مَا سَأَلْتُمْ عَاجِلُهُ وَ آجِلُهُ (۱) مِنْ مَالِي وَ لَهُ خَطَرٌ (۲) عَظِيمٌ وَ شَأْنٌ رَفِيعٌ وَ لِسَانٌ شَافِعٌ جَسِيمٌ فَزَوَّجَهُ وَ دَخَلَ بِهَا مِنَ الْغَدِ فَأَوَّلُ مَا حَمَلَتْ وَلَدَتْ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله (۳).

**[ترجمه]من لا یحضره الفقیه: وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله با خدیجه بنت خُوَیلد ازدواج کرد، ابوطالب خطبه خواند. او پیش از آن خدیجه را نزد پدرش ، و یا به قول بعضی از مردم نزد عمویش، خواستگاری کرده بود. آن‌گاه دو دسته در {کعبه} را گرفت و در حضور جمعی از قریشیان که او را می‌دیدند گفت: ستایش از آنِ خداوندی است که ما را از فرزندان ابراهیم و از نسل اسماعیل قرار داد و خانه‌ای مورد طواف از برای ما نهاد و ما را در حرمی امن جای داد که ثمرات همه چیز در آن جمع است و ما را در دیارمان بر مردم حاکم گرداند، برادرزاده من محمد بن عبدالله با هر یک از مردان قریش قیاس شود بر او رجحان می‌یابد و با هر یک از آنان مقایسه شود، بر او برتری می‌یابد، اگر مال اندک دارد مال و منال رزقی متغیر است و سایه‌ای ناپایدار، اما به خدا سوگند او جایگاهی والا و نامی زبانزد دارد، او خواستار خدیجه است و خدیجه نیز خواهان اوست

و مهریه را چه سریع و چه مدت‌دار آن را من از مال خود می‌دهم، او مقامی والا و مرتبتی بلند و زبانی شفیع و توانمند دارد. این‌چنین ابوطالب پیامبر را همسر داد و پیامبر از فردا نزد او رفت و خدیجه در نخستین بارداری، عبدالله بن محمد صلی الله علیه و آله را زایید - . من لا یحضره الفقیه: ۴۱۳، و نیز تاریخ الیعقوبی ۲: ۱۵ - .

**[ترجمه]

«۱۸»

أَقُولُ قَالَ الْكَازِرُونِيُّ فِي الْمُنْتَقَى رُوِيَ أَنَّ خُزَيْمَةَ بْنَ حَكِيمٍ السُّلَمِيَّ كَانَتْ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ خَدِيجَةَ بِنْتِ خُوَيْلِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَرَابَةٌ وَ أَنَّهُ قَدِمَ عَلَيْهَا وَ كَانَ إِذَا قَدِمَ عَلَيْهَا أَصَابَتْهُ بِخَيْرٍ فَوَجَّهَتْهُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ غُلَامٍ لَهَا يُقَالُ لَهُ مَيْسَرَةُ فِي تِجَارَةٍ إِلَى بُصْرَى مِنْ أَرْضِ الشَّامِ فَأَحَبَّ خُزَيْمَةُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حُبّاً شَدِيداً فَكَانَ لَا يُفَارِقُهُ فِي نَوْمِهِ وَ لَا فِي يَقَظَتِهِ فَسَارُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا بَيْنَ الشَّامِ وَ الْحِجَازِ قَامَ عَلَى مَيْسَرَةَ بَعِيرَانِ لِخَدِيجَةَ وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي أَوَّلِ الرَّكْبِ فَخَافَ مَيْسَرَةُ عَلَى نَفْسِهِ وَ عَلَى الْبَعِيرَيْنِ فَانْطَلَقَ يَسْعَى إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَخْبَرَهُ بِذَلِكَ فَأَقْبَلَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله إِلَى الْبَعِيرَيْنِ فَوَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى أَخْفَافِهِمَا وَ عَوَّذَهُمَا فَانْطَلَقَ الْبَعِيرَانِ يَسْعَيَانِ فِي أَوَّلِ الرَّكْبِ لَهُمَا رُغَاءٌ (۴) فَلَمَّا رَأَى خُزَيْمَةُ ذَلِكَ عَلِمَ أَنَّ لَهُ شَأْناً عَظِيماً فَحَرَصَ عَلَى لُزُومِهِ وَ مُحَافَظَتِهِ وَ سَارُوا حَتَّى إِذَا دَخَلُوا الشَّامَ نَزَلُوا بِرَاهِبٍ مِنْ رُهْبَانِ الشَّامِ فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَحْتَ شَجَرَةٍ وَ نَزَلَ النَّاسُ مُتَفَرِّقِينَ وَ كَانَتِ الشَّجَرَةُ الَّتِي نَزَلَ تَحْتَهَا شَجَرَةً يَابِسَةً قَحِلَةً (۵) قَدْ تَسَاقَطَ وَرَقُهَا وَ نَخِرَ عُودُهَا فَلَمَّا نَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ اطْمَأَنَّ تَحْتَهَا أَنْوَرَتْ وَ أَشْرَقَتْ وَ اعْشَوْشَبَ مَا حَوْلَهَا وَ أَيْنَعَ (۶) ثَمَرُهَا وَ تَدَلَّتْ أَغْصَانُهَا فَرَفْرَفَتْ (۷) عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ كَانَ ذَلِكَ بِعَيْنِ الرَّاهِبِ فَلَمْ يَتَمَالَكْ أَنِ انْحَدَرَ مِنْ صَوْمَعَتِهِ فَقَالَ لَهُ سَأَلْتُكَ بِاللَّاتِ وَ الْعُزَّى (۸) فَقَالَ إِلَيْكَ عَنِّي

۱- فی المصدر: عاجله و آجله.

۲- الخطر: الشرف و ارتفاع القدر. و فی تاریخ الیعقوبی: و له و اللّه خطب عظیم و نبأ شایع.

۳- من لا یحضره الفقیه: ۴۱۳. و اخرج نحوه الیعقوبی فی تاریخه ۲: ۱۵.

۴- الرغاء: صوت الإبل.

۵- قحل الشی ء: یبس.

۶- أینع الثمر: أدرک و طاب و حان قطافه.

۷- أی فبسطت أغصانها علیه.

۸- فی المصدر: سألتک باللات و العزی ما اسمک؟.

ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ فَمَا تَكَلَّمَتِ الْعَرَبُ بِكَلِمَةٍ أَثْقَلَ عَلَيَّ مِنْ هَذِهِ الْكَلِمَهِ وَ كَانَ ذَلِكَ مَكْراً مِنَ الرَّاهِبِ وَ كَانَ مَعَهُ حِينَ نَزَلَ مِنْ صَوْمَعَتِهِ رَقٌّ (۱) أَبْيَضُ فَجَعَلَ يَنْظُرُ فِيهِ مَرَّهً وَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أُخْرَى ثُمَّ أَكَبَّ يَنْظُرُ فِيهِ مَلِيّاً فَقَالَ هُوَ هُوَ وَ مُنْزِلِ الْإِنْجِيلِ فَلَمَّا سَمِعَ بِذَلِكَ خُزَيْمَهُ ظَنَّ أَنَّ الرَّاهِبَ يُرِيدُ بِالنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله مَكْراً فَضَرَبَ بِيَدِهِ إِلَى قَائِمَهِ سَيْفِهِ فَانْتَزَعَهُ وَ جَعَلَ يَصِيحُ بِأَعْلَى صَوْتِهِ يَا آلَ غَالِبٍ فَأَقْبَلَ النَّاسُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ مِنْ كُلِّ نَاحِيَهٍ يَقُولُونَ مَا الَّذِي رَاعَكَ فَلَمَّا نَظَرَ الرَّاهِبُ إِلَى ذَلِكَ أَقْبَلَ يَسْعَى إِلَى صَوْمَعَتِهِ فَدَخَلَهَا وَ أَغْلَقَ عَلَيْهِ بَابَهَا ثُمَّ أَشْرَفَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ يَا قَوْمِ مَا الَّذِي رَاعَكُمْ مِنِّي فَوَ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ مَا نَزَلَ بِي رَكْبٌ هُوَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْكُمْ وَ إِنِّي لَأَجِدُ فِي هَذِهِ الصَّحِيفَهِ أَنَّ النَّازِلَ تَحْتَ هَذِهِ الشَّجَرَهِ وَ أَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى الشَّجَرَهِ الَّتِي تَحْتَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله هُوَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ يُبْعَثُ بِالسَّيْفِ الْمَسْلُولِ وَ بِالذَّبْحِ الْأَكْبَرِ وَ هُوَ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ فَمَنْ أَطَاعَهُ نَجَا وَ مَنْ عَصَاهُ غَوَى ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى خُزَيْمَهَ فَقَالَ مَا تَكُونُ مِنْ هَذَا الرَّجُلِ أَ رجلا (رَجُلٌ) مِنْ قَوْمِهِ قَالَ لَا وَ لَكِنْ خَادِمٌ لَهُ وَ حَدَّثَهُ بِحَدِيثِ الْبَعِيرَيْنِ فَقَالَ لَهُ الرَّاهِبُ أَيُّهَا الرَّجُلُ إِنَّهُ النَّبِيُّ الَّذِي يُبْعَثُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ وَ إِنِّي مُفَوِّضٌ إِلَيْكَ أَمْراً وَ مُسْتَكْتِمُكَ خَبَراً وَ عَاهِدٌ إِلَيْكَ عَهْداً فَقَالَ مَا هُوَ فَإِنِّي سَامِعٌ لِقَوْلِكَ وَ كَاتِمٌ لِسِرِّكَ وَ مُطِيعٌ لِأَمْرِكَ فَقَالَ إِنِّي أَجِدُ فِي هَذِهِ الصَّحِيفَهِ أَنَّهُ يَظْهَرُ عَلَى الْبِلَادِ وَ يُنْصَرُ عَلَى الْعِبَادِ وَ لَا تُرَدُّ لَهُ رَايَهٌ وَ لَا تُدْرَكُ لَهُ غَايَهٌ وَ إِنَّ لَهُ أَعْدَاءً أَكْثَرُهُمُ الْيَهُودُ أَعْدَاءُ اللَّهِ فَاحْذَرْهُمْ عَلَيْهِ فَأَسَرَّ خُزَيْمَهُ ذَلِكَ فِي نَفْسِهِ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنِّي لَأَرَى فِيكَ شَيْئاً مَا رَأَيْتُهُ فِي أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ إِنِّي لَأَحْسَبُكَ النَّبِيَّ الَّذِي يُذْكَرُ أَنَّهُ يَخْرُجُ مِنْ تِهَامَهَ وَ إِنَّكَ لَصَرِيحٌ (۲) فِي مِيلَادِكَ وَ الْأَمِينُ فِي أَنْفُسِ قَوْمِكَ وَ إِنِّي لَأَرَى عَلَيْكَ مِنَ النَّاسِ مَحَبَّهً وَ إِنِّي مُصَدِّقُكَ فِي قَوْلِكَ وَ نَاصِرُكَ عَلَى عَدُوِّكَ فَانْطَلَقُوا يَؤُمُّونَ الشَّامَ فَقَضَوْا بِهَا حَوَائِجَهُمْ ثُمَّ رَجَعُوا

۱- الرق: جلد رقيق يكتب فيه. الصحيفه البيضاء.

۲- الصريح: الخالص، و لعلّ المراد أن ميلادک لم يشب بشىء من رسوم الجاهليه، أو أن نسبک خالص، أو أنک خرجت من النكاح لم يدنسک السفاح. قال الكازرونى فى المنتقى. أى لست بكاذب عندهم.

ثُمَّ قالَ فَأَرْسَلَتْ خَدِيجَهُ إِلَى عَمِّهَا عَمْرِو بْنِ أَسَدٍ لِيُزَوِّجَهَا فَحَضَرَ وَ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِي عُمُومَتِهِ فَتَزَوَّجَهَا وَ هُوَ ابْنُ خَمْسٍ وَ عِشْرِينَ سَنَهً وَ خَدِيجَهُ يَوْمَئِذٍ بِنْتُ أَرْبَعِينَ سَنَهً.

وَ قَدْ رَوَى قَوْمٌ أَنَّهُ زَوَّجَهَا أَبُوهَا فِي حَالِ سُكْرِهِ. (۱) قَالَ الْوَاقِدِيُّ هَذَا غَلَطٌ وَ الصَّحِيحُ أَنَّ عَمَّهَا زَوَّجَهَا وَ أَنَّ أَبَاهَا مَاتَ قَبْلَ الْفِجَارِ.

وَ ذَكَرَ أَنَّ أَبَا طَالِبٍ خَطَبَ يَوْمَئِذٍ وَ ذَكَرَ مَا مَرَّ فَلَمَّا أَتَمَّ أَبُو طَالِبٍ خُطْبَتَهُ تَكَلَّمَ وَرَقَهُ بْنُ نَوْفَلٍ فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَنَا كَمَا ذَكَرْتَ وَ فَضَّلَنَا عَلَى مَا عَدَّدْتَ فَنَحْنُ سَادَهُ الْعَرَبِ وَ قَادَتُهَا وَ أَنْتُمْ أَهْلُ ذَلِكَ كُلِّهِ لَا تُنْكِرُ الْعَشِيرَهُ فَضْلَكُمْ وَ لَا يَرُدُّ أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ فَخْرَكُمْ وَ شَرَفَكُمْ وَ قَدْ رَغِبْنَا بِالاتِّصَالِ بِحَبْلِكُمْ وَ شَرَفِكُمْ فَاشْهَدُوا عَلَيَّ مَعَاشِرَ قُرَيْشٍ بِأَنِّي قَدْ زَوَّجْتُ خَدِيجَهَ بِنْتَ خُوَيْلِدٍ مِنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَلَى أَرْبَعِمِائَهِ دِينَارٍ ثُمَّ سَكَتَ وَرَقَهُ وَ تَكَلَّمَ أَبُو طَالِبٍ وَ قَالَ قَدْ أَحْبَبْتُ أَنْ يَشْرَكَكَ عَمُّهَا فَقَالَ عَمُّهَا اشْهَدُوا عَلَيَّ يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ إِنِّي قَدْ أَنْكَحْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ خَدِيجَهَ بِنْتَ خُوَيْلِدٍ وَ شَهِدَ عَلَيَّ بِذَلِكَ صَنَادِيدُ قُرَيْشٍ فَأَمَرَتْ خَدِيجَهُ جَوَارِيَهَا أَنْ يَرْقُصْنَ وَ يَضْرِبْنَ بِالدُّفُوفِ وَ قَالَتْ يَا مُحَمَّدُ مُرْ عَمَّكَ أَبَا طَالِبٍ يَنْحَرْ بَكْرَهً مِنْ بَكَرَاتِكَ وَ أَطْعِمِ النَّاسَ عَلَى الْبَابِ وَ هَلُمَّ فَقِلْ (۲) مَعَ

۱- ذکره الطبریّ فی تاریخه ۲: ۳۶ عن الواقدی، و روی الیعقوبی فی تاریخه ۲: ۱۴ و ۱۵ ذلک عن عمّار بن یاسر فی عمه عمرو بن أسد، إلّا أنّه قال فلما أصبح عمها عمرو بن أسد أنکر ما رأی فقیل له: هذا، فقال: متی زوجته؟ قیل له: بالامس، قال: ما فعلت، قیل له: بلی نشهد أنک قد فعلت، فلما رأی عمرو رسول اللّه قال: اشهدوا أنی لم أکن زوجته بالامس، فقد زوجته الیوم إه. قلت: فیهما غرابه و شذوذ، و لم یرد ذلک من طرق الإمامیّه، بل ورد من طرق لا یعتمد علیها الإمامیّه، و قد عرفت قبل ذلک فی روایه الکلینی أن خدیجه لما رأت أن عمها تلجلج و قصر عن الجواب قالت: یا عم لست أولی من نفسی، قد زوجتک یا محمّد نفسی، و ان ثبت فی حدیث صحیح أن غیرها کان المزوج لها فلا ینافی ذلک بل یجمع بوقوع العقد منهما جمیعا، کما یأتی نظیر ذلک فی عقد ورقه بن نوفل.

۲- من قال یقیل قیلوله: نام فی القائله أی منتصف النهار.

أَهْلِكَ فَأَطْعَمَ النَّاسَ وَ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ مَعَ أَهْلِهِ خَدِيجَةَ (۱).

**[ترجمه]می گویم: کازرونی در منتقی روایت کرده: خزیمه بن حکیم سلمی با خدیجه بنت خُوَیلد خویشاوند بود. او نزد خدیجه رفت و با ورود خود به نزد خدیجه از برکتی بزرگ بهره‌مند شد. خدیجه او را با رسول خدا و غلام خود میسره برای تجارت به دیار بصرا در سرزمین شام فرستاد. خزیمه از رسول خدا صلی الله علیه و آله بسیار خوشش آمد و در خواب و بیداری از ایشان جدا نمی‌شد. آنان رهسپار شدند و چون به میانه شام و حجاز رسیدند، دو شتر از مال خدیجه بر میسره رم کردند و حال آن‌که رسول خدا در جلوی کاروان بود. میسره که بر جان خود و جان آن دو شتر هراسان شد شتابان رو سوی رسول خدا گذاشت و ایشان را خبر کرد. پیامبر نزد آن دو شتر رفت و بر سم‌هایشان دست کشید و آن دو را تعویذ کرد. ناگاه آن دو شتر صدایی کردند و رفتند تا پیشاپیش کاروان حرکت کنند. وقتی خزیمه این صحنه را دید دانست که پیامبر صلی الله علیه و آله مقامی والا دارد و از این رو در همراهی با ایشان آزمند شد و مراقب ایشان بود. آنان رفتند و چون به شام رسیدند نزد یکی از راهبان شام فرود آمدند. رسول خدا زیر یک درخت پیاده شد و بقیه مردم جداگانه پیاده شدند. درختی که پیامبر به زیرش فرود آمد درختی خشک و بی‌بار بود که برگ‌هایش ریخته بود و تنه‌اش خشکیده بود، اما همین‌که رسول خدا صلی الله علیه و آله پیاده شد و به زیر آن درخت آرام گرفت، ناگاه درخت درخشید و تابان شد و دور تا دورش سرسبز شد و میوه... هایش رسید و شاخه‌هایش آویزان شد و بر سر رسول خدا چتر گشود. آن راهب چون این صحنه بدید از خود بی خود شد و شتابان از صومعه‌اش پایین آمد و عرض کرد: به لات و عُزّی سوگند از تو سوالی دارم. پیامبر فرمود: دور شو مادرت به عزایت بنشیند

ص: ۱۷

که در عرب هیچ کلامی از این (قسم به لات و عزی) بر من درشت تر نیست . اما راهب این سخن را حساب شده زده بود. او وقتی از صومعه‌اش پایین آمد پوستی سفید در دست داشت. آن‌گاه شروع کرد باری در آن پوست بنگرد و باری به پیامبر. سپس چشم به آن پوست دوخت و گفت: به فرستنده انجیل سوگند که خودش است! وقتی خزیمه سخن راهب را شنید پنداشت او برای پیامبر نیرنگی در کار دارد. از این رو دست بر قبضه شمشیر خود زد و با صدایی بلند فریاد برآورد: آی ای آل غالب! ناگهان مردم از هر طرف سوی او شتافتند و گفتند: از چه هراس داری؟ وقتی راهب مردم را دید به سوی صومعه‌اش شتافت و داخل شد و در را به روی خود بست. سپس سر سوی آنان بیرون کرد و گفت: ای قوم! چرا از من هراسان شدید؟ به خدایی که آسمان‌ها را بی هیچ ستون برافراشته هیچ قافله ای نزد من فرود نیامده که نزد من محبوب‌تر از شما باشد، در این صحیفه آمده مردی که به زیر این درخت فرود می‌آید، و با دست درختی را نشان داد که پیامبر صلی الله علیه و آله به زیرش بود، او فرستاده پروردگار جهانیان است که با شمشیری برآهیخته و قربانی بزرگی برانگیخته می‌شود و خاتم پیامبران است، هر کس از او فرمان ببرد نجات می‌یابد و هر کس از او سر بپیچد گمراه می‌شود. سپس رو سوی خزیمه کرد و گفت: چه نسبتی با این مرد داری ؟ کسی از خویشان او هستی ؟ خزیمه گفت: نه، خادم او هستم . سپس ماجرای آن دو شتر را برایش بازگفت. راهب گفت: ای مرد! او همان پیامبری است که در آخرالزمان برانگیخته می‌شود، من امری را به تو می‌سپارم و خبری را نزدت به ودیعه می‌گذارم و با تو عهدی می‌بندم. خزیمه گفت: چه شده؟ من سخنت را می‌شنوم و رازت را می‌پوشانم و امرت را اطاعت می‌کنم. راهب گفت: من در این صحیفه چنین می‌بینم که او در آن دیار ظهور می‌کند و در برابر بندگان یاری داده

می‌شود، نه بیرقی از او دریغ داشته می‌شود و نه غایتی برایش متصور است، دشمنانی دارد که بیشترشان یهودیان، همان دشمنان خدا، هستند، پس به‌خاطر او از آنان بر حذر باش. خزیمه این سرّ را در خود پنهان کرد و سپس نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله رفت و عرض کرد: ای محمد! من در تو چیزی می‌بینم که در هیچ یک از انسان‌های دیگر نمی‌بینم، من می‌پندارم تو همان پیامبری هستی که گفته می‌شود از تهامه ظهور می‌کند، تو با درستی به دنیا آمده‌ای و در میان مردمان قومت امین بوده‌ای، من می‌بینم که در دل مردم محبتی برای تو هست، من تو را در کلامت تأیید می‌کنم و در برابر دشمنت یاری می‌دهم. آن‌گاه راهی شام شدند و کار خود در آن‌جا به انجام رساندند و سپس برگشتند.

راوی می‌گوید: خدیجه کسی را نزد عموی خود عمرو بن اسد فرستاد تا او را شوهر دهد. او آمد و رسول خدا صلی الله علیه و آله نیز در میان عموهای خود سر رسید و خدیجه را به همسری گرفت، پیامبر صلی الله علیه و آله در آن هنگام بیست و پنج سال داشت و خدیجه چهل سال.

گروهی نیز روایت کرده‌اند که خدیجه را پدرش در حال مستی به عقد درآورد. اما واقدی می‌گوید این نادرست است و صحیح آن است که خدیجه را عمویش شوهر داد و پدرش پیش از جنگ فِجار درگذشته بود.

راوی، خطبه ابوطالب را که پیشتر آمد نقل می‌کند و می‌گوید: وقتی ابوطالب خطبه‌اش را به پایان رساند، ورقه بن نوفل زبان به سخن گشود و گفت: ستایش از آنِ خدایی است که ما را در مرتبتی که گفتی قرار داد و ما را آن‌چنان که برشمردی برتری بخشید، ما سروران و رهبران عرب هستیم و شما نیز همه این‌ها را دارید، هیچ عشیره‌ای برتری شما را منکر نیست و هیچ کس در فخر و شرافت شما تردید ندارد، ما خواهان پیوند با خاندان شما و شرافت شما هستیم، پس ای جماعت قریش! بر من گواه باشید که من خدیجه بنت خُوَیلد را با چهار صد دینار مهر به همسری محمد بن عبدالله صلی الله علیه و آله درآوردم. سپس ورقه دم فرو بست و ابوطالب گفت: دوست می‌دارم عموی خدیجه نیز با تو هم‌رأی شود. آن‌گاه عموی خدیجه گفت: ای جماعت قریش! بر من گواه باشید که من خدیجه بنت خُوَیلد را به عقد محمد بن عبدالله درآوردم و بزرگان قریش بر این کار گواه من بودند. در آن دم خدیجه به کنیزان خود دستور داد تا به رقص درآیند و دف بنوازند و گفت: ای محمد! به عمویت ابوطالب بگو یکی از شترانت را قربانی کند و مردم را بر این در سور بده و بیا در این نیمروز با عیالت استراحت کن. آن‌گاه رسول خدا صلی الله علیه و آله بر عیال خود خدیجه وارد شد - . المنتقی فی مولود المصطفی: باب هشتم، درباره بیست و پنج سالگی حضرت - .

**[ترجمه]

«۱۹»

أقول قال أبو الحسن البکری فی کتاب الأنوار مرّ النبی صلی الله علیه و آله یوما بمنزل خدیجه بنت خویلد و هی جالسه فی ملإ من نسائها و جواریها و خدمها و کان عندها حبرٌ من أحبار الیهود فلما مرّ النبیّ صلی الله علیه و آله نظر إلیه ذلک الحبر و قال یا خدیجه اعلمی أنه قد مرّ الآن ببابک شابّ حدث السن فأمری من یأتی به فأرسلت إلیه جاریه من جواریها و قالت یا سیدی مولاتی تطلبک فأقبل و دخل منزل خدیجه فقالت أیها الحبر هذا الذی أشرت إلیه قال نعم هذا محمد بن عبد الله قال له الحبر

اکشف لی عن بطنک فکشف له فلما رآه قال هذا و الله خاتم النبوه فقالت (۲) له خدیجه لو رآک عمه و أنت تفتشه لحلت علیک منه نازله البلاء و إن أعمامه لیحذرون علیه من أحبار الیهود فقال الحبر و من یقدر علی محمد هذا بسوء هذا و حقّ الکلیم رسول الملک العظیم فی آخر الزمان فطوبی (۳) لمن یکون له بعلا و تکون له زوجه و أهلا فقد حازت شرف الدنیا و الآخره فتعجبت خدیجه و انصرف محمد و قد اشتغل قلب خدیجه بنت خویلد بحبّه و کانت خدیجه ملکه عظیمه و کان لها من الأموال و المواشی شی ء لا یحصی فقالت أیها الحبر بم عرفت محمدا أنه نبی قال وجدت صفاته فی التوراه أنه المبعوث آخر الزمان (۴) یموت أبوه و أمّه و یکفله جدّه و عمّه و سوف یتزوّج بامرأه من قریش سیّده قومها و أمیره عشیرتها و أشار بیده إلی خدیجه ثم بعد ذلک قال لها احفظی ما أقول لک یا خدیجه و أنشأ یقول.

۱- المنتقی فی مولود المصطفی: الباب الثامن فیما کان سنه خمس و عشرین من مولده صلّی اللّه علیه و آله إه فیه: فقال مع أهله، فأقر اللّه عینه، و فرح أبو طالب فرحا شدیدا و قال: الحمد للّه الذی أذهب عنا الحزن و دفع عنا الهموم.

۲- فی المصدر: فکشف عن بطنه، فلما رأی الحبر خاتم النبوّه دهش لذلک، قالت.

۳- فی المصدر: هذا و حقّ الکلیم علی الجبل العظیم محمّد صاحب البرهان، المبعوث فی آخر الزمان، المعطل بدینه سائر الأدیان. فطوبی إه.

۴- أضاف فی المصدر هنا: یکسر الأصنام.

يا خديجه لا تنسى الآن قولى***و خذى منه غايه المحصول

يا خديجه هذا النبى بلا شكّ***هكذا قد قرأت فى الإنجيل

سوف يأتى من الإله بوحى***ثم يجبى (۱) من الإله بالتنزيل.

و يزوجه بالفخار و يحظى (۲)***فى الورى شامخا على كل جيل

***

فلما سمعت خديجه ما نطق به الحبر تعلق قلبها بالنبى صلى الله عليه و آله و كتمت أمرها فلما خرج من عندها قال اجتهدى أن لا يفوتك محمد فهو الشرف فى الدنيا و الآخره (۳) و كان لخديجه عمّ يقال له ورقه و كان قد قرأ الكتب كلّها (۴) و كان عالما حبرا و كان يعرف صفات النبى الخارج فى آخر الزمان و كان عند ورقه أنه يتزوّج بامرأه (۵) سيّده من قريش تسود قومها و تنفق عليه مالها و تمكنه من نفسها و تساعده على كل الأمور فعلم ورقه أنه ليس بمكه أكثر مالا من خديجه فرجا ورقه أن تكون ابنه أخيه خديجه و كان يقول لها يا خديجه سوف (۶) تتّصلين برجل يكون أشرف أهل الأرض و السماء

۱- أى يعطى

۲- و يزوج بذات الفخار فيضحى خ ل.

۳- فى المصدر: فهو و اللّه شرف الدنيا و الآخره.

۴- فى المصدر: يقال له: ورقه بن نوفل، و كان من كهان قريش، و كان قد قرأ صحف شيث عليه السلام و صحف إبراهيم عليه السلام، و قرأ التوراه و الإنجيل و زبور داود عليه السلام.

۵- فى المصدر: بامرأه من قريش تكون سيده قومها و أميره عشيرتها، تساعده و تعاضده و تنفق عليه مالها، فعلم ورقه إه.

۶- فى المصدر: فرجا ورقه أن تكون زوجته حتّى تفوز بالنبى صلّى اللّه عليه و آله، و كان ورقه إذا دخل على خديجه تقول لها: يا خديجه سوف تتصلين برجل يكون فيه شرف الدنيا و نعيم الآخره، و كانت خديجه أغنى أهل مكّه، و كان لها فى كل قبيله من العرب قريب من الوف من النوق و الخيل و الغنم، لانها قد زوجت عبيدها بجواريها، و فرقهم مع العرب، و أعطتهم بيوت الشعر، و الخيل و الإبل، و جعلوا يتوالدون و يكثرون، و الدوابّ تلد و تكثر، و كان لها ازيد من أربعين ألف جمل تسافر بالتجاره الى الشام و العراق و البحرين و عمان و الطائف و مصر و الحبشه و غيرها من الامصار، و معها العبيد و الغلمان و الوكلاء، و كان أبو طالب إه.

و كان لخديجه فى كلّ ناحيه عبيد و مواشى حتى قيل إن لها أزيد من ثمانين ألف جمل متفرّقه فى كلّ مكان و كان لها فى كلّ ناحيه تجاره و فى كلّ بلـد مال مثل مصـر و الحبشه و غيرها و كان أبو طالب رضـى الله عنه قـد كبر و ضـعف عن كثره السـفر و ترک ذلک من حيث كفل النبىّ صـلى الله عليه و آله فـدخل عليه النبىّ صـلى الله عليه و آله ذات يوم فوجده مهموما فقال ما لى أراک يا عمّ مهموما فقال يا ابن أخى اعلم أنه لا مال لنا و قد اشتدّ الزمان علينا و ليس لنا مادّه و أنا قد كبرت و ضعف جسمى و قل ما بيـدى و أريد أن أنزل إلى ضـريحى (۱) و أريـد أن أرى لک زوجه تسـر قلبى يا ولدى لتسـكن إليها و معيشه يرجع نفعها إليک فقال له النبى صـلى الله عليه و آله ما عنـدک يا عم من الرأى قال اعلم يا ابن أخى أن هـذه خـديجه بنت خويلـد قـد انتفع بمالها أكثر الناس و هى تعطى مالها سائر من يسألها التجاره (۲) و يسافرون به فهل لک يا ابن أخى أن تمضى معى إليها و نسألها أن تعطيک مالا تتجر فيه فقال نعم قم إليها و افعل ما بدا لک.

قـال أبو الحسن البكرى لما اجتمع بنو عبـد المطلب قال أبو طالب لإخوته امضوا بنا إلى دار خـديجه بنت خويلـد حتى نسألها أن تعطى محمدا مالا يتجر به فقاموا من وقتهم و ساعتهم و ساروا إلى دار خديجه و كان لخديجه دار واسعه تسع أهل مكه جميعا و قـد جعلت أعلاها قبه من الحرير الأزرق و قـد رقمت فى جوانبها صـفه الشـمس و القمر و النجوم و قد ربطته من حبال الإبريسـم (۳) و أوتاد من الفولاد و كانت قـد تزوجت برجلين أحـدهما اسـمه أبو شـهاب و هو عمرو الكنـدى (۴) و الثانى اسـمه عتيق بن عائـذ فلما ماتا خطبها عقبه بن أبى معيط و الصـلت بن أبى يهاب و كان لكل واحـد منهما أربعمائه عبـد و أمه و خطبها أبو جهل بن هشام و أبو سفيان و خديجه لا ترغب فى واحد منهم و كان

۱- قبل أن انزل ضريحى أرى خ ل. أقول: هو الموجود فى المصدر.

۲- فى المصدر: و هى تعطى مالها من سألها التجاره.

۳- بحبال من الابريسم خ ل. و هو الموجود فى المصدر.

۴- المشهور أنّه أبو هاله مالک بن النباش بن زراره التميمى، أو النباش بن زراره، أو هند بن النباش على اختلاف.

قـد تولع قلبها بالنبى صـلى الله عليه و آله لما سـمعت (۱) من الأحبـار و الرهبان و الكهان و ما يـذكرونه من الـدلالات و ما رأت قريش من الآيـات فكـانت تقول سـعدت من تكون لمحمـد قرينه فإنه يزين صاحبه (۲) و ازداد بهـا الوجـد و لـج بها الشوق (۳) فبعثت إلى عمها ورقه بن نوفل فقالت له يا عم أريـد أن أتزوج و ما أدرى بمن يكون و قـد أكثر على الناس و قلبى لا يقبل منهم أحـدا فقال لها ورقه يا خـديجه أ لا أعلمك بحـديث غريب و أمر عجيب قالت و ما هو يا عم قال عنـدى كتاب من عهد عيسـى عليه السـلام فيه طلاسم و عزائم أعزم بهـا على مـاء و تأخـذينه و تغسـلين به ثم أكتب كتابـا فيه كلمات من الزبور و كلمات من الإنجيـل فتضـعيه تحت رأسـك عنـد النوم و أنت على فراشـك ملتفه بثيابك فإن الـذى يكون زوجك يأتيك فى منامك حتى تعرفيه باسـمه و كنيته فقالت افعل يا عم قال حبا و كرامه و كتب الكتاب و أعطاها إياه و فعلت ما أمرها به و نامت فرأت كان قد جاء إليهـا رجـل لا ـ بالطويل الشاهق و لا بالقصـير اللاذق أدعـج العينين أزج الحاجبين أحور المقلتين (۴) عقيقى الشـفتين مورد الخـدين أزهر اللون مليـح الكون معتدل القامه تظله الغمامه بين كتفيه علامه راكب على فرس من نور مزمم (۵) (مزموم) بسلسله من ذهب على ظهره سـرج من العقيـان مرصع بالـدر و الجوهر له وجه كوجه الآـدميين منشق الـذنب له أرجـل كالبقر خطوته مد البصـر و هو يرقل بالراكب و كان خروجه من دار أبى طالب فلما رأته خديجه ضـمته إلى صدرها و أجلسته فى حجرها و لم تنم باقى ليلتها إلى أن أقبلت إلى عمها ورقه و قالت أنعمت صباحا يا عم قال و أنت لقيت

۱- فى المصدر: و كان قد وقع محبه النبىّ صلّى اللّه عليه و آله فى قلبها و قد تولع خاطرها به لما سمعت.

۲- فانه يزين صاحبه و لا يشين خ ل.

۳- لح عليها خ ل.

۴- دعجت العين: صارت شديده السواد مع سـعتها فصاحبها أدعج. و حورت العين: اشـتد بياض بياضها و سواد سوادها فصاحبها أحور. و المقله: شحمه العين، أو هى السواد و البياض منها.

۵- مزموم خ ل.

نجاحا فلعلك رأيت شيئا فی منامك قالت رأيت رجلا صفته كذا و كذا فعندها قال ورقه يا خديجه إن صدقت رؤياك تسعدين و ترشدين فإن الذی رأيته متوج بتاج الكرامه الشفيع فی العصاه يوم القيامه سيد العرب و العجم محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم قالت و كيف لی بما تقول يا عم و أنا كما يقول الشاعر

أسير إليكم قاصدا لأزوركم***و قد قصرت بی عند ذاك رواحلی

و ملك الأمانی خدعه غير أننی***أعلل حد الحادثات بباطل

أحمل برق الشرق شوقا إليكم***و أسأل ريح الغرب رد رسائلی

***

قال فزاد بها الوجد و كانت إذا خلت بنفسها فاضت عبرتها أسفا و جرت دمعتها لهفا و هی تقول

كم أستر الوجد و الأجفان تهتكه***و أطلق الشوق و الإغضاء (۱) تمسكه

جفانی القلب لما أن تملكه***غيری فوا أسفا لو كنت أملكه

ما ضر من لم يدع منی سوی رمقی***لو كان يسمح بالباقی فيتركه

***

قال الراوی و أعجب ما رأيت فی هذا الأمر العجيب و الحديث الغريب أن خديجه لم تفرغ من شعرها إلا و قد طرق الباب فقالت لجاريتها انزلی و انظری من بالباب لعل هذا خبر من الأحباب ثم أنشأ يقول

أيا ريح الجنوب لعل علم***من الأحباب يطفئ بعض حری

و لم لا حملوك إلی منهم***سلاما أشتريه و لو بعمری

و حق ودادهم إنی كتوم***و إنی لا أبوح لهم بسری

أرانی الله وصلهم قريبا***و كم يسر أتی من بعد عسر

فيوم من فراقكم كشهر***و شهر من وصالكم كدهر

***

قال ثم نزلت الجاريه و إذا أولاد عبد المطلب بالباب فرجعت إلی خديجه و قالت يا سيدتی إن بالباب سادات العرب ذوی (۲)

۱- الأعضاء خ ل.

۲- من ذوی المعالی خ ل.

فرمقت (۱) خدیجه رمق الهوی و نزل بها دهش الجوی (۲) و قالت افتحی لهم الباب و أخبری میسره یعتد لهم المساند و الوسائد فإنی أرجو أن یکونوا قد أتونی بحبیبی محمد ثم قالت شعرا

ألذّ حیاتی وصلکم و لقاکم***و لست ألذّ العیش حتی أراکم

و ما استحسنت عینی من الناس غیرکم***و لا لذّ فی قلبی حبیب سواکم

علی الرأس و العینین جمله سعیکم***و من ذا الذی فی فعلکم قد عصاکم(۳) فها أنا محسوب (۴) علیکم بأجمعی***و روحی و مالی یا حبیبی فداکم

و ما غیرکم فی الحب یسکن مهجتی***و إن شئتم تفتیش قلبی فهاکم

قال صاحب الحدیث و بسط لهم میسره المجلس بأنواع الفرش فما استقر بالقوم الجلوس إلا و قد قدم لهم أصناف الطعام و الفواکه من الطائف و الشام فأکلوا و أخذوا فی الحدیث فقالت لهم خدیجه من وراء الحجاب بصوت عذب و کلام رطب یا سادات مکه أضاءت بکم الدیار و أشرقت بکم الأنوار فلعل لکم حاجه فتقضی أو ملمه (۵) فتمضی فإن حوائجکم مقضیه و قنادیلکم مضیئه فقال أبو طالب رضی الله عنه جئناک فی حاجه یعود نفعها إلیک و برکتها علیک قالت یا سیدی و ما ذلک قال جئناک فی أمر ابن أخی محمد فلما سمعت ذلک غاب (۶) رشدها عن الوجود و أیقنت بحصول المقصود و قالت شعرا:

بذکرکم یطفئ الفؤاد من الوقد***و رؤیتکم فیها شفا أعین الرمد

و من قال إنی أشتفی (۷) من هواکم***فقد کذبوا لو مت فیه من الوجد

و ما لی لا أملأ سرورا بقربکم***و قد کنت مشتاقا إلیکم علی البعد

***

۱- رمق: أطال النظر.

۲- الجوی: شده الوجد من حزن أو عشق.

۳- فیما أردتم عصاکم خ ل.

۴- محبوب خ ل.

۵- الملمه: النازله الشدیده من نوازل الدنیا.

۶- غابت عن الوجود خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۷- أشتکی لهواکم خ ل.

تشابه سری فی هواکم و خاطری(۱)***فأبدی الذی أخفی و أخفی الذی أبدی

***

ثم قالت بعد ذلک یا سیدی أین محمد حتی نسمع ما یقول (۲) قال العباس رضی الله عنه أنا آتیکم به فنهض و سار یطلبه من الأبطح (۳) فلم یجده فالتفت یمینا و شمالا فقالوا ما ترید (۴) فقال أرید محمدا فقالوا له فی جبل حری (۵) فسار إلیه فإذا هو فیه نائما فی مرقد إبراهیم الخلیل علیه السلام ملتفّا ببرده و عند رأسه ثعبان عظیم فی فمه طاقه ریحان یروّحه بها فلمّا نظر إلیه العباس قال خفت علیه من الثعبان فجذبت سیفی و هممت بالثعبان (۶) فحمل الثعبان علی العباس فلما رأی العباس ذلک صاح من وقته أدرکنی یا ابن أخی ففتح النبی صلی الله علیه و آله عینیه فذهب الثعبان کأنه لم یکن فقال النبی صلی الله علیه و آله ما لی أری سیفک مسلولا قال رأیت هذا الثعبان عندک فسللت سیفی و قصدته خوفا علیک منه فعرفت فی نفسی الغلبه فصحت بک (۷) فلما فتحت عینک ذهب کأنه لم یکن فتبسم النبی صلی الله علیه و آله و قال یا عم لیس هذا بثعبان و لکنه ملک من الملائکه و لقد رأیته مرارا و خاطبته (۸) جهارا و قال لی یا محمد إنی ملک من عند ربی موکل بحراستک فی اللیل و النهار من کید الأعداء و الأشرار قال ما ینکر فضلک یا محمد (۹) فقال له سر معی إلی دار خدیجه بنت خویلد تکون أمینا علی أموالها تسیر

۱- و ظاهری خ ل.

۲- فی المصدر: و أین محمّد حتّی نحدثه بما تریدون، و نسمع ما یقول.

۳- فی الابطح خ ل.

۴- فی المصدر: قال له بعض أهل مکّه: أراک یا سیدی التفت یمینا و شمالا، من تطلب؟.

۵- فی المصدر: قال: کان هنا من ساعه و توجه طالب جبل حری.

۶- فی المصدر: فلما نظر إلیه العباس خاف علیه من الثعبان أن یقتله فجذب سیفه و هم بالثعبان.

۷- فی المصدر: بعد قوله: مسلولا: قال: رأیت ما أرعبنی، قال: و ما رأیت شیئا یشبه السحر، و ما کان أبونا یعرف السحر و لا أنت أیضا تعرفه، فأیش هذا؟ قال: رأیت عند رأسک ثعبان عظیم فخفت علیک منه، و أردت قتله فحمل علی فأرعبنی فصحت بک اه قلت: و لعلّ الصحیح:

۸- خاطبنی خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۹- فی المصدر بعد ذلک: و انی وجدت لک مکانا تعمل فیه، فتبسم النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و قال: و أین یکون هذا؟ قال عند خدیجه تکون أمینا علی أموالها.

بها حیث شئت قال أرید الشام قال ذلک إلیک فسار النبی صلی الله علیه و آله و العباس إلی بیت خدیجه و کان من عادته صلی الله علیه و آله إذا أراد زیاره قوم سبقه النور إلی بیتهم فسبقه النور إلی بیت خدیجه فقالت لعبدها میسره کیف غفلت عن الخیمه حتی عبرت الشمس إلی المجلس قال لست بغافل عنها و خرج فلم یجد تغیر وتد و لا طنب و نظر إلی العباس فوجده قد أقبل هو و النبی صلی الله علیه و آله معه فرجع و قال لها یا مولاتی هذا الذی رأیته من أنوار محمد صلی الله علیه و آله فجاءت خدیجه لتنظر إلی محمد فلما دخل المجلس نهض أعمامه إجلالا له و أجلسوه فی أوساطهم فلما استقرّ بهم الجلوس قدمت لهم خدیجه الطعام (۱) فأکلوا ثم قالت خدیجه یا سیدی أنست بک الدیار و أضاءت بک الأقدار (۲) و أشرقت من طلعتک الأنوار أ ترضی أن تکون أمینا علی أموالی تسیر بها حیث شئت قال نعم رضیت ثم قال أرید الشام قالت ذلک إلیک و إنی قد جعلت لمن یسیر علی أموالی مائه وقیّه من الذهب الأحمر و مائه وُقیّه من الفضه البیضاء و جملین و راحلتین (۳) فهل أنت راض فقال أبو طالب رضی الله عنه رضی و رضینا و أنت یا خدیجه محتاجه إلیه لأنه من حین خلق ما وقف له العرب علی صبوه و إنه مکین أمین قالت خدیجه تحسن یا سیدی تشدّ علی الجمل و ترفع علیه الأحمال قال نعم قالت یا میسره ایتنی ببعیر حتی أنظر کیف یشدّ علیه محمد فخرج میسره و أتی ببعیر شدید المراس قویّ البأس لم یجسر أحد من الرعاه أن یخرجه من بین الإبل لشدّه بأسه فأدناه لیرکبه فهدر و شقشق (۴) و احمرّت عیناه فقال له العباس ما کان عندک أهون من هذا البعیر ترید أن تمتحن به ابن أخینا فعند ذلک قال النبی صلی الله علیه و آله دعه یا عمّ فلما سمع البعیر کلام البشیر النذیر برک علی قدمی النبی صلی الله علیه و آله و جعل یمرغ وجهه علی قدمی النبی صلی الله علیه و آله و نطق بکلام فصیح و قال

۱- و ما یوجب به الإکرام خ. قلت و الزیاده موجوده فی المصدر.

۲- الاقطار خ ل.

۳- و راحله خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۴- هدر البعیر: ردد صوته فی حنجرته. شقشق: هدر و أخرج شقشقته. و الشقشقه: شی ء کالرئه یخرجه البعیر من فیه إذا هاج.

من مثلي و قد لمس ظهرى سيد المرسلين فقلن النسوه اللاتى كنّ عند خديجه ما هذا إلا سحر عظيم قد أحكمه هذا اليتيم قالت لهم خديجه ليس هذا سحرا و إنما هو آيات بينات و كرامات ظاهرات ثم قالت:

نطق البعير بفضل أحمد مخبرا***هذا الذى شرفت به أمّ القرى

هذا محمد خير مبعوث أتى***فهو الشفيع و خير من وطأ الثرى

يا حاسديه تمزّقوا من غيظكم***فهو الحبيب و لا سواه فى الورى

***

قال و خرج أولاد عبد المطلب و أخذوا فى أُهبه السفر (١) فالتفتت خديجه إلى النبيّ صلى الله عليه و آله و قالت يا سيدى ما معك غير هذه الثياب فليست هذه تصلح للسفر فقال لست أملك غيرها فبكت خديجه و قالت عندى يا سيدى ما يصلح للسفر غير أنهن طوال فامهل (٢) حتى أقصرها لك فقال هلمّى بها و كان صلى الله عليه و آله إذا لبس القصير يطول و إذا لبس الطويل يقصر كأنّه مفصل عليه (٣) فأخرجت له ثوبين من قباطى (۴) مصر و جبّه عدنيّه و برده يمنيّه و عمامه عراقيّه و خفين من الأديم و قضيب خيزران فلبس النبى صلى الله عليه و آله الثياب و خرج كأنه البدر فى تمامه (۵) فلما نظرت إليه جعلت تقول

أوتيت من شرف الجمال فنونا***و لقد فتنت بها القلوب فتونا

قد كونت للحسن فيك جواهر***فيها دعيت الجوهر المكنونا

يا من أعار (۶) الظبى فى لفتاته (٧)***للحسن جيدا ساميا و جفونا

انظر إلى جسمى النحيل و كيف قد***أجريت من دمع العيون عيونا

***

١- الاهبه: العده. و زاد فى المصدر: و إصلاح شأنهم.

٢- فتمهل خ ل.

٣- قد فصل عليه خ ل. و هو الموجود فى المصدر.

۴- القباطى و القباطى جمع القبطيه، القبطيه و القبطيه: ثياب من كتان منسوبه إلى القبط. و فى المصدر: و برده يمانيه. و فيه: و عمامه شربيه من دق العراق بحاشيتين من حرير.

۵- كأنّه البدر عند التمام، إذا انجلى عنه الغمام خ ل، و هو الموجود فى المصدر.

۶- أغار خ.

٧- فی فلواته خ ل.

أسهرت عينى فى هواك صبابه***و ملئت قلبى لوعه (۱) و جنونا

***

ثم قالت يا سیدی عندک ما ترکب علیه قال إذا تعبت رکبت أی بعیر أردت قالت و ما یحملنی علی ذلک (۲) لا کانت الأموال دونک یا محمد (۳) ثم قالت لعبدها میسره ایتنی بناقتی الصهباء حتی یرکبها سیدی محمد فأتی بها میسره و هی تزید علی الأوصاف لا یلحقها فی سیرها تعب و لا یصیبها نصب کأنها خیمه مضروبه أو قبه منصوبه ثم التفتت إلی میسره و ناصح و قالت لهما اعلما أننی قد أرسلت إلیکما أمینا علی أموالی و إنه أمیر قریش و سیدها (۴) فلا ید علی یده فإن باع لا یمنع و إن ترک لا یؤم و لیکن کلامکما له بلطف و أدب و لا یعلو کلامکما علی کلامه قال عبدها میسره و الله یا سیدتی إن لمحمد عندی محبه عظیمه قدیمه و الآن قد تضاعف لمحبتک له ثم إن النبی صلی الله علیه و آله ودع خدیجه و رکب راحلته و خرج و میسره و ناصح بین یدیه و عین الله ناظره إلیه فعندها قالت خدیجه شعرا:

قلب المحب إلی الأحباب مجذوب***و جسمه بید الأسقام منهوب

و قائل کیف طعم الحب قلت له***الحب عذب و لکن فیه تعذیب

أقذی (۵) (أفذی) الذین علی خدی لبعدهم***دمی و دمعی مسفوح و مسکوب

ما فی الخیام و قد سارت رکابهم (۶)***إلا محب له فی القلب (۷) محبوب

کأنما یوسف فی کل ناحیه(۸)***و الحز (۹) فی کل بیت فیه یعقوب

***

ص: ۲۹

۱- اللوعه: الحزن و الهوی و الوجد

۲- علی تعبک خ ل.

۳- فی المصدر: دونک و فداک یا محمد.

۴- فی المصدر: قد ارسلت محمّدا علی اموالی، فانه أمین قریش و سیدها.

۵- أفدی خ ل.

۶- جمالهم خ ل.

۷- فی الرکب خ ل.

۸- راحله خ ل.

۹- و الحی خ ل، و هو الموجود فی المصدر. و الحز: ألم فی القلب

ثم إن النبی صلی الله علیه و آله سار مجدا للسیر إلی الأبطح فوجد القوم مجتمعین و هم لقدومه منتظرون فلما نظروا إلی جمال سید المرسلین و قد فاق الخلق أجمعین فرح المحب (۱) و اغتم الحاسد (۲) و ظهر الحسد و الکمد فیمن (۳) سبقت له الشقاوه من المکذبین (۴) و زادت عقیده من سبقت له السعاده من المؤمنین فلما نظر العباس إلیهم أنشأ یقول:

یا مخجل الشمس و البدر المنیر إذا***تبسم الثغر لمع البرق منه أضا

کم معجزات رأینا منک قد ظهرت***یا سیدا ذکره یشفی به المرضی

***

فلما نظر النبی صلی الله علیه و آله إلی أموال خدیجه علی الأرض و لم یحمل منها شی ء زعق علی العبید و قال ما الذی منعکم عن شد رحالکم قالوا یا سیدنا لقله عددنا و کثره أموالنا فأبرک راحلته و نزل و لوی ذیله فی دور منطقته و صار یزعق بالبعیر فیقول بإذن الله تعالی فتعجب الناس من فعله فنظر العباس إلی النبی صلی الله علیه و آله و قد احمرت وجناته من العرق فقال کیف أخلی الشمس تقرح هذا الوجه الکریم فعمد إلی خشبه و قال لأتخذن منها حجفه (۵) تظل (۶) محمدا من حر الشمس فارتجت الأقطار و تجلی الملک الجبار و أمر الأمین جبرئیل علیه السلام أن یهبط (۷) (اهبط) إلی رضوان خازن الجنان و قل له یخرج لک الغمامه التی خلقتها لحبیبی محمد صلی الله علیه و آله قبل أن أخلق آدم بألفی عام و انشرها علی رأس حبیبی محمد فلما رأوها شخصت نحوها الأبصار و قال العباس إن (۸) محمدا لکریم علی ربه و لقد استغنی عن حجفتی (۹) ثم أنشأ یقول:

ص: ۳۰

۱- المحبون خ ل، و فی المصدر: المحبوب.

۲- الحاسدون خ ل، و فی المصدر: الحسود.

۳- ممن خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۴- فی المصدر: و کتب من المکذبین، و بعده: و کتب من المؤمنین.

۵- الحجفه: الترس من جلد بلا خشب و فی المصدر المحفه.

۶- تظلل خ ل.

۷- اهبط خ ل.

۸- و اللّه إن خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۹- فی المصدر: عن محفتی.

وقف الهوى بى حيث كنت (۱) فليس لى***متقدم عنكم و لا متأخر

***

ثم سار القوم حتى نزلوا بجحفه الوداع و حطوا رحالهم حتى يلحق بهم المتأخرون فقال مطعم بن عـدى يا قوم إنكم سائرون إلى أرض كثيره المهـامه و الأوعـار (۲) و ليس لكـم مقـدم تستشـيرون به و ترجعـون إلى أمره و الرأى عنـدى أنكم تقـدمون عليكم رجلا لتستندوا إلى رأيه و ترجعوا إلى أمره عن المنازع و المخالف قالوا نعم ما أشـرت به فقال بنو مخزوم نحن نقـدم علينا أخانا عمرو بن هشام المخزومى و قال بنو عدى نحن نقدم علينا أميرنا مطعم بن عدى و قال بنو النضـر نحن نقدم علينا أميرنا النضـر بن الحارث و قال بنو زهره نحن نقدم علينا أميرنا أحيحه بن الجلاح و قال بنو لوى نحن نقدم علينا أبا سـفيان صـخر بن حرب و قال ميسـره و الله مـا نقـدم علينا إلا سـيدنا محمـد بن عبـد الله و قال بنو هاشم و نحن أيضا نقـدم علينا محمـدا فقال أبو جهل لئن (۳) قدمتم علينا محمدا لأضـعن هذا السـيف فى بطنى و أخرجه من ظهرى فقبض حمزه على سيفه و قال يا وغد (۴) الرجال و يا نذل الأفعال (۵) و الله ما أريـد إلا أن يقطع الله يـديك و رجليك و يعمى عينيك فقال له النبى صـلى الله عليه و آله اغمـد سـيفك يا عماه و لا تسـتفتحوا سـفركم بالشـر دعوهم يسـيرون أول النهار و نحن نسـير آخره فإن التقدم لقريش و كان صلى الله عليه و آله أول من تكلم بهذه الكلمه و سار أبو جهل و من يلوذ به و قد استغنم (۶) من بنى هاشم الفرصه و هو ينشد و يقول

لقد ضلت حلوم بنى قصى***و قد زعموا بتسييد (۷) اليتيم

***

ص: ۳۱

۱- أنت خ ل.

۲- المهامه: المفازه البعيده. البلد القفر. و الوعر: المكان الصلب. المكان المخيف الوحش.

۳- و اللّه لان خ ل، و فى المصدر: و اللّه و اللّه لان.

۴- الوغد: الضعيف العقل. الاحمق. الدنى.

۵- الفعال خ ل قلت: و هو الموجود فى المصدر، قوله نذل من نذل أى كان خسيسا محتقرا.

۶- فى المصدر: و قد استغنموا الفرصه.

۷- بتسديد خ ل

و راموا للخلافه (۱) غیر کفو***فکیف یکون ذا الأمر العظیم

و إنی فیهم لیث حمی***بمصقول و لی جد کریم

فلو قصدوا عبیده أو ظلیما***و صخر الحرب ذا الشرف القدیم

لکنا راضیین لهم و کنا.***لهم تبعا علی خلف (۲) ذمیم.

***

فأجابه العباس یقول:

ألا أیها الوغد الذی رام ثلبنا***أ تثلب قرنا (۳) فی الرجال کریم.

أ تثلب یأویک الکریم أخا التقی***حبیب لرب العالمین عظیم

و لو لا رجال قد عرفنا محلهم***و هم عندنا فی مجدب (۴) و مقیم. (۵)

لدارت سیوف یفلق الهام حدها***بأیدی رجال کاللیوث تقیم

حماه کماه (۶) کالأسود ضراغم***إذا برزوا ردوا لکل زعیم

***

ثم إن القوم ساروا إلی أن بعدوا عن مکه فنزلوا بواد یقال له واد الأمواه لأنه مجتمع السیول (۷) و أنهار الشام و منه تنبع عیون الحجاز فنزل به القوم و حطوا رحالهم و إذا بالسحاب قد اجتمع (۸) فقال النبی صلی الله علیه و آله ما أخوفنی علی أهل هذا الوادی أن یدهمهم (۹) السیل فیذهب بجمیع أموالهم و الرأی (۱۰) عندی أن نستند إلی هذا الجبل قال له العباس نعم ما رأیت یا ابن أخی فأمر النبی صلی الله علیه و آله أن ینادی

۱- للرئاسه خ ل.

۲- بلا خلف خ ل.

۳- القرن: السیّد

۴- المجذب خ ل.

۵- و مهیم خ ل.

۶- الکماه جمع الکمی: الشجاع، أو لابس السلاح لانه یکمی نفسه أی یسترها بالدرع و البیضه.

٧- فى المصدر: و سمّى بذلك لأنّه مجمع السيول.

٨- قد أقبل خ ل و هو الموجود فى المصدر.

٩- أى غشيهم.

١٠- و لكن الرأى خ ل.

فی القـافله أن ينقلوا رحـالهم إلی نحو الجبل (١) مخافه السـيل ففعلوا إلا رجلا من بنی جمـح (٢) يقال له مصـعب و كان له مال كثير فأبی أن يتغير (٣) من مكانه و قال يا قوم ما أضـعف قلوبكم تنهزمون عن شـی ء لم تروه و لم تعاينوه فما استتم كلامه إلا و قد ترادفت السحاب و البرق و نزل السيل و امتلأ الوادی من الحافه إلی الحافه (۴) و أصبح الجمحی و أمواله كأنه لم يكن و أقام القوم فی ذلک المكان أربعه أيام و السـيل يزداد فقال ميسره يا سيدی هذه السيول لا تنقطع إلی شهر و لا تقطعه السفار (۵) و إن أقمنا هاهنا أضـر بنا المقام و يفرق الزاد و الرأی (۶) عنـدی أن نرجع إلی مكه فلم يجبه النبی صـلی الله عليه و آله إلی ذلک ثم نام فرأی فی منامه ملكا يقول له يا محمد لا تحزن إذا كان غداه غد مر قومک بالرحيل و قف علی شـفير الوادی فإذا رأيت الطير الأبيض قد خط بجناحه فاتبع الخط و أنت تقول بسم الله و بالله و أمر قومک أن يقولوا هذه الكلمه فمن قالها سلم و من حاد عنها غرق فاستيقظ النبی صـلی الله عليه و آله و هو فرح مسـرور ثم أمر ميسـره أن ينادی فی الناس بالرحيل فرحلوا و شد ميسره رحاله فقال الناس يا ميسره و كيف نسير و هذا الماء لا تقطعه إلا السفن فقال أما أنا فإن محمدا أمرنی و أنا لا أخالفه فقال القوم و نحن أيضـا لا نخـالفه فبادر القوم و تقـدم النبی صـلی الله عليه و آله و وقف علی شـفير الوادی و إذا بالطير الأبيض قـد أقبل من ذروه الجبـل و خط بجناحيه خطا أبيض يلمع فشـمر النبی صـلی الله عليه و آله أذياله و اقتحم الماء و هو يقول بسم الله و بالله فلم يصـل الماء إلی نصف ساقه و نادی أيها الناس لا يدخل أحد منكم الماء حتی يقول هذه الكلمه فمن قالها سلم

١- فی المصدر: لحف الجبل. قلت: هو بالكسر: أصل الجبل.

٢- فی نهايه الارب ٢٠٣: بنو جمح بطن من بنی هصيص من قريش من العدنانيه.

٣- فی المصدر: أن ينتقل.

۴- فی المصدر: و البرق قد لمع، و الغيث قد نزل، و السيل قد تكاثر، و امتلاء الوادی من الفج إلی الفج.

۵- السفن خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۶- و لكن خ ل.

و من حـاد عنهـا هلـك فاقتحم القوم الماء و هم يقولون الكلمه (۱) و لم يتأخر من القوم سوى رجلين أحـدهما من بنى جمـح و الآـخر من بنى عـدى فقال العـدوى بسم الله و بالله و قال الجمحى بسم اللات و العزى فغرق الجمحى و أمواله و سـلم العـدوى و أمواله فقـال القوم للعـدوى ما بال صاحبك غرق قال إنه قـد عوج لسانه و خالف قول النبى صـلى الله عليه و آله (۲) فغرق فاغتم أبو جهـل لعنه الله و قومه قـالوا مـا هـذا إلاـ سـحر عظيم فقـال له بعض أصـحابه يا ابن هشام ما هـذا بسـحر و لكن و الله ما أظلت الخضراء و لا أقلت الغبراء أفضل من محمد فلم يرد جوابا و ساروا حتى نزلوا على بئر و كان تنزل عليه العرب فى طريق الشام (۳) فقال أبو جهل و الله لأجد فى نفسى غبنه (۴) عظيمه إن رد محمد من سـفره هذا سالما و لقد عزمت على قتله و كيف لى بالحيله فى قتله و هو ينظر من ورائه كمـا ينظر من أمامه و لكن أفعل فسوف تنظرون ثم عمـد إلى الرمل و الحصـى و ملأ حجره و كبس (۵) به البئر فقال أصـحابه و لم تفعل ذلك فقال أريـد دفن البئر حتى إذا جاء ركب بنى هاشم و قد أجهدهم العطش فيموتوا عن آخرهم فتبـادر القوم بالرمـل و الحصـى و لم يتركوا للبئر أثرا فقـال أبو جهل لعنه الله الآن قـد بلغت مرادى ثم التفت إلى عبـد له اسـمه فلاح و قال له خـذ هذه الراحله و هذه القربه و الزاد و اختف تحت الجبل (۶) فإذا جاء ركب بنى هاشم يقـدمهم محمد و قـد أجهدهم العطش و التعب و لم يجدوا للبئر أثرا فيموتوا فأتنى بخبرهم فإذا أتيتنى و بشّـرتنى بموتهم أعتقتك و زوجتك بمن تريـد من أهـل مكه فقـال حبا و كرامه ثم سـار أبو جهل و تأخر العبـد كما أمره مولاه و إذا بركب بنى هاشم قـد أقبل يتقـدمهم محمد فتبادر القوم إلى البئر فلم يجدوا له أثرا فضاقت صدورهم

۱- فى المصدر: و هم يقولون: بسم اللّه و باللّه.

۲- فى المصدر: قول محمد.

۳- أضاف فى المصدر: فحطوا رحالهم، و سقوا دوابهم، و أخذوا راحه.

۴- حرقه خ ل.

۵- كبس البئر: سواها و دفنها.

۶- لحف الجبل.

و أيقنوا بالهلاك فلاذوا بمحمد صلى الله عليه و آله (۱) فقال لهم هل هنا موضع يعرف بالماء قالوا نعم بئر قد ردمت (۲) بالرمل و الحجاره (۳) فمشى النبى صلى الله عليه و آله حتى وقف على شفير البئر فرفع طرفه إلى السماء و نادى يا عظيم الأسماء يا باسط الأرض و يا رافع السماء قد أضرّ بنا الظمآء فاسقنا الماء فإذا بالحجاره و الرمل قد تصلصلت (۴) و عين الماء قد نبعت و تفجّرت و جرى الماء من تحت أقدامه فسقى القوم دوابّهم و ملئوا قربهم و ساروا و سار العبد إلى مولاه و قال ما وراءك يا فلاح و قال و الله ما أفلح من عادى محمدا و حدّثهم بما عاين منه فامتلأ أبو جهل غيظا و قال للعبد غيب وجهك عنى فلا أفلحت أبدا ثم سار حتى وصل واديا من أوديه الشام يقال له ذبيان و كان كثير الأشجار إذ خرج من ذلك الوادى ثعبان عظيم كأنه النخله السحوق ففتح فاه و زفر و خرج من عينيه الشرار فجفلت منه ناقه أبى جهل لعنه الله و لعبت بيديها و رجليها و رمته فكسرت أضلاعه فغشى عليه فلما أفاق قال لعبيده تأخروا (۵) إلى جانب الطريق فإذا جاء ركب بنى هاشم يتقدمهم محمد قدموه علينا حتى إذا رأت ناقته الثعبان فعسى أن ترميه إلى الأرض فيموت ففعل العبيد ما أمرهم به و إذا بركب بنى هاشم قد أقبل يتقدمهم محمد فقال النبى صلى الله عليه و آله يا ابن هشام أراكم قد نزلتم و ليس هو وقت نزولكم فقال له يا محمد و الله قد استحييت أن أتقدم عليك و أنت سيد أهل الصفا و أعلى حسبا و نسبا فتقدم فلعن الله من يبغضك ففرح العباس بذلك و أراد العباس أن يتقدم فنهاه النبى صلى الله عليه و آله و قال ارفق يا عم فما تقديمهم لنا إلا لمكيده لنا (۶) ثم إنه صلى الله عليه و آله تقدم أمامهم و دخل إلى ذلك الشعب و إذا بالثعبان قد ظهر فجفلت منه ناقه النبى صلى الله عليه و آله فزعق بها النبى صلى الله عليه و آله و قال ويحك

ص: ۳۵

۱- فى المصدر: و شكوا إلى النبيّ صلّى اللّه عليه و آله.

۲- أي سدت.

۳- فى المصدر: و الحصى. مكان و الحجاره.

۴- تصلصل: صوت.

۵- فى المصدر: تنحوا.

۶- فى المصدر: فما قدمونا سوددا، و انما هى مكيده، فقف حتّى أتقدم أنا. ثم إن النبيّ. إه.

کیف تخافین و علیک خاتم الرسل و إمام البشر. (۱) ثم التفت إلی الثعبان و قال له ارجع من حیث أتیت و إیاک أن تتعرض لأحد من الرکب (۲) فنطق الثعبان بقدره الله تعالی و قال السلام علیک یا محمد السلام علیک یا أحمد فقال النبی صلی الله علیه و آله السلام علی من اتبع الهدی و خشی عواقب الردی و أطاع الملک الأعلی فعندها قال یا محمد ما أنا من هوام الأرض و إنما أنا ملک من ملوک الجن و اسمی الهام بن الهیم و قد آمنت علی ید أبیک إبراهیم الخلیل و سألته الشفاعه فقال هی لولد یظهر من نسلی یقال له محمد و وعدنی (۳) أن أجتمع بک فی هذا المکان و قد طال بی الانتظار و قد شاهدت المسیح عیسی ابن مریم علیه السلام لیله عرج به إلی السماء و هو یوصی الحواریین باتباعک و الدخول فی ملتک و الآن قد جمع الله شملی بک فلا تنسنی من الشفاعه یا سید المرسلین فقال له النبی صلی الله علیه و آله لک ذلک علی فعد من حیث جئت و لا تتعرض لأحد من الرکب فغاب الثعبان فلما نظر القوم إلی کلامه عجبوا من ذلک و ازداد أعمام النبی صلی الله علیه و آله یقینا و فرحا و ازداد الجنود (۴) (الحسود) غیظا و حسدا فأنشأ العباس یقول:

یا قاصدا نحو الحطیم و زمزم***بلغ فضائل أحمد المتکرم

و اشرح لهم ما عاینت عیناک من***فضل لأحمد و السحاب الأرکم

قل و أت بالآیات (۵) فی السیل الذی***ملأ الفجاج بسیله المتراکم. (۶) و نجا الذی لم یخط قول محمد***و هو الذی أخطأ بوسط جهنم

و البئر لما أن أضر بنا الظماء***فدعا الحبیب إلی الإله المنعم

فاضت عیونا ثم سالت أنهرا***و غدا الحسود بحسره و تغمغم

ص: ۳۶

۱- خاتم النبیین و امام المرسلین خ ل و فی المصدر: سیّد المرسلین و خاتم النبیین.

۲- أضاف فی المصدر: فانی محمّد رسول اللّه، و الا شکوتک إلی إله السماء.

۳- و أوعدنی خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۴- الحسود خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۵- قد بانت الآیات خ ل.

۶- المتلاطم خ ل.

و الهام بن الهيم لما أن رأى***خير البريه جاء كالمستسلم

ناداه أحمد فاستجاب ملبيا***و شكا المحبه كالحبيب (۱) المغرم

من عهد إبراهيم ظل مكانه***يرجو الشفاعه خوف جسر (۲) جهنم

من ذا يقاس أحمد فى الفضل من***كل البريه من فصيح و أعجم

و به توسل فى الخطيئه آدم***فليعلم الأخبار من لم يعلم

***

و لما فرغ العباس من شعره أجابه الزبير و أنشأ يقول شعرا:

يا للرجال ذوى البصائر و النظر***قوموا انظروا أمرا مهولا قد خطر. (۳)

هذا بيان صادق فى عصرنا***من سيد عالى المراتب مفتخر

آياته قد أعجزت كل الورى***من ذا يقايس عدها أو يختصر(۴)

منها الغمام تظله مهما مشى***أنى يسير تظله و إذا خطر (۵)

و كذلك الوادى أتى مترادفا***بالسيل يسحب للحجاره و الشجر

و نجا الذى قد طاع قول محمد***و هوى المخالف مستقرا فى سقر

و أزال عنا الضيم من حر الظماء***من بعد ما بان التقلقل و الضجر

و البئر فاضت بالمياه و أقبلت***تجرى على الأراض (۶) أشباه النهر. (۷)

و الهام فيه عباره (۸) و دلاله***لذوى العقول ذوى (۹) البصائر و الفكر

كاد الحسود يذوب مما عاينت***عيناه من فضل لأحمد قد ظهر

۱- كالكئيب خ ل.

۲- حر خ ل

۳- حضر خ ل.

۴- ما لا يقاس بعدها أو تنحصر خ ل.

۵- حضر خ ل.

۶- أراض و آراض جمع الأرض

۷- على وجه الثرى شبه النهر خ ل.

۸- عزه خ ل.

۹- ذووا خ ل.

یا للرجال ألا انظروا أنواره***تعلو علی نور الغزاله و القمر

الله فضل أحمدا و اختاره***و لقد أذل عدوه ثم احتقر

***

فأجابه حمزه رضی الله عنه یقول:

ما نالت الحساد فیک مرادهم***طلبوا نقوص الحال منک فزادا

کادوا و ما خافوا عواقب کیدهم***و الکید مرجعه علی من کادا

ما کل من طلب السعاده نالها***بمکیده أو أن یروم عنادا

یا حاسدین محمدا یا ویلکم***حسدا تمزق منکم الأکبادا

الله فضل أحمدا و اختاره***و لسوف یملکه الوری و بلادا (۱)

و لیملأن الأرض من إیمانه***و لیهدین عن الغوی (۲) من حادا

قال: فشکرهم النبی صلی الله علیه و آله علی ذلک و ساروا جمیعا و نزلوا وادیا کانوا یتعاهدون فیه الماء قدیما فلم یجدوا فیه شیئا من الماء فشمر النبی صلی الله علیه و آله عن ذراعیه و غمس کفیه فی الرمل و رمق السماء (۳) و هو یحرک شفتیه فنبع الماء من بین أصابعه تیارا (۴) و جری علی وجه الأرض أنهارا فقال العباس أمسک یا ابن أخی حذرا من الماء أن یغرق أموالنا ثم شربوا (۵) و ملئوا قربهم و سقوا دوابهم فقال النبی صلی الله علیه و آله لمیسره لعل عندک شیئا من التمر فأحضره و کان یأکل التمر و یغرس النوی فی الأرض (۶) فقال له العباس لم تفعل ذلک یا ابن أخی قال یا عم أرید أن أغرسها نخلا قال و متی تطعم (۷)

۱- و لیملکن جمع الوری و بلادا خ ل.

۲- من الغوی خ ل.

۳- و رمق بطرفه الی السماء خ ل.

۴- من تار الماء: هاج. و التیار: سریع الجری. و الموج الهائج.

۵- فی المصدر: امسک یا بن أخی فقد کاد الماء یغرق رحالنا، ثمّ شربوا.

۶- فی المصدر: فقال النبیّ صلّی اللّه علیه و آله: یا عم ما عندک شی ء من التمر نأکل؟ قال العباس: نعم، فأتاه العباس بقلیل من التمر، و کان یأکل التمر و یبل النوی بریقه ثمّ یغمسه فی الثری.

٧- فی المصدر: متی یثمر و یطعم؟.

قال الساعه نأكل منها و نتزود إن شاء الله تعالى فقال له العباس يا ابن أخى النخله إذا غرست تثمر فى خمس سنين (۱) قال يا عم سوف ترى من آيات ربى الكبرى ثم ساروا حتى تواروا عن الوادى فقال يا عم (۲) ارجع إلى الموضع الذى فيه النخلات و اجمع لنا ما نأكله فمضى العباس فرأى النخلات قد كبرت و تمايلت (۳) أثمارها و أزهرت (۴) فأوقر منها راحله و التحق بالنبى صلى الله عليه و آله فكان يأكل من التمر و يطعم القوم فصاروا متعجبين من ذلك فقال أبو جهل لعنه الله لا تأكلوا يا قوم مما يصنعه محمد الساحر فأجابه قومه و قالوا يا ابن هشام أقصر عن الكلام فما هذا بسحر ثم سار القوم حتى وصلوا عقبه أيله و كان بها دير و كان مملوا رهبانا و كان فيهم راهب يرجعون إلى رأيه و عقله يقال (۵) له الفيلق بن اليونان بن عبد الصليب و كان يكنى أبا خبير و قد قرأ الكتب و عنده سفر فيه صفه النبى صلى الله عليه و آله من عهد عيسى ابن مريم عليه السلام و كان إذا قرأ الإنجيل على الرهبان و وصل إلى صفات النبى صلى الله عليه و آله بكى و قال يا أولادى متى تبشرونى بقدوم البشير النذير الذى يبعثه الله من تهامه متوجا بتاج الكرامه تظله الغمامه يشفع فى العصاه يوم القيامه (۶) فقال له الرهبان لقد قتلت نفسك بالبكاء و الأسف على هذا الذى تذكره و عسى أن يكون قد قرب أوانه فقال إى و الله إنه قد ظهر بالبيت الحرام و دينه عند الله الإسلام فمتى تبشرونى بقدومه من أرض الحجاز و هو تظله الغمامه و أنشأ يقول شعرا:

لئن نظرت عينى جمال أحبتى***وهبت لبشرى الوصل ما ملكت يدى

و ملكته روحى و مالى غيرها***و هذا قليل فى محبه أحمد

***

۱- فى المصدر: ثلاث سنين.

۲- فى المصدر: فالتفت النبىّ صلّى اللّه عليه و آله الى عمه العباس فقال: يا عم.

۳- فى المصدر: و بسقت بالتمر، و تمايلت.

۴- أزهت خ ل.

۵- فى المصدر: يعتمدون بقوله و يرجعون الى رأيه يقال.

۶- أضاف فى المصدر بعد ذلك: و دام على ذلك زمانا طويلا.

سألت إلهی أن یمن بقربه***و یجمع شملی بالنبی محمد

***

قال و ما زال الراهب کلما ذکر الحبیب أکثر النحیب إلی أن حال (۱) منه النظر و زاد به الفکر فعند ذلک أشرف بعض الرهبان و قد أشرقت الأنوار من جبین النبی المختار فنظر الرهبان إلی الأنوار و قد تلألأت من الرکب و قد أقبل من الفلا و أشرق (۲) و علا تقدمهم سید الأمم و قد نشرت علی رأسه الغمامه فقالوا یا أبا الرهبان (۳) هذا رکب قد أقبل من الحجاز فقال یا أولادی و کم رکب قد أقبل و أتی و أنا أعلل نفسی بلعل و عسی قالوا یا أبانا قد رأینا نورا قد علا فقال (۴) الآن قد زال الشقاء و ذهب العناء ثم رفع طرفه نحو السماء و قال إلهی و سیدی و مولای بجاه هذا المحبوب الذی زاد فیه تفکری إلا ما رددت علی بصری فما استتم کلامه حتی رد الله علیه بصره فقال الراهب للرهبان کیف رأیتم جاه هذا المحبوب عند علام الغیوب ثم أنشأ یقول:

بدا النور من وجه النبی فأشرقا***و أحیا محبا بالصبابه محرقا. (۵)

و أبرأ عیونا قد عمین من البکاء***و أصبح من سوء المکاره مطلقا

تری هل تری عینای طلعه وجهه***و أصبح من رق الضلاله معتقا

ثم قال: یا أولادی إن کان هذا النبی المبعوث فی هذا الرکب ینزل (۶) تحت هذه الشجره فإنها (۷) تخضر و تثمر فقد جلس تحتها عده من الأنبیاء و هی من عهد عیسی ابن مریم علیه السلام یابسه و هذه البئر لم نر فیها (۸) ماء فإنه یأتی إلیها و یشرب منها فما کان

۱- فی المصدر: خلل.

۲- و النور قد أشرق خ ل، و هو الموجود فی المصدر، و فیه: و الرکب قد أقبل من الفلا.

۳- فی المصدر: یا أبانا.

۴- فی المصدر: بعد قوله: قد علا: فقال: رأیتم النور؟ قالوا: نعم، قال.

۵- موثقا خ ل.

۶- فهو ینزل خ ل.

۷- و انها خ ل.

۸- من مده مدیده لم نر خ ل.

إلا ـ قليلا ـ و إذا الركب قد أقبل و حول البئر قد نزلوا و حطوا الأحمال عن الجمال و كان النبى صلى الله عليه و آله يحب الخلوه بنفسه فأقبل تحت الشجره فاخضرت و أثمرت من وقتها و ساعتها فما استقر بهم الجلوس حتى قام النبى صلى الله عليه و آله فمشى إلى البئر فنظر إليها و استحسن عمارتها و تفل فيها فتفجرت منها عيون كثيره و نبع منها ماء معين فلما رأى الراهب ذلك قال يا أولادى هذا هو المطلوب فبادروا بصنع الولائم من أحسن الطعام لنتشرف بسيد بنى هاشم فإنه سيد الأنام لنأخذ منه الذمه (۱) لسائر الرهبان فبادر القوم لأمره طائعين و صنعوا الولائم و قال لهم انزلوا إلى أمير هذا القوم (۲) و قولوا له إن أبانا يسلم عليك و يقول لك إنه قد عمل (۳) وليمه و هو يسألك أن تجيبه و تأكل من زاده فنزل بعض الرهبان فما رأى أحسن من أبى جهل لعنه الله و لم ير رسول الله صلى الله عليه و آله فأخبر أبا جهل بما قاله الراهب فنادى فى العرب إن هذا الراهب قد صنع لأجلى وليمه و أريد أن تجيبوا لدعوته (۴) فقال القوم من نترك عند أموالنا فقال أبو جهل اجعلوا محمدا عند أموالنا فهو الصادق الأمين و فى هذا المعنى قيل شعر:

و مناقب شهد العدو بفضلها***و الفضل ما تشهد به الأعداء

***

فسار القوم إلى النبى صلى الله عليه و آله و سألوه أن يجلس عند متاعهم و سار القوم إلى الراهب يتقدمهم أبو جهل لعنه الله و قد أعجب بنفسه فلما دخلوا الدير أحضر (۵) لهم الطعام و ناداهم بالرحب و الإكرام فأخذ القوم فى الأكل و أخذ الراهب القلنسوه جعل ينظر فيه و يدور على القوم رجلا رجلا (۶) و جعل ينظر فيهم رجلا رجلا فلم ير صفه النبى

۱- الذمم خ ل.

۲- الركب خ ل.

۳- فى المصدر: عمل لك. و فيه: أن تجيب عزيمته و تأكل وليمته.

۴- فى المصدر: أن تجيبوا عزيمته. و تأكلوا من وليمته.

۵- أحضروا.

۶- و أخذ الواهب السفر فى يده و هو ينظر فيه و يدور على القوم رجلا خ ل و هو الموجود فى المصدر.

صلی الله علیه و آله (۱) فرمی القلنسوه عن رأسه و نادی وا خیبتاه وا طول شقوتاه (۲) ثم جعل یقول شعرا:

یا أهل نجد تقضّی العمر فی أسف***منکم و قلبی لم یبلغ أمانیه

یا ضیعه العمر لا وصل ألوذ به***من قربکم لا و لا وعد أرجّیه

***

قال ثم بعد ذلک قال یا سادات قریش هل بقی منکم أحد (۳) فقال أبو جهل نعم بقی منا صبی صغیر أجیر علی أموال بعض نسائنا فما استتم کلامه حتی قام له حمزه و ضربه ضربا وجیعا و ألقاه علی قفاه و قال یا وغد الأنام لم لا قلت تأخر منا البشیر النذیر السراج المنیر و ما ترکناه عند بضائعنا و أموالنا إلا لأمانته و ما فینا أصلح منه ثم التفت حمزه إلی الراهب و قال أرنی السفر و أخبرنی بما فیه فقال سیدی هذا سفر فیه صفه النبی صلی الله علیه و آله لا بالطویل الشاهق و لا بالقصیر اللاصق معتدل القامه بین کتفیه علامه تظله الغمامه یبعث من تهامه شفیع العصاه یوم القیامه قال العباس یا راهب إذا رأیته تعرفه قال نعم قال سر معی إلی الشجره فإن صاحب هذه الصفه تحتها فخرج الراهب من الدیر یهرول فی خطواته حتی لحق بالنبی صلی الله علیه و آله فلما رآه نهض قائما لا متکبرا و لا متجبرا فقال مرحبا بالفیلق بعد ما قال له الراهب السلام علیک یا أبا الفتیان فقال له النبی صلی الله علیه و آله و علیک السلام یا عالم الرهبان و یا ابن الیونان یا ابن عبد الصلیب (۴) فقال الراهب و ما أدراک أنی الفیلق بن الیونان بن عبد الصلیب قال الذی أخبرک أنی أبعث فی آخر الزمان بالأمر العجیب فانکب الراهب علی قدمیه یقبلهما و هو یقول یا سید البشر لعلک أن تجیب لولیمتنا لتحصل لنا بها (۵) الکرامه و نفوز بمحبتک یوم القیامه فقال له النبی صلی الله علیه و آله اعلم أن القوم

۱- فی المصدر: فلم یجد أحدا فیه الصفات التی عنده.

۲- فی المصدر: و اطول تعباه.

۳- فی المصدر: أحد لم یحضر.

۴- فی المصدر: یا بن الیونان بن عبد الصلیب، قال: و من أخبرک أنی.

۵- فی المصدر: بک.

أودعونی فی أموالهم فقال یا مولای تصدق علینا بالمسیر إن عدم لهم عقال فقال له النبی صلی الله علیه و آله سر و سار معهم إلی دیرهم و کان له بابان واحد کبیر و الآخر صغیر و قد وضعوا بحیال الباب الصغیر کنیسه فیها تصاویر و تماثیل فإذا دخل الرجل من الباب الصغیر ینحنی برأسه و ذلک برسم السجود للتصاویر فی الکنیسه فخطر فی نفسه أنه یدخل النبی صلی الله علیه و آله من الباب الصغیر لیتلذذ بمعاجزه (۱) و غرائب کراماته فلما دخل الراهب أمامه داخله الفزع من النبی صلی الله علیه و آله فلما دخل النبی صلی الله علیه و آله من الباب القصیر أمر الله تعالی عضادتی الباب أن ترتفع فارتفع الباب حتی دخل النبی صلی الله علیه و آله منتصب القامه فلما أشرف علی القوم قاموا له إجلالا و أجلسوه فی أوساطهم علی أعلی مکان و وقف الراهب بین یدیه و الرهبان حوله فقدموا بین یدیه طرائف الشام (۲) ثم رمق الراهب بطرفه إلی السماء فقال إلهی و سیدی و مولای أرنی خاتم النبوه فأرسل الله عز و جل جبرئیل و رفع ثیابه عن ظهره فبان خاتم النبوه بین کتفیه فسطع منه نور ساطع فلما رآه الراهب خر ساجدا هیبه من ذلک النور ثم رفع رأسه و قال هو أنت حقا ثم إن حمزه أنشأ یقول:

أنت المظلل بالغمام و قد رأی***الرهبان أنک ذاک و انکشف الخبر

ربیت فی بحبوح (۳) مکه بعد ما (۴)***وضع الخلیل وفاق فخرک من فخر

و رضعت فی سعد لثدی حلیمه***کرما ففاض الثدی نحوک و انحدر

***

قال: فشکره النبی صلی الله علیه و آله و تفرق القوم إلی رحالهم و قد کمد أبو جهل غیظا و بقی میسره و الراهب مع النبی صلی الله علیه و آله فقال الراهب یا سیدی أبشر فإن الله یوطئ لک رقاب

۱- بمعجزاته خ ل و فی المصدر: لسدد معجزاته، و یشهدون غرائب کراماته إه قلت: لعله مصحف یسددون بمعجزاته.

۲- فی المصدر: و الرهبان حوالیه، و مدحوه بأفصح لسان، و أوعدوه بالاجلال و الإکرام، و قدموا بین یدیه من ظرائف الشام.

۳- بحبوحه مکّه: وسطها

۴- حیث ما خ ل.

العرب و تملک سائر البلاد و ینزل علیک القرآن و تدین لک الأنام و دینک عند الله هو الإسلام (۱) و تنکس الأصنام و تمحق الأدیان و تخمد النیران و تکسر الصلبان و یبقی ذکرک إلی آخر الزمان فأسألک یا سیدی أن تتصدق علینا بالذمام لسائر الرهبان لتأخذ منهم أمتک الجزیه فی ذلک الزمان فیا لیتنی کنت معک حتی تبعث یا سیدی (۲) فأعطاهم النبی صلی الله علیه و آله الذمام و أکرمهم (۳) غایه الإکرام.

و قال الراهب لمیسره یا میسره اقرأ مولاتک منی السلام و اعلم (۴) أنها قد ظفرت بسید الأنام و أنه سیکون لک (۵) شأن من الشأن و تفضل علی سائر الخاص و العام و أحذّرها أن تفوتها القرب من هذا السید فإن الله تعالی سیجعل نسلها من نسله و تبقی ذکرها إلی آخر الزمان و یحسدها علیه کل أحد و أعلمها أنه لا یدخل الجنه إلا من یؤمن به و یصدق برسالته و أنه أشرف الأنبیاء و أفضلهم و أصفاهم سریره و احذر علیه من أعدائه الیهود فی الشام حتی یعود إلی البیت الحرام ثم ودع الراهب و خرج النبی صلی الله علیه و آله و لحق بالقوم و ساروا من وقتهم و ساعتهم إلی أن نزلوا بأرض الشام (۶) و حطوا رحالهم فبادر أهل المدینه و اشتروا بضاعتهم و باعت قریش بضائعها بأغلی أثمان فی أحسن بیع و أما ما کان من النبی صلی الله علیه و آله فإنه لم یبع شیئا من بضاعته فقال أبو جهل لعنه الله و الله ما رأت خدیجه سفره أشأم من هذه لم یبع من بضاعتها شیئا (۷) فلما أصبح الصباح نادی العرب (۸) فلما أقبلت من کل جانب و مکان یریدون البضائع فلم

۱- أضاف فی المصدر هنا. و تبعث بالمعجزات و الدلائل و الآیات البینات. و فیه تنکسر الأصنام و تمحو الاوثان.

۲- یا سید ولد عدنان خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۳- و أکرمه خ ل.

۴- و أعلمها خ ل.

۵- لها خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۶- فنزلوا بمدینه یقال لها: برا خ ل. و فی المصدر: حتی وصلوا الشام و نزلوا بمدینه برا.

۷- قط خ ل.

۸- أقبلت العرب من دل خ ل.

يجدوا إلا بضائع خديجه فباعها النبی صلی الله علیه و آله بأضعاف ما باعت قریش (۱) فاغتم أبو جهل لذلک غما شدیدا و لم یبق من بضائع خدیجه إلا حمل أدیم فجاء رجل من الیهود یقال له سعید بن قطمور و کان من أحبار الیهود و کهانهم و کان قد اطلع علی صفه النبی صلی الله علیه و آله فلما نظر إلیه عرفه بالنور و قال هذا الذی یسفه أحلامنا (۲) و یعطل أدیاننا و یرمل نسواننا و أنا أحتال علی قتله ثم دنا من النبی صلی الله علیه و آله و قال یا سیدی بکم هذا الحمل فقال بخمس مائه درهم لا ینقص منها شی ء قال اشتریت بشرط أن تسیر معی إلی منزلی و تأکل من طعامی حتی تحصل لنا البرکه (۳) فقال النبی صلی الله علیه و آله نعم فأخذ الیهودی حمل الأدیم و سار إلی منزله و سار النبی صلی الله علیه و آله فلما قرب الیهودی من منزله سبق إلی زوجته و قال لها أرید منک أن تساعدینی علی قتل هذا الذی یعطل أدیاننا قالت و کیف أصنع به قال خذی فرده (۴) الرحی و اقعدی علی باب الدار فإذا رأیتیه قبض منا ثمن حمل الأدیم و خرج ارمی علیه فرده الرحی (۵) حتی تقتلیه و نستریح منه قال فأخذت زوجه الیهودی الرحی و طلعت علی سطح الدار فلما خرج النبی صلی الله علیه و آله همت أن تلقی علیه الرحی فأمسک الله یدیها (۶) و رجف قلبها و قد غشی (۷) علیها من نور وجه رسول الله صلی الله علیه و آله و کان لها ولدان قائمان (۸) بفناء الدار فسقطت الرحی علیهما فماتا فلما نظر الیهودی إلی ما جری علی أولاده نادی بأعلی صوته یا بنی قریظه فأجابوه من کل جانب و مکان و قالوا له ما وراءک قال (۹) اعلموا أنه قد حل (۱۰)

۱- و أضاف فی المصدر: و ربحت بضائعها ربحا لم یخطر ببالهم.

۲- أی عقولنا.

۳- فی المصدر: حتی تصل بکم البرکه لانکم سکان بیت اللّه الحرام.

۴- طبقه الرحی خ ل.

۵- طبقه الرحی خ ل.

۶- علی یدیها خ ل.

۷- و کان قد غشی خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۸- نائمان خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۹- فقال خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۱۰- فی المصدر: دخل.

ببلدكم هذا الرجل الذى يعطل أديانكم و يسفه أحلامكم (۱) و قد دخل منزلى و أكل من طعامى و قتل أولادى فلما سمعت اليهود ذلك منه ركبوا خيولهم و جردوا سيوفهم و حملوا على قريش بأجمعهم فلما نظر أعمام النبى صلى الله عليه و آله إلى اليهود لبسوا دروعهم و بيضهم (۲) و ركبوا خيولهم العربيه و ارتفع الصياح و شهروا الصفاح (۳) و قالوا ما أبركه من صائح صاح (۴) و ركب حمزه على جواده و هو أشقر مضمر حسن المنظر مليح المخبر صافى الجوهر من خيل قيصر و تقلد سيفه و اعتقل رمحه و لبس درعه و حمل على اليهود فهناك جاشت عليهم الخيل من كل مكان و حل بهم الوبال فأجمع (۵) رأيهم على أن ينفذوا منهم (۶) سبعه رجال من رؤسائهم بلا سلاح فلما رأتهم قريش من غير سلاح قالوا ما شأنكم قالوا يا معشر العرب إن هذا الرجل الذى معكم يعنون بذلك النبى صلى الله عليه و آله أول من يبدئ بخراب دياركم و قتل رجالكم و تكسير أصنامكم و الرأى عندنا أن تسلموه لنا حتى نقتله و نستريح منه نحن و أنتم فلما سمع حمزه الكلام قال يا ويلكم هيهات هيهات أن نسلمه إليكم فهو نورنا و سراجنا و لو تلفت فيه أرواحنا فهى فداه دون أموالنا فلما سمع اليهود ذلك آيسوا (۷) من بلوغ مرادهم و رجعوا على أعقابهم (۸) فلما عاين قريش اليهود و قد انقلب بعضهم على بعض رأوها فرصه

۱- أضاف فى المصدر: و يخرب دياركم.

۲- فى المصدر: لبسوا الدروع الداوديه، و السيوف الهنديه، و البيض الحلبيه، و الرماح الخطيه.

۳- أى سلوا سيوفهم و رفعوها.

۴- أضاف فى المصدر: و اليهود ثابتون لوقع الصفاح.

۵- فى المصدر: فهناك حانت الآجال، و دارت عليهم الأحوال، و طحنت رحى الحرب رءوس الابطال، و حل بهم الويل و النكال، و انهزموا اليهود، و قد علاهم الويل، و حل بهم العذاب، فاجمعوا.

۶- فى المصدر: إليهم.

۷- فى المصدر: و ان الأرواح فداه و الأموال، و ان أردتم قطع الرءوس و اتلاف النفوس هلموا، فلما سمع اليهود كلامهم آيسوا.

۸- فى المصدر أضاف: خائبين.

فرحل القوم يجدون السير إلى ديارهم و قد غنموا أسلابا من اليهود و خيلهم و سلاحهم و قد فرحوا بالنصر و الظفر فلما استقاموا على الطريق قال لهم ميسره ما منكم أحد يا قوم إلا و قد سافر مره أو مرتين أو أكثر فهل رأيتم أبرك من هذه السفره و أكثر من ربحها و ما ذلك إلا ببركه محمد صلى الله عليه و آله و هو نشأ فيكم و هو قليل المال فهل لكم أن تجمعوا له شيئا من بينكم على جهه الهديه حتى يستعين به على حاله فقالوا له و الله لقد أصبت الرأى يا ميسره ثم إن القوم نزلوا منزلا كثير الماء و الأشجار و الأنهار فاستخرج كل واحد منهم شيئا لطيفا و جاءوا به على سبيل الهديه و كان يحب الهديه و يكره الصدقه فلما جمعوه (۱) بين يديه قالوا له خذها مباركه عليك فدفعها إلى ميسره و لم يرد جوابا ثم إن القوم رحلوا يجدون السير و يقطعون الفيافى و الأوديه إلى أن نزلوا دير الراهب و هو الوادى الذى تزودوا منه التمر ثم إنهم رحلوا حتى قربوا من مكه و نزلوا بحجفه (۲) الوداع فأخذ الناس ينفذون إلى أهاليهم يبشرونهم بقدومهم و غنمهم قال أبو جهل لعنه الله يا قوم ما رأيت ربحا أكثر من سفرتنا هذه فقالوا (۳) نعم قال و أكثرنا أرباحا محمد صلى الله عليه و آله قال ما كنت أحسب أنه يجلبهم من أماكنهم و يبيع عليهم بأغلى الثمن ثم أخذ القوم فى إنفاذ رسلهم و نفذ أبو جهل و غيره (۴) رسلا فأقبل ميسره إلى النبى صلى الله عليه و آله و قال يا قره العين هل أرشدك إلى خير يصل إليك قال ما هو قال تسير من وقتك و ساعتك إلى مولاتى خديجه و تبشرها بسلامه أموالها فإنها تعطى من يبشرها خيرا كثيرا و أنا أحب أن يكون ذلك لك فقم الآن و سر إلى مكه و ادخل على مولاتى خديجه و بشرها بسلامه أموالها فقام النبى صلى الله عليه و آله و قال يا ميسره أوصيك بمالك و نفسك خيرا و ركب مستقبل الطريق وحده يريد مكه و غاب عن الأبصار فبعث الله ملكا يطوى له البعيد و يهون عليه الصعب الشديد فلما أشرف على الجبال

۱- فى المصدر: جمعوها.

۲- فى المصدر: بجحفه الوداع، بتقديم الجيم.

۳- فى المصدر: قالوا يا سيدنا ما فينا من ربح مثل ما ربح محمد.

۴- ذكر فى المصدر مكان غيره أسماء يطول ذكرهم.

أرسل الله علیه النوم فنام فأوحی الله تعالی إلی جبرئیل أن اهبط إلی جنات عدن و أخرج منها القبه التی خلقتها لصفوتی محمد صلی الله علیه و آله قبل أن أخلق آدم علیه السلام بألفی عام و انشرها علی رأسه (۱) و کانت من الیاقوت الأحمر معلقه بعلائق من اللؤلؤ الأبیض یری باطنها من ظاهرها و ظاهرها من باطنها لها أربعه أرکان و أربعه أبواب رکن من الزبرجد و رکن من الیاقوت و رکن من العقیان (۲) و رکن من اللؤلؤ و کذا الأبواب فنزل جبرئیل و استخرجها فتباشرت الحور العین و أشرفت من قصورها و قلن لک الحمد یا رحمان هذا الآن یبعث صاحب القبه و هبت ریح الرحمه و صفقت الأشجار و نشر جبرئیل علیه السلام القبه علی رأس النبی صلی الله علیه و آله و أحدقت الملائکه بأرکانها ثم أعلنوا (۳) بالتقدیس و التسبیح و نشر جبرئیل بین یدیه ثلاثه أعلام و تطاولت الجبال و نادت الأشجار و الأطیار و الأملاک یقولون لا إله إلا الله محمد رسول الله صلی الله علیه و آله هنیئا لک من عبد ما أکرمک علی الله تعالی قال و کانت خدیجه متکئه علی موضع عال و جواریها حولها و عندها جماعه من نساء قریش و هی تطیل النظر إلی شعاب مکه إذ کشف الله تعالی عن بصرها دون غیرها و قد نظرت (۴) نورا ساطعا و ضیاء لامعا من جهه باب المعلی ثم إنها حققت النظر فرأت القبه و المحدقین بها ناشرین أعلامها و النبی صلی الله علیه و آله نائم بها فحارت فی أمرها فجعلت تنظر إلیه فقلن لها النسوه ما لنا نراک باهته یا بنت العم فقالت یا بنات العرب أنا نائمه أم یقظانه فقلن نعیذک بالله بل أنت یقظانه قالت لهن انظروا (۵) إلی باب المعلی و انظروا (۶) إلی القبه قلن نعم رأینا قالت لهن و ما

۱- أضاف فی المصدر: قال صاحب الحدیث.

۲- العقیان: الذهب الخالص.

۳- رفعوها خ ل، و فی المصدر: ثم أعلنوا بالتسبیح و التقدیس و التهلیل و التکبیر و الثناء علی ربّ العالمین.

۴- فی المصدر: فرأت.

۵- هکذا فی نسخه المصنّف و المصدر، و الصحیح کما استظهر المصنّف فی الهامش:

۶- هکذا فی نسخه المصنّف و المصدر، و الصحیح کما استظهر المصنّف فی الهامش:

الذی ترون (۱) غیر ذلک قلن نری نورا ساطعا و ضیاء لامعا قد بلغ عنان السماء قالت و ما الذی ترون (۲) غیر ذلک قلن لم نر شیئا قالت أ ما ترون (۳) القبه و الراکب و الأطیار الخضر المحدقین بالقبه فقلن لها لم نر شیئا قالت أری راکبا أبهی من نور الشمس فی قبه خضراء (۴) لم أر أحسن منها علی ناقه واسعه الخطا و لا شک أن الناقه هی ناقتی الصهباء و الراکب محمد صلی الله علیه و آله فقلن یا سیدتنا و من أین لمحمد صلی الله علیه و آله ما تقولین و لیس یقدر علی هذا کسری و لا قیصر فقالت لهن فضل محمد أعظم من ذلک ثم إن الناقه دخلت بین الشعاب ثم قصدت باب المعلی ثم إن الملائکه عرجت إلی السماء و عرج جبرئیل علیه السلام بالقبه و الأعلام و انتبه النبی صلی الله علیه و آله من نومه و دخل مکه و قصد منزل خدیجه فوجدها و هی تقول متی یصل محمد حتی أمتع بالنظر إلیه و هی تقوم و تقعد و إذا بالنبی صلی الله علیه و آله قد قرع الباب قالت الجاریه من بالباب قال أنا محمد قد جئت أبشر خدیجه بقدوم أموالها و سلامتها فلما سمعت خدیجه کلام رسول الله صلی الله علیه و آله انحدرت إلی وسط الدار و وقفت بالحجاب و فتحت الجاریه الباب فقال السلام علیکم یا أهل البیت فقالت خدیجه هنیئا لک السلامه یا قره عینی قال و أنت (۵) یهنؤک سلامه أموالک قالت خدیجه تهنئنی سلامتک أنت یا قره العین فو الله أنت عندی خیر من جمیع الأموال و الأهل ثم قالت شعرا:

جاء الحبیب الذی أهواه من سفر***و الشمس قد أثرت فی وجهه أثرا

عجبت للشمس من تقبیل وجنته (۶)***و الشمس لا ینبغی أن تدرک القمرا

***

ثم قالت: یا حبیبی أین خلفت الرکب قال بالجحفه قالت و متی عهدک بهم قال ساعتی هذه فلما سمعت خدیجه کلامه اقشعر جلدها و قالت سألتک بالله أنک فارقتهم بالجحفه قال نعم و لکن طوی الله لی البعید قالت و الله ما کنت أحب أن تجی ء هکذا وحیدا إنما کنت أحب أن تکون أول القوم و أنظر إلیک و أنت مقدم

۱- هکذا فی النسخه، و استظهر المصنّف فی الهامش أن الصحیح: ترین.

۲- هکذا فی النسخه، و استظهر المصنّف فی الهامش أن الصحیح: ترین.

۳- هکذا فی النسخه، و استظهر المصنّف فی الهامش أن الصحیح: ترین.

۴- فی المصدر: إنی أری راکبا قد أنار من وجهه المشرق و المغرب فی قبه خضراء.

۵- فی المصدر: و اننی. قلت: فعلیه فیهنئک مصحف فنهنئک.

۶- غرته خ ل.

الرجال و أرسل إليک جواری علی رءوس الجبال (۱) بأيديهم المباخر و المعازف و آمر عبيدی بالذبائح و العقائر و يكون لک يوم مشهور قال يا خديجه إنی أتيت و لم يعلم بی أحد من أهل مكه فإن أمرتينی بالرجوع رجعت من هذه الساعه و تفعلين مرادک فقالت له يا سيدی أمهل قليلا ثم عملت له زادا ساخنا فوضعته فی مزاده (۲) و كانت العرب تعرفه بنقائه و طيب ريحه و ملأت له قربه من ماء زمزم و قالت له ارجع أودعتک من طوی لک البعيد من الأرض فرجع النبی صلی الله عليه و آله ثم إن خديجه رجعت إلی موضعها لتنظر هل تعود القبه أم لا و إذا بالقبه قد عادت و جبرئيل قد نزل و الملائكه قد أحدقوا بها كالأول ففرحت خديجه بذلک و أنشأت تقول:

نعم لی منكم ملزم أی ملزم***و وصل مدی الأيام لم يتصرم

و لو لم يكن قلب المتيم (۳) فيكم***جريحا لما سالت دموعی بالدم

و لم يخل طرفی ساعه من خيالكم***و من حبكم قلبی و من ذكركم فمی.

و لو جبلا حملتموه بعادكم***لمال و ما زال (۴) جسمی و أعظمی

أشد علی كبدی يدی فيردها***بما فيه من وجد (۵) من الشوق مضرم

طويت الهوی و الشوق ينشر طيه***و كتمت أشجانی فلم تتكتم

فيا رب قد طالت بنا شقه (۶) النوی***و أنت قدير تنظم الشمل فانظم

***

قال: ثم إن النبی صلی الله عليه و آله سار قليلا و التحق بالقوم و بعضهم يقظان (۷) و بعضهم رقود فلما أحس به ميسره قال من الطارق (۸) فی هذا الليل العاكر (۹) قال:

۱- فی المصدر: و ارتب لک جواری و عبيدی علی رءوس الجبال.

۲- فی المصدر: فی مزادته.

۳- المتيم: المحب العاشق.

۴- حال خ ل.

۵- جمر خ ل.

۶- مده خ ل.

۷- أيقاظ خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۸- السائر خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

٩- من عكر الليل: اشتد سواده.

أنا محمـد بن عبـد الله قال (۱) يـا سـيدى ما عهـدتک أن تهزأ و عهـدى بک أنک سائر فما الـذى أرجعک يا سـيدى فقال له يا ميسـره إنى سـافرت ثم عـدت فضـحک ميسـره و قـال سـافرت إلى ذيـل هـذا الجبل ثم عـدت قال النبى صـلى الله عليه و آله بل قصدت البيت الحرام فقال له ميسـره ما عهدت منک يا سيدى إلا الصدق فقال يا ميسره ما قلت لک إلا الصدق فإن کان عندک شک فهـذا خبز مولاتک خـديجه و هذا ماء زمزم فلما نظر ميسـره إلى ذلک نهض قائما على قدميه و نادى يا معاشـر قريش و يا بنى النضـر و يـا بنى زهره و يا بنى هاشم هل غاب محمـد عنکم غير ساعتين أو أقل من ذلک فقالوا نعم قال قـد سار إلى مکه و رجع و هذا خبز مولاتى خديجه و هذا ماء زمزم فتعجب القوم و دهشت عقولهم و صاح أبو جهل لعنه الله و قال لا يبعد هذا على الساحر (۲) فلما أصـبح الصباح بلغ العرب و سبق الخبر بقدوم القافله و خرج أهل مکه مبادرين و سبق عبيد خديجه و جواريها و تفرقوا فى شعاب مکه و أوديتها بأيديهم المعازف و المباخر فکان النبى صلى الله عليه و آله ما يمر على عبد من عبيد خديجه إلا يعقر ناقه فرحا بقـدومه ثم تفرق الناس إلى منازلهم و نظرت خديجه إلى جمالها و قد أقبلت کالعرائس و کانت معتاده أن يموت بعض جمالها (۳) و يجرب بعضـها إلاـ تلک السـفره فإنها لم تنقص منها شـعره فوقف قريش متعجبين من تلک الجمال کلما مر بهم جمل بإزائه ناقه هيفاء فيقولون لمن هذا (۴) فيقال هذا (۵) ما

ص: ۵۱

۱- فى المصدر: يا سيدى من ردک عن سرور يغم عليک؟ و کان عهدى بک أنک سائر الى مولاتى خديجه، قال له النبىّ صلّى اللّه عليه و آله: يا ميسـره سافرت ثمّ عدت، فضـحک ميسـره و قال و اللّه سـيدى! ما عهدتک تسـتهزئ قط قال: يا ميسـره ما قلت لک الا صدقا.

۲- اسـتظهر المصنّف أن (على) مصحف (عن). و فى المصدر: قال: فصاح بهم أبو جهل لعنه اللّه و قال: ما الذى أراه بکم؟ قالوا: ان محمّـدا سـار إلى مکّه و رجع من سـاعته، قـال: انصـرفوا إلى رحالکم، فلو کان غير محمّـد لکان عجبا، و لکن الساحر لا يبعد عليه مشـارق الأرض و مغاربهـا، قـال: فتفرق القوم الى رحالهم و باتوا تلک الليله، فرحلوا العرب، و سـبق البشـير بقـدوم العير، و خرج أهل مکّه مبادرين.

۳- بعضها خ ل.

۴- هذه خ ل، و هو الموجود فى المصدر.

۵- هذه ممّا أفاد خ ل و هو الموجود فى المصدر.

أفاده محمد صلی الله علیه و آله لخدیجه من الشام فذهلت عقول قریش لذلک فلما اجتمعت أموال خدیجه فکوا رحالها و عرضوا الجمیع علی خدیجه و کانت جالسه خلف الحجاب و النبی صلی الله علیه و آله جالس وسط الدار و میسره یعرض علیها الأمتعه شیئا فشیئا فنظرت خدیجه إلی شی ء قد أدهشها فبعثت إلی أبیها تعرفه بذلک و ترغبه فی محمد صلی الله علیه و آله فلم تک إلا ساعه واحده و إذا بخویلد قد أقبل و دخل منزل ابنته خدیجه و هو متزین بالثیاب متقلد سیفا فلما نظرت إلیه قامت و أجلسته إلی جنبها و ابتدأته بالترحیب و جعلت تعرض علیه البضائع و هی تقول یا أبت هذا کله ببرکه محمد صلی الله علیه و آله و الله یا أبتاه إنه مبارک الطلعه میمون الغره فما ربحت ربحا أغنم (۱) من هذه السفره ثم التفتت إلی میسره و قالت حدثنی کیف کان سفرکم و ما الذی عاینتم من محمد صلی الله علیه و آله قال یا سیدتی و هل أطیق أن أصف لک بعضا من صفاته و ما عاینت منه صلی الله علیه و آله ثم أخبرها بحدیث السیل و البئر و الثعبان و النخل و ما أخبره الراهب و ما أوصاه إلی خدیجه فقالت حسبک یا میسره لقد زدتنی شوقا إلی محمد صلی الله علیه و آله اذهب فأنت حر لوجه الله و زوجتک و أولادک و لک عندی مائتا درهم و راحلتان و خلعت علیه خلعه سنیه و قد امتلأ سرورا و فرحا ثم إن خدیجه التفتت إلی النبی صلی الله علیه و آله و قالت ادن منی فلا حجاب الیوم بینی و بینک ثم رفعت عنها الحجاب و أمرت أن ینصب له کرسی من العاج و الآبنوس و أجلسته علیه و قالت یا سیدی کیف کان سفرکم فأخذ یحدثها بما باعه و ما شراه فرأت خدیجه ربحا عظیما و قالت یا سیدی لقد فرحتنی بطلعتک و أسعدتنی برؤیتک فلا لقیت بؤسا و لا رأیت نحوسا ثم جعلت تقول شعرا

فلو أننی أمسیت فی کل نعمه***و دامت لی الدنیا و ملک الأکاسره

فما سویت عندی جناح بعوضه***إذا لم یکن عینی لعینک (۲) ناظره

***

قال ثم إن خدیجه قالت یا سیدی لک عندی حق البشاره زیاده علی ما کان بیننا فهل لک الساعه من حاجه فتقضی قال صلی الله علیه و آله حتی أستریح و أعود إلیک ثم خرج و

۱- أعظم خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۲- لعینیک خ ل.

دخل منزل عمه أبی طالب و کان أبو طالب فرحا بما عاین من ابن أخیه فقبل ما بین عینیه و جاءت (۱) أعمامه حوله و قال أبو طالب یا ولدی ما الذی أعطتک خدیجه قال وعدتنی (۲) الزیاده علی ما بیننا قال هذه نعمه جلیله و قد عزمت أن أترک لک بعیرین تسافر علیهما و راحلتین تصلح بهما شأنک و أما الذهب و الفضه أخطب لک بهما فتاه من نسوان قریش من قومک (۳) ثم لا أبالی بالموت حیث أتی و کیف نزل فقال یا عماه افعل ما بدا لک فلما کان وقت الغداه اغتسل النبی صلی الله علیه و آله من وعک السفر (۴) و تطیب و سرح رأسه و لبس أفخر أثوابه و سار إلی منزل خدیجه فلم یجد عندها سوی میسره فلما رأته فرحت بقدومه و جعلت تقول:

دنا فرمی من قوس حاجبه سهما***فصادفنی حتی قتلت به ظلما

و أسفر عن وجه و أسبل شعره***فبات یباهی (۵) البدر فی لیله ظلماء

و لم أدر حتی زار من غیر موعد***علی رغم واش ما أحاط به علما

و علمنی من طیب حسن حدیثه***منادمه یستنطق الصخره الصماء

***

قال: ثم التفتت إلیه و قالت یا سیدی نعمت الصباح و دامت لک الأفراح هل من حاجه فتقضی فاستحیا و طأطأ رأسه و عرق جبینه فأقبلت علیه تلاطفه فی الکلام ثم قالت یا سیدی إذا سألتک عن شی ء تخبرنی قال نعم قالت خدیجه إذا أخذت الجمال و المال من عندی ما ترید أن تصنع به قال لها و ما تریدین بذلک یا خدیجه قالت أزیدک و ما أقدر علیه قال اعلمی أن عمی أبا طالب قد أشار علی أن یترک لی بعیرین أسافر بهما و بعیرین أصلح بهما شأنی و الذهب و الفضه یخطب لی بهما امرأه من قومی تقنع منی بالقلیل و لا تکلفنی ما لا أطیق فتبسمت خدیجه و قالت یا سیدی أ ما

۱- دارت خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۲- أوعدتنی بالزیاده خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۳- من نسوان قومک خ ل.

۴- أی من شده السفر و ألمه و تعبه.

۵- فبت اباهی خ ل.

ترضی (۱) أنی أخطب لک امرأه تحسن بقلبی (۲) قال نعم قالت قد وجدت لک زوجه و هی من أهل مکه من قومک و هی أکثرهن مالا و أحسنهن جمالا و أعظمهن کمالا و أعفهن فرجا و أبسطهن یدا طاهره مصونه تساعدک علی الأمور و تقنع منک بالمیسور و لا ترضی من غیرک بالکثیر و هی قریبه منک فی النسب (۳) یحسدک علیه جمیع الملوک و العرب غیر أنی أصف لک عیبها کما وصفت لک خیرها قال و ما ذلک قالت عرفت قبلک رجلین و هی أکبر منک سنا قال صلی الله علیه و آله سمیها لی قالت هی مملوکتک خدیجه فأطرق منها خجلا حتی عرق جبینه و أمسک عن الکلام فأعادت علیه القول مره أخری و قالت یا سیدی ما لک لا تجیب و أنت و الله لی حبیب و إنی لا أخالف لک أمرا و أنشأت (۴) تقول:

یا سعد إن جزت بوادی الأراک***بلغ (۵) قلبیا ضاع منی هناک

و استفت غزلان الفلا سائلا***هل لأسیر الحب منهم فکاک

و إن تری (تر) رکبا بوادی الحمی***سائلهم عنی و من لی بذاک

نعم سروا و استصحبوا ناظری***و الآن عینی تشتهی أن تراک

ما فی من عضو و لا مفصل***إلا و قد رکب منه (۶) هواک

عذبتنی (۷) بالهجره بعد الجفاء. (۸)***یا سیدی ما ذا جزاء (۹) بذاک

فاحکم بما شئت و ما ترتضی***فالقلب ما یرضیه إلا رضاک

***

۱- ترضانی خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۲- تحصن لک قلبی خ ل.

۳- فی المصدر: و تقنع ملک بالیسیر، و لا ترضی من غیرک و لو بذل لها کثیر، کبیره فی قومها مطاعه فی أمرها، و عشیرتها قریبه منک فی النسب.

۴- بلسان حالها خ ل.

۵- أنشد خ ل.

۶- فیه خ ل.

۷- أوعدتنی خ ل.

۸- بعد الوفاء خ ل.

۹- ما جزاء هذا خ ل.

قال: ثم ألحت عليه بالكلام (۱) فقـال لها يا ابنه العم أنت امرأه ذات مال و أنا فقير لا أملك إلا ما تجودين به على و ليس مثلك مـن يرغب فى مثلى (۲) و أنـا أطلب امرأه يكون حالهـا كحالى و مالها كمالى (۳) و أنت ملكه لاـ يصـلح لك إلا الملوك فلما سمعت كلامه قالت و الله يا محمد إن كان مالك قليلا فمالى كثير و من يسمح (۴) لك بنفسه كيف لا يسمح لك بماله و أنا و مـالى و جوارى (۵) و جميع مـا أملـك بين يـديك و فى حكمـك لاـ أمنعـك منه شـيئا و حق الكعبه و الصـفا مـا كان ظنى أن تبعدنى عنك ثم ذرفت (۶) عبرتها و قالت شعرا:

و الله ما هب نسيم الشمال***إلا تذكرت ليالى (۷) الوصال

و لا أضا من نحوكم بارق***إلا توهمت لطيف الخيال

أحبابنا ما خطرت خطره (۸)***منكم غداه الوصل منى ببال

جور الليالى خصنى بالجفا***منكم و من يأمن جور الليال

رقوا و جودوا و اعطفوا و ارحموا***لا بد لى منكم على كل حال

***

قال: ثم إن خديجه قالت: و رب احتجب عن الأبصار (۹) و علم حقيقه (۱۰) الأسرار

۱- فى المصدر: فى الكلام.
۲- فى المصدر: و ليس مثلك من يرغب فى وصل مثلى، و الراغب فى الفقير قليل.
۳- زاد فى المصدر: أقنع بها و تقنع بى، و فيه: و أنت تصلح لك الملوك يكونوا مثلك، ما لهم كما لك، و حالهم كحالك.
۴- أى من يجود لک.
۵- فى المصدر: و عبيدى و جوارى.
۶- أى سال دمعها.
۷- أيام خ ل.
۸- فرقه خ ل.
۹- فى المصدر: و ربّ الكعبه، و حقّ من اختفى عن الابصار.
۱۰- فى المصـدر: و علم خفيه الاسـرار مـا قلت لک قولا اداعبک فيه، و ما أنا الا فيما قلته محقه و لم أقل باطلا، قم و أمض الى عمومتک.

إنی محقه لک فی هـذا الأمر قم (۱) إلی عمومتـک و قل لهم یخطبونی لک من أبی و لا تخف من کثره المهر فهو عنـدی و أنا أقوم لـک بالهـدایا و المصانعـات فسـر و أحسن الظن فیمن أحسن بک الظن (۲) فخرج النـبی صـلی الله علیه و آله من عنـدها و دخـل علی عمه أبی طـالب و السـرور فی وجهه (۳) فوجـد أعمـامه مجتمعین فنظر إلیه أبو طـالب و قـال یـا ابن أخی یهنؤک ما أعطتک خـدیجه و أظنها قد غمرتک من عطایاها قال محمد صـلی الله علیه و آله یا عم لی إلیک حاجه قال و ما هی قال تنهض أنت و أعمـامی هـذه السـاعه إلی خویلـد و تخطبون لی منه خـدیجه فلم یرد أحـد منهم علیه جوابا غیر أبی طالب فقال یا حبیبی إلیک نصـیر و بأمرک نستشـیر فی أمورنا و أنت تعلم أن خدیجه امرأه کامله میمونه فاضـله تخشی العار و تحذر الشنار (۴) و قد عرفت قبلـک رجلین أحـدهما عتیق بن عائـذ و الآخر عمرو الکنـدی و قـد رزقت منه ولـدا و خطبها ملوک العرب و رؤساؤهم و صنادید قریش و سادات بنی هاشم و ملوک الیمن و أکابر الطائف و بذلوا لها الأموال فلم ترغب فی أحد منهم و رأت أنها أکبر منهم و أنت یا ابن أخی فقیر لا مال لک و لا تجاره و خدیجه امرأه مزاحه علیک فلا تعلل نفسک بمزاحها و لا تسـمع قریشا هذا الأمر (۵) فقال أبو لهب یا ابن أخی لا تجعلنا فی أفواه العرب و أنت لا تصلح لخدیجه فقام إلیه العباس و انتهره و قال و الله إنک لرذل الرجال ردی الأفعال و ما عسـی أن یقولوا فی ابن أخی و الله إنه أکثر منهم جمالا و أزید کمالا و بما ذا تتکبر علیه خدیجه لمالها أم لزیاده کمالها و جمالها فأقسم برب الکعبه لأن طلبت علیه مالا لأرکبن جوادی و أطوف فی الفلوات و لأدخلن

۱- و لکن قم خ ل.

۲- فی المصـدر: و لا تخف إن کان یطلب منک مالا، فأنا و اللّه أقوم لک بالهـدایا و الأموال و مهما طلب أبی من المال أنا أقوم به، و هـذه أموالی و ذخـائری و عبیـدی و جواری کلهـا بین یـدیک خـذ منهـا ما شـئت، فأنا لک طالبه، و فیک راغبه، و لا أرید سواک، فسر و أحسن الظنّ فیمن تحسن الظنّ بک، و لا تخیب قاصدیک.

۳- قد زاد خ ل.

۴- الشنار: العار. أقبح العیب.

۵- فی المصدر: و لا تسمع قریش هذا الکلام أبدا.

على الملوک حتى أجمع له ما تطلب عليه (۱) خديجه قال النبى صلى الله عليه و آله يا معاشر الأعمام قد أطلتم الكلام فيما لا فائده فيه قوموا و اخطبوا لى خديجه من أبيها فما عندكم من العلم مثل ما عندى منها فنهضت صفيه بنت عبد المطلب رضى الله عنها و قالت و الله أنا أعلم أن ابن أخى صادق فيما قاله و يمكن أن تكون خديجه مازحه عليه و لكن أنا أروح و أبين لكم الأمر ثم لبست أفخر ثيابها و سارت نحو منزل خديجه فلقيتها بعض جواريها فى الطريق فسبقتها إلى الدار و أعلمت خديجه بقدوم صفيه بنت عبد المطلب و كانت قد عزمت على النوم فأخلت لها المكان (۲) و قد عثرت خديجه بذيلها فقالت لا أفلح من عاداك يا محمد فسمعت صفيه كلام خديجه فقالت فى نفسها أجاد الدليل ثم طرقت الباب ففتح و جاءت إلى خديجه فلقيتها بالرحب و التحيه و أرادت أن تأتى لها بطعام فقالت يا خديجه ما جئت لأكل طعام بل يا ابنه العم جئت أسألك عن كلام أ هو صحيح أم لا فقالت خديجه بل هو صحيح إن شئت تخفيه أو شئت تبديه و أنا قد خطبت محمدا لنفسى و تحملت عنه مهرى فلا تكذبوه إن كان قد ذكر لكم بشى ء (۳) و إنى قد علمت أنه مؤيد من رب السماء فتبسمت صفيه و قالت و الله إنك لمعذوره فيمن أحببت و الله ما شاهدت عينى مثل نور جبينه و لا أعذب من كلام ابن أخى و لا أحلى من لفظه ثم أنشأت تقول شعرا:

الله أكبر كل الحسن فى العرب***كم تحت غره هذا البدر من عجب

قوامه (۴) ثم إن مالت ذوائبه***من خلفه فهى تغنيه عن الأدب

تبت يد اللائمى فيه و حاسده***و ليس لى فى سواه قط من أرب(۵)

***

۱- منه خ ل، و فى المصدر: ما طلبت من المال.

۲- فى المصدر: و قد عزمت على النوم و نزلت الى أسفل الدار، و لم تترک عندها أحدا من الجوارى و قامت تمشى.

۳- شيئا خ ل، و فى المصدر: إن كان قد نقل اليكم حديثا.

۴- قوائمه خ ل.

۵- الارب: الحاجه. الغايه.

قال ثم إن صفيه رضی الله عنها عزمت علی الخروج من بيتها فقالت لها خديجه أمهلی قليلا ثم أخرجت خلعه سنيه و خلعتها علی صفيه و ضمتها إلی صدرها و قالت يا صفيه بالله عليک إلا ما أعنتينی علی وصال محمد صلی الله عليه و آله (۱) قالت نعم ثم خرجت طالبه لإخوتها فقالوا لها ما وراءک يا صفيه يا ابنه الطيبين قالت يا إخوتی قوموا إن كنتم قائمين فو الله إن لها فی ابن أخيكم محمد صلی الله عليه و آله رغبه ليس تدرک ففرحوا بذلک كلهم غير أبی لهب فإن كلامها زاده غيظا و حسدا لمحمد صلی الله عليه و آله و ذلک بسبب الشقاوه السابقه (۲) فزعق بهم العباس و قال فما قعودكم إذ كان قد حصل الأمر فنهضوا جميعا إلی دار خويلد و قد عمد أبو طالب إلی النبی صلی الله عليه و آله و ألبسه أحسن الثياب و قلده سيفا و أركبه علی جواده و دار حوله عمومته و كلهم محدقون به فلقاهم أبو بكر بن أبی قحافه و قال إلی أين تريدون يا أولاد عبد المطلب لقد كنت قاصدا إليكم فی حاجه خطرت ببالی فقال له العباس و ما هی اذكرها قال رأيت فی منامی كأن نجما قد ظهر فی منزل أبی طالب و ارتفع إلی أفق السماء و أنار و استنار إلی أن صار كالقمر الزاهر ثم نزل بين الجدران فتبعته فإذا هو قد دخل فی بيت خديجه بنت خويلد و دخل معها تحت الثياب فما تأويله قال له أبو طالب ها نحن لها قاصدون و علی خطبتها معولون ثم ساروا حتی وصلوا منزل خويلد فسبقتهم الجواری إليه و كان يشرب الخمر و قد لعب الخمر فی رأسه فلما نظر إلی بنی هاشم قام لهم و قال مرحبا و أهلا بأبناء آبائنا و أعز الخلق علينا فقال أبو طالب يا خويلد ما جئنا إلا لحاجه (۳) و أنت تعلم قربنا منكم و نحن فی هذا الحرم أبناء أب واحد و قد جئنا خاطبين ابنتک خديجه لسيدنا (۴) و نحن لها راغبون فقال خويلد

ص: ۵۸

۱- فی المصدر: برب الكعبه الا ما ساعدتينی علی ما أطلب من قرب محمد.

۲- فی المصدر: و ذلک بسبب الشقاوه السابقه ظهر به الحسد، و زاد الكمد، حيث أن خديجه تصل الی محمّد صلّی اللّه عليه و آله.

۳- فی المصدر: يا خويلد ما أتيناک للطعام و لا للشراب، و أنت تعلم أننا لک قرابه، و أنتم لنا بنو عم، و نحن فی هذا الحرم بنو أب واحد، ليس لاحد شرف كشرفنا، و نحن و أنت فی الحال سوی، و نحب أن لا تخالفنا، و تقرب ابنتک لسيّدنا، فهو يزينها و لا يشينها، و قد جئناک خاطبين و فی ابنتک راغبين.

۴- محمّد خ ل.

و من الخاطب منكم و من المخطوبه منى فقال أبو طالب الخاطب منا محمد ابن أخى و المخطوبه خديجه فلما سمع ذلك خويلد تغير لونه و كبر عليه و قال و الله إن فيكم الكفايه و أنتم أعز الخلق علينا و لكن خديجه قد ملكت نفسها و عقلها أوفر من عقلى (۱) و أنا لم تطب قلبى إن خطبها الملوك فكيف و هذا محمد فقير صعلوك (۲) فقام إليه حمزه رضى الله عنه فقال له لا يقدر (۳) اليوم بأمس و لا تشاكل القمر بالشمس يا بادى الجهل و يا خسيف (۴) العقل أ ما علمت أنك قد ضل رشدك و غاب عقلك أ تثلب ابن أخينا أ ما علمت أنه إذا أراد أموالنا و أرواحنا قدمنا الكل بين يديه و لكن سوف يبين لك غب (۵) فعلك ثم نفض أثوابه و نهض و نهض إخوته و ساروا إلى منازلهم و بلغ الخبر خديجه من جاريه لها فقالت ما وراءك قالت أمر يغم القلوب (۶) فقالت لها ما ذا يا ويحك قالت إن أباك قد رد أولاد عبد المطلب خائبين فلما سمعت خديجه كلامها قالت اطلبى لى عمى ورقه فخرجت الجاريه و عادت و معها ورقه فلما جاءها استقبلته بأحسن قبول و قالت مرحبا بك يا عم فلا غابت طلعتك عنى ثم طرقت إلى الأرض و قد قطب حاجباها (۷) فقال ورقه حاشاك يا خديجه من السوء ما الذى حل بك قالت يا عم ما حال السائل و ما نال (۸) المسئول قال فى أنحس حال قال (۹) و لكن أراك (۱۰) يا

ص: ۵۹

۱- فى المصدر: و أرى أن عقلها أعز من عقلى، و رأيها أعلى من رأيى، و أنا فما يطيب قلبى أن تخطبها الملوك، و ازوجها بفقير صعلوك؟.

۲- الصعلوك: الفقير.

۳- لا تقدر خ ل و فى المصدر: لا يقاس.

۴- سخيف خ ل و فى المصدر: خسيس. قلت: خسيف العقل أى ناقص العقل.

۵- الغب: العاقبه.

۶- زاد فى المصدر و يرد المعافى مكروبا.

۷- قطبت حاجبيها خ ل قلت: هو الموجود فى المصدر. قوله: قطبت أى قبضت ما بين عينيه كما يفعله العبوس.

۸- بال خ ل.

۹- فى المصدر: و إنّى أراه فى أنحس حال. و أسقط قوله: قال.

۱۰- فى المصدر: و أراك.

خدیجه تخاطبینی بهذا الکلام کأنک تریدین الزواج قالت أجل قال یا خدیجه لقد خطبک الملوک و الصنادید و لم ترضی بأحد منهم قالت ما أرید من یخرجنی من مکه فقال و الله ما منها (۱) أحد إلا و قد خطبک مثل شیبه بن ربیعه و عقبه بن أبی معیط و أبی جهل بن هشام و الصلت بن أبی یهاب فأبیتی (۲) عنهم جمیعا قالت ما أرید من فیه عیب ثم قالت یا عم صف لی عیبهم قال یا خدیجه أما شیبه ففیه سوء الظن و أما عقبه فهو کثیر السن و أما أبو جهل فهو بخیل متکبر کریه النفس و أما الصلت فهو رجل مطلاق فقالت لعن الله من ذکرت و هل تعلم أنه خطبنی (۳) غیر هؤلاء قال سمعت أنه قد خطبک محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم قالت یا عم صف لی عیبه و کان ورقه عنده علم من الکتب السالفه بما یکون من أمر محمد صلی الله علیه و آله فلما سمع کلامها طأطأ رأسه و قال أصف لک عیبه قالت نعم قال أصله أصیل و فرعه طویل (۴) و طرفه کحیل و خلقه جمیل و فضله عمیم و جوده عظیم و الله یا خدیجه ما کذبت فیما قلت قالت یا عم صف لی عیبه کما وصفت لی خیره قال یا خدیجه وجهه أقمر و جبینه أزهر و طرفه أحور و لفظه أعذب (۵) من المسک الأذفر و أحلی من السکر و إذا مشی کأنه البدر إذا بدر و الوبل إذا أمطر قالت (۶) یا عم صف لی عیبه قال یا خدیجه مخلوق من الحسن (۷) الشامخ و النسب الباذخ و هو أحسن العالم سیره و أصفاهم سریره (۸) إذا مشی تخاله ینحدر من صبب شعره کالغیهب و خده أزهر من الورد الأحمر و ریحه

۱- فیها خ ل. و فی المصدر: قال: یا ابنتی أ ما خطبک شیبه بن ربیعه.

۲- أبیت خ ل صح.

۳- قد خطبنی خ ل.

۴- زاد فی المصدر: و خده أسیل.

۵- أحسن خ ل. و فی المصدر: أحلی من السکر، و ریحه أطیب من المسک الاذفر.

۶- فی المصدر: إذا مشی تخاله البدر إذا أبدر، لا و اللّه بل هو أنور، قالت.

۷- هکذا فی الأصل، و فی نسخه و فی المصدر: الحسب.

۸- زاد فی المصدر: لا ـ بالقصیر اللاـصق. قلت: الصبب: الموضع المنحدر. و الغیهب الشدید السواد من الخیل و اللیل. و فی المصدر: الغیهب الادجن.

أزکی من المسک الأذفر و لفظه أعذب من الشهد و أخیر أشهدک یا خدیجه أنی أحبه قالت یا عم أراک کلما قلت لک صف لی عیبه وصفت لی حسنه قال یا ابنتی و هل أنا أقدر علی وصف خیره ثم أنشأ یقول:

لقد علمت کل القبائل و الملإ***بأن حبیب الله أطهرهم قلبا

و أصدق من فی الأرض قولا و موعدا***و أفضل خلق الله کلهم قربا

***

فقالت یا ورقه إن أکثر الناس یثلبونه قال ثلبهم له إنه فقیر قالت یا عم أ ما سمعت قول الشاعر:

إذا سلمت رءوس الرجال من الأذی***فما المال إلا مثل قلم الأظافر

***

و لکن یا عم إذا کان ماله قلیلا فمالی کثیر و إنی یا عم محبه له علی کل حال فقال لها إذن و الله تسعدین و ترشدین و تحضین (۱) بنبی کریم فقالت یا عم أنا الذی خطبته لنفسی فقال لها ورقه و ما الذی تعطینی و أنا أزوجک فی هذه اللیله بمحمد فقالت یا عم و هل لی شی ء دونک أم یخفی علیک و هذه ذخائری بین یدیک و منزلی لک و أنا کما قال القائل شعرا:

إذا تحققتم ما عند صاحبکم***من الغرام فذاک العذر یکفیه

أنتم سکنتم بقلبی فهو منزلکم***و صاحب البیت أدری بالذی فیه

***

ثم قال ورقه یا خدیجه لست أرید شیئا من حطام الدنیا و إنما أرید أن تشفعی لی عند محمد صلی الله علیه و آله یوم القیامه و اعلمی یا خدیجه أن بین أیدینا حساب (حسابا) و کتاب (کتابا) و عقاب (عقابا) و عذاب (۲) (عذابا) و لا ینجو إلا من تبع محمدا و صدق برسالته فیا ویل من زحزح (۳) عن الجنه و أدخل النار فلما سمعت خدیجه کلامه قالت یا عم لک عندی ما طلبت فخرج ورقه و

۱- تحظین خ ل قلت: هکذا فی الأصل، و الصحیح إمّا الثانی أو ما فی المصدر و هو هکذا:

۲- هکذا فی الأصل و المصدر بالرفع.

۳- زحزحه: باعده أو أزاله عنه فتباعد فتنحی.

دخل على أخيه خويلد و قد غلب عليه السكر فجلس ورقه و قد ظهر الغيظ في وجهه (۱) و قال يا أخي ما أغفلك عن نفسك تريد أن تقتلها أنت بنفسك فقال و من أين علمت يا أخي فقال لقد خلفت بني عبد المطلب و قلوبهم تغلي عليك كغلي القدر و قد أراد حمزه أن يهجم عليك في دارك فقال خويلد يا أخي و أي ذنب أذنبته عليهم حتى يفعلوا بي ذلك قال سمعتهم يقولون إنك تثلب ابن أخيهم و هو عليك قبيح إن كان قد وقع منك ذلك و الله ما وطئ الحصى مثل محمد أ نسيت (۲) ما جرى له في صغره و ما بان له في كبره و الله ما يثلبه إلا لئيم قال خويلد و الله يا أخي ما ثلبت الرجل و إنه خير مني و إنما أراد أن يتزوج بخديجه فقال له أخوه ما ذا تنكر منه قال خويلد و الله يا أخي ما أقول فيه شيئا و لكن خشيت من وجهين الأول تسبني العرب حيث إني رددت أكابرهم و ساداتهم و أزوجها الآن بفقير لا مال له و الثاني أنها لا ترضاه فقال ورقه إن العرب ما منهم أحد إلا و يحب أن يزوجه بابنته و يشتهي أن يكون محمد نسيبه و قريبه و أما خديجه فمذ عاينت فضله رضيت به و أما أنت فقد جلبت لنفسك عداوه من بني هاشم على غير شي ء و إنهم ما يتركونك غير ساعه و لا سيما (۳) الأسد الهجوم حمزه القضاء المحتوم لا يصده عنك صاد و يرده عنك راد و الله إن قبلت نصحي و سرت معي إلى بني هاشم سألتهم أن يرفعوا عنك يد العداوه و تزوج محمدا صلى الله عليه و آله بخديجه (۴) و الله ما تصلح إلا له و لا يصلح إلا لها فقال يا أخي أخاف أن يهجموا بي و يقتلوني فقال ورقه ضمان هذا الأمر علي فلا تخف فنهضا جميعا و ساروا حتى دخلا على أولاد عبد المطلب فوقفا على الباب و كان من الأمر المقدر أن في ذلك الوقت كان أولاد عبد المطلب جالسين و

۱- في المصدر بعد ذلك: فقال له خويلد: ما تشرب؟ قال: من يقتل أخوه فكيف يشرب؟ فقال خويلد: و من يقتلني؟ قال: أنت تقتل، قال خويلد: و كيف ذلك؟ قال: و اللّه لقد خلفت.

۲- في المصدر: فان كنت فعلت ذلك فقد و اللّه وجب عليك القتل: و الصدق أوفى، و صاحبه انجى و أعفى، و اللّه ما أحد أكبر من محمد، انسيت.

۳- في المصدر: غير ساعه، أو بعض ساعه، كل من يلقاك منهم قتلك، لا سيما.

۴- في المصدر: و تزوج خديجه. بمحمد.

بینهم النبی صلی الله علیه و آله فنظر إلیه حمزه و قال یا قره العین ما تقول (۱) و الله لئن أمرتنی لآتینک فی هذه الساعه برأس خویلد فقال خویلد لورقه اسمع یا أخی فقال ورقه اسمع أنت فقال خویلد دعنی أرجع قال ورقه لا و انظر الآن ما أصنع دعنا نأتی إلیهم فإنهم لا یبعدون من یأتی إلیهم ثم إن ورقه قرع الباب فقال النبی صلی الله علیه و آله لقد جاءکم خویلد و أخوه ورقه فقام حمزه فأدخلهم و ید خویلد فی ید ورقه و نادی نعمتم صباحا و مساء و کفیتم شر الأعداء یا أولاد زمزم و الصفا فناداه أبو طالب و أنت یا خویلد کفیت ما تحذر و تخشی فانتهره حمزه و قال لا أهلا و لا سهلا لمن طلب منا بعدا و أرانا هجرا و صدا قال خویلد ما کان ذلک منی یا سیدی و أنتم تعلمون أن خدیجه وافره العقل مالکه نفسها و إنما تکلمت بهذا الکلام حتی أسمع ما تقول و الآن عرفت أن المرأه فیکم راغبه (۲) فلا تؤاخذونی بما جری و نحن کما قال الشاعر:

و من عجب الأیام أنک هاجری***و ما زالت الأیام تبدئ العجائبا

و ما لی ذنب أستحق به الجفا***و إن کان لی ذنب أتیتک تائبا

***

و الآن قد رضیت لرضاها و لأجل القرابه و النسب و قال شعرا:

عودونی الوصال فالوصل عذب***و ارحموا فالفراق و الهجر صعب

زعموا حین عاینوا أن جرمی***فرط حبی لهم و ما ذاک ذنب

لا و حق الخضوع عند التلاقی***ما جزی من یحب أن لا یحب

***

فقال عند ذلک حمزه یا خویلد أنت عندنا عزیز کریم و لکن ما کان یجوز منک إذا جئناک أن تبعدنا فقال ورقه إنا لنحب محمدا أشد محبه و نحن علی ما تقولون و لکنی أرید یا بنی هاشم أن تکون هذه الخطبه فی غداه غد علی رءوس الأنام (۳) حتی

۱- ما فکرک؟ و هو الموجود فی المصدر.
۲- فی المصدر بعد ذلک: و لکم طالبه، و قد جئتکم لتقبلوا عذری، و تغفروا ذنبی، و الآن یا أولاد عبد المطلب فان خدیجه لکم محبه، و أنا أیضا موافق لها لاجل القرابه و النسابه، فلا تشتموا بنا الاعداء، قال: فقال حمزه: یا خویلد أنت عندنا عزیز کریم.
۳- الاشهاد خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

یسمع الغائب و الحاضر فقال حمزه لا نخالفكم فیما تقولون فقال ورقه أعلمكم أن أخی له لسان (۱) لا یخلص به عند العرب و أرید أن یوكلنی فی أمر ابنته خدیجه حتی أصیر أنا المجاوب و أنتم تعلمون أنی قد قرأت سائر الكتب و عرفت (۲) سائر الأدیان فقال حمزه وكله یا خویلد علی ذلك فقال خویلد أشهدكم یا أولاد هاشم أنی قد وكلت أخی ورقه فی أمر ابنتی خدیجه فقال ورقه أرید أن یكون هذا الأمر عند الكعبه فساروا جمیعا إلی الكعبه فوجدوا العرب مجتمعین بین زمزم و المقام و هم جماعات كثیره منهم (۳) الصلت بن أبی یهاب و لئیمه بن الحجاج و هشام بن المغیره و أبو جهل بن هشام و عثمان بن مبارك (۴) العمیری و أسد بن غویلب الدارمی و عقبه بن أبی معیط و أمیه بن خلف و أبو سفیان بن حرب (۵) فناداهم ورقه نعمتم صباحا یا سكان حرم الله فقالوا كلهم أهلاـ و سهلا یا أبا البیان فقال ورقه یا معشر قریش یا جمیع من حضر أنی أسألكم ما تقولون فی خدیجه بنت خویلد فنطق العرب بأجمعهم فقالوا بخ بخ لقد ذكرت و الله الشرف الأوفی و النسب الأعلی و الرأی الأزكی و من لا یوجد لها نظیر فی نساء العرب و العجم فقال أ تحمدون أن تكون بلا بعل فقالوا لیس بواجب و قد وجدنا الخطاب لها كثیرا و هی تأبی قال ورقه یا سادات العرب ألا و إن هذا أخی قد وكلنی فی أمرها و هی قد أمرتنی أن أزوجها و أعلمتنی أن لها رغبه فی سید من سادات قریش و سألتها أن تسمیه لی فأبت و أحب أن تسمعوا الوكاله منه و أن تحضروا كلكم جمیعا غداه غد فی منزلها فما تسعكم غیر دارها و كان لها دار واسعه تسع أهل مكه فلما سمعوا كلامه لم یبق أحد منهم إلا یقول أنا هو المطلوب فقالوا:

۱- فی المصدر: لشأن.

۲- فی المصدر: و فهمت.

۳- فی المصدر: مثل النضر بن الحارث، و مطعم بن عدی، و الصلت بن أبی أهاب المخزومی.

۴- فی المصدر: مالك.

۵- زاد فی المصدر: و صفوان بن أمیّه و سادات مكّه، فلما أشرف ورقه و خویلد علیهم نادی ورقه: یا أولاد زمزم و الصفا، و من بهما یضرب الامثال فی جمیع الاقطار، فرغبوا العرب و قالوا أهلا. إه.

نعم الوكيل و الكفيل أنت فقال ورقه لأخيه خويلد تكلم ما دامت السادات حاضـرين قال خويلد أشـهدكم يا سادات العرب على أني قد نزعت نفسی من أمر ابنتی خدیجه و جعلت وکیلی و کفیلی فی هذا الأمر أخی فلا رأی فوق رأیه و لا أمر فوق أمره فقال ورقه اسمعوا أيها السادات و إنه غير مجنون و لا مجبور و لا مخمور و إنی أزوجها بمن شئت فقال العرب سمعنا و أطعنا و شهدنا و خرج خويلـد و قـد ذهب حكمها من يـده و سار ورقه إلى منزل خـديجه و هو فرح مسـرور فلما نظرت إليه قالت مرحبا و أهلا بـک یـا عم لعلـک قضـیت الحـاجه قـال نعم یا خـدیجه یهنؤک و قـد رجعت أحکامک (۱) إلی فأنـا وکیلـک و فی غـداه غد أزوجک إن شاء الله تعالی بمحمـد صـلی الله علیه و آله فلما سـمعت خدیجه کلامه فرحت و خلعت علیه خلعه قد اشتراها عبدها میسره من الشام بخمسمائه دینار فقال ورقه لا ترغبینی فی مثل هذا فلست براغب فیه و إنما الرغبه فی شفاعه محمد صلی الله علیه و آله فقـالت لـک ذلک ثم قال لها یا خـدیجه قومی هـذه الساعه و جهزی أمرک و جملی منزلک و أخرجی ذخائرک و علقی ستورک و انشـری حللک و اکمـدی عدوک فما یدخر المال إلا لمثل هذا الیوم و اصـنعی ولیمه لا یعوزک (۲) فیها شی ء فإن العرب فی غـداه غـد یأتون کلهم إلی دارک فلما سـمعت منه ذلک نادت فی عبیـدها و جواریها و أخرجوا السـتور و المسانـد و الوسائد و البسط المختلفه الألوان و الحلل ذات الأثمان و العقود و القلائد و نشرت الرایات.

و قـد روت الرواه الـذین شاهدوا تلک اللیله أن تلک العبید و الإماء الذین کانوا برسم الخدمه لحمل الآنیه ثمانون عبدا و ذبحت (۳) الذبائـح و عقرت العقـائر و عقـدت الحلاـوات من کـل لون و جمعت الفواکه من کـل فـاکهه و قصـد ورقه منزل أبی طالب فوجده و إخوته

۱- فی المصدر: أمرک.

۲- أعوزه المطلوب: أعجزه و صعب علیه نیله.

۳- فی المصـدر: و لقـد روت الرواه الـذین کانوا شاهدوا تلک اللیله ذکروا أنّه کان فی منزل خدیجه برسم الخدمه من الجوار و العبیـد مـائه و سـتون، و الجوار الـذی برسم الخـدمه لا غیر سـتون، و کان لها من جمله الآنیه فی البیت ثمانون هاونا من ذهب، و کان لها ما لا یحصی، و ذبحت إه.

مجتمعين فقال لهم نعمتم صباحا و مساء ما يحبسكم عن إصلاح أمركم انهضوا فى أمر خديجه فقد صار أمرها بيدى فإذا كان غداه غد إن شاء الله تعالى أزوجها بمحمد صلى الله عليه و آله (۱) فعندها قال محمد صلى الله عليه و آله لا أنسى الله لک ذلک يا ورقه و جزاک فوق صنيعک معنا (۲) ثم قال أبو طالب الآن و الله طاب قلبى و علمت أن أخى قد بلغ المنى و قام لعمل الوليمه و إخوته عنده فعند ذلک اهتز العرش و الكرسى و سجد الملائكه و أوحى الله تعالى إلى رضوان خازن الجنان أن يزينها و يصف الحور و الولدان و يهيئ أقداح الشراب و يزين الكواعب و الأتراب (۳) و أوحى إلى الأمين جبرئيل عليه السلام أن ينشر لواء الحمد على الكعبه و تطاولت الجبال و سبحت بحمد الملک المتعال على ما خص به محمدا صلى الله عليه و آله و فرحت الأرض و باتت مكه تغلى بأهلها كما يغلى المرجل (۴) على النار فلما أصبحوا أقبلت الطوائف و الأكابر و القبائل و العشائر فلما دخلوا منزل خديجه وجدوها و قد أعدت لهم المساند و الوسائد و الكراسى و المراتب و جعلت مجلس كل واحد منهم فى مرتبته و محله فدخل أبو جهل لعنه الله و هو يختال (۵) فى مشيته و زينته و قد أرخى ذوائبه من ورائه و حمائل سيفه على منكبه و قد أحدقت به بنو مخزوم فنظر إلى صدر المجلس و قد نصب فيه كرسى عظيم و تحته أحد عشر كرسيا فى أعلى مكان مصفوفا لم ير أحسن منها فتقدم و أراد الجلوس على ذلک السرير العالى فصاح به ميسره و قال له يا سيدى تمهل قليلا و لا تعجل فقد وضعت منزلک عند بنى مخزوم فرجع هو خجلان و جلس فما كان إلا قليلا و إذا بأصوات قد علت و العرب قد تواثبت و قد أقبل العباس (۶)

۱- زاد فى المصدر: و ما فعلت ذلک الا محبه لابن أخيكم.

۲- لنا خ ل.

۳- كواعب: فتيات تكعبت ثديهن أى نتأت و برزت. و الاتراب: لدات قرينات، مفردها ترب، و فى الأصل الجاريه التى تلعب مع نظائرها فى التراب.

۴- المرجل: القدر.

۵- أى يتكبر، و المصدر: و هو يسحب أذياله، و يجر أطماره.

۶- النبىّ و العباس خ ل.

و حمزه إلى جانبه و سيفه مجرد من غمده و أبو طالب يقدمهم و حمزه يقول يا أهل مكه الزموا الأدب و قللوا الكلام و انهضوا على الأقدام و دعوا الكبر فإنه قد جاءكم صاحب الزمان (۱) محمد المختار من الملك الجبار المتوج بالأنوار صاحب الهيبه و الوقار قد (۲) ورد عليكم فنظرت العرب و إذا بالنبى صلى الله عليه و آله قد جاء و هو معتم بعمامه سوداء تلوح ضياء جبينه من تحتها و عليه قميص عبد المطلب و برده إلياس و فى رجليه نعلان لجده عبد المطلب و فى يده قضيب إبراهيم الخليل متختم بخاتم من العقيق الأحمر و الناس محدقون به ينظرون إليه و قد أحاطت به عشيرته و حمزه يحجبه عن أعين الناظرين و قد شخصت إليه جميع المخلوقات و الموجودات بالإشاره يسلمون عليه و قد ذهلت العرب مما رأوا منه (۳) و قام كل قاعد منهم على قدميه و جلس النبى صلى الله عليه و آله و أعمامه فى أعلى موضع و مكان و هو المكان الذى نحى عنه أبو جهل و أصحابه و لم يبق منهم جالس غير أبو جهل لعنه الله و أخزاه و قال إن كان الأمر لخديجه لتأخذن محمدا (۴) فتقدم إليه حمزه كالأسد و قبض على أطرافه (۵) و قال له قم لا سلمت من النوائب و لا نجوت من المصائب فأخذ أبو جهل يده و ضربها فى قائم (۶) سيفه فسبقه حمزه و قبض على يده حتى نبع الدم من تحت أظفاره و وكزه الحارث و قال له ويلك يا ابن هشام ما أنت عديل من نهض إليك من جمله الناس و رأيت أنك أشرف منهم لئن لم تقعد لأخذ رأسك فخاف الفتنه و سكت و ظن أنه زوج خديجه (۷) فلما استقر بالناس الجلوس إذا (۸) بخويلد

۱- راعى الذمار، هذا محمّد خ ل.

۲- فقد خ ل، و فى المصدر: قد أقبل عليكم.

۳- و قد ذهلت العقول ممّا رأوا منه، و خرست الألسن خ ل.

۴- فى المصدر: فنزل به الحسد و ظهر به الكمد.

۵- فى المصدر: على أطواقه.

۶- على قائم خ ل.

۷- فى المصدر: و خاف أن يكون خديجه قد علمت ما جرى عليه، لانه كان ممن يرجوا أن يتزوج بها.

۸- و إذا خ ل و فى المصدر: و إذا بصرخه قد علت، فنظر الناس إليها و إذا بخويلد.

قد أقبل و دخل على خديجه (۱) و هى تحت حجابها و قال يا خديجه أين عقلك و أين سؤددك أنا لم أرض لک بالملوک و رددتهم كبرا عليهم و ترضين الآن لنفسک بصبى صغير فقير يتيم ليس له مال أبدا قد كان لک أجيرا و هذا اليوم يكون لک بعلا لا كان ذلک أبدا و الآن إن قبلتيه لأعلينک بهذا السيف و اليوم لا شک فيه تسفک الدماء و نهض على قدميه و خرج كأنه مجنون حتى وقف على صدر المجلس و قال يا معاشر العرب و يا ذوى المعالى و الرتب أشهدكم على أنى لم أرض محمدا لابنتى بعلا و لو دفع لى وزن جبل أبى قبيس ذهبا فما بينى و بينه إلا السيوف فما مثلى من يخدع بشرب المدام ثم قال:

و لو أنها قالت نعم لعلوتها***بشفره حد (۲) للجماجم فاصل

فمن رام تزويج ابنتى بمحمد***و إن رضيت يا قوم لست بقابل

***

قال فلما سمع أعمام النبى صلى الله عليه و آله كلامه و الحاضرون قال حمزه لأخيه أبى طالب مع إخوته ما بقى للجلوس موضع قوموا بنا (۳) فبينا هم فى ذلک إذ أقبلت جاريه لخديجه و أشارت إلى أبى طالب فقام معها و وقف أبو طالب خلف الحجاب فسلمت عليه خديجه و قالت نعمت صباحا و مساء يا سيد الحرم لا تغتر بشقشقه أبى فإنه ينصلح بشى ء قليل ثم أعطته كيسا فيه ألفا دينار و قالت يا سيدى خذ هذا و سر به إليه كأنک تعاتبه و صبه فى حجره فإنه يرضى فسار أبو طالب و الناس حاضرون و قال له يا خويلد ادن منى قال لا أدنو منک أبدا قال يا خويلد إنه كلام تسمعه فإن لم يرضک فما أحد يقهرک و فتح (۴) أبو طالب الكيس و صبه فى حجر خويلد و قال له هذا عطيه من ابن أخى لک غير مهر ابنتک فلما رأى خويلد المال انطفت ناره و أقبل و وقف فى

۱- و قد صار معها خلق كثير خ.

۲- عضب خ ل. قلت: حد السكين: تشحذت و رق حدها. و الحدّ من السيف: مقطعه. و العضب: السيف القاطع.

۳- زاد فى المصدر: فما بقى قعود عند ثارات الفتن.

۴- فى المصدر: ثم دنا من أبى طالب، ففتح.

الموقف الأول على رءوس الجمع و نادى بأعلى صوته يا معاشر العرب و ذوى المعالى و الرتب فو الله ما أظلت الخضراء و لا أقلت الغبراء بأفضل من محمد و لقد رضيته لابنتى بعلا و كفوا فكونوا على ذلك من الشاهدين ثم قام العباس و قال يا معاشر العرب لم تنكرون الفضل لأهله هل سقيتم الغيث إلا بابن أخى و هل اخضر زرعكم إلا به و كم له عليكم من إياد كتمتموها و لزمتم له الحسد و العناد و بالله أقسم ما فيكم من يعادل صيانته و لا أمانته و اعلموا أن محمدا صلى الله عليه و آله لم يخطب خديجه لمالها و لا جمالها إن المال زائل و إلى نفاد ثم إن خويلدا (۱) أقبل و جلس إلى جانب رسول الله صلى الله عليه و آله و أمسك الناس عن الكلام حتى يسمعوا ما يقول خويلد فقال خويلد يا أبا طالب ما الانتظار عما طلبتم اقضوا الأمر فإن الحكم لكم و أنتم الرؤساء (۲) و الخطباء و البلغاء و الفصحاء فليخطب خطيبكم و يكون العقد لنا و لكم فنهض أبو طالب و أشار إلى الناس أن أنصتوا فأنصتوا فقال الحمد لله الذى جعلنا من نسل إبراهيم الخليل و أخرجنا من سلاله إسماعيل و فضلنا و شرفنا على جميع العرب و جعلنا فى حرمه و أسبغ علينا من نعمه و صرف عنا شر نقمه (۳) و ساق إلينا الرزق من كل فج عميق و مكان سحيق و الحمد لله على ما أولانا و له الشكر على ما أعطانا و ما به حبانا و فضلنا على الأنام و عصمنا عن الحرام و أمرنا بالمقاربه و الوصل و ذلك ليكثر (۴) منا النسل و بعد فاعلموا يا معاشر من حضر أن ابن أخينا محمد بن عبد الله خاطب كريمتكم الموصوفه بالسخاء و العفه و هى فتاتكم المعروفه المذكور فضلها الشامخ (۵) خطبها و هو قد خطبها من أبيها خويلد على ما يحب من المال.

۱- فى المصدر: اعلموا أن المال يزول، و الفخر لا يزول، فلا تظهروا الشر، و لا تطلبوا الفكر، قال: و كان قد ألجمهم بلجام و اسكتهم من الكلام، قال: ثم ان خويلد إه.

۲- فى المصدر: يا أبا طالب ما الذى يؤخركم عما أنتم له طالبون، افصلوا الامر، فلكم الحكم و أنتم الاحباء، و لابن أخيكم الرضى و أنتم الرؤساء إه.

۳- زاد فى المصدر: و جعلنا فى الباد القفر.

۴- سقط من نسختى الأنوار من قوله: و ذلك ليكثر إلى قوله: و فى رجليها خلخالان من الذهب.

۵- الشائع خ ل قلت: الخطب: الشأن.

ثم نهض ورقه و كـان إلى جـانب أخيه خويلـد و قال نريـد مهرها المعجل دون المؤجل أربعمائه ألف (۱) دينـار ذهبا و مائه (۲) ناقه سود الحدق حمر الوبر و عشر حلل و ثمانيه و عشرين عبدا و أمه و ليس ذلك بكثير علينا (۳) قال له أبو طالب رضينا بذلك فقال خويلد قد رضـيت و زوجت خديجه بمحمد على ذلك فقبل النبى صلى الله عليه و آله عقد النكاح فنهض عند ذلك حمزه و كـان معه دراهم فنثرهـا على الحاضـرين و كـذلك أصـحابه فقام أبو جهل لعنه الله و قال يا قوم رأينا الرجال يمهرون النساء أم النساء (۴) يمهرون الرجال فنهض أبو طالب رضـى الله عنه و قال ما لك يا لكع (۵) الرجال و يا رئيس الأرذال مثل محمد صـلى الله عليه و آله يحمل إليه و يعطى و مثلك من يهدى و لا يقبل منه ثم سـمع الناس مناديا ينادى من السـماء إن الله تعالى قد زوج بالطـاهر الطـاهره و بالصـادق الصـادقه ثم رفع الحجـاب و خرجت منه جوار بأيـديهن نُثـار ينـثرن على النـاس و أمر الله عز و جل جبرئيـل أن يرسـل على الناس الطيب على البر و الفاجر فكان الرجل يقول لصاحبه من أين لك هـذا الطيب فيقول هـذا من طيب محمد ثم نهض الناس إلى منازلهم و مضى رسول الله صلى الله عليه و آله إلى منزل عمه أبى طالب رضى الله عنه و أعمامه حوله و هو كـالقمر فـاجتمعت نسوان قريش و نسوان بنى عبـد المطلب و بنى هـاشم فى دار خـديجه و الفتيـان (۶) يضـربن الدفوف و بعثت خديجه من يومها أربعه آلاف دينار إلى رسول الله صـلى الله عليه و آله و قالت يا سيدى أنفذها إلى عمك العباس ينفذها إلى أبى و أرسـلت مع المـال خلعه سـنيه فسـار بهـا العبـاس و أبو طالب إلى منزل خويلـد و ألبساه الخلعه فقام خويلـد من وقته و ساعته إلى دار خديجه و قال يا بنتى ما الانتظار بالدخول جهزى نفسك فهذا مهرك قد أتوا به إلى و أعطونى هذه الخلعه و الله

۱- أربعه آلاف خ ل و لعله الصحيح كما يأتى بعد ذلك.

۲- ألف خ ل.

۳- عليكم خ ل.

۴- و ما رأينا النساء خ ل.

۵- اللكع: اللئيم. الاحمق.

۶- القينات خ ل صح. أقول: هى جمع القينه: الأمه المغنيه.

ما تزوج أحـد بزوج مثلك لا فی الحسن و لا فی الجمال فسـمع أبو جهل ذلک فقام فی الناس یقول هـذا المال من عنـد خدیجه فبلغ الخبر أبا طالب فخرج من وقته و ساعته متقلدا سیفه و وقف فی الأبطح و العرب مجتمعون و قال یا معاشر العرب سمعنا قول قائـل و عیب عائب فإن کانت النساء قـد أقمن بواجب حقنا فلیس ذلک بعیب و حق لمحمـد أن یعطی و یهـدی إلیه فهـذا جری منهـا علی رغم أنف من تکلم و تکلم (۱) بعض قریش من المبغضـین بالإزراء علی خدیجه حیث تزوجها محمد صلی الله علیه و آلـه و بلـغ الخبـر إلی خـدیجه فصـنعت طعامـا و دعت نسـاء المبغضـین فلمـا اجتمعن و أکلن قـالت لهن معاشـر النسـاء بلغنی أن بعولتکن عابوا علی فیما فعلته من أنی تزوجت محمدا و أنا أسألکم هل فیکم مثله أو فی بطن مکه شـکله من جماله (۲) و کماله و فضـله و أخلاقه الرضـیه و أنا قد أخذته لأجل ما قد رأیت منه و سمعت منه أشیاء ما أحد رآها فلا یتکلم أحد فیما لا یعنیه (۳) فکف کل منهن (۴) عن الکلام.

ثم إن خدیجه قالت لعمها ورقه خذ هذه الأموال و سر بها إلی محمد صلی الله علیه و آله و قل له إن هذه جمیعها هدیه له و هی ملکه یتصـرف فیها کیف شاء و قل له إن مالی و عبیدی و جمیع ما أملک و ما هو تحت یدی فقد وهبته لمحمد صلی الله علیه و آله إجلالا ـ و إعظامـا له فوقف ورقه بین زمزم و المقـام و نادی بأعلی صوته یا معاشـر العرب إن خـدیجه تشـهدکم علی أنها قد وهبت نفسـها و مالها و عبیـدها و خـدمها و جمیع ما ملکت یمینها و المواشـی و الصداق و الهدایا لمحمد صـلی الله علیه و آله و جمیع ما بذل لها مقبول منه و هو هدیه منها إلیه إجلالا له و إعظاما و رغبه فیه فکونوا علیها من الشاهدین ثم سار ورقه إلی منزل أبی طالب رضـی الله عنه و کانت خدیجه قد بعثت جاریه و معها خلعه سـنیه و قالت أدخلیها إلی محمد صـلی الله علیه و آله فإذا دخل علیه عمی ورقه یخلعها علیه لیزداد فیه حبا فلما دخل ورقه علیهم قدم المال إلیهم

۱- و تکلمت بعض نساء قریش خ ل

۲- فی جماله خ ل.

۳- من عنی الامر فلانا: شغله و أهمه.

۴- منهم خ ل.

و قال الـذى قالته خديجه فقام النبى صـلى الله عليه و آله و أفرغ عليه الخلعه و زاده خلعه أخرى فلما خرج ورقه تعجب الناس من حسـنه و جماله ثم أخذت خديجه فى جهازها و أعتدت صوافى (۱) الذهب و الفضه و فيها الطيب و المسك و العنبر فلما كانت الليله الثـالثه دخـل عليها عمات النبى صـلى الله عليه و آله و اجتمع السادات و الأكابر فى اليوم الثالث كعادتهم و نهض العباس و هو يقول:

أبشروا بالمواهب آل (۲) فهر و غالب***افخروا يا آل قومنا بالثناء (۳) و الرغائب

شاع فى الناس فضلكم و على (۴) فى المراتب***قد فخرتم بأحمد زين كل الأطايب

فهو كالبدر نوره مشرق (۵) غير غائب***قد ظفرتى خديجه بجليل المواهب

بفتى هاشم الذى ما له من مناسب***جمع الله شملكم فهو رب المطالب

أحمد سيد الورى خير ماش و راكب***فعليه الصلاه ما سار عيس (۶) براكب

***

ثم إن خديجه قالت اعلموا أن شأن محمد صـلى الله عليه و آله عظيم و فضـله عميم و جوده جسيم ثم نثرت عليهن (۷) من المال و الطيب ما دهش الحاضرين و شجر طوبى تنثر فى الجنه على الحور العين فجعلن يلتقطن النثار ثم يتهادينه ثم إن خديجه أنفذت إلى أبى طـالب غنما كثيرا و دنانير و دراهم و ثيابا و طيبا و عمل أبو طالب وليمه عظيمه و وقف النبى صـلى الله عليه و آله و شـد وسـطه و ألزم نفسه خـدمه جميع الناس و أقام لأهل مكه الوليمه ثلاثه أيام و أعمام النبى صـلى الله عليه و آله تحته فى الخدمه و أنفذت خديجه إلى الطائف و غيره و دعت أهل الصـنائع إلى منزلها و صاغت المصاغ و الحلى و فصـلت الثياب و عملت الشـمع بالعنبر

۱- صوانى خ ل.

۲- يا آل خ ل.

۳- بالسناء خ ل

۴- علا خ ل.

۵- طالع خ ل.

۶- العيس: الإبل البيض يخالط بياضها سواد خفيف. كرام الإبل.

۷- عليهم خ ل.

على هيئه الأشجار (۱) و أجرت عليه الذهب و عملت فيه التماثيل من المسك و العنبر و لم تزل تعمل فى شغل العرس سته أشهر حتى فرغت من جميع ما تحتاج إليه و علقت ستور الديباج المطرز (۲) و نقشت فيها صوره الشمس و القمر و فرشت المجالس و وضعت المساند و الوسائد من الديباج و الخز و فرشت لرسول الله صلى الله عليه و آله مجلسا على سرير تحت الإبريسم و الوشى (۳) و السرير من العاج و الآبنوس مصفح بصفائح الذهب الوهاج (۴) و ألبست جواريها و خدمها ثياب الحرير و الديباج المختلفات الألوان و نظمت شعورهن باللؤلؤ و المرجان و سورتهن (۵) و وضعت فى أعناقهن قلائد الذهب و أوقفت الخدم (۶) بأيديهن المجامر من الذهب و فيها الطيب و العنبر و البخور من العود و الند (۷) و جعلت فى يد كل واحده من الخدم مراوح منقوشه بالذهب مقصبه (۸) بالفضه و أوقفتهن عند مجلس رسول الله صلى الله عليه و آله و دفعت إلى بعضهن الدفوف و الشموع و نصبت فى وسط الدار شمعا كثيرا على أمثال النخيل فلما فرغت من ذلك دعت نسوان أهل مكه جميعهن فأقبلن إليها و رفعت مجلس عمات النبى صلى الله عليه و آله ثم أرسلت إلى أبى طالب ليحضر وقت الزفاف فلما كان تلك الليله أقبل النبى صلى الله عليه و آله بين أعمامه و عليه ثياب من قباطى (۹) مصر و عمامه حمراء و عبيد بنى هاشم بأيديهم الشموع و المصابيح و قد كثر الناس فى شعاب مكه ينظرون إلى محمد صلى الله عليه و آله و منهم من وقف على السرادقات و النور يخرج من بين ثناياه (۱۰)

ص: ۷۳

۱- الشجر خ ل.

۲- المسطر خ ل.

۳- الوشى: الثياب المنقشه.

۴- الوهاج: شديده الوهج. و الوهج: اتقاد النار أو الشمس.

۵- أى ألبستهن السوار. و السوار: حليه كالطوق تلبسها المرأه فى زندها أو معصمها.

۶- الخدام خ ل.

۷- المسك خ ل. أقول: الند: عود يتبخر به.

۸- مقضبه خ ل مفصصه خ ل.

۹- القباطى بتشديد الياء و تخفيفها جمع القبطيه بضم القاف و كسرها: ثياب من كتان منسوبه إلى القبط.

۱۰- ثيابه خ ل.

و من جبينه و من تحت ثيابه فلما وصلوا إلى دار خديجه دخل هو صلوات الله عليه و آله و هو كأنه القمر فی تمامه قد خرج من الأفق و أعمامه محدقون به كأنهم أسود الشرى (۱) فی أحسن زينه و فرحه يكبرون الله و يحمدونه على ما وصلوا إليه من الكرامه فدخلوا جميعا إلى دارها و جلس النبی صلى الله عليه و آله فی المجلس الذی هيئ له فی دار خديجه رضی الله عنها و نوره قد علا نور المصابيح فذهلت النساء مما رأين من حسنه و جماله ثم هيئوا خديجه للجلاء (۲) فخرجت أول مره و عليها ثياب معمده (۳) و على رأسها تاج من الذهب الأحمر مرصع بالدر و الجوهر و فی رجليها خلخالان من الذهب منقوش بالفيروزج لم تر الأعين له نظيرا و عليه قلائد لا تحصى من الزمرد و الياقوت فلما برزت ضربن النساء الدفوف و جعلت بعض النساء تقول شعرا:

أضحى الفخار لنا و عز الشأن***و لقد فخرنا يا بنی العدنان(۴) أ خديجه نلت العلا (۵) بين الورى***و فخرت فيه جمله الثقلان

أعنی محمدا الذی لا مثله***ولد النساء فی سائر الأزمان

فيه (۶) المكارم و المعالی و الحياء***ما ناحت الأطيار فی الأغصان

صلوا عليه و سلموا و ترحموا***فهو المفضل من بنی عدنان

فتطاولی فيه خديجه و اعلمی***أن قد خصصت بصفوه الرحمن

ثم أقبلن بها نساء بنی هاشم للجلوه الثانيه على رسول الله صلى الله عليه و آله و قد أشرق من نور وجهها نور علا على جميع المصابيح و الشموع فتعجبت منها بنات عبد المطلب حتى زاد فيها نور لم يرى الراءون مثله و ذلك فضل لرسول الله صلى الله عليه و آله و عطيه من الله تعالى لها

۱- الشرى: مأسده جانب الفرات يضرب بها المثل.

۲- من جلا العروس على زوجه: عرضها عليه مجلوه.

۳- مغمده خ ل.

۴- و لقد سمونا فی بنی عدنان خ ل صح.

۵-

۶- فله خ ل.

و أقبلوا بها و قد فاقت على جميع من حضـر و عليها سقلاط أبيض (١) مذهب مرصع بالجوهر الأحمر و الأخضـر و الأصفر و من كل الألوان و كانت خـديجه امرأه طويله شامخه عريضه من النساء بيضاء لم ير فى عصـرها ألطف منها و لا أحسن و خرجت بين يديها صفيه بنت عبد المطلب رضى الله عنها و قالت شعرا:

جاء السرور مع الفرح***و مضى النحوس مع الترح

أنوارنا قد أقبلت***و الحال فيها قد نجح

بمحمد المذكور فى***كل المفاوز و البطح

لو أن يوازن أحمد***بالخلق كلهم رجح

و لقد بدا من فضله***لقريش أمر قد وضح

ثم السعود لأحمد***و السعد عنه ما برح

بخديجه نبت الكمال (٢)***و بحر نائلها طفح

يا حسنها فى حليها***و الحلم منها ما برح. (٣) هذا النبى (۴) محمد

ما فى مدائحه كلح(۵) صلوا عليه تسعدوا***و الله عنكم قد صفح

***

ثم أقبلن بهـا رضـى الله عنهـا حتى أوقفوها (أوقفنها) بين يـدى النبى صـلى الله عليه و آله ثم بعـد ذلك أخـذوا (أخـذن) التاج و رفعوه (رفعنه) من رأسها و وضعوه (وضعنه) على رأس النبى صلى الله عليه و آله ثم أتوا (أتين) بالدفوف و هن يضربن لها و قلن لها يا خديجه لقد خصصت هذه الليله بشى ء ما خص به غيرك و لا ناله سواك من قبائل العرب و العجم فهنيئا لك بما أوتيته و وصل إليك من العز و الشرف و خرجت فى الجلوه الثالثه و عليها ثوب (۶) أصفر و عليها حلى و جوهر و قد أضاء الموضع

١- أسود خ ل.

٢- خص الكريم خ ل.

٣- متضح خ ل.

۴- الأمين خ ل.

۵- الكلح: العبوس و القبح.

۶- فى ثوب خ ل و هو الموجود فى المصدر.

من لمعان ذلک الجوهر الـذی فی وسط الإکلیل و فی آخر الإکلیل یاقوته حمراء تضـی ء و قـد أشـرقت الـدار من ذلک الجوهر (۱) و من نورها و حسنها و أقبلت بین یدیها صفیه بنت عبد المطلب رضی الله عنها و هی تقول شعرا:

أخذ الشوق موثقات الفؤاد***و ألفت السهاد (۲) بعد الرقاد

فلیالی اللقاء بنور التدانی***مشرقات خلاف طول البعاد

فزت بالفخر یا خدیجه إذ نلت***من المصطفی عظیم الوداد

فغدا (۳) شکره علی الناس فرضا***شاملا کل حاضر ثم بادی

کبر الناس و الملائک جمعا***جبرئیل لدی السماء ینادی

فزت یا أحمد بکل الأمانی***فنحی الله عنک أهل العناد

فعلیک الصلاه ما سرت (۴) العیس***و حطت لثقلها فی البلاد

***

قـال: ثم بعـد ذلـک أجلسوها (أجلسـنها) مع النبی صـلی الله علیه و آله و خرج جمیع الناس عنها و بقی عنـدها فی أحسن حال و أرخی بـال و لم یأخـذ علیهـا أحـدا من النساء حتی ماتت بعـد ما بعث صـلوات الله علیه و آله و آمنت به و صـدقته و انتقلت إلی جنان عدن فی أعلی علیین من قصور الجنه. (۵)

أقول: و فی بعض النسخ بعد الأبیات و خلا رسول الله صـلی الله علیه و آله مع عروسه و أوحی الله إلی جبرئیل أن اهبط إلی الجنه و خـذ قبضه من مسـکها و قبضه من عنبرهـا و قبضه من کافورهـا و انثرها علی جبال مکه ففعل فامتلأت شـعاب مکه و أودیتها و منازلها و طرقها

۱- فی المصدر: من الجواهر و من لونها و من نورها و حسنها و جمالها. أقول: و من نورها أی من نور خدیجه رضی اللّه عنها.

۲- فی النسخ المطبوعه: و ألفت السـهار، و السـهاد و السـهار قریب فی المعنی. یقال: سهد أی ذهب عنه النوم. و سهر أی لم ینم لیلا.

۳- أی فصار

۴- سارت خ ل.

۵- الانوار و مفتاح السرور و الأفکار: نسخه مخطوطه موجوده فی مکتبتی، فیها زیادات أوردت بعضها فی الذیل.

من ذلک الطیب حتی أن الرجل یقول إذا خلا مع زوجته ما هـذا الطیب فتقول هـذا من طیب خـدیجه و محمـد صـلی الله علیه و آله.

**[ترجمه]می گویم: ابوالحسن بکری در کتاب انوار گفته: روزی پیامبر صـلی الله علیه و آله بر خانه خریجه بنت خُوَیلـد گـذر کرد و خـدیجه بـا جمعی از زنان و کنیزان و خادمان خود و نیز با یکی از احبار یهود نشسـته بود. چون پیامبر از آن‌جا گذشـت آن حبر به ایشـان نگریست و گفت: ای خـدیجه! اکنون جوانی کم‌سال از برابر خانه‌ات گـذر کرد، کسـی را در پی او بفرست. خدیجه یکی از کنیزان خود را در پی حضـرت فرستاد و او به ایشان عرض کرد: ای سرورم! بانوی من شما را می‌طلبد. پیامبر به راه افتاد و وارد خانه خـدیجه شـد. خـدیجه گفت: ای حبر! این همانی است که گفتی؟ گفت: آری، این مرد محمـد بن عبدالله است. حبر عرض کرد: شکمت را به من نشان بده. پیامبر صلی الله علیه و آله چنین کرد. حبر نگریست و گفت: به خدا سوگند این مرد پایان‌بخش نبوت است. خدیجه گفت : اگر عمویش ببیند که تو او را وارسی می کنی بلایی بر سرت می‌آورد، چراکه عموهای او از احبار یهود بر او حـذر می کننـد. حبر گفت: چه کسـی می‌توانـد به این محمـد آسـیبی برسانـد؟! به موسـی کلیم سوگنـد که او رسول خداونـد بزرگ در آخرالزمان است، خوشا به حال آنان که همسـر و داماد و خانواده او می‌شونـد، چراکه اینان شـرف دنیا و آخرت را به دست آورده‌انـد. خدیجه شـگفت زده شد و حضـرت محمد صـلی الله علیه و آله رفت. اما حبِّ پیامبر صـلی الله علیه و آله در دل خدیجه نشـست. او بانویی بزرگ بود و مال و منال و چهارپایان بی‌شـماری داشت. گفت: ای حـبر! از کجـا دانسـتی کـه محمـد صـلی الله علیـه و آله پیـامبر است؟ گفت: صـفاتش را در تـورات دیـده‌ام، او در آخر الزمـان برانگیخته می‌شود، پدر و مادرش می‌میرند و جدّ و عمویش سرپرسـتش می‌شوند، سـرانجام با یکی از زنان قریش ازدواج می... کند که بانوی قوم خود و امیر عشیره خود است. و با دست به خدیجه اشاره کرد. سپس گفت: ای خدیجه! آن‌چه را به تو می... گویم به یاد داشته باش. و گفت:

ص: ۲۰

«ای خدیجه! سخنی را که اکنون می گویم فراموش نکن و نهایت بهره را از آن بِبر،

ای خدیجه! این مرد بدون شک پیامبر است، من در انجیل این‌چنین خوانده‌ام،

از سوی خداوند وحی خواهد آورد و خداوند کتابش را به او عطا می کند ،

او با زنی شرافتمند ازدواج می کند و در همه نسل‌ها سرآمد مردم می‌شود.»

خـدیجه چون سـخن حبر را شـنید دلش نزد پیامبر صـلی الله علیه و آله به جا مانـد، اما امر خویش پنهان کرد. وقتی حبر داشـت می‌رفت گفت: بکوش تا محمد را از دست ندهی که او شـرافت دنیا و آخرت است. خدیجه عمویی به نام ورقه داشت که همه کتب را خوانـده بود و عـالم و حبر بود و صـفات پیامبر آخرالزمان را می‌شـناخت و می‌دانست که او با بانویی از قریش ازدواج می کنـد که بزرگ قوم خویش است و از مـال خود برای قومش خرج می کنـد و آنـان را توانـا می‌سازد و در همه امور آنان را یاری می‌دهـد. ورقه می‌دانست که در مکه هیچ کس بیشتر از خدیجه مال نداشت. ورقه امید داشت آن زن، برادرزاده‌اش یعنی

خدیجه باشد و به او می‌گفت: ای خدیجه! تو به مردی خواهی پیوست که شرافتمندترین اهل زمین و آسمان است. خدیجه در هر ناحیه‌ای بندگان و چهارپایانی داشت، آن‌چنان که می‌گفتند او بیش از هشتاد هزار شتر دارد که در همه جا پراکنده‌اند. او در هر زمینی تجارتی داشت و در هر سرزمینی، از مصر و حبشه تا جز آن‌ها، مالی داشت. در آن روزگار ابوطالب که رضوان خدا بر او باد از بس سفر کرده بود، ضعیف شده بود، او از زمانی که سرپرست پیامبر صلی الله علیه و آله شده بود سفر را کنار گذاشته بود. روزی پیامبر صلی الله علیه و آله نزد وی رفت و دید غمگین است. فرمود: چه شده که عموی من را غم گرفته؟ گفت: ای برادرزاده! بدان که ما مال و منالی نداریم و روزگار بر ما سخت شده و ما کالایی نداریم، من نیز پیر شده‌ام و بدنم ضعیف شده و دستم خالی شده و رو به سوی گور دارم، اما ای فرزندم! می‌خواهم همسر تو را ببینم تا دل من شاد شود و تو نیز کنار او آرام گیری و از معیشتی بهره‌مند شوی. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: چه فکری داری ای عمو؟ گفت: ای برادرزاده! بدان که خدیجه بنت خُوَیلد بیشتر مردم را از مال خود بهره رسانده و به کسانی که می‌خواهند تجارت کنند مال می‌دهد و آنان با مال او سفر می‌کنند، ای برادرزاده! آیا می‌خواهی با من به نزد او بیایی تا از او بخواهیم مالی به تو بدهد که با آن تجارت کنی؟ فرمود: بله، نزد او برو و هر چه صلاح می‌دانی انجام بده.

ابوالحسن بکری می‌گوید: چون فرزندان عبدالمطلب گرد هم آمدند، ابوطالب به برادران خود گفت: ما را به سرای خدیجه بنت خُوَیلد ببرید تا از او بخواهیم مالی به محمد بدهد که با آن تجارت کند. آنان در دم برخاستند و به سرای خدیجه رفتند. خدیجه سرایی بزرگ داشت که همه اهل مکه را در خود جای می‌داد، بالای خانه‌اش قبه‌ای از حریر آبی زده بود و دور تا دورش را با علامات خورشید و ستاره و ماه آراسته بود و آن را با ریسمان‌های ابریشمین و میخ‌های آهنین استوار کرده بود. او پیشتر با دو نفر ازدواج کرده بود: یکی ابوشهاب که همان عمرو کندی بود و دیگری عتیق بن عائذ. وقتی هر دوی آنان درگذشتند عقبه بن ابی معیط و صلت بن ابی یهاب که هر یک چهارصد بنده و کنیز داشتند، از او خواستگاری کردند، ابو جهل بن هشام و ابوسفیان نیز از او خواستگاری کردند اما خدیجه خواهان هیچ یک از آنان نبود و دلش پیش پیامبر صلی الله علیه و آله بود، چراکه از احبار و راهبان و کاهنان آن‌همه تعریف حضرت را شنیده بود و قریشیان از ایشان نشانه‌های بسیار دیده بودند و می‌گفتند: خوشا به سعادت هر کس همسر محمد شود، چراکه او زینت همسر خود است و بر شادی او می‌افزاید و در دلش شوق می‌افکند. از این رو خدیجه کسی را در پی عموی خود ورقه بن نوفل فرستاد و به او گفت: ای عمو! می‌... خواهم ازدواج کنم اما نمی‌دانم با چه کسی، بسیاری از مردم نزدم آمده‌اند اما دلم هیچ یک از آنان را نمی‌پذیرد. ورقه گفت: ای خدیجه! می‌خواهی سخنی هنگفت برایت بگویم و خبری شگفت به تو بدهم؟ گفت: چه سخنی ای عمو؟! گفت: من کتابی از عهد عیسی علیه السلام دارم که طلسم‌ها و افسون‌های بسیاری در آن هست، من بر آب افسون می‌خوانم و آن آب را به تو می‌دهم، آن را بگیر و خود را با آن بشوی، سپس کلماتی از زبور و کلماتی از انجیل را می‌نویسم و آن‌ها را به زیر سرت بگذار با جامه خواب در بسترت بخواب، هر کس همسر تو باشد به خوابت می‌آید و تو نام و کنیه او را خواهی دانست. گفت: چنین کن ای عمو! ورقه گفت: با کمال میل! و آن کلمات را نوشت و به او داد. خدیجه به دستور ورقه عمل کرد و خوابید. در خواب مردی را دید با قدی نه بسیار بلند و نه بسیار کوتاه، سیاه چشم و با ابروانی باریک و پیوسته ، با لبانی سرخ و گونه‌هایی گل‌انداخته و رنگی روشن و چهره‌ای نمکین و اندامی خوب، به زیر سایه یک ابر، با علامتی بر روی کتف‌هایش، سوار بر اسبی از نور که با زنجیری از طلا افسار شده و بر کمرش مویی بافته از طلای ناب بود و به گونه‌گونه مروارید و جواهر آراسته بود و چهره‌ای چون چهره آدمیان داشت و دُمَش شکافته شده بود و پاهایی چون پای گاو داشت و گامی بلند برمی‌داشت و

شتابان می‌تاخت، او از خانه ابوطالب خارج شـد، وقتی خدیجه او را دید، او را در آغوش گرفت و در دامانش نشاند. از خواب برخـاست و بقیه شب را نخوابیـد و سـوی عمویش ورقه راهی شـد و به او گفت: صـبح به خیر ای عمو! گفت: همچنین ؟ گویا چیزی دیـده ای ؟ گفت: مردی با چنین صـفاتی دیـدم. در آن دم ورقه گفت: ای خـدیجه! اگر خوابت راست باشد، کامیاب و سعادتمند می‌شوی، کسی که در خواب دیده‌ای تاج کرامت بر سر دارد و در روز قیامت شفیع گنهکاران است و سرور عرب و عجم است، او محمـد بن عبـدالله بن عبدالمطلب بن هاشم است. خدیجه گفت: ای عمو! من به سوی آن‌چه می گویی چه راهی دارم حال آن‌که من چنانم که شاعر گفته:

«سوی شما روانه می‌شوم به این امید که شما را زیارت کنم، اما در همان دم مرکبم در حقم کوتاهی می کند،

سرزمین آرزوها نیرنگ است اما من، رویدادها را با اندیشه‌های باطل چاره می کنم،

با خود برق اشتیاق شما را حمل می کنم و از باد غرب می‌خواهم نامه‌هایم را برساند.»

با این همه، شوق خدیجه افزون شد و چون تنها می‌شد اشک آه و افسوس می‌یخت و می گفت:

«تا کِی حال و هوای عشق را پنهان کنم و حال آنکه پلک ها آشـکارش می کننـد ؟ و تا کِی اشتیاق را در بند کنم و شـکیبایی به آن چنگ بزند؟

دلم به من جفا کرد چراکه به تصاحب دیگری درآمد، دریغا که ای کاش خودم صاحبش بودم،

این زخمِ کیست که فقط تاب و توانی برای من بر جا گذاشته، ای کاش با مابقی کاری نداشته باشد و آن رها کند.»

راوی می گوید: شـگفت‌ترین چیزی که در این امر عجیب و غریب دیدم این بود که خدیجه هنوز شعر خود را به پایان نرسانده بود که ناگاه در زدند. او به کنیزش گفت: برو پایین و ببین چه کسـی بر در است، شاید خبری از دوسـتان رسـیده است. سپس سرود:

«ای باد جنوب! شاید خبری از دوستان گوشه‌ای از تب مرا فرو نشانَد،

چرا هیچ پیغامی از آنان برایم نمی‌رسد تا حتی مگر به بهای جانم آن را خریدار شوم؟

به حق دوستی‌ام با آنان سوگند که من رازدار هستم و سرّم را برای آنان فاش نمی‌کنم،

خداوند به زودی وصال آنان را به من نشان دهد ، چه بسیار آسودگی که پس از سختی به دست می‌آید،

در فراق شما یک روز همچون یک ماه است و در وصال شما یک ماه همچون یک روزگار است.»

آن کنیز پایین رفت و ناگهان دیـد فرزندان عبدالمطلب پشت در هسـتند. نزد خدیجه بازگشت و گفت: ای بانوی من! سـروران

عرب و مردان ارجمند و والامقام، فرزندان عبدالمطلب بر در ایستاده‌اند. خدیجه سَرَکی عاشقانه کشید و حرارت عشق در وجودش زبانه کشید و گفت: در را به روی ایشان باز کن و به میسره بگو برای آنان تخت و بالش بگذارد که امید دارم محبوب من محمد صلی الله علیه و آله را با خود آورده باشند. سپس سرود:

«لذت‌بخش‌ترین لحظات زندگی من وصال و دیدار شماست، من از زندگی لذت نمی‌برم تا این‌که شما را ببینم،

چشم من در میان مردم از کسی جز شما خوشش نمی‌آید و جز حضور شما هیچ لذتی در قلب من دوست‌داشتنی نیست،

چه کسی می‌تواند در کار شما از شما نافرمانی کند؟! قدمتان به روی دیده و سر ما!

آری! من با همه آن‌چه که دارم به پای شما نوشته شده‌ام، جان و مالم ای محبوب من فدای شما!

کسی جز شما عاشقانه در قلب من ساکن نیست، اگر می‌خواهید قلبم را بگردید بیایید این قلب من!»

میسره برای آنان مجلس را به انواع فرش آراست و هنوز آن قوم ننشسته بودند که انواع غذا و میوه را از طائف و شام برایشان آورد. آنان خوردند و به سخن نشستند. خدیجه از پشت پرده با صدایی خوب و سخنی دلپذیر گفت: ای بزرگان مکه! این سرا از حضور شما منور شد و همه نورها از وجود شما تابناک شد، اگر چیزی می‌خواهید برآورده می‌شود و اگر حادثه‌ای رخ داده بر طرف می‌شود، نیازهای شما برآوردنی است و چراغ وجودتان برافروختنی. ابوطالب گفت: ما برای حاجتی نزد تو آمده‌ایم که سودش به خودت برمی‌گردد و برکتش برای خودت است. گفت: ای سرورم! چه حاجتی؟ گفت: درباره برادرزاده‌ام محمد نزد تو آمده‌ایم. خدیجه همین‌که این سخن را شنید از خود بی خود شد و دانست که به مقصودش رسیده و سرود:

«با یاد شما سوز دل فرو می‌نشیند و شفای چشمان بیمار در دیدار شماست،

هر که می‌گوید من از عشق شما شفا می‌یابم دروغ گفته چه من در این عشق از شوق جان می‌دهم،

چرا از وصال شما سراپا غرق سرور نشوم ، حال آن‌که از دور مشتاق شما بودم، راز من و هوش من در عشق شما شباهتی داشتند، آن که پنهان بود آشکار شد و آن‌که آشکار بود پنهان شد.»

خدیجه گفت: محمد خودش کجاست تا بشنویم چه می‌گوید؟ عباس گفت: من می‌روم و او را می‌آورم. او برخاست و به دنبال حضرت به مکه رفت اما ایشان را نیافت. به چپ و راست نگریست. گفتند: چه می‌خواهی؟ گفت: محمد صلی الله علیه و آله را می‌خواهم. او در کوه حرا است. عباس در پی حضرت راهی شد و دید ایشان در مرقد ابراهیم خلیل علیه السلام ردای خود را دور خود پیچیده و خوابیده و بالی سر ایشان ماری بزرگ دسته‌ای ریحان را به دهان گرفته و بادِ ایشان می‌زند. عباس وقتی این صحنه را دید ترسید. خود می‌گوید: از آن مار برای محمد صلی الله علیه و آله هراسان شدم، شمشیر برکشیدم و خواستم به او حمله کنم. اما مار به عباس حمله می‌کند و عباس در دم فریاد برمی‌آورد که ای برادرزاده مرا دریاب! پیامبر صلی الله علیه و آله چشم گشود و آن مار رفت و گویا اصلا نبود. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: چرا شمشیر کشیده‌ای؟ عباس گفت: ماری را کنارت دیدم و برایت نگران شدم، شمشیر کشیدم و خواستم به او حمله کنم اما او به من حمله کرد و من فریاد

کشیدم و تو را صدا زدم، وقتی چشم گشودی رفت و انگار اصلا این‌جا نبود. پیامبر لبخندی زد و فرمود: ای عمو! او مار نبوده، بلکه یک فرشته بوده که من بارها او را دیده‌ام و آشکارا با او سخن گفته‌ام، او به من گفت: ای محمد! من فرشته‌ای از جانب پروردگارم هستم، بر عهده من است که شبانه‌روز از تو در برابر نیرنگ دشمنان و شروران مراقبت کنم، عباس گفت: ای محمد فضیلت تو انکارناپذیر است، اکنون برخیز و با من به سرای خدیجه بنت خُوَیلد بیا تا اموال او را به امانت بگیری و به هر جا می‌خواهی ببری. فرمود: می‌خواهم به شام بروم. عباس گفت: خودت می‌دانی. پیامبر صلی الله علیه و آله به همراه عباس به خانه خدیجه رفت و همواره چنین بود که هرگاه پیامبر صلی الله علیه و آله به دیدار قومی می‌فت نور ایشان زودتر از خودش به آن قوم می‌رسید. چون نور حضرت پیشتر به سرای خدیجه رسید، خدیجه به میسره گفت: چرا از خیمه‌ها غافل شده‌ای که نور خورشید به مجلس راه یافته؟! میسره گفت: من از آن‌ها غافل نبوده‌ام. میسره بیرون رفت اما هیچ تغییری در میخ‌ها و طناب‌ها ندید. نگاهی انداخت و دید عباس دارد با پیامبر صلی الله علیه و آله می‌آید. برگشت و به خدیجه گفت: ای بانوی من! این روشنایی که دیدی از نور حضور محمد صلی الله علیه و آله بوده. خدیجه آمد تا حضرت محمد را ببیند. وقتی پیامبر وارد مجلس شد عموهای ایشان از روی احترام برخاستند و ایشان را در میان خود نشاندند. چون نشستند و آرام گرفتند خدیجه برایشان غذا آورد و آنان خوردند. سپس خدیجه گفت: ای سرورم! این دیار به حضور تو مسرور شد و همه جا از قدوم تو روشن شد و روشنایی‌ها از تابندگی تو تابان شدند، آیا راضی هستی که اموال مرا به امانت بگیری و به هر کجا که خواستی ببری. فرمود: بله، می‌خواهم به شام بروم. گفت: این با خودت است، من برای هر کس اموالم را ببرد صد ظرف طلای سرخ و صد ظرف نقره سفید و دو شتر نر و دو شتر ماده تعیین کرده‌ام، آیا تو راضی هستی؟ ابوطالب گفت: هم او راضی است و هم ما، و اما ای خدیجه! تو به او نیازمند هستی، زیرا از هنگامی که زاده شده عرب از او رفتار خام ندیده، او بسیار متین و امین است. خدیجه عرض کرد: ای سرورم! آیا می‌توانی بر شتر زین ببندی و بر آن محمل بگذاری؟ فرمود: بله. گفت: ای میسره! شتری بیاور تا ببینیم محمد چگونه آن را زین می‌کند. میسره رفت و با شتری سرکش و تنومند برگشت که از بس غول‌پیکر بود، هیچ شتربانی جرأت نمی‌کرد آن را از میان شتران بیرون آورَد. میسره آن را آورد تا حضرت بر آن سوار شود. شتر خرّه می‌کشید و گردن می‌کشید و چشمانش سرخ شده بود. عباس به میسره گفت: شتری رام‌تر از این شتر نبود که بخواهی برادرزاده ما را با آن امتحان کنی؟! پیامبر فرمود: بگذار بیاید ای عمو! وقتی شتر صدای پیامبر بشارت‌دهنده و هشداردهنده را شنید، پیش پای ایشان زانو زد و شروع کرد سرش را بر خاک پای حضرت بمالد و زبان گشود و به کلامی فصیح گفت: چه کسی همچون من است که سرور رسولان دست بر کمرم کشیده؟! زنانی که پیش خدیجه نشسته بودند گفتند: این پسر یتیم سحری شگفت انجام داد! خدیجه گفت: این سحر نیست، بلکه آیتی آشکار و کرامتی هویداست. سپس گفت:

«شتر به فضل احمد صلی الله علیه و آله زبان گشود و خبر داد که این همان مردی است که مکه به قدومش مشرّف شده،

این مرد محمد صلی الله علیه و آله برترین رسولی است که برانگیخته شده، او شفاعت‌گر است و بهترین کسی است که پا بر زمین گذاشته،

ای حاسدان! از خشم پاره پاره شوید، او حبیب خداست و در بین مردم هیچ کس غیر او چنین نیست .»

فرزندان عبدالمطلب خارج شدند و بار سفر بستند. خدیجه به پیامبر صلی الله علیه و آله رو کرد و گفت: ای سرورم! جز این‌ها

جامه‌ای نداری؟! این‌ها برای سفر مناسب نیست. فرمود: جز این‌ها ندارم. خدیجه گریست و عرض کرد: من جامه مناسب سفر دارم اما کمی بلند است، بگذار تا کوتاهش کنم. فرمود: همان را بیاور. پیامبر اگر جامه کوتاه می‌پوشید آن جامه بلند می‌شد و اگر جامه بلند می‌پوشید آن جامه کوتاه می‌شد و چنان می‌شد که گویی بر قامت حضرتش دوخته‌اند. خدیجه دو جامه قبطی مصری و یک جبّه عدنانی و یک ردای یمانی و یک عمامه عراقی و پای‌افزاری از چرم و چوب خیزران برای حضرت آورد . پیامبر صلی الله علیه و آله همه را پوشید و چون بیرون آمد گویی ماه تمام بود. وقتی خدیجه ایشان را دید گفت:

«از شرافتِ زیبایی هنری نمایان ساختی که همه دل‌ها را به آن ربودی،

از حُسن جواهری در تو پدید آمده که گوهر در برابرش پوشیده می‌آید،

ای کسی که به آهو برای حرکات دلبرانه اش ، گردنی کشیده و پلکی زیبا داده ای ،

به جسم نزار من بنگر و ببین چگونه از اشک چشمم چشمه‌ها به راه افتاده،

چشمانم در هوای تو از دل‌باختگی خواب به خود نمی‌بینند و قلبم از شوق و جنون لبریز شده است.»

سپس عرض کرد: ای سرورم! مرکبی برای سوار شدن داری؟ فرمود: هرگاه خسته شوم بر هر شتری بخواهم سوار می‌شوم. عرض کرد: چگونه من این را تحمل کنم ؟ مال بی‌تو ارزشی ندارد ای محمد! آن‌گاه به میسره گفت: آن ناقه سرخ مرا بیاور تا سرورم محمد بر ان سوار شود. میسره آن ناقه را آورد. ناقه‌ای بس رهوار بود که در سیر نه خسته می‌شد و نه به زحمت می‌... افتاد، گویا خیمه‌ای ای بود برپا شده ، یا قبه‌ای برافراشته. خدیجه رو به میسره و ناصح کرد و به آن دو گفت: بدانید که من امانتدار اموالم را به همراه شما می‌فرستم، او امیر و سرور قریش است و هیچ دستی بالای دست او نیست، اگر کالاها را فروخت منعی بر او نیست و اگر همه را واگذاشت سرزنشی بر او نیست، کلام شما با او بایست با مهر و ادب باشد و سخنی فراتراز سخن او نرانید. میسره، بنده خدیجه گفت: ای بانوی من! من محمد صلی الله علیه و آله را از قدیم بسیار دوست می‌داشته‌ام و اکنون به‌خاطر محبت شما به او بیش از پیش دوستش دارم. در آن دم پیامبر صلی الله علیه و آله با خدیجه وداع کرد و بر مرکبش سوار شد و به همراه میسره و ناصح به راه افتاد و چشم خداوند به ایشان بود. آن‌گاه خدیجه گفت:

«قلب عاشق مجذوب محبوب است و جسمش فروکوفته دست دردهاست،

به آن که گفت: طعم عشق چیست؟ گفتم: عشق گواراست اما با شکنجه همراه است،

من آزار از کسی می‌کشم که فراقش اشک و خون بر گونه‌هایم جاری کرده،

کاروان او رفت و هیچ کس در خیمه‌ها به جا نمانده، جز عاشقی که معشوق در قلبش نشسته است،

اگر یوسف در سرزمینی دگر باشد، یعقوب در هر خانه‌ای باشد اندوه آن‌جاست.»

پیامبر صلی الله علیه و آله شکوهمندانه سوی مکه به راه افتاد و دید همه مردم در انتظار قدوم ایشان جمع شده‌اند. وقتی آن قوم چشمشان به جمال سرور رسولان افتاد که بر همه خلق برتری یافته بود، دوستان به شادی و حسودان به ماتم نشستند، رشک و اندوهباری در منکرانِ نگون‌بخت هویدا شد و باور در مومنانِ سعادتمند جان گرفت. عباس به آنان نگریست و گفت:

«ای مایه شرمساری خورشید و ای ماه تابناک! وقتی تو می‌خندی برق دندان‌هایت نور می‌افکند، چه معجزه‌هایی که ما از تو ندیده‌ایم ای سروری که یادش بیماران را شفا می‌دهد.»

پیامبر صلی الله علیه و آله چشم انداخت و دید اموال خدیجه روی زمین مانده و بر شتران بار نشده، بندگان را ندا داد و فرمود: چرا بارهایتان را نبسته‌اید؟ عرض کردند: ای سرور ما! چون تعداد ما کم است و بارها زیاد. حضرت شتر خود را نشاند و پیاده شد و دامان به دور کمر پیچید و شتران را ندا داد و فرمود: به اذن خداوند متعال! مردم از کار پیامبر صلی الله علیه و آله متحیّر شدند. عباس به حضرت نگریست و چون دید گونه‌های ایشان از عرق سرخ شده گفت: چطور اجازه دهم خورشید این چهره بزرگوار را بیازارد؟! آن‌گاه سوی چوب‌ها رفت و گفت: اکنون از این چوب‌ها برای محمد سایه‌بانی در برابر گرمای خورشید می‌سازم. در آن دم زمین لرزید و خداوند جبّار تجلی کرد و به جبرئیل امین دستور داد که نزد رضوان، دربان بهشت فرود آی و به او بگو ابری را که دو هزار سال پیش از آفرینش آدم برای حبیبم محمد آفریدم بیرون آور و آن را بر سر حبیبم محمد بگستران. آن ابر آمد و مردم از دیدنش چشمشان خیره شد. عباس گفت: به راستی که محمد نزد پروردگارش ارجمند است، او نیازی به سایه‌بان من ندارد. سپس سرود:

– عشق، مرا همانجا که بودم ایستاند. من نمی‌توانم جلوتر یا عقب‌تر از شما باشم.

آن قوم رفتند و وقتی به جحفه الوداع رسیدند، بارهایشان را بر زمین گذاشتند تا بقیه نیز برسند. مطعم بن عدی گفت: ای قوم! شما سوی ناحیه‌ای رهسپار هستید که بیابان است و پر از درنده، پیشوایی هم ندارید که با او مشورت کنید و کار خود را به او واگذارید، نظر من این است که کسی را پیشوای خود کنید تا به نظرش استناد جویید و به هنگام اختلاف کار را به رأی او واگذارید. گفتند: بسیار خوب، هر چه تو بگویی. بنی مخزوم گفتند: ما برادرمان عمرو بن هشام مخزومی را به پیشوای خود می‌گماریم. بنی عدی گفتند: ما امیرمان مطعم بن عدی را به پیشوایی خود می‌گماریم. بنی نضر گفتند: ما امیرمان نضر بن حارث را به پیشوایی خود می‌گماریم. بنی زهره گفتند: ما امیرمان احیحه بن جلاح را به پیشوایی خود می‌گماریم. بنی لوی گفتند: ما ابوسفیان صخر بن حرب را به پیشوایی خود می‌گماریم. و میسره گفت: به خدا سوگند ما کسی جز سرورمان محمد بن عبدالله را به پیشوایی خود نمی‌گماریم. بنی هاشم نیز گفتند: ما هم محمد را به پیشوایی خود می‌گماریم. اما ابوجهل گفت: اگر محمد را به پیشوایی ما بگمارید این شمشیر را در شکمم فرو می‌برم و از پشتم بیرون می‌آورم. حمزه دست بر شمشیر بُرد و گفت: ای مرد نادان و ای خام‌کردار! به خدا سوگند آرزویم این است که خداوند دست و پایت را قطع و چشمانت را کور کند. پیامبر صلی الله علیه و آله به او فرمود: شمشیرت را غلاف کن ای عمو! سفرتان را با شرّ آغاز نکنید، بگذارید اول روز را آنان بروند و آخر روز را ما، چراکه تقدم با قریش است. پیامبر صلی الله علیه و آله نخستین کسی بود که این سخن را گفت. این‌چنین ابوجهل با یاران خود به راه افتاد و فرصت را در میان بنی هاشم غنیمت شمرد و گفت:

«بنی قصی خواب باطل دیده اند که اینان می‌خواهند یتیمی را به رهبری خود بگمارند،

می‌خواهند فرد ناشایستی را به جانشینی خود بگذارند، چطور ممکن است چنین کار عجیبی بکنند،

من همچون شیری تیزچنگال در میان آنان هستم و تباری والا دارم،

چگونه آنان رو سوی بنده‌ای کوچک می‌آوردند حال آن‌که صخر بن حرب با شرافتی کهن حاضر است؟

با این همه ما به رأی اینان راضی می‌شویم و بر این جانشینی نامناسب گردن می‌نهیم.»

و عباس در جوابش گفت:

«ای نادانی که ما را نکوهش می‌کنی! آیا مردی ارجمند در میان مردان را سرزنش می‌کنی؟

آیا مردی ارجمند و پرهیزکار را نکوهش می‌کنی که حبیب پروردگار بزرگ جهانیان است؟

اگر نبودند مردانی که ما جایگاهشان را می‌شناسیم و همواره در خوشی و ناخوشی در کنارمان بوده‌اند،

هر آینه به دست مردانی استوار چون شیر، شمشیرهایی برکشیده می‌شد که تیزی‌شان سرها را می‌شکافت،

به دست دلیران بی‌باکی همچون شیران هژبر که وقتی پا به عرصه می‌گذارند هر سردسته‌ای را کنار می‌زنند.»

سپس آن قوم به راه افتادند و از مکه دور شدند و به دشتی پا گذاشتند که دشت باران نام داشت چون در مسیر سیل‌ها و رودهای شام بود و چشمه‌های حجاز از آن سرچشمه می‌گرفتند. آنان در آن‌جا فرود آمدند و بارهایشان را زمین گذاشتند. ناگهان دیدند ابرها متراکم شده‌اند. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: می‌ترسم سیل در این دشت مردم را در میان گیرد و همه اموالشان را با خود ببرد، نظر من این است که به این کوه پناه ببریم. عباس گفت: خوب فکری کردی ای برادرزاده! پیامبر صلی الله علیه و آله دستور داد تا در میان کاروان ندا سر دهند که از ترس سیل بارهایشان را سوی کوه ببرند. همه چنین کردند به جز مردی از بنی جمح به نام مصعب. او که اموال بسیاری داشت نپذیرفت که مکانش را تغییر دهد و گفت: ای قوم! چقدر دل‌هایتان ضعیف است! از چیزی می‌گریزید که ندیده‌اید؟! هنوز سخنش به پایان نرسیده بود که ابرها انبوه شدند و رعد و برق زد و سیل به راه افتاد و آن دشت را لب به لب فراگرفت و مرد جمحی و اموالش نابود شدند. آن قوم چهار روز همان‌جا ماندند و سیلاب بیشتر می‌شد. میسره گفت: ای سرورم! این سیل تا یک ماه بند نمی‌آید و کسی نمی‌تواند از آن بگذرد، اگر این‌جا بمانیم به تنگنا می‌افتیم و توشه‌مان تمام می‌شود، نظر من این است که به مکه بازگردیم. اما پیامبر صلی الله علیه و آله رأیش را نپذیرفت. حضرت خوابید و در خواب فرشته‌ای را دید که می‌گفت: ای محمد! غمگین مباش، چون فردا شد به قومت بگو بارشان را ببندند، سپس بر لبه دشت بایست و چشم بینداز، وقتی دیدی پرنده‌ای سفید با پروازش خطی به جا گذاشت آن خط را دنبال کن و بگو: بسم الله و بالله، و به قومت نیز بگو این سخن را بگویند، هر که این را بگوید نجات می‌یابد و هر که از آن رو بگرداند غرق می‌شود.

پیامبر صلی الله علیه و آله شاد و خوشحال بیدار شد و به میسره دستور داد تا در میان مردم ندا سر دهد که بارشان را ببندند.

آنـان بارشـان را بسـتند و میسـره نیز بار خود ببربست. همه گفتنـد: ای میسـره! فقط کشتی می‌توانـد از میان این آب بگـذرد، ما چگونه به راه بیافتیم؟ میسره گفت: من اگر محمـد دسـتور دهـد نافرمانی نمی‌کنم. آنان گفتنـد: ما نیز با او مخالفت نمی‌کنیم. آن‌گاه همه به راه افتادند و پیامبر صلی الله علیه و آله جلوی ایشان رفت و بر لبه دشت ایستاد. ناگاه دید پرنده‌ای سفید از سوی قله کوه آمـد و با پروازش خطی سـفید و درخشان بر جا گذاشت. پیامبر جامه بالا زد و در حالی که می‌فرمود بسم الله و بالله به آب زد. این‌چنین آب حتی تا نیمه ساق پای حضـرت نرسـید. ایشان نـدا سـر داد: ای مردم! هیچ کس به این آب پا نگذارد جز این سـخن را بگوید، هر که بگوید نجات می‌یابد و هر که روی بگرداند هلاک می‌شود. آن قوم آن سـخن را بر زبان راندند و همه از آب گذشـتند. از آنها دو نفر عقب ماندنـد، یکی از بنی جمـح و دیگری از بنی عـدی. آن که از بنی عـدی بود گفت: بسم الله و بالله. اما آن که از بنی جمـح بود گفت: بسم اللات و العُزّی، و با همه اموالش غرق شـد. مردم به مرد عـدوی گفتنـد: چرا دوسـتت غرق شد؟ گفت: زبانش نچرخید و سـخن محمد صـلی الله علیه و آله را نگفت و غرق شد. ابوجهل و یارانش که برآشـفته بودند گفتند: این سـحری شـگفت است. برخی از یارانش به او گفتند: ای ابن هشام! این سـحر نیست، به خدا سوگند زمین و آسـمان کسی را برتر از محمد صلی الله علیه و آله به خود ندیده‌اند. آنان پاسخ ندادند و به راه افتادند. در راه بر چاهی فرود آمدنـد که عرب همیشه در راه شام در کنارش فرود می‌آمـد. ابوجهل گفت: به خـدا سوگند اگر محمد از این سـفر سالم برگردد مـن خسـارتی بزرگ دیـده‌ام، می‌خـواهم او را بکُشم، چه حیله‌ای در کـار کنم؟ و حـال آنکه او پشت سـرش را مـانند روبرویش می بینـد گفت: من این کـار را می‌کنم، خواهیـد دیـد! آن‌گـاه رفت و در دامانش ریگ و شن جمع کرد و چاه را با آن‌هـا پُر کرد. یـارانش گفتنـد: چه می‌کنی؟ گفت: می‌خواهم این چـاه را پُر کنم تا وقتی کاروان بنی هاشم رسـید، تشـنگی به تنگنایشان بیاندازد و همه‌شان بمیرند. آن‌ها همه سوی ریگ‌ها و شن‌ها شتافتند و هیچ اثری از چاه بر جا نگذاشتند. ابوجهل که خـدایش لعنت کنـد گفت: اکنون به مرادم رسـیدم. سـپس به بنده اش که فلاح نام داشت رو کرد و به او گفت: این شتر و این مشـک و این توشه را بگیر و پشت این سـنگ پنهـان شو، وقتی کاروان بنی هاشم رسـید و محمـد آنان را آورد و از تشـنگی و خسـتگی به تنگنـا افتادنـد و اثری از چـاه نیافتنـد و همه مُردنـد، خبر مرگشـان را برای من بیاور، اگر آمـدی و مژده مرگشان را آوردی تو را آزاد می‌کنم و هر یـک از زنـان مکه را خواستی به همسـری‌ات درمی‌آورم. فلاـح گفت: بـا کمـال میـل! آن‌گـاه ابوجهل به راه افتاد و آن بنده بنا به امر صاحبش بر جا ماند. کاروان بنی هاشم از راه رسید و پیامبر پیشاپیش آنان آمد. آن قوم سوی چاه شـتافتند اما اثری از آن نیافتند. چون سینه‌هایشان به تنگ آمد و یقین کردند که هلاک می‌شوند، به پیامبر پناه بردند. حضـرت به آنان فرمود: آیا این‌جا همان‌جایی است که باید آب داشته باشد؟ عرض کردند: بله، ولی آن چاه از شن و سنگ پُر شده است. پیامبر گام برداشت و بر لبه آن چاه ایسـتاد، سـر سوی آسـمان فراز کرد و ندا سر داد: ای صاحب نام‌های والا و ای گستراننده زمین و ای برافرازنده آسـمان! تشـنگی بر ما سـخت شده، به ما آب بنوشان. ناگهان از آن سـنگ‌ها و شن‌ها صدایی خروشـید و آب جوشـید و بیرون زد و به زیر گام‌های پیامبر جاری شد. آن قوم چهارپایانشان را سیراب کردند و مشک‌هایشان را پُر کردنـد و به راه افتادنـد. بنـده ابوجهـل هم سوی صـاحبش راهی شـد. ابوجهل به گفت: چه شـد ای فلاح! گفت: به خـدا سوگنـد هر که با محمـد صـلی الله علیه و آله دشـمنی کند پیروز نمی‌شود، و آن‌چه را دیده بود برای آنان بازگفت. ابوجهل از خشم لبریز شد و به فلاح گفت: از جلوی چشـمم دور شو که هرگز به مرادت نمی‌رسـی. ابوجهل به راه افتاد و رفت تا به یکی از دشت‌های شام به نام ذبیان رسـید که پُر از درخت بود. ناگهان ماری غول‌پیکر همچون نخلی بلنـد از آن دشت بیرون آمد و دهان باز کرد و خروشید و شـراره از چشـمانش بیرون جهید. ناقه ابوجهل از دیدن آن افعی رم کرد و از جا پرید و ابوجهل را چنـان بر زمین کوبیـد که دنـده‌هایش شـکست و از هوش رفت. وقتی به هوش آمـد به بنـدگانش گفت: به کنار جاده رویـد و

وقتی کاروان بنی هاشم از راه رسید و محمد صلی الله علیه و آله پیشاپیش آنان آمد، آن افعی را به جلوی آنان درآورید تا ناقه محمد آن را ببیند، مگر او را بر زمین بزند و او هلاک شود. بندگان ابوجهل به دستور او عمل کردند.

وقتی کاروان بنی هاشم از راه رسید، پیامبر صلی الله علیه و آله پیشاپیش آنان آمد و فرمود: ای ابن هشام! می‌بینم نابه‌هنگام فرود آمده‌اید! عرض کرد: ای محمد! به خدا سوگند شرم کردم جلوتر از شما بروم، چراکه تو سرور اهل صفا هستی و از همه اصل و نسبی والاتر داری، تو جلو برو، خداوند بدخواهانت را لعنت کند! عباس از این صحنه شادمان شد و خواست به راه بیافتد. اما پیامبر او را نهی کرد و فرمود: بایست ای عمو! این‌که اینان می‌خواهند ما جلو برویم حتما نیرنگ است. سپس حضرت خود پیشاپیش همه به راه افتاد و وارد آن دشت شد. ناگهان آن افعی بیرون جهید و ناقه پیامبر از دیدنش رم کرد. اما پیامبر بر سر ناقه خود فریاد برآورد و فرمود: وای بر تو! از چه می‌ترسی حال آن‌که خاتم رسولان و امام آدمیان بر تو نشسته است؟ سپس رو به افعی کرد و فرمود: از هر جا آمده‌ای به همان‌جا بازگرد، مبدا به هیچ یک از کاروانیان متعرض شوی! آن‌... گاه به اذن خداوند متعال آن افعی زبان گشود و عرض کرد: سلام بر تو ای محمد! سلام بر تو ای احمد! پیامبر فرمود: سلام بر هر که از هدایت پیروی کند و از سرانجام بدکاری بترسد و از خداوند والامرتبه بترسد. افعی عرض کرد: ای محمد! من از خزندگان زمین نیستم، بلکه پادشاهی از پادشاهان جنّیان هستم و هام بن هیم نام دارم، به دست پدرت ابراهیم خلیل علیه السلام ایمان آوردم و از او شفاعت خواستم، او به من فرمود: از نسل من فرزندی به نام محمد به دنیا می‌آید، و به من وعده داد که تو را در این‌جا دیدار می‌کنم، من بسیار انتظار کشیدم و عیسی بن مریم علیه السلام را دیدم که در شبی که به آسمان عروج کرد به حواریون خود سفارش کرد تا از تو پیروی کنند و به آیین تو درآیند، اکنون خداوند مرا با تو هم‌کلام کرد، ای سرور رسولان! مرا در شفاعت خود از یاد مبر. پیامبر به او فرمود: این برای تو بر عهده من خواهد بود، اکنون از هر جا آمده‌ای به همان‌جا بازگرد و نزد هیچ یک از کاروانیان پدیدار نشو. در آن دم آن افعی ناپدید شد. آن قوم که دیدند پیامبر صلی الله علیه و آله با ان افعی سخن گفت متحیّر شدند و بر یقین و شادمانی عموهای پیامبر افزوده شد و رشک و خشم حسودان بالا گرفت. آن‌گاه عباس سرود:

«ای که سوی حطیم و زمزم می‌روی! فضایل محمد ارجمند را به گوش آن سرزمین برسان،

و برای آنان بگو که از فضیلت احمد و ماجرای ابرهای انبوه با چشمان خود چه‌ها دیدی،

بگو از او چه نشانه‌هایی آشکار شد در آن هنگام که سیل متلاطم همه تنگه‌ها را پوشاند،

و بگو که هر کس از کلام محمد صلی الله علیه و آله سر نپیچید نجات یافت، و آن کس که سرپیچید در میان دوزخ افتاد،

و بگو که وقتی تشنگی بر ما سخت شد و حبیب خدا به درگاه خداوند بخشنده دعا کرد،

چشمه‌ها جوشیدند و رودها جاری شدند و حاسدان به اندوه و حسرت درافتادند،

و بگو آن افعی، هام بن هیم، وقتی بهترین آدمی را دید سر تسلیم فرود آورد،

و محمد صلی الله علیه و آله او را ندا داد او پاسخ داد و اجابت کرد و همچون دلداده‌ای شیفته از فراق شکوه کرد،

و گفت که از عهد ابراهیم در آن‌جا مانده و از ترس پل جهنم به شفاعت او امید داشته،

از میان همه آفریدگان، از عرب و عجم، چه کسی می‌تواند با فضیلت محمد صلی الله علیه و آله قیاس شود؟

و بگو که آدم علیه السلام به هنگام خطایی که کرد به او توسل جست، بگو تا هر که نمی‌داند بداند.»

وقتی سروده عباس به پایان رسید، زبیر در پاسخش سرود:

«ای مردان بصیر و بینا! برخیزید و بنگرید چه ماجرای شگفتی روی داده،

این سخنی راست از زمانه ماست، سخن از سروری والامقام و شکوهمند است،

او مردی است که نشانه‌هایش همگان را به عجز درآورده، چه کسی می‌تواند قدر او را بسنجد یا به کلام درآورد؟

به هر کجا رفت و آمد کند و در هر کجا قدم بگذارد، ابرها بر او سایه می‌افکنند،

دشت را لبالب سیل برداشت و صخره‌ها و درخت‌ها را پوشاند،

آن‌گاه هر کس از کلام محمد اطاعت کرد نجات یافت و هر که نافرمانی کرد سوی دوزخ سرازیر شد،

در آن هنگام که آشفتگی و فرسودگی رخ نموده بود، او در حرارت تشنگی ما را از سختی رهاند،

آب از چاه جوشید و آمد و آبراه‌هایی چون رود به راه انداخت،

در آن افعی نیز برای خردمندان و بینایان و اندیشمندان نشانه‌ها و دلالت‌ها بود،

نزدیک بود حسودان آب شوند وقتی با چشم خود دیدند چه فضایلی از احمد صلی الله علیه و آله آشکار شد،

آی ای مردان! بنگرید که انوار او بر نور خورشید و ماه برتری یافته،

خداوند احمد صلی الله علیه و آله را برتری داده و او را برگزیده و دشمنانش را خوار و ذلیل کرده است.»

آن‌گاه حمزه در جواب شعر او گفت:

«در کار تو حسودان به مرادشان نرسیدند، خواستند از حال تو بکاهند اما بر آن افزوده شد،

نیرنگ ساختند و از عواقب نیرنگ خود نترسیدند، اما نیرنگ سوی نیرنگ‌باز باز می‌گردد،

نه چنین است که هر که خواهان سعادت باشد بتواند با نیرنگ و ستیزه به آن دست یابد،

ای حاسدان محمد! وای بر شما از حسادتی که جگرهایتان را خواهد شکافت،

خداوند احمد صلی الله علیه و آله را برتری داده و او را برگزیده و به زودی همه مردمان و سرزمین‌ها را به فرمان او درمی... آورد،

او زمین را از ایمان خود لبریز خواهد کرد و منحرفان را از گمراهی درخواهد آورد و هدایت خواهد کرد.»

پیامبر صلی الله علیه و آله از این سخنان آنان را سپاس گفت و سپس همه به راه افتادند. آنان به دشتی فرود آمدند که از قدیم می‌دانستند آن‌جا آب هست، اما این بار هیچ آبی نیافتند. در آن هنگام پیامبر صلی الله علیه و آله آستین بالا زد و دستان مبارک خود را در شن‌ها فرو بُرد و به آسمان نگریست و زیر لب چیزی گفت. ناگهان از میان انگشتان حضرت آب با شتاب جوشید و بر زمین رودها جاری ساخت. عباس عرض کرد: ای برادرزاده! دست نگهدار که می‌ترسم این آب دارایی‌مان را با خود ببرد! سپس همه نوشیدند و مشک‌هایشان را پُر کردند و چهارپایانشان را سیراب کردند. پیامبر صلی الله علیه و آله به میسره فرمود: اگر مقداری خرما داری بیاور. ایشان خرماها را میل کرد و هسته‌هایش را در زمین کاشت. عباس عرض کرد: ای برادرزاده! چرا این کار را می‌کنی؟ فرمود: ای عمو! می‌خواهم آن‌ها را بکارم تا نخل سبز شود. عرض کرد: تا کِی بخوری؟! فرمود: ان‌شاءالله به زودی می‌خوریم و توشه برمی‌گیریم. عباس عرض کرد: ای برادرزاده! یک نخل وقتی کاشته می‌شود در پنج سالگی میوه می‌دهد! فرمود: ای عمو! نشانه‌های پروردگار مرا خواهی دید. سپس راهی شدند و رفتند و آن دشت را پشت سر گذاشتند. در راه پیامبر صلی الله علیه و آله به عباس فرمود: ای عمو! به جایی که نخل‌ها بودند بازگرد و برایمان خرما جمع کن تا بخوریم. عباس رفت و ناگاه دید نخل‌ها قد کشیده‌اند و سبز شده‌اند و از آن‌ها خرما آویزان شده. عباس خرماها را بر شتر بار کرد و به پیامبر صلی الله علیه و آله پیوست. حضرت از آن خرما میل کرد و به همه آن قوم نیز داد و همه شگفت‌زده شدند. ابوجهل که خدایش لعنت کند گفت: ای قوم! از آن‌چه که سحر محمد ساخته نخورید! اما آنان در پاسخش گفتند: ای ابن هشام! حرف را کم کن که این سحر نیست. سپس آن قوم به راه افتادند و رفتند تا به گردنه ایله رسیدند. در آنجا دیری بود که راهبان بسیار در آن بودند . در میان آنان راهبی بود که به رأی و نظرش استناد می‌جستند. او فیلق بن یونان بن عبدالصلیب نام داشت و کنیه‌اش اباخبیر بود و کتب پیشینیان را خوانده بود و کتابی از عهد عیسی بن مریم علیه السلام داشت که در یکی از سِ‍فرهای آن صفات پیامبر صلی الله علیه و آله آمده بود. او هر بار برای راهبان انجیل می خواند وچون به صفات پیامبر صلی الله علیه و آله می رسید می گریست و می گفت: ای فرزندانم! کِی می‌شود که به من مژده دهید آن پیامبر بشارت‌دهنده و هشداردهنده از راه رسیده، همان پیامبری که خداوند او را از سرزمین تهامه برمی‌انگیزد و تاج کرامت بر سر دارد و ابر بر سرش سایه می‌افکند و در روز قیامت شفیع گنهکاران می‌شود. راهبان به او گفتند: خود را کُشتی از بس که برای کسی که می گویی گرستی و افسوس خوردی! امید است که هنگام ظهورش نزدیک باشد. گفت: آری به خدا سوگند! او در بیت الله الحرام ظهور می کند و دینش اسلام است، کِی می‌شود که به من مژده دهید او از سرزمین حجاز آمده و ابری بر سرش سایه افکنده؟! و سرود:

«اگر چشمانم جمال محبوبم را ببیند، به افتخار مژده وصال همه دارایی‌ام را می‌بخشم،

و جان خود را و هر آن‌چه را جز آن دارم، به او هـدیه می‌کنم، اما این در برابر دوست داشـتن احمد صـلی الله علیه و آله ناچیز است،

از خدایم خواستارم که با وصال او بر من منت گذارد و مرا با محمد نبی جمع آورد.»

راهب از آن پس هرگاه به یاد حبیب خدا صـلی الله علیه و آله می‌افتاد چنان شیون می‌کرد که چشمش نابینا و پریشانی‌اش زیاد شـد. در آن اوان که انوار رخسـار نبیّ مختـار در آن‌جـا درخشـش گرفته بود، برخی از راهبـان سـر کشـیدند و دیدنـد از میـان کـاروانی که از سوی کویر می‌آیـد نور سـرور همه امت‌ها می‌درخشـد و حضـرت با عمامه‌ای بر سـر، پیشاپیش آنان با تابش و روشـنایی رخسـار خویش می‌آیـد. گفتنـد: ای راهب بزرگ! این کـاروان از سوی حجـاز می‌آیـد. گفت: ای فرزنـدان من! چه بسـیار کاروان‌ها که آمدند و رفتند و من خود را با شایدها سرگرم کردم. گفتند: ای پدر! اما ما دیدیم از میان آنان نوری می… درخشد. گفت: پس دیگر درد و ناکامی به پایان رسـیده است. سـپس سر سوی آسمان فراز کرد و گفت: خداوندا و سرورا و بزرگا تو را به شـکوه آن محبوبی که بسیار به او اندیشیده‌ام، چشمان مرا به من بازگردان. هنوز سخنش به پایان نرسیده بود که خداونـد بینـایی‌اش را بـه او بازگردانـد. در آن دم رو بـه راهبـان گفت: شـکوه محبـوب مرا نزد خداونـد دانـای اسـرار چگـونه دیدید؟! و سرود:

«نور رخسار پیامبر آشکار شد و تابش گرفت، و به دلداده‌ای که از عشق سوخته بود جان بخشید،

چشمان مرا که از گریه کور شده بودند شفا داد، و خود از شرّ ناخوشی‌ها رها آمد،

آیا چشمان من روشنایی رخسار او را خواهند دید؟ او را که از بندگی گمراهی آزاد آمده است؟»

سپس گفت: ای فرزندانم! اگر آن رسول پیامبر در میان این کاروان باشد، به زیر این درخت فرود می‌آید و آن‌گاه این درخت سـبز می‌شـود و میوه می‌دهـد، این درخت از زمـان عیس بن مریم علیه السـلام خشـک بوده و چنـدین تن از پیـامبران به زیرش نشسته‌اند، او به کنار این چاه می‌آید و گرچه ما تا کنون هیچ آبی در آن ندیده‌ایم، از آبش می‌نوشد؛ چیز زیادی نمانده است. در آن هنگام کاروانیان از راه رسیدند و کنار آن چاه فرود آمدند و بارها را از پشت شتران پایین گذاشتند. پیامبر صلی الله علیه و آله که دوست می‌داشت با خود خلوت کند رفت و به زیر آن درخت نشـست. ناگهان درخت سبز شد و در دم میوه داد. آن قوم هنوز ننشسـته بودنـد که پیامبر صـلی الله علیه و آله برخاست و بر لب آن چاه رفت، درونش را نگریست و دیـد بنای خوبی دارد. ایشـان از آب دهان خود در آن چاه ریخت و ناگاه از درون چاه چشـمه‌های انبوهی بیرون جوشـیدند و آبی گوارا از آن جاری شـد. راهب که داشت می‌نگریست گفت: ای فرزنـدانم! این مرد همان کسـی است که می‌خواستیم، بشـتابید و از بهترین غذاها ولیمه بسازید تا به حضور سـرور بنی هاشم، بلکه سـرور همه مردمان متشـرّف شویم و از او برای بقیه راهبان امان گیریم. راهبـان شـتافتند و امر وی را اطـاعت کردنـد و ولیمه‌هـا ساختنـد. راهب به آنان گفت: نزد امیر این قوم برویـد و به او بگوییـد: پـدرمان به تو سـلام می‌رسانـد و می‌گویـد برای شـما ولیمه‌ای ساخته و دوست دارد دعوتش را اجالت کنیـد و از طعامش میل کنیـد. یکی از راهبان رفت و و رسول خـدا صـلی الله علیه و آله را ندید و بهتر از ابوجهل که خدایش لعنت کند نیافت و پیغام راهب را به او داد. ابوجهل در میان قوم عرب ندا سر داد که این راهب به خاطر من ولیمه‌ای ساخته و من می‌خواهم دعوتش را

اجابت کنید. گفتند: چه کسی را کنار اموالمان بگذاریم؟ ابوجهل گفت: محمد را کنار اموالمان بگذارید که او مردی درست‌کار و امانت‌دار است. شاعر در این معنا گفته:

«خوی نیک آن است که دشمن بر آن گواهی دهد، فضیلت آن است که دشمنان بر آن گواه باشند.»

آن قوم نزد پیامبر صلی الله علیه و آله رفتند و از ایشان خواستند تا کنار کالاهای آنان بنشیند و خودشان نزد آن راهب رفتند و ابوجهل نیز مغرورانه پیشاپیش آنان به راه افتاد. چون وارد دیر شدند، راهب برایشان غذا فراهم آورد و بسیار آنان را ارج نهاد و گرامی داشت. وقتی آن قوم شروع به خوردن کردند، راهب کلاه مخصوص خود را بر سر گذاشت و در آنان نظر افکند و بر یک به یک گذر کرد و همه را نفر به نفر دید اما نشانه‌های پیامبر صلی الله علیه و آله را نیافت. آن‌گاه کلاه از سر انداخت و ندا سر داد: وای از ناکامی و وای از ناامیدی! سپس سرود:

«ای اهل نجد! عمرم به خاطر شما در افسوس گذشت و دلم به آرزوهایش نرسید،

وای از عمر تباه شده! در حضور شما نه وصال را یافتم تا به آن پناه ببرم و نه وعده‌ای را یافتم که امیدش را داشتم.»

سپس گفت: ای بزرگان قریش! هیچ کس از میان شما باقی نمانده؟ ابوجهل گفت: آری، از ما کودکی خردسال باقی مانده که او را نزد اموال یکی از زنانمان گمارده‌ایم. هنوز سخنش تمام نشده بود که حمزه به سوی او برخاست و ضربه‌ای سخت بر او فرود آورد و او را از پشت بر زمین کوبید و گفت: ای نادان‌ترین آدم! چرا نگفتی از میان ما مردی بشارت‌دهنده و هشداردهنده و چراغی تابناک باقی مانده؟! اگر او را در کنار کالاهایمان گذاشته‌ایم از آن روست که او مردی امانت‌دار است و در میان ما کسی شایسته‌تر از او نیست. سپس رو به راهب کرد و گفت: کتابت را به من نشان بده و بگو در آن چه آمده؟ راهب گفت: سرورم! این کتاب من است که در آن وصف آن پیامبر آمده است: نه بسیار قدبلند است و نه بسیار کوتاه‌قد، قامتی میانه دارد، میان کتف‌هایش علامتی هست و ابری بر او سایه می‌افکند، از سرزمین تهامه برانگیخته می‌شود و در روز قیامت شفیع گنهکاران است. عباس گفت: ای راهب! اگر او را ببینی می‌شناسی؟ گفت: آری. گفت: با من به کنار آن درخت بیا، صاحب این نشانه‌ها آن‌جا نشسته است. در آن دم راهب از دیر بیرون رفت و شتابان گام برداشت تا این‌که به پیامبر صلی الله علیه و آله رسید. وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله او را دید از جا برخاست و بی هیچ غرور و تکبر فرمود: خوش آمدی ای فلیق! راهب عرض کرد: سلام بر تو ای سرآمد جوانمردان! پیامبر فرمود: سلام بر تو ای عالم راهبان و ای ابن یونان و ای ابن عبدالصلیب! عرض کرد: از کجا دانستی که من فلیق بن یونان بن عبدالصلیب هستم؟ فرمود: از همان کسی که تو را آگاه ساخت من در آخرالزمان با امری شگفت برانگیخته می‌شوم. ناگاه راهب بر گام پیامبر صلی الله علیه و آله افتاد و در همان حال که بر پاهای مبارک ایشان بوسه می‌زد و عرض کرد: ای سرور آدمیان! کاش ولیمه ما را اجابت می‌کردید و با حضورتان بر ما ارج می‌نهادید تا در روز قیامت به خاطر دوستی با شما رستگار می‌شدیم. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: قوم من اموالشان را نزد من به امانت گذاشته‌اند. راهب عرض کرد: ای مولای من! بر ما منت بگذارید و تشریف بیاورید اگر از مال انان یک افسار گُم شد من یک شتر به آنان می‌دهم. پیامبر فرمود: برویم. حضرت با آنان راهی دیر شد. آن دیر دو در داشت، یکی بزرگ و دیگری کوچک. آنان بر در کوچک کنیسه‌ای ساخته بودند و در آن تمثال‌ها و تصویرهایی گذاشته بودند. هرگاه کسی از در کوچک وارد می‌شد سرش را خم می‌کرد و این به نشانه سجده به تصاویر کنیسه بود. راهب با خود گفت

پیامبر صلی الله علیه و آله را از در کوچک وارد کند تا از معجزات و کرامت‌های شگفت لذت ببرد. وقتی آن راهب در جلوی حضرت وارد شد از پیامبر صلی الله علیه و آله در دلش هراس افتاد. همین که پیامبر از در کوچک وارد شد، خداوند متعال به لنگه‌های در امر فرمود تا مرتفع شوند. ناگاه در قد کشید و پیامبر صلی الله علیه و آله با قامتی راست وارد شد. وقتی نزد آن قوم حضور یافت، آنان همه به احترام حضرت برخاستند و ایشان را بالای مجلس در میان خود نشاندند. آن راهب نیز در میان راهبان دیگر در برابر پیامبر ایستاد و بهترین ارمغان‌های شام را در برابر حضرت گذاشتند. آن‌گاه راهب سوی آسمان نگریست و گفت: خداوندا سرورا و بزرگا، مُهر نبوت را به من نشان بده. در آن دم خداوند عزوجل جبرئیل را فرو فرستاد و او جامه پیامبر صلی الله علیه و آله را از کمر مبارک ایشان بالا زد. ناگاه مُهر نبوت در میان کتف‌های حضرت آشکار شد و نوری درخشان از آن تابش گرفت. راهب که این صحنه را دید، از شکوه آن نور به سجده افتاد و سپس سر بلند کرد و گفت: به راستی که شما همان پیامبر ارجمند هستید. در آن هنگام حمزه سرود:

«تو آن کسی هستی که ابر بر سرت سایه می‌افکند، راهبان تو را شناختند و پرده از آن خبر برافتاد،

ابراهیم خلیل علیه السلام بنای فخر تو را از فخر نهاد و تو در میان مکه پرورده شدی،

و ارجمندانه در میان بنی سعد از سینه حلیمه شیر نوشیدی و شیر از سینه او سوی تو جاری و سرازیر شد.»

پیامبر صلی الله علیه و آله او را سپاس گفت و آن قوم سوی جهازشان پراکنده شدند و سینه ابوجهل از خشم آکنده شد. اما میسره و آن راهب کنار پیامبر صلی الله علیه و آله بر جا ماندند. راهب عرض کرد: ای سرورم! مژده که عرب سر به سوی تو خم خواهد کرد و همه سرزمین‌ها به فرمان تو درآیند و قرآن بر تو نازل شود و مردمان در برابرت کرنش کنند، دین تو نزد خداوند اسلام است و تو بتان را فرومی‌کوبی و ادیان را پاک می‌سازی و آتشکده‌ها را خاموش می‌کنی و صلیب‌ها را می‌شکنی و یادت تا به آخرالزمان بر جا می‌مانَد؛ ای سرورم! از تو می‌خواهم که بر ما منت بگذاری و به دیگر راهبان امان دهی تا امت تو در آن هنگام از آنان جزیه بگیرند، ای سرورم! کاش در آن زمان که برانگیخته می‌شوی من همراهت بودم. و پیامبر به آنان امان داد و ایشان را بسیار گرامی داشت.

راهب به میسره گفت: ای میسره! سلام مرا به بانویت برسان و به او بگو که تو از سرور مردمان کامیاب می‌شوی و مرتبتی والا از برایت خواهد بود و بر خاص و عام برتری خواهی یافت. و او را بر حذر دار که مبادا نزدیکی این مرد بزرگ را از دست بدهد، چراکه خداوند متعال ادامه نسل او را از نسل این مرد قرار می‌دهد و این‌چنین یاد او تا به آخر الزمان باقی می‌ماند و همگان بر او رشک خواهند برد. به او بگو هیچ کس وارد بهشت نمی‌شود جز این‌که به این مرد ایمان داشته باشد و رسالتش را تصدیق کند، چراکه او ارجمندترین و گرامی‌ترین و والاتبارترین پیامبران است. بر او از دشمنان یهودی‌اش در شام بر حذر باش تا به سلامت به بیت الحرام بازگردد. سپس خداحافظی کرد و پیامبر صلی الله علیه و آله رفت و به قوم خود پیوست و همه در دم به راه افتادند. آنان رفتند تا به سرزمین شام رسیدند و پیاده شدند و بارهایشان را پایین آوردند. اهالی شهر شتافتند و کالاهایشان را خریدند و این‌چنین قریشیان کالای خود را در بهترین فروش به بالاترین بها فروختند. اما از آن‌چه پیامبر آورده بود هیچ کالایی به فروش نرسید. ابوجهل که خدایش لعنت کند گفت: خدیجه هرگز سفری به این شومی ندیده، هیچ یک از کالاهایش به فروش نرفته! چون صبح شد، مردم شام یکدیگر را ندا دادند و از هر سو روانه شدند تا از آن قوم خرید کنند.

آنـان آمدنـد و چون فقـط کالاهـای خـدیجه بر جـا مانـده بود پیـامبر بار خود را چنـدین برابر قیمت کالای قریشیان فروخت و ابوجهل به انـدوهی سـخت درافتاد. در آن دم که از کالاهای خدیجه تنها یک بار پوست بر جا مانده بود، مردی از یهودیان به نام سعید بن قمطور سر رسید. او از احبار و کاهنان یهود بود و نشانه‌های پیامبر صلی الله علیه و آله را می‌دانست. وقتی حضرت را دیـد، ایشان را از نوری که در چهره داشت شـناخت و گفت: این همان مردی است که آرزوهای ما را به باد می‌دهـد و دین مـا را برمی‌انـدازد و زنانمان را بیوه می‌کنـد، من به نیرنگی او را از پا در خواهم آورد. سـپس نزد پیامبر آمـد و عرض کرد: ای سرورم! این بار را چند می‌فروشی؟ فرمود: به پانصد درهم بی هیچ کم و کاست! عرض کرد: من آن را می‌خرم اما به این شرط که بـا من به خـانه‌ام بیـایی و از غـذای من میل کنی تا ما از برکت تو بهره‌منـد شویم. پیامبر پـذیرفت. مرد یهودی بار پوست را گرفت و به همراه پیامبر صـلی الله علیه و آله روانه خانه شد. مرد یهودی چون به نزدیکی خانه رسـید، زودتر نزد همسرش رفت و به او گفت: می‌خواهم مرا در قتل این مرد یاری کنی، او کسـی است که دین ما را برمی‌اندازد. زن گفت: با او چه کار کنم؟ گفت: این سـنگ آسـیاب را بگیر و بالای در خانه بنشین، وقتی دیدی او آمد و بهای بار پوستش را از من گرفت، هنگام رفتن این سـنگ را بر سـرش بزن و او را بکش تا از دستش راحت شویم! زن یهودی سنگ را گرفت و به جلوی خانه چشم دوخت. وقتی پیامبر خواست برود، برخاست تا سـنگ آسـیاب را بر سـر حضـرت بکوبـد. اما خداونـد دسـتش را از حرکت بازداشت و دلش لرزید و از نور رخسار پیامبر صـلی الله علیه و آله از هوش رفت. او دو پسر داشت که در حیاط خانه ایستاده بودند. سنگ از دسـتش رها شد و بر سـر فرزندانش افتاد و هر دو مُردند. وقتی مرد یهودی دید چه بر سر فرزندانش آمد با صدای بلند فریاد برآورد: ای بنی قریظه! ناگاه قوم او از هر گوشه و کنار سـر رسـیدند و به او گفتند: چه شده؟ به آنان گفت: بدانید این مرد که در دیارتان ساکن شده، همان کسـی است که دیانت‌های شما را برمی‌اندازد و آرزوهایتان را به باد می‌دهد، او به خانه من آمد و از غذای من خورد و فرزندانم را کُشت. یهودیان وقتی این سخن را شنیدند بر اسب‌هایشان سوار شدند و شمشیر برکشیدند و همه با هم سوی قریشیان هجوم بردند. وقتی عموهای پیامبر صلی الله علیه و آله یهودیان را دیدند زره بر تن کردند و کلاهخود بر سـر گذاشتند و بر اسبان عربی خود سوار شدند. نعره برآوردند و شمشیر کشیدند و گفتند: چقدر جاودانه است فریاد زننده... ای که فریـاد می‌زنـد . حمزه بر اسب بور و کمر باریـک و خوش‌سـیما و شورانگیز و نیک‌نژاد رومی خود سوار شـد و شمشـیر بربست و نیزه برگرفت و زره پوشـید و به سوی یهودیان حمله کرد. یهودیان که دیدنـد از هر سو صـدای شـیهه اسب می‌آید و نزدیـک است که به مصـیبت بیافتنـد هم‌رأی شدنـد تـا هفت تن از بزرگـان خود را بـدون سـلاح نزد قریشـیان بفرسـتند. وقتی قریشـیان دیدند آنان بدون سـلاح پیش آمدند گفتند: چه می‌خواهید؟ گفتند: ای جماعت عرب! این مردی که همراه شماست، و به پیـامبر صـلی الله علیه و آله اشـاره کردنـد، اولین کسـی است که دست به ویرانی دیارتان می‌یازد و مردانتان را می‌کشـد و بت‌هایتـان را می‌شـکند، نظر ما این است که او را به ما بسـپارید تا بکشـیمش، این‌گونه هم ما از او راحت می‌شویم و هم شـما. حمزه که این سـخن را شـنید گفت: وای بر شـما! هرگز! هرگز او را به شـما نخواهیم سپرد، او نور مـا و چراغ ماست، جان ما و مال ما فـدای اوست! وقتی یهودیان کلام حمزه را شـنیدند از رسـیدن به مراد خود ناامیـد شدنـد و عقب نشسـتند. در آن هنگام چون قریشیان دیدند یهودیان به هم ریخته‌اند، فرصت را غنیمت شمردند و بار بربستند تا با اسب‌ها و سلاح‌هایی که از یهودیان به غنیمت گرفته بودنـد، شادمان از پیروزی راهی دیار خود شونـد. وقتی پای در راه نهادند، میسـره به آنان گفت: ای قوم! هیچ کس در میـان شـما نیست که یـک بـار یـا بیشتر سـفر نکرده باشـد، اما آیا تا کنون سـفری پُربرکت‌تر و سودآورتر از این سـفر داشـته‌ایـد؟ این همه فقط به برکت محمد صـلی الله علیه و آله بود، او در میان شـما بزرگ شده اما مال و منال اندکی دارد، آیا روا می‌بینیـد تا از میان خود چیزی به عنوان هـدیه برای او جمع کنید تا او به کار زندگی خود بندد؟ گفتند: به خدا سوگند که

خوب سخنی گفتی ای میسره! آنان ره سپردند تا این‌که در اقامت‌گاهی که پُر از آب و درخت و رود بود فرود آمدند. آن‌گاه هر یک طرفی نیک از دارایی خود برگرفتند و آوردند تا به رسم هدیه به پیامبر صلی الله علیه و آله تقدیم کنند. چراکه حضرت هدیه را دوست می‌داشت و صدقه را خوش نمی‌داشت. آنان هدایا را جمع کردند و پیش روی پیامبر صلی الله علیه و آله نهادند و عرض کردند: این پیشکشی برای تو باشد! حضرت آن‌ها را به میسره داد و هیچ جوابی نداد. سپس به راه افتادند و از دشت‌ها و صحراها گذشتند تا این‌که به دیر راهبی رسیدند و در آن‌جا باز فرود آمدند. آن‌جا همان دشتی بود که به هنگام رفت از آن خرما برگرفته بودند. سپس به راه افتادند و چون به نزدیکی مکه رسیدند، در جحفه الوداع فرود آمدند تا کسانی را سوی خانواده‌هایشان بفرستند و از رسیدن خود با غنایم و منافعی که آورده بودند به آنان مژده دهند. ابوجهل که خدایش لعنت کند گفت: ای قوم! سفری سودبخش‌تر از این سفر ندیده بودم. گفتند: آری، و بیش از همه محمد صلی الله علیه و آله سود بُرده است. ابوجهل گفت: گمان نمی‌کردم او بتواند آن قوم را از خانه‌هایشان سوی خود جذب کند و کالاهایش را به بالا‌ترین بها به آنان بفروشد. سپس پیک‌های خود را نزد قومشان فرستادند و ابوجهل نیز به همراه دیگران پیک‌های خود را فرستاد. در آن هنگام میسره نزد پیامبر صلی الله علیه و آله رفت و عرض کرد: ای روشنایی چشم‌ها! آیا تو را به کاری نیک ره بنمایم تا بهره‌مند شوی؟ فرمود: چه کاری؟ عرض کرد: همین الان نزد بانویم خدیجه برو و مژده سلامت اموالش را خود به او بده، زیرا او به کسی که این مژده را به وی رسانَد بهره‌ای نیک می‌رساند، من دوست دارم این بهره از برای تو باشد، پس اکنون برخیز و سوی مکه راهی شو و نزد بانویم خدیجه برو و مژده سلامت اموالش را به او برسان. پیامبر صلی الله علیه و آله برخاست و فرمود: ای میسره! تو را درباره مراقبت از اموالت و جانت سفارش می‌کنم. سپس سوار شد و به تنهایی به جاده زد و سوی مکه رهسپار شد و از پیش چشم‌ها ناپدید شد. آن‌گاه خداوند فرشته‌ای را فرو فرستاد که راه دور را بر پیامبر نزدیک و کار سخت را بر ایشان آسان می گرداند . وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله بر کوه‌ها مشرِف شد، خداوند ایشان را در راه به خواب فرو برد و حضرت خوابید. خداوند به جبرئیل وحی کرد که سوی باغ‌های جاودان بهشت فرود آی و از آن‌جا گنبدی را که دو هزار سال پیش از آفرینش آدم برای برگزیده‌ام محمد صلی الله علیه و آله آفریدم، بردار و آن را بر سر او بگستران. آن گنبد از یاقوت سرخ بود و آویزه‌هایی از مروارید سفید داشت و درونش از بیرونش پیدا بود و بیرونش از درون، چهار پایه داشت و چهار در: پایه‌ای از زبرجد و پایه‌ای از یاقوت و پایه‌ای از طلای ناب و پایه‌ای از مروارید، و به همین ترتیب چهار در. جبرئیل فرود آمد و آن گنبد را بیرون آورد. در آن حال حوران بهشتی از قصرهای خود سربر برآورده و به یکدیگر تبریک گفته و می گفتند : سپاس برای تو خداوندا ، اکنون صاحب این گنبد بر انگیخته می شود . باد رحمت وزید و درختان به رقص درآمدند و جبرئیل علیه السلام آن را بر سر پیامبر صلی الله علیه و آله گستراند و فرشتگان که به پایه‌های گنبد خیره شده بودند زبان به تقدیس و تسبیح خداوند گشودند. جبرئیل روبروی خود سه بیرق برافراشت . کوه‌ها سرکشیدند و درختان و پرندگان و زمین‌ها ندا سر دادند و گفتند: هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و محمد صلی الله علیه و آله رسول اوست، ، گوارا باد بر تو ای بنده ، در پیشگاه الهی عجب کرامت و احترامی داری . در آن اوان خدیجه بر جایگاهی بلند تکیه زده بود و کنیزانش اطرافش بودند و جماعتی از زنان قریش نیز نزدش حاضر بودند. او دیده سوی دره‌های مکه کشید و خداوند از پیش چشم او، و نه از پیش چشم دیگران، پرده برگرفت و او دید از جانب باب معلی نوری روشن و تابناک می‌درخشد. او چشم تیز کرد و دید گنبدی آن جاست که فرشتگان به آن خیره شده‌اند و بیرق‌ها بر آن برافراشته‌اند و پیامبر به زیرش خوابیده است. خدیجه متحیّر شد و چشم به آن گنبد دوخت. زنان به او گفتند: ای دختر عمو! چرا بهت زده‌ای؟! گفت: ای دختران عرب! من خوابم یا بیدار؟! گفتند: پناه بر خدا، البته که بیداری! گفت: به سوی باب معلی بنگرید. آنان نگریستند و گفتند: دیدیم. گفت:

چه می‌بینید؟ گفتند: نوری روشن و تابناک می‌بینیم که سر به طاق آسمان رسانده. گفت: دیگر چه می‌بینید؟ گفتند: چیز دیگری نمی‌بینیم. گفت: آیا آن گنبد را با آن سوار و آن پرنده‌های سبز که چشم به گنبد دوخته‌اند نمی‌بینید؟ گفتند: چیزی نمی‌بینیم. گفت: من در آن گنبد سبز، سواری تابناک‌تر از نور خورشید می‌بینم که هرگز مردی نیکوتر از او ندیده‌ام، او بر ناقه‌ای بلندپا نشسته که شک ندارم همان ناقه صهبای من است، او محمد صلی الله علیه و آله است که بر آن نشسته! گفتند: ای بانوی ما! محمد صلی الله علیه و آله کجا و آن‌چه تو می‌گویی کجا؟ کسرا و قیصر هم چنین شکوهی ندارند! خدیجه گفت: اما مقام محمد صلی الله علیه و آله از این هم بالا‌تر است. سپس ناقه حضرت به میان دره‌ها پا نهاد و رو به سوی باب معلی گذاشت. فرشتگان نیز به آسمان فراز شدند و جبرییل آمد و آن گنبد و بیرق‌ها را به آسمان بُرد. آن‌گاه پیامبر از خواب بیدار شد و وارد مکه شد و رو به سوی خانه خدیجه گذاشت و به دیدار او رفت. خدیجه بی‌قرار بود و می‌نشست و برمی‌خاست و می‌گفت: کِی می‌شود که محمد صلی الله علیه و آله از راه برسد و من از دیدار رویش کامیاب شوم. ناگهان پیامبر در زد. کنیز خدیجه گفت: کیستی؟ حضرت فرمود: من محمد هستم، آمده‌ام تا به خدیجه مژده دهم که اموالش به سلامت رسیده است. خدیجه همین‌که سخن پیامبر را شنید، به میان خانه سرازیر شد و پشت پرده ایستاد. کنیز در را گشود. پیامبر فرمود: سلام بر اهل خانه. خدیجه عرض کرد: به سلامت رسیدنت مبارک باشد ای نور چشمانم! پیامبر فرمود: و سلامتی اموال تو نیز بر تو مبارک باشد! خدیجه عرض کرد: سلامتی تو بر من مبارک است ای نور چشمانم! به خدا سوگند تو در نزد من نیکوتر از همه اموال و کسان من هستی. سپس سرود:

«محبوبی که دوستش می‌داشتم از سفر رسید، و خورشید در رویش اثر کرده است،

در شگفتم از خورشید که بر روی او گونه‌های او بوسه زده است، چه بر خورشید روا نیست که به ماه برسد.»

سپس عرض کرد: ای حبیب من! کاروان را کجا بر جا گذاشتی؟ فرمود: در جحفه. عرض کرد: تا کِی نزد آنان بودی؟ فرمود: تا ساعتی پیش. خدیجه به خود لرزید و عرض کرد: تو را به خدا از آنان در جحفه جدا شده‌ای؟! فرمود: آری، اما خداوند این راه دور را بر من نزدیک کرد. عرض کرد: به خدا سوگند دوست نداشتم تو این‌چنین تنها بیایی، بلکه دوست داشتم در جلوی آن قوم بیایی تا من تو را پیشاپیش همه مردان ببینم و کنیزانم را با مجمر و ساز بر سر کوه‌ها بفرستم و به بندگانم دستور دهم قربانی کنند، و امروز برای تو روزی به یاد ماندنی شود. فرمود: ای خدیجه! من بدون این‌که هیچ یک از اهالی مکه بدانند آمده‌ام، اگر دستور دهی من هم‌اکنون برمی‌گردم تا تو به خواسته‌ات برسی. عرض کرد: ای سرورم! کمی صبر کن. او رفت و برای حضرت توشه گرمی آماده ساخت که در نظر عرب به نابی و خوش‌بویی معروف بود، آن را در کوله‌بار ایشان گذاشت و مشکی از آب زمزم نیز برای حضرت پُر کرد و به ایشان داد و عرض کرد: بازگرد، تو را به همان کسی می‌سپارم که راه دور را برایت نزدیک کرد. پیامبر صلی الله علیه و آله بازگشت و خدیجه نیز به جایگاه خود رفت تا ببیند آیا آن گنبد دوباره برمی‌گردد یا نه. ناگهان گنبد بازگشت و جبرییل فرود آمد و فرشتگان همچون بار قبل چشم به گنبد دوختند. خدیجه شادمان شد و گفت:

« بله، مرا نسبت به شما الزام و تعهدی است، آن هم چه تعهدی! و وصال همیشگی که هیچگاه قطع نشده است.

اگر قلب عاشق در میان شما زخم نخورده بود، اشک‌های آغشته به خون جاری نبود،

جان من ساعتی از خیال شما تهی نبود، و قلبم از عشق شما و دهانم از یادتان،

اگر فراق خود را بر دوش کوهی می‌گذاشتید کج می‌شد، ولی بدن و استخوان‌های من آن را نگه‌داشته است،

دستم را بر جگرم می‌بندم، ولی با عشقی مشتاقانه و شعله‌ور، آن را بازمی‌گرداند،

عشق را پوشاندم اما شوق بر ملایش می‌کند، و ناله‌هایم را پنهان کردم اما پنهان نمی‌شوند،

پروردگارا دیری است که دوری میان ما شکاف انداخته، تویی خدای توانا که دوستان را گرد هم می‌آوری، پس ما را گرد آور!»

پیامبر صلی الله علیه و آله کمی رفت و نزد آن قوم رسید و دید برخی بیدارند و برخی خواب. میسره احساس کرد کسی آمده است، گفت: کیست که در این شب تیره رسیده؟ فرمود: من محمد بن عبدالله هستم. عرض کرد: سرورم! قرار شوخی نداشتیم! قرارمان این بود که شما بروی، چرا بازگشتی؟ فرمود: ای میسره! من رفتم و دوباره برگشتم. میسره خندید و گفت: به دامنه این کوه رفتی و بازگشتی؟! فرمود: نه، به بیت الله الحرام رفتم. عرض کرد: سرورم! من از شما جز راستگویی ندیده بودم! فرمود: ای میسره! من به تو راست گفتم، اگر شک داری این نان بانویت خدیجه و این هم آب زمزم! وقتی میسره آن‌ها را دید، بر پا خاست و ندا سر داد: ای جماعت قریش و ای بنی نضر و بنی زهره و بنی هاشم! مگر محمد صلی الله علیه و آله کمتر از دو ساعت پیش از نردتان نرفت؟! گفتند: آری. گفت: او به مکه رفته و برگشته، این نان بانویم خدیجه است و این هم آب زمزم. آن قوم شگفت زده شدند و به حیرت فرو رفتند. ابوجهل که خدایش لعنت کند، فریاد برآورد و گفت: این کار از یک ساحر بعید نیست! چون صبح شد، آن قوم رسیدند و پیش از ایشان خبر رسیدن قافله به شهر رسید. اهل مکه شتابان بیرون آمدند و بندگان و کنیزان خدیجه پیشاپیش همه آمدند و با مجمر و ساز در دره‌ها و دشت‌های مکه پخش شدند. پیامبر صلی الله علیه و آله بر هر یک از بندگان خدیجه گذر می‌کرد، آن بنده شتری برای پیامبر قربانی می کرد . سپس مردم به خانه‌هایشان رفتند و خدیجه آمد و به شترانش که همچون عروس آمده بودند، نگریست. عادت بر این بود که چندی از شترها مرده باشند و چندی گَر شده باشند، اما در آن سفر حتی یک تار مو هم از آنان کم نشده بود. قریشیان، شگفت‌زده از آن شتران ایستادند و دیدند هر شتری می‌گذر یک ناقه کمرباریک نیز به همراه دارد. گفتند: این‌ها برای کیست؟ گفتند: این‌ها سودی است که محمد از شام برای خدیجه آورده است. و هوش از سر قریشیان پرید. وقتی اموال خدیجه جمع آمد، بارها را باز کردند و همه را بر خدیجه عرضه داشتند. او پشت پرده نشسته بود و پیامبر صلی الله علیه و آله میان سرا نشسته بود و میسره کالاها را یکی یکی به خدیجه نشان می‌داد. خدیجه صحنه‌ای بس شگفت‌انگیز دید و کسی را سوی پدرش فرستاد و او را باخبر کرد و برانگیخت تا نزد محمد بیاید. ساعتی نگذشته بود که ناگاه خُوَیلد سر رسید و با جامه‌ای آراسته و شمشیری بر کمر وارد خانه دخترش خدیجه شد. خدیجه وقتی او را دید برخاست و او را نزد خود نشاند و به او خوش‌آمد گفت و شروع کرد کالاها را به او نشان دهد و به او گفت: ای پدر! همه این‌ها به برکت محمد صلی الله علیه و آله است، به خدا سوگند ای پدر او طالعی خجسته و پیشانی فرخنده‌ای دارد، من هرگز سفری سودبخش‌تر از این سفر نداشته‌ام. سپس رو به میسره گفت: بازگو که در سفرتان چه گذشت و از محمد صلی الله علیه و آله چه دیدید؟ گفت: ای بانوی من! شاید بتوانم گوشه‌ای از صفاتی را که از محمد صلی الله علیه و آله دیدم برایت بگویم. سپس ماجرای سیل و چاه و افعی و نخل را برایش بازگفت و از راهب و پیغامی که برای او

داده بود، گفت. خدیجه گفت: بس کن ای میسره! بر شوقی که به محمد صلی الله علیه و آله داشتم، افزودی، برو که تو به خاطر خدا به همراه همسر و فرزندانت آزاد هستی و نزد من دویست درهم و دو شتر داری. آن‌گاه یک خلعتی گرانبها بر او پوشاند و میسره از شادی و سرور لبریز شد. در آن دم خدیجه به پیامبر صلی الله علیه و آله رو کرد و عرض کرد: نزدیک بیا که دیگر امروز میان من و تو پرده‌ای نیست. سپس پرده را بالا زد و دستور داد تا نشیمنگاهی از عاج و آبنوس برای حضرت گذاشتند و ایشان را بر آن نشاند و عرض کرد: سرورم! سفرتان چگونه بود؟

پیامبر صلی الله علیه و آله فروش و خرید خود را برایش بازگفت. خدیجه که سودی بسیار برده بود عرض کرد: سرورم! تو با طالعت مرا شاد کردی و با دیدارت مرا سعادتمند کردی، من با دیدار تو نه ناخوشی دیدم و نه بداقبالی. آن‌گاه سرود:

«اگر همه نعمت‌ها برای من بود و سراسر دنیا و مُلک رومیان از برای من بود،

در نظرم به پر یک پشه نمی‌ارزد اگر چشمانم تو را نمی‌دید.»

سپس عرض کرد: سرورم! تو نزد من افزون بر آن‌چه قرار گذاشته بودیم، حقی برای مژده‌ای که آوردی داری، آیا اکنون چیزی می‌خواهی تا برآورده شود؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: اکنون باید استراحت کنم و بعد نزدت بازمی‌گردم. حضرت راهی شد و به خانه عموی خود ابوطالب رفت و ابوطالب شادمان از آن‌چه که از برادرزاده‌اش دیده بود، میان دیدگان حضرت را بوسید. سپس عموهای پیامبر صلی الله علیه و آله گرد ایشان جمع شدند. ابوطالب گفت: فرزندم! خدیجه به تو چه داد؟ فرمود: به من وعده داد تا چیزی افزون بر قراری که داشتیم به من بدهد. گفت: این نعمتی بس والاست! می‌خواهم دو شتر نر به تو بدهم تا با آن‌ها سفر کنی و دو شتر ماده تا امورت را با آن‌ها سامان دهی و نیز مقداری طلا و نقره تا با آن‌ها از میان زنان قریش یکی از زنان قومت را برایت خواستگاری کنم و از آن پس دیگر برایم مهم نیست که مرگ چه وقت و چگونه سر می‌رسد. فرمود: ای عمو! هر چه صلاح می‌دانی انجام ده. چون سپیده سر زد، پیامبر صلی الله علیه و آله تن از غبار سفر شست و عطر زد و موهای خود را شانه کرد و فاخرترین جامه‌های خود را پوشید و به خانه خدیجه رفت. آن‌جا کسی جز میسره نزد خدیجه نبود. وقتی خدیجه پیامبر صلی الله علیه و آله را دید، از آمدن ایشان خوشحال شد و گفت:

«آمد و از کمان ابروانش تیری انداخت و آن تیر بر من نشست و بی‌هیچ پروا مرا کُشت،

رُخ نمود و گیسوانش را گشود و در شب تار به ماه فخر فروخت،

بی‌خبر و نا به گاه آمد و نگذاشت خبرچینان از او باخبر شوند،

آمد و با من همنشین شد و از کلام زیبایش چنان با من سخن گفت که سنگ خارا را به سخن درمی‌آورد.»

سپس رو به حضرت عرض کرد: سرورم! صبحت به خیر و شادی‌ات پایدار، چه می‌خواهی تا برآورده شود؟ پیامبر صلی الله علیه و آله حیا کرد و سر به زیر انداخت و بر پیشانی مبارکش عرق نشست. خدیجه با مهربانی با حضرت سخن گفت و سپس عرض کرد: اگر چیزی از تو بپرسم پاسخ می دهی ؟ . فرمود: بله . عرض کرد: با اموال و شترانی که از من خواهی گرفت می

خـواهی چه کنی ؟ فرمود: مقصودت چیست ای خـدیجه؟ عرض کرد: هر چه در توان داشـته بـاشم، بر تو خواهم افزود. فرمود: بـدان که عمویم ابوطالب به من گفته دو شتر به من می‌دهد تا با آن‌ها سـفر کنم و دو شتر دیگر تا با آن‌ها امورم را سامان دهم و نیز مقداری طلا و نقره تا با آن‌ها یکی از زنان قومم را برایم خواسـتگاری کند، زنی که از من به اندک قانع می‌شود و مرا به آن‌چه توانش را ندارم وانمی‌دارد. خدیجه لبخندی زد و عرض کرد: سرورم! راضی می‌شوی تا من برایت زنی بگیرم که خودم می‌خـواهم؟ فرمود: بله. عرض کرد: من برایت همسـری یـافته‌ام که اهـل مکه است و از قوم خودت، از همه زنـان ثروتمنـدتر و زیبـاتر و باکمالات‌تر و عفیف‌تر و گشاده‌دست‌تر است و دامانی پاک و آبرویی نیک دارد، تو را در کارها یاری می کنـد و از تو به اندک راضـی می‌شود و از غیر تو به بسیار راضی نمی‌شود، در تبار به تو نزدیک است و همه پادشاهان و مردان عرب به... خـاطرش بر تو رشک می‌برنـد، اما همچنان‌که خوبی‌هایش را برایت برشـمردم عیبش را نیز برایت می گویم. فرمود: چه؟ عرض کرد: پیش از تو دو مرد را شـناخته و از تو سالمندتر است. فرمود: نامش را به من بگو. عرض کرد: کنیزت خدیجه! پیامبر صلی الله علیه و آله شرمسار شد و سر به زیر انداخت و بر پیشانی مبارکش عرق نشست و سکوت کرد. خدیجه بار دیگر سخن از سر گرفت و عرض کرد: سـرورم! چرا پاسـخ نمی‌دهی؟ به خـدا سوگنـد تو محبوب من هستی و من در هیـچ کـاری با تو مخالفت نمی کنم. سپس گفت:

«ای سعد اگر به وادی اراک گذر کردی، به دلی که در آن‌جا از من به جا ماند سلام مرا برسان،

و از آهوان دشت جویا شو و از آنان بپرس آیا اسیر عشق نزد آنان راهی به سوی رهایی دارد؟

و اگر کاروانیان را در وادی حمی دیدی، برای من درباره محبوبی که آن‌جا دارم از آنان خبر بگیر،

آری، آنان رفتند و چشمان مرا با خود بردند، و اکنون دیدگانم هوس دیدن تو را دارند،

هیچ عضو و بندی از وجود من نمانده مگر اینکه ، عشق تو بر آن سوار گشته باشد ،

پس از جفا مرا با دوری عذاب دادی؛ ای سرورم سزای این کار چیست؟

به آن‌چه خود می‌خواهی و صلاح می‌دانی حکم کن که قلب من تنها به رضای تو راضی می‌شود.»

سپس زبان به اصـرار بر پیامبر صـلی الله علیه و آله گشود. حضرت به او فرمود: ای دختر عمو! تو زنی ثروتمند هستی من مردی تهیدست، چیزی جز آن‌چه خود به من عطا کنی ندارم، کسی چون تو خواهان کسی چون من نمی‌شود، من زنی می‌خواهم که حال و مالی همچون حال و مال خودم داشـته باشـد، تو شاهزاده هستی و شاهان مناسب تواند. خدیچه چون سـخن پیامبر صـلی الله علیه و آله را شـنید گفت: ای محمـد! به خـدا سوگند اگر مال تو اندک است، من مال بسـیار دارم، کسـی که خودش را به تقـدیم می کنـد چگونه مالش را به تو تقـدیم نمی‌کند؟! این من و مال من و کنیزان من و همه آن‌چه که دارم، همه تقدیم تو و به فرمان تو، هیچ یک از آن‌ها را از تو دریغ نمی‌کنم، به کعبه و صـفا سوگند گمان نمی‌کردم مرا از خود برانی. سـپس اشـک از چشمانش جاری شد و سرود:

«به خدا سوگند هرگاه نسیم شمال وزید، به یاد شب‌های وصال افتادم،

و هرگاه نوری از سوی شما درخشید، به خیالی لطیف فرو رفتم،

ای عزیزان من، در صبح روز وصال، وصال شما به هیچ روی در ذهنم نمی‌گنجید

جور شب‌ها جفای شما را سهم من ساخت، کیست که از جور شب در امان باشد؟

مهر ورزید و بزرگی کنید و لطف کنید و رحم آورید که من در هیچ حال گریزی از شما ندارم.»

سپس گفت: به پروردگاری که از چشم‌ها پنهان است و همه اسرار را می‌داند، من برای این‌کار شایسته توام، برخیز و نزد عموهایت برو و به آنان بگو مرا از پدرم برایت خواستگاری کنند، از زیادیِ مهریه نیز نترس که من خود می‌دهم و هدایای بسیار به تو تقدیم خواهم کرد، برو و به کسی که به تو نظری نیک دارد نظری نیک داشته باش. پیامبر صلی الله علیه و آله از نزد او رفت و با رُخی شادمان رو سوی عمویش ابوطالب گذاشت. دید عموهایش گرد هم آمده‌اند. ابوطالب نگاهی به پیامبر صلی الله علیه و آله انداخت و گفت: ای برادرزاده! هر آن‌چه خدیجه به تو داده مبارکت باشد، گمان کنم تو را غرق در عطای خویش کرده باشد. حضرت محمد صلی الله علیه و آله فرمود: ای عمو! از شما درخواستی دارم. گفت: چه درخواستی؟ فرمود: هم‌اکنون به همراه عموهایم نزد خُوَیلد برو و از او خدیجه را برای من خواستگاری کن. هیچ کس پاسخی نداد جز ابوطالب که گفت: عزیز من! ما همیشه از تو یاری جسته‌ایم و در کارهایمان نظر تو را خواسته‌ایم، تو خود می‌دانی که خدیجه زنی کامل و فرخنده و فاضل است که از ننگ می‌هراسد و از رسوایی می‌پرهیزد، او پیش از تو با دو مرد آشنا بوده: یکی عتیق بن عائذ و دیگری عمرو کندی که از او فرزند دارد، پادشاهان و سران عرب و بزرگان قریش و سروران قبایل و شاهان یمن و مهتران طایف به خواستگاری او رفته‌اند و اموال بسیار به پایش ریخته‌اند و او خواهان هیچ یک از آنان نشده، نیز او از تو بزرگتر است؛ ای برادرزاده! تو مردی تهیدست هستی که مال و منال و تجارتی نداری، خدیجه با تو شوخی کرده! خودت را به شوخی او سرگرم نکن و نگذار قریشیان از این ماجرا باخبر شوند. ابولهب گفت: ای برادرزاده! ما را بر سر زبان مردمان عرب نینداز، تو شایسته خدیجه نیستی. اما عباس سوی ابولهب برخاست و او را نکوهید و گفت: به خدا سوگند تو پست‌ترین و بدکارترینِ مردان هستی! آنان می‌خواهند درباره برادرزاده‌ام چه بگویند؟! به خدا سوگند او از همه آنان زیباتر و با کمالات‌تر است، چرا خدیجه را بالاتر از او می‌بینی؟ به‌خاطر مالش یا کمالاتش یا زیبایی‌اش؟ به پروردگار کعبه سوگند اگر از محمد صلی الله علیه و آله مال بخواهد بر اسبم سوار می‌شوم و کویرها را در می‌نوردم و نزد همه پادشاهان می‌روم و هر چه خدیجه از او بخواهد برایش جمع می‌آورم. آن‌گاه پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای عموهای من! در بحثی بی‌فایده سخن زیاده گفتید، برخیزید و خدیجه را از پدرش برای من خواستگاری کنید، شما آن‌چه را که من می‌دانم نمی‌دانید. در آن دم صفیه بنت عبدالمطلب برخاست و گفت: به خدا سوگند من می‌دانم که برادرزاده‌ام در سخن همیشه راستگوست اما شاید خدیجه با او شوخی کرده باشد، من می‌روم و ماجرا را برایتان روشن می‌کنم. او برخاست و فاخرترین جامه‌هایش را پوشید و رو سوی خانه خدیجه گذاشت. در راه یکی از کنیزان خدیجه را دید و آن کنیز پیش از او خود را به خانه خدیجه رساند و به او خبر داد که صفیه بنت عبدالمطلب دارد به این‌جا می‌آید. خدیجه می‌خواست بخوابد اما جا را برای او خالی کرد و پای خدیجه به دامنش گیر کرد و زمین خورد و گفت: ای محمد کامیاب نشود آنکه با تو دشمنی کند! صفیه سخن خدیجه را شنید و با خود

گفت: نشانه رسید! سپس در زد و خدیجه نزدش آمد و با تکریم و احترام از او استقبال کرد و خواست برایش غذا بیاورد. اما صفیه گفت: ای خدیجه! من برای خوردن غذا نیامده‌ام، ای دختر عمو! بلکه آمده‌ام درباره سخنی از تو بپرسم که آیا صحت دارد یا نه. خدیجه گفت: بله، صحت دارد، خواه آشکار کنی و خواه پنهان ، من از محمد برای خودم خواستگاری کرده‌ام و مهرم را نیز خودم تقبل کرده‌ام، اگر چیزی برای شما گفته گمان نکنید دروغ می گوید، من می‌دانم که او از جانب پروردگار آسمان تأیید شده است. صفیه لبخندی زد و گفت: به خدا سوگند بر آن شخص که دلبسته ای بر تو هیچ نکوهش نیست، به خدا سوگند من نه نوری همچون نور پیشانی او به چشم دیده‌ام و نه کلامی دلنشین‌تر از کلام او شنیده‌ام و نه سخنی شیرین‌تر از سخن او. سپس سرود:

«الله اکبر که تمامی نیکی در میان عرب ظهور کرده، چه شگفتی‌هایی که به زیر چهره این ماه نهفته است،

اندامش را بنگر که چون گیسوانش از پشت سرازیر می‌شوند، او را در زیبندگی بی‌نیاز می کنند، بریده باد دستان نکوهش... گران و حسودان او، که من هرگز به کسی جز او نیاز ندارم.»

چون صفیه خواست از خانه خدیجه برود، خدیجه به او گفت: اندکی صبر کن. سپس خلعتی گرانبها برون آورد و آن را بر صفیه پوشاند و او را در آغوش گرفت و گفت: ای صفیه! تو را به خدا در رسیدن من به محمد صلی الله علیه و آله مرا یاری کن! گفت: بسیار خوب. و نزد برادرانش بازگشت. به او گفتند: ای صفیه! ای دختر پاکان! چه خبر؟ گفت: ای برادران! اگر میایید ، برخیزید که به خدا سوگند او بی‌نهایت برادرزاده شما محمد صلی الله علیه و آله را می‌خواهد. آنان همه از این خبر خوشحال شدند جز ابولهب که کلام صفیه بر خشم و حسدش نسبت به حضرت محمد صلی الله علیه و آله افزود و این به‌خاطر پستی پیشین و همیشگی اش بود. عباس بر آنان فریاد کشید و گفت: اگر کار به مراد شده پس دیگر چرا نشسته‌اید؟! آنان همه برخاستند تا به خانه خُوَیلد بروند. ابوطالب سوی پیامبر صلی الله علیه و آله برخاست و نیکوترین جامه‌ها را به ایشان پوشاند و شمشیری بر کمر ایشان بست و آن حضرت را بر اسب خود نشاند و آن‌گاه عموهای حضرت گرد ایشان را گرفتند و همه چشم به حضرتش دوختند. در راه ابوبکر بن ابی قحافه آنان را دید و گفت: ای فرزندان عبدالمطلب! کجا می‌روید؟ من سخنی داشتم و می‌خواستم نزد شما بیایم. عباس به او گفت: چی سخنی بگو؟! گفت: در خواب دیدم ستاره‌ای در خانه ابوطالب ظهور کرد و به اوج آسمان فراز شد و چنان درخشید و نور افشاند که همچون ماه تابناك شد، سپس به میان دیوارها فرود آمد، من آن را دنبال کردم و دیدم وارد خانه خدیجه بنت خُوَیلد و به بستر او رفت؛ تأویلش چیست؟ ابوطالب به او گفت: تأویلش این است که ما اکنون داریم نزد خدیجه می‌رویم و می‌خواهیم از او خواستگاری کنیم. آنان رفتند و به خانه خُوَیلد رسیدند. کنیزان پیش از ایشان خود را به خُوَیلد رساندند. او داشت شراب می‌نوشید و مستی هوش از سرش ربوده بود. چون بنی هاشم را دید پیش پایشان برخاست و گفت: درود بر پسران پدران ما و عزیزترین مردمان نزد ما! ابوطالب گفت: ای خُوَیلد! ما برای درخواستی آمده‌ایم و تو خود می‌دانی که ما با شما خویشاوندیم، ما در این حرم همه پسران یك پدریم و به نزد تو آمده‌ایم تا دخترت خدیجه را برای سرورمان خواستگاری کنیم، ما خدیجه را می‌خواهیم! خُوَیلد گفت: چه کسی را برای چه کسی می‌خواهید؟! ابوطالب گفت: خدیجه را برای برادرزاده‌مان محمد صلی الله علیه و آله می‌خواهیم. خُوَیلد همین... که این کلام بشنید رنگ از رحسارش پرید و عرصه بر او به تنگ آمد و گفت: به خدا سوگند شما سزاوار این وصلت و عزیزترین مردم نزد ما هستید، اما اختیار خدیجه با خودش است و او خود از من خردمندتر است، دل من به خواستگاری

پادشاهان از خدیجه راضی نشد، حال چه رسد به محمد صلی الله علیه و آله که تهیدست و بی‌چیز است! در آن دم حمزه به سوی او برخاست و گفت: دیروز را با امروز نمی‌سنجند و ماه را با خورشید یکی نمی‌گیرند، ای نادان و ای سبک‌مغز! انگار حواست نیست که خردت تباه شده و هوش از سرت پریده! برادرزاده ما را نکوهش می‌کنی؟! مگر نمی‌دانی که او اگر مال و جان ما را بخواهد ما همه را به پایش نثار می‌کنیم؟! عاقبت کارت را خواهی دید! آن‌گاه جامه خود را تکاند و برخاست و برادرانش نیز برخاستند و به خانه‌هایشان رفتند. یکی از کنیزان ماجرا را به گوش خدیجه رساند. خدیجه به او گفت: چه خبر داری؟ گفت: خبری که مایه اندوه دل‌هاست! گفت: وای بر تو چه شده! گفت: پدرت فرزندان عبدالمطلب را ناامید رد کرد. خدیجه چون این سخن بشنید به او گفت: عمویم ورقه را برایم خبر کن. کنیز رفت و به همراه ورقه آمد. وقتی ورقه رسید خدیجه به نیکی از او استقبال کرد و گفت: خوش آمدی ای عمو! دیدار خود را از من دریغ مکن! سپس بر زمین نشست و ابرو در هم کشید. ورقه گفت: بلا از تو دور باد ای خدیجه! چه اتفاقی برایت افتاده؟ گفت: ای عمو! حاجتمندی که به حاجت خود نرسد چه حالی دارد؟! گفت: شوم‌ترین حال را! چنان سخن می‌گویی که انگار می‌خواهی ازدواج کنی! گفت: درست است. گفت: ای خدیجه! تو که پادشاهان و بزرگان به خواستگاری‌ات آمدند و به هیچ یک رضایت ندادی! گفت: خواهان کسی نیستم که مرا از مکه بیرون ببرد. گفت: به خدا سوگند همه مکّیان خواستگارت بودند، کسانی چون شیبه بن ربیعه و عقبه بن ابی معیط و ابی جهل بن هشام و صلت بن ابی یهاب، اما تو از همه آنان روی برگرداندی! گفت: کسی را که در او عیبی باشد نمی‌خواهم، ای عمو! خودت عیبشان را بازگو. گفت:

شیبه بدگمان است، عقبه سالخورده است، ابوجهل خسیس و متکبر و بدخلق است، صلت نیز زنان بسیاری را طلاق داده است. گفت: لعنت خدا بر همه کسانی که نامشان را آوردی! آیا خبر داری که کسی جز آنان از من خواستگاری کرده؟ گفت: شنیده‌ام که محمد بن عبدالله بن عبدالمطلب بن هاشم به خواستگاری‌ات آمده. گفت: ای عمو! عیب او را بگو. ورقه که بنا به کتب پیشینیان از مقام حضرت محمد صلی الله علیه و آله خبر داشت، وقتی این سخن از خدیجه شنید سر به زیر افکند و گفت: عیبش را برایت می‌گویم، او ریشه‌ای اصیل دارد و قامتی بلند و چشمانی کشیده و خلقی نیک و فضیلتی زبانزد و کَرمی والا! به خدا سوگند در آن‌چه گفتم هیچ دروغ نبود، ای خدیجه! گفت: ای عمو! همچنان که خوبی‌اش را گفتی عیبش را نیز بگو. گفت: چهره‌اش چون ماه است و پیشانی‌اش تابناک و چشمانش زیبا و کلامش نیک‌تر از مشک ختن و شیرین‌تر از عسل، چون راه می‌رود انگار ماه است به هنگام طلوع کردن یا باران است به هنگام بارش انبوه! گفت: ای عمو! عیبش را برای من بگو. گفت: ای خدیجه! از حُسنی سرفراز و تباری والا آفریده شده، نیک‌ترین سیرت و پاک‌ترین جان در جهان را دارد، وقتی قدم می‌زند گمان می‌کنی از شیب باران جاری شده، موهایش چون شب سیاه است و گونه‌هایش تابناک‌تر از گل سرخ و رایحه‌اش خوش‌تر از مشک ختن و کلامش دلنشین‌تر از عسل؛ من تو را ای خدیجه گواه می‌گیرم که او را دوست می‌دارم. گفت: ای عمو! هر چه به تو می‌گویم عیب او را برایم بگو باز حُسنش را می‌گویی؟! گفت: دخترم! گمان می‌کنی می‌توان نیکی او را وصف کنم؟! سپس گفت:

«هر قبیله و هر جمعیتی را شناختم، دانستم که حبیب خدا دل‌پاک‌ترین آنان است،

او راست‌گوترین و خوش‌قول‌ترین انسان روی زمین است و نزد خدا والاتر از همه مردم مرتبت دارد.»

خدیجه گفت: ای ورقه! ولی بیشتر مردم او را نکوهش می کننـد. گفت: نکوهش آنان از روست که او تهیـدست است. گفت: ای عمو! مگر نشنیده‌ای که شاعر می گوید:

«آن‌جا که مردان بزرگ از آزار جان به در برند، مال و منال چیزی جز ناخن گرفته شده نیست.»

اما ای عمو! اگر او مال انـدک دارد، من مال بسـیار دارم و باز در هر حال او را دوست می‌دارم. ورقه گفت: به خدا سوگند که در این صـورت کامیـاب و پیروز و بهره‌منـد می‌شوی از پیـامبری گرانقـدر . گفت: ای عمو! من او را برای خودم خواسـتگاری کردم. گفت: چه به من می‌دهی اگر من همین امشب محمـد صـلی الله علیه و آله را به همسری‌ات درآوردم؟! گفت: ای عمو! مگر من چیزی دارم که از تو پنهان باشد؟! همه اندوخته‌ام و این خانه‌ام از برای تو، و حال آنکه من آن‌چنانم که شاعر گفته:

«هرگاه عشقی را که نزد دلدارتان دارید به دست آوردید، این برای هر کاری دلیلی کافی است،

شما در قلب من سکنا گزیده‌اید و آن‌جا خانه شماست، صاحب خانه خود بهتر می‌داند چه کسی در خانه است.»

ورقه گفت: ای خـدیجه! من چیزی از متاع دنیا نمی‌خواهم، فقط می‌خواهم در روز قیامت نزد محمـد صـلی الله علیه و آله برای من شـفیع شوی؛ ای خدیجه! بدان که ما حساب و کتاب و عقاب و عذابی پیش رو داریم که هیچ کس از آن جان به در نمی... برد جز کسی که از محمد صلی الله علیه و آله فرمان برده باشد و رسالت او راتصدیق کرده باشد، وا مصیبتا بر آن که به بهشت ره نیابد و به دوزخ درون شود! خدیجه در پاسخ به سخنش گفت: ای عمو! آن‌چه خواستی را نزد من داری. آن‌گاه ورقه راهی شد و نزد برادرش خُوَیلد رفت. دید مستی بر او چیره شده. نشست. خشم در چهره‌اش هویدا بود. گفت: ای برادر! چرا حواست به خـودت نیست، می‌خـواهی خودت را به دست خود بکشـی؟! گفت: چطور؟ گفت: ای برادر! پسـران عبـدالمطلب را نادیـده گرفته‌ای و چنـان کرده‌ای که دل‌هایشان از خشم بر تو چون دیگ به جوشـش افتاده و حمزه می‌خواهـد در خانه‌ات به تو حمله کنـد! خُوَیلـد گفت: ای برادر! مگر من چه گناهی کرده‌ام تا با من چنین کننـد؟ گفت: شـنیده‌ام می گوینـد تو برادرزاده‌شان را نکوهیده‌ای، اگر چنین کاری از تو سر زده باشد کاری ناپسند کرده ای، به خدا سوگند کسی چون محمد صلی الله علیه و آله پا بر زمین نگذاشـته، مگر فراموش کرده‌ای بر او در کودکی‌اش چه‌ها گـذشت و چون بزرگ شـد چه‌ها از او سر زد؟ به خـدا سوگنـد فقط یک فرومایه می‌توانـد او را نکوهش کنـد. گفت: بـخ دا سوگند ای برادر من او را نکوهش نکردم، او برتر از من است، فقط او می‌خواست با خـدیجه ازدواج کند. گفت: از چه چیز او بدت می‌آید؟ گفت: به خدا سوگند من درباره او حرفی نـدارم، فقـط از دو جهـت ترسـیدم، یکی ایـن‌که عرب به من دشـنام دهـد چراکه من بزرگـان و سـران عرب را رد کردم و بعد دخترم را به مردی تهیـدستی دادم که هیـچ مـال و منالی نـدارد؛ دوم این‌که خـدیجه او را نپسـندد. ورقه گفت: همه مردم عرب دوست دارند دخترشان را به محمد صـلی الله علیه و آله بدهند و آرزو دارند او نصیب و خویش آنان شود؛ و اما خدیجه، وقتی فضایل او را ببیند راضـی می‌شود؛ و اما تو، بی هیچ دلیل دشـمنی بنی هاشم را برای خود خریده‌ای و آنان جز همین چند لحظه رهـایت نمی‌کننـد، مخصوصـا حمزه آن شـیر درنـده و آن قضای محتوم، هیـچ کس نمی‌توانـد او را از تو بازدارد و جلویش را بگیرد، تو را به خـدا پنـد مرا بشـنو و با من نزد بنی هاشم بیا و از آنان بخواه دست دشـمنی را از سـرت بردارنـد و خدیجه را به محمـد صـلی الله علیه و آله بده، به خدا سوگند فقط خدیجه شایسته او و او شایسـته خدیجه است.گفت: ای برادر! می‌ترسم به من هجوم آورند و مرا بکشند! ورقه گفت: ضمانت این کار با من، نترس. آن‌گاه هر دو برخاستند و راهی شدند تا نزد فرزندان

عبدالمطلب بروند. وقتی پشت در رسیدند، تقدیر چنین بود که از قضا فرزندان عبدالمطلب همه گرد هم نشسته بودند و پیامبر صلی الله علیه و آله نیز در میانشان بود. حمزه نگاهی به پیامبر صلی الله علیه و آله انداخت و گفت: ای نور چشمم! به خدا سوگند اگر دستور دهی همین الان می‌روم و سر خُوَیلد را برایت می‌آورم. خُوَیلد گفت: می‌شنوی ای برادر؟! ورقه گفت: تو بشنو! گفت: بگذار برگردم. گفت: نه، اکنون ببین چه می‌کنم، بیا نزدشان برویم، آنان کسی را که به نزدشان می‌رود نمی‌رانند. ورقه در زد. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: خُوَیلد و برادرش ورقه نزدتان آمده‌اند. حمزه برخاست و آنان را به داخل آورد. خُوَیلد که دست در دست ورقه نهاده بود ندا سر داد: شب و روزتان به خیر باد و شر دشمنانتان کم باد ای فرزندان زمزم و صفا! ابوطالب ندا سر داد و گفت: تو نیز ای خُوَیلد از هر آن‌چه خوش نمی‌داری و می‌هراسی در امان باشی! اما حمزه ملامت‌کنان به او گفت: ناخجسته باد قدوم کسی که از ما دوری گزید و ما را غریبه و مزاحم پنداشت! خُوَیلد گفت: سرورم! از من چنین کاری سر نزد، شما خود می‌دانید که خدیجه عقلش می‌رسد و اختیار خود را دارد، من فقط همین را گفتم تا بشنوم خودش چه می‌گوید، اکنون دانستم که او خواهان شماست، پس مرا به خاطر آن‌چه گذشت ملامت نکنید، ما چنانیم که شاعر گفته:

«از عجب روزگار این است که تو مرا ترک گفته‌ای، روزگار همواره عجایب پدید می‌آورد،

من گناهی نکرده‌ام که سزاوار جفا باشم، اگر گناهی کرده‌ام توبه‌کنان به نزدت آمده‌ام.»

اکنون من به خاطر رضای او و نیز به خاطر خویشاوندی و هم‌تبار بودنم با شما راضی هستم. و سرود:

«با من دوباره وصال پیشه کنید که وصال دلنشین است، و بر من رحم آورید که دوری و فراق سخت است،

نگریستند و پنداشتند چون آنان را بسیار دوست دارم جرمی کرده‌ام، اما این که گناه نیست،

نه، حقیقت فروتنی در همنشینی است، سزای دوست این نیست که دوستش نداشته باشند.»

آن‌گاه حمزه گفت: ای خُوَیلد! تو نزد ما عزیز و ارجمندی، اما روا نبود وقتی ما نزدت آمدیم ما را از خود برانی. ورقه گفت: ما محمد صلی الله علیه و آله را بسیار دوست داریم و به فرمان شماییم، اما من می‌خواهم این خطبه فردا صبح در انظار مردم جاری شود تا حاضر و غایب همه بشنوند. حمزه گفت: ما با نظر شما مخالفتی نداریم. ورقه گفت: چون برادر من شهرتی دارد و به این خاطر از حرف و حدیث مردم عرب در امان نیست، می‌خواهم او در کار دخترش خدیجه مرا وکیل کند تا من پاسخ‌گو باشم، می‌دانید که من کتب دیگران را خوانده‌ام و ادیانشان را می شناسم. حمزه گفت: ای خُوَیلد! او را بر این کار وکیل کن. خُوَیلد گفت: ای فرزندان هاشم! شما را گواه می‌گیرم که من برادرم ورقه را بر کار دخترم خدیجه وکیل کردم. ورقه گفت: می‌خواهم این کار کنار کعبه انجام شود. آن‌گاه همگی سوی کعبه رفتند و دیدند مردم عرب میان زمزم و مقام جمع شده‌اند و جماعات بسیاری آن‌جا حاضرند کسانی همچون صلت بن ابی یهاب و ائیمه بن حجاج و هشام بن مغیره و ابوجهل بن هشام و عثمان بن مبارک عمیری و اسد بن غُوَیلب دارمی و عقبه بن ابی مُعیط و اُمیّه بن خلف و ابوسفیان بن حرب. ورقه آنان را ندا داد و گفت: صبحتان به خیر ای ساکنان حرم خداوند! همه گفتند: خوش آمدی ای پدر سخنوری! ورقه گفت: ای

جماعت قریش و ای همه کسانی که حاضرید! از شما می‌پرسم که نظرتان درباره خدیجه بنت خُوَیلد چیست؟ مردم همه زبان گشودند و گفتند: به به! به خدا سوگند از شریف‌ترین و والاتبارترین و هوشمندترین زن یاد کردی، او در میان زنان عرب و عجم همتا ندارد. گفت: آیا روا می‌بینید او بدون شوهر باشد؟ گفتند: نه، ما خواستگاران بسیار برای او دیده‌ایم، خودش نمی‌پذیرد. ورقه گفت: ای بزرگان عرب! بدانید که برادر من مرا در کار خدیجه وکیل کرده و خدیجه خود به من دستور داده تا او را شوهر دهم، او به من گفته که خواهان یکی از سروران قریش است، نامش را از او پرسیدم اما نگفت، دوست دارم همه شما شاهد این وکالت باشید و فردا صبح همگی در منزل خدیجه گرد آیید، چراکه جایی جز خانه او همه شما را در بر نمی‌گیرد، او سرایی بزرگ دارد که برای همه اهل مکه جا دارد. آنان وقتی سخنان ورقه را شنیدند یکایکشان گفتند: من را خواسته است. و به ورقه گفتند: خُوَیلد چه خوب کسی را به وکالت و کفالت نهاده است! ورقه به برادرش خُوَیلد گفت: اکنون که همه بزرگان جمع‌اند سخن بگو. خُوَیلد گفت: ای سران عرب! شما را گواه می‌گیرم که من خود را از کار خدیجه کنار کشیدم و برادرم را بر این ماجرا وکیل و کفیل نهادم، هیچ امر و رأیی فراتر از امر و رأی او نخواهد بود. ورقه گفت: بشنوید ای بزرگان که او نه مجنون است نه مجبور نه مست! من خدیجه را به عقد هر کس که بخواهم درمی‌آورم. مردم گفتند: شنیدیم و موافقیم و گواه. خُوَیلد رفت و حکم کار خدیجه از دست او خارج شد. ورقه نیز شاد و خوشحال به خانه خدیجه رفت. وقتی خدیجه او را دید گفت: خوش آمدی ای عمو! انگار خواسته‌مان را برآورده ساخته‌ای! گفت: بله ای خدیجه! مبارکت باشد که حکم کارت به من سپرده شد و من وکیلت شدم، فردا صبح ان‌شاءالله تو را به عقد محمد صلی الله علیه و آله درخواهم آورد. خدیجه چون این سخن بشنید، خوشحال شد و خلعتی را که غلامش میسره به پانصد دینار از شام خریده بود به او بخشید. ورقه گفت: من چنین چیزهایی نمی‌خواهم و میلی به این خلعت ندارم، همه خواهش من شفاعت محمد صلی الله علیه و آله است. خدیجه گفت: به تو خواهد رسید. ورقه گفت: ای خدیجه! همین الان برخیز و خود را آماده کن و خانه‌ات را بیارای و اندوخته‌هایت را برون آور و پرده‌هایت را بیاویز و دیباهایت را بگستران و دشمنت را به غم درانداز، مال تو اندوخته نشده جز برای چنین روزی، ولیمه‌ای بساز و در آن چیزی را از قلم نیانداز که فردا صبح همه مردم عرب به خانه‌ات می‌آیند. خدیجه چون این سخن بشنید غلامان و کنیزان خود را فرا خواند و آنان پرده‌ها و نشیمنگاه‌ها و بالش‌ها و فرش‌های رنگارنگ و دیباهای گرانبها و گردنبندها و آویزه‌ها را بیرون آوردند و پوش‌ها را بالا بردند.

راویانی که شاهد آن شب بوده‌اند روایت کرده‌اند که فقط غلامان و کنیزکانی که مسئول حمل ظروف بودند، هشتاد نفر بودند. حیوان‌ها و شترهای بسیار ذبح کردند و گونه‌گونه شیرینی چیدند و از همه نوع میوه آوردند. در آن اوان ورقه به خانه ابوطالب رفت و دید او نشسته و برادرانش نیز نزدش گرد آمده‌اند. به آنان گفت: شب و روزتان به خیر، چرا کارهایتان را انجام نمی‌دهید؟! برای عقد خدیجه به پا خیزید که امر او به دست من افتاد، ان‌شاءالله چون صبح شد او را به عقد محمد صلی الله علیه و آله درمی‌آورم. در آن دم حضرت محمد صلی الله علیه و آله فرمود: ای ورقه! خداوند کاری را که کردی از یاد نمی‌برد، پاداش تو بسیار بیش از کاری است که برای ما کردی. و ابوطالب گفت: به خدا سوگند اکنون دلم آرام گرفت و دانستم برادرم به مرادش رسید. آن‌گاه برای رسیدگی به کار ولیمه به همراه برادرانش به پا خاست. در آن هنگام عرش و کرسی به لرزه افتادند و فرشتگان به سجده رفتند و خداوند متعال به رضوان، دربان بهشت فرمود تا بهشت را بیاراید و حوریان و غلامان را ردیف کند و جام‌های شربت را آماده سازد و پریان و بزم‌آرایان را زینت کند، و به جبرییل امین علیه السلام وحی فرمود تا لوای حمد را بر کعبه بگستراند. آن‌گاه کوه‌ها سر کشیدند و به خاطر مقامی که خداوند متعال به محمد صلی الله علیه

و آله اختصاص داده بود او را حمـد و تسبیـح گفتنـد و زمین شادمان شـد و مکه همچون دیگ که بر آتش بجوشد به زیر پای اهـل خود می‌جوشـید. چون صـبح فرا رسـید طوایف و بزرگـان و قبایـل و عشـایر آمدنـد راهی شدنـد و چون به خانه خـدیجه درآمدند دیدند برایشان نشـیمنگاه و بالش و تخت و سکو گذاشته و برای هر یک از ایشان فراخور مرتبت‌شان جایگاهی فراهم آورده است. ابوجهـل که خـدایش لعنت کنـد آمـد، متکـبرانه گـام برمی‌داشت و بـا زینت خود فخر می‌فروخت و موهـایش را پشـتش ریخته بـود و بر کمرش حمایـل شمشـیر بسـته بـود. بنی مخزوم همه به او چشم دوخته بودنـد. نگـاهی به بالاـی مجلس انداخت و دید آن‌جا تختی بزرگ گذاشـته‌اند و به زیرش بر جایگاهی بلند یازده تخت دیگر چیده‌اند. او که جایگاهی نیکوتر از آن‌جا ندیده بود جلو رفت و خواست بر بالاترین تخت بنشـیند. ناگاه میسـره فریاد کشید و گفت: سرورم! اندکی صبر کن و شتاب مکن، جایگاه تو را نزد بنی مخزوم گذاشـته‌ام. او خجل شـد و برگشت و نشـست. چیزی نگـذشت که ناگاه غلغله شـد و سیل مردم عرب سـرازیر شد. ناگاه عباس سـر رسـید، در کنارش حمزه با شمشیری بی غلاف می‌آمد و ابوطالب پیشاپیش آنان بود. حمزه گفت: ای مردمان عرب! ادب پیشه کنید و سـخن کم کنید و به پا خیزید و فخرفروشـی واگذارید که اکنون صاحب زمان و برگزیده خداوند جبار، محمد صلی الله علیه و آله ، با تاجی از نور و شکوه و وقار بر شما وارد می‌شود. مردم همه چشم دوختند. ناگاه پیامبر صـلی الله علیه و آله از راه رسـید، عمامه‌ای سیاه بر سر گذاشته بود که نور پیشانی مبارکش به زیرش می... درخشـید، پیراهن عبـدالمطلب و ردای الیاس را بر تن کرده بود و پای‌افزار جـدّش عبـدالمطالب را به پا داشت و عصای ابراهیم خلیـل علیه السـلام را که از عقیق سـرخ خاتم شـده بود در دست داشت. مردم همه خیره شـده بودنـد و به ایشان می‌نگریستند. عشـیره پیـامبر صـلی الله علیه و آله گرد ایشـان را گرفته بودنـد و حمزه رخسـار حضـرتش را از چشـمان مردم می‌پوشانـد. همه آفریـدگان و جانداران پیامبر صـلی الله علیه و آله را به هم نشان می‌دادند و به ایشان سـلام می‌کردند. مردم از آن‌چه می‌دیدند مـدهوش بودنـد و هر کس آن‌جـا نشسـته بود به پـا خاسـته بود. پیامبر صـلی الله علیه و آله با عموهای خود در بالاترین جایگاه نشـست؛ یعنی همان جایگاهی که ابوجهل و یارانش را از آن منع کرده بودنـد. جز ابوجهل که لعنت و نکوهش خـدا بر او باد، که گفت: اگر کـار به دست خـدیجه باشـد هر آینه محمـد را برمی‌گزینـد. آن‌گاه حمزه همچون شـیر به سوی ابوجهل رفت و شانه‌های او را گرفت و گفت: از بلا به دور نباشـی و از مصیبت امان نیابی! برخیز! پس ابوجهل دست او را گرفت و به شمشیر خود زد، و لی حمزه بر او پیشی گرفت و دست او را چنان فشرد که خون از زیر ناخن‌هایش بیرون زد. حارث او را فرو نشاند و گفت: وای برتـو ای ابن هشـام! تو بـا هیـچ یـک از این مردم همسـان نیسـتی، گمـان می‌کنی از آنـان ارجمنـدتری؟! اگر بر جا ننشـینی هر آینه سـرت را می‌اندازم! ابوجهل از فتنه ترسید و سکوت کرد و هنوز می‌پنداشت خودش همسر خدیجه است. چون مردم قرار گرفتنـد و نشسـتند خُوَیلـد به راه افتاد و بر خـدیجه که به زیر حجاب بود وارد شـد و به او گفت: ای خـدیجه! عقلت کجـا رفته و بزرگی‌ات چه شـده؟! من برای همسـری تو به پادشاهـان رضـایت نـدادم و بـا تکبر آنـان را رد کردم، اکنون تو به کودکی خردسـال و تهیـدست و یـتیم رضـایت داده‌ای که هیـچ مـال و منـال نـدارد؟ او تـا دیروز برای تو کـار می‌کرده، امروز شوهرت می‌شود؟ هرگز چنین نخواهـد شـد، اگر او را بپـذیری همین الان تو را با این شمشـیر از جایت بلنـد می‌کنم، بی‌شـک امروز خـون ریخته می‌شود. سـپس از جـا جست و همچون دیوانگـان بیرون رفت و بالاـی مجلس ایسـتاد و گفت: ای جمـاعت عرب و ای والامقامان و ای بلندمرتبگان! شـما را گواه می‌گیرم که من رضایت ندارم محمد شوهر دخترم باشد، حتی اگر هم... وزن کوه ابوقیس به من طلاـ بدهنـد! تنها شمشیر میان من و او حکم خواهـد کرد، کسـی چون من در مستی فریب نمی‌خورد. سپس گفت:

«اگر خدیجه بگوید آری، با لبه شمشیری که جمجمه‌ها را می‌شکافد او را از روی زمین برمی‌دارم، هر که ازدواج خدیجه با محمد را در سر دارد، بداند که حتی اگر خدیجه راضی باشد من قبول ندارم.»

وقتی عموهای پیامبر صلی الله علیه و آله و دیگر حاضرین سخن خُوَیلد را شنیدند، حمزه به برادرش ابوطالب و دیگر برادرانش گفت: دیگر جایی برای نشستن نیست، برخیزید تا برویم. در همان اوان ناگاه یکی از کنیزان خدیجه آمد و ابوطالب را به اشاره فراخواند. ابوطالب با او رفت و پشت پرده ایستاد. خدیجه به او سلام کرد و گفت: شب و روزت به خیر ای بزرگ حرم! فریب قیل و قال پدرم را مخور! او با چیزی اندک آرام می‌گیرد. خدیجه سپس کیسه‌ای که در آن دو هزار دینار بود به ابوطالب داد و به او گفت: سرورم! این را بگیر و نزد او ببر و انگار که او را سرزنش می‌کنی، در دامانش بیانداز، راضی می... شود. ابوطالب رفت و در حضور مردم به او گفت: ای خُوَیلد! نزد من بیا. او گفت: هرگز نمی‌آیم! گفت: ای خُوَیلد! با تو سخنی دارم، بشنو اگر رضایت ندادی کسی تو را مجبور نمی‌کند. آن‌گاه کیسه را گشود و آن را در دامان خُوَیلد انداخت و گفت: این هدیه برادرزاده من است برای تو، البته جدای از مهریه دخترت. خُوَیلد چون چشمش به مال افتاد آتشش فرو نشست. آن‌گاه آمد و در همان جای قبلی پیش روی جمع ایستاد و با صدای بلند ندا سر داد: ای جماعت عرب و ای والامقامان و بلندمرتبگان! به خدا سوگند آسمان سبز و زمین خاکی هرگز برتر از محمد صلی الله علیه و آله به خود ندیده‌اند، من او را برای شوهری دخترم می‌پذیرم، پس مرا کفایت کنید و بر این کار گواه باشید. آن‌گاه عباس برخاست و گفت: ای جماعت عرب! چرا فضیلتِ اهل فضل را انکار میکنید، مگر جز این بود که به خاطر او و از باران سیراب شدید و کشتزارهایتان سرسبز شد؟ چه بسیار لطف او شامل حالتان شد اما پنهان کردید و نسبت به او حسادت و دشمنی پیشه کردید، به خدا سوگند که در میان شما کسی در درستکاری و امانتداری همتای او نیست، بدانید که محمد صلی الله علیه و آله به خاطر مال و جمال خدیجه از او خواستگاری نکرده، چراکه مال گذراست و رو به نیستی دارد. پس از آن خُوَیلد راضی شد و کنار پیامبر صلی الله علیه و آله نشست. مردم دم فرو بستند تا بشنوند خُوَیلد چه می‌گوید. او گفت: ای ابوطالب! چرا در خواسته خود درنگ می‌کنید؟ کار را به بنجام رسانید که فرمان با شماست، شما مردانی بزرگ و خطیب و بلیغ و فصیح هستید، اکنون باید خطیبتان خطبه بخواند تا عقد میانمان جاری شود. ابوطالب برخاست و به مردم اشاره کرد تا سکوت کنند. آنان سکوت کردند و او گفت: ستایش از آنِ خداوندی است که ما را از نسل ابراهیم خلیل علیه السلام و از سلاله اسماعیل قرار داد و ما را بر همه عرب برتری و ارجمندی بخشید و ما را در حرم خود سکنا داد و نعمت خویش را بر ما وسعت بخشید و آفت خشمش را از ما دور گردانید و رزق را از دره‌های ژرف و سرزمین‌های دوردست سوی ما سرازیر کرد، ستایش از آنِ اوست برای آنچه که به ما بخشید و سپاس از آنِ اوست برای آنچه که به ما عطا فرمود و به ما عنایت کرد و ما را بر همه مردمان برتری داد و از حرام به دور داشت و فرمان داد با هم بیامیزیم و وصلت کنیم تا نسلمان افزون شود؛ اما بعد، ای جماعت حاضر! بدانید که برادرزاده ما محمد بن عبدالله از بانوی بزرگ شما که به سخاوت و عفت موصوف است خواستگاری کرده، او زنی است که در میان شما سرشناس است و فضیلتش زبانزد و مقامش والاست، محمد صلی الله علیه و آله او را از پدرش خُوَیلد با هر اندازه مهر که وی بخواهد خواستگاری کرده است. سپس ورقه که کنار برادرش خُوَیلد نشسته بود برخاست و گفت: ما مهر خدیجه را اکنون و نه دیرهنگام می‌خواهیم: چهارصد هزار دینار طلا و صد ناقه سیاه چشم و سرخ موی و ده دیبا و بیست و هشت غلام و کنیز، این نزد ما زیاد نیست. ابوطالب گفت: موافقیم. خُوَیلد نیز گفت: موافقم و با این مهر خدیجه را به همسری محمد صلی الله علیه و آله درآوردم. آن‌گاه پیامبر صلی الله علیه و آله عقد نکاح را پذیرفت. در آن دم حمزه برخاست و درهم‌هایی را که داشت

بر سر حاضرین ریخت و همراهانش نیز برخاستند و چنین کردند. ناگاه ابوجهل که خدایش لعنت کند برخاست و گفت: ای قوم! ما دیده‌ایم مردان به زنان مهریه می‌دهند یا زنان به مردان؟! ابوطالب برخاست گفت: به تو چه ای فرومایه‌ترین مردان و ای رییس فرومایگان! به کسی چون محمد تقدیم می‌کنند و پیشکش می‌دارند و کسی چون تو هدیه می‌دهد و از او قبول نمی‌کنند. در آن هنگام مردم شنیدند که منادی آسمان ندا سر داد: خداوند متعال مرد پاک‌دامن را به همسری زن پاک‌دامن و مرد راستگو را به همسری زن راستگو درآورده است. آن‌گاه پرده بالا رفت و کنیزان از پشت پرده بیرون آمدند و بر سر مردم گلریزان کردند و خداوند به جبرییل امر فرمود تا بر سر مردم، چه نیکوکار و چه بدکار، عطر بیافشاند. به گونه ای که یکی از دیگری می‌پرسید: این عطر از کجاست؟ و او پاسخ می‌داد: از عطر محمد است. سپس مردم به خانه‌هایشان رفتند و رسول خدا نیز برخاست و در میان عموهای خود همچون ماه تمام به خانه عمویش ابوطالب رفت. زنان قریش نیز با زنان بنی عبدالمطلب و بنی هاشم در سرای خدیجه گرد آمده بودند و دختران دف می‌زدند. خدیجه در همان روز چهار هزار دینار برای رسول خدا فرستاد و عرض کرد: سرورم! این‌ها را به عمویت عباس بده تا به پدرم بدهد. و افزون بر آن مال، یک خلعت گرانبها نیز فرستاد. عباس و ابوطالب آن‌ها را گرفتند و به خانه خُوَیلد رفتند و آن خلعت را به او پوشاندند. خُوَیلد در دم به خانه خدیجه رفت و به او گفت: دخترم! چرا در رفتن به نزد شوهرت درنگ می‌کنی؟ خود را آماده کن که این مهریه توست، آن را نزد من آوردند و این خلعت را نیز به من بخشیدند؛ به خدا سوگند در خوبی و زیبایی کسی شوهری همچون شوی تو ندارد. چون ابوجهل خبردار شد به میان مردم رفت و گفت: این مال را خدیجه داده است. ابوطالب از سخن او باخبر شد و در دم شمشیر بست و خارج شد و در میان مکه ایستاد و در جمع مردم عرب گفت: ای جماعت عرب! شنیده‌ام کسی سخنی گفته و عیب‌جویی خرده‌ای گرفته است، اگر زنان حق ما را ادا کرده‌اند این عیب نیست، محمد سزاوار است که به او هدیه و پیشکش داده‌اند، خدیجه این کار را کرده هرچند کسانی که سخن می‌پراکنند خوش نداشته باشند. برخی از کینه‌توزان قریش وقتی دیدند خدیجه با حضرت محمد صلی الله علیه و آله ازدواج کرده زبان به ملامت خدیجه گشودند. وقتی خدیجه باخبر شد ولیمه‌ای ساخت و زنان آن کینه‌توزان را دعوت کرد. چون همه آن زنان جمع آمدند و غذا را خوردند به آنان گفت: ای زنان! به من خبر رسیده که شوهران شما بر من خرده گرفته‌اند که چرا چنین کرده‌ام و با محمد صلی الله علیه و آله ازدواج کرده‌ام، من از شما می‌پرسم آیا در میان مردان شما همانند او هست؟ یا در سراسر مکه کسی در زیبایی و کمالات و فضایل و اخلاقِ پسندیده او همتای او می‌شود؟ اگر من او را برگزیده‌ام از او چیزهایی دیده‌ام و شنیده‌ام که هیچ کس ندیده است، پس کسی نباید درباره کاری که به او مربوط نیست حرفی بزند. این‌چنین دیگر همه آنان دم فرو بستند.

پس از آن خدیجه به عمویش ورقه گفت: این اموال را بگیر و نزد محمد صلی الله علیه و آله ببر و به او بگو همه این‌ها هدیه‌ای از برای اوست و به او تعلق دارد، هرطور که می‌خواهد آن‌ها را خرج کند، و به او بگو من مال و منال و غلامان و همه آن‌چه را که در اختیار دارم از روی تکریم و احترام به او می‌بخشم. ورقه رفت و میان زمزم و مقام ایستاد و با صدای بلند ندا سر داد: ای جماعت عرب! خدیجه شما را گواه می‌گیرد که او با مال و غلام و خادم و همه دارایی و چهارپایان و مهریه و هدایای او همه از برای محمد صلی الله علیه و آله است و همه آن‌چه را که محمد صلی الله علیه و آله به او بخشیده می‌پذیرد، این‌ها همه از روی تکریم و احترام و علاقه، هدیه خدیجه به محمد صلی الله علیه و آله است، پس همگی گواه باشید. سپس رو به سوی منزل ابوطالب گذاشت. خدیجه نیز یکی از کنیزان خود را با خلعتی گرانبها راهی کرد و به او گفت: این را نزد محمد صلی الله علیه و آله ببر تا وقتی عمویم ورقه نزد او رفت، آن را به وی بپوشاند تا بر دوستی‌شان افزوده شود. وقتی ورقه نزد آنان

رسـید آن مال را به آنان تقـدیم کرد و پیغام خدیجه را به محمد صـلی الله علیه و آله رساند. آن‌گاه پیامبر صـلی الله علیه و آله برخـاست و خلعت ورقه را از تنش درآورد و خلعتی دیگر به او بخشـید. وقتی ورقه خـارج شـد مردم از حُسن و جمالش متحیّر شدنـد. سـپس خـدیجه به جهاز خود پرداخت و ظرف‌هایی از طلا و نقره پُر از عطر و مشک و عنبر آماده کرد. چون شب سوم فرا رسـید، عمه‌های پیامبر صلی الله علیه و آله نزد او رفتند و بنا به رسمی که بود در روز سوم همه سران و بزرگان جمع شدند. عباس برخاست و گفت:

«ای آل فهر و آل غالب! بشارت باد بر شما به نعمت‌های خداوند، افتخار کنید ای قوم به خوش‌نامی و کامیابی،

فضـلتان در میان مردم پیچید و در بالاترین مراتب نشست، چراکه به زینت همه نیکان، محمد صلی الله علیه و آله مفتخر شدید، او چو ماه است که نورش بی هیچ غیاب تابان است، ای خدیجه به نیک‌ترین نعمت خداوند دست یافته ای،

به هاشمِ جوانمرد که هیچ همتا ندارد سوگند خداوند میانتان را جمع آورد، به راستی که او پروردگار آرزوهاست،

احمد صلی الله علیه و آله سرور مردمان پیاده و سواره است ، پس مادام که شتر آدمی را ره می‌برد بر او سلام!»

خـدیجه گفت: بدانید محمد صـلی الله علیه و آله مقامی بلند و فضـیلتی نامور و دستی بسـیار گشاده دارد. آن‌گاه از مال و عطر چنان بر سـر زنان گلریزان کرد که همه حاضـران به شگفتی درافتادند. در آن دم در بهشت درخت طوبی نیز بر سر پریانِ سیه‌چشم گلریزان کرد. زنان شاباش‌ها را برچیدنـد و به یکـدیگر هـدیه می دادنـد . خـدیجه از گوسـفند و درهم و دینار و جامه و عطر هـدایای بسیار برای ابوطـالب فرسـتاد و ابوطـالب ولیمه‌ای بزرگ ترتیب داد. پیـامبر صـلی الله علیه و آله ایسـتاد و کمربند سفت کرد و خود به خـدمت مردم همت گمـارد و سه روز به اهـل مکه ولیمه داد و عموهـای پیـامبر صـلی الله علیه و آله نیز به فرمـان ایشـان خـدمت کردنـد. خـدیجه کسـی را بـه طـائف و دیگر شـهرها فرسـتاد و صـنعت‌گران را به منزلش دعـوت کرد و جواهرات و زیورآلات بسیار ساخت و جامه‌های بسیار دوخت و شمعی به شکل درخت با عنبر ساخت و بر آن طلا ریخت و از مشک و عنبر تمثال‌هایی بر روی آن درآورد و همچنان تا شـش ماه به کار عروسی پرداخت تا این‌که همه آن‌چه را نیاز داشت برآورده ساخت. پرده‌های دیبای گل‌دار با نقش‌هایی از خورشید و ماه آویخت و همه مجلس را فرش کرد و تخت‌ها و بالش‌هـایی از دیبـا و ابریشم چیـد و برای رسـول خـدا صـلی الله علیه و آله بر روی تختی از عـاج و آبنـوس بـا رویه‌هـایی از طلای درخشـان، به زیر ابریشم و پـارچه‌هـای نقشـین، نشـیمن‌گاهی فرش کرد و به کنیزان و خادمان خود جامه‌هایی از حریر و دیبای رنگارنگ پوشانـد و گیسوان کنیزان را با مرواریـد و مرجان آراست و دسـتبندهای زیبا به دسـتشان کرد و گردنبنـدهای طلا به گردنشـان آویخت و خادمـان را بـا مجمرهـایی از طلاـ پُر از عطر و عنبر و بخورهای مشک و عود ایسـتاند و در دست هر یک بادبزن‌هایی با نقش‌های زرین و حلقه‌های سـیمین نهاد و همه آنان را کنار نشـیمنگاه رسول خـدا صـلی الله علیه و آله ایسـتاند. سپس به چندی از کنیزان دف و به چندی شمع سپرد و در میان خانه شمع‌های بسیاری به شکل نخل گذاشت. وقتی این همه را آماده کرد همه زنان مکه را فراخواند. آنان همه آمدند و خدیجه عمه‌های پیامبر را در جایگاهی بالا نشاند. سـپس کسی را در پی ابوطالب فرستاد تا به هنگام زفاف حاضر باشد. شب فرا رسید و پیامبر صلی الله علیه و آله در میان عموهای خود با جامه‌ای قبطی مصـری و عمامه‌ای سـرخ آمد و غلامان بنی هاشم نیز با شمع و چراغ سر رسیدند. انبوه مردم در دره‌های مکه جمع شده بودند و پیامبر صلی الله علیه و آله را می‌نگریستند و عده‌ای نیز بر در سراپرده‌ها ایستاده بودند. از میان دندان‌ها و از پیشانی و از

زیر جامه‌های حضرت نور می‌تابید. چون به سرای خدیجه رسیدند پیامبر صلی الله علیه و آله همچون ماه تمام که از افق سر زده باشد، داخل شد. عموهای حضرت چون شیران بیشه، شادمان و آراسته چشم به ایشان دوخته بودند و به خاطر کرامتی که نصیبشان شده بود، خداوند را تحمید و تکبیر می‌گفتند. آن‌گاه همه وارد شدند و پیامبر صلی الله علیه و آله در نشیمنگاهی که در سرای خدیجه برای ایشان آماده شده بود، نشست. نور رخسار رسول خدا صلی الله علیه و آله فراتر از نور همه چراغ‌ها می... درخشید و زنان از آن‌همه حُسن و جمالی که می‌دیدند، متحیّر بودند. در آن دم خدیجه را برای رونمایی آماده کردند. او برای بار نخست بیرون آمد. جامه‌ای شکوهمند بر تن داشت و تاجی از طلای سرخ و مرصّع به مروارید و گوهر بر سر داشت و یک جفت خلخال زرین و منقّش به فیروزه بر پا داشت که چشم‌ها همانندش را ندیده بودند و گردنبندهای بی‌شمار از زمرد و یاقوت بر سینه داشت. چون پدیدار شد زنان دف زدند و یکی از آنان سرود:

«ای بنی عدنان! سربلندی و شکوهمندی به ما رُخ نمود و سرفراز شدیم،

از میان همه مردم خدیجه به رفعت رسید، به رفعتی که انس و جن جملگی به آن افتخار می‌کنند،

سخن از محمد صلی الله علیه و آله است که در میان فرزندان زنان در همه روزگاران هیچ همتایی ندارد، مادام که پرندگان بر شاخه‌ها می‌خوانند، ارجمندی‌ها و نیکی‌ها و آزرم همه از برای اوست،

بر او سلام و درود و رحمت بفرستید که او برترین فرزند از بنی عدنان است،

ای خدیجه! دست به سویش دراز کن و بدان که برگزیده خداوند رحمان نصیبت شده است.»

آن‌گاه زنان بنی هاشم آمدند تا برای بار دوم چهره خدیجه را به رسول خدا صلی الله علیه و آله بنمایند. ناگاه نوری از رخسار خدیجه تابید و فراتر از نور همه چراغ‌ها و شمع‌ها درخشید. دختران عبدالمطلب شگفت زده شدند و آن نور چنان روشنی گرفت که هیچ کس نوری همانندش ندیده بود. البته این از فضل رسول خدا صلی الله علیه و آله بود و هدیه خداوند متعال به خدیجه.

همه رو به خدیجه کردند و او بر همه حاضران سرآمد شده بود. جامه‌ای سپید و منقّش به طلا و مرصّع به گوهرهای سرخ و سبز و زرد و دیگر رنگ‌ها بر تن داشت. خدیجه زنی بلند قد و خوش‌اندام و چهارشانه و سپیدرو بود که در روزگار خود لطیف‌تر و بهتر از او وجود نداشت. در آن دم صفیه بنت عبدالمطلب روبروی او ایستاد و سرود:

«شادمانی با سرور آمد و بدیُمنی با اندوه رفت،

نور بخت ما تابید و از این تابش حالمان خوب شد،

این همه از وجود محمد صلی الله علیه و آله است که نامش در سراسر دشت‌ها و صحراها پیچیده،

اگر احمد صلی الله علیه و آله را با همه آفریدگان قیاس کنند، بی‌شک او رجحان می‌یابد،

از فضیلت او نشانه‌هایی بس آشکار برای قریش نمایان شده،

سعادت با محمد صلی الله علیه و آله است و کامیابی همواره با او یار،

او به خدیجه رسید که گُلِ کمال است و دریایی است که ساحلی سرشار دارد،

واشگفتا که در زیورهای خود چه خوب روست! و حال آنکه شکیبایی و وقار خود را از دست نداده، این محمد نبیّ است که در صفات نیکش جای هیچ عیب نیست،

بر او درود فرستید تا کامیاب شوید و خداوند از شما درگذرد.»

سپس به کنار خدیجه آمدند و او را پیش روی پیامبر صلی الله علیه و آله بردند و تاجش را از سرش برداشتند و بر سر پیامبر صلی الله علیه و آله گذاشتند. دف آوردند و نواختند و گفتند: ای خدیجه! امشب موهبتی به تو اختصاص یافته که در میان همه عرب و عجم به کسی جز تو نرسیده و نصیب کسی جز تو نشده، عزت و شرافتی که به دست آورده‌ای مبارکت باشد. سپس خدیجه با جامه‌ای زرد آراسته به زیورها و گوهرهای بسیار برای بار سوم رُخ نمود. مجلس از درخشش گوهری که جلوی تاجش بود روشن شد و سرتاسر خانه از نور و زیباییِ یاقوت سرخ تابناکی که پشت تاجش بود درخشش گرفت. صفیه بنت عبدالمطلب باز برخاست و سرود:

«شور سراسر دل را فراگرفت و خواب را از سر ربود،

و شب‌های دیدار در پسِ دوری‌های درازپا از نور وصال روشن شدند،

ای خدیجه! تو به فخری بزرگ دست یافته‌ای، چراکه به محبت گرانقدر مصطفی صلی الله علیه و آله نائل شده‌ای،

شکر این نعمت بر یکایک مردم، چه حاضر و چه غایب، واجب است،

مردمان و فرشتگان همه تکبیر سر می‌دهند و جبرییل در آسمان ندا می‌دهد:

ای احمد! تو به همه آرزوها دست یافتی، خداوند ستیزه‌جویان را از تو دور بدارد،

پس مادام که شتران ره می‌سپارند و بار خود در سرزمین‌ها فرود می‌آورند سلام بر تو باد!»

آن‌گاه خدیجه را کنار پیامبر صلی الله علیه و آله نشاندند و همه مردم از نزد او رفتند. پیامبر صلی الله علیه و آله با حالی خوش و خیالی آسوده با خدیجه ماند و هیچ زن دیگری را به همسری نگرفت تا این‌که خدیجه درگذشت. او پس از بعثت پیامبر صلی الله علیه و آله به ایشان ایمان آورد و حضرت را تصدیق کرد، سپس درگذشت و به کاخ‌های بهشت در باغ‌های برین ملکوت اعلی وارد شد - . الانوار و مفتاح السرور و الافکار: نسخه خطی. این نسخه در کتابخانه من موجود است و اضافاتی دارد که برخی از آن‌ها را در ادامه آورده‌ام. - .

می گویم: در بعضی نسخه‌ها پس از ابیات پایانی آمده: و رسول خدا صلی الله علیه و آله با عروس خود خلوت کرد و خداوند به جبرییل وحی فرمود که سوی بهشت فرود آی و از آن‌جا مشتی مشک و مشتی عنبر و مشتی کافور بردار و بر کوه‌های مکه بپاش. جبرییل چنین کرد و آن عطر همه دره‌ها و دشت‌ها و خانه‌ها و راه‌های مکه را فراگرفت، چنان که هر مردی با زنش خلوت کرده بود به او می گفت: این عطر چیست؟ و زن می گفت: عطر خدیجه و محمد صلی الله علیه و آله است.

**[ترجمه]

توضیح

المزمم هو الذی شد علیه الزمام و هو الذی یقاد به البعیر و العقیان من الذهب الخالص و الإرقال ضرب من العدو و فی بعض النسخ بالفاء من قولهم فلان یرفل فی مشیته أی یتبختر و الإغضاء إدناء الجفون و باح بسره أظهره و الجوی الحرقه و شده الوجد من عشق أو حزن و الصبوه المیل إلی الجهل و المراس بالکسر الشده و القوه و یقال لفت وجهه أی صرفه و الصبابه رقه الشوق و حرارته و لوعه الحب حرقته و الکمد بالتحریک الحزن المکتوم و الحجفه الترس و الوغد الرجل الذی یخدم بطعام بطنه و النذل الخسیس و الثلب التصریح بالعیب و التنقص و التغمغم الکلام لا یبین و أغرم بالشی ء أولع به و خطر الرجل فی مشیته رفع یدیه و وضعهما و جفل أسرع و الجافل المنزعج و الغزاله الشمس و التیار (۱) الموج و یقال قطع عرقا تیارا أی سریعه الجری و اعتکر اللیل و أعکر اشتد سواده و الهیف بالتحریک ضمر البطن و الخاصره و فرس هیفاء ضامره و السحیق البعید و السقلاط شی ء من صوف تلقیه المرأه علی هودجها أو ثیاب ککتان موشیه و کان وشیه خاتم و العیس بالکسر الإبل البیض یخالط بیاضها شی ء من الشقره.

أقول: إنما أوردت تلک الحکایه لاشتمالها علی بعض المعجزات و الغرائب و إن لم نثق بجمیع ما اشتملت علیه لعدم الاعتماد علی سندها (۲) کما أومأنا إلیه و إن کان مؤلفه من الأفاضل و الأماثل.

**[ترجمه]«المزمّم» حیوانی را گویند که بر آن «زمام» یعنی افسار ببندند ، و زمام همان است که شتر با آن کشیده میشود. «عقیان از طلا» یعنی طلای ناب و خالص . «إرقال»: نوعی دویدن است که البته در بعضی نسخه‌ها با فاء آمده، می گویند: «فلان یرفل فی مشیته» یعنی در راه رفتن می‌خرامد. «الإغضاء» روی هم گذاشتن پلک‌هاست. «باح بسرّه» یعنی سرّش را فاش کرد. «الجوی» یعنی سوز و گداز از شدت عشق یا اندوه. «الصبوه» گرایش به نادانی است. «المراس» به کسر میم یعنی شدت و قوت. می گویند «لفت وجهه» یعنی روی گرداند. «الصبابه» لطافت و حرارت عشق است. «لوعه الحبّ» یعنی سوز و گداز عشق. «الکَمَد» یعنی اندوه پنهان. «الحجفه» یعنی سپر. «الوغد» مردی است که به شکمش خدمت می کند. «النذل» یعنی خسیس. «الثلب» یعنی زبان گشودن به عیب و کمبود کسی. «التغمغم» یعنی کلام نامفهوم. «أغرم بالشیء» یعنی به چیزی آزمند شد. «خطر الرجل فی مشیته» یعنی در راه رفتن دستانش را بالا و پایین کرد. «جفل» یعنی از جا جست و «جافل» یعنی سراسیمه و هراسان . «الغزاله» یعنی خورشید. «التیار» یعنی موج، می گویند: «قطع عرقا تیارا» یعنی تند رو. «اعتکر اللیل» و «أعکر» یعنی تیرگی‌اش شدت یافت. «الهیف» به تحریک یعنی شکم و کمر باریک، «فرس هیفاء» یعنی «اسب کمر باریک». «السحیق» یعنی دوردست. «السقلاط» چیزی پشمین است که زنان بر کجاوه خود می‌بندند و یا جامه‌ای از کتان نقشین است که نقش‌هایش از

مُهر باشد. «العیس» به کسر یعنی شتر سفید که اندکی بور باشد.

می گویم: گرچه ما به سبب عـدم اعتماد به سـند این حکایت از همه محتوایش اطمینان نـداریم، اما به خاطر معجزات و غرایبی که در برداشت من آن را آوردم.

**[ترجمه]

«۲۰»

د، العدد القویه فِی الدُّرِّ أَنَّ فَاطِمَهَ علیها السلام وُلِدَتْ بَعْدَ مَا أَظْهَرَ اللَّهُ نُبُوَّهَ أَبِیهَا صلی الله علیه و آله

ص: ۷۷

۱- فی المطبوع: کشداد.

۲- جل روایات الوارده فیها مرسلات لم یعلم مأخذها، و هی بقصص العامّه أشبه، و أما المؤلّف فقد عرفت قبلا الشک فی کونه من مشایخ الشهید بل هو متقدم علیه و علی ابن تیمیه المتوفی سنه ۷۲۸، و علی أی فالرجل مجهول لا نعرف شیئا من حاله غیر ما قدمناه فی اول الحکایه.

بِخَمْسِ سِنِينَ وَ قُرَيْشٌ تَبْنِی الْبَیْتَ (۱) وَ رُوِیَ أَنَّهَا وُلِدَتْ علیها السلام فِی جُمَادَی الْآخِرَهِ یَوْمَ الْعِشْرِینَ مِنْهُ سَنَهَ خَمْسٍ وَ أَرْبَعِینَ مِنْ مَوْلِدِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله.

فِی الْمَنَاقِبِ، رُوِیَ أَنَّ فَاطِمَهَ علیها السلام وُلِدَتْ بِمَکَّهَ بَعْدَ الْمَبْعَثِ بِخَمْسِ سِنِینَ وَ بَعْدَ الأسری (الْإِسْرَاءِ) بِثَلَاثِ سِنِینَ فِی الْعِشْرِینَ مِنْ جُمَادَی الْآخِرَهِ وَ وَلَدَتِ الْحَسَنَ علیه السلام وَ لَهَا اثْنَتَا عَشْرَهَ سَنَهً وَ قِیلَ إِحْدَی عَشْرَهَ سَنَهً بَعْدَ الْهِجْرَهِ (۲) وَ کَانَ بَیْنَ وِلَادَتِهَا الْحَسَنَ وَ بَیْنَ حَمْلِهَا بِالْحُسَیْنِ عَلَیْهِ السَّلَامُ خَمْسُونَ یَوْماً.

وَ رُوِیَ أَنَّهَا وُلِدَتْ خَمْسَ سِنِینَ قَبْلَ ظُهُورِ الرِّسَالَهِ (۳) وَ نُزُولِ الْوَحْیِ وَ قِیلَ بَیْنَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله جَالِسٌ بِالْأَبْطَحِ وَ مَعَهُ عَمَّارُ بْنُ یَاسِرٍ وَ الْمُنْذِرُ بْنُ الضَّحْضَاحِ وَ أَبُو بَکْرٍ وَ عُمَرُ وَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ وَ الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَ حَمْزَهُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِذْ هَبَطَ عَلَیْهِ جَبْرَئِیلُ علیه السلام فِی صُورَتِهِ الْعُظْمَی قَدْ نَشَرَ أَجْنِحَتَهُ حَتَّی أَخَذَتْ مِنَ الْمَشْرِقِ إِلَی الْمَغْرِبِ فَنَادَاهُ یَا مُحَمَّدُ الْعَلِیُّ الْأَعْلَی یَقْرَأُ عَلَیْکَ السَّلَامَ وَ هُوَ یَأْمُرُکَ أَنْ تَعْتَزِلَ عَنْ خَدِیجَهَ أَرْبَعِینَ صَبَاحاً فَشَقَّ ذَلِکَ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ کَانَ لَهَا مُحِبّاً وَ بِهَا وَامِقاً (۴) قَالَ فَأَقَامَ النَّبِیُّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ أَرْبَعِینَ یَوْماً یَصُومُ النَّهَارَ وَ یَقُومُ اللَّیْلَ حَتَّی إِذَا کَانَ فِی آخِرِ أَیَّامِهِ تِلْکَ بَعَثَ إِلَی خَدِیجَهَ بِعَمَّارِ بْنِ یَاسِرٍ وَ قَالَ قُلْ لَهَا یَا خَدِیجَهُ لَا تَظُنِّی أَنَّ انْقِطَاعِی عَنْکِ (هِجْرَهٌ) وَ لَا قِلًی (۵) وَ لَکِنْ رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ أَمَرَنِی بِذَلِکَ لتنفذ (لِیُنْفِذَ) أَمْرَهُ فَلَا تَظُنِّی یَا خَدِیجَهُ إِلَّا خَیْراً فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَیُبَاهِی بِکِ کِرَامَ مَلَائِکَتِهِ کُلَّ یَوْمٍ مِرَاراً فَإِذَا جَنَّکِ اللَّیْلُ فَأَجِیفِی (۶) الْبَابَ وَ خُذِی مَضْجَعَکِ مِنْ فِرَاشِکِ فَإِنِّی فِی مَنْزِلِ فَاطِمَهَ بِنْتِ أَسَدٍ فَجَعَلَتْ خَدِیجَهُ تَحْزَنُ فِی

۱- قد عرفت سابقا ان بناء البیت کان قبل مبعثه صلّی اللّه علیه و آله. نعم ذکر ذلک أیضا ابن الخشاب فی کتابه.

۲- أی و قیل: ولدت الحسن بعد الهجره، و لها إحدی عشره سنه.

۳- ذلک قول العامّه، و سیأتی الخلاف فی دلالتها و بیان أقوی الأقوال فی باب ولادتها فی المجلد العاشر علی ترتیب المصنّف.

۴- الوامق: المحب.

۵- هجره و لا قلی خ ل، أقول: أی و لا غضب.

۶- قال الجوهریّ: أجفت الباب: رددته. منه رحمه اللّه.

كُلِّ يَوْمٍ مِرَاراً لِفَقْدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَلَمَّا كَانَ فِي كَمَالِ الْأَرْبَعِينَ هَبَطَ جَبْرَئِيلُ علیه السلام فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ الْعَلِيُّ الْأَعْلَى يُقْرِئُكَ السَّلَامَ وَ هُوَ يَأْمُرُكَ أَنْ تَتَأَهَّبَ لِتَحِيَّتِهِ وَ تُحْفَتِهِ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله يَا جَبْرَئِيلُ وَ مَا تُحْفَةُ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ مَا تَحِيَّتُهُ قَالَ لَا عِلْمَ لِي قَالَ فَبَيْنَا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله كَذَلِكَ إِذْ هَبَطَ مِيكَائِيلُ وَ مَعَهُ طَبَقٌ مُغَطًّى بِمِنْدِيلِ سُنْدُسٍ أَوْ قَالَ إِسْتَبْرَقٍ فَوَضَعَهُ بَيْنَ يَدَيِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ أَقْبَلَ جَبْرَئِيلُ علیه السلام وَ قَالَ يَا مُحَمَّدُ يَأْمُرُكَ رَبُّكَ أَنْ تَجْعَلَ اللَّيْلَةَ إِفْطَارَكَ عَلَى هَذَا الطَّعَامِ فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام كَانَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله إِذَا أَرَادَ أَنْ يُفْطِرَ أَمَرَنِي أَنْ أَفْتَحَ الْبَابَ لِمَنْ يَرِدُ إِلَى الْإِفْطَارِ فَلَمَّا كَانَ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ أَقْعَدَنِي النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله عَلَى بَابِ الْمَنْزِلِ وَ قَالَ يَا ابْنَ أَبِي طَالِبٍ إِنَّهُ طَعَامٌ مُحَرَّمٌ إِلَّا عَلَيَّ قَالَ عَلِيٌّ علیه السلام فَجَلَسْتُ عَلَى الْبَابِ وَ خَلَا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله بِالطَّعَامِ وَ كَشَفَ الطَّبَقَ فَإِذَا عِذْقٌ (۱) مِنْ رُطَبٍ وَ عُنْقُودٌ مِنْ عِنَبٍ فَأَكَلَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله مِنْهُ شِبَعاً وَ شَرِبَ مِنَ الْمَاءِ رِيّاً وَ مَدَّ يَدَهُ لِلْغَسْلِ فَأَفَاضَ الْمَاءَ عَلَيْهِ جَبْرَئِيلُ وَ غَسَلَ يَدَهُ مِيكَائِيلُ وَ تَمَنْدَلَهُ إِسْرَافِيلُ وَ ارْتَفَعَ فَاضِلُ الطَّعَامِ مَعَ الْإِنَاءِ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ قَامَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله لِيُصَلِّيَ فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ جَبْرَئِيلُ وَ قَالَ الصَّلَاةُ مُحَرَّمَةٌ عَلَيْكَ فِي وَقْتِكَ حَتَّى تَأْتِيَ إِلَى مَنْزِلِ خَدِيجَةَ فَتُوَاقِعَهَا فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ آلَى (۲) عَلَى نَفْسِهِ أَنْ يَخْلُقَ مِنْ صُلْبِكَ فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً فَوَثَبَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَى مَنْزِلِ خَدِيجَةَ قَالَتْ خَدِيجَةُ رِضْوَانُ اللَّهِ عَلَيْهَا وَ كُنْتُ قَدْ أَلِفْتُ الْوَحْدَةَ فَكَانَ إِذَا جَنَّنِي اللَّيْلُ غَطَّيْتُ رَأْسِي وَ أَسْجَفْتُ (۳) سِتْرِي وَ غَلَّقْتُ بَابِي وَ صَلَّيْتُ وِرْدِي (۴) وَ أَطْفَأْتُ مِصْبَاحِي وَ أَوَيْتُ إِلَى فِرَاشِي فَلَمَّا كَانَ فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ لَمْ أَكُنْ بِالنَّائِمَةِ وَ لَا بِالْمُنْتَبِهَةِ إِذْ جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَقَرَعَ الْبَابَ فَنَادَيْتُ مَنْ هَذَا الَّذِي يَقْرَعُ حَلْقَةً لَا يَقْرَعُهَا إِلَّا مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله قَالَتْ خَدِيجَةُ فَنَادَى النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله بِعُذُوبَةِ كَلَامِهِ وَ حَلَاوَةِ مَنْطِقِهِ افْتَحِي يَا خَدِيجَةُ فَإِنِّي مُحَمَّدٌ قَالَتْ خَدِيجَةُ فَقُمْتُ فَرِحَةً مُسْتَبْشِرَةً بِالنَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ فَتَحْتُ الْبَابَ وَ دَخَلَ

۱- العذق بالكسر: عنقود العنب و الرطب، يقال بالفارسيه: «خوشه».

۲- أي حلف.

۳- قال الجوهريّ: اسجفت الستر: أرسلته. منه.

۴- الورد: الصلاه، أو الجزء من القرآن يقوم به الإنسان كل ليله.

النَّبِيُّ الْمَنْزِلَ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله إِذَا دَخَلَ الْمَنْزِلَ دَعَا بِالْإِنَاءِ فَتَطَهَّرَ لِلصَّلَاهِ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ يُوجِزُ فِيهِمَا ثُمَّ يَأْوِي إِلَى فِرَاشِهِ فَلَمَّا كَانَ فِي تِلْكَ اللَّيْلَهِ لَمْ يَدْعُ بِالْإِنَاءِ وَ لَمْ يَتَأَهَّبْ بِالصَّلَاهِ (١) غَيْرَ أَنَّهُ أَخَذَ بِعَضُدِي وَ أَقْعَدَنِي عَلَى فِرَاشِهِ وَ دَاعَبَنِي وَ مَازَحَنِي وَ كَانَ بَيْنِي وَ بَيْنَهُ مَا يَكُونُ بَيْنَ الْمَرْأَهِ وَ بَعْلِهَا فَلَا وَ الَّذِي سَمَكَ السَّمَاءَ وَ أَنْبَعَ الْمَاءَ مَا تَبَاعَدَ عَنِّي النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله حَتَّى حَسِسْتُ بِثِقْلِ فَاطِمَهَ فِي بَطْنِي.

وَ فِيهِ عَنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عليهما السلام كَيْفَ كَانَتْ وِلَادَهُ فَاطِمَهَ عليها السلام قَالَ نَعَمْ إِنَّ خَدِيجَهَ عَلَيْهَا رِضْوَانُ اللَّهِ لَمَّا تَزَوَّجَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله هَجَرَتْهَا نِسْوَهُ مَكَّهَ فَكُنَّ لَا يَدْخُلْنَ عَلَيْهَا وَ لَا يُسَلِّمْنَ عَلَيْهَا وَ لَا يَتْرُكْنَ امْرَأَهً تَدْخُلُ عَلَيْهَا فَاسْتَوْحَشَتْ خَدِيجَهُ مِنْ ذَلِكَ فَلَمَّا حَمَلَتْ بِفَاطِمَهَ عليها السلام صَارَتْ تُحَدِّثُهَا فِي بَطْنِهَا وَ تُصَبِّرُهَا وَ كَانَتْ خَدِيجَهُ تَكْتُمُ ذَلِكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَدَخَلَ يَوْماً وَ سَمِعَ خَدِيجَهَ تُحَدِّثُ فَاطِمَهَ فَقَالَ لَهَا يَا خَدِيجَهُ مَنْ يُحَدِّثُكِ قَالَتِ الْجَنِينُ الَّذِي فِي بَطْنِي يُحَدِّثُنِي وَ يُؤْنِسُنِي فَقَالَ لَهَا هَذَا جَبْرَئِيلُ يُبَشِّرُنِي أَنَّهَا أُنْثَى وَ أَنَّهَا النَّسَمَهُ الطَّاهِرَهُ الْمَيْمُونَهُ وَ أَنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى سَيَجْعَلُ نَسْلِي مِنْهَا وَ سَيَجْعَلُ مِنْ نَسْلِهَا أَئِمَّهً فِي الْأُمَّهِ يَجْعَلُهُمْ خُلَفَاءَهُ فِي أَرْضِهِ بَعْدَ انْقِضَاءِ وَحْيِهِ فَلَمْ تَزَلْ خَدِيجَهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَلَى ذَلِكَ إِلَى أَنْ حَضَرَتْ وِلَادَتُهَا فَوَجَّهَتْ إِلَى نِسَاءِ قُرَيْشٍ وَ نِسَاءِ بَنِي هَاشِمٍ يَجِئْنَ وَ يَلِينَ مِنْهَا مَا تَلِي النِّسَاءُ مِنَ النِّسَاءِ فَأَرْسَلْنَ إِلَيْهَا عَصَيْتِينَا وَ لَمْ تَقْبَلِي قَوْلَنَا وَ تَزَوَّجْتِ مُحَمَّداً يَتِيمَ أَبِي طَالِبٍ فَقِيراً لَا مَالَ لَهُ فَلَسْنَا نَجِي ءُ وَ لَا نَلِي مِنْ أَمْرِكِ شَيْئاً فَاغْتَمَّتْ خَدِيجَهُ لِذَلِكَ فَبَيْنَا هِيَ كَذَلِكَ إِذْ دَخَلَ عَلَيْهَا أَرْبَعُ نِسْوَهٍ طِوَالٍ كَأَنَّهُنَّ مِنْ نِسَاءِ بَنِي هَاشِمٍ فَفَزِعَتْ مِنْهُنَّ فَقَالَتْ لَهَا إِحْدَاهُنَّ لَا تَحْزَنِي يَا خَدِيجَهُ فَإِنَّا رُسُلُ رَبِّكِ إِلَيْكِ وَ نَحْنُ أَخَوَاتُكِ أَنَا سَارَهُ وَ هَذِهِ آسِيَهُ بِنْتُ مُزَاحِمٍ وَ هِيَ رَفِيقَتُكِ فِي الْجَنَّهِ وَ هَذِهِ مَرْيَمُ بِنْتُ عِمْرَانَ وَ هَذِهِ صَفْرَاءُ (٢) (صَفُورَاءُ) بِنْتُ شُعَيْبٍ بَعَثَنَا اللَّهُ تَعَالَى إِلَيْكِ لِنَلِيَ مِنْ أَمْرِكِ مَا تَلِي النِّسَاءُ مِنَ النِّسَاءِ فَجَلَسَتْ وَاحِدَهٌ عَنْ يَمِينِهَا وَ الْأُخْرَى عَنْ يَسَارِهَا وَ الثَّالِثَهُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهَا وَ الرَّابِعَهُ مِنْ خَلْفِهَا فَوَضَعَتْ خَدِيجَهُ فَاطِمَهَ عليها السلام طَاهِرَهً مُطَهَّرَهً فَلَمَّا سَقَطَتْ إِلَى

١- للصلاه خ ل.

٢- تقدم في باب أحوال موسى عليه السلام الخلاف في اسمها و انها الصفوراء او الصفراء.

الْأَرْضِ أَشْرَقَ مِنْهَا النُّورُ حَتَّى دَخَلَ بُيُوتَاتِ مَكَّهَ وَ لَمْ يَبْقَ فِی شَرْقِ الْأَرْضِ وَ لَا غَرْبِهَا مَوْضِعٌ إِلَّا أَشْرَقَ فِيهِ ذَلِکَ النُّورُ فَتَنَاوَلَتْهَا الْمَرْأَهُ الَّتِی کَانَتْ بَيْنَ يَدَيْهَا فَغَسَلَتْهَا بِمَاءِ الْکَوْثَرِ وَ أَخْرَجَتْ خِرْقَتَيْنِ بَيْضَاوَيْنِ أَشَدَّ بَيَاضاً مِنَ اللَّبَنِ وَ أَطْيَبَ رَائِحَهً مِنَ الْمِسْکِ وَ الْعَنْبَرِ فَلَفَّتْهَا بِوَاحِدَهٍ وَ قَنَّعَتْهَا بِالْأُخْرَی ثُمَّ اسْتَنْطَقَتْهَا فَنَطَقَتْ فَاطِمَهُ علیها السلام بِشَهَادَهِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ أَبِی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سَيِّدُ الْأَنْبِيَاءِ وَ أَنَّ بَعْلِی سَيِّدُ الْأَوْصِيَاءِ وَ أَنَّ وُلْدِی سَيِّدُ الْأَسْبَاطِ ثُمَّ سَلَّمَتْ عَلَيْهِنَّ وَ سَمَّتْ كُلَّ وَاحِدَهٍ مِنْهُنَّ بِاسْمِهَا وَ ضَحِكْنَ إِلَيْهَا وَ تَبَاشَرَتِ (۱) الْحُورُ الْعِينُ وَ بَشَّرَ أَهْلُ الْجَنَّهِ بَعْضُهُمْ بَعْضاً بِوِلَادَهِ فَاطِمَهَ علیها السلام وَ حَدَثَ فِی السَّمَاءِ نُورٌ زَاهِرٌ لَمْ تَرَهُ الْمَلَائِکَهُ قَبْلَ ذَلِکَ الْيَوْمِ فَلِذَلِکَ سُمِّيَتِ الزَّهْرَاءَ علیها السلام وَ قَالَتْ خُذِيهَا يَا خَدِيجَهُ طَاهِرَهً مُطَهَّرَهً زَکِيَّهً مَيْمُونَهً بُورِکَ فِيهَا وَ فِی نَسْلِهَا فَتَنَاوَلَتْهَا خَدِيجَهُ علیها السلام فَرِحَهً مُسْتَبْشِرَهً فَأَلْقَمَتْهَا ثَدْيَهَا فَشَرِبَتْ فَدَرَّ عَلَيْهَا وَ کَانَتْ علیها السلام تَنْمِی فِی کُلِّ يَوْمٍ کَمَا يَنْمِی الصَّبِیُّ فِی شَهْرٍ وَ فِی شَهْرٍ کَمَا يَنْمِی الصَّبِیُّ فِی سَنَهٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَيْهَا وَ عَلَی أَبِيهَا وَ بَعْلِهَا وَ بَنِيهَا (۲).

کِتَابُ الدُّرِّ النَّظِيمِ، مِثْلَ مَا مَرَّ مِنَ الرِّوَايَاتِ کُلِّهَا (۳)

أقول: سيأتی أحوال فاطمه صلوات الله علیها و ولادتها فی المجلد العاشر و أحوال سائر أولاد خدیجه رضی الله عنها فی باب أحوال أولاد النبی صلی الله علیه و آله.

۱- و تباشرن خ ل.

۲- العدد: مخطوط، ليست نسخته موجوده عندی.

۳- الدر النظیم: مخطوط، ليست نسخته موجوده عندی.

**[ترجمه]العدد القویه در الدرّ: حضرت فاطمه سلام الله علیها پنج سال پس از آن‌که خداوند نبوت پدر ایشان صلی الله علیه و آله را آشکار کرد

ص: ۷۷

و قریشیان کعبه را ساختند - . پیشتر دانستیم که ساخته شدن کعبه پیش از بعثت پیامبر ص بوده است، در هر حال ابن خشاب نیز این در کتاب خود چنین آورده است. - ،

به دنیا آمد. نیز روایت شده که ایشان در بیستم جمادی الآخر در چهل و پنج سالگی پیامبر صلی الله علیه و آله به دنیا آمد.

المناقب: روایت شده که حضرت فاطمه سلام الله علیها پنج سال پس از بعثت و سه سال پس از شب اسراء در بیستم جمادی الآخر در مکه به دنیا آمد. ایشان امام حسن علیه السلام را در دوازده سالگی، و یا به قولی در یازده سالگی، پس از هجرت به دنیا آورد. میان روزی که ایشان امام حسن علیه السلام را به دنیا آورد و روزی که امام حسین علیه السلام را آبستن شد پنجاه روز فاصله بود.

نیز روایت شده که حضرت فاطمه سلام الله علیها پنج سال پیش از ظهور رسالت و نزول وحی به دنیا آمد. آورده‌اند که پیامبر صلی الله علیه و آله در ابطح نشسته بود و عمار بن یاسر و منذر بن ضحضاح و ابوبکر و عمر و علی بن ابی طالب و عباس بن عبدالمطلب و حمزه بن عبدالمطلب در حضور ایشان بودند. ناگاه جبرییل در هیبت شکوهمند خود بر حضرت فرود آمد و بال‌هایش را گستراند، چنان که از مشرق تا به مغرب را فروپوشید. سپس ندا سر داد: ای محمد! خداوند علیّ اعلی به تو سلام می‌رساند و فرمان می‌دهد که چهل روز از خدیجه دوری گزین. این برای پیامبر صلی الله علیه و آله که خدیجه را بسیار دوست می‌داشت و شیفته‌اش بود بسیار سخت بود. پیامبر صلی الله علیه و آله تا چهل روز روزها را روزه گرفت و شب‌ها را بیدار سر کرد. چون آخرین روزهای آن رسید عمار بن یاسر را نزد خدیجه فرستاد و گفت: به او بگو ای خدیجه! گمان مکن گسستن من از تو به خاطر جدایی‌گزینی است و غمگین مباش، چراکه پروردگارم عزوجل مرا بدین کار امر فرموده تا خواست خود را اجرا کند، ای خدیجه! گمان به خیر بِبَر، خداوند عزوجل نزد گرامی‌ترین فرشتگان خود هر روز بارها به تو مباهات می‌کند، پس چون شب شد در را ببند و در بستر خود آرام بخواب، من در خانه فاطمه بنت اسد هستم. اما خدیجه در فراق رسول خدا صلی الله علیه و آله هر روز بارها اندوه می‌خورد. چون چهل روز به سر رسید، جبرییل فرود آمد و گفت: ای محمد! خداوند علیّ اعلی به تو سلام می‌رساند و فرمان می‌دهد که خود را برای شادباش و هدیه او آماده کن. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای جبرییل! هدیه و شادباش پروردگار جهانیان چیست؟ گفت: من نمی‌دانم. در همان اوان ناگاه میکاییل فرود آمد و طبقی آورد که با دستمالی از ابریشم لطیف، یا پارچه زربافت، پوشیده شده بود. آن را پیش روی پیامبر صلی الله علیه و آله گذاشت. جبرییل رو به حضرت کرد و گفت: ای محمد! پروردگارت به تو فرمان می‌دهد که امشب با این غذا افطار کن. علی بن ابی طالب علیه السلام می‌فرماید: پیامبر صلی الله علیه و آله هرگاه می‌خواست افطار کند، به من امر می‌کرد در را باز کنم تا هر کس می‌خواهد بر افطار ایشان وارد شود، اما آن شب پیامبر صلی الله علیه و آله مرا بر در خانه نشاند و فرمود: ای پسر ابوطالب! این غذا جز من بر همه حرام است. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: من بر در نشستم و پیامبر صلی الله علیه و آله تنها بر سر آن غذا نشست و روی طبق را پس زد و دید خوشه‌ای رطب و خوشه‌ای انگور در آن است. پیامبر

صلی الله علیه و آله سیر از آن طبق خورد و سیر آب نوشید و دست مبارکش را برای شستن دراز کرد. جبرییل بر دستان مبارک حضرت آب ریخت و جبرییل دستان ایشان را شست و اسرافیل با دستمال دستان ایشان را خشک کرد و آن‌گاه بقیه غذا با آن ظرف به آسمان رفت. سپس پیامبر صلی الله علیه و آله برخاست تا نماز بخواند. ناگاه جبرییل آمد و گفت: اکنون نماز بر تو حرام است تا آن‌گاه که به خانه خدیجه بروی و با او درآمیزی، خداوند عزوجل به بزرگی خود سوگند یاد کرده که امشب از صُلب تو ذرّیه‌ای پاک بیافریند. رسول خدا صلی الله علیه و آله سوی خانه خدیجه شتافت. خدیجه می‌گوید: من با تنهایی انس گرفته بودم و چون شب می‌شد سرم را می‌پوشاندم و پرده‌ام را پایین می‌کشیدم در خانه‌ام را می‌بستم و نمازم را به جا می‌آوردم و چراغم را خاموش می‌کردم و به بسترم می‌رفتم. در آن شب بین خواب و بیداری بودم که ناگهان پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و در زد. من گفتم: کیست که حلقه‌ای را می‌کوبد که جز محمد صلی الله علیه و آله کسی آن را نمی‌کوبد؟! پیامبر صلی الله علیه و آله با کلام دلنشین و بیان شیرین خود فرمود: باز کن ای خدیجه! محمد صلی الله علیه و آله هستم. خدیجه می‌گوید: من از مژده پیامبر شادمان برخاستم و در را باز کردم و پیامبر صلی الله علیه و آله وارد خانه شد. وقتی ایشان وارد خانه شد ظرف آب خواست. آن‌گاه وضو گرفت و برخاست دو رکعت نماز موجز خواند. سپس به بستر خود رفت. در آن شب پیامبر صلی الله علیه و آله هنوز ظرف آب را نخواسته بود و برای نماز آماده نشده بود که بازوی مرا گرفت و مرا در بستر خود نشاند و با من شوخی و مزاح کرد و چنان شد که میان زن و شوهران شود، به خدایی که آسمان را شکافت و آب را جاری ساخت، هنوز پیامبر صلی الله علیه و آله از من دور نشده بود که من بار فاطمه سلام الله علیها را در شکمم احساس کردم.

و در همان‌جا از مُفضّل بن عمر روایت شده: به امام جعفر صادق علیه السلام عرض کردم: حضرت فاطمه سلام الله علیها چگونه زاده شد؟ ایشان فرمود: بله؛ وقتی خدیجه با رسول خدا ازدواج کرد، زنان مکه از او دوری کردند و نه نزدش می‌آمدند و نه به او سلام می‌کردند و نه می‌گذاشتند زنی به نزدش برود. دل خدیجه از این وضع به تنگ آمده بود. وقتی او حضرت فاطمه سلام الله علیها را باردار شد، حضرت فاطمه سلام الله علیها درون شکم خدیجه با او سخن می‌گفت و به او دلداری می‌داد و خدیجه این موضوع را از رسول خدا پنهان می‌کرد. روزی پیامبر صلی الله علیه و آله وارد خانه شد و شنید که خدیجه دارد با حضرت فاطمه سلام الله علیها سخن می‌گوید. به او فرمود: ای خدیجه! چه کسی با تو سخن می‌گوید؟ گفت: جنینی که در شکم دارم با من سخن می‌گوید و مرا آرام می‌کند. حضرت فرمود: جبرییل نزدم آمد و مژده داد که او دختر است و انسانی بسیار پاک و خجسته است که خداوند تبارک و تعالی ادامه نسل مرا از او قرار خواهد داد و از نسل او در میان امت امامانی بر جا می‌گذارد که پس از انقضای وحی ایشان را در زمین به جانشینی خود می‌گذارد. خدیجه همچنان در آن حال بود تا این‌که هنگام ولادت حضرت فرا رسید. او کسی را در پی زنان قریش و زنان بنی هاشم فرستاد تا بیایند و کاری را که زنان برای زنان انجام می‌دهند برای او انجام دهند. آنان به او پیغام دادند تو از ما نافرمانی کردی و سخن ما را نپذیرفتی و با محمد صلی الله علیه و آله یتیم ابوطالب ازدواج کردی که تهیدست بود و هیچ مال و منالی نداشت، پس ما نیز نمی‌آییم و در کار تو هیچ به عهده نمی‌گیریم. خدیجه از این پیغام سخت اندوهگین شد. در همان اوان ناگاه چهار بانوی بلندقامت که گویی از زنان بنی هاشم بودند، بر او وارد شدند. خدیجه از آنان ترسید. یکی از آنان گفت: غمگین مباش ای خدیجه! ما فرستادگان پروردگارت هستیم و خواهران توییم، من ساره هستم و این آسیه بنت مُزاحم است که در بهشت دوست توست و این مریم بنت عِمران است و این صفوراء بنت شُعیب است، خداوند ما را فرستاده تا کاری را که زنان برای زنان انجام می‌...

دهند، ما برایت انجام دهیم. آن‌گاه یکی از ایشان سمت راست خدیجه و دیگری سمت چپ او و سومی روبروی او و چهارمی پشت سرش نشست و این‌گونه خدیجه حضرت فاطمه سلام الله علیها ، آن بانوی پاک و پاکدامن را به دنیا آورد. وقتی حضرت فاطمه سلام الله علیها به زمین رسید، از ایشان چنان نوری تابید که به همه خانه‌های مکه راه یافت و از شرق تا به غرب زمین همه جا را روشن کرد. بانویی که روبروی خدیجه بود ایشان را در آغوش گرفت و با آب کوثر شست و سپس دو پارچه سفیدتر از شیر و خوش‌بوتر از مشک و عنبر درآورد و یکی را بر تن حضرت سلام الله علیها و دیگری را بر سر ایشان پیچید. آن‌گاه با حضرت سلام الله علیها سخن گفت و ایشان زبان به شهادت گشود و فرمود: هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، پدرم رسول خدا صلی الله علیه و آله سرور پیامبران است و شوهرم سرور اوصیاء است و فرزندانم سروران همه نوادگان‌اند. سپس به آنان سلام کرد و هر یک از ایشان را به نامش ندا داد و آنان در چهره ایشان لبخند زدند. پریان سیاه‌چشم و اهل بهشت ولادت حضرت فاطمه سلام الله علیها را به یکدیگر مژده دادند و در آسمان چنان نور زاهر و تابناکی پدیدار شد که هیچ یک از فرشتگان تا پیش از آن روز چنین نوری ندیده بودند. از این رو حضرت سلام الله علیها زهرا نامیده شد. آن بانو به خدیجه گفت: ای خدیجه! فرزند پاک و پاک‌دامن و معصوم و خجسته‌ات را بگیر که در وجود او و نسلش برکت بسیار نهاده شده. خدیجه شاد و خوشحال حضرت سلام الله علیها را گرفت و سینه خود را در دهان مبارک ایشان گذاشت و ایشان نوشید و شیر سوی دهان ایشان سرازیر شد. حضرت سلام الله علیها در یک روز چنان بزرگ می‌شد که کودکان در یک ماه بزرگ شوند و در یک ماه چنان که کودکان در یک سال. درود خداوند بر ایشان و بر پدر و شوهر و فرزندان ایشان علیه السلام - . العدد القویه. - .

کتاب «الدّرّ النّظیم» همانند همه این روایات را آورده است - . الدرّ النّظیم - .

می‌گویم: احوال حضرت فاطمه سلام الله علیها و شرح ولادت ایشان در جلد دهم و احوال بقیه فرزندان خدیجه در باب احوال فرزندان پیامبر صلی الله علیه و آله خواهد آمد.

**[ترجمه]

باب ۶ أسمائه صلی الله علیه و آله و عللها و...

اشاره

معنی کونه صلی الله علیه و آله أمیا و أنه کان عالما بکل لسان و ذکر خواتیمه و نقوشها و أثوابه و سلاحه و دوابّه و غیرها مما یتعلّق به صلی الله علیه و آله

**[ترجمه]و سبب این نام‌ها و بیان معنای اُمّی بودن ایشان و شرح این‌که ایشان همه زبان‌ها را می‌دانسته و ذکر انگشتری‌ها و نقش‌های آنها و جامه‌ها و سلاح و چهارپا و دیگر چیزهایی که به حضرت تعلّق داشته است.

**[ترجمه]

الآیات

الأعراف: «الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَ»(۱۵۷) (و قال): «فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِ»(۱۵۸)

التوبه: «لَقَدْ جاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ ما عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ»(۱۲۸)

هود: «إِنَّنِى لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَ بَشِيرٌ»(۲)

العنكبوت: «وَ ما كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتابٍ وَ لا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ»(۴۸)

الأحزاب: «يا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْناكَ شاهِداً وَ مُبَشِّراً وَ نَذِيراً* وَ داعِياً إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَ سِراجاً مُنِيراً»(۴۵-۴۶)

الفتح: «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ»(۲۹)

المزمل: «يا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ* قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا»(۱-۲)

المدثر: «يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ* قُمْ فَأَنْذِرْ»(۱-۲)

(۱)

lt;meta info="- الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَ - . اعراف / ۱۵۷ -

{همانان که از این فرستاده پیامبر درس نخوانده پیروی می‌کنند.}

- «فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِ» - . اعراف / ۱۵۸ -

{پس به خدا و فرستاده او که پیامبر درس نخوانده ای است ایمان آورید.}

- «لَقَدْ جاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ ما عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ» - . توبه / ۱۲۸ -

{قطعا برای شما پیامبری از خودتان آمد که بر او دشوار است شما در رنج بیفتید به [هدایت] شما حریص و نسبت به مؤمنان دلسوز مهربان است}.

- «إِنَّنِى لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَ بَشِيرٌ» - . هود / ۲ -

{به راستی من از جانب او برای شما هشداردهنده و بشارتگرم.}

- «وَ ما كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتابٍ وَ لا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ» - . عنکبوت / ۴۸. -

{و تو هیچ کتابی را پیش از این نمی خواندی و با دست [راست] خود [کتابی] نمی نوشتی و گر نه باطل اندیشان قطعا به شک می افتادند.}

- «يا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْناكَ شاهِداً وَ مُبَشِّراً وَ نَذِيراً * وَ داعِياً إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَ سِراجاً مُنِيراً» - . احزاب / ۴۵ - ۴۶ -

{ای پیامبر ما تو را [به سمت] گواه و بشارتگر و هشداردهنده فرستادیم، و دعوت کننده به سوی خدا به فرمان او و چراغی تابناک.}

- «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» - . فتح / ۲۹ -

{محمد فرستاده خداست.}

- «يا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ * قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا» - . مزمل / ۱ - ۲ -

{ای جامه به خویشتن فرو پیچیده، به پا خیز شب را مگر اندکی.}

- «يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ» - . مدثر / ۱ - ۲ -

{ای کشیده ردایِ شب بر سر، برخیز و بترسان}. - . آیات دیگری نیز هست که مؤلف نیاورده، از جمله آل عمران / ۱۴۳: «وَ ما مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ»، احزاب / ۴۰: «ما كانَ مُحَمَّدٌ أَبا أَحَدٍ مِنْ رِجالِكُمْ»، محمد / ۲: «وَ آمَنُوا بِما نُزِّلَ عَلى مُحَمَّدٍ»، صف / ۶: «وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ». البته سیر روایاتی که می‌آیند و تأویل‌هایی که در پی دارند اقتضا می‌کند از آیات دیگری نیز یاد شود، همچون کلام حق تعالی: «طه» و «حم» و «يس» و «النَّجْمِ» و «الشَّمْسِ وَ ضُحاها» و «التِّينِ وَ الزَّيْتُونِ» و «ذِكْراً رَسُولًا» و «ن وَ الْقَلَمِ» و «عَبْدُ اللَّهِ» و دیگر آیاتی که در ادامه خواهید دید. -

**[ترجمه]

تفسیر

قال الطبرسی رحمه الله: الأُمّی ذكر فی معناه أقوال:

۱- و هاهنا آیات اخری لم یذكره المصنّف، منها فی سوره آل عمران ۱۴۳: «وَ ما مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ». و فی سوره الأحزاب ۴۰: «ما كانَ مُحَمَّدٌ أَبا أَحَدٍ مِنْ رِجالِكُمْ». و فی سوره محمّد ۲: « وآمنوا بما نزل علی محمد ». وفی سوره الصف ۶: « ومبشروا برسول یأتی من بعدی اسمه أحمد ». بل مقتضی ما یذكر من الروایات وتأویلها أن یذكر آیات اخری كقوله تعالی: « طه » و « حم » و « یس » و « النجم » و « الشمس وضحیها » و « التین والزیتون » و « ذكرا رسولا » و « ن والقلم » و « عبدالله » وغیر ذلك مما سیمر بك.

أحدها الذی لا یکتب و لا یقرأ.

و ثانیها أنه منسوب إلی الأمه و المعنی أنه علی جبلّه الأمه قبل استفاده الکتابه و قیل إن المراد بالأمه العرب لأنها لم تکن تحسن الکتابه.

و ثالثها أنه منسوب إلی الأُمّ و المعنی أنه علی ما ولدته أُمّه قبل تعلّم الکتابه.

و رابعها أنه منسوب إلی أُمّ القری و هو مکّه و هو المروی عن أبی جعفر علیه السلام. (۱) و فی قوله ما عَنِتُّمْ شدید علیه عنتکم أی ما یلحقکم من الضرر بترک الإیمان. (۲) و فی قوله تعالی إِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ أی و لو کنت تقرأ کتابا أو تکتبه لوجد المبطلون طریقا إلی الشکّ فی أمرک (۳) و لقالوا إنما یقرأ علینا ما جمعه من کتب الأولین قال السید المرتضی قدّس الله روحه هذه الآیه تدل علی أن النبی صلی الله علیه و آله ما کان یحسن الکتابه قبل النبوه فأما بعدها فالذی نعتقده فی ذلک التجویز لکونه عالما بالقراءه و الکتابه و التجویز لکونه غیر عالم بهما من غیر قطع علی أحد الأمرین و ظاهر الآیه یقتضی أن النفی قد تعلّق بما قبل النبوّه دون ما بعدها و لأنّ التعلیل فی الآیه یقتضی اختصاص النفی بما قبل النبوه لأن المبطلین إنما یرتابون فی نبوته صلی الله علیه و آله لو کان یحسن الکتابه قبل النبوه فأما بعد النبوه فلا تعلق له بالریبه و التهمه فیجوز أن

۱- مجمع البیان ۴: ۴۸۷.

۲- مجمع البیان ۵: ۸۶.

۳- فی المصدر بعد ذلک: و إلقاء الریبه لضعفه الناس فی نبوتک، و لقالوا: إنّما تقرأ علینا ما جمعته من کتب الاولین، فلما ساویتهم فی المولد و المنشأ ثمّ أتیت بما عجزوا عنه وجب أن یعلموا أنه من عند اللّه تعالی، و لیس من عندک، إذ لم تجر العاده أن ینشأ الإنسان بین قوم یشاهدون أحواله من صغره الی کبره و یرونه فی حضره و سفره لا یتعلم شیئا من غیره ثمّ یأتی من عنده بشی ء یعجز الکل عنه و عن بعضه، و یقرأ علیهم أقاصیص الاولین. قال الشریف الأجل المرتضی قدس اللّه روحه إه.

يكون قد تعلمها من جبرئيل عليه السلام بعد النبوه. (۱) و قال البيضاوى الْمُزَّمِّلُ أصله المتزمل من تزمل بثيابه إذا تلفّف بها سمّى به النبى صلى الله عليه و آله تهجينا لما كان عليه لأنه كان نائما أو مرتعدا مما دهشه بدء الوحى متزملا فى قطيفه أو تحسينا له إذ روى أنه صلى الله عليه و آله كان يصلّى متلفّفا ببقيّه مرط (۲) مفروش على عائشه فنزل أو تشبيها له فى تثاقله بالمتزمّل لأنه لم يتمرّن بعد فى قيام الليل أو من تزمّل الزمل إذا تحمّل الحمل أى الذى تحمّل أعباء (۳) النبوّه. (۴) و قال الْمُـدَّثِّرُ المتدثّر و هو لابس الدثار (۵) و سيأتى بيانه فى باب المبعث.

**[ترجمه]طبرسی می گوید: درباره معنای «اُمّی» اقوال چندی هست؛

یکی یعنی کسی که نمی‌نویسد و نمی‌خواند. دوم این‌که منسوب به امت است، یعنی بر سرشت عمومی مردم پیش از آموختن نوشتن، نیز گفته‌اند منظور از امت، قوم عرب است که نوشتن نمی‌دانسته‌اند.

سوم این‌که منسوب به «اُمّ» یعنی «مادر» است، یعنی پیش از آموختن نوشتن در حالت مادرزادی‌اش بوده.

چهارم این‌که منسوب به «اُمّ القری» یعنی «مکه» است که این از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده است - . مجمع البیان ۴: ۴۸۷ - .

در کلام حق تعالی «ما عَنِتُّمْ» چیزی که شما را در رنج بیاندازد یعنی ضرری که به‌خاطر ترک ایمان به شما می‌رسد - . مجمع البیان ۵: ۸۶ - .

در کلام حق تعالی «إِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ» یعنی اگر تو کتابی خوانده بودی یا نوشته بودی برای باطل اندیشان راهی برای شک کردن در امر تو پیدا می‌شد و می گفتند: او چیزهایی را برای ما می‌خواند که از کتب پیشینیان گرد آورده است. سید مرتضی می گوید: این آیه دلالت دارد که پیامبر صلی الله علیه و آله پیش از نبوت نوشتن نمی‌دانسته، اما درباره بعد از نبوت ما به تجویز معتقدیم، یعنی هم مجاز است بگوییم ایشان خواندن و نوشتن می‌دانسته و هم مجاز است بگوییم نمی‌دانسته، بدون این… که بر یکی از این دو حکم قطعی بدهیم. مقتضای ظاهر آیه این است که نفی به پیش از نبوت تعلّق داشته باشد و نه به پس از آن، چراکه تعلیل آیه اقتضا می کند نفی به پیش از نبوت اختصاص یابد، زیرا در صورتی باطل‌اندیشان در نبوت ایشان شک می‌کنند که ایشان پیش از نبوت نوشتن بلد بوده باشد، پس این توانایی پس از نبوت ربطی به این شک و بدگمانی ندارد. مجاز است

ایشان خواندن و نوشتن را پس از نبوت از جبرییل علیه السلام آموخته باشد - . مجمع البیان ۸: ۲۸۷ - .

بیضاوی درباره «الْمُزَّمِّلُ» می گوید: اصل آن «المتزمّل» است برگرفته از «تزمّل بثیابه» یعنی خود را در جامه‌اش پیچید. پیامبر صلی الله علیه و آله را چنین نامیده تا حالتی را که ایشان هنگام نزول وحی داشته تقبیح کند، زیرا یا ایشان خواب بوده و یا

آغاز وحی ایشان را ترسانده و ایشان به خود لرزیده و رواندازش را به دور خود پیچیده؛ و یا شاید برای تحسین حالتی که داشته ایشان را چنین نامیده، زیرا روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله باقی‌مانده پارچه پشمینی را که بر زمین پهن کرده بوده بر خود می‌پیچیده و نماز می‌خوانده؛ و یا در مقام تشبیه ایشان را چنین نامیده و حالت کندی و سنگینی ایشان را به کسی که «جامه بر سر کشیده» تشبیه کرده، زیرا پیامبر صلی الله علیه و آله هنوز به بیداری در شب خو نکرده بوده. و یا از «تزمّل الزمل» آمده که یعنی متحمّل بار شد، یعنی ای کسی که بار نبوت را متحمّل شده است - . انوار التنزیل ۲: ۵۵۷ - .

نیز وی می گوید: «الْمُدَّثِّرُ» یعنی «المتدثّر» و او کسی است که «دثار» یعنی «جامه گشاده» پوشیده باشد - . انوار التنزیل ۲: ۵۶۰ - .

شرح این کلام در باب بعثت خواهد آمد.

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

ف، تحف العقول بِإِسْنَادِهِ (۶) عَنْ سُلَيْمِ بْنِ قَيْسٍ الْهِلَالِيِّ قَالَ: لَمَّا أَقْبَلْنَا مِنْ صِفِّينَ مَعَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام نَزَلَ قَرِيباً مِنْ دَيْرِ نَصْرَانِيٍّ إِذْ خَرَجَ عَلَيْنَا شَيْخٌ مِنَ الدَّيْرِ جَمِيلُ الْوَجْهِ حَسَنُ الْهَيْئَةِ وَ السَّمْتِ (۷) مَعَهُ كِتَابٌ حَتَّى أَتَى أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام فَسَلَّمَ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِنِّي مِنْ نَسْلِ حَوَارِيٍّ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَ كَانَ أَفْضَلَ حَوَارِيٍّ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ الِاثْنَيْ عَشَرَ وَ أَحَبَّهُمْ إِلَيْهِ وَ آثَرَهُمْ عِنْدَهُ وَ إِنَّ عِيسَى أَوْصَى إِلَيْهِ وَ دَفَعَ إِلَيْهِ كُتُبَهُ وَ عِلْمَهُ وَ حِكْمَتَهُ

۱- مجمع البیان ۸: ۲۸۷.

۲- المرط: کل ثوب غیر مخیط. کساء من صوف و نحوه یؤتزر به.

۳- الاعباء جمع العب ء: الثقل و الحمل.

۴- أنوار التنزیل ۲: ۵۵۷.

۵- أنوار التنزیل ۲: ۵۶۰.

۶- و الاسناد هکذا: أحمد بن محمّد بن سعید بن عقده و محمّد بن همام بن سهیل و عبد العزیز و عبد الواحد ابنا عبد اللّه بن یونس، عن رجالهم، عن عبد الرزاق بن همام، عن معمر بن راشد، عن أبان بن أبی عیّاش، عن سلیم بن قیس. و أخبرنا به من غیر هذه الطرق هارون بن محمّد قال:

۷- السمت: هیئه أهل الخیر.

فَلَمْ تَزَلْ (۱) أَهْلُ هَذَا الْبَيْتِ عَلَى دِينِهِ مُتَمَسِّكِينَ عَلَيْهِ (۲) لَمْ يَكْفُرُوا وَ لَمْ يَرْتَدُّوا وَ لَمْ يُغَيِّرُوا وَ تِلْكَ الْكُتُبُ عِنْدِي إِمْلَاءُ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عليه السلام وَ خَطُّ أَبِينَا بِيَدِهِ فِيهَا كُلُّ شَيْ ءٍ يَفْعَلُ النَّاسُ مِنْ بَعْدِهِ وَ اسْمُ مَلِكٍ مَلِكٍ (۳) وَ إِنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ رَجُلًا مِنَ الْعَرَبِ مِنْ وُلْدِ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ اللَّهِ عليه السلام مِنْ أَرْضٍ يُقَالُ لَهَا تِهَامَةُ مِنْ قَرْيَةٍ يُقَالُ لَهَا مَكَّةُ وَ سَاقَ الْحَدِيثَ إِلَى أَنْ قَالَ اسْمُهُ مُحَمَّدٌ وَ عَبْدُ اللَّهِ وَ يس وَ الْفَتَّاحُ وَ الْخَاتَمُ وَ الْحَاشِرُ وَ الْعَاقِبُ وَ الْمَاحِي وَ الْقَائِدُ وَ نَبِيُّ اللَّهِ وَ صَفِيُّ اللَّهِ وَ جَنْبُ اللَّهِ (۴) وَ إِنَّهُ يُذْكَرُ إِذَا ذُكِرَ أَكْرَمُ (۵) خَلْقِ اللَّهِ عَلَى اللَّهِ وَ أَحَبُّهُمْ إِلَى اللَّهِ لَمْ يَخْلُقِ اللَّهُ مَلَكاً مُقَرَّباً (۶) وَ لَا نَبِيّاً مُرْسَلًا مِنْ آدَمَ عليه السلام فَمَنْ سِوَاهُ خَيْراً عِنْدَ اللَّهِ وَ لَا أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ مِنْهُ يُقْعِدُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى عَرْشِهِ وَ يُشَفِّعُهُ (۷) فِي كُلِّ مَنْ يَشْفَعُ فِيهِ بِاسْمِهِ جَرَى الْقَلَمُ فِي اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ الْخَبَرَ (۸).

**[ترجمه]تحف العقول: از سلیم بن قیس هلالی روایت شده که وی گفت: وقتی با امیرمونان علیه السلام از صفین برمی... گشتیم، ایشان در نزدیکی دیر راهبی فرود آمد. ناگاه از آن دیر پیرمردی با ظاهری خوب و هیبتی نیک با کتابی خارج شد و سوی ما آمد. چون خدمت امیرمونان علیه السلام رسید بر ایشان سلام داد و عرض کرد: من از نسل یکی از حواریون عیسی بن مریم علیه السلام هستم که در میان دوازده حواری عیسی علیه السلام بهترین آنان بود و عیسی علیه السلام او را بیش از همه دوست می‌داشت و ارج می‌نهاد. عیسی علیه السلام به او وصیت کرد و کتب و علم و حکمت خود را به او داد.

از آن پس همواره اهل این خانه به دین او هستند و به او تمسّک می‌جویند و هرگز کفر نورزیده‌اند و بی‌دینی پیشه نکرده‌اند و دگرگون نشده اند. آن کتب اکنون نزد من است که به املای عیسی بن مریم و خط پدرمان نگاشته شده است. همه آن‌چه که مردم پس از او انجام می‌دهند با اسم یکایک پادشاهان در آن آمده است. در آن آمده خداوند از میان عرب مردی از فرزندان ابراهیم خلیل الله علیه السلام را از سرزمینی به نام تهامه در قریه‌ای به نام مکه برمی‌انگیزد. آن پیرمرد سخن پی گرفت تا این‌که گفت: نامش محمد و عبدالله و یاسین و فتّاح و خاتَم و حاشِر و عاقِب و ماحی و قائد و نبیّ الله و صفیّ الله و جَنب الله است، هرگاه از گرامی‌ترین و محبوب‌ترین آفریدگان نزد خداوند یاد می‌شود از او یاد شده، خداوند هیچ فرشته مقرّب و هیچ پیامبر مرسَلی را، از آدم علیه السلام گرفته تا جز او، نیافریده که نزد خداوند برتر و محبوب‌تر از او باشد، خداوند در روز قیامت او را بر عرش خود می‌نشاند و شفاعت او را در حق هر کس که شفاعتش را بکند می‌پذیرد، قلم به نام او در لوح محفوظ رقم زده که محمد صلی الله علیه و آله رسول خداست - . غیبه النعمانیّ: ۳۵ و ۳۶ - .

**[ترجمه]

«۲»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيٍ (۹) عَنْ أَبِی بَصِيرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ وَ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالا- كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا صَلَّى قَامَ عَلَى أَصَابِعِ رِجْلَيْهِ حَتَّى تَوَرَّمَتْ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: «طه» وَ هِيَ بِلُغَةِ طَيٍّ يَا مُحَمَّدُ «ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى» (۱۰).

**[ترجمه]تفسیر قمی: از امام جعفر صادق علیه السلام و امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمودند: رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی نماز می‌خواند آن‌قدر بر روی انگشتان پاهای خود می‌ایستاد که انگشتانش ورم می کرد، از این رو خداوند متعال نازل فرمود: «طه» که به زبان قبیله طی یعنی ای محمد «ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى» -. طه / ۱ و ۲ -

{قرآن را بر تو نازل نکردیم تا به رنج افتی.} -. تفسیر قمی: ۴۱۷ و ۴۱۸ -

**[ترجمه]

«۳»

كا، الكافی حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَةَ عَنْ وُهَيْبِ بْنِ حَفْصٍ عَنْ أَبِی بَصِيرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام وَ سَاقَ الْحَدِيثَ إِلَی أَنْ قَالَ وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَقُومُ

۱- فی المصدر: فلم یزل.

۲- فی المصدر: بملته خ صح.

۳- فی المصدر: و اسم ملک ملک منهم.

۴- حبیب اللّه خ ل.

۵- فی المصدر: من أکرم.

۶- فی المصدر: مکرما.

۷- أی یقبل شفاعته.

۸- غیبه النعمانیّ: ۳۵ و ۳۶.

۹- أی علیّ بن أبی حمزه.

۱۰- تفسیر القمّیّ: ۴۱۷ و ۴۱۸.

عَلَى أَطْرَافِ أَصَابِعِ رِجْلَيْهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ طه ما أَنْزَلْنا عَلَيْکَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى (۱).

**[ترجمه]الکافی: ابی بصیر از امام محمد باقر علیه السلام روایت می کند و سخن را بدان‌جا می‌رساند که ایشان فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله

ص: ۸۵

بر نوک انگشتان پاهای خود به نماز می‌ایستاد، از این رو خداوند متعال نازل فرمود: «طه * ما أَنْزَلْنا عَلَيْکَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى» - . طه / ۱ و ۲ - {طه،

قرآن را بر تو نازل نکردیم تا به رنج افتی.} - . الاصول ۲: ۹۵ -

**[ترجمه]

«۴»

مع، معانی الأخبار مُحَمَّدُ بْنُ هَارُونَ الزَّنْجَانِيُ (۲) عَنِ الْمَعَاذِ بْنِ الْمُثَنَّى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَسْمَاءَ عَنْ جُوَيْرِيَةَ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ سَعِيدٍ (۳) عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام فِي خَبَرٍ طَوِيلٍ سَيَأْتِي فِي كِتَابِ الْقُرْآنِ قَالَ: وَ أَمَّا طه فَاسْمٌ مِنْ أَسْمَاءِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ مَعْنَاهُ يَا طَالِبَ الْحَقِّ الْهَادِيَ إِلَيْهِ وَ أَمَّا يس فَاسْمٌ مِنْ أَسْمَاءِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله مَعْنَاهُ يَا أَيُّهَا السَّامِعُ لِوَحْيِي وَ الْقُرْآنِ الْحَكِيمِ إِنَّکَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ عَلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ (۴)

**[ترجمه]معانی الاخبار: سفیان بن سعید از امام جعفر صادق علیه السلام حدیثی طولانی روایت کرده که در کتاب مربوط به قرآن خواهد آمد، ایشان در ضمن سخن می‌فرماید: و اما «طه» نامی از نام‌های پیامبر صلی الله علیه و آله است که یعنی ای خواهان حق و راهنما به سوی آن ؛ و اما «یس» {یس [یاسین]}، نامی از نام‌های پیامبر صلی الله علیه و آله است که یعنی ای شنونده وحی من «وَ الْقُرْآنِ الْحَكِيمِ * إِنَّکَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ * عَلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ» - . یس / ۱ – ۴ -

{سوگند به قرآن حکمت آموز، که قطعا تو از [جمله] پیامبرانی، بر راهی راست.} - . معانی الاخبار: ۱۱ -

**[ترجمه]

«۵»

م، تفسیر الإمام علیه السلام وَ بِجَاهِ ذُرِّيَّتِهِ الطَّيِّبَةِ الطَّاهِرَةِ مِنْ آلِ طه وَ يس (۵).

**[ترجمه]تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام : و به شکوه ذرّیه پاک و پاک‌دامان او از آل طه و یاسین سوگند - . تفسیر العسکریّ - .

**[ترجمه]

«۶»

فس، تفسیر القمی قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام یس اسْمُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ الدَّلِیلُ عَلَیْهِ قَوْلُهُ إِنَّکَ لَمِنَ الْمُرْسَلِینَ عَلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ قَالَ عَلَی الطَّرِیقِ الْوَاضِحِ تَنْزِیلَ الْعَزِیزِ الرَّحِیمِ قَالَ الْقُرْآنُ لِتُنْذِرَ قَوْماً ما أُنْذِرَ آباؤُهُمْ إِلَی قَوْلِهِ عَلی أَکْثَرِهِمْ یَعْنِی نَزَلَ (۶) بِهِ الْعَذَابُ فَهُمْ لا یُؤْمِنُونَ (۷)

**[ترجمه]تفسیر قمی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: «یس» نام رسول خدا صلی الله علیه و آله است و دلیل این بیان کلام حق تعالی است که می‌فرماید: «إِنَّکَ لَمِنَ الْمُرْسَلِینَ عَلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ» یعنی بر راه آشکار، «تَنْزِیلَ الْعَزِیزِ الرَّحِیمِ» {[و کتابت] از جانب آن عزتمند مهربان نازل شده است.} یعنی قرآن، «لِتُنْذِرَ قَوْماً ما أُنْذِرَ آباؤُهُمْ» {تا قومی را که پدرانشان بیم داده نشدند بیم دهی.} تا آن‌جا که می‌فرماید «عَلی أَکْثَرِهِمْ» {در باره بیشترشان} یعنی کسانی که عذاب بر آنان نازل شد «فَهُمْ لا یُؤْمِنُونَ» - . یس / ۱ – ۷ -

{در نتیجه آنها نخواهند گروید.}

**[ترجمه]

«۷»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم بِإِسْنَادِهِ عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ قَیْسٍ الْعَامِرِیِ (۸) قَالَ سَمِعْتُ عَلِیّاً علیه السلام یَقُولُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یس وَ نَحْنُ آلُهُ (۹).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: امام علی علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله «یس» است و ما آل او هستیم - . تفسیر فرات: ۱۳۱ - .

**[ترجمه]

«۸»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ صَفْوَانَ رَفَعَهُ إِلَی أَبِی جَعْفَرٍ وَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: هَذَا مُحَمَّدٌ أُذِنَ لَهُمْ فِی التَّسْمِیَهِ بِهِ فَمَنْ أَذِنَ لَهُمْ فِی یس یَعْنِی

۱- الأصول ۲: ۹۵.

٢- فى المعانى: حدّثنا أبو الحسن محمّد بن هارون الزنجانى فيما كتب إلى على يدى على بن أحمد البغدادىّ الوراق قال: حدّثنا معاذ بن المثنى العنبرى.

٣- فى المصدر: الثورى.

۴- معانى الأخبار: ١١.

۵- تفسير العسكرىّ.

۶- من نزل خ ل.

٧- تفسير القمّىّ: ۵۴٨.

٨- فى المصدر: فرات قال: حدّثنا أحمد بن الحسن معنعنا عن سليم بن قيس العامرى.

٩- تفسير فرات: ١٣١.

التَّسْمِيَةَ وَ هُوَ اسْمُ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله (۱).

**[ترجمه]الکافی: از امام محمـد باقر علیه السـلام و امام جعفر صادق علیه السـلام روایت شده که ایشان فرمودند: محمد نامی است که آنان اجازه دارند آن را بر دیگران بگذارند، اما چه کسی به آنان اجازه داده نام «یس» را بر کسی نام بگذارند؟

ص: ۸۶

این نام پیامبر صلی الله علیه و آله است - . فروع الکافی ۲: ۸۷ - .

**[ترجمه]

«۹»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السـلام عَنِ الرَّیَّانِ بْنِ الصَّلْتِ (۲) عَنِ الرِّضَا علیه السـلام فِی حَدِیثٍ طَوِیلٍ فِی الْفَرْقِ بَیْنَ الْعِتْرَهِ وَ الْأُمَّهِ وَ سَاقَ الْحَدِیثَ إِلَی أَنْ قَالَ علیه السـلام أَخْبِرُونِی عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ یس وَ الْقُرْآنِ الْحَکِیم فَمَنْ عَنَی بِقَوْلِهِ یس قَالَتِ الْعُلَمَاءُ یس مُحَمَّدٌ صـلی الله علیه و آله لَمْ یَشُـکَّ فِیهِ أَحَـدٌ قَالَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السـلام فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَعْطَی مُحَمَّداً وَ آلَ مُحَمَّدٍ مِنْ ذَلِکَ فَضْـلًا لَا یَبْلُغُ أَحَـدٌ کُنْهَ وَصْـفِهِ إِلَّا مَنْ عَقَلَهُ وَ ذَلِکَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَمْ یُسَـلِّمْ عَلَی أَحَدٍ إِلَّا عَلَی الْأَنْبِیَاءِ علیهم السـلام فَقَالَ تَعَالَی سَـلامٌ عَلی نُوحٍ فِی الْعالَمِینَ وَ قَالَ سَـلامٌ عَلی إِبْراهِیمَ وَ قَالَ سَـلامٌ عَلی مُوسی وَ هارُونَ وَ لَمْ یَقُلْ سَلَامٌ عَلَی آلِ نُوحٍ وَ لَمْ یَقُلْ سَـلَامٌ عَلَی آلِ إِبْرَاهِیمَ وَ لَا قَالَ (۳) سَـلَامٌ عَلَی آلِ مُوسَـی وَ هَارُونَ وَ قَالَ سَلَامٌ عَلَی آلِ یس یَعْنِی آلَ مُحَمَّدٍ وَ سَاقَ الْحَدِیثَ إِلَی أَنْ قَالَ فِی قَوْلِهِ تَعَالَی قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَیْکُمْ ذِکْراً رَسُولًا فَالذِّکْرُ رَسُولُ اللَّهِ وَ نَحْنُ أَهْلُهُ (۴).

أَقُولُ سَیَأْتِی بِتَمَامِهِ فِی کِتَابِ الْإِمَامَهِ.

**[ترجمه]عیون أخبار الرضا علیه السـلام : ریّان بن صـلت از امام رضا علیه السلام حدیثی طولانی درباره تفاوت میان عترت و امت روایت می‌کنـد و سـخن را بـدان‌جـا می‌رسانـد که ایشان فرمود: مرا درباره کلام خداونـد عزوجل «یس وَ الْقُرْآنِ الْحَکِیم» خبر دهید: خداوند از کلام خود «یس» چه کسـی را منظور دارد؟ علما گفتند: هیچ کس شک ندارد که محمد صلی الله علیه و آله منظور است. امام علیه السـلام فرمود: خداونـد عزوجل با این کلام چنان فضـیلتی به محمـد و آل محمـد عطا کرده که هیچ کس به کنه وصـفش نمی‌رسد جز کسـی که این کلام را دریافته باشد، خداوند عزوجل بر هیچ کس جز بر پیامبران خود سلام نفرستاده است، حق تعالی فرمود: «سَلامٌ عَلی نُوحٍ فِی الْعالَمِینَ» - . صافات / ۷۹ -

{درود بر نوح در میـان جهانیـان.} و فرمود: «سَـلامٌ عَلی إِبْراهِیمَ» - . صافات / ۱۰۹ - {درود بر ابراهیم.} و فرمود: «سَـلامٌ عَلی مُوسـی وَ هارُونَ» - . صافات / ۱۲۰ - {درود بر موسـی و هـارون.} و نفرمود سـلام بر آل نوح و نفرمود سـلام بر آل ابراهیم و نفرمود سلام بر آل موسی و هارون، اما فرمود: «سَلَامٌ عَلَی آلِ یس» یعنی آل محمد صلی الله علیه و آله . سپس امام علیه السلام سخن را پی می‌گیرد تا آن‌جا که می‌فرماید: در کلام حق تعالی «قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَیْکُمْ ذِکْراً * رَسُولًا» - . طلاق / ۱۰ و ۱۱ -

{خدا سوی شما تذکاری فرو فرستاده است، پیامبری که...} ذکر همانا رسول خدا صلی الله علیه و آله است و ما خاندان او هستیم - . عیون اخبار الرضا ع: ۱۳۱ و ۱۳۲ - .

می گویم: این حدیث به‌طور کامل در کتاب امامت خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۱۰»

فس، تفسیر القمی سَلَامٌ عَلَی آلِ یس قَالَ یس مُحَمَّدٌ وَ آلُ مُحَمَّدٍ الْأَئِمَّهُ (۵).

**[ترجمه]تفسیر قمی: در «سَلَامٌ عَلَی آلِ یس» یاسین محمد صلی الله علیه و آله است و آل یاسین امامان علیه السلام هستند - . تفسیر قمی: ۵۵۹ و ۵۶۰ - .

**[ترجمه]

«۱۱»

مع، معانی الأخبار الطَّالَقَانِیُّ عَنِ الْجَلُودِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَهْلٍ عَنِ الْخَضِرِ بْنِ أَبِی فَاطِمَهَ عَنْ وَهْبِ بْنِ نَافِعٍ عَنْ کَادِحٍ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ علیهم السلام فِی قَوْلِهِ عَزَّ وَ جَلَّ سَلَامٌ عَلَی آلِ یس قَالَ یس مُحَمَّدٌ وَ نَحْنُ آلُ یس (۶).

**[ترجمه]معانی الأخبار: امام جعفر صادق علیه السلام از پدران ارجمند خود از امام علی علیه السلام نقل کرده که ایشان فرمود: در کلام خداوند عزوجل «سَلَامٌ عَلَی آلِ یس»

یاسین محمد صلی الله علیه و آله است و ما آل یاسین هستیم - . معانی الاخبار: ۴۱ - .

**[ترجمه]

«۱۲»

کا، الکافی أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ وَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ جَمِیعاً عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ یَعْقُوبَ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ مُوسَی علیه السلام فِی حَدِیثٍ طَوِیلٍ

ص: ۸۷

۱- فروع الکافی ۲: ۸۷.

۲- لم یذکر المصنّف اسناد الحدیث اختصارا و هو هکذا: حدّثنا علیّ بن الحسین بن شاذویه المؤدّب و جعفر بن محمّد بن

مسرور رضى اللّه عنهما قال: حدّثنا محمّد بن عبد اللّه بن جعفر الحميرى عن أبيه، عن الريان بن الصلت.

۳- فى المصدر: و لم يقل.

۴- عيون أخبار الرضا: ۱۳۱ و ۱۳۲.

۵- تفسير القمّىّ: ۵۵۹ و ۵۶۰.

۶- معانى الأخبار: ۴۱.

سَأَلَهُ نَصْرَانِيٌّ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى حم وَ الْكِتابِ الْمُبِينِ إِلَى قَوْلِهِ مُنْذِرِينَ مَا تَفْسِيرُهَا فِي الْبَاطِنِ فَقَالَ أَمَّا حم فَهُوَ مُحَمَّدٌ وَ هُوَ فِي كِتَابِ هُودٍ الَّذِي أُنْزِلَ عَلَيْهِ وَ هُوَ مَنْقُوصُ الْحُرُوفِ وَ أَمَّا الْكِتابِ الْمُبِينِ فَهُوَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيٌّ علیه السلام الْخَبَرَ (١).

**[ترجمه]الکافی: جعفر بن ابراهیم در ضمن حدیثی طولانی از امام موسی کاظم علیه السلام آورده:

ص: ٨٧

مردی نصرانی از امام علیه السلام درباره کلام حق تعالی «حم * وَ الْکِتابِ الْمُبِینِ» {حاء میم، سوگند به کتاب روشنگر} تا آن‌جا که می‌فرماید «مُنْذِرِینَ» {هشداردهنده بودیم.} - . دخان / ١ - ٣ - پرسید: تفسیر باطنی این کلام چیست؟ امام علیه السلام فرمود: اما «حم»، یعنی محمد صلی الله علیه و آله که در کتابی که بر هود علیه السلام نازل شد آمده و حروفش ناقص است، و اما «الْکِتابِ الْمُبِینِ»، یعنی امیرمومنان علی علیه السلام - . اصول کافی ١: ۴٧٩ - .

**[ترجمه]

«١٣»

فس، تفسیر القمی وَ النَّجْمِ إِذا هَوی قَالَ النَّجْمُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذا هَوی لَمَّا أُسْرِیَ بِهِ إِلَی السَّمَاءِ وَ هُوَ فِی الْهَوَاءِ هَذَا رَدٌّ عَلَی مَنْ أَنْکَرَ الْمِعْرَاجَ وَ هُوَ قَسَمٌ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ فَضْلٌ لَهُ عَلَی الْأَنْبِیَاءِ (٢).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «وَ النَّجْمِ إِذا هَوی» - . نجم / ١ -

{سوگند به اختر چون فرود می آید.} اختر رسول خدا صلی الله علیه و آله است «إِذا هَوی» وقتی ایشان را شبانه به آسمان بردند و ایشان در هوا بود، این رد پندار کسانی است که معراج را انکار می‌کنند، خداوند به رسولش صلی الله علیه و آله سوگند یاد می‌کند و این فضیلتی است که ایشان بر دیگر پیامبران دارد - . تفسیر قمی / ۶۵٠ و ۶۵١ - .

**[ترجمه]

بیان

هَوی جاء بمعنی هبط و بمعنی صعد و المراد فی الخبر الثانی.

**[ترجمه]«هَوی» هم به معنای سقوط است و همه به معنای صعود، در این خبر معنای دوم منظور است.

**[ترجمه]

«١۴»

فس، تفسير القمى وَ النَّجْمُ وَ الشَّجَرُ يَسْجُدانِ قَالَ النَّجْمُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ قَدْ سَمَّاهُ اللَّهُ فِي غَيْرِ مَوْضِعٍ فَقَالَ وَ النَّجْمِ إِذا هَوى وَ قَالَ وَ عَلاماتٍ وَ بِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ فَالْعَلَامَاتُ الْأَوْصِيَاءُ وَ النَّجْمُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قُلْتُ يَسْجُدانِ قَالَ يَعْبُدَانِ قَوْلُهُ وَ السَّماءَ رَفَعَها وَ وَضَعَ الْمِيزانَ قَالَ السَّمَاءُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَ الْمِيزَانُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام نَصَبَهُ لِخَلْقِهِ قُلْتُ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزانِ قَالَ لَا تَعْصُوا الْإِمَامَ قُلْتُ وَ أَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ قَالَ أَقِيمُوا الْإِمَامَ الْعَدْلَ (۳) قُلْتُ وَ لا تُخْسِرُوا الْمِيزانَ قَالَ لَا تَبْخَسُوا الْإِمَامَ حَقَّهُ وَ لَا تَظْلِمُوهُ (۴).

**[ترجمه]تفسير قمی: «وَ النَّجْمُ وَ الشَّجَرُ يَسْجُدانِ» - . الرحمان / ۶ -

{و بوته و درخت چهره سایانند.} ستاره رسول خدا صلی الله علیه و آله است، خداوند از ایشان در جاهای دیگری نیز با این نام یاد کرده و فرموده: «وَ النَّجْمِ إِذا هَوى» و نیز فرموده: «وَ عَلاماتٍ وَ بِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ» - . نحل / ۱۶ -

{و نشانه‌هایی [دیگر نیز قرار داد] و آنان به وسیله ستاره راهیابی می‌کنند.} نشانه‌ها اوصیاء علیه السلام هستند و ستاره رسول خدا صلی الله علیه و آله است. عرض کردم: «يَسْجُدانِ» چه؟ فرمود: یعنی عبادت می‌کنند. عرض کردم: «وَ السَّماءَ رَفَعَها وَ وَضَعَ الْمِيزانَ» - . الرحمان / ۷ -

{و آسمان را برافراشت و ترازو را گذاشت.} چه؟ فرمود: آسمان رسول خدا صلی الله علیه و آله است که خداوند او را سوی خود فراز کرد و ترازو امیرمومنان علیه السلام است که خداوند او را در میان آفریدگان خود منصوب کرد. عرض کردم: «أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزانِ» - . الرحمان / ۸ -

{تا مبادا از اندازه درگذرید.} چه؟ فرمود: از امام نافرمانی نکنید. عرض کردم: «وَ أَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ» چه؟ فرمود: با عدالت امام را بر پا دارید. عرض کردم: «وَ لا تُخْسِرُوا الْمِيزانَ» - . الرحمان: ۹ -

{و وزن را به انصاف برپا دارید و در سنجش مکاهید.} چه؟ فرمود: در حق امام کم نگذارید و به او ستم نکنید - . تفسير قمی: ۶۵۸ - .

**[ترجمه]

«۱۵»

کا، الكافی عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْعَبَّاسِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُمْرَانَ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ النَّجْمِ إِذا هَوى قَالَ أَقْسَمَ بِقَبْضِ مُحَمَّدٍ إِذَا قُبِضَ الْخَبَرَ (۵).

**[ترجمه]الكافی: امام محمد باقر علیه السلام درباره کلام خداوند عزوجل «وَ النَّجْمِ إِذا هَوى» - . نجم / ۱ -

{سوگند به اختر چون فرود می آید.} فرمود: به درگذشت محمد صلی الله علیه و آله سوگند یاد می‌کند در آن هنگام که درگذرد - . الروضه: ۳۷۹ و ۳۸۰ - .

**[ترجمه]

«۱۶»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنْ سُلَیْمَانَ الدَّیْلَمِیِّ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَ الشَّمْسِ وَ ضُحاها قَالَ الشَّمْسُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَوْضَحَ اللَّهُ بِهِ

۱- أصول الکافی ۱: ۴۷۹.

۲- تفسیر القمّیّ: ۶۵۰ و ۶۵۱.

۳- و العدل خ ل و فی المصدر: بالعدل.

۴- تفسیر القمّیّ: ۶۵۸.

۵- الروضه: ۳۷۹ و ۳۸۰. أقول: الحدیث طویل، و فیه: علی بن حماد، و هو الصحیح و الرجل علیّ بن حماد المنقریّ الکوفیّ راجع جامع الرواة ۱: ۵۷۷.

لِلنَّاسِ دِينَهُمْ قُلْتُ وَ الْقَمَرِ إِذا تَلاها قَالَ ذَاکَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: ابی بصیر از امام جعفر صادق علیه السلام روایت می کند و می گوید: از ایشان درباره کلام خداوند متعال «وَ الشَّمْسِ وَ ضُحاها» {سوگند به خورشید و تابندگی اش.} پرسیدم، فرمود: خورشید رسول خدا صلی الله علیه و آله است که خداوند با او دین مردم را برایشان روشن گرداند.

ص: ۸۸

عرض کردم «وَ الْقَمَرِ إِذا تَلاها» - . شمس / ۱ و ۲ -

{سوگند به مه چون پی [خورشید] رود.} چه؟ فرمود آن امیرمومنان علیه السلام است - . تفسیر قمی: ۷۲۶ - .

**[ترجمه]

«۱۷»

فر، تفسیر فرات بن إبراهيم بِإِسْنَادِهِ (۲) عَنْ عِكْرِمَةَ وَ سُئِلَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَ الشَّمْسِ وَ ضُحاها وَ الْقَمَرِ إِذا تَلاها قَالَ الشَّمْسِ وَ ضُحاها هُوَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله (۳) وَ الْقَمَرِ إِذا تَلاها أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام (۴) وَ النَّهارِ إِذا جَلَّاها آلُ مُحَمَّدٍ وَ هُمَا الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ (۵) وَ اللَّيْلِ إِذا يَغْشاها بَنُو أُمَيَّةَ وَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هَكَذَا وَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام هَكَذَا وَ قَالَ الْحَارِثُ الْأَعْوَرُ لِلْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِ اللَّهِ فِي كِتَابِهِ الْمُبِينِ وَ الشَّمْسِ وَ ضُحاها قَالَ وَيْحَكَ يَا حَارِثُ ذَلِكَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قُلْتُ قَوْلُهُ وَ الْقَمَرِ إِذا تَلاها قَالَ ذَلِكَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام يَتْلُو مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله الْخَبَرَ (۶).

**[ترجمه]تفسیر فرات بن ابراهیم: از ایشان درباره کلام حق تعالی «وَ الشَّمْسِ وَ ضُحاها * وَ الْقَمَرِ إِذا تَلاها» {سوگند به خورشید و تابندگی اش، سوگند به مه چون پی [خورشید] رود.} پرسیدند، ایشان فرمود: «وَ الشَّمْسِ وَ ضُحاها» محمد صلی الله علیه و آله است، «وَ الْقَمَرِ إِذا تَلاها» امیرمومنان علیه السلام است، «وَ النَّهارِ إِذا جَلَّاها» {سوگند به روز چون [زمین را] روشن گرداند.} آل محمد صلی الله علیه و آله یعنی امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام هستند، «وَ اللَّيْلِ إِذا يَغْشاها» - . شمس / ۱- ۴ -

{سوگند به شب چو پرده بر آن پوشد.} یعنی بنی اُمیه؛ هم ابن عباس چنین گفت و همه امام محمد باقر علیه السلام چنین فرمود. نیز حارث اعور به امام حسین علیه السلام عرض کرد: ای پسر رسول خدا! مرا درباره کلام حق تعالی در کتاب روشنگر خود «وَ الشَّمْسِ وَ ضُحاها» آگاه کنید. امام علیه السلام فرمود: وای برتو ای حارث! یعنی محمد رسول خدا ص. عرض کرد: «وَ الْقَمَرِ إِذا تَلاها» چه؟ فرمود: یعنی امیرمومنان علی بن ابی طالب علیه السلام است که در پی محمد صلی الله علیه و آله می آید - . تفسیر فرات: ۲۱۲ - .

**[ترجمه]

«۱۸»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ الشَّمْسِ وَ ضُحاها قَالَ الشَّمْسُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَوْضَحَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِهِ لِلنَّاسِ دِینَهُمْ قَالَ قُلْتُ وَ الْقَمَرِ إِذا تَلاها قَالَ ذَاکَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام

ص: ۸۹

۱- تفسیر القمّیّ: ۷۲۶.

۲- و الاسناد هکذا، فرات قال: حدّثنی زید بن محمّد بن جعفر التمار معنعنا عن عکرمه.

۳- فی المصدر: محمّد رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۴- فی المصدر: أمیر المؤمنین علیّ بن أبی طالب علیه السلام.

۵- فی المصدر: هم آل محمّد صلّی اللّه علیه و آله الحسن و الحسین علیهما السلام أقول: إلی هنا تم فی المصدر حدیث عکرمه، و أمّا ما بعد ذلک فهو موجود فی روایه اخری و هی هکذا: فرات قال: حدّثنی الحسین بن سعید معنعنا عن ابن عبّاس فی قول اللّه تعالی: «وَ الشَّمْسِ وَ ضُحاها» قال:

۶- تفسیر فرات الکوفیّ: ۲۱۲.

تَلَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ نَفَثَهُ بِالْعِلْمِ نَفْثاً الْخَبَرَ (۱).

**[ترجمه]الکافی: محمد بن سلیمان از پدرش روایت کرده: از امام جعفر صادق علیه السلام درباره کلام خداوند عزوجل «وَ الشَّمْسِ وَ ضُحاها» {سوگند به خورشید و تابندگی اش.} پرسیدم، ایشان فرمود: خورشید رسول خدا صلی الله علیه و آله است که خداوند با ایشان دین مردم را برایشان آشکار گرداند. عرض کردم: «وَ الْقَمَرِ إِذا تَلاها» {سوگند به مه چون پی [خورشید] رود.} چه؟ فرمود: آن امیرمومنان علیه السلام است

ص: ۸۹

که در پی رسول خدا صلی الله علیه و آله می آید و پیامبر صلی الله علیه و آله از علم خود در او دمیده است - . الروضه: ۵۰ - .

**[ترجمه]

«۱۹»

فس، تفسیر القمی وَ التِّینِ وَ الزَّیْتُونِ وَ طُورِ سِینِینَ وَ هذَا الْبَلَدِ الْأَمِینِ قَالَ التِّینِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ الزَّیْتُونِ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ طُورِ سِینِینَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ وَ هذَا الْبَلَدِ الْأَمِینِ الْأَئِمَّهُ علیهم السلام الْخَبَرَ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «وَ التِّینِ وَ الزَّیْتُونِ * وَ طُورِ سِینِینَ * وَ هذَا الْبَلَدِ الْأَمِینِ» - . تین / ۱ - ۳ - {سوگند به [کوه] تین و زیتون، و طور سینا، و این شهر امن [و امان]}: «التِّینِ» رسول خدا صلی الله علیه و آله است و «الزَّیْتُونِ» امیرمومنان علیه السلام است و «طُورِ سِینِینَ» امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام هستند و «هذَا الْبَلَدِ الْأَمِینِ» امامان علیه السلام هستند.

**[ترجمه]

«۲۰»

فس، تفسیر القمی قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَیْکُمْ ذِکْراً رَسُولًا قَالَ الذِّکْرُ اسْمُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ نَحْنُ أَهْلُ الذِّکْرِ (۳).

**[ترجمه]تفسیر قمی: حضرت علیه السلام درباره کلام حق تعالی «قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَیْکُمْ ذِکْراً * رَسُولًا» - . طلاق / ۱۰ و ۱۱ - {خدا سوی شما تذکاری فرو فرستاده است، پیامبری که ...} فرمود: ذکر نام رسول خدا صلی الله علیه و آله است و ما آل ذکر هستیم - . تفسیر قمی: ۶۸۶ - .

**[ترجمه]

«۲۱»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام فِی حَدِیثٍ طَوِیلٍ عَنِ الرِّضَا علیه السلام فِی مُنَاظَرَتِهِ علیه السلام مَعَ أَصْحَابِ الْمَقَالاتِ قَالَ علیه

السـلام لِرَأْسِ الْجَالُوتِ فِی الْإِنْجِیلِ مَکْتُوبٌ ابْنُ (۴) الْبَرَّهِ ذَاهِبٌ وَ الْبَارِقْلِیطَا جَاءٍ مِنْ بَعْـدِهِ وَ هُوَ یُخَفِّفُ الْآصَارَ (۵) وَ یُفَسِّرُ لَکُمْ کُلَّ شَیْ ءٍ وَ یَشْـهَدُ لِی کَمَا شَـهِدْتُ لَهُ أَنَا جِئْتُکُمْ بِالْأَمْثَالِ وَ هُوَ یَأْتِیکُمْ بِالتَّأْوِیلِ أَ تُؤْمِنُ بِهَـذَا فِی الْإِنْجِیلِ قَالَ نَعَمْ لَا أُنْکِرُهُ الْخَبَرَ .(۶)

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا علیه السلام : امام رضا علیه السلام در ضـمن حدیثی طولانی در مناظره با سران مذاهب و اندیشه ها به رأس الجالوت می‌فرمایـد: در انجیل نوشـته شده ابن البرّه می‌رود و پس از او بارقلیط می‌آید، او از بار گناهان می‌کاهد و همه چیز را برایتـان تفسیر می‌کنـد و برای من شـهادت می‌دهـد همچنـان‌که من برای او شـهادت می‌دهم، من امثال را برایتـان آوردم و او تأویل را برایتان می‌آورد؛ آیا ایمان داری که این سخن در انجیل آمـده؟ عرض کرد: بله، این را انکار نمی‌کنم - . عیون اخبار الرضا ع: ۹۳ و ۹۴. - .

**[ترجمه]

«۲۲»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السـلام فِی أَسْـئِلَهِ الشَّامِیِّ سَأَلَ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام عَنْ سِتَّهٍ مِنَ الْأَنْبِیَاءِ لَهُمْ اسْمَانِ فَقَالَ یُوشَعُ بْنُ نُونٍ وَ هُوَ ذُو الْکِفْلِ وَ یَعْقُوبُ بْنُ إِسْـحَاقَ علیه السلام وَ هُوَ إِسْرَائِیلُ وَ الْخَضِرُ علیه السلام وَ هُوَ حلقیا (۷) وَ یُونُسُ علیه السلام وَ هُوَ ذُو النُّونِ وَ عِیسَی علیه السلام وَ هُوَ الْمَسِیحُ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ أَحْمَدُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ (۸).

۱- الروضه: ۵۰. قوله: نفثه أی ألقی فی قلبه أو ألهمه. و أخرج الحدیث فرات الکوفیّ فی تفسیره أیضا ص ۲۱۳.

۲- تفسیر القمّیّ: ۸۳۰.

۳- تفسیر القمّیّ: ۶۸۶.

۴- فی المصدر: ان ابن البره.

۵- جمع الاصر بتثلیث الهمزه: الثقل. الذنب. العهد.

۶- عیون أخبار الرضا: ۹۳ و ۹۴، و الحدیث طویل و قد أخرجه المصنّف مسندا فی کتاب الاحتجاجات راجع ج ۱۰ ص ۲۹۹- ۳۱۰، و القطعه فی ۳۰۸.

۷- فی نسخه من المصدر: حلیقا. و فیما تقدم من کتاب الاحتجاجات: تالیا. جعلیا خ ل.

۸- عیون أخبار الرضا: ۱۳۶، و الحدیث طویل أخرجه المصنّف مسندا فی کتاب الاحتجاجات ۱۰: ۷۵- ۸۲ و القطعه فی ۸۰.

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا علیه السلام : مرد شامی در ضمن سؤال‌هایی از امیرمومنان علیه السلام درباره شش تن از پیامبران پرسید که دو نام دارند. ایشان فرمود: یوشع بن نون علیه السلام که ذو الکفل نام دارد، یعقوب بن اسحاق علیه السلام که اسرائیل نام دارد، خضر علیه السلام که حلقیا نام دارد، یونس علیه السلام که ذو النون نام دارد، عیسی علیه السلام که مسیح نام دارد و محمد صلی الله علیه و آله که احمد نام دارد، درود خدا بر همه ایشان - . عیون اخبار الرضا ع: ۱۳۶. - .

ص: ۹۰

**[ترجمه]

«۲۳»

مع، معانی الأخبار مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو الْبَصْرِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَلِيٍّ الْكَرْخِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله صَلَاةَ الْفَجْرِ فَلَمَّا انْفَتَلَ (۱) مِنْ صَلَاتِهِ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ ثُمَّ قَالَ مَعَاشِرَ النَّاسِ مَنِ افْتَقَدَ الشَّمْسَ فَلْيَتَمَسَّكْ بِالْقَمَرِ وَ مَنِ افْتَقَدَ الْقَمَرَ فَلْيَتَمَسَّكْ بِالزُّهَرَةِ وَ مَنِ افْتَقَدَ الزُّهَرَةَ فَلْيَتَمَسَّكْ بِالْفَرْقَدَيْنِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَا الشَّمْسُ وَ عَلِيٌّ علیه السلام الْقَمَرُ وَ فَاطِمَةُ الزُّهَرَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ الْفَرْقَدَانِ (۲).

**[ترجمه]معانی الأخبار: از اَنس روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله نماز صبح را به جا آورد و چون نماز را به پایان رساند روی مبارک خود را سوی ما کرد و فرمود: ای مردم! هر که خورشید را نیافت باید به ماه تمسک جوید و هر که ماه را نیافت باید به زهره تمسک جوید و هر که زهره را نیافت باید به فرقدان تمسک جوید. سپس فرمود: من خورشید هستم و علی علیه السلام ماه است و فاطمه سلام الله علیها زهره است و حسن علیه السلام و حسین علیه السلام فرقدان هستند - . معانی الاخبار: ۳۲ - .

**[ترجمه]

«۲۴»

شی، تفسیر العیاشی مُحَمَّدُ بْنُ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ علیه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ وَ عَلاماتٍ وَ بِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ قَالَ نَحْنُ الْعَلَامَاتُ وَ النَّجْمُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: محمد بن فُضَیل از امام رضا علیه السلام روایت کرده که ایشان درباره کلام خداوند متعال «وَ عَلاماتٍ وَ بِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ» - . نحل / ۱۶ - {و نشانه‌هایی [دیگر نیز قرار داد] و آنان به وسیله ستاره [قطبی] راهیابی می‌کنند.} فرمود: ما علامات هستیم و ستاره رسول خدا صلی الله علیه و آله است - . تفسیر عیاشی: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۲۵»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنِ ابْنِ قُولَوَیْهِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مَنْصُورٍ بُزُرْجَ (۴) عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ عَلاماتٍ وَ بِالنَّجْمِ هُمْ یَهْتَدُونَ قَالَ النَّجْمُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ الْعَلَامَاتُ الْأَئِمَّهُ مِنْ بَعْدِهِ عَلَیْهِ وَ عَلَیْهِمُ السَّلَامُ (۵).

**[ترجمه]أمالی: امام جعفر صادق علیه السلام درباره کلام خداوند متعال «وَ عَلاماتٍ وَ بِالنَّجْمِ هُمْ یَهْتَدُونَ» - . نحل / ۱۶ -

{و نشانه‌هایی [دیگر نیز قرار داد] و آنان به وسیله ستاره [قطبی] راهیابی می‌کنند.} فرمود: ستاره رسول خدا صلی الله علیه و آله است و علامات امامانِ پس از او هستند که سلام بر او و بر ایشان - . الامالی: ۱۰۲ - .

**[ترجمه]

«۲۶»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الصَّلْتِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی بْنِ هَارُونَ الضَّرِیرِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَکَرِیَّا الْمَکِّیِّ عَنْ کَثِیرِ بْنِ طَارِقٍ مِنْ وُلْدِ قَنْبَرٍ عَنْ زَیْدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۶) لِعَلِیٍّ علیه السلام یَا عَلِیُّ خُذْ هَذَا الْخَاتَمَ

۱- انفتل من صلاته: انصرف عنها.

۲- معانی الأخبار: ۳۹ و فی ذیله، و کتاب اللّه لا یفترقان حتّی یردا علی الحوض. و ذکر شیخنا الصدوق فیه بأسانیده عن جابر بن عبد اللّه و أنس بن مالک نحوه.

۳- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

۴- بزرج معرب بزرک، و الرجل هو منصور بن یونس بزرج أبو یحیی القرشیّ مولاهم کوفیّ ثقه.

۵- الأمالی: ۱۰۲.

۶- فی المصدر: قال: حدّثنی زید بن علیّ فی جهار سوخ کنده بالکوفه ان أباه حدثه عن أبیه عن ابن عبّاس قال: أعطی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله علیّا علیه السلام فقال: یا علی أعط هذا الخاتم النقاش لینقش علیه إه. أقول: سقط مفعول قوله: أعطی و هو «خاتما».

وَ انْقُشْ عَلَيْهِ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ فَأَخَذَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام فَأَعْطَاهُ النَّقَّاشَ وَ قَالَ لَهُ انْقُشْ عَلَيْهِ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ فَنَقَشَ النَّقَّاشُ فَأَخْطَأَتْ (۱) يَدُهُ فَنَقَشَ عَلَيْهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَجَاءَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ مَا فُعِلَ الْخَاتَمُ فَقَالَ هُوَ ذَا فَأَخَذَهُ وَ نَظَرَ إِلَى نَقْشِهِ فَقَالَ مَا أَمَرْتُكَ بِهَذَا قَالَ صَدَقْتَ وَ لَكِنْ يَدِي أَخْطَأَتْ فَجَاءَ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله علیه و آله فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا نَقَشَ النَّقَّاشُ مَا أَمَرْتَ بِهِ ذَكَرَ أَنَّ يَدَهُ أَخْطَأَتْ فأخذ (۲) (فَأَخَذَهُ) النَّبِيُّ صلى الله علیه و آله وَ نَظَرَ إِلَيْهِ فَقَالَ يَا عَلِيُّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَ أَنَا مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ تَخَتَّمَ بِهِ فَلَمَّا أَصْبَحَ النَّبِيُّ صلى الله علیه و آله نَظَرَ إِلَى خَاتَمِهِ فَإِذَا تَحْتَهُ مَنْقُوشٌ عَلِيٌّ وَلِيُّ اللَّهِ فَتَعَجَّبَ مِنْ ذَلِكَ النَّبِيُّ صلى الله علیه و آله فَجَاءَ جَبْرَئِيلُ فَقَالَ يَا جَبْرَئِيلُ كَانَ كَذَا وَ كَذَا فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ كَتَبْتَ مَا أَرَدْتَ وَ كَتَبْنَا مَا أَرَدْنَا (۳).

**[ترجمه]أمالی: زید بن علی از پدران ارجمند خود علیه السلام روایت کرده: رسول خدا صلی الله علیه و آله به حضرت علی علیه السلام فرمود: ای علی! این انگشتری را بگیر

و بر آن نقش کن: محمد بن عبدالله. امیرمومنان علیه السلام آن را گرفت و به حکّاک داد و به او فرمود: بر این نقش کن: محمد بن عبدالله. حکّاک دستش خطا رفت و اشتباها روی آن نوشت : مجمد رسول الله . امیرمومنان علیه السلام نزد او رفت و فرمود: انگشتری چه شد؟ عرض کرد: این‌جاست. امام علیه السلام آن را گرفت و به نقشش نگاهی افکند و فرمود: من این نقش را نخواسته بودم! عرض کرد: راست می‌گویی ولی دستم خطا کرد. حضرت علیه السلام انگشتری را خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله برد و فرمود: ای رسول خدا! حکّاک نقشی را که فرموده بودی نزده و گفت دستش خطا کرده است. پیامبر صلی الله علیه و آله آن را گرفت و به آن نگریست و فرمود: ای علی! من هم محمد بن عبدالله هستم و هم محمد رسول الله. سپس آن را در انگشت خود کرد. چون صبح شد پیامبر صلی الله علیه و آله به آن انگشتر خود نگریست و ناگاه دید به زیر آن نقش حَک شده علی ولی الله. پیامبر صلی الله علیه و آله تعجب کرد. وقتی جبرییل آمد به او فرمود: ای جبرییل چنین و چنان شد! جبرییل عرض کرد: ای محمد! تو آن‌چه خود خواستی نوشتی و ما آن‌چه خود خواستیم نوشتیم - . المجالس و الاخبار: ۷۹ و ۸۰ - .

**[ترجمه]

«۲۷»

ع، علل الشرائع ل، الخصال مع، معانی الأخبار مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الشَّاهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ أَحْمَدَ الْبَغْدَادِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ السُّخْتِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْأَسْوَدِ الْوَرَّاقِ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَنَا أَشْبَهُ النَّاسِ بِآدَمَ علیه السلام وَ إِبْرَاهِيمُ علیه السلام أَشْبَهُ النَّاسِ بِي خَلْقُهُ وَ خُلُقُهُ وَ سَمَّانِيَ اللَّهُ مِنْ فَوْقِ عَرْشِهِ عَشَرَةَ أَسْمَاءٍ وَ بَيَّنَ اللَّهُ وَصْفِي وَ بَشَّرَنِي عَلَى لِسَانِ كُلِّ رَسُولٍ بَعَثَهُ إِلَى قَوْمِهِ وَ سَمَّانِي وَ نَشَرَ فِي التَّوْرَاةِ اسْمِي وَ بَثَّ ذِكْرِي فِي أَهْلِ التَّوْرَاةِ وَ الْإِنْجِيلِ وَ عَلَّمَنِي كَلَامَهُ (۴) وَ رَفَعَنِي فِي سَمَائِهِ وَ شَقَّ لِي اسْمِي (۵) مِنْ أَسْمَائِهِ فَسَمَّانِي مُحَمَّداً وَ هُوَ مَحْمُودٌ وَ أَخْرَجَنِي فِي خَيْرِ قَرْنٍ مِنْ أُمَّتِي وَ جَعَلَ اسْمِي فِي التَّوْرَاةِ أَحْيَدَ فَبِالتَّوْحِيدِ حَرَّمَ

أَجْسَادَ أَمَّتِی عَلَی النَّارِ وَ سَمَّانِی فِی الْإِنْجِیلِ أَحْمَدَ فَأَنَا مَحْمُودٌ فِی أَهْلِ السَّمَاءِ وَ جَعَلَ أَمَّتِیَ الْحَامِدِینَ وَ جَعَلَ اسْمِی فِی الزَّبُورِ ماح (مَاحِیاً) (۶) مَحَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِی

ص: ۹۲

۱- فی المصدر: و أخطأت.

۲- فی المصدر: فأخذه.

۳- المجالس و الاخبار: ۷۹ و ۸۰.

۴- فی المصدر: کتابه.

۵- فی طبعه أمین الضرب: اسما- ظ. أقول: و هو الموجود فی المصدر.

۶- ماحی خ ل. و هو الموجود فی العلل، و فیه: یمحی اللّه.

مِنَ الْأَرْضِ عِبَادَهَ الْأَوْثَانِ وَ جَعَلَ اسْمِی فِی الْقُرْآنِ مُحَمَّداً فَأَنَا مَحْمُودٌ فِی جَمِیعِ (۱) (أَهْلِ) الْقِیَامَهِ فِی فَصْلِ الْقَضَاءِ لَا یَشْفَعُ أَحَدٌ غَیْرِی وَ سَمَّانِی فِی الْقِیَامَهِ حَاشِراً یُحْشَرُ النَّاسُ عَلَی قَدَمَیَّ وَ سَمَّانِیَ الْمُوقِفَ أُوقِفُ النَّاسَ بَیْنَ یَدَیِ اللَّهِ جَلَّ جَلَالُهُ وَ سَمَّانِیَ الْعَاقِبَ أَنَا عَقِبُ النَّبِیِّینَ لَیْسَ بَعْدِی رَسُولٌ وَ جَعَلَنِی رَسُولَ الرَّحْمَهِ وَ رَسُولَ التَّوْبَهِ وَ رَسُولَ الْمَلَاحِمِ وَ الْمُقَفِّیَ (۲) قَفَّیْتُ النَّبِیِّینَ جَمَاعَهً وَ أَنَا الْقَیِّمُ الْکَامِلُ الْجَامِعُ وَ مَنَّ عَلَیَّ رَبِّی وَ قَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْکَ فَقَدْ أَرْسَلْتُ کُلَّ رَسُولٍ إِلَی أُمَّتِهِ بِلِسَانِهَا وَ أَرْسَلْتُکَ إِلَی کُلِّ أَحْمَرَ وَ أَسْوَدَ مِنْ خَلْقِی وَ نَصَرْتُکَ بِالرُّعْبِ الَّذِی لَمْ أَنْصُرْ بِهِ أَحَداً وَ أَحْلَلْتُ لَکَ الْغَنِیمَهَ وَ لَمْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلَکَ وَ أَعْطَیْتُکَ وَ لِأُمَّتِکَ کَنْزاً مِنْ کُنُوزِ عَرْشِی فَاتِحَهَ الْکِتَابِ وَ خَاتِمَهَ سُورَهِ الْبَقَرَهِ وَ جَعَلْتُ لَکَ وَ لِأُمَّتِکَ الْأَرْضَ کُلَّهَا مَسْجِداً وَ تُرَابَهَا طَهُوراً وَ أَعْطَیْتُ لَکَ وَ لِأُمَّتِکَ التَّکْبِیرَ وَ قَرَنْتُ ذِکْرَکَ بِذِکْرِی حَتَّی لَا یَذْکُرَنِی أَحَدٌ مِنْ أُمَّتِکَ إِلَّا ذَکَرَکَ مَعَ ذِکْرِی فَطُوبَی لَکَ یَا مُحَمَّدُ وَ لِأُمَّتِکَ (۳).

**[ترجمه]علل الشرائع، الخصال، معانی الأخبار: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من شبیه‌ترینِ مردم به آدم علیه السلام هستم و ابراهیم علیه السلام در خلقت و خُلق شبیه‌ترینِ مردم به من بود، خداوند از فراز عرش خود بر من ده نام نهاد و وصف مرا بیان فرمود و هر رسولی را که به سوی قومش برانگیخت مژده ظهور مرا از زبان او داد، او بر من نام نهاد و نام مرا در تورات گستراند و یاد مرا در میان اهل تورات و انجیل نشر داد و کلام خود را به من آموخت و مرا به آسمانش فراز بُرد و نام مرا از نام‌های خود برگرفت، او محمود است و مرا محمد نامید و در بهترین گروه از امتم بیرونم آورد، در تورات مرا اَحید نامیده و پیکر امتم را به توحید بر آتش حرام گردانده، در انجیل مرا احمد نامیده چه من در میان اهل آسمان محمود و ستوده هستم، امتم را نیز حامدان و ستایشگران نامیده، در زبور مرا ماحی نامیده

چه با من بت‌پرستی را از روی زمین محو کرد، در قرآن مرا محمد نامیده چه من در میان همه اهل قیامت محمود و ستوده هستم و به هنگام داوری هیچ کس جز من شفاعت نخواهد کرد، در قیامت مرا حاشِر نامیده چه مردم پیش پای من محشور می‌شوند، مرا مُوقِف نامیده چه من مردم را در برابر خداوند عزوجل متوقف خواهم کرد، مرا عاقِب نامیده چه من پس از همه پیامبران آمده‌ام و پس از من دیگر فرستاده‌ای نیست، مرا رسول رحمت و رسول توبه و رسول ملاحم و مُقَفّی نامید چه من در قفای همه پیامبران آمده‌ام، و نیز مرا قَیِّم و کامل و جامع نامید، پروردگارم بر من منت نهاد و فرمود: ای محمد! من هر یک از رسولانم را به زبان امت خودش سوی امتش فرستادم اما تو را به سوی همه آفریدگانم از سرخ تا سیاه فرستادم و با نیروی رعب و ترس تو را یاری دادم که هیچ کس را چنان یاری نداده بودم و غنایم را بر تو حلال کردم که پیش از تو بر هیچ کس حلال نشده بود، من به تو و امت تو گنجی از گنج‌های عرشم را عطا کردم: یعنی فاتحه الکتاب و خاتمه سوره بقره را، و برای تو و امت تو سرتاسر زمین را مسجد گرداندم و خاکش را پاکیزه کردم، و به تو و امت تو تکبیر را عطا کردم، و یاد تو را با یاد خود چنان قرین گرداندم که هیچ کس در میان امتت از من یاد نمی‌کند مگر این‌که از تو نیز یاد می‌کند، پس خوشا به حال تو ای محمد و خوشا به حال امتت - . علل الشرائع: ۴۵، الخصال ۲: ۴۷ ، ۴۸، معانی الاخبار: ۱۹ - .

**[ترجمه]

توضیح

قال شارح الشفاء للقاضی عیاض أحید بضم الهمزه و فتح المهمله و سکون التحتیه فدال مهمله و قیل بفتح الهمزه و سکون المهمله و فتح التحتیه قال سمیت أحید لأنی أحید بأمتی عن نار جهنم أی أعدل بهم انتهی. (۴) و أما أحمد فی اللغه فأفعل مبالغه من صفه الحمد و محمد مفعل مبالغه من کثره الحمد فهو صلی الله علیه و آله أجل من حمد و أفضل من حمد و أکثر الناس حمدا فهو أحمد المحمودین الحامدین فأحمد إما مبالغه من الفاعل أو من المفعول.

قوله صلی الله علیه و آله یحشر الناس علی قدمی کنایه عن أنه أول من یحشر من الخلق ثم یحشر الناس بعده و قیل أی فی زمانه و عهده و لا نبی بعده و قیل أی یقدم الخلق فی المحشر و هم خلفه و الملاحم جمع الملحمه و هو القتال.

ص: ۹۳

۱- جمع خ ل صح. و فی المعانی: جمیع أهل القیامه.

۲- فی المعانی: المقتفی.

۳- علل الشرائع: ۴۵، الخصال ۲: ۴۷ و ۴۸، معانی الأخبار: ۱۹.

۴- شرح الشفاء ۱: ۴۹۸، و ضبطه أیضا بفتح فسکون فکسر و أیضا بضم فکسر، فسکون.

و قال الجزری فی أسمائه صلی الله علیه و آله المقفی و هو المولی الذاهب و قد قفی یقفی فهو مقف یعنی أنه آخر الأنبیاء المتبع لهم فإذا قفی فلا نبی بعده قوله القیم أی الکثیر القیام بأمور الخلق و المتولی لإرشادهم و مصالحهم و یظهر من سائر الکتب أنه بالثاء المثلثه و أن الکامل الجامع تفسیره و هو بضم القاف و فتح الثاء قال الجزری فیه أتانی ملک فقال أنت قثم و خلقک قثم القثم المجتمع الخلق و قیل الجامع الکامل و قیل الجموع (۱) للخیر و به سمی الرجل قثم معدول عن قاثم و هو الکثیر العطاء انتهی.

و قال القاضی فی الشفاء روی أنه صلی الله علیه و آله قال أنا رسول الرحمه و رسول الراحه و رسول الملاحم و أنا المقفی (۲) قفیت النبیین و أنا قیم.

و القیم الجامع الکامل کذا وجدته و لم أروه و أری أن صوابه قثم بالثاء و هو أشبه بالتفسیر انتهی (۳).

**[ترجمه]قاضی عیاض در الشفاء آورده که احید به ضمّ همزه و فتح حاء و سکون یاء و دال بدون نقطه است و نیز گفته‌اند به فتح همزه و سکون حاء و فتح یاء است؛ می‌فرماید من اَحید نامیده شدم «لأنّی أحیدُ بأُمتی عن نارِ جهنم» یعنی آنان را از آتش دوزخ دور می‌کنم. و اما احمد، در لغت بر وزن أفعل است و مبالغه از صفت حمد، و محمد بر وزن مُفَعَّل است و مبالغه از کثرت حمد، پس پیامبر صلی الله علیه و آله والاترین و برترین ستایش شدگان است و از تمام مردم بیشتر ستایش کرده خدا را ، او احمد المحمودین و احمد الحامدین است، بنابراین احمد یا مبالغه از فاعل است و یا مبالغه از مفعول.

فرموده پیامبر صلی الله علیه و آله که «مردم پیش پای من محشور می‌شوند» کنایه است از این‌که حضرت نخستین کسی است که از میان آفریدگان محشور می شود و مردم پس از ایشان محشور می‌شوند، همچنین گفته شده یعنی چون پس از ایشان پیامبر دیگری نیست بنابراین مردم در زمان و عهد ایشان محشور می‌شوند، نیز گفته شده یعنی حضرت در محشر پیشاپیش مردم می‌آید و مردم همه پشت ایشان هستند. «الملاحم» جمع «الملحمه» به معنای نبرد است.

ص: ۹۳

و اما جزری درباره نام‌های پیامبر صلی الله علیه و آله آورده: «المُقَفّی» یعنی آنکه پشت سر رونده ای می رودو بعد از اوست که از «قفَی یقفِی فهو مُقِف» گرفته شده، یعنی حضرت آخرین پیامبر است که در پی آنان می‌آید، پس اگر ایشان در قفای پیامبران می‌آید بنابراین بعد از ایشان دیگر هیچ پیامبری نمی‌آید. «القیّم» یعنی کسی که بسیار به امور خَلق قیام می‌کند و ارشاد و مصالح آنان را به عهده می‌گیرد؛ اما از کتب دیگر چنین برمی‌آید که با ثاء سه نقطه باشد و کامل و جامع تفسیر آن باشند، این‌گونه که به ضمّ قاف و فتح ثاء باشد؛ جزری در این باره این روایت را آورده: فرشته‌ای نزد من آمد و گفت تو «قثم» هستی و خداوند تو را «قثم» آفریده است. «القثم» یعنی دارای خلقت کامل و جامع ، نیز گفته‌اند یعنی جامع و کامل، همچنین گفته‌اند یعنی جمع‌آورنده نیکی‌ها، به همین خاطر، برخی را ، «قثم» نامیده اند که معدول از «قاثم» است یعنی بسیار بخشنده. پایان سخن.

قاضی در الشفاء آورده که روایت شده پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: من رسول رحمت و رسول راحتی و رسول ملاحم

هستم و من مُقَفّى هستم که در قفاى پيامبران آمده‌ام و من قيّم هستم.

من چنين ديـدم كه «قيم» يعنى جامع و كامل، ولى آن را روايت نكردم. به نظرم قثم به ثاء صـحيح باشـد، زيرا به تفسـير حديث شبيه‌تر است - . شرح الشفاء ۱: ۴۹۰ و ۴۹۱ - پايان سخن.

**[ترجمه]

«۲۸»

لى، الأمالى للصدوق ع، علل الشـرائع مع، معانى الأخبار مَاجِيلَوَيْهِ عَنْ عَمِّهِ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ الرَّقِّيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَبَلَهَ عَنْ مُعَاوِيَهَ بْنِ عَمَّارٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ آبَائِهِ عَنْ جَدِّهِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ عليهم السلام قَالَ: جَاءَ نَفَرٌ مِنَ الْيَهُودِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صـلى الله عليه و آله فَسَأَلَهُ أَعْلَمُهُمْ فِيمَا سَأَلَهُ فَقَالَ لَهُ لِأَيِّ شَيْ ءٍ سُمِّيتَ مُحَمَّداً وَ أَحْمَدَ وَ أَبَا الْقَاسِمِ وَ بَشِيراً وَ نَـذِيراً وَ دَاعِيـاً فَقَالَ النَّبِيُّ صـلى الله عليه و آله أَمَّا مُحَمَّدٌ فَإِنِّى مَحْمُودٌ فِى الْأَرْضِ وَ أَمَّا أَحْمَـدُ فَإِنِّى مَحْمُودٌ فِى السَّمَاءِ وَ أَمَّا أَبُو الْقَاسِمِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقْسِمُ يَوْمَ الْقِيَامَهِ قِسْمَهَ النَّارِ فَمَنْ كَفَرَ بِى مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ فَفِى النَّارِ وَ يَقْسِمُ قِسْمَهَ الْجَنَّهِ فَمَنْ آمَنَ بِى وَ أَقَرَّ بِنُبُوَّتِى فَفِى الْجَنَّهِ وَ أَمَّا الـدَّاعِى فَإِنِّى أَدْعُو النَّاسَ إِلَى دِينِ رَبِّى عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَمَّا النَّذِيرُ فَإِنِّى أُنْـذِرُ بِالنَّارِ مَنْ عَصَانِى وَ أَمَّا الْبَشِيرُ فَإِنِّى أُبَشِّرُ بِالْجَنَّهِ مَنْ أَطَاعَنِى (۴).

ص: ۹۴

۱- المجموع خ ل.

۲- و فى المصدر: المقتفى، و ذكر الشارح: المقفى و قال: هو أنسب.

۳- شرح الشفاء ۱: ۴۹۰ و ۴۹۱.

۴- الأمالى: ۱۱۲- ۱۱۴، علل الشرائع: ۵۳، معانى الأخبار: ۱۹ و ۲۰، و الحديث طويل أخرجه المصـنّف فى كتاب الاحتجاجات، راجع ۱۰: ۲۹۴- ۳۰۲، و القطعه فى ۲۹۵.

أقول: قد مر فی باب نقوش الخواتیم (۱) فی خبر الحسین بن خالد أنه کان نقش خاتم النبی صلی الله علیه و آله لا إله إلا الله محمد رسول الله.

**[ترجمه]أمالی، علل الشرائع، معانی الأخبار: امام حسن علیه السلام فرمود: چند نفر یهودی خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسیدند و عالم‌ترینشان از حضرت سؤال‌هایی پرسید. او پرسید: چرا تو محمد و احمد و ابوالقاسم و بشیر و نذیر و داعی نامیده شدی؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: من محمد نامیده شدم چون در زمین محمود و ستوده هستم، و احمد نامیده شدم چون در آسمان نیز محمود و ستوده هستم، و ابوالقاسم نامیده شدم چون خداوند عزوجل در روز قیامت قسمت دوزخ را تقسیم می... کند و این‌گونه از میان گذشتگان و آیندگان هر کس به من کفر ورزیده باشد به دوزخ می‌رود، به همین ترتیب قسمت بهشت را نیز تقسیم می‌کند و این‌گونه هر کس به من ایمان آورده باشد و به نبوت من اقرار کرده باشد به بهشت می‌رود، و داعی نامیده شدم چون من مردم را به دین پروردگارم عزوجل دعوت می‌کنم، و نذیر نامیده شدم چون به هر کس از من نافرمانی کند انذار و هشدار دوزخ را می‌دهم، و بشیر نامیده شدم چون به هر کس از من اطاعت کند بشارت و مژده بهشت را می‌دهم - . الامالی: ۱۱۲ – ۱۱۴، علل الشرائع: ۵۳، معانی الاخبار: ۱۹ و ۲۰. این خبر حدیثی طولانی که مؤلف آن را از کتاب الاحتجاجات آورده است ر. ک: ۱۰: ۲۹۴ – ۳۰۲، این قطعه در صفحه ۲۹۵ آمده است. - .

ص: ۹۴

می‌گویم: در باب نقش‌های انگشتری‌ها - . ر. ک: ج ۱۱: ۶۳ -

در خبر حسین بن خالد آمده نقش انگشتری پیامبر صلی الله علیه و آله لا اله الا الله محمد رسول الله بوده است.

**[ترجمه]

«۲۹»

ع، علل الشرائع مع، معانی الأخبار ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام الطَّالَقَانِیُّ عَنْ أَحْمَدَ الْهَمْدَانِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: سَأَلْتُ الرِّضَا علیه السلام فَقُلْتُ لَهُ لِمَ کُنِّیَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بِأَبِی الْقَاسِمِ فَقَالَ لِأَنَّهُ کَانَ لَهُ ابْنٌ یُقَالُ لَهُ قَاسِمٌ فَکُنِّیَ بِهِ قَالَ فَقُلْتُ یَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَهَلْ تَرَانِی أَهْلًا لِلزِّیَادَهِ فَقَالَ نَعَمْ أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ أَنَا وَ عَلِیٌّ أَبَوَا هَذِهِ الْأُمَّهِ قُلْتُ بَلَی قَالَ أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَبٌ لِجَمِیعِ أُمَّتِهِ وَ عَلِیٌّ بِمَنْزِلَتِهِ (۲) فِیهِمْ قُلْتُ بَلَی قَالَ أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ عَلِیّاً قَاسِمُ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ قُلْتُ بَلَی قَالَ فَقِیلَ لَهُ أَبُو الْقَاسِمِ لِأَنَّهُ أَبُو قَاسِمِ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ فَقُلْتُ لَهُ وَ مَا مَعْنَی ذَلِکَ فَقَالَ إِنَّ شَفَقَهَ الرَّسُولِ (۳) عَلَی أُمَّتِهِ شَفَقَهُ الْآبَاءِ عَلَی الْأَوْلَادِ وَ أَفْضَلُ أُمَّتِهِ عَلِیٌّ علیه السلام وَ مِنْ بَعْدِهِ شَفَقَهُ عَلِیٍّ علیه السلام عَلَیْهِمْ کَشَفَقَتِهِ لِأَنَّهُ وَصِیُّهُ وَ خَلِیفَتُهُ وَ الْإِمَامُ بَعْدَهُ فَلِذَلِکَ قَالَ صلی الله علیه و آله أَنَا وَ عَلِیٌّ أَبَوَا هَذِهِ الْأُمَّهِ وَ صَعِدَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله الْمِنْبَرَ فَقَالَ مَنْ تَرَکَ دَیْناً أَوْ ضَیَاعاً فَعَلَیَّ وَ إِلَیَّ وَ مَنْ تَرَکَ مَالًا فَلِوَرَثَتِهِ فَصَارَ بِذَلِکَ أَوْلَی بِهِمْ مِنْ آبَائِهِمْ وَ أُمَّهَاتِهِمْ وَ صَارَ أَوْلَی بِهِمْ مِنْهُمْ بِأَنْفُسِهِمْ وَ کَذَلِکَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام بَعْدَهُ جَرَی لَهُ مِثْلُ مَا جَرَی لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۴).

**[ترجمه]علل الشرائع، معانی الأخبار، عیون اخبار الرضا: علی بن حسن بن فضّال از پدرش روایت کرده که وی گفت: از امام

رضا علیه السلام پرسیدم: چرا کنیه پیامبر ابوالقاسم بود؟ ایشان فرمود: زیرا ایشان پسری به نام قاسم داشت و به نام او کنیه گرفت. عرض کردم: ای پسر رسول خدا! آیا مرا شایسته می‌بینید تا برایم بیشتر بگویید؟ فرمود: آری، آیا می‌دانی رسول خدا فرمود: من و علی پدران این امت هستیم؟ عرض کردم: بله. فرمود: آیا می‌دانی رسول خدا صلی الله علیه و آله پدر تمامی امت خود بود و علی علیه السلام نیز داخل در این جمیع امت بود؟ عرض کردم: بله. فرمود: آیا می‌دانی علی علیه السلام قاسم و تقسیم‌کننده بهشت و دوزخ است؟ عرض کردم: بله. فرمود: پس پیامبر صلی الله علیه و آله ابوالقاسم است زیرا ایشان پدر قاسم و تقسیم‌کننده بهشت و دوزخ است. عرض کردم: یعنی چه؟ فرمود: دلسوزی پیامبر بر امت خود چونان دلسوزی پدران بر فرزندان است و علی علیه السلام برترین فرد در میان امت پیامبر است، پس بعد از پیامبر دلسوزی علی علیه السلام بر آنان همچون دلسوزی پیامبر بر آنان است زیرا او وصیّ و جانشین پیامبر است و پس از ایشان او امام است، از این رو پیامبر فرمود من و علی پدران این امت هستیم، پیامبر صلی الله علیه و آله بر منبر رفت و فرمود: هر کس درگذشت و بدهی و عیالی بر جا گذاشت، آن بر عهده من و متوجّه من است و هر کس درگذشت و مالی بر جا گذاشت آن برای وارثانش است. این‌چنین پیامبر بر آنان از پدر و مادرشان اَولَی شد و از خودشان نیز بر خودشان اَولَی شد. امیرمومنان علیه السلام نیز پس از پیامبر همچون ایشان بود و ماجرایی چون رسول خدا بر او گذشت - . علل الشرائع: ۵۳ و ۵۴، معانی الاخبار: ۲۰، عیون الاخبار: ۲۳۸ و ۲۳۹ - .

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فیه من ترک ضیاعا فإلی الضیاع العیال و أصله مصدر ضاع یضیع فسمی العیال بالمصدر کما تقول من مات و ترک فقرا أی فقراء و إن کسرت الضاد کان جمع ضائع کجائع و جیاع.

**[ترجمه]جزری در این باره می‌گوید: در کلام رسول خدا صلی الله علیه و آله «من ترک ضَیاعا» منظور از «ضیاع» عیال است، این کلمه در اصل مصدر است از «ضاع یضیع»، به جای عیال این مصدر بیان شده همان‌طور که تو می‌گویی هر کس درگذشت و فقری به جا گذاشت، یعنی فقیرانی به جا گذاشت. و اگر ضاد را کسره دهی می‌شود جمع «ضائع» مانند «جائع» و «جِیاع».

**[ترجمه]

«۳۰»

ب، قرب الإسناد هَارُونُ عَنِ ابْنِ صَدَقَةَ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِیهِ علیه السلام أَنَّ خَاتَمَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ کَانَ مِنْ فِضَّةٍ وَ نَقْشُهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ وَ کَانَ نَقْشُ خَاتَمِ عَلِیٍّ علیه السلام

١- راجع ج ١١: ۶٣.

٢- و عليّ عليه السلام فيهم بمنزلته خ. أقول: هذه الزياده موجوده فى العلل، و فى العيون:

٣- النبيّ خ ل، أقول: هو الموجود فى المصدر.

۴- علل الشرائع: ۵٣ و ۵۴، معانى الأخبار: ٢٠، عيون الأخبار: ٢٣٨ و ٢٣٩.

اللَّهُ الْمَلِکَ وَ کَانَ نَقْشُ خَاتَمِ وَالِدِی رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ الْعِزَّهُ لِلَّهِ (۱).

**[ترجمه]قرب الاسناد: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: انگشتری رسول خدا صلی الله علیه و آله از نقره بود و بر آن نقش شده بود: محمد رسول الله، و بر انگشتری علی علیه السلام نقش شده بود:

ص: ۹۵

الله الملک، و بر انگشتری پدرم که خدا از او خشنود باد نقش شده بود: العزّه لله - . قرب الاسناد: ۳۱ - .

**[ترجمه]

«۳۱»

ل، الخصال أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُکَیْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَشَرَهَ أَسْمَاءٍ خَمْسَهٌ مِنْهَا فِی الْقُرْآنِ وَ خَمْسَهٌ لَیْسَتْ فِی الْقُرْآنِ فَأَمَّا الَّتِی فِی الْقُرْآنِ فَ مُحَمَّدٌ وَ أَحْمَدُ وَ عَبْدُ اللَّهِ وَ یس وَ ن وَ أَمَّا الَّتِی لَیْسَتْ فِی الْقُرْآنِ فَالْفَاتِحُ وَ الْخَاتَمُ وَ الْکَافُّ وَ الْمُقَفِّی وَ الْحَاشِرُ (۲).

**[ترجمه]الخصال: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله ده نام دارد که پنج نام در قرآن هست و پنج نام در قرآن نیست، آن پنجی که در قرآن آمده محمد و احمد و عبدالله و یاسین و نون است و آن پنجی که در قرآن نیامده فاتح و خاتَم و کافّ و مُقَفّی و حاشِر است - . الخصال ۲: ۴۸ - .

**[ترجمه]

بیان

إنما سمی الفاتح لأنه أول النبیین أو جمیع المخلوقات خلقا أو به فتح الله أبواب الوجود و الجود علی العباد (۳) و الکاف لأنه یکف و یدفع عن الناس البلایا و الشرور فی الدنیا و العذاب فی الآخره و فی بعض النسخ الکافی.

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله فاتح نامیده شده چون ایشان پیش از همه پیامبران و همه آفریدگان خلق شده و خداوند با وجود ایشان درهای وجود و جود را بر بندگان خود مفتوح گردانده است، و کافّ نامیده شده چون ایشان در دنیا بلایا و ناخوشی‌ها را و در آخرت عذاب را از مردم کفّ و دفع می‌کند. البته در بعضی نسخه‌ها «الکافی» آمده است.

**[ترجمه]

«۳۲»

ل، الخصال ابْنُ الْوَلِیدِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ الْأَشْعَرِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الرَّازِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ

الْهَاشِمِيِّ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي الْبِلَادِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله خَاتَمَانِ أَحَدُهُمَا مَكْتُوبٌ عَلَيْهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ الْآخَرُ صَدَقَ اللَّهُ (۴).

**[ترجمه]الخصال: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله دو انگشتری داشت، بر یکی نگاشته شده بود لا اله الا الله محمد رسول الله و بر دیگری نگاشته شده بود صَدَقَ اللهُ - . الخصال ۱: ۳۲ - .

**[ترجمه]

«۳۳»

فس، تفسیر القمی قَالَ وَ سَأَلَ بَعْضُ الْيَهُودِ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِمَ سُمِّيتَ مُحَمَّداً وَ أَحْمَدَ وَ بَشِيراً وَ نَذِيراً فَقَالَ أَمَّا مُحَمَّدٌ فَإِنِّي فِي الْأَرْضِ مَحْمُودٌ وَ أَمَّا أَحْمَدُ فَإِنِّي فِي السَّمَاءِ أَحْمَدُ مِنْهُ فِي الْأَرْضِ وَ أَمَّا الْبَشِيرُ فَأُبَشِّرُ مَنْ أَطَاعَ اللَّهَ بِالْجَنَّهِ وَ أَمَّا النَّذِيرُ فَأُنْذِرُ مَنْ عَصَى اللَّهَ بِالنَّارِ (۵).

**[ترجمه]تفسیر قمی: یکی از یهودیان از رسول خدا صلی الله علیه و آله پرسید: چرا محمد و احمد و بشیر و نذیر نامیده شدی؟ ایشان فرمود: من محمد نامیده شدم چون در زمین محمود و ستوده هستم، و احمد نامیده شدم چون در آسمان محمودتر و ستوده‌تر از روی زمین هستم، و بشیر نامیده شدم چون به هر کس از خداوند اطاعت کند بشارت و مژده بهشت را می‌دهم، و نذیر نامیده شدم چون به هر کس از خدا نافرمانی کند انذار و هشدار دوزخ را می‌دهم - . تفسیر قمی: ۶۷۷ - .

**[ترجمه]

«۳۴»

فس، تفسیر القمی یا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ قَالَ هُوَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله كَانَ يَتَزَمَّلُ بِثَوْبِهِ وَ يَنَامُ (۶)

ص: ۹۶

۱- قرب الإسناد: ۳۱.

۲- الخصال ۲: ۴۸.

۳- أو الغالب علی من کان یعبد دون اللّه. و ما کان یعبد دونه.

۴- الخصال ۱: ۳۲.

۵- تفسیر القمّیّ: ۶۷۷.

۶- تفسیر القمّیّ: ۷۰۱.

يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قَالَ تَدَثَّرَ الرَّسُولُ فَالْمُدَّثِّرُ يَعْنِی الْمُتَدَثِّرَ بِثَوْبِهِ قُمْ فَأَنْذِرْ هُوَ قِيَامُهُ فِی الرَّجْعَهِ يُنْذِرُ فِيهَا (۱).

أَقُولُ سَيَجِی ءُ فِی الْأَخْبَارِ أَنَّهُ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ خَلَقَنِی وَ عَلِيّاً مِنْ نُورٍ وَاحِدٍ وَ شَقَّ لَنَا اسْمَيْنِ مِنْ أَسْمَائِهِ فَذُو الْعَرْشِ مَحْمُودٌ وَ أَنَا مُحَمَّدٌ وَ اللَّهُ الْأَعْلَی وَ هَذَا عَلِیٌّ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: «يا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ» - . مزمل / ۱ -

{ای جامه به خویشتن فرو پیچیده.} منظور پیامبر صلی الله علیه و آله است که جامه خود را بر سرش می‌کشید و می‌خوابید - . تفسیر قمی: ۷۰۱ - .

ص: ۹۶

«يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ» {ای کشیده ردایِ شب بر سر.} رسول خدا صلی الله علیه و آله دثار بر سر کشید، بنابراین «المدثّر» یعنی کسی که جامه‌اش را بر خود کشیده «قُمْ فَأَنْذِرْ» - . مدثر / ۱ و ۲ -

{برخیز و بترسان.} منظور قیام حضرت در رجعت است که در آن هنگام انذار می‌دهد - . تفسیر قمی: ۷۰۲ - .

می‌گویم: در اخبار خواهد آمد که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند من و علی را از یک نور آفرید و برای ما دو نام از نام‌های خود برگرفت: صاحبِ عرش محمود است و من محمدم و خداوند اعلی است و او علی است.

**[ترجمه]

«۳۵»

ع، علل الشرائع عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْقُرَشِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِی قُرَيْشٍ عَنْ عَبْدِ الْجَبَّارِ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مَنْصُورٍ الْخَزَّازِ مَعاً عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَيْمُونٍ الْقَدَّاحِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ علیه السلام عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله كَانَ يَتَخَتَّمُ بِيَمِينِهِ (۲).

**[ترجمه]علل الشرائع: امام جعفر صادق علیه السلام از پدر ارجمند خود علیه السلام از جابر بن عبدالله نقل کرده که وی گفت: پیامبر صلی الله علیه و آله انگشتری خود را در دست راستش می‌کرد - . علل الشرائع: ۶۴ - .

**[ترجمه]

«۳۶»

ل، الخصال ابْنُ مُوسَی عَنِ ابْنِ زَكَرِيَّا الْقَطَّانِ عَنِ ابْنِ حَبِيبٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحِيمِ بْنِ عَلِیٍّ الْجَبَلِیِّ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّلْتِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ نَصْرٍ الْخَزَّازِ عَنْ عَمْرِو بْنِ طَلْحَهَ عَنْ أَسْبَاطِ بْنِ نَصْرٍ عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ عَنْ عِكْرِمَهَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَدِمَ يَهُودِيَّانِ فَسَأَلَا أَمِيرَ

الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام عَنْ أَشْیَاءَ وَ سَأَلَا عَنْ وَصْفِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ فِیمَا قَالَ کَانَ عِمَامَتُهُ السَّحَابُ وَ سَیْفُهُ ذُو الْفَقَارِ وَ بَغْلَتُهُ دُلْدُلُ وَ حِمَارُهُ یَعْفُورٌ وَ نَاقَتُهُ الْعَضْبَاءُ (۳) وَ فَرَسُهُ لِزَازٌ وَ قَضِیبُهُ الْمَمْشُوقُ الْخَبَرَ (۴).

**[ترجمه]الخصال: از ابن عباس روایت شده که وی گفت: دو مرد یهودی آمدند و از امیرمومنان علیه السلام درباره اموری سؤال کردند. آن دو درباره وصف پیامبر صلی الله علیه و آله پرسیدند و امام علیه السلام در ضمن سخنان خود فرمود: عمامه ایشان سحاب بود و شمشیر ایشان ذو الفقار و استر ایشان دُلدُل و الاغ ایشان یعفور و ناقه ایشان عضباء و اسب ایشان لِزاز و عصای ایشان ممشوق - . الخصال ۲: ۱۴۶، ۱۴۸ - .

**[ترجمه]

بیان

قال فی النهایه فیه أنه کان اسم عمامه النبی صلی الله علیه و آله السحاب سمیت به تشبیها بسحاب المطر لانسحابه فی الهواء و قال دلدل فی الأرض ذهب و مر یدلدل و یتدلدل فی مشیه إذا اضطرب و منه الحدیث کان اسم بغلته دلدل (دلدلا) و قال فیه إن اسم حمار النبی صلی الله علیه و آله عفیر هو تصغیر تحقیر لأعفر من العفره و هی الغبره و لون التراب و فی حدیث سعد بن عباده أنه خرج علی حماره یعفور لیعوده قیل سمی یعفورا للونه من العفره کما قیل فی أخضر یخضور و قیل سمی به تشبیها فی عدوه بالیعفور و هو الظبی و قیل الخشف.

ص: ۹۷

۱- تفسیر القمّیّ: ۷۰۲.

۲- علل الشرائع: ۶۴.

۳- بتقدیم المهمله علی المعجمه.

۴- الخصال ۲: ۱۴۶ و ۱۴۸.

و قال فيه كان اسم ناقته العضباء هو علم لها منقول من قولهم ناقه عضباء أى مشقوقه الأذن و لم تكن مشقوقه الأذن و قال بعضهم إنها كانت مشقوقه الأذن و الأول أكثر.

و قال الزمخشرى هو منقول من قولهم ناقه عضباء و هى القصيره اليد.

و قال فيه كان لرسول الله صلى الله عليه و آله فرس يقال له اللزاز سمى به لشده تلززه و اجتماع خلقه و لز به الشى ء أى لزق به كأنه يلزق بالمطلوب لسرعته.

و قال الفيروزآبادى جاريه ممشوقه حسنه القوام و قضيب ممشوق طويل دقيق.

**[ترجمه]در النهايه در اين باره آمده نام عمامه پيامبر صلى الله عليه و آله سحاب بود و از روى تشبيه به ابر بارانى اين نام گرفته بود زيرا همچون ابر در هوا بود. «دَلدَلَ فى الأرض» يعنى رهسپار شد و «مرّ يدلدلُ و يتدلّلُ فى مشيه» يعنى جستان و خيزان رفت، نام استر پيامبر صلى الله عليه و آله كه دُلدُل بوده از اين‌جا آمده. آمده كه نام الاغ پيامبر صلى الله عليه و آله عَفير بوده، عَفير مصغّر محقّر «أعفر» از «العفره» است كه يعنى غبار و رنگ خاك؛ اما در روايت سعد بن عباده آمده: پيامبر صلى الله عليه و آله سوى الاغ خود يعفور بيرون آمد تا آن را برگرداند، گفته‌اند آن «يعفور» ناميده شده زيرا رنگش متمايل به «عفره» يعنى خاكسترى بوده، همچنان‌كه به چيزى كه «اخضر» يعنى سبز باشد مى‌گويند «يخضور»، همچنين گفته‌اند آن الاغ از روى تشبيه دويدنش به دويدن «يعفور» يعنى آهو و يا به قولى بچه آهو اين نام گرفته است..

ص: ۹۷

نام ناقه حضرت عضباء بوده و «عضباء» ديگر عَلَم شده براى ناقه ايشان ، كه از سخن عرب «ناقه عضباء» گرفته شده، يعنى ناقه‌... اى كه گوشش را شكافته باشند، اما گوش ناقه پيامبر صلى الله عليه و آله شكافته نشده بوده، گرچه برخى نيز گفته‌اند گوشش شكافته شده بوده اما قول نخست رايج است.

زمخشرى مى‌گويد: اين نام از سخن عرب «ناقه عضباء» گرفته شده يعنى ناقه دست‌كوتاه.

در النهايه آمده رسول خدا صلى الله عليه و آله اسبى داشت به نام لِزاز كه به خاطر شدت «تلزّز» يعنى هماهنگى و پيوستگى اندامش اين نام گرفته بود، همچنين «لزّ به» يعنى به آن چسبيد، گويى آن اسب با سرعتى كه داشته به مقصد مى‌چسبيده.

و فيروزآبادى مى‌گويد: «جاريه ممشوقه» يعنى كنيز خوش‌اندام، و «قضيب ممشوق» يعنى عصاى دراز و باريك.

**[ترجمه]

«۳۷»

لى، الأمالى للصدوق ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّلْتِ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ حُمَيْدٍ عَنِ ابْنِ قَيْسٍ عَنْ أَبِى جَعْفَرٍ عليه

السلام قَالَ: إِنَّ اسْمَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله علیه و آله فِی صُحُفِ إِبْرَاهِیمَ علیه السلام الْمَاحِی وَ فِی تَوْرَاهِ مُوسَی علیه السلام الْحَادُّ وَ فِی إِنْجِیلِ عِیسَی علیه السلام أَحْمَدُ وَ فِی الْقُرْآنِ مُحَمَّدٌ قِیلَ فَمَا تَأْوِیلُ الْمَاحِی فَقَالَ الْمَاحِی صُورَهَ الْأَصْنَامِ وَ مَاحِی الْأَوْثَانِ وَ الْأَزْلَامِ وَ کُلِّ مَعْبُودٍ دُونَ الرَّحْمَنِ قِیلَ فَمَا تَأْوِیلُ الْحَادِّ قَالَ یُحَادُّ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَ دِینَهُ قَرِیباً کَانَ أَوْ بَعِیداً قِیلَ فَمَا تَأْوِیلُ أَحْمَدَ قَالَ حَسُنَ ثَنَاءُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَیْهِ فِی الْکُتُبِ بِمَا حُمِدَ مِنْ أَفْعَالِهِ قِیلَ فَمَا تَأْوِیلُ مُحَمَّدٍ قَالَ إِنَّ اللَّهَ وَ مَلَائِکَتَهُ وَ جَمِیعَ أَنْبِیَائِهِ وَ رُسُلِهِ وَ جَمِیعَ أُمَمِهِمْ یَحْمَدُونَهُ وَ یُصَلُّونَ عَلَیْهِ وَ إِنَّ اسْمَهُ لَمَکْتُوبٌ عَلَی الْعَرْشِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ کَانَ صلی الله علیه و آله یَلْبَسُ مِنَ الْقَلَانِسِ الْیَمَنِیَّهَ (۱) وَ الْبَیْضَاءَ وَ الْمُضَرَّبَهَ ذَاتَ الْأُذُنَیْنِ فِی الْحَرْبِ وَ کَانَتْ لَهُ عَنَزَهٌ یَتَّکِئُ عَلَیْهَا وَ یُخْرِجُهَا فِی الْعِیدَیْنِ فَیَخْطُبُ بِهَا وَ کَانَ لَهُ قَضِیبٌ یُقَالُ لَهُ الْمَمْشُوقُ وَ کَانَ لَهُ فُسْطَاطٌ یُسَمَّی الْکِنَّ وَ کَانَتْ لَهُ قَصْعَهٌ تُسَمَّی المنبعه (السَّعَهَ) وَ کَانَ لَهُ قَعْبٌ یُسَمَّی الرِّیَّ وَ کَانَ لَهُ فَرَسَانِ یُقَالُ لِأَحَدِهِمَا الْمُرْتَجِزُ وَ لِلْآخَرِ السَّکْبُ وَ کَانَ لَهُ بَغْلَتَانِ یُقَالُ لأحدهما (۲) (لِإِحْدَاهُمَا) دُلْدُلُ وَ لِلْأُخْرَی الشَّهْبَاءُ وَ کَانَتْ لَهُ نَاقَتَانِ یُقَالُ لأحدهما (لِإِحْدَاهُمَا) الْعَضْبَاءُ وَ لِلْأُخْرَی الْجَدْعَاءُ وَ کَانَ لَهُ سَیْفَانِ یُقَالُ لِأَحَدِهِمَا ذُو الْفَقَارِ وَ لِلْآخَرِ الْعَوْنُ وَ کَانَ لَهُ سَیْفَانِ آخَرَانِ یُقَالُ لِأَحَدِهِمَا الْمِخْذَمُ وَ لِلْآخَرِ

۱- الیمنه و الیمنه برد یمنی.

۲- هکذا فی النسخه و المصدر و کذا فیما یأتی، و الأصحّ: لاحداهما. کما فی الفقیه.

الرَّسُومُ وَ كَانَ لَهُ حِمَارٌ يُسَمَّى يعفور (يَعْفُوراً) وَ كَانَتْ لَهُ عِمَامَةٌ تُسَمَّى السَّحَابَ وَ كَانَ لَهُ دِرْعٌ تُسَمَّى ذَاتَ الْفُضُولِ لَهَا ثَلَاثُ حَلَقَاتٍ فِضَّةٍ حَلْقَةٌ بَيْنَ يَدَيْهَا وَ حَلْقَتَانِ خَلْفَهَا وَ كَانَتْ لَهُ رَايَةٌ تُسَمَّى الْعُقَابَ وَ كَانَ لَهُ بَعِيرٌ يَحْمِلُ عَلَيْهِ يُقَالُ لَهُ الدِّيبَاجُ وَ كَانَ لَهُ لِوَاءٌ يُسَمَّى الْمَعْلُومَ وَ كَانَ لَهُ مِغْفَرٌ يُقَالُ لَهُ الْأَسْعَدُ فَسَلَّمَ ذَلِكَ كُلَّهُ إِلَى عَلِيٍّ عليه السلام عِنْدَ مَوْتِهِ وَ أَخْرَجَ خَاتَمَهُ وَ جَعَلَهُ فِي إِصْبَعِهِ فَذَكَرَ عَلِيٌّ عليه السلام أَنَّهُ وَجَدَ فِي قَائِمَةِ سَيْفٍ مِنْ سُيُوفِهِ صَحِيفَةً فِيهَا ثَلَاثَةُ أَحْرُفٍ صِلْ مَنْ قَطَعَكَ وَ قُلِ الْحَقَّ وَ لَوْ عَلَى نَفْسِكَ وَ أَحْسِنْ إِلَى مَنْ أَسَاءَ إِلَيْكَ قَالَ وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله خَمْسٌ لَا أَدَعُهُنَّ حَتَّى الْمَمَاتِ الْأَكْلُ عَلَى الْحَضِيضِ مَعَ الْعَبِيدِ وَ رُكُوبِيَ الْحِمَارَ مُؤْكَفاً (۱) وَ حَلْبِيَ الْعَنْزَ بِيَدِي وَ لُبْسُ الصُّوفِ (۲) وَ التَّسْلِيمُ عَلَى الصِّبْيَانِ لِتَكُونَ سُنَّةً مِنْ بَعْدِي (۳).

يه، من لا يحضره الفقيه عَنْ يُونُسَ مِثْلَهُ إِلَى قَوْلِهِ مَنْ أَسَاءَ إِلَيْكَ (۴) بيان ضرب النجاد المضربه (۵) خاطها ذكره الجوهرى و قال العنزه بالتحريك أطول من العصا و أقصر من الرمح و فيه زج (۶) كزج الرمح و الكن

۱- و كف و أكف و آكف الحمار: وضع عليه الوكاف. و الوكاف: البرذعه و كساء يلقى على ظهر الدابّه.

۲- قد ورد فى بعض الأخبار مدح لبس الصوف، و فى بعضها ذمه، و لعلّ الأول يختص بزمان مقفر جدب يكون الناس فيه فى ضيق و شده، كما يستفاد من حديث عن الصادق عليه السلام احتج فيه على الصوفيه، و علل فعل النبىّ صلّى اللّه عليه و آله بذلك، و قال فيه: «إذا أقبلت الدنيا فأحق أهلها بها أبرارها لا فجارها، و مؤمنوها لا منافقوها، و مسلموها لا كفّارها» أو الثانى ورد فى قوم كانوا يتقشفون بالملابس و غيرها و يتظاهرون بها، و يرون أنفسهم بذلك أفضل من غيرهم، و يعدون أنفسهم عاملين للسنه، و غيرهم تاركين لها، مثل جل الصوفيه و الباطنيه و غيرهم من أهل البدع و الاهواء الذين أدخلوا أنفسهم فى زى الزهد و الصلاح: و قلبوا حقائق الإسلام و احكامه على مزعمتهم و آرائهم الفاسده أعاذنا اللّه و المسلمين من شرورهم.

۳- الأمالى: ۴۴.

۴- الفقيه: ۵۱۹.

۵- النجاد هو المنجد أى من يعالج الفرش و الوسائد و يخيطها. و المضرب: المخيط. و المضربه. كساء ذو طاقين بينهما قطن.

۶- الزج: الحديده التى فى أسفل الرمح.

بالکسر وقاء کل شی ء و ستره و القعب قدح من خشب مقعر.

و قال الجزری فیه کان لرسول الله صلی الله علیه و آله فرس یقال له المرتجز سمی به لحسن صهیله.

و قال فیه کان له فرس یسمی السکب یقال له فرس سکب أی کثیر الجری کأنما یصب جریه صبا و أصله من سکب الماء یسکبه.

و قال الجوهری الشهبه فی الألوان البیاض الذی غلب علی السواد.

و قال الجزری فیه إنه خطب علی ناقته الجدعاء هی المقطوعه الأذن و قیل لم تکن ناقته مقطوعه الأذن و إنما کان هذا اسما و قال إنما سمی سیفه صلی الله علیه و آله ذا الفقار لأنه کان فیه حفر صغار حسان و قال الخذم القطع و به سمی السیف مخذما.

و قال الفیروزآبادی الرسوم الذی یبقی علی السیر یوما و لیله و الأصوب أنه بالباء کما سیأتی.

قال فی النهایه فیه کان لرسول الله صلی الله علیه و آله سیف یقال له الرسوب أی یمضی فی الضریبه و یغیب فیها و هی فعول من رسب إذا ذهب إلی أسفل و إذا ثبت.

و فیه إنه کان اسم درعه ذات الفضول و قیل ذو الفضول لفضله کان فیها و سعه و قال فیه إنه کان اسم رایته العقاب و هی العلم الضخم.

أقول: سیأتی فی باب وصیه النبی صلی الله علیه و آله ذکر دوابه و سلاحه و أثوابه.

**[ترجمه]أمالي: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: نام رسول خدا صلی الله علیه و آله در صُحُف ابراهیم علیه السلام ماحی است و در تورات موسی حادّ و در انجیل عیسی احمد و در قرآن محمد. عرض شد: تأویل ماحی چیست؟ فرمود: یعنی محوکننده چهره بت‌ها و محوکننده تندیس‌ها و چوب‌های قمار و هر معبودی به جز خداوند رحمان. عرض شد: تأویل حادّ چیست؟ هر کس که با خداوند و دین خداوند مبارزه کند ، نزدیک باشد یا دور، پیامبر صلی الله علیه و آله با او مبارزه می کند . عرض شد: تأویل احمد چیست؟ فرمود: به‌خاطر کردار محمود و ستوده خداوند عزوجل که در کتاب‌های خود ، ایشان را بسیار مدح و ثناء گفته است. عرض شد: تأویل محمد چیست؟ فرمود: خداوند و فرشتگان و همه پیامبران و رسولان خداوند با تمام امت‌هایشان ایشان را حمد می گویند و بر ایشان درود می‌فرستند، همچنین نام ایشان در عرش به صورت محمد رسول الله نگاشته شده است، ایشان در جنگ یک سرپوش یمنی سفید و چندلایه با دو گوش بر سر می گذاشت و یک چوبدستی داشت که بر آن تکیه می‌زد و در دو عید آن را بیرون می‌آورد و با آن خطبه می‌خواند، عصایی داشت به نام ممشوق، سایه... بانی داشت به نام کِنّ، کاسه‌ای بزرگ داشت به نام منبعه، قدحی داشت به نام رِیّ، دو اسب داشت که به یکی مُرتَجِز می... گفتند و به دیگری سَکب، دو استر داشت که به یکی دُلدُل می گفتند و به دیگری شَهباء، دو ناقه داشت که به یکی عضباء می گفتند و به دیگری جَدعاء، دو شمشیر داشت که به یکی ذوالفقار می گفتند و به دیگری عَون، دو شمشیر دیگر نیز داشت که به یکی مِخذَم می گفتند و به دیگری رَسوم،

ص: ۹۸

الاـغی داشت به نام یعفور، عمامه‌ای داشت به نام سَـحاب، زره‌ای داشت به نام ذات الفُضول که سه حلقه نقره‌ای داشت ، یکی در پیش رو و در پشـتش دو حلقه دیگر، پرچمی داشت به نـام عُقـاب، شتری داشت که بر آن سوار می‌شـد به نام دیباج، لوایی داشت به نـام معلوم و کلاـهخودی داشت که به آن اَسـعد می‌گفتنـد، ایشـان به هنگـام وفات همه این‌ها را به علی علیه السـلام سـپرد و انگشـتری خـود را نیز درآورد و آن را در انگشـت علی علیـه الســلام کرد، علی علیـه السـلام فرمـود در دسـته یکی از شمشـیرهای پیامبر صـلی الله علیه و آله نگاشـته‌ای یافته که سه جمله در آن نوشـته شـده بوده: هر که از تو بُریـد تو به او بپیوند، حقیقت را بگو هر چند به زیانت باشد و هر که به تو بدی کرد تو به او خوبی کن، ایشان فرمود رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود پنـج کـار هست که من تا مرگ آن پنـج را رها نمی‌کنم: غـذا خوردن با غلامان روی زمین پست، سوار شـدن بر الاغ با پالان، دوشیدن شیر بز با دست خود، پوشیدن لباس پشمین و سلام کردن به کودکان، تا این پنج کار پس از من سنت من باشد - . الامالی: ۴۴ - .

من لا یحضـره الفقیه نیز همین حـدیث را از یونس تا آن‌جا که می‌فرمایـد «و هر که به تو بـدی کرد تو به او خوبی کن» روایت کرده است.

**[ترجمه]

«۳۸»

ص، قصـص الأنبياء عليهم السـلام الصَّدُوقُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَامِدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ حَمْدَانَ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُؤَيَّدٍ عَنْ عَبْـدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُقْبَهَ عَنْ أَبِی حُذَيْفَهَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَبِيبٍ الْهُذَلِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِیِّ عَنْ أَبِی مَنْصُورٍ قَالَ: لَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَى نَبِيِّهِ خَيْبَرَ أَصَابَهُ حِمَارٌ أَسْوَدُ فَكَلَّمَ النَّبِیُّ صلى الله عليه و آله الْحِمَارَ فَكَلَّمَهُ وَ قَالَ أَخْرَجَ اللَّهُ مِنْ نَسْلِ جَدِّی سِتِّينَ حِمَـاراً لَمْ يَرْكَبْهَـا إِلَّا نَبِیٌّ وَ لَمْ يَبْقَ مِنْ نَسْلِ جَـدِّی غَيْرِی وَ لَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ غَيْرُکَ وَ قَـدْ كُنْتُ أَتَوَقَّعُکَ كُنْتُ قَبْلَکَ لِيَهُودِیٍّ أَعْثِرُ بِهِ عَمْداً فَكَانَ يَضْـرِبُ بَطْنِی وَ يَضْرِبُ ظَهْرِی فَقَالَ النَّبِیُّ صلى الله عليه و آله سَمَّيْتُکَ يعفور (يَعْفُوراً) ثُمَّ قَالَ تَشْتَهِی الْإِنَاثَ يَا يَعْفُورُ قَالَ لَا وَ كُلَّمَا قِيلَ

ص: ۱۰۰

أَجِبْ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله علیه و آله خَرَجَ إِلَيْهِ فَلَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله جَاءَ إِلَى بِئْرٍ فَتَرَدَّى (١) فِيهَا فَصَارَ قَبْرَهُ جَزَعاً (٢).

**[ترجمه]جوهری می گوید: «ضَرَبَ النّجادُ المضربَهَ» یعنی خیاط جامه‌ای دولایه دوخت. «العَنَزَه» به تحریک، چوب‌دستی بزرگتر از عصا و کوتاه‌تر از نیزه است که مانند نیزه در سرش حلقه‌ای هست. «الكِنّ» به کسر، پوشش و حفاظ هر چیزی است. «القعب» قدحی گود از جنس چوب است.

جزری می گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله اسبی داشته که به‌خاطر شیهه زیبایش به آن مُرتَجِز می گفته‌اند. و نیز اسبی به نام سکب داشته که به خاطر تیزپا بودنش به آن «سکب» یعنی جاری بودن می گفته‌اند، گویی دویدنش همچون جریان آب بوده، اصل این نام از «سکب الماءَ یسکبه» گرفته شده یعنی آب را جاری ساخت.

جوهری می گوید: «الشهبه» رنگ سیاه و سفید است که سفیدی‌اش غالب باشد.

جزری می گوید: ناقه پیامبر صلی الله علیه و آله که «جُدعاء» بوده یعنی گوشش بریده شده بوده، اما گفته‌اند گوش ناقه پیامبر صلی الله علیه و آله بریده نشده بوده بلکه این فقط اسمش بوده است. شمشیر پیامبر صلی الله علیه و آله ذوالفقار نام داشته زیرا سوراخ‌های کوچک زیبایی بر رویش بوده. «الخذم» یعنی بریدن و از این رو شمشیر حضرت «مُخذِم» نامیده شده یعنی بُرّان.

فیروزآبادی می گوید: «رَسوم» یعنی کسی که شبانه‌روز در راه باشد. اما چنان‌که در پایین می‌آید درست‌تر آن است که با باء باشد.

در النهایه آمده رسول خدا صلی الله علیه و آله شمشیری داشت که به آن «رَسوب» می گفتند یعنی ضربه‌ای سریع می‌زده و ناپدید می‌شده، این کلمه بر وزن فَعول از «رسب» است یعنی ته‌نشین شد. نام زره پیامبر صلی الله علیه و آله از آن رو ذات الفُضول بوده که زره ایشان «فضله» دارای اضافات و زیادات ، و فراخ بوده. نام رایت ایشان «عُقاب» بوده یعنی عَلَم ضخیم.

می گویم: در باب وصیت پیامبر صلی الله علیه و آله ذکر چهارپایان و سلاح و جامه‌های ایشان خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۳۹»

یر، بصائر الدرجات إِبْرَاهِيمُ بْنُ هَاشِمٍ عَنْ أَعْمَشَ بْنِ عِيسَى عَنْ حَمَّادٍ الطيافی (٣) (الطَّنَافِسِي) عَنِ الْكَلْبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ لِي كَمْ لِمُحَمَّدٍ (۴) اسْمٌ فِي الْقُرْآنِ قَالَ قُلْتُ اسْمَانِ أَوْ ثَلَاثٌ فَقَالَ يَا كَلْبِيُّ لَهُ عَشَرَةُ أَسْمَاءٍ وَ ما مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ وَ أَنَّهُ لَمَّا قامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَداً وَ طه ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى وَ يس وَ الْقُرْآنِ الْحَكِيمِ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ عَلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ وَ ن وَ الْقَلَمِ وَ ما يَسْطُرُونَ ما أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ وَ يا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ وَ يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ وَ قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْراً رَسُولًا فَالذِّكْرُ اسْمٌ مِنْ أَسْمَاءِ مُحَمَّدٍ صلى الله

عليه و آله وَ نَحْنُ أَهْلُ الذِّكْرِ فَسَلْ يَا كَلْبِيُّ عَمَّا بَدَا لَکَ قَالَ فَأَنْسِيتُ وَ اللَّهِ الْقُرْآنَ كُلَّهُ فَمَا حَفِظْتُ مِنْهُ حَرْفاً أَسْأَلُهُ عَنْهُ (۵).

**[ترجمه]قصص الانبياء: از ابی منصور روايت شده که وی گفت: وقتی خداوند خيبر را برای پيامبر صلی الله عليه و آله فتح نمود، الاغی سياه نزد حضرت آمد و ايشان با او سخن گفت. الاغ زبان گشود و عرض کرد: خداوند از نسل جدّ من شصت الاغ بيرون آورده که هيچ کس جز پيامبران بر آن‌ها سوار نشده‌اند، از نسل من الاغی جز من باقی نمانده و از پيامبران کسی جز شما باقی نمانده، من منتظر شما بودم، پيش از شما مال يک يهودی بودم و عمدا به او لگد می‌زدم و او بر شکم و کمر من می کوبيد. پيامبر صلی الله عليه و آله به او فرمود: تو را يَعفور ناميدم.

سپس فرمود: ای يعفور! آيا به مادينه تمايلی داری؟ عرض کرد: نه. از آن پس هر گاه می گفتند رسول خدا را درياب، يعفور نزد ايشان می‌رفت. وقتی رسول خدا درگذشت، يعفور بر سر چاهی رفت و خود را در انداخت و آنقدر ناليد که به قبر او تبديل شد - . قصص الانبياء: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۴۰»

قب، المناقب لابن شهرآشوب فِي أَسْمَائِهِ وَ أَلْقَابِهِ صلی الله عليه و آله سَمَّاهُ فِي الْقُرْآنِ بِأَرْبَعِمِائَةِ اسْمٍ الْعَالِمُ «وَ عَلَّمَکَ ما لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ» الْحَاكِمُ «فَلا وَ رَبِّکَ لا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ» الْخَاتَمُ «وَ خاتَمَ النَّبِيِّينَ» الْعَابِدُ «وَ اعْبُدْ رَبَّکَ» السَّاجِدُ «وَ كُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ» الشَّاهِدُ «إِنَّا أَرْسَلْناكَ شاهِداً» الْمُجَاهِدُ «يا أَيُّهَا النَّبِيُّ جاهِدِ الْكُفَّارَ» الطَّاهِرُ «طه ما أَنْزَلْنا» الشَّاكِرُ «شاكِراً لِأَنْعُمِهِ» الصَّابِرُ «وَ اصْبِرْ وَ ما صَبْرُکَ» الذَّاكِرُ «وَ اذْكُرِ اسْمَ رَبِّکَ» الْقَاضِي «إِذا قَضَى اللَّهُ وَ رَسُولُهُ» الرَّاضِي «لَعَلَّکَ تَرْضى» الدَّاعِي «وَ داعِياً إِلَى اللَّهِ» الْهَادِي «وَ إِنَّکَ لَتَهْدِي» الْقَارِئُ «اقْرَأْ

۱- أی سقط فيها.

۲- قصص الأنبياء: مخطوط.

۳- هكذا فی النسخ و المصدر، و لعلّ الطيافی مصحف الطنافسی. راجع تنقيح المقال ۱: ۳۶۳.

۴- سأله عليه السلام، لانه كان نسابه العرب، و يری نفسه أعلم فيها، فأفاده أنّه ناقص لا يعرف أسماء أشهر العرب و هو النبیّ صلّی اللّه عليه و آله.

۵- بصائر الدرجات: ۱۵۰.

بـاسْمِ رَبِّکَ» التّالِی «یَتْلُوا عَلَیْهِمْ» النّاهِی «وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ» الْآمِرُ «وَ أْمُرْ أَهْلَکَ» الصّادِعُ «فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ» الصّادِقُ «ص وَ الْقُرْآنِ» الْقانِتُ «أَمَّنْ هُوَ قانِتٌ» الْحافِظُ «یَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللّهِ» الْغالِبُ «وَ إِنَّ جُنْدَنا» الْعائِلُ «وَ وَجَدَکَ عائِلًا» الضّالُّ ،أَیْ یَهدّی بِهِ الضّالُ «وَ وَجَدَکَ ضَالًّا» الْکَرِیمُ «إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ کَرِیمٍ» الرَّحِیمُ «رَؤُفٌ رَحِیمٌ» الْعَظِیمُ «وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ» الْیَتِیمُ «أَ لَمْ یَجِدْکَ» الْمُسْتَقِیمُ «فَاسْتَقِمْ کَما أُمِرْتَ» الْمَعْصُومُ «وَ اللّهُ یَعْصِمُکَ» الْبَشِیرُ «إِنّا أَرْسَلْناکَ بِالْحَقِ» النَّذِیرُ «بَشِیراً وَ نَذِیراً» الْعَزِیزُ «لَقَدْ جاءَکُمْ رَسُولٌ» الشَّهِیدُ «وَ جِئْنا بِکَ شَهِیداً» الْحَرِیصُ «حَرِیصٌ عَلَیْکُمْ» الْقَرِیبُ «ق وَ الْقُرْآنِ» الْحَبِیبُ «وَ الْمُحِبُّ وَ الْمَحْبُوبُ» فِی سَبْعِ مَوَاضِعَ حم، النَّبِیُ «یا أَیُّهَا النَّبِیُ» الْقَوِیُ «ذِی قُوَّةٍ» الْوَحْیُ «وَ کَذلِکَ أَوْحَیْنا إِلَیْکَ» الْأُمِّیُ «النَّبِیَّ الْأُمِّیَ» الْأَمِینُ «مُطاعٍ ثَمَّ أَمِینٍ» الْمَکِینُ «عِنْدَ ذِی الْعَرْشِ» الْمُبِینُ «وَ قُلْ إِنِّی أَنَا النَّذِیرُ» الْمُذَکِّرُ «فَذَکِّرْ إِنَّما أَنْتَ» الْمُبَشَّرُ «وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ» الْمُنْذِرُ «إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ» الْمُسْتَغْفِرُ «وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِکَ» الْمُسَبِّحُ «فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ» الْمُصَلِّی «فَصَلِّ لِرَبِّکَ» الْمُصَدِّقُ «مُصَدِّقاً لِما مَعَکُمْ» الْمُبَلِّغُ «یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ» الْمُحَدِّثُ «وَ أَمّا بِنِعْمَةِ رَبِّکَ» الْمُؤْمِنُ «آمَنَ الرَّسُولُ» الْمُتَوَکِّلُ «وَ تَوَکَّلْ عَلَی الْحَیِ» الْمُزَّمِّلُ «یا أَیُّهَا الْمُزَّمِّلُ» الْمُدَّثِّرُ «یا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ» الْمُتَهَجِّدُ «وَ مِنَ اللَّیْلِ فَتَهَجَّدْ» الْمُنادِی «سَمِعْنا مُنادِیاً» الْمُهْتَدِی «وَ هَداهُ إِلی صِراطٍ» الْحَقُ «قَدْ جاءَکُمُ الْحَقُ» الصِّدْقُ «وَ الَّذِی جاءَ بِالصِّدْقِ» الذِّکْرُ «قَدْ أَنْزَلَ اللّهُ إِلَیْکُمْ ذِکْراً» الْبُرْهانُ «قَدْ جاءَکُمْ بُرْهانٌ» الْفَضْلُ «قُلْ بِفَضْلِ اللّهِ» الْمُرْسَلُ «إِنَّکَ لَمِنَ الْمُرْسَلِینَ» الْمَبْعُوثُ «هُوَ الَّذِی بَعَثَ» الْمُخْتارُ «وَ رَبُّکَ یَخْلُقُ» الْمَعْفُوُّ «عَفَا اللّهُ عَنْکَ» الْمَغْفُورُ «لِیَغْفِرَ لَکَ اللّهُ» الْمَکْفِیُ «إِنّا کَفَیْناکَ» الْمَرْفُوعُ «وَ الرَّفِیعُ وَ رَفَعْنا لَکَ» الْمُؤَیَّدُ «هُوَ الَّذِی أَیَّدَکَ» الْمَنْصُورُ «وَ یَنْصُرَکَ اللّهُ» الْمُطَاعُ «مَکِینٍ مُطاعٍ» الْحُسْنَی «وَ صَدَّقَ بِالْحُسْنی» الْهُدَی «وَ ما مَنَعَ النّاسَ» (۱) الرَّسُولُ «یا أَیُّهَا الرَّسُولُ» الرَّءُوفُ «بِالْمُؤْمِنِینَ رَؤُفٌ» النِّعْمَهُ «یَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللّهِ» الرَّحْمَهُ «وَ ما أَرْسَلْناکَ إِلّا رَحْمَةً» النُّورُ «قَدْ جاءَکُمْ مِنَ اللّهِ نُورٌ» الْفَجْرُ «وَ الْفَجْرِ وَ لَیالٍ» الْمِصْبَاحُ «الْمِصْباحُ

۱- الآیه هکذا: و ما منع الناس أن یؤمنوا اذ جاءهم الهدی. الاسراء: ۹۴.

فِی زُجاجَهٍ» السِّرَاجُ «وَ سِراجاً مُنِیراً» الضُّحَی «وَ الضُّحی وَ اللَّیْلِ» النَّجْمُ «وَ النَّجْمِ إِذا هَوی» الشَّمْسُ «ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ» الْبَدْرُ «طه» (۱) الظِّلُّ «أَ لَمْ تَرَ إِلی رَبِّکَ» الْبَشَرُ «بَشَرٌ مِثْلُکُمْ» النَّاسُ «أَمْ یَحْسُدُونَ النَّاسَ» الْإِنْسَانُ «خَلَقَ الْإِنْسانَ» الرَّجُلُ «عَلی رَجُلٍ مِنْکُمْ» الصَّاحِبُ «ما ضَلَّ صاحِبُکُمْ» الْعَبْدُ «أَسْری بِعَبْدِهِ» الْمُجْتَبَی «وَ لکِنَّ اللَّهَ یَجْتَبِی» الْمُقْتَدِی «فَبِهُداهُمُ اقْتَدِهْ» الْمُرْتَضَی «إِلَّا مَنِ ارْتَضی» الْمُصْطَفَی «اللَّهُ یَصْطَفِی» أَحْمَدُ «مِنْ بَعْدِی اسْمُهُ» مُحَمَّدٌ «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» کهیعص یس طه حم عسق کُلُّ حَرْفٍ تَدُلُّ عَلَی اسْمٍ لَهُ مِثْلُ الْکَافِی وَ الْهَادِی وَ الْعَارِفِ وَ السَّخِیِّ وَ الطَّاهِرِ وَ غَیْرِ ذَلِکَ (۲) وَ أَسْمَاؤُهُ فِی الْأَخْبَارِ الْعَاقِبُ وَ هُوَ الَّذِی یَعْقُبُ الْأَنْبِیَاءَ الْمَاحِی الَّذِی یُمْحَی بِهِ الْکُفْرُ وَ یُقَالُ یُمْحَی بِهِ سَیِّئَاتُ مَنِ اتَّبَعَهُ وَ یُقَالُ الَّذِی لَا یَکُونُ بَعْدَهُ أَحَدٌ الْحَاشِرُ الَّذِی یُحْشَرُ النَّاسُ عَلَی قَدَمَیْهِ الْمُقَفِّی الَّذِی قَفَّی النَّبِیِّینَ جَمَاعَهً الْمُوقِفُ یُوقِفُ النَّاسَ بَیْنَ یَدَیِ اللَّهِ الْقُثَمُ وَ هُوَ الْکَامِلُ الْجَامِعُ وَ مِنْهُ النَّاشِرُ وَ النَّاصِحُ وَ الْوَفِیُّ وَ الْمُطَاعُ وَ النَّجِیُّ وَ الْمَأْمُونُ وَ الْحَنِیفُ وَ الْحَبِیبُ وَ الطَّیِّبُ وَ السَّیِّدُ وَ الْمُقْتَرِبُ وَ الدَّافِعُ وَ الشَّافِعُ وَ الْمُشَفَّعُ وَ الْحَامِدُ وَ الْمَحْمُودُ وَ الْمُوَجَّهُ وَ الْمُتَوَکِّلُ وَ الْغَیْثُ (۳) وَ فِی التَّوْرَاهِ مئیذ مئیذ (۴) أَیْ غَفُورٌ رَحِیمٌ وَ قِیلَ مئید مئید (۵) أَیْ مُحَمَّدٌ وَ قِیلَ مود مود وَ فِی حِکَایَهٍ أَنَّ اسْمَهُ فِیهَا مرقوفا أَیِ الْمَحْمُودُ وَ فِی الزَّبُورِ قلیطا مِثْلُ أَبِی الْقَاسِمِ فَقَالُوا (۶) بلقیطا وَ قَالُوا فاروق وَ قَالُوا محیاثا وَ فِی الْإِنْجِیلِ طاب طاب أَیْ أَحْمَدُ وَ یُقَالُ یَعْنِی طَیِّبٌ طَیِّبٌ

۱- هکذا فی النسخه و المصدر، و لم نجد من فسر طه بالبدر.

۲- فی کون جمله من هذه أسماءه صلّی اللّه علیه و آله نظر، و الوجه ظاهر، لانه لم یصحّ مثلا أن یقال لمن امر بالصلاه: ان اسمه المصلی، او بالصیام ان اسمه الصائم.

۳- المغیث خ ل.

۴- فی المصدر: میذمیذ.

۵- میدمید.

۶- و قالوا خ ل.

وَ فِی کِتَابِ شَعْیَا نُورُ الْأَمَمِ رُکْنُ الْمُتَوَاضِعِینَ رَسُولُ التَّوْبَهِ رَسُولُ الْبَلَاءِ وَ فِی الصُّحُفِ بلقیطا وَ فِی صُحُفِ شَیْثٍ طالیسا وَ فِی صُحُفِ إِدْرِیسَ بهیائیل وَ فِی صُحُفِ إِبْرَاهِیمَ مود مود وَ فِی السَّمَاءِ الدُّنْیَا الْمُجْتَبَی وَ فِی الثَّانِیَهِ الْمُرْتَضَی وَ فِی الثَّالِثَهِ الْمُزَکَّی وَ فِی الرَّابِعَهِ الْمُصْطَفَی وَ فِی الْخَامِسَهِ الْمُنْتَجَبُ وَ فِی السَّادِسَهِ الْمُطَهَّرُ وَ الْمُجْتَبَی وَ فِی السَّابِعَهِ الْمُقَرَّبُ وَ الْحَبِیبُ وَ یُسَمِّیهِ الْمُقَرَّبُونَ عَبْدَ الْوَاحِدِ وَ السَّفَرَهُ الْأَوَّلَ وَ الْبَرَرَهُ الْآخِرَ وَ الْکَرُوبِیُّونَ الصَّادِقَ وَ الرُّوحَانِیُّونَ الطَّاهِرَ وَ الْأَوْلِیَاءُ الْقَاسِمَ وَ الرِّضْوَانُ الْأَکْبَرَ وَ الْجَنَّهُ عَبْدَ الْمَلِکِ وَ الْحُورُ عَبْدَ الْعَطَاءِ وَ أَهْلُ الْجَنَّهِ عَبْدَ الدَّیَّانِ وَ مَالِکٌ عَبْدَ الْمُخْتَارِ وَ أَهْلُ الْجَحِیمِ عَبْدَ النَّجَاهِ وَ الزَّبَانِیَهُ عَبْدَ الرَّحِیمِ وَ الْجَحِیمُ عَبْدَ الْمَنَّانِ وَ عَلَی سَاقِ الْعَرْشِ رَسُولُ اللَّهِ وَ عَلَی الْکُرْسِیِّ نَبِیُّ اللَّهِ وَ عَلَی طُوبَی صَفِیُّ اللَّهِ وَ عَلَی لِوَاءِ الْحَمْدِ صَفْوَهُ اللَّهِ وَ عَلَی بَابِ الْجَنَّهِ خِیَرَهُ اللَّهِ وَ عَلَی الْقَمَرِ قَمَرُ الْأَقْمَارِ وَ عَلَی الشَّمْسِ نُورُ الْأَنْوَارِ وَ الشَّیَاطِینُ عَبْدَ الْهَیْبَهِ وَ الْجِنُّ عَبْدَ الْحَمِیدِ وَ الْمَوْقِفُ الدَّاعِیَ وَ الْمِیزَانُ الصَّاحِبَ وَ الْحِسَابُ الدَّاعِیَ وَ الْمَقَامُ الْمَحْمُودُ الْخَطِیبَ وَ الْکَوْثَرُ السَّاقِیَ وَ الْعَرْشُ الْمُفَضَّلَ وَ الْکُرْسِیُّ عَبْدَ الْکَرِیمِ وَ الْقَلَمُ عَبْدَ الْحَقِّ وَ جَبْرَئِیلُ عَبْدَ الْجَبَّارِ وَ مِیکَائِیلُ عَبْدَ الْوَهَّابِ وَ إِسْرَافِیلُ عَبْدَ الْفَتَّاحِ وَ عِزْرَائِیلُ عَبْدَ التَّوَّابِ وَ السَّحَابُ عَبْدَ السَّلَامِ وَ الرِّیحُ عَبْدَ الْأَعْلَی وَ الْبَرْقُ عَبْدَ الْمُنْعِمِ وَ الرَّعْدُ عَبْدَ الْوَکِیلِ وَ الْأَحْجَارُ عَبْدَ الْجَلِیلِ وَ التُّرَابُ عَبْدَ الْعَزِیزِ وَ الطُّیُورُ عَبْدَ الْقَادِرِ وَ السَّبُعُ عَبْدَ الْعَطَاءِ وَ الْجَبَلُ عَبْدَ الرَّفِیعِ وَ الْبَحْرُ عَبْدَ الْمُؤْمِنِ وَ الْحِیتَانُ عَبْدَ الْمُهَیْمِنِ وَ أَهْلُ الرُّومِ الْحَلِیمَ وَ أَهْلُ مِصْرَ الْمُخْتَارَ وَ أَهْلُ مَکَّهَ الْأَمِینَ وَ أَهْلُ الْمَدِینَهِ الْمَیْمُونَ وَ الزَّنْجُ مهمت وَ التُّرْکُ صَانْجِیَ وَ الْعَرَبُ الْأُمِّیَّ وَ الْعَجَمُ أَحْمَدَ أَلْقَابُهُ حَبِیبُ اللَّهِ صَفِیُّ اللَّهِ نِعْمَهُ اللَّهِ عَبْدُ اللَّهِ خِیَرَهُ اللَّهِ خَلْقُ اللَّهِ (۱) سَیِّدُ الْمُرْسَلِینَ إِمَامُ الْمُتَّقِینَ خَاتَمُ النَّبِیِّینَ رَسُولُ الْحَمَّادِینَ رَحْمَهُ الْعَالَمِینَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ خَیْرُ الْبَرِیَّهِ نَبِیُّ الرَّحْمَهِ صَاحِبُ الْمَلْحَمَهِ (۲) مُحَلِّلُ الطَّیِّبَاتِ مُحَرِّمُ الْخَبَائِثِ مِفْتَاحُ الْجَنَّهِ دَعْوَهُ إِبْرَاهِیمَ بُشْرَی عِیسَی خَلِیفَهُ اللَّهِ فِی الْأَرْضِ زَیْنُ الْقِیَامَهِ وَ نُورُهَا وَ تَاجُهَا صَاحِبُ اللِّوَاءِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ

۱- فی المطبوع: خیر خلق اللّه.

۲- الملحمه: الموقعه العظیمه. القتل فی الحرب.

وَاضِعُ الْإِصْرِ وَ الْأَغْلَالِ أَفْصَحُ الْعَرَبِ سَيِّدُ وُلْدِ آدَمَ ابْنُ الْعَوَاتِکِ (۱) ابْنُ الْفَوَاطِمِ (۲) ابْنُ الذَّبِیحَیْنِ ابْنُ بَطْحَاءَ مَکَّهَ الْعَبْدُ الْمُؤَیَّدُ وَ الرَّسُولُ الْمُسَدَّدُ وَ النَّبِیُّ الْمُهَذَّبُ وَ الصَّفِیُّ

ص: ۱۰۵

۱- قال الیعقوبی فی تاریخه ۲: ۹۹: و اللاتی و لدنه من العواتک اثنتا عشره عاتکه: عشر منهن مضریات و قحطانیه و قضاعیه، و المضریات ثلاث من قریش، و ثلاث من سلیم، و عدوانیتان، و هذلیه و أسدیه، فأما القرشیات فولدنه من قبل أسد بن عبد العزی، ام اسد بن عبد العزی الحطیا و هی ریطه بنت کعب بن سعد بن یتم بن مره، و أمها قیله بنت حذافه بن جمح، و امها أمیّه بنت عامر بن الحان بن الحارث و هو غسان بن خزاعه، و امها عاتکه بنت هلال بن وهیب بن ضبه بن الحارث بن فهر، و أم هلال بن وهیب عاتکه بنت عتواره بن الطرب بن الحارث بن فهر، و امها عاتکه بنت یخلد بن النضر بن کنانه بن خزیمه.

۲- ذکر الیعقوبی فی تاریخه ۲: ۱۰۱ الفواطم قال: أخبرنی النسابون أنّه ولدته من الفواطم أربع فواطم: قرشیه، و قیسیتان و أزدیه، فأما القرشیه فولدته من قبل أبیه عبد اللّه و هی فاطمه بنت.

الْمُقَرَّبُ وَ الْحَبِيبُ الْمُنْتَجَبُ وَ الْأَمِينُ الْمُنْتَخَبُ صَاحِبُ الْحَوْضِ وَ الْكَوْثَرِ وَ التَّاجِ وَ الْمِغْفَرِ وَ الْخُطْبَهِ وَ الْمِنْبَرِ وَ الرُّكْنِ وَ الْمَعْشَرِ وَ الْوَجْهِ الْأَنْوَرِ وَ الْخَدِّ الْأَقْمَرِ وَ الْجَبِينِ الْأَزْهَرِ وَ الدِّينِ الْأَظْهَرِ وَ الْحَسَبِ الْأَطْهَرِ وَ النَّسَبِ الْأَشْهَرِ مُحَمَّدٌ خَيْرُ الْبَشَرِ الْمُخْتَارُ لِلرِّسَالَهِ الْمُوضِحُ لِلدَّلَالَهِ الْمُصْطَفَى لِلْوَحْيِ وَ النُّبُوَّهِ الْمُرْتَضَى لِلْعِلْمِ وَ الْفُتُوَّهِ وَ الْمُعْجِزَاتِ وَ الْأَدِلَّهِ نُورٌ فِي الْحَرَمَيْنِ شَمْسٌ بَيْنَ الْقَمَرَيْنِ شَفِيعُ مَنْ فِي الدَّارَيْنِ نُورُهُ أَشْهَرُ وَ قَلْبُهُ أَطْهَرُ وَ شَرَائِعُهُ أَظْهَرُ وَ بُرْهَانُهُ أَزْهَرُ وَ بَيَانُهُ أَبْهَرُ وَ أُمَّتُهُ أَكْثَرُ صَاحِبُ الْفَضْلِ وَ الْعَطَاءِ وَ الْجُودِ وَ السَّخَاءِ وَ التَّذْكِرَهِ وَ الْبُكَاءِ وَ الْخُشُوعِ وَ الدُّعَاءِ وَ الْإِنَابَهِ وَ الصَّفَاءِ وَ الْخَوْفِ وَ الرَّجَاءِ وَ النُّورِ وَ الضِّيَاءِ وَ الْحَوْضِ وَ اللِّوَاءِ وَ الْقَضِيبِ وَ الرِّدَاءِ وَ النَّاقَهِ الْعَضْبَاءِ وَ الْبَغْلَهِ الشَّهْبَاءِ قَائِدُ الْخَلْقِ يَوْمَ الْجَزَاءِ سِرَاجُ الْأَصْفِيَاءِ تَاجُ الْأَوْلِيَاءِ إِمَامُ الْأَتْقِيَاءِ خَاتَمُ الْأَنْبِيَاءِ صَاحِبُ الْمَنْشُورِ وَ الْكِتَابِ وَ الْفُرْقَانِ وَ الْخِطَابِ وَ الْحَقِّ وَ الصَّوَابِ وَ الدَّعْوَهِ وَ الْجَوَابِ وَ قَائِدُ الْخَلْقِ يَوْمَ الْحِسَابِ صَاحِبُ الْقَضِيبِ الْعَجِيبِ وَ الْفِنَاءِ الرَّحِيبِ (۱) وَ الرَّأْيِ الْمُصِيبِ الْمُشْفِقُ عَلَى الْبَعِيدِ وَ الْقَرِيبِ مُحَمَّدٌ الْحَبِيبُ صَاحِبُ الْقِبْلَهِ الْيَمَانِيَّهِ وَ الْمِلَّهِ الْحَنِيفِيَّهِ وَ الشَّرِيعَهِ الْمَرْضِيَّهِ وَ الْأُمَّهِ الْمَهْدِيَّهِ وَ الْعِتْرَهِ الْحَسَنِيَّهِ وَ الْحُسَيْنِيَّهِ صَاحِبُ الدِّينِ وَ الْإِسْلَامِ وَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ وَ الرُّكْنِ وَ الْمَقَامِ وَ الصَّلَاهِ وَ الصِّيَامِ وَ الشَّرِيعَهِ وَ الْأَحْكَامِ وَ الْحِلِّ وَ الْحَرَامِ صَاحِبُ الْحُجَّهِ وَ الْبُرْهَانِ وَ الْحِكْمَهِ وَ الْفُرْقَانِ وَ الْحَقِّ وَ الْبَيَانِ وَ الْفَضْلِ وَ الْإِحْسَانِ وَ الْكَرَمِ وَ الِامْتِنَانِ وَ الْمَحَبَّهِ وَ الْعِرْفَانِ صَاحِبُ الْخُلُقِ الْجَلِيِّ وَ النُّورِ الْمُضِيءِ وَ الْكِتَابِ الْبَهِيِّ وَ الدِّينِ الرَّضِيِّ الرَّسُولُ النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ صَاحِبُ الْخُلُقِ الْعَظِيمِ وَ الدِّينِ الْقَوِيمِ وَ الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ وَ الذِّكْرِ الْحَكِيمِ وَ الرُّكْنِ وَ الْحَطِيمِ صَاحِبُ الدِّينِ وَ الطَّاعَهِ وَ الْفَصَاحَهِ وَ الْبَرَاعَهِ وَ

۱- الفناء بالكسر: الساحه أمام البيت. الرحيب: المتسع.

الْكَرِّ (۱) وَ الشَّجَاعَهِ وَ التَّوَكُّلِ وَ الْقَنَاعَهِ وَ الْحَوْضِ وَ الشَّفَاعَهِ صَاحِبُ الدِّينِ الظَّاهِرِ وَ الْحَقِّ الزَّاهِرِ وَ الزَّمَانِ الْبَاهِرِ وَ اللِّسَانِ الذَّاكِرِ وَ الْبَدَنِ الصَّابِرِ وَ الْقَلْبِ الشَّاكِرِ وَ الْأَصْلِ الطَّاهِرِ وَ الْآبَاءِ الْأَخَايِرِ وَ الْأُمَّهَاتِ الطَّوَاهِرِ صَاحِبُ الضِّيَاءِ وَ النُّورِ وَ الْبَرَكَهِ وَ الْحُبُورِ (۲) وَ الْيُمْنِ وَ السُّرُورِ وَ اللِّسَانِ الذَّكُورِ (۳) وَ الْبَدَنِ الصَّبُورِ وَ الْقَلْبِ الشَّكُورِ وَ الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ كُنَاهُ أَبُو الْقَاسِمِ وَ أَبُو الطَّاهِرِ وَ أَبُو الطَّيِّبِ وَ أَبُو الْمَسَاكِينِ أَبُو الدُّرَّتَيْنِ وَ أَبُو الرَّيْحَانَتَيْنِ وَ أَبُو السِّبْطَيْنِ وَ فِي التَّوْرَاهِ أَبُو الْأَرَامِلِ وَ كَنَّاهُ جَبْرَئِيلُ بِأَبِي إِبْرَاهِيمَ لَمَّا وُلِدَ إِبْرَاهِيمُ وَ إِنَّمَا يُكَنَّى بِأَبِي الْقَاسِمِ بِأَوَّلِ وَلَدٍ يُقَالُ لَهُ الْقَاسِمُ وَ يُقَالُ لِأَنَّهُ يَقْسِمُ الْجَنَّهَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ صِفَاتُهُ رَاكِبُ الْجَمَلِ آكِلُ الذِّرَاعِ قَابِلُ الْهَدِيَّهِ مُحَرِّمُ الْمَيْتَهِ حَامِلُ الْهِرَاوَهِ (۴) خَاتَمُ النُّبُوَّهِ نَسَبُهُ الْعَرَبِيُّ التِّهَامِيُّ الْأَبْطَحِيُّ الْيَثْرِبِيُّ الْمَكِّيُّ الْمَدَنِيُّ الْقُرَشِيُّ الْهَاشِمِيُّ الْمُطَّلِبِيُّ فَهُوَ مِنْ جِهَهِ الْأَبِ هَاشِمِيٌّ وَ مِنْ جِهَهِ الْأُمِّ زُهْرِيٌّ وَ مِنَ الرَّضَاعِ سَعْدِيٌّ وَ مِنَ الْمِيلَادِ مَكِّيٌّ وَ مِنَ الْإِنْشَاءِ مَدَنِيٌّ (۵).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: کلبیّ از امام جعفر صادق علیه السلام روایت کرده که ایشان فرمود: امام علیه السلام به من فرمود: حضرت محمد صلی الله علیه و آله چند نام در قرآن دارد؟ عرض کردم: دو یا سه نام. فرمود: ای کلبیّ! ایشان ده نام دارد «وَ ما مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ» - . آل عمران / ۱۴۴ -

{و محمد جز فرستاده ای که پیش از او [هم] پیامبرانی [آمده و] گذشتند نیست.} و «وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ» - . صف / ۶ - {و به فرستاده ای که پس از من می آید و نام او احمد است بشارتگرم.} و «أَنَّهُ لَمَّا قامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَداً» - . جن / ۱۹ -

{و همین که بنده خدا برخاست تا او را بخواند چیزی نمانده بود که بر سر وی فرو افتند.} و «طه * ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى» - . طه / ۱ و ۲ - {قرآن را بر تو نازل نکردیم تا به رنج افتی.} و «يس * وَ الْقُرْآنِ الْحَكِيمِ * إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ * عَلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ» - . یس / ۱ - ۴ - {سوگند به قرآن حکمت آموز، که قطعا تو از [جمله] پیامبرانی، بر راهی راست.} و «ن وَ الْقَلَمِ وَ ما يَسْطُرُونَ * ما أَنْتَ بِنِعْمَهِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ» - . قلم / ۱ و ۲ -

{نون سوگند به قلم و آنچه می نویسند، [که] تو به لطف پروردگارت دیوانه نیستی.} و «يا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ» - . مزمل / ۱ -

{ای جامه به خویشتن فرو پیچیده.} و «يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ» - . مدثر / ۱ - {ای کشیده ردای شب بر سر.} و «قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْراً * رَسُولًا» - . طلاق / ۱۰ و ۱۱ -

{خدا سوی شما تذکاری فرو فرستاده است، پیامبری که...} ؛ پس «ذکر» نامی از نام‌های حضرت محمد صلی الله علیه و آله است و ما اهل ذکر هستیم. سپس فرمود: ای کلبیّ! از هر چه می‌خواهی بپرس. اما به خدا سوگند همه قرآن از یادم رفت و دیگر هیچ کلامی از آن را به یاد نداشتم تا درباره‌اش از امام علیه السلام سؤال کنم - . بصائر الدرجات: ۱۵۰ - .

**[ترجمه]

«۴۱»

قب، المناقب لابن شهرآشوب أفراسه الورد أهداه التميم الداری و الطرب سمی لحسن صهیله (۶) و یقال هو الطرف (۷) و اللزاز

و قـد أهـداه المقوقس سـمى بـذلك لأنـه كان ملززا موثقا و اللحيف أهـداه ربيعه بن أبى البرا (البراء) و سـمى بـذلك لأنه كان كالملتحف بعرفه و الصحيح

۱- الكر بالفتح: الحمله فى الحرب.

۲- الحبور: السرور. النعمه.

۳- الذكور: الكثير الذكر.

۴- الهراوه: العصا الضخمه كهراوه الفأس و المعلول، و بالفارسيه: «چوب دستى».

۵- مناقب آل أبى طالب ۱: ۱۰۲- ۱۰۶ للطبعه الأولى فى ايران.

۶- سمى لتشوقه و حسن صهيله.

۷- فى هامش النسخه: الظرب ظ، و كلمه (ظ) علامه للظاهر.

أنه الورد الذی أعطاه الداری و سماه النبی صلی الله علیه و آله اللحیف و المرتجز (۱) و هو المشتری من الأعرابی الذی شهد فیه خزیمه و السکب و کان أول فرس رکبه و أول ما غزا علیه فی أحد و کان ابتاعه من رجل من فزاره و یقال اسمه بریده الملاح و منها الیعسوب و السبحه و ذو العقال و الملاوح و قیل مراوح.

بغاله أهدی إلیه المقوقس دلدل و کانت شهباء فدفعها إلی علی علیه السلام ثم کانت للحسن علیه السلام ثم للحسین علیه السلام ثم کبرت و عمیت و هی أول بغله رکبت فی الإسلام و قال التاریخی أهدی إلیه فروه بن عمرو الجذامی بغله یقال لها فضه.

حمره أهدی له المقوقس یعفور (یعفورا) مع دلدل و أعطاه فروه الجذامی عفیر (عفیرا) مع فضه.

إبله العضباء و کانت لا تسبق و الجدعاء و القصواء و یقال القضواء و هی ناقه اشتراها النبی صلی الله علیه و آله من أبی بکر بأربع مائه درهم و هاجر علیها ثم نفقت عنده و الصهباء و منها البغوم (۲) و الغیم و النوق و مروه و کان له عشر لقاح یحلبها یسار کل لیله قرینتین (۳) (قربتین) عظیمتین یفرقهما علی نسائه منها مهره أرسل بها سعد بن عباده و الشقراء و الریا ابتاعهما بسوق النبط و الحباء (۴) و السمرا (السمراء) و العریس و السعدیه و البغوم و الیسیره و برده و کانت منائح رسول الله صلی الله علیه و آله سبع أعنز یرعاهن ابن أم أیمن و هی عجوه و زمزم و سقیا و برکه و ورسه و أطلال و أطواف و کانت له مائه من الغنم و کان محزنبق (مخیریق) (۵) أحد بنی النضیر حبرا عالما أسلم و قاتل مع رسول الله و أوصی بماله

۱- سمی بذلک لحسن صهیله.

۲- الیعوم خ ل صح.

۳- قربتین خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۴- الخبا خ ل.

۵- هکذا فی النسخه، و الصحیح کما فی السیره النبویّه و الامتاع و الطبریّ: مخیریق، قاتل مع رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فی احد، و قال حین خرج: ان اصبت فاموالی لمحمّد صلّی اللّه علیه و آله بضعها حیث أراد اللّه.

لرسول الله صلى الله عليه و آله و هو سبع حوائط و هی المبیت (۱) و الصائفه (۲) و الحسنی و برقه (۳) و العواف و الکلا (الدلال) (۴) و مشربه أم إبراهیم و کان له صفایا (۵) ثلاثه مال بنی النضیر و خیبر و فدک فأعطی فدک و العوالی (۶) فاطمه علیها السلام و روی أنه وقف علیها و کان له من الغنیمه الخمس و صفی یصطفیه من المغنم ما شاء قبل القسمه و سهمه مع المسلمین کرجل منهم و کانت له الأنفال و کان ورث من أبیه أم أیمن فأعتقها و ورث خمسه أجمال أوارک (۷) و قطعه (۸) غنم و سیفا.

۱- المیثب خ ل، أقول: و هکذا أیضا فی من لا یحضره الفقیه، و هو بکسر المیم، ثمّ الیاء، ثمّ الثاء، ذکره الطریحی فی مجمع البحرین فی وثب و قال: المیثب بکسر المیم: الأرض السهله و ماء لعقیل، و ماء بالمدینه احدی صدقاته صلّی اللّه علیه و آله انتهی، و قال الصدوق فی من لا یحضره الفقیه: ۵۴۱ بعد ما ذکر وصیه فاطمه علیها السلام بحوائطها السبعه، و عد منها المیثب: المسموع من ذکر أحد الحوائط المیثب، و لکنی سمعت السیّد أبا عبد اللّه محمّد بن الحسن الموسوی أدام اللّه توفیقه یذکر انها تعرف عندهم بالمیثم.

۲- الصافیه خ ل. أقول: ذکرها الصدوق أیضا الصافیه، و أوردها الطریحی فی مجمع البحرین فی (صفا) و قال الصافیه: أحد الحیطان السبعه لفاطمه علیها السلام.

۳- فی من لا یحضره الفقیه: البرقه، و ضبطها الطریحی فی مجمع البحرین بضم الباء و سکون الراء و قال: أحد الحیطان السبعه الموقوفه علی فاطمه بنت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فی المدینه.

۴- الدلال خ ل صح أقول: هو الموجود أیضا فی من لا یحضره الفقیه، و أوردها الطریحی فی (دلل) وعدها من الحیطان السبعه.

۵- الصفایا: کل ما کان یأخذه النبیّ و یختاره لنفسه من الغنیمه قبل القسمه.

۶- فی النهایه: العوالی فی غیر موضع من الحدیث، هی أماکن بأعلی أراضی المدینه، و أدناها من المدینه علی أربعه أمیال، و أبعدها من جهه نجد ثمانیه. و فی الصحاح: العالیه ما فوق نجد إلی أرض تهامه، و إلی ما وراء مکّه و هی الحجاز و ما والاها. و سیأتی ذکر العوالی و فدک فی المجلد الثامن حسب ترتیب المصنّف المشتمل علی ما وقع من الجور و الظلم علی أهل بیت النبیّ صلّی اللّه علیه و آله بعده.

۷- أحمال أوراک خ ل.

۸- قطیعه خ ل.

سيوفه ذو الفقار و المخذم و الرسوب ورثه من أبيه و العضب أعطاه سعد بن عباده و أصاب من بنى قينقاع بتارا و حتفا و سيفا قلعيا.

رماحه أصاب ثلاثا من بنى قينقاع و كان له رمح يقال له المستوفى و كان له عنزه يقال لها المثنى أنفذها النجاشى و يقال إن النجاشى أعطى للزبير عنزه فلما جاء إلى النبى صلى الله عليه و آله أعطاه إياها فكان بلال يحملها بين يديه يوم العيد و يخرج بها فى أسفاره فتركز بين يديه يصلى إليها و يقولون هى التى تحمل المؤذنون بين يدى الخلفاء.

دروعه ذات الفضول أعطاها سعد بن عباده و الفضه و درعان أصابهما من بنى قينقاع و هما السعديه و ذات الوشاح و يقال كانت عنده درع داود التى لبسها لما قتل جالوت.

قسيه البيضاء و كان من شوحط و الصفراء من نبع و الروحاء أصاب هذه الثلاثه من بنى قينقاع و الكرع و يقال كرار و كان له ترس يقال له الزلوق و ترس فيه تمثال رأس كبش أذهبه الله و كان له جعبه يقال لها الكافوره و دخل مكه و على رأسه مغفر يقال له ذو السبوغ و رايته العقاب و لواؤه أبيض و كان له قضيب يسمى الممشوق و محجن و مخصره تسمى العرجون و منطقه من أديم مبشور فيها ثلاث حلق من فضه و الإبزيم و الطرف من فضه و كان له قدح مضبب بثلاث ضبات فضه و تور من حجاره يقال له المخضب و قدح من زجاج و مغتسل من صفر و قطيفه و قصعه و خاتم فضه نقشه محمد رسول الله و أهدى له النجاشى خفين أسودين ساذجين فلبسهما و قالت عائشه كان فراش النبى صلى الله عليه و آله الذى يرقد فيه من أدم (۱) حشوه ليف و كانت ملحفته مصبوغه بورس أو زعفران و كان يلبس يوم الجمعه برده الأحمر و يعتم بالسحاب و دخل مكه يوم الفتح و عليه عمامه سوداء و كانت له ربعه فيها مشط عاج و مكحله و مقراض و مسواك و يقال ترك يوم مات عشره أثواب ثوب حبره (۲) و إزارا عمانيا و ثوبين صحاريين و

۱- الادم جمع الاديم: الجلد المدبوغ.

۲- الحبره: ضرب من برود اليمن.

قمیصا صحاریا و قمیصا سحولیا و جبه یمنیه و خمیصه و کساء أبیض و قلانس صغارا لاطئه ثلاثا أو أربعا و إزارا طوله ثلاثه أشبار و توفی فی إزار غلیظ من هذه الیمانیه و کساء یدعی بالملتده و کان له سریر أعطاه أسعد بن زراره و کان منبره ثلاثه مراقی من الطرفاء (۱) استعملت امرأهٌ لغلام لها نجارٍ اسمه میمون و کان مسجده بلا مناره و کان بلال یؤذن علی الأرض و کان شعار أصحاب رسول الله صلی الله علیه و آله یا منصور أمت و قال لمزنیه (لمزینه) ما شعارکم قالوا حرام قال شعارکم حلال و کان شعار المهاجرین یوم أحد یا بنی عبد الله و الخزرج یا بنی عبد الرحمن و الأوس یا بنی عبد الله (۲)

**[ترجمه]المناقب: درباره نام‌ها و لقب‌های پیامبر صلی الله علیه و آله : خداوند در قرآن چهار صد نام بر ایشان نهاده: عالم «وَ عَلَّمَکَ ما لَمْ تَکُنْ تَعْلَمُ» - . نساء / ۱۱۳ - {و آنچه را نمی دانستی به تو آموخت.} و حاکم «فَلا و رَبِّکَ لا یُؤْمِنُونَ حَتَّی یُحَکِّمُوکَ» - . نساء / ۶۵ - {ولی چنین نیست به پروردگارت قسم که ایمان نمی آورند مگر آنکه تو را داور گردانند.} و خاتَم «وَ خاتَمَ النَّبِیِّینَ» - . احزاب / ۴۰ - {و خاتم پیامبران است.} و عابد «وَ اعْبُدْ رَبَّکَ» - . حجر / ۹۹ - {و پروردگارت را پرستش کن.} و ساجد «وَ کُنْ مِنَ السَّاجِدِینَ» - . حجر / ۹۸ - {و از سجده کنندگان باش.} و شاهد «إِنَّا أَرْسَلْناکَ شاهِداً» - .احزاب / ۴۵ - {تو را [به سمت] گواه فرستادیم.} و مجاهد «یا أَیُّهَا النَّبِیُّ جاهِدِ الْکُفَّارَ» - . توبه / ۷۳ - {ای پیامبر با کافران جهاد کن.} و طاهر «طه * ما أَنْزَلْنا» - . طه / ۱ و ۲ - {طه، ما نازل نکردیم...} شاکر «شاکِراً لِأَنْعُمِهِ» - . نحل / ۱۲۱ - {[و] نعمتهای او را شکرگزار بود.} و صابر «وَ اصْبِرْ و ما صَبْرُکَ» - . نحل / ۱۲۷ - {و صبر کن و صبر تو...} و ذاکر «وَ اذْکُرِ اسْمَ رَبِّکَ» - . مزمل / ۸ - {و نام پروردگار خود را یاد کن.} و قاضی «إِذا قَضَی اللَّهُ و رَسُولُهُ» - . احزاب / ۳۶ - {چون خدا و فرستاده اش به کاری فرمان دهند.} و راضی «لَعَلَّکَ تَرْضی» - . طه / ۱۳۰ - {باشد که خشنود گردی.} و داعی «وَ داعِیاً إِلَی اللَّهِ» - . احزاب / ۴۶ - {و دعوت کننده به سوی خدا.} و هادی «وَ إِنَّکَ لَتَهْدِی» - . شوری / ۵۲ - {و به راستی که تو به خوبی به راه راست هدایت می کنی.} و قاری

ص: ۱۰۱

«اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ» - . علق / ۱ - {بخوان به نام پروردگارت.} و تالی (تلاوتگر) «یَتْلُوا عَلَیْهِمْ» - . آل عمران / ۱۶۴ - {بر ایشان بخواند.} و ناهی (نهی کننده) «وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ» - . حشر / ۷ - {و از آنچه شما را باز داشت.} و آمر «وَ أْمُرْ أَهْلَکَ» - . طه / ۱۳۲ - {و کسان خود را فرمان ده.} و صادع (انجام دهنده) «فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ» - . حجر / ۹۴ - {پس آنچه را بدان ماموری آشکار کن.} و صادق «ص و الْقُرْآنِ» - . ص / ۱ - {صاد سوگند به قرآن} و قانت (فرمانبردار) «أَمَّنْ هُوَ قانِتٌ» - . زمر / ۹ - {یا کسی که اطاعت می‌کند؟} و حافظ «یَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ» - . رعد / ۱۱ - {او را به فرمان خدا پاسداری می... کنند.} و غالب (چیره) «وَ إِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ» - . صافات / ۱۷۳ - {و سپاه ما و سپاه ما هرآینه غالب آیندگانند.} و عائل «وَ وَجَدَکَ عائِلًا» - . ضحی / ۸ - {و تو را تنگدست یافت.} و ضالّ یعنی کسی که انسان گمراه با او راه می‌یابد «وَ وَجَدَکَ ضَالًّا» - . ضحی / ۷ - {و تو را سرگشته یافت.}و کریم «إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ کَرِیمٍ» - . حاقه / ۴۰ - {که [قرآن] قطعا گفتار فرستاده ای بزرگوار است.} و رحیم «رَؤُفٌ رَحِیمٌ» - . توبه / ۱۱۷ -

{مهربان و رحیم است.} و عظیم «وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ» - . قلم / ۴ - {و راستی که تو را خویی والاست.} و یتیم «أَ لَمْ یَجِدْکَ یَتِیمًا» - . ضحی / ۶ - {مگر نه تو را یتیم یافت.} و مستقیم (ایستاده و پایدار) «فَاسْتَقِمْ کَما أُمِرْتَ» - . هود / ۱۱۲ -

{پس همان گونه که دستور یافته ای ایستادگی کن.} و معصوم «وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ» - . مائده / ۶۷ - {و خدا تو را نگاه می... دارد.} و بشیر «إِنَّا أَرْسَلْناكَ بِالْحَقِ بَشِيراً» - . بقره / ۱۱۹ - {ما تو را بحق فرستادیم تا بشارتگر باشی.} و نذیر «بَشِيراً و نَذِيراً» - . بقره / ۱۱۹ - {بشارتگر و بیم دهنده باشی.} و عزیز «لَقَدْ جاءَكُمْ رَسُولٌ» - . توبه / ۱۲۸ - { قطعا برای شما پیامبری آمده که...} و شهید «وَ جِئْنا بِكَ شَهِيداً» - . نحل / ۸۹ - {و تو را [هم] بر این [امت] گواه آوریم.} و حریص «حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ» - . توبه / ۱۲۸ - {به هدایت شما حریص است.} و قریب «ق و الْقُرْآنِ» - . ق / ۱ - {قاف سوگند به قرآن باشکوه.} و حبیب و مُحِبّ و محبوب در هفت جا «حم» - . غافر / ۱ - {حاء میم} و نبیّ «يا أَيُّهَا النَّبِيُّ» - . انفال / ۶۴ - {ای پیامبر} و قوی «ذِي قُوَّةٍ» - . تکویر / ۲۰ - {نیرومند} و وحی «وَ كَذلِكَ أَوْحَيْنا إِلَيْكَ» - . شوری / ۷ - {و بدین گونه به سوی تو وحی نمودیم.} و اُمّی «النَّبِيَّ الْأُمِّيَ» - . اعراف / ۱۵۷ - {پیامبر درس نخوانده} و امین «مُطاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ» - . تکویر / ۲۱ - {[هم] مطاع [و هم] امین است.} و مکین «عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ » - . تکویر / ۲۰ -

{پیش خداوند عرش بلندپایگاه است.} و مبین «وَ قُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ » - . حجر / ۸۹ - {و بگو من همان هشداردهنده آشکارم.} و مُذَکِّر «فَذَكِّرْ إِنَّما أَنْتَ مُذَكِّرٌ» - . غاشیه / ۲۱ - {پس تذکر ده که تو تنها تذکردهنده ای.} و مُبَشِّر (بشارت داده شده) «وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ» - . صف / ۶ - {و به فرستادهای بشارتگرم که...} و مُنذِر «إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ» - . رعد / ۷ - {تو فقط هشداردهندهای.} و مُستَغفِر (خواهان آمرزش) «وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ» - . غافر / ۵۵ - {و برای گناهت آمرزش بخواه.} و مُسَبِّح (تسبیح گو) «فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ» - . حجر / ۹۸ - {پس با ستایش پروردگارت تسبیح گوی.} و مُصَلّی (نمازگزار) «فَصَلِّ لِرَبِّكَ» - . کوثر / ۲ - {پس برای پروردگارت نماز گزار.} و مُصَدِّق «مُصَدِّقاً لِما مَعَكُمْ» - . بقره / ۴۱ - {مؤید همان چیزی است که با شماست.} و مُبَلِّغ «يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ» - . مائده / ۶۷ - {ای رسول ابلاغ کن.} و مُحَدِّث (سخن گو) «وَ أَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ» - . ضحی / ۱۱ - {و از نعمت پروردگار خویش [با مردم] سخن گوی.} و مؤمن «آمَنَ الرَّسُولُ» - . بقره / ۲۸۵ - {رسول خدا ایمان آورده است.} و مُتَوَکِّل «وَ تَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِ» - . فرقان / ۵۸ - {و بر آن زنده توکل کن.} و مُزَّمِّل «يا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ» - . مزمل / ۱ - {ای جامه به خویشتن فرو پیچیده.} و مُدَّثِّر «يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ» - .مدثر / ۱ - {ای کشیده ردایِ شب بر سر.} و مُتَهَجِّد (شب زنده دار) «وَ مِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ» - . اسراء / ۷۹ - {و پاسی از شب را زنده بدار.} و مُنادی «سَمِعْنا مُنادِياً» - . آل عمران / ۱۹۳ - {ما شنیدیم که دعوتگری...} و مُهتَدی (هدایت شده) «وَ هَداهُ إِلى صِراطٍ» - . نحل / ۱۲۱ - {به راهی راست هدایتش کرد.} و حقّ «قَدْ جاءَكُمُ الْحَقُّ» - . یونس / ۱۰۸ - {حق برای شما آمده است.} و صِدق «وَ الَّذِي جاءَ بِالصِّدْقِ» - . زمر / ۳۳ - {و آن کس که راستی آورد.} و ذکر «قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْراً» - . طلاق / ۱۰ - {خدا سوی شما تذکاری فرو فرستاده است.} و برهان «قَدْ جاءَكُمْ بُرْهانٌ» - . نساء / ۱۷۴ - {برای شما برهانی آمده است.} و فضل «قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ» - . یونس / ۵۸ - {بگو به فضل خدا ...} و مُرسَل «إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ» - . یس / ۳ - {که قطعا تو از [جمله] پیامبرانی.} و مبعوث «هُوَ الَّذِي بَعَثَ» - . جمعه / ۲ - {اوست آن کس که برانگیخت.} و مختار «وَ رَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشاءُ وَيَخْتارُ » - . قصص / ۶۸ - {و پروردگار تو هر چه را بخواهد می‌آفریند و برمی گزیند.} و مَعفُوّ (بخشوده) «عَفَا اللَّهُ عَنْكَ» - . توبه / ۴۳ - {خدایت ببخشاید.} و مغفور «لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ» - . فتح / ۲ - {خدا از تو درگذرد.} و مَکفی (کفایت شده) «إِنَّا كَفَيْناكَ» - . حجر / ۹۵ - {از تو برطرف خواهیم کرد.} و مرفوع و رفیع (برافراشته و والا) «وَ رَفَعْنا لَكَ» - . شرح / ۴ - {و برای تو بلند گردانیدیم.} و مؤَیَّد (تأیید شده) «هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ» - . انفال / ۶۲ - {همو بود که تو را نیرومند گردانید.} و منصور «وَ يَنْصُرَكَ اللَّهُ» - . فتح / ۳ - {و تو را یاری نماید.} و مُطاع «مَكِينٍ * مُطاعٍ» - . تکویر / ۲۰ و ۲۱ - {بلندپایه، و مطاع} و حُسنی

«وَ صَدَّقَ بِالْحُسْنى» - . ليل / ۶ - {و نيكوتر را تصديق كرد.} و هُدى «وَ ما مَنَعَ النّاسَ» - آيه: «و ما منع الناس أن يؤمنوا اذ جاءهم الهدى» {و [چيزى] مردم را از ايمان آوردن باز نداشت آنگاه كه هدايت برايشان آمد.} . اسراء / ۹۴ - {و چيزى مردم را بازنداشت...} و رسول «يا أَيُّهَا الرَّسُولُ» - . مائده / ۶۷ - {اى رسول} و رؤوف «بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ» - . توبه / ۱۲۸ - {و نسبت به مؤمنان دلسوز مهربان است.} و نعمت «يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ» - . نحل / ۸۳ - {و نعمت خدا را مى‌شناسند.} و رحمت «وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا رَحْمَةً» - . انبياء / ۱۰۷ - {و تو را جز رحمتى نفرستاديم.} و نور «قَدْ جاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ» - . مائده / ۱۵ - {قطعا براى شما از جانب خدا روشنايى آمده است.} و فجر «وَ الْفَجْرِ * و لَيالٍ» - . فجر / ۱ و ۲ - {سوگند به سپيده دم، و به شب‌ها} و مصباح «الْمِصْباحُ فِي زُجاجَةٍ» - . نور / ۳۵ - {آن چراغ در شيشه اى است.} و سراج «وَ سِراجاً مُنِيراً» - . احزاب / ۴۶ - {و چراغى تابناك} و ضُحى «وَ الضُّحى * و اللَّيْلِ» - . ضحى / ۱ و ۲ - {سوگند به روشنايى روز، سوگند به شب.} و نجم «وَ النَّجْمِ إِذا هَوى» - . نجم / ۱ - {سوگند به اختر چون فرود مى آيد.} و شمس «ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا» - . فرقان / ۴۵ - {آنگاه خورشيد را بر آن دليل گردانيديم.} و بدر - . در نسخه به همين شكل آمده اما در جايى نيافتيم كه طه به بدر تفسير شده باشد. - «طه» - . طه / ۱ - و ظِّل «أَ لَمْ تَرَ إِلى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ» - . فرقان / ۴۵ - {آيا نديده اى كه پروردگارت چگونه سايه را گسترده است؟} و بشر «بَشَرٌ مِثْلُكُمْ» - . كهف / ۱۱۰ - {مثل شما بشرى هستم.} و ناس «أَمْ يَحْسُدُونَ النّاسَ» - . نساء / ۵۴ - {بلكه به مردم رشك مى‌ورزند.} و انسان «خَلَقَ الْإِنْسانَ» - . الرحمن / ۳ - {انسان را آفريد.} و رَجُل «عَلى رَجُلٍ مِنْكُمْ» - . اعراف / ۶۳ - {بر مردى از خودتان} و صاحب «ما ضَلَّ صاحِبُكُمْ» - . نجم / ۲ - {يار شما گمراه نشده} و عبد «أَسْرى بِعَبْدِهِ» - . اسراء / ۱ - {بنده‌اش را سير داد.} و مجتبى «وَ لكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي» - . آل عمران / ۱۷۹ - {ولى خدا برمى... گزيند.} و مُقتدِى (اقتدا كننده) «فَبِهُداهُمُ اقْتَدِهْ» - . انعام / ۹۰ - {پس به هدايت آنان اقتدا كن.} و مرتضى «إِلَّا مَنِ ارْتَضى» - . جن / ۲۷ - {جز پيامبرى را كه از او خشنود باشد.} و مصطفى «اللَّهُ يَصْطَفِي» - . حج / ۷۵ - {خدا برمى‌گزيند.} و احمد «مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ» - . صف / ۶ - {پس از من مى آيد و نام او احمد است.} و محمد «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» - . فتح / ۲۹ - {محمد فرستاده خدا} و «كهيعص» - . مريم / ۱ - {كاف، ها، يا، عين، صاد.} و «يس» - . يس / ۱ - {يس [ياسين]} و «طه» - . طه / ۱ -

{طه} و «حم» و «عسق» - . شورى / ۱ و ۲ - {حاء ميم، عين سين قاف} كه هر حرفى از اين حروف بر نامى دلالت دارد همچون الكافى و هادى و عارف و سَخيّ و طاهر و به همين ترتيب - . در اين‌كه همه اين‌ها نام‌هاى پيامبر ص باشند نقطه نظرى با دليلى آشكار هست، زيرا به طور مثال درست نيست بگوييم كسى كه به صلاه امر شده «مُصَلّى» نام دارد و يا كسى كه به صيام امر شده «صائم» نام دارد. - ؛

در اخبار نيز نام‌هاى حضرت چنين آمده است: عاقِب، چراكه ايشان متعاقب پيامبران آمده است. ماحى، چراكه كفر با وجود ايشان محو مى‌شود، و نيز مى گويند هر كه از ايشان پيروى كند گناهانش محو مى‌شود، و نيز مى گويند پس از ايشان هيچ كس ديگرى نيست. حاشر، چراكه مردم در پيش پاى ايشان محشور مى‌شوند. مُقَفّى، چراكه ايشان در قفاى همه پيامبران آمده است. مُوقِف، چراكه ايشان مردم را در برابر خداوند متوقف مى‌سازد. قُثَم، يعنى كامل و جامع. و ناشر (گسترانده) و ناصح (اندرزگو) و وَفِيّ (وفادار) و مُطاع (پيروى شده) و نَجيّ (رازدار) و مأمون (مورد اعتماد) و حنيف (راست‌دين) و حبيب (عزيز) و طَيّب (دلپذير) و سَيّد (سَرور) و مُقتَرِب (نزديک) و دافع (دفع كننده) و شافع (شفاعت‌گر) و مُشَفَّع (شفيع شده) و حامد

(ستایشگر) و محمود (ستایش شده) و مُوَجَّه (اعزام شده) و متوکِّل (توکل کننده) و مُغیث (فریادرس). در تورات نیز آمده «مئیذ مئیذ» یعنی غفور (آمرزنده) و رحیم (مهربان) و نیز گفته‌اند «مئید مئید» یعنی محمد صلی الله علیه و آله و یا «مود مود»، همچنین در حکایتی از ایشان با نام مرقوف یعنی محمود یاد شده. در زبور، قلیطا مانند ابوالقاسم آمده و یا به قولی بلقیطا و یا به قول دیگر فاروق و یا به قول دیگر محیاثا. در انجیل «طابَ طابَ» آمده یعنی احمد صلی الله علیه و آله و نیز گفته شده یعنی طیّبٌ طیّبٌ (خوب و نیکو). در کتاب شعیا آمده نور الأُمم (نور امت‌ها) و رُکنُ المُتواضِعین (تکیه‌گاه فروتنان) و رسولُ التوبه (رسول توبه) و رسولُ البلاء (رسول آزمون دشوار). بلقیطا در صُحُف آمده و طالیسا در صُحُف شیث و بهیائیل در صُحُف ادریس و مود مود در صُحُف ابراهیم. در آسمان دنیا مجتبی (دست‌چین شده) نام دارد و در آسمان دوم مرتضی (نیکو شمرده شده) و درآسمان سوم مُزَکّی (پالوده شده) و در آسمان چهارم مصطفی (برگزیده) و در آسمان پنجم مُنتَجَب (پسندیده) و در آسمان ششم مُطَهَّر (پاک) و مجتبی و در آسمان هفتم مُقرَّب (نزدیک) و حبیب. مقرّبان ایشان را عبدُ الواحد (بنده خداوند یکتا) و فرشتگانِ حامل کتاب ، ایشان را اول و فرشتگان نیکوکار ایشان را آخر می‌نامند. کرّوبیان ایشان را صادق (راستگو) و روحانیّون ایشان را طاهر (پاک‌دامن) و اولیاء ایشان را قاسم (تقسیم کننده) و دربان بهشت ایشان را اکبر (بزرگترین) و بهشت ایشان را عبد الملک (بنده خداوند فرمانروا) و حوریان ایشان را عبد العطاء (بنده خداوند پُر دهش) و بهشتیان ایشان را عبد الدّیّان (بنده خداوند داور) و دربان دوزخ ایشان را عبد المختار (بنده خداوند صاحب اختیار) و دوزخیان ایشان را عبد النّجاه (بنده خداوند نجات‌بخش) و فرشتگانِ عذاب ایشان را عبد الرحیم (بنده خداوند مهربان) و دوزخ ایشان را عبد المنّان (بنده خداوند گشاده‌دست) می‌نامند. رسول الله (فرستاده خدا) بر ساق عرش نوشته شده و نبیّ الله (پیامبر خدا) بر کرسی و صفیّ الله (برگزیده

خدا) بر درخت طوبی و صَفوَه الله (بهترین دوست خدا) بر لوای حمد و خِیَرَهُ الله (منتخب خدا) بر درب بهشت و قمرُ الاقمار (ماه ماه‌ها) بر قمر و نورُ الانوار (نور نورها) بر خورشید. شیاطین ایشان را عبد الهیبه (بنده خداوند بااُبهت) می‌نامند و جنیان ایشان را عبد الحمید (بنده خداوند ستودنی) و موقِف ایشان را داعی (فراخواننده) و میزان ایشان را صاحب (ارباب) و حساب ایشان را داعی و مقامِ محمود ایشان را خطیب (سخنران) و کوثر ایشان را ساقی و عرش ایشان را مُفَضَّل (برتری داده شده) و کرسی ایشان را عبدُ الکریم (بنده خداوند سخاوتمند) و قلم ایشان را عبدُ الحقّ (بنده خداوند حقّ) و جبرئیل ایشان را عبدُ الجبّار (بنده خداوند پُرقدرت) و میکائیل ایشان را عبدُ الوهّاب (بنده خداوند پُردهش) و اسرافیل ایشان را عبدُ الفتّاح (بنده خداوند گشایشگر) و عزرائیل ایشان را عبدُ التوّاب (بنده خداوند توبه‌پذیر) و ابرها ایشان را عبدُ السّلام (بنده خداوند بی کم و کاست) و بادها ایشان را عبدُ الأعلی (بنده خداوند والامقام) و برق‌ها ایشان را عبدُ المُنعِم (بنده خداوند صاحب نعمت) و رعدها ایشان را عبدُ الوکیل (بنده خداوند عهده‌دار) و سنگ‌ها ایشان را عبدُ الجلیل (بنده خداوند بزرگوار) و خاک‌ها ایشان را عبدُ العزیز (بنده خداوند ارجمند) و پرندگان ایشان را عبدُ القادر (بنده خداوند توانا) و درندگان ایشان را عبدُ العطاء (بنده خداوند پُردهش) و کوه‌ها ایشان را عبدُ الرفیع (بنده خداوند والا) و دریاها ایشان را عبدُ المؤمن (بنده خداوند ایمنی‌بخش) و ماهیان ایشان را عبدُ المُهَیمِن (بنده خداوند چیره) و رومیان ایشان را حَلیم (بردبار) و مصریان ایشان را مُختار (انتخاب شده) و مکّیان ایشان را امین (امانتدار) و اهل مدینه ایشان مَیمون (خجسته) و زنگیان ایشان را مهمت و ترکان ایشان را صانجی و عرب ایشان را اُمّی (ناآموخته) و عجم ایشان را احمد (ستودنی‌ترین) می‌نامند. و اما القاب حضرت چنین است: حبیب الله (عزیز خدا) و صفیّ الله و نعمه الله (نعمت خدا) و عبد الله و خِیَرَهُ الله (انتخاب شده ی خداوند)و خَلقُ الله (آفریده خدا) و سیّدُ المرسلین

(سرور رسولان) و امامُ المتّقین (پیشوای پرهیزگاران) و خاتَمُ النبیّین (نگین پیامبران) و رسولُ الحمّادین (رسول ستایشگران) و رحمهُ العالمین (رحمت جهانیان) و قائدُ الغُرِّ المُحَجَّلین (رهبر روسپیدان) و خیرُ البریَّه (بهترین مردمان) و نبیُّ الرحمه (پیامبر رحمت) و صاحبُ المَلحَمه (صاحب نبرد) و مُحَلِّلُ الطّیّبات (حلال گرداننده پاکی‌ها) و مُحَرِّمُ الخبائث (حرام گرداننده پلیدی‌ها) و مفتاحُ الجنّه (کلید بهشت) و دعوَهُ ابراهیم (دعای ابراهیم) و بُشری عیسی (مژده عیسی) و خلیفهُ الله فی الارض (جانشین خدا در زمین) و زینُ القیامه (زیور قیامت) و نورُ القیامه (نور قیامت) و تاجُ القیامه (تاج قیامت) و صاحب اللّواء فی یوم القیامه (صاحب لوا در روز قیامت) و واضعُ الإصر و الأغلال (در غُل و زنجیر افکن) و افصحُ العرب (زبان‌آورترین عرب) و سیّدُ وُلدِ الآدم (سرور فرزندان آدم) و ابن عَواتِک (پسر عاتکه‌ها) و ابن فَواطِم (پسر فاطمه‌ها) و ابن الذبیحین (پسر دو ذبیح) و ابنُ بَطحاء مکّه (پسر دشت مکه) و عبدِ مؤیَّد (بنده تأیید شده) و رسولِ مُسَدَّد (رسول راهنمایی شده) و نبیِّ مُهذَّب (پیامبر پاک) و صفیِّ مقرّب (یار پاکدل مقرّب) و حبیبِ مُنتَجَب (عزیز پسندیده) و امینِ مُنتَخَب (امانتدار برگزیده شده)، صاحب حوض و کوثر و کلاه‌خود و خُطبه و منبر و رُکن و قوم، دارنده چهره درخشان و رخسار روشن و پیشانی تابناک و

دین آشکار و تبار پاک و دودمان نامدار؛ محمد همان بهترین بشر که از برای رسالت انتخاب شده و روشنگر نشانه‌هاست، او که از برای وحی و پیغامبری برگزیده شده و از برای علم و جوانمردی و اظهار معجزه‌ها و نشانه‌ها نیکو شمرده شده است، نوری است اندرون دو حرم و خورشیدی میان دو ماه، شفاعتگر موجودات دو جهان است، روشنایی وجودش زبانزدترین است و قلبش پاکترین و احکامش آشکارترین و برهانش روشن‌ترین و بیانش شکوهمندترین و امتش پُرشمارترین است، او صاحب فضیلت و دهش و جود و سخاوتمندی است، پیغام الهی دارد و با گریه و فروتنی و دعا و توبه و صفای وجود و ترس و امید و نور و روشنایی قرین است، او دارنده حوض و لوا و عصا و ردا و ناقه تیزپا و استر خاکستری است، در روز جزا اوست که رهبر مردمان و چراغ برگزیدگان و تاج اولیاء و پیشوای پرهیزگاران و نگین پیامبران است و اوست که صاحب دستور و کتاب و فرقان و خطاب و حق و صواب و دعا و جواب است؛ در روز حساب رهبر مردمان است و عصایی شگفت و آستانی فراخ و رأیی صائب دارد و بر نزدیک و دور دلسوز است؛ محمد صلی الله علیه و آله همان حبیب خداست که صاحب قبله یمانی و ملت حنیفی و شریعت پسندیده و امت راه یافته و عترت حسنی و خاندان حسینی است، صاحب دین و اسلام و بیت الله الحرام و رکن و مقام و نماز و صیام و شریعت و احکام و حلال و حرام است، صاحب حجت و برهان و حکمت و فرقان و حق و بیان و فضل و احسان و سخاوت و امتنان و محبت و عرفان است، صاحب سرشت روشن و نور تابنده و کتاب فروزنده و دین شایسته است، او رسول پیغامبر و پیامبر ناآموخته است، صاحب خُلق و خوی والا و دین پایا و صراط مستقیم و ذکر خداوند حکیم و رکن و حطیم است، صاحب دیانت و فرمانبری و فصاحت و برتری و دلیری و شجاعت و توکل و قناعت و حوض و شفاعت است، صاحب دین عیان و حق تابان و روزگار درخشان و زبان ذاکر و قلب شاکر و تبار طاهر و پدران نیک و مادران پاک است، صاحب روشنی و نور و برکت و وفور و فرخندگی و سرور و زبان از ذکر سرشار و بدن بردبار و قلب سپاسگزار و خانه آباد و برخوردار است، کنیه‌اش ابو القاسم و ابو الطاهر و ابو الطیّب (پدر مهر) و ابو المساکین (پدر تهیدستان) و ابو الدرّتین (پدر دو گوهر) و ابو الریحانتین (پدر دو ریحانه) و ابو السبطین (پدر دو نوه) است، در تورات نیز ابو الارامل (پدر زنان بیوه) کنیه دارد، همچنین چون فرزندش ابراهیم زاده شد جبرئیل کنیه ابو ابراهیم به او داد؛ به ایشان کنیه ابو القاسم داده‌اند زیرا نخستین پسر ایشان قاسم نام داشته و نیز گفته‌اند ایشان از آن رو این کنیه را گرفته که در روز قیامت بهشت را قسمت می‌کند. و اما صفات ایشان چنین است: راکب الجمل (شترسوار) و آکل الذراع (خورنده پایچه)، قابل الهدیه (گیرنده هدیه)،

محرّم المیته (حرام کننده مردار) و حامل الهراوه (حامل چوبدستی) و خاتُم النبوه (پایان نبوت)؛ نَسَب ایشان عربی و تهامی و ابطحی و یثربی و مکی و مدنی و قریشی و هاشمی و مُطَّلِبی است، حضرت از جانب پدر خود هاشمی بوده و از جانب مادر خود زُهریّ بوده و از جانب دایه خود سَعدیّ بوده و از نظر ولادت مکّی بوده و از جهت پرورش مدنیّ - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۰۲ – ۱۰۶، چاپ نخست در ایران - .

**[ترجمه]

توضیح

فی القاموس الورد من الخیل بین الکمیت و الأشقر و فی المنتقی أن تمیم (تمیما) الداری أهدی لرسول الله صلی الله علیه و آله فرسا یقال له الورد.

قوله لحسن صهیله یظهر منه أنه صححه بالطاء المهمله و المضبوط فی سائر الکتب بالمعجمه قال فی النهایه الظرب ککتف الجبل الصغیر و فیه کان له صلی الله علیه و آله فرس یقال له الظرب تشبیها بالجبل لقوته و یقال ظربت حوافر الدابه أی اشتدت و صلبت و قال فیه أنه کان اسم فرسه صلی الله علیه و آله اللجیف رواه بعضهم بالجیم فإن صح فهو من السرعه لأن اللجیف سهم عریض النصل و رواه بعضهم بالحاء المهمله لطول ذنبه فعیل بمعنی فاعل کأنه یلحف الأرض بذنبه أی یغطیها به.

و قال فیه أنه کان یوم بدر علی فرس یقال له سبحه هو من قولهم فرس سابح إذا کان حسن مد الیدین فی الجری و فی القاموس السبحه بالفتح فرس للنبی صلی الله علیه و آله و فی النهایه فیه أنه کان للنبی صلی الله علیه و آله فرس یقال له ذو العقال العقال بالتشدید داء فی رجلی الدواب و قد یخفف سمی به لدفع عین السوء عنه و قال فی أسماء دوابه صلی الله علیه و آله أن اسم فرسه ملاوح و هو الضامر الذی لا یسمن و السریع العطش و العظیم الألواح (۳) و قال فی الحدیث إنه خطب علی ناقته القصواء هو لقب ناقته و

ص: ۱۱۱

۱- الطرفاء: شجر یقال له بالفارسیه: کز.

۲- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۱۶- ۱۱۸.

۳- لوح الجسد: عظمه ما خلا قصب الیدین و الرجلین. أو کل عظم منه فیه عرض کالکتف.

القصواء الناقه التی قطع طرف أذنها و کل ما قطع من الأذن فهو جدع فإذا بلغ الربع فهو قصو فإذا جاوز فهو عضب فإذا استؤصلت فهو صلم و لم تکن ناقته صلی الله علیه و آله قصواء و إنما کان هذا لقبا لها و قیل کانت مقطوعه الأذن انتهی.

و اللقاح جمع اللقوح و هی الناقه الحلوب و المهره بالضم ولد الفرس و غیره أول ما ینتج و المنیحه و المنحه الغنم فیها لبن.

أقول: ذکر جماعه من اللغویین و أهل السیر و المناقب من العامه أن العضباء و الجدعاء و الضرماء و الصلماء و المخضرمه کلها واحده و عدوا اللقاح حنا و سمر و عریس و سعدیه و یعوم و یسیر و ربی و مهریه و برده.

و المنائح زمزم و سقیا و برکه و درسینه و أطلال و أطراف و عجر قوله أوارک قال الکازرونی أی تأکل الأراک و قال الفیروزآبادی العضب القطع و السیف و قال البتر القطع و سیف باتر و بتار و الحتف الهلاک.

أقول: و عدوا من سیوفه القضیب و قالوا إنه أول سیف حمله و القضیب السیف اللطیف الدقیق و یقال أنه وصف بصاحب القضیب بهذا المعنی.

قوله یقال له المثنی قیل هو المثوی و قیل هما رمحان قال الجزری فیه إن رمح النبی صلی الله علیه و آله کان اسمه المثوی سمی به لأنه یثبت المطعون به من الثوی الإقامه قوله السعدیه منهم من صححها بالعین المهمله و منهم بالمعجمه و منهم بالصاد و المعجمه و زاد بعضهم فی دروعه الخریق و البتراء و الکازرونی صححه الخرنق بالنون کزبرج قال لعلها سمیت بذلک تشبیها بالناقه إذا خرنقت و إنما یقال لها خرنقت إذا کثر لحم جنبیها کالخرنق و هو ولد الأرنب و قال الجزری فیه کان لرسول الله صلی الله علیه و آله درع یقال لها البتراء سمیت بذلک لقصرها انتهی و الشوحط شجر یتخذ منه القسی کالنبع و عد من قسیه الکتوم و قال الجزری سمیت به لانخفاض صوتها إذا رمی عنها و منها السداد قال الجزری سمیت به تفؤلا بإصابه ما یرمی علیها و قال فیه کان اسم ترسه صلی الله علیه و آله الزلوق أی تزلق عنه السلاح فلا یخرقه.

قوله أذهبه الله روی أنه أهدی إلیه صلی الله علیه و آله ترس کان فیه تمثال کبش أو عقاب

و كان صلى الله عليه و آله يكرهه فوضع يده عليه فمحاه الله و قيل إنه وضعه فلما أصبح لم ير فيه التمثال و عد من أتراسه صلى الله عليه و آله الفتق و الوفر و اختلف فی أن المصور كان أحد هذه الثلاثه أو غيرها و قال الجزری فيه أنه كان اسم كنانته الكافور تشبيها بغلاف الطلع و أكمام الفواكه لأنها تسترها و تقيها كالسهام فی الكنانه انتهی و قيل كان اسم الجعبه المنصله و قيل كانت تسمی الجمع و قال الجزری سمی درعه صلی الله عليه و آله ذو السبوغ لتمامها و سعتها و قال بعضهم كان ألويته صلی الله عليه و آله بيضاء و ربما جعل فيها السواد و ربما كان من خمر نسائه و المحجن بالكسر عصا معوجه الرأس كالصولجان و قال الجزری فيه أنه خرج إلی البقيع و معه مخصره له المخصره ما يختصر الإنسان بيده فيمسكه من عصا أو عكازه أو مقرعه أو قضيب و قد يتكئ عليه قوله مبشور أی مقشور قال الجزری بشرت الأديم إذا أخذت باطنه بالشفره و قال الفيروزآبادی الإبزيم بالكسر الذی فی رأس المنطقه و ما أشبهه و هو ذو لسان يدخل فيه الطرف الآخر انتهی و الضب اللصوق و الضبه حديده عريضه يضبب بها الباب و التور شبه الإجانه (۱) و قال الجزری الورس نبت أصفر يصبغ به و قال الربعه إناء مربع كالجونه و قال فيه كفن رسول الله صلی الله عليه و آله فی ثوبين صحاريين صحار قريه باليمن نسب الثوب إليها و قيل هو من الصحره و هی حمره خفيه كالغبره يقال ثوب أصحر و صحاری و قال فيه أنه كفن فی ثلاثه أثواب سحوليه يروی بفتح السين و ضمها فالفتح منسوب إلی السحول و هو القصار أو إلی سحول و هی قريه باليمن و أما بالضم فهو جمع سحل و هو الثوب الأبيض النقی و لا يكون إلا من قطن و قيل اسم القريه بالضم أيضا و قال الخميصه ثوب خز أو صوف معلم (۲) و قيل لا تسمی خميصه إلا أن تكون سوداء معلمه قوله لاطئه أی لاصقه بالرأس و الملبد المرقع.

**[ترجمه]مناقب: اسب‌های حضرت یکی ورد بوده که آن را تمیم داری به ایشان هدیه کرده بوده، دیگری طرب بوده که به خاطر صدای خوش شیهه‌اش این نام گرفته بوده و نیز گفته شده طرف نام داشته؛ دیگری لزاز بوده که آن را مُقوقِس هدیه کرده بوده و چون اندامی مُلَزَّز یعنی فشرده و محکم داشته این نام گرفته بوده؛ دیگری لحیف بوده که آن را ربیعه بن ابی البرا هدیه کرده بوده و چون در لحافی از گیاهِ عُرفه پوشانده شده بوده این نام گرفته بوده،

ص: ۱۰۷

اما صحیح آن است که این اسب همان ورد بوده که تمیم داری هدیه کرده بوده و پیامبر صلی الله علیه و آله خود آن را لحیف و نیز مُرتَجز (یعنی رجزخوان و خروشان) نامیده بوده است، این اسب از یک اعرابی خریده شده بوده که خزیمه شاهدش بوده است؛ دیگری سکب نام داشته و نخستین اسبی بوده که حضرت بر آن سوار شده و نخستین غزوه‌ای که سوار بر آن رفته اُحُد بوده است، ایشان آن را از مردی از قبیله فزاره خریده بوده که می گویند بریده ملّاح نام داشته؛ همچنین اسب‌هایی به نام یعسوب و سبحه و ذو العقال و ملاوح یا به قولی مراوح.

استر حضرت که مُقوقِس آن را هدیه کرده بوده، دُلدُل نام داشته و خاکستری بوده، حضرت آن را به حضرت علی علیه السلام می‌دهد و ایشان به امام حسن علیه السلام و ایشان به امام حسین علیه السلام . دلدل سپس پیر می‌شود و بینایی‌اش را از دست می‌دهد. آن نخستین استری بوده که در اسلام سواری داده؛ تاریخی گفته فروه بن عمرو جذامی نیز استری به حضرت هدیه کرده که فضه نام داشته است.

الاغ‌های ایشان یکی یعفور بوده که آن را مُقوقِس همراه با دلدل به ایشان هدیه کرده بوده و دیگری عفیر بوده که آن را فروه

جذامی همراه با فضه به ایشان هدیه کرده بوده است.

شترهای ایشان یکی عضباء بوده که هیچ شتری از آن پیشی نمی‌گرفته و نیز جدعاء و قصواء یا به قولی قضواء که آن را پیامبر صلی الله علیه و آله به چهارصد درهم از ابوبکر می‌خرد و سوار بر آن هجرت می‌کند و سپس نزد حضرت جان می‌دهد؛ همچنین صهباء و نیز بغوم و غیم و نوق و مروه. ایشان ده ماده شتر شیرده نیز داشته که یسار هر شب دو مَشک بزرگ از آن‌ها می‌دوشیده و میان زنان حضرت پخش می‌کرده است، یکی از آن‌ها مهره نام داشته که سعد بن عباده آن را فرستاده بوده، دوتای دیگر شقراء و ریا که آن دو را حضرت از بازار نبط خریده بوده، نیز حباء و سمراء و عریس و سعدیه و بغوم و یسیره و برده. رسول خدا صلی الله علیه و آله هفت بز ماده نیز داشته که پشم و شیر و بچه هایشان را می‌بخشیده و ابن ام ایمن آن‌ها را می‌چرانده، آن‌ها عجوه و زمزم و سقیا و برکه و ورسه و أطلال و أطواف نام داشته‌اند. حضرت یکصد گوسفند نیز داشته است. مخیریق یکی از احبار عالم بنی نضر بود که اسلام آورد و در رکاب رسول خدا صلی الله علیه و آله جنگید، او در وصیت خود اموالش را به رسول خدا صلی الله علیه و آله داد،

ص: ۱۰۸

اموال او هفت قطعه زمین بود از این قرار: میثب و صافیه و حسنی و برقه و عواف و دلال و مشربه ام ابراهیم. حضرت از اموال بنی نضیر و خیبر و فدک سه صفیّه - . صفیّه غنیمتی بوده که پیامبر ص پیش از تقسیم غنائم برای خود برمی‌گزیده است. -

داشت که فدک را با عوالی به حضرت فاطمه سلام الله علیها عطا فرمود و روایت شده که آن را وقف ایشان کرد . خمس غنایم از برای پیامبر صلی الله علیه و آله بود و همچنین صفیّه‌ای که ایشان پیش از تقسیم غنایم به انتخاب خود بر می‌داشت و سهمی که با مسلمانان همچون یکی از آنان می‌بُرد، انفال نیز از برای پیامبر صلی الله علیه و آله بود، ایشان از پدر خود اُم ایمن را به ارث بُرد که وی را آزاد کرد و نیز پنج شتر تنومند و یک گله گوسفند و یک شمشیر.

ص: ۱۰۹

شمشیرهای حضرت یکی ذو الفقار بود و دیگری مخذم و دیگری رسوب که آن را از پدر خود به ارث برده بود و نیز عضب که سعد بن عباده آن را به ایشان عطا کرده بود و همچنین بتار و حتف و شمشیری قلعی که حضرت از بنی قینقاع غنیمت گرفته بود.

و اما نیزه‌های حضرت ص؛ ایشان سه نیزه نیز از بنی قینقاع غنیمت گرفته بود و نیزه‌ای دیگر به نام مستوفی داشت. حضرت سرنیزه ای داشت به نام مثنی که آن را نجاشی فرستاده بود، گویند نجاشی سرنیزه ای به زبیر عطا کرد و او وقتی نزد پیامبر صلی الله علیه و آله رسید آن را به ایشان عطا کرد، بلال آن را در روز عید پیشاپیش حضرت حمل می‌کرد و ایشان در سفرهای خود آن را به همراه می‌بُرد و روبروی خود در زمین فرو می‌کرد و رو به آن نماز می‌خواند، می‌گویند این همان سرنیزه ای است که مؤذنان در حضور خلفا حمل می‌کرده‌اند.

زره‌های حضرت یکی ذات الفضول بود که سعد بن عباده به ایشان عطا کرده بود و دیگری فضه و نیز دو زره دیگر که ایشان

از بنی قینقاع به غنیمت گرفته بود به نام‌های سعدیه و ذات الوشاح، گویند زره‌ای که داوود علیه السلام در جنگ با جالوت بر تن داشته نیز نزد حضرت بوده است.

کمان‌های ایشان بیضاء از چوب شوحط بوده و صفراء از چوب نبع و نیز روحاء که حضرت این هر سه را از بنی قینقاع به غنیمت گرفته بوده و همچنین کرع و گویند کرار. حضرت سپری نیز به نام زلوق داشته و سپری دیگر که تمثالی از سر یک قوچ بر آن بوده که خداوند آن را محو کرده است. ایشان همچنین جعبه‌ای به نام کافور داشته است. وقتی حضرت وارد مکه می‌شود کلاهخودی به نام ذو السبوغ بر سر داشته و رایتی به نام عقاب و لوایی به رنگ سفید. ایشان عصایی به نام ممشوق و عصایی سرکج به نام محجن و چوبدستی به نام عرجون و کمربندی از پوست مبشور (لایه برداشته) با سه حلقه از جنس نقره و قلاب و لبه‌ای از جنس نقره داشت، همچنین کاسه‌ای دَر دار با سه در بند از جنس نقره و کاسه‌ای برای آب از جنس سنگ به نام مِخضَب و کاساس از جنس شیشه و ظرفی برای شست و شو از جنس برنج و یک روانداز و یک کاسه بزرگ و یک انگشتری نقره با نقش محمد رسول الله و یک جفت چکمه سیاه ساده که نجاشی به ایشان هدیه کرده بود و ایشان به پا می... کرد. عایشه می‌گوید بستری که پیامبر صلی الله علیه و آله در آن می‌خوابید از پوست دباغی بود و میانش از لیف پُر شده بود و لحاف ایشان با گیاه ورس یا زعفران رنگ شده بود. ایشان در روز جمعه برده سرخ خود را بر تن می‌کرد و عمامه خود به نام سحاب را بر سر می‌گذاشت، اما در روز فتح که وارد مکه شد عمامه‌ای سیاه بر سر داشت، جعبه‌ای داشت که در آن یک شانه از جنس عاج و یک سرمه‌دان و یک قیچی و یک مسواک بود. گویند روزی که حضرت از دنیا رفت ده جامه بر جا گذاشت، جامه‌ای حبری و ازاری عمانی و دو جامه صحاری

ص: ۱۱۰

و یک پیراهن صحاری و یک پیراهن سحولی و یک جبه یمنی و یک گلیم سیاه و یک تن پوش سفید و سه یا چهار عرقچین چسبان کوچک و یک ازار به طول سه وجب؛ ایشان به هنگام رحلت یک ازار خشن یمانی و یک ردا به نام ملتده بر تن داشت. حضرت تختی داشت که اسعد بن زراره آن را به ایشان عطا کرده بود و منبری سه پله داشت که آن را زنی به پسرش که نجار بود و مَیمون نام داشت سفارش داده بود، مسجد حضرت مناره نداشت و بلال بر روی زمین اذان می‌گفت. شعار اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله «یا منصور أمِت» (ای پیروز بمیران!) بود و شعار مهاجرین در جنگ اُحد «یا بنی عبد الله» و شعار خزرجیان «یا بنی عبد الرحمن» و شعار اوسیان «یا بنی عبدالله» بود.

**[ترجمه]

«۴۲»

قب، المناقب لابن شهرآشوب قَوْلُهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ قَدْ سَمَّاهُ اللَّهُ بِهَذَا الِاسْمِ فِی أَرْبَعِهِ مَوَاضِعَ وَ ما مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ ما کانَ مُحَمَّدٌ أَبا أَحَدٍ وَ آمَنُوا بِما نُزِّلَ عَلی مُحَمَّدٍ وَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ قال

ص: ۱۱۳

۱- الاجانه: إناء تغسل فيه الثياب.

۲- من أعلم الثوب: جعل له علما من طراز و غيره.

سیبویه أحمد علی وزن أفعل یدل علی فضله علی سائر الأنبیاء لأنه ألف التفضیل و محمد علی وزن مفعل فالأنبیاء محمودون و هو أکثر حمدا من المحمود و اتشدید للمبالغه یدل علی أنه کان أفضلهم.

**[ترجمه]در القاموس «ورد» (اسب گلگون) اسبی است میان «کمیت» (اسب سرخ رنگ و دُم سیاه) و «اشقر» (اسب بور)؛ در المنتقی آمده است که تمیم داری اسبی به نام ورد به رسول خدا صلی الله علیه و آله هدیه کرد.

به نظر می‌رسد نگارنده نام اسبی را که درباره‌اش می‌گوید «به خاطر صدای خوش شیهه‌اش» با طاء بدون نقطه تصحیح کرده باشد، حال آن‌که در کتب دیگر با نقطه ضبط شده است؛ در النهایه آمده: «الظرب» بر وزن «کتف» کوه کوچک است و حضرت اسبی داشته که به خاطر نیرویش از باب تشبیه به کوه به آن «الظرب» می‌گفته‌اند، می‌گویند «ظربتُ حوافر الدّابه » یعنی سم‌های چهارپا را سفت و محکم کردم. نیز همان‌جا آمده: نام اسب پیامبر صلی الله علیه و آله به قولی «لجیف» بوده و برخی آن را با جیم روایت کرده‌اند که اگر صحیح باشد به خاطر سرعتش بوده زیرا «لجیف» تیری است که پیکانی پهن دارد؛ همچنین برخی آن را با حاء بدون نقطه روایت کرده‌اند که این به خاطر دُم درازش بوده است، به این ترتیب که فعیل را به معنای فاعل گرفته‌اند و چنین آورده‌اند که گویا این اسب «یلحف الأرض بذنبه» یعنی زمین را با دُمش می‌پوشاند.

باز در النهایه آمده حضرت در جنگ بدر سوار بر اسبی بوده که سبحه نام داشته است؛ این اسم از سخن عرب گرفته شده که وقتی اسبی در تاختن دستانش را به زیبایی می‌کشیده به آن می‌گفته‌اند «فرس سابح» (اسب شناگر)؛ در القاموس «السبحه» به فتح نام اسب پیامبر آمده است. در النهایه آمده پیامبر صلی الله علیه و آله اسبی داشته به نام ذو العقال؛ «العقال» با تشدید دردی در پاهای چهارپاست که گاهی بدون تشدید هم خوانده می شود و بر آن اسب اطلاق شده تا چشم بد را از آن دفع کند. نیز درباره نام‌های چهارپاهای پیامبر صلی الله علیه و آله آورده که نام اسب ایشان ملاوح بود یعنی اسب کمر باریکی که چاق نمی‌شود و به سرعت تشنه می‌شود و تنه‌ای بزرگ و پهن دارد. در سخن است که حضرت سوار بر ناقه قصواء خود خطبه خواند. قصواء لقب ناقه ایشان بوده

ص: ۱۱۱

و ناقه‌ایست که سر گوش‌هایش بریده شده باشد. هر چهارپایی که گوشش بریده شود «جدع» است، اگر بریدگی به یک... چهارم گوش برسد چهارپا «قصو» می‌شود و اگر از آن بیشتر شود لقبش «عضب» می‌شود و اگر تا آخر بریده شود «صلم» می... شود. اما ناقه پیامبر صلی الله علیه و آله در حقیقت قصواء نبوده و این تنها لقبش بوده؛ البته همچنین گفته‌اند که گوشش بریده شده بوده.

«لقاح» جمع «لقوح» به معنای ناقه شیرده، «مُهره» به ضم نخستین فرزند اسب یا جز آن و «منیحه» و «منحه» گوسفند شیرده است.

می‌گویم: گروهی از لغویون و سیره و مناقب نگارانِ عامه آورده‌اند که عضباء و جدعاء و ضرماء و صلماء و مخضرمه همگی یکی بوده‌اند، آنان ناقه‌های شیرده را این‌چنین شمرده‌اند: حنا و سمر و عریس و سعدیه و یعوم و یسیر و ربی و مهریه و برده؛ نیز گوسفندهای شیرده را این‌چنین: زمزم و سقیا و برکه و درسینه و اطلال و اطراف و عجر.

کازرونی گفته «اوراک» یعنی حیوانی که «اراک» (گیاهی تلخ) می‌خورد، و فیروزآبادی گفته «العضب» و «بتر» یعنی «بُرندگی» و از این رو صفت شمشیر «باتر» و «بتار» است، «حتف» نیز یعنی «مرگ».

می‌گویم: و در شمار شمشیرهای پیامبر صلی الله علیه و آله قضیب را آورده‌اند و گفته‌اند نخستین شمشیری بوده که حضرت بر بسته است؛ «قضیب» شمشیری نازک و باریک است و گفته می‌شود این معنا توصیفی است برای صاحب قضیب.

نام نیزه‌ای را که در این‌جا «مثنی» آمده «مثوی» آورده‌اند و عده ای گفته‌اند اینها دو نیزه بوده اند. جزری در این باره آورده نام نیزه پیامبر صلی الله علیه و آله «مثوی» بوده که از «ثوی» به معنای «اقامت» و «بر جا ماندن» می‌آید و از آن رو چنین نام گرفته که چون کسی از آن ضربه می‌خورده در جا زمین گیر می‌شده است. و اما «سعدیه» را برخی با عین بدون نقطه و برخی با نقطه و برخی دیگر با صاد و نقطه. بعضی نیز در شمار زره‌های حضرت «الخریق» و «البتراء» را آورده‌اند که کازرونی آن را به نون تصحیح کرده و گفته «الخرنق» مانند «زبرج»؛ وی می گوید: شاید با تشبیه به ناقه‌ای که «خرنق» می‌شود این نام را بر این زره نهاده‌اند؛ ناقه «خرنق» شد یعنی پهلوهایش گوشت آورد و همچون «خرنق» یعنی بچه خرگوش شد. جزری در این باره آورده رسول خدا صلی الله علیه و آله زره‌ای به نام بتراء داشت که به سبب کوتاهی‌اش این نام گرفته بود.

«شوحط» درختی است مانند درخت «نبع» که از چوبش کمان می‌سازند. از جمله کمان‌های حضرت «کتوم» را نیز نام برده‌اند که جزری می گوید به سبب صدای آرامی که هنگام تیراندازی داشته این نام گرفته است. دیگری «سداد» است که جزری می‌گوید برای حُسن ظن در اصابت تیرش به هدف این نام گرفته است. وی همچنین گفته نام سپر پیامبر صلی الله علیه و آله «زلوق» بوده که «تزلق عنه السلاح» یعنی سلاح از رویش می‌لیزد و پاره‌اش نمی کند.

و اما آن‌جا که گفته «خداوند آن را محو کرده است»؛ روایت شده سپری به پیامبر صلی الله علیه و آله هدیه شد که تمثال یک قوچ یا یک عقاب بر آن بود ص: ۱۱۲

و حضرت از آن کراهت داشت. از این رو دست مبارکش را بر آن کشید و خداوند آن تمثال را محو کرد، نیز گفته شده حضرت آن را زمین گذاشت و چون صبح شد دیگر تمثال را بر آن ندید. از دیگر سپرهای پیامبر صلی الله علیه و آله «فتق» و «وفر» را نیز برشمرده‌اند. در این که آن سپرِ نقش‌دار یکی از این سه یا سپر دیگری بوده اختلاف هست. جزری گفته نام تیردان پیامبر صلی الله علیه و آله «کافور» بوده و این تشبیهی بوده به رویه خرما یا پوشش میوه که درون خود را می‌پوشانند و محافظت می کنند همچنان که تیردان نسبت به تیر می کند. گفته‌اند نام جعبه پیامبر صلی الله علیه و آله «منصله» بوده و نیز گفته‌اند به آن «جمع» می گفته‌اند. جزری می گوید زره پیامبر صلی الله علیه و آله «ذو السبوغ» نام داشته چون کامل و عریض بوده است. برخی گفته‌اند لواهای حضرت سفید بوده که بعضا رنگ سیاه نیز داشته و چه بسا از روبندهای زنان ایشان بوده است. «المِحجن» به کسر عصایی سرکج است مانند چوب چوگان. جزری آورده پیامبر صلی الله علیه و آله به سوی بقیع رهسپار شد و مخصره خود را به همراه داشت. «المخصره» عصا یا چوبدست یا چوبک یا شاخه‌ای است که انسان دست بر کمر می گذارد و آن را می گیرد و بر آن تکیه می‌زند. «مبشور» یعنی چیزی که پوستش را گرفته باشند، جزری می گوید «بشرتُ الأدیم» (یعنی لایه‌ای از روی پوست برداشتم) هنگامی که با چاقو میانه‌اش را درآورده باشم. فیروزآبادی می گوید «الإبزیم» به کسر چیزی است که بر سر کمربند یا همانند آن نصب می‌شود و زبانه‌ای دارد که به طرف دیگر کمربند وصل می‌شود.

«الضب» یعنی «بست»، «ضبه» آهنی عریض است که در را به ظرف وصل می‌کند و «تور» ظرفی شبیه تشت است. جزری می‌گوید «ورس» گیاهی زردرنگ است که در رنگ‌آمیزی به کار می‌رود و «الربعه» ظرفی مربع شکل همچون دلو است. وی همچنین آورده پیکر مبارک رسول خدا صلی الله علیه و آله در دو جامه صحاری کفن شد؛ «صحار» روستایی در یمن است که نوعی جامه را به آن‌جا نسبت می‌دهند، نیز گفته شده نام این جامه از «الصحره» یعنی قرمز روشن، مانند «الغبره»، می‌آید، می‌گویند «ثوب أصحر و صحاری». وی همچنین آورده پیکر مبارک حضرت در سه جامه سحولی، که هم به فتح سین روایت شده و هم به ضم آن، کفن شد؛ «سحولی» به فتح سین منسوب به «السحول» است به معنای «کوتاه‌ها» و یا منسوب به «سحول» که قریه‌ای در یمن است. اما به ضم سین، جمع «سحل» است که جامه سفید پاکیزه است و از چیزی جز پنبه بافته نشده، نیز گفته شده به ضم نیز نام قریه‌ای است. وی می‌گوید «الخمیصه» جامه‌ای است از خز یا پشم نشانه‌دار، نیز گفته شده جامه «خمیصه» نامیده نمی‌شود مگر این‌که سیاه و نشانه‌دار باشد. «لاطئه» یعنی چسبان به سر و «الملبد» یعنی وصله‌دار.

**[ترجمه]

«۱۴»

أَنَسٌ قَالَ رَجُلٌ فِی السُّوقِ یَا أَبَا الْقَاسِمِ فَالْتَفَتَ إِلَیْهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ الرَّجُلُ إِنَّمَا أَدْعُو ذَاکَ فَقَالَ صلی الله علیه و آله سَمُّوا بِاسْمِی وَ لَا تَکْتَنُوا بِکُنْیَتِی أَبُو هُرَیْرَهَ إِنَّهُ قَالَ لَا تَجْمَعُوا بَیْنَ اسْمِی وَ کُنْیَتِی أَنَا أَبُو الْقَاسِمِ اللَّهُ یُعْطِی وَ أَنَا أَقْسِمُ وَ رُوِیَ أَنَّ قُرَیْشاً لَمَّا بَنَتِ الْبَیْتَ وَ أَرَادَتْ وَضْعَ الْحَجَرِ تَشَاجَرُوا فِی وَضْعِهِ حَتَّی کَادَ الْقِتَالُ یَقَعُ فَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالُوا یَا مُحَمَّدُ الْأَمِینَ قَدْ رَضِینَا بِکَ فَأَمَرَ بِثَوْبٍ فَبَسَطَ وَ وَضَعَ الْحَجَرَ فِی وَسَطِهِ ثُمَّ أَمَرَ مِنْ کُلِّ فَخْذٍ (۱) مِنْ أَفْخَاذِ قُرَیْشٍ أَنْ یَأْخُذَ جَانِبَ الثَّوْبِ ثُمَّ رَفَعُوا فَأَخَذَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِیَدِهِ فَوَضَعَهُ وَ یُرْوَی أَنَّهُ کَانَ یُسَمَّی الْأَمِینَ قَبْلَ ذَلِکَ بِکَثِیرٍ وَ هُوَ الصَّحِیحُ (۲).

**[ترجمه]مناقب: حق تعالی فرمود: «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» - . فتح / ۲۹ - {محمد رسول خدا}؛ خداوند در چهار جا حضرت را به این نام نامیده است: «وَ ما مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ» - . آل عمران / ۱۴۴ - {و محمد جز فرستاده‌ای نیست} و «ما کانَ مُحَمَّدٌ أَبا أَحَدٍ» - . احزاب / ۴۰ - {محمد پدر هیچ یک از مردان شما نیست} و «وَ آمَنُوا بِما نُزِّلَ عَلی مُحَمَّدٍ» - . محمد / ۲ -

{و به آن‌چه بر محمد نازل شده ایمان آوردند} و «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ».

ص: ۱۱۳

سیبویه می‌گوید «احمد» بر وزن «أفعل» بر برتری حضرت بر پیامبران دیگر دلالت دارد، زیرا شامل الف تفضیل است، و «محمد» بر وزن «مفعّل» است: چراکه همه پیامبران محمود (ستایش شده) هستند و «محمد» ستوده‌تر از «محمود» است، زیرا تشدید برای مبالغه است و بر این دلالت دارد که حضرت برترینِ آنان بوده است.

انس می‌گوید: در بازار مردی ندا داد : «ای ابو القاسم!» و رسول خدا صلی الله علیه و آله نگاه کرد. آن مرد عرض کرد: من آن کس را صدا زدم. حضرت فرمود:

نام مرا بر خود بگذارید اما کنیه مرا بر خود مگذارید. ابو هُرَیره می گوید: حضرت فرمود: نام و کنیه مرا در کسی جمع نکنید، من ابو القاسم هستم، خداوند عطا می کند و من قسمت می کنم. نیز روایت شده که وقتی قریشیان کعبه را می‌ساختند چون خواستند حجر الاسود را در جایش بگذارند، در این کار چنان مشاجره کردند که نزدیک بود جنگی در گیرد. در آن دم رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد شد. گفتند ای محمد امین ما به حُکم تو رضایت می‌دهیم. حضرت فرمود تا جامه‌ای آوردند. ایشان جامه را گستراند و حجر را در میانش نهاد. سپس فرمود تا از هر یک از طایفه‌های قریش یک نفر بیاید و گوشه جامه را بگیرد. این‌چنین آن‌ها جامه را بلند کردند و رسول خدا صلی الله علیه و آله با دست مبارک خود حجر را برداشت و در جایش گذاشت. روایت شده که حضرت بسیار پیشتر از آن «امین» نامیده می‌شده و البته این روایت صحیح است - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۶۲ - .

**[ترجمه]

«۴۳»

عم، إعلام الوری الْبُخَارِیُّ فِی الصَّحِیحِ عَنْ جُبَیْرِ بْنِ مُطْعِمٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ إِنَّ لِی أَسْمَاءً أَنَا مُحَمَّدٌ وَ أَنَا أَحْمَدُ وَ أَنَا الْمَاحِی یَمْحُو اللَّهُ بِیَ الْکُفْرَ وَ أَنَا الْحَاشِرُ یُحْشَرُ النَّاسُ عَلَی قَدَمَیَّ وَ أَنَا الْعَاقِبُ الَّذِی لَیْسَ بَعْدَهُ أَحَدٌ وَ قِیلَ إِنَّ الْمَاحِیَ الَّذِی یُمْحَی بِهِ سَیِّئَاتُ مَنِ اتَّبَعَهُ وَ فِی خَبَرٍ آخَرَ الْمُقَفِّی وَ نَبِیُّ التَّوْبَهِ وَ نَبِیُّ الْمَلْحَمَهِ وَ الْخَاتَمُ وَ الْغَیْثُ وَ الْمُتَوَکِّلُ وَ أَسْمَاؤُهُ فِی کُتُبِ اللَّهِ السَّالِفَهِ کَثِیرَهٌ مِنْهَا مؤذ مؤذ بِالْعِبْرِیَّهِ فِی التَّوْرَاهِ وَ فَارِقٌ فِی الزَّبُورِ (۳).

**[ترجمه]إعلام الوری: بخاری در صحیحش از رسول خدا صلی الله علیه و آله که فرمود: همانا من نام‌هایی دارم: من محمد هستم و احمد هستم و ماحی هستم که خداوند با من کفر را محو می کند و حاشر هستم که خداوند مردم را پیش پای من محشور می کند و عاقب هستم که پس از من کسی نیست.

نیز گفته شده «ماحی» کسی است که به برکت وجودش گناهان پیروانش محو می‌شود. در خبر دیگری این نام‌ها آمده: المُقَفِّی و نبیّ التوبه و نبیّ الملحمه و الخاتَم و الغَیث و المتوکّل. نام‌های حضرت در کتب پیشین الهی بسیار است از جمله مؤذ مؤذ که به زبان عبری است و در تورات آمده و فارق که در زبور آمده است - . إعلام الوری: آن‌جا چنین آمده: «و فاروق که در زبور آمده است.» - .

**[ترجمه]

«۴۴»

کشف، کشف الغمه مِنْ أَسْمَائِهِ صلی الله علیه و آله أَحْمَدُ وَ قَدْ نَطَقَ بِهِ الْقُرْآنُ أَیْضاً وَ اشْتِقَاقُهُ مِنَ الْحَمْدِ کَأَحْمَرَ مِنَ الْحُمْرَهِ وَ یَجُوزُ أَنْ یَکُونَ نَعْتاً فِی الْحَمْدِ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ

١- الفخذ: ما انقسم فيه أنساب البطن كبنى هاشم و بنى أميّه.

٢- مناقب آل أبى طالب ١: ١٦٢.

٣- إعلام الورى: و فيه: و فاروق فى الزبور.

اسْمُهُ فِی التَّوْرَاهِ أَحْمَدُ الضَّحُوکُ (۱) الْقَتَّالُ یَرْکَبُ الْبَعِیرَ وَ یَلْبَسُ الشَّمْلَهَ وَ یَجْتَزِی بِالْکِسْرَهِ سَیْفُهُ عَلَی عَاتِقِهِ وَ مِنْ أَسْمَائِهِ الْمَاحِی عَنْ جُبَیْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِیهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ لِی أَسْمَاءً أَنَا مُحَمَّدٌ وَ أَنَا أَحْمَدُ وَ أَنَا الْمَاحِی یُمْحَی بِیَ الْکُفْرُ وَ قِیلَ یُمْحَی بِهِ سَیِّئَاتُ مَنِ اتَّبَعَهُ وَ یَجُوزُ أَنْ یُمْحَی بِهِ الْکُفْرُ وَ سَیِّئَاتُ تَابِعِیهِ وَ أَنَا الْحَاشِرُ یُحْشَرُ النَّاسُ عَلَی قَدَمَیَّ وَ أَنَا الْعَاقِبُ وَ هُوَ الَّذِی لَا نَبِیَّ بَعْدَهُ وَ کُلُّ شَیْ ءٍ خَلَّفَ شَیْئاً فَهُوَ عَاقِبٌ وَ الْمُقَفِّی وَ هُوَ بِمَعْنَی الْعَاقِبِ لِأَنَّهُ تَبِعَ الْأَنْبِیَاءِ یُقَالُ فُلَانٌ یَقْفُو أَثَرَ فُلَانٍ أَیْ یَتْبَعُهُ وَ مِنْ أَسْمَائِهِ صلی الله علیه و آله الشَّاهِدُ لِأَنَّهُ یَشْهَدُ فِی الْقِیَامَهِ لِلْأَنْبِیَاءِ بِالتَّبْلِیغِ وَ عَلَی الْأُمَمِ أَنَّهُمْ (۲) بَلَغُوا قَالَ اللَّهُ تَعَالَی فَکَیْفَ إِذا جِئْنا مِنْ کُلِّ أُمَّهٍ بِشَهِیدٍ وَ جِئْنا بِکَ عَلی هؤُلاءِ شَهِیداً أَیْ شَاهِداً وَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَی وَ کَذلِکَ جَعَلْناکُمْ أُمَّهً وَسَطاً لِتَکُونُوا شُهَداءَ عَلَی النَّاسِ وَ یَکُونَ الرَّسُولُ عَلَیْکُمْ شَهِیداً وَ الْمُبَشِّرُ مِنَ الْبِشَارَهِ لِأَنَّهُ بَشَّرَ (۳) أَهْلَ الْجَنَّهِ بِالْجَنَّهِ وَ النَّذِیرُ لِأَهْلِ النَّارِ بِالْخِزْیِ نَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِیمِ وَ الدَّاعِی إِلَی اللَّهِ لِدُعَائِهِ إِلَی اللَّهِ وَ تَوْحِیدِهِ وَ تَمْجِیدِهِ وَ السِّرَاجُ الْمُنِیرُ فَلِإِضَاءَهِ الدُّنْیَا بِهِ وَ مَحْوِ الْکُفْرِ بِأَنْوَارِ رِسَالَتِهِ کَمَا قَالَ الْعَبَّاسُ عَمُّهُ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ یَمْدَحُهُ (۴)

وَ أَنْتَ لَمَّا وُلِدْتَ أَشْرَقَتِ***الْأَرْضُ وَ ضَاءَتْ بِنُورِکَ الْأُفُقُ

فَنَحْنُ فِی ذَلِکَ الضِّیَاءِ وَ فِی***النُّورِ وَ سُبُلِ الرَّشَادِ نَخْتَرِقُ (۵)

***

وَ مِنْ أَسْمَائِهِ نَبِیُّ الرَّحْمَهِ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ وَ ما أَرْسَلْناکَ إِلَّا رَحْمَهً لِلْعالَمِینَ قَالَ صلی الله علیه و آله إِنَّمَا أَنَا رَحْمَهٌ مُهْدَاهٌ وَ الرَّحْمَهُ فِی کَلَامِ الْعَرَبِ الْعَطْفُ وَ الرَّأْفَهُ وَ الْإِشْفَاقُ وَ کَانَ بِالْمُؤْمِنِینَ رَحِیماً کَمَا وَصَفَهُ اللَّهُ تَعَالَی وَ قَالَ عَمُّهُ أَبُو طَالِبٍ رَحِمَهُ اللَّهُ یَمْدَحُهُ:

۱- الضحوک: الکثیر الضحک.

۲- فی المصدر: بأنهم.

۳- فی المصدر: یبشر أهل الایمان بالجنه.

۴- فی المصدر: یمدحه شعرا:

۵- خرق المفازه: قطعها حتّی بلغ أقصاها. و اخترق الأرض: مر فیها عرضا علی غیر طریق.

وَ أَبْيَضَ يُسْتَسْقَى الْغَمَامُ بِوَجْهِهِ***ثِمَالُ الْيَتَامَى عِصْمَةٌ لِلْأَرَامِلِ (۱)

***

وَ مِنْ أَسْمَائِهِ نَبِيُّ الْمَلْحَمَهِ وَرَدَ فِي الْحَدِيثِ وَ الْمَلْحَمَهُ الْحَرْبُ وَ سُمِّيَ بِذَلِكَ لِأَنَّهُ بُعِثَ بِالذَّبْحِ رُوِيَ أَنَّهُ سَجَدَ يَوْماً فَأَتَى بَعْضُ الْكُفَّارِ بِسَلَى (۲) نَاقَهٍ فَأَلْقَاهُ عَلَى ظَهْرِهِ وَ السَّلَى بِالْقَصْرِ الْجِلْدَهُ الرَّقِيقَهُ الَّتِي يَكُونُ فِيهَا الْوَلَدُ مِنَ الْمَوَاشِي فَقَالَ يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ أَيُّ جِوَارٍ هَذَا وَ الَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَقَدْ جِئْتُكُمْ بِالذَّبْحِ فَقَامَ إِلَيْهِ أَبُو جَهْلٍ وَ لَاذَ بِهِ مِنْ بَيْنِهِمْ وَ قَالَ يَا مُحَمَّدُ مَا كُنْتَ جَهُولًا وَ سُمِّيَ نَبِيُّ الْمَلْحَمَهِ بِذَلِكَ وَ مِنْ أَسْمَائِهِ صلى الله عليه و آله الضَّحُوكُ كَمَا تَقَدَّمَ أَنَّهُ وَرَدَ فِي التَّوْرَاهِ وَ إِنَّمَا سُمِّيَ بِذَلِكَ لِأَنَّهُ كَانَ طَيِّبَ النَّفْسِ وَ قَدْ وَرَدَ أَنَّهُ كَانَتْ فِيهِ دُعَابَهٌ وَ قَالَ إِنِّي لَأَمْزَحُ وَ لَا أَقُولُ إِلَّا حَقّاً وَ قَالَ لِعَجُوزٍ الْجَنَّهُ لَا يَدْخُلُهَا الْعُجُزُ فَبَكَتْ فَقَالَ إِنَّهُنَّ يَعُدْنَ أَبْكَاراً وَ رُوِيَ عَنْهُ مِثْلُ هَذَا كثير (۳) (كَثِيراً) وَ كَانَ يَضْحَكُ حَتَّى يَبْدُوَ نَاجِذُهُ وَ قَدْ ذَكَرَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ لِنَبِيِّهِ لِينَهُ وَ رِقَّتَهُ فَقَالَ فَبِما رَحْمَهٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ وَ كَذَلِكَ كَانَتْ صِفَتُهُ صلى الله عليه و آله عَلَى كَثْرَهِ مَنْ يَنْتَابُهُ (۴) مِنْ جُفَاهِ الْعَرَبِ وَ أَجْلَافِ الْبَادِيَهِ لَا يَرَاهُ أَحَدٌ ذَا ضَجَرٍ وَ لَا ذَا جَفَاءٍ وَ لَكِنْ لَطِيفاً فِي الْمَنْطِقِ رَفِيقاً فِي الْمُعَامَلَاتِ لَيِّناً عِنْدَ الْجِوَارِ كَانَ وَجْهُهُ إِذَا عَبَسَتِ الْوُجُوهُ دَارَهَ الْقَمَرِ عِنْدَ امْتِلَاءِ نُورِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ

۱- ثمال اليتامى: غياثهم الذى يقوم بأمرهم. و عصمه للارامل، العصمه: المنعه. و الارامل:

۲- السلى: الجلد الرقيق الذى يخرج فيه الولد من بطن أمه ملفوفا فيه، و قيل: هو فى الماشيه السلى، و فى الناس المشيمه و الأول أشبه، لان المشيمه تخرج بعد الولد و لا يكون الولد فيها حين يخرج. قاله الجزريّ فى النهايه، و قال الفيروزآبادى: المشيمه: محل الولد، و مثله قال غيره.

۳- فى المصدر: كثيرا.

۴- انتابه: أتاه مره بعد اخرى.

وَ مِنْ أَسْمَائِهِ الْقَتَّالُ سَيْفُهُ عَلَى عَاتِقِهِ سُمِّيَ بِذَلِكَ لِحِرْصِهِ عَلَى الْجِهَادِ وَ مُسَارَعَتِهِ إِلَى الْقِرَاعِ وَ دُءُوبُهُ (۱) فِي ذَاتِ اللَّهِ وَ عَدَمِ إِحْجَامِهِ وَ لِذَلِكَ قَالَ عَلِيٌّ عليه السلام كُنَّا إِذَا احْمَرَّ الْبَأْسُ اتَّقَيْنَا بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَمْ يَكُنْ أَحَدٌ أَقْرَبَ (۲) إِلَى الْعَدُوِّ مِنْهُ وَ ذَلِكَ مَشْهُورٌ مِنْ فِعْلِهِ يَوْمَ أُحُدٍ إِذْ ذَهَبَ الْقَوْمُ فِي سَمْعِ الْأَرْضِ وَ بَصَرِهَا وَ يَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ وَلَّوْا مُدْبِرِينَ وَ غَيْرَ ذَلِكَ مِنْ أَيَّامِهِ صلى الله عليه و آله حَتَّى أَذَلَّ بِإِذْنِ اللَّهِ صَنَادِيدَهُمْ وَ قَتَلَ طَوَاغِيتَهُمْ وَ دَوَّخَهُمْ (۳) وَ اصْطَلَمَ جَمَاهِيرَهُمْ وَ كَلَّفَهُ اللَّهُ الْقِتَالَ بِنَفْسِهِ فَقَالَ لا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ فَسُمِّيَ صلى الله عليه و آله الْقَتَّالَ وَ مِنْ أَسْمَائِهِ الْمُتَوَكِّلُ وَ هُوَ الَّذِي يَكِلُ أُمُورَهُ إِلَى اللَّهِ فَإِذَا أَمَرَهُ (۴) بِشَيْ ءٍ نَهَضَ غَيْرَ هَيُوبٍ وَ لَا ضَرِعٍ (۵) وَ اشْتِقَاقُهُ مِنْ قَوْلِنَا رَجُلٌ وَكَلٌ أَيْ ضَعِيفٌ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله إِذَا دَهِمَهُ (۶) أَمْرٌ عَظِيمٌ أَوْ نَزَلَتْ بِهِ مُلِمَّةٌ (۷) رَاجِعاً إِلَى اللَّهِ جَلَّ وَ عَزَّ غَيْرَ مُتَوَكِّلٍ عَلَى حَوْلِ نَفْسِهِ وَ قُوَّتِهَا صَابِراً عَلَى الضَّنْكِ (۸) وَ الشِّدَّهِ غَيْرَ مُسْتَرِيحٍ إِلَى الدُّنْيَا وَ لَذَّاتِهَا لَا يَسْحَبُ إِلَيْهَا ذَيْلًا وَ هُوَ الْقَائِلُ مَا لِي وَ لِلدُّنْيَا إِنَّمَا مَثَلِي وَ الدُّنْيَا كَرَاكِبٍ أَدْرَكَهُ الْمَقِيلُ فِي أَصْلِ شَجَرَهٍ فَقَالَ (۹) فِي ظِلِّهَا سَاعَهً وَ مَضَى وَ قَالَ صلى الله عليه و آله إِذْ أَصْبَحْتَ آمِناً فِي سَرْبِكَ (۱۰) مُعَافًى فِي بَدَنِكَ عِنْدَكَ قُوتُ يَوْمِكَ

۱- دأب دءوبا فى العمل: جد و تعب و استمر عليه. و أحجم عن الامر: كف أو نكص هيبه.

۲- فى المصدر: لم يكن منا أحد أقرب.

۳- أى و فرقهم. و فى المصدر: دوخهم بالمعجمه أى ذللهم.

۴- فى المصدر: فاذا أمره اللّه.

۵- ضرع: من ضعف و تذلل.

۶- أى غشيه.

۷- الملمه: النازله الشديده من نوازل الدنيا.

۸- الضنك: الضيق من كل شى ء.

۹- قال يقيل قيلوله: نام فى منتصف النهار.

۱۰- السرب بالفتح و الكسر: الطريق، و بتحريك الراء: حجر الوحشى. و ما فى الحديث هو المعنى الأول، أو الثانى كنايه عن البيت. و يأتى السرب بالكسر أيضا بمعنى القلب و النفس، فيكون المعنى آمنا فى نفسك.

فَعَلَى الـدُّنْيَا الْعَفَاءُ وَ قَالَ لِبَعْضِ نِسَائِهِ أَ لَمْ أَنْهَكِ أَنْ تَحْبِسِي شَيْئاً لِغَدٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِرِزْقِ كُلِّ غَدٍ وَ مِنْ أَسْمَائِهِ صلى الله عليه و آله الْقُثَمُ وَ لَهُ مَعْنَيَانِ أَحَدُهُمَا مِنَ الْقَثْمِ وَ هُوَ الْإِعْطَاءُ لِأَنَّهُ كَانَ أَجْوَدَ بِالْخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ الْهَابَّةِ يُعْطِي فَلَا يَبْخَلُ وَ يَمْنَحُ فَلَا يَمْنَعُ وَ قَالَ الْأَعْرَابِيُّ الَّذِي سَأَلَهُ إِنَّ مُحَمَّداً يُعْطِي عَطَاءَ مَنْ لَا يَخَافُ الْفَقْرَ وَ رُوِيَ أَنَّهُ أَعْطَى يَوْمَ هَوَازِنَ مِنَ الْعَطَايَا مَا قُوِّمَ خَمْسَمِائَةِ أَلْفِ أَلْفٍ وَ غَيْرُ ذَلِكَ مِمَّا لَا يُحْصَى وَ الْوَجْهُ الْآخَرُ أَنَّهُ مِنَ الْقَثْمِ وَ هُوَ الْجَمْعُ يُقَالُ لِلرَّجُلِ الْجَمُوعِ لِلْخَيْرِ قَثُومٌ وَ قُثَمٌ كَذَا حَدَّثَ بِهِ الْخَلِيلُ فَإِنْ كَانَ هَذَا الِاسْمُ مِنْ هَذَا فَلَمْ تَبْقَ مَنْقَبَةٌ رَفِيعَةٌ وَ لَا خُلَّةٌ (١) جَلِيلَةٌ وَ لَا فَضِيلَةٌ نَبِيلَةٌ إِلَّا وَ كَانَ لَهَا جَامِعاً قَالَ ابْنُ فَارِسٍ وَ الْأَوَّلُ أَصَحُّ وَ أَقْرَبُ وَ مِنْ أَسْمَائِهِ الْفَاتِحُ لِفَتْحِهِ أَبْوَابَ الْإِيمَانِ الْمُنْسَدَّةَ وَ إِنَارَتِهِ الظُّلَمَ الْمُسْوَدَّةَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِي قِصَّةِ مَنْ قَالَ رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنا وَ بَيْنَ قَوْمِنا بِالْحَقِ أَيْ احْكُمْ فَسُمِّيَ صلى الله عليه و آله فَاتِحاً لِأَنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ حَكَّمَهُ فِي خَلْقِهِ يَحْمِلُهُمْ عَلَى الْمَحَجَّةِ الْبَيْضَاءِ وَ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ مِنْ فَتْحِهِ مَا اسْتَغْلَقَ مِنَ الْعِلْمِ وَ كَذَا رُوِيَ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي صِفَتِهِ الْفَاتِحُ لِمَا اسْتَغْلَقَ وَ الْوَجْهَانِ مُتَقَارِبَانِ وَ مِنْ أَسْمَائِهِ صلى الله عليه و آله الْأَمِينُ وَ هُوَ مَأْخُوذٌ مِنَ الْأَمَانَةِ وَ أَدَائِهَا وَ صِدْقِ الْوَعْدِ وَ كَانَتِ الْعَرَبُ تُسَمِّيهِ بِذَلِكَ قَبْلَ مَبْعَثِهِ لِمَا شَاهَدُوهُ مِنْ أَمَانَتِهِ وَ كُلُّ مَنْ أَمِنْتَ مِنْهُ الْخُلْفَ وَ الْكَذِبَ فَهُوَ أَمِينٌ وَ لِهَذَا وُصِفَ بِهِ جَبْرَئِيلُ عليه السلام فَقَالَ مُطاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ وَ مِنْ أَسْمَائِهِ صلى الله عليه و آله الْخَاتَمُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَ خاتَمَ النَّبِيِّينَ مِنْ قَوْلِكَ خَتَمْتُ الشَّيْ ءَ أَيْ تَمَّمْتُهُ وَ بَلَغْتُ آخِرَهُ وَ هِيَ خَاتِمَةُ الشَّيْ ءِ وَ خِتَامُهُ وَ مِنْهُ خَتْمُ الْقُرْآنِ خِتامُهُ مِسْكٌ أَيْ آخِرُ مَا يَسْتَطْعِمُونَهُ عِنْدَ فَرَاغِهِمْ مِنْ شُرْبِهِ رِيحُ الْمِسْكِ فَسُمِّيَ بِهِ لِأَنَّهُ آخِرُ النَّبِيِّينَ بَعَثَهُ (٢) وَ إِنْ كَانَ فِي الْفَضْلِ أَوَّلًا قَالَ صلى الله عليه و آله نَحْنُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ يَوْمَ

١- في نسخه من المصدر: الخصله. و المعنى واحد.

٢- فهو تمم النبوّه بمجيئه، فلا يأتي بعده نبي و لا رسول.

الْقِيَامَهِ يُرِيدُ أَنَّهُمْ أُتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِنَا وَ أُوتِينَاهُ مِنْ بَعْدِهِمْ فَأَمَّا الْمُصْطَفَى فَقَدْ شَارَكَهُ فِيهِ الْأَنْبِيَاءُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ وَ مَعْنَى الِاصْطِفَاءِ الِاخْتِيَارُ وَ كَذَلِكَ الصَّفْوَهُ وَ الْخِيَرَهُ إِلَّا أَنَّ اسْمَ الْمُصْطَفَى عَلَى الْإِطْلَاقِ لَيْسَ إِلَّا لَهُ صلى الله عليه و آله لِأَنَّا نَقُولُ آدَمُ مُصْطَفًى نُوحٌ مُصْطَفًى إِبْرَاهِيمُ مُصْطَفًى فَإِذَا قُلْنَا الْمُصْطَفَى تَعَيَّنَ صلى الله عليه و آله وَ ذَلِكَ مِنْ أَرْفَعِ مَنَاقِبِهِ وَ أَعْلَى مَرَاتِبِهِ وَ مِنْ أَسْمَائِهِ صلى الله عليه و آله الرَّسُولُ النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ وَ الرَّسُولُ وَ النَّبِيُّ قَدْ شَارَكَهُ فِيهِمَا الْأَنْبِيَاءُ عليهم السلام وَ الرَّسُولُ مِنَ الرِّسَالَهِ وَ الْإِرْسَالِ وَ النَّبِيُّ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْإِنْبَاءِ الْإِخْبَارِ (١) وَ يَحْتَمِلُ أَنْ يَكُونَ مِنْ نَبَأَ إِذَا ارْتَفَعَ سُمِّيَ بِذَلِكَ لِعُلُوِّ مَكَانِهِ وَ لِأَنَّهُ خِيَرَهُ اللَّهِ مِنْ خَلْقِهِ وَ أَمَّا الْأُمِّيُّ فَقَالَ قَوْمٌ إِنَّهُ مَنْسُوبٌ إِلَى مَكَّهَ وَ هِيَ أُمُّ الْقُرَى كَمَا قَالَ تَعَالَى بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا وَ قَالَ آخَرُونَ أَرَادَ الَّذِي لَا يَكْتُبُ قَالَ ابْنُ فَارِسٍ وَ هَذَا هُوَ الْوَجْهُ لِأَنَّهُ أَدَلُّ عَلَى مُعْجِزِهِ وَ أَنَّ اللَّهَ (٢) عَلَّمَهُ عِلْمَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ وَ مِنْ عِلْمِ الْكَائِنَاتِ مَا لَا يَعْلَمُهُ إِلَّا اللَّهُ تَعَالَى وَ هُوَ أُمِّيٌّ وَ الدَّلِيلُ عَلَيْهِ قَوْلُهُ تَعَالَى وَ ما كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتابٍ وَ لا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ وَ رُوِيَ عَنْهُ نَحْنُ أُمَّهٌ أُمِّيَّهٌ لَا نَقْرَأُ وَ لَا نَكْتُبُ وَ قَدْ رُوِيَ غَيْرُ هَذَا وَ مِنْ أَسْمَائِهِ صلى الله عليه و آله يا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ وَ مَعْنَاهُمَا وَاحِدٌ يُقَالُ زَمَّلَهُ فِي ثَوْبِهِ أَيْ لَفَّهُ وَ تَزَمَّلَ بِثِيَابِهِ أَيْ تَدَثَّرَ وَ الْكَرِيمُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ وَ سَمَّاهُ نُوراً فِي قَوْلِهِ تَعَالَى قَدْ جاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَ كِتابٌ مُبِينٌ وَ نِعْمَهً فِي قَوْلِهِ تَعَالَى يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَها وَ عَبْداً فِي قَوْلِهِ تَعَالَى نَزَّلَ الْفُرْقانَ عَلى عَبْدِهِ (وَ قَالَ صلى الله عليه و آله) لَا تَدْعُنِي (٣) إِلَّا بِيَا عَبْدَهُ فَإِنَّهُ أَشْرَفُ أَسْمَائِي وَ رَءُوفاً وَ رَحِيماً فِي قَوْلِهِ تَعَالَى بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ وَ سَمَّاهُ عَبْدَ اللَّهِ فِي قَوْلِهِ وَ أَنَّهُ لَمَّا قامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ وَ سَمَّاهُ طه وَ يس وَ مُنْذِراً فِي قَوْلِهِ تَعَالَى إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ مُذَكِّراً فِي قَوْلِهِ تَعَالَى إِنَّما أَنْتَ مُذَكِّرٌ

١- في طبعه: و هو الاخبار.

٢- في المصدر: فان اللّه.

٣- هكذا في النسخه و المصدر، و استظهر المصنّف في الهامش أن الصحيح: و قال: لا تدعني.

وَ نَبِيَّ التَّوْبَهِ وَ رَوَى الْبَيْهَقِيُّ فِي كِتَابِ دَلَائِلِ النُّبُوَّهِ بِإِسْنَادِهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْخَلَائِقَ قِسْمَيْنِ فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهِمَا قِسْماً وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى وَ أَصْحابُ الْيَمِينِ وَ أَصْحابُ الشِّمالِ فَأَنَا مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ وَ أَنَا مِنْ خَيْرِ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ثُمَّ جَعَلَ الْقِسْمَيْنِ أَثْلَاثاً فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهَا ثُلُثاً وَ قَدْ رَوَاهُ ابْنُ الْأَخْضَرِ الْجَنَابِذِيُّ وَ ذَكَرَ فِي كِتَابِهِ مَعَالِمِ الْعِتْرَهِ النَّبَوِيَّهِ فَذَلِكَ قَوْلُهُ فَأَصْحابُ الْمَيْمَنَهِ وَ أَصْحابُ الْمَشْئَمَهِ وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ فَأَنَا مِنَ السَّابِقِينَ وَ أَنَا خَيْرُ السَّابِقِينَ ثُمَّ جَعَلَ الْأَثْلَاثَ قَبَائِلَ فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهَا قَبِيلَهً وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى جَعَلْناكُمْ شُعُوباً وَ قَبائِلَ (۱) فَأَنَا أَتْقَى وُلْدِ آدَمَ وَ أَكْرَمُهُمْ عَلَى اللَّهِ وَ لَا فَخْرَ ثُمَّ جَعَلَ الْقَبَائِلَ بُيُوتاً فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهَا بَيْتاً وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَ إِنَّما يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً فَأَنَا وَ أَهْلُ بَيْتِي مُطَهَّرُونَ مِنَ الذُّنُوبِ (۲) قَالَ عَمُّهُ أَبُو طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: (۳)

وَ شَقَّ لَهُ مِنْ اسْمِهِ كَيْ يُجِلَّهُ***فَذُو الْعَرْشِ مَحْمُودٌ وَ هَذَا مُحَمَّدٌ

***

وَ قِيلَ إِنَّهُ لِحَسَّانَ (۴) مِنْ قَصِيدَهٍ أَوَّلُهَا:

أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَرْسَلَ عَبْدَهُ***وَ بُرْهَانَهُ وَ اللَّهُ أَعْلَى وَ أَمْجَدُ

***

وَ مِنْ صِفَاتِهِ صلى الله عليه و آله الَّتِي وَرَدَتْ فِي الْحَدِيثِ رَاكِبُ الْجَمَلِ وَ مُحَرِّمُ الْمَيْتَهِ وَ خَاتَمُ النُّبُوَّهِ وَ حَامِلُ الْهِرَاوَهِ وَ هِيَ الْعَصَا الضَّخْمَهُ وَ الْجَمْعُ الْهَرَاوَى بِفَتْحِ الْوَاوِ مِثَالُ الْمَطَايَا وَ رَسُولُ الرَّحْمَهِ وَ قِيلَ إِنَّ اسْمَهُ فِي التَّوْرَاهِ ماد ماد وَ صَاحِبُ الْمَلْحَمَهِ وَ كُنْيَتُهُ أَبُو الْأَرَامِلِ وَ اسْمُهُ فِي الْإِنْجِيلِ الْفَارِقْلِيطُ وَ قَالَ أَنَا الْأَوَّلُ وَ الْآخِرُ أَوَّلٌ فِي النُّبُوَّهِ (۵) وَ آخِرٌ فِي الْبَعْثَهِ وَ كُنْيَتُهُ أَبُو الْقَاسِمِ وَ رَوَى أَنَسٌ أَنَّهُ لَمَّا وُلِدَ لَهُ إِبْرَاهِيمُ مِنْ مَارِيَهَ الْقِبْطِيَّهِ أَتَاهُ

۱- في المصدر: و جعلناكم شعوبا و قبائل لتعارفوا.

۲- زاد في المصدر هنا: و قد رواه ابن الاخضر في كتاب (به خ) معالم العتره النبويّه.

۳- قبله:

۴- بل ضمن حسان قصيدته هذا البيت.

۵- في المصدر: لانه أول في النبوّه.

جَبْرَئِیلُ علیه السلام فَقَالَ السَّلَامُ عَلَیْکَ أَبَا إِبْرَاهِیمَ أَوْ یَا أَبَا إِبْرَاهِیمَ علیه السلام (۱).

**[ترجمه]کشف الغمه: از جمله نام‌های پیامبر صلی الله علیه و آله احمد است که قرآن نیز به آن زبان زده و از «حمد» بر گرفته شده همچون «احمر» که از «حُمره» گرفته شده و می‌تواند صفتی در باب «حمد» باشد. ابن عباس می گوید:

ص: ۱۱۴

نام حضرت در تورات احمد و ضحوک (خندان) و قتّال (جنگاور) است و آمده که ایشان بر شتر سوار می‌شود و ردا بر تن می کند و به اندک قناعت می‌ورزد و شمشیرش را بر شانه اش می گذارد، و از دیگر نام‌های ایشان ماحی است. از جبیر بن مُطعم از پدرش روایت شده که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: همانا من نام‌هایی دارم: من محمد هستم و احمد هستم و ماحی هستم که کفر با من محو می‌شود. نیز گفته شده به برکت وجودش گناهان پیروانش محو می‌شود که می‌توان گفت به برکت وجودش هم کفر و هم گناهان پیروانش محو می‌شود. و فرمود: حاشر هستم که مردم پیش پایم محشور می‌شوند و عاقب هستم. عاقب کسی است که پیامبری پس از او نیست و نیز هر چیزی است که چیزی بر جا بگذارد؛ بنابراین حضرت عاقب است و مُقَفِّی که مقفّی نیز به معنای عاقب است، زیرا حضرت در پی پیامبران آمده است، می گویند «فلانٌ یقفو أثر فلان» یعنی فلان کس در پی فلان کس می‌آید. از دیگر نام‌های حضرت شاهد است، چراکه ایشان در روز قیامت برای پیغام‌آوری پیامبران شهادت می‌دهد و نیز بر مردمان شهادت می‌دهد که پیامبران پیغام را به آنان رسانده‌اند. خداوند متعال می‌فرماید: «فَکَیْفَ إِذا جِئْنا مِنْ کُلِّ أُمَّهٍ بِشَهِیدٍ وَ جِئْنا بِکَ عَلی هؤُلاءِ شَهِیداً» -. نساء / ۴۱ - {پس چگونه است [حالشان] آن گاه که از هر امّتی گواهی آوریم، و تو را بر آنان گواه آوریم؟} که شهید یعنی شاهد. نیز خداوند متعال می‌فرماید: «وَ کَذلِکَ جَعَلْناکُمْ أُمَّهً وَسَطاً لِتَکُونُوا شُهَداءَ عَلَی النَّاسِ وَ یَکُونَ الرَّسُولُ عَلَیْکُمْ شَهِیداً» -. بقره / ۱۴۳ -

{و بدین گونه شما را امتی میانه قرار دادیم، تا بر مردم گواه باشید و پیامبر بر شما گواه باشد}. و مُبَشِّر که از بشارت می‌آید، چراکه حضرت به بهشتیان بشارت بهشت می‌دهد. و نذیر که دوزخیان را از درافتادن به خواری انذار می‌دهد – پناه بر خدای والا مرتبه -. و «داعی الی الله» چراکه حضرت به سوی خدا و توحید و تمجید او دعوت می کند. و سراج المنیر (چراغ روشنگر) چراکه دنیا از وجود مبارک حضرت روشن می‌شود و کفر با نور رسالت ایشان محو می گردد؛ همچنان که عباس عموی حضرت در مدح ایشان می گوید:

«و چون تو زاده شدی زمین درخشید و آفاق از نور تو روشن شد، و ما به زیر آن روشنایی و آن نور در میان راه‌های هدایت رو به مقصد راه را در می‌نوردیم.»

و از دیگر نام‌های پیامبر صلی الله علیه و آله نبیّ الرحمه (پیامبر رحمت) است؛ خداوند عزوجل می‌فرماید: «وَ ما أَرْسَلْناکَ إِلَّا رَحْمَهً لِلْعالَمِینَ» -. انبیا / ۱۰۷ -

{و تو را نفرستادیم جز رحمتی برای جهانیان .} حضرت فرمود: همانا من رحمتی هستم که به خلق هدیه شده است. «رحمت» در کلام عرب یعنی عطوفت و رأفت و دلسوزی. پیامبر صلی الله علیه و آله نسبت به مومنان رحیم بود همچنان‌که خداوند

متعال ایشان را وصف فرمود و عموی پیامبر ابوطالب که رحمت خدا بر او باد ، نیز در مدح ایشان گفت:

ص: ۱۱۵

« او سپیدرویی است که ابرها از رخسارش سیراب می‌شوند و فریادرس یتیمان و پناه بیوگان است.»

از دیگر نام‌های پیامبر صلی الله علیه و آله نبیّ الملحمه (پیامبر نبرد) است که در احادیث آمده است؛ «ملحمه» به معنای نبرد است و ایشان از آن رو این نام گرفته که با پیام کشتار مبعوث شده است. در روایت است که حضرت روزی به سجده رفت. در آن هنگام یکی از کفار آمد و بچه‌دان یک شتر را آورد و بر کمر ایشان انداخت. - بچه‌دان پوستی است که نوزاد حیوان هنگام زاده شدن به دور خود دارد- پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای جماعت قریش! این چه نوع همسایه‌داری است؟! سوگند به خدایی که جان محمد در دست اوست من با پیام کشتار به نزدتان آمده‌ام. آن‌گاه ابوجهل سوی حضرت برخاست و از میان آنان رو به حضرت عرض کرد: ای محمد! تو که نادان نیستی؟! از این رو ایشان نبیّ الملحمه نامیده شده است. از دیگر نام‌های پیامبر صلی الله علیه و آله ضحوک (خندان) است که همان‌گونه که پیشتر آمد در تورات آمده است؛ حضرت از آن رو این نام گرفته که خوش خُلق بوده و در روایت است که در خوی ایشان مزاح بوده است. خود فرموده: البته من مزاح می... کنم اما چیزی جز حقیقت نمی‌گویم. ایشان به پیرزنی فرمود: بهشت جایی است که پیرزنان واردش نمی‌شوند. پیرزن گریه‌اش افتاد و ایشان فرمود: آنان باز باکره می‌شوند. سخنان این‌چنین بسیار از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده است. حضرت چنان می‌خندید که دندان آسیای ایشان هویدا می‌گشت. خداوند متعال نیز از نرمخویی و مهربانی پیامبرش صلی الله علیه و آله یاد کرده و فرموده: «فَبِما رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ» - . آل عمران / ۱۵۹ - {پس به [برکت] رحمت الهی با آنان نرمخو [و پرمهر] شدی و اگر تندخو و سختدل بودی قطعا از پیرامون تو پراکنده می شدند} این صفت در برخورد حضرت با تندخویان عرب و بی‌ادبان بادیه‌نشین نیز وجود داشت و هیچ کس ندید که ایشان بدخلقی یا درشت‌خویی کند، بلکه پیوسته گفتاری نرم و برخوردهایی دوستانه و همجواری شیرین داشت، در شرایطی که چهره‌ها در هم کشیده می‌شود چهره ایشان همچون هاله ماه هنگام تابش بود؛ درود خداوند بر ایشان و خاندان پاک ایشان باد.

ص: ۱۱۶

از دیگر نام‌های حضرت جنگاورِ شمشیر بر دوش بود؛ ایشان از آن رو این نام گرفت که بر جهاد آزمند بود و سوی نبرد می... شتافت و در راه خدا پُرتلاش بود و عقب نمی‌نشست. از این روست که حضرت علی علیه السلام فرموده: چون کارزار سخت می‌شد ما به رسول خدا صلی الله علیه و آله پناه می‌بردیم و هیچ کس به دشمن نزدیک‌تر از ایشان نبود. این وصف در عملکرد حضرت در جنگ اُحد مشهور است که آن قوم در شکاف‌های زمین فرو رفتند یا در جنگ حنین که دشمنان پا به فرار گذاشتند و یا در دیگر جنگ‌های حضرت ، آن‌چنان‌که حضرت به اذن خدا سرکردگان آنان را خوار کرد و گردن‌کشانشان را به هلاکت رساند و پراکنده‌شان کرد و توده‌های انبوهشان را نابود کرد و خداوند جنگ را بر عهده شخص ایشان گذاشت و فرمود : «لا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ» - . نساء / ۸۴ -

{پس در راه خدا پیکار کن، تو جز عهده‌دار شخص خود نیستی} از این رو ایشان جنگاور نامیده شد. از دیگر نام‌های حضرت

متوکّل است چراکه ایشان کسی است که در امور خود به خدا توکّل می کند، وقتی خداوند فرمانی به حضرت می‌داد ایشان بدون هیچ ترس و ضعفی به پا می‌ساخت. کلمه «متوکّل» برگرفته از «رجلٌ وکلٌ» است یعنی «مرد ضعیف». وقتی حضرت به ماجرایی سخت در می‌افتاد یا به مصیبتی دچار می‌شد رو به سوی خداوند عزّوجل می‌بُرد و به اراده و توانایی خود توکّل نمی... کرد، در تنگنا و سختی شکیبایی می‌ورزید و به دنیا و خوشی‌های آن پناه نمی‌آورد و سوی دنیا دامان نمی کشاند. پیوسته می... فرمود: مرا با دنیا چه کار؟ مَثَل من و دنیا همچون اسب‌سواری است که به استراحتگاهی کنار درختی رسیده است، ساعتی در سایه آن درخت می‌آرامد و به راه می‌افتد. و می‌فرمود: چون در راه ایمن بودی و تنی سالم داشتی و رزق روزانه‌ات فراهم بود بدان که دنیا ناپایدار است.

ص: ۱۱۷

ایشان به یکی از زنانش فرمود: مگر تو را نهی نکردم که مبادا چیزی برای فردا پنهان کنی؟ خداوند رزق هر روزی را می... رساند. از دیگر نام‌های حضرت قُثَم بود که دو معنی دارد؛ یکی از «قَثم» به معنای «عطا و بخشش » گرفته شده است، زیرا پیامبر صلی الله علیه و آله در خیر و برکت سخاوتمندتر از باد وزان بود، عطا می کرد و بخل نمی‌ورزید و می‌بخشید و دریغ نمی کرد. مردی اعرابی که از ایشان درخواستی کرده بود گفت: به راستی محمد صلی الله علیه و آله همچون کسی که از فقر باکی ندارد عطا می کند. روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله در غزوه هوازن عطایایی به اندازه نیاز پانصد هزار هزار تن عطا فرمود. ایشان از این بخشش‌ها بی شمار داشته است. وجه دیگر این کلمه از «قَثْم» به معنای «جمع آوردن» گرفته شده، به کسی که خوبی‌ها را جمع آورده باشد «قَثوم» و «قُثَم» می گویند، این معنا را خلیل آورده است. اگر معنای این اسم بر این وجه باشد بنابراین هیچ صفت والا و خصلت نیک و فضیلت گرانقدری نمی‌مانَد که در این اسم جمع نشده باشد. اما ابن فارس می... گوید معنای نخست برای این اسم صحیح‌تر و نزدیک‌تر است. از دیگر نام‌های حضرت فاتِح است، چراکه ایشان درهای مسدود ایمان را مفتوح کرد و تاریکی‌های تار را روشن گرداند. از دیگر سو خداوند متعال چنین فرموده که کسی گفت: «رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنا وَ بَيْنَ قَوْمِنا بِالْحَقِ» - . اعراف / ۸۹ -

{بار پروردگارا میان ما و قوم ما به حق داوری کن.} و «فْتَحْ» را به معنای «حُکم کن و داوری کن» آورد، پس حضرت فاتِح نامیده شده چون خداوند سبحان ایشان را در میان خلق خود حَکَم قرار داده تا آنان را در راه آشکار و نورانی براند . همچنین می‌توان گفت پیامبر صلی الله علیه و آله هر آن‌چه را از علم مبهم بوده فتح کرده و گشوده، این معنایی است که از حضرت علی علیه السلام روایت شده است، امام علیه السلام در وصف رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده: فاتح و گشاینده هر آن... چه مبهم بود. در هر حال هر دو وجه به هم نزدیک‌اند. از دیگر نام‌های حضرت امین است که از «امانت» و ادای امانت و خوش‌قولی گرفته شده است. عرب پیامبر صلی الله علیه و آله را پیش از بعثت ایشان به خاطر امانت‌داری‌هایی که از ایشان دید، امین نامید. امین کسی است که از بدقولی و دروغ‌گویی‌اش در امان باشی، از این رو خداوند متعال در وصف جبرئیل علیه السلام فرمود: «مُطاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ» - . تکویر / ۲۱ - {[هم] مطاع [و هم] امین است}. از دیگر نام‌های حضرت خاتَم است، خداوند متعال می‌فرماید: «وَ خاتَمَ النَّبِيِّينَ» - . اعراف / ۴۰ -

{خاتم پیامبران است} این نام برگرفته از آن‌جاست که می گویی «ختمتُ الشیءَ» یعنی آن چیز را تمام کردم و به پایانش

رسیدم، که پایانش همان خاتمه و خِتام آن است؛مانند ختم قرآن و مانند سخن قرآن: «خِتامُهُ مِسْکٌ» - . مطففین / ۲۶ -

{[باده ای که] مُهر آن مشک است.} یعنی آخرین چیزی که بهشتیان پس از نوشیدن آن باده می‌چشند بوی مشک است. بنابراین معنا، پیامبر صلی الله علیه و آله خاتَم نامیده شده زیرا ایشان آخرین پیامبری است که برانگیخته شده گرچه بنا به فضیلت، نخستین است. حضرت خود می‌فرماید: ما که در این دنیا آخرینیم در قیامت پیشتاز هستیم.

ص: ۱۱۸

یعنی به دیگران پیش از ما کتاب داده شد و به ما پس از آنان. و اما مصطفی؛ در این وصف، همه پیامبران با پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله شریک هستند، «إصطفاء» یعنی «برگزیدن» همچنین است «صفوه» و «خِیره»، اما نام مصطفی علی الاطلاق فقط به حضرت محمد صلی الله علیه و آله اختصاص دارد. چرا که ما می گوییم حضرت آدم علیه السلام مصطفی (یعنی برگزیده) بود، همچنین حضرت نوح علیه السلام و یا حضرت ابراهیم علیه السلام ، اما وقتی فقط می گوییم «مصطفی» این نام رسول خدا صلی الله علیه و آله را مشخص می کند و این از والاترین ویژگی‌ها و بلندترین مراتب پیامبر صلی الله علیه و آله است. از دیگر نام‌های حضرت رسول، نبیّ و اُمّیّ است. در «رسول» و «نبیّ» دیگر پیامبران نیز با پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله شریک هستند. «رسول» از «رساله» و «إرسال» است و «نبیّ» می‌تواند از «إنباء» به معنای «خبررسانی» باشد و ممکن است از «نبأ» به معنای «فراز شدن» باشد؛ بر این اساس حضرت به خاطر جایگاه فرازمند ایشان و نیز از آن رو که نیک‌ترین آفریده خداوند است، نبیّ نامیده شده است. اما اُمّیّ؛ گروهی گفته‌اند این نام منسوب به مکه است که «اُمّ القری» باشد، حق تعالی می‌فرماید: «بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ رَسُولًا» - . جمعه / ۲ -

{در میان بی سوادان فرستاده ای برانگیخت}. گروهی دیگر گفته‌اند منظور کسی است که نوشتن نمی‌داند. ابن فارس می... گوید وجه دوم منظور است چراکه این وجه بیش‌تر بر معجزه‌آوری پیامبر صلی الله علیه و آله دلالت دارد، خداوند علم اولین و آخرین را به حضرت آموخت و از علم کائنات دانشی به ایشان بخشید که کسی جز خود نمی‌داند، حال آن‌که ایشان اُمّی (یعنی بی‌سواد) بود. دلیل این سخن کلام حق تعالی است: «وَ ما کُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ کِتابٍ وَ لا تَخُطُّهُ بِیَمِینِکَ إِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ» - . عنکبوت / ۴۸ - {و تو هیچ کتابی را پیش از این نمی خواندی و با دست [راست] خود [کتابی] نمی نوشتی و گر نه باطل اندیشان قطعا به شک می افتادند.} از خود پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود: ما امّتی اُمّی هستیم که نمی‌خوانیم و نمی‌نویسیم. با این مضمون روایات دیگری نیز هست. از دیگر نام‌های حضرت مُزَمِّل و مُدَثِّر است: «یا أَیُّهَا الْمُزَّمِّلُ» - . مزمّل / ۱ - {ای جامه به خویشتن فرو پیچیده} «یا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ» - . مدثّر / ۱ - {ای کشیده ردایِ شب بر سر} که معنای هر دو یکی است. می گویند «زَمَّلَه فی ثوبِه» یعنی «او را در جامه‌اش پیچید»، و یا «تَزَمَّل بثیابِه» یعنی «خود را در جامه‌اش پیچید» که با «تَدَثَّر» هم‌معناست. نام دیگر حضرت کریم است که در کلام حق تعالی آمده: «إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ کَرِیمٍ» - . الحاقه / ۴۰ - «که [قرآن] قطعا گفتار فرستاده ای بزرگوار است.» حق تعالی همچنین ایشان را نور نامید و فرمود: «قَدْ جاءَکُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَ کِتابٌ مُبِینٌ» - . مائده / ۱۵ - {قطعا برای شما از جانب خدا روشنایی و کتابی روشنگر آمده است.} و نیز نعمت و فرمود: «یَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ یُنْکِرُونَها» - . نحل / ۸۳ - {نعمت خدا را میشناسند اما باز هم منکر آن میشوند.} و نیز عبد و فرمود: «نَزَّلَ الْفُرْقانَ عَلی عَبْدِهِ» - . فرقان / ۱ -

{بر بنـده خود فرقان [=کتاب جداسازنـده حق از باطل] را نازل فرمود.} پیامبر صـلی الله علیه و آله خود فرمود: مرا فقط با ندای «ای بنـده خـدا» فرا خوانیـد که این ارجمنـدترین نـام من است. و حق تعالی ایشان را رؤوف و رحیم نامیـد و فرمود: «بِالْمُؤْمِنِینَ رَؤُفٌ رَحِیمٌ» - . توبه / ۱۲۸ -

{نسبت به مؤمنان دلسوز مهربان است} و نیز عبدالله و فرمود: «وَ أَنَّهُ لَمَّا قامَ عَبْدُ اللَّهِ یَدْعُوهُ» - . جن / ۱۹ -

{و همین که بنده خدا برخاست تا او را بخواند} و «طه» - . طه / ۱ -

{طاها} و «یس» - . یاسین / ۱ - {یاسین} و نیز مُنذِر و فرمود: «إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ» - . رعد / ۷ - {تو فقط هشداردهنده ای} و نیز مُذَکِّر و فرمود: «إِنَّما أَنْتَ مُذَکِّرٌ» - . غاشیه / ۲۱ -

{تو تنها تذکردهنده ای}

ص: ۱۱۹

و نیز نبیّ التوبه (پیامبر توبه). بیهقی در کتاب دلائل النبوّه به اسناد خود از ابن عباس روایت کرده که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: خداونـد آفریـدگان را در دو گروه آفریـد و مرا در بهـترین آن دو قرار داد، این همـان کلاـم حق تعـالی است: «وَ أَصْحابُ الْیَمِینِ» - . واقعه / ۲۷ - {یاران راست} و «وَ أَصْحابُ الشِّمالِ» - . واقعه / ۴۱ -

{یـاران چپ} من از یاران راست هسـتم و از بهترین یاران راست هسـتم، سپس آن دو گروه را در سه دسـته قرار داد و مرا در بهـترین آن سه نهـاد، - این حـدیث را ابن اخضـر جنابـذی روایت کرده و در کتـابش معـالم العتره النبویه آورده است.- و این همان کلام حق تعالی است: «فَأَصْحابُ الْمَیْمَنَهِ» - . واقعه / ۸ -

{یاران دست راست} «وَ أَصْحابُ الْمَشْئَمَهِ» - . واقعه / ۹ - {و یـاران چپ} «وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ» - . واقعه / ۱۰ - {و سبقت گیرندگان} من از سـبقت‌گیرندگان هسـتم و از بهترین سـبقت‌گیرندگان هسـتم، سپس آن سه دسته را در قبیله‌هایی قرار داد و مرا در بهترین آن قبایل نهاد، این همان کلام حق تعالی است: «جَعَلْناکُمْ شُعُوباً وَ قَبائِلَ» - . حجرات / ۱۳ - {شما را ملت ملت و قبیله قبیله گردانیدیم.}، من پرهیزگارترینِ فرزندانِ آدم و گرامی‌ترین آنان نزد خداوند هستم و فخر نمی‌فروشم، سپس قبایل را در خانه‌هایی قرار داد و مرا در بهترین خانه نهاد، این همان کلام حق تعالی است: «إِنَّما یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً» - . احزاب / ۳۳ -

{خدا فقط می خواهد آلودگی را از شما خاندان [پیامبر] بزداید و شما را پاک و پاکیزه گرداند.} پس من و خاندانم از گناه‌ها پاک شده‌ایم. جناب ابوطالب که رضوان خدا براوباد ، عموی حضرت گفته است:

«برای او نامی از نام خود برگرفت تا بزرگش دارد، این‌چنین که خداوند ذو العرش محمود است و او محمد.»

اما گفته‌اند این شعر از حَسّان است در قصیده‌ای با این مطلع:

«آیا ندیدی خداوند بنده و برهان خود را فرو فرستاد؟ به راستی که خداوند والاترین و شکوهمندترین است.»

از جمله صفات حضرت که در احادیث آمده «راکب الجمل» (شتر سوار) است و «مُحَرِّم المَیتَه» (حرام کننده گوشت مردار) و «خاتَم النبوّه» (پایان نبوت) و «حامل الهراوه» یعنی حمل کننده عصای ستبر که جمعش «هراوی» به فتح واو است همچون «مطایا». صفت دیگر پیامبر صلی الله علیه و آله «رسول الرّحمه» (فرستاده رحمت) است. گفته‌اند نام حضرت در تورات «ماد ماد» و «صاحب الملحمه» (صاحب نبرد) است و کنیه ایشان «ابو الارامل» (پدر بیوگان)، و در انجیل فارقلیط نامیده شده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله خود می‌فرماید: من اول و آخر هستم، اول در نبوت و آخر در بعثت. کنیه حضرت ابو القاسم است. انس نیز روایت کرده وقتی برای پیامبر صلی الله علیه و آله از ماریه قبطیه ابراهیم به دنیا آمد

ص: ۱۲۰

جبرئیل نزد ایشان آمد و عرض کرد: سلام بر تو ای ابو ابراهیم، یا ای ابو ابراهیم صلی الله علیه و آله - . کشف الغمه: ۴ – ۶ - .

**[ترجمه]

توضیح

قال فی النهایه الموت الأحمر القتل لما فیه من حمره الدم أو لشدته یقال موت أحمر أی شدید و

منه حدیث علی علیه السلام کنا إذا احمر البأس اتقینا برسول الله صلی الله علیه و آله.

أی إذا اشتدت الحرب استقبلنا العدو به و جعلناه لنا وقایه و قیل أراد إذا اضطرمت نار الحرب و تسعرت کما یقال فی الشر بین القوم اضطرمت نارهم تشبیها بحمره النار و کثیرا ما یطلقون الحمره علی الشده و قال فی حدیث قیله لا تخبر أختی فتتبع أخا بکر بن وائل سمع الأرض و بصرها یقال خرج فلان بین سمع الأرض و بصرها إذا لم یدر أین یتوجه لأنه یقع علی الطریق و قیل أرادت بین طول الأرض و عرضها و قیل أرادت بین سمع أهل الأرض و بصرها فحذفت المضاف و یقال للرجل إذا غرر بنفسه و ألقاها حیث لا یدری أین هو ألقی نفسه بین سمع الأرض و بصرها و قال الزمخشری هو تمثیل أی لا یسمع کلامهما و لا یبصرهما إلا الأرض یعنی أختها و البکری الذی تصحبه و قال فی قوله علیه السلام فعلی الدنیا العفاء أی الدروس و ذهاب الأثر و قیل العفاء التراب.

**[ترجمه]در النهایه آمده «الموت الأحمر» (مرگ سرخ) یعنی کشته شدن چراکه با سرخی خون و یا با سختی کشیدن همراه است. و سخن حضرت علی علیه السلام «کنا إذا احمرّ البأس اتقینا برسول الله صلی الله علیه و آله » یعنی وقتی کارزار سخت می‌شد ما به پشتوانه رسول خدا صلی الله علیه و آله با دشمن رویارو می‌شدیم و حضرت را پناه خود قرار می‌دادیم، همچنین گفته‌اند «احمرّ البأس» یعنی وقتی آتش جنگ برافروخته می‌شد و زبانه می‌کشید، همچنان‌که وقتی میان قومی مکافاتی در گیرد می‌گویند «میانشان آتش به پا شد» که این سخن تشبیهی است به سرخی آتش؛ البته عرب در موارد بسیاری سرخی را دالّ بر سختی و دشواری می‌گیرد. در حدیث قیله آمده است: خواهرم خبر ندارد و گوشه و کنار زمین به دنبال برادر بکر بن

وائل به راه می‌افتد. می گویند «خرج فلان بین سمع الأرض و بصرها» (فلانی در میان گوش و چشم زمین رهسپار شد) این عبارت در مورد کسی گفته می‌شود که در جاده به راه می‌افتد اما نمی‌داند به کدام سو می‌رود، همچنین گفته‌اند یعنی میان طول و عرض زمین رهسپار شد، نیز گفته شده این عبارت در اصل چنین بوده: «در میان گوش و چشم اهل زمین رهسپار شد» که مضاف زمین از جمله حذف شده و در مورد کسی به کار می‌رود که به خود مغرور می‌شود و بدون آن که بداند در میان گوش و چشم زمین چه جایگاهی دارد پا در راهی می گذارد. زمخشری می گوید از باب تمثیل است، یعنی کسی جز زمین، کلام خواهر او و همراهش بکری را نمی‌شنود و آن دو را نمی‌بینند. «العفاء» در سخن حضرت یعنی ویرانی و از بین رفتن؛ نیز گفته‌اند «العفاء» یعنی خاک.

**[ترجمه]

«۴۵»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ النَّوْفَلِیِّ عَنِ السَّکُونِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَلْبَسُ مِنَ الْقَلَانِسِ الْیَمَنِیَّةَ (۲) وَ الْبَیْضَاءَ وَ الْمُضَرَّبَةَ وَ ذَاتَ الْأُذُنَیْنِ فِی الْحَرْبِ وَ کَانَتْ عِمَامَتُهُ السَّحَابَ وَ کَانَتْ (۳) لَهُ بُرْنُسٌ یَتَبَرْنَسُ بِهِ (۴).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله در جنگ سرپوشی یمنی بر سر می... گذاشت که سفید و لایه‌دار بود و دو گوش داشت، عمامه ایشان سحاب نام داشت و یک بُرنُس (جبه کلاه‌دار) نیز داشت که بر تن می کرد. - . فروع الکافی ۲: ۲۰۸ -

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری البرنس هو کل ثوب رأسه منه ملتزق به من دراعه أو جبه أو ممطر أو غیره قال الجوهری هو قلنسوه طویله کان یلبسها النساک فی صدر الإسلام.

**[ترجمه]جزری می گوید: بُرنُس هر نوع جامه‌ای است که کلاهی متصل داشته باشد حال چه زره چه جبه چه بارانی و چه جامه‌ای دیگر. جوهری نیز می گوید: بُرنُس جامه‌ای بلند با سرپوش است که زاهدان در صدر اسلام بر تن می کرده‌اند.

**[ترجمه]

«۴۶»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا (۵) عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ

۱- كشف الغمّه: ۴- ۶.

۲- فى المصدر: اليمنيه. و كلاهما صحيحان.

۳- و الصحيح كما فى المصدر: و كان.

۴- فروع الكافى ۲: ۲۰۸.

۵- فى المصدر: بعض أصحابه.

عليه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَلْبَسُ قَلَنْسُوَةً بَيْضَاءَ مُضَرَّبَةً وَ كَانَ يَلْبَسُ فِي الْحَرْبِ قَلَنْسُوَةً لَهَا أُذُنَانِ (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود:

ص: ۱۲۱

رسول خدا صلی الله علیه و آله سرپوشی سفید و لایه‌دار بر سر می‌گذاشت و در جنگ سرپوشی با دو گوش بر سر می‌کرد - . فروع ۲: ۲۰۸ - .

**[ترجمه]

«۴۷»

کا، الکافی عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: كَانَ خَاتَمُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ وَرِقٍ (۲).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: انگشتری رسول خدا صلی الله علیه و آله از نقره بود - . فروع ۲: ۲۱۰ - .

**[ترجمه]

«۴۸»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ وَ مُعَاوِيَةَ بْنِ وَهْبٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: كَانَ خَاتَمُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ وَرِقٍ قَالَ قُلْتُ لَهُ كَانَ فِيهِ فَصٌّ قَالَ لَا (۳).

**[ترجمه]الکافی: از معاویه بن وهب روایت شده که وی گفت: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: انگشتری رسول خدا صلی الله علیه و آله از نقره بود. عرض کردم: نگین داشت؟ فرمود نه - . فروع ۲: ۲۱۰ - .

**[ترجمه]

«۴۹»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هَاشِمٍ (۴) عَنْ أَبِي خَدِيجَةَ قَالَ: الْفَصُّ مُدَوَّرٌ وَ قَالَ هَكَذَا كَانَ خَاتَمُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۵).

**[ترجمه]الکافی: از ابی خدیجه روایت شده که وی گفت: نگینِ انگشتری مدوّر است؛ انگشتری رسول خدا صلی الله علیه و

آله این‌چنین بود - . فروع ۲: ۲۱۰ - .

**[ترجمه]

«۵۰»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِیِّ عَنِ ابْنِ الْقَدَّاحِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله کَانَ یَتَخَتَّمُ بِیَمِینِهِ (۶).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله انگشتری را در دست راست خود می‌کرد - . فروع ۲: ۲۱۰ - .

**[ترجمه]

«۵۱»

ثو، ثواب الأعمال أَبِی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِدْرِیسَ عَنِ الْأَشْعَرِیِّ عَنْ یُوسُفَ بْنِ السُّخْتِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ سَهْلٍ عَنِ ابْنِ مَهْزِیَارَ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَی أَبِی الْحَسَنِ مُوسَی علیه السلام فَرَأَیْتُ فِی یَدِهِ خَاتَماً فَصُّهُ (۷) فَیْرُوزَجٌ نَقْشُهُ اللَّهُ الْمَلِکُ قَالَ فَأَدَمْتُ النَّظَرَ إِلَیْهِ فَقَالَ مَا لَکَ تَنْظُرُ فِیهِ هَذَا حَجَرٌ أَهْدَاهُ جَبْرَئِیلُ علیه السلام لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنَ الْجَنَّهِ فَوَهَبَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِعَلِیٍّ علیه السلام (۸).

**[ترجمه]ثواب الأعمال: از ابن مهزیار روایت شده که وی گفت: خدمت امام موسی کاظم علیه السلام رسیدم. در دست ایشان انگشتری دیدم که نگینش از فیروزه بود و بر ان نقش شده بود: «الله المَلِک». من به آن چشم دوختم. ایشان فرمود: به چه می‌نگری؟! این سنگی است که جبرئیل از بهشت آورده و به رسول خدا صلی الله علیه و آله هدیه داده و رسول خدا صلی الله علیه و آله به حضرت علی علیه السلام بخشیده است - . ثواب الأعمال: ۱۶۹ و ۱۷۰ - .

**[ترجمه]

«۵۲»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ وَاصِلِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ

۱- الفروع ۲: ۲۰۸.

۲- الفروع ۲: ۲۱۰.

۳- الفروع ۲: ۲۱۰.

۴- هكذا فى النسخه المخطوطه و المطبوعه، و الصحيح كما فى المصدر: عبد الرحمن بن أبى هاشم راجع كتب الرجال.

۵- الفروع ۲: ۲۱۰.

۶- الفروع ۲: ۲۱۰. و فيه: فى يمينه.

۷- فصه خ.

۸- ثواب الأعمال: ۱۶۹ و ۱۷۰.

بْنِ سِنَانٍ قَالَ: ذَكَرْنَا خَاتَمَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ تُحِبُّ أَنْ أُرِيَكَهُ فَقُلْتُ نَعَمْ فَدَعَا بِحُقٍّ مَخْتُومٍ فَفَتَحَهُ وَ أَخْرَجَهُ فِي قُطْنَةٍ فَإِذَا حَلْقَهُ فِضَّةٍ وَ فِيهِ فَصٌّ أَسْوَدُ عَلَيْهِ مَكْتُوبٌ سَطْرَانِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ ثُمَّ قَالَ إِنَّ فَصَّ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَسْوَدُ (۱).

**[ترجمه]الکافی: از عبدالله بن سنان روایت شده

ص: ۱۲۲

که وی گفت: در حضور رسول خدا صلی الله علیه و آله از انگشتری ایشان یاد کردیم. حضرت فرمود: می‌خواهی آن را نشانت دهم؟ عرض کردم: بله. ایشان دستور داد و جعبه کوچک دربسته‌ای را آوردند. حضرت جعبه را باز کرد و انگشتری را از میان پنبه بیرون آورد. حلقه‌اش از نقره بود و نگینی سیاه داشت که بر آن در دو سطر نوشته شده بود: «محمد رسول الله». نگین انگشتر پیامبر صلی الله علیه و آله سیاه بود - . فروع ۲: ۲۱۲ - .

**[ترجمه]

«۵۳»

کا، الکافی عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: كَانَ نَعْلُ سَيْفِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ قَائِمَتُهُ فِضَّةً وَ بَيْنَ ذَلِكَ حَلَقٌ مِنْ فِضَّةٍ وَ لَبِسْتُ دِرْعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَكُنْتُ أَسْحَبُهَا (۲) وَ فِيهَا ثَلَاثُ حَلَقَاتِ فِضَّةٍ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهَا وَ ثِنْتَانِ مِنْ خَلْفِهَا (۳).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: نعل شمشیر رسول خدا صلی الله علیه و آله از نقره بود، همچنین دسته... اش که حلقه‌هایی از نقره نیز در میان داشت. من زره رسول خدا صلی الله علیه و آله را بر تن کردم و پایینش بر زمین می... کشید، سه حلقه نقره در جلو و دو حلقه دیگر در پشت داشت - . فروع ۲: ۲۱۲ - .

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فیه کان نعل سیف رسول الله صلی الله علیه و آله من فضه نعل السیف الحدیده التی تکون فی أسفل القراب انتهی و قائم السیف و قائمته مقبضه.

**[ترجمه]جزری می گوید: نعل شمشیر آهنی است که در پایین غلاف قرار دارد. «قائم» و «قائمه» شمشیر همان دسته آن است.

**[ترجمه]

«۵۴»

کا، الکافی الْحُسَیْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّی بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ مُثَنًّی عَنْ حَاتِمِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ حِلْیَهَ سَیْفِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ فِضَّهً کُلُّهَا قَائِمُهُ وَ قِبَاعُهُ (۴).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: زیور شمشیر رسول خدا صلی الله علیه و آله این بود که دسته و بندش کامل از نقره بود - . فروع ۲: ۲۱۲ - .

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فیه کانت قبیعه سیف رسول الله صلی الله علیه و آله من فضه هی التی تکون علی رأس قائم السیف و قیل هی ما تحت شاربی السیف (۵).

**[ترجمه]جزری می گوید: «قبیعه» شمشیر آن قسمتی است که بر سر دسته شمشیر قرار دارد؛ همچنین گفته‌اند بر آمدگی ای است که زیر لبه‌های دسته شمشیر قرار دارد.

**[ترجمه]

«۵۵»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ عَطِیَّهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَا تَخَتَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَّا یَسِیراً حَتَّی تَرَکَهُ (۶).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله آن انگشتر را تنها زمانی کوتاه به دست کرد تا این‌که آن را کنار گذاشت. - . فروع ۲: ۲۱۰، چه بسا حدیث به انگشتری از جنس طلا اشاره دارد. این سخن اشاره‌ای است به حدیثی که می گوید: پیامبر ص در دست چپ خود انگشتری از طلا کرد و سپس نزد مردم رهسپار شد. مردم شروع کردند به آن انگشتر چشم بدوزند. حضرت ص دست راست خود را بر انگشت کوچک دست چپش گذاشت تا این‌که به خانه بازگشت و آن را کنار انداخت و دیگر به دست نکرد. -

**[ترجمه]

«۵۶»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ أَحْمَدَ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ ع

۱- الفروع ۲: ۲۱۲.

۲- أی أجرها علی الأرض لأنّها کانت أطول من قامتی.

۳- الفروع ۲: ۲۱۲.

۴- الفروع ۲: ۲۱۲.

۵- فی القاموس: الشاربان: انفان طویلان فی أسفل قائم السیف.

۶- الفروع ۲: ۲۱۰. أقول: قوله: مـا تختم الاـ یسـیرا لعلّ المعنی فی خاتم ذهب، و هو إشاره إلی حـدیث ورد أن النبیّ صـلّی اللّه علیه و آله تختم فی یسـاره بخاتم من ذهب ثمّ خرج علی الناس فطفق ینظرون إلیه فوضع یـده الیمنی علی خنصـره الیسـری حتّی رجع إلی البیت فرمی به فما لبسه.

قَالَ: كَانَ نَقْشُ خَاتَمِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام

ص: ۱۲۳

فرمود: نقش انگشتری پیامبر صلی الله علیه و آله «محمد رسول الله» بود - . فروع ۲: ۲۱۱، این حدیث ادامه‌ای دارد که در باب نقش امیرمومنان ع آمده است. - .

**[ترجمه]

«۵۷»

الْعِدَّةُ، عده الداعی عَنْ سَهْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ خَالِدٍ عَنِ الرِّضَا علیه السلام مِثْلَهُ (۲).

**[ترجمه]فروع: از امام رضا علیه السلام نیز حدیثی همچون حدیث پیشین روایت شده است - . فروع ۲: ۲۱۲، این حدیث پیش و پس از جمله قبلی جملاتی دارد. - .

**[ترجمه]

«۵۸»

کا، الکافی الْعِدَّةُ عَنْ سَهْلٍ عَنِ ابْنِ شَمُّونٍ عَنِ الْأَصَمِّ عَنْ مِسْمَعِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: كَانَتْ بُرَةُ نَاقَةِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مِنْ فِضَّةٍ (۳).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: بُره (حلقه بینی) ناقه رسول خدا صلی الله علیه و آله از نقره بود - . فروع ۲: ۲۳۰ - .

**[ترجمه]

بيان

البره بالضم حلقه تجعل فی لحم الأنف.

**[ترجمه]«البره» به ضم حلقه‌ایست که در گوشت بینی فرو می کنند.

**[ترجمه]

«۵۹»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبَانٍ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ فِی مَنْزِلِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله زَوْجُ حَمَامٍ أَحْمَرُ (۴).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: در خانه رسول خدا صلی الله علیه و آله یک جفت کبوتر سرخ بود - . فروع ۲: ۲۳۲ - .

**[ترجمه]

«۶۰»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ أَشْیَمَ عَنْ صَفْوَانَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام عَنْ ذِی الْفَقَارِ سَیْفِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ نَزَلَ بِهِ جَبْرَئِیلُ علیه السلام مِنَ السَّمَاءِ وَ کَانَتْ (۵) حَلْقَتُهُ فِضَّةً (۶).

**[ترجمه]الکافی: از صفوان روایت شده که وی گفت: از امام رضا علیه السلام درباره شمشیر رسول خدا صلی الله علیه و آله ذو الفقار پرسیدم، ایشان فرمود: آن را جبرئیل از آسمان فرو آورد و حلقه‌اش نقره بود - . روضه الکافی: ۲۶۷ - .

**[ترجمه]

«۶۱»

کا، الکافی حُمَیْدٌ عَنْ عُبَیْدِ اللَّهِ الدِّهْقَانِ عَنِ الطَّاطَرِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِیَادٍ عَنْ أَبَانٍ عَنْ یَحْیَی عَنْ (۷) أَبِی الْعَلَا قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ دِرْعُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ذَاتُ الْفُضُولِ لَهَا حَلْقَتَانِ مِنْ وَرِقٍ فِی مُقَدَّمِهَا وَ حَلْقَتَانِ مِنْ وَرِقٍ فِی مُؤَخَّرِهَا وَ قَالَ لَبِسَهَا عَلِیٌّ علیه السلام یَوْمَ الْجَمَلِ (۸).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: ذاتُ الفضول زره رسول خدا صلی الله علیه و آله دو حلقه از نقره در جلو و دو حلقه از نقره در عقبش داشت که حضرت علی علیه السلام در جنگ جمل آن را بر تن کرد - . روضه الکافی: ۳۳۱ - .

**[ترجمه]

«۶۲»

وَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ أَبَانٍ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ قَالَ: کَانَتْ نَاقَةُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله

۱- الفروع ۲: ۲۱۱. و للحديث ذيل أورده فى باب نقش أمير المؤمنين عليه السلام.

۲- الفروع ۲: ۲۱۲. و للحديث صدر و ذيل.

۳- الفروع ۲: ۲۳۰.

۴- الفروع ۲: ۲۳۲.

۵- و كانت حليته من فضه.

۶- روضه الكافى: ۲۶۷.

۷- هكذا فى نسخه المصنّف و غيره، و فيه وهم، و الصحيح كما فى المصدر: يحيى بن أبى العلاء.

۸- روضه الكافى: ۳۳۱.

الْقَصْوَاءَ إِذَا نَزَلَ عَنْهَا عَلَّقَ عَلَيْهَا زِمَامَهَا قَالَ فَتَخْرُجُ فَتَأْتِي الْمُسْلِمِينَ فَيُنَاوِلُهَا الرَّجُلُ الشَّيْءَ وَ يُنَاوِلُهَا هَذَا الشَّيْءَ فَلَا تَلْبَثُ أَنْ تَشْبَعَ قَالَ فَأَدْخَلَتْ رَأْسَهَا فِي خِبَاءِ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ فَتَنَاوَلَ عَنَزَةً فَضَرَبَ بِهَا عَلَى رَأْسِهَا فَشَجَّهَا فَخَرَجَتْ إِلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَشَكَتْهُ (۱).

**[ترجمه]همان: از ابی بصیر روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی از ناقه خود قصواء پیاده می‌شد

افسارش را بر آن می‌آویخت. قصواء به راه می‌افتاد و نزد مسلمانان می‌رفت. آنان هر یک چیزی به آن می‌خوراندند و دیری نمی‌پایید که سیر می‌شد. باری قصواء سرش را داخل خیمه سمره بن جُندب کرد و سمره میله‌ای برداشت بر سرش کوفت و سرش را شکست. قصواء نزد پیامبر صلی الله علیه و آله رفت و به ایشان شکوه کرد - . روضه الکافی: ۳۳۲ - .

**[ترجمه]

«۶۳»

أَقُولُ، رَوَى الْكَازِرُونِيُّ فِي الْمُنْتَقَى بِإِسْنَادِهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَلْبَسُ الْقَلَانِسَ تَحْتَ الْعَمَائِمِ وَ بِغَيْرِ الْعَمَائِمِ وَ يَلْبَسُ الْعَمَائِمَ بِغَيْرِ الْقَلَانِسِ وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَلْبَسُ الْقَلَانِسَ الْيَمَانِيَّةَ وَ مِنَ الْبَضِّ الْمُضَرَّبَةَ وَ يَلْبَسُ ذَوَاتِ الْآذَانِ فِي الْحَرْبِ مَا كَانَ مِنَ السِّيجَانِ الْخُضْرِ وَ كَانَ رُبَّمَا نَزَعَ قَلَنْسُوَتَهُ فَجَعَلَهَا سُتْرَةً بَيْنَ يَدَيْهِ وَ هُوَ يُصَلِّي وَ كَانَ مِنْ خُلُقِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ يُسَمِّيَ سِلَاحَهُ وَ مَتَاعَهُ وَ دَوَابَّهُ وَ كَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ أَرْبَعَةُ أَسْيَافٍ الْمِجْذَمُ وَ الرَّسُوبُ أَهْدَاهُمَا لَهُ زَيْدُ الْخَيْرُ وَ كَانَ لَهُ أَيْضاً الْقَضِيبُ وَ ذُو الْفَقَارِ صَارَ إِلَيْهِ يَوْمَ بَدْرٍ وَ كَانَ لِلْعَاصِ بْنِ مُنَبِّهِ بْنِ الْحَجَّاجِ وَ كَانَ لَا يُفَارِقُهُ فِي الْحَرْبِ وَ كَانَ قِبَاعُ سَيْفِهِ وَ قَائِمَتُهُ وَ حَلْقَتُهُ وَ ذُؤَابَتُهُ وَ بَكَرَاتُهُ وَ نَعْلُهُ مِنْ فِضَّةٍ وَ كَانَتْ لَهُ حَلْقَتَانِ فِي الْحَمَائِلِ فِي مَوْضِعِهَا مِنَ الظَّهْرِ وَ كَانَتْ لَهُ أَرْبَعُ أَدْرَاعٍ ذَاتُ الْوِشَاحِ وَ الْبَتْرَاءُ وَ ذَاتُ الْمَوَاشِي وَ الْخِرْنِقُ وَ قِيلَ كَانَتْ عِنْدَهُ دِرْعُ دَاوُدَ النَّبِيِّ علیه السلام الَّتِي كَانَ لَبِسَهَا يَوْمَ قَتَلَ جَالُوتَ وَ كَانَتْ لَهُ أَرْبَعَةُ أَفْرَاسٍ الْمُرْتَجِزُ وَ ذُو الْعِقَالِ وَ السَّكْبُ وَ الشَّحَاءُ وَ يُقَالُ الْبَحْرُ وَ كَانَ يَرْكَبُ الْبَحْرَ وَ كَانَ كُمَيْتاً (۲) وَ كَانَتْ مِنْطَقَتُهُ مِنْ أَدِيمٍ مَبْشُورٍ فِيهَا ثَلَاثُ حَلَقٍ مِنْ فِضَّةٍ وَ الْإِبْزِيمِ (۳) وَ الْحَلَقُ عَلَى صَنْعَةِ الْفُلْكِ الْمَضْرُوبَةُ مِنْ فِضَّةٍ وَ كَانَ اسْمُ رُمْحِهِ الْمَثْوَى وَ كَانَتْ لَهُ حَرْبَةٌ يُقَالُ لَهَا الْعَنَزَةُ وَ كَانَ يَمْشِي بِهَا وَ يَدْعُمُ (۴) عَلَيْهَا وَ كَانَتْ تُحْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ فِي الْأَعْيَادِ فَيَرْكُزُهَا أَمَامَهُ وَ يَسْتَتِرُ بِهَا وَ يُصَلِّي وَ كَانَ لَهُ مِحْجَنٌ قَدْرَ ذِرَاعٍ يَمْشِي بِهِ وَ يَرْكَبُ بِهِ وَ يُعَلِّقُهُ بَيْنَ يَدَيْهِ عَلَى بَعِيرِهِ.

۱- روضه الكافی: ۳۳۲. قوله: فشكته إمّا باللسان أو بالاشاره، و علی التقديرين فهو من معجزاته صلّی اللّه عليه و آله. قاله المصنّف فی مرآه العقول.

۲- الكميت: ما كان لونه بين الأسود و الأحمر.

٣- تقدم تفسير ألفاظه الغريبه.

٤- أي يسند و يتكئ عليها.

وَ فِی رِوَایَهٍ وَ یَأْخُذُ الشَّیْ ءَ وَ کَانَتْ لَهُ مِخْصَرَهٌ تُسَمَّی الْعُرْجُونَ وَ کَانَ اسْمُ قَوْسِهِ الْکَتُومَ وَ اسْمُ کِنَانَتِهِ الْکَافُورَ وَ نَبْلُهُ الْمُوتَصِلَهُ وَ تُرْسُهُ الزَّلُوقُ وَ مِغْفَرُهُ ذُو السُّبُوغِ وَ اسْمُ عِمَامَتِهِ السَّحَابُ وَ اسْمُ رِدَائِهِ الْفَتْحُ وَ اسْمُ رَایَتِهِ الْعُقَابُ وَ کَانَتْ سَوْدَاءَ مِنْ صُوفٍ وَ کَانَتْ أَلْوِیَتُهُ بَیْضَاءَ وَ رُبَّمَا جُعِلَ فِیهَا السَّوَادُ وَ رُبَّمَا کَانَ مِنْ خُمُرِ نِسَائِهِ وَ کَانَتْ لَهُ بَغْلَهٌ شَهْبَاءُ یُقَالُ لَهَا الدُّلْدُلُ أَهْدَاهَا لَهُ الْمُقَوْقِسُ مَلِکُ الْإِسْکَنْدَرِیَّهِ وَ هِیَ الَّتِی قَالَ لَهَا فِی بَعْضِ الْأَمَاکِنِ ارْبِضِی دُلْدُلُ فَرَبَضَتْ وَ کَانَ عَلِیٌّ علیه السلام یَرْکَبُهَا بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله.

وَ قَالَ غَیْرُ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ کَانَ یَرْکَبُهَا الْحَسَنُ بَعْدَ عَلِیٍّ ثُمَّ رَکِبَهَا الْحُسَیْنُ وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَنَفِیَّهِ حَتَّی کَبِرَتْ وَ عَمِیَتْ فَدَخَلَتْ مَطْبَخَهً لِبَنِی مَذْحِجٍ فَرَمَاهَا رَجُلٌ بِسَهْمٍ فَقَتَلَهَا وَ کَانَتْ لَهُ بَغْلَهٌ یُقَالُ لَهَا الْأَیْلِیَّهُ وَ کَانَتْ محذوفه (۱) طَوِیلَهً کَأَنَّهَا تَقُومُ عَلَی رِمَاحٍ حَسَنَهَ السَّیْرِ فَأَعْجَبَتْهُ وَ کَانَ لَهُ حِمَارٌ یُدْعَی عَفِیراً قَالَ صلی الله علیه و آله لَهُ الْیَعْفُورَ وَ کَانَ أَخْضَرَ وَ کَانَتْ لَهُ نَاقَهٌ تُسَمَّی الْعَضْبَاءَ وَ یُقَالُ الْقَصْوَاءُ وَ کَانَتْ صَهْبَاءَ وَ کَانَتْ لَهُ شَاهٌ یَشْرَبُ لَبَنَهَا یُقَالُ لَهَا غینهُ وَ یُقَالُ غوثهُ وَ کَانَ لَهُ قَدَحَانِ اسْمُ أَحَدِهِمَا الرَّیَّانُ وَ الْآخَرُ الْمُضَبَّبُ وَ کَانَ یَسَعُ کُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا قَدْرَ مُدٍّ فِیهِ ثَلَاثُ ضَبَّاتِ حَدِیدٍ وَ حَلْقَهٌ تَعَلَّقُ بِهَا وَ کَانَ لَهُ تَوْرٌ مِنْ حِجَارَهٍ یُقَالُ لَهُ الْمِخْضَبُ وَ المخضد یَتَوَضَّأُ فِیهِ وَ کَانَ لَهُ مِخْضَبٌ مِنْ شَبَهٍ (۲) یَکُونُ فِیهِ الْحِنَّاءُ وَ الْکَتَمُ (۳) مِنْ حَرٍّ کَانَ یَجِدُهُ فِی رَأْسِهِ صلی الله علیه و آله وَ کَانَتْ لَهُ أَرْبَعَهُ إِسْکَنْدَرَانِیَهَ أَهْدَاهَا الْمُقَوْقِسُ مَلِکُ مِصْرَ وَ کَانَ لَهُ نَعْلَانِ مِنَ السِّبْتِ (۴) وَ کَانَ لَهُ مِخْصَرَهٌ ذَاتُ قِبَالَیْنِ وَ کَانَتْ صَفْرَاءَ وَ کَانَ لَهُ خُفَّانِ سَاذَجَانِ أَهْدَاهُمَا النَّجَاشِیُّ مَلِکُ الْحَبَشَهِ وَ کَانَ لَهُ سَرِیرٌ وَ قَطِیفَهٌ وَ قَصْعَهٌ وَ جَارِیَهٌ اسْمُهَا رَوْضَهُ.

۱- فی المصدر: مخذوفه، أقول: الخذوف من الدوابّ: السریعه السیر التی ترمی الحصی من سرعتها. التی ترفع رجلیها إلی شق بطنها عند السیر.

۲- الشبه: النحاس الأصفر. عند السیر.

۳- الکتم بالتحریک قیل: هو الوسمه و قیل: شی ء یزرع مع الحناء و یشبه ورقه ورق الحناء و یطلع أعلی منه حتّی یقع استظلال الحناء به، و بالضم: ورق نبت یجعل منه شی ء یقال له بالفارسیه: نیل.

۴- السبت: الجلد المدبوغ.

وَ فِی رِوَایَهٍ أُخْرَی عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَیْضاً أَنَّهُ قَالَ: کَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سَیْفٌ مُحَلًّی قَائِمُهُ مِنْ فِضَّهٍ وَ نَعْلُهُ مِنْ فِضَّهٍ وَ فِیهِ حَلَقٌ مِنْ فِضَّهٍ وَ کَانَ یُسَمَّی ذَا الْفَقَارِ وَ کَانَتْ لَهُ قَوْسُ نَبْعٍ (۱) تُسَمَّی السَّدَادَ وَ کَانَتْ لَهُ کِنَانَهٌ تُسَمَّی الْجَمْعَ وَ کَانَتْ لَهُ دِرْعٌ وَشَّحَهُ بِالنُّحَاسِ تُسَمَّی ذَاتَ الْفُضُولِ وَ کَانَتْ لَهُ حَرْبَهٌ تُسَمَّی الْبَیْضَاءَ وَ کَانَ لَهُ مِجَنٌّ (۲) یُسَمَّی الْوَفْرَ وَ کَانَ لَهُ فَرَسٌ أَدْهَمُ یُسَمَّی السَّکْبَ وَ کَانَتْ لَهُ بَغْلَهٌ شَهْبَاءُ تُسَمَّی دُلْدُلَ وَ کَانَتْ لَهُ نَاقَهٌ تُسَمَّی الْعَضْبَاءَ وَ کَانَ لَهُ حِمَارٌ یُسَمَّی یَعْفُوراً وَ کَانَ لَهُ فُسْطَاطٌ یُسَمَّی التُّرْکِیَّ وَ کَانَ لَهُ عَنَزٌ یُسَمَّی الیمن وَ کَانَتْ لَهُ رَکْوَهٌ تُسَمَّی الصَّادِرَ وَ کَانَتْ لَهُ مِرْآهٌ تُسَمَّی المدله وَ کَانَتْ لَهُ مِقْرَاضٌ تُسَمَّی الْجَامِعَ وَ کَانَتْ لَهُ قَضِیبٌ شَوْحَطٌ یُسَمَّی الْمَمْشُوقَ.

و فی بعض الروایات أنه کان لرسول الله صلی الله علیه و آله ناقه جدعاء و فی روایه حزماء و فی روایه صرماء و فی روایه صلماء و فی روایه مخضرمه و هی التی قطع طرف أذنها و التی هاجر علیها رسول الله صلی الله علیه و آله کانت القصواء و قیل الجدعاء ابتاعها أبو بکر بأربعمائه درهم فهاجر صلی الله علیه و آله علیها مع أبی بکر و کانت عنده حتی نفقت و کانت حین قدم رسول الله صلی الله علیه و آله رباعیه قال بعض المحققین من علمائنا هذه الصفات کلها کأنها لناقه واحده کان بأذنها ما عبر کل واحد من الرواه عنه بما یغلب علی ظنه و بما یعرفه منها.

وَ رُوِیَ عَنْ مُوسَی بْنِ عُبَیْدٍ أَنَّهُ سَأَلَ ابْنَ عُمَرَ یَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَ کُنْتُمْ تُرَاهِنُونَ عَلَی عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ نَعَمْ لَقَدْ رَاهَنَ عَلَی فَرَسٍ یُقَالُ لَهُ سَبْحَهُ فَجَاءَتْ سَابِقَهً فَلَهَشَ (۳) ذَلِکَ وَ أَعْجَبَهُ.

وَ فِی رِوَایَهٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: کَانَ لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله عِنْدَ أَبِی سَعْدٍ ثَلَاثَهُ أَفْرَاسٍ یَعْلِفُهُنَّ وَ سَمِعْتُ أَبِی یُسَمِّیهِنَّ اللِّزَازَ وَ اللَّحِیفَ وَ الظَّرِبَ وَ قِیلَ اللَّجِیفُ وَ قِیلَ إِنَّ تمیم (تَمِیماً) الدَّارِیَّ أَهْدَی لَهُ صلی الله علیه و آله فَرَساً یُقَالُ لَهُ الْوَرْدُ فَأَعْطَاهُ عُمَرَ وَ قِیلَ أَوَّلُ فَرَسٍ مَلَکَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ کَانَ فَرَساً ابْتَاعَهُ بِالْمَدِینَهِ مِنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِی فَزَارَهَ بِعَشَرَهِ أَوَاقٍ وَ کَانَ

۱- النبع: شجر تتخذ منه السهام و القسی.

۲- المجن: کل ما وقی من السلاح. الترس.

۳- أی فلقد هش، و سیفسره قریبا.

اسْمُهُ الظَّرِبَ فَسَمَّاهُ السَّكْبَ وَ كَانَ أَوَّلَ مَا غَزَا عَلَيْهِ فِي أَحُدٍ وَ يُقَالُ إِنَّ الْمُرْتَجِزَ هُوَ الَّذِي اشْتَرَاهُ صلى الله عليه و آله مِنْ أَعْرَابِيٍّ مِنْ بَنِي مُرَّةَ فَجَحَدَهُ فَشَهِدَ لَهُ خُزَيْمَةُ بْنُ ثَابِتٍ وَ كَانَ فَرَساً أَبْيَضَ ثُمَّ قَالَ السِّيجَانُ جَمْعُ السَّاجِ وَ هُوَ الطَّيْلَسَانُ قَوْلُهُ فَجَعَلَهَا سُتْرَةً بَيْنَ يَدَيْهِ يَدُلُّ عَلَى طُولِهَا لِأَنَّهُ صلى الله عليه و آله لَمَّا سُئِلَ عَنْ قَدْرِ مَا يَسْتُرُ الْمُصَلِّي قَالَ مِثْلَ آخِرَةِ الرَّحْلِ وَ الْقَضِيبُ السَّيْفُ اللَّطِيفُ فِي قَوْلِ الْأَصْمَعِيِّ تَشْبِيهاً بِالْقَضِيبِ مِنَ الشَّجَرِ وَ قِيلَ بَلِ الْقَضِيبُ مِنَ الْقَضْبِ بِمَعْنَى الْمَقْضُوبِ لَا يُسَمَّى قَضِيباً إِلَّا بَعْدَ الْقَطْعِ وَ الْقَبِيعُ مَا يُضَبَّبُ طَرَفُ قَائِمَةِ السَّيْفِ وَ أَكْثَرُ مَا يُقَالُ لَهُ الْقَبِيعَةُ وَ الذُّؤَابَةُ مَا يُعَلَّقُ بِهِ مِنْ قَائِمِهِ وَ الْبَكَرَاتُ الْحَلَقُ وَ نَعْلُ السَّيْفِ حَدِيدَةٌ تَكُونُ فِي آخِرِ الْغِمْدِ كَانَتْ فِضَّةً فِي سَيْفِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ السَّكْبُ الْوَاسِعُ الْجَرْيِ كَأَنَّهُ يَسْكُبُ الْأَرْضَ أَيْ يَصُبُّهَا (١).

و قال الجزری يقال ناقه شحوی أی واسعه الخطو و منه أنه كان للنبی صلی الله عليه و آله فرس يقال له الشحاء هكذا روی بالمد و فسر بأنه الواسع الخطو و قال الكازرونی و سمی بالبحر لسعه جريه و الفلك بكسر الفاء جمع فلكه للثدی أو فلكه المغزل و العنزه رمح صغير و يدعم عليها أی يتكئ و العرجون من عيدان العنب و الموتصله من الوصل كأنه سمی بذلك تفؤلا بوصوله إلی العدو و الدلدل لعلها سميت به تشبيها بالدلدل و هو القنفذ أو بشی ء يشبهه فلعلها شبهت به لقله سكونها و الإيليه منسوبه إلی قريه بالشام و المحذوفه (٢) المقطوعه الذنب و العفير تصغير الأعفر كسويد و أسود حذفت همزتهما و القياس أعيفر و هو لون أبيض تعلوه حمره و يعفور مثل أعفر كأخضر و يخضور و السبت بالكسر جلود البقر المدبوغه (٣) و إنما سميت الركوه بالصادر لأنه يصدر عنها بالری و الجامع فی اسم المقراض لأنه يجمع ما يراد قرضه به و ذلك من جودته قوله فلهش أی فلقد هش يقال هش للمعروف

١- المنتقی فی مولود المصطفی: الفصل الرابع فی جامع أوصافه صلّی اللّه عليه و آله.

٢- فی المصدر: مخذوفه و لعله مصحف.

٣- فی المصدر: و السبت: جلد لم يدبغ. أقول: فيه وهم و الصحيح ما فی الصلب.

أی اشتهاه و رجل هش طلق المحيا انتهی (۱).

**[ترجمه]می گویم: کازرونی در المنتقی از ابن عباس روایت کرده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله به زیر عمامه و یا بدون عمامه، سرپوشی بر سر می کرد و بدون سرپوش نیز عمامه بر سر می گذاشت. حضرت سرپوش‌های یمانی از پوست نازک لایه‌دار بر سر می کرد و در جنگ سرپوش‌های گوش‌دار از جنس طیلسان سبز بر سر می گذاشت. گاه سرپوش خود را بر می‌داشت و روبروی خود را با آن می‌بست و نماز می‌خواند. رسول خدا صلی الله علیه و آله عادت داشت بر سلاح و کالا و چهارپایان خود نام بگذارد. حضرت چهار شمشیر داشت: مِجذَم و رَسوب که آن دو را زید خِیر به ایشان هدیه کرده بود، و قَضیب و نیز ذو الفقار که در جنگ بدر به ایشان رسیده بود و از برای عاص بن مُنَبِّه بن حجّاج بود. حضرت همیشه در جنگ ذو الفقار را به همراه داشت. بند و دسته و حلقه و آویزه و زنجیره‌ها و نعل نیام شمشیر ایشان از نقره بود و در تسمه حمائلش از پشت نیز دو حلقه داشت. ایشان چهار زره داشت: ذات الوِشاح و بَتراء و ذات المَواشی و خِرنِق. می گویند زرهی که حضرت داوود علیه السلام در جنگ با جالوت بر تن داشته نیز نزد حضرت بوده است. ایشان چهار اسب داشت: مُرتَجِز و ذو العِقال و سَکب و شَحاء و نیز می گویند بَحر که در بَحر (دریا) می‌تاخته و سرخ تیره بوده است. کمربند حضرت از پوست مبشور (لایه برداشته) بود که سه حلقه از جنس نقره داشت و نیز قلاب و لبه‌ای به شکل چرخه ریسمان از نقره ضرب شده بود. نام نیزه ایشان مثوَی بود و سنانی داشت به نام عنزه که در پیاده‌روی به دست می گرفت و بر آن تکیه می‌زد. عنزه را در اعیاد پیشاپیش حضرت می‌آوردند و ایشان آن را در زمین فرو می کرد و جلوی خود را با آن می‌بست و نماز می‌خواند. حضرت عصایی سرکج به طول یک ذراع داشت که در راه رفتن به دست می گرفت و با تکیه بر آن سوار بر شتر می‌شد و جلوی خود روی شتر می‌آویختش. ص: ۱۲۵

و در روایتی آمده که با آن چیزها را برمی‌داشت. ایشان چوبدستی به نام عرجون نیز داشت. حضرت کمانی به نام کَتوم داشت و تیردانی به نام کافور و تیرهایی به نام موتَصله و سپری به نام زَلوق و کلاهخودی به نام ذو السُّبوغ و عمامه‌ای به نام سَحاب و ردایی به نام فَتح و رایتی به نام عقاب که از پشم سیاه بود. لواهای حضرت سفید بود و بعضا رنگ سیاه نیز داشت و چه بسا از روبندهای زنان ایشان بود. حضرت استری خاکستری به نام دُلدُل داشت که آن را مُقوقِس پادشاه اسکندریه به ایشان هدیه کرده بود، این استر همان است که می گویند پیامبر صلی الله علیه و آله در جاهایی به آن می‌فرموده «زانو بزن» و آن زانو می... زده است و پس از رسول خدا صلی الله علیه و آله حضرت علی علیه السلام سوارش می‌شده است.

نیز آمده: پس از حضرت علی علیه السلام امام حسن علیه السلام و پس از ایشان امام حسین علیه السلام و محمد بن حنفیّه سوار دُلدُل می‌شدند تا این‌که پیر شد و نابینا شد و باری به مطبخ بنی مَذحِج وارد شد و مردی تیری به آن زد و کشتش. رسول خدا صلی الله علیه و آله استری دیگر داشت به نام أیلیّه که تندپا بود و چنان قامت بلندی داشت که گویی بر نیزه ایستاده بود، زیبا راه می‌رفت و به دل حضرت می‌نشست. ایشان الاغی به نام عفیر داشت که پیامبر صلی الله علیه و آله به آن یعفور می... گفت و سبز رنگ بود. ایشان ناقه‌ای به نام عضباء و یا به قولی قصواء داشت که گلگون بود، همچنین میشی داشت که شیرش را می‌دوشید و به آن غینه یا به قولی غوثه می گفت. حضرت دو کاسه داشت که نام یکی ریّان و دیگری مُضَبَّب بود و هر یک به اندازه یک مُدّ جا داشت. مضبّب سه بست آهنی داشت و یک حلقه که به آن آویخته بود.

کاسه‌ای برای آب از جنس سنگ به نام مِخضَب و مخضد داشت که در آن وضو می گرفت و کاسه‌ای داشت از مس زرد که در آن حنا و وسمه بود از برای سر حضرت . ایشان چهار چیز اسکندرانی داشت که هدیه مُقوقِس پادشاه مصر بود. نعلینی از پوست دباغی شده داشت و چوبدستی با دو دوال که زرد بود. یک جفت موزه ساده که هدیه نجاشی پادشاه حبشه بود. پیامبر صلی الله علیه و آله یک تخت و یک رونداز و یک کاسه بزرگ و یک کنیز به نام روضه داشت.

ص: ۱۲۶

و در روایت دیگری باز از ابن عباس آمده: رسول خدا صلی الله علیه و آله شمشیری آراسته داشت که دسته‌اش از نقره بود و حلقه‌هایی از نقره داشت و ذو الفقار نامیده می‌شد. ایشان کمانی از چوب نبع به نام سداد داشت و تیردانی به نام جمع و زرهی که با مس بافته شده بود و ذات الفضول نام داشت و سنانی به نام بیضاء و سپری به نام وَفر و اسبی سیاه به نام سَکب و استری خاکستری به نام دُلدُل و ناقه‌ای به نام عضباء و الاغی به نام یعفور و خیمه‌ای به نام تُرکی و بزی به نام یمن و یک جام آبخوری به نام صادر و آینه‌ای به نام مدله و یک قیچی به نام جامع و یک عصا از چوب شوحط به نام ممشوق.

و در برخی روایات آمده: رسول خدا صلی الله علیه و آله ناقه-ای جدعاء و به روایتی حزماء و به روایتی صرماء و به روایتی صلماء و به روایتی مخضرمه یعنی شتری که سر گوش‌هایش بریده شده داشت. ناقه‌ای که رسول خدا صلی الله علیه و آله با آن هجرت کرد قصواء یا به قولی جدعاء بود که آن را ابوبکر به چهار صد درهم به ایشان فروخته بود. رسول خدا صلی الله علیه و آله سوار بر آن به همراه ابوبکر هجرت کرد و آن ناقه نزد ایشان بود تا آن‌که تلف شد. وقتی رسول خدا آمد آن شتر چهار ساله بود. برخی از محققان از میان علمای ما گفته‌اند گویا این چهار صفت برای یک ناقه بوده که گوش‌هایش به آن‌ها موصوف بوده و هر یک از راویان بر اساس گمان و شناخت خود یکی از آن چهار را آورده‌اند.

و از موسی بن عبید روایت شده که وی از ابن عمر پرسید: ای ابا عبد الرحمن! آیا در روزگار رسول خدا صلی الله علیه و آله شرط می‌بستید؟ گفت: آری؛ ایشان روی اسبی به نام سَبحه شرط بست و آن اسب زودتر آمد؛ حضرت لبخند زد و آن را پسندید.

و در روایتی از سهل بن سعد آمده: پیامبر صلی الله علیه و آله سه اسب نزد پدرم سعد داشت که او به آن‌ها علف می‌داد. شنیدم پدرم آن‌ها را چنین می‌نامید: لَزاز و لَحیف و ظَرب و یا لَجیف. گویند تمیم داری اسبی به نام وَرد به پیامبر صلی الله علیه و آله هدیه کرد و حضرت آن را به عمر عطا کرد. و گفته‌اند نخستین اسبی که رسول خدا صلی الله علیه و آله صاحب شد اسبی بود که ایشان در مدینه از یکی از مردان بنی فَزاره به ده اوقیه خرید

ص: ۱۲۷

که ظرب نام داشت اما حضرت آن را سَکب نامید و نخستین غزوه‌ای که با آن رفت اُحد بود. و آورده‌اند مُرتَجِز همان اسبی بوده که پیامبر صلی الله علیه و آله آن را از مردی اعرابی از بنی مُرّه می خرد اما آن اعرابی منکر می‌شود و خُزیمه بن ثابت برای ایشان شهادت می‌دهد؛ مرتجز سفید بوده است. «سیجان» جمع «ساج» است به معنای «طَیلسان» (نوعی رداست). «جلوی

خود را بـا آن می‌بست» در وصف عصا دلالت بر طول آن عصا دارد. زیرا از پیامبر صـلی الله علیه و آله پرسـیدند انـدازه چیزی که جلوی نمازگزار را می‌بنـدد چقدر است؟ و ایشان فرمود: چیزی مثل عصا. و «قَضـیب» در سـخن اصـمعی با تشبیه به قضـیب الشّجر (شاخه درخت) شمشـیری باریک است. همچنین گفته‌انـد «القَضـیب» برگرفته از «قَضب» (بُریدن) و به معنای «مقضوب» (بریده شده) است که تنها پس از قطع کردن «قضیب» نامیده می‌شود. «قُباع» بست سر دسته شمشیر است که بیشتر به آن «قبیعه» می‌گویند. «ذُؤابه» آویزه دسـته شمشیر است. «بَکَرات» حلقه‌های شمشیر و «نَعل شمشیر» قسمت آهنین پایین غلاف است که در مورد شمشـیر رسول خدا صلی الله علیه و آله از جنس نقره بوده است. «سَکب» یعنی در وسعت جریان یافتن، گویا آن اسب در زمین جاری می‌شود - . المنتقی فی مولود المصطفی: فصل چهارم در باب مجموعه اوصاف پیامبر ص . - .

جزری می‌گویـد: نـاقه «شـحوی» یعنی نـاقه بلنـدگام، از همین لفـظ است «شـحاء» نام اسب پیامبر صـلی الله علیه و آله که با مدّ روایت شـده و به «بلندگام» تفسیر شده است. کازرونی می‌گوید: آن اسب به خاطر وسعت جریان و تاختش «بَحر» نامیده شده است. «فلک» به کسر فاء جمع «فلکه» به معنای استخوان سینه یا چرخه ریسمان است. «عنزه» نیزه کوچک است و «یدعم علیها» یعنی بر آن تکیه می‌زنـد. «عرجـون» از چوب تـاک است. «موتَصِـله» برگرفته از «وصـل» (رسـیدن) است که برای حُسن ظن در رسیدن به دشـمن ، این نام را به آن اسب داده انـد . «دُلـدُل» چه بسا بنا به تشبیه به «دلـدل» یعنی خارپشت یا چیزی شبیه به آن این نام گرفته که شاید وجه این شبه قلّت سکون باشد. «ایلیّه» به قریه‌ای در شام منسوب است. «محذوفه» دُم بریده است. «عفیر» تصـغیر «أعفر» است مانند «سُوَید» نسـبت به «أسود» که همزه در آن حذف شده و لفظ معیار «اُعَیفَر» است به معنای رنگ سـفید مایل به سـرخ، «یَعفور» نیز مانند «أعفر» است همچون «یخضور» و «أخضـر». «سـبت» به کسـر یعنی پوست دباغی شده گاو. جام آبخوری «صادر» نامیده شده زیرا سیرابی از آن صدور می‌یابد. قیچی «جامع» نامیده شده زیرا تکه‌های آن‌چه را با آن می‌چینند جمع می‌آورد و این از کیفیت قیچی است. «فَلَهشَّ» یعنی «فلقد هشَّ» به معنای «خشنود شدن»، می‌گویند «هشَّ للمعروف»

یعنی از فلان چیز نیـک خشـنود شـد و «رجلٌ هشّ» یعنی مرد گشاده‌رو - . المنتقی فی مولود المصـطفی: فصل چهارم در باب مجموعه اوصاف پیامبر ص . - .

**[ترجمه]

«۶۴»

وَ قَالَ الْقَاضِی عِیَاضٌ فِی الشِّفَاءِ، رُوِیَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَیْرٍ (۲) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِی خَمْسَهُ أَسْمَاءٍ أَنَا مُحَمَّدٌ وَ أَنَا أَحْمَدُ وَ أَنَا الْمَاحِی الَّذِی یَمْحُو اللَّهُ بِیَ الْکُفْرَ وَ أَنَا الْحَاشِرُ الَّذِی یُحْشَرُ النَّاسُ عَلَی قَدَمَیَّ وَ أَنَا الْعَاقِبُ قَدْ سَمَّاهُ اللَّهُ فِی کِتَابِهِ مُحَمَّداً وَ أَحْمَدَ فَمِنْ خَصَائِصِهِ تَعَالَی لَهُ أَنْ ضَمَّنَ أَسْمَاءَهُ ثَنَاءَهُ وَ طَوَی أَثْنَاءَ ذِکْرِ (۳) عَظِیمَ شُکْرِهِ فَأَمَّا اسْمُهُ أَحْمَدُ فَأَفْعَلُ مُبَالَغَهٌ مِنْ صِفَهِ الْحَمْدِ وَ مُحَمَّدٌ مُفَعَّلٌ مُبَالَغَهٌ مِنْ کَثْرَهِ الْحَمْدِ فَهُوَ صلی الله علیه و آله أَجَلُّ مَنْ حُمِدَ وَ أَفْضَلُ مَنْ حُمِدَ وَ أَکْثَرُ النَّاسِ حَمْداً فَهُوَ أَحْمَدُ الْمَحْمُودِینَ وَ أَحْمَدُ الْحَامِدِینَ وَ مَعَهُ لِوَاءُ الْحَمْدِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ لِیَتِمَّ لَهُ کَمَالُ الْحَمْدِ وَ یَتَشَهَّرَ فِی تِلْکَ الْعَرَصَاتِ بِصِفَهِ الْحَمْدِ وَ یَبْعَثَهُ رَبُّهُ هُنَاکَ مَقَاماً مَحْمُوداً کَمَا وَعَدَهُ یَحْمَدُهُ فِیهِ الْأَوَّلُونَ وَ الْآخِرُونَ بِشَفَاعَتِهِ لَهُمْ وَ یُفْتَحُ عَلَیْهِ مِنَ الْمَحَامِدِ

كَمَا قَالَ صلى الله عليه و آله مَا لَمْ يُعْطَ غَيْرَهُ وَ سُمِّيَ أَمَّتُهُ فِي كُتُبِ أَنْبِيَائِهِ بِالْحَامِدِينَ فَحَقِيقٌ أَنْ يُسَمَّى مُحَمَّداً وَ أَحْمَدَ ثُمَّ فِي هَذَيْنِ الِاسْمَيْنِ مِنْ عَجَائِبِ خَصَائِصِهِ وَ بَدَائِعِ آيَاتِهِ فَنٌّ آخَرُ وَ هُوَ أَنَّ اللَّهَ جَلَّ اسْمُهُ حَمَى أَنْ يُسَمَّى بِهِمَا أَحَدٌ قَبْلَ زَمَانِهِ أَمَّا أَحْمَدُ الَّذِي أُتِيَ فِي الْكُتُبِ وَ بَشَّرَتْ بِهِ الْأَنْبِيَاءُ فَمَنَعَ اللَّهُ تَعَالَى بِحِكْمَتِهِ أَنْ يُسَمَّى بِهِ أَحَدٌ غَيْرُهُ وَ لَا يُدْعَى بِهِ مَدْعُوٌّ قَبْلَهُ حَتَّى لَا يَدْخُلَ (۴) لَبْسٌ عَلَى ضَعِيفِ الْقَلْبِ أَوْ شَكٌّ وَ كَذَلِكَ مُحَمَّدٌ أَيْضاً لَمْ يُسَمَّ بِهِ أَحَدٌ مِنَ الْعَرَبِ وَ لَا غَيْرِهِمْ إِلَى أَنْ شَاعَ قُبَيْلَ وُجُودِهِ وَ مِيلَادِهِ أَنَّ نَبِيّاً يُبْعَثُ اسْمُهُ مُحَمَّدٌ فَسَمَّى قَوْمٌ قَلِيلٌ أَبْنَاءَهُمْ بِذَلِكَ لِرَجَاءِ أَنْ يَكُونَ أَحَدُهُمْ هُوَ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسالَتَهُ وَ هُمْ مُحَمَّدُ بْنُ أُحَيْحَةَ بْنِ الْجَلَّاحِ الْأَوْسِيُّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ مَسْلَمَةَ الْأَنْصَارِيُّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ بَرَاءٍ (۵) الْبَكْرِيُّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ سُفْيَانَ بْنِ مُجَاشِعٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ حُمْرَانَ (۶) الْجُعْفِيُّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ خُزَاعِيٍ

ص: ۱۲۹

۱- المنتقى فى مولود المصطفى: الفصل الرابع فى جامع أوصافه صلّى اللّه عليه و آله.

۲- فى المصدر: محمّد بن جبير، عن أبيه، أقول: هو الصواب، لانه محمّد بن جبير بن مطعم ابن عدى بن نوفل المتوفى على رأس المائه، و هو تابعى.

۳- فى نسخه المصنّف: ذكره.

۴- فى المصدر: حتى يدخل.

۵- فى المصدر: محمّد بن بداء، و فى المحبر: محمّد بن بر بن عتواره بن عامر بن ليث بن بكر ابن عبد مناه بن كنانه انتهى و قال شارح الشفاء: بداء بفتح موحده، و تشديد دال مهمله بعدها الف ممدوده، و فى نسخه صحيحه بباء موحده فراء ممدوده. و عده أبو موسى من الصحابه.

۶- فى المصدر: عمران، و فى المحبر و شرح الشفاء عن نسخه: حمران مثل ما فى الصلب.

السُّلَمِیُ (۱) لَما سابعَ لَهُمْ حَتّی تَحَقَّقَتِ السِّمَتَانِ لَهُ صلی الله علیه و آله وَ لَمْ یُنَازَعْ فِیهِمَا وَ أَمَّا قَوْلُهُ وَ أَنَا الْمَاحِی فَقَدْ وَرَدَ فِی الْحَدِیثِ فِی تَفْسِیرِهِ أَنَّهُ الَّذِی مُحِیَتْ بِهِ سَیِّئَاتُ مَنِ اتَّبَعَهُ وَ قِیلَ مَعْنَی عَلَی قَدَمَیَّ أَیْ یُحْشَرُ النَّاسُ بِمُشَاهَدَتِی کَمَا قَالَ لِتَکُونُوا شُهَداءَ عَلَی النَّاسِ وَ یَکُونَ الرَّسُولُ عَلَیْکُمْ شَهِیداً وَ رُوِیَ عَنْهُ صلی الله علیه و آله لِی عَشَرَهُ أَسْمَاءٍ وَ ذَکَرَ مِنْهُ طه وَ یس حَکَاهُ مَکِّیٌّ وَ قَدْ قِیلَ فِی بَعْضِ التَّفَاسِیرِ طه أَنَّهُ یَا طَاهِرُ یَا هَادِی وَ فِی یس یَا سَیِّدُ حَکَاهُ السُّلَمِیُّ عَنِ الْوَاسِطِیِّ وَ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ مِنْ أَسْمَائِهِ صلی الله علیه و آله رَسُولُ الرَّحْمَهِ وَ رَسُولُ الرَّاحَهِ وَ رَسُولُ الْمَلَاحِمِ وَ فِی حَدِیثِهِ صلی الله علیه و آله قَالَ أَتَانِی مَلَکٌ فَقَالَ لِی أَنْتَ قُثَمٌ أَیْ مُجْتَمِعٌ وَ الْقُثُومُ الْجَامِعُ لِلْخَیْرِ وَ مِنْ أَسْمَائِهِ صلی الله علیه و آله النُّورُ وَ السِّرَاجُ الْمُنِیرُ وَ الْمُنْذِرُ وَ النَّذِیرُ وَ الْمُبَشِّرُ وَ الْبَشِیرُ وَ الشَّاهِدُ وَ الشَّهِیدُ وَ الْحَقُّ الْمُبِینُ وَ خَاتَمُ النَّبِیِّینَ وَ الرَّءُوفُ الرَّحِیمُ وَ الْأَمِینُ وَ قَدَمُ صِدْقٍ وَ رَحْمَهٌ لِلْعَالَمِینَ وَ نِعْمَهُ اللَّهِ وَ الْعُرْوَهُ الْوُثْقَی وَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِیمُ وَ النَّجْمُ الثَّاقِبُ وَ الْکَرِیمُ وَ النَّبِیُّ الْأُمِّیُّ وَ دَاعِی اللَّهِ وَ الْمُصْطَفَی وَ الْمُجْتَبَی وَ أَبُو الْقَاسِمِ وَ الْحَبِیبُ وَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِینَ وَ الشَّفِیعُ الْمُشَفَّعُ وَ الْمُتَّقِی وَ الْمُصْلِحُ وَ الطَّاهِرُ وَ الْمُهَیْمِنُ وَ الصَّادِقُ وَ الْمُصَدِّقُ وَ الْهَادِی وَ سَیِّدُ وُلْدِ آدَمَ (۲) وَ إِمَامُ الْمُتَّقِینَ وَ قَائِدُ الْغُرِّ الْمُحَجَّلِینَ وَ حَبِیبُ اللَّهِ وَ خَلِیلُ الرَّحْمَنِ وَ صَاحِبُ الْحَوْضِ الْمَوْرُودِ وَ الشَّفَاعَهِ وَ الْمَقَامِ الْمَحْمُودِ وَ صَاحِبُ الْوَسِیلَهِ وَ صَاحِبُ التَّاجِ وَ الْمِعْرَاجِ وَ اللِّوَاءِ وَ الْقَضِیبِ وَ رَاکِبُ الْبُرَاقِ وَ النَّاقَهِ وَ النَّجِیبِ وَ صَاحِبُ الْحُجَّهِ وَ السُّلْطَانِ وَ الْخَاتَمِ وَ الْعَلَامَهِ وَ الْبُرْهَانِ وَ صَاحِبُ الْهِرَاوَهِ وَ النَّعْلَیْنِ وَ مِنْ أَسْمَائِهِ صلی الله علیه و آله فِی الْکُتُبِ الْمُتَوَکِّلُ وَ الْمُخْتَارُ وَ مُقِیمُ السُّنَّهِ وَ الْمُقَدَّسُ وَ رُوحُ الْقُدُسِ (۳) وَ هُوَ مَعْنَی الْبَارَقْلِیطِ فِی الْإِنْجِیلِ وَ قَالَ تَغْلِبُ الْبَارَقْلِیطُ الَّذِی یُفَرِّقُ بَیْنَ الْحَقِّ وَ الْبَاطِلِ وَ مِنْ أَسْمَائِهِ صلی الله علیه و آله فِی الْکُتُبِ السَّالِفَهِ ماذ ماذ وَ مَعْنَاهُ طَیِّبٌ طَیِّبٌ وَ حمطایا (حِمْیَاطَا) وَ

۱- ذکرهم أیضا البغدادیّ فی المحبر: ۱۳۰.

۲- زاد فی المصدر: و سیّد المرسلین.

۳- زاد فی المصدر: و روح الحق.

الْخَاتِمُ وَ الْخَاتَمُ حَكَاهُ كَعْبُ الْأَحْبَارِ وَ قَالَ تَغْلِبُ فَالْخَاتِمُ الَّذِی خَتَمَ الْأَنْبِیَاءَ (۱) وَ الْخَاتَمُ أَحْسَنُ الْأَنْبِیَاءِ خَلْقاً وَ خُلُقاً وَ یُسَمَّی بِالسُّرْیَانِیَّهِ مشفح وَ المتخمنا (۲) وَ اسْمُهُ أَیْضاً فِی التَّوْرَاهِ أحید رُوِیَ ذَلِکَ عَنِ ابْنِ سِیرِینَ وَ مَعْنَی صَاحِبِ الْقَضِیبِ أَیِ السَّیْفِ وَقَعَ ذَلِکَ مُفَسَّراً فِی الْإِنْجِیلِ قَالَ مَعَهُ قَضِیبٌ مِنْ حَدِیدٍ یُقَاتِلُ بِهِ وَ أُمَّتُهُ کَذَلِکَ وَ قَدْ یُحْمَلُ عَلَی أَنَّهُ الْقَضِیبُ الْمَمْشُوقُ الَّذِی کَانَ یُمْسِکُهُ وَ أَمَّا الْهِرَاوَهُ فَهِیَ الْعَصَا وَ أَرَاهَا الْعَصَا الْمَذْکُورَهَ فِی حَدِیثِ الْحَوْضِ وَ أَمَّا التَّاجُ فَالْمُرَادُ بِهِ الْعِمَامَهُ وَ لَمْ یَکُنْ حِینَئِذٍ إِلَّا لِلْعَرَبِ وَ الْعَمَائِمُ تِیجَانُ الْعَرَبِ وَ کَانَتْ کُنْیَتُهُ الْمَشْهُورَهُ أَبَا الْقَاسِمِ وَ عَنْ أَنَسٍ أَنَّهُ لَمَّا وُلِدَ لَهُ إِبْرَاهِیمُ جَاءَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام فَقَالَ لَهُ السَّلَامُ عَلَیْکَ یَا أَبَا إِبْرَاهِیمَ (۳).

**[ترجمه]الشفاء: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من پنج نام دارم، من محمد هستم و احمد هستم و ماحی هستم که خداوند با من کفر را محو می‌کند، و حاشر هستم که مردم پیش پای من محشور می‌شوند، و عاقب هستم. خداوند در کتاب خود حضرت را محمد نامیده و احمد است، از خصائص حق تعالی درباره پیامبر صلی الله علیه و آله این است که در نام‌های حضرت مفهوم شکر و ثناء را قرار داده و در لابلای بیان خود مرتبت والای ایشان در تحمید خداوند را نهاده است؛ بدین ترتیب که نام ایشان احمد بر وزن «أفعل تفضیل» مبالغه‌ای است در صفت حمد و «محمّد» بر وزن «مُفَعَّل» مبالغه‌ای است از کثرت حمد. بر این اساس پیامبر صلی الله علیه و آله برترین و والاترین و سرآمد کسانی است که حمد و ستایش شده‌اند، بنابراین حضرت احمد محمودان (ستوده‌ترین ستودگان) و احمد حامدان (ستوده‌ترین ستایشگران) است. در روز قیامت لوای حمد همراه پیامبر صلی الله علیه و آله است تا کمال حمد از برای ایشان تمام شود و ایشان در عرصات قیامت با صفت حمد سرشناس گردد، پروردگارِ متعال همچنان‌که به حضرت وعده داده در آن‌جا ایشان را در مقامی محمود بر می‌انگیزد و این... چنین همه پیشینیان و پسینیان پیامبر صلی الله علیه و آله را در آن مقام می‌ستایند تا برایشان شفاعت کند. در آن دم بنا به فرموده خود حضرت باب چنان ستایش‌هایی برای ایشان گشوده می‌شود که نصیب برای هیچ کس جز ایشان نشده است، در کتب پیامبران نیز امت پیامبر صلی الله علیه و آله «حامدان» (ستایشگران) نامیده شده‌اند، پس حق است که حضرت محمد و احمد نامیده شود. از دیگر سو نکته‌ای دیگر در این دو نام نهفته که از ویژگی‌های شگفت و نشانه‌های بدیع پیامبر صلی الله علیه و آله است، و آن این‌که خداوند والا تا پیش از دوران پیامبر صلی الله علیه و آله نگذاشته کسی به این دو نام نامیده شود. نام احمد را که در کتب پیشینیان آمد و پیامبران ظهورش را مژده دادند، خداوند متعال به حکمت خود اجازه نداد بر کسی جز ایشان نهاده شود یا کسی پیش از حضرت با این نام فراخوانده شود تا مبادا ابهام یا شکی بر سست‌دلان پدید آید. همچنین در مورد محمد؛ این نام بر هیچ کس از میان عرب و غیر عرب نهاده نشده بود تا این‌که کمی پیش از ظهور و میلاد ایشان شایع شد که پیامبری به نام محمد صلی الله علیه و آله برانگیخته می‌شود. این‌چنین گرووه اندکی پسرانشان را محمد نامید به این امید که یکی از آنان آن پیامبر باشد اما «اللَّهُ أَعْلَمُ حَیْثُ یَجْعَلُ رِسالَتَهُ» - . انعام / ۱۲۴ -

{خدا بهتر می‌داند رسالتش را کجا قرار دهد.} آنان محمد بن اُحیحه بن جلّاح اوسی و محمد بن مَسلمه انصاری و محمد بن بَراء بَکری و محمد بن سفیان بن مُجاشِع و محمد بن حُمران جُعفی و محمد بن خُزاعی

ص: ۱۲۹

سُلمی بودند که نفر هفتمی نداشتند، تا این‌که هر دو نام از برای پیامبر صلی الله علیه و آله تحقّق یافت و هیچ همتایی در این

دو نداشت. و اما سخن حضرت که فرمود: من ماحی هستم؛ تفسیرش در حدیث چنین آمده که پیامبر صلی الله علیه و آله کسی است که به برکت وجودش گناهـان پیراونش محو می‌شود. نیز در معنـای «پیش پـای من» گفته شـده یعنی مردمـان با حضور و گواه حضـرت محشور می‌شونـد همچنـان‌که حق تعالی فرموده: «لِتَكُونُوا شُـهَداءَ عَلَى النَّاسِ وَ يَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَـهِيداً» - . بقره / ۱۴۳ - {تـا بر مردم گواه باشـید و پیـامبر بر شـما گواه باشـد.} از خود رسول خـدا صـلی الله علیه و آله روایت شـده که فرموده من ده نام دارم و از آن جمله «طه» - . طه / ۱ - {طاها} و «یس» - . یس / ۱ -

{یاسین} را برشمرده که این را مکّی نقل کرده است. در برخی تفاسیر آمده «طه» یعنی ای طاهر و ای هادی، و «یس» یعنی ای سیّد که این را سلمی از واسطی و از حضرت امام جعفر صادق علیه السلام روایت کرده است. از دیگر نام‌های پیامبر صلی الله علیه و آله «رسول الرحمه» (فرسـتاده رحمت) و «رسول الراحه» (فرسـتاده آسـایش) و «رسول المَلاحِم» (فرسـتاده[برای] نبردها) است. در حدیثی از خود رسول خدا صـلی الله علیه و آله آمده: فرشـته‌ای نزد من آمد و گفت: تو قُثَم هستی. «قُثَم» یعنی جمع... آورنـده و «قَثوم» یعنی جمع‌آورنـده خوبی‌ها. از دیگر نام‌های حضـرت نور است و سِـراج مُنیر (چراغ روشـنگر) و مُنـذِر (انـذار دهنـده) و نَذیر (هشدار دهنده) و مُبَشِّر (بشارت دهنده) و بَشـیر (مژده دهنده) و شاهد (بیننده) و شـهید (گواه) و حق مُبین (حق آشـکار) و خاتم النبیّین (پایان پیامبران) و رؤوف رحیم (مهرورز مهربان) و امین (امانتـدار) و قَدم صدق (گام راستی) و رحمهٌ للعالَمین (رحمتی از برای جهانیان) و نعمه الله (نعمت خداوند) و عروه وُثقی (ریسـمان اسـتوار) و صـراط مستقیم (راه راست) و نجـم ثـاقب (سـتاره فروزان) و کریـم (سـخاوتمند) و نـبیّ اُمّی (پیـامبر امّی[کـه معنـای آن مـورد اختلاـف اسـت]) و داعی الله (دعوتگر خداوند) و مصطفی (برگزیده) و مجتبی (دستچین شده) و ابو القاسم (پدر قاسم یا مرد قسمت کننده) و حبیب (عزیز) و رسول ربّ العـالمین (فرسـتاده پروردگـار جهانیان) و شـفیع و مُشَـفَّع (شـفاعتش پـذیرفته شـده) و متّقی (پرهیزگار) و مُصـلح (اصـلاحگر) و طاهر (پاک) و مُهَیمَن (چیره) و صادق (راسـتگو) و مُصَدّق (تصدیق کننده) و هادی (هدایتگر) و سیّد وُلد آدم (سـرور فرزندان آدم) و امام المتّقین (پیشوای پرهیزگاران) و قائد الغُرّ المُحَجَّلین (سـرآمد روسپیدان) و حبیب الله (عزیز خدا) و خلیل الرحمان (دوست خداونـد بخشـنده) و صاحب حوض مُورود و صاحب شـفاعت و صاحب مقام محمود و صاحب وسیله (منبر پیـامبر صـلی الله علیه و آله در آخرت) و صـاحب تـاج و صـاحب معراج و صـاحب لوا و صـاحب قضـیب و صاحب بُراق (مرکب پیامبر صـلی الله علیه و آله در معراج) و صاحب ناقه و نجیب و صاحب حجت و صاحب سلطنت و صاحب انگشتری و صـاحب علامت و صاحب برهان و صاحب هراوه (چوبـدستی) و صاحب نعلین. از دیگر نام‌های پیامبر صـلی الله علیه و آله در کتاب‌ها متوکِّل (توکّل کننـده) و مُختار (گزیـده شـده) و مُقیم السُـنّه (بر پا کننـده سـنت) و مقدّس است و نیز روح القُدُس که معنای بارقلیط در انجیل است؛ تغلب می‌گویـد: بارقلیط کسـی است که میان حق و باطل را جدا می‌کند. از دیگر نام‌های پیامبر صلی الله علیه و آله در کتب پیشینیان ماذ ماذ است به معنای طیّبٌ طیّبٌ (سرشار از مهر و خوبی) و نیز حمطایا

ص: ۱۳۰

و خـاتِم (پایـان‌بخش) و خاتَم که این را کعبُ الأحبار نقل کرده است. تغلب می‌گویـد: خاتِم کسـی است که ظهور پیامبران را ختم می‌کنـد و خـاتَم نیـک‌نهـادترین و خوش‌خُلق‌ترین پیـامبران است، حضـرت در زبـان سـریانی مشـفح و متخمنـا نـام دارد و همچنین در تورات أحیـد نامیده شده که این از ابن سـیرین روایت شده است، صاحب قَضـیب یعنی صاحب شمشـیر که این در انجیل تفسـیر شده که گفته: او شمشـیری از آهن دارد که با آن نبرد می‌کند و امتش نیز چنین هستند، اما چنین نیز معنا شده که

قَضیب همان عصای باریکی بوده که حضرت به دست می گرفته است، و اما «هراوه» عصا است و نظر وی چنین است که آن همان عصایی است که در حدیث حوض ذکر شده، و اما منظور از تاج همان عمامه است که در آن روزگار تنها به قوم عرب متعلق بوده و عمامه تاج عرب بوده است، کنیه مشهور حضرت ابو القاسم بوده است. انس نیز روایت کرده وقتی برای پیامبر صلی الله علیه و آله ابراهیم به دنیا آمد جبرئیل آمد و به ایشان عرض کرد: سلام بر تو ای ابو ابراهیم - . شرح الشفاء ۱: ۴۸۵ - ۵۰۰ - .

**[ترجمه]

«۶۵»

ع، علل الشرائع الْعَطَّارُ عَنْ سَعْدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ عَنِ ابْنِ أَبِی نَجْرَانَ عَنْ یَحْیَی الْحَلَبِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: سُئِلَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ أُوحِیَ إِلَیَّ هذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَکُمْ بِهِ وَ مَنْ بَلَغَ قَالَ بِکُلِّ لِسَانٍ (۴).

یر، بصائر الدرجات عبد الله بن عامر (۵)

**[ترجمه]علل الشرائع: از امام جعفر صادق علیه السلام درباره کلام خداوند عزّوجل «وَ أُوحِیَ إِلَیَّ هذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَکُمْ بِهِ وَ مَنْ بَلَغَ» - . انعام / ۱۹ -

{و این قرآن به من وحی شده تا به وسیله آن شما و هر کس را [که این پیام به او] برسد هشدار دهم} پرسیدند، ایشان فرمود: به همه زبان‌ها - . علل الشرائع: ۵۷ - .

بصائر الدرجات نیز این حدیث را آورده است - . بصائر الدرجات: ۶۲ - .

**[ترجمه]

بیان

اختلف فی قوله تعالی و من بلغ فقیل المعنی و لأخوف به من بلغه القرآن إلی یوم القیامه

و رَوَی الْحَسَنُ فِی تَفْسِیرِهِ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: مَنْ بَلَغَهُ أَنِّی أَدْعُو إِلَی أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَقَدْ بَلَغَهُ.

یعنی بلغته الحجه و قامت علیه و سیأتی الأخبار الکثیره فی أن معناه و من بلغ أن یکون إماما من آل محمد فهو ینذر بالقرآن کما أنذر به رسول الله صلی الله علیه و آله و أما هذا الخبر فلعله علیه السلام حمله علی أحد المعنیین الأولین و التقدیر لأنذر به من بلغه القرآن من أهل کل لسان و لا یختص بالعرب أو لأنذر کل من بلغه دعوتی بلغتهم و أکلمهم بلسانهم و هو أظهر و الله یعلم.

**[ترجمه]در معنـای کلاـم حق تعـالی «وَ مَنْ بَلَغَ» اختلاـف هست، گفته‌انـد یعنی تا به وسـیله آن هر کس را که تا روز قیامت قرآن به او رسیده انذار دهم؛ اما حسن در تفسیر این کلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت کرده که ایشان فرموده: «به هر کس پیغام برسـد دعوت من این است که هیچ خدایی جز خدای یگانه وجود ندارد، پیام به او رسـیده است.» یعنی هر کس حجت به او رسـیده باشد و نزدش اسـتوار شده باشد. در این باره همچنین اخبار بسیاری خواهد آمد که می گوید یعنی هر کس به او پیام برسد امامی از آل محمد صـلی الله علیه و آله هست و او نیز به وسیله قرآن انذار می‌دهد همچنان‌که رسول خدا صلی الله علیه و آله به وسیله آن انذار داده است.

امـا نسبت به فرمـوده امـام جعفر صـادق علیه السـلام ؛ چه بسـا ایشـان سـخن را بر یکی از دو معنیِ اولی حمـل کرده و به‌طـور تقدیری چنین فرموده: تا به وسـیله قرآن هر کس را، از اهل همه زبان‌ها و نه فقط عرب، قرآن به او رسیده هشدار دهم، یا این… که: تـا هر کس را دعوت من به او رسـیده به زبـان خودشـان هشـدار دهم و بـا زبـان خودشـان بـا آنـان سـخن بگویم. این معنا آشکارتر است اما خدا می‌داند.

**[ترجمه]

«۶۶»

ع، علل الشرائع ابْنُ الْوَلِیدِ عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ وَ مُحَمَّدٍ الْبَرْقِیِ

ص: ۱۳۱

۱- فی المصدر: ختم به الأنبیاء.

۲- فی المصدر: المنحمنا.

۳- شرح الشفاء ۱: ۴۸۵- ۵۰۰.

۴- علل الشرائع: ۵۳.

۵- بصائر الدرجات: ۶۲.

عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَقْرَأُ الْکِتَابَ وَ لَا یَکْتُبُ (1).

**[ترجمه]علل الشرائع: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود:

ص: 131

پیامبر صلی الله علیه و آله نوشته را می‌خواند اما نمی‌نوشت - . علل الشرائع: 53 - .

**[ترجمه]

«67»

ع، علل الشرائع أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ الْبَزَنْطِیِّ عَنْ أَبَانٍ عَنِ الْحَسَنِ الصَّیْقَلِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ کَانَ مِمَّا مَنَّ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِهِ عَلَی نَبِیِّهِ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ کَانَ أُمِّیّاً لَا یَکْتُبُ وَ یَقْرَأُ الْکِتَابَ (2).

**[ترجمه]علل الشرائع: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: از جمله آن‌چه خداوند عزوجل با آن بر پیامبر صلی الله علیه و آله منت نهاد این بود که ایشان اُمّی بود و نمی‌نوشت و نمی‌خواند - . علل الشرائع: 53 - .

**[ترجمه]

«68»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ مُعَاوِیَةَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ رَسُولًا مِنْهُمْ قَالَ کَانُوا یَکْتُبُونَ وَ لَکِنْ لَمْ یَکُنْ مَعَهُمْ کِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ لَا بَعَثَ إِلَیْهِمْ رَسُولًا فَنَسَبَهُمْ إِلَی الْأُمِّیِّینَ (3).

**[ترجمه]تفسیر قمی: امام جعفر صادق علیه السلام درباره کلام حق تعالی «هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ رَسُولًا مِنْهُمْ» - . جمعه / 2 -

{اوست آن کس که در میان بی‌سوادان فرستاده‌ای از خودشان برانگیخت} فرمود: آنان می‌نوشتند اما نه کتابی از سوی خداوند متعال داشتند و نه رسولی به سویشان برانگیخته شده بود، از این رو خداوند آنان را به «اُمّیین» نسبت داده است - . تفسیر قمی: 678 - .

**[ترجمه]

«69»

فس، تفسیر القمی قَالَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ فِي قَوْلِهِ وَ ما كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتابٍ وَ لا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ وَ هُوَ مَعْطُوفٌ عَلَى قَوْلِهِ فِي سُورَةِ الْفُرْقَانِ اكْتَتَبَها فَهِيَ تُمْلى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَ أَصِيلًا فَرَدَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فَقَالَ كَيْفَ يَدَّعُونَ أَنَّ الَّذِي تَقْرَؤُهُ أَوْ تُخْبِرُ بِهِ تَكْتُبُهُ عَنْ غَيْرِكَ وَ أَنْتَ ما كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتابٍ وَ لا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ أَيْ شَكُّوا (۴).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم درباره کلام حق تعالی می گوید: «وَ ما كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتابٍ وَ لا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ» - . عنکبوت / ۴۸ -

{و تو هیچ کتابی را پیش از این نمی خواندی و با دست [راست] خود [کتابی] نمی نوشتی و گر نه باطل اندیشان قطعا به شک می افتادند.} معطوف است به این کلام حق تعالی در سوره فرقان «اكْتَتَبَها فَهِيَ تُمْلى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَ أَصِيلًا» - . فرقان / ۵ -

{که آنها را برای خود نوشته و صبح و شام بر او املاء می شود.} خداوند در پاسخشان به پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود چگونه ادعا می کنند چیزی را که می‌خوانی یا خبری را که می‌رسانی با املای شخص دیگری می‌نویسی حال آن‌که تو «وَ ما كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتابٍ وَ لا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ» یعنی شک می کردند - . تفسیر قمی: ۴۹۷ - .

**[ترجمه]

«۷۰»

مع، معانی الأخبار ع، علل الشرائع أَبِي عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدٍ الْبَرْقِيِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الصُّوفِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ مُحَمَّدَ بْنَ عَلِيٍّ الرِّضَا علیه السلام فَقُلْتُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ لِمَ سُمِّيَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله الْأُمِّيَّ فَقَالَ مَا تَقُولُ النَّاسُ قُلْتُ يَزْعُمُونَ أَنَّهُ إِنَّمَا سُمِّيَ الْأُمِّيَّ لِأَنَّهُ لَمْ يُحْسِنْ أَنْ يَكْتُبَ فَقَالَ علیه السلام كَذَبُوا عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ أَنَّى ذَلِكَ وَ اللَّهُ يَقُولُ فِي مُحْكَمِ كِتَابِهِ هُوَ (۵) الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آياتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَةَ فَكَيْفَ كَانَ يُعَلِّمُهُمْ مَا لَا يُحْسِنُ وَ اللَّهِ لَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَقْرَأُ

۱- علل الشرائع: ۵۳.

۲- علل الشرائع: ۵۳.

۳- تفسير القمّيّ: ۶۷۸.

۴- تفسير القمّيّ: ۴۹۷.

۵- فی نسخه المصنّف و المصدر: و هو الذی. و المصحف الشريف خال عن العاطف.

وَ يَكْتُبُ بِاثْنَيْنِ وَ سَبْعِينَ أَوْ قَالَ بِثَلَاثَةٍ وَ سَبْعِينَ لِسَاناً وَ إِنَّمَا سُمِّيَ الْأُمِّيَّ لِأَنَّهُ كَانَ مِنْ أَهْلِ مَكَّةَ وَ مَكَّةُ مِنْ أُمَّهَاتِ الْقُرَى وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرى وَ مَنْ حَوْلَها (۱):.

ختص، الإختصاص ير، بصائر الدرجات ابن عيسى مثله (۲).

**[ترجمه]معانی الأخبار، علل الشرائع: از جعفر بن محمد صوفی روایت شده که وی گفت: از امام رضا علیه السلام پرسیدم: ای پسر رسول خدا! چرا پیامبر صلی الله علیه و آله اُمّی نامیده شد؟ ایشان فرمود: مردم چه می گویند؟ عرض کردم: می‌پندارند ایشان از آن رو اُمّی نامیده شده که نوشتن بلد نبوده است. فرمود: دروغ می گویند خدایشان لعنت کند! چگونه چنین است حال آن‌که خداوند در آیات محکم کتاب خود فرموده: «هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آياتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَةَ» - . جمعه / ۲ -

{اوست آن کس که در میان بی سوادان فرستاده ای از خودشان برانگیخت تا آیات او را بر آنان بخواند و پاکشان گرداند و کتاب و حکمت بدیشان بیاموزد} چگونه چیزی را که بلد نبوده به آنان می‌آموخته؟! به خدا سوگند رسول خدا صلی الله علیه و آله به هفتاد و دو -و یا فرموده به هفتاد و سه- زبان می‌خواند و می‌نوشت،

ایشان فقط از آن رو اُمّی نامیده شده که اهل مکه بوده و مکه اُمّ القری بوده است، این همان کلام خداوند عزّوجل است: «لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرى وَ مَنْ حَوْلَها» - . انعام / ۹۲ -

{و برای اینکه [مردم] ام القری [=مکه] و کسانی را که پیرامون آنند هشدار دهی.} - . علل الشرائع: ۵۳؛ معانی الأخبار: ۲۰ -

پس منظور از اُمّ القری مکه است و از این روست که به ایشان اُمّی گفته شده است - . علل الشرائع: ۵۲ - .

بصائر الدرجات - . بصائر الدرجات: ۶۲ -

و تفسیر عیاشی - . تفسیر عیاشی: نسخه خطی -

نیز همانند این حدیث را آورده‌اند.

**[ترجمه]

«۷۱»

ع، علل الشرائع ابْنُ الْوَلِيدِ عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْخَشَّابِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَسَّانَ وَ عَلِيِّ بْنِ أَسْبَاطٍ وَ غَيْرِهِ رَفَعَهُ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ إِنَّ النَّاسَ يَزْعُمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمْ يَكْتُبْ وَ لَا يَقْرَأُ فَقَالَ كَذَبُوا لَعَنَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يَكُونُ ذَلِكَ وَ قَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ هُوَ الَّذِي (۳) بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آياتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنْ كانُوا مِنْ

قَبْلُ لَفِی ضَلالٍ مُبِینٍ فَیَکونُ یُعَلِّمُهُمُ الْکِتَابَ وَ الْحِکْمَهَ وَ لَیْسَ یُحْسِنُ أَنْ یَقْرَأَ أَوْ یَکْتُبَ قَالَ قُلْتُ فَلِمَ سُمِّیَ النَّبِیُّ الْأُمِّیَّ قَالَ نُسِبَ إِلَی مَکَّهَ وَ ذَلِکَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرى وَ مَنْ حَوْلَها فَأُمُّ الْقُرَی مَکَّهُ فَقِیلَ أُمِّیٌّ لِذَلِکَ: (۴).

یر، بصائر الدرجات عبد الله بن محمد عن الخشاب (۵) شی، تفسیر العیاشی عن ابن أسباط مثله (۶).

**[ترجمه]علل الشرائع: از علی ابن اسباط از اشخاصی از امام باقر علیه السلام، که می گوید از امام باقر علیه السلام پرسیدم: مردم می پندارند رسول خدا صلی الله علیه و آله نمی خوانده و نمی نوشته . فرمود: دروغ می گویند خدایشان لعنت کند! چگونه چنین است حال آن که خداوند فرموده: «هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ رَسُولًا مِنْهُمْ یَتْلُوا عَلَیْهِمْ آیاتِهِ وَ یُزَکِّیهِمْ وَ یُعَلِّمُهُمُ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ» {اوست آن کس که در میان بی سوادان فرستاده ای از خودشان برانگیخت تا آیات او را بر آنان بخواند و پاکشان گرداند و کتاب و حکمت بدیشان بیاموزد} چگونه چیزی را که بلد نبوده به آنان می آموخته؟! پرسیدم پس چرا امّی نامیده شده اند ؟ فرمود : ایشان فقط از آن رو اُمّی نامیده شده که اهل مکه بوده و مکه اُمّ القری بوده است، این همان کلام خداوند عزّوجل است: «لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُری وَ مَنْ حَوْلَها» {و برای اینکه [مردم] ام القری [=مکه] و کسانی را که پیرامون آنند هشدار دهی.} این روست که به ایشان اُمّی گفته شده است .

**[ترجمه]

«۷۲»

ع، علل الشرائع أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ حُکَیْمٍ عَنِ الْبَزَنْطِیِّ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ مِمَّا مَنَّ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۷) أَنَّهُ کَانَ یَقْرَأُ وَ لَا یَکْتُبُ فَلَمَّا تَوَجَّهَ أَبُو سُفْیَانَ إِلَی أُحُدٍ کَتَبَ الْعَبَّاسُ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَجَاءَهُ الْکِتَابُ وَ هُوَ فِی بَعْضِ حِیطَانِ الْمَدِینَهِ فَقَرَأَهُ وَ لَمْ یُخْبِرْ أَصْحَابَهُ وَ أَمَرَهُمْ أَنْ یَدْخُلُوا الْمَدِینَهَ فَلَمَّا

۱- علل الشرائع: ۵۳، معانی الأخبار: ۲۰.

۲- بصائر الدرجات: ۶۲. الاختصاص: مخطوط.

۳- فی نسخه المصنّف و علل الشرائع: و هو الذی. و البصائر و المصحف الشریف خالیان عن العاطف.

۴- علل الشرائع: ۵۲.

۵- بصائر الدرجات: ۶۲ و فیه: علی بن أسباط أو غیره.

۶- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

۷- علی رسوله خ ل.

دَخَلُوا الْمَدِينَهَ أَخْبَرَهُمْ (۱).

**[ترجمه]علل الشرائع: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: از جمله آن‌چه که خداوند با آن بر رسول خدا صلی الله علیه و آله منت نهاد این بود که ایشان می‌خواند و نمی‌نوشت. این‌چنین وقتی ابوسفیان راهیِ جنگ اُحد شد عباس به پیامبر صلی الله علیه و آله نامه نوشت. نامه در حالی به حضرت رسید که ایشان در حواشی مدینه بود. پیامبر صلی الله علیه و آله نامه را خواند اما اصحاب خود را از آن باخبر نکرد و به آنان دستور داد وارد مدینه شوند.

وقتی وارد مدینه شدند آنان را باخبر کرد - . علل الشرائع: ۵۳ - .

**[ترجمه]

بیان

یمکن الجمع بین هذه الأخبار بوجهین الأول أنه صلی الله علیه و آله کان یقدر علی الکتابه و لکن کان لا یکتب لضرب من المصلحه الثانی أن نحمل أخبار عدم الکتابه و القراءه علی عدم تعلمها من البشر و سائر الأخبار علی أنه کان یقدر علیهما بالإعجاز و کیف لا یعلم من کان عالما بعلوم الأولین و الآخرین إن هذه النقوش موضوعه لهذه الحروف و من کان یقدر بإقدار الله تعالی له علی شق القمر و أکبر منه کیف لا یقدر علی نقش الحروف و الکلمات علی الصحائف و الألواح و الله تعالی یعلم.

**[ترجمه]بر دو وجه می‌توان این اخبار را با هم جمع کرد. نخست این‌که پیامبر صلی الله علیه و آله بر نوشتن توانا بوده اما بنا به مصلحتی نمی‌نوشته است. دوم این‌که اخبار دالّ بر عدم نوشتن و خواندن حضرت را بر این حمل کنیم که ایشان این دو را از بشر نیاموخته بوده و بقیه اخبار را بر این‌که حضرت به اعجاز بر این دو توانا شده بوده است. چگونه کسی که از علوم پیشینیان و پسینیان آگاه بوده نمی‌دانسته این نقش‌ها بنا به دلالت بر این حروف وضع شده و چگونه کسی که با قدرت‌بخشی خداوند متعال بر شکافتن ماه و کارهای بزرگ‌تر از آن توانا بوده نمی‌توانسته نقش حروف و کلمات را بر صفحه‌ای یا لوحی بیاندازد؟! خدای متعال می‌داند.

**[ترجمه]

«۷۳»

ع، علل الشرائع الطَّالَقَانِيُّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِسْحَاقَ الْمَادَرَائِيِ (۲) عَنْ أَبِی قِلَابَهَ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ غَانِمِ بْنِ الْحَسَنِ السَّعْدِيِّ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ خَالِدٍ الْمَكِّيِّ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ علیه السلام قَالَ: مَا أَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَی كِتَاباً وَ لَا وَحْياً إِلَّا بِالْعَرَبِيَّهِ فَكَانَ يَقَعُ فِی مَسَامِعِ الْأَنْبِيَاءِ بِأَلْسِنَهِ قَوْمِهِمْ وَ كَانَ يَقَعُ فِی مَسَامِعِ نَبِيِّنَا صلی الله علیه و آله بِالْعَرَبِيَّهِ فَإِذَا كَلَّمَ بِهِ قَوْمَهُمْ (۳) كَلَّمَهُمْ بِالْعَرَبِيَّهِ فَيَقَعُ فِی مَسَامِعِهِمْ بِلِسَانِهِمْ وَ كَانَ أَحَدٌ لَا يُخَاطِبُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِأَيِّ لِسَانٍ خَاطَبَهُ إِلَّا وَقَعَ فِی مَسَامِعِهِ

بِالْعَرَبِيَّهِ كُلَّ ذَلِکَ يُتَرْجِمُ جَبْرَئِيلُ عليه السلام لَهُ وَ عَنْهُ تَشْرِيفاً مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ صلى الله عليه و آله (۴).

**[ترجمه]علل الشرائع: امام جعفر صادق علیه السلام از پدر ارجمند خود نقل کرده که ایشان فرمود: خداوند تبارک و تعالی هیچ کتاب یا وحیی را جز به زبان عربی نازل نکرده، اما این‌ها به زبان قوم پیامبران بر گوش ایشان می‌نشسته و به گوش پیامبر ما صلی الله علیه و آله به همان عربی نشسته است. این گونه وقتی حضرت با قوم خود سخن می گفته به زبان عربی سخن می... گفته و سخنان ایشان به زبان خودشان بر گوش‌هایشان می‌نشسته است. هر کس با هر زبانی با پیامبر صلی الله علیه و آله هم... سخن می‌شده آن سخن به زبان عربی به گوش حضرت می‌نشسته است. جبرئیل همه این سخنان را برای حضرت و از ایشان ترجمه می کرده و این منزلتی از سوی خداوند متعال بوده است - . علل الشرائع: ۵۳ - .

**[ترجمه]

«۷۴»

یر، بصائر الدرجات الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هِلَالٍ عَنْ خَلَفِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَجَّاجِ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام إِنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله كَانَ يَقْرَأُ وَ يَكْتُبُ وَ يَقْرَأُ مَا لَمْ يُكْتَبْ (۵).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله هم می‌خواند و هم می‌نوشت و هم نانوشته را می‌خواند - . بصائر الدرجات: ۶۲ - .

**[ترجمه]

«۷۵»

قب، المناقب لابن شهرآشوب قَوْلُهُ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ وَ قَالَ عليه السلام نَحْنُ أُمَّهٌ أُمِّيَّهٌ لَا نَكْتُبُ وَ لَا نَحْسُبُ

۱- علل الشرائع: ۵۳.

۲- في المصدر: الماذرائي بالبصره. أقول: لعل الصحيح ما في المتن بالدال المهمله، نسبه إلى مادرايا من أعمال البصره.

۳- في المصدر: قومه.

۴- علل الشرائع: ۵۳.

۵- بصائر الدرجات: ۶۲.

وَ قِيلَ أَمِّيٌّ مَنْسُوبَهٌ إِلَى أَمَّهٍ يَعْنِى جَمَاعَهً عَامَّهً وَ الْعَامَّهُ لَا تَعْلَمُ الْكِتَابَهَ وَ يُقَالُ سُمِّيَ بِذَلِكَ لِأَنَّهُ مِنَ الْعَرَبِ وَ تُدْعَى الْعَرَبُ الأميون (الْأُمِّيِّينَ) قَوْلُهُ هُوَ الَّذِى بَعَثَ فِى الْأُمِّيِّينَ وَ قِيلَ لِأَنَّهُ يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَهِ أُمَّتِى أُمَّتِى وَ قِيلَ لِأَنَّهُ الْأَصْلُ وَ هُوَ بِمَنْزِلَهِ الْأُمِّ الَّتِى يَرْجِعُ الْأَوْلَادُ إِلَيْهَا وَ مِنْهُ أُمُّ الْقُرَى وَ قِيلَ لِأَنَّهُ لِأُمَّتِهِ بِمَنْزِلَهِ الْوَالِدَهِ الشَّفِيقَهِ بِوَلَدِهَا فَإِذَا نُودِىَ فِى الْقِيَامَهِ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ تُمْسِكُ بِأُمَّتِهِ وَ قِيلَ مَنْسُوبَهٌ إِلَى أُمٍّ وَ هِيَ لَا تَعْلَمُ الْكِتَابَهَ لِأَنَّ الْكِتَابَهَ مِنْ أَمَارَاتِ الرِّجَالِ وَ قَالُوا نُسِبَ إِلَى أُمَّهٍ يَعْنِى الْخِلْقَهَ قَالَ الْأَعْشَى وَ إِنَّ مُعَاوِيَهَ الْأَكْرَمِينَ حِسَانُ الْوُجُوهِ طِوَالُ الْأُمَم قَالَ الْمُرْتَضَى فِى قَوْلِهِ تَعَالَى وَ ما كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتابٍ الْآيَهَ ظَاهِرُ الْآيَهِ يَقْتَضِى نَفْىَ الْكِتَابَهِ وَ الْقِرَاءَهِ بِمَا قَبْلَ النُّبُوَّهِ دُونَ مَا بَعْدَهَا وَ لِأَنَّ التَّعْلِيلَ فِى الْآيَهِ يَقْتَضِى اخْتِصَاصَ النَّفْىِ بِمَا قَبْلَ النُّبُوَّهِ لِأَنَّهُمْ إِنَّمَا يَرْتَابُونَ فِى نُبُوَّتِهِ لَوْ كَانَ يُحْسِنُهَا قَبْلَ النُّبُوَّهِ فَأَمَّا بَعْدَهَا فَلَا تَعَلُّقَ لَهُ بِالرِّيبَهِ فَيَجُوزُ أَنْ يَكُونَ تَعَلَّمَهُمَا مِنْ جَبْرَئِيلَ بَعْدَ النُّبُوَّهِ وَ يَجُوزُ أَنْ لَمْ يَتَعَلَّمْ فَلَا يَعْلَمَ قَالَ الشَّعْبِيُّ وَ جَمَاعَهٌ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ مَا مَاتَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله حَتَّى كَتَبَ وَ قَرَأَ وَ قَدْ شَهَرَ فِى الصِّحَاحِ وَ التَّوَارِيخِ قَوْلُهُ صلى الله عليه و آله ايتُونِى بِدَوَاهٍ وَ كَتِفٍ أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَاباً لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَداً (1).

ص: ۱۳۵

۱- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۶۱.

**[ترجمه]مناقب: امام علیه السلام درباره کلام حق تعالی «النَّبِیَّ الْأُمِّیَّ الَّذِی یَجِدُونَهُ» - . اعراف / ۱۵۷ - {این پیامبر درس... نخوانده که او را می‌یابند} فرمود: ما امتی اُمّی هستیم که نمی‌نویسیم و حساب نمی‌کنیم.

ص: ۱۳۴

نیز گفته شده اُمّی منسوب به امت است یعنی جماعتِ عوام و عوام نوشتن نمی‌دانند. همچنین می‌گویند پیامبر صلی الله علیه و آله از آن رو چنین نامیده شده که از عرب بوده و به عرب قوم اُمّی می‌گویند، خداوند متعال فرموده: «هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ» - . جمعه / ۲ -

{اوست آن کس که در میان بی‌سوادان برانگیخت}. و گفته‌اند از آن روست که حضرت در روز قیامت می‌فرماید: امتم! امتم! و گفته‌اند از آن روست که پیامبر صلی الله علیه و آله اصل است و به منزله اُمّ (مادر) است که فرزندان به سویش بازمی‌گردند، و از همین جمله است اُمّ القری. و می‌گویند از آن روست که حضرت برای امت خود به منزله مادری دلسوز برای فرزند خود است و این‌چنین وقتی ندای قیامت یعنی «یَوْمَ یَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِیهِ» - . عبس / ۳۴ -

{روزی که آدمی از برادرش می‌گریزد} سر داده می‌شود، پیامبر صلی الله علیه و آله از امت خود محافظت می‌کند. و گفته شده اُمّی منسوب است به اُمّ (مادر) که نوشتن نمی‌داند زیرا نوشتن از نشانه‌های مردان است. و گفته‌اند منسوب است به اُمَّه به معنای خلقت و قد و قامت، اعشی می‌گوید: «وَ إِنَّ مُعَاوِیَةَ الْأَکْرَمِینَ حِسَانُ الْوُجُوهِ طِوَالُ الْأُمَم» یعنی به راستی خاندان ارجمند معاویه خوب‌رو و خوش قد و قامت هستند. [سید] مرتضی درباره کلام حق تعالی «وَ ما کُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ کِتابٍ» - . عنکبوت / ۴۸ -

{و تو هیچ کتابی را پیش از این نمی خواندی} می‌گوید: ظاهر آیه نفی نوشتن و خواندن را پیش از نبوت حضرت و نه پس از آن اقتضا می‌کند، چراکه اسلوب تعلیل در آیه اقتضا می‌کند نفی به پیش از نبوت اختصاص داشته باشد چون آن‌ها در صورتی به نبوت حضرت شک می‌کرده‌اند که ایشان پیش از نبوت نوشتن و خواندن بلد بوده باشد، اما پس از نبوت دیگر زمینه‌ای برای آن شک وجود ندارد. بنابراین می‌توان گفت پیامبر صلی الله علیه و آله خواندن و نوشتن را پس از نبوت از جبرئیل آموخته است و می‌توان گفت ایشان نیاموخته و لذا بلد نبوده است. شعبی و جمعی از اهل علم گفته‌اند رسول خدا صلی الله علیه و آله تا پیش از وفات نوشت و خواند. سخن رسول خدا صلی الله علیه و آله در الصحاح و دیگر کتب تاریخ مشهور است که فرمود: برایم دوات و تخته‌ای بیاورید تا نگاشته‌ای برایتان بنویسم که پس از آن هرگز گمراه نخواهید شد - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۶۱ - .

ص: ۱۳۵

**[ترجمه]

باب ۷ آخر نادر فی معنی کونه صلی الله علیه و آله یتیما و ضالا و عائلا

اشاره

و معنی انشراح صدره و علة یتمه و العلة التی من أجلها لم یبق له صلی الله علیه و آله ولد ذکر

**[ترجمه]در معنای این‌که رسول خدا صلی الله علیه و آله یتیم و ضالّ و عائل بوده و نیز معنای انشراح صدر حضرت و علت یتیم بودن ایشان و بیان سبب آن‌که از پیامبر صلی الله علیه و آله فرزند پسری بر جا نماند.

**[ترجمه]

الآیات

الضحی: «وَ الضُّحی*وَ اللَّیْلِ إِذا سَجی* ما وَدَّعَکَ رَبُّکَ وَ ما قَلی* وَ لَلْآخِرَةُ خَیْرٌ لَکَ مِنَ الْأُولی* وَ لَسَوْفَ یُعْطِیکَ رَبُّکَ فَتَرْضی* أَ لَمْ یَجِدْکَ یَتِیماً فَآوی* وَ وَجَدَکَ ضَالًّا فَهَدی* وَ وَجَدَکَ عائِلًا فَأَغْنی* فَأَمَّا الْیَتِیمَ فَلا تَقْهَرْ* وَ أَمَّا السَّائِلَ فَلا تَنْهَرْ* وَ أَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّکَ فَحَدِّثْ»(۱-۱۱)

الإنشراح: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ* أَ لَمْ نَشْرَحْ لَکَ صَدْرَکَ* وَ وَضَعْنا عَنْکَ وِزْرَکَ *الَّذِی أَنْقَضَ ظَهْرَکَ* وَ رَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ* فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْراً* إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْراً* فَإِذا فَرَغْتَ فَانْصَبْ* وَ إِلی رَبِّکَ فَارْغَبْ»(۱-۸)

lt;meta info="- «وَ الضُّحی * وَ اللَّیْلِ إِذا سَجی * ما وَدَّعَکَ رَبُّکَ وَ ما قَلی * وَ لَلْآخِرَةُ خَیْرٌ لَکَ مِنَ الْأُولی * وَ لَسَوْفَ یُعْطِیکَ رَبُّکَ فَتَرْضی * أَ لَمْ یَجِدْکَ یَتِیماً فَآوی * وَ وَجَدَکَ ضَالًّا فَهَدی * وَ وَجَدَکَ عائِلًا فَأَغْنی * فَأَمَّا الْیَتِیمَ فَلا تَقْهَرْ * وَ أَمَّا السَّائِلَ فَلا تَنْهَرْ * وَ أَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّکَ فَحَدِّثْ» - . ضحی / ۱ - ۱۱ -

{سوگند به روشنایی روز، سوگند به شب چون آرام گیرد، [که] پروردگارت تو را وانگذاشته و دشمن نداشته است، و قطعا آخرت برای تو از دنیا نیکوتر خواهد بود، و بزودی پروردگارت تو را عطا خواهد داد تا خرسند گردی، مگر نه تو را یتیم یافت پس پناه داد، و تو را سرگشته یافت پس هدایت کرد، و تو را تنگدست یافت و بی نیاز گردانید، و اما [تو نیز به پاس نعمت ما] یتیم را میازار، و گدا را مران، و از نعمت پروردگار خویش [با مردم] سخن گوی.}

- «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ * أَ لَمْ نَشْرَحْ لَکَ صَدْرَکَ * وَ وَضَعْنا عَنْکَ وِزْرَکَ * الَّذِی أَنْقَضَ ظَهْرَکَ * وَ رَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ * فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْراً * إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْراً * فَإِذا فَرَغْتَ فَانْصَبْ * وَ إِلی رَبِّکَ فَارْغَبْ» - . انشراح / ۱ - ۸ -

{به نام خداوند رحمتگر مهربان، آیا برای تو سینه ات را نگشاده ایم، و بار گرانت را از [دوش] تو برنداشتیم، [باری] که [گویی] پشت تو را شکست، و نامت را برای تو بلند گردانیدیم، پس [بدان که] با دشواری آسانی است، آری با دشواری آسانی است، پس چون فراغت یافتی به طاعت درکوش، و با اشتیاق به سوی پروردگارت روی آور.}

**[ترجمه]

تفسیر

قـال المفسـرون فى سـبب نزول سـوره الضـحى قـال ابن عبـاس: احتبس الوحى عنه صـلى الله عليه و آله خمسه عشـر يومـا فقـال المشـركون إن محمـدا صـلى الله عليه و آله قـد ودعه ربه و قلاه و لو كان أمره من الله تعالى لتتابع عليه فنزلت و قيل إنما احتبس اثنى عشـر يومـا و قيـل أربعين يوما و قيل سألت اليهود رسول الله صـلى الله عليه و آله عن ذى القرنين و أصـحاب الكهف و عن الروح فقال سأخبركم غدا و لم يقل إن شاء الله فاحتبس عنه الوحى هذه الأيام فاغتم لشـماته الأعداء فنزلت تسليه لقلبه وَ الضُّحى أى وقت ارتفاع الشـمس أو النهار وَ اللَّيْلِ إِذا سَـجى أى سكن أهله أو ركد ظلامه ما وَدَّعَكَ رَبُّكَ ما قطعك ربك قطع المودع و هو جواب القسم وَ مـا قَلى أى مـا أبغضـك وَ لَسَوْفَ يُعْطِيـكَ رَبُّكَ فَتَرْضـى أى من الحوض و الشـفاعه و سائر ما أعـد له من الكرامه أو فى الدنيا أيضا من إعلاء الدين و قمع الكافرين أَ لَمْ يَجِدْكَ يَتِيماً فَآوى قال الطبرسى رحمه الله فى

ص: ۱۳۶

معناه قولان أحدهما أنه تقرير لنعمه الله عليه حين مات أبوه و بقى يتيما فآواه الله بأن سخر له عبد المطلب ثم أبا طالب (۱) و كان صلى الله عليه و آله مات أبوه و هو فى بطن أمه أو بعد ولادته بمده قليله و ماتت أمه و هو ابن سنتين و مات جده و هو ابن ثمانى سنين.

و سئل الصادق عليه السلام لم أوتم النبى صلى الله عليه و آله عن أبويه فقال لئلا يكون لمخلوق عليه حق..

و الآخر أن يكون المعنى أ لم يجدك واحدا لا مثل لك فى شرفك و فضلك فآواك إلى نفسه و اختصك برسالته من قولهم دره يتيمه إذا لم يكن لها مثل و قيل فآواك أى جعلك مأوى للأيتام بعد أن كنت يتيما و كفيلا للأنام بعد أن كنت مكفولا.

وَ وَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدى فيه أقوال: أحدها وجدك ضالا عما أنت عليه الآن من النبوه و الشريعه أى كنت غافلا عنهما فهداك إليهما و نظيره ما كُنْتَ تَدْرِی مَا الْكِتابُ وَ لَا الْإِيمانُ و قوله وَ إِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغافِلِينَ فمعنى الضلال على هذا هو الذهاب عن العلم مثل قوله تعالى أَنْ تَضِلَّ إِحْداهُما و ثانيها أن المعنى وجدك متحيرا لا تعرف وجوه معاشك فهداك إليها فإن الرجل إذا لم يهتد إلى طريق مكسبه يقال إنه ضال. (۲) و ثالثها أن المعنى وجدك لا تعرف الحق فهداك إليه بإتمام العقل و نصب الأدله و الألطاف حتى عرفت الله بصفاته بين قوم ضلال مشركين.

و رابعها وجدك ضالا فى شعاب مكه فهداك إلى جدك عبد المطلب فروى أنه ضل فى شعاب مكه و هو صغير فرآه أبو جهل و رده إلى جده عبد المطلب فمن الله سبحانه بذلك عليه إذ رده إلى جده على يدى عدوه عن ابن عباس.

و خامسها ما روى أن حليمه بنت أبى ذؤيب لما أرضعته مده و قضت حق الرضاع ثم أرادت رده إلى جده جاءت به حتى قربت من مكه فضل فى الطريق فطلبته جزعه

۱- فى المصدر زياده هى: و سخره للاشفاق عليه و حببه إليه حتّى كان أحبّ إليه من أولاده، فكفله و رباه، و اليتيم من لا أب له.

۲- فى المصدر: انه ضال لا يدرى إلى أين يذهب، و من أى وجه يكتسب.

و كانت تقول لئن لم أره لأرمين نفسى عن شاهق و جعلت تصيح وا محمداه قالت فدخلت مكه على تلك الحال فرأيت شيخا متوكئا على عصا فسألنى عن حالى فأخبرته فقال لا تبكى فأنا أدلك على من يرده عليك فأشار إلى هبل صنمهم الأعظم و دخل البيت و طاف بهبل و قبل رأسه و قال يا سيداه لم تزل منتك جسيمه رد محمدا على هذه السعديه قال (۱) فتساقطت الأصنام لما تفوه باسم محمد صلى الله عليه و آله و سمع صوت إن هلاكنا على يدى محمد فخرج و أسنانه تصطك و خرجت إلى عبد المطلب و أخبرته بالحال فخرج و طاف بالبيت و دعا الله سبحانه فنودى و أشعر بمكانه فأقبل عبد المطلب فتلقاه ورقه بن نوفل فى الطريق فبينا هما يسيران إذا النبى صلى الله عليه و آله قائم تحت شجره يجذب الأغصان و يعبث (۲) بالورق فقال عبد المطلب فداك نفسى و حمله و رده إلى مكه. (۳) و سادسها ما روى أنه صلى الله عليه و آله خرج مع عمه أبى طالب فى قافله ميسره (۴) غلام خديجه فبينا هو راكب ذات ليله ظلماء إذ جاء إبليس فأخذ بزمام ناقته فعدل به عن الطريق فجاء جبرئيل عليه السلام فنفخ إبليس (۵) نفخه وقع منها إلى الحبشه و رده إلى القافله فمن الله عليه بذلك.

و سابعها أن المعنى وجدك مضلولا عنك فى قوم لا يعرفون حقك فهداهم إلى معرفتك و أرشدهم إلى فضلك و الاعتراف بصدقك و المراد أنك كنت خاملا لا تذكر و لا تعرف فعرفك الله إلى الناس حتى عرفوك و عظموك.

وَ وَجَدَكَ عائِلًا أى فقيرا لا مال لك فَأَغْنى أى فأغناك بمال خديجه ثم بالغنائم و قيل فأغناك بالقناعه و رضاك بما أعطاك و روى العياشى بإسناده عن أبى الحسن الرضا عليه السلام فى قوله أَ لَمْ يَجِدْكَ يَتِيماً فَآوى قال عليه السلام فردا لا مثل لك فى المخلوقين فآوى الناس إليك.

۱- قالت خ ل.

۲- فى المصدر: و يلعب.

۳- ذكره فى المصدر عن كعب.

۴- مسيره خ ل، أقول: هو وهم.

۵- فى المصدر: فنفخ بابليس.

وَ وَجَدَکَ ضَالًّا فَهَدی أی ضاله فی قوم لا یعرفون فضلک فهداهم إلیک وَ وَجَدَکَ عائِلًا تعول أقواما بالعلم فأغناهم بک.

فَأَمَّا الْیَتِیمَ فَلا تَقْهَرْ أی لا تقهره علی ماله فتذهب بحقه لضعفه و قیل أی لا تحقر الیتیم فقد کنت یتیما وَ أَمَّا السَّائِلَ فَلا تَنْهَرْ أی لا تنهره و لا تردده إذا أتاک یسألک فقد کنت فقیرا فإما أن تطعمه و إما أن ترده ردّا لیّنا وَ أَمَّا بِنِعْمَهِ رَبِّکَ فَحَدِّثْ معناه اذکر نعم الله تعالی و أظهرها و حدث بها انتهی (۱) کلامه رفع الله مقامه.

و قال البیضاوی (۲) فی قوله تعالی أَ لَمْ نَشْرَحْ لَکَ صَدْرَکَ أ لم نفسحه حتی وسع مناجات الحق و دعوه الخلق فکان غائبا حاضرا أو أ لم نفسحه بما أودعنا فیه من الحکم و أزلنا عنه ضیق الجهل أو بما یسرنا لک تلقی الوحی بعد ما کان یشق علیک و قیل إنه إشاره إلی ما روی أن جبرئیل أتی رسول الله صلی الله علیه و آله فی صباه أو یوم المیثاق فاستخرج قلبه و غسله ثم ملأه إیمانا و علما و لعله إشاره إلی نحو ما سبق و معنی الاستفهام إنکار نفی الانشراح مبالغه فی إثباته و لذلک عطف علیه وَ وَضَعْنا عَنْکَ وِزْرَکَ عبأک الثقیل الَّذِی أَنْقَضَ ظَهْرَکَ الذی حمله علی النقیض و هو صوت الرجل عند الانتقاض من ثقل الحمل و هو ما ثقل علیه من فرطاته قبل البعثه أو جهله بالحکم و الأحکام أو حیرته أو تلقی الوحی أو ما کان یری من ضلال قومه مع العجز عن إرشادهم أو من إصرارهم و تعدیهم فی إیذائه حین دعاهم إلی الإیمان.

وَ رَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ بالنبوه و غیرها فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ کضیق الصدر و الوزر المنقض للظهر و ضلال القوم و إیذائهم یُسْراً کالشرح و الوضع و التوفیق للاهتداء و الطاعه فلا تیأس من روح الله إذا عراک ما یغمک إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْراً تکریر للتأکید أو استئناف وعده بأن العسر مشفوع بیسر آخر کثواب الآخره فَإِذا فَرَغْتَ من التبلیغ فَانْصَبْ فأتعب فی العباده شکرا بما عددنا علیک من النعم السالفه و وعدنا بالنعم

۱- مجمع البیان ۱۰: ۵۰۴- ۵۰۶.

۲- ما نقله عن البیضاوی لا ینطبق علی ما فی تفسیره، و الظاهر أنّه أخرجه عن غیره، و لا ینطبق أیضا علی ما قاله الرازیّ و الزمخشریّ فی تفسیرهما.

الآتیه و قیل فَإِذا فَرَغْتَ من الغزو فَانْصَبْ فی العباده أو فَإِذا فَرَغْتَ من الصلاه فَانْصَبْ فی الدعاء وَ إِلی رَبِّکَ فَارْغَبْ بالسؤال و لا تسأل غیره فإنه القادر وحده علی إسعافه. (۱)

أقول: اعلم أن شق بطنه صلی الله علیه و آله فی صغره فی روایات العامه کثیره مستفیضه کما عرفت و أما روایاتنا و إن لم یرد فیها بأسانید معتبره لم یرد نفیها أیضا و لا یأبی عنه العقل أیضا فنحن فی نفیه و إثباته من المتوقفین کما أعرض عنه أکثر علمائنا

ص: ۱۴۰

۱- قال الشریف الرضی قدس اللّه روحه الشریفه فی تلخیص البیان: ۲۷۹: و هذا القول مجاز و استعاره، لان النبیّ صلّی اللّه علیه و آله لا- یجوز أن ینتهی عظم ذنبه إلی حال انقاض الظهر و هو صوت تقعقع العظام من ثقل الحمل، لان هذا القول لا یکون الا کنایه عن الذنوب العظیمه و الافعال القبیحه، و ذلک غیر جائز علی الأنبیاء علیهم السلام، فی قول من لا یجیز علیهم الصغائر و الکبائر، و فی قول من یجیز علیهم الصغائر دون الکبائر، لان اللّه تعالی قد نزههم عن موبقات الآثام و مستحقات «مستقبحات ظ» الافعال، اذ کانوا امناء وحیه، و ألسنه أمره و نهیه، و سفرائه إلی خلقه، و قد استقصینا الکلام فی باب مفرد من کتابنا الکبیر، فنقول: إن المراد هاهنا بوضع الوزر لیس علی ما یظنه المخالفون، من کونه کنایه عن الذنب، و إنّما المراد به ما کان یعانیه النبیّ صلّی اللّه علیه و آله من الأمور المستصعبه و المواقف الخطره فی أداء الرساله، و تبلیغ النذاره، و ما کان یلاقیه صلّی اللّه علیه و آله من مضار قومه، و یتلقاه من مرامی أیدی معشره، و کل ذلک حرج فی صدره، و ثقل علی ظهره، فقرره اللّه تعالی بأنّه أزال عنه تلک المخاوف کلها، و حط عن ظهره تلک الاعباء بأسرها، و أداله من أعدائه، و فضله علی أکفائه، و قدم ذکره علی کل ذکر، و رفع قدره علی کل قدر، حتی أمن بعد الخیفه، و اطمأن بعد القلقه، و خرج من حقائق الضغطه إلی مفاسح الغبطه، و من عقال الانقباض إلی محال الانبساط، فلذلک قال سبحانه: «أَ لَمْ نَشْرَحْ لَکَ صَدْرَکَ* وَ وَضَعْنا عَنْکَ وِزْرَکَ* الَّذِی أَنْقَضَ ظَهْرَکَ* وَ رَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ» و هذه الأمور التی امتن اللّه تعالی علیه بأنّه فعلها به متشابهه فی المعنی، لان شرح الصدر و وضع الوزر إذا کان بمعنی إزاله الثقل من الهم، و رفع الذکر أحوال یشبه بعضها البعض، فلا معنی لتاول الوزر هنا علی أنّه الذنب و المعصیه، و لا دلیل فی الآیه علی ذلک، مع ما فی القول به من الغمز فی مزایا الأنبیاء الذین قد رفع اللّه سبحانه أقدارهم، و أعلی منارهم، و ألزمنا اتباع مناهجهم و ثقیل طرائقهم و تقبل أوامرهم. فان قال قائل: إن هذه السوره مکیه و کان نزولها و هو علیه السلام بعد فی حال الخوف و المراقبه و ضعف الید عن المغالبه، قیل له: لا یمتنع أن یکون اللّه تعالی بشره بما تؤول إلیه عواقب أمره من انجلاء الکربه، و انحسار اللزبه، و قوه السلطان، و انتشار الاعلام، فقام المتوقع من ذلک عنده مقام الواقع لتصدیقه و سکونه إلی صحته، فزال ما کان یعانیه من أثقال الهموم، و یقاسیه من خناق الکروب، و هذا جواب مقنع بتوفیق اللّه و عونه.

المتقدمين (۱) و إن كان يغلب على الظن وقوعه و الله تعالى يعلم و حججه عليهم السلام.

**[ترجمه]مفسران در سبب نزول سوره انشراح آورده‌اند که ابن عباس گفته: پانزده روز وحی از پیامبر صلی الله علیه و آله باز داشته شد، مشرکان گفتند: پروردگار محمد صلی الله علیه و آله او را واگذاشته و با او دشمن شده است، اگر امر محمد صلی الله علیه و آله از سوی خداوند متعال بود برایش ادامه می‌یافت. آن‌گاه این سوره نازل شد. نیز گفته شده دوازده روز و یا به قول دیگر چهل روز وحی از حضرت بازداشته شد. گویند یهودیان از رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره ذو القرنین و اصحاب کهف و روح پرسیدند. ایشان فرمود: فردا آگاهتان می‌کنم. اما نفرمود ان‌شاءالله. این‌چنین در طول آن چند روز وحی از حضرت بازداشته شد و پیامبر صلی الله علیه و آله از شماتت دشمنان اندوهگین شد. آن‌گاه وحی نازل شد تا قلب حضرت را آرام سازد: «وَ الضُّحی» یعنی هنگام بالا آمدن خورشید یا ظهر «وَ اللَّیْلِ إِذا سَجی» یعنی وقتی شب مردمان را آرامش بخشد و تاریکی حکم فرما گردد. «ما وَدَّعَکَ رَبُّکَ» پروردگارت تو را وانگذاشته و از تو نبریده است؛ این جمله جواب قسم است. «وَ ما قَلی» یعنی بر تو خشم نگرفته «وَ لَسَوْفَ یُعْطِیکَ رَبُّکَ فَتَرْضی» یعنی عطایایی همچون حوض و شفاعت و دیگر کراماتی که برای حضرت آماده کرده و همچنین در دنیا همچون فراز آوردن دین و ریشه‌کنی کافران. «أَ لَمْ یَجِدْکَ یَتِیماً فَآوی» طبرسی می‌گوید:

ص: ۱۳۶

در معنای این آیه دو قول هست، یکی این‌که آیه در راستای بیان نعمت خداوند بر رسول خدا صلی الله علیه و آله است در آن هنگام که پدر پیامبر صلی الله علیه و آله درگذشت و ایشان یتیم شد، آن‌گاه خداوند حضرت را پناه داد و عبدالمطلب را و سپس ابوطالب را به خدمت ایشان گمارد. پدر پیامبر صلی الله علیه و آله درگذشت و ایشان در شکم مادر خود بود یا اندک زمانی از ولادت ایشان گذشته بود. مادر حضرت نیز در دوسالگی ایشان جان سپرد و جدّ حضرت در هشت سالگی ایشان.

از امام جعفر صادق علیه السلام پرسیدند چرا پیامبر صلی الله علیه و آله هم از پدر و هم از مادر یتیم شد؟ فرمود: تا از هیچ مخلوقی حقی بر گردن ایشان نباشد.

و قول دیگر بدین معنا: آیا تو را یگانه نیافت آن‌چنان‌که هیچ همتایی در شرافت و فضیلت نداشتی و سپس تو را به نزد خود پناه داد و از برای رسالتش ویژه‌ات گرداند؟ این معنا برگرفته از سخن عرب است که می‌گوید: «دُرّه یتیمه» (دُرّ یگانه) که هیچ همانندی ندارد. نیز گفته‌اند «فَآوی» یعنی پس از آن‌که خود یتیم بودی تو را مأوای یتیمان گرداند و پس از آن‌که خود تحت سرپرستی بودی تو را سرپرست مردمان گرداند.

«وَ وَجَدَکَ ضَالًّا فَهَدی» درباره این آیه اقوالی هست، یکی این‌که تو را از راه نبوت و شریعتی که اکنون بر آن هستی گمراه یافت، یعنی از این دو ناآگاه بودی و خداوند تو را به سوی این دو هدایت کرد، همچون این سخن حق تعالی «ما کُنْتَ تَدْرِی مَا الْکِتابُ وَ لَا الْإِیمانُ» - . شوری / ۵۲ -

{تو نمی دانستی کتاب چیست و نه ایمان [کدام است]} و یا «وَ إِنْ کُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغافِلِینَ» - . یوسف / ۳ - {و تو قطعا

پیش از آن از بی‌خبران بودی} بر این اساس معنای «ضـلال» نداشتن آگاهی است همچون کلام حق تعالی «أَنْ تَضِلَّ إِحْداهُما» - . بقره / ۲۸۲ - {[تـا] اگر یکی از آن دو [زن] فراموش کرد}. دوم این‌که یعنی تو را سرگشـته یافت چنان‌که راه معاش خود را نمی‌دانستی، پس تو را به سوی آن هدایت کرد؛ چون به کسـی که راهی به سوی کسب نداشته باشد «ضالّ» می‌گویند. سوم این‌که یعنی تو را چنان یافت که حقیقت را نمی‌شـناختی و با به کمال رساندن عقل و برافراشتن نشانه‌ها و اظهار الطاف تو را به سوی حقیقت هدایت کرد تا آن‌جا که در میان قومی ناآگاه و مشرک خداوند را به صفاتش شناختی.

چهـارم این‌که تو را در میان دره‌های مکه ره گم کرده یافت و تو را به نزد جـدّت عبـدالمطلب هـدایت کرد، زیرا روایت شـده حضـرت در کودکی میان دره‌های مکه راه را گم کرد، آن‌گاه ابوجهل ایشان را دیـد و نزد عبـدالمطلب بازگردانـد و این‌گونه خداونـد متعال بر پیامبر صـلی الله علیه و آله منت نهاد، چراکه حضـرت را به دست دشـمن ایشان نزد جـدّ خود بازگردانـد. این سخن از ابن عباس روایت شده است.

پنجم آن‌که روایت شـده حلیمه بنت ابی ذؤیب مـدتی پیـامبر صـلی الله علیه و آله را شیر داد و وقـتی حـق شـیردهی را ادا کرد خواست حضـرت را نزد جدّ ایشان بازگرداند. این‌چنین با پیامبر صـلی الله علیه و آله رهسپار شد و چون به نزدیکی مکه رسید حضرت در راه گم شد. حلیمه را ترس فراگرفت

ص: ۱۳۷

و بـا خود گفت: اگر او را پیـدا نکنم خودم را از بلنـدی پرت می‌کنم. او شـروع کرد فریاد بزنـد وا محمـدا. حلیمه می‌گویـد: با همین حـال وارد مکه شـدم، در آن دم پیرمردی را دیـدم که بر عصـایش تکیه زده بود. او جویـای حالم شـد و باخبرش کردم. گفت: گریه نکن، من کسـی را به تو نشان می‌دهم که او را به تو باز می‌گرداند. او سوی هُبَل بت بزرگشان اشاره کرد و داخل کعبه شـد و هُبَل را طواف کرد و سـرش را بوسـید و گفت: ای سـرورم! همواره منت‌های تو شـگفت بوده! محمـد را به این زن اهل سـعد بازگردان. همین‌که آن پیرمرد نام محمـد صـلی الله علیه و آله را بر زبان آورد ناگاه بت‌ها فرو ریختند و صدایی آمد که می‌گفت: نابودی ما به دسـتان محمـد است. پیرمرد در حالی که دنـدان‌هایش به هم می‌خورد بیرون آمـد و نزد عبدالمطلب رفت و او را از ماجرا باخبر کرد. عبـدالمطلب به راه افتاد و کعبه را طواف کرد و به درگاه خداوند متعال دعا کرد. ناگاه ندایی بر او رسـید و او را از جای حضـرت آگاه کرد. عبـدالمطلب راهی شد و در راه به ورقه بن نوفل برخورد. در همان حال که آن دو در راه بودنـد ناگهـان دیدنـد پیامبر صـلی الله علیه و آله به زیر درختی ایسـتاده و شاخه‌هایش را می‌کِشـد و با برگ‌ها بازی می‌کند. عبدالمطلب به حضـرت گفت: جانم به فدایت! و ایشان را به مکه بازگرداند. شـشم این‌که روایت شده پیامبر صـلی الله علیه و آله به همراه عموی خود ابوطـالب در میـان کـاروان میسـره غلام خـدیجه راهی سـفر شـد. در همـان حال که ایشان در تاریکی شب سوار بر ناقه در حرکت بود ناگاه شـیطان آمد و افسار ناقه را گرفت و آن را از جاده منحرف کرد. آن‌گاه جبرئیل آمد و بر سر شیطان چنان فریادی کشید که او را در حبشه افکند و حضرت را به کاروان بازگرداند. این‌چنین خداوند بر پیامبر صلی الله علیه و آله منت نهاد.

هفتم این‌که یعنی تو را در میـان قومی یـافت که از تو ناآگـاه بودنـد و حقّت را نمی‌شـناختند، پس آنان را به سوی شـناخت تو هدایت کرد و سوی فضیلت و اعتراف به راستی تو راهشان نمود. منظور این است که تو ناشناس بودی و کسی از تو یاد نمی...

کرد و تو را نمی‌شناخت، پس خداوند تو را به مردم شناساند تا تو را بشناسند و بزرگت دارند.

«وَ وَجَدَکَ عائِلًا» یعنی فقیری که هیچ مالی نداشتی، «فَأَغْنی» یعنی تو را با مال خدیجه و سپس با غنائم بی‌نیاز کرد. نیز گفته‌اند یعنی تو را با قناعت و رضایت به آن‌چه به تو عطا شده بی‌نیاز کرد. عیاشی با اسناد خود از امام رضا علیه السلام روایت کرده که ایشان درباره کلام حق تعالی «أَ لَمْ یَجِدْکَ یَتِیماً فَآوی» فرمود: تو را یگانه‌ای یافت که در میان آفریدگان هیچ همانندی نداری، پس مردم را به سوی تو پناه داد.

ص: ۱۳۸

«وَ وَجَدَکَ ضَالًّا فَهَدی» یعنی سرگشته در میان قومی که فضیلت تو را نمی‌شناختند، پس آنان را به سوی تو هدایت کرد. «وَ وَجَدَکَ عائِلًا» اقوامی را با علم عیاله و سرپرستی کردی، پس آنان را با تو بی‌نیاز کرد. «فَأَمَّا الْیَتِیمَ فَلا تَقْهَرْ» یعنی بر او و دارایی‌اش چیره مشو که مبادا به سبب ناتوانی‌اش حقّش را ضایع کنی. نیز گفته شده یعنی یتیم را تحقیر مکن که خود یتیم بوده‌ای. «وَ أَمَّا السَّائِلَ فَلا تَنْهَرْ» یعنی اگر نزد تو آمد و چیزی از تو خواست او را مران و طرد مکن که خودت فقیر بوده‌ای؛ یا طعامی به او بده و یا با نرمی او را بازگردان. «وَ أَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّکَ فَحَدِّثْ» یعنی نعمت‌های خداوند متعال را به یاد آور و آن‌ها را نشان بده و از آن‌ها سخن بگو - . مجمع البیان ۱۰: ۵۰۴ - ۵۰۶ - .

بیضاوی - . آن‌چه از بیضاوی نقل شده با آن‌چه در تفسیر وی آمده انطباق ندارد، ظاهرا مؤلف این سخن را برگرفته از جای دیگری آورده است، همچنان‌که با سخنان رازی و زمخشری در تفاسیر آن دو نیز مطابقت ندارد. -

درباره کلام حق تعالی «أَ لَمْ نَشْرَحْ لَکَ صَدْرَکَ» می‌گوید: آیا آن را چنان فراخ نگرداندیم که مناجات حضرت حق و دعوت خلق را در میان گرفت، پس هم غائب بود و هم حاضر ؟ یا آن را با آن‌چه که از حکمت در آن نهادیم و تنگنای جهل را از آن زدودیم فراخ نگرداندیم و یا با آسان کردن دریافت وحی برایت پس از آن‌که برایت سخت بود؟ گویند این اشاره‌ایست به روایتی که می‌گوید جبرئیل در کودکی پیامبر صلی الله علیه و آله و یا در روز میثاق نزد ایشان آمد و قلب ایشان را در آورد و شست و سپس آن را از ایمان و علم پُر کرد. شاید هم اشاره‌ای باشد به همانند اخباری که پیشتر آمد. معنای استفهام در این‌جا انکار نفی انشراح است برای تأکید بر اثبات انشراح، از این رو بر آن عطف شده «وَ وَضَعْنا عَنْکَ وِزْرَکَ» بار سنگینت را «الَّذِی أَنْقَضَ ظَهْرَکَ» که داشت کمرت را خم می‌کرد، «نقیض» صدای چوب است به هنگام شکسته شدن از سنگینی بار؛ منظور سنگینی سختی‌های پیامبر صلی الله علیه و آله پیش از بعثت است یا ناآگاهی ایشان از حکمت و احکام یا سرگشتگی ایشان یا دریافت وحی یا از این‌که گمراهی قوم خود را می‌دیده و نمی‌توانسته هدایتشان کند یا از زیاده‌روی و اصرار آنان در آزار کردن حضرت وقتی آنان را به سوی ایمان آوردن دعوت می‌کرده است.

«وَ رَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ» با نبوت و کراماتی جز آن «فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ» همچون گرفتگیِ سینه و بار کمرشکن و گمراهی قوم و آزاری که می‌کرده‌اند «یُسْراً» همچون گشودگی سینه و برداشتن بار و پیروزی در هدایت و فرمانبرداری قوم؛ پس وقتی به شرایطی در می‌افتی که تو را اندوهگین می‌کند از روح خداوند متعال ناامید مشو که «إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْراً»، این تکرار است برای تأکید و یا استئناف و از سر گیری سخن است برای دادن این وعده که دشواری ملازم آسانی دیگری است همچون پاداش

آخرت، «فَإِذا فَرَغْتَ» از تبلیغ و پیام‌رسانی «فَانْصَبْ» در عبادت بکوش به خاطر شکرگزاری در برابر نعمت‌های پیشینی که بر تو گسیل داشتیم و نعمت‌های پسین که وعده‌اش را داده‌ایم،

ص: ۱۳۹

نیز گفته‌اند «فَإِذا فَرَغْتَ» از جنگ «فَانْصَبْ» در عبادت، و یا «فَإِذا فَرَغْتَ» از نماز «فَانْصَبْ» در دعا «وَ إِلى رَبِّكَ فَارْغَبْ» در خواهش و درخواست، و از کسی جز او مخواه که او به تنهایی قادر است درخواستت را برآورده سازد.

می‌گویم: بدان که شکافته شدن شکم رسول خدا صلی الله علیه و آله در کودکی ایشان در روایات عامه بسیار و فراوانی آمده همچنان‌که پیشتر دانستی. اما روایات ما، اگر چه اسانید معتبری در آن‌ها وارد نیست، نفی‌شان نیز وارد نیست و عقل نیز از پذیرش آن‌ها سر باز نمی‌زند. پس ما بر نفی یا اثبات این موضوع متوقف هستیم همچنان‌که بیشتر علمای متقدممان اجتناب کرده‌اند؛

ص: ۱۴۰

گرچه ظن غالب بر وقوع این ماجرا می‌رود. خدای متعال می‌داند و حجت‌های او علیهم السلام .

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

ن، عيون أخبار الرضا عليه السلام بِالْأَسَانِيدِ الثَّلَاثَةِ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام قَالَ: سُئِلَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِمَ أُوتِمَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله مِنْ أَبَوَيْهِ قَالَ لِئَلَّا يَجِبَ عَلَيْهِ حَقٌّ لِمَخْلُوقٍ (۲).

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا: امام رضا علیه السلام از پدران ارجمند خود علیه السلام نقل فرمود: از امام سجاد علیه السلام پرسیدند چرا پیامبر صلی الله علیه و آله از پدر و مادر یتیم شد؟ ایشان فرمود: برای آن‌که از هیچ مخلوقی حقّی بر حضرت واجب نباشد - . عیون اخبار الرضا: ۲۱۰ - .

**[ترجمه]

«۲»

مع، معاني الأخبار، علل الشرائع حَمْزَةُ الْعَلَوِيُّ عَنْ أَحْمَدَ الْهَمْدَانِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَخِيهِ أَحْمَدَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَرْوَانَ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَيْتَمَ نَبِيَّهُ صلى الله عليه و آله لِئَلَّا يَكُونَ لِأَحَدٍ عَلَيْهِ طَاعَةٌ (۳).

**[ترجمه]معانی الأخبار و علل الشرائع: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: خداوند عزّوجل پیامبرش صلی الله علیه و آله را یتیم گرداند تا اطاعت از کسی بر عهده ایشان نباشد - . معانی الاخبار: ۲۰، علل الشرائع: ۵۵ - .

**[ترجمه]

«۳»

ع، علل الشرائع عَلِيُّ بْنُ حَاتِمٍ الْقَزْوِينِيُّ فِيمَا كَتَبَ إِلَيَّ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ حَمْدَانَ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قُلْتُ لَهُ لِأَيِّ عِلَّةٍ لَمْ يَبْقَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَلَدٌ قَالَ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ خَلَقَ مُحَمَّداً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ نَبِيّاً وَ عَلِيّاً علیه السلام وَصِيّاً فَلَوْ كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَلَدٌ مِنْ بَعْدِهِ كَانَ (۴) أَوْلَى بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام فَكَانَتْ لَا تَثْبُتُ (۵) وَصِيَّةُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۶).

**[ترجمه]علل الشرائع: از عبدالله بن سنان روایت شده است: به امام جعفر صادق علیه السلام عرض کردم: به چه دلیل از رسول خدا صلی الله علیه و آله پسری بر جا نماند؟ فرمود: زیرا خداوند عزّوجل حضرت محمد صلی الله علیه و آله را به عنوان نبیّ و حضرت علی علیه السلام را به عنوان وصیّ آفرید. اگر از رسول خدا صلی الله علیه و آله پس از ایشان پسری بر جا می... ماند او نسبت به رسول خدا صلی الله علیه و آله بر امیرمومنان علیه السلام اولویت داشت و این گونه وصایت امیرمومنان علیه السلام اثبات نمی‌شد - . - .

**[ترجمه]

«۴»

مع، معانی الأخبار ع، علل الشرائع الْقَطَّانُ عَنِ ابْنِ زَكَرِيَّا الْقَطَّانِ عَنِ ابْنِ حَبِيبٍ عَنِ ابْنِ بُهْلُولٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْعَبْدِيِّ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ عَبَايَةَ بْنِ رِبْعِيٍّ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: سُئِلَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ أَ لَمْ يَجِدْكَ يَتِيماً فَآوى قَالَ إِنَّمَا سُمِّيَ يَتِيماً لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لَهُ نَظِيرٌ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَ (۷) مُمْتَنّاً عَلَيْهِ

۱- لعل المتقدمين من علمائنا أعرضوا عن ذكره لغرابته و شذوذه، و عدم وروده فی حديث صحيح عن طريق المعصومين.

۲- عيون أخبار الرضا: ۲۱۰.

۳- معانی الأخبار: ۲۰، علل الشرائع: ۵۵.

۴- لكان خ ل.

۵- فيه غموض، لان الوصايه و الخلافه عند الإماميّه تثبت بنص النبيّ صلّى اللّه عليه و آله، عن اللّه، فهی موهبه الهيه و لا يشترط فيها فقدان الولد أو وجوده.

۶- علل الشرائع: ۵۵.
۷- فی المصدر: فقال اللّه.

نِعَمَهُ أَ لَمْ یَجِدْکَ یَتِیماً أَیْ وَحِیداً لَا نَظِیرَ لَکَ فَآوی إِلَیْکَ النَّاسَ وَ عَرَّفَهُمْ فَضْلَکَ حَتَّی عَرَفُوکَ وَ وَجَدَکَ ضَالًّا یَقُولُ مَنْسُوباً عِنْدَ قَوْمِکَ إِلَی الضَّلَالَهِ فَهَدَاهُمْ بِمَعْرِفَتِکَ وَ وَجَدَکَ عائِلًا یَقُولُ فَقِیراً عِنْدَ قَوْمِکَ یَقُولُونَ لَا مَالَ لَکَ فَأَغْنَاکَ اللَّهُ بِمَالِ خَدِیجَهَ ثُمَّ زَادَکَ مِنْ فَضْلِهِ فَجَعَلَ دُعَاءَکَ مُسْتَجَاباً حَتَّی لَوْ دَعَوْتَ عَلَی حَجَرٍ أَنْ یَجْعَلَهُ اللَّهُ لَکَ ذَهَباً لَنَقَلَ عَیْنَهُ إِلَی مُرَادِکَ وَ أَتَاکَ بِالطَّعَامِ حَیْثُ لَا طَعَامَ وَ أَتَاکَ بِالْمَاءِ حَیْثُ لَا مَاءَ وَ أَعَانَکَ (۱) بِالْمَلَائِکَهِ حَیْثُ لَا مُغِیثَ فَأَظْفَرَکَ بِهِمْ عَلَی أَعْدَائِکَ (۲).

**[ترجمه]معانی الأخبار و علل الشرائع: از ابن عباس درباره کلام خداوند متعال «أَ لَمْ یَجِدْکَ یَتِیماً فَآوی» پرسیدند وی گفت: پیامبر صلی الله علیه و آله از آن رو یتیم نامیده شد که از میان پیشینیان و پسینیان هیچ کس بر روی زمین همتای ایشان نبود. این‌چنین خداوند عزوجل با شمردن نعمت‌هایش بر او فرمود:

ص: ۱۴۱

«أَ لَمْ یَجِدْکَ یَتِیماً» یعنی یگانه‌ای که هیچ همتایی نداشتی «فَآوی» مردم را به سوی تو پناه داد و فضیلت تو را به آنان شناساند تا تو را شناختند «وَ وَجَدَکَ ضَالًّا» می‌فرماید نزد قومت به گمراهی منسوب بودی اما آنان را با شناخت تو هدایت کرد «وَ وَجَدَکَ عائِلًا» می‌فرماید نزد قومت فقیر بودی و می گفتند هیچ مالی نداری، اما خداوند تو را با مال خدیجه بی‌نیاز کرد سپس از فضل خود بر تو افزود و دعایت را مستجاب کرد آن‌چنان که اگر نزد سنگی دعا می کردی که خداوند آن را برایت طلا کند هر آینه همان سنگ را به خواسته‌ات تبدیل می کرد، او آن جایی که هیچ غذایی نبود برایت غذا می‌رساند و آن جایی که هیچ آبی نبود برایت آب می‌رساند و آن جایی که هیچ فریادرسی نبود با فرشتگان تو را یاری می کرد و این‌چنین با فرشتگانش تو را بر دشمنانت پیروز گرداند - . معانی الاخبار: ۲۰، علل الشرائع: ۵۴ و ۵۵ - .

**[ترجمه]

«۵»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام فِی خَبَرِ ابْنِ الْجَهْمِ (۳) عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِنَبِیِّهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله أَ لَمْ یَجِدْکَ یَتِیماً فَآوی یَقُولُ أَ لَمْ یَجِدْکَ وَحِیداً فَآوَی إِلَیْکَ النَّاسَ وَ وَجَدَکَ ضَالًّا یَعْنِی عِنْدَ قَوْمِکَ فَهَدی أَیْ هَدَاهُمْ إِلَی مَعْرِفَتِکَ وَ وَجَدَکَ عائِلًا فَأَغْنی یَقُولُ أَغْنَاکَ بِأَنْ جَعَلَ دُعَاءَکَ مُسْتَجَاباً (۴).

**[ترجمه]عیون الأخبار: امام رضا علیه السلام فرمود: خداوند عزّوجل به حضرت محمد صلی الله علیه و آله فرمود: «أَ لَمْ یَجِدْکَ یَتِیماً فَآوی» می‌فرماید آیا تو را یگانه نیافت و مردم را به سوی تو پناه داد «وَ وَجَدَکَ ضَالًّا» یعنی در نظر قومت «فَهَدی» یعنی آنان را با شناخت تو هدایت کرد «وَ وَجَدَکَ عائِلًا فَأَغْنی» می‌فرماید تو را این‌چنین بی‌نیاز کرد که دعایت را مستجاب قرار داد - . عیون اخبار الرضا: ۱۱۱ - .

**[ترجمه]

«۶»

فس، تفسير القمی عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ خَالِدِ بْنِ یَزِیدَ عَنْ أَبِی الْهَیْثَم عَنْ زُرَارَهَ عَنْ الْإِمَامَیْنِ علیهما السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَی أَ لَمْ یَجِدْکَ یَتِیماً فَآوی أَیْ فَآوَی إِلَیْکَ النَّاسَ وَ وَجَدَکَ ضَالًّا فَهَدی أَیْ هَدَی إِلَیْکَ قَوْماً لَا یَعْرِفُونَکَ حَتَّی عَرَفُوکَ وَ وَجَدَکَ عائِلًا فَأَغْنی أَیْ وَجَدَکَ تَعُولُ أَقْوَاماً فَأَغْنَاهُمْ بِعِلْمِکَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ ثُمَّ قَالَ (۵) أَ لَمْ یَجِدْکَ یَتِیماً فَآوی قَالَ الْیَتِیمُ الَّذِی لَا مِثْلَ لَهُ وَ لِذَلِکَ سُمِّیَتِ الدُّرَّهُ الْیَتِیمَهَ لِأَنَّهُ لَا مِثْلَ لَهَا وَ وَجَدَکَ عائِلًا فَأَغْنی بِالْوَحْیِ فَلَا تَسْأَلُ عَنْ شَیْ ءٍ أَحَداً وَ وَجَدَکَ ضَالًّا فَهَدی قَالَ وَجَدَکَ ضَالًّا فِی قَوْمٍ لَا یَعْرِفُونَ فَضْلَ نُبُوَّتِکَ فَهَدَاهُمُ اللَّهُ بِکَ (۶).

۱- فی المصدر: أغاثک.

۲- معانی الأخبار: ۲۰، علل الشرائع: ۵۴ و ۵۵.

۳- و الخبر طویل قطعه المصنّف، و لم یذکر إسناده، و ذکره الصدوق بهذا الاسناد: تمیم ابن عبد اللّه بن تمیم القرشیّ رضی اللّه عنه قال: حدّثنی أبی، عن حمدان بن سلیمان النیسابوریّ، عن علی بن محمّد بن الجهم.

۴- عیون أخبار الرضا: ۱۱۱.

۵- فی قوله خ ل.

۶- تفسیر القمّیّ: ۷۲۹ و المراد بالامامین فی صدر الحدیث الباقر و الصادق علیهما السلام.

**[ترجمه]تفسیر قمی: از امام جعفر صادق علیه السلام و امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان درباره کلام حق تعالی فرمودند: «أَ لَمْ یَجِدْکَ یَتِیماً فَآوی»

یعنی مردم را به سوی تو پناه داد «وَ وَجَدَکَ ضَالًّا فَهَدی» یعنی قومی را که تو را نمی‌شناختند به سویت هدایت کرد تا این‌که شناختندت «وَ وَجَدَکَ عائِلًا فَأَغْنی» یعنی تو را در حالی یافت که مردمانی را عیاله و سرپرستی می‌کردی و آنان را با علم تو بی‌نیاز کرد. علی بن ابراهیم گفت: «أَ لَمْ یَجِدْکَ یَتِیماً فَآوی» یعنی یگانه‌ای که هیچ همانندی ندارد، از این روست که دُرّ را یتیم نامیده‌اند زیرا هیچ همانندی ندارد «وَ وَجَدَکَ عائِلًا فَأَغْنی» با وحی، آن‌چنان که از هیچ کس هیچ چیزی نخواهی «وَ وَجَدَکَ ضَالًّا فَهَدی» تو را در میان قومی یافت که فضیلت نبوت را نمی‌شناختند و آنان را با وجود تو هدایت کرد - . تفسیر قمی: ۷۲۹ - .

ص: ۱۴۲

**[ترجمه]

«۷»

صح، صحیفه الرضا علیه السلام عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ: سُئِلَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ علیهم السلام لِمَ أُوتِمَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مِنْ أَبَوَیْهِ قَالَ لِئَلَّا یُوجَدَ عَلَیْهِ حَقٌّ لِمَخْلُوقٍ (۱).

**[ترجمه]صحیفه الرضا : امام رضا علیه السلام از پدران ارجمند خود نقل فرمود: از امام محمد باقر علیه السلام پرسیدند چرا پیامبر صلی الله علیه و آله از پدر و مادر یتیم شد؟ ایشان فرمود: برای آن‌که هیچ حقی برای هیچ مخلوقی بر ایشان نباشد - . صحیفه الرضا: ۳۸ - .

**[ترجمه]

«۸»

کنز، کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ أَبِی دَاوُدَ عَنْ بَکَّارٍ (۲) عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ (۳) عَنْ عَلِیِّ بْنِ عُبَیْدِ اللَّهِ (۴) بْنِ الْعَبَّاسِ قَالَ: عُرِضَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا هُوَ مَفْتُوحٌ عَلَی أُمَّتِهِ مِنْ بَعْدِهِ کَفْراً کَفْراً فَسُرَّ بِذَلِکَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی وَ لَلْآخِرَهُ خَیْرٌ لَکَ مِنَ الْأُولی وَ لَسَوْفَ یُعْطِیکَ رَبُّکَ فَتَرْضی قَالَ فَأَعْطَاهُ اللَّهُ أَلْفَ قَصْرٍ فِی الْجَنَّهِ تُرَابُهُ الْمِسْکُ فِی کُلِّ قَصْرٍ مَا یَنْبَغِی لَهُ مِنَ الْأَزْوَاجِ وَ الْخَدَمِ (۵).

**[ترجمه]کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره: از ابن عباس روایت شده که وی گفت: به رسول خدا صلی الله علیه و آله نشان داده شد که پس از ایشان چه آبادی‌هایی به روی امتش باز می‌شود و رسول خدا صلی الله علیه و آله از این خبر شادمان شد. آن‌گاه خداوند متعال نازل فرمود: «وَ لَلْآخِرَهُ خَیْرٌ لَکَ مِنَ الْأُولی وَ لَسَوْفَ یُعْطِیکَ رَبُّکَ فَتَرْضی» و خداوند به حضرت

هزار قصر در بهشت عطا کرد که خاکشان از مشک است و در هر قصر هر آن‌چه از زوج و خادمان بخواهد هست – . کنز جامع الفوائد: ۳۹۱ و ۳۹۲؛ این کتاب مختصری است از کتاب تأویل الآیات الظاهره فی فضائل العتره الطاهره. – .

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری أهل الشام یسمون القریه کفرا و منه الحدیث عرض علی رسول الله صلی الله علیه و آله ما هو مفتوح علی أمته بعده کفرا کفرا فسر بذلک أی قریه قریه.

**[ترجمه]جزری می گوید: اهالی شام به آبادی می گویند «کَفر»؛ در این حدیث نیز «کَفر» به معنای آبادی است.

**[ترجمه]

«۹»

کنز، کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یُونُسَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِیسَی عَنِ الصَّادِقِ عَنْ أَبِیهِ علیه السلام عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَی فَاطِمَهَ علیها السلام وَ هِیَ تَطْحَنُ بِالرَّحَی وَ عَلَیْهَا کِسَاءٌ مِنْ أَجِلَّهِ الْإِبِلِ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَیْهَا بَکَی وَ قَالَ لَهَا یَا فَاطِمَهُ تَعَجَّلِی مَرَارَهَ الدُّنْیَا لِنَعِیمِ الْآخِرَهِ غَداً فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَیْهِ وَ لَلْآخِرَهُ خَیْرٌ لَکَ مِنَ الْأُولی وَ لَسَوْفَ یُعْطِیکَ رَبُّکَ فَتَرْضی (۶).

**[ترجمه]کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره: امام جعفر صادق علیه السلام از جابر بن عبدالله نقل فرمود که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله بر حضرت فاطمه سلام الله علیها وارد شد. حضرت فاطمه سلام الله علیها داشت با آسیاب آرد می‌ساخت و ردایی از پشم شتر بر تن داشت. وقتی نگاه پیامبر صلی الله علیه و آله به ایشان افتاد گریست و فرمود: ای فاطمه! زود تلخی دنیا را به سوی آسایش فردای آخرت پشت سر بگذار. آن گاه خداوند متعال نازل فرمود: «وَ لَلْآخِرَهُ خَیْرٌ لَکَ مِنَ الْأُولی وَ لَسَوْفَ یُعْطِیکَ رَبُّکَ فَتَرْضی» – . کنز جامع الفوائد: ۳۹۲ – .

**[ترجمه]

«۱۰»

کنز، کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ النَّوْفَلِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْکَاتِبِ عَنْ عِیسَی بْنِ مِهْرَانَ بِإِسْنَادِهِ إِلَی زَیْدِ بْنِ عَلِیٍّ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَی وَ لَسَوْفَ یُعْطِیکَ رَبُّکَ فَتَرْضی قَالَ إِنَّ رِضَا رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِدْخَالُ اللَّهِ أَهْلَ بَیْتِهِ وَ شِیعَتَهُمُ الْجَنَّهَ (۷).

۱- صحیفه الرضا: ۳۸.

۲- عن ابن بکار خ ل. اقول: و فی المصدر: عن بکار بن عبد الرحمن.

۳- فی المصدر: عبید اللّه.

۴- فی المصدر: عبد اللّه، و هو الصحیح.

۵- کنز جامع الفوائد: ۳۹۱ و ۳۹۲ و الکنز هذا مختصر من کتاب تأویل الآیات الظاهره فی فضائل العتره الطاهره.

۶- کنز جامع الفوائد: ۳۹۲.

۷- کنز جامع الفوائد: ۳۹۲، و فی ذیله و کیف لا و انما خلقت الجنه لهم، و النار لاعدائهم.

**[ترجمه]کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره: از زید بن علی علیه السلام روایت شده که وی درباره کلام خداوند متعال «وَ لَسَوْفَ یُعْطِیکَ رَبُّکَ فَتَرْضی» گفت: خشنودی رسول خدا صلی الله علیه و آله در این بود که خداوند اهل بیت حضرت و پیروان آنان را به بهشت وارد کند - . کنز جامع الفوائد: ۳۹۲ - .

ص: ۱۴۳

**[ترجمه]

باب ۸ أوصافه صلی الله علیه و آله فی خلقته و شمائله و خاتم النبوه

الأخبار

«۱»

ک، إکمال الدین لی، الأمالی للصدوق الطَّالَقَانِیُّ عَنِ الْجَلُودِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَطِیَّهَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو عَنْ هِشَامِ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَیْمَانَ وَ کَانَ قَارِئاً لِلْکُتُبِ قَالَ: قَرَأْتُ فِی الْإِنْجِیلِ یَا عِیسَی جِدَّ فِی أَمْرِی وَ لَا تَهْزَلْ وَ اسْمَعْ وَ أَطِعْ یَا ابْنَ الطَّاهِرَهِ الطُّهْرِ الْبِکْرِ الْبَتُولِ أَنْتَ مِنْ غَیْرِ فَحْلٍ أَنَا خَلَقْتُکَ آیَهً لِلْعَالَمِینَ فَإِیَّایَ فَاعْبُدْ وَ عَلَیَّ فَتَوَکَّلْ خُذِ الْکِتَابَ بِقُوَّهٍ فَسِّرْ لِأَهْلِ سُورِیَا السُّرْیَانِیَّهَ (۱) بَلِّغْ مَنْ بَیْنَ یَدَیْکَ أَنِّی أَنَا اللَّهُ الدَّائِمُ الَّذِی لَا أَزُولُ صَدِّقُوا النَّبِیَّ الْأُمِّیَّ صَاحِبَ الْجَمَلِ وَ الْمِدْرَعَهِ وَ التَّاجِ وَ هِیَ الْعِمَامَهُ وَ النَّعْلَیْنِ وَ الْهِرَاوَهِ وَ هِیَ الْقَضِیبُ الْأَنْجَلَ الْعَیْنَیْنِ الصَّلْتَ الْجَبِینِ الْوَاضِحَ الْخَدَّیْنِ الْأَقْنَی (۲) الْأَنْفِ مُفَلَّجَ الثَّنَایَا کَأَنَّ عُنُقَهُ إِبْرِیقُ فِضَّهٍ کَأَنَّ الذَّهَبَ یَجْرِی فِی تَرَاقِیهِ لَهُ شَعَرَاتٌ مِنْ صَدْرِهِ إِلَی سُرَّتِهِ لَیْسَ عَلَی بَطْنِهِ وَ لَا عَلَی صَدْرِهِ شَعْرٌ أَسْمَرُ اللَّوْنِ دَقِیقُ الْمَسْرُبَهِ (۳) شَثْنُ الْکَفِّ وَ الْقَدَمِ (۴) إِذَا الْتَفَتَ الْتَفَتَ جَمِیعاً وَ إِذَا مَشَی کَأَنَّمَا یَتَقَلَّعُ

ص: ۱۴۴

۱- بالسریانیه خ ل.

۲- أقنی أنفه: ارتفع وسط قصبته و ضاق منخراه فهو أقنی.

۳- فی النهایه: فی صفته علیه السلام أنّه کان ذا مسربه، و فی حدیث آخر: کان دقیق المسربه.

۴- فی النهایه: شثن الکفین و القدمین أی أنهما یمیلان إلی الغلظ و القصر، و قیل هو الذی فی أنامله غلظ بلا قصر فی الرجال لانه أشدّ لقبضهم، و یذم فی النساء.

مِنَ الصَّخْرَهِ (۱) وَ يَنْحَدِرُ مِنْ صَبَبٍ وَ إِذَا جَاءَ مَعَ الْقَوْمِ بَذَّهُمْ عَرَقُهُ فِي وَجْهِهِ كَاللُّؤْلُؤِ (۲) وَ رِيحُ الْمِسْكِ يَنْفَحُ مِنْهُ لَمْ يُرَ قَبْلَهُ مِثْلُهُ وَ لَا بَعْدَهُ طَيِّبُ الرِّيحِ نَكَّاحُ النِّسَاءِ ذُو النَّسْلِ الْقَلِيلِ إِنَّمَا نَسْلُهُ مِنْ مُبَارَكَهٍ لَهَا بَيْتٌ فِي الْجَنَّهِ لَا صَخَبَ فِيهِ وَ لَا نَصَبَ (۳) يُكَفِّلُهَا فِي آخِرِ الزَّمَانِ كَمَا كَفَّلَ زَكَرِيَّا أُمَّكَ لَهَا فَرْخَانِ مُسْتَشْهَدَانِ كَلَامُهُ الْقُرْآنُ وَ دِينُهُ الْإِسْلَامُ وَ أَنَا السَّلَامُ طُوبَى لِمَنْ أَدْرَكَ زَمَانَهُ وَ شَهِدَ أَيَّامَهُ وَ سَمِعَ كَلَامَهُ قَالَ عِيسَى يَا رَبِّ وَ مَا طُوبَى قَالَ شَجَرَهٌ فِي الْجَنَّهِ أَنَا غَرَسْتُهَا (۴) تُظِلُّ الْجِنَانَ أَصْلُهَا مِنْ رِضْوَانَ مَاؤُهَا مِنْ تَسْنِيمٍ بَرْدُهُ بَرْدُ الْكَافُورِ وَ طَعْمُهُ طَعْمُ الزَّنْجَبِيلِ مَنْ يَشْرَبْ مِنْ تِلْكَ الْعَيْنِ شَرْبَهً لَا يَظْمَأْ بَعْدَهَا أَبَداً فَقَالَ عِيسَى علیه السلام اللَّهُمَّ اسْقِنِي مِنْهَا قَالَ حَرَامٌ يَا عِيسَى عَلَى الْبَشَرِ أَنْ يَشْرَبُوا مِنْهَا حَتَّى يَشْرَبَ ذَلِكَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله وَ حَرَامٌ عَلَى الْأُمَمِ أَنْ يَشْرَبُوا مِنْهَا حَتَّى يَشْرَبَ أُمَّهُ ذَلِكَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله أَرْفَعُكَ إِلَيَّ ثُمَّ أُهْبِطُكَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ لِتَرَى مِنْ أُمَّهِ ذَلِكَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله الْعَجَائِبَ وَ لِتُعِينَهُمْ عَلَى اللَّعِينِ الدَّجَّالِ أُهْبِطُكَ فِي وَقْتِ الصَّلَاهِ لِتُصَلِّيَ مَعَهُمْ إِنَّهُمْ أُمَّهٌ مَرْحُومَهٌ (۵).

**[ترجمه]إكمال الدين و الأمالي: از عبدالله بن سليمان كه كتب اديان را می‌خواند روايت شده كه وی گفت: در انجيل خواندم كه ای عيسی! در كار خود بكوش و سستی نكن و بشنو و اطاعت كن، ای فرزند بتول پاک و پاک‌دامن و باكره! تو از مذكر زاده نشده‌ای، من تو را به عنوان نشانه‌ای برای جهانيان آفريدم، پس تنها مرا بپرست و بر من توكل كن، كتاب مرا با قدرت بگير و برای اهل سوريا به سريانی تفسير كن، به كسانی كه پيش رو داری پيام بده كه من آن خداوند هميشگی هستم كه از بين رفتنی نيستم، پيامبر اُمّی را تصديق كنيد، همان پيامبری را كه صاحب شتر و زره و تاج –همان عمامه– و نعلين و چوبدستی است، چشمان درشت و پيشانی روشن و گونه‌های تابناک و بينی كشيده و دندان‌های گشوده دارد، گردنش همچون تُنگ نقره است و گويا بر گلوگاهش طلا موج می‌زند، موی اندكی از روی سينه تا ناف دارد و بر بقيه شكم و سينه‌اش هيچ مويی ندارد، رخسارش سبزه است و خط موی باريكی از سينه تا شكم دارد و دست و پای ستبر دارد، وقتی به كسی رو می‌كند با همه بدنش به او رو می‌كند، چون گام برمی‌دارد انگار صخره را از جا درمی‌آورد

ص: ۱۴۴

و بر سراشيب روان می‌شود، چون با جماعتی همراه می‌شود سرآمد آنان است، آب رخسارش همچون مرواريد است و بوی مشک از آن به مشام می‌رسد، همانند پيامبر صلی الله علیه و آله نه پيش از او ديده شده و نه پس از او ديده خواهد شد، خوش بوست و بسيار با زنان می‌آميزد و نسل اندكی دارد، نسلش از دختری فرخنده ادامه می‌يابد كه در بهشت خانه‌ای بی هيچ هياهو و دردسر دارد، او در آخرالزمان آن دختر را چنان سرپرستی می‌كند كه زكريا مادر تو را سرپرستی كرد، آن دختر دو فرزند دارد كه شهيد می‌شوند، سخنش قرآن است و دينش اسلام كه از نام من يعنی سلام برگرفته شده است، طوبی از برای كسی است كه دوران او را دريابد و شاهد روزگارش باشد و سخنش را بشنود. عيسی علیه السلام عرض كرد: پروردگارا طوبی چيست؟ خداوند فرمود: درختی است در بهشت كه من كاشته‌ام و بر بهشت سايه می‌افكند، ريشه‌اش از رضوان است و آبش از چشمه تسنيم كه در خنكی همچون كافور است و طعمی همچون زنجبيل دارد و هر كس جرعه‌ای از آن بنوشد ديگر هيچگاه تشنه نمی‌شود. عيسی علیه السلام عرض كرد: خداوندا از آن چشمه به من بنوشان. خداوند فرمود: ای عيسی! نوشيدن از آن چشمه بر همه آدميان حرام است تا اين‌كه آن پيامبر صلی الله علیه و آله از آن بنوشد و نوشيدنش بر همه امت‌ها حرام است تا اين‌كه امت آن پيامبر صلی الله علیه و آله از آن بنوشند، من تو را نزد خود فراز می‌آورم و سپس در آخرالزمان فرودت خواهم آورد تا از امت آن پيامبر صلی الله علیه و آله شگفتی‌ها ببينی و آنان را در نبرد با دجّال ملعون ياری دهی، من تو را در

وقت نماز فرود خواهم آورد تا با آنان نماز بگزاری که همانا آنان امتی مشمول رحمت هستند - . کمال الدین: ۹۵، ۹۶، الأمالی: ۱۶۳، ۱۶۴ - .

**[ترجمه]

بیان

لاـ یبعد أن یکون سوریا فی تلک اللغه اسم سوری قال فی القاموس السوری کطوبی موضع بالعراق و هو من بلد السریانیین و قال المدرعه کمکنسه ثوب کالدراعه و لا تکون إلا من صوف و قال النجل بالتحریک سعه العین فهو أنجل قوله صلت الجبین قال الجزری أی واسعه و قال الفیروزآبادی رجل مفلج الثنایا منفرجها قوله کأن الذهب یجری فی تراقیه لعله کنایه عن حمره ترقوته صلی الله علیه و آله أو سطوع النور منها قوله بذهم قال الجزری فیه بذ العالمین أی سبقهم و غلبهم.

ص: ۱۴۵

۱- أراد قوه مشیه، کأنّه یرفع رجلیه من الأرض رفعا قویا لا کمن یمشی اختیالا و یقارب خطاه فان ذلک من مشی النساء.

۲- فی کمال الدین: کاللؤلؤ الرطب.

۳- الصخب: الضجه و اضطراب الأصوات للخصام. و النصب: التعب. الداء.

۴- زاد فی کمال الدین: بیدی.

۵- کمال الدین: ۹۵ و ۹۶، الأمالی: ۱۶۳ و ۱۶۴.

أقول: فالمعنى أنه كان يغلبهم فى الحسن و البهاء و يمتاز بينهم أو يسبقهم فى المشى و الأول أظهر إذ سيأتى ما يخالف الثانى و الصخب بالتحريك الصياح و الجلبه.

**[ترجمه]بعيد نيست سوريا در آن زبان نام سوری باشد، در القاموس آمده «سوری» بر وزن «طوبی» مكانی است در عراق كه سرزمين سريانيان است. «مدرعه» بر وزن «مكنسه» جامه‌ايست همچون زره كه فقط از پشم بافته می‌شود. «نجل» به تحريک يعنی درشتی چشم كه «أنجل» صفتش است. جزری گفته «صلت الجبين» يعنی پيشانی بلند. فيروزآبادی گفته «مفلّج الثنايا» يعنی با دندان‌های پيشينِ فاصله‌دار. اين كه «گويا بر گلوگاهش طلا- موج می‌زند» چه بسا كنايه است از سرخیِ گلوگاه حضرت و يا از تابش نور از آن. درباره «بذّهم» جزری گفته «بذّ العالمين» يعنی بر جهانيان پيشی گرفت و سرآمد آنان شد.

ص: ۱۴۵

نظر من اين است كه اين يعنی پيامبر صلی الله عليه و آله در خوبی و درخشندگی بر همه آنان سرآمد است و در ميانشان برجسته است و يا اين‌كه در راه رفتن پيشرو آنان است؛ معنای نخست رساتر است زيرا خبری خواهد آمد كه با معنای دوم ناسازگار است. «صخب» به تحريک يعنی فرياد و هياهو.

**[ترجمه]

«۲»

فس، تفسير القمى الْحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ السُّكَيْنِيُّ عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْبَجَلِيِّ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ هَارُونَ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام أَنَّ مَلِكَ الرُّومِ عَرَضَ عَلَى الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عليهما السلام صُوَرَ الْأَنْبِيَاءِ فَعَرَضَ عَلَيْهِ صَنَماً يَلُوحُ (۱) فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهِ بَكَى بُكَاءً شَدِيداً فَقَالَ لَهُ الْمَلِكُ مَا يُبْكِيكَ فَقَالَ هَذِهِ صِفَةُ جَدِّى مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله كَثُّ اللِّحْيَهِ عَرِيضُ الصَّدْرِ طَوِيلُ الْعُنُقِ عَرِيضُ الْجَبْهَهِ أَقْنَى الْأَنْفِ أَفْلَجُ الْأَسْنَانِ (۲) حَسَنُ الْوَجْهِ قَطَطُ الشَّعْرِ طَيِّبُ الرِّيحِ حَسَنُ الْكَلَامِ فَصِيحُ اللِّسَانِ كَانَ يَأْمُرُ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ بَلَغَ عُمُرُهُ ثَلَاثاً وَ سِتِّينَ سَنَهً وَ لَمْ يُخَلِّفْ بَعْدَهُ إِلَّا خَاتَمٌ مَكْتُوبٌ عَلَيْهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ كَانَ يَتَخَتَّمُ فِى يَمِينِهِ وَ خَلَّفَ سَيْفَهُ ذَا الْفَقَارِ وَ قَضِيبَهُ وَ جُبَّهَ صُوفٍ وَ كِسَاءَ صُوفٍ كَانَ يَتَسَرْوَلُ بِهِ لَمْ يَقْطَعْهُ وَ لَمْ يخيطه (يَخِطْهُ) حَتَّى لَحِقَ بِاللَّهِ فَقَالَ الْمَلِكُ إِنَّا نَجِدُ فِى الْإِنْجِيلِ أَنَّهُ يَكُونُ لَهُ مَا يُتَصَدَّقُ عَلَى سِبْطَيْهِ (۳) فَهَلْ كَانَ ذَلِكَ فَقَالَ لَهُ الْحَسَنُ عليه السلام قَدْ كَانَ ذَلِكَ فَقَالَ الْمَلِكُ فَبَقِىَ لَكُمْ ذَلِكَ فَقَالَ لَا قَالَ الْمَلِكُ أَوَّلُ فِتْنَهِ هَذِهِ الْأُمَّهِ عَلَيْهَا ثُمَّ عَلَى مُلْكِ نَبِيِّكُمْ وَ اخْتِيَارِهِمْ عَلَى ذُرِّيَّهِ نَبِيِّهِمْ (۴) مِنْكُمُ الْقَائِمُ بِالْحَقِّ الْآمِرُ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّاهِى عَنِ الْمُنْكَرِ الْخَبَرَ (۵).

**[ترجمه]تفسير قمی: امام جعفر صادق عليه السلام از پدران ارجمند خود عليه السلام نقل فرمود: پادشاه روم تمثال پيامبران را به امام حسين عليه السلام نشان داد و در آن ميان نقشی برجسته به ايشان عرضه داشت كه می‌درخشيد. امام عليه السلام وقتی آن نقش را ديد بسيار گريست. پادشاه عرض كرد: چرا گريه‌ات افتاد؟ فرمود: اين نشان جدّم محمد صلی الله عليه و آله است، با محاسن انبوه و سينه پهن و گردن بلند و پيشانی عريض و بينی كشيده و دندان‌های گشوده و رخسار خوب و موی مُجعَّد و بوی خوش و بيان زيبا و زبان فصيح، به نيكی‌ها فرمان می‌داد و از بدی‌ها بازمی‌داشت، شصت و سه سال زيست و

آن‌چه بر جا گـذاشت انگشتری بود که بر آن نگاشـته شده بود: «لا اله الا الله، محمد رسول الله» که آن را در دست راست خود می‌کرد، و شمشـیرش ذو الفقـار و نیز عصـا و یک جبه پشـمین و یک ردای پشـمین که همواره بر تن داشت و هیچگاه پاره‌اش نکرد و وصـله‌اش نزد تـا جـان به خداونـد سپرد. پادشـاه عرض کرد: مـا در انجیـل چنین می‌خوانیم که او میراثی دارد که به دو نوه‌اش می‌رشـد، آیـا درست است؟ امـام علیه السـلام فرمود: درست است. پادشاه گفت: آیا آن برایتان بر جا مانـد؟ فرمود: نه. پادشـاه عرض کرد: این نخستین فتنه این امت است که بر آنان روی داده و سـپس بر مُلک پیامبرتان رخ داده، آنان دیگرانی را به جای خاندان پیامبرشان برگزیده‌اند حال آن‌که برپادارنده حق و فرمان‌دهنده به نیکی و بازدارنده از بدی در میان شماست - . تفسیر قمی: ۵۹۸. این حدیث سـخنی طولانی است که در کتاب الاحتجاجات ج ۱۰: ۱۳۲ – ۱۳۶ آمده و این قطعه در صفحه ۱۳۴ آمده است. - .

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام قطط الشعر (۶) مناف لما سیأتی من الأخبار و لعل المراد

۱- و استظهر المصنّف فی الهامش أن الصحیح: بلوح. و فی المصدر أیضا مثل المتن بالیاء، و المعنی یلمع عنه النور.

۲- فی المصدر: ابلج الأسنان و هو من ابلج الصبح: أضاء و أشرق.

۳- فی المطبوع و فی المصدر: ما یتصدق به علی سبطیه.

۴- فی المصدر: لهذه أول فتنه هذه الأمه، غلبا أباکما و هما الأول و الثانی علی ملک نبیّکم و اختیار هذه الأمه علی ذرّیه نبیهم.

۵- تفسیر القمّیّ: ۵۹۸ و الحدیث طویل قد أخرجه المصنّف فی کتاب الاحتجاجات: ج ۱۰:

۶- رجل قطط الشعر: قصیر الشعر جعده.

عدم الاسترسال التام كما سيأتی و لا يبعد أن يكون تصحيف السبط.

**[ترجمه]سخن امام علیه السلام «قطط الشعر» (موی مُجعَّد) با اخباری که در ادامه می‌آید ناسازگار است؛ چه بسا منظور امام علیه السلام این بوده

ص: ۱۴۶

که موی ایشان کاملا لَخت نبوده است، همچنان‌که گفته خواهد شد. بعید هم نیست که تصحیف «سبط» (موی نرم) باشد.

**[ترجمه]

«۳»

ما، الأمالی للشيخ الطوسی ابْنُ الصَّلْتِ عَنِ ابْنِ عُقْدَةَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قِرَاءَةً عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى الْعَبْدِيِ (۱) قَالَ حَدَّثَنَا مَوْلَى عَلِيِّ بْنِ مُوسَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُوسَى عَنْ أَبِيهِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام أَنَّهُمْ قَالُوا يَا عَلِيُّ صِفْ لَنَا نَبِيَّنَا صلی الله علیه و آله كَأَنَّنَا نَرَاهُ فَإِنَّا مُشْتَاقُونَ إِلَيْهِ فَقَالَ كَانَ نَبِيُّ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَبْيَضَ اللَّوْنِ مُشْرَباً حُمْرَةً أَدْعَجَ الْعَيْنِ سَبْطَ الشَّعْرِ كثف (كَثَ) اللِّحْيَهِ (۲) ذَا وَفْرَهٍ دَقِيقَ الْمَسْرُبَهِ كَأَنَّمَا عُنُقُهُ إِبْرِيقُ فِضَّهٍ يَجْرِی فِی تَرَاقِيهِ الذَّهَبُ لَهُ شَعْرٌ مِنْ لَبَّتِهِ إِلَى سُرَّتِهِ كَقَضِيبٍ خِيطَ إِلَى السُّرَّهِ وَ لَيْسَ فِی بَطْنِهِ وَ لَا صَدْرِهِ شَعْرٌ غَيْرُهُ شَثْنُ الْكَفَّيْنِ وَ الْقَدَمَيْنِ شَثْنُ الْكَعْبَيْنِ إِذَا مَشَى كَأَنَّمَا يَتَقَلَّعُ مِنْ صَخْرٍ إِذَا أَقْبَلَ كَأَنَّمَا يَنْحَدِرُ مِنْ صَبَبٍ إِذَا الْتَفَتَ الْتَفَتَ جَمِيعاً بِأَجْمَعِهِ كُلُّهُ لَيْسَ بِالْقَصِيرِ الْمُتَرَدِّدِ وَ لَا بِالطَّوِيلِ المتمعط (۳) (الْمُمَّغِطِ) وَ كَانَ فِی الْوَجْهِ تَدْوِيرٌ (۴) إِذَا كَانَ فِی النَّاسِ غَمَرَهُمْ كَأَنَّمَا عَرَقُهُ فِی وَجْهِهِ اللُّؤْلُؤُ عَرْفُهُ أَطْيَبُ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ لَيْسَ بِالْعَاجِزِ وَ لَا بِاللَّئِيمِ أَكْرَمُ النَّاسِ عِشْرَهً (۵) وَ أَلْيَنُهُمْ عَرِيكَهً وَ أَجْوَدُهُمْ كَفّاً مَنْ خَالَطَهُ بِمَعْرِفَهٍ أَحَبَّهُ وَ مَنْ رَآهُ بَدِيهَهً هَابَهُ عِزُّهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ يَقُولُ بَاغِتُهُ (۶) لَمْ أَرَ قَبْلَهُ وَ لَا بَعْدَهُ مِثْلَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ تَسْلِيماً (۷).

**[ترجمه]الأمالی: امام رضا علیه السلام از امام کاظم علیه السلام از پدر ارجمند خود علیه السلام از جدّ ارجمند خود علیه السلام از امام علی علیه السلام نقل فرمود: آنان عرض کردند: ای علی! پیامبرمان را چنان برایمان وصف کن که گویی ایشان را می‌بینیم، ما مشتاق چهره ایشان هستیم. حضرت علی علیه السلام فرمود: رخسار پیامبر خدا صلی الله علیه و آله سپید آمیخته به سرخ بود و چشمانی سیاه و موهایی نرم و محاسنی انبوه و پُرپشت داشت و موی سینه‌اش باریک بود، گردنش انگار تُنگ نقره بود و بر گلوگاهش گویی طلا موج می‌زد، از بالای سینه تا به ناف خط مویی همچون عصا داشت و بر بقیه سینه و شکمش هیچ مویی نبود، دست و پایی ستبر و قوزکی درشت داشت، چون گام برمی‌داشت انگار از صخره‌ای جدا می‌شد و چون به سویت می‌آمد گویا از سراشیب روان شده بود، وقتی به کسی رو می‌کرد با تمام بدن به او رو می‌کرد، نه بسیار کوتاه بود و نه بسیار بلند، چهره‌ای گِرد داشت، چون در میان مردم بود بر آنان سر بود، آب رخسارش گویی مروارید بود، رایحه‌اش خوش‌تر از بوی مشک بود، نه ناتوان بود و نه فرومایه، در خوش‌دلی ارجمندترین مردم بود و بیش از همگان خُلق و خویی نرم و دستی گشاده داشت، هر که حضرت را می‌شناخت و با ایشان هم‌سخن می‌شد دوستش می‌داشت و هر که حضرت را به یک باره می‌دید شکوه چهره ایشان او را می‌گرفت؛ کسی که ناگهانی حضرت را می‌دید می‌گفت: همانندش را نه پیش از او

دیده‌ام و نه پس از او خواهم دید، درود و سلام خدا بر او و خاندانش - . امالی ابن الشیخ: ۲۱۷ - .

**[ترجمه]

بيان

قال الجوهري الإشراب خلط لون بلون كأن أحدهما سقى الآخر و إذا شدد يكون للتكثير و المبالغه و يقال اشرب الأبيض حمره أي علاه ذلك و قال

ص: ۱۴۷

۱- هكذا في النسخه، و في المصدر: المعبدي، و لعلهما مصحفان، و الصحيح العبيدي فهو محمّد بن عيسى بن عبيد بن يقطين العبيدي اليقطيني الأسدي.

۲- كث خ ل. أقول: هو الموجود في المصدر. و المعنى واحد.

۳- المنمغط خ ل. أقول: هكذا في النسخه، و المصدر مثل المتن، و ظاهر ما يأتي في البيان أنه الممغط. فعلى أي فالمعنى واحد.

۴- تداوير خ ل.

۵- استظهر المصنّف أن الصحيح: عشيره. أقول: كلاهما يصحان و المصدر مثل المتن.

۶- في المصدر: ناعته.

۷- أمالي ابن الشيخ: ۲۱۷.

الفیروزآبادی الدعج بالتحریک و الدعجه شده سواد العین مع سعتها و الأدعج الأسود و قال الجزری فی صفته صلی الله علیه و آله فی عینیه دعج یرید أن سواد عینیه کان شدید السواد و قیل الدعج شده سواد العین فی شده بیاضها و قال السبط من الشعر المنبسط المسترسل و قال الوفره شعر الرأس إذا وصل إلی شحمه الأذن.

قوله المتردد قال الجزری أی المتناهی فی القصر کأنه تردد بعض خلقه علی بعض و تداخلت أجزاؤه و قال فی صفته صلی الله علیه و آله لم یکن بالطویل الممغط هو بتشدید المیم الثانیه المتناهی فی الطول و امّغط النهار إذا امتد و مغطت الحبل و غیره إذا مددته و أصله منمغط و النون للمطاوعه فقلبت میما و أدغمت فی المیم و یقال بالعین المهمله بمعناه قوله علیه السلام غمرهم قال الجزری أی کان فوق کل من کان معه و العریکه الطبیعه قوله علیه السلام من رآه بدیهه هابه قال الجزری أی مفاجاه و بغته یعنی من لقیه قبل الاختلاط به هابه لوقاره و سکونه و إذا جالسه و خالطه بان حسن خلقه قوله عزه بین عینیه تأکید للسابق و یفسره اللاحق أی یظهر العز فی وجهه أولا قبل أن یعرف یقول باغته بالباء الموحده و الغین المعجمه أی من رآه بغته و فی بعض النسخ غره بالغین المعجمه و الراء المهمله و لعله من الغر بالفتح بمعنی حد السیف فیرجع إلی الأول أو هو بالضم بمعنی الغره و هی البیاض فی الجبهه و فی بعض النسخ ناعته بالنون و العین المهمله و لا یخفی توجیهه و سیأتی شرح سائر الفقرات فی الأخبار الآتیه.

**[ترجمه]جوهری می گوید: «إشراب» آمیختگیِ رنگی به رنگ دیگر است چنان‌که گویا یکی به دیگری می‌نوشاند؛ اگر شدید باشد برای تکثیر و مبالغه است مثلا می گویند «أشرب الأبیض حمره» یعنی سفیدی بر سرخی غالب شد.

ص: ۱۴۷

فیروزآبادی می گوید: «دعج» و «دعجه» به تحریک بر شدت سیاهی و درشتی چشم دلالت دارد و «أدعج» یعنی سیاه، جزری نیز در این باره می گوید: «فی عینه دعج» یعنی سیاهِ چشمانش پُررنگ است، و گفته شده «دعج» پُررنگیِ سیاهی چشم در کنار پررنگی سپیدی چشم است و «سبط» موی لَخت و آویزان است و «وفره» موی سر است وقتی به نرمه گوش برسد.

جزری می گوید: «متردّد» یعنی بسیار کوتاه چنان‌که اندام تناسب نداشته باشد و اعضاء بدن در هم آمیخته باشد. «ممغط» به تشدید میم دوم یعنی بسیار بلند، «إمّغط النهار» یعنی «روز طولانی شد» و «مغطت الحبل» یعنی طناب را کشیدم، اصل این کلمه «منمغط» است که نون مطاوعه‌اش به میم قلب شده و در میم قبلی ادغام شده، با عین بدون نقطه نیز می گویند به همین معناست. «غمرهم» یعنی برتر از همه همراهان خود بود. «عریکه» یعنی خُلق و خوی. «من رآه بدیههً هابه» یعنی «مفاجأهً» (ناگهانی)، یعنی هر کس پیش از هم‌زبانی با او می‌دیدش وقار و متانتِ او می گرفتش و چون با او هم‌نشین و هم‌سخن می‌شد خوش‌خلقیِ او برایش آشکار می‌شد. «عِزّه بین عینیه» تأکیدی است بر بیان قبلی که در ادامه تفسیر می‌شود، یعنی در آغازِ دیدار و پیش از آن‌که شناخته شود شکوهش در چهره‌اش نمایان است. «باغتُه» با بای تک نقطه و غین نقطه دار یعنی هر کس او را به یک باره می‌دید، البته در برخی نسخه‌ها با غین نقطه دار و رای بدون نقطه آمده که شاید از «غر» با فتح به معنای لبه شمشیر برگرفته شده که به بیان اول برمی گردد، و یا از «غر» به ضم به معنای روشنایی و سپیدیِ پیشانی برگرفته شده، در برخی نسخه‌های دیگر نیز «ناعتُه» (وصف‌کننده‌اش) با نون و عین بدون نقطه آمده که توجیه معنایش آشکار است. شرح بقیه عبارات در اخبار بعدی خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۴»

ن، عيون أخبار الرضا عليه السلام الْحَسَنُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعِيدٍ الْعَسْكَرِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ (۱) عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليهم السلام بِمَدِينَهِ الرَّسُولِ صلى الله عليه و آله قَالَ حَدَّثَنِی عَلِيُّ بْنُ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عليهم السلام عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عليهما السلام عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عليهما السلام عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليهما السلام قَالَ قَالَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عليهم السلام سَأَلْتُ خَالِی هِنْدَ بْنَ أَبِی هَالَهَ (۲) عَنْ حِلْيَهِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ كَانَ

ص: ۱۴۸

۱- فی المصدر: عبد العزيز بن منيع. أقول: هو البغوی الحافظ المعروف.

۲- هو هند بن أبی هاله التميمی، ربيب رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله، أمه خديجه أم المؤمنين رضی اللّه عنها. شهد بدرا و قيل: بل شهد أحدا و كان وصافا لحليه رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله و شمائله و أوصافه.

وَصَّافاً لِلنَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَخْماً مُفَخَّماً یَتَلَأْلَأُ وَجْهُهُ تَلَأْلُؤَ الْقَمَرِ لَیْلَهَ الْبَدْرِ أَطْوَلَ مِنَ الْمَرْبُوعِ وَ أَقْصَرَ مِنَ الْمُشَذَّبِ عَظِیمَ الْهَامَهِ (۱) رَجِلَ الشَّعْرِ إِنِ انْفَرَقَتْ عَقِیقَتُهُ (۲) فَرَقَ وَ إِلَّا فَلَا یُجَاوِزُ شَعْرُهُ شَحْمَهَ أُذُنَیْهِ إِذَا هُوَ وَفَّرَهُ أَزْهَرَ اللَّوْنِ وَاسِعَ الْجَبِینِ أَزَجَّ الْحَوَاجِبِ (۳) سَوَابِغَ فِی غَیْرِ قَرَنٍ بَیْنَهُمَا لَهُ (۴) عِرْقٌ یُدِرُّهُ الْغَضَبُ أَقْنَی الْعِرْنِینِ لَهُ نُورٌ یَعْلُوهُ یَحْسَبُهُ مَنْ لَمْ یَتَأَمَّلْهُ أَشَمَ (۵) کَثَّ اللِّحْیَهِ سَهْلَ الْخَدَّیْنِ ضَلِیعَ الْفَمِ أَشْنَبَ مُفَلَّجَ الْأَسْنَانِ دَقِیقَ الْمَسْرُبَهِ کَأَنَّ عُنُقَهُ جِیدُ دُمْیَهٍ (۶) فِی صَفَاءِ الْفِضَّهِ مُعْتَدِلَ الْخَلْقِ بَادِناً مُتَمَاسِکاً سَوَاءَ الْبَطْنِ وَ الصَّدْرِ (۷) بَعِیدَ مَا بَیْنَ الْمَنْکِبَیْنِ ضَخْمَ الْکَرَادِیسِ أَنْوَرَ الْمُتَجَرِّدِ مَوْصُولَ مَا بَیْنَ اللَّبَّهِ وَ السُّرَّهِ بِشَعْرٍ یَجْرِی کَالْخَطِّ عَارِیَ الثَّدْیَیْنِ وَ الْبَطْنِ مِمَّا سِوَی ذَلِکَ أَشْعَرَ الذِّرَاعَیْنِ وَ الْمَنْکِبَیْنِ وَ أَعَالِی الصَّدْرِ طَوِیلَ الزَّنْدَیْنِ رَحْبَ الرَّاحَهِ شَثْنَ الْکَفَّیْنِ وَ الْقَدَمَیْنِ سَائِلَ الْأَطْرَافِ سَبْطَ الْقَصَبِ خُمْصَانَ الْأَخْمَصَیْنِ مَسِیحَ الْقَدَمَیْنِ یَنْبُو عَنْهُمَا الْمَاءُ إِذَا زَالَ زَالَ قَلْعاً یَخْطُو تَکَفُّؤاً وَ یَمْشِی هَوْناً ذَرِیعَ الْمِشْیَهِ (۸) إِذَا مَشَی کَأَنَّمَا یَنْحَطُّ فِی صَبَبٍ وَ إِذَا الْتَفَتَ الْتَفَتَ جَمِیعاً خَافِضَ الطَّرْفِ نَظَرُهُ إِلَی الْأَرْضِ أَطْوَلُ مِنْ نَظَرِهِ إِلَی السَّمَاءِ جُلُّ نَظَرِهِ الْمُلَاحَظَهُ یَبْدُرُ (۹) مَنْ لَقِیَهُ بِالسَّلَامِ قَالَ قُلْتُ فَصِفْ لِی مَنْطِقَهُ فَقَالَ کَانَ صلی الله علیه و آله مُوَاصِلَ (۱۰) الْأَحْزَانِ دَائِمَ الْفِکْرِ

۱- الهامه: الرأس.

۲- فی المکارم و نسخه من العیون: عقیصته.

۳- فی العیون: الحاجبین.

۴- المصادر خالیه عن کلمه (له).

۵- فی النهایه: فی صفته صلّی اللّه علیه و آله یحسبه من لم یتأمله أشم، الشمم: ارتفاع قصبه الانف و استواء أعلاها و إشراف الارنبه قلیلا، و منه قصیده کعب (شم العرانین أبطال لبوسهم) شم جمع أشم، و العرانین: الانوف، و هو کنایه عن الرفعه و العلو و شرف الانفس.

۶- الدمیه: الصوره المزینه فیها حمره کالدم.

۷- فی مکارم الأخلاق هنا زیاده هی: عریض الصدر.

۸- فی المکارم: سریع المشیه.

۹- أی یسبق.

۱۰- متواصل خ ل، أقول: هو الموجود فی المصادر.

لَيْسَتْ لَهُ رَاحَهٌ وَ لَا يَتَكَلَّمُ فِی غَيْرِ حَاجَهٍ (۱) يَفْتَتِحُ الْكَلَامَ وَ يَخْتِمُهُ بِأَشْدَاقِهِ (۲) يَتَكَلَّمُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ فَصْلًا لَا فُضُولَ فِيهِ وَ لَا تَقْصِيرَ دَمِثاً لَيْسَ بِالْجَافِی وَ لَا بِالْمَهِينِ تَعْظُمُ عِنْدَهُ النِّعْمَهُ وَ إِنْ دَقَّتْ لَا يَذُمُّ مِنْهَا شَيْئاً غَيْرَ أَنَّهُ كَانَ لَا يَذُمُّ ذَوَّاقاً (۳) وَ لَا يَمْدَحُهُ وَ لَا تُغْضِبُهُ الدُّنْيَا وَ مَا كَانَ لَهَا فَإِذَا تُعُوطِیَ الْحَقُّ لَمْ يَعْرِفْهُ أَحَدٌ وَ لَمْ يَقُمْ لِغَضَبِهِ شَیْ ءٌ حَتَّی يُنْتَصَرَ لَهُ (۴) إِذَا أَشَارَ أَشَارَ بِكَفِّهِ كُلِّهَا وَ إِذَا تَعَجَّبَ قَلَبَهَا وَ إِذَا تَحَدَّثَ اتَّصَلَ بِهَا يَضْرِبُ (۵) بِرَاحَتِهِ الْيُمْنَی بَاطِنَ إِبْهَامِهِ الْيُسْرَی وَ إِذَا غَضِبَ أَعْرَضَ وَ أَشَاحَ وَ إِذَا فَرِحَ غَضَّ طَرْفَهُ (۶) جُلُّ ضَحِكِهِ التَّبَسُّمُ يَفْتَرُّ عَنْ مِثْلِ حَبِّ الْغَمَامِ (۷) قَالَ الْحَسَنُ فَكَتَمْتُهَا (۸) الْحُسَيْنَ زَمَاناً ثُمَّ حَدَّثْتُهُ فَوَجَدْتُهُ قَدْ سَبَقَنِی إِلَيْهِ وَ سَأَلَهُ عَمَّا سَأَلْتُهُ عَنْهُ وَ وَجَدْتُهُ (۹) قَدْ سَأَلَ أَبَاهُ عَنْ مَدْخَلِ النَّبِيِّ صلی الله عليه و آله وَ مَخْرَجِهِ وَ مَجْلِسِهِ وَ شَكْلِهِ فَلَمْ يَدَعْ مِنْهُ شَيْئاً قَالَ الْحُسَيْنُ عليه السلام سَأَلْتُ أَبِی عليه السلام عَنْ مَدْخَلِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله عليه و آله فَقَالَ كَانَ دُخُولُهُ لِنَفْسِهِ مَأْذُوناً لَهُ فِی ذَلِكَ فَإِذَا أَوَی إِلَی مَنْزِلِهِ جَزَّأَ دُخُولَهُ ثَلَاثَهَ أَجْزَاءٍ جُزْءٍ لِلَّهِ وَ جُزْءٍ لِأَهْلِهِ وَ جُزْءٍ لِنَفْسِهِ ثُمَّ جَزَّأَ جُزْءَهُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ النَّاسِ فَيَرُدُّ ذَلِكَ بِالْخَاصَّهِ عَلَی الْعَامَّهِ وَ لَا يَدَّخِرُ (۱۰) عَنْهُمْ مِنْهُ شَيْئاً وَ كَانَ مِنْ سِيرَتِهِ فِی جُزْءِ

۱- فی المكارم زاد: طويل السكوت. و فی المعانی هی موجوده قبل قوله: لا يتكلم.

۲- قال فی النهايه بعد ذكر الحديث: الاشداق: جوانب الفم، و انما يكون ذلك لرحب شدقيه، و العرب تمتدح بذلك.

۳- فی المكارم: و لا يذم ذواقا و اسقط قوله: غير أنّه كان.

۴- زاد فی المكارم: و لا يغضب لنفسه و لا ينتصر لها.

۵- فی المعانی: فضرب، و فی العيون: و إذا تحدث قارب يده اليمنی من اليسری فضرب بابهامه اليمنی راحه اليسری، و إذا غضب أعرض بوجهه. و فی المكارم: و إذا تحدث أشار بها فضرب (فيضرب خ ل) براحته اليمنی باطن إبهامه اليسری.

۶- فی المكارم: من طرفه.

۷- الغمام: السحاب، يقال: يفتر عن مثل حبّ الغمام أی يكشف عن أسنان بيض كالبرد.

۸- فی العيون: فكتمت هذا الخبر.

۹- فی العيون و المعانی: فوجدته.

۱۰- زاد فی المكارم: أو قال: لا يدخر. الشك من ابی غسان.

الْأَمَّهِ إِیثَارُ أَهْلِ الْفَضْلِ بِإِذْنِهِ وَ قَسْمُهُ عَلَی قَدْرِ فَضْلِهِمْ فِی الدِّینِ فَمِنْهُمْ ذُو الْحَاجَهِ وَ مِنْهُمْ ذُو الْحَاجَتَیْنِ وَ مِنْهُمْ ذُو الْحَوَائِجِ فَیَتَشَاغَلُ بِهِمْ وَ یَشْغَلُهُمْ فِیمَا أَصْلَحَهُمْ وَ الْأُمَّهَ مِنْ مَسْأَلَتِهِ عَنْهُمْ (۱) وَ إِخْبَارِهِمْ بِالَّذِی یَنْبَغِی (۲) وَ یَقُولُ لِیُبْلِغِ الشَّاهِدُ مِنْکُمُ الْغَائِبَ وَ أَبْلِغُونِی حَاجَهَ مَنْ لَا یَقْدِرُ عَلَی إِبْلَاغِ حَاجَتِهِ (۳) فَإِنَّهُ مَنْ أَبْلَغَ سُلْطَاناً حَاجَهَ مَنْ لَا یَقْدِرُ عَلَی إِبْلَاغِهَا (۴) ثَبَّتَ اللَّهُ قَدَمَیْهِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ لَا یَذْکُرُ عِنْدَهُ إِلَّا ذَلِکَ وَ لَا یُقِیدُ (۵) مِنْ أَحَدٍ عَثْرَهً یَدْخُلُونَ رُوَّاداً وَ لَا یَفْتَرِقُونَ إِلَّا عَنْ ذَوَاقٍ وَ یَخْرُجُونَ أَدِلَّهً فَسَأَلْتُهُ (۶) عَنْ مَخْرَجِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَیْفَ کَانَ یَصْنَعُ فِیهِ فَقَالَ کَانَ صلی الله علیه و آله (۷) یَخْزُنُ لِسَانَهُ إِلَّا عَمَّا یَعْنِیهِ وَ یُؤْلِفُهُمْ وَ لَا یُنَفِّرُهُمْ (۸) وَ یُکْرِمُ کَرِیمَ کُلِّ قَوْمٍ وَ یُوَلِّیهِ عَلَیْهِمْ وَ یُحَذِّرُ النَّاسَ (۹) وَ یَحْتَرِسُ مِنْهُمْ مِنْ غَیْرِ أَنْ یَطْوِیَ عَنْ أَحَدٍ بِشْرَهُ وَ لَا خُلُقَهُ وَ یَتَفَقَّدُ أَصْحَابَهُ وَ یَسْأَلُ النَّاسَ عَمَّا فِی النَّاسِ (۱۰) وَ یُحَسِّنُ الْحَسَنَ وَ یُقَوِّیهِ وَ یُقَبِّحُ الْقَبِیحَ وَ یُوهِنُهُ مُعْتَدِلَ الْأَمْرِ غَیْرَ مُخْتَلِفٍ لَا یَغْفُلُ مَخَافَهَ أَنْ یَغْفُلُوا أَوْ یَمِیلُوا (۱۱) وَ لَا یُقَصِّرُ عَنِ الْحَقِّ وَ لَا یَجُوزُهُ الَّذِینَ یَلُونَهُ مِنَ النَّاسِ خِیَارُهُمْ أَفْضَلُهُمْ عِنْدَهُ أَعَمُّهُمْ نَصِیحَهً لِلْمُسْلِمِینَ وَ

۱- فی العیون: و أصلح الأمه من مسألته عنهم. و مثله فی المکارم الا فی نسخه من مساءلته عنهم.

۲- فی العیون و المکارم: ینبغی لهم.

۳- فی المکارم: من لا یستطیع إبلاغ حاجته.

۴- فی المکارم من لا یستطیع إبلاغها.

۵- و لا یقیل خ ل، و فی المعانی: و لا یقبل (یقید خ ل) من أحد عشره، و فی العیون و المکارم: و لا یقبل من أحد غیره.

۶- فی المعانی و المکارم: قال فسألته.

۷- فی المصادر: کان رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۸- فی المکارم: فیما یعنیه، و یؤلفهم و لا یفرقهم، او قال: ینفرهم. (شک مالک).

۹- فی المکارم: الفتن خ ل.

۱۰- فی العیون: عما الناس فیه.

۱۱- أن یملوا. قلت هو موجود فی نسخه من المکارم. و بعده: لکل حال عنده عتاد (عباد خ ل) و الظاهر أن هذه الجمله قد سقطت عن العیون و المعانی لما یأتی بعد ذلک تفسیرها فی کلام الصدوق.

أَعْظَمُهُمْ عِنْدَهُ مَنْزِلَةً أَحْسَنُهُمْ مُوَاسَاةً وَ مُوَازَرَةً قَالَ وَ سَأَلْتُهُ (۱) عَنْ مَجْلِسِهِ فَقَالَ كَانَ صلی الله علیه و آله لَا يَجْلِسُ وَ لَا يَقُومُ إِلَّا عَلَى ذِكْرٍ (۲) وَ لَا يُوطِنُ الْأَمَاكِنَ (۳) وَ يَنْهَى عَنْ إِيطَانِهَا وَ إِذَا انْتَهَى إِلَى قَوْمٍ جَلَسَ حَيْثُ يَنْتَهِي بِهِ الْمَجْلِسُ وَ يَأْمُرُ بِذَلِكَ وَ يُعْطِي كُلَّ جُلَسَائِهِ نَصِيبَهُ وَ لَا يَحْسَبُ أَحَدٌ مِنْ جُلَسَائِهِ أَنَّ أَحَداً (۴) أَكْرَمُ عَلَيْهِ مِنْهُ مَنْ جَالَسَهُ صَابَرَهُ (۵) حَتَّى يَكُونَ هُوَ الْمُنْصَرِفَ عَنْهُ مَنْ سَأَلَهُ حَاجَةً لَمْ يَرْجِعْ إِلَّا بِهَا (۶) أَوْ بِمَيْسُورٍ مِنَ الْقَوْلِ قَدْ وَسِعَ النَّاسَ مِنْهُ خُلُقُهُ وَ صَارَ لَهُمْ أَباً (۷) وَ صَارُوا عِنْدَهُ فِي الْحَقِّ سَوَاءً مَجْلِسُهُ مَجْلِسُ حِلْمٍ وَ حَيَاءٍ وَ صِدْقٍ وَ أَمَانَةٍ لَا تُرْفَعُ فِيهِ الْأَصْوَاتُ وَ لَا تُؤْبَنُ (۸) فِيهِ الْحُرَمُ وَ لَا تُنْثَى فَلَتَاتُهُ مُتَعَادِلِينَ (۹) مُتَوَاصِلِينَ فِيهِ بِالتَّقْوَى مُتَوَاضِعِينَ يُوَقِّرُونَ الْكَبِيرَ وَ يَرْحَمُونَ الصَّغِيرَ وَ يُؤْثِرُونَ ذَا الْحَاجَةِ وَ يَحْفَظُونَ الْغَرِيبَ (۱۰) فَقُلْتُ فَكَيْفَ كَانَتْ سِيرَتُهُ فِي جُلَسَائِهِ فَقَالَ كَانَ دَائِمَ الْبِشْرِ سَهْلَ الْخُلُقِ لَيِّنَ الْجَانِبِ لَيْسَ بِفَظٍّ وَ لَا صَخَّابٍ وَ لَا فَحَّاشٍ وَ لَا عَيَّابٍ وَ لَا مَدَّاحٍ يَتَغَافَلُ عَمَّا لَا يَشْتَهِي

۱- فی المصادر: فسألته.

۲- فی المصادر: ذكر اللّه جل اسمه.

۳- أی لا يتخذ لنفسه مجلسا يعرف به.

۴- فی العيون: كل واحد من جلسائه نصيبه حتّى لا يحسب احد. و فی المكارم: كل (من خ ل) جلسائه نصيبه حتّى لا يحسب جليسه أن أحدا.

۵- فی العيون: من جالسه أو نادمه لحاجة صابره. و مثله فی المكارم الا أن فيه: قاومه.

۶- فی العيون و المكارم: لم يرده الا بها.

۷- فی المكارم: قد وسع الناس منه بسطه و خلقه (بسطه و خلقا)، فكان (و كان) لهم أبا. و فی العيون: فصار لهم أبا رحيما.

۸- فی المكارم: توهن خ ل.

۹- فی المكارم: متعادلون متفاضلون فيه بالتقوى متواضعون، يوقرون فيه الكبير، و يرحمون فيه الصغير أقول: قوله: فيه أی فی مجلسه صلّى اللّه عليه و آله.

۱۰- فی المكارم: و يحفظون، أو قال: يحوطون (يحيطون خ ل) الغريب. (شك أبو غسان).

فَلَا يُؤْيِسُ مِنْهُ وَ لَا يُخَيِّبُ فِيهِ مُؤَمِّلِيهِ قَدْ تَرَكَ نَفْسَهُ مِنْ ثَلَاثٍ الْمِرَاءِ وَ الْإِكْثَارِ وَ مَا لَا يَعْنِيهِ وَ تَرَكَ النَّاسَ مِنْ ثَلَاثٍ كَانَ لَا يَذُمُّ أَحَداً وَ لَا يُعَيِّرُهُ وَ لَا يَطْلُبُ عَوْرَتَهُ وَ لَا عَثَرَاتِهِ (۱) وَ لَا يَتَكَلَّمُ إِلَّا فِيمَا رَجَا (۲) ثَوَابَهُ إِذَا تَكَلَّمَ أَطْرَقَ جُلَسَاؤُهُ كَأَنَّمَا عَلَى رُءُوسِهِمُ الطَّيْرُ وَ إِذَا سَكَتَ تَكَلَّمُوا وَ لَا يَتَنَازَعُونَ عِنْدَهُ الْحَدِيثَ مَنْ تَكَلَّمَ أَنْصَتُوا لَهُ حَتَّى يَفْرُغَ (۳) حَدِيثُهُمْ عِنْدَهُ حَدِيثُ أُولِيهِمْ (۴) يَضْحَكُ مِمَّا يَضْحَكُونَ مِنْهُ وَ يَتَعَجَّبُ مِمَّا يَتَعَجَّبُونَ مِنْهُ وَ يَصْبِرُ لِلْغَرِيبِ عَلَى الْجَفْوَةِ فِي مَسْأَلَتِهِ وَ مَنْطِقِهِ حَتَّى إِنْ كَانَ أَصْحَابُهُ لَيَسْتَجْلِبُونَهُمْ وَ يَقُولُ إِذَا رَأَيْتُمْ طَالِبَ الْحَاجَةِ يَطْلُبُهَا فَارْفِدُوهُ (۵) وَ لَا يَقْبَلُ الثَّنَاءَ إِلَّا مِنْ مُكَافِئٍ وَ لَا يَقْطَعُ عَلَى أَحَدٍ كَلَامَهُ حَتَّى يَجُوزَ (۶) فَيَقْطَعَهُ بِنَهْيٍ (۷) أَوْ قِيَامٍ قَالَ فَسَأَلْتُهُ عَنْ سُكُوتِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ كَانَ سُكُوتُهُ عَلَى أَرْبَعٍ عَلَى الْحِلْمِ وَ الْحَذَرِ وَ التَّقْدِيرِ وَ التَّفْكِيرِ (۸) فَأَمَّا التَّقْدِيرُ فَفِي تَسْوِيَهِ النَّظَرِ وَ الِاسْتِمَاعِ بَيْنَ النَّاسِ وَ أَمَّا تَفَكُّرُهُ فَفِيمَا يَبْقَى وَ يَفْنَى وَ جُمِعَ لَهُ الْحِلْمُ فِي الصَّبْرِ فَكَانَ لَا يُغْضِبُهُ شَيْءٌ وَ لَا يَسْتَفِزُّهُ وَ جُمِعَ لَهُ الْحَذَرُ فِي أَرْبَعٍ (۹) أَخْذِهِ الْحَسَنَ لِيُقْتَدَى بِهِ وَ تَرْكِهِ الْقَبِيحَ لِيُنْتَهَى عَنْهُ وَ اجْتِهَادِهِ الرَّأْيَ فِي صَلَاحِ (۱۰) أُمَّتِهِ وَ الْقِيَامِ فِيمَا جَمَعَ (۱۱) لَهُمْ خَيْرَ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَه (۱۲).

ص: ۱۵۳

۱- فی العيون و المعانی: عثراته و لا عورته.

۲- فی العيون و المكارم: يرجو.

۳- فی العيون: و إذا تكلم عنده أحد انصتوا له حتّی يفرغ من حديثه.

۴- أولهم خ ل.

۵- فأوفدوه خ ل. و هو الموجود أيضا فی نسخه من العيون.

۶- يجوزه خ ل.

۷- بانتهاء خ ل، أقول: يوجد ذلك فی نسخه من المكارم، و فيه: كلام، بدل قيام.

۸- فی المصادر: التفكر.

۹- فی الحذر أربع خ ل.

۱۰- فی العيون: فی اصلاح. و فی المكارم: فيما أصلح.

۱۱- بما جمع.

۱۲- عيون الأخبار: ۱۷۶- ۱۷۸.

مع، معانی الأخبار الطَّالَقَانِیُّ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ بُنْدَارَ الْمَعْرُوفِ بِأَبِی صَالِحٍ الْحَذَّاءِ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ نَصْرٍ بْنِ عَبْدِ الْعَزِیزِ عَنْ مَالِکِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ النَّهْدِیِّ عَنْ جُمَیْعِ بْنِ عُمَیْرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعِجْلِیِّ قَالَ حَدَّثَنِی رَجُلٌ بِمَکَّهَ عَنِ ابْنِ أَبِی هَالَهَ التَّمِیمِیِّ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ قَالَ: سَأَلْتُ خَالِی هِنْدَ بْنَ أَبِی هَالَهَ وَ کَانَ وَصَّافاً عَنْ حِلْیَهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ حَدَّثَنِی الْحَسَنُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعِیدٍ الْعَسْکَرِیُّ وَ سَاقَ الْإِسْنَادَ الَّذِی مَضَی فِی ن (۱) إِلَی قَوْلِهِ عَنْ حِلْیَهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ قَالَ- وَ حَدَّثَنِی الْحَسَنُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدَانَ وَ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْبَزَّازِ الْبَغْدَادِیِّ مَعاً عَنْ سُفْیَانَ بْنِ وَکِیعٍ عَنْ جُمَیْعِ بْنِ عُمَیْرٍ عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِی تَمِیمٍ مِنْ وُلْدِ أَبِی هَالَهَ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام قَالَ: سَأَلْتُ خَالِی هِنْدَ بْنَ أَبِی هَالَهَ التَّمِیمِیَّ وَ کَانَ وَصَّافاً لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ أَنَا أَشْتَهِی أَنْ یَصِفَ لِی مِنْهُ شَیْئاً لَعَلِّی أَتَعَلَّقُ بِهِ فَقَالَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَخْماً مُفَخَّماً وَ سَاقَ الْحَدِیثَ إِلَی قَوْلِهِ مِثْلِ حَبِّ الْغَمَامِ ثُمَّ قَالَ إِلَی هَاهُنَا رَوَاهُ أَبُو الْقَاسِمِ بْنُ مَنِیعٍ- عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ الْبَاقِی رِوَایَهُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِلَی آخِرِهِ ثُمَّ قَالَ قَالَ الْحَسَنُ فَکَتَمْتُهَا الْحُسَیْنَ وَ سَاقَ الْحَدِیثَ إِلَی آخِرِهِ کَمَا نَقَلْنَاهُ مِنْ ن ثُمَّ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو عَلِیٍّ أَحْمَدُ بْنُ یَحْیَی الْمُؤَدِّبُ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْهَیْثَمِ (۲) قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الصَّقْرِ السُّکَّرِیُّ أَبُو الْعَبَّاسِ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْیَانُ بْنُ وَکِیعِ بْنِ الْجَرَّاحِ قَالَ حَدَّثَنِی جُمَیْعُ بْنُ عُمَیْرٍ الْعِجْلِیُّ إِمْلَاءً مِنْ کِتَابِهِ قَالَ حَدَّثَنِی رَجُلٌ مِنْ بَنِی تَمِیمٍ مِنْ وُلْدِ أَبِی هَالَهَ التَّمِیمِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهم السلام قَالَ سَأَلْتُ خَالِی هِنْدَ بْنَ أَبِی هَالَهَ التَّمِیمِیَّ وَ کَانَ (۳) وَصَّافاً لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ أَنَا أَشْتَهِی أَنْ یَصِفَ لِی مِنْهُ شَیْئاً لَعَلِّی أَتَعَلَّقُ بِهِ فَقَالَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَخْماً مُفَخَّماً وَ ذَکَرَ الْحَدِیثَ بِطُولِهِ (۴).

مکا، مکارم الأخلاق بِرِوَایَهِ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمَا مِنْ کِتَابِ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ بْنِ إِسْحَاقَ

ص: ۱۵۴

۱- أی فی العیون.

۲- القاسم الأنباری.

۳- قال: و کان خ ل.

۴- معانی الأخبار: ۲۸- ۳۰.

الطَّالَقَانِيِّ عَنْ ثِقَاتِهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ علیهما السلام قَالَ: سَأَلْتُ خَالِي هِنْدَ بْنَ أَبِي هَالَهَ التَّمِيمِيَّ إِلَى آخِرِ الْخَبَرِ (۱).

قال الصدوق رحمه الله فی مع (۲) سألت أبا أحمد الحسن بن عبد الله بن سعید العسکری عن تفسیر هذا الخبر فقال قوله کان رسول الله فخما مفخما معناه کان عظیما معظما فی الصدور و العیون و لم تکن (۳) خلقته فی جسمه الضخامه و کثره اللحم و قوله یتلألأ وجهه تلألؤ القمر معناه ینیر و یشرق کإشراق القمر و قوله أطول من المربوع و أقصر من المشذب المشذب (۴) عند العرب الطویل الذی لیس بکثیر اللحم یقال جذع مشذب إذا طرحت عنه قشوره و ما یجری مجراها و یقال لقشور الجذع التی (۵) تقشر عنه الشذب قال الشاعر فی صفه فرس:

أما إذا استقبلته فکأنه***فی العین (للعین) جذع من أوال مشذب(۶)

***

و قوله رجل الشعر معناه فی شعره تکسر و تعقف و یقال شعر رجل إذا کان کذلک فإذا کان الشعر لا تکسر فیه (۷) قیل شعر سبط و رسل و قوله إن انفرقت عقیقته العقیقه الشعر المجتمع فی الرأس و عقیقه المولود الشعر الذی یکون علی رأسه من الرحم و یقال لشعر المولود المتجدد بعد الشعر الأول الذی حلق عقیقه و یقال للذبیحه التی تذبح عن المولود عقیقه و فی الحدیث کل مولود مرتهن بعقیقته و عق النبی صلی الله علیه و آله عن نفسه بعد ما جاءته النبوه و عق عن الحسن و الحسین علیهما السلام کبشین.

و قوله أزهر اللون معناه نیر اللون یقال أصفر یزهر إذا کان نیرا

۱- مکارم الأخلاق: ۹- ۱۴.

۲- أی فی المعانی.

۳- و لم یکن خ ل.

۴- فالمشذب.

۵- الذی خ ل.

۶- فی المصدر: شذب.

۷- فی المصدر: و إذا کان الشعر منبسطا لا تکسیر فیه.

و السراج يزهر معناه نير (۱) و قوله أزج الحواجب معناه طويل امتداد الحاجبين بوفور الشعر فيهما و جبينه إلى الصدغين قال الشاعر:

إن ابتساما بالنقى الأفلج***و نظرا فى الحاجب المزجج

مئنه من الفعال الأعوج

***

مئنه علامه و فى حديث النبى صلى الله عليه و آله إن فى طول صلاه الرجل و قصر خطبته (۲) مئنه من فقهه. (۳) و قوله أزج الحواجب (۴) و لم يقل الحاجبين فهو على لغه من يوقع الجمع على التثنيه و يحتج بقول الله جل ثناؤه وَ کُنَّا لِحُکْمِهِمْ شاهِدِینَ (۵) یرید لحکم داود و سلیمان علیهما السلام و قال النبى صلى الله عليه و آله الاثنان و ما فوقهما جماعه و قال بعض العلماء يجوز أن يكون جمعا (۶) فقال أزج الحواجب على أن كل قطعه من الحاجب اسمها حاجب فأوقعت الحواجب على القطع المختلفه كما يقال للمرأه حسنه الأجساد و قد قال الأعشى:

و مثلك بيضاء ممكوره(۷)***و صاك العبير بأجسادها

***

صاك معناه لصق.

و قوله فى غير قرن معناه أن الحاجبين إذا كان بينهما انكشاف و ابيضاض يقال لهما البلج و البلجه يقال حاجبه أبلج إذا كان كذلك و إذا اتصل الشعر فى وسط الحاجب فهو القرن.

۱- ينير خ ل.

۲- خطبه خ ل.

۳- فى فقهه خ ل.

۴- فى المصدر: و انما جمع الحاجب فى قوله: أزج الحواجب.

۵- الأنبياء: ۷۸.

۶- هكذا فى نسخه المصنّف، و الصحيح كما فى غيرها و فى المصدر: جمعا.

۷- مكر الثوب: صبغه بالمكر أى المغره. و المغره: الطين الأحمر يصبغ به. و قال الزمخشرىّ فى الاساس: و امرأه ممكوره الساقين: خدلتهما. أقول: خدل الساق: كانت خدله أى ممتلئه ضخمه.

و قوله أقنى العرنين القنا أن يكون فى عظم الأنف احديداب فى وسطه و العرنين الأنف و قوله كث اللحيه معناه أن لحيته قصيره كثيره الشعر فيها و قوله ضليع الفم معناه كبير الفم و لم تزل العرب تمدح بكبر الفم و تهجو بصغره قال الشاعر يهجو رجلا:

إن كان كدى و إقدامى لفى جرذ***بين العواسج أجنى حوله المصع

***

معناه إن كان كدى و إقدامى لرجل فمه مثل فم الجرذ فى الصغر و المصع ثمر العوسج و قال بعض الشعراء

لحا الله أفواه الدبا من قبيله.

فعيرهم بصغر الأفواه كما مدحوا (١) الخطباء بسعه الأشداق و إلى هذا المعنى يصرف قوله أيضا كان يفتتح الكلام و يختمه بأشداقه لأن الشدق جميل مستحسن عندهم يقال خطيب أهرت (٢) الشدقين و هريت الشدق و سمى عمرو بن سعيد الأشدق و قال الخنساء ترثى أخاها:

و أحيا من مخبأه حياء***و أجرى من أبى ليث هزبر

هريت الشدق ريقال (٣) (ريبال) إذا***ما عدا لم ينه عدوته بزجر

***

و قال ابن مقبل هرت الشقاشق ظلامون للجزر.

و قوله الأشنب من صفه الفم قالوا إنه الذى لريقه عذوبه و برد و قالوا أيضا إن الشنب فى الفم تحدر (۴) و رقه و حده فى أطراف الأسنان و لا يكاد يكون هذا إلا مع الحداثه و الشباب قال الشاعر:

يا بأبى أنت و فوك الأشنب***كأنما ذر عليه الزرنب

***

ص: ١٥٧

١- فى المصدر: كما مدحوا باشداقه، لان الاشداق جميل عندهم، كما مدحوا الخطباء بسعه الاشداق.

٢- الاهرت و الهريت: الواسع.

٣- هكذا فى نسخه المصنّف و غيرها و الصحيح كما فى المصدر: رئبال أو ريبال. أى الأسد.

۴- فى المصدر: تحدد. و لعله أصوب.

و قوله دقيق المسربه فالمسربه الشعر المستدق الممتد من اللبه إلى السره.

قال الحارث بن وعله الجومى: (۱)

الآن لما ابيض مسربتى***و عضضت من نابى على جذم

***

و قوله كأن عنقه جيد دميه فالدميه الصوره و جمعها دمى.

قال الشاعر:

أو دميه صور محرابها***أو دره سيقت إلى تاجر

***

و الجيد العنق و قوله بادن متماسك معناه تام خلق الأعضاء ليس بمسترخى اللحم و لا بكثيره و قوله سواء البطن و الصدر معناه أن بطنه ضامر و صدره عريض فمن هذه الجهه تساوى بطنه صدره و الكراديس رءوس العظام و قوله أنور المتجرد معناه نير الجسد الذى تجرد من الثياب و قوله طويل الزندين فى كل ذراع زندان و هما جانبا عظم الذراع فرأس الزند الذى يلى الإبهام يقال له الكوع و رأس الزند الذى يلى الخنصر يقال الكرسوع و قوله رحب الراحه معناه واسع الراحه كبيرها و العرب تمدح بكبر اليد و تهجو بصغرها قال الشاعر:

فناطوا من الكذاب كفا صغيره***و ليس عليهم قتله بكبير

***

ناطوا معناه علقوا و قالوا رحب الراحه أى كثير العطاء كما قالوا ضيق الباع فى الذم.

و قوله شثن الكفين معناه خشن الكفين و العرب تمدح الرجال بخشونه الكف و النساء بنعمه الكف (۲) و قوله سائل الأطراف أى تامها غير طويله و لا قصيره و قوله سبط القصب معناه ممتد القصب غير متعقده و القصب العظام الجوف (۳) التى فيها مخ نحو الساقين و الذراعين و قوله خمصان الأخمصين معناه أن أخمص رجله شديد الارتفاع من الأرض و الأخمص ما يرتفع (۴) عن الأرض من وسط باطن الرجل و أسفلها و إذا كان

۱- الجرمى خ ل.

۲- فى المصدر: بنعومه الكف. و معناه لينه الكف.

٣- الحرف خ ل.

٤- فى المصدر: ما ارتفع.

أسفل الرجل مستويا ليس فيها أخمص فصاحبه أرحّ يقال رجل أرح إذا لم يكن لرجله أخمص و قوله مسيح القدمين معناه ليس بكثير اللحم فيهما و على ظاهرهما فلذلك ينبو الماء عنهما و قوله زال قلعا معناه متثبتا يخطو تكفؤا معناه خطاه كأنه يتكبر (۱) فيها أو يتبختر لقله الاستعجال معها و لا تبختر فيها و لا خيلاء و قوله يمشى هونا معناه السكينه و الوقار و قوله ذريع المشيه معناه واسع المشيه من غير أن يظهر فيه استعجال و بدار يقال رجل ذريع فى مشيه و امرأه ذراع إذا كانت واسعه اليدين بالغزل.

و قوله كأنما ينحط فى صبب الصبب الانحدار و قوله دمثا الدمث اللين الخلق فشبه بالدمث من الرمل و هو اللين قال قيس بن الخطيم

يمشى كمشى الزهراء (۲) (الزهر) فى دمث***الرمل إلى السهل دونه الجرف

***

و المهين الحقير و قد رواه بعضهم المهين يعنى لا- يحتقر (۳) أصحابه و لا يذلهم تعظم عنده النعمه معناه من حسن خطابه أو معونته بما يقل من الشأن كان عنده عظيما و قوله فإذا تعوطى الحق معناه إذا تنوول غضب لله تبارك و تعالى قال الأعشى:

تعاطى الضجيع إذا سامها***بعيد الرقاد و عند الوسن

***

معناه تناوله و قوله إذا غضب أعرض و أشاح قالوا فى أشاح جد فى الغضب و انكمش و قالوا جد و جزع (۴) و استعد لذلك قال الشاعر:

و إعطائى على العلات مالى***فضربى (۵) هامه البطل المشيح

***

و قوله يسوق أصحابه معناه يقدمهم بين يديه تواضعا و تكرمه لهم و من رواه يفوق أراد يفضلهم دينا و حلما و كرما و قوله يفتر عن مثل حب الغمام معناه يكشف شفتيه عن ثغر أبيض يشبه حب الغمام يقال قد فررت الفرس إذا كشفت عن أسنانه و فررت الرجل عما فى قلبه إذا كشفته عنه و قوله لكل حال عنده عتاد و العتاد

۱- ينكسر خ ل.

۲- فى المصدر: الزهر.

۳- لا يحقر خ ل.

۴- خلافه جزع خ ل.

۵- و ضربی خ ل: و هو الموجود فی المصدر، و فیه: و أعطی لی بدل إعطائی

العده یعنی أنه أعد للأمور أشکالها و نظائرها و من رواه و لا یقید من أحد عثره بالدال أی من جنی (۱) علیه جنایه اغتفرها و صفح عنها تصفحا و تکرما إذا کان تعطیلها لا یضیع من حقوق الله شیئا و لا یفسد متعبدا به و لا مفترضا و من رواه یقیل باللام ذهب إلی أنه صلی الله علیه و آله لا یضیع حقوق الناس التی یجب (۲) لبعضهم علی بعض.

و قوله ثم یرد ذلک بالخاصه علی العامه (۳) معناه أنه کان یعتمد فی هذه الحال علی أن الخاصه یرفع إلی العامه علومه و آدابه و فوائده و فیه قول آخر فیرد ذلک بالخاصه علی العامه أن یجعل (۴) المجلس للعامه بعد الخاصه فتنوب الباء عن من و علی عن إلی لقیام بعض الصفات مقام بعض و قوله یدخلون روادا الرواد جمع رائد و هو الذی یتقدم القوم إلی المنزل یرتاد لهم الکلاء یعنی أنهم ینفعون بما یسمعون من النبی صلی الله علیه و آله من ورائهم کما ینفع الرائد من خلفه و قوله و لا یفترقون إلا عن ذواق معناه عن علوم یذوقون من حلاوتها ما یذاق من الطعام المشتهی و الأدله التی تدل الناس علی أمور دینهم و قوله و لا تؤبن فیه الحرم أی لا تعاب أبنت الرجل فأنا آبن و المأبون المعیب و الأبنه العیب قال ابو الدرداء إن نؤبن بما لیس فینا فربما زکینا بما لیس عندنا و لعل ذا أن یکون بذلک معناه إن نعیّب بما لیس فینا قال الأعشی:

سلاجم کالنخل ألبستها***قضیب سراء قلیل الأبن

***

و قوله و لا تنثی فلتاته معناه من غلط فیه غلطه لم یشنع (۵) و لم یتحدث بها یقال نثوت الحدیث أنثوه نثوا إذا حدثت به و قوله إذا تکلم أطرق جلساؤه کأن علی رءوسهم الطیر معناه أنهم کانوا لإجلالهم نبیهم صلی الله علیه و آله لا یتحرکون فکانت صفتهم صفه من علی رأسه طائر یرید أن یصیده فهو یخاف إن تحرک طیران الطائر و ذهابه و فیه قول آخر إنهم کانوا یسکنون و لا یتحرکون حتی یصیروا بذلک عند الطائر

۱- فی المصدر: قال: أی من جنی.

۲- فی المصدر: تجب.

۳- فی مکارم الأخلاق: ثم یرد ذلک علی العامّه و الخاصّه.

۴- أی یجعل خ ل.

۵- لم تشع خ ل.

كالجدران و الأبنيه التى لا يخاف الطير وقوعا عليها قال الشاعر:

إذا حلت بيوتهم (۱) عكاظا**حسبت على رءوسهم الغرابا

***

معناه لسكونهم تسقط الغربان على رءوسهم و خص بالغراب لأنه من أشد الطير حذرا و قوله و لا يقبل الثناء إلا من مكافئ معناه من صح عنده إسلامه حسن موقع ثنائه عليه عنده و من استشعر منه نفاقا و ضعفا فى ديانته ألقى ثناءه عليه و لم يحفل به (۲) و قوله إذا جاءكم طالب الحاجه يطلبها فارفدوه معناه فأعينوه و أسعفوه على طلبته يقال رفدت الرجل رفدا بفتح الراء فى المصدر و الرفد بكسر الراء الاسم يعنى به الهبه و العطيه تم الخبر بتفسيره و الحمد لله كثيرا. (۳)

**[ترجمه]عیون اخبار الرضا: امام رضا علیه السلام از امام کاظم علیه السلام از امام امام جعفر صادق علیه السلام از امام محمد باقر علیه السلام از امام سجاد علیه السلام از امام حسن علیه السلام نقل فرمود: از دایی‌ام هند بن ابی هاله درباره آراستگی رسول خدا صلی الله علیه و آله پرسیدم، او که از جمله واصفان پیامبر صلی الله علیه و آله بود گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله شکوهمند و والا بود، رُخش چون ماه شب بدر می‌درخشید، قدی بلندتر از میانه‌قامتان و کوتاه‌تر از بلندقامتان داشت، سرش بزرگ و موهایش صاف بود،

ص: ۱۴۸

اگر موهایش از فرق جدا شده بود که هیچ و گرنه از نرمه گوش‌هایش پایین‌تر نمی‌آمد، رخسار گلگون و پیشانی گشاده داشت و ابروانش باریک و کشیده بود بدون این‌که به هم پیوسته باشد و در میانشان رگی بود که با خشم برجسته می‌شد، بینی کشیده‌ای داشت که بالایش می‌درخشید و هر که به دقت در چهره‌اش نمی‌نگریست می‌پنداشت بینی دراز دارد، محاسن انبوه و گونه‌های نرم و دهان سِفت و دندان‌های سفید و گشوده داشت، موی سینه‌اش باریک و گردنش همچون گردن تندیسی زیبا با درخشش نقره بود، اندامی میانه و بدنی تنومند و منسجم داشت و شکم و سینه‌اش هم‌راستا بود، میان شانه‌هایش فراخ بود و پیکرش تنومند، اندام هویدایش نورانی بود و از بالای سینه‌اش تا به نافش خط موی باریکی کشیده شده بود و بر بقیه سینه و شکمش هیچ مویی نبود، بر بازوان و شانه‌ها و بالای سینه‌اش موی اندکی داشت، ساعدهایش طویل بود و کف دستانش پهن، دست و پایش ستبر و پشتش راست بود، استخوان‌های تَنَش کشیده و ظریف بود و کف پایش گود بود، پاهایش برابر بود و آب به راحتی از آن‌ها سرازیر می‌شد، استوار گام برمی‌داشت و در راه رفتن گام‌هایش برابر بود و به نرمی گام برمی‌داشت اما تُند می‌رفت، چون قدم می‌زد انگار از سراشیب روان بود و وقتی به کسی رو می‌کرد با همه بدنش رو می‌کرد، نگاهش فروهشته بود و بیش از آن‌که به آسمان بنگرد به زمین می‌نگریست، دیدگانش در رودررویی اُبهّت داشت و هر که به دیدارش می‌آمد در سلام سبقت می‌گرفت. امام حسن علیه السلام می‌فرماید: به او گفتم گفتارش را برایم وصف کن. گفت: پیوسته اندوهگین به نظر می‌آمد و در اندیشه بود

ص: ۱۴۹

و آسوده نبود، جز به ضرورت سخن نمی گفت و سخن را با کُنج دهان آغاز می کرد و به پایان می‌رساند، جامع و رسا بدون آن که زیاده رَود یا کم بگذارد با مهربانی سخن می گفت، در گفتار نه به کسی ستم روا می‌داشت و نه کسی را تحقیر می کرد، نعمت هرچند کم در نظرش بزرگ می‌نمود و هیچ نعمتی را مکروه نمی‌داشت و نه خوراکی را می‌نکوهید و نه می‌ستود، دنیا و اموراتش خشمگینش نمی کرد، اگر حق لطمه می‌دید دیگر کسی ایشان را نمی‌شناخت، از روی خشم کاری نمی کرد تا در این راه یاری شود، وقتی به چیزی اشاره می کرد با همه کف دست اشاره می کرد، به هنگام تعجب و شگفتی دست خود را برمی گرداند، به هنگام سخن گفتن دستان خود را به هم می‌رساند و با کف دست راست انگشت شست چپ را می گرفت، به هنگام خشم چشم بر می گرفت و رو می گرداند، به هنگام شادی دیده فرو می‌هشت و خنده‌اش از لبخند نمی گذشت و آن گاه دندان‌هایش چون دانه‌های تگرگ هویدا می‌شد.

امام حسن علیه السلام می‌فرماید: من اندک زمانی سخنان هند بن ابی هاله را از حسین علیه السلام پنهان داشتم و سپس برایش باز گفتم و دریافتم که او پیش از من نزد او رفته و سوال مرا از او پرسیده و دانستم که حسین علیه السلام افزون بر آن از پدرمان علیه السلام نیز درباره حال پیامبر صلی الله علیه و آله در خانه و بیرون از خانه و در مجالس و چگونگی هیئت پیامبر پرسیده و ایشان در این باره هیچ چیز را فرو نگذاشته است. حسین علیه السلام فرمود: از پدرم علیه السلام درباره حال رسول خدا صلی الله علیه و آله در خانه پرسیدم. ایشان فرمود: به خانه رفتن پیامبر به اختیار خود بود. وقتی به خانه می‌رفت حضور خود را سه بخش می کرد، بخشی برای خداوند و بخشی برای خانواده و بخشی برای خود. سپس قسمتی از بخش خود را با مردم تقسیم می کرد و در آن هنگام به واسطه خواص برای عوام سخن می گفت. با این حال پیامبر صلی الله علیه و آله چیزی از وقت خود را از آنان دریغ نمی کرد. در سیره حضرت چنان بود که ایشان اهل فضل را در اجازه دیدار مقدّم می‌داشت

و آنان را نیز بسته به میزان فضیلتشان در دین تقسیم می کرد. از آن میان کسی یک درخواست داشت و کسی دو درخواست و کسی چند درخواست. این‌چنین به آنان مشغول می‌شد و به کار آنان چنان می‌رسید که امور خودشان و امت را اصلاح کند، مثلاـ از آنان سوال‌هایی می‌پرسید یا آنان را از آن‌چه که بایسته بود آگاه می کرد و می‌فرمود باید حاضران به غایبان نیز پیام بدهند و همچنین باید درخواست کسی را که خود نمی‌تواند بیاید و مطرح کند به من برسانید، زیرا هر کس درخواست کسی را که نمی‌تواند خود درخواستش را مطرح کند به گوش زمامداری برساند خداوند در روز قیامت گام‌هایش را استوار می... دارد. در محضرش جز این‌گونه سخن گفته نمی‌شد و در این باره از هیچ کس لغزشی نمی‌پذیرفت. این‌چنین بزرگان خدمت حضرت می‌آمدند و با بهره‌های فراوان و پاسخ‌های روشنگر برمی گشتند. برادرم حسین علیه السلام فرمود: از پدرم علیه السلام درباره حال رسول خدا در بیرون از خانه پرسیدم آن‌جا چه می کرد؟ ایشان فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله دم فرو می‌بست، جز درباره آن‌چه به او مربوط می‌شد یا در گفتاری که دل‌های مردم را به ایشان نزدیک می کرد و آنان را رمیده نمی‌ساخت، حضرت بزرگ هر قوم را بزرگ می‌داشت و وی را بر آنان سرپرست می‌نهاد، از مردم پرهیز داشت و از آنان دوری می گزید بدون آن که شادی و خوش‌خلقی خود را از احدی دریغ کند، جویای حال یاران خود بود و از مردم درباره اوضاعشان سوال می کرد، نیکی را نیک برمی‌شمرد و استوارترش می‌ساخت و ناپسندی را ناپسند برمی‌شمرد و بی‌مایه‌ترش می‌ساخت، بی‌هیچ زیر و زِبَر در کارها میانه‌رو بود و از این که مبادا مردم غفلت ورزند یا سستی کنند غافل نمی‌شد، در راه حق نه پا پس می کشید

و نـه پـا فراتر می گـذاشت، از میـان مردم نیکـان ایشـان به دلش می‌نشسـتند، برترین مردم در نظرش خیرخـواه‌ترین آن‌هـا برای مسلمانان بود

ص: ۱۵۱

و والامقـام‌ترین مردم در نظرش همگـام‌ترین و همیـارترین آن‌هـا بـود. برادرم حسـین علیه السـلام فرمود: از پـدرم علیه السـلام درباره حضور پیامبر صلی الله علیه و آله در مجالس پرسـیدم. ایشان فرمود: رسول خـدا صلی الله علیه و آله بـدون یاد خـدا نه می‌نشست و نه برمی‌خاست، هیچگاه جایگاه مشّخصی برای خود معیّن نمی کرد و از انجام این کار نهی می‌فرمود. وقتی به آخر مجلسـی می‌رسـید در همان آخر مجلس می‌نشسـت و به انجام این کار امر می‌فرمود. حال همه هم‌مجلسان خود را رعایت می... کرد و چنان رفتار می کرد که هیچ یک از هم‌مجلسانش نپندارد کسـی را بیش از او ارج نهاده است، هر که با حضرت همنشین می‌شـد ایشـان آن‌قـدر شـکیبایی می کرد تـا او از نزد ایشان برود، هر که برای درخواستی نزد ایشان می‌رسـید بازنمی گشت جز آن که با خواسته‌اش و یا با گفتاری کارآمد و دست یافتنی از نزد حضـرت بازمی گشت، خوش‌خلقی ایشان همه مردم را در بر می گرفت و پـدر آنان شـده بود، همه از لحاظ حقوق در نظر ایشان یکسان بودنـد، مجلس حضـرت مجلس بردباری و آزرم و راستی و امانت‌داری بود، آن‌جا نه صـداها بلنـد می‌شـد و نه حُرمت‌ها شکسـته می‌شـد و نه لغزش‌ها فاش می‌شـد، همه همطراز بودند و بر اساس تقوا همبسته بودند، همه فروتن بودند و به بزرگتر احترام می گذاشتند و به کوچکتر مهر می‌ورزیدند و نیازمند را مقدّم می‌شـمردند و غریبه را پاس می‌داشـتند. برادرم حسـین علیه السلام فرمود: به پدرم علیه السلام عرض کردم سیره پیامبر صلی الله علیه و آله در برخورد با همنشـینان خود چگونه بود؟ ایشان فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله همواره خنده‌رو و نرم‌خو و خـوش‌برخـورد بـود، نه تنـدخو بود و نه درشت گو و نه دشـنام گو و نه خرده‌جو و نه تملّق گو. هر آن‌چه را خوش نمی‌داشـت نادیده می‌انگاشت

ص: ۱۵۲

و این‌چنین امیـدوارانِ آسـتانش از او مأیوس و ناکام نمی‌شدند. از سه چیز بُریده بود: بگومگو و پُرحرفی و دخالت. در برخورد با مردم سه کار را وانهاده بود: کسی را سرزنش و نکوهش نمی کرد و عیب و خطای کسی را پی نمی گرفت و چون امید ثواب نمی‌رفت سـخن نمی گفت. چـون لب به سـخن می گشود همنشـینانش چنـان سـر فرو می‌آوردنـد و دم فرو می‌بسـتند که گویی پرنـده‌ای بر سـرشان نشسـته و چون دم فرو می‌بست لب به سـخن می گشودند و در حضورش نزاع در گفتار نمی کردند. هر که سخن می گفت به او گوش فرا می‌دادنـد تا کلامش به پایان رسد. در محضـرش هر که اولویت داشت سـخن می گفت. آنان از هر چـه می‌خندیدنـد حضـرت هـم از آن می‌خندیـد و از هر چـه تعجـب می کردنـد ایشـان هـم از آن تعجـب می کرد. در برابر تندخویی غریبه به هنگام پرسـش یا سخن چنان بردبار بود که گاه یارانش می خواستند آنان را دستگیر کنند، می‌فرمود: هرگاه دیدیـد حاجتمنـدی در پی حاجت خود است از او پشتیبانی کنید. از هیچ کس سـتایش نمی‌پذیرفت مگر از کسـی که نیکی را جبران می کرد. کلام کسی را نمی‌بُرید مگر به ضرورت که در آن هنگام یا با نهی کلامش را می‌بُرید و یا برمی‌خاست. برادرم حسـین علیه السـلام فرمود: از پدرم علیه السـلام درباره سـکوت رسول خدا صـلی الله علیه و آله پرسـیدم. ایشان فرمود: سکوت پیـامبر صـلی الله علیه و آله به چهـار گونه بود: بردبـاری و پرهیز و ارزیابی و اندیشـیدن؛ ارزیابی‌اش در راسـتای تقسـیم مساوی

گوش و چشم خود برای مردم بود، اندیشیدنش درباره بقا و فنا بود، بردباری‌اش در صبرش گرد آمده بود: هیچ چیز حضرت را خشمگین نمی‌کرد و برنمی‌انگیخت، هوشیاری‌اش در چهار چیز گرد آمده بود: عمل به نیکی‌ها تا مردم از ایشان پیروی کنند، ترک ناپسندی‌ها تا مردم هم از آن‌ها دوری کنند، اجتهاد رأی در راستای صلاح امت و پرداختن به کاری که خیر دنیا و آخرت را برای امت جمع آورَد - . عیون الاخبار: ۱۷۶ - ۱۷۸ - .

ص: ۱۵۳

معانی الأخبار: امام حسن علیه السلام فرمود: «از دایی‌ام هند بن ابی هاله تمیمی که از جمله واصفان پیامبر صلی الله علیه و آله بود، درباره حضرت پرسیدم. مشتاق بودم اندکی از وصف پیامبر برایم بگوید به این امید که با من مطابقت داشته باشد. او گفت: رسول خدا شکوهمند و والا بود.» و بقیه حدیث را با وجود طولانی بودن ذکر کرد - . معانی الاخبار: ۲۸ - ۳۰ - .

مکارم الأخلاق:

ص: ۱۵۴

امام حسن علیه السلام فرمود: از دایی‌ام هند بن ابی هاله تمیمی ... تا پایان حدیث - . مکارم الاخلاق: ۹ - ۱۴ - .

شیخ صدوق در معانی الأخبار می‌گوید: از ابا احمد حسن بن عبدالله بن سعید عسکری درباره تفسیر این حدیث پرسیدم. وی گفت: این‌که رسول خدا صلی الله علیه و آله «فخم» و «مفخّم» بود یعنی در دل‌ها و دیده‌ها بزرگ و والا بود و خلقت اندام ایشان با درشتی و چاقی همراه نبود. «یتلألأ وجهه تلألؤ القمر» یعنی چهره حضرت همچون تابش ماه می‌درخشید و می‌تابید. در این سخن که «أطول من المربوع و أقصر من المشذب»، «المُشَذَّب» نزد عرب یعنی درازقامتی که چاق نیست، وقتی پوست از تنه نخل کنده می‌شود به آن می‌گویند «جذع مشذّب» (تنه نخلی که دراز شده) و به پوست‌هایی که از تنه نخل برکنده شده می‌گویند «شذب»؛ شاعر در وصف یک اسب گفته:

«وقتی به آن می‌نگری به چشمت انگار تنه نخلی در جزیره است که پوستش کنده شده»

«رَجِل الشَّعر» یعنی مویش چین و شکن داشته که به چنین مویی «شَعرٌ رَجِل» می‌گویند و به مویی که چین و شکن ندارد موی «سَبِط» (لَخت) یا «رَسل» (فروهشته) می‌گویند. در این سخن که «إن انفرقت عقیقته»، «العَقیقه» یعنی مویی که روی سر جمع شده است، «عقیقه المولود» یعنی مویی که از درون رحم روی سر نوزاد است، و به موی جدید نوزاد که پس از تراشیدن موی اولی می‌روید نیز «عقیقه» می‌گویند و به حیوانی که برای نوزاد قربانی می‌شود نیز «عقیقه» می‌گویند؛ در حدیث است که «هر نوزادی در گرو عقیقه خود است.» پیامبر صلی الله علیه و آله پس از رسیدن به نبوت برای خود عقیقه کرد و برای امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام نیز دو گوسفند عقیقه کرد.

«أزهر اللون» یعنی رنگ درخشان، به رنگ زردی که می‌درخشد می‌گویند «أصفر یزهر»

ص: ۱۵۵

همچنان‌که «السراج یزهر» یعنی چراغ می‌درخشد. «أزجّ الحواجب» یعنی ابروانش باریک و کشیده و پُرپشت است و از پیشانی تا شقیقه‌ها ادامه دارد؛ شاعر گفته:

«لبخندی با دندان‌های سپید و گشوده و چشمی به زیر ابروی باریک و کشیده که نشانه‌ای از کار کمان دارد.»

«مئنه» یعنی علامت، در حدیثی از پیامبر صلی الله علیه و آله آمده: در نماز طولانی مرد و خطبه کوتاه او نشانه‌ای از تفقّه او هست. آن‌جا که می‌گوید به جای «الحاجبین» (دو ابرو) می‌گوید «الحواجب» (ابروها)، بر اساس اراده مثّنی از جمع است بنا به این کلام خداوند متعال «وَ کُنَّا لِحُکْمِهِمْ شاهِدِینَ» - . انبیاء / ۷۸ - {و [ما] شاهد داوری آنان بودیم} که منظورش داوری داوود و سلیمان است. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: دو نفر و بیش از آن جماعت را می‌سازد. برخی علما گفته‌اند مجاز است که «حاجب» جمع بسته شود، بر این مبنا که هر قسمت از ابرو نامش ابرو است و «حواجب» دلالت بر قسمت‌های مختلف ابرو دارد، همچنان‌که در وصف زن می‌گویند: «حسنه الأجساد» (با اندام‌های نیکو)؛ اعشی گفته:

«همچون تویی سفید با تنی فروپیچیده که اندام‌هایت به مشک آمیخته»

«صاک» یعنی آمیخت. «فی غیر قرن» بدین معناست که اگر میان ابروها بُریدگی و سپیدی باشد به آن ابرو «بلج» و «بلجه» می... گویند که صفتش «أبلج» است، اما اگر ابروها به هم پیوسته باشد به آن ابرو «قرن» می‌گویند.

ص: ۱۵۶

در عبارت «أقنی العرنین» «القنا» این است که در میان استخوان بینی یک خمیدگی باشد، و «عرنین» یعنی بینی. «کثّ اللحیه» یعنی محاسنش کوتاه اما پُرپشت است. «ضلیع الفم» یعنی با دهان بزرگ، عرب همواره بزرگی دهان را مدح گفته و کوچکش‌اش را هجو کرده است؛ شاعر در هجو کسی گفته:

«اگر تلاش و اقدام من برای کسی باشد که دهانی همچون دهان موش دارد، در آن هنگام دارم در میان خولان برای چیدن میوه تلاش می‌کنم.»

شاعری دیگر گفته:

«خدا دهان‌های مورچگان را از قبیله ما دور گردانَد.»

بنابراین عرب کوچکی دهان را ننگ می‌دانسته، به همین ترتیب خطیبان فراخیِ کُنج دهان را مدح کرده‌اند و از همین روست که آمده «کان یفتتح الکلام و یختمه بأشداقه» (سخن را با کُنج دهان آغاز می‌کرد و به پایان می‌رساند) زیرا «کُنج دهن» در نظر آنان بخشی از زیبایی است و در وصف یک خطیب می‌گویند خطیبِ «أهرت الشدقین» و «هرت الشدق» یعنی کُنج دهانش فراخ است؛ و عمروبن سعید را انیز [از همین رو]اشدق نام نهاده اند ، خنساء در رثای برادرش گفته:

«باحیاتر از دخترِ پرده‌نشینِ باحیا و دلیرتر از شیر هژبر

با کنج دهانی فراخ، شیری است که چون می‌دود هیچ چیزی مانع دویدنش نمی‌شود»

و ابن مقبل گفته «هرت الشقاشق ظلامون للجزر» یعنی گلوگاه‌های فراخ دارند و در کشتار بی‌رحم‌اند.

«أشنب» از صفات دهان است که متّصف به آن دهانی آبدار و خُنک دارد، همچنین گفته‌اند «شنب» در دهان یعنی تیزی و صافی و برندگی در دور تا دور دندان‌ها که تنها از ویژگی‌های دوران نوجوانی و جوانی است؛ شاعر گفته:

«پدرم به فدایت ای که دهان آبدار و خنک داری که گویی بر آن مشک پاشیده شده است »

ص: ۱۵۷

در عبارت «دقیق المسربه» «مسربه» موی باریکی است که از بالای سینه تا ناف کشیده شده، حارث بن وعله جومی گفته:

«اکنون دیگر موی باریک سینه‌ام سپید شده و با دندان نیشم به سرعت تکه میکنم »

در این سخن که «کأن عنقه جید دمیه» «دمیه» تندیس است و جمعش «دُمی»؛, شاعر می‌گوید:

«یا تندیسی که محرابش را آراسته یا درّی که نزد تاجری برده می‌شود.»

«جید» یعنی «گردن» و «بادن متماسک» یعنی اندامش به نیکی آفریده شده و نه لاغر و نه چاق است. این که «سواء البطن و الصدر» یعنی شکمش لاغر و سینه‌اش عریض بود و این‌گونه شکم و سینه‌اش هم‌راستا بود. «کرادیس» سر استخوان‌هاست. «أنور المتجرّد» یعنی اندامی که از لباسش بیرون بود می‌درخشید. آورده «طویل الزندین»، در هر ساعد دو زند وجود دارد که در دو طرف استخوان ساعد هستند، به زندی که به انگشت ابهام می‌رسد «کوع» می‌گویند و به زندی که به انگشت کوچک می‌رسد «کرسوع». «رحب الراحه» یعنی کف دستش ستبر است، عرب بزرگی دست را مدح می‌گوید و کوچکی‌اش را هجو می‌کند؛ شاعر گفته:

«از آن دروغگو دستی کوچک را آویختند و کشتنش برایشان کار دشواری نبود.»

«ناطوا» یعنی آویختند، همچنین گفته‌اند «رحب الراحه» یعنی «گشاده‌دست» همچنان‌که در باب ذم می‌گویند «ضیق الباع» «تنگ‌دست».

«شثن الکفّین» یعنی با کف دست خشن، عرب برای مردان خشنی کف دست را و برای زنان نرمی کف دست را مدح می‌کند. «سائل الأطراف» یعنی اعضایش نه بلند بود و نه کوتاه. «سبط القصب» یعنی استخوان‌هایش کشیده بود و هیچ ناهمواری نداشت، «قصب» استخوان‌های بدن است که مغز استخوان دارد مانند ساق‌های پا یا ساعدهای دست. «خمصان الأخمصین» یعنی گودی کف پایش بسیار از زمین فاصله داشت، «أخمص» یعنی گودی کف پا، اگر کسی کف پایش تخت باشد

ص: ۱۵۸

و بـا زمین هم‌سـطح باشـد به پـایش «أرحّ» می گوینـد. «مسـیح القـدمین» یعنی پاهایش پُرگوشت و چاق نیست از این‌رو آب از پاهایش به راحتی سـرازیر می‌شود. «زال قلعا» یعنی با اسـتواری. «یخطو تکفؤا» یعنی چنان گام برمی‌داشت که انگار به راه رفتن می‌بالیـد و می‌خرامیـد چون شـتاب نمی کرد، بـا این حـال هرگز متکبر و مغرور نبود. «یمشـی هونا» یعنی با آرامش و متانت راه می‌رفت. «ذریع المشـیه» یعنی بلند گام برمی‌داشت بدون آن‌که در راه رفتنش شتابی پیدا شود، می گویند «رجل ذریع فی مشیه» یعنی مردی که در راه رفتن گام بلند بر می‌دارد و «امرأه ذراع» یعنی زنی که در بافندگی دستانی سریع دارد.

در این سـخن که «کأنما ینحط فی صبب» «صبب» یعنی سراشیبی. «دمث» یعنی «نرم‌خویی»، خُلق و خوی نرم به ماسه تشبیه شده که نرم است؛ قیس بن خطیم گفته:

«همچون غنچه در نرمیِ ماسه به سوی دشت گام بر می‌دارد و در مقابلش جلگه است »

«مهین» یعنی حقیر که البته برخی آن را «مُهین» یعنی تحقیرکننـده روایت کرده‌انـد، یعنی یـاران خود را تحقیر نمی کرد و نمی... نکوهیـد. «تعظم عنـده النعمه» یعنی هر که سـخنی می گفت یـا کمکی می کرد هر چنـد در نظر کم بـود نزد او بزرگ می‌نمود. «فإذا تعوطی الحق» یعنی هنگامی که به خشم خدای متعال منجر می شد. اعشی گفته:

«چون او را طلب کرد سروصدایش فراگرفت و نتوانست بخوابد آنگاه که چشمش از خواب سنگین شد.»

درباره «أشاح» گفته‌انـد یعنی در خشم جدّی شد و روی در هم کشـید و نیز گفته‌اند جدیّ و اندیشـناک و آماده شد برای آن؛ شاعر گفته:

«این‌که در سختی‌ها دارایی‌ام را عطا کردم و این‌که سر پهلوانان سرسخت و جدّی را زدم.»

«یسوق أصـحابه» یعنی آنان را با فروتنی پیش خود می‌نشانـد و آنان را ارج می‌نهاد، البته «یفوق» نیز روایت شـده که یعنی آنان را در دین و بردباری و کرامت فضیلت می‌داد. «یفتر عن مثل حَبّ الغمام» یعنی لبانش دندان‌هایی سپید را نمایان می‌ساختند که همچون دانه‌های تگرگ بودند، می گویند «قد فررت الفرس» یعنی اسب دندان‌هایش را نمایان ساخت و «فررت الرجل عما فی قلبه» یعنی آن مرد آن‌چه را در دل داشت نمایان ساخت. در این سـخن که «لکل حال عنـده عتاد» یعنی برای انواع و اقسام امور آمادگی داشت. «و لا یقیـد من أحـد عثره» یعنی هر کس در حقش بدی می کرد او را می‌بخشـید و بزرگوارانه از او چشم می... پوشـید البته اگر چشم‌پوشی‌اش سبب نمی‌شد که چیزی از حقوق خداوند ضایع شود یا طاعت و فریضه‌ای تباه گردد. این جمله با «یقیل» نیز روایت شده که در این صورت یعنی نمی گذاشت حقوقی که مردم نسبت به یکدیگر داشتند ضایع شود.

«ثم یرد ذلک بالخاصه علی العامه» یعنی در آن هنگام اعتماد داشت که خواص علوم و آداب و بهره‌های ایشان را به عوام می... رساننـد، دربـاره این جمله این معنـا را نیز گفته‌انـد که یعنی مجلس خود را پس از خواص به عوام اختصاص می‌داد که در این صورت بنا به جابه‌جاییِ صفات حروف، «باء» به نیابت از «مِن» و «علی» به نیابت از «إلی» آمده است. در این سخن که «یدخلون روادا» «الرواد» جمع «رائـد» است، یعنی کسـی که پیشـاپیش قوم آنـان را به منزل می‌رسانـد و آنان را رهبری می کنـد، این گونه معنا چنین می‌شود که آن‌ها همچنان‌که پیشوا به پیروان خود سود می‌رسانـد از سـخنان پیامبر صـلی الله علیه و آله بهره‌مند می...

شوند. «و لا یفترقون إلا عن ذواق» یعنی از علومی که شیرینی‌اش را همچون طعامی دوست‌داشتنی می‌چشند « ادله» یعنی آنچه که امور دین را برای مردم روشن می گرداند. «و لا تؤبن فیه الحرم» یعنی کسی سرزنش نمی‌شد، «أبنتُ الرجل» (فلان کس را سرزنش کردم) پس من «آبن» (سرزنشگر) هستم و فلان کس «مأبون» (سرزنش شده) و بنابراین «أبنه» یعنی عیب و نقص . ابو درداء می گوید: «إن نؤبن بما لیس فینا فربما زکینا بما لیس عندنا» (اگر به‌خاطر آن‌چه در ما نیست سرزنش شویم چه بسا از آن‌چه در ما نیست مبرّا شویم.) یعنی شاید این تلافی آن را بکند. معنای جمله این است که اگر به خاطر عیبی که در ما نیست بر ما عیب گیرند. اعشی گفته:

«بلندقامتی همچون نخل که پنداشتم شاخه ای از درخت سراء است که گِره - عیب - کم دارد.»

این سخن که «و لا تنثی فلتاته» یعنی هر که آن‌جا اشتباهی می کرد ملامت نمی‌شد و درباره اشتباهش سخنی به میان نمی‌آمد، می گویند «نثوتُ الحدیث» یعنی آشکارا درباره موضوعی سخن گفتم. «إذا تکلم أطرق جلساؤه کأن علی رءوسهم الطیر» یعنی آنان از روی بزرگداشت پیامبرشان صلی الله علیه و آله تکان نمی‌خوردند و چون کسی بودند که پرنده‌ای بر سرش نشسته و می‌خواهد آن را شکار کند و می‌ترسد اگر تکان بخورد پرنده پرواز کند و برود، و یا به قولی دیگر آنان بر جا می‌نشستند و تکان نمی‌خوردند

ص: ۱۶۰

همچون دیوار یا بنایی که پرنده نمی‌ترسد بر آن فرود آید؛ شاعر گفته:

«وقتی در عکاظ منزل می گزیدند می‌پنداشتی کلاغ بر سرهایشان نشسته»

یعنی از بس بی‌حرکت بودند کلاغ بر سرهایشان فرود می‌آمد. شاعر گفته کلاغ زیرا کلاغ از محتاط‌ترین پرندگان است. «لا یقبل الثناء إلا من مکافئ» یعنی هر کس در نظر حضرت به نیکی اسلام آورده بود در نظر حضرت ستایش وی از ایشان محلّی نیک داشت و هر کس بوی نفاق و سستی در دین از او می‌رسید ستایش وی را نمی‌پذیرفت و اعتنایی نمی کرد. «إذا جاءکم طالب الحاجه یطلبها فارفدوه» یعنی به او کمک کنید و او را در خواسته‌اش یاری رسانید، می گویند «رفدتُ الرجل» «رفد» به فتح راء مصدر است و به کسر راء اسم است به معنای عطا و هدیه. تفسیر شیخ صدوق به پایان رسید و ستایش از آنِ خداوند است - . معانی الأخبار: ۳۰ - ۳۲ - .

**[ترجمه]

بیان

أقول هذا الخبر من الأخبار المشهوره روته العامه فی أکثر کتبهم قوله فخما مفخما قال الجزری و غیره أی عظیما معظما فی الصدور و العیون و لم تکن خلقته فی جسمه الضخامه و قیل الفخامه فی وجهه نبله (۴) و امتلاؤه مع الجمال و المهابه و المربوع الذی لیس بالطویل و لا ـ بالقصیر و قالوا المشذب هو الطویل البائن الطول مع نقص فی لحمه و أصله من النخله الطویله التی

شـذب عنهـا جريـدها أى قطع و فرق و أوال كسـحاب جزيره بالبحرين قوله رجل الشـعر أى لم يكـن شديـد الجعوده و لا شـديد السـبوطه بل بينهما قوله إن انفرقت عقيقته قال الحسـين بن مسعود الفراء فى شرح السنه العقيقه اسم لشعر على المولود حين يولد سمى عقيقه لأنـه يحلق و أصـل العقّ الشقّ و القطع و منه قيل للـذبيحه عنـد الولاده عقيقه لأنه يشق حلقومها ثم قيل للشـعر الـذى ينبت بعـد ذلك عقيقه أيضا على الاسـتعاره و ذلك معناه هاهنا يقول إن انفرق شـعر رأسه من ذات نفسه فرقه فى مفرقه و إن لم ينفرق تركه وفره واحده على حالها يقال فرقت الشعر أفرقه فرقا و قيل العقيقه اسم الشعر قبل أن يحلق فإذا حلق ثم نبت

۱- سوقهم خ ل.

۲- أى لم يبال به و لم يهتم له.

۳- معانى الأخبار: ۳۰- ۳۲.

۴- النبل: الجسيم. ذو النجابه و الفضل.

زال عنه اسم العقيقه سمى شعره عقيقه إذ لم ينقل أنه حلق فى صباه و يروى عقيصته و هى الشعر المعقوص و هو نحو من المضفور (۱) و الوفره إلى شحمه الأذن و الجمه إلى المنكب و اللمه التى المت بالمنكب.

و قال الكازرونى فى المنتقى العقيصه هى الشعر المجموع المضفور كأنه يريد إن انفرق شعره بعد ما جمعه و عقصه فرق شعره و تركه كل شى ء منه فى منبته و إلا- يبقى (يبق) معقوصا كان موضعه الذى يجمعه فيه حذاء أذنيه و يرسله هناك و قال بعض علمائنا هذا فى أول الإسلام يفعله كفعل أهل الكتاب ثم فرق بعد و هذا الفرق هو الذى يعد فى الخصال العشر من الفطره و روى بعضهم عقيقته و هو تصحيف انتهى. (۲) و قال الزمخشرى العقيقه الشعر الذى يولد به و كان تركها عندهم عيبا و لؤما و بنو هاشم أكرم و محمد بن عبد الله صلى الله عليه و آله أكرم عليهم من أن يتركوه غير معقوق عنه و لكن هندا (۳) سمى شعره عقيقه لأنه منها و نباته من أصولها كما سمت العرب أشياء كثيره بأسامى ما هى منه و من سببه و انفرق مطاوع فرق أى كان لا ينفرق شعره إلا أن ينفرق هو و كان هذا فى صدر الإسلام و يروى أنه إذا كان أمر لم يؤمر فيه بشى ء يفعله المشركون و أهل الكتاب أخذ فيه بفعل أهل الكتاب فسدل ناصيته ما شاء الله ثم فرق بعد ذلك وفره قوله وفره أى أعفاه عن الفرق يعنى أن شعره إذا ترك فرقه لم يجاوز شحمه أذنيه و إذا فرقه تجاوزها انتهى و قال الجزرى الأزهر الأبيض المستنير و قال الزجج تقويس فى الحاجب مع طول فى طرفه و امتداده و قال القرن بالتحريك التقاء الحاجبين و هذا خلاف ما روت أم معبد فى صفته صلى الله عليه و آله أزج أقرن أى مقرون الحاجبين و الأول الصحيح فى صفته و سوابغ حال من المجرور و هو الحواجب أى أنها رقت فى حال سبوغها و وضع الحواجب موضع الحاجبين لأن التثنيه جمع و قال فى قوله يدره الغضب أى يمتلئ دما إذا غضب

۱- ضفر الشعر: نسج بعضه على بعض عرضا.

۲- المنتقى فى مولود المصطفى: الفصل الرابع فى جامع أوصافه.

۳- أى هند ابن أبى هاله الراوى للحديث.

كما يمتلئ الضرع لبنا إذا در.

و قال الزمخشری يدره الغضب أی يحركه من أدرت المرأه المغزل إذا فتلته فتلا شديدا قوله ممكوره أی مطويه الخلق.

قوله أقنی العرنين قال الجزری العرنين بالكسر الأنف و قيل رأسه و القنا فی الأنف طوله و دقه أرنبته مع حدب فی وسطه و الشمم ارتفاع قصبه الأنف و استواء أعلاها و إشراف الأرنبه قليلا.

أقول: أی القنا الذی كان فيه لم يكن فاحشا مفرطا بل كان لا يعلم إلا بعد التأمل قوله كث اللحيه قالوا الكثاثه فی اللحيه أن تكون غير رقيقه و لا طويله و فيها كثافه (۱) يقال رجل كث اللحيه بالفتح قوله سهل الخدين قال الجزری أی سائل الخدين غير مرتفع الوجنتين.

و قال الكازرونی يجوز أن يريد به ليس فی خديه نتو لأن السهل ضد الحزن و ذكر بعضهم أنه يريد أسيل الخدين لم يكثر لحمه و لم تغلظ جلدته. (۲) قوله ضليع الفم قال الجزری أی عظيمه و قيل واسعه و العرب تحمد عظم الفم و تذم صغره انتهی.

و قيل أراد بالفم الأسنان فقد يكنی بالفم عنها أی كان تام الأسنان شديدها فی تراصف و لا يخفی بعده و الجرذ نوع من الفأر و يقال لحاه الله أی قبحه و لعنه و الدبی بتخفيف الباء الجراد قبل أن يطير و الشدق بالكسر جانب الفم و الشدق بالتحريك سعه الشدق و الهريت الواسع الشدقين قوله و أحيا أی أكثر حياء و المخبأه المرأه المستوره و الريقال فيعال من أرقل إذا أسرع و الشقشقه بالكسر شی ء كالريه يخرجها البعير من فيه إذا هاج و إذا قالوا للخطيب ذو شقشقه فإنما يشبه بالفحل ذكره الجوهری و قال ظلمت البعير إذا نحرته من غير داء قال ابن مقبل:

عاد الأذله فی دار و كان بها***هرت الشقاشق ظلامون للجزر

***

۱- كثف: غلظ و كثر و التف.

۲- المنتقی فی مولود المصطفی: الفصل الرابع فی جامع أوصافه.

و قـال الزرنب ضـرب من النبـات طيب الرائحه ثم ذكر البيت و قـال الجزرى الشـنب البياض و البريق التحديـد فى الأسـنان و قال الفلج فرجه ما بين الثنايا و الرباعيات و قال الجوهرى الجذم بالكسر أصل الشى ء و قد يفتح و قال و عضضت من نابى على جذم قوله جيد دميه قال الجزرى الدميه الصوره المصوره و جمعها دمى لأنها يتنوق فى صنعتها و يبالغ فى تحسينها انتهى.

قوله معتـدل الخلق أى كل شـى ء من بـدنه يليق بما لـديه فى الحسن و التمام قوله بادنا قال الجزرى البادن الضـخم فلما قال بادنا أردفه بقوله متماسـكا و هو الذى يمسك بعض أعضائه بعضـها فهو معتدل الخلق و قال سواء البطن و الصدر أى هما متساويان لا ينبو أحدهما عن الآخر.

و قـال الزمخشـرى يعنى أن بطنه غير مسـتفيض فهو مسـاو لصـدره و صـدره عريض فهو مساو لبطنه و قال الجزرى الكراديس هو رءوس العظام واحدها كردوس و قيل هى ملتقى كل عظمين ضـخمين كالركبتين و المرفقين و المنكبين أراد أنه ضـخم الأعضاء قوله أنور المتجرد قال الجزرى أى ما جرد عنه الثياب من جسده و كشف يريد أنه كان مشرق الجسد.

و قال الكازرونى المتجرد الموضع الـذى يستتر بالثياب فيتجرد عنها فى بعض الأحيان يصـفها بشده البياض و قد ورد فى حديث آخر أنه كان أسـمر و فى حديث آخر أنه كان أبيض مشربا و فى هذا الحديث أنه كان أزهر اللون و وجه الجمع بينها أن السمره كـانت فيمـا يبرز للشـمس من بـدنه و البيـاض فيمـا وراء الثيـاب و قوله أزهر يحمـل على إشـراق اللون لاـ على البياض و قيل إن المشرب إذا أشبع حكى سمرا فإذا ليس بينهما اختلاف و فى حديث آخر لم يكن بالأبيض الأمهق و هو الذى يشبه بياض الجص و الأـنور وضـع موضع النير كقوله تعـالى وَ هُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ (۱) و كقولهم الله أكـبر (۲) و قال اللبه بالفتـح و تشديـد الباء المنحر و عارى الثديين أى لم يكن عليهما شعر

ص: ۱۶۴

۱- الروم: ۲۷.

۲- المنتقى فى مولود المصطفى: الفصل الرابع فى جامع أوصافه.

و قیل أراد لم یکن علیهما لحم فإنه قد جاء فی صفته أشعر الذراعین و المنکبین و أعلی الصدر انتهی.

و لا یخفی بعد الأخیر و عدم الحاجه إلیه لعدم التنافی.

قوله رحب الراحه قال الکازرونی یکنون به عن السخاء و الکرم و یستدلون بهذه الخلقه علی الکرم. (۱) قوله فناطوا من الکذاب قال الزمخشری قاله الأخطل فی صلب المختار بن أبی عبید.

قوله شثن الکفین و القدمین قال الجزری أی أنهما یمیلان إلی الغلظ و القصر و قیل هو الذی فی أنامله غلظ بلا قصر و یحمد ذلک فی الرجال لأنه أشد لقبضهم و یذم فی النساء.

و قال الصاحب ابن عباد فی المحیط الشتون اللینه من الثیاب الواحد شتن و روی فی الحدیث فی صفه النبی صلی الله علیه و آله أنه کان شتن الکف بالتاء و من رواه بالثاء فقد صحف انتهی و هو غریب.

قوله سائل الأطراف قال الزمخشری أی لم تکن متعقده و قال الجزری أی ممتدها و رواه بعضهم بالنون بمعناه کجبریل و جبرین قوله سبط القصب قال الجزری السبط بسکون الباء و کسرها الممتد الذی لیس فیه تعقد و لا نتو و القصب یرید بها ساعدیه و ساقیه و قال الأخمص من القدم الموضع الذی لا یلصق بالأرض منها عند الوطء و الخمصان المبالغ منه أی إن ذلک الموضع من أسفل قدمه شدید التجافی عن الأرض و سئل ابن الأعرابی عنه فقال إذا کان خمص الأخمص بقدر لم یرتفع جدا و لم یستو أسفل القدم جدا فهو أحسن ما یکون و إذا استوی و ارتفع جدا فهو ذم فیکون المعنی أن أخمصه معتدل الخمص بخلاف الأول.

و قال الجوهری رجل أرح أی لا أخمص لقدمیه کأرجل الزنج قوله مسیح القدمین أی ملساوان لینتان لیس فیهما تکسر و لا شقاق فإذا أصابهما الماء نبأ عنهما

ص: ۱۶۵

۱- المنتقی فی مولود المصطفی: الفصل الرابع فی جامع أوصافه.

أی یسیل و یمر سریعا لملاستهما.

و قال الجزری فی صفته صلی الله علیه و آله إذا مشی تقلع أراد قوه مشیه کأنه یرفع رجلیه من الأرض رفعا قویا لا کمن یمشی اختیالا و تقارب خطاه فإن ذلک من مشی النساء و یوصفن به و فی حدیث أبی هاله إذا زال زال قلعا یروی بالفتح و الضم فبالفتح هو مصدر بمعنی الفاعل أی یزول قالعا لرجله من الأرض و هو بالضم إما مصدر أو اسم و هو بمعنی الفتح و قال الهروی قرأت هذا الحرف فی کتاب غریب الحدیث لابن الأنباری قلعا بفتح القاف و کسر اللام و کذلک قرأته بخط الأزهری و هو کما جاء فی حدیث آخر کأنما ینحط من صبب و الانحدار من الصبب و التقلع من الأرض قریب بعضه من بعض أراد أنه یستعمل التثبت و لا یبین منه فی هذه الحال استعجال و مبادره شدیده و قال فی صفه مشیه صلی الله علیه و آله کان إذا مشی تکفی تکفیا أی تمایل إلی قدام هکذا روی غیر مهموز و الأصل الهمز و بعضهم یرویه مهموزا لأن مصدر تفعل من الصحیح کتقدم تقدما و تکفأ تکفؤا و الهمزه حرف صحیح فأما إذا اعتل انکسرت عین المستقبل منه نحو تخفی تخفیا فإذا خففت الهمزه التحقت بالمعتل فصار تکفیا بالکسر.

و قال الکازرونی أی یتثبت فی مشیته حتی کأنه یمید کما یمید الغصن إذا هبت به الریح أو السفینه. (۱) و قال الجزری الهون الرفق و اللین و التثبت و قال ذریع المشی أی واسع الخطو.

و قال الکازرونی الذریع السریع و ربما یظن هذا اللفظ ضد الأول و لا تضاد فیه لأن معناه أنه کان صلی الله علیه و آله مع تثبته فی المشی یتابع بین الخطوات و یسبق غیره کما ورد فی حدیث آخر أنه کان یمشی علی هینه و أصحابه یسرعون فی المشی فلا یدرکونه أو ما هذا معناه و یجوز أن یرید به نفی التبختر فی مشیه. (۲) و قال القاضی فی الشفاء التقلع رفع الرجل بقوه و التکفؤ المیل إلی سنن المشی و قصده و الهون الرفق و الوقار و الذریع الواسع الخطو أی أن مشیه کان یرفع فیه

۱- المنتقی فی مولود المصطفی: الفصل الرابع فی جامع أوصافه.

۲- المنتقی فی مولود المصطفی: الفصل الرابع فی جامع أوصافه.

رجليه بسرعه و يمد خطوه خلاف مشيه المختال و يقصد سمته (۱) و كـل ذلـك برفق و تثبت دون عجله كما قال كأنما ينحط من صبب. (۲) و قال الجزرى الصبب ما انحدر من الأرض.

قوله و إذا التفت التفت جميعـا قـال الجزرى أراد أنه لا يسارق النظر و قيل أراد لا يلوى عنقه يمنه و يسره إذا نظر إلى الشـى ء و إنمـا يفعـل ذلـك الطـائش الخفيف و لكن كـان يقبل جميعا و يـدبر جميعا قوله جل نظره الملاحظه قال الجزرى هى مفاعله من اللحظ و هو النظر بشق العين الذى يلى الصدغ و أما الذى يلى الأنف فالموق و الماق.

أقول: و فى الفائق و غيره من كتبهم بعد ذلك يسوق أصحابه (۳) و قالوا فى تفسيره أى يقدمهم أمامه و يمشى خلفهم تواضعا و لا يدع أحدا يمشى خلفه قال بعضهم و فى حديث آخر أنه كان يقول اتركوا خلف ظهرى للملائكه قوله ليست له راحه أى فراغ من الفكر و العمـل قوله بأشـداقه قـال الجزرى الأشـداق جوانب الفم و إنمـا يكون ذلك لرحب شـدقيه و العرب تمتـدح بـذلك انتهى. و قيـل أى كـان لا يتشـدق فى الكلام بـأن يفتـح فـاه كله قوله بجوامع الكلم قـال الجزرى أى أنه كان كثير المعانى قليل الألفـاظ قوله فصـلا أى بينـا ظاهرا يفصل بين الحق و الباطل و قيل أى الحكم الـذى لا يعاب قائله قوله دمثا قال الجزرى أراد أنه كان لين الخلق فى سـهوله و أصـله من الـدمث و هو الأرض السـهله الرخوه و الرمل الذى ليس بمتلبد قوله ليس بالجافى قال أى ليس بالغليظ الخلقه و الطبع أو ليس بالـذى يجفو أصـحابه و المهين يروى بضـم الميم و فتحها فالضم على الفاعل من أهان أى لا يهين من صـحبه و الفتـح على المفعول من المهـانه الحقاره و هو مهين أى حقير قوله تعظم عنـده النعمه فى الفائق يعظم النعمه و قال أى لا يستصغر شيئا أوتيه و إن كان صغيرا و قال الذواق اسم ما يذاق أى لا يصف الطعام بطيب و لا

۱- السمت: الطريق و المحجه.
۲- شرح الشفاء ۱: ۳۵۶ و ۳۵۷.
۳- يوجد أيضا فى المكارم.

ببشاعه (۱) و قال الجزری الذواق المأکول و المشروب فعال بمعنی مفعول من الذوق و یقع علی المصدر و الاسم.

قوله فإذا تعوطی الحق قال الجزری أی أنه کان من أحسن الناس خلقا مع أصحابه ما لم یر حقا یتعرض له بإهمال أو إبطال أو إفساد فإذا رأی ذلک تنمر (۲) و تغیر حتی أنکره من عرفه کل ذلک لنصره الحق و التعاطی التناول و الجرأه علی الشی ء من عطا الشی ء یعطوه إذا أخذه و تناوله.

أقول: و فی أکثر روایاتهم بعد قوله حتی ینتصر له لا یغضب لنفسه و لا ینتصر لها.

قوله یضرب براحته الیمنی فی بعض روایاتهم بباطن راحته الیمنی.

و قال الکازرونی اتصل بها تفسیره فیضرب بباطن راحته أی یشیر بکفه إلی حدیثه. (۳) و روی القاضی فی الشفاء هکذا و إذا تحدث اتصل بها فضرب بإبهامه الیمنی راحه الیسری. (۴) قوله و أشاح قال الزمخشری أی و جدّ فی الإعراض و بالغ.

و قال الجزری فیه أنه ذکر النار ثم أعرض و أشاح المشیح الحذر و الجاد فی الأمر و قیل المقبل إلیک المانع لما وراء ظهره فیجوز أن یکون أشاح أحد هذه المعانی أی حذر النار کأنه ینظر إلیها أو جدّ علی الإیصاء باتقائها أو أقبل إلیک فی خطابه و منه فی صفته إذا غضب أعرض و أشاح قوله غض طرفه أی کسره و أطرق و لم یفتح عینه و إنما کان یفعل ذلک لیکون أبعد من الأشر و المرح.

قوله جل ضحکه بالضم أی معظمه قوله و یفتر عن مثل حب الغمام أی

ص: ۱۶۸

۱- بشع: عکس حسن و طاب.
۲- أی غضب و ساء خلقه.
۳- المنتقی فی مولود المصطفی: الفصل الرابع فی جامع أوصافه.
۴- شرح الشفاء ۱: ۳۴۲.

يتبسم و يكثر حتى تبدو أسنانه من غير قهقهه و هو من فررت الدابه أفرها فرا إذا كشفت شفتها لتعرف سنها و افتر يفتر افتعل منه و أراد بحب الغمام البرد قوله عليه السلام و شكله قال الجزرى أى عن مذهبه و قصده و قيل عما يشاكل أفعاله و الشكل بالكسر الدل (۱) و بالفتح المثل و المذهب.

و قال الكازرونى الشكل بالفتح النحو و السيره. (۲) قوله بالخاصه قال الجزرى و غيره أراد أن العامه كانت لا تصل إليه فى هذا الوقت فكانت الخاصه تخبر العامه بما سمعت منه فكأنه أوصل الفوائد إلى العامه بالخاصه و قيل إن الباء بمعنى من أى يجعل وقت العامه بعد وقت الخاصه و بدلا منهم قوله و قسمه معطوف على الإيثار قوله روادا قال الجزرى أى طالبين العلم ملتمسين الحكم من عنده و يخرجون أدله هداه للناس و الرواد جمع رائد و هو الذى يتقدم القوم يبصر لهم الكلاء و مساقط الغيث.

أقول: و منهم من قرأ أذله بالذال المعجمه أى يخرجون متعظين بما وعظوا متواضعين من قوله أَذِلَّهٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ (۳) و هو تصحيف قوله إلا عن ذواق قال الجزرى ضرب الذواق مثلا لما ينالون عنده من الخير أى لا يتفرقون إلا عن علم و أدب يتعلمونه يقوم لأنفسهم مقام الطعام و الشراب لأجسادهم.

و قال القاضى و يشبه أن يكون على ظاهره (۴) أى فى الغالب و الأكثر قوله يحذر الناس بالتخفيف فقوله و يحترس منهم عطف تفسير له و منهم من قرأ على بناء التفعيل إيثارا للتأسيس على التأكيد أى كان يحذر الناس بعضهم من بعض و يأمرهم بالحزم و يحذر هو أيضا منهم و الأول أظهر قوله لا يوطن الأماكن أى لا يتخذ لنفسه مجلسا يعرف به فلا يجلس إلا فيه و قد فسره بما بعده قوله من جالسه فى بعض رواياتهم

ص: ۱۶۹

۱- الدل: حاله السكينه و حسن السيره.

۲- المنتقى فى مولود المصطفى: الفصل الرابع فى جامع أوصافه صلّى اللّه عليه و آله.

۳- المائده: ۵۴.

۴- شرح الشفاء ۱: ۳۵۷.

بعد ذلک أو قاومه أی قام معه قوله و لا تؤبن فیه الحرم قال الجزری أی لا یذکرن بقبیح کان یصان مجلسه عن رفث القول یقال أبنت الرجل أبنه إذا رمیته بخله (۱) سوء فهو مأبون و هو مأخوذ من الأُبن و هو العُقَد تکون فی القسی یفسدها و تعاب بها قوله سلاجم جمع سلجم و هی الطویل و السراء بالفتح ممدودا شجر یتخذ منه القسی و قال الجوهری الأبنه بالضم العقده فی العود و منه قول الأعشی قضیب سراء کثیر الأبن قوله لا تنثی فلتاته قال الجزری أی لا تذاع یقال نثوت الحدیث أنثوه نثوا و النثاء فی الکلام یطلق علی القبیح و الحسن یقال ما أقبح نثاه و ما أحسنه و الفلتات جمع فلته و هی الزله أراد أنه لم یکن لمجلسه فلتات فتنثی.

أقول: الضمیر فی فلتاته راجع إلی المجلس.

قوله متواصلین فیه بالتقوی فی بعض روایاتهم یتواصون فیه بالتقوی و فی بعضها یتعاطفون بالتقوی و الفظ السیئ الخلق و الصخب بالصاد و السین الضجه و اضطراب الأصوات للخصام قوله کأنما علی رءوسهم الطیر قال الجزری وصفهم بالسکون و الوقار و أنهم لم یکن فیهم طیش و لا خفه لأن الطیر لا تکاد تقع إلا علی شی ء ساکن و قال الفیروزآبادی کأن علی رءوسهم الطیر أی ساکنون هیبه و أصله أن الغراب یقع علی رأس البعیر فیلقط منه القراد (۲) فلا یتحرک البعیر لئلا ینفر عنه الغراب قوله لا یتنازعون عنده الحدیث أی إذا تکلم أحد منهم أمسکوا حتی یفرغ ثم یتکلم الآخر فما بعده تفسیره قوله حدیثهم عنده حدیث أولاهم (۳) و فی بعض النسخ أولهم بالإفراد و لعله تأکید للسابق أی لا یتکلم إلا من سبق بالکلام قوله علی الجفوه أی غلظته و بعده من الآداب قوله لیستجلبونهم أی یجیئون معهم بالغرباء إلی مجلسه من کثره احتماله عنهم و صبره علی ما یکون منهم فی سؤالهم إیاه و غیر ذلک

۱- الخله بفتح الخاء و ضمها: الخصله.

۲- القرد و القراد: دویبه تتعلق بالبعیر و نحوه، و هی کالقمل للإنسان.

۳- الظاهر ممّا بعده أنّه مصحف اولهم.

و الصحابه كانوا لا يجترءون على مثل ذلک و قال الجزرى رفدته أرفده إذا أعنته.

أقول: و فى بعض رواياتهم فأرشدوه و الأظهر أنه هنا فأوفدوه بالواو قوله إلا من مكافئ قال الجزرى قال القتيبى معناه إذا أنعم على رجل نعمه فكافأه بالثناء عليه قبل ثنائه و إذا أثنى قبل أن ينعم عليه لم يقبله و قال ابن الأنبارى هذا غلط إذ كان أحد لا ينفک من إنعام النبى صلى الله عليه و آله لأن الله بعثه رحمه للناس كافه فلا يخرج منها مكافئ و لا غير مكافئ و الثناء عليه فرض لا يتم الإسلام إلا به و إنما المعنى أنه لا يقبل الثناء عليه إلا من رجل يعرف حقيقه إسلامه و لا يدخل عنده فى جمله المنافقين الذين يقولون بألسنتهم ما ليس فى قلوبهم و قال الأزهرى فيه قول ثالث إلا من مكافئ أى مقارب غير مجاوز حد مثله و لا مقصر عما رفعه الله إليه.

قوله حتى يجوزه أى يتجاوز عن ذلک الكلام و يتمه و يريد إنشاء كلام آخر فيقطعه النبى صلى الله عليه و آله بنهى أو قيام و فى بعض النسخ و رواياتهم بانتهاء فيحتمل أن يكون المعنى فيقطع السائل بانتهاء أو قيام و ليس فى أكثر النسخ الضمير فى يجوزه فيحتمل أن يكون بالراء المهمله أى إلا أن يجور و يتكلم بباطل كفحش أو غيبه فيقطعه صلى الله عليه و آله بنهى أو بقيام.

ثم اعلم أن الصدوق رحمه الله ذكر فى الشرح فقرتين لم يذكرهما فى الروايه (۱) إذا الشرح شرح روايه أخرى فذكره و لم يبال بعدم موافقته لما ذكره من الروايه إحداهما قوله يسوق أصحابه و قد مرت الإشاره إليها و إلى موضعها و الأخرى قوله لكل حال عنده عتاد قبل قوله لا يقصر عن الحق و قال الجزرى فى بيانه أى ما يصلح لكل ما يقع من الأمور و إنما وصف الحسن عليه السلام هندا بأنه خاله لأن أبا هاله كان زوج خديجه رضى الله عنها قبل النبى صلى الله عليه و آله فولدت له هندا و هاله كما سيأتى فى أحوال خديجه رضى الله عنها.

۱- يحتمل اسقاطهما عن قلم النسّاخ.

**[ترجمه]می گویم: این خبر از جمله اخبـار مشـهور است که عامّه در اکثر کتاب‌هایشان آن را روایت کرده‌انـد. درباره «فخما مفخمـا» جزری و جز او گفته‌انـد یعنی در دل‌هـا و دیـده‌ها بزرگ و والا بود و در انـدامش درشتی نبود. گفته‌انـد «فخامت» در چهره حضـرت اجتمـاع تنومنـدی و زیبـایی و ابهّت بوده است. «مربوع» کسـی است که نه بلندقـد باشـد و نه کوتاه‌قـد. گفته‌اند «مشذّب» یعنی کشـیده‌قد و بلندقامت با گوشت نه چندان زیاد، اصل این کلمه از نخل بلندقامتی است که «شذب عنها جریدها» یعنی پوستش را کنده باشند. «أوال» بر وزن «سحاب» جزیره‌ای در بحرین است. «رَجِل الشَّعر» یعنی با موهایی که نه بسیار مجعّد است و نه بسیار لَخت بلکه حالتی میانه دارد. درباره «إن انفرقت عقیقته» حسین بن مسعود فراء در شرح السنه گفته «عقیقه» نام موی نوزاد است در هنگـامی که به دنیـا می‌آیـد و از آن رو این نـام گرفته که تراشـیده می‌شود زیرا اصل «عقّ» به معنای «شقّ» یعنی بریدن و شکافتن است،

ص: ۱۶۱

به حیوانی که برای نوزاد قربانی می‌شود نیز «عقیقه» می گویند زیرا گلویش شـکافته می‌شود، از همین رو بنا به استعاره به مویی که به هنگام ولادت می‌روید نیز «عقیقه» می گویند. معنای آن جمله این است که اگر موهایش به خودی خود از فرق جدا شده و مرتب بود که هیـچ وگرنه همه را در یک حالت فرو می‌هشت، می گوینـد «فرقتُ الشعرَ أفرقه فرقاً»، همچنین گفته‌اند «عقیقه» نام مو پیش از تراشـیدن است که اگر آن را بتراشند و دوباره بروید دیگر «عقیقه» نام ندارد و موی پیامبر صلی الله علیه و آله از آن رو «عقیقه» نامیـده شـده که نقـل نشـده موی ایشان را در کودکی تراشـیده باشـند. این کلمه به صورت «عقیصه» نیز روایت شـده که یعنی موی بـافته شـده، بر این اسـاس «عقیصه» نوعی موی بافته شـده است و «وفره» مویی است که تا نرمه گوش جمع شده و «جمّه» مویی است که بر شانه ریخته شده و «لمّه» مویی است که تا نرمه گوش آمده است.

کازرونی در المنتقی می گویـد: «عقیصه» موی جمع شـده و بافته شـده است، گویا ایشان می‌خواسـته موهایش را پس از این‌که جمع و بـافته شـده بوده از فرق جـدا کنـد، پس آن‌هـا را جـدا می کرده و همه را در حالت رویش خود رها می کرده، وگرنه به صـورت بـافته شـده می‌مانـده و حضـرت آن را روبروی گـوش خود جمع می کرده و آن‌جـا رهـا می کرده. برخی از علمایمـان گفته‌اند حضـرت در آغاز اسـلام همانند اهل کتاب چنین می کرده و سـپس آن‌ها را از فرق جدا می کرده است، این گشودن و فرق باز کردن مو از خصلت‌های ده‌گانه فطری برشمرده شده است. البته چنان که گذشت برخی نیز کلمه را به صورت «عقیقه» روایت کرده‌اند که این تفاوت در تصحیف است.

زمخشری می گویـد: «عقیقه» مویی است که انسان با آن زاده می‌شود، رها کردن «عقیقه» نزد عرب کاری نکوهیده بوده و بنی هاشم، به‌ویژه در مورد پیامبر صـلی الله علیه و آله که ارجمندترین آنان بوده، ارجمندتر از آن بوده‌اند که حضـرت را با «عقیقه» رهـا کننـد. امـا هنـد ابن ابی هـاله موی ایشـان را «عقیقه» نامیـده زیرا اصل موهای ایشان از آن بوده، همچنان‌که عرب چیزهای بسـیاری را به نـام اصل و سـببشان می‌نامیـده است. «انفرق» مطاوعه ی از «فرق» است یعنی موهای حضـرت یا به خودی خود از فرق جدا شده بوده و یا نه، که این شـرح مربوط به آغاز اسـلام بوده است، روایت شده پیامبر صلی الله علیه و آله اگر در مورد کاری هنوز فرمان نگرفته بود و آن کار را مشـرکان به صورتی و اهل کتاب به صورتی دیگر می کردند ایشان آن را به صورت کـار اهـل کتاب انجام می‌داد. حضـرت موهایش را به حال خود از پیشانی به عقب فرو می‌هشت و سـپس آن‌ها را از فرق جـدا

می‌کرد. «وفره» یعنی از جدا کردن موهایش از فرق درمی گذشت. در هر حال یعنی اگر موهایش را از فرق جدا نمی‌کرد از نرمه گوشش پایین‌تر نمی‌آمد و اگر جدا می‌کرد پایین‌تر می‌آمد.

جزری می‌گوید: «أزهر» یعنی سپید و تابناک. «زجج» یعنی کمانی بودن و کشیده بودن ابرو. «قرن» به تحریک یعنی پیوستگی ابروها. این وصف بر خلاف روایتی است که ام معبد در وصف پیامبر صلی الله علیه و آله آورده و گفته «أزجّ أقرن» زیرا وصف صحیح تنها با صفت اول است. «سوابغ» در این‌جا حال از اسم مجرور یعنی «حواجب» است. یعنی ابروان حضرت لطیف و کشیده بود. این‌که «حواجب» به جای «حاجبین» آمده در واقع اسم مثّنی جمع بسته شده است. «یدرّه الغضب» یعنی هنگام خشم رگ پیشانی حضرت پُر از خون می‌شد،

ص: ۱۶۲

اما زمخشری گفته «یدرّه الغضب» یعنی خشم آن رگ را به لرزه می‌انداخت، این فعل از «أدارت المرأه المغزل» گرفته شده یعنی زن دوک را به لرزه انداخت که این در هنگامی بوده که زنی به تندی ریسمان می‌بافته. «ممکوره» یعنی با اندام فروپیچیده.

جزری درباره «أقنی العرنین» می‌گوید: «عرنین» به کسر یعنی بینی، همچنین گفته‌اند یعنی بالای بینی، «قنا» در بینی یعنی کشیدگی بینی با ظرافت پرّه‌اش و برآمدگیِ میانش. «شمم» کشیدگی استخوان بینی با صافیِ بالایش و برآمدگی اندکِ پرّه‌اش.

می‌گویم: یعنی صفت «قنا» در بینی پیامبر صلی الله علیه و آله زیاد نبوده و فقط با دقت زیاد مشخص می‌شده. درباره «کثّ اللحیه» به فتح گفته‌اند «کثاثه» (پُرپشتی) در «لحیه» (محاسن) این گونه است که محاسن نه نازک باشد و نه دراز بلکه انبوه باشد. جزری می‌گوید: «سهل الخدین» یعنی گونه‌های صاف بدون برآمدگی.

کازرونی می‌گوید: می‌توان گفت منظورش این است که در گونه‌های حضرت هیچ برآمدگی نبوده، زیرا «سهل» (نرم و نازک) متضاد «حزن» (سخت و درشت) است، برخی نیز گفته‌اند منظور این است که «اسیل الخدین» بوده یعنی گونه ایشان پُرگوشت نبوده و پوستش زِبر نبوده است.

جزری می‌گوید: «ضلیع الفم» یعنی با دهان بزرگ و فراخ، عرب بزرگی دهان را می‌ستوده و کوچکی‌اش را می‌نکوهیده است.

همچنین گفته‌اند از «فم» (دهان) اراده «دندان» شده و کنایه دهان از دندان یعنی ایشان دندان‌های کامل داشته که با استواری کنار هم چیده شده بوده‌اند. «جرذ» نوعی موش است. «لحاه الله» یعنی روسیاهش کند و لعنتش گوید. «دَبَی» به تخفیف باء ملخی است که بال در نیاورده. «شدق» به کسر اطراف دهان است و «شَدَق» به تحریک، فراخی اطراف دهان یا استخوان آرواره است. «هریت» یعنی کسی که اطراف دهانش فراخ است. «أحیا» یعنی باحیاتر. «المخبأه» زن پرده‌نشین است. «الریقال» بر وزن «فیعال» از «أرقل» (شتابان رفت) آمده. «شقشقه» به کسر چیزی همچون کف است که از دهان شتر به هنگام مستی می‌ریزد، بنابراین وقتی به خطیب می‌گویند «ذو شقشقه» او را به شتر نر شبیه کرده‌اند. می‌گویند «ظلمتُ البعیر» هنگامی که بدون

هیچ مرضی سرش را ببرم. ابن مقبل می گوید:

«شتران به خانه‌ای بازگشتند که در آن، فراخ آرواره‌هایی بودند که شتران را بدون هیچ بیماری می کشتند.»

ص: ۱۶۳

«زرنب» نوعی گیاه خوشبوست. جزری می گوید: «شنب» یعنی سپیدی. «بریق» یعنی تیزی دندان. «فلج» گشودگی میان دندان‌های پیشین و چهار دندان کنار آن‌هاست. جوهری می گوید: «جذم» به کسر ریشه و اصل هر چیز است که فتحه نیز داده می‌شود. جزری درباره «جید دمیه» می گوید: «دمیه» به معنای صورت منقوش است و جمعش «دُمی» است، از آن رو مثال شده که در ساختنش سختگیری می کنند و در زیباسازی‌اش بسیار می کوشند. «معتدل الخلق» همه اعضاء بدنش در زیبایی و کمال متناسب هستند. «بادنا» یعنی تنومند که با «متماسکا» هم‌نشین شده، «متماسک» یعنی اعضای بدنش با هم انسجام داشته‌اند و اندامی متناسب داشته است. «سواء البطن و الصدر» یعنی شکم و سینه‌اش هم‌راستا بوده‌اند و یکی از دیگری برجسته‌تر نبوده است.

زمخشری می گوید: یعنی شکمش برآمده نبوده و با سینه‌اش هم‌راستا بوده، و سینه‌اش عریض بوده و با شکمش هم‌راستا بوده است. جزری می گوید: «کرادیس» یعنی سر استخوان‌ها که مفردش «کردوس» است، نیز گفته شده «کردوس» محل پیوند استخوان‌های ستبر است مانند زانوها و آرنج‌ها و کتف‌ها، منظور این است که اعضای بدنش تنومند بوده است. جزری می‌گوید: «أنور المتجرد» یعنی آن بخش از بدنش که زیر جامه نبوده و هویدا بوده می‌درخشیده، یعنی بدنش درخشان بوده است.

کازرونی می گوید: «المتجرد» اندامی است که زیر جامه پوشانده می‌شود و گاه‌گاه از جامه بیرون می‌زند، که در این عبارت به شدت سپیدی توصیف شده‌اند. در حدیث دیگری آمده حضرت «أسمر» سبزه بوده و در حدیثی دیگر آمده «أبیض مشرب» (سپید و سرخ) بوده و در این حدیث آمده «أزهر اللون» (گلگون) بوده است. وجه جمع میان این اوصاف چنین است که اندامی که در معرض نور خورشید بوده سبزه بوده و اندامی که زیر جامه بوده سپید بوده است، «أزهر» نیز بر درخشندگیِ رنگ تن دلالت دارد و نه بر سپیدی، همچنین «مشرب» اگر پُررنگ شود رو به «أسمر» می گذارد بنابراین میان این دو تفاوتی نیست. در حدیث دیگری آمده که پیامبر «الأبیض الأمهق» نبوده یعنی سفید مانند گچ. در این‌جا «الأنور» به جای النیر» آمده مانند کلام حق تعالی «وَ هُوَ أَهْوَنُ عَلَیْهِ» -. روم / ۲۷ -

(و این [کار] بر او آسانتر است) و یا مانند کلام عرب «الله أکبر» (خدا بزرگتر است). «اللّبه» به فتح و تشدید باء یعنی زیر گلو. «عاری الثدیین» یعنی روی سینه‌هایش مویی نبوده،

ص: ۱۶۴

نیز گفته‌اند منظور این است که روی آن‌ها گوشتی نبوده چون در وصف حضرت آمده روی بازوها و کتف‌ها و بالای سینه‌اش مو داشته است.

البته معنای اول منتفی نمی‌شود و به دومی نیازی نیست زیرا دلیل عبارت دوم با معنای نخست منافاتی ندارد.

کازرونی می گوید: «رحب الراحه» (دارای کف دست پهن) نزد عرب کنایه از سخاوتمندی و بخشندگی است و این ویژگی را نشانه بخشندگی برمی‌شمرند. زمخشری می گوید: «فناطوا من الکذاب» این را اخطل درباره مختار بن ابی عبید گفته است.

جزری می گوید: «شثن الکفین و القدمین» یعنی دست‌ها و پاهایش به درشتی و کوتاهی می گراییده‌اند، نیز گفته‌اند این صفتِ کسی است که انگشتانش درشت است اما کوتاه نیست که این در مورد مردان ستوده می‌شود زیرا مُشتشان را محکم‌تر می‌-کند، اما در مورد زنان نکوهش می‌شود.

صاحب بن عباد در المحیط می گوید: «الشتون» یعنی جامه‌های نرم که مفردش «شتن» است. در حدیث «شتن الکف» با تاء در وصف پیامبر صلی الله علیه و آله آمده و آن‌جا که با ثاء روایت شده به سبب تصحیف بوده است. که البته این نظر ، عجیب و غریب است .

زمخشری می گوید: «سائل الأطراف» یعنی اندامش پیچاپیچ نبوده، جزری می گوید: یعنی کشیده بوده، برخی نیز با نون روایت کرده‌اند که به همان معناست همچون «جبریل» و «جبرین».

جزری درباره «سبط القصب» می گوید: «سبط» به سکون یا کسر باء یعنی کشیده و بدون پیچ و خم و برآمدگی، و منظور از «قصب» ساعدها و ساق‌هاست. «أخمص» قسمتی از کف پاست که هنگام قدم زدن بر زمین نمی‌چسبد و «خمصان» گودی زیاد کف پاست، یعنی آن قسمت از پایش بسیار با زمین فاصله داشته، اما چون از مردی اعرابی در این باره پرسیدند وی گفت: اگر گودی کف پا به اندازه‌ای باشد که زیاد بالا نباشد و زیاد پایین هم نباشد این بهترین حالت است اما اگر با زمین مساوی باشد یا زیاد بالا باشد این نکوهیده است، پس بر خلاف معنای نخست گودی کف پای حضرت میانه بوده است.

جوهری می گوید: مرد «أرحّ» یعنی کسی که کف پاهایش گودی ندارد مانند پاهای زنگیان. «مسیح القدمین» یعنی پاهایی هموار و نرم که هیچ فرورفتگی و یا شکستگی ندارند چنان‌که اگر آب بر رویشان بریزند به خاطر همواری به راحتی بر رویشان جاری می‌شود.

ص: ۱۶۵

جزری درباره این وصف که «إذا مشی تقلع» می گوید: بر گام قوی دلالت دارد، یعنی پاهایش را با قدرت از زمین برمی‌دارد و نه همچون کسی که خرامان و با گام‌های کوتاه راه می‌رود، چرا که این‌ها از صفات راه رفتن زنان است. در سخن ابی هاله «إذا زال زال قلعا» «قلع» هم به فتح و هم به ضم روایت شده، به فتح در معنای فاعل است یعنی گامش را از زمین بر می کَنَد، به ضم یا مصدر است یا اسم که باز به همان معنای مفتوحش است. هروی می گوید: «قلعاً» را در کتاب غریب الحدیث ابن انباری به فتح قاف و کسر لام خواندم، به خط ازهری نیز همین‌گونه خواندم. در حدیث دیگری آمده «گویا از سراشیب روان بود»، روان بودن از سراشیب و گام بر کندن از زمین مفهومی نزدیک به هم دارند، منظور این است که استوار گام برمی‌دارد اما در عین حال نشانی از شتاب و حرکت سخت در او نیست. در وصف راه رفتن حضرت آمده که «إذا مشی تکفی تکفیا» یعنی

متمایل به جلو راه می‌رفته، این فعل در این جمله به صورت غیرمهموز روایت شده اما در اصل مهموز است، برخی نیز آن را به صورت مهموز روایت کرده‌اند زیرا در این حالت از مصدر «تفعّل» و از ریشه صحیح ساخته شده یعنی «تکفأ تکفؤا» مانند «تقدّم». در «تکفؤا» همزه حرف صحیح است اما اگر آن را با حرف معتل بخوانیم «تکفیا» عین الفعل در مضارعش مکسور می‌شود مانند «تخفی تخفیا»، حال اگر همزه مخفّف شود به معتل ملحق می‌شود و به صورت «تکفیا» به کسر در می‌آید.

کازرونی می گوید: یعنی در راه رفتن چنان استوار گام برمی‌داشت که همچون شاخه که در معرض وزش باد باشد، به آرامی می‌لرزید - . المنتقی فی مولود المصطفی: فصل چهارم در بیان جامع اوصاف پیامبر ص . - .

جزری می گوید: «هون» یعنی ملایمت و نرمی و استواری. «ذریع المشی» یعنی با گام‌های بلند.

کازرونی می گوید: «ذریع» یعنی سریع، شاید چنین پنداشته شود که این وصف با وصف قبلی متضاد است اما این دو هیچ تضادی ندارند، بدین معنا که حضرت در عین استواری در راه رفتن، گام‌های مستمر برمی‌داشته و از دیگران جلو می‌زده، همچنان‌که در حدیث دیگری آمده پیامبر صلی الله علیه و آله با ملایمت راه می‌رفت و یاران حضرت به سرعت گام برمی... داشتند اما به ایشان نمی‌رسیدند؛ که آن هم به همین معناست. شاید هم می‌خواهد با این وصف صفت خرامیدن را از راه رفتن پیامبر صلی الله علیه و آله نفی کند. قاضی در الشفاء می گوید: «تقلّع» برداشتن پا با قدرت است و «تکفؤ» تمایل به آداب راه رفتن و رعایت آن‌هاست. «هون» یعنی ملایمت و متانت. «ذریع» یعنی با گام‌های بلند، یعنی در راه رفتن پاهایش را به سرعت برمی‌داشته

ص: ۱۶۶

و گام‌هایش را به دور از تکبر برمی‌داشته و راه خود می‌پیموده و این همه با ملایمت و استواری و بدون شتاب بوده همچنان‌که گویی از سراشیب روان بوده است.

جزری می گوید: «صبب» زمین شیب‌دار است. «إذا التفت التفت جمیعا» یعنی دزدکی نگاه نمی کرده، یا به قول دیگر وقتی به چیزی می‌نگریسته گردن به چپ و راست نمی‌چرخانده، چراکه انسان شتابزده و سبکسر چنین می کند، بلکه کاملا به شخص رو می کرده و تماما می‌چرخیده. در «جلّ نظره الملاحظه» «لحظ» به باب «مفاعله» رفته، «لحظ» نگریستن با مردمک چشم در راستای شقیقه است، اما نگاهی که در راستای بینی می‌شود «موق» و «ماق» نام دارد.

می گویم: در الفائق و کتاب‌های دیگر عامه پس از آن آمده: «یسوق أصحابه» در تفسیر این جمله گفته‌اند یعنی آنان را پیشاپیش خود روانه می کرده و از روی فروتنی پشت آنان راه می‌رفته و نمی گذاشته کسی پشت سرش راه برود. در حدیث دیگری آمده که حضرت می‌فرموده: پشت سر مرا برای فرشتگان بگذارید. «لیست له راحه» یعنی فراغت از اندیشه و کار. در «بأشداقه» «أشداق» یعنی اطراف دهان که این سخن دلالت بر فراخیِ اطراف دهان حضرت دارد که نزد عرب صفتی ستوده بوده است، همچنین گفته‌اند یعنی هنگام صحبت کردن همه دهان خود را باز نمی کرده. «بجوامع الکلم» یعنی در الفاظ اندک معانی بسیار می‌آورده. «فصلا» یعنی سخن آشکار و روشنگری که حق را از باطل جدا می کند، نیز گفته‌اند یعنی حُکمی که

خرده‌ای بر گوینده‌اش نیست. «دمثا» یعنی نرمخو و آسان گیر بوده، اصل این کلمه از «دمث» به معنای زمین پست و هموار با ماسه نرم است. «لیس بالجافی» یعنی درشت‌خو و بدخُلق نبود و یا به یاران خود جفا نمی‌کرد. «مهین» هم به ضم و هم به فتح روایت شده، با ضم دلالت بر فاعل دارد از «أهان» یعنی یاران خود را خوار نمی‌کرده؛ با فتح دلالت بر مفعول دارد از «مهانه» یعنی خواری، «هو مهین» یعنی خوار و حقیر. «تعظم عنده النعمه» در الفائق آمده یعنی نعمت‌ها را بزرگ می‌داشته، یا به قولی آن‌چه را به او داده می‌شده هرچند کم بوده کوچك نمی‌انگاشته. «ذواق» اسم چیزی است که چشیده می‌شود، معنای سخن این است که نه طعام را به وصفی می‌ستوده و نه آن را به عیبی می‌نکوهیده.

ص: ۱۶۷

جزری می‌گوید: «ذواق» یعنی خوردنی و نوشیدنی به معنای مفعول از ریشه «ذوق» آمده و بر مصدر و اسم واقع می‌شود. «تعوطی الحق» یعنی تا زمانی‌که هیچ اهمال و ابطال و افسادی در مورد حق نمی‌دیده، از خوش‌خُلق‌ترین مردم با یاران خود بوده اما اگر چنین مواردی را می‌دیده چنان خشمگین و دگرگون می‌شده که دیگر هیچ کس او را نمی‌شناخته و این همه به خاطر یاری حق بوده است. «تعاطی» یعنی دست بُردن و جرأت بر چیزی که از «عطا الشیء یعطوه» گرفته شده یعنی آن را گرفت و به آن دست یازید.

می گویم : در اکثر روایات آنان بعد از «حتی ینتصر له» ، این دو جمله آمده : «لا یغضب لنفسه» و «لا ینتصر لها» .

در برخی روایات به جای «یضرب براحته الیمنی» آمده «بباطن راحته الیمنی» یعنی با درون کف دست راست خود.

کازرونی می‌گوید: تفسیر «اتصل بها» این است که: «یضرب بباطن راحته» یعنی با دستش به سخنش اشاره می‌کند - . المنتقی فی مولود المصطفی: فصل چهارم در باب مجموعه اوصاف پیامبر ص . - .

قاضی نیز در الشفاء همین‌گونه روایت کرده و گفته: «و چون سخن می‌گفت به آن متصل می‌شد» پس با انگشت ابهام راست خود بر کف دست چپش می‌زده. زمخشری می‌گوید: «أشاح» یعنی با جدّیت روی بر می‌گرداند.

جزری می‌گوید: یعنی به یاد دوزخ می‌افتاد و سپس رو می‌گرداند، «أشاح ، المشیح» یعنی حذر کرد و در کاری جدّیت کرد و نیز گفته‌اند یعنی رو به تو کرد و به پشت سرش توجه نکرد. «أشاح» در این‌جا هر یك از این معانی را می‌تواند داشته باشد، یعنی از دوزخ حذر کرد چنان‌که گویا آن را می‌بیند، و یا به‌طور جدّی به پرهیز از دوزخ سفارش کرد، و یابه هنگام سخن رو به مخاطب کرد، که در وصف حضرت آمده «إذا غضب أعرض و أشاح». «غض طرفه» یعنی چشم فرو می‌بست و دیده بر می... گرفت و نگاه نمی‌کرد، حضرت چنین می‌کرده تا از بدخُلقی و تکبّر به دور باشد.

«جُلّ ضحکه» به ضم یعنی اغلب خنده‌هایش. «یفتر عن مثل حب الغمام» یعنی لبخند می‌زد و بدون آن‌که قهقهه بزند

ص: ۱۶۸

به لبخند ادامه می‌داد تا این‌که دندان‌هایش پیدا می‌شد، این فعل از «فررت الدابه أفرها فرا» گرفته شده یعنی چهارپا دهانش را

گشود تا ببینند چند سال دارد، «افتر یفتر» در باب افتعال است. منظور از «بحب الغمام» تگرگ است. «شکله» یعنی درباره منش و اراده‌اش، نیز گفته‌اند درباره چگونگی کارهایش، «شکل» به کسر یعنی حالت آرام و به فتح یعنی مثل و منش.

کازرونی می گوید: «شکل» به فتح یعنی چگونگی و سیره - . المنتقی فی مولود المصطفی: فصل چهارم در باو.ب مجموعه اوصاف پیامبر ص . - .

درباره «بالخاصه» جزری و دیگران گفته‌اند یعنی در آن هنگام عوام به حضور حضرت نمی‌رسیده‌اند بلکه خواص آنان را از سخنان پیامبر صلی الله علیه و آله باخبر می کرده‌اند، گویا حضرت از طریق خواص به عوام بهره می‌رسانده است، نیز گفته‌اند «باء» در این‌جا به معنای «مِن» است، یعنی وقت دیدار عوام را پس از وقت دیدار خواص و به جای آن‌ها قرار می‌داده است. «قسمه» به «ایثار» معطوف است. «روادا» یعنی جویندگان علم و حکمت از محضر پیامبر صلی الله علیه و آله که پاسخ‌های روشنگر را برای رهنمونی مردم با خود می‌برده‌اند. «رواد» جمع «رائد» است به معنای کسی که پیشاپیش قوم حرکت می کند و آنان را رهبری می کند.

می گویم: برخی کلمه را بر اثر تصحیف با ذال نقطه دار «أذلّه» خوانده‌اند یعنی با اندرزهایی که از محضر پیامبر صلی الله علیه و آله گرفته بوده‌اند فروتنانه می‌رفته‌اند، این معنا برگرفته از کلام حق تعالی است: «أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ» - . مائده / ۵۴ -

{با مؤمنان فروتن‌اند}.

جزری می گوید: در «إلا عن ذواق» «ذواق» را مثلی زده از بهره‌هایی که آنان از محضر پیامبر صلی الله علیه و آله می‌برده‌اند، یعنی آنان با بهره‌هایی که .از علم و ادب برده بودند مجلس را ترک می کردند، بهره‌هایی که برای جان‌هایشان همچون آب و غذا برای تن‌هایشان بود.

قاضی می گوید : ممکن است که معنای ظاهری آن مراد باشد ، یعنی غالبا و اکثرا این چنین بوده .

«یحذر الناس» بدون تشدید است و «یحترس منهم» عطف به آن و برای تفسیر آن است، برخی نیز بر بنای «تفعیل» برای ترجیحِ تاسیس بر تاکید خوانده‌اند، یعنی پیامبر صلی الله علیه و آله مردم را از یکدیگر بر حذر می‌داشت و آنان را به دوراندیشی امر می‌فرمود و خود نیز آز آنان بر حذر بود، البته معنای اول رساتر است. «لا یوطن الأماکن» یعنی برای خود محل و جایگاهی انتخاب نمی کرد تا فقط آن‌جا بنشیند و به آن‌جا معروف شود؛ این جمله در ادامه تقسیر می‌شود. در برخی روایات

ص: ۱۶۹

پس از «من جالسه» آمده «أو قاومه» یعنی با او قیام می کرده یعنی نشست و برخاست. «لا تؤبن فیه الحرم» یعنی سخن ناپسند زده نمی‌شده و مجلس حضرت از حرف بیهوده به دور بوده است، می گویند «أبنت الرجل أبنه» یعنی صفنت بدی را به او نسبت دادم پس او «مأبون» است، این فعل از «اُبَن» گرفته شده به معنای گره‌هایی است که در چوب کمان وجود دارد و آن را خراب می کند و ایراد آن است. «سلاجم» جمع «سلجم» است به معنای طویل. «سراء» به فتح و الف ممدوده نام درختی است که از

چوبش کمان می‌سازند. جوهری می گوید: «اُبنه» به ضم یعنی گره‌های چوب؛ اعشی گفته: «قضیبُ سراء کثیر الأُبَن». جزری می گوید: «لا تنثی فلتاته» یعنی فاش نمی‌شود، می گویند «نثوت الحدیث أنثوه نثوا»، «النثاء» در سخن هم بر نیکو و هم بر ناپسند اطلاق می‌شود، می گویند: «ما أقبح نثاه و ما أحسنه»، «الفلتات» جمع «فلته» به معنای لغزش است؛ منظور این است که در مجلس حضرت لغزشی نبوده که فاش شود.

می گویم: ضمیر در «فلتاته» به «مجلس» برمی گردد.

در برخی روایات به جای «متواصلین فیه بالتقوی» «یتواصون فیه بالتقوی» و در برخی دیگر «یتعاطفون بالتقوی» روایت شده است. «فظّ» یعنی بدخُلق. «صخب» با صاد و سین یعنی هیاهو و آشفتگی اصوات در مشاجره. جزری می گوید: «کأنما علی رءوسهم الطیر» آنان را به ساکن بودن و متانت وصف کرده است و منظورش این است که هیچ سبکسری و شتابزدگی در میان آنان رخ نمی‌داده، زیرا پرنده فقط بر روی چیزهای بی حرکت می‌نشیند، فیروزآبادی می گوید: یعنی از هیبت حضرت تکان نمی‌خوردند. اصل این سخن از آن جاست که کلاغ بر سر شتر می‌نشسته و کنه‌هایش را برمی‌چیده، شتر هم تکان نمی‌خورده تا کلاغ از رویش نپرد. «لا یتنازعون عنده الحدیث» یعنی وقتی یکی از آنان سخن می گفت بقیه سکوت می کردند تا حرفش به پایان برسد سپس دیگری صحبت می کرد که در ادامه نیز تفسیرش می‌آید. «حدیثهم عنده حدیث أولاهم» که در برخی نسخه‌ها «أولهم» به صورت مفرد آمده، چه بسا تاکیدی باشد بر همان سخن پیشین، یعنی هیچ کس سخن نمی گفته جز کسی که پیشتر زبان گشوده. «علی الجفوه» یعنی بر تندخویی و بی‌ادبی وی. «لیستجلبونهم» یعنی آنان غریب‌ها را با خود به مجلس حضرت می آوردند زیرا پیامبر صلی الله علیه و آله در برابر لحن پرسش و سخن غریبه‌ها بسیار بردبار و شکیبا بود

ص: ۱۷۰

و اما اصحاب جرأت چنین کاری را نداشتند. جزری می گوید: «رفدته أرفده» یعنی او را یاری کردم.

می گویم: در برخی روایات آمده «فأرشدوه» اما چنین برمی‌آید که «فأوفدوه» به واو باشد.

جزری می گوید: قتیبی درباره معنای «من مکافئ» گفته: اگر به کسی نیکی می کرده و سپس آن کس به جبران آن نیکی از او ستایش می کرده حضرت ستایش وی را می‌پذیرفته اما اگر پیش از آن‌که به وی نیکی کند او را می‌ستوده این ستایش را نمی...پذیرفته. اما ابن انباری گفته این غلط است، زیرا هیچ کس از نیکی پیامبر صلی الله علیه و آله به دور نبوده چراکه خداوند حضرت را به عنوان رحمتی برای همه مردم مبعوث کرده است، چه کسی که برای جبران می کوشیده و چه کسی که نه، در هر حال ستایش از پیامبر صلی الله علیه و آله واجبی است که اسلام انسان با آن کامل می‌شود، صحیح آن است که بگوییم پیامبر صلی الله علیه و آله تنها از کسی ستایش را می‌پذیرفته که می‌دانسته او حقیقتا مسلمان است و در شمار منافقانی نیست که بر زبان‌هایشان سخنی متفاوت از دل‌هایشان داشته‌اند. ازهری نیز قول سومی دارد که می گوید: «إلا من مکافئ» یعنی کسی که در ستایش نه حدّ را می گذرانده و نه در برابر مقام الهی حضرت قصوری می کرده است.

«حتی یجوزه» یعنی وقتی آن کس سخن را درمی گذرانده و آن را به پایان می‌رسانده و می‌خواسته سخن دیگری آغاز کند

آن‌گاه پیامبر صلی الله علیه و آله با نهی یا برخاستن ادامه سخن او را قطع می‌کرده. در برخی نسخه‌ها و روایات «بإنتهاء» آمده به این معنا که سخنگو با انتهای کلام خود و یا برخاستن بس می‌کرده. در بسیاری نسخه‌ها ضمیر «یجوزه» نیامده که این‌گونه احتمال دارد با راء بدون نقطه باشد به این صورت که «إلا أن یجور» یعنی مگر این‌که ستم می‌کرده و حرف ناروایی همچون دشنام یا غیبت می‌زده که آن‌گاه پیامبر صلی الله علیه و آله سخنش را با نهی یا برخاستن قطع می‌کرده است.

افزون بر این بدان که شیخ صدوق در شرح خود دو قسمت دیگر را نیز آورده که در روایت خود نیاورده، چون شرح او مربوط به روایت دیگری است که شیخ بدون توجه به روایتی که آورده آن دو را نیز شرح داده، یکی «یسوق أصحابه» که در جای خود به آن اشاره شد و دیگری «لکل حال عنده عتاد» قبل از «لا یقصر عن الحق». جزری درباره آن می‌گوید: یعنی آن‌چه با پیشامدها مناسب است. امام حسن علیه السلام هند ابن ابی هاله را دایی خود معرفی کرده زیرا ابا هاله پیش از پیامبر صلی الله علیه و آله همسر خدیجه بوده و خدیجه از او هند و هاله را زاییده که این در احوال خدیجه خواهد آمد.

ص: ۱۷۱

**[ترجمه]

«۵»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام بِإِسْنَادِ التَّمِیمِیِّ عَنِ الرِّضَا علیه السلام عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ علیهم السلام قَالَ: مَا رَأَیْتُ أَحَداً أَبْعَدَ مَا بَیْنَ الْمَنْکِبَیْنِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۱).

**[ترجمه]عیون أخبار الرضا: امام رضا علیه السلام از پدران ارجمند خود علیه السلام از امام علی نقل کرده که ایشان فرمود: ندیدم میان کتف‌های کسی فراخ‌تر از میان کتف‌های رسول خدا صلی الله علیه و آله باشد - . عیون أخبار الرضا: ۲۲۲ - .

**[ترجمه]

«۶»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام لَمْ یَمْضِ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فِی طَرِیقٍ فَیَتْبَعُهُ أَحَدٌ إِلَّا عَرَفَ أَنَّهُ سَلَکَهُ مِنْ طِیبِ عَرَقِهِ وَ لَمْ یَکُنْ یَمُرُّ بِحَجَرٍ وَ لَا شَجَرٍ إِلَّا سَجَدَ لَهُ (۲).

**[ترجمه]قصص الأنبیاء: هرگاه پیامبر صلی الله علیه و آله در راهی می‌رفت اگر کسی پشت سر ایشان از همان راه می‌رفت از بوی خوش تن رسول خدا صلی الله علیه و آله درمی‌یافت که ایشان از آن راه گذشته است، حضرت بر هر سنگ و درختی گذر می‌کرد به ایشان سجده می‌کردند - . قصص الأنبیاء: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۷»

یر، بصائر الـدرجات الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ بْنِ النُّعْمَانِ عَنْ یَحْیَی بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبَانٍ الْأَحْمَرِ عَنْ زُرَارَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّا مَعَاشِرَ الْأَنْبِیَاءِ تَنَامُ عُیُونُنَا وَ لَا تَنَامُ قُلُوبُنَا وَ نَرَی مِنْ خَلْفِنَا کَمَا نَرَی مِنْ بَیْنِ أَیْدِینَا (۳).

**[ترجمه]بصائر الـدرجات: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خـدا صـلی الله علیه و آله فرمود: ما جماعت پیامبران چشم‌هایمان می‌خوابد اما قلب‌هایمان نمی‌خوابد، و پشت سرمان را همچون پیش رویمان می‌بینیم - . بصائر الدرجات: ۱۲۵ - .

**[ترجمه]

«۸»

یر، بصائر الـدرجات مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَیْنِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ یَحْیَی عَنْ مَیْمُونٍ الْقَدَّاحِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: طَلَبَ أَبُو ذَرٍّ رَسُولَ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله فَقِیلَ لَهُ إِنَّهُ فِی حَائِطِ کَذَا وَ کَذَا فَمَضَی یَطْلُبُهُ فَدَخَلَ إِلَی الْحَائِطِ وَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله نَائِمٌ فَأَخَذَ عَسِیباً یَابِساً وَ کَسَرَهُ لِیَسْتَبْرِئَ بِهِ نَوْمَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ فَفَتَحَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عَیْنَهُ وَ قَالَ أَ تَخْدَعُنِی عَنْ نَفْسِی یَا أَبَا ذَرٍّ أَ مَا عَلِمْتَ أَنِّی أَرَاکُمْ فِی مَنَامِی کَمَا أَرَاکُمْ فِی یَقَظَتِی (۴).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: ابوذر جویای رسول خدا صلی الله علیه و آله شد. به او گفتند ایشان در فلان بستان است. ابوذر در پی حضرت راهی شد و به آن‌جا رسید. دید پیامبر صلی الله علیه و آله خوابیده است. تکه‌ای از پوست خشکیده یک نخل را برداشت و آن را شکاند تا خواب رسول خدا را بیازماید. ناگاه پیامبر چشم گشود و فرمود: ای ابوذر! برای امتحان من حیله می‌کنی؟! مگر نمی‌دانستی من وقتی خوابم شما را همچون وقتی بیدارم می‌بینم - . بصائر الدرجات: ۱۲۵ - ؟

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی العسیب جریده من النخل مستقیمه رقیقه یکشط خوصها و الذی لم ینبت علیه الخوص من السعف انتهی و الاستبراء کنایه عن الامتحان أی فعل ذلک لیستعلم أنه صلی الله علیه و آله نائم أم لا أو لیعلم أنه یعلم فی منامه ما یقع عنده أم لا قوله صلی الله علیه و آله أ تخدعنی عن نفسی أی أ تمکر بی فی أمر نفسی و تدعی أنک تؤمن بی و تفعل ما ینافی ذلک فإن فعلک یدل علی أنک تحسب أنی لا- أری فی منامی ما أری فی یقظتی أو المعنی أ تخفینی عن نفسی أی تحسبنی غافلا عما یفعل بی و عندی و علی أی حال لا یخلو من تکلف فإن الشائع فی هذا الکلام أنه یستعمل فیمن یرید أن یغوی أحدا و یضله عن الحق و یوقعه فیما یضر بنفسه فیمکن أن یکون عبر عن الشی ء بلازمه أی فعلک هذا یستلزم أن یمکن لأحد أن یخدعنی و یوقعنی فیما یضر بنفسی.

١- عيون أخبار الرضا: ٢٢٢.

٢- قصص الأنبياء: مخطوط.

٣- بصائر الدرجات: ١٢٥.

٤- بصائر الدرجات: ١٢٥.

**[ترجمه]فیروزآبادی می گوید: «عسیب» تکه‌ای صاف و نازک از پوست نخل است که برگش را برهنه می کند، شاخه‌ای که بر آن برگی نروییده باشد «سعف» نام دارد. «استبراء» کنایه از آزمودن است، یعنی او چنین کرد تا بداند آیا پیامبر خواب است یا نه، و یا تا بداند آیا پیامبر در خواب می‌داند پیرامونش چه می گذرد یا نه. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «أ تخدعنی عن نفسی» یعنی آیا برای آزمودن من مکر می کنی و می‌پنداری به من ایمان داری حال آن‌که عملی ناسازگار با آن می کنی؟ زیرا کاری که کردی نشان می‌دهد می‌پنداری من آن‌چه را در بیداری می‌بینم در خواب نمی‌بینم. و یا بدین معناست که آیا می... پنداری از آن‌چه بر من یا پیرامونم می گذرد بی‌خبرم؟ در هر حال این جمله از پیچیدگی خالی نیست. اغلب در مورد کسی به کار می‌رود که می‌خواهد کسی را فریب دهد و از راه حق گمراه کند و در راهی بیاندازد که به ضرر اوست. شاید این عبارت از باب تعبیر از چیزی با ذکر لازمه‌اش باشد، یعنی این کار تو مستلزم این امکان است که کسی مرا فریب دهد و در راهی بیاندازد که به ضررم است.

ص: ۱۷۲

**[ترجمه]

«۹»

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْمُخْتَارِ عَنْ زَيْدٍ الشَّحَّام قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ طَلَبَ أَبُو ذَرٍّ رَحِمَهُ اللَّهُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقِيلَ لَهُ إِنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فِي حَائِطِ كَذَا وَ كَذَا فَتَوَجَّهَ فِي طَلَبِهِ فَوَجَدَهُ نَائِماً فَأَعْظَمَهُ أَنْ يُنَبِّهَهُ فَأَرَادَ أَنْ يَسْتَبْرِئَ نَوْمَهُ صلی الله علیه و آله (۱) فَسَمِعَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ يَا أَبَا ذَرٍّ أَ تَخْدَعُنِي أَ مَا عَلِمْتَ أَنِّي أَرَى أَعْمَالَكُمْ فِي مَنَامِي كَمَا أَرَاكُمْ فِي يَقَظَتِي إِنَّ عَيْنِي تَنَامُ وَ قَلْبِي لَا يَنَامُ (۲).

يج، الخرائج و الجرائح مرسلا مثله.

**[ترجمه]بصائر الدرجات: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: ابوذر که خدایش رحمت کند، جویای رسول خدا صلی الله علیه و آله شد. به او گفتند ایشان که درود بر او و خاندانش باد، در فلان بستان است. ابوذر در پی حضرت رهسپار شد و ایشان را در خواب یافت. چون بر او دشوار آمد که پیامبر صلی الله علیه و آله را بیدار کند، خواست خواب ایشان را بیازماید. رسول خدا صلی الله علیه و آله صدای او را شنید و سر برآورد و فرمود: ای ابوذر! آیا برای من حیله می کنی؟! مگر نمی‌دانستی من وقتی خوابم کارهایتان را همچون وقتی بیدارم می‌بینم؟ چشم من می‌خوابد اما قلبم نمی‌خوابد - . بصائر الدرجات: ۱۲۵ - .

الخرائج و الجرائح نیز همانند این حدیث را آورده است.

**[ترجمه]

«۱۰»

یر، بصائر الدرجات عَلِيُّ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ صَفْوَانَ عَنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَرَاكُمْ مِنْ خَلْفِي كَمَا أَرَاكُمْ بَيْنَ يَدَيَّ لَتُقِيمُنَّ صُفُوفَكُمْ أَوْ لَيُخَالِفَنَّ اللَّهُ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ (۳).

یر، بصائر الدرجات أیوب بن نوح عن ابن المغیره عن علا (علاء) عن محمد مثله (۴).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من شما را از پشت سرم همچون از پیش رویم می‌بینم. صفوفتان را فشرده بر پا سازید وگرنه خداوند میان دل‌هایتان اختلاف می‌اندازد - . بصائر الدرجات: ۱۲۴ - .

**[ترجمه]

«۱۱»

یر، بصائر الدرجات أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِثْلَهُ (۵).

**[ترجمه]بصائر الدرجات به اسنادی دیگر همانند این حدیث را آورده است.

**[ترجمه]

«۱۲»

یر، بصائر الدرجات الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ عُبَيْسِ بْنِ هِشَامٍ عَنْ أَبِي إِسْمَاعِيلَ كَاتِبِ شُرَيْحٍ عَنْ أَبِي عَتَّابٍ زِيَادٍ مَوْلَى آلِ دَغْشٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مِثْلَهُ (۶).

۱- فيه حذف يعلم من الحديث السابق.

۲- بصائر الدرجات: ۱۲۵.

۳- بصائر الدرجات: ۱۲۴، صدر الحديث هكذا: قال: قلت له: إنا نصلى فى مسجد لنا فربما كان الصف امام و فيه انقطاع، فأمشى إليه بجانبى حتّى اقيمه؟ قال: نعم، كان رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله قال: أراكم من خلفى إه.

۴- بصائر الدرجات: ۱۲۴، و للحديث أيضا صدر يوافق معنى ما تقدم.

۵- بصائر الدرجات: ۱۲۴، و الحديث فيه هكذا: قال: إن رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله قال: أقيموا صفوفكم فانى أراكم من خلفى كما أراكم بين يدى، و لا تختلفوا فخالف اللّه بين قلوبكم.

۶- بصائر الدرجات: ۱۲۴، و الحديث فى هكذا: قال: سمعت يقول: أقيموا صفوفكم إذا رأيتم خللا و لا عليك، أن تأخذ وراك إذا وجدت ضيقا فى الصفوف فتتم الصف الذى خلفك، أو تمشى منحرفا فتتم الصف الذى قدامك فهو خير، ثمّ قال:

إن رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله قال: أقيموا صفوفكم فانى انظر إليكم من خلفى، ليقيمن أو ليخالفن اللّه بين قلوبكم. أقول لعل الصحيح لتقيمن بالتاء.

**[ترجمه]بصائر الدرجات به اسنادی دیگر همانند این حدیث را آورده است.

**[ترجمه]

«۱۳»

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ عَنْ يَزِيدَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ هَارُونَ بْنِ حَمْزَةَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مِثْلَهُ (۱).

**[ترجمه]السرائر به اسنادی دیگر همانند این حدیث را آورده است - . بصائر الدرجات: ۱۲۴، ۱۲۵ - .

**[ترجمه]

«۱۴»

سن، المحاسن مُعَاوِيَهُ بْنُ الْحُكَيْمِ عَنِ ابْنِ الْمُغِيرَهِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُعَرِّضٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ عُمَرَ دَخَلَ عَلَى حَفْصَهَ فَقَالَ كَيْفَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِيمَا فِيهِ الرِّجَالُ فَقَالَتْ مَا هُوَ إِلَّا رَجُلٌ مِنَ الرِّجَالِ فَأَنِفَ اللَّهُ لِنَبِيِّهِ صلی الله علیه و آله فَأَنْزَلَ إِلَيْهِ صَحْفَهً فِيهَا هَرِيسَهٌ مِنْ سُنْبُلِ الْجَنَّهِ فَأَكَلَهَا فَزَادَ فِی بُضْعِهِ بُضْعَ أَرْبَعِينَ رَجُلًا (۲).

**[ترجمه]محاسن: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: عمر نزد حفصه (همسر پیامبر) رفت و به او گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله در کاری که مردان می‌کنند چگونه است؟ حفصه گفت: او یکی است مثل بقیه مردان. خداوند این را برای پیامبر خود صلی الله علیه و آله نپسندید و برای ایشان ظرف حلیمی از گندم بهشت نازل فرمود. پیامبر صلی الله علیه و آله آن حلیم را خورد و توان چهل مرد به توان ایشان افزوده شد - . المحاسن: ۴۰۴ - .

**[ترجمه]

بیان

البضع بالضم الجماع و الثانی يحتمل الضم و الكسر أيضا و الضم أظهر قال الجزری فيه صلاه الجماعه تفضل صلاه الواحد ببضع و عشرين درجه البضع فی العدد بالكسر و قد يفتح ما بين الثلاث إلى التسع و قيل ما بين الواحد إلى العشره و قال الجوهری تقول بضع سنين و بضعه عشر رجلا فإذا جاوزت لفظ العشر لا تقول بضع و عشرون و هذا يخالف ما جاء فی الحديث انتهى و ترک العاطف هنا يضعف أيضا الحمل على الكسر.

**[ترجمه]«بضع» به ضم یعنی جماع که به کسر نیز آمده اما به ضم بیشتر است. جزری می‌گوید: «صلاه الجماعه تفضل صلاه الواحد ببضع و عشرین درجه» (نماز جماعت بیست و چند مرتبه برتر از نماز فرادی است.) «بضع» در میان اعداد به کسر و گاه به فتح یعنی میان سه تا نه، نیز گفته‌اند میان یک تا ده. جوهری می‌گوید: می‌گویی «بضع سنین» (چندین سال) و «بضعه عشر رجلا» (چندتایی بیش از ده مرد) اما وقتی از لفظ «عشر» (ده) گذشت نمی‌گویی «بضع و عشرون» (بیست و چند) که این با

آن‌چه در حدیث آمده مطابقت ندارد.

البته این که حرف عطف نیامده احتمال قرائت به کسر را می کاهد.

**[ترجمه]

«۱۵»

سن، المحاسن أَبِی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ مَنْصُورٍ الصَّیْقَلِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَهْدَی إِلَی رَسُولِهِ هَرِیسَةً مِنْ هَرَائِسِ الْجَنَّةِ غُرِسَتْ فِی رِیَاضِ الْجَنَّةِ وَ فَرَکَهَا الْحُورُ الْعِینُ فَأَکَلَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَزَادَ فِی قُوَّتِهِ بُضْعَ أَرْبَعِینَ رَجُلًا وَ ذَلِکَ شَیْ ءٌ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ یَسُرَّ بِهِ نَبِیَّهُ صلی الله علیه و آله (۳).

**[ترجمه]محاسن: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: خداوند تبارک و تعالی حلیمی از حلیم‌های بهشتی را برای پیامبرش صلی الله علیه و آله هدیه فرستاد، گندمش در باغ‌های بهشت کاشته شده بود و پریان سیاه‌چشم آن را ساییده بودند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله آن را خورد و توان چهل مرد به نیروی ایشان افزوده شد؛ خداوند می‌خواست این گونه پیامبر خود صلی الله علیه و آله را شادمان کند - . المحاسن: ۴۰۴ - .

**[ترجمه]

«۱۶»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ مِثْلَهُ ثُمَّ قَالَ وَ فِی حَدِیثٍ آخَرَ رَفَعَهُ إِلَی أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله شَکَا إِلَی رَبِّهِ جَلَّ وَ عَزَّ وَجَعَ الظَّهْرِ فَأَمَرَهُ بِأَکْلِ الْحَبِّ بِاللَّحْمِ یَعْنِی الْهَرِیسَةَ (۴).

**[ترجمه]الکافی: همانند حدیث قبلی را آورده و سپس در حدیث دیگری به روایت از امام جعفر صادق علیه السلام آورده: رسول خدا صلی الله علیه و آله به خاطر نیروی کمر نزد خداوند عزّوجل شکوه کرد. خداوند به ایشان امر فرمود تا گندم و گوشت بخورد یعنی حلیم - . فروع الکافی ۲: ۱۷۰ - .

**[ترجمه]

بیان

الفرک الدلک.

**[ترجمه]«فرک» یعنی ساییدن.

**[ترجمه]

«۱۷»

یج، الخرائج و الجرائح مِنْ مُعْجِزَاتِهِ صلی الله علیه و آله أَنَّ الْأَخْبَارَ تَوَاتَرَتْ وَ اعْتَرَفَ بِهَا الْکَافِرُ وَ الْمُؤْمِنُ

ص: ۱۷۴

۱- بصائر الدرجات: ۱۲۵، و الحدیث فیه مثل ذیل حدیث أبی عتاب الا أن فیه: لتقیمن.

۲- المحاسن: ۴۰۴.

۳- المحاسن: ۴۰۴.

۴- فروع الکافی ۲: ۱۷۰.

بِخَاتَمِ النُّبُوَّهِ الَّذِی بَیْنَ کَتِفَیْهِ عَلَی شَعَرَاتٍ مُتَرَاکِمَهٍ تَقَدَّمَتْ بِهَا الْأَنْبِیَاءُ قَبْلَ مَوْلِدِهِ بِالزَّمَنِ الطَّوِیلِ فَوَافَقَ ذَلِکَ مَا أَخْبَرُوا بِهِ عَنْهُ فِی صِفَتِهِ صلی الله علیه و آله (۱).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح : یکی از معجزات قطعی آن حضرت اخبار متواتری است که کافر و مومن اعتراف کرده‌اند

به وجود مُهر نبوتی که میان کتف‌هایش بر موهایی متراکم بوده است. پیامبران سال‌های دراز پیش از ولادت حضرت این نشانه را آورده‌اند و خبری که داده‌اند با صفات پیامبر صلی الله علیه و آله سازگار بوده است - ، ۴. این دو خبر را در کتاب الخرائج نیافتیم؛ پیشتر گفتیم نسخه‌ای که مؤلف از این کتاب دارد با نسخه چاپی‌اش متفاوت است، در حال حاضر نسخه‌ای از آن در کتابخانه سلطان العلماء هست که آن نیز با نسخه چاپی تفاوت دارد. - .

**[ترجمه]

«۱۸»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ: أَتِمُّوا الرُّکُوعَ وَ السُّجُودَ فَوَ اللَّهِ إِنِّی لَأَرَاکُمْ مِنْ بَعْدِ ظَهْرِی إِذَا رَکَعْتُمْ وَ سَجَدْتُمْ (۲).

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: رکوع و سجود را تماما به جا آورید که به خدا سوگند وقتی به رکوع و سجده می‌روید من شما را از پشت سرم می‌بینم - - .

**[ترجمه]

«۱۹»

قب، المناقب لابن شهرآشوب کان النبی صلی الله علیه و آله قبل المبعث موصوفا بعشرین خصله من خصال الأنبیاء لو انفرد واحد بأحدها لدل علی جلاله فکیف من اجتمعت فیه کان نبیا أمینا صادقا حاذقا أصیلا نبیلا مکینا فصیحا نصیحا عاقلا فاضلا عابدا زاهدا سخیا مکیا (۳) قانعا متواضعا حلیما رحیما غیورا صبورا موافقا مرافقا لم یخالط منجما و لا کاهنا و لا عیافا (۴) و لما قالت قریش إنه ساحر علمنا أنه قد أراهم ما لم یقدروا علی مثله و قالوا هذا مجنون لما هجم منه علی شی ء لم یفکر فی عاقبته منهم و قالوا هو کاهن لأنه أنبأ بالغائبات و قالُوا مُعَلَّمٌ لأنه قد أنبأهم بما یکتمونه من أسرارهم فثبت صدقه من حیث قصدوا تکذیبه و کان فیه خصال الضعفاء و من کان فیه بعضها لا ینظم أمره کان یتیما فقیرا ضعیفا وحیدا غریبا بلا حصار و لا شوکه کثیر الأعداء و مع جمیع ذلک تعالی مکانه و ارتفع شأنه فدل علی نبوته صلی الله علیه و آله و کان الجلف (۵) البدوی یری وجهه الکریم فیقول و الله ما هذا وجه کذاب و کان صلی الله علیه و آله ثابتا فی الشدائد و هو مطلوب و صابرا علی البأساء و الضراء و هو مکروب محروب (۶) و کان زاهدا فی الدنیا راغبا فی الآخره فثبت له الملک و کان یشهد کل عضو منه علی

معجزه.

ص: ۱۷۵

۱- لم نجد الخبرين فی الخرائج، و قد أومأنا سابقا أن نسخه خرائج المصنّف كانت تتفاوت مع المطبوع، و توجد فعلا نسخه منه فی مكتبه سلطان العلماء تخالف المطبوع أيضا.

۲- لم نجد الخبرين فی الخرائج، و قد أومأنا سابقا أن نسخه خرائج المصنّف كانت تتفاوت مع المطبوع، و توجد فعلا نسخه منه فی مكتبه سلطان العلماء تخالف المطبوع أيضا.

۳- استظهر المصنّف فی الهامش أنّه مصحف كميا، و الكمی: الشجاع، أو لابس السلاح لانه يكمی نفسه أی يسترها بالدرع و البيضه.

۴- العياف: المتكهن. الذی يعمل العيافه أی زجر الطير.

۵- الجلف: الغليظ الجافی.

۶- المحروب: الذی سلب ماله و ترک بلا شی ء.

نوره كان إذا مشى (١) فى ليله ظلماء بدا له نور كأنه قمر

قالت عائشه فقدت إبره ليله فما كان فى منزلى سراج فدخل النبى صلى الله عليه و آله فوجدت الإبره بنور وجهه.

حمزه بن عمر الأسلمى قال نفرنا مع النبى صلى الله عليه و آله فى ليله ظلماء فأضاءت أصابعه عرفه. (٢).

جابر بن عبد الله إنه كان لا يمر فى طريق فيمر فيه إنسان بعد يومين إلا عرف أنه عبر فيه.

مسلم كان النبى صلى الله عليه و آله يقيل عند أم سلمه فكانت تجمع عرقه و تجعله فى الطيب.

عبد الجبار بن وائل عن أبيه قال أتى رسول الله صلى الله عليه و آله بدلو من ماء فشرب ثم توضأ فتمضمض ثم مج (٣) مجه فى الدلو فصار مسكا أو أطيب من المسك.

ظله لم يقع ظله على الأرض لأن الظل من الظلمه و كان إذا وقف فى الشمس و القمر و المصباح نوره يغلب أنوارها.

قامته كلما مشى مع أحد كان أطول منه برأس و إن كان طويلا.

رأسه كان يظله سحابه من الشمس و تسير لمسيره و تركد لركوده و لا يطير الطير فوقه.

عينيه (٤) (عينه) كان يبصر من ورائه كما يبصر من أمامه و يرى من خلفه كما يرى من قدامه.

أنفه لم يشم به منذ خلقه الله تعالى رائحه كريهه.

فمه كان يمج فى الكوز و البئر فيجدون له رائحه أطيب من المسك.

١- فى المصدر: كان إذا يمشى.

٢- العرف بالضم: ما ارتفع من رمل أو مكان و نحو ذلك، و سيحتمل أيضا أن يكون ذلك مصحف عرفه. و ضبطه فى نسخه المصنّف بالفتح، و لم نعرف له معنى يناسب المقام.

٣- أى رمى به.

۴- فى المصدر: عينه.

لسانه كان ينطق بلغات كثيره.

محاسنه كانت فيه سبع عشره طاقه نور يتلألأ فى عوارضه.

أذنيه (۱) كان يسمع فى منامه كما يسمع فى انتباهه و يسمع كلام جبرئيل عند الناس و لا يسمعونه.

ربيع الأبرار أنه دخل أبو سفيان على النبى صلى الله عليه و آله و هو يقاد فأحس بتكاثر الناس فقال فى نفسه و اللات و العزى يا ابن أبى كبشه لأملأنها عليك خيلا و رجلا و إنى لأرجو أن أرقى هذه الأعواد فقال النبى صلى الله عليه و آله أ و يكفينا الله شرك يا أبا سفيان.

صدره لم يكن على وجه الأرض أعلم منه.

ظهره كان بين كتفيه خاتم النبوه كلما أبداه غطى نوره نور الشمس مكتوب عليه لا إله إلا الله وحده لا شريك له توجه حيث شئت فأنت منصور.

فى حديث جابر بن سمره رأيت خاتمه غضروف كتفيه مثل بيض الحمامه.

و سئل الخدرى عنه فقال بضعه (۲) ناشزه.

أبو زيد الأنصارى شعر مجتمع على كتفيه.

السائب بن يزيد مثل زرّ الحجله و لما شك فى موت رسول الله صلى الله عليه و آله وضعت أسماء بنت عميس يدها بين كتفيه فقالت قد توفى رسول الله صلى الله عليه و آله قد رفع الخاتم.

بطنه كان يشد عليه الحجر من الغرث فيشبع قلبه كان تنام عيناه و لا ينام قلبه.

يداه فار الماء من بين أصابعه و سبح الحصى فى كفه.

ركبه ولد مسرورا (۳) مختونا و ما احتلم قط لأن ذلك من الشيطان و كان له شهوه أربعين نبيا.

جلوسه عائشه قلت يا رسول الله إنك تدخل الخلاء فإذا خرجت دخلت على

۱- فى المصدر: اذنه.

۲- البضعه بالكسر و الفتح: القطعه من اللحم. الناشزه: المرتفعه.

۳- أي مقطوع السره، و السره: التجويف الصغير المعهود فى وسط البطن.

أثرک فما أرى شيئا إلا أنى أجد رائحه المسک فقال إنا معاشر الأنبياء تنبت أجسادنا على أرواح الجنه فما يخرج منه شى ء إلا ابتلعته الأرض و تبعه رجل علم مراده فقال صلى الله عليه و آله إنا معاشر الأنبياء لا يكون منا ما يكون من البشر أم أيمن أصبح رسول الله صلى الله عليه و آله فقال يا أم أيمن قومى فأهرقى ما فى الفخاره يعنى البول قلت و الله شربت ما فيها و كنت عطشى قالت فضحک حتى بدت نواجذه ثم قال أما إنک لا تنجع بطنک أبدا. (۱) و منه حديث دم الفصد.

فخذه کل دابه رکبها النبى صلى الله عليه و آله بقيت على سنها لا تهرم قط.

رجليه (۲) (رجلاه) أرسلهما فى بئر ماؤه أجاج فعذب.

قوته کان لا يقاومه أحد.

إسحاق بن بشار إن رکانه بن عبد بن زيد بن هاشم کان من أشد قريش فخلا (۳) فقال له النبى صلى الله عليه و آله فى وادى أصم يا رکانه أ لا تتقى الله و تقبل ما أدعوک إليه قال إنى لو أعلم أنه حق لاتبعتک فقال النبى صلى الله عليه و آله أ فرأيت إن صرعتک أ تعلم أن ما أقول حق قال نعم قال قم حتى أصارعک قال فقام إليه رکانه فصارعه فلما بطش به رسول الله صلى الله عليه و آله أضجعه قال فعد فعاد فصرعه فقال إن ذا لعجب يا قوم إن صاحبکم أسحر أهل الأرض.

حرمته کان القمر يحرک مهده فى حال صباه و کان لا يمر على شجره إلا سلمت عليه و لم يجلس عليه الذباب و لم تدن منه هامه و لا سامه.

مشيه کان إذا مشى على الأرض السهله لا يبين لقدميه أثر و إذا مشى على الصلبه بان أثرهما.

۱- هکذا فى المصدر أيضا، و قال المصنّف: النجيع: دم البطن، و نحتمل قريبا أنّه مصحف يوجع أو ييجع.

۲- فى المصدر: رجلاه.

۳- فى المصدر: فحلا، و لعله أصوب.

هیبته کـان عظیمـا مهیبـا فی النفوس حتی ارتـاعت رسـل کسـری مع أنه کان بالتواضع موصوفا و کان محبوبا فی القلوب حتی لا یقلیه (۱) مصاحب و لا یتباعد عنه مقارب قال السدی فی قوله سَنُلْقِی فِی قُلُوبِ الَّذِینَ کَفَرُوا الرُّعْبَ (۲) لما ارتحل أبو سفیان و المشـرکون یوم أُحد متوجهین إلی مکه قالوا ما صـنعنا قتلناهم حتی لم یبق منهم إلا الشرید (۳) ترکناهم إذ هموا و قالوا ارجعوا فاستأصلوهم فلما عزموا علی ذلک ألقی الله فی قلوبهم الرعب حتی رجعوا عما هموا.

و روی أن الکفار دخلوا مکه کالمنهزمین مخافه أن یکون له الکره علیهم و قال صلی الله علیه و آله نصرت بالرعب مسیره شهر.

قوله تعالی وَ کَفَّ أَیْدِیَ النَّاسِ عَنْکُمْ (۴) و ذلک أن النبی صلی الله علیه و آله لما قصد خیبر و حاصر أهلها همت قبائل من أسد و غطفان أن یغیروا (۵) علی أهل المـدینه فکف الله عنهم بإلقاء الرعب فی قلوبهم قوله تعالی هُوَ الَّذِی أَیَّدَکَ بِنَصْرِهِ (۶) و قال صلی الله علیـه و آله لم نخـل فی ظفر (۷) إمـا فی ابتـداء الأمر و إما فی انتهائه و کان جمیل بن معمر الفهری حفیظا لما یسـمع و یقول إن فی جوفی لقلبین أعقل بکل (۸) واحد منهما أفضل من عقل محمد فکانت قریش تسمیه ذا القلبین فتلقاه أبو سفیان یوم بدر و هو آخذ بیده إحدی نعلیه و الأخری فی رجله فقال له یا با معمر ما الخبر قال انهزموا قال فما حال نعلیک قال ما شعرت إلا أنها فی رجلی لهیبه محمد فنزل ما جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَیْنِ فِی جَوْفِهِ (۹)

۱- أی لا یبغضه.

۲- آل عمران: ۱۵۱.

۳- الشرید: الطرید.

۴- الفتح: ۲۰.

۵- أغار علیهم: هجم و أوقع بهم.

۶- الأنفال: ۶۲.

۷- من ظفر ظ.

۸- فی المصدر: لکل واحد.

۹- الأحزاب: ۴.

أمیر المؤمنین علیه السلام:

و ینصر الله من لاقاه إن له***نصرا یمثل بالکفار إذ عندوا(۱)

***

**[ترجمه]مناقب: پیامبر صلی الله علیه و آله پیش از بعثت به بیست ویژگی از ویژگی‌های پیامبران صلی الله علیه و آله موصوف بود که اگر کسی یکی از آن‌ها را داشت همان یکی برای دلالت بر ارجمندی‌اش کافی بود ، چه رسد به کسی که هر بیست ویژگی درونش جمع شده باشد: ایشان پیامبری امانت‌دار و راستگو و هوشیار و اصیل و شرافتمند و استوار و فصیح و بی‌ریا و عاقل و فاضل و عابد و زاهد و سخاوتمند و دلیر و قانع و فروتن و بردبار و مهربان و غیرتمند و صبور و سازگار و ملایم بود که با هیچ منجم و کاهن و فالگیری نیامیخته بود. از آن‌جا که قریشیان به ایشان گفتند «ساحر» درمی‌یابیم که پیامبر صلی الله علیه و آله چیزی به آنان نشان داده که نتوانسته‌اند همانندش را بیاورند. گفتند این مرد دیوانه است زیرا چنان به آنان تاخت که هیچ از عاقبت کارش با آنان نمی‌هراسید. گفتند او کاهن است زیرا از غیب خبر می‌داد. گفتند معلم است زیرا آنان را از اسراری خبر می‌داد که از حضرت پنهان می‌داشتند، این‌چنین صدقِ پیامبر صلی الله علیه و آله وقتی ثابت شد که کوشیدند ایشان را تکذیب کنند. پیامبر صلی الله علیه و آله ویژگی‌های ناتوانان را داشت، ویژگی‌هایی که اگر برخی از آن‌ها در کسی باشد امورش سامان نمی‌یابد: حضرت یتیم و فقیر و ضعیف و تنها و غریب بود و دشمنان بسیار داشت و هیچ حصار و شوکتی نداشت، با این همه جایگاهش فراز شد و مقامش والاـ گشت و این نشانه‌ای بر نبوت ایشان شد. تندخویی یَدَوی حضرت را می‌دید و می‌گفت: به خدا سوگند این چهره چهره یک دروغگو نیست. پیامبر صلی الله علیه و آله در سختی‌ها برجا بود و چون به مصیبت درمی‌افتاد و دارایی‌اش را از دست می‌داد بر تهیدستی و بینوایی شکیبا بود، در قبال دنیا زهد می‌ورزید و خواهان آخرت بود، این‌چنین فرمانروایی برای حضرت محقّق گشت. هر عضو از تن مبارک پیامبر صلی الله علیه و آله بر معجزه‌ای گواه بود

ص: ۱۷۵

و چون در شب تاریک راه می‌رفت چنان نوری از ایشان می‌تابید که گویی ماه است.

عایشه می‌گوید: شبی سوزنی را گم کردم و در خانه‌ام چراغی نبودو ناگاه پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و به نور رخسار ایشان سوزن را یافتم.

حمزه بن عمر اسلمی می‌گوید: در شبی تاریک با پیامبر صلی الله علیه و آله کوچ کردیم، انگشتان حضرت جایگاه ایشان را روشن می‌کرد.

جابر بن عبدالله: پیامبر صلی الله علیه و آله در هر جاده‌ای راه می‌پیمود اگر کسی پس از دو روز از آن جاده می‌گذشت درمی... یافت که حضرت از آن‌جا گذر کرده است.

مسلم: پیامبر صلی الله علیه و آله در نیمروز نزد اُم سلمه می‌خفت. ام سلمه عرق چهره ایشان را جمع می‌کرد و در عطرها می‌ریخت.

عبدالجبار بن وائل از پدرش روایت کرده: دلو آبی برای رسول خدا صلی الله علیه و آله آوردند و حضرت از آن نوشید و با آن وضو گرفت، سپس جرعه‌ای از آن را در دهان گرداند و یک‌جا درون دلو بیرون ریخت. آن آب همچون مشک یا خوشبوتر از مشک گردید.

سایه پیامبر صلی الله علیه و آله بر زمین نمی‌افتاد، زیرا سایه از جنس تاریکی است حال آن‌که وقتی حضرت به زیر خورشید و ماه و چراغ می‌ایستاد نور ایشان بر نور آن‌ها چیره می‌شد.

قامت پیامبر صلی الله علیه و آله هرگاه در کنار کسی راه می‌رفت از آن کس یک سر بلندتر بود حتی اگر آن شخص بلندقد می‌بود.

بر سر پیامبر صلی الله علیه و آله ابری در برابر خورشید سایه می‌افکند و هم‌پای ایشان راه می‌پیمود و با ایشان می‌ایستاد و هیچ پرنده‌ای بر فرازش نمی‌پرید.

چشمان پیامبر صلی الله علیه و آله از پس ایشان همچون از پیش ایشان می‌نگریست و از پشت ایشان همچون از جلوی ایشان می‌دید.

بینی پیامبر صلی الله علیه و آله از زمانی که خداوند متعال آن را آفریده بود هیچ بوی بدی استشمام نکرده بود.

دهان ایشان اگر در کوزه یا چاه آبی بیرون می‌ریخت از آن بویی خوش‌تر از مشک به مشام دیگران می‌رسید.

ص: ۱۷۶

لسان پیامبر صلی الله علیه و آله به زبان‌های بسیاری سخن می‌گفت.

محاسن پیامبر صلی الله علیه و آله هفده طاقه نور داشت که بر گونه‌های ایشان می‌درخشید.

گوش‌های پیامبر صلی الله علیه و آله در خواب حضرت همچون در بیداری ایشان می‌شنید و کلام جبرئیل را در میان مردم می‌شنید حال آن‌که آنان نمی‌شنیدند.

ربیع الأبرار: ابوسفیان بر رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد شد حال آن‌که او را آورده بودند. او ازدیاد مردم را حس کرد و با خود گفت: ای ابن ابی کبشه! به لات و عزی سوگند که این‌جا را بر علیه تو از سواره و پیاده پُر خواهم ساخت و امید دارم از این چوبها – منبر – بالا روم. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند ما را از شر تو مصون دارد ای ابوسفیان!

از سینه پیامبر صلی الله علیه و آله سینه‌ای آگاه‌تر بر زمین نبود.

کمر پیامبر صلی الله علیه و آله در میان دو کتف مُهر نبوت داشت، هرگاه حضرت آن را آشکار می‌کرد نورش نور خورشید را می‌پوشاند، بر آن نوشته شده بود: هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، یکتاست و هیچ شریکی ندارد، سوی هر کجا می‌... خواهی رو گذار که تو یاری شده‌ای.

در حدیث جابر بن سمره آمده: مُهر پیامبر صلی الله علیه و آله را دیدم که بر غضروف میان کتف‌هایش همچون تخم کبوتر بود. از خدری در این باره پرسیدند، گفت: غده‌ای برآمده بود.

ابو زید انصاری گفته اندکی مو بود که بر کتف‌های پیامبر صلی الله علیه و آله جمع شده بود.

سائب بن یزید گفته مانند تخم کبک بود. وقتی در وفات پیامبر صلی الله علیه و آله شک کردند أسماء بنت عمیس دستش را میان کتف‌های پیامبر صلی الله علیه و آله کشید و گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله درگذشته، آن مُهر رفته است.

پیامبر صلی الله علیه و آله از گرسنگی بر شکم خود سنگ می‌بست و سیر می‌شد. چشمان حضرت می‌خوابید و قلب ایشان نمی‌خوابید.

از میان انگشتان دست پیامبر صلی الله علیه و آله آب فوران کرد و سنگریزه‌ها در کف دست ایشان تسبیح گفتند.

رکبه می‌گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله ناف‌بُریده و ختنه‌شده زاده شد و هیچگاه محتلم نشد، زیرا احتلام کار شیطان است؛ حضرت شهوت چهل پیامبر را داشت.

عایشه می‌گوید: عرض کردم: ای رسول خدا! شما به مستراح می‌روی و چون بیرون می‌آیی من پس از شما می‌روم

ص: ۱۷۷

اما هیچ چیز نمی‌بینم جز آن‌که بوی مشک استشمام می‌کنم. فرمود: ما جماعت پیامبران تن‌هایمان بر روح‌های بهشتی نسج می‌گیرد، پس هر چه را از آن بیرون آید زمین می‌بلعد. مردی نیز از پس پیامبر صلی الله علیه و آله رفت. ایشان مراد وی را دانست و فرمود: آن‌چه بر آدمیان رخ می‌دهد بر ما جماعت پیامبران رخ نمی‌دهد.

اُم ایمن می‌گوید: صبحگاه رسول خدا صلی الله علیه و آله برخاست و فرمود: ای اُم ایمن! برخیز و آن‌چه را در کوزه است بریز. یعنی بول. عرض کردم: به خدا سوگند من تشنه بودم و آن‌چه را درونش بود نوشیدم. پیامبر صلی الله علیه و آله خندید و از لبخند دندان‌های مبارکش آشکار شد، سپس فرمود: بدان که هرگز شکمت به خون آغشته نخواهد شد. ماجرای خون رگ حضرت نیز از این جمله است.

ران پیامبر صلی الله علیه و آله چنان بود که ایشان بر هر چهارپایی سوار می‌شد آن حیوان در همان سن خود باقی می‌ماند و هرگز پیر نمی‌شد.

پیامبر صلی الله علیه و آله پاهای خود را درون چاهی آویزان کرد. آب چاه که تلخ بود شیرین شد.

نیروی پیامبر صلی الله علیه و آله چنان بود که کسی تاب مقاومت در برابرش را نداشت.

اسحاق بن بشار می گوید: رکانه بن عبد بن زید بن هاشم از تنومندترین مردان عرب بود. پیامبر صلی الله علیه و آله در دشت اصمّ به او فرمود: ای رکانه! آیا از خدا پروا نمی کنی و دعوت مرا نمی‌پذیری؟ عرض کرد: اگر بدانم دعوت تو حق است از تو پیروی خواهم کرد. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: اگر تو را بر زمین بزنم خواهی دانست سخنم حق است؟ عرض کرد: بله. فرمود: برخیز تا با تو کشتی بگیرم. رکانه به سوی پیامبر صلی الله علیه و آله برخاست و با ایشان کشتی گرفت . پیامبر صلی الله علیه و آله در دم به او حمله کرد و بر زمینش زد. عرض کرد: دوباره! حضرت دوباره بر زمینش زد. رکانه گفت: ای قوم! این بسیار عجیب است! همراه شما ساحرترین اهل زمین است.

حُرمت پیامبر صلی الله علیه و آله چنان بود که ماه گهواره ایشان را در کودکی تکان می‌داد، بر هر درختی گذر می کرد درخت به ایشان سلام می کرد، مگس روی ایشان نمی‌نشست و هیچ حشره‌ای به ایشان نزدیک نمی‌شد.

قدم پیامبر صلی الله علیه و آله چنان بود که اگر بر زمین نرم گام می گذاشت اثری از پای ایشان بر جا نمی‌ماند و اگر بر زمین سخت گام می گذاشت جای پای ایشان مشخص می‌شد.

ص: ۱۷۸

هیبت پیامبر صلی الله علیه و آله چنان بود که ایشان در جان آدمیان بزرگ و بااُبهت می‌نمود تا جایی که فرستادگان کسرا را به لرزه انداخت، با این حال به فروتنی موصوف بود و محبوب دل‌ها بود تا جایی که هم‌صحبتی از ایشان دلگیر نمی‌شد و هیچ همراهی از ایشان دور نمی‌شد. سُدّی درباره کلام حق تعالی «سَنُلْقِی فِی قُلُوبِ الَّذِینَ کَفَرُوا الرُّعْبَ» - . آل عمران / ۱۵۱ -

{به زودی در دلهای کسانی که کفر ورزیده اند بیم خواهیم افکند.} می گوید: وقتی ابوسفیان و مشرکان از جنگ اُحد رو به سوی مکه گذاشتند گفتند: چنان آنان را کشتیم که تنها آوارگانشان زنده ماندند. سپس به اندیشه افتادند و گفتند: برگردید تا همه آنان را از بین ببریم. وقتی خواستند چنین کنند خداوند در دل‌هایشان بیم افکند و از تصمیم خود منصرف شدند.

روایت شده کافران همچون کسانی که شکست خورده‌اند وارد مکه شدند، زیرا می‌ترسیدند پیامبر صلی الله علیه و آله بر آنان یورش بیاورد. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: با بیمی که خداوند در دل دشمن انداخت به اندازه پیشروی در یک ماه یاری شدم.

و اما کلام حق تعالی «وَ کَفَّ أَیْدِیَ النَّاسِ عَنْکُمْ» - . فتح / ۲۰ - {و دستهای مردم را از شما کوتاه ساخت}؛ وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله راهی خیبر شد و اهالی آن جا را محاصره کرد، قبایلی از اسد و غطفان خواستند بر اهل مدینه یورش ببرند، اما خداوند بیمی در دلهای آنان انداخت و اینگونه آنان را بازداشت.

خداوند متعال فرمود: «هُوَ الَّذِی أَیَّدَکَ بِنَصْرِهِ» - . انفال / ۶۲ - {همو بود که تو را با یاری خود نیرومند گردانید.} و پیامبر

صلی الله علیه و آله فرمود: در هیچ یک از پیروزی‌ها به خود وانهاده نشدیم چه در آغاز کار و چه در پایان کار.

جمیل بن معمر فهری هر چه را می‌شنید به خاطر می‌سپرد. او می‌گفت: درون من دو دل وجود دارد که با هر یک از آن دو بهتر از عقل محمد تعقّل می‌کنم. از این رو قریشیان او را ذوالقلبین نامیده بودند. در جنگ بدر ابوسفیان با او برخورد کرد و دید یک لنگه از نعلینش در دستش است و لنگه دیگرش در پایش! به او گفت: ای ابا معمر چه خبر؟! گفت: لشکریان فرار کردند. گفت: چرا نعلینت این‌چنین است؟ گفت: از هیبت محمد می‌پنداشتم هر دو در پایم هستند. آن‌گاه نازل شد: «ما جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ» - . احزاب / ۴ -

{خداوند برای هیچ مردی در درونش دو دل ننهاده است.}

ص: ۱۷۹

امیرمؤمنان علیه السلام سروده: - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۸۴ — ۸۶ -

«خدا او را یاری می‌کند در برابر هر کس که با او بجنگد، همانا او را نصرتی است که به هنگام خیره‌سری کافران در برابر آنان مجسم می‌شود.»

**[ترجمه]

بیان

النبل بالضم الذكاء و النجابه و المكانه المنزله و العرف بالفتح الريح الطيبه و قال الجزرى فى صفه خاتم النبوه إنه مثل زر الحجله الزر واحد الأزرار التى تشد بها الكلل و الستور على ما يكون فى حجله العروس و قيل إنما هو بتقديم الراء على الزاى و يريد بالحجله القبجه (۲) مأخوذا من أرزت الجراده إذا كبست ذنبها فى الأرض فباضت و يشهد له ما رواه الترمذى فى كتابه بإسناده عن جابر بن سمره قال كان خاتم رسول الله صلى الله عليه و آله الذى بين كتفيه غده حمراء مثل بيضه الحمامه انتهى.

و الغرث الجوع قوله على أرواح الجنه فى بعض النسخ بالمهملتين أى الأرواح التى تدخل الجنه أو هى جمع الريح أى أجسادنا طيبه كطيب ريح أهل الجنه و فى بعض النسخ بالمعجمتين أى الحور و قال الفيروزآبادى النجيع دم البطن.

**[ترجمه]«نبل» به ضم یعنی پاکی و نجابت. «مکانه» یعنی منزلت. «عرف» به فتح یعنی نسیم خوش. جزری درباره این صفت مُهر نبوت که آمده «مثل زر الحجله» گفته «زر» واحد «أزرار» است یعنی آن‌چه با آن پرده‌های حجله عروس را می‌بندند؛ البته گفته‌اند این معنا با تقدیم راء بر زاء به دست می‌آید و منظور از «حجله» کبک است که از «أرزت الجراده» گرفته شده یعنی ملخ دُمش را در زمین فرو کرد و تخم گذاشت. روایت ترمذی در کتاب خود به اسنادش از جابر بن سمره نیز گواه این سخن است: مُهر رسول خدا صلی الله علیه و آله میان کتف‌های ایشان غده‌ای سرخ همچون تخم کبوتر بود.

«غرث» یعنی گرسنگی. «علی الأرواح الجنه» در برخی نسخه‌ها با دو حرف بدون نقطه آمده، یعنی ارواحی که وارد بهشت

می‌شوند، و یا جمع «ریح» (باد) است یعنی تن‌های ما همچون عطر بادی که بر اهل بهشت می‌وزد خوشبوست؛ اما در برخی نسخه‌ها با دو حرف نقطه دار آمده یعنی «حور». فیروزآبادی می گوید: «نجیع» یعنی خون شکم.

**[ترجمه]

«۲۰»

قب، المناقب لابن شهرآشوب التِّرْمِذِيُّ فِي الشَّمَائِلِ وَ الطَّبَرِيُّ فِي التَّارِيخِ وَ الزَّمَخْشَرِيُّ فِي الْفَائِقِ وَ الْفَتَّالُ فِي الرَّوْضَهِ رَوَوْا صِفَهَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله بِرِوَايَاتٍ كَثِيرَهٍ مِنْهَا عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ أَبِي هُرَيْرَهَ وَ جَابِرِ بْنِ سَمُرَهَ وَ هِنْدِ بْنِ أَبِي هَالَهَ أَنَّهُ كَانَ صلى الله عليه و آله فَخْماً مُفَخَّماً فِي الْعُيُونِ مُعَظَّماً وَ فِي الْقُلُوبِ مُكَرَّماً يَتَلَأْلَأُ وَجْهُهُ تَلَأْلُؤَ الْقَمَرِ لَيْلَهَ الْبَدْرِ أَزْهَرَ مُنَوَّرَ اللَّوْنِ مُشْرَباً بِحُمْرَهٍ لَمْ تَزْرِ بِهِ مُقْلَهٌ لَمْ تَعِبْهُ ثُجْلَهٌ أَغَرَّ أَبْلَجَ أَحْوَرَ أَدْعَجَ أَكْحَلَ أَزَجَّ عَظِيمَ الْهَامَهِ رَشِيقَ الْقَامَهِ مُقْصِداً وَاسِعَ الْجَبِينِ أَقْنَى الْعِرْنِينِ أَشْكَلَ الْعَيْنَيْنِ مَقْرُونَ الْحَاجِبَيْنِ سَهْلَ الْخَدَّيْنِ صَلْتَهُمَا طَوِيلَ الزَّنْدَيْنِ شَبْحَ الذِّرَاعَيْنِ عَظِيمَ مُشَاشِ الْمَنْكِبَيْنِ طَوِيلَ مَا بَيْنَ الْمَنْكِبَيْنِ شَثْنَ الْكَفَّيْنِ ضَخْمَ الْقَدَمَيْنِ عَارِيَ الثَّدْيَيْنِ خُمْصَانَ الْأَخْمَصَيْنِ مخطوط المتيتين (۳) (مَحْطُوطَ الْمَتْنَيْنِ) أَهْدَبَ الْأَشْفَارِ كَثَّ اللِّحْيَهِ ذَا وَفْرَهٍ وَافِرَ السَّبَلَهِ أَخْضَرَ الشَّمَطِ

ص: ۱۸۰

۱- مناقب آل أبی طالب ۱: ۸۴- ۸۶ ط ایران و ۱۰۷- ۱۱۰ ط النجف و فیه: ما عندوا.

۲- القبجه: طائره تشبه الحجل، یقال لها بالفارسیه: کبک.

۳- فی المصدر: المتینین. و لعله مصحف المتنین.

ضَلِيعَ الْفَمِ (١) أَشَمَّ أَشْنَبَ (٢) مُفَلَّجَ الْأَسْنَانِ سَبِطَ الشَّعْرِ دَقِيقَ الْمَسْرُبَهِ مُعْتَدِلَ الْخَلْقِ مُفَاضَ الْبَطْنِ عَرِيضَ الصَّدْرِ كَأَنَّ عُنُقَهُ جِيدُ دُمْيَهٍ فِي صَفَاءِ الْفِضَّهِ سَائِلَ الْأَطْرَافِ مَنْهُوسَ (٣) الْعَقِبِ قَصِيرَ الْحَنَكِ دَانِيَ الْجَبْهَهِ ضَرْبَ اللَّحْمِ بَيْنَ الرِّجْلَيْنِ كَانَ فِي خَاصِرَتِهِ انْفِتَاقٌ فَعْمَ الْأَوْصَالِ لَمْ يَكُنْ بِالطَّوِيلِ الْبَائِنِ وَ لَا بِالْقَصِيرِ الشَّائِنِ وَ لَا بِالطَّوِيلِ الْمُمَّغِطِ وَ لَا بِالْقَصِيرِ الْمُتَرَدِّدِ وَ لَا بِالْجَعْدِ الْقَطِطِ وَ لَا بِالسَّبْطِ وَ لَا بِالْمُطَهَّمِ وَ لَا بِالْمُكَلْثَمِ وَ لَا بِالْأَبْيَضِ الْأَمْهَقِ ضَخْمَ الْكَرَادِيسِ جَلِيلَ الْمُشَاشِ (۴) كنوز (مَكْنُوزَ) الْمَنْخِرِ (۵) لَمْ يَكُنْ فِي بَطْنِهِ وَ لَا فِي صَدْرِهِ شَعْرٌ إِلَّا مُوصِلُ مَا بَيْنَ اللَّبَهِ إِلَى السُّرَّهِ كَالْخَطِّ جَلِيلَ الْكَتَدِ أَجْرَدَ ذَا مَسْرُبَهٍ وَ كَانَ أَكْثَرُ شَيْبِهِ فِي فَوْدَيْ رَأْسِهِ وَ كَانَ كَفُّهُ كَفَّ عَطَّارٍ مَسَّهَا بِطِيبٍ رَحْبَ الرَّاحَهِ سَبْطُ الْقَصَبِ وَ كَانَ إِذَا رَضِيَ وَ سُرَّ فَكَأَنَّ وَجْهَهُ الْمِرْآهُ وَ كَانَ فِيهِ شَيْ ءٌ مِنْ صَوَرٍ يَخْطُو تَكَفُّؤاً وَ يَمْشِي الْهُوَيْنَا يَبْدَأُ الْقَوْمَ إِذَا سَارَعَ إِلَى خَيْرٍ وَ إِذَا مَشَى تَقَلَّعَ كَأَنَّمَا يَنْحَدِرُ فِي صَبَبٍ إِذَا تَبَسَّمَ يَتَبَسَّمُ عَنْ مِثْلِ الْمُنْحَدِرِ عَنْ بُطُونِ الْغَمَامِ وَ إِذَا افْتَرَّ افْتَرَّ عَنْ سَنَا الْبَرْقِ إِذَا تَلَأْلَأَ لَطِيفَ الْخَلْقِ عَظِيمَ الْخُلُقِ لَيِّنَ الْجَانِبِ إِذَا طَلَعَ بِوَجْهِهِ عَلَى النَّاسِ رَأَوْا جَبِينَهُ كَأَنَّهُ ضَوْءُ السِّرَاجِ الْمُتَوَقِّدِ كَأَنَّ عَرَقَهُ فِي وَجْهِهِ اللُّؤْلُؤُ وَ رِيحُ عَرَقِهِ أَطْيَبُ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ الْأَذْفَرِ بَيْنَ كَتِفَيْهِ خَاتَمُ النُّبُوَّهِ.

أَبُو هُرَيْرَهَ كَانَ يُقْبِلُ جَمِيعاً وَ يُدْبِرُ جَمِيعاً.

جَابِرُ بْنُ سَمُرَهَ كَانَتْ فِي سَاقِهِ (۶) حُمُوشَهٌ.

أَبُو حجيفه (جُحَيْفَهَ) (٧) كَانَ قَدْ شُمِّطَ عَارِضَاهُ وَ عَنْفَقَتُهُ بَيْضَاءُ.

١- رجل ضليع الفم أى عظيمه. و تقدم شرح بعض اللغات المشكله فى الخبر السابق.

٢- فى المصدر: أغنب، أقول: فى القاموس: الغنب كصرد: دارات أوساط أشداق الغلمان الملاح.

٣- منهوش خ ل.

۴- المشاش جمع المشاشه: النفس أو الطبيعه و رأس العظم اللين.

۵- فى المصدر: أنور المتجرد. و تقدم معناه.

۶- فى المصدر: فى ساقيه.

٧- فى المصدر: أبو جحيفه بتقديم المعجمه و هو الصحيح، اسم وهب بن عبد اللّه السوائى.

أَمُّ هَانِي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ذَا ضَفَائِرَ أَرْبَعٍ وَ الصَّحِيحُ أَنَّهُ كَانَ لَهُ ذُؤَابَتَيْنِ وَ مَبْدَؤُهَا مِنْ هَاشِمٍ.

أَنَسٌ مَا عَدَدْتُ فِي رَأْسِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لِحْيَتِهِ إِلَّا أَرْبَعَ عَشْرَةَ شَعْرَةً بَيْضَاءَ وَ يُقَالُ سَبْعَ عَشْرَةَ.

ابْنُ عُمَرَ إِنَّمَا كَانَ شَيْبُهُ نَحْواً مِنْ عِشْرِينَ شَعْرَةً بَيْضَاءَ.

الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ كَانَ يَضْرِبُ شَعْرُهُ كَتِفَيْهِ.

أَنَسٌ لَهُ لَمَّةٌ إِلَى شَحْمَةِ أُذُنَيْهِ.

عَائِشَةُ كَانَ شَعْرُهُ فَوْقَ الْوَفْرَةِ وَ دُونَ الْجُمَّةِ (۱).

**[ترجمه]ابن شهرآشوب در المناقب، ترمذی در الشمائل، طبری در التاریخ، زمخشری در الفائق، فتّال در الروضه در روایات بسیاری وصف پیامبر صلی الله علیه و آله را آورده‌اند؛ از آن جمله از امیرمومنان علیه السلام و ابن عباس و ابوهریره و جابر بن سمره و هند بن ابی هاله: پیامبر صلی الله علیه و آله شکوهمند و والا بود، در دیده‌ها بزرگوار و در دل‌ها ارجمند بود، رُخش چون ماه شب بدر می‌درخشید، گلگون بود و رنگ و رویی روشن آمیخته به سرخی داشت، نه چشمی در ایشان ایرادی می... دید و نه کسی در ایشان عیبی می‌یافت، روسپید و گشاده رو با چشمانی سیاه و درشت و سرمه کشیده و ابروانی باریک و سری بزرگ و قامتی بلند و اندامی میانه و پیشانی عریض و بینی کشیده و چشمانی سرخ و سفید و ابروان پیوسته و گونه‌هایی نرم و پهن و دست و ساعدی پهن و کشیده و سرکتف‌هایی بزرگ و سینه‌ای پهن و دستانی ستبر و پاهایی درشت و سینه‌هایی بی‌مو و کف پاهای گود

و کمری راست و مژگانی دراز و محاسنی انبوه و موهایی مجتمع بر سر و شاربی پُرپشت و گندمگون و دهانی فراخ و بینی بلند و دندان‌هایی سپید و گشوده و موهایی فروهشته و خط مویی باریک در سینه و قامتی میانه و شکمی صاف و سینه‌ای عریض. گردنش گویا گردن تندیسی با درخشش نقره بود، اندامی راست داشت و پاشنه‌هایی کم‌گوشت و زنخدانی کوچک و پیشانی گرد و میان‌تنه‌ای کم‌گوشت و تهیگاهی که در میان شکاف داشت و بند استخوان‌هایی قوی. نه بسیار بلند بود و نه بسیار کوتاه، نه درازقامت بود و نه کوتاه‌قد، موهایش نه بسیار مجعّد بود و نه بسیار لَخت، چهره‌اش نه بسیار گرد بود و نه بسیار چاق و نه بسیار سفید، استخوان‌هایی تنومند داشت و سراستخوان‌هایی قوی، سوراخ‌های بینی‌اش گوشت داشت، نه بر سینه مویی داشت و نه بر شکم، فقط یک خط موی باریک از بالای سینه تا ناف داشت، شانه‌هایی زیبا و کم‌مو با خط مویی باریک داشت، موهایش بیشتر از بالای گوش سفید شده بود، کف دستش همچون کف دست عطاری بود که به عطر آغشته باشد، دستانش فراخ بود و استخوان‌هایش کشیده، وقتی خشنود و شاد می‌شد چهره‌اش چون آینه بود و اندکی مایل می‌شد، در راه رفتن گام‌هایش برابر بود و به نرمی گام برمی‌داشت، چون سوی نیکی می‌شتافت پیشتاز قوم بود، چون گام برمی‌داشت صخره را از جا درمی‌آورد و گویا از سراشیب روان شده بود، وقتی لبخند می‌زد انگار از میان ابرها باران می‌بارید و وقتی می‌خندید روشنی برق را به هنگام درخشش می‌نمود، هیئتی دل‌انگیز داشت و خوش‌اخلاق و خوش برخورد بود، چون نزد مردم رُخ

می‌نمود پیشانی‌اش را همچون نور چراغی برافروخته می‌دیدنـد، آب رخسارش همچون مرواریـد بود و بوی آب تنش خوش‌تر از بود مشک ختن بود و میان کتف‌هایش مُهر نبوت داشت.

ابوهریره می گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله با تمام اندام رو می کرد و با تمام اندام رو می گرداند.

جابر بن سمره می گوید: ساق‌های پیامبر صلی الله علیه و آله اندکی باریک بود.

ابوجحیفه می گوید : گونه هایش مونداشت و موی زیر لبش سپید بود.

ص: ۱۸۱

اُم هانی می گوید: دیدم رسول خدا صـلی الله علیه و آله چهار بافته مو داشت؛ صـحیح آن است که ایشان دو بافته مو داشت که رسمی بود از هاشم.

انس می گویـد: در سر و محاسن رسول خـدا صـلی الله علیه و آله فقط چهارده موی سـفید شـمردم؛ نیز گفته شـده هفـده موی سفید.

ابن عمر می گوید: سفیدی موی پیامبر در حدود بیست تار موی سفید بود.

براء بن عازب: موهای پیامبر صلی الله علیه و آله بر کتف‌های ایشان می‌خورد.

انس: مقداری از موهای پیامبر صلی الله علیه و آله تا نرمی گوش‌های ایشان آویخته بود.

عـایشه می گویـد: موهـای پیـامبر صـلی الله علیه و آله پـایین‌تر از نرمه گوش و بالاـتر از کتف‌هـای ایشان بود - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۰۷ ، ۱۰۸ چاپ ایران و ۱۳۵ ، ۱۳۶ چاپ نجف - .

**[ترجمه]

بیان

قـال الجزری فی صـفته صـلی الله علیه و آله کـان أزهر اللون الأزهر الأبیض المسـتنیر و الزهر و الزهره البیاض النیر و هو أحسـن الأـلوان انتهی و یقال زری علیه أی عابه و زری به أی تهاون و المقله بالضم الحـدقه و فی روایاتهم بالصاد المهمله و القاف قال الجزری فی حـدیث أم معبد و لم تزر به صـقله أی دقه و نحول یقال صـقلت الناقه إذ أضـمرتها و قیل أرادت أنه لم یکن منتفخ الخاصـره جدا و لا ناحلا جدا و یروی بالسین علی الإبدال من الصاد و یروی صعله و هی صغر الرأس و هی أیضا الدقه و النحول فی البـدن و قال فی قوله لم تعبه ثجله أی ضـخم بطن و یروی بالنون و الحاء أی نحول و دقه و قال الجوهری الثجله بالضم عظم البطن و سعته قـوله أغر أی أبیض صـافی اللـون قـوله أبلـج أی مشـرق الـوجه مسـفره ذکره الجزری و قـال الفیروزآبـادی الحور بالتحریـک أن یشـتد بیـاض بیاض العین و سواد سوادها و تسـتدیر حـدقتها و ترق جفونها و یبیض ما حوالیها أو شـده بیاضـها و

سوادها فی شـده بیاض الجسد و قال الکحل محرکه أن یعلو منابت الأشـفار سواد خلقه أو أن یسود مواضع الکحل کحل کفرح فهو أکحـل و الکحلاـء الشدیـده سواد العین أو التی کأنهـا مکحوله و إن لـم تکحـل و قـال رجـل رشق حسن القـد لطیفه و قـال الجزری فی صفته صلی الله علیه و آله

ص: ۱۸۲

۱- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۰۷ و ۱۰۸ ط ایران و ۱۳۵ و ۱۳۶ ط النجف.

كان أبيض مقصّدا هو الذى ليس بطويل و لا قصير و لا جسيم كأن خلقه نحى (۱) (نحا) القصد من الأمور و المعتدل الذى لا يميل إلى طرفى الإفراط و التفريط و قال فى قوله أشكل العينين أى فى بياضها شى ء من حمره و هو محمود محبوب يقال ماء أشكل إذا خالطه الدم و قال فى صفته صلى الله عليه و آله كان صلت الجبين أى واسعه و قيل الصلت الأملس و قيل البارز و فى حديث آخر كان سهل الخدين صلتهما و قال فى صفته صلى الله عليه و آله إنه كان مشبوح الذراعين أى طويلهما و قيل عريضهما و فى روايه كان شبح الذراعين و الشبح مدّك الشى ء بين أوتاد كالجلد و الحبل و قال الجوهرى رجل مشبوح الذراعين عريضهما و كذلك شبح الذراعين بالتسكين و قال الجزرى فى صفته صلى الله عليه و آله جليل المشاش أى عظيم رءوس العظام كالمرفقين و الكعبين و الركبتين و قال الجوهرى هى رءوس العظام اللينه التى يمكن مضغها قوله مخطوط المتيتين لم أجد له معنى و لعله إما تصحيف الليتين من ليت العنق صفحته أو المتنين من متنى الظهر و قال الجزرى فى صفته صلى الله عليه و آله كان أهدب الأشفار و فى روايه هدب الأشفار أى طويل شعر الأجفان و قال فيه أنه كان وافر السبله السبله بالتحريك الشارب و الجمع السبال قاله الجوهرى و قال الهروى هى الشعرات التى تحت اللحى الأسفل و السبله عند العرب مقدم اللحيه و ما أسبل منها على الصدر و قال فى صفته صلى الله عليه و آله كان أخضر الشمط أى كانت الشعرات التى شابت منه قد اخضرت بالطيب و الدهن المروح انتهى أقول الأظهر أن الخضره كانت للخضاب و إنما حمل على ذلك لإنكار أكثرهم اختضابه صلى الله عليه و آله و قال فى قوله مفاض البطن أى مستوى البطن مع الصدر و قيل المفاض ما يكون فيه امتلاء من فيض الإناء و يريد به أسفل بطنه و قال فى صفته صلى الله عليه و آله منهوس الكعبين أى لحمهما قليل و النهس أخذ اللحم بأطراف الأسنان و النهش الأخذ بجميعها و يروى منهوس القدمين و بالشين أيضا و قال فى صفه موسى عليه السلام إنه ضرب من الرجال هو الخفيف اللحم الممشوق المستدق و قال الجوهرى الضرب الرجل الخفيف اللحم و قال الجزرى فى صفته صلى الله عليه و آله كان فى خاصرتيه انفتاق أى اتساع و هو محمود فى

ص: ۱۸۳

۱- فى النهايه: انحى به.

الرجال مذموم فی النساء و قال فی صفته صلی الله علیه و آله کان فعم الأوصال أی ممتلئ الأعضاء یقال فعمت الإناء و أفعمته إذا بالغت فی ملئه و قال فی البائن أی المفرط طولا الذی بعد عن قد الرجال الطوال و قال المطهم المنتفخ الوجه و قیل الفاحش السمن و قیل النحیف الجسم و هو من الأضداد و قال المکلثم من الوجوه القصیر الحنک الدانی الجبهه المستدیر مع خفه اللحم أراد أنه کان أسیل الوجه و لم یکن مستدیرا و قال الأمهق الکریه البیاض کلون الجص یرید أنه کان نیر البیاض و قال الکتد بفتح التاء و کسرها مجتمع الکتفین و هو الکاهل و قال الأجرد الذی لیس علی بدنه شعر و لم یکن کذلک و إنما أراد به أن الشعر کان فی أماکن من بدنه کالمسربه و الساعدین و الساقین فإن ضد الأجرد الأشعر و هو الذی علی جمیع بدنه شعر و قال فی فودی رأسه أی ناحیته (ناحیتیه) کل واحد منهما فود و قیل الفود معظم شعر الرأس و قال الهوینا تصغیر الهونی تأنیث الأهون و الغرض اللین و التثبت قوله کان یقبل جمیعا قد عرفت ما قیل فیه و قد سمعت بعض مشایخی یقول إنه کنایه عن ضخامه جسمه و رصافه بدنه صلی الله علیه و آله أی کان لا یمکنه تحریک الرأس إلا بتحریک البدن و هو من علامات الشجاعه کما هو المشاهد فی المعروفین بها و الحموشه الدقه و قال الجزری فیه أنه کان فی عنفقته شعرات بیض العنفقه الشعر الذی فی الشفه السفلی و قیل الشعر الذی بینها و بین الذقن انتهی و الضفائر الذوائب المنسوجه و قال الجزری فیه ما رأیت ذا لمه أحسن من رسول الله صلی الله علیه و آله اللمه من شعر الرأس دون الجمه و سمیت بذلک لأنها ألمت بالمنکبین فإذا زادت فهی الجمه فقال الجمه من شعر الرأس ما سقط علی المنکبین (۱).

**[ترجمه]جزری می گوید: در این وصف که پیامبر صلی الله علیه و آله «أزهر اللون» بود «أزهر» یعنی سفید درخشان و «زهر» و «زهره» یعنی سفیدی درخشان که بهترین رنگ است. «زری علیه» یعنی او را نکوهید و «زری به» یعنی آن را ناچیز پنداشت. «مقله» به ضم یعنی حدقه چشم، در روایات آنان با صاد بدون نقطه و قاف آمده.جزری درباره سخن اُم معبد که گفته «لم تزر به صقله» می گوید: «صقله» یعنی ظریفی و لاغری، می گویند «صقلت الناقه» یعنی ناقه را لاغر گرداندم، گفته‌اند منظور این است که تهیگاه حضرت نه بسیار برآمده بوده و نه بسیار لاغر، این کلمه بر ابدال با سین نیز روایت شده یعنی «سقله» و نیز «صعله» هم روایت شده ، به معنای کوچکی سر که این نیز نوعی ظریفی و لاغری در بدن است. در این که «لم تعبه ثجله» «ثجله» یعنی بزرگی و پهنی شکم. «أغرّ» یعنی سفید یکدست. «أبلج» یعنی چهره درخشان و هویدا. فیروزآبادی می گوید: «حَوَر» به تحریک یعنی شدت سفیدی در سفیدی چشم و شدت سیاهی در سیاهی چشم همراه با گِردی مردمک و نازکی پلک‌ها و سفیدی دور پلک‌ها و یا شدت سفیدی و سیاهی چشم نسبت در شدت سفیدی اندام. «کَحَل» یعنی مژه‌ها به خودی خود از رستنگاه مشکی باشند و یا یعنی محل سرمه کشیدن در چشم مشکی باشد، «کحل» مانند «فرح» است و صفتش می‌شود «أکحل» و «کحلاء»، یعنی کسی که سیاهی چشمش پُررنگ باشد و یا کسی که انگار سرمه کشیده اما نکشیده. «رجل رشق» یعنی مرد خوش قد و قامت. جزری می گوید:

ص: ۱۸۲

«مقصّد» یعنی کسی که نه بلند است و نه کوتاه و نه درشت، گویا اندامش در همه چیز میانه‌روی پیشه کرده، یعنی انسان میانه... قامتی که نه تفریطی در اندامش هست و نه افراطی. «أشکل العینین» یعنی در سفیدی چشمش اندکی سرخی هست که این صفت ستودنی و دوست‌داشتنی است، می گویند «ماء أشکل» یعنی آب با خون درآمیخت. «صلت الجبین» یعنی با پیشانی فراخ، نیز گفته‌اند یعنی نرم و یا روشن، در حدیث دیگری آمده «کان سهل الخدین صلتهما». «مشبوح الذراعین» یعنی با ساعد کشید

، نیز گفته‌اند یعنی با ساعد پهن ، در روایت دیگری آمده «شبح الذراعین»، «شبح» یعنی کشیدن چیزی میان دو میخ مانند پوست یا طناب؛ جوهری می‌گوید: «رجل مشبوح الذراعین» یعنی مردی با ساعدهای پهن که «شبح الذراعین» به تسکین نیز به همین معناست. جزری می‌گوید: «جلیل المشاش» یعنی سراستخوان‌هایش همچون آرنج‌ها و قوزک‌ها و زانوها بزرگ بوده؛ جوهری می‌گوید: «مشاش» سراستخوان‌های نرمی هستند که می‌توان آن‌ها جوید. برای «مخطوط المتیتین» معنایی نیافتم، یا تصحیف «لیتین» است از «لیت العنق» یعنی یک طرف گردن و یا تصحیف «متنین» است یعنی «متنی الظهر» (دو طرف کمر). جزری می‌گوید: «أهدب الأشفار» و یا بنا به روایتی دیگر «هدب الأشفار» یعنی با مژه‌های بلند. جوهری می‌گوید: در «وافر السبله» «سبله» به تحریک یعنی شارب که جمعش «سبال» است؛ هروی می‌گوید: «سبله» موهای زیر فک زیرین است که نزد عرب همان سرآغاز محاسن است. «أخضر الشمط» یعنی موهایی که از حضرت سفید شده بود با عطر و روغن خوشبو سبز گشته بود. می‌گویم: روشن‌تر آن است که بگوییم منظور از سبزی خضاب بوده و از آن رو به تفسیرهای پیشین رو گذاشته که اکثر آنان خضاب گذاشتن پیامبر صلی الله علیه و آله را انکار کرده‌اند. «مفاض البطن» یعنی هم‌راستا بودن شکم و سینه، نیز گفته‌اند «مفاض» یعنی پُر بودن که از «فیض الإناء» به معنای پُر بودن ظرف گرفته شده و در این‌جا به پایین شکم اشاره دارد. «منهوس الکعبین» یعنی قوزک‌هایش کم‌گوشت بوده، «نهس» یعنی گرفتن گوشت به سر دندان‌ها و «نهش» یعنی گرفتن گوشت به زیر همه دندان‌ها، همچنان‌که هم «منهوس القدمین» در روایات آمده و هم با شین. در وصف حضرت موسی علیه السلام آمده «ضرب من الرجال» یعنی کم‌گوشت. «ممشوق» یعنی دراز و باریک. جوهری می‌گوید: «ضرب» مرد کم‌گوشت است. جزری می‌گوید: «کان فی خاصرتیه انفتاق» یعنی در تهیگاهش فراخی بوده که این برای مردان ستوده

ص: ۱۸۳

و برای زنان نکوهیده است. «کان فعم الأوصال» یعنی اعضای بدنش پُر بوده، می‌گویند «فعمت الإناء و أفعمته» یعنی ظرف را کاملا- پُر کردم. «بائن» یعنی بسیار بلندقد به گونه‌ای که از مردان قدبلند هم بلندتر باشد. «مطهم» یعنی چهره پُرگوشت، نیز گفته‌اند یعنی چهره بسیار چاق، همچنین گفته شده یعنی لاغراندام، بنابراین این کلمه از جمله اضداد است. «مکلثم» یعنی دارای چانه ای کوچک. «دانی الجبهه» یعنی پیشانی گِرد و کم‌گوشت، منظور این است که چهره‌اش صاف بوده و گرد نبوده. «أمهق» یعنی سفیدِ نازیبا مانند رنگ گچ، منظور این است که چهره‌اش سفید درخشان بوده. «کتد» به فتح و کسر تاء یعنی سرشانه‌ها. «أجرد»

یعنی کسی که روی بدنش مویی ندارد، از آن‌جا که حضرت «أجرد» نبوده منظور این است که موهای بدن حضرت در جای خود روییده بوده مانند خط باریک از بالای سینه تا ناف یا روی ساعدها و ساق‌ها، متضاد «أجرد» «أشعر» است یعنی کسی که روی تمام بدنش مو روییده. «فودی رأسه» یعنی دو قسمت اطراف سر که هر یک «فود» نام دارد، «فود» مجموعه موی سر است. «هوین» تصغیر «هون» یا تأنیث «أهون» است که در هر حال آرامی و استواری را منظور دارد. منظور از «کان یقبل جمیعا» را پیشتر خواندی اما من از برخی اساتیدم شنیده‌ام که می‌گویند این جمله کنایه از تنومندی جسم و فشردگی اندام حضرت است، یعنی چرخاندن سر برای ایشان بدون چرخاندن بدن راحت نبوده که این از نشانه‌های شجاعت است همچنان‌که این در کسانی که این‌چنین باشند مشهود است. «حموشه» یعنی باریکی. جزری درباره «کان فی عنفقته شعرات أبیض» می‌گوید: «عنفقه» موی روییده به زیر لب پایینی است، نیز گفته‌اند موی میان لب پایینی و چانه است. «ضفائر» گیسوان بافته شده است. جزری در این

باره می گوید: «ما رأیت ذا لمه أحسن من رسول الله صلی الله علیه و آله » (ندیدم کسی «لمّه»ای زیباتر از رسول خدا صلی الله علیه و آله داشته باشد.) «لمه» (مویی که تا نرمه گوش آمده) مویی است پایین‌تر از «جمه» (مویی که بر شانه ریخته شده.) «لمه» از آن رو این نام گرفته که سوی شانه‌ها المام شده یعنی جمع شده، اگر بیشتر شود «جمه» می‌شود که بر شانه‌ها فرو ریخته شده است - . شرح بقیه لغات غریب در احادیث قبلی آمد. - .

**[ترجمه]

«۲۱»

شی، تفسیر العیاشی فِی رِوَایَهِ صَفْوَانَ الْجَمَّالِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ عَنْ سَعْدٍ الْإِسْکَافِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام جَاءَ أَعْرَابِیٌّ أَحَدَ بَنِی عَامِرٍ فَسَأَلَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَلَمْ یَجِدْهُ قَالُوا هُوَ یفرج (۲) (بِقُزَحَ) فَطَلَبَهُ فَلَمْ یَجِدْهُ قَالُوا هُوَ بِمِنًی قَالَ فَطَلَبَهُ فَلَمْ یَجِدْهُ فَقَالُوا هُوَ

ص: ۱۸۴

۱- تقدم شرح سائر اللغات الغریبه فی الأحادیث السابقه.

۲- هکذا فی نسخه المصنّف، و فی المطبوع: بقزح و هو الصحیح، قال یاقوت: قزح بضم.

بِعَرَفَهَ فَطَلَبَهُ فَلَمْ يَجِدْهُ قَالُوا هُوَ بِالْمَشَاعِرِ قَالُوا (۱) فَوَجَدَهُ فِي الْمَوْقِفِ قَالَ حَلُّوا لِيَ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ النَّاسُ يَا أَعْرَابِيُّ مَا أَنْكَرَكَ إِذَا وَجَدْتَ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله وَسْطَ الْقَوْمِ وَجَدْتَهُ مُفَخَّماً قَالَ بَلْ حَلُّوهُ لِي حَتَّى لَا أَسْأَلَ عَنْهُ أَحَداً قَالُوا فَإِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ أَطْوَلُ مِنَ الرَّبْعَهِ وَ أَقْصَرُ مِنَ الطَّوِيلِ الْفَاحِشِ كَأَنَّ لَوْنَهُ فِضَّهٌ وَ ذَهَبٌ أَرْجَلُ النَّاسِ جُمَّهً وَ أَوْسَعُ النَّاسِ جَبْهَهً بَيْنَ عَيْنَيْهِ غُرَّهٌ أَقْنَى الْأَنْفِ وَاسِعُ الْجَبِينِ كَثُّ اللِّحْيَهِ مُفَلَّجُ الْأَسْنَانِ عَلَى شَفَتِهِ السُّفْلَى خَالٌ كَأَنَّ رَقَبَتَهُ إِبْرِيقُ فِضَّهٍ بَعِيدُ مَا بَيْنَ مُشَاشَهِ الْمَنْكِبَيْنِ كَأَنَّ بَطْنَهُ وَ صَدْرَهُ سَبَلٌ (۲) سَبْطُ الْبَنَانِ عَظِيمُ الْبَرَاثِنِ إِذَا مَشَى مَشَى مُتَكَفِّئاً وَ إِذَا الْتَفَتَ الْتَفَتَ بِأَجْمَعِهِ كَأَنَّ يَدَهُ مِنْ لِينِهَا مَتْنُ أَرْنَبٍ إِذَا قَامَ مَعَ إِنْسَانٍ لَمْ يَنْفَتِلْ حَتَّى يَنْفَتِلَ صَاحِبُهُ وَ إِذَا جَلَسَ لَمْ يَحُلَّ حِبْوَتَهُ (۳) حَتَّى يَقُومَ جَلِيسُهُ فَجَاءَ الْأَعْرَابِيُّ فَلَمَّا نَظَرَ إِلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله عَرَفَهُ قال (قَامَ) بِمِحْجَنِهِ (۴) عَلَى رَأْسِ نَاقَهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عِنْدَ ذَنَبِ نَاقَتِهِ فَأَقْبَلَ النَّاسُ تَقُولُ مَا أَجْرَأَكَ يَا أَعْرَابِيُّ قَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله دَعُوهُ فَإِنَّهُ أَرِبٌ (۵) ثُمَّ قَالَ مَا حَاجَتُكَ قَالَ جَاءَتْنَا رُسُلُكَ (أَنْ) تُقِيمُوا الصَّلَاهَ وَ تُؤْتُوا الزَّكَاهَ وَ تَحُجُّوا الْبَيْتَ وَ تَغْتَسِلُوا مِنَ الْجَنَابَهِ وَ بَعَثَنِي قَوْمِي إِلَيْكَ رَائِداً أَبْغِي (۶) أَنْ أَسْتَحْلِفَكَ وَ أَخْشَى أَنْ تَغْضَبَ قَالَ لَا أَغْضَبُ إِنِّي أَنَا الَّذِي سَمَّانِيَ اللَّهُ فِي التَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِيلِ محمد (مُحَمَّداً) رَسُولَ اللَّهِ الْمُجْتَبَى الْمُصْطَفَى لَيْسَ

۱- قال خ ل.

۲- سواء خ ل.

۳- الحبوه بالفتح و الضم: ما يحتبى به أى يشتمل به من ثوب أو عمامه.

۴- لعل المعنى: مال أو أشار بمحجنه. و المحجن: العصا المنعطفه الرأس، أو كل معطوف الرأس على الإطلاق.

۵- أديب خ ل.

۶- أى أطلب.

بِفَحَّاشٍ وَ لَا سَخَّابٍ فِی الْأَسْوَاقِ وَ لَا یُتْبِعُ السَّیِّئَهَ السَّیِّئَهَ وَ لَکِنْ یُتْبِعُ السَّیِّئَهَ الْحَسَنَهَ فَسَلْنِی عَمَّا شِئْتَ وَ أَنَا الَّذِی سَمَّانِیَ اللَّهُ فِی الْقُرْآنِ وَ لَوْ کُنْتَ فَظًّا غَلِیظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِکَ فَسَلْ عَمَّا شِئْتَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ الَّذِی رَفَعَ السَّماواتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ هُوَ أَرْسَلَکَ قَالَ نَعَمْ هُوَ أَرْسَلَنِی قَالَ بِاللَّهِ الَّذِی قَامَتِ السَّمَاوَاتُ بِأَمْرِهِ هُوَ الَّذِی أَنْزَلَ عَلَیْکَ الْکِتَابَ وَ أَرْسَلَکَ بِالصَّلَاهِ الْمَفْرُوضَهِ وَ الزَّکَاهِ الْمَعْقُولَهِ قَالَ نَعَمْ قَالَ وَ هُوَ أَمَرَکَ بِالاغْتِسَالِ مِنَ الْجَنَابَهِ وَ بِالْحُدُودِ کُلِّهَا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَإِنَّا آمَنَّا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ وَ کِتَابِهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ وَ الْبَعْثِ وَ الْمِیزَانِ وَ الْمَوْقِفِ وَ الْحَلَالِ وَ الْحَرَامِ صَغِیرِهِ وَ کَبِیرِهِ قَالَ فَاسْتَغْفَرَ لَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ دَعَا (۱).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از امام جعفر صادق علیه السلام و امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که ایشان فرمودند: مردی اعرابی از قبیله بنی عامر آمد و جویای پیامبر صلی الله علیه و آله شد اما ایشان را نیافت. به او گفتند حضرت در قُزَح است. او در پی پیامبر صلی الله علیه و آله راهی شد اما ایشان را نیافت. گفتند حضرت در منا است. او راهی شد اما ایشان را نیافت. گفتند حضرت

در عرفه است. او راهی شد اما ایشان را نیافت. گفتند حضرت در مشاعر است. می‌گویند او پیامبر صلی الله علیه و آله را در موقف یافت. گفت: نشانی پیامبر صلی الله علیه و آله را به من بدهید. مردم گفتند: ای اعرابی چه بی‌خبری! اگر پیامبر صلی الله علیه و آله را در میان این قوم ببینی او را بسیار والا خواهی یافت. گفت: نشانی ایشان را چنان به من بدهید که دیگر از کسی سوال نکنم. گفتند: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله بلندتر از مردان میانه‌قامت و کوتاه‌تر از مردان بسیار بلندقد است، رنگ رخسارش انگار نقره و طلاست، موهایش زیباتر از همه مردم بر شانه ریخته شده، پیشانی‌اش از همه مردم عریض‌تر است، میان چشمانش به سپیدی می‌درخشد، بینی‌اش کشیده است، بالای چهره‌اش فراخ است، محاسنش انبوه است، دندان‌هایش گشوده است، بر لب پایینی‌اش خال دارد، گردنش انگار تُنگ نقره است، سرشانه‌هایش پهن و کشیده هستند، شکم و سینه‌اش گویی یکی هستند، انگشتانش کشیده است، سرانگشتانش قوی است، در راه رفتن گام‌هایش برابر است، وقتی به کسی رو می‌کند با همه اندام رو می‌کند، دستش از نرمی همچون پشت خرگوش است، وقتی با کسی به پا می‌خیزد از او جدا نمی‌شود تا این‌که او از ایشان جدا شود، وقتی می‌نشیند جامه برنمی‌گیرد تا این‌که هم‌نشینش جامه برگیرد. اعرابی به راه افتاد و همین‌که چشمش به پیامبر صلی الله علیه و آله افتاد ایشان را شناخت و عصای سرکج خود را از کنار ناقه رسول خدا صلی الله علیه و آله به طرف سر ناقه ایشان دراز کرد. مردم سوی او شتافتند و گفتند: ای اعرابی! چقدر گستاخی! پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: رهایش کنید، درخواستی دارد. سپس به او فرمود: چه می‌خواهی؟ عرض کرد: فرستادگان شما نزد ما آمده‌اند و می‌گویند نماز به پا دارید و زکات بدهید و حج به جا آورید و از جنابت غسل کنید، قوم من مرا به پیشوایی سوی شما فرستاده‌اند که با شما هم‌پیمان شوم تا مبادا خشمگین شوی. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: من خشمگین نمی‌شوم، من کسی هستم که خداوند در تورات و انجیل مرا محمد رسول الله و مجتبی و مصطفی نامیده است،

کسی که بدزبان نیست و در بازارها فریاد نمی‌کند و جواب بدی را با بدی نمی‌دهد بلکه جواب بدی را با نیکی می‌دهد؛ پس هر چه می‌خواهی از من بپرس، من کسی هستم که خداوند در قرآن درباره‌ام فرموده: «وَ لَوْ کُنْتَ فَظًّا غَلِیظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ

حَوْلِکَ» - . آل عمران / ۱۵۹ - {و اگر تندخو و سختدل بودی قطعا از پیرامون تو پراکنده می شدند.} پس هر چه می‌خواهی از من بپرس. اعرابی عرض کرد: آیا تو را خداوندی «الَّذِی رَفَعَ السَّماواتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ» - . رعد / ۲ -

{که آسمانها را بدون ستونهایی برافراشت} فرستاده است؟ فرمود: بله، او مرا فرستاده است. عرض کرد: تو را به خدایی که آسمان‌ها به امر او بر پا شده‌اند سوگند آیا او بر تو کتاب نازل کرده و تو را با نماز مفروض و زکات معقول فرستاده است؟ فرمود: بله. عرض کرد: و هم‌او به تو فرمان غسل از جنابت و اجرای همه حدود را داده؟ فرمود: بله. عرض کرد: پس ما به خداوند و فرستادگان او و کتاب او و روز قیامت و رستاخیز و میزان و موقف و حلال و حرام چه کوچک و چه بزرگ ایمان آوردیم. آن‌گاه پیامبر صلی الله علیه و آله برای او طلب آمرزش کرد و او را دعا کرد - . تفسیر عیاشی: نسخه مخطوط - .

**[ترجمه]

توضیح

قال الجزری فی صفته صلی الله علیه و آله أطول من المربوع هو بین الطویل و القصیر یقال رجل ربعه و مربوع و قال الفیروزآبادی البرثن کقنفذ الکف مع الأصابع و مخلب الأسد أو هو للسبع کالإصبع للإنسان.

وَ قَالَ الْکَازِرُونِیُّ فِی رِوَایَهٍ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام یَصِفُهُ صلی الله علیه و آله لِأَعْرَابِیٍ إِذَا نَظَرْتَ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَرَفْتَهُ لَیْسَ بِالطَّوِیلِ الْمُتَثَنِّی وَ لَا الْقَصِیرِ الْفَاحِشِ أَبْیَضُ مُشْرَبٌ حُمْرَهً رَبْعَهٌ أَحْسَنُ النَّاسِ شَعْرُهُ إِلَی شَحْمَهِ أُذُنِهِ عَرِیضُ الْجَبْهَهِ ضَخْمُ الْعَیْنَیْنِ أَقْرَنُ الْحَاجِبَیْنِ مُفَلَّجُ الثَّنَایَا أَسِیلُ الْخَدِّ کَثُّ اللِّحْیَهِ عَلَی شَفَتِهِ السُّفْلَی خَالٌ کَأَنَّ عُنُقَهُ إِبْرِیقُ فِضَّهٍ بَعِیدُ مَا بَیْنَ الْمَنْکِبَیْنِ ضَخْمُ الْبَرَاثِنِ کَذَا جَاءَ فِی الرِّوَایَهِ.

و قال بعض علمائنا و أظن الصواب ضخم الکرادیس لیس علی ظهره و لا بطنه إلا شعر کقضیب الفضه یجری شثن الکفین کأن کفه من لینها متن أرنب إذا مشی مشی متقلعا کأنه یهبط من صبب و إذا التفت التفت بأجمعه و إذا صوفح لم ینزع یده حتی ینزع الآخر و إذا احتبی إلیه رجل لم یحل حبوته حتی یکون الرجل هو الذی یحل حبوته و إذا ضحک تبسم یجزی بالحسنه الحسنه و بالسیئه الحسنه لیس بسخاب فی الأسواق.

ثم قال المتثنی الذاهب طولا یستعمل فی طول لا عرض له لا یستمسک طوله من غیر عرض کأنه ینحنی قوله إذا احتبی إلیه رجل من عاده العرب إذا جلس

ص: ۱۸۶

۱- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

أحدهم متمكنا أن يحتبى بثوبه فإذا أراد أن يقوم حل حبوته يعنى إذا جلس إليه رجل لم يقم من عنده حتى يكون الرجل هو الذى يبدأ بالقيام انتهى. (۱) و قال الجزرى فيه إن رجلا- اعترض النبى صلى الله عليه و آله يسأله فصاح به الناس فقال دعوا الرجل أرب ماله فى هذه اللفظه ثلاث روايات أحدها أرب بوزن علم و معناها الدعاء عليه أى أصيبت آرابه (۲) و سقطت و هى كلمه لا- يراد بها وقوع الأمر كما يقال تربت يداك و قاتلك الله و إنما ذكر فى معنى التعجب و فى هذا الدعاء من رسول الله صلى الله عليه و آله قولان أحدهما تعجبه من حرص السائل و مزاحمته و الثانى لما رآه بهذه الحال من الحرص غلبه طبع البشريه فدعا عليه (۳) و قيل معناه احتاج فسأل من أرب الرجل إذا احتاج ثم قال ما له أى أى شىء به و ما يريد و الروايه الثانيه أرب ما له بوزن جمل (۴) أى حاجه له و ما زائده للتقليل أى له حاجه يسيره و قيل معناه حاجه جاءت به فحذف ثم سأل فقال ما له و الروايه الثالثه أرب بوزن كتف و الأرب الحاذق الكامل أى هو أرب فحذف المبتدأ ثم سأل فقال ما له أى ما شأنه و مثله الحديث الآخر أنه جاءه رجل فقال دلنى على عمل يدخلنى الجنه فقال أرب ما له أى أنه ذو خبره و علم انتهى.

أقول: كان فى المنقول منه دعوه فإنه أديب بالدال المهمله و الياء المثناه ثم الموحده و كان يحتمل الراء أيضا و قد عرفت مما نقلنا تصحيحه و توجيهه.

**[ترجمه]جزری می‌گوید: «مربوع» یعنی میان بلند و کوتاه، می‌گویند «رجل ربعه و مربوع» (مرد میانه‌قامت). فیروزآبادی می‌گوید: «برثن» بر وزن «قنفذ» یعنی کف دست شیر همراه با انگشتان و پنجه‌هایش یا آنچه برای درندگان همانند انگشت برای انسان است.

کازرونی آورده که حضرت علی علیه السلام در حدیثی پیامبر صلی الله علیه و آله را برای مردی اعرابی چنین وصف کرد: چون به رسول خدا صلی الله علیه و آله بنگری ایشان را چنین خواهی شناخت که نه بسیار کوتاه‌قد است و نه بسیار بلندقامت، سپید آمیخته به سرخ است، میانه‌قامت است، موهایش زیباتر از همه مردم تا نرمه گوشش رسیده، پیشانی‌اش عریض است، چشمانش درشت و ابروانش به هم پیوسته است، دندان‌های جلویش گشوده است، گونه‌هایش نرم است، محاسنش انبوه است، بر لب پایینش خال دارد، گردنش انگار تُنگ نقره است، شانه‌هایش دور از هم هستند و سرانگشتان ستبر دارد؛ در روایت این‌گونه آمده است.

برخی از علمای ما گفته‌اند، من نیز می‌پندارم درست باشد: سر استخوان‌هایش ستبر بود و بر کمر و شکمش هیچ مویی نبود جز خط مویی باریک همچون عصایی نقره‌ای، دستانی تنومند داشت و کف دستانش از نرمی همچون پشت خرگوش بود، با صلابت گام برمی داشت و گویا از سراشیب پایین می‌آمد، وقتی به کسی رو می‌کرد با تمام بدن به او رو می‌کرد، وقتی با کسی دست می‌داد دستش را نمی‌کشید تا آن کس دست خود را بکشد. وقتی کسی نزدش می‌نشست جامه برنمی‌گرفت تا آن کس ابتدا جامه برگیرد، وقتی می‌خندید لبخند می‌زد، پاداش خوبی را با خوبی می‌داد و پاداش بدی را با خوبی، در بازارها فریاد نمی‌کشید.

«متثنّی» چیزی است که طول دارد و عرض چندانی ندارد، چنان که گویا رو به خم شدن دارد. معنای «إذا احتبی رجل» از آن‌جاست که عرب عادت داشته وقتی می‌نشسته

جامه‌اش را روی زانوانش می‌کشیده و وقتی می‌خواسته برخیزد جامه‌اش را برمی‌گرفته، منظور این است که وقتی مردی نزد حضرت می‌نشسته ایشان از کنار او برنمی‌خاسته تا ابتدا آن مرد برخیزد - . المنتقی فی مولود المصطفی: فصل چهارم در باب مجموعه اوصاف پیامبر ص . - .

جزری می‌گوید: مردی با گستاخی از پیامبر صلی الله علیه و آله سوالی پرسید و مردم سرش فریاد کشیدند. حضرت فرمود: رهایش کنید تا «أرب ما له». درباره لفظ «أرب» سه روایت هست: یکی «أرب» بر وزن «علم» به معنای نفرین یعنی «أصیبت آرابه» («آراب» جمع «أرب» به معنای عضو بدن) یعنی اعضای بدنش قطع شود، اما منظور از این تعبیر وقوع این اتفاق نیست بلکه نوعی اظهار تعجب است مثل «تربت یداه» (خیر نبینند!) یا «قاتلك الله» (خدا بکُشدت!)، درباره بیان این سخن از سوی پیامبر صلی الله علیه و آله دو قول هست: یکی تعجب حضرت از آزمندی فرد در خواسته‌اش با ایجاد مزاحمت، و دوم این‌که پیامبر صلی الله علیه و آله آزمندی شدید فرد را دیده و طبیعت بشری حضرت بر ایشان غلبه کرده و او را نفرین کرده - . این نظر کسانی است که می‌پندارند ممکن بوده طبع بشری پیامبر بر ایشان غلبه کند کسانی همچون جزری و امثالش ؛ اما امامیّه این حالت را ممکن نمی‌دانند. - . نیز گفته‌اند معنای این لفظ «احتاج فسأل» است یعنی نیاز داشت پس درخواست کرد، این معنا از «أرب الرجل إذا احتاج» آمده است. ایشان فرموده «أرب ما له» یعنی آن‌چه را نیاز دارد بخواهد. روایت دوم «أرب ما له» را بر وزن «جمل» آورده یعنی او خواسته‌ای دارد، در این صورت «ما» زائده برای تقلیل است یعنی او درخواستی ناچیز دارد، نیز گفته‌اند بدین معناست که «حاجه جاءت به» (برای درخواستی آمده) سپس حذف رخ داده و آن مرد درخواست کرده و حضرت فرموده «ما له». روایت سوم «أرب» را بر وزن «کتف» آورده که در این صورت «أرب» یعنی ماهر و کامل، یعنی جمله در اصل «هو أرب» بوده سپس مبتدایش حذف شده، در ادامه حضرت فرموده «ما له» ؟ یعنی «ما شأنه» ؟ ، در این معنا حدیث دیگری نیز روایت شده که می‌گوید مردی نزد ایشان آمد و عرض کرد: کاری به من بیاموز که مرا وارد بهشت کند. ایشان فرمود: «أرب ما له؟» یعنی او خود مردی عالم و آگاه است ؟.

می‌گویم: در آن‌چه نقل شده «دعوه فأنه أدیب» نیز آمده یعنی با دال بدون نقطه و یاء دو نقطه و سپس [باء] تک نقطه؛ احتمال می‌رود با راء نیز باشد که تصحیح و توجیهش را از آن‌چه گذشت دریافتی.

**[ترجمه]

«۲۲»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَسَنِ بْنِ شَمُّونٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدٍ النَّوْفَلِیِّ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام قَالَ ذَکَرْتُ الصَّوْتَ عِنْدَهُ فَقَالَ إِنَّ عَلِیَّ بْنَ الْحُسَیْنِ علیهما السلام کَانَ یَقْرَأُ (۵) فَرُبَّمَا یَمُرُّ (۶) بِهِ الْمَارُّ فَصَعِقَ مِنْ حُسْنِ صَوْتِهِ وَ إِنَّ الْإِمَامَ لَوْ أَظْهَرَ مِنْ ذَلِکَ

١- المنتقى فى مولود المصطفى: الفصل الرابع فى جامع أوصافه صلّى اللّه عليه و آله.

٢- آراب جمع الارب: العضو.

٣- و ذلك يصحّ عند من يرى جواز غلبه طبع البشريه عليه كالجزرى و أمثاله و أمّا الإماميّه فهم لا يجوزون ذلك.

۴- فى النهايه: بوزن حمل.

۵- يقرأ القرآن خ ل.

۶- مر خ ل و هو الموجود فى المصدر.

شَيْئاً لَمَا احْتَمَلَهُ النَّاسُ مِنْ حُسْنِهِ قُلْتُ وَ لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يُصَلِّي بِالنَّاسِ وَ يَرْفَعُ صَوْتَهُ بِالْقُرْآنِ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كَانَ يُحَمِّلُ النَّاسَ مِنْ خَلْفِهِ (۱) مَا يُطِيقُونَ (۲).

**[ترجمه]الکافی: علی بن محمد نوفلی از امام هادی علیه السلام روایت کرده: نزد امام درباره صوت قرآن سخن گفتم. ایشان فرمود: وقتی حضرت علی بن حسین علیه السلام قرآن می‌خواند، چه بسا رهگذری از کنار ایشان می‌گذشت و از زیبایی صوت ایشان مدهوش می‌شد. اگر امام اندکی از صوت خوش خود را آشکار کند

ص: ۱۸۷

مردم تاب آن نوای خوش را ندارند. عرض کردم: مگر رسول خدا صلی الله علیه و آله همراه با مردم نماز نمی‌خواند و با صوت بلند قرآن نمی‌خواند؟ ایشان فرمود: رسول خدا به اندازه ظرفیت کسانی که پشت سر ایشان بودند صوت خود را آشکار می‌کرد - . اصول ۲: ۶۱۵ - .

**[ترجمه]

«۲۳»

کا، الکافی عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ سَيْفٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام صِفْ لِي نَبِيَّ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ كَانَ نَبِيُّ اللَّهِ أَبْيَضَ مُشْرَبَ حُمْرَةٍ أَدْعَجَ الْعَيْنَيْنِ مَقْرُونَ الْحَاجِبَيْنِ شَثْنَ الْأَطْرَافِ كَأَنَّ الذَّهَبَ أُفْرِغَ عَلَى بَرَاثِنِهِ عَظِيمَ مُشَاشَهِ الْمَنْكِبَيْنِ إِذَا الْتَفَتَ يَلْتَفِتُ جَمِيعاً مِنْ شِدَّةِ اسْتِرْسَالِهِ سُرْبَتُهُ (۳) سَائِلَةٌ مِنْ لَبَّتِهِ إِلَى سُرَّتِهِ كَأَنَّهَا وَسْطُ الْفِضَّةِ الْمُصَفَّاةِ وَ كَأَنَّ عُنُقَهُ إِلَى كَاهِلِهِ إِبْرِيقُ فِضَّةٍ يَكَادُ أَنْفُهُ إِذَا شَرِبَ أَنْ يَرِدَ الْمَاءَ وَ إِذَا مَشَى تَكَفَّأَ كَأَنَّهُ يَنْزِلُ فِي صَبَبٍ لَمْ يُرَ مِثْلُ نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ قَبْلَهُ وَ لَا بَعْدَهُ صلى الله علیه و آله (۴).

**[ترجمه]الکافی: از جابر روایت شده که وی گفت: به امام جعفر صادق علیه السلام عرض کردم: برایم پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را وصف کنید. ایشان فرمود: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله سپید آمیخته به سرخ بود، چشمانش سیاه و درشت بود، ابروانش به هم پیوسته بود و اندامی تنومند داشت، بر سرانگشتانش گویا طلا ریخته شده بود، سرشانه‌هایش بزرگ بود، از شدت بی‌تکلفی وقتی به کسی رو می‌کرد با تمام بدنش به او رو می‌کرد، خط موی باریکی از بالای سینه تا نافش آمده بود که گویا در میان نقره ناب جریان داشت، گردنش به سوی کتف‌هایش انگار تُنگ نقره بود، وقتی آب می‌نوشید نزدیک بود بینی‌اش آن را پس بزند، در راه رفتن گام‌هایش برابر بود و انگار از سراشیب روان بود، مانند پیامبر صلی الله علیه و آله نه پیش از ایشان دیده شده و نه پس از ایشان دیده خواهد شد - . اصول ۱: ۴۴۳ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام کأن الذهب أفرغ علی براثنه لعل المراد وصف صلابه کفه صلی الله علیه و آله و شده قبضه مع عدم یبس ینافی سهوله القبض فإن الذهب لها جهه صلابه و لین و یحتمل أن یکون التشبیه فی الحمره أو فی النور و فی إعلام الوری علی تراقیه و قد مر مثله قوله علیه السلام من شده استرساله الاسترسال الاستیناس و الطمأنینه إلی الإنسان و الثقه به فیما یحدثه ذکره الجزری و هذا یدل علی أن التفاته صلی الله علیه و آله جمیعا إنما کان لعدم نخوته و شده لطفه و حسن خلقه لا کما ظنه الأکثر أنه إنما کان یفعل ذلک لمتانته و وقاره کما مر و السربه بالضم الشعر وسط الصدر إلی البطن و قوله علیه السلام کأنها وسط الفضه تشبیه بلیغ حیث شبه هذا الخیط من الشعر فی وسط البطن بما یتخیل الإنسان من خط أسود فی وسط الفضه المصقوله إذا کانت فیها حدبه فلا تغفل.

ص: ۱۸۸

۱- من خلقه خ ل.

۲- الأصول ۲: ۶۱۵.

۳- سرته خ ل. أقول: هو مصحف.

۴- الأصول ۱: ۴۴۳.

**[ترجمه]تعبیر «بر سرانگشتانش گویا طلاـ ریخته شده بود» چه بسا در وصف صلابت دستان پیامبر صلی الله علیه و آله و محکم بودن مشت ایشان بدون خشونت و خشکی بیان شده به گونه‌ای که با نرم بودن مشت متضاد باشد، چراکه طلا از جهتی به صلابت و از جهتی به نرمی متصف است. نیز محتمل است این تشبیه برای بیان سرخی و درخشندگی باشد زیرا در إعلام الوری آمده «گویا بر گلوگاهش طلا موج می‌زند» که پیشتر گفته شد. درباره «من شده استرساله» جزری می گوید: «استرسال» یعنی خوش‌مشربی و آسودگی خاطر و اعتماد به نفس انسان در رویدادها. این معنا بر آن دلالت دارد که رو کردن حضرت با همه اندام خود به سبب عدم نخوت و شدت لطف و خوش‌خلقی ایشان بوده و نه آن‌چنان‌که اغلب پنداشته‌اند به خاطر متانت و وقار حضرت بوده که این برداشت پیشتر بیان شد. «سربه» موی میان سینه تا شکم است. این سخن که «کأنها وسط الفضه» تشبیه بلیغ است، به این ترتیب که خط موی میان شکم را به خطی سیاه در میان نقره صیقل خورده‌ای تشبیه کرده که برآمدگی داشته باشد. این نکته را دریاب.

ص: ۱۸۸

**[ترجمه]

«۲۴»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَیُّوبَ بْنِ هَارُونَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ أَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَفْرُقُ شَعْرَهُ قَالَ لَا لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۱) کَانَ إِذَا طَالَ شَعْرُهُ کَانَ إِلَی شَحْمَهِ أُذُنِهِ (۲).

**[ترجمه]الکافی: ایوب بن هارون از امام جعفر صادق علیه السلام روایت کرده: به امام علیه السلام عرض کردم آیا رسول خدا صلی الله علیه و آله موهایش را از فرق جدا می‌کرده؟ ایشان فرمود: خیر، زیرا وقتی موهای رسول خدا صلی الله علیه و آله بلند بوده تا نرمه گوش ایشان می‌رسیده - . فروع الکافی ۲: ۲۱۵ - .

**[ترجمه]

«۲۵»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ عَمْرِو بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ خَلَفِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ إِنَّهُمْ یَرْوُونَ أَنَّ الْفَرْقَ مِنَ السُّنَّهِ قَالَ مِنَ السُّنَّهِ قُلْتُ یَزْعُمُونَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَرَقَ قَالَ مَا فَرَقَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ لَا کَانَتِ الْأَنْبِیَاءُ تُمْسِکُ الشَّعْرَ (۳).

**[ترجمه]الکافی: عمرو بن ثابت از امام جعفر صادق روایت کرده: به امام علیه السلام عرض کردم آنان می‌پندارند باز کردن فرق مو از سنت پیامبر صلی الله علیه و آله است. ایشان فرمود: از سنت؟! عرض کردم: می‌پندارند پیامبر صلی الله علیه و آله فرق باز می‌کرده است. فرمود: نه پیامبر صلی الله علیه و آله فرق باز می‌کرده و نه پیامبران در موی خود دست می‌برده‌اند - .

فروع الكافى ۲: ۲۱۵ - .

**[ترجمه]

«۲۶»

كا، الكافى مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ ابْنِ أَبِى نَصْرٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِى حَمْزَةَ عَنْ أَبِى بَصِيرٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِى عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام الْفَرْقُ مِنَ السُّنَّهِ قَالَ لَا قُلْتُ فَهَلْ فَرَقَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ نَعَمْ قُلْتُ كَيْفَ فَرَقَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ لَيْسَ مِنَ السُّنَّهِ قَالَ مَنْ أَصَابَهُ مَا أَصَابَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَفْرُقُ كَمَا فَرَقَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ إِلَّا فَلَا (۴) قُلْتُ كَيْفَ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَمَّا صُدَّ (۵) عَنِ الْبَيْتِ وَ قَدْ كَانَ سَاقَ الْهَدْىَ وَ أَحْرَمَ (۶) أَرَاهُ اللَّهُ الرُّؤْيا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرامَ إِنْ شاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَ مُقَصِّرِينَ لا تَخافُونَ فَعَلِمَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَنَّ اللَّهَ سَيَفِى لَهُ بِمَا أَرَاهُ فَمِنْ ثَمَّ وَفَّرَ ذَلِكَ الشَّعْرَ الَّذِى كَانَ عَلَى رَأْسِهِ حِينَ أَحْرَمَ انْتِظَاراً لِحَلْقِهِ فِى الْحَرَمِ حَيْثُ وَعَدَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَلَمَّا حَلَقَهُ لَمْ يَعُدْ فِى تَوْفِيرِ الشَّعْرِ وَ لَا كَانَ ذَلِكَ مِنْ قَبْلِهِ صلى الله عليه و آله (۷).

**[ترجمه]الكافى: از ابى بصير روايت شده كه وى گفت: به امام جعفر صادق عليه السلام كردم: باز كردن فرق مو از سنت است؟ ايشان فرمود: نه. عرض كردم: آيا رسول خدا صلى الله عليه و آله فرق باز كرده؟ فرمود: بله. عرض كردم: چگونه رسول خدا صلى الله عليه و آله فرق باز كرده اما فرق باز كردن از سنت نيست؟ فرمود: هر كه ماجراى رسول خدا صلى الله عليه و آله برايش پيش آمد مانند رسول خدا صلى الله عليه و آله فرق باز كند وگرنه نكند. عرض كردم: چگونه؟ فرمود: وقتى رسول خدا صلى الله عليه و آله در حالى كه با خود قربانى بُرده بود و احرام بسته بود از زيارت كعبه بازداشته شد خداوند در رويايى محقّق به او نمود كه « لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرامَ إِنْ شاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُسَكُمْ وَ مُقَصِّرِينَ لا تَخافُونَ» - . فتح / ۲۷ -

{شما بدون شك به خواست خدا در حالى كه سر تراشيده و موى [و ناخن] كوتاه كرده ايد با خاطرى آسوده در مسجد الحرام درخواهيد آمد.} رسول خدا صلى الله عليه و آله دانست كه خداوند آن‌چه را در رويا ديده برايش محقّق مى‌سازد. از اين رو مويى را كه هنگام احرام بستن بر سر داشته بود رها كرد و منتظر ماند تا آن را در حرم بتراشد همان‌طور كه خداوند عزّوجل به ايشان وعده داده بود. وقتى پيامبر صلى الله عليه و آله آن مو را تراشيد ديگر موهايش را رها نكرد تا بلند شود، حضرت پيش از آن ماجرا نيز چنين نمى‌كرد - . فروع الكافى ۲: ۲۱۵ - .

**[ترجمه]

«۲۷»

كا، الكافى عِدَّهٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ

۱- فی المصدر: ان رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۲- فروع الکافی ۲: ۲۱۵.

۳- فروع الکافی ۲: ۲۱۵.

۴- فی المصدر: کما فرق رسول اللّه صلّی اللّه علیه فقد أصاب سنه رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و الا فلا.

۵- أی منع.

۶- فی المصدر: و أحرم و أراه اللّه الرؤیا التی أخبره اللّه بها فی کتابه، إذ یقول: «لقد صدق اللّه رسوله الرؤیا بالحق» إه.

۷- فروع الکافی ۲: ۲۱۵.

سِنَانٍ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ إِذَا رُئِیَ فِی اللَّیْلَهِ الظَّلْمَاءِ رُئِیَ لَهُ نُورٌ کَأَنَّهُ شِقَّهُ قَمَرٍ (۱).

أَقُولُ قَالَ الْکَازِرُونِیُّ فِی الْمُنْتَقَی، رُوِیَ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله ضَخْمَ الرَّأْسِ عَظِیمَ الْعَیْنَیْنِ هَدِبَ الْأَشْفَارِ مُشْرَبَ الْعَیْنَیْنِ حُمْرَهً کَثَّ اللِّحْیَهِ أَزْهَرَ اللَّوْنِ شَثْنَ الْکَفَّیْنِ وَ الْقَدَمَیْنِ إِذَا مَشَی تَکَفَّأَ کَأَنَّمَا یَمْشِی فِی صَعَدٍ وَ إِذَا الْتَفَتَ الْتَفَتَ جَمِیعاً.

وَ فِی رِوَایَهٍ عَنْهُ علیه السلام أَیْضاً قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَبْیَضَ مُشْرَباً بَیَاضُهُ حُمْرَهً أَهْدَبَ الْأَشْفَارِ أَسْوَدَ الْحَدَقَهِ لَا قَصِیرٌ وَ لَا طَوِیلٌ وَ هُوَ إِلَی الطُّولِ أَقْرَبُ لَا جَعْدٌ وَ لَا سَبِطٌ عَظِیمُ الْمَنَاکِبِ فِی صَدْرِهِ مَسْرُبَهٌ شَثْنُ الْکَفِّ وَ الْقَدَمِ کَأَنَّ عَرَقَهُ اللُّؤْلُؤُ إِذَا مَشَی تَکَفَّأَ کَأَنَّهُ یَمْشِی فِی صَعَدٍ لَمْ أَرَ قَبْلَهُ وَ لَا بَعْدَهُ مِثْلَهُ صلی الله علیه و آله.

وَ عَنْهُ علیه السلام أَیْضاً قَالَ: لَیْسَ بِالذَّاهِبِ طُولًا وَ فَوْقَ الرَّبْعَهِ إِذَا جَاءَ مَعَ الْقَوْمِ غَمَرَهُمْ أَبْیَضُ ضَخْمُ الْهَامَهِ أَغَرُّ أَبْلَجُ أَهْدَبُ الْأَشْفَارِ شَثْنُ الْکَفَّیْنِ وَ الْقَدَمَیْنِ إِذَا مَشَی یَتَقَلَّعُ کَأَنَّمَا یَنْحَدِرُ مِنْ صَبَبٍ کَأَنَّ الْعَرَقَ فِی وَجْهِهِ اللُّؤْلُؤُ لَمْ أَرَ قَبْلَهُ وَ لَا بَعْدَهُ مِثْلَهُ بِأَبِی هُوَ وَ أُمِّی صلی الله علیه و آله.

وَ فِی رِوَایَهٍ عَنْهُ علیه السلام أَیْضاً لَمْ یَکُنْ بِالطَّوِیلِ الْمُمَّغِطِ وَ لَا الْقَصِیرِ الْمُتَرَدِّدِ کَأَنَّهُ رَبْعَهٌ مِنَ الْقَوْمِ وَ لَمْ یَکُنْ بِالْجَعْدِ الْقَطَطِ وَ لَا بِالسَّبِطِ کَانَ جَعْداً رَجِلًا وَ لَمْ یَکُنْ بِالْمُطَهَّمِ وَ لَا الْمُکَلْثَمِ وَ کَانَ فِی الْوَجْهِ تَدْوِیرٌ (۲) أَبْیَضَ مُشْرَبٍ أَدْعَجَ الْعَیْنَیْنِ أَهْدَبَ الْأَشْفَارِ جَلِیلَ الْمُشَاشِ وَ الْکَتَدِ أَجْرَدَ شَثْنَ الْکَفَّیْنِ وَ الْقَدَمَیْنِ إِذَا مَشَی یَتَقَلَّعُ کَأَنَّمَا یَمْشِی فِی صَبَبٍ وَ إِذَا الْتَفَتَ الْتَفَتَ جَمِیعُهُ بَیْنَ کَتِفَیْهِ خَاتَمُ النُّبُوَّهِ وَ هُوَ خَاتَمُ النَّبِیِّینَ أَجْوَدُ النَّاسِ کَفّاً وَ أَرْحَبُ النَّاسِ صَدْراً وَ أَصْدَقُ النَّاسِ لَهْجَهً وَ أَوْفَی النَّاسِ ذِمَّهً وَ أَلْیَنُهُمْ عَرِیکَهً وَ أَکْرَمُهُمْ عِشْرَهً مَنْ رَآهُ بَدِیهَهً هَابَهُ وَ مَنْ خَالَطَهُ مَعْرِفَهً أَحَبَّهُ یَقُولُ نَاعِتُهُ لَمْ أَرَ قَبْلَهُ وَ لَا بَعْدَهُ مِثْلَهُ.

۱- أصول الکافی ۱: ۴۴۶.

۲- تدویرا خ ل.

ثم قال و قد فسر الأصمعى هذا الحديث فقال الممغط الذاهب طولا و يروى هذا بالغين و العين و المتردد الداخل بعضه فى بعض قصرا و المطهم البادن الكثير اللحم و المكلثم المدور الوجه كذا ذكره الأصمعى و قال غيره المكلثم من الوجه القصير الحنك الدانى الجبهه المستدير الوجه و لا يكون إلا مع كثره اللحم و قال أبو عبيد كان أسيلا و لم يكن مستدير الوجه و هذا الاختلاف يكون إذا لم يكن بعده قوله و كان فى الوجه تدوير و الأوجه أن يقال لم يكن بالأسيل جدا و لا المدور مع إفراط التدوير كان بين المدور و الأسيل كأحسن ما يكون إذ كل شى ء من خلقه كان معتدلا و الإفراط غير مستحب فى شى ء

وَ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ضَلِيعَ الْفَمِ أَشْكَلَ الْعَيْنَيْنِ مَنْهُوشَ الْعَقِبِ.

قال الراوى قلت لسماك راويه عن جابر ما معنى ضليع الفم قال عظيم الفم قلت ما أشكل العينين قال طويل شق العين قلت ما منهوش العقب قال قليل لحم العقب و المنهوس بالسين المهمله قليل اللحم أيضا و يروى بالحرفين.

وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَفْلَجَ الثَّنِيَّتَيْنِ إِذَا تَكَلَّمَ رُئِيَ كَالنُّورِ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنَ ثَنَايَاهُ.

وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: مَا عَدَدْتُ فِي رَأْسِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ لِحْيَتِهِ إِلَّا أَرْبَعَ عَشْرَةَ شَعْرَةً بَيْضَاءَ.

وَ قِيلَ لِجَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ كَانَ فِي رَأْسِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله شَيْبٌ قَالَ لَمْ يَكُنْ فِي رَأْسِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله شَيْبٌ إِلَّا شَعَرَاتٍ فِي مَفْرِقِ رَأْسِهِ إِذَا ادَّهَنَ وَ أَرَاهُنَّ الدُّهْنَ.

وَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بِشْرٍ كَانَ فِي عَنْفَقَتِهِ شَعَرَاتٌ بِيضٌ.

وَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: كَانَ شَيْبُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله نَحْواً مِنْ عِشْرِينَ شَعْرَةً.

وَ فِي التِّرْمِذِيِّ عَنْ أَبِي رَمْثَةَ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَرَأَيْتُ الشَّيْبَ أَحْمَرَ.

وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: مَا شَمِمْتُ رَائِحَةً قَطُّ مِسْكَةً وَ لَا عَنْبَرَةً أَطْيَبَ مِنْ رَائِحِهِ النَّبِيِّ عليه السلام وَ لَا مَسِسْتُ شَيْئاً قَطُّ خَزَّةً وَ لَا حَرِيرَةً أَلْيَنَ مِنْ كَفِّ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله.

وَ قَالَ أَنَسٌ كُنَّا

نَعْرِفُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا أَقْبَلَ بِطِیبِ رِیحِهِ.

وَ عَنْ أَبِی هُرَیْرَهَ أَنَّ رَجُلًا أَتَی النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّی زَوَّجْتُ ابْنَتِی وَ إِنِّی أُحِبُّ أَنْ تُعِینَنِی بِشَیْ ءٍ فَقَالَ مَا عِنْدَنَا شَیْ ءٌ وَ لَکِنْ إِذَا کَانَ غَداً فَتَعَالَ وَ جِئْنِی بِقَارُورَهٍ وَاسِعَهِ الرَّأْسِ وَ عُودِ شَجَرٍ وَ آیَهُ (۱) بَیْنِی وَ بَیْنَکَ أَنِّی أُجِیفُ الْبَابَ فَأَتَاهُ بِقَارُورَهٍ وَاسِعَهِ الرَّأْسِ وَ عُودِ شَجَرٍ فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَسْلُتُ الْعَرَقَ مِنْ ذِرَاعَیْهِ حَتَّی امْتَلَأَتِ الْقَارُورَهُ فَقَالَ خُذْهَا وَ أْمُرِ ابْنَتَکَ إِذَا أَرَادَتْ أَنْ تَطَیَّبَ أَنْ تَغْمِسَ الْعُودَ فِی الْقَارُورَهِ وَ تَطَیَّبَ بِهَا وَ کَانَتْ إِذَا تَطَیَّبَتْ شَمَّ أَهْلُ الْمَدِینَهِ ذَلِکَ الطِّیبَ فَسُمُّوا بَیْتَ الْمُتَطَیِّبِینَ.

وَ ذَکَرَ الْبُخَارِیُّ فِی تَارِیخِهِ الْکَبِیرِ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: لَمْ یَکُنِ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَمُرُّ فِی طَرِیقٍ فَتَبِعَهُ أَحَدٌ إِلَّا عَرَفَ أَنَّهُ سَلَکَهُ مِنْ طِیبِهِ.

وَ ذَکَرَ إِسْحَاقُ بْنُ رَاهَوَیْهِ أَنَّ ذَلِکَ رَائِحَتُهُ بِلَا طِیبٍ.

وَ رُوِیَ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله کَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ یَتَغَوَّطَ انْشَقَّتِ الْأَرْضُ فَابْتَلَعَتْ غَائِطَهُ وَ بَوْلَهُ وَ فَاحَتْ لِذَلِکَ رَائِحَهُ طِیبِهِ (۲).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود:

ص: ۱۸۹

رسول خدا صلی الله علیه و آله هرگاه در تاریکی شب دیده می‌شد چنان نوری از ایشان به چشم می‌خورد که گویی پاره‌ای از ماه است - . اصول الکافی ۱: ۴۴۶ - .

می گویم: کازرونی در المنتقی روایتی از حضرت علی علیه السلام آورده که ایشان می‌فرماید: پیامبر صلی الله علیه و آله سری بزرگ داشت و چشمانی درشت و مژه‌هایی بلند و چشمانی آمیخته به سرخی و محاسنی انبوه و رخساری گلگون و دستان و پاهایی ستبر، در راه رفتن گام‌هایش برابر بود و انگار بر بلندی گام برمی‌داشت و چون به کسی رو می کرد با تمام بدنش به او رو می کرد.

و در روایت دیگری امام علی علیه السلام می‌فرماید: رسول خدا صلی الله علیه و آله سپید بود و سپیدی‌اش آمیخته به سرخی بود، مژه‌هایی بلند داشت و چشمانی سیاه، نه کوتاه‌قد بود و نه بلندقامت حال آن‌که به بلندقامتی می گرایید، موهایش نه مجعد بود و نه لَخت، شانه‌هایش بزرگ بود، در سینه خط مویی باریک داشت، دست و پایش ستبر بود و عرقش گویا مروارید بود، در راه رفتن گام‌هایش برابر بود و انگار بر بلندی گام برمی‌داشت، همانندش را نه پیش از او دیدم و نه پس از او خواهم دید.

و در روایت دیگری از امام علی علیه السلام آمده: زیاد بلندقد نبود و قامتی بلندتر از میانه‌قامتان داشت، چون با جماعتی همراه می‌شد سرآمد آنان بود، سپید بود و سری بزرگ داشت، چهره‌ای درخشان و تابناک داشت و مژه‌هایی بلند و دستان و پاهایی ستبر، با صلابت گام بر می داشت و گویا از سراشیب روان شده بود، آب رخسارش گویا مروارید بود، همانندش را نه پیش از او دیدم و نه پس از او خواهم دید، پدر و مادرم به فدایش.

و در روایت دیگری از امام علی علیه السلام آمده: نه بسیار بلندقد بود و نه بسیار کوتاه‌قد، گویا در میان قوم میانه‌قامت بود، موهایش نه بسیار مجعّد بود و نه لَخت، موهایش چین داشت، صورتش نه بسیار پُرگوشت بود و نه بسیار کم‌گوشت، چهره‌ای گِرد داشت، سپید آمیخته به سرخ بود و چشمان سیاه داشت و مژه‌های بلند و سراستخوان‌ها و سرشانه‌های بزرگ و دستان و پاهایی ستبر، چون گام برمی‌داشت صخره را از جا درمی‌آورد و گویا از سراشیب روان شده بود، و چون به کسی رو می‌کرد با تمام بدنش به او رو می‌کرد، میان کتف‌هایش مُهر نبوت داشت و خود مُهر پایان پیامبران بود، گشاده‌دست‌ترین و پُرحوصله... ترین و راستگوترین و خوش‌قول‌ترین و نرم‌خوترین و خوش‌برخوردترین مردم بود، هر که به یک باره حضرت را می‌دید ابهت ایشان او را می‌گرفت و هر که حضرت را می‌شناخت و با ایشان هم‌سخن می‌شد دوستش می‌داشت، واصف حضرت می‌گفت: همانندش را نه پیش از او دیده‌ام و نه پس از او خواهم دید.

ص: ۱۹۰

اصمعی این حدیث را تفسیر کرده و گفته: «ممغط» یعنی بسیار قدبلند، این کلمه هم با غین و هم با عین روایت شده است. «متردد» کسی است که از فرط کوتاهی اندامش در هم فرو رفته. «مطهم» یعنی پروار و پُرگوشت و «مکلثم» یعنی دارای صورت گرد: اصمعی چنین گفته و کسان دیگری گفته‌اند «مکلثم» یعنی دارای صورت کوچک و پیشانی و صورت گرد و چنین چیزی پیش نمی آید مگر در صورت زیادی گوشت صورت . ابوعبید می‌گوید: صورت پیامبر صلی الله علیه و آله صاف بوده و گِرد نبوده است. این اختلاف در صورتی موضوعیت داشت که در ادامه نمی‌گفت «چهره‌ای گِرد داشت». سزاوارتر آن است که بگوییم صورت پیامبر صلی الله علیه و آله نه بسیار صاف بوده و نه بسیار گِرد، بلکه در بهترین شکل ممکن حالتی میان صاف و گِرد داشته، زیرا همه چیز در خلقت پیامبر صلی الله علیه و آله معتدل و میانه بوده و زیاده‌روی در چیزی پسندیده نیست.

جابر بن سمره می‌گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله دهانی فراخ داشت و سفیدی چشمانش به سرخی می‌گرایید و پاشنه پایش کم‌گوشت بود.

راوی می‌گوید: به سماک که این سخن را از جابر روایت کرده بود گفتم: «ضلیع الفم» یعنی چه؟ گفت: یعنی با دهان فراخ. گفتم: «أشکل العینین» یعنی چه؟ گفت: یعنی بلند بودن شکاف چشم . گفتم: «منهوش العقب» یعنی چه؟ گفت: پاشنه پای کم گوشت. «منهوس» با سین بدون نقطه نیز یعنی کم‌گوشت که این کلمه با هر دو حرف روایت شده است.

ابن عباس می‌گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله دندان‌های پیشینش گشوده بود و وقتی سخن می‌گفت چنان دیده می‌شد که گویی نوری از میان دندان‌های پیشینش بیرون می‌آید.

انس می‌گوید: در سر و محاسن رسول خدا فقط چهارده موی سفید شمردم.

به جابر بن سمره گفتند آیا در سر رسول خدا صلی الله علیه و آله موی سفید بود؟ گفت: در سر رسول خدا موی سفیدی نبود به جز چند تار مو در فرق سر ایشان که وقتی روغن می‌مالید، روغن آن‌ها را می‌پوشاند.

عبدالله بن بشر می گوید : در زیر لب پایین پیامبر چند موی سفید وجود داشت .

عبدالله بن عمر می‌گوید: سفیدی موی پیامبر در حدود بیست تار مو بود.

ترمذی از ابی رمثه نقل می کند: خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسیدم و دیدم موهای سفید ایشان سرخ است.

انس می‌گوید: هیچ مشک و عنبری را نبوییدم که خوش‌تر از بوی پیامبر صلی الله علیه و آله باشد و هیچ خز و ابریشمی را لمس نکردم که نرم‌تر از کف دست رسول خدا صلی الله علیه و آله باشد.

انس می‌گوید:

ص: ۱۹۱

وقتی رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌آمد ما ایشان را از بوی خوشش می‌شناختیم.

ابی هریره می‌گوید: مردی خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسید و عرض کرد: ای رسول خدا! من دخترم را شوهر داده‌ام و دوست دارم چیزی به من کمک کنی. ایشان فرمود: اکنون چیزی نداریم اما فردا بیا و با خود شیشه‌ای با دهانه بزرگ و یک تکه چوب و یک شاهد بیاور تا آن را تا دهانه پُر کنم. آن مرد شیشه‌ای با دهانه بزرگ و یک تکه چوب آورد و رسول خدا صلی الله علیه و آله شروع کرد از بازوان خود عرق خود را در آن شیشه بچکاند تا این‌که شیشه پُر شد. سپس فرمود: این را بگیر و به دخترت بگو هرگاه خواست خوش‌بو شود این چوب را درون شیشه فرو کند و خود را با آن معطر کند. آن دختر وقتی از آن عطر به خود می‌زد بویش به مشام همه اهل مدینه می‌رسید و از این رو خانه وی را بیت المتطیّبین (خانه خوشبویان) نامیدند.

بخاری در تاریخ بزرگ خود از جابر نقل کرده: هرگاه پیامبر صلی الله علیه و آله از جاده‌ای می‌گذشت و کسی پشت سر ایشان می‌آمد از بوی خوش پیامبر صلی الله علیه و آله درمی‌یافت که ایشان از آن راه گذر کرده است.

اسحاق بن راهویه می‌گوید: بوی پیامبر صلی الله علیه و آله بدون عطر چنین بود.

و روایت شده که وی گفت: هرگاه پیامبر صلی الله علیه و آله می‌خواست قضای حاجت کند زمین شکاف می‌خورد و زائده بدن ایشان را فرومی‌خورد و این‌چنین بوی خوش پیامبر صلی الله علیه و آله می‌پیچید - . المنتقی فی مولود المصطفی: فصل چهارم در باب مجموعه اوصاف پیامبر ص . - .

**[ترجمه]

«۲۸»

ل، الخصال لی، الأمالی للصدوق مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْأَسَدِیُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَیْدَانَ وَ عَلِیِّ بْنِ الْعَبَّاسِ الْبَجَلِیَّیْنِ عَنْ أَبِی كُرَیْبٍ عَنْ

مُعَاوِيَه بْنِ هِشَامٍ عَنْ شَيْبَانَ (۳) عَنْ عِكْرِمَهَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَسْرَعَ إِلَيْكَ الشَّيْبُ قَالَ شَيَّبَتْنِي هُودُ وَ الْوَاقِعَهُ وَ الْمُرْسَلَاتُ وَ عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ (۴).

**[ترجمه]الخصال و الأمالی: از ابن عباس روایت شده که وی گفت: مردی به پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کرد: ای رسول خدا! پیری به سویتان شتافته! ایشان فرمود: مرا هود و واقعه و مرسلات و عمّ یتساءلون پیر کرد - . الأمالی: ۱۴۱، الخصال ۱: ۹۳ که در الخصال به جای «مردی» «ابوبکر» آمده است. - .

**[ترجمه]

«۲۹»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی ابْنُ مَخْلَدٍ عَنِ ابْنِ السِّمَاكِ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي طَالِبٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ سُهَيْلٍ (۵) عَنْ أَبِي نُعَيْمٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ رَبِيعَهَ قَالَ سَمِعْتُ أَنَساً يَقُولُ كَانَ فِي رَأْسِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لِحْيَتِهِ عِشْرُونَ طَاقَهً بَيْضَاءَ (۶).

۱- فی المصدر: إيه، أی انطق بكلمه.

۲- المنتقی فی مولود المصطفی: الفصل الرابع فی جامع أوصافه صلّی اللّه علیه و آله.

۳- فی الخصال: شيبان، عن أبی إسحاق، عن عكرمه.

۴- الأمالی: ۱۴۱، الخصال ۱: ۹۳. و فی الخصال: أبو بكر بدل رجل.

۵- فی المصدر: حماد بن سهل الثوری، و أسقط يحيی بن أبی طالب.

۶- أمالی ابن الشيخ: ۲۴۶. و فيه: ما كان.

**[ترجمه]الأمالي: از انس روايت شده كه وى گفت: در سر و محاسن رسول خدا صلى الله عليه و آله بيست موى سفيد بود - . أمالى ابن شيخ: ۲۴۶ - .

ص: ۱۹۲

**[ترجمه]

«۳۰»

ع، علل الشرائع أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ ابْنِ هَاشِمٍ عَنِ ابْنِ الْمُغِيرَهِ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: اسْتَأْذَنَتْ زَلِيخَا عَلَى يُوسُفَ وَ سَاقَ الْحَدِيثَ إِلَى أَنْ قَالَ قَالَ لَهَا يَا زَلِيخَا مَا الَّذِی دَعَاكِ إِلَى مَا كَانَ (۱) قَالَتْ حُسْنُ وَجْهِكَ يَا يُوسُفُ فَقَالَ كَيْفَ لَوْ رَأَيْتِ نَبِيّاً يُقَالُ لَهُ مُحَمَّدٌ يَكُونُ فِی آخِرِ الزَّمَانِ أَحْسَنَ مِنِّی وَجْهاً وَ أَحْسَنَ مِنِّی خُلُقاً وَ أَسْمَحَ مِنِّی كَفّاً قَالَتْ صَدَقْتَ قَالَ وَ كَيْفَ عَلِمْتِ أَنِّی صَدَقْتُ قَالَتْ لِأَنَّكَ حِينَ ذَكَرْتَهُ وَقَعَ حُبُّهُ فِی قَلْبِی فَأَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَى يُوسُفَ أَنَّهَا قَدْ صَدَقَتْ وَ قَدْ أَحْبَبْتُهَا (۲) لِحُبِّهَا مُحَمَّداً فَأَمَرَهُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى أَنْ تَزَوَّجْهَا (۳).

**[ترجمه]علل الشرائع: امام جعفر صادق عليه السلام فرمود: زليخا اجازه خواست تا نزد حضرت يوسف برود. امام عليه السلام حديث را ادامه مى‌دهد تا آن‌جا كه مى‌فرمايد: يوسف عليه السلام به او فرمود: اى زليخا! چه چيز تو را برانگيخت كه آن كار را كردى؟ عرض كرد: خوب‌رويى تو اى يوسف! فرمود: پس چه مى‌شود اگر تو آن پيامبرى را ببينى كه محمد نام دارد و در آخر الزمان مى‌آيد و خوب‌روتر و خوش‌خلق‌تر و گشاده‌دست‌تر از من مى‌باشد؟! عرض كرد: راست مى‌گويى! فرمود: از كجا دانستى كه راست مى‌گويم؟! عرض كرد: زيرا همين‌كه نامش را بُردى دوستى‌اش در دلم افتاد. آن‌گاه خداوند عزوجل به يوسف عليه السلام وحى كرد: او راست گفت و چون محمد را دوست مى دارد من نيز دوستش داشتم. در آن هنگام خداوند تبارك و تعالى به يوسف امر فرمود تا با زليخا ازدواج كند - . علل الشرائع: ۳۰ - .

**[ترجمه]

«۳۱»

ص، قصص الأنبياء عليهم السلام بِإِسْنَادِهِ إِلَى الصَّدُوقِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَامِدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَمْدَوَيْهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْكَرِيمِ عَنْ وَهْبِ بْنِ جَرِيرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی الْحُسَيْنِ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الْمَدِينَهَ أَتَاهُ رَهْطٌ مِنَ الْيَهُودِ فَقَالُوا إِنَّا سَائِلُوكَ عَنْ أَرْبَعِ خِصَالٍ وَ سَاقَ الْحَدِيثَ إِلَى أَنْ قَالَ قَالُوا أَخْبِرْنَا عَنْ نَوْمِكَ كَيْفَ هُوَ قَالَ أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمُونَ مِنْ صِفَهِ هَذَا الرَّجُلِ الَّذِی تَزْعُمُونَ أَنِّی لَسْتُ بِهِ تَنَامُ عَيْنُهُ وَ قَلْبُهُ يَقْظَانُ قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ وَ كَذَا نَوْمِی الْخَبَرَ (۴).

**[ترجمه]قصص الأنبياء: از شهر بن حوشب روايت شده كه وى گفت: وقتى رسول خدا صلى الله عليه و آله وارد مدينه شد، گروهى از يهوديان خدمت ايشان رسيدند و عرض كردند: ما درباره چهار ويژگى از تو سوال داريم. راوى سخن را ادامه مى...

دهد تا آن‌جا که می گوید: عرض کردند: ما را از خوابت آگاه کن چگونه می‌خوابی؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: شما را به خدا سوگند می‌دهم آیا می‌دانید از جمله صفات آن مردی که می‌پندارید من نیستم این است که چشمش می‌خوابد و قلبش بیدار است؟ عرض کردند: بله. فرمود: خواب من این‌چنین است - . قصص الأنبیاء: نسخه خطی، مصنّف این خبر را به‌طور کامل در کتاب الاحتجاجات آورده است؛ ر.ک ۹: ۳۰۷ - .

**[ترجمه]

«۳۲»

کا، الکافی حُمَیْدُ بْنُ زِیَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْکِنْدِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الْمِیثَمِیِّ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ نُعْمَانَ الرَّازِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: انْهَزَمَ النَّاسُ یَوْمَ أُحُدٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَغَضِبَ غَضَباً شَدِیداً قَالَ وَ کَانَ إِذَا غَضِبَ انْحَدَرَ عَنْ جَبِینِهِ (۵) مِثْلُ

۱- فی المصدر: إلی ما کان منک.

۲- فی المصدر: و إنّی قد أحببتها.

۳- علل الشرائع: ۳۰ و فیه: أن یتزوجها.

۴- قصص الأنبیاء: مخطوط، و أخرجه المصنّف بتمامه فی کتاب الاحتجاجات، راجع ج ۹: ۳۰۷.

۵- فی المصدر: عن حبینیه.

اللُّؤْلُؤِ مِنَ الْعَرَقِ (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: در جنگ اُحد مردم از پیرامون رسول خدا صلی الله علیه و آله گریختند و حضرت سخت خشمگین شد. وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله خشمگین می‌شد از پیشانی ایشان آبی

ص: ۱۹۳

همچون مروارید سرازیر می‌شد - . روضه الکافی: ۱۱۰ - .

**[ترجمه]

«۳۳»

كِتَابُ الْغَارَاتِ، لِإِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ الثَّقَفِيِّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ مِنْ وُلْدِ عَلِيٍّ علیه السلام قَالَ: كَانَ عَلِيٌّ علیه السلام إِذَا نَعَتَ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله قَالَ لَمْ يَكُ بِالطَّوِيلِ الْمُمَّغِطِ وَ لَا الْقَصِيرِ الْمُتَرَدِّدِ وَ كَانَ رَبْعَةً مِنَ الْقَوْمِ وَ لَمْ يَكُ بِالْجَعْدِ الْقَطَطِ وَ لَا السَّبِطِ كَانَ جَعْداً رَجِلًا وَ لَمْ يَكُ بِالْمُطَهَّمِ وَ لَا الْمُكَلْثَمِ وَ كَانَ فِي الْوَجْهِ تَدْوِيراً أَبْيَضَ مُشْرَبٍ أَدْعَجَ الْعَيْنِ أَهْدَبَ الْأَشْفَارِ جَلِيلَ الْمُشَاشِ وَ الْكَتَدِ أَجْرَدَ ذَا مَسْرُبَةٍ شَثْنَ الْكَفَّيْنِ وَ الْقَدَمَيْنِ إِذَا مَشَى تَقَلَّعَ كَأَنَّمَا يَمْشِي فِي صَبَبٍ وَ إِذَا الْتَفَتَ الْتَفَتَ مَعاً بَيْنَ كَتِفَيْهِ خَاتَمُ النُّبُوَّةِ وَ هُوَ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ أَجْوَدُ النَّاسِ كَفّاً وَ أَجْرَأُ النَّاسِ صَدْراً وَ أَصْدَقُ النَّاسِ لَهْجَةً وَ أَوْفَى النَّاسِ ذِمَّةً وَ أَلْيَنُهُمْ عَرِيكَةً- (۲) وَ أَكْرَمُهُمْ عَشِيرَةً (۳) بِأَبِي مَنْ لَمْ يَشْبَعْ ثَلَاثاً مُتَوَالِيَةً مِنْ خُبْزِ بُرٍّ حَتَّى فَارَقَ الدُّنْيَا وَ لَمْ يَنْخُلْ دَقِيقَةً (۴).

أقول: قد مضت الأخبار فی وصف خاتم النبوه فی الأبواب السابقه فلا نعیدها.

**[ترجمه]کتاب الغارات: ابراهیم بن محمد از فرزندان حضرت علی علیه السلام روایت کرده: امام علی علیه السلام در وصف پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: نه بسیار بلندقد بود و نه بسیار کوتاه‌قد، در میان قوم میانه‌قامت بود، موهایش نه بسیار مجعّد بود و نه لَخت، موهایش چین داشت، صورتش نه بسیار پُرگوشت بود و نه بسیار کم‌گوشت، چهره‌ای گِرد داشت، سپید آمیخته به سرخ بود و چشمان سیاه داشت و مژه‌های بلند و سراستخوان‌ها و سرشانه‌های بزرگ، بدنش بی‌مو بود جز یک خط مو از بالای سینه تا نافش، دستان و پاهایی ستبر داشت و با صلابت گام بر می داشت و گویا از سراشیب روان شده بود، چون به کسی رو می‌کرد با تمام بدنش به او رو می‌کرد، میان کتف‌هایش مُهر نبوت داشت و خود مُهر پایان پیامبران بود، گشاده‌دست‌ترین و پُرحوصله‌ترین و راستگوترین و خوش‌قول‌ترین و نرم‌خوترین و خوش‌برخوردترین مردم بود. پدرم به فدای کسی که سه مرتبه پی در پی از نان گندم سیر نخورد تا این‌که از دنیا رفت و هرگز آرد را غربال نکرد - . الغارات تا کنون چاپ نشده و این نسخه را نیافتیم. - .

می‌گویم: اخبار مربوط به وصف مُهر نبوت در باب‌های قبلی گذشت و آن‌ها را تکرار نمی‌کنیم.

**[ترجمه]

باب ۹ مكارم أخلاقه و سيره و سننه صلى الله عليه و آله و ما أدبه الله تعالى به

الآيات

آل عمران: «فَبِما رَحْمَهٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شاوِرْهُمْ فِی الْأَمْرِ فَإِذا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَی اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ»(۱۵۹)

الأنعام: «قُلْ لا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِی خَزائِنُ اللَّهِ وَ لا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَ لا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّی مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما يُوحی إِلَيَ»(۵۰)

۱- روضه الكافی: ۱۱۰.

۲- العريكه: الطبيعه.

۳- عشره خ ل.

۴- الغارات: لم يطبع إلی الآن، و ما ظفرت بنسخته.

الأعراف: «خُذِ الْعَفْوَ وَ أْمُرْ بِالْعُرْفِ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجاهِلِينَ»(۱۹۹)

التوبه: «وَ مِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَ يَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ رَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ»(۶۱)

النحل: «وَ اصْبِرْ وَ ما صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ وَ لا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَ لا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ»(۱۲۷)

الكهف: «فَلَعَلَّكَ باخِعٌ نَفْسَكَ عَلى آثارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهذَا الْحَدِيثِ أَسَفاً»(۶)

(و قال تعالى): «فَلا تُمارِ فِيهِمْ إِلَّا مِراءً ظاهِراً وَ لا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَداً* وَ لا تَقُولَنَّ لِشَيْ‏ءٍ إِنِّي فاعِلٌ ذلِكَ غَداً* إِلَّا أَنْ يَشاءَ اللَّهُ وَ اذْكُرْ رَبَّكَ إِذا نَسِيتَ وَ قُلْ عَسى أَنْ يَهْدِيَنِ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هذا رَشَداً»(۲۲-۲۴)

طه: «طه* ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى* إِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشى»(۱-۳)

(و قال تعالى): «فَاصْبِرْ عَلى ما يَقُولُونَ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَ غُرُوبِها وَ مِنْ آناءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَ أَطْرافَ النَّهارِ لَعَلَّكَ تَرْضى* وَ لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلى ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَياةِ الدُّنْيا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَ رِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَ أَبْقى* وَ أْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلاةِ وَ اصْطَبِرْ عَلَيْها لا نَسْئَلُكَ رِزْقاً نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَ الْعاقِبَةُ لِلتَّقْوى»(۱۳۰-۱۳۲)

الشعراء: «وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ* وَ اخْفِضْ جَناحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ* فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِي‏ءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ* وَ تَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ* الَّذِي يَراكَ حِينَ تَقُومُ* وَ تَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ *إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ»(۲۱۴-۲۲۰)

النمل: «وَ لا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَ لا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ»(۷۰) (إلى قوله تعالى): «فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ»(۷۹) (و قال تعالى): «إِنَّما أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذِي حَرَّمَها وَ لَهُ كُلُّ شَيْ‏ءٍ وَ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ* وَ أَنْ أَتْلُوَا الْقُرْآنَ»(۹۱-۹۲)

العنكبوت: «اتْلُ ما أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتابِ وَ أَقِمِ الصَّلاةَ إِنَّ الصَّلاةَ

تَنْهى عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْكَرِ وَ لَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ ما تَصْنَعُونَ»(۴۵)

الروم: «فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ لا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لا يُوقِنُونَ»(۶۰)

الأحزاب: «وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيراً* وَ لا تُطِعِ الْكافِرِينَ وَ الْمُنافِقِينَ وَ دَعْ أَذاهُمْ وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَ كَفى بِاللَّهِ وَكِيلًا»(۴۷-۴۸)

فاطر: «فَلا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَراتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِما يَصْنَعُونَ»(۸)

يس: «وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ وَ ما يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَ قُرْآنٌ مُبِينٌ»(۹۶) (إلى قوله تعالى): «فَلا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ ما يُسِرُّونَ وَ ما يُعْلِنُونَ»(۷۶)

المؤمن: «فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَ الْإِبْكارِ»(۵۵)

السجده: «وَ لا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَ لَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَ بَيْنَهُ عَداوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ* وَ ما يُلَقَّاها إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَ ما يُلَقَّاها إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ* وَ إِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ»(۳۴-۳۶)

الزخرف: «وَ قِيلِهِ يا رَبِّ إِنَّ هؤُلاءِ قَوْمٌ لا يُؤْمِنُونَ* فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَ قُلْ سَلامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ»(۸۸-۸۹)

الأحقاف: «فَاصْبِرْ كَما صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَ لا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ ما يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا ساعَةً مِنْ نَهارٍ بَلاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفاسِقُونَ»(۳۵)

محمد: «فَاعْلَمْ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِناتِ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَ مَثْواكُمْ»(۱۹)

ق: «فَاصْبِرْ عَلى ما يَقُولُونَ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَ الْغُرُوبِ* وَ مِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَ أَدْبارَ السُّجُودِ»(۳۹-۴۰)

(إلى قوله تعالى): «نَحْنُ أَعْلَمُ بِما يَقُولُونَ وَ ما أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخافُ وَعِيدِ»(۴۵)

الطور: «وَ اصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنا وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ

وَ مِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَ إِدْبارَ النُّجُومِ»(۴۸-۴۹)

القلم: «ن وَ الْقَلَمِ وَ ما يَسْطُرُونَ* ما أَنْتَ بِنِعْمَهِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ* وَ إِنَّ لَکَ لَأَجْراً غَيْرَ مَمْنُونٍ* وَ إِنَّکَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ* فَسَتُبْصِرُ وَ يُبْصِرُونَ* بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ»(۱-۶) (إلى قوله تعالى): «فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّکَ وَ لا تَكُنْ كَصاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نادى وَ هُوَ مَكْظُومٌ»(۴۸)

المعارج: «فَاصْبِرْ صَبْراً جَمِيلًا»(۵)

الجن: «قُلْ إِنَّما أَدْعُوا رَبِّى وَ لا أُشْرِكُ بِهِ أَحَداً* قُلْ إِنِّى لا أَمْلِکُ لَكُمْ ضَرًّا وَ لا رَشَداً* قُلْ إِنِّى لَنْ يُجِيرَنِى مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَ لَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً* إِلَّا بَلاغاً مِنَ اللَّهِ وَ رِسالاتِهِ وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نارَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها أَبَداً* حَتَّى إِذا رَأَوْا ما يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذابَ وَ إِمَّا السَّاعَةَ (۱) فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ ناصِراً وَ أَقَلُّ عَدَداً* قُلْ إِنْ أَدْرى أَ قَرِيبٌ ما تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّى أَمَداً *عالِمُ الْغَيْبِ فَلا يُظْهِرُ عَلى غَيْبِهِ أَحَداً *إِلَّا مَنِ ارْتَضى مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُکُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ رَصَداً* لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رِسالاتِ رَبِّهِمْ وَ أَحاطَ بِما لَدَيْهِمْ وَ أَحْصى كُلَّ شَيْ ءٍ عَدَداً»(۲۱-۲۸)

المزمل: «يا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ* قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا* نِصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا* أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا* إِنَّا سَنُلْقِى عَلَيْکَ قَوْلًا ثَقِيلًا* إِنَّ ناشِئَهَ اللَّيْلِ هِىَ أَشَدُّ وَطْئاً وَ أَقْوَمُ قِيلًا* إِنَّ لَکَ فِى النَّهارِ سَبْحاً طَوِيلًا* وَ اذْكُرِ اسْمَ رَبِّکَ وَ تَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا* رَبُّ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا* وَ اصْبِرْ عَلى ما يَقُولُونَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْراً جَمِيلًا *وَ ذَرْنِى وَ الْمُكَذِّبِينَ أُولِى النَّعْمَهِ وَ مَهِّلْهُمْ قَلِيلًا»(۱-۱۱)

(إلى قوله تعالى): «إِنَّ رَبَّکَ يَعْلَمُ أَنَّکَ تَقُومُ أَدْنى مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ وَ طائِفَهٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَکَ وَ اللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَ النَّهارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَؤُا ما تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضى وَ آخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِى الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَ آخَرُونَ يُقاتِلُونَ فِى سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ»(۲۰)

ص: ۱۹۷

۱- هكذا فى النسخه، و هو وهم، قوله: «إِمَّا الْعَذابَ وَ إِمَّا السَّاعَهَ» زائده و المصحف الشريف خال عنها.

المدثر: «یا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ* قُمْ فَأَنْذِرْ* وَ رَبَّکَ فَکَبِّرْ *وَ ثِیابَکَ فَطَهِّرْ *وَ الرُّجْزَ فَاهْجُرْ* وَ لا تَمْنُنْ تَسْتَکْثِرُ* وَ لِرَبِّکَ فَاصْبِرْ»(۱-۷)

الدهر: «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنا عَلَیْکَ الْقُرْآنَ تَنْزِیلًا* فَاصْبِرْ لِحُکْمِ رَبِّکَ وَ لا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِماً أَوْ کَفُوراً *وَ اذْکُرِ اسْمَ رَبِّکَ بُکْرَةً وَ أَصِیلًا *وَ مِنَ اللَّیْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَ سَبِّحْهُ لَیْلًا طَوِیلًا»(۲۳-۲۶)

lt;meta info="- «فَبِما رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ کُنْتَ فَظًّا غَلِیظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِکَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شاوِرْهُمْ فِی الْأَمْرِ فَإِذا عَزَمْتَ فَتَوَکَّلْ عَلَی اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ یُحِبُّ الْمُتَوَکِّلِینَ» - . آل عمران / ۱۵۹ -

{پس به [برکت] رحمت الهی با آنان نرمخو [و پرمهر] شدی و اگر تندخو و سختدل بودی قطعا از پیرامون تو پراکنده می شدند پس از آنان درگذر و برایشان آمرزش بخواه و در کار[ها] با آنان مشورت کن و چون تصمیم گرفتی بر خدا توکل کن زیرا خداوند توکل کنندگان را دوست می دارد.}

- «قُلْ لا أَقُولُ لَکُمْ عِنْدِی خَزائِنُ اللَّهِ وَ لا أَعْلَمُ الْغَیْبَ وَ لا أَقُولُ لَکُمْ إِنِّی مَلَکٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما یُوحی إِلَیَّ» - . انعام / ۵۰ -

{بگو به شما نمی گویم گنجینه های خدا نزد من است و غیب نیز نمی دانم و به شما نمی گویم که من فرشته ام جز آنچه را که به سوی من وحی می شود پیروی نمی کنم.}

ص: ۱۹۴

- «خُذِ الْعَفْوَ وَ أْمُرْ بِالْعُرْفِ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجاهِلِینَ» - . اعراف / ۱۹۹ -

{گذشت پیشه کن و به [کار] پسندیده فرمان ده و از نادانان رخ برتاب.}

- «وَ مِنْهُمُ الَّذِینَ یُؤْذُونَ النَّبِیَّ وَ یَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَیْرٍ لَکُمْ یُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ یُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِینَ وَ رَحْمَةٌ لِلَّذِینَ آمَنُوا مِنْکُمْ» - . توبه / ۶۱ -

{و از ایشان کسانی هستند که پیامبر را آزار می دهند و می گویند او زودباور است بگو گوش خوبی برای شماست به خدا ایمان دارد و [سخن] مؤمنان را باور می کند و برای کسانی از شما که ایمان آورده اند رحمتی است.}

- «وَ اصْبِرْ وَ ما صَبْرُکَ إِلَّا بِاللَّهِ وَ لا تَحْزَنْ عَلَیْهِمْ وَ لا تَکُ فِی ضَیْقٍ مِمَّا یَمْکُرُونَ» - . نحل / ۱۲۷ -

{و صبر کن و صبر تو جز به [توفیق] خدا نیست و بر آنان اندوه مخور و از آنچه نیرنگ میکنند دل تنگ مدار.}

- «فَلَعَلَّکَ باخِعٌ نَفْسَکَ عَلی آثارِهِمْ إِنْ لَمْ یُؤْمِنُوا بِهذَا الْحَدِیثِ أَسَفاً» - . کهف / ۶ - {شاید اگر به این سخن ایمان نیاورند تو جان خود را از اندوه در پیگیری [کار]شان تباه کنی.}

- «فَلا تُمارِ فِیهِمْ إِلَّا مِراءً ظاهِراً وَ لا تَسْتَفْتِ فِیهِمْ مِنْهُمْ أَحَداً * وَ لا تَقُولَنَّ لِشَیْ ءٍ إِنِّی فاعِلٌ ذلِکَ غَداً إِلَّا أَنْ یَشاءَ اللَّهُ * وَ اذْکُرْ

رَبَّکَ إِذا نَسِیتَ وَ قُلْ عَسی أَنْ یَهْدِیَنِ رَبِّی لِأَقْرَبَ مِنْ هذا رَشَداً» -. کهف / ۲۲ - ۲۴ -

{پس در باره ایشان جز به صورت ظاهر جدال مکن و در مورد آنها از هیچ کس جویا مشو،و زنهار در مورد چیزی مگوی که من آن را فردا انجام خواهم داد، مگر آنکه خدا بخواهد و چون فراموش کردی پروردگارت را یاد کن و بگو امید که پروردگارم مرا به راهی که نزدیکتر از این به صواب است هدایت کند.}

- «طه * ما أَنْزَلْنا عَلَیْکَ الْقُرْآنَ لِتَشْقی * إِلَّا تَذْکِرَهً لِمَنْ یَخْشی» -. طه / ۱ - ۳ -

{طه، قرآن را بر تو نازل نکردیم تا به رنج افتی، جز اینکه برای هر که می ترسد پندی باشد.}

- «فَاصْبِرْ عَلی ما یَقُولُونَ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَ غُرُوبِها وَ مِنْ آناءِ اللَّیْلِ فَسَبِّحْ وَ أَطْرافَ النَّهارِ لَعَلَّکَ تَرْضی * وَ لا تَمُدَّنَّ عَیْنَیْکَ إِلی ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ زَهْرَهَ الْحَیاهِ الدُّنْیا لِنَفْتِنَهُمْ فِیهِ وَ رِزْقُ رَبِّکَ خَیْرٌ وَ أَبْقی * وَ أْمُرْ أَهْلَکَ بِالصَّلاهِ وَ اصْطَبِرْ عَلَیْها لا نَسْئَلُکَ رِزْقاً نَحْنُ نَرْزُقُکَ وَ الْعاقِبَهُ لِلتَّقْوی» -. طه / ۱۳۰ - ۱۳۲ -

{پس بر آنچه می گویند شکیبا باش و پیش از بر آمدن آفتاب و قبل از فرو شدن آن با ستایش پروردگارت [او را] تسبیح گوی و برخی از ساعات شب و حوالی روز را به نیایش پرداز باشد که خشنود گردی، و زنهار به سوی آنچه اصنافی از ایشان را از آن برخوردار کردیم [و فقط] زیور زندگی دنیاست تا ایشان را در آن بیازماییم دیدگان خود مدوز و [بدان که] روزی پروردگار تو بهتر و پایدارتر است ، و کسان خود را به نماز فرمان ده و خود بر آن شکیبا باش ما از تو جویای روزی نیستیم ما به تو روزی می دهیم و فرجام [نیک] برای پرهیزگاری است.}

- «وَ أَنْذِرْ عَشِیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ وَ اخْفِضْ جَناحَکَ لِمَنِ اتَّبَعَکَ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ فَإِنْ عَصَوْکَ فَقُلْ إِنِّی بَرِی ءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ وَ تَوَکَّلْ عَلَی الْعَزِیزِ الرَّحِیمِ الَّذِی یَراکَ حِینَ تَقُومُ وَ تَقَلُّبَکَ فِی السَّاجِدِینَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِیعُ الْعَلِیمُ» -. شعراء / ۲۱۴ - ۲۲۰ -

{و خویشان نزدیکت را هشدار ده، و برای آن مؤمنانی که تو را پیروی کرده اند بال خود را فرو گستر، و اگر تو را نافرمانی کردند بگو من از آنچه می کنید بیزارم، و بر [خدای] عزیز مهربان توکل کن، آن کس که چون [به نماز] برمی خیزی تو را می بیند، و حرکت تو را در میان سجده کنندگان [می نگرد] او همان شنوای داناست.}

- «وَ لا تَحْزَنْ عَلَیْهِمْ وَ لا تَکُنْ فِی ضَیْقٍ مِمَّا یَمْکُرُونَ» -. نمل / ۷۰ - تا آن‌جا که می‌فرماید: «فَتَوَکَّلْ عَلَی اللَّهِ إِنَّکَ عَلَی الْحَقِّ الْمُبِینِ» -. نمل / ۷۹ -

{و بر آنان غم مخور و از آنچه مکر می کنند تنگدل مباش.} {پس بر خدا توکل کن که تو واقعا بر حق آشکاری.}

- «إِنَّما أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هذِهِ الْبَلْدَهِ الَّذِی حَرَّمَها وَ لَهُ کُلُّ شَیْ ءٍ وَ أُمِرْتُ أَنْ أَکُونَ مِنَ الْمُسْلِمِینَ وَ أَنْ أَتْلُوَا الْقُرْآنَ» -. نمل / ۹۱ - ۹۲ -

{من مامورم که تنها پروردگار این شهر را که آن را مقدس شمرده و هر چیزی از آن اوست پرستش کنم و مامورم که از

مسلمانان باشم، و اینکه قرآن را بخوانم پس هر که راه یابد تنها به سود خود راه یافته است و هر که گمراه شود بگو من فقط از هشداردهندگانم.}

- «اتْلُ ما أُوحِیَ إِلَیْکَ مِنَ الْکِتابِ وَ أَقِمِ الصَّلاهَ إِنَّ الصَّلاهَ

ص: ۱۹۵

تَنْهی عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْکَرِ وَ لَذِکْرُ اللَّهِ أَکْبَرُ وَ اللَّهُ یَعْلَمُ ما تَصْنَعُونَ» - . عنکبوت / ۴۵ -

{آنچه از کتاب به سوی تو وحی شده است بخوان و نماز را برپا دار که نماز از کار زشت و ناپسند باز می دارد و قطعا یاد خدا بالاتر است و خدا می داند چه می کنید.}

- «فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ لا یَسْتَخِفَّنَّکَ الَّذِینَ لا یُوقِنُونَ» - . روم / ۶۰ -

{پس صبر کن که وعده خدا حق است و زنهار تا کسانی که یقین ندارند تو را به سبکسری واندارند.}

- «وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِینَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا کَبِیراً * وَ لا تُطِعِ الْکافِرِینَ وَ الْمُنافِقِینَ وَ دَعْ أَذاهُمْ وَ تَوَکَّلْ عَلَی اللَّهِ وَ کَفی بِاللَّهِ وَکِیلًا» - . احزاب / ۴۷ - ۴۸ -

{و مؤمنان را مژده ده که برای آنان از جانب خدا بخشایشی فراوان خواهد بود، و کافران و منافقان را فرمان مبر و از آزارشان بگذر و بر خدا اعتماد کن و کارسازی [چون] خدا کفایت می کند.}

- «فَلا تَذْهَبْ نَفْسُکَ عَلَیْهِمْ حَسَراتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِیمٌ بِما یَصْنَعُونَ» - . فاطر / ۸ -

{پس مبادا به سبب حسرتها[ی گوناگون] بر آنان جانت [از کف] برود قطعا خدا به آنچه می کنند داناست.}

- «وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ وَ ما یَنْبَغِی لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِکْرٌ وَ قُرْآنٌ مُبِینٌ» - . یس / ۶۹ -

تا آن‌جا که می‌فرماید: « فَلا یَحْزُنْکَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ ما یُسِرُّونَ وَ ما یُعْلِنُونَ» - . یس / ۷۶ -

{و [ما] به او شعر نیاموختیم و در خور وی نیست این [سخن] جز اندرز و قرآنی روشن نیست.} {پس گفتار آنان تو را غمگین نگرداند که ما آنچه را پنهان و آنچه را آشکار می کنند می دانیم.}

- «فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِکَ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ بِالْعَشِیِّ وَ الْإِبْکارِ» - . غافر / ۵۵ -

{پس صبر کن که وعده خدا حق است و برای گناهت آمرزش بخواه و به سپاس پروردگارت شامگاهان و بامدادان ستایشگر باش .}

- «وَ لا تَسْتَوِی الْحَسَنَهُ وَ لَا السَّیِّئَهُ ادْفَعْ بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِی بَیْنَکَ وَ بَیْنَهُ عَداوَهٌ کَأَنَّهُ وَلِیٌّ حَمِیمٌ * وَ ما یُلَقَّاها إِلَّا الَّذِینَ صَبَرُوا وَ ما یُلَقَّاها إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِیمٍ * وَ إِمَّا یَنْزَغَنَّکَ مِنَ الشَّیْطانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِیعُ الْعَلِیمُ» - . فصلت / ۳۴ - ۳۶ -

{و نیکی با بدی یکسان نیست [بدی را] با آنچه خود بهتر است دفع کن آنگاه کسی که میان تو و میان او دشمنی است گویی دوستی یکدل می گردد، و این [خصلت] را جز کسانی که شکیبا بوده اند نمی یابند و آن را جز صاحب بهره ای بزرگ نخواهد یافت، و اگر دمدمه ای از شیطان تو را از جای درآورد پس به خدا پناه ببر که او خود شنوای داناست.}

- «وَ قِیلِهِ یا رَبِّ إِنَّ هؤُلاءِ قَوْمٌ لا یُؤْمِنُونَ * فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَ قُلْ سَلامٌ فَسَوْفَ یَعْلَمُونَ» - . زخرف / ۸۸ - ۸۹ -

{و گوید ای پروردگار من اینها جماعتی اند که ایمان نخواهند آورد، [و خدا فرمود] از ایشان روی برتاب و بگو به سلامت پس زودا که بدانند.}

- «فَاصْبِرْ کَما صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَ لا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ کَأَنَّهُمْ یَوْمَ یَرَوْنَ ما یُوعَدُونَ لَمْ یَلْبَثُوا إِلَّا ساعَهً مِنْ نَهارٍ بَلاغٌ فَهَلْ یُهْلَکُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفاسِقُونَ» - . احقاف / ۳۵ -

{پس همان گونه که پیامبران نستوه صبر کردند صبر کن و برای آنان شتابزدگی به خرج مده روزی که آنچه را وعده داده می شوند بنگرند گویی که آنان جز ساعتی از روز را [در دنیا] نمانده اند [این] ابلاغی است پس آیا جز مردم نافرمان هلاکت خواهند یافت.}

- «فَاعْلَمْ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِکَ وَ لِلْمُؤْمِنِینَ وَ الْمُؤْمِناتِ وَ اللَّهُ یَعْلَمُ مُتَقَلَّبَکُمْ وَ مَثْواکُمْ» - . محمد / ۱۹ -

{پس بدان که هیچ معبودی جز خدا نیست و برای گناه خویش آمرزش جوی و برای مردان و زنان با ایمان [طلب مغفرت کن] و خداست که فرجام و مآل [هر یک از] شما را می داند.}

- «فَاصْبِرْ عَلی ما یَقُولُونَ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَ الْغُرُوبِ * وَ مِنَ اللَّیْلِ فَسَبِّحْهُ وَ أَدْبارَ السُّجُودِ» - . ق / ۳۹ - ۴۰ -

تا آن‌جا که می‌فرماید: «نَحْنُ أَعْلَمُ بِما یَقُولُونَ وَ ما أَنْتَ عَلَیْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَکِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ یَخافُ وَعِیدِ» - . ق / ۴۵ -

{و بر آنچه می گویند صبر کن و پیش از برآمدن آفتاب و پیش از غروب به ستایش پروردگارت تسبیح گوی، و پاره ای از شب و به دنبال سجود [به صورت تعقیب و نافله] او را تسبیح گوی.} {ما به آنچه می گویند داناتریم و تو به زور وادارنده آنان نیستی پس به [وسیله] قرآن هر که را از تهدید [من] می ترسد پند ده.}

- «وَ اصْبِرْ لِحُکْمِ رَبِّکَ فَإِنَّکَ بِأَعْیُنِنا وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ حِینَ تَقُومُ *

وَ مِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَ إِدْبارَ النُّجُومِ» - . طور / ۴۸ - ۴۹ -

{ و در برابر دستور پروردگارت شکیبایی پیشه کن که تو خود در حمایت مایی و هنگامی که [از خواب] بر می خیزی به نیایش پروردگارت تسبیح گوی، و [نیز] پاره ای از شب و در فروشدن ستارگان تسبیح گوی او باش.}

- «ن وَ الْقَلَمِ وَ ما يَسْطُرُونَ * ما أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ * وَ إِنَّ لَكَ لَأَجْراً غَيْرَ مَمْنُونٍ * وَ إِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ * فَسَتُبْصِرُ وَ يُبْصِرُونَ * بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ» - . قلم / ۱ - ۶ - تا آن‌جا که می‌فرماید: «فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَ لا تَكُنْ كَصاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نادى وَ هُوَ مَكْظُومٌ» - . قلم / ۴۸ -

{نون سوگند به قلم و آنچه می نویسند، [که] تو به لطف پروردگارت دیوانه نیستی، و بی گمان تو را پاداشی بی منت خواهد بود، و راستی که تو را خویی والاست، به زودی خواهی دید و خواهند دید، [که] کدام یک از شما دستخوش جنونید.} {پس در [امتثال] حکم پروردگارت شکیبایی ورز و مانند همدم ماهی [=یونس] مباش آنگاه که اندوه زده ندا درداد.}

- «فَاصْبِرْ صَبْراً جَمِيلًا» - . معارج / ۵ -

{پس صبر کن صبری نیکو.}

- «قُلْ إِنَّما أَدْعُوا رَبِّي وَ لا أُشْرِكُ بِهِ أَحَداً * قُلْ إِنِّي لا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَ لا رَشَداً * قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَ لَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً * إِلَّا بَلاغاً مِنَ اللَّهِ وَ رِسالاتِهِ وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نارَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها أَبَداً * حَتَّى إِذا رَأَوْا ما يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذابَ وَ إِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ ناصِراً وَ أَقَلُّ عَدَداً *

قُلْ إِنْ أَدْرِي أَ قَرِيبٌ ما تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَداً * عالِمُ الْغَيْبِ فَلا يُظْهِرُ عَلى غَيْبِهِ أَحَداً * إِلَّا مَنِ ارْتَضى مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ رَصَداً * لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رِسالاتِ رَبِّهِمْ وَ أَحاطَ بِما لَدَيْهِمْ وَ أَحْصى كُلَّ شَيْ‌ءٍ عَدَداً» - . جن / ۲۰ - ۲۴ -

{بگو من تنها پروردگار خود را می خوانم و کسی را با او شریک نمی گردانم، بگو من برای شما اختیار زیان و هدایتی را ندارم، بگو هرگز کسی مرا در برابر خدا پناه نمی دهد و هرگز پناهگاهی غیر از او نمی یابم، [وظیفه من] تنها ابلاغی از خدا و [رساندن] پیامهای اوست و هر کس خدا و پیامبرش را نافرمانی کند قطعا آتش دوزخ برای اوست و جاودانه در آن خواهند ماند، [باش] تا آنچه را وعده داده می شوند ببینند آنگاه دریابند که یاور چه کسی ضعیف تر و کدام یک شماره اش کمتر است، بگو نمی دانم آنچه را که وعده داده شده اید نزدیک است یا پروردگارم برای آن زمانی نهاده است، دانای نهان است و کسی را بر غیب خود آگاه نمی کند، جز پیامبری را که از او خشنود باشد که [در این صورت] برای او از پیش رو و از پشت سرش نگاهبانانی بر خواهد گماشت، تا معلوم بدارد که پیامهای پروردگار خود را رسانیده اند و [خدا] بدانچه نزد ایشان است احاطه دارد و هر چیزی را به عدد شماره کرده است.}

- «يا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ * قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا * نِصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا * أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا * إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا *

إِنَّ ناشِئَهَ اللَّيْلِ هِیَ أَشَدُّ وَطْئاً وَ أَقْوَمُ قِيلًا * إِنَّ لَکَ فِی النَّهارِ سَبْحاً طَوِيلًا * وَ اذْكُرِ اسْمَ رَبِّکَ وَ تَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا * رَبُّ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا * وَ اصْبِرْ عَلی ما يَقُولُونَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْراً جَمِيلًا * وَ ذَرْنِی وَ الْمُكَذِّبِينَ أُولِی النَّعْمَهِ وَ مَهِّلْهُمْ قَلِيلًا» - . مزمل / ۱ - ۱۱ -

تا آن‌جا که می‌فرماید: «إِنَّ رَبَّکَ يَعْلَمُ أَنَّکَ تَقُومُ أَدْنی مِنْ ثُلُثَیِ اللَّيْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ وَ طائِفَهٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَکَ وَ اللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَ النَّهارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَؤُا ما تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضی وَ آخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِی الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَ آخَرُونَ يُقاتِلُونَ فِی سَبِيلِ اللَّهِ» - . مزمل / ۲۰ -

{ای جامه به خویشتن فرو پیچیده، به پا خیز شب را مگر اندکی، نیمی از شب یا اندکی از آن را بکاه، یا بر آن [نصف] بیفزای و قرآن را شمرده شمرده بخوان، در حقیقت ما به زودی بر تو گفتاری گرانبار القا می کنیم، قطعا برخاستن شب رنجش بیشتر و گفتار [در آن هنگام] راستین تر است، [و] تو را در روز آمد و شدی دراز است، و نام پروردگار خود را یاد کن و تنها به او بپرداز، [اوست] پروردگار خاور و باختر خدایی جز او نیست پس او را کارساز خویش اختیار کن، و بر آنچه می گویند شکیبا باش و از آنان با دوری گزیدنی خوش فاصله بگیر، و مرا با تکذیب کنندگان توانگر واگذار و اندکی مهلتشان ده.} {در حقیقت پروردگارت می داند که تو و گروهی از کسانی که با تواند نزدیک به دو سوم از شب یا نصف آن یا یک سوم آن را [به نماز] برمی خیزید و خداست که شب و روز را اندازه گیری می کند [او] می داند که [شما] هرگز حساب آن را ندارید پس بر شما ببخشود [اینک] هر چه از قرآن میسر می شود بخوانید [خدا] می داند که به زودی در میانتان بیمارانی خواهند بود و [عده ای] دیگر در زمین سفر می کنند [و] در پی روزی خدا هستند و [گروهی] دیگر در راه خدا پیکار می نمایند.}

ص: ۱۹۷

- «يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ * قُمْ فَأَنْذِرْ * وَ رَبَّکَ فَكَبِّرْ * وَ ثِيابَکَ فَطَهِّرْ * وَ الرُّجْزَ فَاهْجُرْ * وَ لا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ * وَ لِرَبِّکَ فَاصْبِرْ» - . مدثر / ۱ - ۷ -

{ای کشیده ردایِ شب بر سر، برخیز و بترسان، و پروردگار خود را بزرگ دار، و لباس خویشتن را پاک کن، و از پلیدی دور شو، و منّت مگذار و فزونی مَطلب، و برای پروردگارت شکیبایی کن.}

- «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنا عَلَيْکَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا * فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّکَ وَ لا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِماً أَوْ كَفُوراً * وَ اذْكُرِ اسْمَ رَبِّکَ بُكْرَهً وَ أَصِيلًا * وَ مِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَ سَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا» - . انسان / ۲۳ - ۲۶ -

{در حقیقت ما قرآن را بر تو به تدریج فرو فرستادیم، پس در برابر فرمان پروردگارت شکیبایی کن و از آنان گناهکار یا ناسپاسگزار را فرمان مبر، و نام پروردگارت را بامدادان و شامگاهان یاد کن، و بخشی از شب را در برابر او سجده کن و شب[های] دراز او را به پاکی بستای.}

**[ترجمه]

تفسير

قال الطبرسى رحمه الله: فَبِما رَحْمَةٍ ما زائده مِنَ اللّهِ لِنْتَ لَهُمْ أى إن لينك لهم مما يوجب دخولهم فى الدين وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا أى جافيا سيئ الخلق غَلِيظَ الْقَلْبِ أى قاسى الفؤاد غير ذى رحمه لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ لتفرق أصحابك عنك فَاعْفُ عَنْهُمْ ما بينك و بينهم وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ ما بينهم و بينى (۱) وَ شاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ أى استخراج آرائهم (استخرج آراءهم) و اعلم ما عندهم و اختلف فى فائده مشاورته إياهم مع استغنائه بالوحى على أقوال:

أحدها أن ذلك على وجه التطييب لنفوسهم و التألف لهم و الرفع من أقدارهم و ثانيها أن ذلك ليقتدى به أمته فى المشاوره و لا يرونها نقيصه كما مدحوا بأن أمرهم شُورى بَيْنَهُمْ (۲) و ثالثها أن ذلك لأمرين لإجلال أصحابه و ليقتدى أمته به فى ذلك.

و رابعها أن ذلك ليمتحنهم بالمشاوره ليتميز الناصح من الغاش.

و خامسها أن ذلك فى أمور الدنيا و مكايد الحرب و لقاء العدو و فى مثل ذلك يجوز أن يستعين بآرائهم فإذا عزمت أى فإذا عقدت قلبك على الفعل و إمضائه و رووا عن جعفر بن محمد و عن جابر بن يزيد فإذا عزمت بالضم فالمعنى إذا عزمت لك و وفقتك و أرشدتك فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّهِ أى فاعتمد على الله و ثق به و فوض أمرك إليه و فى هذه الآيه دلاله على تخصيص (۳) نبينا صلى الله عليه و آله بمكارم الأخلاق و محاسن الأفعال

۱- زاد فى المصدر: و قيل: معناه فاعف عنهم فرارهم من أحد و استغفر لهم من ذلك الذنب.

۲- الشورى: ۳۸.

۳- فى المصدر: اختصاص نبيّنا صلّى اللّه عليه و آله.

و من عجیب أمره أنه کان أجمع الناس لـدواعی الترفع ثم کان أدناهم إلی التواضع و ذلک أنه صـلی الله علیه و آله کان أوسـط الناس نسبا و أوفرهم حسـبا و أسـخاهم و أشـجعهم و أزکاهم و أفصـحهم و هذه کلها من دواعی الترفع ثم کان من تواضعه أنه کان یرقع الثوب و یخصف النعل و یرکب الحمار و یعلف الناضح (۱) و یجیب دعوه المملوک و یجلس فی الأرض و یأکل فی الأرض (۲) و کان یدعو إلی الله من غیر زبر و لا کهر (۳) و لا زجر و لقد أحسن من مدحه فی قوله

فما حملت من ناقه فوق ظهرها.***أبر و أوفی ذمه من محمد. (۴)

***

و فی قـوله تعـالی قُـلْ لاـ أَقُولُ لَکُمْ عِنْـدِی خَزائِنُ اللَّهِ أی خزائن رحمته أو مقـدوراته أو أرزاق الخلاـئق وَ لاـ أَعْلَمُ الْغَیْبَ الـذی یختص الله تعالی بعلمه و إنما أعلم ما علمنی وَ لا أَقُولُ لَکُمْ إِنِّی مَلَکٌ أی لا أقدر علی ما یقدر علیه الملک فأشاهد من أمر الله و غیبه ما تشاهده الملائکه إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما یُوحی إِلَیَ یرید ما أخبرکم إلا بما أنزل الله إلی. (۵)

أقول: الحاصـل أنی لاـ أقـدر أن آتیکم بمعجزه و آیه إلا بما أقـدرنی الله علیه و أذن لی فیه و لا أعلم شـیئا إلا بتعلیمه تعالی و لا أعلم شیئا من قبل نفسی إلا بإلهام أو وحی منه تعالی و لا أقول إنی مبرأ من الصفات البشریه من الأکل و الشرب و غیر ذلک.

و قـال الطبرسـی رحمه الله فی قوله تعالی: خُذِ الْعَفْوَ أی ما عفا من أموال الناس أی ما فضل من النفقه فکان رسول الله صـلی الله علیه و آله یأخـذ الفضـل من أموالهم لیس فیهـا شـی ء موقت ثم نزلت آیه الزکـاه فصـار منسوخـا بهـا و قیل معناه خُـذِ الْعَفْوَ من أخلاق الناس

۱- الناضح: البعیر یستقی علیه.

۲- فی المصدر: و یأکل علی الأرض.

۳- زبره عن الاـمر: منعه و نهاه عنه، زبر السائـل: انتهره. و فی المصـدر: من غیر زئر، و هـو من زأر الأسـد: صـات من صـدره. و الکهر: استقبالک إنسانا بوجه عابس تهاونا به.

۴- مجمع البیان ۲: ۵۲۶ و ۵۲۷. و فی المنقول اختصار و کذا فی ما یأتی.

۵- مجمع البیان ۴: ۳۰۴.

و اقبل الميسور منها و قيل هو العفو فی قبول العذر من المعتذر و ترک المؤاخذه بالإساءه وَ أْمُرْ بِالْعُرْفِ يعنی بالمعروف و هو كل ما حسن فی العقل أو الشرع وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجاهِلِينَ أی أعرض عنهم عند قيام الحجه عليهم و الإياس من قبولهم و لا تقابلهم بالسفه صيانه لقدرک (۱) و فی قوله تعالی وَ مِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَ يَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ أی يستمع إلی ما يقال له و يصغی إليه و يقبله قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ أی يستمع إلی ما هو خير لكم و هو الوحی (۲) أو هو يسمع الخير و يعمل به و منهم من قرأ أذن خير لكم بالرفع و التنوين فيهما فالمعنی أن كونه أذنا أصلح لكم لأنه يقبل عذركم و يستمع إليكم و لو لم يقبل عذركم لكان شرا لكم فكيف تعيبونه بما هو أصلح لكم يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ أی لا يضره كونه أذنا فإنه أذن خير فلا يقبل إلا الخير الصادق من الله و يصدق المؤمنين أيضا فيما يخبرونه و يقبل منهم دون المنافقين و قيل يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ أی يؤمنهم فيما يلقی إليهم من الأمان وَ رَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ أی و هو رحمه لهم لأنهم إنما نالوا الإيمان بهدايته و دعائه إياهم. (۳) و فی قوله تعالی وَ اصْبِرْ أی فيما تبلغه من الرساله و فيما تلقاه من الأذی وَ ما صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ أی بتوفيقه و تيسيره و ترغيبه فيه وَ لا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ أی علی المشركين فی إعراضهم عنک فإنه يكون الظفر و النصره لک عليهم و لا عتب عليک فی إعراضهم وَ لا تَکُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ أی لا يكن صدرک فی ضيق من مكرهم بک و بأصحابک فإن الله يرد كيدهم فی نحورهم. (۴) و فی قوله فَلَعَلَّكَ باخِعٌ نَفْسَكَ عَلى آثارِهِمْ أی مهلک و قاتل نفسک علی آثارهم قومک الذين قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعاً تمردا منهم علی ربهم

۱- مجمع البيان ۴: ۵۱۲.

۲- فی المصدر: أی هو اذن خير يستمع إلی ما هو خير لكم و هو الوحی.

۳- مجمع البيان ۵: ۴۴ و ۴۵.

۴- مجمع البيان ۶: ۳۹۳.

إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهذَا الْحَدِيثِ أى القرآن أَسَفاً أى حزنا و تلهفا. (۱) و فی قوله تعالی فَلا تُمارِ فِيهِمْ أی فلا تجادل الخائضين فی أمر الفتيه و عـددهم إِلَّا مِراءً ظـاهِراً أى إلا بما أظهرنا لک من أمرهم أى إلا بحجه و دلاله و إخبار من الله سـبحانه أو الأمراء يشـهده النـاس و يحضـرونه فلو أخبرتهم فی غير مرأی من الناس لکـذبوا عليک و لبسوا (۲) على الضـعفه فادعوا أنهم كانوا يعرفونه لأن ذلـک من غوامض علومهم وَ لا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَداً أى لا تستخبر فی أهـل الكهف و عـددهم من أهـل الكتاب أحـدا و الخطاب له صلی الله عليه و آله و المراد غيره وَ لا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فاعِلٌ ذلِکَ غَداً إِلَّا أَنْ يَشاءَ اللَّهُ فيه وجهان.

أحـدهما أنه نهی من الله سـبحانه لنبيه صـلى الله عليه و آله أن يقول إنی أفعـل شـيئا فی الغـد إلا أن يقيـد ذلک بمشيه الله تعالی فيقول إن شاء الله تعالی و فيه إضمار القول.

و ثانيهما أن قوله أَنْ يَشاءَ اللَّهُ بمعنى المصدر و تقديره و لا تقولن إنی فاعل شيئا غدا إلا بمشيه الله و المعنى لا تقل إنی أفعل إلا ما يشاء الله و يريـده من الطاعات (۳) وَ اذْكُرْ رَبَّکَ إِذا نَسِيتَ أى إذا نسـيت الاسـتثناء ثم تذکرت فقل إن شاء الله و إن کان بعد يوم أو شـهر أو سنه و قد روى ذلک عن أئمتنا عليهم السلام و يمكن أن يكون الوجه فيه أنه إذا استثنى بعد النسيان فإنه يحصل له ثواب المسـتثنى من غير أن يؤثر الاسـتثناء بعد انفصال الكلام فی الكلام و فی إبطال الحنث و سقوط الكفاره فی اليمين و قيل معنـاه و اذكر ربـک إذا غضـبت بالاسـتغفار ليزول عنـک الغضب و قيل إنه أمر بالانقطاع إلى الله تعالى و معناه وَ اذْكُرْ رَبَّکَ إِذا نَسِيتَ شيئا بک إليه حاجه يذكره لک و قيل المراد به الصلاه و المعنى إذا نسيت صلاه فصلها إذا ذكرتها. (۴)

۱- مجمع البيان ۶: ۴۵۰.

۲- لبس عليه الامر: خلطه و جعله مشتبها بغيره خافيا.

۳- فی المصدر: و يريده، و إذا كان اللّه تعالى لا يشاء إلّا الطاعات فكانه قال: لا تقل: إنی أفعل إلّا الطاعات.

۴- مجمع البيان ۶: ۴۶۰ و ۴۶۱.

أقول: يحتمل أن يكون الخطاب متوجها إليه صلى الله عليه و آله و المراد به غيره و يمكن أن يكون المراد بالنسيان الترك و سيأتى الكلام فيه إن شاء الله تعالى.

ثم قال فى قوله وَ قُلْ عَسى أَنْ يَهْدِيَنِ رَبِّى لِأَقْرَبَ مِنْ هذا رَشَداً أى قل عسى أن يعطينى ربى من الآيات و الدلالات على النبوه ما يكون أقرب إلى الرشد و أدل من قصه أصحاب الكهف. (۱) قوله تعالى طه ذهب أكثر المفسرين إلى أن معناه يا رجل بلسان الحبشيه أو النبطيه (۲) و قيل هو من أسماء النبى صلى الله عليه و آله و قال الطبرسى روى عن الحسن أنه قرأ طه بفتح الطاء و سكون الهاء فإن صح فأصله طأ فأبدل من الهمزه هاء و معناه طأ الأرض بقدميك جميعا فقد روى أن النبى صلى الله عليه و آله كان يرفع إحدى رجليه فى الصلاه ليزيد تعبه فأنزل الله طه ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى فوضعها و روى ذلك عن أبى عبد الله عليه السلام و قال قتاده كان يصلى الليل كله و يعلق صدره بحبل حتى لا يغلبه النوم فأمره الله سبحانه أن يخفف عن نفسه و ذكر أنه ما أنزل عليه الوحى ليتعب كل هذا التعب. (۳) قوله تعالى ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى قال البيضاوى ما أنزلناه عليك لتتعب بفرط تأسفك على كفر قريش إذ ما عليك إلا أن تبلغ أو بكثره الرياضه و كثره التهجد و القيام على ساق و الشقاء شائع بمعنى التعب و قيل رد و تكذيب للكفره فإنهم لما رأوا كثره عبادته قالوا إنك لتشقى بترك ديننا و إن القرآن أنزل عليك لتشقى به إِلَّا تَذْكِرَةً لكن تذكيرا و انتصابه على الاستثناء المنقطع لِمَنْ يَخْشى لمن فى قلبه خشيه و رقه يتأثر بالإنذار أو لمن علم الله منه أنه يخشى بالتخويف منه فإنه المنتفع به. (۴)

۱- مجمع البيان ۶: ۴۶۲.

۲- و قال الكلبى: هى بلغه عك، و أنشد لتميم بن نويره:

۳- مجمع البيان ۷: ۲.

۴- أنوار التنزيل ۲: ۵۰.

قوله تعالی وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ قیل أی و صل و أنت حامد لربک علی هدایته و توفیقه أو نزهه عن الشرک و عن سائر ما یضیفون إلیه من النقائص حامدا له علی ما میزک بالهدی معترفا بأنه المولی للنعم کلها قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ یعنی الفجر وَ قَبْلَ غُرُوبِها یعنی الظهر و العصر لأنهما فی آخر النهار (۱) أو العصر وحده وَ مِنْ آناءِ اللَّیْلِ ساعاته فَسَبِّحْ یعنی المغرب و العشاء و قیل صلاه اللیل وَ أَطْرافَ النَّهارِ تکریر لصلاتی الصبح و المغرب إراده الاختصاص أو أمر بصلاه الظهر فإنه نهایه النصف الأول من النهار و بدایه النصف الأخیر لَعَلَّکَ تَرْضی أی سبح فی هذه الأوقات طمعا أن تنال عند الله ما به ترضی نفسک وَ لا تَمُدَّنَّ عَیْنَیْکَ أی نظر عینیک إِلی ما مَتَّعْنا بِهِ استحسانا و تمنیا أن یکون لک مثله أَزْواجاً مِنْهُمْ أصنافا من الکفره زَهْرَهَ الْحَیاهِ الدُّنْیا الزهره الزینه و البهجه منصوب بمحذوف دل علیه متعنا أو به علی تضمینه معنی أعطینا لِنَفْتِنَهُمْ فِیهِ أی لنبلوهم و نختبرهم فیه أو لنعذبهم فی الآخره بسببه وَ رِزْقُ رَبِّکَ و ما ادخره لک فی الآخره أو ما رزقک من الهدی و النبوه خَیْرٌ مما منحهم فی الدنیا وَ أَبْقی فإنه لا ینقطع. (۲) وَ أْمُرْ أَهْلَکَ بِالصَّلاهِ قال الطبرسی أی أهل بیتک و أهل دینک بالصلاه روی أبو سعید الخدری قال لما نزلت هذه الآیه کان رسول الله صلی الله علیه و آله یأتی باب فاطمه و علی تسعه أشهر وقت کل صلاه (۳) فیقول الصلاه یرحمکم الله إِنَّما یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً و رواه ابن عقده من طرق کثیره عن أهل البیت علیهم السلام و عن غیرهم مثل أبی برده (۴) و أبی رافع.

و قال أبو جعفر علیه السلام أمره الله تعالی أن یخص أهله دون الناس لیعلم الناس أن لأهله عند الله منزله لیست للناس فأمرهم مع الناس عامه و أمرهم خاصه.

ص: ۲۰۳

۱- فی المصدر: من آخر النهار.

۲- أنوار التنزیل ۲: ۷۳.

۳- فی المصدر: وقت کل صلاه، و فیه: رحمکم اللّه.

۴- فی المصدر: أبی برزه.

وَ اصْطَبِرْ عَلَيْها أى و اصبر على فعلها و على أمرهم بها لا نَسْئَلُكَ رِزْقاً لخلقنا و لا لنفسك بل كلفناك للعباده و أداء الرساله و ضمنا رزق جميع العباد نَحْنُ نَرْزُقُكَ الخطاب للنبى صلى الله عليه و آله و المراد به جميع الخلق أى نرزق جميعهم و لا نسترزقهم وَ الْعاقِبَةُ لِلتَّقْوى أى العاقبه المحموده لأهل التقوى. (۱) قوله تعالى وَ اخْفِضْ جَناحَكَ أى لين جانبك لهم مستعار من خفض الطائر جناحه إذا أراد أن ينحط الَّذِي يَراكَ حِينَ تَقُومُ أى إلى التهجد أو للإنذار وَ تَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ أى ترددك فى تصفح أحوال المتهجدين كما روى أنه صلى الله عليه و آله لما نسخ فرض قيام الليل طاف تلك الليله ببيوت أصحابه لينظر ما يصنعون حرصا على كثره طاعاتهم فوجدها كبيوت الزنابير لما سمع من دندنتهم (۲) بذكر الله و التلاوه أو تصرفك فيما بين المصلين بالقيام و الركوع و السجود و القعود إذا أمهم. (۳) قال الطبرسى و قيل معناه و تقلبك فى أصلاب الموحدين من نبى إلى نبى حتى أخرجك نبيا (۴) و هو المروى عن أبى جعفر و أبى عبد الله عليه السلام قالا فى أصلاب النبيين نبى بعد نبى حتى أخرجه من صلب أبيه من نكاح غير سفاح من لدن آدم. (۵) قوله تعالى إِنَّ الصَّلاةَ تَنْهى عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْكَرِ أى سبب للانتهاء عن المعاصى حال الاشتغال بها و غيرها من حيث إنها تذكر الله و تورث للنفس خشيه منه أو الصلاه الكامله هى التى تكون كذلك فإن لم تكن كذلك فكأنها ليست بصلاه

كما روى الطبرسى (۶) مرسلا عن أبى عبد الله عليه السلام قال من أحب أن يعلم أ قبلت صلاته أم لم

۱- مجمع البيان ۷: ۳۷.

۲- دندن الرجل: نغم و لم يفهم منه كلام.

۳- الظاهر أنّه مصحف، و الصحيح أممتهم بلفظه الخطاب.

۴- رواه عن ابن عبّاس فى روايه عطاء و عكرمه.

۵- مجمع البيان ۷: ۲۰۷.

۶- مجمع البيان ۸: ۲۸۵.

تقبل فلينظر هل منعته صلاته عن الفحشاء و المنكر فبقدر ما منعته قبلت منه.

وَ لَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ أى ذكر الله إياكم برحمته أكبر من ذكركم إياه بطاعته أو ذكر العبد لله فى جميع الأحوال أكبر الطاعات أو أكبر فى النهى عن الفحشاء و المنكر و سيأتى لها فى كتاب الإمامه تأويلات أخر.

قوله تعالى فَاصْبِرْ أى على أذاهم إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ بنصرتك و إظهار دينك على الدين كله حَقٌّ وَ لا يَسْتَخِفَّنَّكَ أى و لا يحملنك على الخفه و القلق الَّذِينَ لا يُوقِنُونَ بتكذيبهم.

قوله تعالى وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيراً على سائر الأمم وَ لا تُطِعِ الْكافِرِينَ وَ الْمُنافِقِينَ تهييج له على ما هو عليه مخالفتهم وَ دَعْ أَذاهُمْ أى إيذاءهم إياك و لا تحتفل به (۱) أو إيذاؤك إياهم مجازاه و مؤاخذه على كفرهم و لذلك قيل إنه منسوخ وَ كَفى بِاللَّهِ وَكِيلًا موكولا إليه الأمر فى الأحوال كلها قوله تعالى فَلا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَراتٍ أى فلا تهلك نفسك عليهم للحسرات على غيهم و إصرارهم على التكذيب إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِما يَصْنَعُونَ فيجازيهم عليه.

قوله تعالى وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ قال البيضاوى رد لقولهم إن محمدا شاعر أى ما علمناه الشعر بتعليم القرآن فإنه غير مقفى و لا موزون و ليس معناه ما يتوخاه (۲) الشعراء من التخييلات المرغبه و المنفره وَ ما يَنْبَغِي لَهُ و ما يصح له الشعر و لا يتأتى له إن أراد قرضه على ما اختبرتم طبعه نحوا من أربعين سنه و قوله:

أنا النبى لا كذب***أنا ابن عبد المطلب

***

و قوله:

هل أنت إلا إصبع دميت***و فى سبيل الله ما لقيت

***

اتفاقى من غير تكلف و قصد منه إلى ذلك و قد يقع مثله كثيرا فى تضاعيف المنثورات على أن الخليل ما عد المشطور من الرجز شعرا و روى أنه حرك الباءين و

۱- أى لا تبال به و لا تهتم له.

۲- وخى الامر: تطلبه دون سواه.

كسر التاء الأولى بلا إشباع و سكن الثانيه و قيل الضمير للقرآن أى و ما يصح للقرآن أن يكون شعرا. (۱) و فى قوله تعالى وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِکَ و أقبل على أمر دينك و تدارك فرطاتك بترك الأولى (۲) و الاهتمام بأمر العدى بالاستغفار فإنه تعالى كافيك فى النصر و إظهار الأمر وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ بِالْعَشِيِّ وَ الْإِبْكارِ و دم على التسبيح و التحميد لربك و قيل صل لهذين الوقتين إذ كان الواجب بمكه ركعتان (۳) بكره و ركعتان عشاء. (۴) و فى قوله تعالى وَ لا تَسْتَوِی الْحَسَنَهُ وَ لَا السَّيِّئَهُ أى فى الجزاء و حسن العاقبه ادْفَعْ أى السيئه حيث اعترضتك بِالَّتِی هِيَ أَحْسَنُ منها و هى الحسنه أو بأحسن ما يمكن رفعها به من الحسنات فَإِذَا الَّذِی بَيْنَکَ وَ بَيْنَهُ عَداوَهٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ أى إذا فعلت ذلك صار عدوك المشاق مثل الولى الشفيق وَ ما يُلَقَّاها أى هذه السجيه و هى مقابله الإساءه بالإحسان إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا فإنها تحبس النفس عن الانتقام وَ ما يُلَقَّاها إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ من الخير و كمال النفس و قيل الحظ العظيم الجنه وَ إِمَّا يَنْزَغَنَّکَ مِنَ الشَّيْطانِ نَزْغٌ أى نخس (۵) شبه به وسوسته لأنها بعث على ما لا ينبغى كالدفع بما هو أسوأ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ من شره و لا تطعه إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ لاستعاذتك الْعَلِيمُ بنيتك أو بصلاحك. (۶) و فى قوله تعالى وَ قِيلِهِ عطف على الساعه (۷) أى و قول الرسول فَاصْفَحْ عَنْهُمْ فأعرض عن دعوتهم آيسا عن إيمانهم وَ قُلْ سَلامٌ تسلم منكم و متاركه فَسَوْفَ

۱- أنوار التنزيل ۲: ۳۱۶.

۲- فى المصدر: كترك الأولى.

۳- الصحيح كما فى المصدر: ركعتين بكره، و ركعتين عشاء.

۴- أنوار التنزيل ۲: ۳۷۸.

۵- أى ازعاج و تهييج.

۶- أنوار التنزيل ۲: ۳۸۹.

۷- فى قوله تعالى: (وَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَهِ) منه قدّس سرّه.

يَعْلَمُونَ تسليه للرسول و تهديد لهم. (۱) و فى قوله تعالى وَ لا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ أى لكفار قريش بالعذاب فإنه نازل بهم فى وقته لا محاله كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ ما يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا ساعَةً مِنْ نَهارٍ استقصروا من هوله مده لبثهم فى الدنيا حتى يحسبونها ساعه بَلاغٌ أى هذا الذى وعظتم به أو هذه السوره كفايه أو تبليغ من الرسول صلى الله عليه و آله. (۲) قوله تعالى فَاعْلَمْ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا اللَّهُ قال الطبرسى رحمه الله أى أقم على هذا العلم و اثبت عليه و قيل يتعلق بما قبله أى إذا جاءتهم الساعه فاعلم أنه لا إله إلا الله أى يبطل الممالك (۳) عند ذلك فلا ملك و لا حكم لأحد إلا الله و قيل إن هذا إخبار بموته أى فاعلم أن الحى الذى لا يموت هو الله وحده و قيل إنه صلى الله عليه و آله كان ضيق الصدر من أذى قومه فقيل له فاعلم أنه لا كاشف لذلك إلا الله وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ الخطاب له و المراد به الأمه (۴) و قيل المراد به الانقطاع إلى الله تعالى فإن الاستغفار عباده يستحق به الثواب وَ اللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَ مَثْواكُمْ أى متصرفكم فى أعمالكم فى الدنيا و مصيركم فى الآخره إلى الجنه أو إلى النار و قيل متقلبكم فى أصلاب الآباء إلى أرحام الأمهات وَ مَثْواكُمْ أى مقامكم فى الأرض و قيل مُتَقَلَّبَكُمْ من ظهر إلى بطن وَ مَثْواكُمْ فى القبور و قيل متصرفكم بالنهار (۵) و مضجعكم بالليل. (۶) و قال البيضاوى فى قوله تعالى وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ أى نزهه عن العجز عما يمكن و الوصف بما يوجب التشبيه حامدا له على ما أنعم عليك من إصابه الحق و غيرها قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَ الْغُرُوبِ يعنى الفجر و العصر وَ مِنْ آناءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ أى

۱- أنوار التنزيل ۲: ۴۱۵.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۴۳۳.

۳- فى المصدر: يبطل الملك.

۴- زاد فى المصدر: و انما خوطب بذلك لتسنن امته بسنته.

۵- فى المصدر: متصرفكم فى النهار.

۶- مجمع البيان ۹: ۱۰۲ و ۱۰۳.

و سبحه بعض الليـل وَ أَدْبارَ السُّجُودِ و أعقاب الصـلاه و قيل المراد بالتسبيـح الصـلاه فالصـلاه قبل الطلوع الصبـح و قبل الغروب الظهر و العصـر و من الليل العشاءان و التهجـد وَ أَدْبارَ السُّجُودِ النوافل بعد المكتوبات و قيل الوتر بعد العشاء. (۱) و قال الطبرسى رحمه الله: وَ أَدْبـارَ السُّجُودِ فيه أقوال أحـدها أن المراد به الركعتـان بعـد المغرب وَ إِدْبـارَ النُّجُومِ الركعتـان قبل الفجر عن على و الحسن بن على عليهم السلام.

و ثانيها أنه التسبيح بعد كل صلاه.

و ثالثها أنه النوافل بعد المفروضات.

و رابعهـا أنـه الـوتر من آخر الليـل و روى (۲) ذلـك عن أبى عبـد الله عليه السـلام. (۳) قوله تعـالى وَ مـا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ قـال البيضاوى أى بمسلط (۴) تقسـرهم على الإيمان أو تفعل بهم ما تريد و إنما أنت داع. (۵) و فى قوله تعـالى وَ اصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ بإمهالهم و إبقائك فى عنائهم فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنا فى حفظنا بحيث نراك و نكلؤك وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ عن أى مكان قمت أو من منامـك أو إلى الصـلاه وَ مِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ فإن العباده فيه أشق على النفس و أبعـد عن الرئاء وَ إِدْبارَ النُّجُومِ و إذا أدبرت النجوم من آخر الليل. (۶) و قال الطبرسـى رحمه الله: يعنى الركعتين قبل صـلاه الفجر و هو المروى عن أبى جعفر و أبى عبد الله عليه السلام. (۷)

ص: ۲۰۸

۱- أنوار التنزيل ۲: ۴۶۰ و ۴۶۱.

۲- المصدر خال عن العاطف.

۳- مجمع البيان ۹: ۱۵۰.

۴- فى المصدر: بمتسلط. أقول: القسر: القهر و الاكراه على أمر.

۵- أنوار التنزيل ۲: ۴۶۱.

۶- أنوار التنزيل ۲: ۴۷۱.

۷- مجمع البيان ۹: ۱۷۰.

و قال البيضاوی فی قوله تعالی ن من أسماء الحروف و قیل اسم الحوت و المراد به الجنس أو الیهموت و هو الذی علیه الأرض أو الدواه فإن بعض الحیتان یستخرج منه شی ء أسود یکتب به. (۱) و قال الطبرسی روی مرفوعا إلی النبی صلی الله علیه و آله قال هو نهر فی الجنه قال الله له کن مدادا فجمد و کان أبیض من اللبن و أحلی من الشهد ثم قال للقلم اکتب فکتب القلم ما کان و ما هو کائن إلی یوم القیامه عن أبی جعفر الباقر علیه السلام. (۲) وَ الْقَلَمِ قال البیضاوی هو الذی خط اللوح أو الذی یخط به أقسم به لکثره فوائده وَ ما یَسْطُرُونَ و ما یکتبون و الضمیر للقلم بالمعنی الأول علی التعظیم أو بالمعنی (۳) الثانی علی إراده الجنس و إسناد الفعل إلی الآله و إجرائه (۴) مجری أولی العلم لإقامته مقامه أو لأصحابه أو للحفظه و ما مصدریه أو موصوله ما أَنْتَ بِنِعْمَهِ رَبِّکَ بِمَجْنُونٍ جواب القسم و المعنی ما أنت بمجنون منعما علیک بالنبوه و حصافه (۵) الرأی وَ إِنَّ لَکَ لَأَجْراً علی الاحتمال أو الإبلاغ غَیْرَ مَمْنُونٍ مقطوع أو ممنون به علیک من الناس فإنه تعالی یعطیک بلا توسط وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ إذ تحتمل من قومک ما لا یحتمله أمثالک فَسَتُبْصِرُ وَ یُبْصِرُونَ بِأَیِّکُمُ الْمَفْتُونُ أیکم الذی فتن بالجنون و الباء مزیده أو بأیکم الجنون علی أن الْمَفْتُونُ مصدر أو بأی الفریقین منکم الجنون أ بفریق المؤمنین أو بفریق الکافرین أی فی أیهما (۶) من یستحق هذا الاسم فَاصْبِرْ لِحُکْمِ رَبِّکَ و هو إمهالهم و تأخیر نصرتک علیهم وَ لا تَکُنْ کَصاحِبِ

۱- أنوار التنزیل ۲: ۵۳۷.

۲- مجمع البیان ۱۰: ۳۳۲، أقول: ذکر الطبرسیّ زائدا علی ما قال البیضاوی: أنه اسم من أسماء السوره، و قیل: هو حرف من حروف الرحمن، و قیل: لوح من نور.

۳- فی المصدر: و بالمعنی الثانی.

۴- فی المصدر: و إجراؤه.

۵- أی جوده الرأی.

۶- فی المصدر: فی أیهما یوجد من یستحق هذا الاسم.

الْحُوتِ یونس إِذْ نـادی فی بطن الحوت وَ هُوَ مَكْظُومٌ مملو غیظا فی الضـجره فتبتلی ببلاـئه. (۱) و قال الطبرسـی رحمه الله إِنَّكَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ أی علی دین عظیم و قیل معناه أنک متخلق بأخلاق الإسلام و علی طبع كریم و قیل سمی خلقه عظیما لاجتماع مكارم الأخلاق فیه و یعضده

ما روی عنه صلی الله علیه و آله أنه قال إنما بعثت لأتمم مكارم الأخلاق.

و قال صلی الله علیه و آله أدبنی ربی فأحسن تأدیبی.

و قال و أخبرنی السید أبو الحمد مهدی بن نزار الحسینی عن أبی القاسم الحسكانی بإسناده (۲) عن الضحاک بن مزاحم قال لما رأت قریش تقـدیم النبی صـلی الله علیه و آله علیـا علیه السـلام و إعظامه له نالوا من علی علیه السـلام و قالوا قـد افتتن به محمد صلی الله علیه و آله فأنزل الله تعالی ن وَ الْقَلَمِ وَ ما یَسْـطُرُونَ قسم أقسم الله به ما أَنْتَ یا محمـد بِنِعْمَهِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ وَ إِنَّكَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ یعنی القرآن إلی قوله بِمَنْ ضَـلَّ عَنْ سَبِیلِهِ و هم النفر الـذین قـالوا مـا قـالوا وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَـدِینَ علی بن أبی طـالب علیهما السلام. (۳).

و قال البیضاوی فی قوله تعالی مُلْتَحَداً أی منحرفا و ملتجئا إِلَّا بَلاغاً مِنَ اللَّهِ اسـتثناء من قوله لا أَمْلِكُ فإن التبلیغ إرشاد و إنفاع أو مـن مُلْتَحَـداً و رِسالاـتِهِ عطـف علی بَلاغـاً مِـنَ اللَّهِ وَ مَـنْ یَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُـولَهُ فی الأـمر بالتوحیـد إذ الكلاـم فیه حَـتَّی إِذا رَأَوْا ما یُوعَـدُونَ فی الـدنیا كوقعه بـدر أو فی الآـخره قُلْ إِنْ أَدْرِی أی ما أدری أَمْ یَجْعَلُ لَهُ رَبِّی أَمَـداً غایه یطول مـدتها كأنه لما سـمع المشركون حَتَّی إِذا رَأَوْا ما یُوعَدُونَ قالوا متی یكون إنكارا فقیل قل إنه كائن لا محاله و لكن لا أدری وقته فَلا یُظْهِرُ فلا یطلع

۱- أنوار التنزیل ۲: ۵۳۷ و ۵۳۸ و ۵۴۱ و فیه: من الضجره.

۲- الاسـناد هكذا: الحسـكانی قال: حدّثنا أبو عبد اللّه الشـیرازی قال: حدّثنا أبو بكر الجرجانی قال: حدّثنا أبو أحمد البصری قال حـدّثنی عمرو بن محمّد بن تركی، قال: حدّثنا محمّد بن الفضل، قال حدّثنا محمّد بن شـعیب، عن عمرو بن شـمر، عن دلهم بن صالح، عن الضحّاک بن مزاحم.

۳- مجمع البیان ۱۰: ۳۳۳ و ۳۳۴.

عَلى غَيْبِهِ أَحَداً أی علی الغيب المخصوص به علمه إِلَّا مَنِ ارْتَضى يعلم بعضه حتی يكون له معجزه مِنْ رَسُولٍ بيان لمن.

فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ من بين يدی المرتضی وَ مِنْ خَلْفِهِ رَصَداً حرسا من الملائكه يحرسونه من اختطاف الشياطين و تخاليطهم لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا أی ليعلم النبی الموحی إليه أن قد أبلغ جبرئيل و الملائكه النازلون بالوحی أو ليعلم الله أن أبلغ (۱) الأنبياء بمعنی ليتعلق علمه به موجودا رِسالاتِ رَبِّهِمْ كما هی محروسه عن التغيير وَ أَحاطَ بِما لَدَيْهِمْ بما عند الرسل وَ أَحْصى كُلَّ شَيْ ءٍ عَدَداً حتی القطر و الرمل (۲) و فی قوله تعالی يا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ قُمِ اللَّيْلَ أی قم إلی الصلاه أو داوم عليها إِلَّا قَلِيلًا نِصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا أَوْ زِدْ عَلَيْهِ الاستثناء من الليل و نصفه بدل من قليلا و قلته بالنسبه إلی الكل و التخيير بين قيام النصف و الزائد عليه كالثلثين و الناقص عنه كالثلث أو نصفه بدل من الليل و الاستثناء منه و الضمير فی منه و عليه للأقل من النصف كالثلث فيكون التخيير بينه و بين الأقل منه كالربع و الأكثر منه كالنصف أو للنصف و التخيير بين أن يقوم أقل منه علی البت و أن يختار أحد الأمرين من الأقل و الأكثر أو الاستثناء من أعداد الليل فإنه عام و التخيير بين قيام النصف و الناقص عنه و الزائد عليه وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا اقرأه علی تؤده و تبيين حروف بحيث يتمكن السامع من عدها إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا يعنی القرآن فإنه لما فيه من التكاليف الشاقه ثقيل علی المكلفين أو رصين لرزانه لفظه و متانه معناه أو ثقيل علی المتأمل فيه لافتقاره إلی مزيد تصفيه للسر و تحديد للنظر (۳) أو ثقيل فی الميزان أو علی الكفار و الفجار أو ثقيل تلقيه لقول عائشه رأيته ينزل عليه الوحی فی اليوم

۱- فی المصدر: أن قد أبلغ.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۵۵۶ و ۵۵۷.

۳- فی المصدر: و تجريد للنظر.

الشدید البرد فینفصم عنه (۱) و إن جبینه لیرفض (۲) عرقا إِنَّ ناشِئَةَ اللَّیْلِ إن النفس التی تنشأ من مضجعها إلی العباده من نشأ من مکـانه إذا نهض أو قیام اللیل علی أن الناشـئه له أو العباده التی تنشأ باللیل أی تحـدث أو ساعات اللیل فإنها تحـدث واحـده بعد أخری أو ساعاتها الأول من نشأت إذا ابتدأت هِیَ أَشَدُّ وَطْئاً أی کلفه أو ثبات قدم وَ أَقْوَمُ قِیلًا و أسد مقالا أو أثبت قراءه لحضور القلب و هـدوء الأصوات (۳) إِنَّ لَـکَ فِی النَّهـارِ سَـبْحاً طَوِیلًا تقلبا فی مهامک و اشـتغالا بها فعلیک بالتهجـد فإن مناجات الحق تسـتدعی فراغـا وَ اذْکُرِ اسْمَ رَبِّکَ و دم علی ذکره لیلا و نهارا وَ تَبَتَّلْ إِلَیْهِ تَبْتِیلًا و انقطع إلیه بالعباده و جرد نفسک عما سواه رَبُّ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ خبر محذوف أو مبتدأ خبره لا إِلهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَکِیلًا مسبب عن التهلیله (۴) فإن توحده بالألوهیه یقتضی أن توکل إلیه الأمور وَ اصْبِرْ عَلی ما یَقُولُونَ من الخرافات وَ اهْجُرْهُمْ هَجْراً جَمِیلًا بأن تجانبهم و تداریهم و لا تکافیهم و تکل أمرهم إلی الله کما قال وَ ذَرْنِی وَ الْمُکَذِّبِینَ دعنی و إیاهم و کل إلی أمرهم أُولِی النَّعْمَهِ أرباب التنعم یرید صنادید قریش وَ مَهِّلْهُمْ قَلِیلًا زمانا أو إمهالا إِنَّ رَبَّکَ یَعْلَمُ أَنَّکَ تَقُومُ أَدْنی مِنْ ثُلُثَیِ اللَّیْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ استعار الأدنی للأقل لأن الأقرب إلی الشی ء أقل بعدا منه و نصفه و ثلثه عطف علی أدنی.

وَ طـائِفَهٌ مِنَ الَّذِینَ مَعَـکَ و یقوم ذلک جماعه من أصـحابک وَ اللَّهُ یُقَـدِّرُ اللَّیْلَ وَ النَّهارَ لا یعلم مقادیر ساعاتهما کما هی إلا الله عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ أی لن تحصوا تقدیر الأوقات و لن تسـتطیعوا ضبط الساعات فَتابَ عَلَیْکُمْ بالترخیص فی ترک القیام المقدور (۵) و رفع التبعه

ص: ۲۱۲

۱- أی فیقطع عنه.

۲- أی یسیل و یرشش.

۳- أی سکونها.

۴- فی المصدر: التهلیل.

۵- فی المصدر: القیام المقدر.

فیه فَاقْرَؤُا ما تَیَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ فصلوا ما تیسر علیکم من صلاه اللیل عبر عن الصلاه بالقراءه کما عبر عنها بسائر أرکانها قیل کان التهجد واجبا علی التخییر المذکور فعسر علیهم القیام به فنسخ به ثم نسخ هذا بالصلوات الخمس أو فاقرءوا القرآن بعینه کیفما تیسر علیکم عَلِمَ أَنْ سَیَکُونُ مِنْکُمْ مَرْضی استئناف یبین حکمه أخری مقتضیه للترخیص و التخفیف و لذلک کرر الحکم مرتبا علیه و قال وَ آخَرُونَ یَضْرِبُونَ فِی الْأَرْضِ یَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ و الضرب فی الأرض ابتغاء للفضل أو المسافره للتجاره و تحصیل العلم. (۱) یا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ أی المتدثر و هو لابس الدثار و سیأتی القول فیه قُمْ من مضجعک أو قم قیام عزم و جد فَأَنْذِرْ مطلق للتعمیم أو مقدر بمفعول دل علیه قوله وَ أَنْذِرْ عَشِیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ وَ رَبَّکَ فَکَبِّرْ و خصص ربک بالتکبیر و هو وصفه بالکبریاء عقدا و قولا وَ ثِیابَکَ فَطَهِّرْ من النجاسات فإن التطهیر واجب فی الصلاه محبوب فی غیرها و ذلک بغسلها أو بحفظها عن النجاسه کتقصیرها مخافه جر الذیول فیها و هو أول ما أمر به من رفض العادات المذمومه أو طهر نفسک من الأخلاق و الأفعال الذمیمه (۲) أو فطهر دثار النبوه عما یدنسه من الحقد و الضجر و قله الصبر وَ الرُّجْزَ فَاهْجُرْ و اهجر العذاب بالثبات علی هجر ما یؤدی إلیه من الشرک و غیره من القبائح وَ لا تَمْنُنْ تَسْتَکْثِرُ و لا تعط مستکثرا نهی عن الاستغزار و هو أن یهب شیئا طامعا فی عوض أکثر نهی تنزیه أو نهیا خاصا به صلی الله علیه و آله أو لا تمنن علی الله بعبادتک مستکثرا إیاها أو علی الناس بالتبلیغ مستکثرا به الأجر منهم أو مستکثرا إیاه وَ لِرَبِّکَ و لوجهه أو أمره فَاصْبِرْ فاستعمل الصبر أو فاصبر علی مشاق التکالیف و أذی المشرکین. (۳) و فی قوله تعالی وَ لا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِماً أَوْ کَفُوراً أی کل واحد من مرتکب

۱- أنوار التنزیل ۲: ۵۵۷- ۵۶۰.

۲- فی المصدر: من الأخلاق الذمیمه و الافعال الدنیه. و زاد بعد ذلک فیکون أمرا باستکمال القوّه العملیه بعد أمره باستکمال القوّه النظریه و الدعاء إلیه.

۳- أنوار التنزیل ۲: ۵۶۰ و ۵۶۱.

الإثم الداعی لک إلیه و من الغالی فی الکفر الداعی إلیه وَ اذْکُرِ اسْمَ رَبِّکَ بُکْرَةً وَ أَصِیلًا أی و داوم علی ذکره أو دم علی صلاه الفجر و الظهر و العصر فإن الأصیل یتناول وقتیهما وَ مِنَ اللَّیْلِ فَاسْجُدْ لَهُ و بعض اللیل فصل له و لعل المراد به صلاه المغرب و العشاء وَ سَبِّحْهُ لَیْلًا طَوِیلًا و تهجد له طائفه طویله من اللیل (۱).

**[ترجمه]طبرسی می گوید: در «فَبِما رَحْمَةٍ» «ما» زائده است، «مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ» یعنی نرم‌خویی تو با آنان از جمله موجبات گرویدن آنان به دین بود «وَ لَوْ کُنْتَ فَظًّا» یعنی سختگیر و بدخُلق «غَلِیظَ الْقَلْبِ» یعنی سنگ‌دل و نامهربان «لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِکَ» یارانت از گِردت می‌پاشیدند، «فَاعْفُ عَنْهُمْ» به خاطر آن‌چه که میان تو و آنان است، «وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ» به خاطر آن‌چه که میان من و آنان است، «وَ شاوِرْهُمْ فِی الْأَمْرِ» یعنی نظرات آنان را جویا شو و از آن‌چه در نظر دارند آگاه شو. به سبب استغنای پیامبر صلی الله علیه و آله به پشتوانه وحی، درباره فایده مشورت حضرت با آنان اختلاف نظر وجود دارد:

بنا به نظر اول این به خاطر پالودن دل‌های آنان و همنوایی و ارج نهادن به آنان بوده و دوم بدان خاطر بوده که امت پیامبر صلی الله علیه و آله در انجام مشورت از ایشان پیروی کنند و این کار را یک کمبود نپندارند، همچنان‌که خداوند در مدح آنان فرمود: «وَأَمْرُهُمْ شُوری بَیْنَهُمْ» - . الشوری: ۳۸ - {و کارشان در میانشان مشورت است.} و سوم این‌که به هر دو دلیل بوده، هم ارج نهادن به یاران خود و هم پیروی امت از حضرت در انجام این کار.

چهارم بدان خاطر که آنان را با مشورت امتحان کند تا خیرخواه از بدخواه جدا شود.

پنجم آن‌که در امور دنیا و حیله‌های جنگ و رویارویی با دشمن و اموری از این دست ممکن است حضرت از آراء آنان کمک بخواهد. «فَإِذا عَزَمْتَ» یعنی چون دلت بر انجام و پیشبرد کار استوار شد؛ از امام جعفر صادق علیه السلام و نیز از جابر بن یزید روایت شده که «فإذا عزمتُ» با ضمّ است یعنی چون من برایت تصمیم گرفتم و با تو موافق شدم و راهنمایی‌ات کردم «فَتَوَکَّلْ عَلَی اللَّهِ» یعنی به خدا تکیه کن و به او اعتماد کن و کار خود را به او بسپار. در این آیه دلالتی هست بر اختصاص یافتن پیامبرمان صلی الله علیه و آله به ویژگی‌های والای اخلاقی و کردارهای نیک.

ص: ۱۹۸

در کار پیامبر صلی الله علیه و آله شگفت آن‌جاست که ایشان بیش از همه مردم مسبّبات خودبرتربینی را داشته اما بیش از همه فروتن بوده است، چراکه پیامبر صلی الله علیه و آله والاتبارترین و نژاده‌ترین و سخاوتمندترین و دلاورترین و پاک‌ترین و شیواترین مردم بوده و این‌ها همه از مسبّبات خودبرتربینی است، با این وجود پیامبر صلی الله علیه و آله چنان فروتن بوده که جامه خود را وصله می‌زده و پای‌افزار خود را پینه می‌زده و سوار الاغ می‌شده و به شتر علوفه می‌داده و دعوت بردگان را می... پذیرفته و بر زمین می‌نشسته و روی زمین غذا می‌خورده و بی هیچ نکوهش و تُرش‌رویی و توبیخ مردم را سوی خداوند فرامی‌خوانده است؛ چه خوب گفته آن‌که در مدح ایشان گفته:

«هیچ ناقه‌ای انسانی نیکوکارتر و خوش‌قول‌تر از محمد صلی الله علیه و آله بر پشت خود سوار نکرده است.»

کلام حق تعالی «قُلْ لا أَقُولُ لَکُمْ عِنْدِی خَزائِنُ اللَّهِ» یعنی گنجینه‌های رحمت خدا و مقدّرات الهی یا رزق و روزی آفریدگان،

«وَ لا أَعْلَمُ الْغَيْبَ» غيبى كه مختصّ به علم خداوند متعال است و من تنها آن‌چه را مى‌دانم كه او به من آموخته، «وَ لا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ» يعنى من بر كارى كه فرشتگان مى‌كنند توانا نيستم تا امر الهى و غيب خداوندى را همچنان‌كه فرشتگان مى‌بينند ببينم، «إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما يُوحى إِلَيَ» يعنى من شما را فقط از آن‌چه خداوند به من وحى مى‌كند آگاه مى‌سازم - . مجمع البيان ۴: ۳۰۴ - .

حاصل اين است كه من نمى‌توانم هيچ معجزه و نشانه‌اى براى شما بياورم جز آن‌چه كه خداوند مرا بر انجام آن توانا مى‌گرداند و به من رخصت مى‌دهد و من هيچ نمى‌دانم جز آن‌چه را كه خداوند به من آموخته و از جانب خودم هيچ چيز نمى‌دانم و همه دانش من از طريق الهام يا وحى از سوى خداوند متعال است، من نمى‌گويم از صفات بشرى همچون خوردن و آشاميدن و غيره مبرّا هستم.

طبرسى مى‌گويد: «خُذِ الْعَفْوَ» «عفو» به معناى باقيمانده مال مردم بوده يعنى آن‌چه كه پس از نفقه زياد مى‌آمده؛ رسول خدا صلى الله عليه و آله زياده اموال مردم را مى‌گرفته و درباره اين زياده هيچ قرارى نبوده سپس آيه زكات نازل مى‌شود و با آن آيه اين كار نسخ مى‌شود. نيز گفته‌اند «خُذِ الْعَفْوَ» يعنى در رابطه با اخلاق مردم همان ويژگى‌هاى ميسّر را بپذير.

ص: ۱۹۹

همچنين گفته شده «عفو» يعنى پذيرفتن عذر از انسانى كه عذر مى‌آورد يعنى ترك بازخواست به خاطر رفتار بد «وَ أْمُرْ بِالْعُرْفِ» يعنى به معروف كه عبارت است از هر آن‌چه نزد عقل يا شرع نيك شمرده مى‌شود، «وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجاهِلِينَ» يعنى چون بر آنان حجت آوردى و از پذيرش آنان نااميد شدى از آنان رُخ برتاب و با خيره‌سرى با آنان رويارويى مكن، براى حفظ منزلت خود. در كلام حق تعالى «وَ مِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَ يَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ» «اُذن» يعنى كسى كه هر چه را به او گفته مى‌گويند مى‌شنود و به آن گوش مى‌سپارد و مى‌پذيرد، «قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ» منظور از «اُذن» در اين‌جا اين است كه پيامبر صلى الله عليه و آله آن چيزى را مى‌شنود كه برايتان خوب است يعنى وحى را، و يا يعنى پيامبر صلى الله عليه و آله سخن خوبى را مى‌شنود و به آن عمل مى‌كند. برخى «أذنٌ خيرٌ لكم» را با رفع و تنوين در هر دو خوانده‌اند كه در اين صورت يعنى شنونده بودن پيامبر صلى الله عليه و آله به صلاح شماست چون عذرتان را مى‌پذيرد و به سخنتان گوش مى‌دهد، اگر عذرتان را نمى‌پذيرفت بى‌شك برايتان بد مى‌شد، حال چگونه به‌خاطر صفتى كه برايتان خوب است از او خُرده مى‌گيريد؟ «يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ» اين‌كه زودباور است ضررى به او نمى‌رساند زيرا او شنونده خير است و تنها خير حقيقى را كه از جانب خداوند مى‌رسد مى‌پذيرد و اخبارى را كه مومنان به او مى‌دهند باور مى‌كند و مى‌پذيرد نه سخن منافقان را. نيز گفته‌اند «يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ»

يعنى آنان را در امنيت قرار مى‌دهد. «وَ رَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ» يعنى او براى آنان رحمت است زيرا آنان با هدايت او و دعايش در حق آنان به ايمان رسيده‌اند - . مجمع البيان ۵: ۴۴ - ۴۵ - .

كلام حق تعالى«وَ اصْبِرْ» يعنى در راه رسالتى كه ابلاغ مى‌كنى و آزارى كه مى‌بينى، «وَ ما صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ» يعنى با توفيق خداوند و آسان‌سازى امور از جانب او و انگيزش او در اين راه، «وَ لا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ» يعنى بر مشركان به اين خاطر كه از تو

روی برمی‌تابند چراکه این مایه پیروزی و موفقیت تو بر آنان است پس در این‌که از آنان روی برگیری هیچ سرزنشی بر تو نیست، «وَ لا تَکُ فِی ضَیْقٍ مِمَّا یَمْکُرُونَ» یعنی به خاطر نیرنگی که در کار تو و یارانت می‌کنند دل‌تنگ مباش چراکه خداوند نیرنگشان را بر گردن خودشان باز می‌گرداند - . مجمع البیان ۶: ۳۹۳ - .

کلام حق تعالی «فَلَعَلَّکَ باخِعٌ نَفْسَکَ عَلی آثارِهِمْ» یعنی سخت نگیر و خود را در پیگیری کارشان به کشتن مده، برای قومی که می گویند «لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعاً» - . اسراء / ۹۰ - {تا از زمین چشمه ای برای ما نجوشانی هرگز به تو ایمان نخواهیم آورد.}

ص: ۲۰۰

این سرکشی آنان بر پروردگارشان است. «إِنْ لَمْ یُؤْمِنُوا بِهذَا الْحَدِیثِ» یعنی به قرآن «أَسَفاً» یعنی از اندوه و افسوس - . مجمع البیان ۶: ۴۵۰ - .

کلام حق تعالی «فَلا تُمارِ فِیهِمْ» یعنی با کسانی که درگیر مسئله تعداد آن جوانان (اصحاب کهف) هستند جدال مکن، «إِلَّا مِراءً ظاهِراً» یعنی به جز با آن‌چه که ما درباره آنان برایت آشکار می‌کنیم یعنی به جز با حجت و دلیل و آگاهی از جانب خداوند سبحان، و یا به جز با جدالی در حضور و گواهیِ مردم زیرا اگر آنان را به دور از چشم مردم آگاه کنی بر تو دروغ می‌بندند و سخنت را با دروغ درمی‌آمیزند و ادعا می کنند خودشان می‌دانسته‌اند، زیرا این موضوع در دانش آنان مبهم است، «وَ لا تَسْتَفْتِ فِیهِمْ مِنْهُمْ أَحَداً» یعنی درباره اصحاب کهف و تعدادشان از هیچ یک از اهل کتاب خبر نگیر؛ روی سخن به پیامبر صلی الله علیه و آله است اما منظورش دیگران است، «وَ لا تَقُولَنَّ لِشَیْ ءٍ إِنِّی فاعِلٌ ذلِکَ غَداً إِلَّا أَنْ یَشاءَ اللَّهُ» تفسیر این آیه دو وجه دارد:

یکی خداوند سبحان پیامبر خود صلی الله علیه و آله را از این نهی کرده که بگوید من فردا کاری را انجام می‌دهم بدون این‌که این قول را به مشیّت خداوند مقیّد سازد و بگوید إن شاء الله تعالی؛ در این سخن «قول» (یعنی «إلا قول أن یشاء الله») مضمر و پنهان شده است. دوم این‌که کلام حق تعالی «أَنْ یَشاءَ اللَّهُ» به معنای مصدر است، بر این تقدیر که هرگز نگو من فردا کاری را انجام می‌دهم به جز این‌که مشیّت خدا باشد، یعنی نگو من کاری را انجام دهم به جز در مورد آن‌چه که مشیّت خداوند باشد و طاعتی باشد که او می‌خواهد. «وَ اذْکُرْ رَبَّکَ إِذا نَسِیتَ» یعنی اگر این استثناء را (إلا أن یشاء الله) فراموش کردی و سپس به یاد آوری آن دم بگو إن شاء الله هرچند روزی یا ماهی یا سالی بر آن گذشته باشد؛ این سخن از امامان‌مان علیه السلام روایت شده است. همچنین ممکن است به این صورت باشد که اگر کسی این استثناء را پس از فراموشی به جا آورد باز هم ثوابش حاصل می‌شود بدون این‌که بیان استثناء پس از ختم کلام در کلام و یا در ابطال سوگند یا سقوط کفاره قسم تأثیری بگذارد. نیز گفته‌اند بدین معناست که وقتی خشمگین شدی پروردگارت را به یاد آور تا خشم را از تو بزداید. همچنین گفته شده این سخن به گسستن از همه چیز و پیوستن به خداوند متعال امر می کند یعنی «وَ اذْکُرْ رَبَّکَ إِذا نَسِیتَ» اگر چیزی را که نیاز داری فراموش کردی پروردگارت را یاد کن او آن را به یادت می‌آورد. نیز گفته‌اند منظور این سخن نماز است یعنی اگر نماز را فراموش کردی هر وقت به یاد آوردی بخوان - . مجمع البیان ۶: ۴۶۰ - ۴۶۱ - .

ص: ۲۰۱

می‌گویم: محتمل است که روی سخن به پیامبر صلی الله علیه و آله باشد و منظورش دیگران باشند، نیز ممکن است منظور از فراموشی ترک کردن و وانهادن باشد؛ إن شاء الله در این باره سخن به میان خواهد آمد.

وی در ادامه می‌گوید: کلام حق تعالی «وَ قُلْ عَسى أَنْ يَهْدِيَنِ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هذا رَشَداً» یعنی بگو امید که پروردگارم از نشانه‌ها و دلالات نبوت پاسخی را به من عطا کند که درباره قصه اصحاب کهف به صواب نزدیک‌تر و روشنگرتر باشد - . مجمع البیان ۶: ۴۲۶ - .

درباره کلام حق تعالی «طه» اکثر مفسران بر این باورند که این سخن به زبان حبشی یا نبطی یعنی ای انسان. نیز گفته‌اند این از نام‌های پیامبر صلی الله علیه و آله است. طبرسی از حسن روایت کرده که وی «طه» را به فتح طاء و سکون هاء خوانده که اگر درست باشد در اصل از «طأ» آمده و همزه به هاء ابدال شده، در این صورت معنا از این قرار است که «طأ الأرض بقدميك جميعا» (هر دو پایت را بر زمین بگذار.) زیرا روایت شده پیامبر صلی الله علیه و آله در نماز یک پای خود را بالا می‌گرفته تا دشواری‌اش افزون شود آن‌گاه خداوند نازل فرمود: «طه * ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى» و پیامبر صلی الله علیه و آله پای خود را بر زمین گذاشت؛ این سخن از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده است. قتاده می‌گوید: پیامبر صلی الله علیه و آله سراسر شب را نماز می‌خواند و سینه خود را به طناب می‌آویخت تا خوابش نبرد، خداوند سبحان به ایشان امر فرمود که خود را آسوده بدارد و تذکر داد که وحی بر ایشان نازل نشده تا این‌چنین خود را به سختی بیاندازد - . مجمع البیان ۷: ۲ - . درباره کلام حق تعالی «ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى» بیضاوی می‌گوید: ما آن را بر تو نازل نکردیم تا به خاطر شدت افسوس بر کفر قریشیان به رنج افتی، چراکه کاری جز ابلاغ به عهده تو نیست، و یا با ریاضت افزون و شب زنده‌داری بسیار و بر پا ایستادن و سختی کشیدن به رنج افتی. همچنین گفته شده این آیه پاسخی به کافران است و سخن آنان را تکذیب می‌کند؛ وقتی کافران عبادت بسیار پیامبر صلی الله علیه و آله را دیدند گفتند تو با ترک دین ما به رنج افتاده‌ای و قرآن بر تو نازل شده تا به رنج درافتی. «إِلَّا تَذْكِرَةً» بلکه تذکر و یادآوری است؛ تَذْكِرَةً به خاطر استثنای مفرّغ منصوب شده است. «لِمَنْ يَخْشى» برای هر کسی در دلش خشیت و ترس هست و از هشدار اثر می‌پذیرد، و یا برای هر کس که خداوند می‌داند او با ترساندن می‌هراسد و از این ترس بهره‌مند می‌شود - . أنوار التنزیل ۲: ۵۰ - .

ص: ۲۰۲

درباره کلام حق تعالی «وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ» گفته‌اند یعنی نماز بگذار در حالی که پروردگارت را به خاطر هدایت و توفیقی که نصیبت کرده می‌ستایی، و یا پروردگارت را از شرک و دیگر نواقصی که به او ربط می‌دهند منزّه شمار و او را بستای که با هدایت تو را از آنان جدا کرد و معترف باش که او صاحب همه نعمت‌هاست، «قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ» یعنی صبح «وَ قَبْلَ غُرُوبِها» یعنی ظهر و عصر چراکه این دو در پایان روز قرار دارند، و یا فقط عصر «وَ مِنْ آناءِ اللَّيْلِ» برخی از ساعات شب «فَسَبِّحْ» یعنی مغرب و عشا، نیز گفته‌اند یعنی نماز شب «وَ أَطْرافَ النَّهارِ» نمازهای صبح و مغرب را به منظور اختصاص تکرار کرده و یا به نماز ظهر امر می‌کند که پایان نیمه نخست روز و آغاز نیمه دیگر آن است، «لَعَلَّكَ تَرْضى» یعنی در این اوقات خدا را بستای به این امید که نزد خدا به آن‌چه جانت را خشنود می‌کند دست یابی، «وَ لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ» یعنی نگاهت را ندوز «إِلى ما مَتَّعْنا

بِهِ» از روی خوش پنداشتن و آرزوی این‌که تو هم همانندش را داشته باشی، «أَزْواجاً مِنْهُمْ» اصنافی از کافران را، «زَهْرَةَ الْحَیاةِ الدُّنْیا» «زهره» یعنی زینت و زیور که منصوب به محذوف است با دلالت «متّعنا» و یا «به» با تضمین معنای «أعطینا» (عطا کردیم)، «لِنَفْتِنَهُمْ فِیهِ» یعنی تا آنان را بیازماییم و در این زینت و زیور امتحانشان کنیم یا در آخرت به سبب آن عذابشان کنیم، «وَ رِزْقُ رَبِّکَ» و آن‌چه پروردگار برایت در آخرت اندوخته یا آن‌چه که از هدایت و نبوت روزی‌ات گردانده، «خَیْرٌ» از آن‌چه در دنیا به آنان عطا کرده «وَ أَبْقی» و پایانی ندارد - . انوار التنزیل ۲: ۷۳ - . «وَ أْمُرْ أَهْلَکَ بِالصَّلاةِ» طبرسی می گوید: یعنی اهل بیت و اهل دینت را به نماز فرمان ده. ابوسعید خدری روایت کرده که وقتی این آیه نازل شد رسول خدا صلی الله علیه و آله تا نُه ماه به هنگام نماز بر در خانه حضرت علی علیه السلام و حضرت فاطمه سلام الله علیها می‌آمد و می‌فرمود: رحمت خدا بر شما، نماز! «إِنَّما یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً» - . احزاب / ۳۳ -

{خدا فقط می خواهد آلودگی را از شما خاندان [پیامبر] بزداید و شما را پاک و پاکیزه گرداند} ابن عقده نیز این را از طرق بسیاری از اهل بیت علیه السلام و از دیگران همچون ابی برده و ابی رافع روایت کرده است.

امام جعفر صادق علیه السلام می‌فرماید: خداوند متعال این فرمان را مخصوص اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله جدای از مردم داد تا مردم بدانند اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله نزد خدا منزلتی جدای از دیگر مردم دارند، این‌چنین به آنان هم به طور عام در میان مردم فرمان داد و هم به طور خاص.

ص: ۲۰۳

«وَ اصْطَبِرْ عَلَیْها» یعنی در به جا آوردن نماز و فرمان دادن اهلت به انجام آن شکیبا باش، «لا نَسْئَلُکَ رِزْقاً» نه برای آفریدگانمان و نه برای خودت، ما فقط عبادت و انجام رسالت را به عهده تو نهاده‌ایم و روزی همه بندگان را فراهم کرده‌ایم، «نَحْنُ نَرْزُقُکَ» روی سخن به پیامبر صلی الله علیه و آله است و منظورش همه آفریدگان است یعنی همه آنان را روزی می‌دهیم و از هیچ یک روزی نمی‌خواهیم، «وَ الْعاقِبَةُ لِلتَّقْوی»

یعنی فرجام پسندیده از برای پرهیزگاران است - . مجمع البیان ۷: ۳۷ - .

کلام حق تعالی «وَ اخْفِضْ جَناحَکَ» یعنی با آنان نرم‌خو باش، این تعبیر استعاره‌ای است از فروگستردن بال پرنده به هنگام فرود. «الَّذِی یَراکَ حِینَ تَقُومُ» یعنی برای شب‌زنده‌داری یا هشدار دادن «وَ تَقَلُّبَکَ فِی السَّاجِدِینَ» یعنی رفت و آمدت را برای بررسی حال شب‌زنده‌داران، روایت شده وقتی وجوبِ به پا خاستن در شب نسخ شد پیامبر صلی الله علیه و آله در آن شب از روی آزمندی بر کثرت عبادت یاران خود، گِرد خانه آنان چرخید تا ببیند آنان چه می کنند، حضرت دید خانه‌های آنان از زمزمه ذکر خدا و تلاوت قرآن همچون خانه زنبور شده. و یا یعنی رفتارت را در میان نمازگزاران به هنگام قیام و رکوع و سجود و قعود وقتی آنان را امامت می کنی. طبرسی می گوید: گفته‌اند یعنی حرکت تو را در صُلب یکتاپرستان، پیامبر به پیامبر، تا آن‌که برای پیامبری بیرونت آورد؛ این تفسیر از امام جعفر صادق و امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که فرموده‌اند: می‌بینند که در صُلب پیامبران، یکی پس از دیگری حرکت می کند، تا آن‌که از زمان آدم علیه السلام در پی نکاح و بدون وقوع هیچ زنا او را از صُلب پدرش بیرون آورد - . مجمع البیان ۷: ۲۰۷ - . کلام حق تعالی «إِنَّ الصَّلاةَ تَنْهی عَنِ الْفَحْشاءِ وَ

الْمُنْكَرِ» یعنی نماز سبب دست کشیدن از معاصی است چه در حال اشتغال به آن‌ها و چه در غیر آن، زیرا نماز یادآوری خداوند است و خشیت خدا را در جان‌ها می‌کارد، و یا یعنی نماز وقتی کامل است که این‌چنین باشد، اگر چنین نباشد گویا دیگر نماز نیست.

همچنان‌که طبرسی از امام جعفر صادق علیه السلام روایت کرده: هر که دوست دارد بداند آیا نمازش پذیرفته شده یا نه

ص: ۲۰۴

باید بنگرد آیا نمازش او را از کار زشت و ناپسند باز داشته است؟ پس به اندازه‌ای که او را بازداشته نمازش پذیرفته شده.

«وَ لَذِکْرُ اللَّهِ أَکْبَرُ» یعنی اینکه خداوند با رحمتش شما را یاد کند برتر از این است که شما با طاعتش از او یاد کنید ، و یا اگر بنده در همه حال خدا را یاد کند این بزرگ‌ترین طاعت است و یا در راستای بازداشتن از کار زشت و ناپسند بزرگ‌تر است.و در کتاب امامت تاویلات دیگری نیز در این باره خواهد آمد .

کلام حق تعالی «فَاصْبِرْ» یعنی بر آزار آنان «إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ» برای یاری کردن تو و آشکار ساختن دینت بر همه دین‌ها «حَقٌّ وَ لا یَسْتَخِفَّنَّکَ» یعنی تو را به سبکسری و نگرانی درنیاندازند «الَّذِینَ لا یُوقِنُونَ» به وسیله تکذیبشان.

کلام حق تعالی «وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِینَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا کَبِیراً» بر دیگر امت‌ها «وَ لا تُطِعِ الْکافِرِینَ وَ الْمُنافِقِینَ» در باب برانگیختن پیامبر صلی الله علیه و آله است برای تداوم مخالفت با آنان «وَ دَعْ أَذاهُمْ» یعنی به آزاری که به تو می‌رسانند اعتنا نکن، و یا از این‌که بخواهی از روی مجازات و بازخواست به خاطر کفرشان آزارشان کنی، از این رو گفته‌اند این نسخ شده، «وَ کَفی بِاللَّهِ وَکِیلًا» امور را در همه حال به او بسپار. کلام حق تعالی «فَلا تَذْهَبْ نَفْسُکَ عَلَیْهِمْ حَسَراتٍ» یعنی با حسرت خوردن به خاطر گمراهی و پافشاری آنان در تکذیب تو خودت را هلاک نکن، «إِنَّ اللَّهَ عَلِیمٌ بِما یَصْنَعُونَ» و سزایشان را می‌دهد.

درباره کلام حق تعالی «وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ» بیضاوی می‌گوید: پاسخی است به این‌که گفتند محمد شاعر است. یعنی ما با آموختن قرآن به او شعر به او نیاموخته‌ایم، این کتاب نه مقفّی است و نه موزون و نه معانی‌اش بر اساس انتظارات شاعران تخیلات برانگیزاننده است، «وَ ما یَنْبَغِی لَهُ» شعر سزاوار او نیست و اگر بخواهد شعر بسازد این‌کار از او بر نمی‌آید، شما چهل سال طبع او را آزموده‌اید. اما این‌که فرموده «أنا النبی لا کذب أنا ابن عبد المطلب» (من پیغمبر هستم و این دروغ نیست، من فرزند عبدالمطلب هستم.) و یا این‌که فرموده: «هل أنت إلا إصبع دمیت و فی سبیل الله ما لقیت» (آیا تو چیزی جز یک انگشت خون‌آلود هستی که در راه خدا زخم شده‌ای؟) این‌ها اتفاقی بوده و بدون قصد و تلاش حضرت برای سرودن بیان شده است. مانند این اتفاق در لابلای نوشته‌ها بسیار می‌افتد، همچنان‌که خلیل یک پاره از رجز را شعر به حساب نیاورده است، همچنین روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله در سخن اول دو باء را حرکت داده و

ص: ۲۰۵

در سخن دوم تاء اول را بدون اشباع کسر داده و دومی را سکون داده است. از طرفی گفته‌اند ضمیر «له» به قرآن برمی‌گردد

یعنی سزاوار قرآن نیست که شعر باشد - . انوار التنزیل ۲: ۳۱۶ - . خداوند متعال فرمود: «وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِکَ» به امر دینت روی آور و کوتاهی‌هایی همچون ترک اولی و پرداختن به دشمنی را با استغفار جبران کن که خدا در پیروز گرداندن و آشکار ساختن امر تو برایت الکافی است، «وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ بِالْعَشِيِّ وَ الْإِبْکارِ» به تسبیح و تحمید پروردگارت ادامه بده، نیز گفته شده در این دو وقت نماز بگزار، زیرا در مکه دو رکعت در صبح و دو رکعت در شب واجب بوده است - . انوار التنزیل ۲: ۳۷۸ - .

کلام حق تعالی «وَ لا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَ لَا السَّيِّئَةُ» یعنی در پاداش و سرانجام خوش، «ادْفَعْ» یعنی بدی را هرگاه گرفتارش شدی، «بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» یعنی با خوبی، و یا با بهترین خوبی‌هایی که می‌توانند آن بدی را دفع کنند، «فَإِذَا الَّذِي بَيْنَکَ وَ بَيْنَهُ عَداوَةٌ کَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ» یعنی وقتی این کار را کردی دشمن سرسخت همچون دوستی دلسوز می‌شود، «وَ ما يُلَقَّاها» یعنی این خصلت را که همان پاسخ بدی را با خوبی دادن باشد، «إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا» کسانی که از انتقام خویشتن‌داری می‌کنند، «وَ ما يُلَقَّاها إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ» از خیر و کمال نفس، نیز گفته‌اند بهره بزرگ یعنی بهشت، «وَ إِمَّا يَنْزَغَنَّکَ مِنَ الشَّيْطانِ نَزْغٌ» یعنی انگیزش، به وسوسه تشبیه شده زیرا انسان را به کار ناشایست برمی‌انگیزد مثل به کار بد پاسخ بدتر دادن، «فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ» از شر شیطان و از او فرمان مبر «إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ» به پناه جستن تو «الْعَلِيمُ» به نیّتت یا به صلاحت - . انوار التنزیل ۲: ۳۸۹ - .

کلام حق تعالی «وَ قِيلِهِ» عطف است به «ساعه» - . «وَعِندَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ» {و علم قیامت پیش اوست}: زخرف / ۸۵ - یعنی گفته رسول خدا صلی الله علیه و آله ، «فَاصْفَحْ عَنْهُمْ» از دعوت آنان روی برتاب و از ایمان آوردنشان ناامید باش، «وَ قُلْ سَلامٌ» برای رها کردن و متارکه با آنان «فَسَوْفَ

يَعْلَمُونَ» آرامشی است برای رسول خدا صلی الله علیه و آله و تهدیدی است برای آنان - . انوار التنزیل ۲: ۴۱۵ - .

کلام حق تعالی «وَ لا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ» یعنی برای نزول عذاب بر کفار، زیرا به وقت خود ناگزیر بر آنان فرود می‌آید، «کَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ ما يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا ساعَةً مِنْ نَهارٍ» از هراس آن روز مدت زمانی را که در دنیا مانده‌اند چنان ناچیز خواهند پنداشت که گمان می‌کنند ساعتی بیش نبوده، «بَلاغٌ» یعنی این اندرزی که به شما داده می‌شود، یا کفایت همین سوره، یا تبلیغ پیامبر صلی الله علیه و آله - . انوار التنزیل ۲: ۴۳۳ - .

درباره کلام حق تعالی «فَاعْلَمْ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا اللَّهُ» طبرسی می‌گوید: یعنی بر اساس این دانش به پا خیز و بر آن پایدار باش، نیز گفته شده این کلام به ما قبل خود متعلق است یعنی وقتی قیامت بر آنان سر رسید بدان که هیچ معبودی جز خدا نیست، یعنی در آن دم همه ملکیت‌ها باطل می‌شود و دیگر هیچ مُلك و هیچ حکمی برای کسی نیست به جز برای خداوند، همچنین گفته شده این سخن برای آگاه کردن پیامبر صلی الله علیه و آله از وفات خود بوده یعنی بدان آن زنده‌ای که هرگز نمی‌میرد فقط خداوند یگانه است، نیز گفته‌اند رسول خدا صلی الله علیه و آله از آزار آن قوم دل‌تنگ شده بود آن‌گاه پیام رسید که بدان کسی جز خداوند این مشکل را بر طرف نمی‌کند، «وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِکَ» روی سخن به پیامبر صلی الله علیه و آله است و منظورش امت است، همچنین گفته شده منظورش گسستن از همه و پیوستن به خداوند متعال است زیرا استغفار عبادتی است که سزاوار

پاداش است، «وَ اللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكَمْ وَ مَثْواكُمْ» يعنى رفتار شما را در دنيا و سرنوشت شما را در آخرت كه يا رو به بهشت دارد و يا رو به دوزخ، نيز گفته‌اند يعنى حركت شما در صُلب پدران به سوى رحِم مادران، «وَ مَثْواكُمْ» يعنى جايگاهتان در زمين، و گفته شده «مُتَقَلَّبَكُمْ» از پشتى درون شكمى «وَ مَثْواكُمْ» درون قبور، همچنين گفته‌اند يعنى رفتارتان را در روز و آراميدنتان را در شب - . مجمع البيان ۹: ۱۰۲ - ۱۰۳ - .

درباره كلام حق تعالى «وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ» بيضاوى مى‌گويد: يعنى او را از ناتوانى در كارها و توصيفى كه موجب تشبيه است منزّه بدار و او را به خاطر نعمت‌هايى كه به تو بخشيده همچون پيروزى به حق و غيره بستاى، «قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَ الْغُرُوبِ» يعنى صبح و عصر «وَ مِنْ آناءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ» يعنى

ص: ۲۰۷

در قسمتى از شب او را تسبيح گوى، «وَ أَدْبارَ السُّجُودِ» و در پى نماز، گفته شده منظور از تسبيح نماز است: نماز پيش از طلوع صبح و پيش از غروب در ظهر و عصر و دو نماز در شب و شب‌زنده‌دارى، «وَ أَدْبارَ السُّجُودِ» يعنى مستحبات پس از واجبات، نيز گفته‌اند يعنى نماز وِتر پس از عشاء - . انوار التنزيل ۲: ۴۶۰ - .

طبرسى مى‌گويد: درباره «وَ أَدْبارَ السُّجُودِ» اقوالى هست: يكى يعنى دو ركعت پس از مغرب «وَ إِدْبارَ النُّجُومِ» دو ركعت پيش از صبح كه اين قول از حضرت على عليه السلام و امام حسن عليه السلام روايت شده است.

دوم يعنى تسبيح گفتن پس از هر نماز. سوم يعنى مستحبات پس از واجبات. چهارم يعنى نماز وتر در پايان شب كه اين از امام جعفر صادق عليه السلام روايت شده است - . مجمع البيان ۹: ۱۵۰ - .

درباره كلام حق تعالى «وَ ما أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبّارٍ» بيضاوى مى‌گويد: يعنى چنين نيست كه با زور آنان را وادار به ايمان كنى يا هر كارى بخواهى با آنان بكنى، بلكه تو فقط دعوت‌گر هستى - . انوار التنزيل ۲: ۴۶۱ - .

كلام حق تعالى «وَ اصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ» درباره مهلت دادن به آنان و باقى ماندن تو در آزار آنان «فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنا» زير حمايت ما هستى به‌گونه‌اى كه تو را مى‌بينيم و از تو مواظبت مى‌كنيم، «وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ» از هر جايى برمى‌خيزى و يا از بسترت و يا به سوى نماز، «وَ مِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ» زيرا عبادت در آن هنگام بر نفس دشوارتر و از ريا دورتر است، «وَ إِدْبارَ النُّجُومِ» هنگامى كه ستارگان در آخر شب فرو مى‌شوند - . انوار التنزيل ۲: ۴۷۱ - .

طبرسى مى‌گويد: يعنى دو ركعت پيش از نماز صبح كه اين از امام محمد باقر عليه السلام و امام جعفر صادق عليه السلام روايت شده است - . مجمع البيان ۹: ۱۷۰ - .

ص: ۲۰۸

درباره كلام حق تعالى «ن» بيضاوى مى‌گويد: از اسامى حروف است، گفته‌اند نام ماهى است و مراد جنس ماهى است يا همان ماهىِ يهموت كه زمين بر كمرش قرار دارد، و يا دوات زيرا از بعضى ماهيان چيزى سياه خارج مى‌شود كه با آن مى‌نويسند - .

انوار التنزيل ۲: ۵۳۷ - .

طبرسی می گوید: در حدیثی مرفوع از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که ایشان فرمود: «نون» نهری در بهشت است که خداوند به او فرمود: دوات شو، آن گاه آن نهر که سفیدتر از شیر و شیرین تر از عسل بود جامد شد، سپس به قلم فرمود: بنویس، آن گاه قلم هر آنچه را بود و هر آنچه را که تا روز قیامت هست می‌شود نوشت؛ این از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده است - . مجمع البیان ۱۰: ۳۳۲ - . درباره «وَ الْقَلَمِ» بیضاوی می گوید: همان قلمی است که لوح را نگاشته یا همان که آن را می‌نگارد، به خاطر فواید بسیارش به آن قسم خورده، «وَ ما يَسْطُرُونَ» و آنچه می‌نویسند، ضمیر به معنای نخست برای بزرگداشت به قلم برمی گردد یا به معنای دوم برای اراده جنس و اسناد فعل به آلت و تلقّی آن به جای صاحب علم از روی جانشینی یا همراهی، «ما» مصدری یا موصول است. «ما أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ» جواب قسم است یعنی تو دیوانه نیستی چون نبوت و نیک‌اندیشی به تو نعمت داده شده، «وَ إِنَّ لَكَ لَأَجْراً» به خاطر تحمل مصائب یا تبلیغ «غَيْرَ مَمْنُونٍ» پایان‌ناپذیر و یا به گونه‌ای که از سوی مردم هیچ منتی بر تو نباشد زیرا حق تعالی بدون هیچ واسطه‌ای به تو عطا می کند، «وَ إِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ» زیرا از سوی قوم خود مصائبی را تحمل می کنی که امثال تو تحملش را ندارند، «فَسَتُبْصِرُ وَ يُبْصِرُونَ بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ» کدام یک از شما به دیوانگی مبتلا شده، «باء» زائده است، یا به کدام یک از شما دیوانگی درافتاده بر این اساس که «مفتون» را مصدر بگیریم، یا به کدام گروه از شما دیوانگی درافتاده به گروه مومنان یا به گروه کافران، یعنی در کدام یک از این دو گروه کسانی هستند که سزاوار این نام می‌باشند؟ «فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ» که همان مهلت دادن به آن‌هاست و تأخیر انداختن در پیروز گرداندن تو بر آنان، «وَ لا تَكُنْ كَصاحِبِ الْحُوتِ»

ص: ۲۰۹

یعنی یونس علیه السلام «إِذْ نادى»در شکم ماهی «وَ هُوَ مَكْظُومٌ» لبالب از خشم و آزرده بود به این بلا آزموده شد - . انوار التنزیل ۲: ۵۳۷، ۵۳۸ ، ۵۴۱ - .

طبرسی می گوید: «إِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ» یعنی بر دینی بزرگ، نیز گفته‌اند یعنی آراسته به اخلاق اسلام و خُلق و خوی والا هستی، همچنین گفته شده از آن رو چنین نامیده شده که همه ویژگی‌های نیک اخلاقی در او جمع بوده است.

از خود پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود: من از آن رو برانگیخته شدم که ویژگی‌های نیک اخلاقی را به کمال برسانم. و نیز فرمود: پروردگارم مرا ادب آموخت و بسا به نیکی مرا ادب آموخت.

از ضحاک بن مزاحم روایت شده که وی گفت: وقتی قریشیان دیدند حضرت محمد صلی الله علیه و آله حضرت علی علیه السلام را مقدّم داشت و او را ارج نهاد آنان از حضرت علی علیه السلام به تنگ آمدند و گفتند: محمد دیوانه این مرد شده است. آن گاه خداوند متعال نازل فرمود: «ن وَ الْقَلَمِ وَ ما يَسْطُرُونَ» قسم است از سوی خداوند متعال «ما أَنْتَ» ای محمد! «بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ وَ إِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ» یعنی قرآن، تا آن‌جا که می‌فرماید: «بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ» یعنی همان چند تنی که آن سخن را گفتند، «وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ» یعنی علی بن ابی طالب علیه السلام - . مجمع البیان ۱۰: ۳۳۳ ، ۳۳۴ - .

بیضاوی می گوید: کلام حق تعالی «مُلْتَحَداً» یعنی گریزگاه و مأوا «إِلَّا بَلاغاً مِنَ اللَّهِ» استثناء است از آن‌جا که فرمود: «لا أَمْلِكُ»، تبلیغ همان راهنمایی و بهره‌رسانی است، «رِسالاتِهِ» معطوف است به «بَلاغاً مِنَ اللَّهِ وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ» در امر توحید چون سخن در این باره است: «حَتَّى إِذا رَأَوْا ما يُوعَدُونَ» یعنی در دنیا همچون جنگ بدر یا در آخرت، «قُلْ إِنْ أَدْرِي» یعنی نمی‌دانم «أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَداً» یعنی غایتی که رو به درازا می گذارد؛ گویا مشرکان وقتی شنیدند «حَتَّى إِذا رَأَوْا ما يُوعَدُونَ» از روی انکار گفتند کِی می‌شود؟! آن‌گاه گفته شد به آنان بگو ناگزیر رُخ خواهد داد اما من زمانش را نمی‌دانم، «فَلا يُظْهِرُ» آگاه نمی کند

ص: ۲۱۰

«عَلى غَيْبِهِ أَحَداً» یعنی بر غیبی که مختص به علم اوست «إِلَّا مَنِ ارْتَضى» گوشه‌ای از آن را به وی می‌آموزد تا معجزه‌ای برای او باشد «مِنْ رَسُولٍ» «مِن» برای بیان و توضیح «مَن» است.

«فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ» پیش روی همان رسولی که از او خشنود است، «وَ مِنْ خَلْفِهِ رَصَداً» نگاهبانانی از میان فرشتگان که او را از تجاوز شیاطین و درافتادن با آن‌ها پاس می‌دارند، «لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا» یعنی تا پیامبری که به او وحی شده بداند جبرئیل و فرشتگان وحی پیغام را رسانیده‌اند، و یا تا خداوند بداند که پیامبران پیغام را رسانده‌اند بدین معنا که علم خداوند به این موضوع تعلق می گیرد،

«رِسالاتِ رَبِّهِمْ» همچنان‌که آن نیز تحت مراقبت است و دگرگون نمی‌شود، «وَ أَحاطَ بِما لَدَيْهِمْ» آن‌چه نزد رسولان است، «وَ أَحْصى كُلَّ شَيْءٍ عَدَداً» حتی قطره‌های باران و دانه‌های شن را - . انوار التنزیل ۲: ۵۵۶ و ۵۵۷ - .

کلام حق تعالی «يا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ قُمِ اللَّيْلَ» یعنی برای نماز شب برخیز یا بر آن پایدار باش، «إِلَّا قَلِيلًا نِصْفَهُ أَوِ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا أَوْ زِدْ عَلَيْهِ» «قليلا» استثناء از «لیل» است و «نصفه» بدل از «قليلا»، از حُکم صادر شده نسبت به کل کاسته و بین نیم یا بیشر از نیم مثلا دو سوم یا کمتر از نیم مثلا یک‌سوم مخیّر کرده است. و یا «نصفه» بدل از «لیل» و استثناء از آن است و ضمیر در «منه» و «علیه» یا مربوط به «کمتر از نیم» مثلا یک‌سوم است که بر این اساس در انتخاب میان آن و کمتر از آن مثلا یک‌چهارم و بیشتر از آن مثلا- نیم ،اختیار داده شده است، و یا مربوط به نیم است که بر این اساس در انتخاب میان کمتر از آن به‌طور کلی و یا یکی از دو حالت یعنی کمتر و بیشتر اختیار داده شده است، و یا منظور از استثناء کاستن از تعداد شب‌هاست که در این صورت معنای عام دارد و در انتخاب میان نیم یا کمتر از آن یا بیشتر از آن اختیار داده شده است. «وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا» یعنی قرآن را با ادا و تبیین حروف بخوان به گونه‌ای که شنونده بتواند آن‌ها را جداگانه بشنود. «إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا» یعنی قرآن ، که با تکالیف سختش بر مکلّفان ثقیل خواهد بود، یا به‌خاطر وقار لفظ و متانت و استواری معنا، یا بر کسی که در آن می‌اندیشد ثقیل است زیرا وی همواره به تفکر بیشتر برای روشن‌سازی اسرار و دریافت مفاهیم نیاز دارد، یا بر میزان ثقیل است، یا بر کافران و بدکاران ثقیل است، یا دریافت وحی آن ثقیل است زیرا عایشه گفته: باری دیدم در روزی

ص: ۲۱۱

بسیار سرد وحی بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل می‌شد، چون وحی از حضرت قطع شد از پیشانی ایشان عرق می‌چکید. «إِنَّ ناشِئَةَ اللَّيْلِ» یعنی کسی که از بستر خود برای عبادت برمی‌خیزد که این معنا از «نشأ من مکانه» یعنی «از جایش برخاست» گرفته شده، یا نماز شب چراکه برخاستن برای این کار است، یا عبادتی که در شب انجام می‌شود، یا ساعاتی از شب که در پیِ هم هستند و یا ساعات اول شب که این معنا از «نشأ» یعنی «آغاز شد» گرفته شده است. «هِيَ أَشَدُّ وَطْئاً» یعنی در دشواری و یا در پایداری، «وَ أَقْوَمُ قِيلًا» یعنی به‌خاطر حضور قلب و خاموشیِ صداها گفتاری استوارتر یا قرائتی اثربخش‌تر دارد. «إِنَّ لَكَ فِي النَّهارِ سَبْحاً طَوِيلًا» رفت و آمد در راستای مأموریت‌هایت و اشتغال به وظایفت، پس باید شب را بیدار بمانی چراکه مناجات با حق تعالی خلوت می‌طلبد. «وَ اذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ» و شبانه‌روز بر یاد کردن از او پایدار باش، «وَ تَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا» و با عبادت از همه چیز بگسل و به او بپیوند و جان خود را از غیر او تهی کن، «رَبُّ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ» خبرش محذوف است و یا مبتدااست و خبرش این است: «لا إِلهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا» بخش دوم نتیجه گفتن تهلیل است زیرا یگانگی او در خدایی اقتضا می‌کند امور را به او واگذاری. «وَ اصْبِرْ عَلى ما يَقُولُونَ» خرافات «وَ اهْجُرْهُمْ هَجْراً جَمِيلًا» از آنان دوری کن و با آنان مدارا کن و از آنان انتقام مجو و کارشان را به خداوند واگذار همچنان‌که خود می‌فرماید: «وَ ذَرْنِي وَ الْمُكَذِّبِينَ» من را با آنان بگذار و کارشان را به من بسپار، «أُولِي النَّعْمَةِ» برخورداران از نعمت یعنی بزرگان قریش «وَ مَهِّلْهُمْ قَلِيلًا» از نظر زمان یا از نظر مهلت، «إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنى مِنْ ثُلُثَيِ اللَّيْلِ وَ نِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ» «أدنی» (نزدیک‌تر) استعاره است از «أقلّ» (کم‌تر) زیرا نزدیک‌ترین شیء به یک چیز شیئی است که کمترین فاصله را از آن چیز داشته باشد، «نصفه» و «ثلثه» به «أدنی» عطف شده است. «وَ طائِفَةٌ مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ» گروهی از یارانت که در آن هنگام برمی‌خیزند، «وَ اللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَ النَّهارَ» اندازه آن دو را تنها خدا می‌داند، «عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ» یعنی هرگز نمی‌توانید اندازه اوقات را حساب کنید و نمی‌توانید ساعات را ضبط کنید، «فَتابَ عَلَيْكُمْ» با اختیار دادن برای ترک قیام مقدور و برداشتن تکلیف،

ص: ۲۱۲

«فَاقْرَؤُا ما تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ» پس هر چه از نماز شب میسر می‌شود بخوانید، با قرائت از نماز تعبیر کرده همچنان‌که از نماز با ارکان دیگرش نیز تعبیر کرده است؛ در این باره گفته شده نظر به نوع اختیاری که در آیات قبلی داده شده شب‌زنده‌داری واجب بوده، چون انجام این امر بر آنان دشوار آمده آن حکم را نسخ کرده و سپس این را نیز با نمازهای پنجگانه نسخ کرده است، و یا بدین معناست که قرآن را هرطور برایتان میسر است بخوانید، «عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضى» جمله را از سر می‌گیرد تا حکمت دیگری را بیان کند که مقتضی تجویز و تخفیف است و از این رو حکم را بیان کرد و مترتب بر آن فرمود: «وَ آخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ» «ضرب فی الأرض» در پیِ اندوختن یا مسافرت برای تجارت یا تحصیل علم -
. أنوار التنزيل ۲: ۵۵۷ - ۶۰۰ - .

«يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ» یعنی ای «متدثّر» یعنی کسی که «دثار» یا همان ردا پوشیده است، در این باره سخن به میان خواهد آمد. «قُمْ» از بسترت برخیز و یا با عزم و جدّیت برخیز، «فَأَنْذِرْ» یا مطلق است تا تعمیم داشته باشد و یا مفعولش مقدّر است که این آیه بر آن دلالت دارد: «وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ» - . شعراء / ۲۱۴ - {و خویشان نزدیکت را هشدار ده} «وَ رَبَّكَ فَكَبِّرْ» و تکبیر را مختصّ پروردگارت بدان که تکبیر همان وصف عملی و قولی پروردگار به بزرگی است، «وَ ثِيابَكَ فَطَهِّرْ» از نجاسات، چراکه تطهیر برای نماز واجب و برای کارهای دیگر خوب است، یعنی لباست را بشوی یا آن را از نجاست حفظ کن مثلاً آن را

کوتـاه کن تـا مبـادا دامـانش به نجاسـات کشـیده شود، این نخستین فرمانی بود که پیامبر صـلی الله علیه و آله درباره ردّ عادات نکوهیـده گرفت، و یـا نفست را از خُلق و خو و کردار ناپسـند پاک کن، یا ردای نبوت را از هر آن‌چه آلوده‌اش می‌کنـد پاک کن مثلا از کینه و کج‌خُلقی و ناشکیبایی «وَ الرُّجْزَ فَاهْجُرْ» با پایداری در دوری کردن از هر آن‌چه به عذابِ می‌انجامد همچون شرک و دیگر زشتی‌هـا از عـذاب دوری کن. «وَ لاـ تَمْنُنْ تَسْـتَكْثِرُ» بـا فزونی طلبی چیزی عطا نکن، از زیاده خواهی نهی کرده یعنی از این‌که چیزی را ببخشـد با این طمع که در ازایش چیز بیشتری بگیرد، که البته پیامبر صـلی الله علیه و آله را از روی مبرّا کردن و یا به‌طور ویژه نهی کرده است، یا در حالی‌که عبادتت را زیاد می‌پنداری بر خدا منت مگذار، یا با تبلیغت بر مردم منت مگـذار در حالی که پاداش افزون از آنان می‌خواهی یا کار خود را زیاد می‌پنداری، «وَ لِرَبِّكَ» برای وجه پروردگارت یا امر او «فَاصْبِرْ» صبر پیشه کن، و یا بر دشواری وظایف و آزار مشرکان صبر کن - . أنوار التنزيل ۲: ۵۶۰ و ۵۶۱ - .

کلام حق تعالی «وَ لا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِماً أَوْ كَفُوراً» یعنی هر که گناه مرتکب شده

ص: ۲۱۳

و تو را نیز به انجام آن فرامی‌خوانـد و یا کفر پیشه کرده و تو را نیز به سوی آن فرامی‌خواند، «وَ اذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَ أَصِـيلًا» یعنی بر یاد کردن از خدا مداومت کن و یا بر نماز صـبح و ظهر و عصـر پایدار باش، «أصـیل» هر دو وقت از نماز [ظهر و عصر]را در بر می‌گیرد، «وَ مِنَ اللَّيْـلِ فَاسْـجُدْ لَهُ» و در بخشـی از شب برای او نماز بخوان، چه بسا نماز مغرب و عشاء را منظور دارد، «وَ سَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا» بخشی دراز از شب را از برای او تهجد و عبادت کن - . انوار التنزيل ۲: ۵۷۳ - .

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

ل، الخصـال لی، الأمـالی للصـدوق أَبِی عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ أَبَـانٍ الْأَحْمَرِ عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السـلام قَالَ: جَـاءَ رَجُـلٌ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله وَ قَدْ بَلِیَ ثَوْبُهُ فَحَمَـلَ إِلَیْهِ اثْنَیْ عَشَـرَ دِرْهَماً فَقَالَ یَا عَلِیُّ خُـذْ هَـذِهِ الـدَّرَاهِمَ فَاشْتَرِ لِی ثَوْباً أَلْبَسُهُ قَالَ عَلِیٌّ علیه السـلام فَجِئْتُ إِلَی السُّوقِ فَاشْتَرَیْتُ لَهُ قَمِیصاً بِاثْنَیْ عَشَـرَ دِرْهَماً وَ جِئْتُ بِهِ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله فَنَظَرَ إِلَیْهِ فَقَالَ یَا عَلِیُّ غَیْرُ هَذَا أَحَبُّ إِلَیَّ أَ تَرَی صَاحِبَهُ یُقِیلُنَا فَقُلْتُ لَا أَدْرِی فَقَالَ انْظُرْ فَجِئْتُ إِلَی صَاحِبِهِ فَقُلْتُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَدْ کَرِهَ هَذَا یُرِیدُ ثَوْباً دُونَهُ (۲) فَأَقِلْنَا فِیهِ فَرَدَّ عَلَیَّ الدَّرَاهِمَ وَ جِئْتُ بِهِ (۳) إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَمَشَی مَعِی إِلَی السُّوقِ لِیَبْتَاعَ قَمِیصاً فَنَظَرَ إِلَی جَارِیَهٍ قَاعِـدَهٍ عَلَی الطَّرِیقِ تَبْکِی فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله مَا شَأْنُکِ قَالَتْ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَهْلَ بَیْتِی (۴) أَعْطَوْنِی أَرْبَعَهَ دَرَاهِمَ لِأَشْتَرِیَ لَهُمْ بِهَا حَاجَهً فَضَاعَتْ فَلَا أَجْسُرُ أَنْ أَرْجِعَ إِلَیْهِمْ فَأَعْطَاهَا رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله أَرْبَعَهَ دَرَاهِمَ وَ قَالَ ارْجِعِی إِلَی أَهْلِکِ وَ مَضَـی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی السُّوقِ فَاشْتَرَی قَمِیصاً بِأَرْبَعَهِ دَرَاهِمَ وَ لَبِسَهُ وَ حَمِـدَ اللَّهَ وَ خَرَجَ فَرَأَی رَجُلًا عُرْیَاناً یَقُولُ مَنْ کَسَانِی کَسَاهُ اللَّهُ مِنْ ثِیَابِ الْجَنَّهِ فَخَلَعَ رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله قَمِیصَهُ الَّذِی اشْتَرَاهُ وَ کَسَـاهُ السَّائِـلَ ثُمَّ رَجَعَ إِلَی السُّوقِ فَاشْتَرَی بِالْـأَرْبَعَهِ الَّتِی بَقِیَتْ قَمِیصـاً آخَرَ

فَلَبِسَهُ وَ حَمِدَ اللَّهَ وَ رَجَعَ إِلَى مَنْزِلِهِ وَ إِذَا الْجَارِيَهُ قَاعِدَهٌ عَلَى الطَّرِيقِ (۵) فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ مَا لَكِ لَا تَأْتِينَ أَهْلَكِ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّى قَدْ أَبْطَأْتُ عَلَيْهِمْ

ص: ۲۱۴

۱- أنوار التنزيل ۲: ۵۷۳، و فيه و فى ما تقدم قبله اختصار من المصنّف.

۲- فى الخصال: يريد غيره.

۳- فى الخصال: فجئت بها.

۴- فى الخصال: إن أهلى أعطونى.

۵- فى الخصال: فاذا الجاريه قاعده على الطريق تبكى.

وَ أَخَافُ (۱) أَنْ يَضْرِبُونِی فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مُرِّی بَیْنَ یَدَیَّ وَ دُلِّینِی عَلَی أَهْلِکِ فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّی وَقَفَ عَلَی بَابِ دَارِهِمْ ثُمَّ قَالَ السَّلَامُ عَلَیْکُمْ یَا أَهْلَ الدَّارِ فَلَمْ یُجِیبُوهُ فَأَعَادَ السَّلَامَ فَلَمْ یُجِیبُوهُ فَأَعَادَ السَّلَامَ فَقَالُوا عَلَیْکَ السَّلَامُ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَکَاتُهُ فَقَالَ لَهُمْ مَا لَکُمْ تَرَکْتُمْ إِجَابَتِی فِی أَوَّلِ السَّلَامِ وَ الثَّانِی قَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ سَمِعْنَا سَلَامَکَ فَأَحْبَبْنَا أَنْ نَسْتَکْثِرَ مِنْهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ هَذِهِ الْجَارِیَةَ أَبْطَأَتْ عَلَیْکُمْ فَلَا تُؤَاخِذُوهَا فَقَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ هِیَ حُرَّةٌ لِمَمْشَاکَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْحَمْدُ لِلَّهِ مَا رَأَیْتُ اثْنَیْ عَشَرَ دِرْهَماً أَعْظَمَ بَرَکَةً مِنْ هَذِهِ کَسَا اللَّهُ بِهَا عُرْیَانَیْنِ وَ أَعْتَقَ بِهَا نَسَمَةً (۲).

**[ترجمه]الخصال و الأمالی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: مردی نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد و برای ایشان که جامه‌اش پوسیده شده بود دوازده درهم آورد. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای علی! این درهم‌ها را بگیر و برای من جامه‌ای بخر تا بپوشم. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: من به بازار رفتم و برای پیامبر صلی الله علیه و آله پیراهنی به دوازده درهم خریدم و آن را نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آوردم. ایشان نگاهی به آن کرد و فرمود: ای علی! چیزی جز این را بیشتر می‌پسندم، به نظرت صاحبش آن را از ما پس می‌گیرد؟ عرض کردم: نمی‌دانم. فرمود: ببین چه می‌شود. من نزد صاحب پیراهن رفتم و به او گفتم: رسول خدا صلی الله علیه و آله این را دوست نداشت و جامه دیگری می‌خواهد، آن را از ما پس بگیر. او درهم‌ها را به من پس داد و من آن‌ها را نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله پس آوردم. ایشان با من سوی بازار به راه افتاد تا پیراهنی بخرد. در آن دم چشم حضرت به کنیزی افتاد که در راه نشسته بود و می‌گریست. رسول خدا صلی الله علیه و آله به او فرمود: چه شده؟ عرض کرد: ای رسول خدا! اهل خانه‌ام چهار درهم به من دادند تا با آن چیزی را که می‌خواستند برایشان بخرم، اما آن چهار درهم گم شد و من دیگر جرأت ندارم نزدشان برگردم. رسول خدا صلی الله علیه و آله چهار درهم به او بخشید و فرمود: نزد اهلت برو. رسول خدا صلی الله علیه و آله به بازار رفت و پیراهنی به چهار درهم خرید و آن را پوشید و خدا را شکر کرد و به راه افتاد. در راه دید مردی عریان می‌گوید: چه کسی جامه‌ای بر تن من می‌کند تا خداوند از جامه‌های بهشت بر تنش کند؟ در آن دم رسول خدا صلی الله علیه و آله پیراهنی را که خریده بود از تن خود درآورد و به آن نیازمند پوشانید. سپس به بازار برگشت و با چهار درهمی که باقی مانده بود پیراهن دیگری خرید و پوشید و خدا را شکر کرد و سوی خانه برگشت. ناگاه دید آن کنیز هنوز در راه نشسته است. رسول خدا صلی الله علیه و آله به او فرمود: چه شده؟ چرا نزد اهلت نرفته‌ای؟ عرض کرد: ای رسول خدا! من دیر کرده‌ام

ص: ۲۱۴

و می‌ترسم مرا بزنند. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: جلوی من به راه بیافت و اهلت را من نشان بده. رسول خدا صلی الله علیه و آله راهی شد تا این‌که به در خانه آنان رسید. فرمود: سلام بر شما ای اهل خانه! آنان پاسخ حضرت را ندادند. باز سلام کرد و پاسخی ندادند. باز سلام کرد و آن‌گاه گفتند: سلام و رحمت و برکت خدا بر شما ای رسول خدا! حضرت فرمود: چرا بار اول و دوم سلام مرا پاسخ ندادید؟ گفتند: ای رسول خدا! صدای شما را شنیدیم اما دوست داشتیم بیشتر سلام بفرستید. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: این کنیز در کار شما دیر کرده، او را بازخواست نکنید. گفتند: ای رسول خدا! او به خاطر مقدم شما آزاد است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: ستایش از آن خداست، هرگز دوازده درهم به این بابرکتی ندیده بودم؛ خداوند دو عریان را با آن پوشانید و یک نفر را نیز با آن آزاد گرداند - . الخصال ۲: ۸۶ و ۸۷، الأمالی:

. - ۱۴۴

**[ترجمه]

«۲»

لی، الأمالی للصدوق ابْنُ الْوَلِیدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّلْتِ عَنْ یُونُسَ عَنِ ابْنِ حُمَیْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَیْسٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله خَمْسٌ لَا أَدَعُهُنَّ حَتَّی الْمَمَاتِ الْأَکْلُ عَلَی الْحَضِیضِ مَعَ الْعَبِیدِ وَ رُکُوبِیَ الْحِمَارَ مُؤْکَفاً وَ حَلْبِیَ الْعَنْزَ بِیَدِی وَ لُبْسُ الصُّوفِ وَ التَّسْلِیمُ عَلَی الصِّبْیَانِ لِتَکُونَ (۳) سُنَّةً مِنْ بَعْدِی (۴).

**[ترجمه]الأمالی: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: پنج چیز را تا هنگام مرگ ترک نمی‌کنم: غذا خوردن روی زمین پست همراه با بردگان و سوار شدن بر الاغ با پالان و دوشیدن شیر بز با دست خود و پوشیدن جامه پشمی و سلام کردن بر کودکان تا پس از من سنت باشد - . الأمالی: ۴۴ - .

**[ترجمه]

«۳»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام ع، علل الشرائع الْمُظَفَّرُ الْعَلَوِیُّ عَنِ ابْنِ الْعَیَّاشِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِیدِ عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ هِلَالٍ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ عَلَیْهِمُ السَّلَامُ مِثْلَهُ (۵).

ل، الخصال ابن المتوکل عن السعدآبادی عن الرقی عن أبیه عن ابن أبی عمیر و صفوان معا عن الحسین بن مصعب عن أبی عبد الله عن آبائه علیهم السلام مثله (۶)

ص: ۲۱۵

۱- الخصال خال عن العاطف.

۲- الخصال ۲: ۸۶ و ۸۷، الأمالی: ۱۴۴.

۳- لتکون ذلک خ ل.

۴- الأمالی: ۴۴.

۵- عیون أخبار الرضا: ۲۳۵، علل الشرائع: ۵۴. و فیهما: لیکون.

۶- الخصال ۱: ۱۳۰.

**[ترجمه]عیون أخبار الرضا علیه السلام و علل الشرائع نیز در روایتی از امام رضا علیه السلام به نقل از پدران ارجمند خود از امام علی علیه السلام مانند این حدیث را آورده‌اند - . عیون أخبار الرضا ع: ۲۳۵، علل الشرائع: ۵۴ - .

الخصال نیز در روایتی از امام جعفر صادق علیه السلام به نقل از پدران ارجمند خود مانند این حدیث را آورده است - . الخصال ۱: ۱۳۰ - .

ص: ۲۱۵

**[ترجمه]

بیان

الأکل علی الحضیض الأکل علی الأرض من غیر أن یکون خوان قال الجوهری و الحضیض القرار من الأرض عند منقطع الجبل و فی الحدیث

أَنَّهُ أُهْدِیَ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَدِیَّهٌ فَلَمْ یَجِدْ شَیْئاً یَضَعُهُ عَلَیْهِ فَقَالَ ضَعْهُ بِالْحَضِیضِ فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ آکُلُ کَمَا یَأْکُلُ الْعَبْدُ.

یعنی بالأرض.

و قال الفیروزآبادی إکاف الحمار ککتاب و غراب و وکافه برذعته (۱) و الأکاف صانعه و آکف الحمار إیکافا و أکفه تأکیفا شده علیه.

أقول: سیأتی شرح الخبر بتمامه فی کتاب الآداب و السنن إن شاء الله تعالی.

**[ترجمه]«الأکل علی الحضیض» یعنی غذا خوردن روی زمین بدون این‌که سفره پهن باشد. «حضیض» زمین صاف میان بریدگی کوه است. در حدیث آمده:

او هدیه‌ای به رسول خدا صلی الله علیه و آله تقدیم کرد اما چیزی نیافت تا هدیه‌اش را روی آن بگذارد. حضرت به فرمود: «ضعه بالحضیض» آن را روی زمین پست بگذار، من بنده‌ای هستم که مانند بنده غذا می‌خورم.

یعنی روی زمین .

فیروزآبادی می‌گوید: «إکاف الحمار» بر وزن «کتاب» و «غراب» است، «وکاف الحمار» یعنی پالان الاغ، «أکّاف» یعنی سازنده پالان، «آکف الحمار إیکافاً» و «أکّفه تأکیفاً» یعنی بر روی الاغ پالان کشید.

می‌گویم: شرح این خبر إن شاء الله به‌طور کامل در کتاب الآداب و السنن خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۴»

لی، الأمالی للصدوق الْعَطَّارُ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنْ أَبِیهِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ یَحْیَی عَنِ الْعِیصِ بْنِ الْقَاسِمِ قَالَ: قُلْتُ لِلصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السلام حَدِیثٌ یُرْوَی عَنْ أَبِیکَ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ مَا شَبِعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ خُبْزِ بُرٍّ قَطُّ أَ هُوَ صَحِیحٌ فَقَالَ لَا مَا أَکَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ خُبْزَ بُرٍّ قَطُّ وَ لَا شَبِعَ مِنْ خُبْزِ شَعِیرٍ قَطُّ (۲).

**[ترجمه]الأمالی: از عیص بن قاسم روایت شده که وی گفت: به امام جعفر صادق علیه السلام عرض کردم: از پدر بزرگوارتان علیه السلام حدیثی روایت می کنند که ایشان فرموده: رسول خدا صلی الله علیه و آله هیچگاه از نان گندم سیر نخورد؛ آیا این درست است؟ فرمود: خیر، رسول خدا صلی الله علیه و آله هرگز نان گندم نخورد و هیچگاه از نان جو سیر نخورد - . الأمالی: ۱۹۲ - .

**[ترجمه]

«۵»

لی، الأمالی للصدوق ابْنُ إِدْرِیسَ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی الْخَزَّازِ عَنْ مُوسَی بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ عَلَیْهِ السَّلَامُ قَالَ: إِنَّ یَهُودِیّاً کَانَ لَهُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله دَنَانِیرُ فَتَقَاضَاهُ فَقَالَ لَهُ یَا یَهُودِیُّ مَا عِنْدِی مَا أُعْطِیکَ فَقَالَ فَإِنِّی لَا أُفَارِقُکَ یَا مُحَمَّدُ حَتَّی تَقْضِیَنِی فَقَالَ إِذاً أَجْلِسُ مَعَکَ فَجَلَسَ مَعَهُ حَتَّی صَلَّی فِی ذَلِکَ الْمَوْضِعِ الظُّهْرَ وَ الْعَصْرَ وَ الْمَغْرِبَ وَ الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ وَ الْغَدَاةَ وَ کَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَتَهَدَّدُونَهُ وَ یَتَوَاعَدُونَهُ فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَیْهِمْ فَقَالَ مَا الَّذِی تَصْنَعُونَ بِهِ فَقَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ یَهُودِیٌّ یَحْبِسُکَ فَقَالَ صلی الله علیه و آله لَمْ یَبْعَثْنِی رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ بِأَنْ أَظْلِمَ مُعَاهَداً وَ لَا غَیْرَهُ فَلَمَّا عَلَا النَّهَارُ قَالَ الْیَهُودِیُّ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ شَطْرُ مَالِی فِی سَبِیلِ اللَّهِ أَمَا وَ اللَّهِ مَا فَعَلْتُ بِکَ الَّذِی فَعَلْتُ إِلَّا لِأَنْظُرَ إِلَی نَعْتِکَ فِی التَّوْرَاهِ فَإِنِّی قَرَأْتُ نَعْتَکَ فِی التَّوْرَاهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ مَوْلِدُهُ بِمَکَّهَ

ص: ۲۱۶

۱- البرذعه و البردعه: کساء یلقی علی ظهر الدابّه.

۲- الأمالی: ۱۹۲.

وَ مُهَاجَرُهُ بِطَيْبَهَ وَ لَيْسَ بِفَظٍّ وَ لَا غَلِيظٍ وَ لَا سَخَّابٍ وَ لَا مُتَزَيِّنٍ (۱) بِالْفُحْشِ وَ لَا قَوْلِ الْخَنَاءِ وَ أَنَا أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هَذَا مَالِی فَاحْکُمْ فِیهِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَ کَانَ الْیَهُودِیُّ کَثِیرَ الْمَالِ ثُمَّ قَالَ علیه السلام (۲) کَانَ فِرَاشُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَبَاءَهً وَ کَانَتْ مِرْفَقَتُهُ أدم (أَدَماً) حَشْوُهَا لِیفٌ فَثُنِیَتْ لَهُ ذَاتَ لَیْلَهٍ فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ لَقَدْ مَنَعَنِی الْفِرَاشُ اللَّیْلَهَ الصَّلَاهَ فَأَمَرَ علیه السلام أَنْ یُجْعَلَ بِطَاقٍ وَاحِدٍ (۳).

**[ترجمه]الأمالی: از امام کاظم علیه السلام از پدران ارجمند خود علیه السلام از امیرمومنان علیه السلام روایت شده که ایشان فرمود: مردی یهودی چند دینار از رسول خدا صلی الله علیه و آله طلب داشت. آمد و آن را خواست. پیامبر صلی الله علیه و آله به او فرمود: ای یهودی! چیزی ندارم که به تو بدهم. یهودی گفت: ای محمد! من از تو جدا نمی‌شوم تا این‌که طلب مرا بدهی. حضرت فرمود: بنابراین کنارت می‌نشینم. ایشان آن‌قدر کنار وی نشست که در همان جا نماز ظهر و عصر و مغرب و عشاء و صبح را خواند. یاران رسول خدا صلی الله علیه و آله او را تهدید می‌کردند و می‌ترساندند. ناگاه رسول خدا صلی الله علیه و آله به آنان نگریست و فرمود: این چه کاری است با او می‌کنید؟ گفتند: ای رسول خدا! یک یهودی شما را اسیر کرده؟! پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: پروردگارم عزّوجل مرا برنیانگیخته تا به کسی که معاهد یا غیر معاهد ستم کنم. چون ظهر برآمد مرد یهودی گفت: گواهی می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و گواهی می‌دهم که محمد صلی الله علیه و آله بنده و رسول اوست و نیمی از مالم را در راه خدا بخشیدم، اما به خدا سوگند من این کار را تنها به این خاطر با شما کردم که به وصفی که در تورات از شما آمده بنگرم، من در تورات وصف شما را خوانده‌ام: محمد بن عبدالله که زادگاهش در مکه است

ص: ۲۱۶

و به طَیبه هجرت می‌کند و تندخو و بداخلاق و بددهن و آلوده به دشنام و ناسزا نیست، من گواهی می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و تو رسول خدا هستی، این دارایی من است بر اساس آن‌چه خداوند نازل کرده بر آن حُکم کن. آن مرد یهودی مال بسیار داشت. حضرت علی علیه السلام سپس فرمود: بستر رسول خدا صلی الله علیه و آله یک عبا بود و بالش ایشان پوستی بود که با لیف خرما پُر شده بود. شبی بستر حضرت را دولا کردند، چون صبح شد ایشان فرمود: دیشب بسترم مرا از نماز بازداشت. و امر فرمود تا آن را یک لا بیاندازند - . الأمالی: ۲۷۹ - .

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فیه من قتل معاهدا لم یقبل الله منه صرفا و لا عدلا یجوز أن یکون بکسر الهاء و فتحها علی الفاعل و المفعول و هو فی الحدیث بالفتح أشهر و أکثر و المعاهد من کان بینک و بینه عهد و أکثر ما یطلق فی الحدیث علی أهل الذمه و قد یطلق علی غیرهم من الکفار إذا صولحوا علی ترک الحرب مده ما و قال الشطر (۴) النصف.

و قال الجوهری طیبه علی وزن شیبه اسم مدینه الرسول صلی الله علیه و آله و الصخب بالصاد و بالسین الضجه و اضطراب الأصوات للخصام قوله علیه السلام و لا متزین فی بعض النسخ بالزاء المعجمه أی لم یجعل الفحش زینه کما یتخذه اللئام و فی

بعضها بالراء أی لا یدنس نفسه بذلک و الخناء أیضا الفحش فی القول و المرفقه بالکسر الوساده.

**[ترجمه]جزری در ابن باره می گوید: هر کس معاهدی را بکشد خداوند هیچ واجب و مستحبی را از او نمی‌پذیرد. «معاهد» می‌تواند به عنوان فاعل یا مفعول به کسر هاء یا به فتح هاء باشد اما در حدیث با فتح مشهورتر است و بیشتر آمده است. «معاهد» کسی است که با او عهدی بسته‌ای اما در حدیث بیشتر بر اهل ذمه اطلاق می‌شود، گاهی نیز بر کافرانی اطلاق می‌شود که برای ترک جنگ تا مدتی مشخص با آنان صلح شده است. «شطر» یعنی نصف.

جوهری می گوید: «طیبه» بر وزن «شیبه» نام مدینه الرسول صلی الله علیه و آله است. «صخب» با صاد و سین به معنای همهمه و سر و صدا به هنگام ستیزه است. «و لا- مترین» در برخی نسخه‌ها با زاء نقطه دار آمده یعنی او دشنام را زیور و زینت خود برنگرفته آن چنان‌که لئیمان برمی گیرند، در برخی نسخه‌ها نیز با راء آمده یعنی خود را به دشنام آلوده نمی کند. «خناء» نیز ناسزاگویی در کلام است و «مرفقه» به کسر یعنی بالش.

**[ترجمه]

«۶»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی بَیْتِ أُمِّ سَلَمَهَ فِی لَیْلَتِهَا فَفَقَدَتْهُ مِنَ الْفِرَاشِ فَدَخَلَهَا فِی ذَلِکَ مَا یَدْخُلُ النِّسَاءَ فَقَامَتْ تَطْلُبُهُ فِی جَوَانِبِ الْبَیْتِ حَتَّی انْتَهَتْ إِلَیْهِ وَ هُوَ فِی جَانِبٍ مِنَ الْبَیْتِ قَائِمٌ رَافِعٌ یَدَیْهِ (۵) یَبْکِی وَ هُوَ یَقُولُ اللَّهُمَّ لَا تَنْزِعْ مِنِّی (۶) صَالِحَ مَا أَعْطَیْتَنِی أَبَداً- (۷)

ص: ۲۱۷

۱- و لا صخاب، و لا مترین خ ل.

۲- فی المصدر: ثم قال علیّ علیه السلام.

۳- الأمالی: ۲۷۹.

۴- شطر المال: قسمه نصفین.

۵- فی المصدر: قائما رافعا یدیه.

۶- تنزع عنی خ ل.

۷- فی المصدر بعد ذلک: اللّهمّ و لا تکلنی الی نفسی طرفه عین أبدا، اللّهمّ لا تشمت بی عدوا و لا حاسدا أبدا، اللّهمّ لا تردنی فی سوء استنقذتنی منه أبدا.

اللَّهُمَّ لَا تُشْمِتْ بِی عَدُوّاً وَ لَا حَاسِداً أَبَداً اللَّهُمَّ وَ لَا تَرُدَّنِی فِی سُوءٍ اسْتَنْقَذْتَنِی مِنْهُ أَبَداً اللَّهُمَّ وَ لَا تَكِلْنِی إِلَی نَفْسِی طَرْفَهَ عَیْنٍ أَبَداً قَالَ فَانْصَرَفَتْ أُمُّ سَلَمَهَ تَبْكِی حَتَّی انْصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِبُكَائِهَا فَقَالَ لَهَا مَا یُبْكِیكِ یَا أُمَّ سَلَمَهَ فَقَالَتْ بِأَبِی أَنْتَ وَ أُمِّی یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ لِمَ لَا أَبْكِی وَ أَنْتَ بِالْمَكَانِ الَّذِی أَنْتَ بِهِ مِنَ اللَّهِ قَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ ما تَأَخَّرَ تَسْأَلُهُ أَنْ لَا یُشْمِتَ بِكَ عَدُوّاً أَبَداً وَ أَنْ لَا یَرُدَّكَ فِی سُوءٍ اسْتَنْقَذَكَ مِنْهُ أَبَداً وَ أَنْ لَا یَنْزِعَ مِنْكَ صَالِحاً أَعْطَاكَ (۱) أَبَداً وَ أَنْ لَا یَكِلَكَ إِلَی نَفْسِكَ طَرْفَهَ عَیْنٍ أَبَداً فَقَالَ یَا أُمَّ سَلَمَهَ وَ مَا یُؤْمِنُنِی وَ إِنَّمَا وَكَلَ اللَّهُ یُونُسَ بْنَ مَتَّی إِلَی نَفْسِهِ طَرْفَهَ عَیْنٍ وَ كَانَ مِنْهُ مَا كَانَ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله در خانه ام سلمه بود. شب‌هنگام سلمه دید پیامبر صلی الله علیه و آله در بستر نیست. فکری در خاطرش گذشت که در خاطر زنان می‌گذرد. برخاست و همه جای خانه را در پی حضرت گشت تا این‌که به ایشان رسید. دید پیامبر صلی الله علیه و آله در گوشه‌ای از خانه ایستاده و دستانش را بلند کرده و می‌گرید و می‌فرماید: خداوندا نعمت‌های نیکی را که به من بخشیده‌ای هیچگاه از من مگیر،

ص: ۲۱۷

خداوندا نکوهش دشمنان و حسودان را هرگز بر من روا مدار، خداوندا هیچگاه مرا به دردسری که از آن نجاتم داده‌ای برنگردان، خداوندا هرگز مرا اندازه چشم بر هم زدنی به خود وامگذار. در آن دم ام سلمه با چشم گریان بازگشت. رسول خدا صلی الله علیه و آله نیز از گریه ام سلمه برگشت و به او فرمود: چرا گریه می‌کنی ای ام سلمه؟! عرض کرد: پدر و مادرم به فدایت ای رسول خدا! چطور گریه نکنم حال آن‌که شما نزد خداوند چنان منزلتی داری که او «ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ ما تَأَخَّرَ» - . فتح / ۲ -

{از گناه گذشته و آینده تو} درگذشته است اما باز از او می‌خواهی نکوهش دشمنان را بر شما روا ندارد و هیچگاه شما را به دردسری که از آن نجاتت داده برنگرداند و هرگز اندازه چشم بر هم زدنی شما را به خود وانگذارد؟! پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای ام سلمه! چه چیز مرا در امان نگاه می‌دارد؟! خداوند به اندازه یک چشم بر هم زدن یونس بن متی را به خودش واگذاشت و آن ماجرا بر او گذشت - . تفسیر قمی: ۴۳۲ - .

**[ترجمه]

«۷»

ب، قرب الإسناد ابْنُ طَرِیفٍ (۳) عَنِ ابْنِ عُلْوَانَ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِیهِ علیه السلام قَالَ: جَاءَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله سَائِلٌ یَسْأَلُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَلْ مِنْ أَحَدٍ عِنْدَهُ سَلَفٌ فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ مِنْ بَنِی الْحَبَلِی (۴) فَقَالَ عِنْدِی یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَأَعْطِ هَذَا السَّائِلَ أَرْبَعَهَ أَوْسَاقِ تَمْرٍ قَالَ فَأَعْطَاهُ قَالَ ثُمَّ جَاءَ الْأَنْصَارِیُّ بَعْدُ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله یَتَقَاضَاهُ فَقَالَ لَهُ یَكُونُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ عَادَ إِلَیْهِ (۵) فَقَالَ یَكُونُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ عَادَ إِلَیْهِ الثَّالِثَهَ فَقَالَ یَكُونُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَقَالَ قَدْ أَكْثَرْتَ یَا رَسُولَ اللَّهِ مِنْ قَوْلِ یَكُونُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ قَالَ فَضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ وَ قَالَ هَلْ مِنْ رَجُلٍ عِنْدَهُ سَلَفٌ قَالَ فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ لَهُ عِنْدِی

ص: ۲۱۸

۱- فی المصدر: صالح ما أعطاک.

۲- تفسیر القمّیّ: ۴۳۲.

۳- هکذا فی النسخه و فیه وهم، و الصحیح ظریف بالظاء المعجمه، و الرجل هو الحسن بن ظریف بن ناصح الکوفیّ المترجم فی فهرستی النجاشیّ و الشیخ و خلاصه العلامه و غیرها.

۴- هکذا فی الکتاب و مصدره و لم نقف علیه فی کتاب الأنساب، و لعله مصحف بنو الحبلی بالحاء المهمله، قال القلقشندی فی نهایه الارب: ۵۱: بنو الحبلی بطن من الخزرج من القحطانیه، و هم بنو الحبلی و اسمه سالم بن غنم بن عوف ابن الخزرج. و ذکره ابن الأثیر أیضا فی اللباب فی تهذیب الأنساب ۱ : ۲۷۵ و ۲۷۶ و ضبطه بضم الحاء و سکون الباء، و ذکره أیضا الفیروزآبادی فی القاموس.

۵- فی المصدر: ثم عاد إلیه الثانیه.

يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَ كَمْ عِنْدَكَ قَالَ مَا شِئْتَ قَالَ فَأَعْطِ هَذَا ثَمَانِيَهَ أَوْسُقٍ مِنْ تَمْرٍ فَقَالَ الْأَنْصَارِيُّ إِنَّمَا لِي أَرْبَعَهٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَرْبَعَهٌ أَيْضاً (۱).

**[ترجمه]قرب الإسناد: امام جعفر صادق عليه السلام از پدر ارجمند خود عليه السلام نقل فرمود: نيازمندى نزد پيامبر صلى الله عليه و آله آمد و چيزى از ايشان طلبيد. رسول خدا فرمود: آيا كسى هست كه بتواند به من قرض بدهد؟ مردى از انصار از قبيله بنى جلبى برخاست و عرض كرد: من مى‌توانم اى رسول خدا! فرمود: به اين نيازمند چهار طبق خرما بده. مرد انصارى آن بار را به آن مرد داد و سپس نزد پيامبر صلى الله عليه و آله برگشت و آن را از ايشان طلب كرد. پيامبر فرمود: إن شاء الله مى‌دهم. بار ديگر نزد حضرت آمد و ايشان فرمود: إن شاء الله مى‌دهم. بار سوم نزد حضرت آمد و ايشان فرمود: إن شاء الله مى‌دهم. عرض كرد: اى رسول خدا! بسيار فرمودى إن شاء الله مى‌دهم! رسول خدا لبخندى زد و فرمود: آيا كسى هست كه بتواند به من قرضى بدهد؟ مردى برخاست و عرض كرد: من مى‌توانم اى رسول خدا!

فرمود: چقدر مى‌توانى؟ عرض كرد: هر چه بخواهى. فرمود: به اين مرد هشت طبق خرما بده. مرد انصارى عرض كرد: اى رسول خدا! من فقط چهار طبق دادم. ايشان فرمود: چهار طبق ديگر بده - . قرب الإسناد: ۴۴ - .

**[ترجمه]

«۸»

ب، قرب الإسناد ابْنُ طَرِيفٍ (۲) عَنِ ابْنِ عُلْوَانَ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عليه السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَمْ يُوَرِّثْ دِينَاراً وَ لَا دِرْهَماً وَ لَا عَبْداً وَ لَا وَلِيدَهً وَ لَا شَاهً وَ لَا بَعِيراً وَ لَقَدْ قُبِضَ صلى الله عليه و آله (۳) وَ إِنَّ دِرْعَهُ مَرْهُونَهٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ مِنْ يَهُودِ الْمَدِينَهِ بِعِشْرِينَ صَاعاً مِنْ شَعِيرٍ استلفها (۴) (اسْتَسْلَفَهَا) نَفَقَهً لِأَهْلِهِ (۵).

**[ترجمه]قرب الإسناد: امام جعفر صادق عليه السلام از پدر ارجمند خود عليه السلام نقل فرمود: رسول خدا صلى الله عليه و آله هيچ دينار و درهم و برده و كنيزك و گوسفند و شترى به ارث نگذاشت. حضرت در حالى جان سپرد كه زره‌اش نزد يكى از يهوديان مدينه گرو بود كه ايشان در ازايش از او بيست پيمانه جو براى نفقه اهل خود قرض كرده بود - . قرب الإسناد: ۴۴ - .

**[ترجمه]

«۹»

ب، قرب الإسناد أَبُو الْبَخْتَرِيِّ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عليه السلام أَنَّ الْمَسَاكِينَ كَانُوا يَبِيتُونَ فِي الْمَسْجِدِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَأَفْطَرَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله مَعَ الْمَسَاكِينِ الَّذِينَ فِي الْمَسْجِدِ ذَاتَ لَيْلَهٍ عِنْدَ الْمِنْبَرِ فِي بُرْمَهٍ (۶) فَأَكَلَ مِنْهَا ثَلَاثُونَ

رَجُلًا ثُمَّ رُدَّتْ إِلَى أَزْوَاجِهِ شِبْعُهُنَ (۷).

**[ترجمه]قرب الإسناد: امام جعفر صادق علیه السلام از پدر ارجمند خود علیه السلام نقل فرمود: در عهد رسول خدا صلی الله علیه و آله مسکینان شب را در مسجد می‌گذراندند. شبی رسول خدا پای منبر با مسکینانی که در مسجد بودند در دیگی سنگی افطار کرد. آن شب سی مرد از آن دیگ خوردند و سپس بقیه‌اش را برای همسران پیامبر بردند - . قرب الإسناد: ۶۹ - .

**[ترجمه]

«۱۰»

ب، قرب الإسناد مُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِيدِ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنِ الصَّلَاهِ قَاعِداً أَوْ يَتَوَكَّأُ عَلَى عَصًا أَوْ عَلَى حَائِطٍ فَقَالَ لَا مَا شَأْنُ أَبِيكَ وَ شَأْنُ هَذَا مَا بَلَغَ أَبُوكَ هَذَا بَعْدُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَعْدَ مَا عَظُمَ أَوْ بَعْدَ مَا ثَقُلَ كَانَ يُصَلِّي وَ هُوَ قَائِمٌ وَ رَفَعَ إِحْدَى رِجْلَيْهِ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى طه ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى فَوَضَعَهَا (۸).

**[ترجمه]قرب الإسناد: از ابن بُکَیر روایت شده که وی گفت: از امام جعفر صادق علیه السلام درباره نماز خواندن در حالت نشسته یا با تکیه بر عصا یا دیوار پرسیدم. ایشان فرمود: خیر، پدر تو را با این حالت چه کار؟! پدر تو هنوز به این شرایط نرسیده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله پس از آن‌که سالمند و سنگین شده بود نماز را ایستاده می‌خواند و یکی از پاهای خود را بالا می‌گرفت تا این‌که خداوند تبارک و تعالی نازل فرمود: «طه ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى» و حضرت پای خود را بر زمین گذاشت - . قرب الإسناد: ۷۹، ۸۰ - .

**[ترجمه]

بیان

لعل تحمل هذه الأثقال فی العباده کان فی الشریعه ثم نسخ.

**[ترجمه]چه بسا این سختی‌ها به هنگام عبادت در شریعت بوده و سپس نسخ شده است.

**[ترجمه]

«۱۱»

ل، الخصال مُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ الْحَافِظُ الْبَغْدَادِيُّ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ جَعْفَرٍ الْعَلَوِيِّ عَنْ أَبِيهِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْعَلَوِيِّ الْمَعْرُوفِ بِالْمُشَلَّلِ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْقُرَشِيِ

١- قرب الإسناد: ۴۴.

٢- ذكرنا آنفا أن الصحيح ظريف بالظاء المعجمه.

٣- لقد قبض رسول اللّه خ ل.

۴- استسلفها خ ل، و هو الموجود فى المصدر.

۵- قرب الإسناد: ۴۴.

۶- البرمه: القدر من الحجر.

٧- قرب الإسناد: ۶٩.

٨- قرب الإسناد: ٧٩ و ٨٠ و للحديث ذيل تركه المصنّف.

عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ أَبِی زِیَادٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله خَمْسٌ لَسْتُ بِتَارِکِهِنَّ حَتَّی الْمَمَاتِ لِبَاسِیَ الصُّوفُ (۱) وَ رُکُوبِیَ الْحِمَارَ مُؤْکَفاً وَ أَکْلِی مَعَ الْعَبِیدِ وَ خَصْفِیَ النَّعْلَ بِیَدِی وَ تَسْلِیمِی عَلَی الصِّبْیَانِ لِتَکُونَ سُنَّةً مِنْ بَعْدِی (۲).

**[ترجمه]الخصال: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

ص: ۲۱۹

پنج چیز را تا هنگام مرگ ترک نمی کنم: پوشیدن جامه پشمی سوار شدن بر الاغ با پالان و غذا خوردن با بردگان و پینه زدن بر نعلین با دست خود و سلام کردن به کودکان تا پس از من سنت باشد.

**[ترجمه]

«۱۲»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام بِالْأَسَانِیدِ الثَّلَاثَهِ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَتَانِی مَلَکٌ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ إِنَّ رَبَّکَ یُقْرِئُکَ السَّلَامَ وَ یَقُولُ إِنْ شِئْتَ جَعَلْتُ لَکَ بَطْحَاءَ مَکَّهَ ذَهَباً قَالَ فَرَفَعَ رَأْسَهُ إِلَی السَّمَاءِ وَ قَالَ (۳) یَا رَبِّ أَشْبَعُ یَوْماً فَأَحْمَدُکَ وَ أَجُوعُ یَوْماً فَأَسْأَلُکَ (۴).

صح، صحیفه الرضا علیه السلام عنه علیه السلام مثله: (۵)

جا، المجالس للمفید عمر بن محمد عن ابن مهرویه عن داود بن سلیمان عنه علیه السلام مثله (۶).

**[ترجمه]عیون أخبار الرضا علیه السلام : امام رضا علیه السلام از پدران ارجمند خود از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل کرده که ایشان فرمود: فرشته‌ای نزدم آمد و گفت: ای محمد! پروردگارت به تو سلام می‌رساند و می‌فرماید: اگر می‌خواهی دشت مکه را برایت طلا کنم. امام علیه السلام می‌فرماید: رسول خدا صلی الله علیه و آله در آن دم سر سوی آسمان فراز کرد و فرمود: پروردگارا یک روز سیر می‌شوم و تو را می‌ستایم و یک روز گرسنه می‌شوم و از تو می‌خواهم - . عیون أخبار الرضا: ۱۹۹ - .

صحیفه الرضا علیه السلام - . صحیفه الرضا ع: ۲۲ -

و المجالس - . أمالی المفید: ۷۲ و ۷۳ -

نیز همانند این حدیث را آورده‌اند.

**[ترجمه]

«۱۳»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام بِإِسْنَادِ التَّمِیمِی (۷) عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِیٍّ علیهم السلام قَالَ: کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یُضَحِّی بِکَبْشَیْنِ أَمْلَحَیْنِ أَقْرَنَیْنِ (۸).

**[ترجمه]عیون أخبار الرضا علیه السلام : امام رضا علیه السلام از پدران ارجمند خود علیهم السلام از امام علی علیه السلام نقل فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله در عید قربان دو قوچ سفید و سیاه شاخ‌دار قربانی می‌کرد - . عیون أخبار الرضا: ۲۲۳ - .

**[ترجمه]

«۱۴»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام بِهَذَا الْإِسْنَادِ قَالَ: إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله کَانَ یَتَخَتَّمُ فِی یَمِینِهِ (۹).

**[ترجمه]عیون أخبار الرضا علیه السلام : پیامبر صلی الله علیه و آله انگشتری در دست راستش می‌کرد - . عیون أخبار الرضا: ۲۲۳ - .

**[ترجمه]

«۱۵»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام وَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ قَالَ: مَا شَبِعَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مِنْ خُبْزِ بُرٍّ ثَلَاثَهَ أَیَّامٍ حَتَّی مَضَی لِسَبِیلِهِ (۱۰).

ص: ۲۲۰

۱- قد أسلفنا سابقا أن الروایات تختلف فی لبس الصوف، فبعضها تذم ذلک، و بعضها تستحسنه و ذکرنا وجها فی رفع التخالف هناک.

۲- الحدیث قد سقط عن الطبع فی المطبوع أولا، و هو موجود فی طبعه قم. راجع ص ۲۲۱.

۳- فی المجالس: فرفعت رأسی الی السماء و قلت.

۴- عیون أخبار الرضا: ۱۹۹.

۵- صحیفه الرضا: ۲۲.

۶- أمالی المفید: ۷۲ و ۷۳.

۷- الاسناد هکذا: حدّثنا محمّد بن عمر الحافظ قال: حدّثنا الحسن بن عبد اللّه التمیمی قال:

۸- عیون أخبار الرضا: ۲۲۳.

٩- عيون أخبار الرضا: ٢٢٣.

١٠- عيون أخبار الرضا: ٢٢٤.

**[ترجمه]عيون أخبار الرضا عليه السلام : پيامبر صلى الله عليه و آله تا هنگام وفاتش سه روز متوالى از نان گندم سير نخورد - . عيون أخبار الرضا: ۲۲۴ - .

ص: ۲۲۰

**[ترجمه]

«۱۶»

ن، عيون أخبار الرضا عليه السلام الْحُسَيْنُ بْنُ أَحْمَدَ الْبَيْهَقِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الصَّوْلِيِّ عَنْ سَهْلِ بْنِ الْقَاسِمِ النُّوشَجَانِيِّ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِلرِّضَا عليه السلام يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ إِنَّهُ يُرْوَى عَنْ عُرْوَةَ بْنِ زُبَيْرٍ أَنَّهُ قَالَ تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله (۱) وَ هُوَ فِي تَقِيَّةٍ فَقَالَ أَمَّا بَعْدَ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ فَإِنَّهُ أَزَالَ كُلَّ تَقِيَّةٍ بِضَمَانِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ وَ بَيَّنَ أَمْرَ اللَّهِ وَ لَكِنَّ قُرَيْشاً فَعَلَتْ مَا اشْتَهَتْ بَعْدَهُ وَ أَمَّا قَبْلَ نُزُولِ هَذِهِ الْآيَةِ فَلَعَلَّهُ (۲).

**[ترجمه]عيون أخبار الرضا عليه السلام : از سهل بن قاسم نوشجانى روايت شده كه وى گفت: مردى به امام رضا عليه السلام عرض كرد: اى پسر رسول خدا! از عُروه بن زبير روايت مى‌كنند كه گفته: پيغمبر صلى الله عليه و آله در حال تقيّه از دنيا رفت. حضرت عليه السلام فرمود: پس از آن‌كه خداوند عزّوجل فرمود: «يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَ إِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ» - . مائده / ۶۷ -

{اى پيامبر آنچه از جانب پروردگارت به سوى تو نازل شده ابلاغ كن و اگر نكنى پيامش را نرسانده اى و خدا تو را از [گزند] مردم نگاه مى دارد}، پيامبر صلى الله عليه و آله با ضمانت خداوند عزّوجل هر نوع تقيّه‌اى را كنار گذاشت و فرمان خداوند را آشكار ساخت، اما قريشيان پس از ايشان هر كارى خواستند كردند؛ اما پيش از نزول اين آيه چه بسا حضرت تقيّه كرده باشد - . عيون أخبار الرضا ع: ۲۷۱ و ۲۷۲ - .

**[ترجمه]

«۱۷»

ما، الأمالى للشيخ الطوسى الْمُفِيدُ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدٍ التَّمَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْكَابٍ (۳) عَنْ مُصْعَبِ بْنِ الْمِقْدَامِ بْنِ شُرَيْحٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله كَانَ إِذَا رَأَى نَاشِئاً تَرَكَ كُلَّ شَيْ ءٍ وَ إِنْ كَانَ فِي صَلَاةٍ وَ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا فِيهِ فَإِنْ ذَهَبَ حَمِدَ اللَّهَ وَ إِنْ أَمْطَرَ قَالَ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ نَاشِئاً نَافِعاً وَ النَّاشِئُ السَّحَابُ وَ الْمُخِيلَةُ أَيْضاً السَّحَابَةُ (۴).

**[ترجمه]الأمالى: از عايشه روايت شده كه وى گفت: پيامبر صلى الله عليه و آله هرگاه ابر نوظهورى را مى‌ديد هر كارى را وامى‌نهاد و حتى اگر در نماز بود مى‌فرمود: خداوندا از شرّ آن‌چه در اين ابر است به تو پناه مى‌برم. اگر آن ابر مى‌رفت

حضرت خدا را می‌ستود و اگر می‌بارید می‌فرمود: خداوندا این ابر را سودبخش گردان. «ناشئ» و «مخیّله» هر دو ابر هستند - . أمالی ابن الشیخ: ۸۰ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله و الناشئ إلى آخر الكلام إما كلام الشيخ أو بعض الرواه و قال الجزرى فيه كان إذا رأى ناشئا فى أفق السماء أى سحابا لم يتكامل اجتماعه و اصطحابه.

**[ترجمه]توضیحی که در آخر خبر آمده یا کلام شیخ است یا سخن یکی از راویان. جزری در این باره می گوید: «ناشئ» یعنی ابری که هنوز کامل نشده و شکل نگرفته است.

**[ترجمه]

«۱۸»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی ابْنُ حَشِیشٍ (۵) عَنْ أَحْمَدَ عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ أَحْمَدَ الطَّبَرَانِیِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ ثَوْرٍ (۶) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یُوسُفَ (۷) عَنْ سُفْیَانَ الثَّوْرِیِّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ قَاسِمٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَ: مَا شَبِعَ آلُ مُحَمَّدٍ علیهم السلام ثَلَاثَهَ أَیَّامٍ تِبَاعاً حَتَّی لَحِقَ بِاللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ (۸).

۱- فی المصدر: رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۲- عیون أخبار الرضا: ۲۷۱ و ۲۷۲.

۳- فی المصدر: محمّد بن، اسکاف، بالفاء.

۴- أمالی ابن الشیخ: ۸۰.

۵- فی المصدر: خشیش بالخاء المعجمه، و فی بعض المواضع منه خنیس، و فی أخری: محمّد بن علی بن خشیش بن نصر بن جعفر بن إبراهیم التمیمی.

۶- وصفه فی المصدر: بالجزامی.

۷- وصفه فی المصدر: بالفریابی.

۸- مجالس ابن الشیخ: ۱۹۶.

**[ترجمه]الأمالي: از عایشه روایت شده که وی گفت: آل محمد صلی الله علیه و آله تا هنگامی که حضرت جان به خداوند عزّوجل سپرد سه روز متوالی سیر نخوردند - . مجالس ابن الشیخ: ۱۹۶ - .

ص: ۲۲۱

**[ترجمه]

«۱۹»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی ابْنُ مَخْلَدٍ عَنِ الْخَالِدِیِ (۱) عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ الْقَطَّانِ عَنْ عَبَّادِ بْنِ مُوسَی (۲) عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ سُلَیْمَانَ (۳) عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ سَعِیدِ بْنِ جُبَیْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَجْلِسُ عَلَی الْأَرْضِ وَ یَأْکُلُ عَلَی الْأَرْضِ وَ یَعْتَقِلُ الشَّاةَ وَ یُجِیبُ دَعْوَةَ الْمَمْلُوکِ عَلَی خُبْزِ الشَّعِیرِ (۴).

**[ترجمه]الأمالی: از ابن عباس روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله روی زمین می‌نشست و روی زمین غذا می‌خورد و میش را خود می‌دوشید و دعوت بردگان را به نان جو می‌پذیرفت - . مجالس ابن الشیخ: ۲۵۰ - .

**[ترجمه]

«۲۰»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی حَمَّوَیْهِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ بَکْرٍ الهزالی (۵) (الْهِزَّانِیِ) عَنِ الْفَضْلِ بْنِ الْحُبَابِ (۶) عَنْ سَلَمٍ عَنْ أَبِی هِلَالٍ عَنْ بَکْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ دَخَلَ عَلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ مَوْقُوذٌ أَوْ قَالَ مَحْمُومٌ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَشَدَّ وَعَکَکَ أَوْ حُمَّاکَ فَقَالَ مَا مَنَعَنِی ذَلِکَ أَنْ قَرَأْتُ اللَّیْلَةَ ثَلَاثِینَ سُورَةً فِیهِنَّ السَّبْعُ الطُّوَلُ فَقَالَ عُمَرُ یَا رَسُولَ اللَّهِ غَفَرَ اللَّهُ لَکَ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ وَ أَنْتَ تَجْتَهِدُ هَذَا الِاجْتِهَادَ فَقَالَ یَا عُمَرُ أَ فَلَا أَکُونُ عَبْداً شَکُوراً (۷).

**[ترجمه]الأمالی: از بکر بن عبدالله روایت شده که وی گفت: عمر بن خطاب خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسید و دید ایشان سخت بیمار است — و یا دید ایشان تب کرده- است. عرض کرد: ای رسول خدا چه سخت بیمار شده‌اید! — و یا چه تبی کرده‌اید!- پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: با این وجود دیشب سی سوره از قرآن را قرائت کردم که هفت سوره بلند نیز از آن جمله بود. عمر عرض کرد: ای رسول خدا! خداوند «ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ» - . فتح / ۲ - {از گناه گذشته و آینده تو} درگذشته است، با این حال هنوز شما این‌چنین در عبادت می‌کوشی؟! پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای عمر! آیا نباید بنده‌ای شاکر باشم؟ - . مجالس ابن الشیخ: ۲۵۷ -

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی الموقوذ الشدید المرض المشرف و وقذه صرعه و سکنه و غلبه و ترکه علیلا کأوقذه و قال الوعک أدنی الحمی و وجعها و مغثها (۸) فی البدن و ألم من شده التعب.

**[ترجمه]فیروزآبادی می گوید: «موقوذ» یعنی بسیار بیمار [مشرف به موت]، «وقذه» مثل «أوقذه» یعنی او را بر زمین زد و بر جایش نشاند و بر او چیره شد و در بیماری بر جایش

گذاشت. «وعک» یعنی درد و ناخوشی بدن ناشی از تب یا درد ناشی از شدت خستگی.

**[ترجمه]

«۲۱»

ع، علل الشرائع عَلِيُّ بْنُ حَاتِمٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ

ص: ۲۲۲

۱- ابن مخلد هو محمّد بن محمّد بن مخلد، و الخالدی فی المصدر: الخلدی.

۲- وصفه فی المصدر بالختلی.

۳- فی المصدر: أبو إسماعیل إبراهیم بن سلیمان المؤدّب.

۴- مجالس ابن الشیخ: ۲۵۰.

۵- هکذا فی النسخه، و فی المصدر: الهزانی و هو الصحیح، قال ابن الأثیر فی اللباب ۳:

۶- کناه فی المصدر أبا خلیفه. و لقبه بالجحمی.

۷- مجالس ابن الشیخ: ۲۵۷.

۸- مغثه الحمی: أصابته و أخذته.

مُوسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهم السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مُكَفَّراً لَا يُشْكَرُ مَعْرُوفُهُ وَ لَقَدْ كَانَ مَعْرُوفُهُ عَلَى الْقُرَشِيِّ وَ الْعَرَبِيِّ وَ الْعَجَمِيِّ وَ مَنْ كَانَ أَعْظَمُ مَعْرُوفاً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَلَى هَذَا الْخَلْقِ وَ كَذَلِكَ نَحْنُ أَهْلَ الْبَيْتِ مُكَفَّرُونَ وَ لَا يُشْكَرُ مَعْرُوفُنَا وَ خِيَارُ الْمُؤْمِنِينَ مُكَفَّرُونَ لَا يُشْكَرُ مَعْرُوفُهُمْ (۱).

**[ترجمه]علل الشرائع: امام کاظم علیه السلام از پدر ارجمند خود علیه السلام

ص: ۲۲۲

از جدّ ارجمند خود علیه السلام از امام سجاد علیه السلام از پدر ارجمند خود علیه السلام از امام علی علیه السلام نقل کرده که ایشان فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله ناسپاسی دید و شکرِ نیکی‌هایش به جا آورده نشد حال آن‌که نیکی حضرت بر قریشی و عرب و عجم مسلّم بود و نیکیِ چه کسی والاتر از نیکی‌های رسول خدا صلی الله علیه و آله بر این خلق می‌تواند باشد؟ ما اهل بیت علیه السلام نیز ناسپاسی می‌بینیم و شکرِ نیکی‌هایمان به جا آورده نمی‌شود، نیکانِ مومنان این‌گونه‌اند ناسپاسی می‌بینند و شکرِ نیکی‌هایشان به جا آورده نمی‌شود - . علل الشرائع: ۱۸۷ - .

**[ترجمه]

«۲۲»

ع، علل الشرائع أَبِي عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ النَّهَاوَنْدِيِّ عَنْ صَالِحِ بْنِ رَاهَوَيْهِ عَنْ أَبِي جويد مَوْلَى الرِّضَا علیه السلام عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: نَزَلَ جَبْرَئِيلُ عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ رَبَّكَ يُقْرِئُكَ السَّلَامَ وَ يَقُولُ إِنَّ الْأَبْكَارَ مِنَ النِّسَاءِ بِمَنْزِلَةِ الثَّمَرِ عَلَى الشَّجَرِ فَإِذَا أَيْنَعَ الثَّمَرُ فَلَا دَوَاءَ لَهُ إِلَّا اجْتِنَاؤُهُ وَ إِلَّا أَفْسَدَتْهُ الشَّمْسُ وَ غَيَّرَتْهُ الرِّيحُ وَ إِنَّ الْأَبْكَارَ إِذَا أَدْرَكْنَ مَا تُدْرِكُ النِّسَاءُ فَلَا دَوَاءَ لَهُنَّ إِلَّا الْبُعُولُ وَ إِلَّا لَمْ يُؤْمَنْ عَلَيْهِنَّ الْفِتْنَةُ فَصَعِدَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الْمِنْبَرَ فَجَمَعَ النَّاسَ ثُمَّ أَعْلَمَهُمْ مَا أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِهِ فَقَالُوا مِمَّنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ مِنَ الْأَكْفَاءِ فَقَالُوا وَ مَنِ الْأَكْفَاءُ فَقَالَ الْمُؤْمِنُونَ بَعْضُهُمْ أَكْفَاءُ بَعْضٍ ثُمَّ لَمْ يَنْزِلْ حَتَّى زَوَّجَ ضُبَاعَةَ مِنَ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ ثُمَّ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي زَوَّجْتُ ابْنَةَ عَمِّي الْمِقْدَادَ لِيَتَّضِعَ النِّكَاحُ (۲).

**[ترجمه]علل الشرائع: امام رضا علیه السلام فرمود: جبرئیل بر پیامبر صلی الله علیه و آله فرود آمد و عرض کرد: ای محمد! پروردگارت به تو سلام می‌رساند و می‌گوید زنان باکره همچون میوه‌های درخت‌اند، وقتی میوه می‌رسد چاره‌ای برایش نیست جز آن‌که چیده شود وگرنه خورشید فاسدش می‌کند و باد دگرگونش می‌سازد، زنان باکره نیز وقتی برایشان آن‌چه برای زنان روی می‌دهد رُخ دهد هیچ دوایی جز شوهر برای آنا نیست ، وگرنه از فتنه در امان نخواهند بود. این شد که رسول خدا صلی الله علیه و آله بر منبر رفت و مردم را گرد آورد و آنان را از فرمانی که خداوند متعال به او داده بود آگاه کرد. عرض کردند: به چه کسی شوهر کنند ای رسول خدا! فرمود: با همترازان خود. عرض کردند: همترازان کیستند؟ فرمود: مومنان همتراز یکدیگرند. پیامبر صلی الله علیه و آله از منبر پایین نیامد تا این‌که ضُباعه را به همسری مقداد بن اسود درآورد. سپس فرمود:

ای مردم! من دختر عمویم را به همسری مقداد درآوردم تا نکاح به آسانی انجام گیرد - . علل الشرائع: ۱۹۳ - .

**[ترجمه]

«۲۳»

یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَیْنِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ یُونُسَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله کَانَ فِی مَکَانٍ وَ مَعَهُ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ وَ أَرَادَ قَضَاءَ حَاجَةٍ فَقَامَ إِلَی الْأَشَاءَیْنِ یَعْنِی النَّخْلَتَیْنِ فَقَالَ لَهُمَا اجْتَمِعَا فَاسْتَتَرَ بِهِمَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَقَضَی حَاجَتَهُ ثُمَّ قَامَ فَجَاءَ الرَّجُلُ فَلَمْ یَرَ شَیْئاً (۳).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله همراه یکی از یاران خود در جایی بود. خواست قضای حاجت کند. برخاست و سوی دو نخل کوچک رفت و به آن دو فرمود تا جمع شدند و پیامبر صلی الله علیه و آله پشت آن دو پنهان شد. حضرت قضای حاجت کرد و برخاست. آن مرد آمد اما اثری ندید - . بصائر الدرجات: ۱۸ - .

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری الأشاء بالفتح و المد صغار النخل.

**[ترجمه]جوهری می گوید: «أشاء» به فتح و مدّ یعنی نخل کوچک.

**[ترجمه]

«۲۴»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَامِدٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی أَبِی صَالِحٍ عَنِ اللَّیْثِ عَنْ یُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ أَبِی سَلَمَةَ أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ

۱- علل الشرائع: ۱۸۷.

۲- علل الشرائع: ۱۹۳. قوله: لیتضع أی لیخط.

۳- بصائر الدرجات: ۱۸.

قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِمَرِّ الظَّهْرَانِ (۱) يَرْعَى الْغَنَمَ (۲) وَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ عَلَيْكُمْ بِالْأَسْوَدِ مِنْهُ فَإِنَّهُ أَطْيَبُهُ قَالُوا تَرْعَى الْغَنَمَ قَالَ نَعَمْ وَ هَلْ نَبِيٌّ إِلَّا رَعَاهَا (۳).

**[ترجمه]قصص الأنبیاء علیه السلام : از جابر بن عبدالله روایت شده

ص: ۲۲۳

که وی گفت: همراه با رسول خدا صلی الله علیه و آله در قریه «مرّ ظَهران» بودیم و گوسفند می‌چراندیم. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: از نوع سیاه بچرانید که بهترین نوع آن است. عرض کردند: شما هم گوسفند می‌چرانی؟! فرمود: مگر پیامبری هست که گوسفند نچرانیده باشد؟! - . قصص الأنبیاء: نسخه خطی -

**[ترجمه]

«۲۵»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ الْأَشْعَرِيِّ عَنْ سَيْفِ بْنِ حَاتِمٍ عَنْ رَجُلٍ مِنْ وُلْدِ عَمَّارٍ يُقَالُ لَهُ أَبُو لُؤْلُؤَةَ سَمَّاهُ عَنْ آبَائِهِ قَالَ قَالَ عَمَّارٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كُنْتُ أَرْعَى غُنَيْمَةَ أَهْلِي وَ كَانَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله يَرْعَى أَيْضاً فَقُلْتُ يَا مُحَمَّدُ هَلْ لَكَ فِي فَخٍّ فَإِنِّي تَرَكْتُهَا رَوْضَةَ بُرَقٍ قَالَ نَعَمْ فَجِئْتُهَا مِنَ الْغَدِ وَ قَدْ سَبَقَنِي مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ قَائِمٌ يَذُودُ غَنَمَهُ عَنِ الرَّوْضَةِ قَالَ إِنِّي كُنْتُ وَاعَدْتُكَ فَكَرِهْتُ أَنْ أَرْعَى قَبْلَكَ (۴).

**[ترجمه]قصص الأنبیاء علیه السلام : از عمار روایت شده که وی گفت: داشتم گوسفندان خانواده‌ام را می‌چراندم و حضرت محمد صلی الله علیه و آله نیز داشت گوسفند می‌چراند. عرض کردم: ای محمد! آیا می‌آیی به «فخ» برویم من آن‌جا را چمنزاری سرسبز دیدم. حضرت فرمود: بله. فردا من به «فخ» رفتم و دیدم حضرت محمد صلی الله علیه و آله زودتر از من آن‌جا رسیده و ایستاده و گوسفندانش را از چمنزار دور می‌کند. ایشان فرمود: چون با تو وعده کرده بودم دوست نداشتم قبل از آمدنت گوسفندانم را بچرانم - . قصص الأنبیاء: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی البرق محرکه الحمل معرب بره و قال الأبرق غلظ فیه حجاره و رمل و طین مختلطه و البرقه بالضم غلظ الأبرق و برق دیار العرب تنیف علی مائه منها برقه الأثمار و الأوجال و الأجداد و عدها إلی أن قال و النجد و یثرب و الیمامه هذه برق العرب.

**[ترجمه]فیروزآبادی می گوید: البَرَق به تحریک همان حمل است و معرب بره است و گفت: الأبرق یعنی سنگ و ریگ و گل مختلط در آن کلفت شد و البُرقه یعنی کلفت شد. الأبرق و برق: سرزمین‌های عرب حدود صد سرزمین؛ از آن است: برقه

الأثمار و برقه الأوجال و برقه الأجداد و شمرد تا این که گفت: و النجد و یثرب و الیمامه. اینها سرزمین‌های عرب هستند.

**[ترجمه]

«۲۶»

سن، المحاسن أَبِی عَنِ النَّوْفَلِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله خَلَقَ اللَّهُ الْعَقْلَ فَقَالَ لَهُ أَدْبِرْ فَأَدْبَرَ ثُمَّ قَالَ لَهُ أَقْبِلْ فَأَقْبَلَ ثُمَّ قَالَ مَا خَلَقْتُ خَلْقاً أَحَبَّ إِلَیَّ مِنْکَ فَأَعْطَی اللَّهُ (۵) مُحَمَّداً تِسْعَهً وَ تِسْعِینَ جُزْءاً ثُمَّ قَسَمَ بَیْنَ الْعِبَادِ جُزْءاً وَاحِداً (۶).

**[ترجمه]محاسن: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند عقل را آفرید و به او فرمود: بچرخ! عقل پرخید. سپس به او فرمود: رو کن! عقل رو کرد. آن‌گاه خداوند فرمود: چیزی نیافریده‌ام که نزدم محبوب‌تر از تو باشد. خداوند نود و نه جزء از آن را به محمد صلی الله علیه و آله عطا کرد و یک جزء را میان بندگانش تقسیم کرد - . المحاسن: ۱۹۲ - .

**[ترجمه]

«۲۷»

صح، صحیفه الرضا علیه السلام عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ضَعُفْتُ عَنِ

۱- قال یاقوت: ظهران: واد قرب مکّه، و عنده قریه یقال له: مر، تضاف الی هذا الوادی فیقال: مر الظهران.

۲- نرعی الغنم خ.

۳- قصص الأنبیاء: مخطوط.

۴- قصص الأنبیاء: مخطوط.

۵- فی المصدر: قال: فأعطی اللّه.

۶- المحاسن: ۱۹۲.

الصَّلَاةِ وَ الْجِمَاعِ (۱) فَنَزَلَتْ عَلَيَّ قِدْرٌ مِنَ السَّمَاءِ فَأَكَلْتُ مِنْهَا فَزَادَ فِي قُوَّتِي قُوَّةَ أَرْبَعِينَ رَجُلًا فِي الْبَطْشِ وَ الْجِمَاعِ (۲).

**[ترجمه]صحیفه الرضا علیه السلام : امام رضا علیه السلام از پدران ارجمند خود علیه السلام نقل فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: از انجام نماز و آمیزش ناتوان شده بودم

ص: ۲۲۴

که از آسمان دیگی بر من فرود آمد. من از آن خوردم و نیروی چهل مرد برای طاقت و آمیزش به توانم افزوده شد - . صحیفه الرضا ع: ۱۱ - .

**[ترجمه]

«۲۸»

صح، صحیفه الرضا علیه السلام عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فِي حَفْرِ الْخَنْدَقِ إِذْ جَاءَتْ فَاطِمَةُ وَ مَعَهَا كُسَيْرَةٌ مِنْ خُبْزٍ فَدَفَعَتْهَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله مَا هَذِهِ الْكُسَيْرَةُ فَقَالَتْ خَبَزْتُهُ قُرصاً (۳) لِلْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ جِئْتُكَ مِنْهُ بِهَذِهِ الْكُسَيْرَةِ فَقَالَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله يَا فَاطِمَةُ أَمَا إِنَّهُ أَوَّلُ طَعَامٍ دَخَلَ جَوْفَ أَبِيكَ مُنْذُ ثَلَاثٍ (۴).

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام بالأسانید الثلاثه عنه علیه السلام مثله (۵).

**[ترجمه]صحیفه الرضا علیه السلام : امام رضا علیه السلام از پدران ارجمند خود علیه السلام نقل فرمود: حضرت علی علیه السلام فرمود: همراه پیامبر صلی الله علیه و آله داشتیم خندق را حفر می‌کردیم که ناگاه فاطمه سلام الله علیها آمد و تکه‌ای نان آورد و به پیامبر داد. پیامبر فرمود: این تکه نان چیست؟ فاطمه سلام الله علیها عرض کرد: قرصی نان برای حسن و حسین علیهما السلام پختم و این تکه را نیز برای شما آوردم. پیامبر فرمود: ای فاطمه! بدان که این نخستین طعامی است که پس از سه روز وارد شکم پدرت شده است - . صحیفه الرضا ع: ۱۵ - .

عیون أخبار الرضا نیز با سه سند همانند این حدیث را آورده است - . عیون أخبار الرضا ع: ۲۰۵ و ۲۰۶ - .

**[ترجمه]

«۲۹»

سن، المحاسن عَلِيُّ بْنُ الْحَكَمِ عَنْ أَبِي الْمَغْرَاءِ عَنِ ابْنِ خَارِجَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَأْكُلُ أَكْلَ الْعَبْدِ وَ يَجْلِسُ جُلُوسَ الْعَبْدِ وَ يَعْلَمُ أَنَّهُ عَبْدٌ (۶).

**[ترجمه]محاسن: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله همانند بندگان غذا می‌خورد و همانند بندگان می‌نشست و باور داشت که بنده است - . المحاسن: ۴۵۶ - .

**[ترجمه]

بیان

أكل العبد الأكل على الأرض كما مر و جلوس العبد الجلوس على الركبتين.

**[ترجمه]همچنان‌که گذشت غذا خوردن همانند بندگان یعنی غذا خوردن روی زمین و نشستن همانند بندگان یعنی نشستن روی زانوان.

**[ترجمه]

«۳۰»

سن، المحاسن أَبِي عَنْ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَأْكُلُ أَكْلَ الْعَبْدِ وَ يَجْلِسُ جِلْسَةَ الْعَبْدِ وَ كَانَ يَأْكُلُ عَلَى الْحَضِيضِ وَ يَنَامُ عَلَى الْحَضِيضِ.

**[ترجمه]محاسن: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله همانند بندگان غذا می‌خورد و همانند بندگان می‌نشست و روی زمین پست غذا می‌خورد و روی زمین پست می‌خوابید.

**[ترجمه]

«۳۱»

سن، المحاسن صَفْوَانُ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنِ الْحَسَنِ الصَّيْقَلِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ مَرَّتِ امْرَأَةٌ بَدَوِيَّةٌ (۷) بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ يَأْكُلُ وَ هُوَ جَالِسٌ عَلَى

ص: ۲۲۵

۱- فی المصدر: ضعفت عن الصلاه و الصیام و الجماع.

۲- صحیفه الرضا: ۱۱.

۳- فی المصدر: قالت: خبز اخبزته للحسن. و فی العیون: قرصا خبزتها.

۴- صحیفه الرضا: ۱۵.

۵- عیون أخبار الرضا: ۲۰۵ و ۲۰۶.

۶- المحاسن: ۴۵۶.

۷- بذيه خ ل.

الْحَضِيضِ فَقَالَتْ يَا مُحَمَّدُ وَ اللَّهِ إِنَّکَ لَتَأْکُلُ أَکْلَ الْعَبْدِ وَ تَجْلِسُ جُلُوسَهُ فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَیْحَکِ أَیُّ عَبْدٍ أَعْبَدُ مِنِّی قَالَتْ فَنَاوِلْنِی لُقْمَهً مِنْ طَعَامِکَ فَنَاوَلَهَا فَقَالَتْ لَا وَ اللَّهِ إِلَّا الَّتِی فِی فَمِکَ (۱) فَأَخْرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اللُّقْمَهَ مِنْ فَمِهِ فَنَاوَلَهَا فَأَکَلَتْهَا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَمَا أَصَابَهَا دَاءٌ حَتَّی فَارَقَتِ الدُّنْیَا (۲).

مکا، مکارم الأخلاق من کتاب النبوه عن أبی عبد الله علیه السلام مثله: (۳)

کا، الکافی علی عن أبیه عن صفوان مثله (۴).

**[ترجمه]محاسن: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: زنی بادیه‌نشین بر رسول خدا صلی الله علیه و آله گذر می‌کرد حال آن‌که حضرت روی زمین پست نشسته بود و غذا می‌خورد.

ص: ۲۲۵

آن زن عرض کرد: ای محمد! به خدا سوگند تو همانند بندگان غذا می‌خوری و همانند آنان می‌نشینی. رسول خدا به او فرمود: وای بر تو! کدام بنده‌ای از من بنده‌تر است؟ زن عرض کرد: پس لقمه‌ای از غذایت را به من بده. حضرت لقمه‌ای به او داد. عرض کرد: نه! به خدا سوگند فقط لقمه‌ای را می‌خواهم که در دهان داری! رسول خدا صلی الله علیه و آله لقمه را از دهان خود درآورد و به آن زن داد و او آن را خورد. امام جعفر علیه السلام فرمود: آن زن تا زمانی که از دنیا رفت هیچگاه به دردی دچار نشد - . المحاسن: ۴۵۷ - .

مکارم الأخلاق - . مکارو الأخلاق: ۱۵ -

و الکافی - .الکافی ۲: ۱۵۷ -

نیز همانند این حدیث را آورده‌اند.

**[ترجمه]

«۳۲»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَقْبَلَ إِلَی الْجِعْرَانَهِ (۵) فَقَسَمَ فِیهَا الْأَمْوَالَ وَ جَعَلَ النَّاسُ یَسْأَلُونَهُ فَیُعْطِیهِمْ حَتَّی أَلْجَئُوهُ إِلَی الشَّجَرَهِ فَأَخَذَتْ بُرْدَهُ وَ خَدَشَتْ ظَهْرَهُ حَتَّی جَلَوْهُ عَنْهَا وَ هُمْ یَسْأَلُونَهُ فَقَالَ أَیُّهَا النَّاسُ رُدُّوا عَلَیَّ بُرْدِی وَ اللَّهِ لَوْ کَانَ عِنْدِی عَدَدُ شَجَرِ تِهَامَهَ نَعَماً لَقَسَمْتُهُ بَیْنَکُمْ ثُمَّ مَا أَلْفَیْتُمُونِی جَبَاناً وَ لَا بَخِیلًا ثُمَّ خَرَجَ مِنَ الْجِعْرَانَهِ فِی ذِی الْقَعْدَهِ قَالَ فَمَا رَأَیْتُ تِلْکَ الشَّجَرَهَ إِلَّا خَضْرَاءَ کَأَنَّمَا یُرَشُّ عَلَیْهَا الْمَاءُ.

**[ترجمه]الخرائج و الجرائح: از امام صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله سوی «جعرانه» رهسپار شد و در آن‌جا غنایم را تقسیم کرد. مردم شروع کردند از حضرت سهم بخواهند و ایشان سهم آنان را می‌داد و در این

حال چنان کردند که پیامبر را به سوی درختی عقب بردند و ردای ایشان افتاد و کمرش زخم شد و باز از آن درخت نیز عقب‌ترش بردند و همچنان از حضرت طلب می‌کردند. در آن دم فرمود: ای مردم! ردای مرا بدهید! به خدا سوگند اگر به تعداد درختان تهامه غنیمت نزد من باشد بی‌شک همه را میانتان تقسیم می‌کنم، شما دیده‌اید که من ترسو یا خسیس نیستم. پس از آن رسول خدا در ذی القعده از جعرانه خارج شد. راوی می‌گوید: آن درخت را چنان سرسبز دیدم که گویی بر آن آب می‌پاشیدند.

**[ترجمه]

«۳۳»

وَ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى حَتَّى انْتَزَعَتِ الشَّجَرَةُ رِدَاءَهُ وَ خَدَشَتِ الشَّجَرَةُ ظَهْرَهُ (۶).

**[ترجمه]در روایت دیگر آمده: چنان کردند که درخت ردای پیامبر صلی الله علیه و آله را از تن ایشان درآورد و کمر ایشان را زخم کرد - . این خبر را در الجرائح نیافتیم؛ پیشتر بارها اشاره کرده‌ایم که نسخه مؤلف از الجرائح با نسخه چاپی آن تفاوت دارد. - .

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری جلوا عن أوطانهم و جلوتهم أنا يتعدى و لا يتعدى.

**[ترجمه]جوهری می‌گوید: «جلوا عن أوطانهم» و «جلوتهم أنا»: هم متعدی می‌شود و هم نمی‌شود.

**[ترجمه]

«۳۴»

قب، المناقب لابن شهرآشوب أَمَّا آدَابُهُ صلى الله عليه و آله فَقَدْ جَمَعَهَا بَعْضُ الْعُلَمَاءِ وَ الْتَقَطَهَا مِنَ الْأَخْبَارِ كَانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله أَحْكَمَ النَّاسِ وَ أَحْلَمَهُمْ وَ أَشْجَعَهُمْ وَ أَعْدَلَهُمْ وَ أَعْطَفَهُمْ لَمْ تَمَسَّ يَدُهُ يَدَ امْرَأَةٍ

ص: ۲۲۶

۱- فی المصدر: فی فیک، و فی الکافی: إلّا الذی فی فیک.

۲- حتی فارقت الدنیا روحها خ ل. المحاسن: ۴۵۷.

۳- مكارم الأخلاق: ۱۵.

۴- فروع الكافى ۲: ۱۵۷.

۵- الجعرانه بكسر اوله، و سكون الثانى، و قد يكسر و يشدد الراء: هى ماء بين الطائف و مكّه، و هى إلى مكّه أقرب، قيل: هى من مكّه على بريد من طريق العراق.

۶- لم نجد الحديث فى الخرائج المطبوع، و ذكرنا قبل ذلك كرارا أن نسخه خرائج المصنّف كانت تتفاوت مع المطبوع.

لَا تَحِلُّ وَ أَسْخَى النَّاسِ لَا يَثْبُتُ عِنْدَهُ دِينَارٌ وَ لَا دِرْهَمٌ فَإِنْ فَضَلَ وَ لَمْ يَجِدْ مَنْ يُعْطِيهِ وَ يَجُنُّهُ اللَّيْلُ لَمْ يَأْوِ إِلَى مَنْزِلِهِ حَتَّى يَتَبَرَّأَ مِنْهُ إِلَى مَنْ يَحْتَاجُ إِلَيْهِ لَا يَأْخُذُ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ إِلَّا قُوتَ عَامِهِ فَقَطْ مِنْ يَسِيرِ مَا يَجِدُ مِنَ التَّمْرِ وَ الشَّعِيرِ وَ يَضَعُ سَائِرَ ذَلِكَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ لَا يُسْأَلُ شَيْئاً إِلَّا أَعْطَاهُ ثُمَّ يَعُودُ إِلَى قُوتِ عَامِهِ فَيُؤْثِرُ مِنْهُ حَتَّى رُبَّمَا احْتَاجَ قَبْلَ انْقِضَاءِ الْعَامِ إِنْ لَمْ يَأْتِهِ شَيْ ءٌ وَ كَانَ يَجْلِسُ عَلَى الْأَرْضِ وَ يَنَامُ عَلَيْهَا وَ يَأْكُلُ عَلَيْهَا وَ كَانَ يَخْصِفُ النَّعْلَ وَ يَرْقَعُ الثَّوْبَ وَ يَفْتَحُ الْبَابَ وَ يَحْلُبُ الشَّاةَ وَ يَعْقِلُ الْبَعِيرَ فَيَحْلُبُهَا وَ يَطْحَنُ مَعَ الْخَادِمِ إِذَا أَعْيَا وَ يَضَعُ طَهُورَهُ بِاللَّيْلِ بِيَدِهِ وَ لَا يَتَقَدَّمُهُ مُطْرِقٌ وَ لَا يَجْلِسُ مُتَّكِئاً وَ يَخْدُمُ فِي مِهْنَةِ أَهْلِهِ وَ يَقْطَعُ اللَّحْمَ وَ إِذَا جَلَسَ عَلَى الطَّعَامِ جَلَسَ مُحَقَّراً وَ كَانَ يَلْطَعُ أَصَابِعَهُ وَ لَمْ يَتَجَشَّأْ قَطُّ وَ يُجِيبُ دَعْوَةَ الْحُرِّ وَ الْعَبْدِ وَ لَوْ عَلَى ذِرَاعٍ أَوْ كُرَاعٍ وَ يَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ وَ لَوْ أَنَّهَا جُرْعَةُ لَبَنٍ وَ يَأْكُلُهَا وَ لَا يَأْكُلُ الصَّدَقَةَ لَا يَثْبُتُ بَصَرُهُ فِي وَجْهِ أَحَدٍ يَغْضَبُ لِرَبِّهِ وَ لَا يَغْضَبُ لِنَفْسِهِ وَ كَانَ يُعَصِّبُ (۱) الْحَجَرَ عَلَى بَطْنِهِ مِنَ الْجُوعِ يَأْكُلُ مَا حَضَرَ وَ لَا يَرُدُّ مَا وَجَدَ لَا يَلْبَسُ ثَوْبَيْنِ يَلْبَسُ بُرْداً حِبَرَةً يَمَنِيَّةً وَ شَمْلَةً (۲) جُبَّةَ صُوفٍ وَ الْغَلِيظَ مِنَ الْقُطْنِ وَ الْكَتَّانِ وَ أَكْثَرُ ثِيَابِهِ الْبَيَاضُ وَ يَلْبَسُ الْعِمَامَةَ (۳) وَ يَلْبَسُ الْقَمِيصَ مِنْ قِبَلِ مَيَامِنِهِ وَ كَانَ لَهُ ثَوْبٌ لِلْجُمُعَةِ خَاصَّةً وَ كَانَ إِذَا لَبِسَ جَدِيداً أَعْطَى خَلَقَ ثِيَابِهِ مِسْكِيناً وَ كَانَ لَهُ عَبَاءٌ يُفْرَشُ لَهُ حَيْثُ مَا يَنْقُلُ تُثْنَى (۴) ثَنْيَتَيْنِ يَلْبَسُ خَاتَمَ فِضَّةٍ فِي خِنْصِرِهِ الْأَيْمَنِ يُحِبُّ الْبِطِّيخَ وَ يَكْرَهُ الرِّيحَ الرَّدِيَّةَ وَ يَسْتَاكُ عِنْدَ الْوُضُوءِ يُرْدِفُ (۵) خَلْفَهُ عَبْدَهُ أَوْ غَيْرَهُ يَرْكَبُ (۶) مَا أَمْكَنَهُ مِنْ فَرَسٍ أَوْ بَغْلَةٍ أَوْ حِمَارٍ وَ يَرْكَبُ الْحِمَارَ بِلَا سَرْجٍ وَ عَلَيْهِ الْعِذَارُ (۷) وَ يَمْشِي رَاجِلًا وَ

۱- أی یشد.

۲- الشمله: کساء واسع یشتمل به.

۳- فی المصدر: و یلبس العمامه تحت العمامه.

۴- أی یطوی و یرد بعضه علی بعض.

۵- فی المصدر: و یردف.

۶- فی المصدر: و یرکب.

۷- العذار بالکسر: ما سال من اللجام علی خد الفرس.

حَافِیاً بِلَا رِدَاءٍ وَ لَا عِمَامَهٍ وَ لَا قَلَنْسُوَهٍ وَ یُشَیِّعُ الْجَنَائِزَ وَ یَعُودُ الْمَرْضَی فِی أَقْصَی الْمَدِینَهِ یُجَالِسُ الْفُقَرَاءَ وَ یُؤَاکِلُ الْمَسَاکِینَ وَ یُنَاوِلُهُمْ بِیَدِهِ وَ یُکْرِمُ أَهْلَ الْفَضْلِ فِی أَخْلَاقِهِمْ وَ یَتَأَلَّفُ أَهْلَ الشَّرَفِ بِالْبِرِّ لَهُمْ یَصِلُ ذَوِی رَحِمِهِ مِنْ غَیْرِ أَنْ یُؤْثِرَهُمْ عَلَی غَیْرِهِمْ إِلَّا بِمَا أَمَرَ اللَّهُ وَ لَا یَجْفُو عَلَی أَحَدٍ یَقْبَلُ مَعْذِرَهَ الْمُعْتَذِرِ إِلَیْهِ وَ کَانَ أَکْثَرَ النَّاسِ تَبَسُّماً مَا لَمْ یُنَزَّلْ عَلَیْهِ قُرْآنٌ أَوْ لَمْ تَجْرِ عِظَهٌ وَ رُبَّمَا ضَحِکَ مِنْ غَیْرِ قَهْقَهٍ لَا یَرْتَفِعُ عَلَی عَبِیدِهِ وَ إِمَائِهِ فِی مَأْکَلٍ وَ لَا مَلْبَسٍ (۱) مَا شَتَمَ أَحَداً بِشَتْمِهٍ وَ لَا لَعَنَ امْرَأَهً وَ لَا خَادِماً بِلَعْنَهٍ وَ لَا لَامُوا أَحَداً إِلَّا قَالَ دَعُوهُ وَ لَا یَأْتِیهِ أَحَدٌ حُرٌّ أَوْ عَبْدٌ أَوْ أَمَهٌ إِلَّا قَامَ مَعَهُ فِی حَاجَتِهِ لَا فَظٌّ وَ لَا غَلِیظٌ وَ لَا صَخَّابٌ فِی الْأَسْوَاقِ وَ لَا یَجْزِی بِالسَّیِّئَهِ السَّیِّئَهَ وَ لَکِنْ یَغْفِرُ وَ یَصْفَحُ یَبْدَأُ مَنْ لَقِیَهُ بِالسَّلَامِ وَ مَنْ رَامَهُ (۲) بِحَاجَهٍ صَابَرَهُ حَتَّی یَکُونَ هُوَ الْمُنْصَرِفَ مَا أَخَذَ أَحَدٌ یَدَهُ فَیُرْسِلَ یَدَهُ حَتَّی یُرْسِلَهَا وَ إِذَا لَقِیَ مُسْلِماً بَدَأَهُ بِالْمُصَافَحَهِ وَ کَانَ لَا یَقُومُ وَ لَا یَجْلِسُ إِلَّا عَلَی ذِکْرِ اللَّهِ وَ کَانَ لَا یَجْلِسُ إِلَیْهِ أَحَدٌ وَ هُوَ یُصَلِّی إِلَّا خَفَّفَ صَلَاتَهُ وَ أَقْبَلَ عَلَیْهِ وَ قَالَ أَ لَکَ حَاجَهٌ وَ کَانَ أَکْثَرُ جُلُوسِهِ أَنْ یَنْصِبَ سَاقَیْهِ جَمِیعاً یَجْلِسُ (۳) حَیْثُ یَنْتَهِی بِهِ الْمَجْلِسُ وَ کَانَ أَکْثَرُ مَا یَجْلِسُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَهِ وَ کَانَ یُکْرِمُ مَنْ یَدْخُلُ عَلَیْهِ حَتَّی رُبَّمَا بَسَطَ ثَوْبَهُ وَ یُؤْثِرُ الدَّاخِلَ بِالْوِسَادَهِ الَّتِی تَحْتَهُ وَ کَانَ فِی الرِّضَا وَ الْغَضَبِ لَا یَقُولُ إِلَّا حَقّاً وَ کَانَ یَأْکُلُ الْقِثَّاءَ بِالرُّطَبِ وَ الْمِلْحِ وَ کَانَ أَحَبُّ الْفَوَاکِهِ الرَّطْبَهِ إِلَیْهِ الْبِطِّیخَ وَ الْعِنَبَ وَ أَکْثَرُ طَعَامِهِ الْمَاءَ وَ التَّمْرَ وَ کَانَ یَتَمَجَّعُ اللَّبَنَ بِالتَّمْرِ وَ یُسَمِّیهِمَا الْأَطْیَبَیْنِ وَ کَانَ أَحَبُّ الطَّعَامِ إِلَیْهِ اللَّحْمَ وَ یَأْکُلُ الثَّرِیدَ بِاللَّحْمِ وَ کَانَ یُحِبُّ الْقَرْعَ وَ کَانَ یَأْکُلُ لَحْمَ الصَّیْدِ وَ لَا یَصِیدُهُ وَ کَانَ یَأْکُلُ الْخُبْزَ وَ السَّمْنَ وَ کَانَ یُحِبُّ مِنَ الشَّاهِ الذِّرَاعَ وَ الْکَتِفَ وَ مِنَ الْقِدْرِ الدُّبَّاءَ وَ مِنَ الصِّبَاغِ الْخَلَّ وَ مِنَ التَّمْرِ الْعَجْوَهَ (۴) وَ مِنَ الْبُقُولِ الْهِنْدَبَاءَ وَ الْبَاذَرُوجَ (۵) وَ الْبَقْلَهَ اللَّیِّنَهَ (۶).

ص: ۲۲۸

۱- فی المصدر: و لا فی ملبس.

۲- أی قصده و أتاه.

۳- فی المصدر: و کان یجلس.

۴- العجوه: التمر المحشی فی وعائه.

۵- الهندبا و الهندباء: بقل معروف، یقال له بالفارسیه: کاسنی. و الباذروج قال الفیروزآبادی بفتح الذال: بقله یقوی القلب جدا و یقبض إلّا ان یصادف فضله فیسهل.

۶- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۰۰ و ۱۰۱.

**[ترجمه]مناقب: آداب پیامبر صلی الله علیه و آله را برخی از علما گرد آورده‌اند و آن‌ها را از میان اخبار برچیده‌اند. پیامبر صلی الله علیه و آله داورترین و بردبارترین و دلیرترین و دادگرترین و مهربان‌ترین مردم بود و هیچ‌گاه دستش به دست زن نامحرم نخورد،

ص: ۲۲۶

سخاوتمندترین مردم بود و هیچ دینار و درهمی نزدش بر جا نمی‌ماند، اگر مالی زیاد می‌آورد و کسی را نمی‌یافت تا آن را به او ببخشد اگر شب می‌شد به منزل بازنمی‌گشت تا آن را به نیازمندش ببخشد و از آن مبرّا شود، از آن‌چه خداوند نصیبش می... شاخت فقط رزق یک سال را برمی‌داشت، آن هم از ساده‌ترین چیزی که می‌یافت همچون خرما و جو، مابقی را در راه خدا می‌داد، هر چه از او خواسته می‌شد می‌بخشید باز سراغ رزق سالش برمی‌گشت و از آن نیز می‌بخشید آن‌چنان که چه بسا پیش از پایان سال اگر چیزی به دست نمی‌آورد خود نیازمند می‌شد، روی زمین می‌نشست و روی زمین می‌خوابید و روی زمین غذا می‌خورد، پای‌افزار خود را پینه می‌زد و جامه‌اش را وصله می‌کرد و در خانه را می‌گشود و میش می‌دوشید و شتر را می‌بست و شیرش را می‌دوشید، وقتی خدمتکار خسته می‌شد با او آرد می‌ساخت، ظرف طهارت خود را در شب به دست می‌گرفت، بیش از همه سر به زیر بود و هنگام نشستن تکیه نمی‌داد، در کارهای خانه کمک می‌کرد، گوشت را تکه می‌کرد و چون بر سفره می‌نشست حقیرانه می‌نشست، انگشتان خود را پاک می‌کرد و هرگز بادگلو نمی‌زد، دعوت آزاد و برده را دور یا نزدیک می... پذیرفت، هدیه را هرچند جرعه‌ای شیر بود می‌پذیرفت و می‌خورد اما صدقه را نه، چشم در روی کسی خیره نمی‌کرد، به خاطر پروردگارش خشمگین می‌شد اما به خاطر خودش نه، از فرط گرسنگی سنگ به شکم خود می‌بست، هر چه فراهم بود را می... خورد و آن‌چه را به او می‌رسید رد نمی‌کرد، دو جامه بر تن نمی‌کرد، یک ردای حبره یمانی و یک جبه پشمی و زمخت از پنبه و کتان می‌پوشید، بیشتر جامه‌هایش سفید بود و عمامه بر سر می‌گذاشت، پیراهن را از طرف راست می‌پوشید و جامه مخصوصی برای جمعه داشت، وقتی جامه نویی می‌پوشید جامه کهنه خود را به تهیدستی می‌داد، عبایی داشت که به هر کجا سفر می‌کرد می‌گشود و دولا پهن می‌کرد، انگشتری نقره در انگشت کوچک دست راست خود می‌کرد، هندوانه دوست می... داشت و از بادِ زبون بدش می‌آمد، هنگام وضو مسواک می‌زد، بنده خود یا دیگران را پشت چهارپای خود سوار می‌کرد، هر اسب یا استر یا الاغی را که فراهم بود سوار می‌شد، بر الاغ زین نمی‌گذاشت و بر آن دهنه می‌بست، پیاده و پا برهنه

ص: ۲۲۸

ص: ۲۲۷

بدون هیچ ردا و عمامه و کلاه قدم می‌زد و مردگان را تشییع می‌کرد، در دورترین جاهای شهر به دیدار بیماران می‌رفت، با فقیران هم‌نشین و با تهیدستان هم‌غذا می‌شد و با دست خود به آنان غذا می‌داد، اهل فضیلت را در اخلاقی که داشتند ارج می‌نهاد و با شرافتمندان به نیکی انس می‌گرفت، صله رحم می‌کرد اما خویشان خود را بر دیگران ترجیح نمی‌داد مگر به سبب فرمان خداوند، به کسی جفا نمی‌کرد و عذر معتذر را می‌پذیرفت، بیش از همه مردم لبخند بر لب داشت مگر آن‌که قرآن نازل می‌شد یا اندرز می‌گفت، گاه نیز بدون این‌که قهقهه بزند می‌خندید، در خوراک و پوشاک بر بندگان و کنیزان خود برتری نمی‌ورزید، هرگز کسی را شماتت نکرد و هیچ زن و هیچ خادمی را لعنت نگفت و هیچ‌کسی را ملامت نکرد و فقط در این

شرایط می‌فرمود: او را واگذارید، هر آزاد یا بنده یا کنیزی نزدش می‌آمد برای کمک به او به راه می‌افتاد، تندخو و بداخلاق نبود و در بازارها فریاد نمی‌کرد، جواب بدی را با بدی نمی‌داد بلکه درمی‌گذشت و چشم می‌چوشید، هر کس را می‌دید در سلام پیشتاز بود، هر کس برای کاری نزد ایشان می‌آمد آن‌قدر شکیبایی می‌کرد تا خودش برود، با هر که دست می‌داد دست خود را بیرون نمی‌کشید تا او دستش را بکشد، هرگاه مسلمانی را می‌دید خود نخست با او دست می‌داد، بدون یاد خدا نه می‌نشست و نه برمی‌خاست، هرگاه در نماز بود و کسی می‌آمد و نزدش می‌نشست نماز خود را کوتاه می‌کرد و به او رو می‌... کرد و می‌فرمود: چه کاری داری؟ بیشتر اوقات در نشستن ساق‌های خود را جمع می‌کرد، همان‌جایی می‌نشست که آخر مجلس بود و بیشتر اوقات رو به قبله می‌نشست، چون کسی به محضرش می‌رسید به او احترام می‌گذاشت و چه بسا جامه‌اش را نیز درمی‌آورد، بالشی را که زیر پایش بود به مهمان اختصاص می‌داد، در خشم و خشنودی حق را می‌گفت، خیار را با نمک و رطب می‌خورد، در میان میوه‌های آبدار هندوانه و انگور را بسیار دوست داشت و بیشترین غذایی که می‌خورد آب و خرما بود، شیر را با خرما می‌آمیخت و به آن می‌گفت «أطیَبین»، از غذاها گوشت را بسیار دوست می‌داشت و ترید را با گوشت می‌خورد، کدو تنبل دوست داشت، گوشت شکار را می‌خورد اما خود شکار نمی‌کرد، نان و روغن می‌خورد، از گوشتِ گوسفند بالای پاچه و کتف را دوست می‌داشت و از خوراک‌ها کدو را و از خورش‌ها سرکه و روغن را و از خرماها خرمای مغزپُر را و از سبزیجات کاسنی را و باذروج و خُرفه را -. مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۰۰ و ۱۰۱ -.

ص: ۲۲۸

**[ترجمه]

بیان

قوله لا- یتقدمه مطرق أی کان أکثر الناس إطراقا إلی الأرض حیاء یقال أطرق أی سکت و لم یکلم و أرخی عینیه ینظر إلی الأرض و المهنه بالفتح و الکسر الخدمه و لطع الأصابع لحسها و مصها بعد الطعام و الکراع کغراب من البقر و الغنم مستدق الساق و قال الفیروزآبادی المجیع تمر یعجن بلبن و تمجع أکل التمر الیابس باللبن معا و أکل التمر و شرب علیه اللبن.

**[ترجمه]«لا یتقدمه مطرق» یعنی از روی حیا بیش از همه مردم سر به زیر بود، یعنی ساکت بود و سخن نمی‌گفت و چشم به زمین می‌دوخت. «مهنه» به فتح و کسر یعنی کمک و خدمت. «لطع الأصابع» یعنی پس از غذا انگشتانش را با زبان پاک کرد. «کراع» بر وزن «غراب» ساق باریک گوسفند و گاو است. فیروزآبادی می‌گوید: «مجیع» خرمای آمیخته به شیر است و «تمجع» خوردن شیر و خرما خشک با هم و یا خوردن خرما و نوشیدن شیر پس از آن است.

**[ترجمه]

«۳۵»

مکا، مکارم الأخلاق فِی تَوَاضُعِهِ وَ حَیَائِهِ

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَعُودُ الْمَرِيضَ وَ يَتْبَعُ الْجَنَازَةَ وَ يُجِيبُ دَعْوَةَ الْمَمْلُوكِ وَ يَرْكَبُ الْحِمَارَ وَ كَانَ يَوْمَ خَيْبَرَ وَ يَوْمَ قُرَيْظَةَ وَ النَّضِيرِ عَلَى حِمَارٍ مَخْطُومٍ (۱) بِحَبْلٍ مِنْ لِيفٍ تَحْتَهُ إِكَافٌ مِنْ لِيفٍ.

وَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: لَمْ يَكُنْ شَخْصٌ أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ وَ كَانُوا إِذَا رَأَوْهُ لَمْ يَقُومُوا إِلَيْهِ لِمَا يَعْرِفُونَ مِنْ كَرَاهِيَتِهِ (۲).

وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَجْلِسُ عَلَى الْأَرْضِ وَ يَأْكُلُ عَلَى الْأَرْضِ وَ يَعْتَقِلُ الشَّاةَ وَ يُجِيبُ دَعْوَةَ الْمَمْلُوكِ.

وَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَرَّ عَلَى صِبْيَانٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ وَ هُوَ مُغِذٌّ.

عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ أَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله مَرَّ بِنِسْوَةٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِنَّ.

وَ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله رَجُلٌ يُكَلِّمُهُ فَأُرْعِدَ فَقَالَ هَوِّنْ عَلَيْكَ فَلَسْتُ بِمَلِكٍ إِنَّمَا أَنَا ابْنُ امْرَأَةٍ كَانَتْ تَأْكُلُ الْقَدَّ (۳).

عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: كَانَ ۱۴ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَجْلِسُ بَيْنَ ظَهْرَانَيْ (۴) أَصْحَابِهِ فَيَجِي ءُ الْغَرِيبُ فَلَا يَدْرِي أَيُّهُمْ هُوَ حَتَّى يَسْأَلَ فَطَلَبْنَا إِلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله أَنْ يَجْعَلَ مَجْلِساً يَعْرِفُهُ الْغَرِيبُ إِذَا أَتَاهُ فَبَنَيْنَا لَهُ دُكَّاناً (۵) مِنْ طِينٍ وَ كَانَ يَجْلِسُ عَلَيْهِ وَ نَجْلِسُ بِجَانِبَيْهِ.

ص: ۲۲۹

۱- خطمه بالخطام: جعله على أنفه، و الخطام: حبل يجعل فى عنق البعير و غيره و يثنى فى خطمه و أنفه.

۲- فى المصدر: كراهيه لذلك.

۳- مكارم الأخلاق: ۱۴.

۴- ظهرانى بالفتح أى وسطهم.

۵- الدكان: شى ء كالمصطبه يقعد عليه. و المصطبه: مكان ممهد قليل الارتفاع عن الأرض، يجلس عليه.

وَ سُئِلَتْ عَائِشَةُ مَا كَانَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله يَصْنَعُ إِذَا خَلَا قَالَتْ يَخِيطُ ثَوْبَهُ وَ يَخْصِفُ نَعْلَهُ وَ يَصْنَعُ مَا يَصْنَعُ الرَّجُلُ فِي أَهْلِهِ:.

وَ عَنْهَا أَحَبُّ الْعَمَلِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الْخِيَاطَةُ.

وَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: خَدَمْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله تِسْعَ سِنِينَ فَمَا أَعْلَمُهُ قَالَ لِي قَطُّ هَلَّا فَعَلْتَ كَذَا وَ كَذَا وَ لَا عَابَ عَلَيَّ شَيْئاً قَطُّ.

وَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: صَحِبْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَشْرَ سِنِينَ وَ شَمِمْتُ الْعِطْرَ كُلَّهُ فَلَمْ أَشَمَّ نَكْهَةً أَطْيَبَ مِنْ نَكْهَتِهِ وَ كَانَ إِذَا لَقِيَهُ وَاحِدٌ (۱) مِنْ أَصْحَابِهِ قَامَ مَعَهُ فَلَمْ يَنْصَرِفْ حَتَّى يَكُونَ الرَّجُلُ يَنْصَرِفُ عَنْهُ (۲) وَ إِذَا لَقِيَهُ أَحَدٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَتَنَاوَلَ يَدَهُ نَاوَلَهَا إِيَّاهُ فَلَمْ يَنْزِعْ عَنْهُ حَتَّى يَكُونَ الرَّجُلُ هُوَ الَّذِي يَنْزِعُ عَنْهُ وَ مَا أَخْرَجَ رُكْبَتَيْهِ بَيْنَ جَلِيسٍ (۳) لَهُ قَطُّ وَ مَا قَعَدَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله رَجُلٌ قَطُّ فَقَامَ حَتَّى يَقُومَ (۴).

وَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله أَدْرَكَهُ أَعْرَابِيٌّ فَأَخَذَ بِرِدَائِهِ فَجَبَذَهُ جَبْذَةً شَدِيدَةً حَتَّى نَظَرْتُ إِلَى صَفْحَةِ عُنُقِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ قَدْ أَثَّرَتْ بِهِ حَاشِيَةُ الرِّدَاءِ مِنْ شِدَّةِ جَبْذَتِهِ ثُمَّ قَالَ لَهُ يَا مُحَمَّدُ مُرْ لِي مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي عِنْدَكَ فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَضَحِكَ وَ أَمَرَ لَهُ بِعَطَاءٍ.

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله حَيِيّاً (۵) لَا يُسْأَلُ شَيْئاً إِلَّا أَعْطَاهُ.

وَ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَشَدَّ حَيَاءً مِنَ الْعَذْرَاءِ فِي خِدْرِهَا وَ كَانَ إِذَا كَرِهَ شَيْئاً عَرَفْنَاهُ فِي وَجْهِهِ.

وَ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَا يُبْلِغْنِي أَحَدٌ مِنْكُمْ عَنْ أَصْحَابِي شَيْئاً

۱- في نسخه من المصدر: أحد.

۲- في المصدر: حتى يكون الرجل هو الذي ينصرف عنه.

۳- في المصدر: بين يدي جليس.

۴- مكارم الأخلاق: ۱۵.

۵- الحيي: ذو الحياء.

فَإِنِّی أَحِبُّ أَنْ أَخْرُجَ إِلَیْکَمْ وَ أَنَا سَلِیمُ الصَّدْرِ (۱).

**[ترجمه]از انس بن مالک روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله به عیادت بیمار می‌رفت، مرده را تشییع می‌کرد، دعوت بردگان را می‌پذیرفت، سوار الاغ می‌شد، ایشان در جنگ‌های خیبر و قریظه و نضیر بر الاغی سوار بود که لگام و پالانی از لیف داشت.

از انس بن مالک روایت شده که وی

ص: ۲۲۹

گفت: نزد آنان هیچ کس دوست‌داشتنی‌تر از رسول خدا صلی الله علیه و آله نبود اما وقتی حضرت را می‌دیدند به سوی ایشان برنمی‌خاستند زیرا می‌دانستند حضرت از این کار کراهت دارد.

از ابن عباس روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله روی زمین می‌نشست و روی زمین غذا می‌خورد و میش را برای دوشیدن می‌بست و دعوت بردگان را می‌پذیرفت.

از انس بن مالک روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله در حالی که شتابان می‌رفت بر دو کودک گذر کرد و به آن‌ها سلام کرد.

از اسماء بن یزید روایت شده که وی گفت: پیامبر صلی الله علیه و آله بر چند زن گذر کرد و به آنان سلام کرد.

از ابن مسعود روایت شده که وی گفت: مردی نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و با ترس با ایشان سخن گفت. حضرت به وی فرمود: آرام باش! من پادشاه نیستم، من تنها فرزند زنی هستم که در قحطی گوشت خشک‌شده می‌خورد - . مکارم الأخلاق: ۱۴ - .

از ابوذر روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله در میان اصحاب خود چنان می‌نشت که وقتی غریبه‌ای از راه می‌رسید نمی‌فهمید حضرت کدام‌یک از آن‌هاست و جویای ایشان می‌شد. ما از ایشان خواستیم در جایگاهی بنشیند که وقتی غریبه‌ای آمد ایشان را بشناسد. این‌چنین ما برای حضرت سکویی گِلی ساختیم و ایشان روی آن می‌نشست و ما کنار ایشان می‌نشستیم.

از عایشه پرسیدند پیامبر صلی الله علیه و آله در تنهایی خود چه می‌کرد؟ گفت: جامه‌اش را می‌دوخت و پای‌افزارش را پینه می‌زد و کارهای مردان در قبال خانواده‌شان را انجام می‌داد.

از عایشه روایت شده که وی گفت: دوست‌داشتنی‌ترین کار نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله دوختن جامه بود.

از انس بن مالک روایت شده که وی گفت: من نُه سال به پیامبر صلی الله علیه و آله خدمت کردم. هرگز نشنیدم ایشان به من

بگوید چرا فلان کار و فلان کارا نکردی و هرگز به خاطر چیزی بر من خُرده نگرفت.

از انس بن مالك روایت شده که وی گفت: من ده سال در خدمت رسول خدا صلی الله علیه و آله بودم و در همه این مدت بوی عطر استشمام می‌کردم، هرگز رایحه‌ای خوش‌تر از رایحه حضرت نبوییدم، وقتی یکی از اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله ایشان را می‌دید حضرت در کنار او می‌ایستاد و نمی‌رفت تا آن مرد برود، وقتی یکی از اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله را می‌دید با او دست می‌داد و دست خود را نمی‌کشید تا آن مرد دستش را بکشد، هیچگاه در حضور کسی پاهای خود را دراز نمی‌کرد، هرگاه کسی کنار رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌نشست تا او برنمی‌خاست حضرت بلند نمی‌شد - . مکارم الأخلاق: ۱۵ - .

از انس بن مالك روایت شده که وی گفت: مردی اعرابی نزد پیامبر صلی الله علیه و آله رسید و ردای ایشان را گرفت و چنان محکم کشید که دیدم لبه ردای حضرت بر پوست گردن ایشان جا انداخت. سپس عرض کرد: ای محمد! دستور بده از مال خدا که نزد توست به من چیزی بدهند. رسول خدا صلی الله علیه و آله به او رو کرد و خندید و دستور داد تا به او چیزی بدهند.

از ابی سعید خدری روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله چنان باحیا بود که هر کس چیزی از ایشان می‌خواست به او عطا می‌کرد.

و از وی روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله از دختران پرده‌نشین باحیاتر بود و وقتی چیزی را خوش نمی‌داشت ما از چهره ایشان می‌فهمیدیم.

از ابن مسعود روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: هیچ یك از شما نباید درباره اصحاب من نزد من خبرچینی کند،

ص: ۲۳۰

دوست دارم با سینه‌ای سلیم به سویتان راهی شوم - . مکارم الأخلاق: ۱۶ - .

**[ترجمه]

فی جوده

عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَجْوَدَ النَّاسِ كَفّاً وَ أَكْرَمَهُمْ عِشْرَةً (۲) مَنْ خَالَطَهُ فَعَرَفَهُ أَحَبَّهُ.

مِنْ كِتَابِ النُّبُوَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: أَنَا أَدِيبُ اللَّهِ وَ عَلِيٌّ أَدِيبِي أَمَرَنِي رَبِّي بِالسَّخَاءِ وَ الْبِرِّ وَ نَهَانِي

عَنِ الْبُخْلِ وَ الْجفَاءِ وَ مَا شَيْ ءٌ أَبْغَضَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنَ الْبُخْلِ وَ سُوءِ الْخُلُقِ وَ إِنَّهُ لَيُفْسِدُ الْعَمَلَ كَمَا يُفْسِدُ الطِّينُ (۳) الْعَسَلَ.

وَ بِرِوَايَةٍ أُخْرَى عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام كَانَ إِذَا وَصَفَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ كَانَ أَجْوَدَ النَّاسِ كَفّاً وَ أَجْرَأَ النَّاسِ صَدْراً وَ أَصْدَقَ النَّاسِ لَهْجَةً وَ أَوْفَاهُمْ ذِمَّةً وَ أَلْيَنَهُمْ عَرِيكَةً وَ أَكْرَمَهُمْ عِشْرَةً وَ مَنْ رَآهُ بَدِيهَةً هَابَهُ وَ مَنْ خَالَطَهُ فَعَرَفَهُ أَحَبَّهُ لَمْ أَرَ مِثْلَهُ قَبْلَهُ وَ لَا بَعْدَهُ.

وَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: مَا رَأَيْتُ أَحَداً أَجْوَدَ وَ لَا أَنْجَدَ وَ لَا أَشْجَعَ وَ لَا أَوْضَأَ (۴) مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله (۵).

وَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: مَا سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله شي ء (۶) (شَيْئاً) قَطُّ قَالَ لَا.

وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ الْمُسْلِمُونَ لَا يَنْظُرُونَ إِلَى أَبِي سُفْيَانَ وَ لَا يُقَاعِدُونَهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ثَلَاثٌ أَعْطِنِيهِنَّ قَالَ نَعَمْ قَالَ عِنْدِي أَحْسَنُ الْعَرَبِ وَ أَجْمَلُهُ أُمُّ حَبِيبَةَ أُزَوِّجُكَهَا (۷) قَالَ نَعَمْ قَالَ وَ مُعَاوِيَةُ تَجْعَلُهُ كَاتِباً بَيْنَ يَدَيْكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ مُرْنِي

۱- مكارم الأخلاق: ۱۶.

۲- في نسخه من المصدر: عشيره.

۳- في نسخه من المصدر: الخل.

۴- أي أنظف.

۵- مكارم الأخلاق: ۱۶.

۶- شيئا خ ل و في نسخه من المصدر: لم يكن يسأل رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و فيها:

۷- هذا لا يصحّ لان النبيّ صلّى اللّه عليه و آله زوج أم حبيبه سنه سبع من الهجره و أبو سفيان أسلم عام الفتح في سنه ثمان بعد تزويجه صلّى اللّه عليه و آله اياها.

حَتَّی أَقَاتِلَ الْکَفَّارَ کَمَا قَاتَلْتُ الْمُسْلِمِینَ قَالَ نَعَمْ قَالَ ابْنُ زُمَیْلٍ وَ لَوْ لَا أَنَّهُ طَلَبَ ذَلِکَ مِنَ النَّبِیِّ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ مَا أَعْطَاهُ لِأَنَّهُ لَمْ یَکُنْ یُسْأَلُ شَیْئاً قَطُّ إِلَّا قَالَ نَعَمْ.

وَ عَنْ عُمَرَ أَنَّ رَجُلًا أَتَی النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ (۱) مَا عِنْدِی شَیْ ءٌ وَ لَکِنِ ابْتَعْ عَلَیَّ فَإِذَا جَاءَنَا شَیْ ءٌ قَضَیْنَاهُ قَالَ عُمَرُ فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا کَلَّفَکَ اللَّهُ مَا لَا تَقْدِرُ عَلَیْهِ قَالَ فَکَرِهَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ (۲) الرَّجُلُ أَنْفِقْ وَ لَا تَخَفْ مِنْ ذِی الْعَرْشِ إِقْلَالًا قَالَ فَتَبَسَّمَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ عُرِفَ السُّرُورُ فِی وَجْهِهِ: (۳).

**[ترجمه]از امیرمومنان حضرت علی علیه السلام روایت شده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله گشاده‌دست‌ترین و خوش‌برخوردترین مردم بود، هر که با ایشان هم‌سخن می‌شد دوستش می‌داشت.

کتاب النبوّه: پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: من از خداوند ادب آموخته‌ام و علی علیه السلام از من ادب آموخته است، پروردگارم مرا به سخاوتمندی و نیکوکاری فرمان داد و از بُخل و جفا نهی فرمود، هیچ چیز نزد خداوند عزّوجل ناپسندتر از بُخل و خُلق بد نیست چراکه این نقص همچون گِل که عسل را خراب می‌کند، عمل آدمی را تباه می‌کند.

در روایت دیگری از امیرمومنان علیه السلام آمده: حضرت علی علیه السلام همیشه در وصف رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرمود:

گشاده‌دست‌ترین و شجاع‌دل‌ترین و راستگوترین و خوش‌قول‌ترین و نرم‌خوترین و خوش‌برخوردترین مردم بود، هر که حضرت را به یک باره می‌دید ابهت ایشان او را می‌گرفت و هر که حضرت را می‌شناخت و با ایشان هم‌سخن می‌شد دوستش می‌داشت؛ همانندش را نه پیش از او دیده‌ام و نه پس از او خواهم دید.

از ابن عمر روایت شده که وی گفت: هیچ کس را بخشنده‌تر و دادرس‌تر و دلیرتر و تمیزتر از رسول خدا صلی الله علیه و آله ندیدم - . مکارم الأخلاق: ۱۶ - .

از جابر بن عبدالله روایت شده که وی گفت: هرگز نشد که کسی از رسول خدا صلی الله علیه و آله چیزی بطلبد و ایشان بگوید نه.

از ابن عباس روایت شده که وی گفت: مسلمانان به ابوسفیان نه نگاه می‌کردند و نه با او هم‌نشین می‌شدند. او به رسول خدا صلی الله علیه و آله عرض کرد: ای رسول خدا! سه چیز به من عطا کن. فرمود: بسیار خوب. عرض کرد: خوب‌ترین و زیباترین زن عرب، اُمّ حبیبه، نزد من است او را به همسری شما درمی‌آورم - . این خبر درست نیست، زیرا پیامبر ص در سال هفتم هجری با اُمّ حبیه ازدواج کرد و پس از ازدواج پیامبر ص با او ابوسفیان در «عام الفتح» یعنی سال هشتم هجری اسلام آورد. - . فرمود: بسیار خوب. عرض کرد: معاویه را کاتب محضر خود کنید. فرمود: بسیار خوب. عرض کرد: به من دستور بده

ص: ۲۳۱

تا همانگونه که با مسلمانان جنگیدم با کفار نیز بجنگم. فرمود: بسیار خوب. ابن زمیل می‌گوید: اگر ابوسفیان این‌ها را از پیامبر

صلی الله علیه و آله نطلبیده بود ایشان آن‌ها را به او عطا نمی‌کرد، زیرا هرگز نشد که از رسول خدا صلی الله علیه و آله چیزی بطلبند و ایشان بگوید نه.

از عُمر روایت شده که وی گفت: مردی نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و چیزی خواست. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: اکنون چیزی نداریم، اما برو و به حساب من خرید کن، وقتی چیزی به دست ما رسید می‌پردازیم. من عرض کردم: ای رسول خدا! خداوند شما را بر کاری که توانش را ندارید مکلّف نکرده است. پیامبر صلی الله علیه و آله بدش آمد. آن‌گاه آن مرد گفت: ببخش و نترس که خداوند صاحب عرش از تو بکاهد. در آن دم پیامبر صلی الله علیه و آله لبخندی زد و شادی در چهره ایشان نمایان شد - . مکارم الأخلاق: ۱۷ - .

**[ترجمه]

فی شجاعته

عَنْ عَلِيٍّ علیه السلام قَالَ: لَقَدْ رَأَيْتُنِي يَوْمَ بَدْرٍ وَ نَحْنُ نَلُوذُ بِالنَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ أَقْرَبُنَا إِلَى الْعَدُوِّ وَ كَانَ مِنْ أَشَدِّ النَّاسِ يَوْمَئِذٍ بَأْساً.

وَ عَنْهُ علیه السلام قَالَ: كُنَّا إِذَا احْمَرَّ الْبَأْسُ وَ لَقِيَ الْقَوْمُ الْقَوْمَ اتَّقَيْنَا بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَمَا يَكُونُ أَحَدٌ أَقْرَبَ إِلَى الْعَدُوِّ مِنْهُ.

وَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كَانَ بِالْمَدِينَةِ فَزَعٌ فَرَكِبَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فَرَساً لِأَبِي طَلْحَةَ فَقَالَ مَا رَأَيْنَا مِنْ شَيْ ءٍ وَ إِنْ وَجَدْنَاهُ لَبَحْراً.

وَ بِرِوَايَةٍ أُخْرَى عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَشْجَعَ النَّاسِ وَ أَحْسَنَ النَّاسِ وَ أَجْوَدَ النَّاسِ قَالَ فَزِعَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ لَيْلَةً فَانْطَلَقَ النَّاسُ قِبَلَ الصَّوْتِ قَالَ فَتَلَقَّاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَدْ سَبَقَهُمْ وَ هُوَ يَقُولُ لَنْ (۴) تُرَاعُوا وَ هُوَ عَلَى فَرَسٍ لِأَبِي طَلْحَةَ وَ فِي عُنُقِهِ السَّيْفُ قَالَ فَجَعَلَ يَقُولُ لِلنَّاسِ لَمْ تُرَاعُوا وَجَدْنَاهُ بَحْراً أَوْ إِنَّهُ لَبَحْرٌ (۵).

**[ترجمه]از امام علی علیه السلام روایت شده که فرمود: در جنگ بدر ما به پیامبر صلی الله علیه و آله پناه می‌بردیم و ایشان بیش از مه به دشمن نزدیک بود، حضرت در آن روز از بی‌باک‌ترین مردم بود.

نیز از امام علی علیه السلام روایت شده که فرمود: وقتی کارزار سخت می‌شد و دو قوم رو در رو می‌شدند ما به رسول خدا صلی الله علیه و آله پناه می‌بردیم، هیچ کس به دشمن نزدیک‌تر از ایشان نبود.

از انس بن مالک روایت شده که وی گفت: در مدینه هراسی افتاده بود. پیامبر صلی الله علیه و آله بر اسب ابی طلحه سوار شد و فرمود: چیزی نیافتیم [خبری نبود و سرابی بیش نبود] اگر چه فکر می کردیم دریاست .

در روایت دیگری از انس آمده: رسول خدا صلی الله علیه و آله دلیرترین و نیک‌ترین و بخشنده‌ترین مردم بود. شبی اهل مدینه از صدایی هراسان شدندو سوی صدا به راه افتادند. رسول خدا صلی الله علیه و آله که پیشتر از آنان رسیده بود آنان را دید و فرمود: نترسید. حضرت بر اسب ابی طلحه سوار شده بود و شمشیری به گردن داشت. ایشان به مردم فرمود : نترسید، سرابی بیش نیست . - . مکارم الأخلاق: ۱۷ -

**[ترجمه]

فی علامه رضاه و غضبه

عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يُعْرَفُ رِضَاهُ وَ غَضَبُهُ فِي وَجْهِهِ كَانَ إِذَا رَضِيَ فَكَأَنَّمَا تُلَاحِكُ الجذر (۶) (الْجُدُرُ) وَجْهَهُ وَ إِذَا غَضِبَ خَسَفَ لَوْنُهُ وَ اسْوَدَّ.

۱- فی المصدر: فسأله فقال.

۲- فی المصدر: فکره النبیّ صلّی اللّه علیه و آله قوله ذلک فقال.

۳- مکارم الأخلاق: ۱۷. و فیه: حتی عرف السرور فی وجهه.

۴- لم تراعوا خ ل.

۵- مکارم الأخلاق: ۱۷.

۶- هکذا فی نسخه المصنّف، و الظاهر أنّه مصحف الجدر. کما فی المصدر و ما یأتی بعد ذلک و فی تفسیر اللغات.

عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا سَرَّهُ الْأَمْرُ اسْتَنَارَ وَجْهُهُ كَأَنَّهُ دَارَةُ الْقَمَرِ.

عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا رَأَى مَا يُحِبُّ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ يَقُولُ شَهِدْتُ مِنَ الْمِقْدَادِ مَشْهَداً لَأَنْ أَكُونَ أَنَا صَاحِبَهُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَيْءٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله إِذَا غَضِبَ احْمَرَّ وَجْهُهُ.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله يُعْرَفُ رِضَاهُ وَ غَضَبُهُ بِوَجْهِهِ كَانَ إِذَا رَضِيَ فَكَأَنَّمَا تُلَاحِكُ الْجُدُرُ وَجْهَهُ (۱) وَ إِذَا غَضِبَ خَسَفَ لَوْنُهُ وَ اسْوَدَّ.

**[ترجمه]از ابن عمر روایت شده که وی گفت: خشنودی و خشم پیامبر صلی الله علیه و آله از چهره ایشان فهمیده می‌شد. وقتی حضرت خشنود می‌شد انگار چهره‌اش نور خورشید را بازمی‌تاباند و چون خشمگین می‌شد رنگ رخسار ایشان می‌پرید و تیره می‌شد.

ص: ۲۳۲

از کعب بن مالک روایت شده که وی گفت: وقتی امری رسول خدا صلی الله علیه و آله را خوشحال می‌کرد چهره ایشان همچون هاله ماه می‌درخشید.

از امیرمومنان علی بن ابی طالب علیه السلام روایت شده که فرمود: وقتی رسول خدا صلی الله علیه و آله چیزی را که دوست داشت می‌دید می‌فرمود: ستایش از آن خداوندی است که کارهای نیک با نعمت او کامل می‌شوند.

از عبدالله بن مسعود روایت شده که وی گفت: از مقداد صحنه‌ای دیدم که اگر من صاحب آن صحنه باشم برایم از هر چیز دیگر در زمین دوست‌داشتنی‌تر است. گفت: وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله خشمگین می‌شد چهره ایشان سرخ می‌شد.

از ابن عمر روایت شده که وی گفت: خشنودی و خشم پیامبر صلی الله علیه و آله از چهره ایشان فهمیده می‌شد، وقتی حضرت خشنود می‌شد انگار چهره ایشان نور خورشید را بازمی‌تاباند و چون خشمگین می‌شد رنگ رخسار ایشان می‌پرید و تیره می‌شد.

**[ترجمه]

توضیح

قال أبو البدر سمعت أبا الحكم الليثي يقول هي المرآة توضع في الشمس فيرى ضوؤها على الجدار يعني قوله تلاحك الجدر. (۲)

**[ترجمه]ابو البدر می گوید: از ابو الحکم لیثی شنیدم که می گفت: «تلاحک الجدر» اشاره به آینه‌ای دارد که روبروی خورشید گذاشته می‌شود و با آن نور خورشید بر دیوار دیده می‌شود.

**[ترجمه]

فی الرفق بأمته

عَنْ أَنَسٍ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا فَقَدَ الرَّجُلَ مِنْ إِخْوَانِهِ ثَلَاثَهَ أَیَّامٍ سَأَلَ عَنْهُ فَإِنْ کَانَ غَائِباً دَعَا لَهُ وَ إِنْ کَانَ شَاهِداً زَارَهُ وَ إِنْ کَانَ مَرِیضاً عَادَهُ.

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: غَزَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِحْدَی وَ عِشْرِینَ غَزْوَهً بِنَفْسِهِ شَاهَدْتُ (۳) مِنْهَا تِسْعَهَ عَشَرَ وَ غِبْتُ عَنِ اثْنَتَیْنِ فَبَیْنَا أَنَا مَعَهُ فِی بَعْضِ غَزَوَاتِهِ إِذْ أَعْیَا نَاضِحِی (۴) تَحْتِی بِاللَّیْلِ فَبَرَکَ وَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی آخِرِنَا فِی أُخْرَیَاتِ النَّاسِ فَیُزْجِی الضَّعِیفَ وَ یُرْدِفُ (۵) وَ یَدْعُو لَهُمْ فَانْتَهَی إِلَیَّ وَ أَنَا أَقُولُ یَا لَهْفَ أُمِّیَاهْ (۶) وَ مَا زَالَ لَنَا نَاضِحُ سَوْءٍ فَقَالَ مَنْ هَذَا فَقُلْتُ أَنَا جَابِرٌ بِأَبِی أَنْتَ وَ أُمِّی یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ مَا

۱- فی المصدر: فکأنّما یلاحک الجدر ضوء وجهه.

۲- فی المصدر: یلاحک.

۳- شهدت خ ل.

۴- أی أعجزنا بعیری. و برک البعیر: استناخ، و هو أن یلصق صدره بالارض.

۵- فی نسخه من المصدر: و یردفه.

۶- فی نسخه من المصدر، اماه.

شَأْنُکَ قُلْتُ أَعْيَا نَاضِحِی فَقَالَ أَ مَعَکَ عَصًا فَقُلْتُ نَعَمْ فَضَرَبَهُ ثُمَّ بَعَثَهُ ثُمَّ أَنَاخَهُ وَ وَطِئَ عَلَی ذِرَاعِهِ وَ قَالَ ارْکَبْ فَرَکِبْتُ فَسَايَرْتُهُ فَجَعَلَ جَمَلِی يَسْبِقُهُ فَاسْتَغْفَرَ لِی تِلْکَ اللَّيْلَهَ خَمْساً وَ عِشْرِينَ مَرَّهً فَقَالَ لِی مَا تَرَکَ عَبْدُ اللَّهِ مِنَ الْوَلَدِ يَعْنِی أَبَاهُ قُلْتُ سَبْعَ نِسْوَهٍ قَالَ أَبُوکَ عَلَيْهِ دَيْنٌ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَإِذَا قَدِمْتَ الْمَدِينَهَ فَقَاطِعْهُمْ فَإِنْ أَبَوْا فَإِذَا حَضَرَ جَذَاذُ (۱) نَخْلِکُمْ فَآذِنِّی وَ قَالَ هَلْ تَزَوَّجْتَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ بِمَنْ قُلْتُ بِفُلَانَهَ بِنْتِ فُلَانٍ بِأَيِّمٍ (۲) کَانَتْ بِالْمَدِينَهِ قَالَ فَهَلَّا فَتَاهً تُلَاعِبُهَا وَ تُلَاعِبُکَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ کُنَّ عِنْدِی نِسْوَهٌ خُرْقٌ (۳) يَعْنِی أَخَوَاتِهِ فَکَرِهْتُ أَنْ آتِيَهُنَّ بِامْرَأَهٍ خَرْقَاءَ فَقُلْتُ هَذِهِ أَجْمَعُ لِأَمْرِی قَالَ أَصَبْتَ وَ رَشَدْتَ فَقَالَ بِکَمِ اشْتَرَيْتَ جَمَلَکَ فَقُلْتُ بِخَمْسِ أَوَاقٍ مِنْ ذَهَبٍ قَالَ قَدْ أَخَذْنَاهُ (۴) فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَهَ أَتَيْتُهُ بِالْجَمَلِ فَقَالَ يَا بِلَالُ أَعْطِهِ خَمْسَ أَوَاقٍ مِنْ ذَهَبٍ يَسْتَعِينُ بِهِ (۵) فِی دَيْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَ زِدْهُ ثَلَاثاً وَ ارْدُدْ عَلَيْهِ جَمَلَهُ قَالَ هَلْ قَاطَعْتَ غُرَمَاءَ عَبْدِ اللَّهِ قُلْتُ لَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَ تَرَکَ وَفَاءً (۶) قُلْتُ لَا قَالَ لَا عَلَيْکَ إِذَا حَضَرَ جَذَاذُ (۷) نَخْلِکُمْ فَآذِنِّی فَآذَنْتُهُ فَجَاءَ فَدَعَا لَنَا فَجَذَذْنَا وَ اسْتَوْفَی کُلُّ غَرِيمٍ مَا کَانَ يَطْلُبُ تَمْراً وَفَاءً وَ بَقِیَ لَنَا مَا کُنَّا نَجُذُّ وَ أَکْثَرُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله ارْفَعُوا وَ لَا تَکِيلُوا فَرَفَعْنَاهُ وَ أَکَلْنَا مِنْهُ زَمَاناً (۸).

وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله إِذَا حَدَّثَ الْحَدِيثَ أَوْ سأل (سُئِلَ) عَنِ الْأَمْرِ کَرَّرَهُ ثَلَاثاً لِيَفْهَمَ وَ يُفْهَمَ عَنْهُ.

۱- جذاذ النخل: صرامها أی قطع ثمرتها، و فی المصدر: جداد بالمهمله، و المعنی واحد.

۲- آم الرجل من زوجته أو المرأه من زوجها: فقدها أو فقدته، فهو و هی أيم.

۳- جمع الخرقاء: الحمقاء.

۴- فی نسخه من المصدر: قال: بعنيه و لک ظهره الی المدينه.

۵- فی المصدر: يستعين بها، و فيه: ورد عليه جمله.

۶- فی نسخه من المصدر: أتراک وفاء؟ أقول: تراک ککتاب.

۷- فی المصدر: فاذا حضر جداد نخلکم. و فيه بعد ذلک: فجددنا.

۸- مکارم الأخلاق: ۱۸ و ۱۹.

وَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ لَبَّيْكَ.

وَ رُوِيَ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله كُنَّا إِذَا جَلَسْنَا إِلَيْهِ إِنْ أَخَذْنَا بِحَدِيثٍ فِي ذِكْرِ الْآخِرَهِ أَخَذَ مَعَنَا وَ إِنْ أَخَذْنَا فِي الدُّنْيَا أَخَذَ مَعَنَا وَ إِنْ أَخَذْنَا فِي ذِكْرِ الطَّعَامِ وَ الشَّرَابِ أَخَذَ مَعَنَا فَكُلَّ هَذَا أُحَدِّثُكُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله.

عَنْ أَبِي الْحُمَيْسَاءِ (۱) قَالَ: بَايَعْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله قَبْلَ أَنْ يُبْعَثَ فَوَاعَدَنِيهِ (۲) مَكَاناً فَنَسِيتُهُ يَومِي وَ الْغَدَ فَأَتَيْتُهُ يَوْمَ الثَّالِثِ فَقَالَ صلى الله عليه و آله يَا فَتَى لَقَدْ شَقَقْتَ (۳) عَلَيَّ أَنَا هَاهُنَا مُنْذُ ثَلَاثَهِ أَيَّامٍ.

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله دَخَلَ بَعْضَ بُيُوتِهِ فَامْتَلَأَ الْبَيْتُ وَ دَخَلَ جَرِيرٌ فَقَعَدَ خَارِجَ الْبَيْتِ فَأَبْصَرَهُ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله فَأَخَذَ ثَوْبَهُ فَلَفَّهُ فَرَمَى بِهِ إِلَيْهِ وَ قَالَ اجْلِسْ عَلَى هَذَا فَأَخَذَ جَرِيرٌ (۴) فَوَضَعَهُ عَلَى وَجْهِهِ فَقَبَّلَهُ.

عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ مُتَّكِئٌ عَلَى وِسَادَهٍ فَأَلْقَاهَا إِلَيَّ ثُمَّ قَالَ يَا سَلْمَانُ مَا مِنْ مُسْلِمٍ دَخَلَ عَلَى أَخِيهِ الْمُسْلِمِ فَيُلْقِي لَهُ الْوِسَادَهَ إِكْرَاماً لَهُ إِلَّا غَفَرَ اللَّهُ لَهُ (۵).

**[ترجمه]از انس روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی یکی از برادران خود را سه روز نمی‌دید جویای او می‌شد، اگر حضور نداشت برایش دعا می‌فرمود و اگر حضور داشت به دیدارش می‌رفت و اگر بیمار بود عیادتش می‌کرد.

از جابر بن عبدالله روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله خود به بیست و یک غزوه رفت که من از آن تعداد شاهد نوزده غزوه بودم و در دو غزوه حضور نداشتم. در یکی از غزوه‌هایی که همراه حضرت بودم شبی شترم به زیر پایم خسته شد و زانو زد. رسول خدا صلی الله علیه و آله پشت ما در دسته‌های پایانی مردم بود و درماندگان را پیش می‌راند و در پی‌شان می‌آمد و دعایشان می‌کرد. وقتی حضرت به من رسید من ندای واحسرتا بر آورده بودم و همچنان در آن وضع بودم. فرمود: این کیست؟ عرض کردم: جابر هستم پدر و مادرم به فدایت ای رسول خدا!

ص: ۲۳۳

فرمود: چه می‌کنی؟ عرض کردم: شترم خسته شده. فرمود: آیا با خود عصایی داری؟ عرض کردم: بله. پیامبر صلی الله علیه و آله به شترم ضربه‌ای زد و آن را برخیزاند، سپس آن را به زانو درآورد و بر زانویش گام گذاشت و فرمود: سوار شو. من سوار شدم و همراه پیامبر صلی الله علیه و آله به راه افتادم و شترم از ایشان جلو زد. آن شب پیامبر صلی الله علیه و آله بیست و پنج بار برای من طلب مغفرت کرد. به من فرمود: عبدالله –یعنی پدرم– چند فرزند به جا گذاشت؟ عرض کردم: هفت زن. فرمود: آیا پدرت بدهکار بود؟ عرض کردم: بله. فرمود: وقتی وارد مدینه شدی با آنان قراری بگذار، همین‌که نخل‌هایتان بار داد مرا خبر کن. سپس فرمود: آیا ازدواج کرده‌ای؟ عرض کردم: بله. فرمود: با چه کسی؟ عرض کردم: با فلانی دختر فلان کس که در مدینه بیوه شده بود. فرمود: چرا دوشیزه‌ای نگرفتی تا به هم سرگرم شوید؟ عرض کردم: ای رسول خدا! هفت زن بی‌تجربه کنارم بودند – یعنی خواهران وی– نمی‌خواستم یک زن بی‌تجربه دیگر نزدشان بیاورم، با خود گفتم این زن برای من مناسب‌تر است. فرمود: کار درست و خوبی کردی. سپس فرمود: شترت را چند خریده‌ای؟ عرض کردم: پنج کیسه زر. فرمود: آن را

از تو خریدیم. وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله وارد مدینه شد من آن شتر را نزد ایشان بردم. فرمود: ای بلال پنج کیسه زر به او بده تا با آن بدهی عبدالله را سامان دهد، سه کیسه دیگر نیز به او بده و شترش را نیز به او پس بده. سپس فرمود: آیا با طلبکاران عبدالله قرار گذاشتی؟ عرض کردم: نه. فرمود: آیا ارث پدرت بدهی‌اش را کفاف می کند؟ عرض کردم: خیر. فرمود: نگران نباش، وقتی نخل‌هایتان بار داد مرا خبر کن. وقتی نخل‌هایمان بار داد من پیامبر صلی الله علیه و آله را خبر کردم. ایشان آمد و برایمان دعا کرد. ما بار نخل‌ها را چیدیم و حضرت به هر طلبکاری هر چقدر خرما طلب داشت طلبش را پرداخت و برای ما نیز بیش از آن‌چه پیشتر می‌چیدیم باقی ماند. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: این‌ها را برچینید و وزن نکنید. ما آن‌ها را برچیدیم و تا مدتی از آن‌ها می‌خوردیم - . مکارم الأخلاق: ۱۸ و ۱۹ - .

از ابن عباس روایت شده که وی گفت: پیامبر صلی الله علیه و آله هرگاه سخنی می‌فرمود یا درباره امری از ایشان سوالی می‌… شد سه مرتبه آن را تکرار می کرد تا هم سخن آن شخص روشن شود و هم دیگران بفهمند.

ص: ۲۳۴

از ابن عمر روایت شده که وی گفت: مردی عرض کرد: ای رسول خدا! حضرت فرمود: «لبّیک» .

از زید بن ثابت روایت شده که وی گفت: چون با پیامبر صلی الله علیه و آله هم‌نشین می‌شدیم اگر درباره آخرت سخن می… گفتیم ایشان با ما هم‌سخن می‌شد، اگر درباره دنیا سخن می گفتیم ایشان با ما هم‌سخن می‌شد و اگر درباره خوردنی و آشامیدنی سخن می گفتیم باز ایشان با ما هم‌سخن می‌شد، پس هر آنچه در این باره برایتان می گویم از رسول الله صلی الله علیه و آله است .

از ابی حُمَیساء روایت شده که وی گفت: من با پیامبر صلی الله علیه و آله پیش از آن‌که مبعوث شود بیعت کردم. روزی در جایی با ایشان قرار گذاشتم اما آن روز و فردایش قرارم را فراموش کردم و روز سوم رفتم. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای جوانمرد! مرا به سختی در انداختی، سه روز است من این جا هستم.

از جریر بن عبدالله روایت شده که وی گفت: روزی پیامبر صلی الله علیه و آله به یکی از خانه‌های خود رفت و خانه از اصحاب پُر شد. جریر از راه رسید و بیرون خانه نشست. پیامبر صلی الله علیه و آله چون او را دید جامه خود را برداشت و آن را پیچید و به جریر رساند و فرمود: روی این بنشین. جریر جامه را گرفت و روی صورتش گذاشت و بوسیدش.

از سلمان فارسی روایت شده که وی گفت: خدمت رسول خدا صلی الله علیه و آله رسیدم و دیدم ایشان بر بالشی تکیه داده. حضرت آن بالش را به من داد و سپس فرمود: ای سلمان! اگر مسلمانی به خانه برادر مسلمانش برود و صاحب خانه برای بزرگداشت وی بالش خود را به او بدهد بی‌شک خداوند او را می‌آمرزد - . مکارم الأخلاق: ۱۹ ، ۲۰. در منبع دنباله‌ای دارد که در باب بعد خواهد آمد. - .

**[ترجمه]

فی بکائه

ص عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: رَأَيْتُ إِبْرَاهِيمَ بْنَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ يَجُودُ بِنَفْسِهِ فَدَمَعَتْ عَيْنَاهُ (۶) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله تَدْمَعُ الْعَيْنُ وَ يَحْزَنُ الْقَلْبُ وَ لَا أَقُولُ إِلَّا مَا يَرْضَى رَبُّنَا وَ إِنَّا بِكَ يَا إِبْرَاهِيمُ لَمَحْزُونُونَ (۷).

عَنْ خَالِدِ بْنِ سَلَمَةَ الْمَخْزُومِيِّ قَالَ: لَمَّا أُصِيبَ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ انْطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله

۱- فی نسخه من المصدر: ابن أبی حمساء.

۲- فی المصدر: فواعدته.

۳- أی أوقعتنی فی المشقه.

۴- فی المصدر: فأخذه جریر.

۵- مكارم الأخلاق: ۱۹ و ۲۰. و فی المصدر بعد ذلک زیاده أوردها فی الباب الآتی.

۶- فی المصدر: عینا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فقال: تدمع العین.

۷- مكارم الأخلاق: ۲۰.

إِلَى مَنْزِلِهِ فَلَمَّا رَأَتْهُ ابْنَتُهُ جَهَشَتْ فَانْتَحَبَ (۱) رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ لَهُ بَعْضُ أَصْحَابِهِ مَا هَذَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ هَذَا شَوْقُ الْحَبِيبِ إِلَى الْحَبِيبِ.

**[ترجمه]از انس بن مالك روايت شده كه وى گفت: مى‌ديدم كه ابراهيم پسر رسول خدا صلى الله عليه و آله داشت جان مى‌داد. در آن دم اشك از چشمان پيامبر صلى الله عليه و آله جارى شد و فرمود: ديده مى‌گريد و دل به اندوه مى‌نشيند اما جز سخنى كه مايه خشنودى پروردگارمان باشد به زبان نمى‌آورم؛ ما در اندوه تو به سر مى‌بريم اى ابراهيم! - . مكارم الأخلاق: - ۲۰

از خالد بن سلمه مخزومى روايت شده كه وى گفت: وقتى زيد بن حارثه كشته شد رسول خدا صلى الله عليه و آله

سوى خانه وى راهى شد. چون دختر زيد حضرت را ديد به گريه افتاد و رسول خدا صلى الله عليه و آله سخت گريست. يكى از اصحاب عرض كرد: اين چه حالى است اى رسول خدا؟! فرمود: اين اشتياق دوست به دوست است.

**[ترجمه]

فی مشیه صلی الله علیه و آله

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا مَشَى تَكَفَّأَ تَكَفُّؤاً كَأَنَّمَا يَتَقَلَّعُ مِنْ صَبَبٍ لَمْ أَرَ قَبْلَهُ وَ لَا بَعْدَهُ مِثْلَهُ.

عَنْ جَابِرٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا خَرَجَ مَشَى أَصْحَابُهُ أَمَامَهُ وَ تَرَكُوا ظَهْرَهُ لِلْمَلَائِكَةِ.

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا مَشَى مَشَى مَشْياً يُعْرَفُ أَنَّهُ لَيْسَ بِمَشْيِ عَاجِزٍ وَ لَا بِكَسْلَانَ.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كُنَّا إِذَا أَتَيْنَا النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله جَلَسْنَا حَلْقَةً (۲).

وَ رُوِيَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ لَا يَدَعُ أَحَداً يَمْشِي مَعَهُ إِذَا كَانَ رَاكِباً حَتَّى يَحْمِلَهُ مَعَهُ فَإِنْ أَبَى قَالَ تَقَدَّمْ أَمَامِي وَ أَدْرِكْنِي فِي الْمَكَانِ الَّذِي تُرِيدُ وَ دَعَاهُ صلی الله علیه و آله قَوْمٌ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ إِلَى طَعَامٍ صَنَعُوهُ لَهُ وَ لِأَصْحَابٍ لَهُ خَمْسَةٍ فَأَجَابَ دَعْوَتَهُمْ فَلَمَّا كَانَ فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ أَدْرَكَهُمْ سَادِسٌ فَمَاشَاهُمْ فَلَمَّا دَنَوْا مِنْ بَيْتِ الْقَوْمِ قَالَ لِلرَّجُلِ السَّادِسِ إِنَّ الْقَوْمَ لَمْ يَدْعُوكَ فَاجْلِسْ حَتَّى نَذْكُرَ لَهُمْ مَكَانَكَ وَ نَسْتَأْذِنَهُمْ بِكَ (۳).

**[ترجمه]از امام على عليه السلام روايت شده كه فرمود: رسول خدا صلى الله عليه و آله در راه رفتن گام‌هايش برابر بود و گويى از سراشيبى روان مى شد ؛ همانند حضرت را نه پيش از او ديده‌ام و نه پس از او خواهم ديد.

از جابر روایت شده که وی گفت: وقتی رسول خدا صلی الله علیه و آله از خانه خارج می‌شد اصحاب در جلوی ایشان راه می‌رفتند و پشت حضرت را برای فرشتگان خالی می گذاشتند.

از ابن عباس روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله در راه رفتن به گونه‌ای گام برمی‌داشت که مشخص بود این راه رفتن انسانی ناتوان یا تنبل نیست.

از انس بن مالک روایت شده که وی گفت: وقتی خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله می‌رسیدیم همچون یک حلقه می‌نشستیم.

نیز روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی سواره بود نمی‌گذاشت کسی کنار ایشان پیاده بیاید و حتما او را سوار می کرد، اگر آن فرد نمی‌پذیرفت می‌فرمود: پس جلوی من راه برو و مرا آن‌جا که می‌خواهی بروی ببین. باری قومی از اهالی مدینه پیامبر صلی الله علیه و آله را به طعامی دعوت کردند که برای حضرت و پنج تن از اصحاب ایشان آماده کرده بودند. پیامبر صلی الله علیه و آله دعوتشان را پذیرفت و در راه نفر ششمی نیز به آنان پیوست و همراه شد. وقتی نزدیک خانه آن قوم رسیدند حضرت به آن نفر ششم فرمود: این قوم تو را دعوت نکرده‌اند، بنشین تا آنان را از جایت باخبر کنم و برای ورودت اجازه بگیرم - . مکارم الأخلاق: ۲۱ و ۲۲ - .

**[ترجمه]

فی جمل من أحواله و أخلاقه

مِنْ كِتَابِ النُّبُوَّةِ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام قَالَ: مَا صَافَحَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَحَداً قَطُّ فَنَزَعَ يَدَهُ مِنْ يَدِهِ حَتَّى يَكُونَ هُوَ الَّذِی يَنْزِعُ يَدَهُ وَ مَا فَاوَضَهُ أَحَدٌ قَطُّ فِی حَاجَةٍ أَوْ حَدِيثٍ فَانْصَرَفَ حَتَّى يَكُونَ الرَّجُلُ يَنْصَرِفُ (۴) وَ مَا نَازَعَهُ الْحَدِيثَ حَتَّى يَكُونَ (۵) هُوَ الَّذِی يَسْكُتُ وَ مَا رُئِيَ مُقَدِّماً رِجْلَهُ بَيْنَ يَدَیْ جَلِيسٍ لَهُ قَطُّ وَ لَا عَرَضَ لَهُ

ص: ۲۳۶

۱- جهش: فزع باكيا. أو متهيئا للبكاء. انتحب: بكی شديدا.

۲- خلفه خ ل و مثله فی نسخه من المصدر.

۳- مكارم الأخلاق: ۲۱ و ۲۲، و فی نسخه منه: و نستأذنهم لک.

۴- فی المصدر: حتی يكون الرجل هو الذی ينصرف.

۵- فی المصدر: و ما نازعه أحد الحديث فيسكت حتّی يكون.

قَطُّ أَمْرَانِ إِلَّا أَخَذَ بِأَشَدِّهِمَا (۱) وَ مَا انْتَصَرَ نَفْسَهُ مِنْ مَظْلِمَةٍ حَتَّى يُنْتَهَكَ مَحَارِمُ اللَّهِ فَيَكُونَ حِينَئِذٍ غَضَبُهُ لِلَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى وَ مَا أَكَلَ مُتَّكِئاً قَطُّ حَتَّى فَارَقَ الدُّنْيَا وَ مَا سُئِلَ شَيْئاً قَطُّ فَقَالَ لَا وَ مَا رَدَّ سَائِلًا حَاجَةً (۲) إِلَّا بِهَا أَوْ بِمَيْسُورٍ مِنَ الْقَوْلِ وَ كَانَ أَخَفَّ النَّاسِ صَلَاةً فِي تَمَامٍ وَ كَانَ أَقْصَرَ النَّاسِ خُطْبَةً وَ أَقَلَّهُ هَذَراً (۳) وَ كَانَ يُعْرَفُ بِالرِّيحِ الطَّيِّبِ إِذَا أَقْبَلَ وَ كَانَ إِذَا أَكَلَ مَعَ الْقَوْمِ كَانَ أَوَّلَ مَنْ يَبْدَأُ وَ آخِرَ مَنْ يَرْفَعُ يَدَهُ وَ كَانَ إِذَا أَكَلَ أَكَلَ مِمَّا يَلِيهِ فَإِذَا كَانَ الرُّطَبُ وَ التَّمْرُ جَالَتْ يَدُهُ وَ إِذَا شَرِبَ شَرِبَ ثَلَاثَةَ أَنْفَاسٍ وَ كَانَ يَمَصُّ الْمَاءَ مَصّاً وَ لَا يَعُبُّهُ عَبّاً (۴) وَ كَانَ يَمِينُهُ لِطَعَامِهِ وَ شَرَابِهِ وَ أَخْذِهِ وَ إِعْطَائِهِ كَانَ (۵) لَا يَأْخُذُهُ إِلَّا بِيَمِينِهِ وَ لَا يُعْطِي إِلَّا بِيَمِينِهِ وَ كَانَ شِمَالُهُ لِمَا سِوَى ذَلِكَ مِنْ بَدَنِهِ وَ كَانَ يُحِبُّ التَّيَمُّنَ فِي كُلِّ أُمُورِهِ فِي لُبْسِهِ وَ تَنَعُّلِهِ وَ تَرَجُّلِهِ وَ كَانَ إِذَا دَعَا دَعَا ثَلَاثاً وَ إِذَا تَكَلَّمَ تَكَلَّمَ وَتْراً وَ إِذَا اسْتَأْذَنَ اسْتَأْذَنَ ثَلَاثاً وَ كَانَ كَلَامُهُ فَصْلًا يَتَبَيَّنُهُ كُلُّ مَنْ سَمِعَهُ وَ إِذَا تَكَلَّمَ رُئِيَ كَالنُّورِ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ ثَنَايَاهُ وَ إِذَا رَأَيْتَهُ قُلْتَ أَفْلَجُ الثَّنِيَّتَيْنِ وَ لَيْسَ بِأَفْلَجَ وَ كَانَ نَظَرُهُ اللَّحْظَ بِعَيْنِهِ وَ كَانَ لَا يُكَلِّمُ أَحَداً بِشَيْءٍ يَكْرَهُهُ وَ كَانَ إِذَا مَشَى يَنْحَطُّ مِنْ صَبَبٍ (۶) وَ كَانَ يَقُولُ إِنَّ خِيَارَكُمْ أَحْسَنُكُمْ (۷) أَخْلَاقاً وَ كَانَ لَا يَذُمُّ ذَوَّاقاً وَ لَا يَمْدَحُهُ وَ لَا يَتَنَازَعُ أَصْحَابُهُ الْحَدِيثَ عِنْدَهُ وَ كَانَ الْمُحَدِّثُ عَنْهُ يَقُولُ لَمْ أَرَ بِعَيْنِي مِثْلَهُ قَبْلَهُ وَ لَا بَعْدَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ.

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِذَا رُئِيَ فِي اللَّيْلَةِ الظَّلْمَاءِ رُئِيَ لَهُ نُورٌ كَأَنَّهُ شِقَّةُ قَمَرٍ.

ص: ۲۳۷

۱- فی نسخه من المصدر: و لا خیر بین أمرین إلّا أخذ بأشدهما.

۲- فی المصدر: و ما ردّ سائلا حاجه قط.

۳- فی المصدر: و أقلهم هذرا. أقول: هذر الرجل فی کلامه: خلط و تکلم بما لا ینبغی. الهذر:

۴- مص الماء: شربه شربا رفیقا مع جذب نفس. عب الماء: شربه بلا تنفس.

۵- فی المصدر: فکان.

۶- فی المصدر: کأنّما ینحط من صبب، و هو الصحیح کما تقدم.

۷- أحاسنکم خ ل.

عَنْهُ علیه السلام قَالَ: نَزَلَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ جَلَّ جَلَالُهُ یُقْرِئُکَ السَّلَامَ وَ یَقُولُ لَکَ هَذِهِ بَطْحَاءُ مَکَّهَ تَکُونُ لَکَ رَضْرَاضُهُ (۱) ذَهَباً قَالَ فَنَظَرَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِلَی السَّمَاءِ ثَلَاثاً ثُمَّ قَالَ لَا یَا رَبِّ وَ لَکِنْ أَشْبَعُ یَوْماً فَأَحْمَدُکَ وَ أَجُوعُ یَوْماً فَأَسْأَلُکَ.

وَ عَنْهُ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَحْلُبُ عَنْزَ أَهْلِهِ.

وَ عَنْهُ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُحِبُّ الرُّکُوبَ عَلَی الْحِمَارِ مُؤْکَفاً وَ الْأَکْلَ عَلَی الْحَضِیضِ مَعَ الْعَبِیدِ وَ مُنَاوَلَهَ السَّائِلِ بِیَدَیْهِ (۲).

وَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: فِی (۳) رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله خِصَالٌ لَمْ یَکُنْ فِی طَرِیقٍ فَیَتْبَعُهُ أَحَدٌ إِلَّا عَرَفَ أَنَّهُ قَدْ سَلَکَهُ مِنْ طِیبِ عَرْفِهِ أَوْ رِیحِ عَرَقِهِ وَ لَمْ یَکُنْ یَمُرُّ بِحَجَرٍ وَ لَا مَدَرٍ (۴) إِلَّا سَجَدَ لَهُ.

وَ عَنْ ثَابِتِ بْنِ أَنَسٍ (۵) بْنِ مَالِکٍ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ أَزْهَرَ اللَّوْنِ کَانَ لَوْنُهُ اللُّؤْلُؤَ وَ إِذَا مَشَی تَکَفَّأَ وَ مَا شَمِمْتُ رَائِحَهَ مِسْکٍ وَ لَا عَنْبَرٍ أَطْیَبَ مِنْ رَائِحَتِهِ وَ لَا مَسِسْتُ دِیبَاجَهً وَ لَا حَرِیراً أَلْیَنَ مِنْ کَفِّ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ أَخَفَّ النَّاسِ صَلَاهً فِی تَمَامٍ.

عَنْ جَرِیرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: لَمَّا بُعِثَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَتَیْتُهُ لِأُبَایِعَهُ فَقَالَ لِی یَا جَرِیرُ

۱- الرضراض. ما صغر و دق من الحصی. و الموجود فی المصدر: هذه بطحاء مکّه إن شئت أن تکون لک ذهبا.

۲- الحدیث فی المصدر هکذا: قال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله: لست أدع رکوب الحمار مؤکفا، و الاکل علی الحصیر مع العبید، و مناوله السائل بیدی.

۳- فی المصدر: کان فی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۴- و لا شجر خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۵- ثابت عن أنس خ ل، أقول: فی المصدر أیضا ثابت بن أنس بن مالک، و الظاهر أنّه مصحف و الصحیح ثابت عن أنس، أی ثابت البنانی، عن أنس بن مالک بن النضر الأنصاریّ المدنیّ خادم رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله، راجع تهذیب التهذیب ۱: ۳۷۶.

لِأَیِّ شَیْ ءٍ جِئْتَ قَالَ قُلْتُ جِئْتُ لِأَسْلِمَ عَلَی یَدَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَلْقَی لِی کِسَاءَهُ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَی أَصْحَابِهِ فَقَالَ إِذَا أَتَاکُمْ کَرِیمُ قَوْمٍ فَأَکْرِمُوهُ.

وَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَعَدَ رَجُلًا إِلَی الصَّخْرَهِ فَقَالَ أَنَا لَکَ هَاهُنَا حَتَّی تَأْتِیَ فَاشْتَدَّتِ الشَّمْسُ عَلَیْهِ فَقَالَ لَهُ أَصْحَابُهُ یَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ أَنَّکَ تَحَوَّلْتَ إِلَی الظِّلِّ قَالَ وَعَدْتُهُ إِلَی (1) هَاهُنَا وَ إِنْ لَمْ یَجِئْ کَانَ مِنْهُ الْحَشْرُ (2).

وَ عَنْ عَائِشَهَ قَالَ: قُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ لو (3) إِنَّکَ إِذَا دَخَلْتَ الْخَلَاءَ فَخَرَجْتَ دَخَلْتُ فِی أَثَرِکَ فَلَمْ أَرَ شَیْئاً خَرَجَ مِنْکَ غَیْرَ أَنِّی أَجِدُ رَائِحَهَ الْمِسْکِ قَالَ یَا عَائِشَهُ إِنَّا مَعْشَرَ الْأَنْبِیَاءِ یَنْبُتُ (4) أَجْسَادُنَا عَلَی أَرْوَاحِ أَهْلِ الْجَنَّهِ فَمَا خَرَجَ مِنَّا مِنْ شَیْ ءٍ ابْتَلَعَتْهُ الْأَرْضُ.

وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله دَخَلَ عَلَیْهِ عُمَرُ وَ هُوَ عَلَی حَصِیرٍ قَدْ أَثَّرَ فِی جَنْبَیْهِ فَقَالَ یَا نَبِیَّ اللَّهِ لَوِ اتَّخَذْتَ فِرَاشاً فَقَالَ مَا لِی وَ لِلدُّنْیَا مَا مَثَلِی وَ مَثَلُ الدُّنْیَا إِلَّا کَرَاکِبٍ سَارَ فِی یَوْمٍ صَائِفٍ (5) فَاسْتَظَلَّ تَحْتَ شَجَرَهٍ سَاعَهً مِنْ نَهَارٍ ثُمَّ رَاحَ وَ تَرَکَهَا.

وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تُوُفِّیَ وَ دِرْعُهُ مَرْهُونَهٌ عِنْدَ رَجُلٍ مِنَ الْیَهُودِ عَلَی ثَلَاثِینَ صَاعاً مِنْ شَعِیرٍ أَخَذَهَا رِزْقاً لِعِیَالِهِ.

وَ عَنْ أَبِی رَافِعٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ إِذَا سَمَّیْتُمْ مُحَمَّداً فَلَا تُقَبِّحُوهُ

۱- المصدر خال عن لفظه إلی.

۲- فی المصدر: کان منه الجشر، أقول: قال الجزریّ فی النهایه: عنه من ترک القرآن شهرین لم یقرأه فقد جشره أی تباعد عنه، یقال: جشر عن أهله أی غاب عنهم، فالمعنی و إن لم یجئ کان منه التباعد و الغیبه.

۳- خلی المصدر عن لفظه (لو).

۴- فی المصدر: بنیت أجسادنا.

۵- أی فی یوم حار.

وَ لَا تَجْبَهُوهُ (۱) وَ تَضْرِبُوهُ بُورِکَ لِبَیْتٍ فِیهِ مُحَمَّدٌ وَ مَجْلِسٍ فِیهِ مُحَمَّدٌ وَ رِفْقَهٍ فِیهَا مُحَمَّدٌ (۲).

**[ترجمه]کتاب النبوّه: از امام علی علیه السلام روایت شده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله هرگاه با کسی دست می‌داد دست خود را از دست آن کس نمی‌کشید تا وی دستش را بکشد، و هرگاه کسی درباره درخواستی یا سخنی با حضرت به گفتگو می‌پرداخت ایشان از نزد او نمی‌رفت تا وی برود، و هرگاه کسی با حضرت در سخن منازعه می‌کرد ایشان سکوت می‌کرد تا او خود سکوت کند، هیچگاه دیده نشد حضرت پای خود را پیش همنشینش دراز کند،

ص: ۲۳۶

هرگاه دو کار پیش روی حضرت قرار می‌کرد ایشان دشوارتر را برمی‌گزید، هرگز در ستمی که رُخ می‌داد در پی انتقام برنمی‌آمد مگر آن‌که از محارم خدا پرده دریده می‌شد که در این هنگام خشمش از برای خداوند تبارک و تعالی بود، تا آن... گاه که از دنیا رفت هیچگاه هنگام غذا خوردن تکیه نزد، هرگز نشد چیزی از ایشان خواسته شود و بگوید نه، هر که از حضرت درخواستی می‌کرد ایشان وی را یا با خواسته‌ای که داشت و یا با گفتاری کوتاه و پسندیده رد می‌کرد، در عین حال که نماز را کامل به جا می‌آورد نمازش سبک‌تر و خطبه‌اش کوتاه‌تر از همه بود و در خطبه‌اش کلام بی‌ثمر نداشت، چون می... آمد از بوی خوشش شناخته می‌شد و وقتی با قومی هم‌غذا می‌شد نخستین کسی بود که آغاز می‌کرد و آخرین کسی بود که دست می‌کشید، هنگام خوردن غذا از جلوی خود می‌خورد و وقتی غذا رطب و خرما بود دست خود را دراز می‌کرد، آشامیدنی را با سه نفس می‌نوشید و آب را کم‌کم می‌نوشید و یک جا سر نمی‌کشید، دست راست حضرت برای خوردن و آشامیدن و گرفتن و دادن بود و این کارها را فقط با دست راست انجام می‌داد، و دست چپ حضرت برای کارهای دیگر بود، دوست می‌داشت که همه کارهای خود، از جامه پوشیدن و کفش به پا کردن تا شانه زدن، همه را با دست راست انجام دهد ، وقتی کسی را صدا می‌کرد سه مرتبه صدا می‌زد و چون سخن می‌گفت شمرده سخن می‌گفت و وقتی اجازه می‌گرفت سه مرتبه اجازه می‌گرفت، کلام حضرت فصل خطاب بود و هر کس می‌شنید درمی‌یافت، وقتی سخن می‌گفت نوری از میان دندان‌هایش می‌تابید، اگر حضرت را می‌دیدی می‌گفتی دندان‌هایش گشوده است حال آن‌که چنین نبود، نگاهش کوتاه بود و با کسی درباره آن‌چه وی دوست نداشت سخن نمی‌گفت، چون راه می‌رفت انگار از سراشیب روان بود، می‌فرمود: بهترین شما خوش‌اخلاق‌ترین شماست، نه طعمی را می‌نکوهید و نه می‌ستود، اصحاب حضرت در محضر ایشان در سخن منازعه نمی‌کردند، کسی که درباره ایشان سخن می‌راند می‌گفت: به چشم خود همانندش را نه پیش از او دیده‌ام و نه پس از او خواهم دید.

از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده است: رسول خدا صلی الله علیه و آله چون در شب تاریک دیده می‌شد چنان نوری از ایشان می‌تابید که گویی تکه‌ای از ماه است.

ص: ۲۳۷

باز از حضرت علیه السلام روایت شده که فرمود: جبرئیل بر رسول خدا صلی الله علیه و آله فرود آمد و عرض کرد: خداوند والامرتبه سلام می‌رساند و می‌فرماید: این دشت مکه است، می‌خواهی سنگریزه‌هایش طلا شود؟ پیامبر صلی الله علیه و آله به

آسمان نگریست و فرمود: پروردگارا نه! یک روز سیر می‌شوم و تو را می‌ستایم و یک روز گرسنه می‌شوم و از تو می‌خواهم.

نیز از ایشان علیه السلام روایت شده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله بز خانواده خود را می‌دوشید.

نیز از ایشان علیه السلام روایت شده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله سوار شدن بر الاغ با پالان و غذا خوردن با بنده‌ها روی زمین و عطای به نیازمند با دست خود را دوست می‌داشت.

از جابر بن عبدالله روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله خصلت‌هایی داشت؛ در هر جاده‌ای می‌رفت اگر کسی پشت سر ایشان می‌آمد از بوی خوش پیامبر صلی الله علیه و آله درمی‌یافت که ایشان از آن راه گذر کرده است، پیامبر صلی الله علیه و آله بر هر سنگ و کلوخی می‌گذشت بر حضرت سجده می‌کردند.

از ثابت بن انس بن مالک روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله تابناک بود و رنگ رخسارش چون مروارید بود، در راه رفتن گام‌هایش برابر بود، هیچ مشک و عنبری را نبوییدم که خوشبوتر از ایشان باشد و هیچ دیبا و حریری را لمس نکردم که از کف دست ایشان نرم‌تر باشد، رسول خدا صلی الله علیه و آله در عین حال که نماز را کامل به جا می‌... آورد نمازش سبک‌تر از همه بود.

از جریر بن عبدالله روایت شده که وی گفت: چون پیامبر صلی الله علیه و آله مبعوث شد خدمت ایشان رسیدم تا با ایشان بیعت کنم، به من فرمود: ای جریر!

ص: ۲۳۸

برای چه آمده‌ای؟ عرض کردم: آمده‌ام تا به دست شما اسلام آورم ای رسول خدا! حضرت ردای خود را برایم پهن کرد و سپس رو به اصحاب کرد و فرمود: هرگاه کریم و بزرگ قومی نزدتان آمد او را بزرگ دارید و تکریم کنید.

و از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله با مردی کنار صخره‌ای قرار گذاشت و به او فرمود: من برایت این‌جا می‌مانم تا بیایی. نور خورشید بر حضرت سخت می‌تابید. اصحاب به ایشان عرض کردند: ای رسول خدا! کاش به زیر سایه جا به جا می‌شدید. فرمود: من با او این‌جا قرار گذاشته‌ام، اگر نیاید او غیبت کرده است.

و از عایشه روایت شده که وی گفت: عرض کردم: ای رسول خدا! هرگاه شما به مستراح می‌روی و بیرون می‌آیی و من پس از شما می‌روم نمی‌بینم چیزی از شما خارج شده باشد جز بوی مشکی که به مشامم می‌رسد. فرمود: ای عایشه! ما جماعت پیامبران تن‌هایمان بر روح‌های بهشتی نسج می‌گیرد، پس هر چه را از ما بیرون آید زمین می‌بلعد.

از ابن عباس روایت شده که : عمر بن خطاب بر رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد شد در حالی که ایشان بر روی حصیری نشسته بودد که بر پهلوی ایشان نیز آثارش نمایان بود ،

عمر به ایشان گفت : ای نبی خدا چرا فرشی برای خود بر نمی گیری ؟ پیامبر فرمود : مرا با دنیا چه کار ؟ مثال من و دنیا مانند

سوار سواره ای است که در دل یک روز گرم و سوزان ساعتی در سایه درختی می نشیند و سپس آن را ترک می کند .

باز از ابن عباس روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله در حالی درگذشت که زره ایشان نزد مردی یهودی گرو بود که ایشان در ازایش از او سی پیمانه جو برای رزق عیال خود قرض کرده بود.

و از ابی رافع روایت شده که وی گفت: شنیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرمود: اگر کسی را محمد نامیدید او را ناپسند برنشمرید

ص: ۲۳۹

و چیزی را از او دریغ نکنید و او را نزنید، مبارک باد خانه‌ای که در آن محمد باشد و مجلسی که در آن محمد باشد و گروهی که در آن محمد باشد - . مکارم الأخلاق: ۲۲ - ۲۵ - .

**[ترجمه]

فی جلوسه و أمر أصحابه فی آداب الجلوس

وَ كَانَ صلى الله عليه و آله يُؤْتَى بِالصَّبِيِّ الصَّغِيرِ لِيَدْعُوَ لَهُ بِالْبَرَكَهِ أَوْ يُسَمِّيَهُ فَيَأْخُذُهُ فَيَضَعُهُ فِي حِجْرِهِ تَكْرِمَهً لِأَهْلِهِ فَرُبَّمَا بَالَ الصَّبِيُّ عَلَيْهِ فَيَصِيحُ بَعْضُ مَنْ رَآهُ حِينَ بَالَ (۳) فَيَقُولُ صلى الله عليه و آله لَا تُزْرِمُوا بِالصَّبِيِّ فَيَدَعُهُ حَتَّى يَقْضِيَ بَوْلَهُ ثُمَّ يَفْرُغُ لَهُ مِنْ دُعَائِهِ أَوْ تَسْمِيَتِهِ وَ يَبْلُغُ سُرُورُ أَهْلِهِ فِيهِ وَ لَا يَرَوْنَ أَنَّهُ يَتَأَذَّى بِبَوْلِ صَبِيِّهِمْ فَإِذَا انْصَرَفُوا غَسَلَ ثَوْبَهُ بَعْدُ وَ دَخَلَ رَجُلٌ الْمَسْجِدَ وَ هُوَ جَالِسٌ وَحْدَهُ فَتَزَحْزَحَ لَهُ (۴) فَقَالَ الرَّجُلُ فِي الْمَكَانِ سَعَهٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ صلى الله عليه و آله إِنَّ حَقَّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ إِذَا رَآهُ يُرِيدُ الْجُلُوسَ إِلَيْهِ أَنْ يَتَزَحْزَحَ لَهُ.

وَ رُوِيَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ: مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَمْثُلَ لَهُ الرِّجَالُ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ فِي النَّارِ (۵).

وَ قَالَ صلى الله عليه و آله لَا تَقُومُوا كَمَا تَقُومُ الْأَعَاجِمُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ (۶).

وَ رُوِيَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام مِنْ كِتَابِ الْمَحَاسِنِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِذَا دَخَلَ مَنْزِلًا قَعَدَ فِي أَدْنَى الْمَجْلِسِ حِينَ يَدْخُلُ.

وَ عَنْهُ عليه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ أَكْثَرُ مَا يَجْلِسُ تُجَاهَ الْقِبْلَهِ.

وَ رُوِيَ عَنْهُ عليه السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالَ: إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ مَجْلِساً فَلْيَجْلِسْ حَيْثُ مَا انْتَهَى مَجْلِسُهُ.

ص: ۲۴۰

١- أى لا تردوه عن حاجته.

٢- مكارم الأخلاق: ٢٢- ٢٥.

٣- فى نسخه من المصدر: حين يبول.

۴- أى تباعد و تنحى له.

۵- من النار خ ل.

۶- فى المصدر بعد ذلك: و لا بأس بأن يتخلل عن مكانه (موضعه خ ل).

وَ رُوِیَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ: إِذَا قَامَ أَحَدُکُمْ مِنْ مَجْلِسِهِ مُنْصَرِفاً فَلْیُسَلِّمْ فَلَیْسَ الْأَولَی (۱) بِأَوْلَی مِنَ الْأُخْرَی.

وَ رُوِیَ عَنْهُ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: إِذَا قَامَ أَحَدُکُمْ مِنْ مَجْلِسِهِ ثُمَّ رَجَعَ فَهُوَ أَوْلَی بِمَکَانِهِ.

وَ رُوِیَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: أَعْطُوا الْمَجَالِسَ حَقَّهَا قِیلَ وَ مَا حَقُّهَا قَالَ غُضُّوا أَبْصَارَکُمْ وَ رُدُّوا السَّلَامَ وَ أَرْشِدُوا الْأَعْمَی وَ أْمُرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ انْهَوْا عَنِ الْمُنْکَرِ.

عَنْ أَبِی أُمَامَةَ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا جَلَسَ جَلَسَ الْقُرْفُصَاءَ.

مِنْ کِتَابِ الْمَحَاسِنِ، وَ کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَجْلِسُ ثَلَاثاً یَجْلِسُ الْقُرْفُصَاءَ وَ هِیَ أَنْ یُقِیمَ سَاقَیْهِ وَ یَسْتَقْبِلَهُمَا (۲) بِیَدَیْهِ فَیَشُدَّ یَدَهُ فِی ذِرَاعِهِ وَ کَانَ یَجْثُو عَلَی رُکْبَتَیْهِ وَ کَانَ یَثْنِی رِجْلًا وَاحِدَةً وَ یَبْسُطُ عَلَیْهَا الْأُخْرَی وَ لَمْ یُرَ مُتَرَبِّعاً قَطُّ وَ کَانَ یَجْثُو عَلَی رُکْبَتَیْهِ وَ لَا یَتَّکِئُ (۳).

**[ترجمه]کودکان بسیاری را نزد پیامبر صلی الله علیه و آله می‌آوردند تا ایشان برایشان دعای برکت کند یا بر آنها نامی بگذارد و حضرت به احترام خانواده کودک را در دامان خود می‌گذاشت. چه بسا آن کودک بر ایشان بول می‌کرد و کسی این را می‌دید و بر سر کودک فریاد برمی‌آورد. آن‌گاه پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرمود: ادرار کودک را قطع نکنید. این... چنین حضرت کودک را وامی‌گذاشت تا ادرارش تمام شود، سپس برایش دعا می‌کرد یا بر او نامی می‌گذاشت. خانواده کودک که می‌دیدند حضرت از ادرار کودکشان ناراحت نشده بسیار از ایشان شادمان می‌شدند. وقتی آن‌ها می‌رفتند پیامبر صلی الله علیه و آله جامه خود را می‌شست. روزی مردی وارد مسجد شد و دید پیامبر صلی الله علیه و آله تنها نشسته است. پیامبر صلی الله علیه و آله برای او جمع نشست. آن مرد عرض کرد: این‌جا که جا هست ای رسول خدا! فرمود: حق مسلمان بر مسلمان است که اگر دید وی می‌خواهد کنارش بنشیند برایش جا باز کند.

ص: ۲۴۰

و از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که فرمود: هر که دوست داشته باشد مردم در حضور او به پا ایستند ، جایگاه خود در آتش جهنم را فراهم سازد .

نیز حضرت فرمود: آن‌چنان که عجم‌ها برای یکدیگر برمی‌خیزند برای هم برنخیزید.

و از امام جعفر صادق علیه السلام در کتاب المحاسن روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی وارد خانه‌ای می‌شد در همان پایین مجلس که وارد شده بود می‌نشست.

نیز از حضرت روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله بیشتر به سوی قبله می‌نشست.

نیز از حضرت روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: هرگاه یکی از شما وارد مجلسی شد همان... جایی بنشیند که مجلس تمام شده است.

از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت شده که وی گفت: هرگاه یکی از شما خواست از مجلسی که در آن حضور دارد برخیزد و برود باید سلام کند؛ سلام اولی از سلام دومی سزاوارتر نیست.

و از امام علیه السلام روایت شده که فرمود: هرگاه یکی از شما از مجلسی که در آن حضور دارد برخاست و رفت و سپس بازگشت او نسبت به جای خود اولویت دارد.

و از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که ایشان فرمود: حق مجالس را ادا کنید. عرض شد: حق مجالس چیست؟ فرمود: دیده فرو گیرید و جواب سلام را بدهید و نابینا را راهنمایی کنید و امر به معروف و نهی از منکر کنید.

: از ابی اُمامه روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله به هنگام نشستن با حالت چمپاتمه می‌نشست.

از کتاب محاسن: پیامبر صلی الله علیه و آله سه گونه می‌نشست: یکی با حالت چمپاتمه می‌نشست یعنی ساق‌هایش را عمود می‌گذاشت و دور آن‌ها را با دستانش می‌گرفت و دستانش را بالای مچ پاهایش می‌بست. دیگر این‌که روی زانوانش می... نشست، دیگر این‌که یک پایش را خم می‌کرد و پای دیگر را روی آن می‌انداخت، هیچگاه دیده نشد که پیامبر صلی الله علیه و آله چهارزانو بنشیند، ایشان روی زانوانش می‌نشست و تکیه نمی‌داد - . مکارم الأخلاق: ۲۵ و ۲۶ - .

**[ترجمه]

فی صفه أخلاقه فی مطعمه

مِنْ کِتَابِ مَوَالِیدِ الصَّادِقِینَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَأْکُلُ کُلَّ الْأَصْنَافِ مِنَ الطَّعَامِ وَ کَانَ یَأْکُلُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَهُ مَعَ أَهْلِهِ وَ خَدَمِهِ إِذَا أَکَلُوا وَ مَعَ مَنْ یَدْعُوهُ مِنَ الْمُسْلِمِینَ عَلَی الْأَرْضِ وَ عَلَی مَا أَکَلُوا عَلَیْهِ وَ مِمَّا أَکَلُوا إِلَّا أَنْ یَنْزِلَ بِهِ ضَیْفٌ فَیَأْکُلَ مَعَ ضَیْفِهِ وَ کَانَ أَحَبُّ الطَّعَامِ إِلَیْهِ مَا کَانَ عَلَی ضَفَفٍ (۴) وَ لَقَدْ قَالَ ذَاتَ یَوْمٍ وَ عِنْدَهُ أَصْحَابُهُ اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُکَ مِنْ فَضْلِکَ وَ رَحْمَتِکَ اللَّذَیْنِ لَا یَمْلِکُهُمَا غَیْرُکَ فَبَیْنَا هُمْ کَذَلِکَ إِذْ أُهْدِیَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله شَاهٌ مَشْوِیَّهٌ فَقَالَ خُذُوا هَذَا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَ نَحْنُ نَنْتَظِرُ رَحْمَتَهُ وَ کَانَ صلی الله علیه و آله إِذَا وُضِعَتِ الْمَائِدَهُ بَیْنَ یَدَیْهِ قَالَ بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا نِعْمَهً مَشْکُورَهً تَصِلُ (۵) بِهَا نِعْمَهَ الْجَنَّهِ وَ کَانَ

ص: ۲۴۱

۱- فی المصدر: فلیست الأولی.

۲- فی المصدر: و یستقلهما (یستقلبهما خ ل) بیدیه، فیشد یده فی ذراعیه. قوله: یجثو أی یجلس علی رکبتیه.

۳- مکارم الأخلاق: ۲۵ و ۲۶.

۴- ذکر المصنّف فیما یأتی لها معانی، و یمکن أن یکون المعنی کان أحبّ الطعام إلیه ما کان عن حاجه فلا یأکل مع الشبع و عدم المیل و الحاجه.

٥- فى المصدر: نصل.

كَثِيراً إِذَا جَلَسَ يَأْكُلُ مَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَ يَجْمَعُ رُكْبَتَيْهِ وَ قَدَمَيْهِ (۱) كَمَا يَجْلِسُ الْمُصَلِّي فِي اثْنَتَيْنِ إِلَّا أَنَّ الرُّكْبَةَ فَوْقَ الرُّكْبَةِ وَ الْقَدَمَ عَلَى الْقَدَمِ وَ يَقُولُ صلى الله عليه و آله أَنَا عَبْدٌ آكُلُ كَمَا يَأْكُلُ الْعَبْدُ وَ أَجْلِسُ كَمَا يَجْلِسُ الْعَبْدُ.

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: مَا أَكَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مُتَّكِئاً مُنْذُ بَعَثَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ نَبِيّاً حَتَّى قَبَضَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ مُتَوَاضِعاً لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله إِذَا وَضَعَ يَدَهُ فِي الطَّعَامِ قَالَ بِسْمِ اللَّهِ بَارِكْ لَنَا (۲) فِيمَا رَزَقْتَنَا وَ عَلَيْكَ خَلَفُهُ.

مِنْ مَجْمُوعِ أَبِي عَنِ الصَّادِقِ عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كَانَ إِذَا أَفْطَرَ قَالَ اللَّهُمَّ لَكَ صُمْنَا وَ عَلَى رِزْقِكَ أَفْطَرْنَا فَتَقَبَّلْهُ مِنَّا ذَهَبَ الظَّمَاءُ وَ ابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ وَ بَقِيَ الْأَجْرُ.

وَ قَالَ: وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِذَا أَكَلَ عِنْدَ قَوْمٍ قَالَ أَفْطَرَ عِنْدَكُمُ الصَّائِمُونَ وَ أَكَلَ طَعَامَكُمُ الْأَبْرَارُ.

وَ قَالَ: دَعْوَةُ الصَّائِمِ يُسْتَجَابُ عِنْدَ إِفْطَارِهِ.

وَ قَدْ جَاءَتِ الرِّوَايَةُ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله كَانَ يُفْطِرُ عَلَى التَّمْرِ وَ كَانَ إِذَا وَجَدَ السُّكَّرَ أَفْطَرَ عَلَيْهِ (۳).

عَنِ الصَّادِقِ عليه السلام أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله كَانَ يُفْطِرُ عَلَى الْحُلْوِ فَإِذَا لَمْ يَجِدْ يُفْطِرُ عَلَى الْمَاءِ الْفَاتِرِ وَ كَانَ يَقُولُ إِنَّهُ يُنَقِّي الْكَبِدَ وَ الْمَعِدَةَ وَ يُطَيِّبُ النَّكْهَةَ وَ الْفَمَ وَ يُقَوِّي الْأَضْرَاسَ وَ الْحَدَقَ وَ يُحَدِّدُ النَّاظِرَ (۴) وَ يَغْسِلُ الذُّنُوبَ غَسْلًا وَ يُسَكِّنُ الْعُرُوقَ الْهَائِجَةَ وَ الْمِرَّةَ الْغَالِبَةَ وَ يَقْطَعُ الْبَلْغَمَ وَ يُطْفِئُ الْحَرَارَةَ عَنِ الْمَعِدَةِ وَ يَذْهَبُ بِالصُّدَاعِ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله لَا يَأْكُلُ الْحَارَّ حَتَّى يَبْرُدَ وَ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ لَمْ يُطْعِمْنَا نَاراً إِنَّ الطَّعَامَ الْحَارَّ غَيْرُ ذِي بَرَكَةٍ فَأَبْرِدُوهُ.

۱- في نسخه من المصدر: و كان كثيرا إذا جلس ليأكل يجمع ركبتيه و قدميه.

۲- في المصدر: بسم اللّه اللّهمّ بارك لنا.

۳- مكارم الأخلاق: ۲۶ و ۲۷.

۴- من حددت السكين: رققت حده، ثمّ يقال لكل ما دق في نفسه من حيث الخلقه أو من حيث المعنى كالبصر و البصيره حديد، فيقال: هو حديد النظر و حديد الفهم، قال عزّ و جلّ: «فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ».

وَ كَانَ صلی الله علیه و آله إِذَا أَكَلَ سَمَّى وَ يَأْكُلُ بِثَلَاثِ أَصَابِعَ وَ مِمَّا يَلِيهِ وَ لَا يَتَنَاوَلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْ غَيْرِهِ وَ يُؤْتَى بِالطَّعَامِ فَيَشْرَعُ قَبْلَ الْقَوْمِ ثُمَّ يَشْرَعُونَ وَ كَانَ يَأْكُلُ بِأَصَابِعِهِ الثَّلَاثِ الْإِبْهَامِ وَ الَّتِي يَلِيهَا (۱) وَ الْوُسْطَى وَ رُبَّمَا اسْتَعَانَ بِالرَّابِعَةِ وَ كَانَ صلی الله علیه و آله يَأْكُلُ بِكَفِّهِ كُلِّهَا وَ لَمْ يَأْكُلْ بِإِصْبَعَيْنِ وَ يَقُولُ إِنَّ الْأَكْلَ بِإِصْبَعَيْنِ هُوَ أَكْلَةُ الشَّيْطَانِ وَ لَقَدْ جَاءَهُ بَعْضُ أَصْحَابِهِ يَوْماً بِفَالُوذَجٍ فَأَكَلَ مِنْهُ وَ قَالَ مِمَّ هَذَا يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي نَجْعَلُ السَّمْنَ وَ الْعَسَلَ فِي الْبُرْمَهِ (۲) وَ نَضَعُهَا عَلَى النَّارِ ثُمَّ نُغْلِيهِ ثُمَّ نَأْخُذُ مُخَّ الْحِنْطَهِ إِذَا طُحِنَتْ فَنُلْقِيهِ عَلَى السَّمْنِ وَ الْعَسَلِ ثُمَّ نَسُوطُهُ (۳) حَتَّى يَنْضَجَ فَيَأْتِي كَمَا تَرَى فَقَالَ صلی الله علیه و آله إِنَّ هَذَا الطَّعَامَ طَيِّبٌ وَ لَقَدْ كَانَ يَأْكُلُ الشَّعِيرَ إِذَا كَانَ غَيْرَ مَنْخُولٍ (۴) خُبْزاً أَوْ عَصِيدَةً (۵) فِي حَالِهِ كُلِّ ذَلِكَ كَانَ يَأْكُلُ صلی الله علیه و آله (۶).

وَ مِنْ كِتَابِ رَوْضَهِ الْوَاعِظِينَ، قَالَ الْعِيصُ بْنُ الْقَاسِمِ قُلْتُ لِلصَّادِقِ علیه السلام حَدِيثٌ يُرْوَى عَنْ أَبِيكَ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ مَا شَبِعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ خُبْزِ بُرٍّ قَطُّ أَ هُوَ صَحِيحٌ فَقَالَ لَا مَا أَكَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله خُبْزَ بُرٍّ قَطُّ وَ لَا شَبِعَ مِنْ خُبْزِ شَعِيرٍ قَطُّ (۷) وَ قَالَتْ عَائِشَةُ مَا شَبِعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ خُبْزِ الشَّعِيرِ يَوْمَيْنِ حَتَّى مَاتَ وَ رُوِيَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمْ يَأْكُلْ عَلَى خِوَانٍ قَطُّ حَتَّى مَاتَ وَ لَا أَكَلَ خُبْزاً مُرَقَّقاً حَتَّى مَاتَ وَ قَالَتْ عَائِشَةُ مَا زَالَتِ الدُّنْيَا عَلَيْنَا عَسِرَةً كَدِرَةً حَتَّى قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَلَمَّا

۱- فی المصدر: و التی تلیها.

۲- البرمه: القدر من الحجر.

۳- أی نخلطه.

۴- فی المصدر: و لقد كان يأكل الشعير غير منخول.

۵- العصیده: دقیق بلت بالسمن و يطبخ.

۶- فی المصدر: كان يأكله صلّى اللّه عليه و آله.

۷- مكارم الأخلاق: ۲۸.

قُبِضَ صُبَّتِ الدُّنْیا عَلَیْنَا صَبّاً.

وَ مِنْ کِتَابِ النُّبُوَّهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَا زَالَ طَعَامُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الشَّعِیرَ حَتَّی قَبَضَهُ اللَّهُ إِلَیْهِ.

عَنْ أَنَسٍ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُجِیبُ دَعْوَهَ الْمَمْلُوکِ وَ یُرْدِفُهُ خَلْفَهُ وَ یَضَعُ طَعَامَهُ عَلَی الْأَرْضِ وَ کَانَ یَأْکُلُ الْقِثَّاءَ بِالرُّطَبِ وَ الْقِثَّاءَ بِالْمِلْحِ وَ کَانَ یَأْکُلُ الْفَاکِهَهَ الرَّطْبَهَ وَ کَانَ أَحَبُّهَا إِلَیْهِ الْبِطِّیخَ وَ الْعِنَبَ وَ کَانَ یَأْکُلُ الْبِطِّیخَ بِالْخُبْزِ وَ رُبَّمَا أَکَلَ بِالسُّکَّرِ وَ کَانَ صلی الله علیه و آله رُبَّمَا أَکَلَ الْبِطِّیخَ بِالرُّطَبِ فَیَسْتَعِینُ بِالْیَدَیْنِ جَمِیعاً وَ لَقَدْ جَلَسَ یَوْماً یَأْکُلُ رُطَباً فَیَأْکُلُ بِیَمِینِهِ (۱) وَ أَمْسَکَ النَّوَی بِیَسَارِهِ وَ لَمْ یُلْقِهِ فِی الْأَرْضِ فَمَرَّتْ بِهِ شَاهٌ قَرِیبَهٌ مِنْهُ فَأَشَارَ إِلَیْهَا بِالنَّوَی الَّذِی فِی کَفِّهِ فَدَنَتْ إِلَیْهِ وَ جَعَلَتْ تَأْکُلُ مِنْ کَفِّهِ الْیُسْرَی وَ یَأْکُلُ هُوَ بِیَمِینِهِ وَ یُلْقِی إِلَیْهَا النَّوَی حَتَّی فَرَغَ وَ انْصَرَفَ الشَّاهُ حِینَئِذٍ وَ کَانَ صلی الله علیه و آله إِذَا کَانَ صَائِماً یُفْطِرُ عَلَی الرُّطَبِ فِی زَمَانِهِ وَ کَانَ رُبَّمَا أَکَلَ الْعِنَبَ حَبَّهً حَبَّهً وَ کَانَ صلی الله علیه و آله رُبَّمَا (۲) أَکَلَهُ خَرْطاً (۳) حَتَّی تُرَی رُوَالٌ عَلَی لِحْیَتِهِ کَتَحَدُّرِ اللُّؤْلُؤِ وَ الرُّوَالُ الْمَاءُ الَّذِی یَخْرُجُ مِنْ تَحْتِ الْقِشْرِ (۴) وَ کَانَ صلی الله علیه و آله یَأْکُلُ الْحَیْسَ وَ کَانَ صلی الله علیه و آله یَأْکُلُ التَّمْرَ وَ یَشْرَبُ عَلَیْهِ الْمَاءَ وَ کَانَ التَّمْرُ وَ الْمَاءُ أَکْثَرَ طَعَامِهِ وَ کَانَ یَتَمَجَّعُ اللَّبَنَ وَ التَّمْرَ وَ یُسَمِّیهِمَا الْأَطْیَبَیْنِ وَ کَانَ یَأْکُلُ الْعَصِیدَهَ مِنَ الشَّعِیرِ بِإِهَالَهِ الشَّحْمِ وَ کَانَ صلی الله علیه و آله یَأْکُلُ الْهَرِیسَهَ أَکْثَرَ مَا یَأْکُلُ وَ یَتَسَحَّرُ بِهَا وَ کَانَ جَبْرَئِیلُ قَدْ جَاءَهُ بِهَا مِنَ الْجَنَّهِ یَتَسَحَّرُ بِهَا (۵) وَ کَانَ یَأْکُلُ فِی بَیْتِهِ مِمَّا یَأْکُلُ

۱- فی المصدر: یأکل بیمینه.

۲- و ربما خ ل.

۳- خرط العنقود: وضعه فی فیه و أخرج عمشوشه عاریا، و العمشوش: العنقود اکل بعض ما علیه.

۴- مکارم الأخلاق: ۲۹ و ۳۰.

۵- فی المصدر: فتسحر بها.

النَّاسُ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله يَأْكُلُ اللَّحْمَ طَبِيخاً بِالْخُبْزِ (۱) وَ يَأْكُلُهُ مَشْوِيّاً بِالْخُبْزِ وَ كَانَ يَأْكُلُ الْقَدِيدَ وَحْدَهُ وَ رُبَّمَا أَكَلَهُ بِالْخُبْزِ وَ كَانَ أَحَبُّ الطَّعَامِ إِلَيْهِ اللَّحْمَ وَ يَقُولُ هُوَ يَزِيدُ فِي السَّمْعِ وَ الْبَصَرِ وَ كَانَ يَقُولُ صلى الله عليه و آله اللَّحْمُ سَيِّدُ الطَّعَامِ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَهِ فَلَوْ سَأَلْتُ (۲) رَبِّي أَنْ يُطْعِمَنِيهِ كُلَّ يَوْمٍ لَفَعَلَ وَ كَانَ يَأْكُلُ الثَّرِيدَ بِالْقَرْعِ (۳) وَ اللَّحْمِ وَ كَانَ يُحِبُّ الْقَرْعَ وَ يَقُولُ إِنَّهَا شَجَرَهُ أَخِي يُونُسَ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله يُعْجِبُهُ الدُّبَّاءُ (۴) وَ يَلْتَقِطُهُ مِنَ الصَّحْفَهِ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله يَأْكُلُ الدَّجَاجَ وَ لَحْمَ الْوَحْشِ وَ لَحْمَ الطَّيْرِ الَّذِي يُصَادُ وَ كَانَ لَا يَبْتَاعُهُ وَ لَا يَصِيدُهُ وَ يُحِبُّ أَنْ يُصَادَ لَهُ وَ يُؤْتَى بِهِ مَصْنُوعاً فَيَأْكُلَهُ أَوْ غَيْرَ مَصْنُوعٍ فَيُصْنَعَ لَهُ فَيَأْكُلَهُ وَ كَانَ إِذَا أَكَلَ اللَّحْمَ لَمْ يُطَأْطِئْ رَأْسَهُ إِلَيْهِ وَ يَرْفَعُهُ إِلَى فِيهِ ثُمَّ يَنْتَهِسُهُ انْتِهَاساً (۵) وَ كَانَ يَأْكُلُ الْخُبْزَ وَ السَّمْنَ وَ كَانَ يُحِبُّ مِنَ الشَّاهِ الذِّرَاعَ وَ الْكَتِفَ وَ مِنَ الصِّبَاغِ الْخَلَّ وَ مِنَ الْبُقُولِ الْهِنْدَبَاءَ وَ الْبَاذَرُوجَ وَ بَقْلَهَ الْأَنْصَارِ وَ يُقَالُ إِنَّهَا الْكُرْنُبُ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله لَا يَأْكُلُ الثُّومَ وَ لَا الْبَصَلَ وَ لَا الْكُرَّاثَ وَ لَا الْعَسَلَ الَّذِي فِيهِ الْمَغَافِيرُ وَ الْمَغَافِيرُ مَا يَبْقَى مِنَ الشَّجَرِ فِي بُطُونِ النَّحْلِ فَيُلْقِيهِ فِي الْعَسَلِ فَيَبْقَى لَهُ رِيحٌ فِي الْفَمِ وَ مَا ذَمَّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله طَعَاماً قَطُّ كَانَ إِذَا أَعْجَبَهُ أَكَلَهُ وَ إِذَا كَرِهَهُ تَرَكَهُ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله مَا عَافَ مِنْ شَيْ ءٍ فَإِنَّهُ لَا يُحَرِّمُهُ عَلَى غَيْرِهِ (۶) وَ لَا يُبْغِضُهُ إِلَيْهِ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله يَلْحَسُ الصَّحْفَهَ وَ يَقُولُ آخِرُ الصَّحْفَهِ أَعْظَمُ الطَّعَامِ بَرَكَهً وَ كَانَ صلى الله عليه و آله إِذَا فَرَغَ مِنْ طَعَامِهِ لَعِقَ أَصَابِعَهُ الثَّلَاثَ الَّتِي أَكَلَ بِهَا فَإِنْ بَقِيَ فِيهَا شَيْ ءٌ عَاوَدَهُ فَلَعِقَهَا حَتَّى يَتَنَظَّفَ (۷) وَ لَا يَمْسَحُ يَدَهُ بِالْمِنْدِيلِ حَتَّى يَلْعَقَهَا وَاحِدَهً وَاحِدَهً وَ يَقُولُ لَا يُدْرَى فِي أَيِّ الْأَصَابِعِ الْبَرَكَهُ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله يَأْكُلُ الْبَرَدَ (۸) وَ يَتَفَقَّدُ

۱- و بالخبز خ ل.

۲- فی المصدر: و لو سألت.

۳- القرع: نوع من اليقطين يقال له بالفارسيه: كدو.

۴- الدبی: أصغر الجراد، و الدباء بضم الفاء و تشديد الباء و المد، و قيل: يجوز القصر أيضا:

۵- فی نسخه من المصدر: ينتهشه انتهاشا.

۶- فی نسخه من المصدر: و كان صلّی اللّه عليه و آله و سلم إذا عاف شيئا لا يحرمه علی غيره.

۷- فی المصدر: حتی تتنظف.

۸- البرد: ماء الغمام يتجمد فی الهواء البارد و يسقط علی الأرض حبوبا، يقال له بالفارسيه: تگرگ.

ذَلِکَ أَصْحَابُهُ فَیَلْتَقِطُونَهُ لَهُ فَیَأْکُلُهُ وَ یَقُولُ إِنَّهُ یَذْهَبُ بِأَکِلَهِ الْأَسْنَانِ وَ کَانَ صلی الله علیه و آله یَغْسِلُ یَدَیْهِ مِنَ الطَّعَامِ حَتَّی یُنَقِّیَهُمَا فَلَا یُوجَدَ لِمَا أَکَلَ رِیحٌ وَ کَانَ صلی الله علیه و آله إِذَا أَکَلَ الْخُبْزَ وَ اللَّحْمَ خَاصَّهً غَسَلَ یَدَیْهِ غَسْلًا جَیِّداً ثُمَّ مَسَحَ بِفَضْلِ الْمَاءِ الَّذِی فِی یَدِهِ وَجْهَهُ وَ کَانَ صلی الله علیه و آله لَا یَأْکُلُ وَحْدَهُ مَا یُمْکِنُهُ وَ قَالَ أَ لَا أُنَبِّئُکُمْ بِشِرَارِکُمْ قَالُوا بَلَی قَالَ مَنْ أَکَلَ وَحْدَهُ وَ ضَرَبَ عَبْدَهُ وَ مَنَعَ رِفْدَهُ (۱).

**[ترجمه]رسول خدا صلی الله علیه و آله همه نوع غذایی می‌خورد و هر آن‌چه را خداوند حلال کرده بود همراه با خانواده و خادمان خود می‌خورد و نیز با مسلمانانی که ایشان را دعوت می‌کردند، روی زمین یا روی هر چه که بقیه نشسته بودند، میل می‌فرمود، مگر آن‌که مهمانی می‌رسید و آن‌گاه حضرت با مهمان خود غذا می‌خورد. بهترین غذا در نظر پیامبر غذایی بود که با جمعیت بسیار خورده می‌شد. روزی ایشان نزد اصحاب خود نشسته بود و فرمود: خداوندا من از فضل و رحمتت که کسی جز تو آن دو را ندارد می‌خواهم که ... در همان دم ناگاه گوسفندی کباب شده به پیامبر تقدیم کردند. ایشان فرمود: بگیرید که این از فضل خداست، ما در انتظار رحمت او بودیم. هرگاه جلوی حضرت سفره پهن می‌شد می‌فرمود: به نام خدا، خداوندا برای ما این سفره را نعمتی مشکور و پیوسته به نعمت بهشت قرار ده.

ص: ۲۴۱

بیشتر اوقات از غذای جلوی دست خود می‌خورد و زانوان و پاهایش را مانند نمازگزار جمع می‌کرد با این تفاوت که یک زانو را بالای زانوی دیگر و یک پا را روی پای دیگر می‌گذاشت، حضرت می‌فرمود: من بنده‌ای هستم که همچون بنده‌ها غذا می... خورم و همچون بنده‌ها می‌نشینم.

از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله از زمانی که به بعثت رسید تا زمانی که جان به خداوند سپرد از روی تواضع در پیشگاه خداوند عزّوجل هیچگاه هنگام غذا خوردن تکیه نزد، حضرت هرگاه دست به غذا می‌بُرد می‌فرمود: به نام خدا، خدایا به آن‌چه روزیِ ما کرده‌ای برکت بده و ادامه آن با توست.

امام جعفر صادق علیه السلام به نقل از پدران ارجمند خود فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی افطار می‌کرد می‌فرمود: خداوندا برای تو روزه گرفتیم و با رزق تو افطار کردیم، پس آن را از ما بپذیر، تشنگی به سر آمد و عرق‌ها ریخته شد و پاداش بر جا ماند.

و فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی نزد قومی غذا می‌خورد می‌فرمود: روزه‌داران نزدتان افطار کردند و نیکوکاران طعامتان را خوردند.

و فرمود: دعای روزه‌دار به هنگام افطار مستجاب می‌شود.

و در روایت آمده: پیامبر صلی الله علیه و آله با خرما افطار می‌کرد و اگر شکر می‌یافت با آن افطار می‌کرد - . مکارم الأخلاق: ۲۶، ۲۷ - .

از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله با شیرینی افطار می کرد و اگر نمی‌یافت با آب ولرم افطار می کرد و می‌فرمود: این کبد و معده را تمیز می کند و دهان را خوشبو می گرداند و دندان‌ها را قوی می کند و چشم را تیز می گرداند و گناهان را می شوید و رگهای هیجان زده و صفرای تحریک شده و حرارت معده را ارمش می بخشد و سردرد را از بین می‌برد. پیامبر صلی الله علیه و آله غذای داغ را نمی‌خورد تا سرد شود و می‌فرمود: خداوند آتش را طعام ما نگردانده، غذای داغ بی‌برکت است بگذارید سرد شود.

ص: ۲۴۲

حضرت هنگام غذا خوردن بسم الله می گفت و با سه انگشت از آن‌چه برای ایشان می‌آوردند میل می کرد، از غذای جلوی دیگران نمی‌خورد و وقتی غذا را می‌آوردند پیش از همه شروع می کرد و سپس بقیه شروع می کردند. حضرت با سه انگشت شست و اشاره و میانی غذا می‌خورد و گاه از انگشت چهارم نیز کمک می گرفت و گاه با همه کف دست غذا می‌خورد اما با دو انگشت نمی‌خورد و می‌فرمود: غذا خوردن با دو انگشت شیوه شیطان است. روزی یکی از اصحاب برای ایشان فالوده آورد، حضرت از آن خورد و فرمود: این از چه درست شده ای ابا عبدالله؟! عرض کرد: پدر و مادرم به فدایت روغن و عسل را در دیگی سنگی می‌ریزیم و آن را روی آتش می گذاریم و می‌جوشانیم، سپس مغز گندم را درمی‌آوریم و آن را آرد می... کنیم به روغن و عسل می‌افزاییم، سپس آن‌ها را هم می‌زنیم تا مخلوط شود آن گاه چنان می‌شود که می‌بینید. حضرت فرمود: این غذای خوبی است. ایشان جو را اگر غربال نشده بود در نان یا کاچی می‌خورد و در همه این حالات آن را میل می‌فرمود.

روضه الواعظین: عیص بن قاسم می گوید: به امام جعفر صادق علیه السلام عرض کردم: از پدر ارجمندتان علیه السلام حدیثی روایت می کنند که می‌فرماید رسول خدا صلی الله علیه و آله هرگز از نان گندم سیر نخورد؛ این درست است یا نه؟ امام علیه السلام فرمود: نه، رسول خدا صلی الله علیه و آله هرگز نان گندم نخورد و هیچگاه از نان جو سیر نخورد - . مکارم الأخلاق: ۲۸ - .

عایشه گفته: رسول خدا صلی الله علیه و آله تا روزی که جان سپرد از نان جو دو روز سیر نخورد. نیز روایت شده که رسول خدا صلی الله علیه و آله تا روزی که درگذشت هیچگاه بر سفره رنگین غذا نخورد و هیچگاه نان تُنُک نخورد. عایشه گفته: تا زمانی که رسول خدا صلی الله علیه و آله درگذشت دنیا بر ما تیره و تار بود، وقتی ایشان

ص: ۲۴۳

درگذشت دنیا به یکباره سوی ما سرازیر شد.

النبوّه: از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله تا آن‌گاه که جان سپرد همواره غذایش جو بود.

از انس روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله دعوت برده‌ها را می‌پذیرفت و آن‌ها را پشت خود بر چهارپا سوار می کرد، غذای خود را بر زمین می گذاشت و خیار را با رطب یا نمک می‌خورد، میوه تازه میل می‌فرمود و بیش از هر

میوه‌ای هندوانه و انگور را دوست داشت، ایشان هندوانه را با نان و گاه با شکر می‌خورد، گاه آن را با رطب نیز میل می کرد و در خوردنش از هر دو دست خود کمک می گرفت. روزی نشسته بود و رطب می‌خورد، با دست راست رطب می‌خورد و با دست چپ هسته‌اش را درمی‌آورد و آن را روی زمین نمی‌انداخت، ناگاه گوسفندی از نزدیکی حضرت گذشت، ایشان با هسته‌ای که در کف دست داشت به آن اشاره کرد، گوسفند نزدیک آمد و شروع کرد از دست چپ حضرت بخورد، حضرت نیز با دست راست خود می‌خورد و هسته‌ها را به آن می‌داد تا این‌که تمام شد و گوسفند رفت. حضرت وقتی روزه می گرفت در زمان رطب با آن افطار می کرد، گاه انگور را حبه حبه می‌خورد و گاه با خوشه، چنان‌که گاه آب انگور بر محاسن ایشان دیده می‌شد که همچون مروارید فرو می‌چکید. «رُوال» آبی است که از زیر پوست میوه بیرون می‌آید - . مکارم الأخلاق: ۲۹ ، ۳۰ - .

پیامبر صلی الله علیه و آله «حَیس» می‌خورد و خرما می‌خورد و رویش آب می‌نوشید، بیشتر اوقات غذای ایشان خرما و آب بود، شیر و خرما را می‌آمیخت و آن را «أطیَبَین» می‌نامید، از جوی پوست‌کنده کاچی می‌خورد، خیلی وقت‌ها حلیم می‌خورد و برای سحری نیز حلیم می‌خورد، جبرئیل حلیم رااز بهشت برای حضرت آورده بود و ایشان از آن سحری می خوردند، در خانه خود از غذایی که مردم می‌خوردند می‌خورد،

گوشت پخته یا کباب شده را با نان می‌خورد، گوشت خُرد شده را خالی و گاهی اوقات با نان می‌خورد، از غذاها گوشت را بسیار دوست می‌داشت و می‌فرمود گوشت بر شنوایی و بینایی می‌افزاید و می‌فرمود گوشت سرآمد غذاهای دنیا و آخرت است اگر از پروردگارم می‌خواستم طعام هر روزم را گوشت قرار دهد قطعا چنین می کرد، ترید را با کدو و گوشت می‌خورد، کدو دوست داشت و می‌فرمود درخت کدو درخت برادرم یونس است، کدوی خشک را بسیار دوست داشت و آن را از روی بشقاب برمی‌چید، گوشت مرغ و حیوانات و پرنده‌ای که شکار شده بود را نیز می‌خورد اما نه گوشت شکار شده را نه می خرید و نه خود به شکار می‌رفت، دوست داشت برایش شکار شود و آماده آورده شود آن‌گاه از آن می‌خورد و یا آماده نشده برایش بیاورند تا سپس آماده شود و بخورد، وقتی گوشت می‌خورد سرش را به سمت گوشت خم نمی‌کرد بلکه آن را به سمت دهانش بالا- می‌آورد و به دندان می گرفت، نان و روغن می‌خورد، از گوشتِ گوسفند بالای پاچه و کتف را دوست می‌داشت و از خورش‌ها سرکه و از سبزیجات کاسنی را و باذروج و کلم را و یا چغندر را، حضرت نه سیر می‌خورد و نه پیاز و نه خوار و بار و نه عسلی که در آن موم ریخته باشند، موم باقیمانده گیاه در شکم زنبور است که آن را در عسل میریزد و بویی در دهان بر جا می‌ماند، رسول خدا صلی الله علیه و آله هرگز طعامی را نکوهید اگر دوست داشت می‌خورد و اگر دوست نمی‌داشت دست می کشید، اگر چیزی را خوش می‌داشت بر دیگران حرامش نمی کرد و کسی را از آن بازنمی‌داشت، ته بشقاب را با زبان پاک می کرد و می‌فرمود: ته بشقاب بابرکت‌ترین قسمت غذاست، وقتی غذا تمام می‌شد سه انگشتی را که با آن‌ها غذا خورده بود با دهان پاک می کرد و اگر چیزی بر آن‌ها باقی می‌ماند دوباره با دهان پاک می کرد تا تمیز شوند، دستش را با دستمال پاک نمی‌کرد تا انگشتانش را یکی یکی با دهان پاک کند و می‌فرمود: معلوم نیست برکت در کدام انگشت باشد، پیامبر صلی الله علیه و آله تگرگ می‌خورد

و اصحاب تگرگ می‌جستند و برای حضرت برمی‌چیدند و ایشان می‌خورد و می‌فرمود: تگرگ پوسیدگی دندان را از بین می‌برد، دستان خود را پس از غذا می‌شست تا کاملا پاک شوند و بوی غذا ندهند، به‌ویژه وقتی نان و گوشت می‌خورد دستانش را خوب می‌شست و سپس با بقیه آبی که در دستانش بود دست بر صورت خود می‌کشید، تا جایی که امکان داشت تنها غذا نمی‌خورد و فرمود آیا می‌خواهید شما را از بدترین فرد آگاه کنم؟ عرض کردند: بله. فرمود: آن کس که تنها غذا می‌خورد و بنده خود را می‌زند و مهمانداری نمی کند - . مکارم الأخلاق: ۳۰ - ۳۲ - .

**[ترجمه]

فی صفه أخلاقه فی مشربه صلی الله علیه و آله

وَ کَانَ صلی الله علیه و آله إِذَا شَرِبَ بَدَأَ فَسَمَّی وَ حَسَا (۲) حُسْوَهً وَ حُسْوَتَیْنِ ثُمَّ یَقْطَعُ فَیَحْمَدُ اللَّهَ ثُمَّ یَعُودُ فَیُسَمِّی ثُمَّ یَزِیدُ فِی الثَّالِثَهِ ثُمَّ یَقْطَعُ فَیَحْمَدُ اللَّهَ وَ کَانَ لَهُ فِی شُرْبِهِ ثَلَاثُ تَسْمِیَاتٍ وَ ثَلَاثُ تَحْمِیدَاتٍ وَ یَمَصُّ الْمَاءَ مَصّاً وَ لَا یَعُبُّهُ (۳) عَبّاً وَ یَقُولُ إِنَّ الْکُبَادَ مِنَ الْعَبِّ وَ کَانَ صلی الله علیه و آله لَا یَتَنَفَّسُ فِی الْإِنَاءِ إِذَا شَرِبَ فَإِنْ أَرَادَ أَنْ یَتَنَفَّسَ أَبْعَدَ الْإِنَاءَ عَنْ فِیهِ حَتَّی یَتَنَفَّسَ وَ کَانَ رُبَّمَا شَرِبَ بِنَفَسٍ وَاحِدٍ حَتَّی یَفْرُغَ وَ کَانَ صلی الله علیه و آله یَشْرَبُ فِی أَقْدَاحِ الْقَوَارِیرِ الَّتِی یُؤْتَی بِهَا مِنَ الشَّامِ وَ یَشْرَبُ فِی الْأَقْدَاحِ الَّتِی یُتَّخَذُ مِنَ الْخَشَبِ وَ فِی الْجُلُودِ وَ یَشْرَبُ فِی الْخَزَفِ وَ یَشْرَبُ بِکَفَّیْهِ یَصُبُّ الْمَاءَ فِیهِمَا وَ یَشْرَبُ وَ یَقُولُ لَیْسَ إِنَاءٌ أَطْیَبَ مِنَ الْیَدِ وَ یَشْرَبُ مِنْ أَفْوَاهِ الْقِرَبِ وَ الْأَدَاوِی وَ لَا یَخْتَنِثُهَا اخْتِنَاثاً وَ یَقُولُ إِنَّ اخْتِنَاثَهَا یُنَتِّنُهَا وَ کَانَ صلی الله علیه و آله یَشْرَبُ قَائِماً وَ رُبَّمَا شَرِبَ (۴) رَاکِباً وَ رُبَّمَا قَامَ فَشَرِبَ مِنَ الْقِرْبَهِ أَوِ الْجَرَّهِ أَوِ الْإِدَاوَهِ وَ فِی کُلِّ إِنَاءٍ یَجِدُهُ وَ فِی یَدَیْهِ وَ کَانَ صلی الله علیه و آله یَشْرَبُ الْمَاءَ الَّذِی حُلِبَ عَلَیْهِ اللَّبَنُ وَ یَشْرَبُ السَّوِیقَ وَ کَانَ صلی الله علیه و آله أَحَبُّ الْأَشْرِبَهِ إِلَیْهِ الْحُلْوُ وَ فِی رِوَایَهٍ أَحَبُّ الشَّرَابِ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْحُلْوُ الْبَارِدُ وَ کَانَ یَشْرَبُ الْمَاءَ عَلَی الْعَسَلِ وَ کَانَ یُمَاثُ (۵) لَهُ الْخُبْزُ فَیَشْرَبُهُ أَیْضاً وَ

۱- مکارم الأخلاق: ۳۰- ۳۲.

۲- حسا الشی ء: شربه شیئا بعد شی ء.

۳- تقدم معناهما.

۴- فی المصدر: یشرب.

۵- أی یخلط.

كَانَ صلى الله عليه و آله يَقُولُ سَيِّدُ الْأَشْرِبَهِ فِی الدُّنْیَا وَ الْآخِرَهِ الْمَاءُ.

وَ قَالَ أَنَسُ بْنُ مَالِکٍ کَانَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله علیه و آله شَرْبَهٌ یُفْطِرُ عَلَیْهَا وَ شَرْبَهٌ لِلسَّحَرِ وَ رُبَّمَا کَانَتْ وَاحِدَهً وَ رُبَّمَا کَانَتْ لَبَناً وَ رُبَّمَا کَانَتِ الشَّرْبَهُ خُبْزاً یُمَاثُ فَهَیَّأْتُهَا لَهُ صلى الله علیه و آله ذَاتَ لَیْلَهٍ فَاحْتُبِسَ النَّبِیُّ صلى الله علیه و آله فَظَنَنْتُ أَنَّ بَعْضَ أَصْحَابِهِ دَعَاهُ فَشَرِبْتُهَا حِینَ احْتُبِسَ فَجَاءَ صلى الله علیه و آله بَعْدَ الْعِشَاءِ بِسَاعَهٍ فَسَأَلْتُ بَعْضَ مَنْ کَانَ مَعَهُ هَلْ کَانَ النَّبِیُّ صلى الله علیه و آله أَفْطَرَ فِی مَکَانٍ أَوْ دَعَاهُ أَحَدٌ فَقَالَ لَا فَبِتُّ بِلَیْلَهٍ لَا یَعْلَمُهَا إِلَّا اللَّهُ مِنْ غَمٍ (۱) أَنْ یَطْلُبَهَا مِنِّی النَّبِیُّ صلى الله علیه و آله وَ لَا یَجِدَهَا فَیَبِیتَ جَائِعاً فَأَصْبَحَ صَائِماً وَ مَا سَأَلَنِی عَنْهَا وَ لَا ذَکَرَهَا حَتَّى السَّاعَهِ وَ لَقَدْ قُرِّبَ إِلَیْهِ إِنَاءٌ فِیهِ لَبَنٌ وَ ابْنُ عَبَّاسٍ عَنْ یَمِینِهِ وَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِیدِ عَنْ یَسَارِهِ فَشَرِبَ ثُمَّ قَالَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ إِنَّ الشَّرْبَهَ لَکَ أَ فَتَأْذَنُ أَنْ أُعْطِیَ خَالِدَ بْنَ الْوَلِیدِ یُرِیدُ السِّنَّ (۲) فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَا وَ اللَّهِ لَا أُوثِرُ بِفَضْلِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله علیه و آله أَحَداً فَتَنَاوَلَ ابْنُ عَبَّاسٍ الْقَدَحَ فَشَرِبَهُ وَ لَقَدْ جَاءَهُ صلى الله علیه و آله ابْنُ خَوَلِیٍّ بِإِنَاءٍ فِیهِ عَسَلٌ وَ لَبَنٌ فَأَبَى أَنْ یَشْرَبَهُ فَقَالَ شَرْبَتَانِ فِی شَرْبَهٍ وَ إِنَاءَانِ فِی إِنَاءٍ وَاحِدٍ فَأَبَى أَنْ یَشْرَبَهُ ثُمَّ قَالَ مَا أُحَرِّمُهُ وَ لَکِنِّی أَکْرَهُ الْفَخْرَ وَ الْحِسَابَ بِفُضُولِ الدُّنْیَا غَداً وَ أُحِبُّ التَّوَاضُعَ فَإِنَّ مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللَّهُ (۳).

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله آشامیدن را با بسم الله آغاز می کرد و یک مرتبه و دو مرتبه می‌آشامید، سپس صبر می‌کرد و حمد خدا می گفت و باز بسم الله می گفت و برای بار سوم می‌نوشید، سپس بازمی‌ایستاد و حمد خدا می گفت، در آشامیدن سه بار بسم الله می گفت و سه بار خدا را حمد می گفت، آب را با مکیدن می نوشید و آن را نمی بلعید و می‌فرمود درد جگر به‌خاطر بلعیدن نوشیدنی است، وقتی می‌نوشید در ظرف نفس نمی کشید و اگر می‌خواست نفس بکشد ظرف را از دهان خود دور می کرد تا نفس بکشد، گاه با یک نفس می‌نوشید تا آب تمام شود، حضرت در ظرف های شیشه‌ای که از شام می‌آوردند می‌نوشید و نیز در کاسه‌های چوبی یا پوستی یا سفالی، با کف دستان خود نیز آب را برمی گرفت و می‌نوشید و می‌فرمود: ظرفی نیکوتر از دست وجود ندارد، از لب مشک و تُنگ می‌نوشید ولی دهانه آن‌ها را برنمی گرداند و می فرمود: این کار آب را بدبو می کند. ایستاده و گاه سواره آب می‌نوشید و گاه می‌شد که برمی‌خاست و از مشک یا پوست یا تُنگ یا در هر ظرفی که می‌یافت یا در دستان خود آب می‌نوشید، آبی را که شیر رویش دوشیده می‌شد می‌نوشید و سویق می‌آشامید، از نوشیدنی‌ها شربت را بسیار دوست می‌داشت و در روایت دیگری آمده بهترین نوشیدنی نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله شربت سرد بود. حضرت روی عسل آب می‌نوشید و همچنین روی آن برای حضرت نان می‌ریختند

ص: ۲۴۶

و ایشان از آن می‌نوشید و می‌فرمود: سرآمد نوشیدنی‌ها در دنیا و آخرت آب است.

انس بن مالک می گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله یک نوشیدنی برای افطار و یک نوشیدنی برای سحری داشت که گاه این دو یکی می‌شد، گاه از شیر بود و گاه از آب و نان. شبی من نوشیدنی حضرت را آماده کردم اما ایشان دیر کرد. گمان کردم به دعوت اصحاب رفته باشد و خودم آن نوشیدنی را نوشیدم. ساعتی پس از افطار ناگاه پیامبر سر رسید. از یکی از همراهان ایشان پرسیدم آیا پیامبر جایی افطار کرده یا کسی ایشان را دعوت کرده بوده؟ گفت: نه! فقط خدا می‌داند آن شب را با چه اندوهی به سر بردم که مبادا پیامبر آن نوشیدنی را از من بخواهد و آن را نیابد و گرسنه بخوابد. صبح‌هنگام پیامبر با زبان روزه برخاست و هیچ سراغ آن شربت را از من نگرفت و هرگز از آن یاد نکرد. باری ظرفی شیر برای پیامبر صلی الله علیه

و آله آوردند حال آن‌که ابن عباس سمت راست حضرت و خالد بن ولید سمت چپ ایشان نشسته بودند. پیامبر از آن نوشید و سپس به عبدالله بن عباس فرمود: بقیه‌اش برای توست اما اجازه می‌دهی خالد بن ولید بنوشد؟ -به خاطر سنّ او- ابن عباس گفت: نه! به خدا سوگند در نوشیدن باقیمانده کاسه رسول خدا هیچ کس را بر خود ترجیح نمی‌دهم. ابن عباس ظرف را گرفت و نوشید. بار دیگر ابن خولی ظرفی از عسل و شیر برای حضرت آورد تا ایشان بنوشد. پیامبر فرمود: دو نوشیدنی در یک نوشیدنی و دو ظرف در یک ظرف؟! و ننوشید. سپس فرمود: این را حرام نمی‌کنم اما دوست ندارم فخر بفروشم و فردا برای زیاده‌روی در دنیا حساب پس بدهم، فروتنی را دوست دارم چون هر کس برای خدا فروتنی کند خداوند به او رفعت می‌بخشد - . مکارم الأخلاق: ۳۲ و ۳۳ - .

**[ترجمه]

فی صفه أخلاقه فی الطیب و الدهن و لبس الثیاب و فی غسل رأسه ص

وَ کَانَ صلی الله علیه و آله إِذَا غَسَلَ رَأْسَهُ وَ لِحْیَتَهُ غَسَلَهُمَا بِالسِّدْرِ (۴).

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله سر و محاسن خود را با سدر می‌شست - . مکارم الأخلاق: ۳۴ - .

**[ترجمه]

فی دهنه

وَ کَانَ یُحِبُّ الدُّهْنَ وَ یَکْرَهُ الشَّعَثَ (۵) وَ یَقُولُ إِنَّ الدُّهْنَ یَذْهَبُ بِالْبُؤْسِ کَانَ یَدَّهِنُ بِأَصْنَافٍ مِنَ الدُّهْنِ وَ کَانَ إِذَا ادَّهَنَ بَدَأَ بِرَأْسِهِ وَ لِحْیَتِهِ وَ یَقُولُ إِنَ

۱- فی نسخه من المصدر: من خوف.

۲- فی نسخه من المصدر: یرید الاسن.

۳- مکارم الأخلاق: ۳۲ و ۳۳.

۴- مکارم الأخلاق: ۳۴.

۵- شعث الشعر: کان مغبرا متلبدا.

الرَّأْسَ قَبْلَ اللِّحْيَةِ وَ كَانَ يَدَّهِنُ بِالْبَنَفْسَجِ وَ يَقُولُ هُوَ أَفْضَلُ الْأَدْهَانِ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله إِذَا ادَّهَنَ بَدَأَ بِحَاجِبَيْهِ ثُمَّ بِشَارِبَيْهِ ثُمَّ يُدْخِلُ فِي أَنْفِهِ وَ يَشَمُّهُ ثُمَّ يَدْهُنُ رَأْسَهُ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله يَدْهُنُ حَاجِبَيْهِ مِنَ الصُّدَاعِ وَ يَدْهُنُ شَارِبَيْهِ بِدُهْنٍ سِوَى دُهْنِ لِحْيَتِهِ (۱).

**[ترجمه]حضرت موی روغن زده را دوست داشت و از موی ژولیده بیزار بود، می‌فرمود: روغن زدن به مو پریشانی را از بین می‌برد. گونه‌هایی از روغن را به سر می‌زد و با سر خود آغاز می کرد و سپس به محاسنش روغن می‌زد و می‌فرمود:

پیش از محاسن به سر روغن بزنید. روغن بنفشه می‌زد می‌فرمود این روغن بهترین نوع روغن است. در آغاز ابروانش را و سپس شاربش را روغن می‌زد و روغن را به داخل بینی‌اش می‌برد و آن را می‌بویید و سپس سرش را روغن می‌زد. در برابر سردرد ابروانش را روغن می‌زد و به شارب خود روغنی متفاوت از روغن محاسنش می‌زد - . مکارم الأخلاق: ۳۴ - .

**[ترجمه]

فی تسریحه

وَ كَانَ صلى الله عليه و آله يَمْتَشِطُ (۲) وَ يُرَجِّلُ رَأْسَهُ بِالْمِدْرَى وَ تُرَجِّلُهُ نِسَاؤُهُ وَ تَتَفَقَّدُ نِسَاؤُهُ تَسْرِيحَهُ إِذَا سَرَّحَ رَأْسَهُ وَ لِحْيَتَهُ فَيَأْخُذْنَ الْمُشَاطَةَ فَيُقَالُ إِنَّ الشَّعْرَ الَّذِي فِي أَيْدِي النَّاسِ مِنْ تِلْكَ الْمُشَاطَاتِ فَأَمَّا مَا حُلِقَ فِي عُمْرَتِهِ وَ حَجَّتِهِ فَإِنَّ جَبْرَئِيلَ عليه السلام كَانَ يَنْزِلُ فَيَأْخُذُهُ فَيَعْرُجُ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ وَ لَرُبَّمَا سَرَّحَ لِحْيَتَهُ فِي الْيَوْمِ مَرَّتَيْنِ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله يَضَعُ الْمُشْطَ تَحْتَ وِسَادَتِهِ إِذَا امْتَشَطَ بِهِ وَ يَقُولُ إِنَّ الْمُشْطَ يَذْهَبُ بِالْوَبَاءِ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله يُسَرِّحُ تَحْتَ لِحْيَتِهِ أَرْبَعِينَ مَرَّةً وَ مِنْ فَوْقِهَا سَبْعَ مَرَّاتٍ وَ يَقُولُ إِنَّهُ يَزِيدُ فِي الذِّهْنِ وَ يَقْطَعُ الْبَلْغَمَ.

وَ فِي رِوَايَةٍ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَنَّهُ قَالَ: مَنْ أَمَرَّ الْمُشْطَ عَلَى رَأْسِهِ وَ لِحْيَتِهِ وَ صَدْرِهِ سَبْعَ مَرَّاتٍ لَمْ يُقَارِبْهُ دَاءٌ أَبَداً (۳).

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله سر خود را با مِدرا (نوعی شانه) شانه می کرد و زنان حضرت نیز موهای ایشان را شانه می‌زدند و منتظر بودند تا وقتی حضرت سر و محاسن خود را شانه می‌زند بیایند و موهای مانده به شانه را بردارند، می گویند موهایی که از حضرت در دست مردم است از لای آن شانه‌ها بوده و موهایی را که حضرت در عمره یا حج می‌تراشیده جبرئیل فرود می‌آمده و آن‌ها را بر می‌داشته و با خود به آسمان می‌برده است. حضرت گاه در روز دو بار شانه می‌زد و وقتی موهایش را شانه می کرد شانه را زیر بالش خود می گذاشت و می‌فرمود: شانه زدن مو وبا را از بین می‌برد. حضرت محاسن خود را چهل مرتبه از زیر و هفت مرتبه از بالا شانه می کرد و می‌فرمود: این کار ذهن را نیرو می‌بخشد و بلغم را از بین می‌برد.

در روایتی از پیامبر صلی الله علیه و آله آمده: هر کس هفت مرتبه بر سر و محاسن و سینه‌اش شانه بزند هیچگاه هیچ دردی به او نزدیک نمی‌شود - . مکارم الأخلاق: ۳۴ و ۳۵ - .

**[ترجمه]

فی طیبه

وَ كَانَ صلی الله علیه و آله يَتَطَيَّبُ بِالْمِسْكِ حَتَّى يُرَى وَبِيصُهُ فِي مَفْرَقِهِ وَ كَانَ صلی الله علیه و آله يَتَطَيَّبُ بِذُكُورِ الطِّيبِ وَ هُوَ الْمِسْكُ وَ الْعَنْبَرُ وَ كَانَ صلی الله علیه و آله يَتَطَيَّبُ بِالْغَالِيَهِ تُطَيِّبُهُ بِهَا نِسَاؤُهُ بِأَيْدِيهِنَّ وَ كَانَ صلی الله علیه و آله يَسْتَجْمِرُ بِالْعُودِ الْقَمَارِي (۴) وَ كَانَ يُعْرَفُ فِي اللَّيْلَهِ الْمُظْلِمَهِ قَبْلَ أَنْ يُرَى بِالطِّيبِ فَيُقَالُ هَذَا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله.

عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يُنْفِقُ عَلَى الطِّيبِ أَكْثَرَ مِمَّا يُنْفِقُ عَلَى الطَّعَامِ (۵).

۱- مکارم الأخلاق: ۳۴.

۲- مشط و مشط الشعر: سرحه و خلص بعضه من بعض، و امتشط مطاوع مشط. و رجل الشعر: سرحه.

۳- مکارم الأخلاق: ۳۴ و ۳۵.

۴- منسوب الی قمار بالفتح و یروی بالکسر: موضع بالهند، ینسب إلیه العود، قال یاقوت:

۵- فی نسخه من المصدر: أکثر ما ینفق علی غیره.

وَ قَالَ الْبَاقِرُ علیه السلام كَانَ فِی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثَلَاثُ خِصَالٍ لَمْ یَكُنْ (۱) فِی أَحَدٍ غَیْرِهِ لَمْ یَكُنْ لَهُ فَیْ ءٌ وَ كَانَ لَا یَمُرُّ فِی طَرِیقٍ فَیُمَرَّ فِیهِ (۲) بَعْدَ یَوْمَیْنِ أَوْ ثَلَاثَةٍ إِلَّا عُرِفَ أَنَّهُ قَدْ مَرَّ فِیهِ لِطِیبِ عَرْفِهِ وَ كَانَ لَا یَمُرُّ بِحَجَرٍ وَ لَا بِشَجَرٍ إِلَّا سَجَدَ لَهُ وَ كَانَ صلی الله علیه و آله لَا یُعْرَضُ عَلَیْهِ طِیبٌ إِلَّا تَطَیَّبَ بِهِ وَ یَقُولُ هُوَ طَیِّبٌ رِیحُهُ خَفِیفٌ مَحْمِلُهُ (۳) وَ إِنْ لَمْ یَتَطَیَّبْ وَضَعَ إِصْبَعَهُ فِی ذَلِكَ الطِّیبِ ثُمَّ لَعِقَ مِنْهُ وَ كَانَ صلی الله علیه و آله یَقُولُ جُعِلَ (۴) لَذَّتِی فِی النِّسَاءِ وَ الطِّیبِ وَ جُعِلَ قُرَّةُ عَیْنِی فِی الصَّلَاةِ وَ الصَّوْمِ (۵).

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله با مشك خود را معطر می‌كرد آن‌چنان كه درخشش مشك بر فرق سر ایشان دیده می‌شد، از عطرهای مردانه استفاده می‌كرد كه همان مشك و عنبر بود، گاه نیز عطر غالیه استفاده می‌كرد كه زنان حضرت با دستان خود آن را به ایشان می‌زدند، حضرت عود هندی بخور می‌داد و در شب تاریک پیش از آن كه دیده شود از بوی عطرش شناخته می‌شد و می‌گفتند پیامبر صلی الله علیه و آله می‌آید.

از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده كه فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله بیش از غذا عطر انفاق می‌كرد.

ص: ۲۴۸

امام محمد باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله سه خصلت داشت كه در كسی جز ایشان نبود: حضرت سایه نداشت، از هر جاده‌ای می‌گذشت اگر كسی دو یا سه روز بعد از آن راه می‌گذشت از عطر تن پیامبر صلی الله علیه و آله درمی‌یافت كه ایشان از آن‌جا گذشته است، بر هر سنگ و درختی گذر می‌كرد سوی ایشان سجده می‌كردند. هرگاه به پیامبر صلی الله علیه و آله عطری تعارف می‌شد ایشان از آن به خود می‌زد و می‌فرمود: بویش خوش و حملش آسان است؛ و اگر از آن عطر به خود نمی‌زد سر انگشتش را در آن می‌زد و بر لب می‌كشید. پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرمود: لذت من در زنان و عطر نهاده شده و روشنی چشمانم در نماز و روزه - . مكارم الأخلاق: ۳۴ و ۳۵ - .

**[ترجمه]

فی تكحله

وَ كَانَ صلی الله علیه و آله یَكْتَحِلُ فِی عَیْنِهِ الْیُمْنَی ثَلَاثاً وَ فِی الْیُسْرَی ثِنْتَیْنِ وَ قَالَ مَنْ شَاءَ اكْتَحَلَ ثَلَاثاً وَ كُلَّ حِینٍ وَ مَنْ فَعَلَ دُونَ ذَلِكَ أَوْ فَوْقَهُ فَلَا حَرَجَ وَ رُبَّمَا اكْتَحَلَ وَ هُوَ صَائِمٌ وَ كَانَتْ لَهُ مُكْحُلَةٌ یَكْتَحِلُ بِهَا بِاللَّیْلِ وَ كَانَ كُحْلُهُ الْإِثْمِدَ (۶).

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله در چشم راست خود سه بار و در چشم چپ خود دو بار سرمه می‌كشید. ایشان فرمود: هر كه می‌خواهد سه بار و هر كه می‌خواهد هر دم سرمه بكشد، اگر كسی كمتر یا بیشتر هم انجام داد ایرادی ندارد. حضرت گاه روزه بود و سرمه می‌كشید. ایشان سرمه‌دانی داشت كه شب‌ها از آن سرمه می‌كشید. سرمه پیامبر صلی الله علیه و آله اثمد بود - . مكارم الأخلاق: ۳۶ - .

**[ترجمه]

فی نظره فی المرآه

وَ كَانَ صلی الله علیه و آله يَنْظُرُ فِي الْمِرْآةِ وَ يُرَجِّلُ جُمَّتَهُ وَ يَمْتَشِطُ وَ رُبَّمَا نَظَرَ فِي الْمَاءِ وَ سَوَّى جُمَّتَهُ فِيهِ وَ لَقَدْ كَانَ يَتَجَمَّلُ لِأَصْحَابِهِ فَضْلًا عَلَى تَجَمُّلِهِ لِأَهْلِهِ (۷) وَ قَالَ ذَلِكَ لِعَائِشَةَ حِينَ رَأَتْهُ يَنْظُرُ فِي رَكْوَةٍ فِيهَا مَاءٌ فِي حُجْرَتِهَا وَ يُسَوِّي فِيهَا جُمَّتَهُ وَ هُوَ يَخْرُجُ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَتْ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي تَتَمَرَّأُ فِي الرَّكْوَةِ وَ تُسَوِّي جُمَّتَكَ وَ أَنْتَ النَّبِيُّ وَ خَيْرُ خَلْقِهِ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ مِنْ عَبْدِهِ إِذَا خَرَجَ إِلَى إِخْوَانِهِ أَنْ يَتَهَيَّأَ لَهُمْ وَ يَتَجَمَّلَ (۸).

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله در آینه نگاه می‌کرد و موی خود را شانه می‌زد، گاهی نیز در آب می‌نگریست و موی خود را در آن مرتب می‌کرد. حضرت افزون بر این‌که خود را برای خانواده‌اش می‌آراست خود را برای اصحابش نیز می... آراست. عایشه دید پیامبر صلی الله علیه و آله در ظرف آبی که در اتاق عایشه بود می‌نگرد و موی خود را مرتب می‌کند و می‌خواهد نزد اصحاب برود. به حضرت عرض کرد: پدر و مادرم به فدایت خود را در ظرف آب می‌آرایی و مویت را مرتب می‌کنی حال آن‌که پیامبر خدا و برترین آفریدگان او هستی؟! پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند متعال دوست می‌دارد بنده‌اش وقتی نزد برادران خود می‌رود خود را برای دیدار آنان آماده و آراسته کند - . مکارم الأخلاق: ۳۶ - .

**[ترجمه]

فی اطلائه

وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَطَّلِي فَيَطْلِيهِ مَنْ يَطْلِيهِ حَتَّى إِذَا بَلَغَ مَا تَحْتَ

۱- فی المصدر: لم تكن.

۲- فی المصدر: فيمر فيه أحد.

۳- فی المصدر: خفیف حمله.

۴- فی نسخه من المصدر: جعل اللّه.

۵- مکارم الأخلاق: ۳۴ و ۳۵.

۶- مکارم الأخلاق: ۳۶.

۷- فی المصدر: فضلا عن تجمله لاهله.

۸- مکارم الأخلاق: ۳۶.

الْإِزَارِ تَوَلَّاهُ بِنَفْسِهِ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله لَا يُفَارِقُهُ فِی أَسْفَارِهِ قَارُورَهُ الدُّهْنِ وَ الْمُكْحُلَهُ وَ الْمِقْرَاضُ وَ الْمِرْآهُ وَ الْمِسْوَاكُ وَ الْمُشْطُ.

وَ فِی رِوَايَهٍ تَكُونُ مَعَهُ الْخُيُوطُ وَ الْإِبْرَهُ وَ الْمِخْصَفُ وَ السُّيُورُ (۱) فَيَخِيطُ ثِيَابَهُ وَ يَخْصِفُ نَعْلَهُ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله إِذَا اسْتَاكَ اسْتَاكَ عَرْضاً (۲).

**[ترجمه]رسول خدا صلی الله علیه و آله نوره می‌کشید، گاه کسی برای ایشان نوره می‌کشید و وقتی به لُنگ ایشان می‌رسید

ص: ۲۴۹

خود حضرت انجام می‌داد، در سفرها شیشه روغن و سرمه و قیچی و آینه و مسواک و شانه از پیامبر صلی الله علیه و آله دور نمی‌شد.

و در روایت دیگری آمده: پیامبر صلی الله علیه و آله نخ و سوزن و درفش و دوال داشت و جامه خود را می‌دوخت و پای‌افزارش را پینه می‌زد و در عرض دندان‌ها مسواک می‌زد - . مکارم الأخلاق: ۳۶ - .

**[ترجمه]

فی لباسه

وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَلْبَسُ الشَّمْلَهَ يَأْتَزِرُ بِهَا (۳) وَ يَلْبَسُ النَّمِرَهَ يَأْتَزِرُ بِهَا فَيَحْسُنُ عَلَيْهِ النَّمِرَهُ لِسَوَادِهَا عَلَى بَيَاضِ مَا يَبْدُو مِنْ سَاقَيْهِ وَ قَدَمَيْهِ وَ قِيلَ لَقَدْ قَبَضَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِنَّ لَهُ لَنَمِرَهً تُنْسَجُ فِی بَنِی عَبْدِ الْأَشْهَلِ لِيَلْبَسَهَا صلى الله عليه و آله وَ رُبَّمَا كَانَ صلى الله عليه و آله يُصَلِّی بِالنَّاسِ وَ هُوَ لَابِسُ الشَّمْلَهِ.

وَ قَالَ أَنَسٌ رُبَّمَا رَأَيْتُهُ يُصَلِّی بِنَا الظُّهْرَ فِی شَمْلَهٍ عَاقِداً طَرَفَيْهَا بَيْنَ كَتِفَيْهِ (۴).

**[ترجمه]رسول خدا صلی الله علیه و آله شَمله‌ای[نوعی لباس] داشت که به پا می‌کرد، نَمره‌ای [لباسی با خطوط سفید و سیاه] نیز به پا می‌کرد که چون سیاه بود بر سفیدیِ ساق‌ها و پاهای ایشان که پیدا بود زیبا بود، گفته‌اند وقتی حضرت درگذشت نمره‌ای بر تن داشت که در قبیله بنی عبد الأشهل دوخته بودند تا پیامبر صلی الله علیه و آله بپوشد، گاه پیشاپیش مردم در حالی که شَمله پوشیده بود نماز می‌خواند.

انس می‌گوید: گاه می‌دیدم پیامبر صلی الله علیه و آله پیشاپیش ما نماز ظهر را در حالی به جا می‌آورد که شَمله‌ای بر تن داشت و دو طرف آن را میان کتف‌هایش بسته بود - . مکارم الأخلاق: ۳۷ - .

**[ترجمه]

فی عمامته و قلنسوته

وَ كَانَ صلى الله عليه و آله يَلْبَسُ الْقَلَانِسَ تَحْتَ الْعَمَائِمِ وَ يَلْبَسُ الْقَلَانِسَ بِغَيْرِ الْعَمَائِمِ وَ الْعَمَائِمَ بِغَيْرِ الْقَلَانِسِ وَ كَانَ يَلْبَسُ الْبُرْطُلَّةَ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله يَلْبَسُ مِنَ الْقَلَانِسِ التِّيهِيَّةَ الْيَمَنِيَّةَ (۵) وَ مِنَ الْبِيْضِ الْمِصْرِيَّهِ (۶) وَ يَلْبَسُ الْقَلَانِسَ ذَوَاتِ الْآذَانِ فِي الْحَرْبِ مِنْهَا مَا يَكُونُ مِنَ السِّيجَانِ الْخُضْرِ وَ كَانَ رُبَّمَا نَزَعَ قَلَنْسُوَتَهُ فَجَعَلَهَا سُتْرَةً بَيْنَ يَدَيْهِ يُصَلِّي إِلَيْهَا وَ كَانَ صلى الله عليه و آله كَثِيراً مَا يَتَعَمَّمُ الْعَمَائِمَ (۷) الْخَزَّ السُّودَ فِي أَسْفَارِهِ وَ غَيْرِهَا وَ يَعْتَجِرُ اعْتِجَاراً وَ رُبَّمَا لَمْ يَكُنْ (۸) لَهُ الْعِمَامَةُ فَيَشُدُّ الْعِصَابَةَ عَلَى رَأْسِهِ أَوْ عَلَى جَبْهَتِهِ وَ كَانَ شَدُّ الْعِصَابَةِ مِنْ فِعَالِهِ كَثِيراً مَا يُرَى عَلَيْهِ وَ كَانَتْ لَهُ عِمَامَةٌ يَعْتَمُّ بِهَا يُقَالُ لَهَا السَّحَابُ

۱- المخصف: مخرز الاسكاف، و السيور جمع السير: قده من الجلد مستطيله.

۲- مكارم الأخلاق: ۳۶.

۳- فی المصدر: و يأتزر بها، و كذا فيما بعده. و فيه: فتحسن عليه.

۴- مكارم الأخلاق: ۳۷.

۵- فی المصدر: من القلانس اليمنيه.

۶- المضربه خ ل.

۷- فی المصدر: بعمائم الخز السود.

۸- فی المصدر: لم تكن.

فَكَسَاهَا عَلِيّاً علیه السلام وَ كَانَ رُبَّمَا طَلَعَ عَلِيٌّ فِيهَا فَيَقُولُ أَتَاكُمْ عَلِيٌّ علیه السلام فِي السَّحَابِ (۱) يَعْنِي عِمَامَتَهُ الَّتِي وَهَبَ لَهُ (۲).

وَ قَالَتْ عَائِشَةُ وَ لَقَدْ لَبِسَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله جُبَّةَ صُوفٍ وَ عِمَامَةَ صُوفٍ ثُمَّ خَرَجَ فَخَطَبَ النَّاسَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَمَا رَأَيْتُ شَيْئاً مِمَّا خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى أَحْسَنَ مِنْهُ فِيهَا (۳).

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله به زیر عمامه یا بدون عمامه سرپوش بر سر می‌گذاشت و یا بدون سرپوش عمامه بر سر می‌گذاشت، کلاهی سایه‌دار بر سر می‌کرد، سرپوش‌های تیهیِ یمنی و بیض مصری بر سر می‌گذاشت، در جنگ سرپوش‌های گوش‌دار بر سر می‌کرد که یکی از جنس طیلسان سبز بود. گاه سرپوش خود را برمی‌داشت و آن را به‌عنوان حریم نماز روبروی خود می‌گذاشت و به سمتش نماز می‌خواند. بسیاری اوقات در سفر یا جاهای دیگر عمامه‌های خز سیاه بر سر می‌... گذاشت و عمامه‌اش را می‌پیچید، گاه که عمامه در دسترس نداشت دستاری بر سر یا روی پیشانی می‌پیچاند که بسیار می‌شد می‌دیدند ایشان چنین کرده است، عمامه‌ای به نام سحاب داشت که بر سر می‌گذاشت

ص: ۲۵۰

و آن را بر سر حضرت علی علیه السلام گذاشت. بعضی وقت‌ها حضرت علی علیه السلام با آن عمامه می‌آمد و پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرمود علی علیه السلام در سحاب نزدتان آمده است. یعنی همان عمامه‌ای که حضرت به امام علیه السلام بخشیده بود.

عایشه می‌گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله جبّه‌ای پشمین می‌پوشید و عمامه‌ای پشمین بر سر می‌گذاشت و سپس بیرون می‌رفت و بر منبر برای مردم خطبه می‌خواند؛ از میان آن‌چه خداوند متعال آفریده چیزی زیباتر از ایشان در آن جامه ندیده‌ام - . مکارم الأخلاق: ۳۷ و ۳۸ - .

**[ترجمه]

فی کیفیه لبسه

وَ كَانَ صلی الله علیه و آله إِذَا لَبِسَ ثَوْباً جَدِيداً قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَسَانِي مَا يُوَارِي عَوْرَتِي وَ أَتَجَمَّلُ بِهِ فِي النَّاسِ وَ كَانَ إِذَا نَزَعَهُ نَزَعَ مِنْ مَيَاسِرِهِ أَوَّلًا وَ كَانَ مِنْ فِعْلِهِ إِذَا لَبِسَ الثَّوْبَ الْجَدِيدَ حَمِدَ اللَّهَ ثُمَّ يَدْعُو مِسْكِيناً فَيُعْطِيهِ خُلْقَانَهُ (۴) ثُمَّ يَقُولُ مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَكْسُو مُسْلِماً مِنْ سَمَلِ ثِيَابِهِ لَا يَكْسُوهُ إِلَّا لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِلَّا كَانَ فِي ضَمَانِ اللَّهِ وَ حِرْزِهِ وَ حَيِّزِهِ مَا وَارَاهُ حَيّاً وَ مَيِّتاً (۵) وَ كَانَ صلی الله علیه و آله إِذَا لَبِسَ ثِيَابَهُ وَ اسْتَوَى قَائِماً قَبْلَ أَنْ يَخْرُجَ قَالَ اللَّهُمَّ بِكَ اسْتَتَرْتُ وَ إِلَيْكَ تَوَجَّهْتُ وَ بِكَ اعْتَصَمْتُ وَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ اللَّهُمَّ أَنْتَ ثِقَتِي وَ أَنْتَ رَجَائِي اللَّهُمَّ اكْفِنِي مَا أَهَمَّنِي وَ مَا لَا أَهْتَمُّ بِهِ وَ مَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي عَزَّ جَارُكَ وَ جَلَّ ثَنَاؤُكَ وَ لَا إِلَهَ غَيْرُكَ اللَّهُمَّ زَوِّدْنِي التَّقْوَى وَ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي وَ وَجِّهْنِي لِلْخَيْرِ حَيْثُ مَا تَوَجَّهْتُ ثُمَّ يَنْدَفِعُ لِحَاجَتِهِ وَ كَانَ لَهُ صلی الله علیه و آله ثَوْبَانِ لِلْجُمُعَةِ خَاصَّةً سِوَى ثِيَابِهِ فِي غَيْرِ الْجُمُعَةِ وَ كَانَتْ لَهُ خِرْقَةٌ وَ مِنْدِيلٌ يَمْسَحُ بِهِ وَجْهَهُ مِنَ الْوُضُوءِ وَ رُبَّمَا لَمْ يَكُنْ مَعَهُ الْمِنْدِيلُ فَيَمْسَحُ وَجْهَهُ بِطَرَفِ الرِّدَاءِ الَّذِي يَكُونُ عَلَيْهِ (۶).

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله وقتی جامه جدیدی می‌پوشید می‌فرمود ستایش از آن خداوندی است که به من جامه‌ای پوشاند تا عورت مرا بپوشاند و در میان مردم آراسته باشم، وقتی آن را از تن درمی‌آورد از سمت چپ خود درمی‌آورد. منش حضرت چنین بود که چون جامه جدیدی می‌پوشید خدا را حمد می‌گفت و سپس مسکینی را فرامی‌خواند و جامه قبلی خود را به او می‌داد و می‌فرمود: هر مسلمانی جامه‌های کهنه خود را فقط به خاطر خدا به مسلمان دیگری بپوشاند هر آن‌چه از جاندار و بی‌جان در اندوخته دارد در پناه و امان و ضمان خدا خواهد بود. حضرت وقتی جامه بر تن می‌کرد در همان حال که ایستاده بود می‌فرمود خداوندا خود را با[کمک] تو پوشاندم و رو سوی تو دارم و از تو پناه می‌جویم و بر تو توکل کردم، خداوندا اعتماد و امید من تویی، خدایا هر آن‌چه را که به من مربوط است و هر آن‌چه من در نظرش نمی‌آورم و هر آن‌چه تو از من به آن آگاه‌تری مرا کفایت کن که پناه تو پاینده است و ثنای تو دور از دست است و هیچ خدایی جز تو نیست، خداوندا مرا از پرهیزگاری پُربار کن و از گناه من درگذر و به هر کجا رو می‌آورم مرا سوی نیکی رهنمون شو. آن‌گاه حضرت در پیِ کار خود به راه می‌افتاد. ایشان به غیر از جامه‌های دیگرش دو جامه ویژه روز جمعه و یک خرقه داشت، دستمالی داشت که پس از وضو آن را بر صورت خود می‌کشید و گاه که آن دستمال را به همراه نداشت گوشه ردایی را که بر تن داشت بر صورت خود می‌کشید - . مکارم الأخلاق: ۳۸ - .

**[ترجمه]

فی خاتمه

وَ كَانَ صلی الله علیه و آله لَبِسَ خَاتَماً مِنْ فِضَّهٍ وَ كَانَ فَصُّهُ حبشی (۷) (حَبَشِيّاً) فَجَعَلَ الْفَصَّ مِمَّا يَلِي بَطْنَ الْكَفِّ وَ لَبِسَ خَاتَماً مِنْ حَدِيدٍ مَلْوِيّاً عَلَيْهِ فِضَّهٌ أَهْدَاهَا لَهُ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ لَبِسَ رَسُولُ اللَّهِ (۸) خَاتَمَهُ فِي يَدِهِ الْيُمْنَى ثُمَّ نَقَلَهُ إِلَى شِمَالِهِ

۱- فی نسخه من المصدر: تحت السحاب.

۲- فی نسخه من المصدر: وهبها له.

۳- مكارم الأخلاق: ۳۷ و ۳۸.

۴- فی نسخه من المصدر: فيعطيه القديم.

۵- فی نسخه من المصدر: و خيره (حيزه) و أمانه حيا و ميتا.

۶- مكارم الأخلاق: ۳۸.

۷- هكذا فی نسخه المصنّف، و الصحيح كما فی المصدر: و كان فصه حبشيا.

۸- خلی المصدر عن قوله: رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله. و كذا فيما بعده.

وَ كَانَ خَاتَمُهُ الْآخَرُ الَّذِی قُبِضَ وَ هُوَ فِی یَدِهِ خَاتَمَ فِضَّهٍ فَصُّهُ فِضَّهٌ ظَاهِراً كَمَا یَلْبَسُ النَّاسُ خَوَاتِیمَهُمْ وَ فِیهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَسْتَنْجِی بِیَسَارِهِ وَ هُوَ فِیهَا (۱).

وَ یُرْوَی أَنَّهُ لَمْ یَزَلْ كَانَ فِی یَمِینِهِ إِلَی أَنْ قُبِضَ وَ كَانَ صلی الله علیه و آله رُبَّمَا جَعَلَ خَاتَمَهُ فِی إِصْبَعِهِ الْوُسْطَی فِی الْمَفْصِلِ الثَّانِی مِنْهَا وَ رُبَّمَا لَبِسَهُ كَذَلِكَ فِی الْإِصْبَعِ الَّتِی تَلِی الْإِبْهَامَ وَ كَانَ رُبَّمَا خَرَجَ عَلَی أَصْحَابِهِ وَ فِی خَاتَمِهِ خَیْطٌ مَرْبُوطٌ لِیَسْتَذْكِرَ بِهِ الشَّیْ ءَ وَ كَانَ صلی الله علیه و آله یَخْتِمُ بِخَوَاتِیمِهِ عَلَی الْكُتُبِ وَ یَقُولُ الْخَاتَمُ عَلَی الْكِتَابِ حِرْزٌ مِنَ التُّهَمَهِ (۲).

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله انگشتری از نقره بر دست می کرد که نگینی حبشی داشت، نگینش را چنان می گذاشت که بر کف دستش می‌نشست، انگشتری آهنی نیز داشت که به دورش لایه‌ای از نقره بود، این را معاذ بن جَبَل به ایشان هدیه کرده بود و بر آن نقش شده بود محمد رسول الله، رسول خدا انگشتری‌اش را در دست راست می کرد و بعدها آن را به دست چپ منتقل کرد،

ص: ۲۵۱

انگشتریِ دیگر حضرت که به هنگام وفات در دست داشت انگشتری از نقره بود که نگینی نقره‌ای داشت، این نگین همچون نگین انگشترهایی که مردم به دست می کنند آشکار بود و بر آن نقش شده بود محمد رسول الله، رسول خدا با دست چپ خود در حالی که این انگشتری در آن بود طهارت می کرد - . این خبر آشکارا غرابت دارد و چه بسا از طرق عامه روایت شده باشد، در هر حال از امامان اهل بیت ع احادیثی هست که بر خلاف این خبر دلالت دارند؛ بنگرید به کتاب وسائل الشیعه. - .

نیز روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله تا به هنگام وفات انگشتری‌اش را همواره در دست راست می کرد، گاه آن را در انگشت میانی و در بند دوم آن می کرد و گاه به همین شکل آن را در انگشت اشاره می کرد، گاه وقتی حضرت نزد اصحاب می‌رفت به انگشتری‌اش نخی بسته بود تا چیزی را به یاد آورد، پیامبر صلی الله علیه و آله نوشته‌های خود را با انگشترهایش مُهر می کرد و می‌فرمود مُهر کردنِ نوشته تهمت را دفع می کند - . مکارم الأخلاق: ۳۸ و ۳۹ - .

**[ترجمه]

فی نعله

وَ كَانَ صلی الله علیه و آله یَلْبَسُ النَّعْلَیْنِ بِقُبَالَیْنِ وَ كَانَتْ مُخَصَّرَهً مُعَقَّبَهً حَسَنَهَ التَّخْصِیرِ مِمَّا یَلِی مُقَدَّمَ الْعَقِبِ مُسْتَوِیَهً لَیْسَتْ بِمُلَسَّنَهٍ وَ كَانَ مِنْهَا مَا یَكُونُ فِی مَوْضِعِ الشَّیْ ءِ الْخَارِجِ قَلِیلًا وَ كَانَ كَثِیراً مَا یَلْبَسُ السِّبْتِیَّهَ الَّتِی لَیْسَ لَهَا شَعْرٌ وَ كَانَ إِذَا لَبِسَ بَدَأَ بِالْیُمْنَی وَ إِذَا خَلَعَ بَدَأَ بِالْیُسْرَی وَ كَانَ یَأْمُرُ بِلُبْسِ النَّعْلَیْنِ جَمِیعاً وَ تَرْكِهِمَا جَمِیعاً كَرَاهَهَ أَنْ یُلْبَسَ وَاحِدَهٌ دُونَ أُخْرَی وَ كَانَ یَلْبَسُ مِنَ الْخِفَافِ مِنْ كُلِّ ضَرْبٍ (۳).

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله پای‌افزاری با دو دوال در جلو بر پا می کرد که باریك و پاشنه‌برآمده بود و گودی پا را به

خوبی می‌پوشاند و در جلوی پاشنه صاف می‌شد، زبانه نداشت اما کمی کناره داشت، بسیاری اوقات پای‌افزاری از چرم دباغی شده بدون پشم به پا می‌کرد، پوشیدن را با پای راست آغاز می‌کرد و در آوردن را با پای چپ، امر می‌کرد که هر دو جفت پای‌افزار با هم پوشیده شود و با هم در آورده شود و از این که یک تایش پوشیده شود بدش می‌آمد، حضرت همه نوع چکمه می‌پوشید - . مکارم الأخلاق: ۳۹ - .

**[ترجمه]

فی فراشه

الَّذِی قُبِضَ (۴) وَ هُوَ عِنْدَهُ مِنْ أَسْمَالِ (۵) وَادِی الْقُرَی مَحْشُوّاً وَبَراً وَ قِیلَ كَانَ طُولُهُ ذِرَاعَیْنِ أَوْ نَحْوَهُمَا وَ عَرْضُهُ ذِرَاعٌ وَ شِبْرٌ.

عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام كَانَ فِرَاشُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَبَاءَةً وَ كَانَتْ مِرْفَقَتُهُ أدم (أَدَماً) حَشْوُهَا لِیفٌ فَثُنِیَتْ ذَاتَ لَیْلَةٍ فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ لَقَدْ مَنَعَنِی اللَّیْلَةَ الْفِرَاشُ الصَّلَاةَ فَأَمَرَ علیه السلام أَنْ یُجْعَلَ بِطَاقٍ وَاحِدٍ وَ كَانَ لَهُ فِرَاشٌ مِنْ أَدَمٍ حَشْوُهُ لِیفٌ وَ كَانَتْ لَهُ صلی الله علیه و آله عَبَاءَةٌ تُفْرَشُ لَهُ حَیْثُمَا انْتَقَلَ

ص: ۲۵۲

۱- فیه غرابه ظاهره، و لعله من طرق العامّه و قد ورد من أئمه أهل البیت علیهم السلام آثار علی خلافه، راجع کتاب وسائل الشیعه.

۲- مکارم الأخلاق: ۳۸ و ۳۹.

۳- مکارم الأخلاق: ۳۹.

۴- فی المصدر: فی فراشه: و کان فراشه صلّی اللّه علیه و آله الذی قبض.

۵- فی المصدر: أشمال. و لعله الصحیح.

وَ تُثْنَى ثِنْيَيْنِ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله كَثِيراً مَا يَتَوَسَّدُ وِسَادَةً لَهُ مِنْ أَدَمٍ حَشْوُهَا لِيفٌ وَ يَجْلِسُ عَلَيْهَا وَ كَانَتْ لَهُ قَطِيفَةٌ فَدَكِيَّةٌ يَلْبَسُهَا يَتَخَشَّعُ بِهَا وَ كَانَتْ لَهُ قَطِيفَةٌ مِصْرِيَّةٌ قَصِيرَةُ الْخَمْلِ وَ كَانَ لَهُ بِسَاطٌ مِنْ شَعْرٍ يَجْلِسُ عَلَيْهِ وَ رُبَّمَا صَلَّى عَلَيْهِ (۱).

**[ترجمه]بستری که پیامبر بر آن جان سپرد لحافی از وادی القری بود که میانش از پشم شتر پُر شده بود، گفته‌اند طولش دو ذراع یا همین حدود بوده و عرضش یک ذراع و یک وجب.

از امام علی علیه السلام روایت شده که فرمود: بستر رسول خدا صلی الله علیه و آله یک عبا بود و بالش ایشان پوستی بود که با لیف خرما پُر شده بود. شبی بستر حضرت را دولا کردند، چون صبح شد ایشان فرمود: دیشب بسترم مرا از نماز بازداشت. و امر فرمود تا آن را یک لا بیاندازند. حضرت بستری از پوست نیز داشت که آن هم با لیف خرما پُر شده بود. پیامبر عبایی داشت که وقتی جا به جا می‌شد آن را برایش می گستراندند

ص: ۲۵۲

و دولا-یش می کردند. بسیاری اوقات برای حضرت بالشتکی از پوست می‌انداختند که آن هم با لیف خرما پُر شده بود و حضرت بر آن می‌نشست، یک روانداز فدکی داشت که روی خود می کشید و خود را با آن می‌پوشاند و نیز یک روانداز مصری با کُلک کوتاه و یک زیرانداز پشمی داشت که بر آن می‌نشست و گاه رویش نماز می‌خواند - . مکارم الأخلاق: ۳۹ و ۴۰ - .

**[ترجمه]

فی نومه

وَ كَانَ يَنَامُ عَلَى الْحَصِيرِ لَيْسَ تَحْتَهُ شَيْ ءٌ غَيْرُهُ وَ كَانَ يَسْتَاكُ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَنَامَ وَ يَأْخُذَ مَضْجَعَهُ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ اضْطَجَعَ عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ وَ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى تَحْتَ خَدِّهِ الْأَيْمَنِ ثُمَّ يَقُولُ اللَّهُمَّ قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ (۲).

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله بر حصیر می‌خوابید و غیر از آن چیزی زیر ایشان نبود، وقتی می‌خواست بخوابد و به بستر برود مسواک می‌زد، وقتی به بستر می‌رفت بر نیمه راست خود دراز می‌کشید و دست راستش را زیر گونه راستش می گذاشت و سپس می‌فرمود: خداوندا در آن روز که بندگانت را برمی‌انگیزی مرا از عذابت محفوظ دار - . مکارم الأخلاق: ۴۰ - .

**[ترجمه]

فی دعائه عند مضجعه

وَ كَانَ لَهُ أَصْنَافٌ مِنَ الْأَقَاوِيلِ يَقُولُهَا إِذَا أَخَذَ مَضْجَعَهُ فَمِنْهَا أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَ أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْكَ اللَّهُمَّ إِنِّي لَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَبْلُغَ فِي الثَّنَاءِ عَلَيْكَ وَ لَوْ حَرَصْتُ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله يَقُولُ عِنْدَ مَنَامِهِ بِسْمِ اللَّهِ أَمُوتُ وَ أَحْيَا وَ إِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ اللَّهُمَّ آمِنْ رَوْعَتِي وَ اسْتُرْ عَوْرَتِي وَ أَدِّ عَنِّي أَمَانَتِي ما يقول عند نومه كَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ يَقْرَأُ آيَةَ الْكُرْسِيِّ عِنْدَ مَنَامِهِ وَ يَقُولُ أَتَانِي جَبْرَئِيلُ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ عِفْرِيتاً مِنَ الْجِنِّ يَكِيدُكَ فِي مَنَامِكَ فَعَلَيْكَ بِآيَةِ الْكُرْسِيِّ.

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام (٣) قَالَ: مَا اسْتَيْقَظَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مِنْ نَوْمٍ قَطُّ إِلَّا خَرَّ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ سَاجِداً.

وَ رُوِيَ أَنَّهُ صلى الله عليه و آله لَا يَنَامُ (۴) إِلَّا وَ السِّوَاكُ عِنْدَ رَأْسِهِ فَإِذَا نَهَضَ بَدَأَ بِالسِّوَاكِ وَ قَالَ صلى الله عليه و آله لَقَدْ أُمِرْتُ بِالسِّوَاكِ حَتَّى خَشِيتُ أَنْ يُكْتَبَ عَلَيَّ وَ كَانَ صلى الله عليه و آله مِمَّا يَقُولُ إِذَا اسْتَيْقَظَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانِي بَعْدَ مَوْتِي إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ شَكُورٌ وَ كَانَ يَقُولُ صلى الله عليه و آله اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذَا الْيَوْمِ وَ نُورَهُ وَ هُدَاهُ وَ بَرَكَتَهُ وَ طَهُورَهُ وَ مُعَافَاتَهُ اللَّهُمَّ إِنِّي

١- مكارم الأخلاق: ٣٩ و ۴٠.

٢- مكارم الأخلاق: ۴٠.

٣- في المصدر: ما يقول عند استيقاظه: عن أبي جعفر عليه السلام إه.

۴- في المصدر: كان لا ينام.

أَسْأَلُکَ خَيْرَهُ وَ خَيْرَ مَا فِيهِ وَ أَعُوذُ بِکَ مِنْ شَرِّهِ وَ شَرِّ مَا بَعْدَهُ (۱).

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله چندین گونه دعا داشت که وقتی به بستر می‌رفت می‌خواند، از آن جمله می‌فرمود: خداوندا از مجازات تو به عفو تو پناه می‌برم و از خشم تو به خشنودی تو پناه می‌برم و از تو به خودت پناه می‌برم، خداوندا مرا توان آن نیست که تا پایان ثنای تو پیش بروم گرچه آزمندانه در این کار بکوشم، تو آن چنانی که خود ثنای خویش گفته‌ای. حضرت همچنین هنگام خواب می‌فرمود: با نام خدا می‌میرم و زنده می‌شوم، سرانجام همه چیز به سوی خداست، خداوندا هراس مرا ایمنی بخش و زشتی هایم مرا بپوشان و امانت مرا از جانب من به انجام برسان. از دعاهای دیگری که حضرت هنگام خواب می‌خواند قرائت آیه الکرسی بود؛ ایشان می‌فرمود: جبرئیل نزد من آمد و گفت: ای محمد! عفریته‌ای از جنّیان هنگام خواب علیه تو نیرنگ می کند، پس بر تو باد قرائت آیه الکرسی.

از امام محمد باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله هر گاه از خواب بیدار می‌شد برای خداوند متعال به سجده می‌افتاد.

نیز روایت شده که وی گفت: پیامبر صلی الله علیه و آله هر گاه می‌خوابید مسواکش بالای سرش بود، همین که برمی‌خاست با مسواک آغاز می کرد و می‌فرمود: آن‌چنان درباره مسواک کردن به من دستور داده شده که بیمِ آن دارم این کار بر من واجب شود. از جمله آن‌چه پیامبر صلی الله علیه و آله هنگام بیدار شدن می گفت این بود که می‌فرمود ستایش از آنِ خداوندی است که پس از آن‌که مرده بودم مرا زنده کرد، به راستی که پروردگارم بسیار آمرزنده و قدرشناس است. و می‌فرمود: خداوندا از تو نیکی این روز و روشنایی و هدایت و برکت و پاکیزگی و تندرستی آن را می‌خواهم،

ص: ۲۵۳

خداوندا از تو نیکیِ امروز را و نیکی هر آن‌چه را در خود دارد می‌خواهم و از بدیِ امروز و بدی‌های پس از آن به تو پناه می‌آورم - . مکارم الأخلاق: ۴۰ و ۴۱ - .

**[ترجمه]

فی سواکه

وَ کَانَ صلی الله علیه و آله يَسْتَاکُ کُلَّ لَيْلَةٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مَرَّةً قَبْلَ نَوْمِهِ وَ مَرَّةً إِذَا قَامَ مِنْ نَوْمِهِ إِلَى وِرْدِهِ وَ مَرَّةً قَبْلَ خُرُوجِهِ إِلَى صَلَاةِ الصُّبْحِ وَ کَانَ يَسْتَاکُ بِالْأَرَاکِ أَمَرَهُ بِذَلِکَ جَبْرَئِيلُ علیه السلام.

وَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام قَالَ: إِنِّي لَأَکْرَهُ لِلرَّجُلِ أَنْ يَمُوتَ وَ قَدْ بَقِيَتْ خَلَّةٌ مِنْ خِلَالِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمْ يَأْتِ بِهَا (۲).

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله هر شب سه مرتبه مسواک می‌زد: یک مرتبه پیش از خواب، یک مرتبه وقتی از خواب

برمی‌خاست تـا هنگـام دعـا و یـک مرتبه پیش از خروج برای نمـاز صـبح؛ حضـرت به امر جبرئیـل علیه السـلام با چوب اراک مسواک می‌زد.

از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: من خوش نمی‌دارم کسی در حالی بمیرد که یکی از صفات رسول خدا صلی الله علیه و آله باقی مانده باشد و وی بر اساس آن رفتار نکرده باشد - . مکارم الأخلاق: ۴۰ و ۴۱ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله و هو مغذ أی مسـرع من قولهم أغذ إغذاذا إذا أسرع فی السیر و القد بالفتح جلد السخله الماعزه و بالکسر سیر یقد من جلد غیر مـدبوغ و القدیـد اللحم المقـدد و فی النهایه فیه کانوا یأکلون القـد یریـد جلـد السـخله فی الجـدب انتهی و الجبذ الجذب و النجـده الشـجاعه و قـال الجزری فیه لو تعلمون مـا فی هـذه الأمه من الموت الأحمر یعنی القتل لما فیه من حمره الـدم أو لشـدته یقال موت أحمر أی شدید و منه

حَدِیثُ عَلِیٍّ علیه السلام کُنَّا إِذَا احْمَرَّ الْبَأْسُ اتَّقَیْنَا بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله.

أی إذا اشـتدت الحرب اسـتقبلنا العدو به و جعلناه لنا وقایه و قیل أراد إذا اضـطرمت نار الحرب و تسعرت کما یقال فی الشر بین القوم اضطرمت نارهم تشبیها بحمره النار و کثیرا ما یطلقون الحمره علی الشده و قال و

فِیهِ أَنَّهُ رَکِبَ فَرَساً لِأَبِی طَلْحَهَ فَقَالَ إِنْ وَجَدْنَاهُ لَبَحْراً.

أی واسع الجری و سمی البحر بحرا لسعته انتهی. قوله صلی الله علیه و آله لن تراعوا هو من الروع بمعنی الفزع و قال الجزری فی صفته صـلی الله علیه و آله إذا سـر فکـأن وجهه المرآه و کـأن الجـدر تلاحـک وجهه الملاحکه شـده الملائمه أی یری شـخص الجـدر فی وجهه و قـال الجوهری الـداره التی حول القمر و هی الهاله قوله فیزجی الضـعیف أی یسوقه لیلحقه بالرفاق و الناضـح البعیر الـذی یسـتقی علیه قوله جالت یده أی أخذ من کل جانب قوله لا تزرموا بالصبی من باب الإفعال أی لا تقطعوا علیه بوله و مثل الرجل یمثل مثولا إذا انتصب قائما و قال الجزری فیه أنه لم یشـبع من خبز و لحم إلا علی ضفف الضفف الضیق و الشده أی لم یشبع منها إلا عن ضیق و قیل

ص: ۲۵۴

۱- مکارم الأخلاق: ۴۰ و ۴۱.

۲- مکارم الأخلاق: ۴۰ و ۴۱.

الضفف اجتماع الناس يقال ضف القوم على الماء يضفون ضفا و ضففا أى لم يأكل خبزا و لحما وحده و لكن يأكل مع الناس و قيل الضفف أن تكون الأكله أكثر من مقدار الطعام و الخفف أن يكونوا بمقداره و قال الحيس هو الطعام المتخذ من التمر و الأقط و السمن و قد يجعل عوض الأقط الدقيق أو الفتيت و قال كل شى ء مما يؤتدم به إهاله و قيل هو ما أذيب من الأليه و الشحم و قال النهس أكل اللحم بأطراف الأسنان و النهش الأخذ بجميعها و قال الفيروزآبادى بقله الأنصار الكرنب و الكرنب بالضم و كسمند السلق أو نوع منه أحلى و الكباد بالضم وجع الكبد و قال الجزرى فيه نهى عن اختناث الأسقيه خنثت السقاء إذا ثنيت فمه إلى خارج و شربت منه و قال المدرى شى ء يعمل من حديد أو خشب على شكل سن من أسنان المشط و أطول منه يسرح به الشعر الملبد و يستعمله من لا مشط له انتهى.

و المشاطه بالضم الشعر الذى يسقط من الرأس و اللحيه عند التسريح بالمشط و الوباء بالقصر و المد الطاعون و المرض العام و الوبيص بالمهمله البريق و قال الجزرى

فِي حَدِيثِ عَائِشَةَ أَنَّهُ كَانَ يَتَطَيَّبُ بِذِكَارِهِ الطِّيبِ.

الذكاره بالكسر ما يصلح للرجل كالمسك و العنبر و العود و هى جمع ذكر و الذكوره مثله و منه الحديث كانوا يكرهون المؤنث من الطيب و لا يرون بذكورته بأسا هو ما لا لون له كالعود و الكافور و العنبر و المؤنث طيب النساء كالخلوق و الزعفران انتهى و الإثمد بالكسر (١) حجر الكحل و قال الجزرى فيه لا يتمرأ (٢) أحدكم فى الدنيا أى لا ينظر فيها هو يتفعل من الرؤيه و الميم زائده و فى القاموس الشمله بالفتح كساء دون القطيفه يشتمل به و قال النمره كفرحه شمله فيها خطوط بيض و سود أو برده من صوف تلبسها الأعراب انتهى.

و البرطله قلنسوه طويله و الساج الطيلسان الأخضر و الجمع سيجان و اعتجار العمامه هو أن يلفها على رأسه و يرد طرفها على وجهه و لا يعمل منها شيئا تحت ذقنه

١- بكسر الهمزه و الميم و بضمهما.

٢- الموجود فى النهايه هكذا: و فيه لا يتمرأى أحدكم فى الدنيا، أى لا ينظر فيها، و هو يتفعل من الرؤيه، و الميم زائده، و فى روايه: لا يتمرأ أحدكم بالدنيا، من الشى ء المرى ء.

و السـمل بالتحريک الخلق من الثياب و قال الجزرى فى حديث خاتم النبى صـلى الله عليه و آله فيه فص حبشـى يحتمل أنه أراد من الجزع أو العقيق لأـن معـدنهما اليمن و الحبشه أو نوعا آخر ينسب إليهما (۱) قوله و هو فيهـا حمل على التقيه أو على أنه من موضوعـات العامه و ربما حمل على بيان الجواز و كـذا الاسـتذكار إما من الموضوعات أو محمول على أنه صـلى الله عليه و آله إنما فعله للتعليم و القبال بالكسـر زمام النعل و هو السـير الذى يكون بين الإصبعين قوله مخصره أى مستدقه الوسط و المعقبه هى التى لها نتو من عقبه من جهه الفوق و يحتمل من جهه التحت على بعد و الملسنه كمعظمه ما فيها طول و لطافه كهيئه اللسان.

قال الزمخشـرى فى الفائق فيه إن نعله صـلى الله عليه و آله كانت معقبه مخصـره ملسـنه أى مصـيرا لها عقب مستدقه الخصر و هو وسطها مخرطه الصدر مرققته من أعلاه على شكل اللسان انتهى.

قوله و كان منها لعل المعنى أن بعضـها كانت ملسـنه لكن قليلا و قال الجوهرى السبت بالكسـر جلود البقر المدبوغه بالقرظ (۲) يحذى منه النعال السبتيه.

**[ترجمه]«مُغـذ» يعنى شـتابان كه از «أغذّ إغذاذاً» به معناى «در رفتن شـتاب كرد» گرفته شده. «القد» به فتح يعنى پوست نوزاد بُز و به كسـر يعنى دوالى كه از پوست دباغى نشـده تراشـيده مى‌شود و «القديـد» گوشت تكه شـده است؛ در النهايه آمده آنان «قـدّ» مى‌خورده‌انـد يعنى در قحطى پوست نوزاد بز را مى‌خورده‌انـد. «جبذ» يعنى كشـيدن. «نجده» يعنى شـجاعت. جزرى مى... گويـد: «الموت الأحمر» (مرگ سـرخ) يعنى كشـتار چراكه با سـرخىِ خون و يا با سـختى همراه است، مى‌گوينـد «موت أحمر» يعنى مرگ سـخت، از همين باب است سخن امام على عليه السلام كه فرموده: «كُنَّا إِذَا احْمَرَّ الْبَأْسُ اتَّقَيْنَا بِرَسُولِ اللَّهِ ص» (چون كارزار سـخت مى‌شد ما به رسول خدا صـلى الله عليه و آله پناه مى‌برديم.) يعنى وقتى جنگ سخت مى‌شد و شدّت مى‌يافت ما به پشـتوانه رسول خدا صلى الله عليه و آله با دشمن رويارو مى‌شديم و ايشان را پناه خود قرار مى‌داديم؛ نيز گفته‌اند منظور امام عليه السـلام وقتى است كه آتش جنـگ شـعله‌ور مى‌شـده و زبـانه مى‌كشـيده همچنـان كه وقتى ميان قوم درگيرى رخ مى‌دهد مى‌گوينـد «اضـطرمت نـارهم» (ميانشـان آتش به پـا شـد) كه اين از بـاب تشبيه به سـرخىِ آتش است، عرب در موارد بسـيارى سرخى را دالّ بر شدّت و سـختى مى‌گيرد. در سـخن رسول خدا صـلى الله عليه و آله «إِنْ وَجَدْنَاهُ لَبَحْراً» «بحر» يعنى تيزپا؛ اسب به خاطر جريان تنـدش «بحر» ناميـده شـده. «لن تراعوا» از «روع» به معناى هراس گرفته شده. جزرى درباره اين وصف حضـرت كه «إذا سـر فكأن وجهه المرآه و كأن الجدر تلاحك وجهه» گفته: «ملاحكه» يعنى وابستگى و شدت همراهى، يعنى فرد ديوار را در چهره حضـرت مى‌ديد. جوهرى مى‌گويد: «داره» يعنى هاله پيرامون ماه. «يزجى الضعيف» يعنى فرد درمانده را پيش مى... رانـد تا به همراهانش برساند. «ناضح» شترى است كه با آب مى‌برند. «جالت يده» يعنى از همه سو برداشت. «لا تزرموا بالصبى» از باب إفعال يعنى ادرار كودک را قطع نكنيـد. «مثل ارجل مُثولاً» يعنى بر پا ايسـتاد. جزرى درباره «لم يشـبع من خبز و لحم إلا على ضفف» مى‌گويد: «ضفف» يعنى تنگنا و سختى، يعنى از آن غذا سير نخورد جز با سختى،

ص: ۲۵۴

نيز گفته‌انـد «ضـفف» يعنى اجتماع مردم، مى‌گوينـد «ضفّ القوم على الماء يضـفّون و ضـففا» (قوم بر سـر آب اجتماع كردنـد) يعنى گوشت و نان را تنها نمى‌خورده بلكه همراه با مردم مى‌خورده، همچنين گفته‌انـد «ضـفف» يعنى اين‌كه تعداد خورندگان بيشتر از مقـدار غـذا باشـد و «خفف» يعنى اين‌كه تعـداد خورنـدگان به انـدازه مقدار غذا باشد. «حيس» غذايى است از خرما و

کشک و روغن که گاه به جای کشک در آن آرد یا نان خُرد می‌ریزند. «إهاله» یعنی هر چیزی که آمیخته شود، نیز گفته‌اند یعنی گوشت و چربی آب شده. «نهس» یعنی خوردن گوشت با سر دندان‌ها و «نهش» یعنی خوردن گوشت با همه دندان‌ها. فیروزآبادی می‌گوید: «بقله الأنصار» یعنی «کرنب» و «کرنب» به ضم یعنی چغندر یا گونه شیرینی از چغندر. «کباد» به ضم یعنی درد کبد. جزری می‌گوید: «اختناث الأسقیه خنثت السقاء» یعنی لبش را به سمت بیرون تا کردم و از آن نوشیدم. «مدری» چیزی است که از آهن یا چوب به شکل دندانه‌های شانه ساخته می‌شود که از شانه بلندتر است، با آن موی انبوه را شانه می... کنند و کسی که شانه در دسترس ندارد نیز از آن استفاده می‌کند.

«مشاطه» به ضم یعنی مویی که هنگام شانه زدن از سر و محاسن روی شانه می‌ریزد. «وباء» به قصر و مدّ یعنی طاعون و بیماری فراگیر. «وبیص» یعنی درخشش. جزری درباره این سخن عایشه که «أَنَّهُ كَانَ يَتَطَيَّبُ بِذِكَارَةِ الطِّيبِ» می‌گوید: «ذکاره» به کسر یعنی عطری که برای مردان مناسب باشد مثل مشک و عنبر و عود، جمع «ذکر» است و همانند «ذکوره»؛ در این سخن نیز آمده: «کانوا یکرهون المؤنث من الطیب و لا یرون بذکورته بأسا» (از عطر زنانه کراهت داشتند و در عطر مردانه ایرادی نمی‌دیدند.) منظور از «ذکوره» عطری است که رنگ ندارد مثل عود و کافور و عنبر، اما منظور از «مؤنث» عطر زنانه است مانند خلوق و زعفران. «إثمد» به کسر یعنی سنگ سرمه. جزری می‌گوید: «لا یتمرأ أحدکم فی الدنیا» یعنی به دنیا نمی‌نگرد، این فعل «یتفعّل» از «رؤیه» با میم زائد است. در القاموس آمده «شمله» به فتح پوششی به غیر از رورانداز است که آن را نیز شامل می‌شود و «نمره» بر وزن «فرحه» نوعی شمله است که خط‌های سفید و سیاه دارد و یا ردایی پشمی است که اعراب می‌پوشند.

«برطله» سرپوشی دراز است. «ساج» طیلسان سبز است که جمعش «سیجان» است. «اعتجار العمامه» یعنی پیچاندن عمامه بر سر و برگرداندن دو سر آن به سمت صورت بدون این‌که زیر چانه پیچانده شود.

ص: ۲۵۵

«سمل» به تحریک یعنی لباس فرسوده. جزری درباره سخن مربوط به انگشتری پیامبر صلی الله علیه و آله می‌گوید: احتمالا منظور از «فصّ حبشی» نگینی از جزع یا عقیق است زیرا معدن این دو در یمن و حبشه بوده و یا نوع دیگری از نگین که منسوب به آن‌جا بوده است. آن‌جا که می‌گوید «و هو فیها» این سخن بر باب تقیه حمل شده و یا بر این باب که از موضوعات عامّه است، شاید هم برای بیان جواز باشد مانند استذکار [بستن نخ برای یادآوری] که یا از موضوعات است و یا بر این باب حمل میشود که حضرت این کار را فقط برای تعلیم انجام داده است . «قبال» به کسر یعنی بند جلوی کفش که همان دوالی است که میان انگشتان قرار می‌گیرد. «مخصّره» یعنی میان‌باریک. «معقّبه» یعنی در عقب یک برآمدگی به سمت بالا داشته، این احتمال ضعیف هم هست که از زیر بوده باشد. «ملسّنه» بر وزن «معظّمه» چیزی است کشیده و نرم مانند شکل زبان.

زمخشری در الفائق می‌گوید: پای‌افزار پیامبر صلی الله علیه و آله «معقّبه» و «مخصّره» و «ملسّنه» بود؛ یعنی دارای پاشنه بوده و میانش باریک بوده و جلویش مخروطی بوده و به شکل زبان، تراشیده شده بوده است. آن‌جا که می‌گوید «و کان منها» احتمالا به این معناست که بعضی از آن‌ها «ملسّنه» (زبانه‌دار) بوده اما کم. جوهری می‌گوید: «سبت» به کسر یعنی پوست گاو که با برگ درخت سَلَم دباغی شده و از آن کفش‌های پوستین ساخته می‌شود.

**[ترجمه]

«۳۶»

جا، المجالس للمفید أَبُو غَالِبٍ الزُّرَارِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَحْیَی الْخَزَّازِ عَنْ غِیَاثِ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنِ الصَّادِقِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ علیه السلام قَالَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا خَطَبَ حَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَی عَلَیْهِ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِیثِ کِتَابُ اللَّهِ وَ أَفْضَلَ الْهَدْیِ هَدْیُ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ شَرَّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا وَ کُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَ یَرْفَعُ صَوْتَهُ وَ تَحْمَارُّ وَجْنَتَاهُ وَ یَذْکُرُ السَّاعَةَ وَ قِیَامَهَا حَتَّی کَأَنَّهُ مُنْذِرُ جَیْشٍ یَقُولُ صَبَّحَتْکُمُ السَّاعَةُ مَسَّتْکُمُ السَّاعَةُ ثُمَّ یَقُولُ بُعِثْتُ أَنَا وَ السَّاعَةُ کَهَاتَیْنِ وَ یَجْمَعُ بَیْنَ سَبَّابَتَیْهِ مَنْ تَرَکَ مَالًا فَلِأَهْلِهِ وَ مَنْ تَرَکَ دَیْناً فَعَلَیَّ وَ إِلَیَ (۳).

**[ترجمه]المجالس: امام جعفر صادق علیه السلام به نقل از پدر ارجمند خود علیه السلام از جد ارجمند خود علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله به هنگام خطبه خواندن خداوند را حمد می گفت و او را می‌ستود و سپس می‌فرمود: اما بعد؛ همانا راست‌ترین گفتار کتاب خداست و برترین هدایت هدایت محمد صلی الله علیه و آله است و بدترین چیزها نتایج بدعت‌اند و هر بدعتی گمراهه است. حضرت با صدای بلند و گونه‌های سرخ خطبه می خواند و پیوسته از قیامت و فرا رسیدن آن یاد میکرد و چنان از قیامت یاد می کرد که انگار لشگری را انذار می‌داد و می‌فرمود: قیامت صبح و شب به شما نزدیک تر می شود . سپس می‌فرمود: فاصله برانگیخته شدن من و قیامت مانند این دو است-و انگشتان سبابه خود را کنار هم می... گذاشت- هر که مال و منال بر جا گذاشته از برای خانواده‌اش باشد و هر که قرض بر جا گذاشته بر عهده من و متوجه من باشد - . مجالس المفید: ۱۲۳ - .

**[ترجمه]

«۳۷»

مکا، مکارم الأخلاق فِی کِتَابِ مَوَالِیدِ الصَّادِقِینَ قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ الطَّالَقَانِیُّ وَ خُبِّرْتُ

ص: ۲۵۶

۱- إلیها خ ل.

۲- قرظ: ورق السلم یدبغ به.

۳- مجالس المفید: ۱۲۳.

أَنَّهُ اعْتَزَلَ صلى الله عليه و آله نِسَاءَهُ فِی مَشْرَبَهٍ وَ الْمَشْرَبَهُ (۱) الْعِلِّیَّهُ فَدَخَلَ عَلَیْهِ عُمَرُ وَ فِی الْبَیْتِ أَهُبٌ عَطِنَهٌ وَ قَرَظٌ وَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله نَائِمٌ عَلَی حَصِیرٍ قَدْ أَثَّرَ فِی جَنْبِهِ فَوَجَدَ عُمَرُ رِیحَ الْأُهُبِ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا هَذِهِ الرِّیحُ (۲) قَالَ یَا عُمَرُ هَذَا مَتَاعُ الْحَیِّ فَلَمَّا جَلَسَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله (وَ کَانَ) قَدْ أَثَّرَ (۳) الْحَصِیرُ فِی جَنْبِهِ فَقَالَ عُمَرُ أَمَّا أَنَا فَأَشْهَدُ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ وَ لَأَنْتَ أَکْرَمُ عَلَی اللَّهِ مِنْ قَیْصَرَ وَ کِسْرَی وَ هُمَا فِیمَا هُمَا فِیهِ مِنَ الدُّنْیَا وَ أَنْتَ عَلَی الْحَصِیرِ قَدْ أَثَّرَ فِی جَنْبِکَ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَ مَا تَرْضَی أَنْ یَکُونَ لَهُمُ الدُّنْیَا وَ لَنَا الْآخِرَهُ (۴).

**[ترجمه]مکارم الأخلاق: محمد بن ابراهیم طالقانی می گوید: خبر دارم

ص: ۲۵۶

که پیامبر صلی الله علیه و آله از زنان خود در مشربه‌ای کناره گرفته بود. مشربه همان اتاق است. عمر خدمت حضرت رسید و دید تکه پوستی دباغی نشده با ابزار دباغی در اتاق گذاشته شده و پیامبر بر حصیری خوابیده که بر پهلوی ایشان جا انداخته است. چون بوی بو پوست ناپیراسته به مشام عمر خورد عرض کرد: این بوی چیست ای رسول خدا! فرمود: ای عمر! این متاع زنده است. وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله نشست جای حصیر بر پهلوی ایشان پیدا بود. عمر عرض کرد: شهادت می‌دهم که شما رسول خدا هستی و بی گمان نزد خدا از قیصر و کسرا ارجمندتری، اما آنان در ناز و نعمتِ آنچنانی دنیا به سر می‌برند و شما بر این حصیر نشسته‌ای که بر پهلویت جا انداخته است. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: از این خشنود نمی‌شوی که دنیا برای آنان باشد و آخرت برای ما؟ - . مکارم الأخلاق: ۱۵۰ ، ۱۵۱ -

**[ترجمه]

بیان

العلیه بضم العین و تشدید اللام المکسوره و الیاء الغرفه و قال الجوهری الأهب بضم الهمزه و الهاء و بفتحهما جمع إهاب و هو الجلد و قیل إنما یقال للجلد إهاب قبل الدبغ فأما بعده فلا و العطنه المنتنه التی هی فی دباغها انتهی و القرظ بالتحریک ورق السلم یدبغ به.

**[ترجمه]«علّیّه» به ضم عین و تشدید لام مکسور و یاء مفتوح یعنی اتاق. جوهری می گوید: «أهبّ» به ضم یا فتح همزه و هاء جمع «إهاب» است و آن یعنی پوست حیوان، نیز گفته‌اند به پوستی که دباغی نشده «إهاب» می گویند و پوست بعد از دیاغی دیگر «إهاب» نیست. «عطنه» پوست بدبوی پیش از دباغی. «قرظ» به تحریک یعنی برگ درخت سَلَم که با آن پوست را دباغی می کنند.

**[ترجمه]

«۳۸»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ مُعَنْعَناً عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ کَعْبٍ الْقُرَظِیِّ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَتَحَارَسُهُ أَصْحَابُهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی إِلَیْهِ یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ إِلَی آخِرِ الْآیَهِ قَالَ فَتَرَکَ الْحَرَسَ حِینَ أَخْبَرَهُ اللَّهُ تَعَالَی أَنَّهُ یَعْصِمُهُ مِنَ النَّاسِ بِقَوْلِهِ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ (۵).

**[ترجمه]تفسیر فرات: از محمد بن کعب قُرَظی روایت شده که وی گفت: اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله از ایشان محافظت می کردند. خداوند متعال بر حضرت نازل فرمود: «یا أَیُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ» - . مائده / ۶۷ -

{ای پیامبر آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده ابلاغ کن} تا به آخر آیه. آن گاه پیامبر صلی الله علیه و آله محافظان را واگذاشت زیرا خداوند متعال به حضرت خبر داد که وی را از گزند مردم نگاه می‌دارد و فرمود: «وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ» - . مائده / ۶۷ -

{ و خدا تو را از [گزند] مردم نگاه می دارد} - . تفسیر فرات: ۳۷ - .

**[ترجمه]

«۳۹»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الْأَنْبَارِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَحْمَدُ اللَّهَ فِی کُلِّ یَوْمٍ ثَلَاثَمِائَهٍ وَ سِتِّینَ مَرَّهً عَدَدَ عُرُوقِ الْجَسَدِ یَقُولُ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ کَثِیراً عَلَی کُلِّ حالٍ (۶).

۱- فی المصدر: و روی أنّه اعتزل نساء فی مشربه له شهرین.

۲- فی المصدر: ما هذه الاهب.

۳- کان قد أثر خ ل و فی المصدر: و کان.

۴- مکارم الأخلاق: ۱۵۰ و ۱۵۱.

۵- تفسیر فرات: ۳۷.

۶- أصول الکافی ۲: ۵۰۳.

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله هر روز به تعداد رگ‌های بدن، سیصد و شصت مرتبه خدا را حمد می‌گفت و می فرمود: «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ کثیرا علی کلّ حال» {ستایش خدایی را که پروردگار جهانیان است ستایش بسیار و در همه حال} - . اصول الکافی ۲: ۵۰۳ - .

ص: ۲۵۷

**[ترجمه]

«۴۰»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ طَلْحَهَ بْنِ زَیْدٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ لَا یَقُومُ مِنْ مَجْلِسٍ وَ إِنْ خَفَّ حَتَّی یَسْتَغْفِرَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ خَمْساً وَ عِشْرِینَ مَرَّهً (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله هرگاه از مجلسی برمی‌خاست، حتی اگر توقفش کوتاه می‌بود، بیست و پنج مرتبه به درگاه خداوند عزّوجل استغفار می کرد - . اصول الکافی ۲: ۵۰۴ - .

**[ترجمه]

«۴۱»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ عَمَّارٍ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغِیرَهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَسْتَغْفِرُ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ کُلَّ یَوْمٍ سَبْعِینَ مَرَّهً وَ یَتُوبُ إِلَی اللَّهِ سَبْعِینَ مَرَّهً (۲).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله هر روز هفتاد مرتبه به درگاه خداوند عزّوجل استغفار می کرد و هفتاد مرتبه توبه می کرد - . اصول الکافی ۲: ۵۰۴ و ۵۰۵ - .

**[ترجمه]

«۴۲»

کا، الکافی الْحُسَیْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُعَلَّی عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ أَبَانٍ عَنِ ابْنِ مَیْمُونٍ (۳) الْقَدَّاحِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنِّی لَأَعْجَبُ کَیْفَ لَا أَشِیبُ إِذَا قَرَأْتُ الْقُرْآنَ (۴).

**[ترجمه]الکافی: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: در شگفتم که چرا وقتی قرآن می‌خوانم پیر نمی‌شوم - . اصول الکافی ۲: ۶۳۲ - .

**[ترجمه]

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنِ ابْنِ أُذَیْنَهَ عَنْ زُرَارَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: دَخَلَ یَهُودِیٌّ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَائِشَهُ عِنْدَهُ فَقَالَ السَّامُ (۵) عَلَیْکُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ عَلَیْکَ ثُمَّ دَخَلَ آخَرُ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِکَ فَرَدَّ عَلَیْهِ کَمَا رَدَّ عَلَی صَاحِبِهِ ثُمَّ دَخَلَ آخَرُ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِکَ فَرَدَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَمَا رَدَّ عَلَی صَاحِبِهِ (۶) فَغَضِبَتْ عَائِشَهُ فَقَالَتْ عَلَیْکُمُ السَّامُ (۷) وَ الْغَضَبُ وَ اللَّعْنَهُ یَا مَعْشَرَ الْیَهُودِ یَا إِخْوَهَ الْقِرَدَهِ وَ الْخَنَازِیرِ فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا عَائِشَهُ إِنَّ الْفُحْشَ لَوْ کَانَ مُمَثَّلًا لَکَانَ مِثَالَ سَوْءٍ إِنَّ الرِّفْقَ لَمْ یُوضَعْ عَلَی شَیْ ءٍ قَطُّ إِلَّا زَانَهُ وَ لَمْ یُرْفَعْ عَنْهُ قَطُّ إِلَّا شَانَهُ قَالَتْ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَ مَا سَمِعْتَ إِلَی قَوْلِهِمُ السَّامُ عَلَیْکُمْ فَقَالَ بَلَی أَ مَا سَمِعْتِ مَا رَدَدْتُ عَلَیْهِمْ قُلْتُ عَلَیْکُمْ فَإِذَا سَلَّمَ عَلَیْکُمْ مُسْلِمٌ فَقُولُوا السَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَ إِذَا سَلَّمَ

ص: ۲۵۸

۱- أصول الکافی ۲: ۵۰۴.

۲- أصول الکافی ۲: ۵۰۴ و ۵۰۵.

۳- فی المصدر: میمون القداح، و صححه الأردبیلیّ فی جامع الروات.

۴- أصول الکافی ۲: ۶۳۲، و للحدیث صدر ترکه المصنّف.

۵- السام: الموت.

۶- صاحبیه خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۷- فی المصدر: السام علیک.

عَلَيْكُمْ كَافِرٌ فَقُولُوا عَلَيْكَ (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: مردی یهودی بر رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد شد حال آن‌که عایشه نزد ایشان بود. یهودی گفت: «السّامُ علیکم» (مرگ بر شما). رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «علیکم» (بر شما). سپس یهودی دیگری وارد شد و همان کلام را گفت و پیامبر صلی الله علیه و آله همان پاسخ را به او داد. سپس یهودی دیگری وارد شد و باز همان را گفت و پیامبر صلی الله علیه و آله نیز باز همان پاسخ را داد. ناگاه عایشه برآشفت و گفت: مرگ و خشم و نفرت بر شما ای جماعت یهود و ای برادران بوزینه‌ها و خوک‌ها! رسول خدا صلی الله علیه و آله به او فرمود: ای عایشه! اگر دشنام پیکری داشت بی‌گمان زشت‌رو بود، ملایمت بر هر چیز افزوده شود آن را زیبا می‌سازد و از هر چیز کاسته شود آن را ننگ‌آور می‌کند. عایشه عرض کرد: ای رسول خدا! مگر نشنیدی که گفتند: «السّامُ علیکم»؟! فرمود: آری، ولی مگر تو نشنیدی که من چه پاسخی به آنان دادم؟ گفتم: «علیکم»! هرگاه مسلمانی به شما سلام کرد بگویید «السلامُ علیکم» (سلام بر شما) و هرگاه کافری به شما سلام کرد

ص: ۲۵۸

بگویید «علیکم» - . اصول الکافی ۲: ۶۴۸ - .

**[ترجمه]

«۴۴»

کا، الکافی الْعِدَّةُ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنْ عَبْدِ الْعَظِيمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْعَلَوِيِّ رَفَعَهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله يَجْلِسُ ثَلَاثاً الْقُرْفُصَاءَ وَ هُوَ أَنْ يُقِيمَ سَاقَيْهِ وَ يَسْتَقْبِلَهُمَا بِيَدَيْهِ وَ يَشُدَّ يَدَهُ فِي ذِرَاعِهِ وَ كَانَ يَجْثُو عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَ كَانَ يَثْنِي رِجْلًا وَاحِدَةً وَ يَبْسُطُ عَلَيْهَا الْأُخْرَى وَ لَمْ يُرَ صلی الله علیه و آله مُتَرَبِّعاً قَطُّ (۲).

**[ترجمه]الکافی: از عبدالله بن علوی روایت شده که وی گفت: پیامبر صلی الله علیه و آله سه گونه می‌نشست: یکی با حالت چمپاتمه می‌نشست یعنی ساق‌هایش را عمود می‌گذاشت و دور آن‌ها را با دستانش می‌گرفت و دستانش را بالای مچ پاهایش می‌بست. دیگر این‌که روی زانوانش می‌نشست، دیگر این‌که یک پایش را خم می‌کرد و پای دیگر را روی آن می‌انداخت، هیچگاه دیده نشد که پیامبر صلی الله علیه و آله چهارزانو بنشیند - . اصول الکافی ۲: ۶۶۱ - .

**[ترجمه]

«۴۵»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنِ ابْنِ عِيسَى عَنْ مُعَمَّرِ بْنِ خَلَّادٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ علیه السلام فَقُلْتُ جُعِلْتُ فِدَاكَ الرَّجُلُ يَكُونُ مَعَ الْقَوْمِ فَيَجْرِي بَيْنَهُمْ كَلَامٌ (۳) يَمْزَحُونَ وَ يَضْحَكُونَ فَقَالَ لَا بَأْسَ مَا لَمْ يَكُنْ فَظَنَنْتُ أَنَّهُ عَنَى الْفُحْشَ ثُمَّ قَالَ إِنَّ رَسُولَ

اللَّهِ صلى الله عليه و آله كَانَ يَأْتِيهِ الْأَعْرَابِيُّ فَيُهْدِي لَهُ الْهَدِيَّةَ ثُمَّ يَقُولُ مَكَانَهُ أَعْطِنَا ثَمَنَ هَدِيَّتِنَا فَيَضْحَكُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ كَانَ إِذَا اغْتَمَّ يَقُولُ مَا فَعَلَ الْأَعْرَابِيُّ لَيْتَهُ أَتَانَا (۴).

**[ترجمه]الکافی: از معمّر بن خلّاد روایت شده که وی گفت: از امام رضا علیه السلام پرسیدم: فدایت شوم! حضور انسان در جمعی که سخن در میان آن جمع به مزاح و خنده می گذرد چگونه است؟ امام علیه السلام فرمود: ایرادی ندارد تا وقتی چیزی نباشد. گمان کردم منظور امام علیه السلام ناسزاست. ایشان فرمود: مردی اعرابی نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله می آمد و هدیه ای برای ایشان می آورد و سپس عرض می کرد: بهای هدیه ما را بده. آن گاه رسول خدا صلی الله علیه و آله می خندید. حضرت وقتی غمگین می شد می فرمود: آن اعرابی چه می کند؟ کاش نزدمان می آمد! - . اصول الکافی ۲: ۶۶۳ -

**[ترجمه]

«۴۶»

کا، الکافی الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله امْرَأَةً فَأَعْجَبَتْهُ فَدَخَلَ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ (۵) وَ كَانَ يَوْمُهَا فَأَصَابَ مِنْهَا وَ خَرَجَ إِلَى النَّاسِ وَ رَأْسُهُ يَقْطُرُ فَقَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا النَّظَرُ مِنَ الشَّيْطَانِ فَمَنْ وَجَدَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئاً فَلْيَأْتِ أَهْلَهُ (۶).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله زنی را دید و از او خوشش آمد. در آن دم نزد اُم سلمه رفت و با او که آن روز نوبتش بود درآمیخت. سپس سوی مردم راهی شد و در حالی که قطرات آب غسل از سر ایشان می چکید فرمود: ای مردم! نگاه (حرام) از سوی شیطان است، هر که این نگاه برایش روی داد باید نزد همسرش برود - . اصول الکافی ۲: ۶۶۴ - .

**[ترجمه]

بيان

لعله صلى الله عليه و آله إنما فعل ذلك و أظهر لتعليم غيره (۷).

**[ترجمه]چه بسا پیامبر صلی الله علیه و آله این کار را کرده و به آن اظهار نموده تا به دیگران بیاموزد - . با این وجود این در جایی است که نمی توان صبر کرد و بیم آن می رود که انسان به حرام درافتد؛ وگرنه چه بسا حضرت ص اکراه داشته در این حال نزد همسرش برود؛ روایات دالّ بر این نکته در جای خود خواهد آمد. - .

**[ترجمه]

«۴۷»

كا، الكافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ جَمِیلِ بْنِ دَرَّاجٍ

۱- أصول الكافی ۲: ۶۴۸.

۲- أصول الكافی ۲: ۶۶۱.

۳- كلاما خ ل أقول: هو مصحف.

۴- أصول الكافی ۲: ۶۶۳.

۵- الی أمّ سلمه خ ل.

۶- الكافی ۲: ۶۶۴.

۷- و مع ذلک محمول علی ما لم یمکن الصبر و خاف الوقوع فی حرام، و الا فلعله یکره اتیان أهله فی هذا الحال، لروایات مذكوره فی محله.

عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقْسِمُ لَحَظَاتِهِ بَیْنَ أَصْحَابِهِ فَیَنْظُرُ إِلَی ذَا وَ یَنْظُرُ إِلَی ذَا بِالسَّوِیَّهِ قَالَ وَ لَمْ یَبْسُطْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رِجْلَیْهِ بَیْنَ أَصْحَابِهِ قَطُّ وَ إِنْ کَانَ لَیُصَافِحُهُ الرَّجُلُ فَمَا یَتْرُکُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَدَهُ مِنْ یَدِهِ حَتَّی یَکُونَ هُوَ التَّارِکَ فَلَمَّا فَطِنُوا لِذَلِکَ کَانَ الرَّجُلُ إِذَا صَافَحَهُ قَالَ (۱) بِیَدِهِ فَنَزَعَهَا مِنْ یَدِهِ (۲).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود:

ص: ۲۵۸

رسول خدا صلی الله علیه و آله لحظات خود را میان اصحاب تقسیم می کرد و به این و آن به‌طور مساوی نظر می کرد. رسول خدا صلی الله علیه و آله هرگز در حضور اصحاب پاهای خود را دراز نمی کرد و اگر کسی با ایشان دست می‌داد رسول خدا صلی الله علیه و آله دست وی را رها نمی کرد تا او خودش دستش را رها کند، چون آنان این را می‌دانستند هرگاه کسی با ایشان دست می‌داد خودش دستش را رها می کرد - . اصول الکافی ۲: ۶۷۱ - .

**[ترجمه]

«۴۸»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَا زَالَ جَبْرَئِیلُ یُوصِینِی بِالسِّوَاکِ حَتَّی خِفْتُ أَنْ أُحْفَی أَوْ أُدْرَدَ (۳).

**[ترجمه]الکافی: امام محمد باقر فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: جبرئیل پیوسته مرا به مسواک زدن توصیه می کرد، آن‌چنان که دیگر می‌ترسیدم دندان‌هایم از جا درآیند - . فروع الکافی ۱: ۸ - .

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فیه لزمت السواک حتی کدت أخفی فمی أی أستقصی علی أسنانی فأذهبها بالتسوک و قال فیه لزمت السواک حتی خشیت أن یدردنی أی یذهب بأسنانی و الدرد سقوط الأسنان.

**[ترجمه]جزری می گوید: «لزمت السواک حتی کدت أخفی فمی» (چنان به مسواک زدن پایبند شدم که دیگر برای دندان... های دهانم می‌ترسیدم.) یعنی آن‌قدر به دندان‌هایم رسیدگی کردم که ترسیدم با مسواک زدن آن‌ها را از بین ببرم. و نیز «لزمت السواک حتی خشیت أن یدردنی» (چنان به مسواک زدن پایبند شدم که ترسیدم آن‌ها را از جا در بیاورد.) یعنی دندان‌هایم را از بین ببرد. «درد» افتادن دندان است.

**[ترجمه]

«۴۹»

کـا، الکـافی الْعِـدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ وَ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ جَمِیعاً عَنِ الْأَصْـفَهَانِیِّ عَنِ الْمِنْقَرِیِّ عَنْ سُـفْیَانَ بْنِ عُتَیْبَهَ (۴) عَنْ أَبِی عَبْـدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ: أَنَا أَوْلَی بِکُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ وَ عَلِیٌّ أَوْلَی بِهِ مِنْ بَعْدِی فَقِیلَ لَهُ مَا مَعْنَی ذَلِکَ فَقَالَ قَوْلُ النَّبِیِّ صـلی الله علیه و آله مَنْ تَرَکَ دَیْنـاً أَوْ ضَـیَاعاً فَعَلَیَّ وَ مَنْ تَرَکَ مَالًا فَلِوَرَثَتِهِ فَالرَّجُلُ لَیْسَتْ لَهُ عَلَی نَفْسِهِ وِلَایَهٌ إِذَا لَمْ یَکُنْ لَهُ مَـالٌ وَ لَیْسَ لَـهُ عَلَی عِیَـالِهِ أَمْرٌ وَ لَـا نَهْیٌ إِذَا لَمْ یُجْرِ عَلَیْهِمُ النَّفَقَهَ وَ النَّبِیُّ وَ أَمِیرُ الْمُـؤْمِنِینَ وَ مَنْ بَعْـدَهُمَا أَلْزَمَهُمْ هَـذَا فَمِنْ هُنَـاکَ صَارُوا أَوْلَی بِهِمْ مِنْ أَنْفُسِـهِمْ وَ مَا کَانَ سَـبَبُ إِسْـلَامِ عَامَّهِ الْیَهُودِ إِلَّا مِنْ بَعْدِ هَذَا الْقَوْلِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله وَ إِنَّهُمْ آمَنُوا عَلَی

۱- حکی الفیروزآبـادی فی القـاموس عن ابن الأنبـاری أن قـال یجیی ء بمعنی تکلم و ضـرب و غلب و مـات و مال و استراح و أقبـل، و یعبر بها عن التهیؤ للافعال و الاستعداد لها، یقال: قال فأکل، و قال: فضـرب، و قال: فتکلم انتهی. أقول: و لعلّ المناسـب فی المقام المعنی الخامس أو الأخیر.

۲- أصول الکافی ۲: ۶۷۱.

۳- فروع الکافی ۱: ۸.

۴- عیینه خ ل أقول هذا هو الصـحیح، و هو بضم العین المهمله و یاءین فنون ثمّ هاء تصـغیر، و الرجل هو سفیان بن عیینه بن أبی عمران میمون الهلالی أبو محمّد الکوفیّ، ترجمه النجاشیّ و الکشّیّ و ابن داود فی رجالهم، و ابن حجر فی التقریب.

أَنْفُسِهِمْ وَ عَلَى عِيَالاتِهِمْ (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: من بر هر مومنی از خودش اولی هستم و پس از من علی علیه السلام چنین است. به امام علیه السلام عرض کردند: معنای این سخن چیست؟ فرمود: سخن پیامبر صلی الله علیه و آله یعنی هر که قرض یا بازمانده‌ای بر جا بگذارد بر عهده من است و هر که مال و منالی بر جا بگذارد برای وارثان اوست، پس مرد مادامی که مال و منالی ندارد بر خویش ولایت ندارد و مادامی که به عیال خود نفقه ندهد حق امر و نهی بر او ندارد، پیامبر صلی الله علیه و آله و امیرمومنان علیه السلام و فرزندان ایشان نسبت به مومنان چنین هستند، از این رو بر آنان از خودشان اولی هستند، این‌که توده یهودیان اسلام آوردند تنها به سبب همین سخن رسول خدا صلی الله علیه و آله بود، آنان برای

ص: ۲۶۰

خود و خانواده‌شان احساس امنیت کردند - . اصول الکافی: ۴۰۶ - .

**[ترجمه]

بيان

قال الجزری فيه من ترك ضياعا فإلي الضياع العيال و أصله مصدر ضاع يضيع ضياعا فسمی العيال بالمصدر و إن كسرت الضاد كان جمع ضائع كجائع و جياع انتهى.

قوله عليه السلام ليست له على نفسه ولايه لأنه إما أن يصير أجيرا لغيره فيكون لغيره عليه الولايه أو يشتغل بسائر المكاسب وجوبا فليس له الاشتغال بفضول الطاعات و المباحات أو ليست له على نفسه ولايه أن يمنعها عن السؤال و الطلب أو المعنى أن الإمام لما كان منفقا عليه حينئذ فله الولايه عليه فليس له حقيقه على نفسه ولايه أو أنه لما لم يكن له مال يجعله بضاعه للكسب فلا ولايه له على نفسه بأن يكلف نفسه الكسب و أما عدم الأمر و النهی له على عياله فلأنه ليس له منعهم عن الخروج من البيت و لا الأمر بالخدمات لأنه يجب عليهم الخروج لتحصيل المعاش.

**[ترجمه]جزری می گوید: «ضیاع» یعنی عیال که در اصل از «ضاع یضیع ضیاعا» گرفته شده و مصدرش به معنای عیال شده است، حال اگر ضاد کسره بگیرد جمع «ضائع» می‌شود مثل «جائع» و «جیاع».

این‌که می‌فرماید «لیست له علی نفسه ولایه» (بر خویش ولایت ندارد) یا به این معناست که او جیره‌خوار کس دیگری می‌شود و این‌گونه دیگری بر او ولایت دارد، یا از روی وجوب به مکاسب دیگری رو می‌آورد و این‌گونه پرداختن به اضافه طاعات و مستحبات برای او مقدور نیست، یا بر نفس خود ولایت ندارد تا آن را از خواهش و درخواست باز دارد، و یا به این معناست که چون امام در آن شرایط برای وی نفقه می‌دهد و انفاق می‌کند پس بر او ولایت دارد و این‌گونه در حقیقت او بر خود ولایت ندارد، یا از آن رو که وی مال و منالی ندارد تا از آن بضاعتی برای کسب داشته باشد پس ولایتی بر خود ندارد تا خود

را مکلّف به کسب کنـد؛ و اما درباره این‌که بر عیال خود حق امر و نهی نـدارد: این از آن روست که وی نمی‌توانـد آنان را از خروج از خـانه منع کنـد و نمی‌توانـد آنان را به انجام خـدمتی امر کنـد زیرا آنان می‌بایست برای به دست آوردن روزی خارج شوند.

**[ترجمه]

«۵۰»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَیْنَهَ عَنْ زُرَارَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَصْنَعُ بِمَنْ مَاتَ مِنْ بَنِی هَاشِمٍ خَاصَّهً شَیْئاً لَا یَصْنَعُهُ بِأَحَدٍ مِنَ الْمُسْلِمِینَ کَانَ إِذَا صَلَّی عَلَی الْهَاشِمِیِّ وَ نَضَحَ (۲) قَبْرَهُ بِالْمَاءِ وَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَفَّهُ عَلَی الْقَبْرِ حَتَّی تُرَی أَصَابِعُهُ فِی الطِّینِ فَکَانَ الْغَرِیبُ یَقْدَمُ أَوِ الْمُسَافِرُ مِنْ أَهْلِ الْمَدِینَهِ فَیَرَی الْقَبْرَ الْجَدِیدَ عَلَیْهِ أَثَرُ کَفِّ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَیَقُولُ مَنْ مَاتَ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله (۳).

**[ترجمه]الکافی: امام محمـد باقر علیه السـلام فرمود: رسول خـدا صـلی الله علیه و آله برای هر کس از بنی هاشم که درمی... گـذشت به‌طور ویژه کاری نیک می‌کرد که برای هیچ یک از مسـلمانان نمی‌کرد: وقتی بر پیکر یک هاشـمی نماز می‌خواند و بر مزارش آب می‌پاشـید رسول خدا صلی الله علیه و آله دست مبارک خود را بر روی مزار آن فرد می‌گذاشت و چنان می‌کرد که انگشت‌هایش در گِل دیده می‌شد، این‌گونه وقتی غریبه یا مسافری از اهل مدینه سر می‌رسید و می‌دید روی این قبر جدید اثر دست رسول خدا صـلی الله علیه و آله مانده می‌گفت کسـی از خاندان محمد صـلی الله علیه و آله درگذشته است - . فروع الکافی ۱: ۵۵ - .

**[ترجمه]

«۵۱»

کا، الکافی الْحُسَیْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُعَلَّی بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ زَیْدٍ الشَّحَّامِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَا أَکَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مُتَّکِئاً مُنْذُ بَعَثَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ حَتَّی قُبِضَ (۴) وَ کَانَ یَأْکُلُ إِکْلَهَ الْعَبْدِ وَ یَجْلِسُ جِلْسَهَ الْعَبْدِ قُلْتُ وَ لِمَ ذَاکَ قَالَ تَوَاضُعاً لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَ (۵).

۱- أصول الکافی: ۴۰۶.

۲- نضحه: رشه. بله.

۳- فروع الکافی ۱: ۵۵.

۴- فی المصدر: إلی أن قبضه.

۵- فروع الکافی ۲: ۱۵۷.

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله از هنگامی که به بعثت رسید تا زمانی که درگذشت هیچگاه در حال غذا خوردن تکیه نداد و مانند یک بنده غذا می‌خورد و مانند یک بنده می‌نشست. عرض شد: چرا؟ امام علیه السلام فرمود: از روی تواضع در پیشگاه خداوند عزّوجل - . فروع الکافی ۲: ۱۵۷ - .

ص: ۲۶۱

**[ترجمه]

«۵۲»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبِي الْمَغْزَاءِ (۱) عَنْ هَارُونَ بْنِ خَارِجَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَأْكُلُ أَكْلَ الْعَبْدِ وَ يَجْلِسُ جِلْسَةَ الْعَبْدِ وَ يَعْلَمُ أَنَّهُ عَبْدٌ (۲).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله مانند یک بنده غذا می‌خورد و مانند یک بنده می‌نشست و باور داشت که بنده است - . فروع الکافی ۲: ۱۵۷ - .

**[ترجمه]

«۵۳»

کا، الکافی الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُعَلَّى عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِذٍ عَنْ أَبِي خَدِيجَةَ قَالَ: سَأَلَ بَشِيرٌ الدَّهَّانُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ أَنَا حَاضِرٌ فَقَالَ هَلْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَأْكُلُ مُتَّكِئاً عَلَى يَمِينِهِ وَ عَلَى يَسَارِهِ فَقَالَ مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يَأْكُلُ مُتَّكِئاً عَلَى يَمِينِهِ وَ لَا عَلَى يَسَارِهِ صلی الله علیه و آله وَ لَكِنْ يَجْلِسُ (۳) جِلْسَةَ الْعَبْدِ قُلْتُ وَ لِمَ ذَلِكَ قَالَ تَوَاضُعاً لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَ (۴).

**[ترجمه]الکافی: از ابی خدیجه روایت شده که وی گفت: بشیر دَهّان در حضور من به امام جعفر صادق علیه السلام عرض کرد: آیا رسول خدا صلی الله علیه و آله با تکیه دادن به سمت راست خود غذا می‌خورد یا با تکیه دادن به سمت چپ خود؟ امام علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله هنگام غذا خوردن نه به سمت راست خود تکیه می‌داد و نه به سمت چپ خود، بلکه مانند یک بنده می‌نشست. عرض کردم: چرا؟ فرمود: از روی تواضع در پیشگاه خداوند عزّوجل - . فروع الکافی ۲: ۱۵۷ - .

**[ترجمه]

«۵۴»

کا، الکافی أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ مُعَلًّى أَبِي عُثْمَانَ (۵) عَنِ الْمُعَلَّى بْنِ خُنَيْسٍ قَالَ قَالَ أَبُو

عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مَا أَكَلَ نَبِيُّ اللَّهِ وَ هُوَ مُتَّكِئٌ مُنْذُ بَعَثَهُ اللَّهُ جَلَّ وَ عَزَّ وَ كَانَ يَكْرَهُ أَنْ يَتَشَبَّهَ بِالْمُلُوكِ وَ نَحْنُ لَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَفْعَلَ (۶).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: پیامبر خدا صلی الله علیه و آله از هنگامی که خداوند عزّوجل ایشان را مبعوث کرد هیچگاه در حال غذا خوردن تکیه نزد، ایشان اکراه داشت به پادشاهان شبیه شود؛ - . فروع الکافی ۲: ۱۵۷ و ۱۵۸ -

ما نمی‌توانیم چنین کنیم.

**[ترجمه]

«۵۵»

کا، الکافی أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَأْكُلُ

ص: ۲۶۲

۱- هکذا فی النسخه، و قد تقدم قبلا فی الحدیث ۲۹: المغراء، قال المامقانی فی تنقیح المقال ۱: ۳۷۹ المعزی بکسر المیم، و سکون العین، و فتح الزای بعدها ألف بمعنی المعز و هو خلاف الضأن، و قد جعلها العلامه فی إیضاح الاشتباه بالقصر، و ابن طاوس و تلمیذه ابن داود و السیّد الداماد بالمد، و الفرق بینهما أن الممدود یکتب بالالف کصفراء، و المقصور بالیاء کحبلی، و ظاهر القاموس و غیره أن القیاس هو القصر لانه ذکره بالیاء ثمّ قال: و یمد، أقول: و بالجمله فالرجل هو حمید بن المثنی العجلیّ الکوفیّ الصیرفی.

۲- فروع الکافی ۲: ۱۵۷.

۳- فی المصدر: و لکن کان یجلس.

۴- فروع الکافی ۲: ۱۵۷.

۵- هذا هو الصحیح، و أمّا ما فی بعض النسخ: معلی بن أبی عثمان فهو مصحف، لان أبا عثمان کنیه معلی لا کنیه أبیه، و أمّا اسم أبیه عثمان أو زید علی اختلاف ذکره النجاشیّ.

۶- فروع الکافی ۲: ۱۵۷ و ۱۵۸.

أَكْلَ الْعَبْدِ وَ يَجْلِسُ جِلْسَةَ الْعَبْدِ وَ كَانَ يَأْكُلُ عَلَى الْحَضِيضِ وَ يَنَامُ عَلَى الْحَضِيضِ (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله مانند یک بنده غذا می‌خورد

ص: ۲۶۲

و مانند یک بنده می‌نشست و روی زمین پست غذا می‌خورد و روی زمین پست می‌خوابید - . فروع الکافی ۲: ۱۵۷ - .

**[ترجمه]

«۵۶»

كا، الكافي الْعِدَّةُ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْقَاسَانِيِّ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ سُلَيْمَانَ بْنِ مُقْبِلٍ الْمَدِينِي (۲) عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْجَعْفَرِيِّ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كَانَ فِي بَعْضِ مَغَازِيهِ فَمَرَّ بِهِ رَكْبٌ وَ هُوَ يُصَلِّي فَوَقَفُوا عَلَى أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَسَاءَلُوهُمْ (۳) عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ دَعَوْا وَ أَثْنَوْا وَ قَالُوا لَوْ لَا أَنَّا عِجَالٌ لَانْتَظَرْنَا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَأَقْرِءُوهُ مِنَّا السَّلَامَ وَ مَضَوْا فَانْفَتَلَ (۴) رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مُغْضَباً ثُمَّ قَالَ لَهُمْ يَقِفُ عَلَيْكُمُ الرَّكْبُ وَ يَسْأَلُونَكُمْ عَنِّي وَ يُبَلِّغُونِّي السَّلَامَ وَ لَا تَعْرِضُونَ عَلَيْهِمُ الْغَدَاءَ لَيَعِزُّ عَلَى قَوْمٍ فِيهِمْ خَلِيلِي جَعْفَرٌ أَنْ يَجُوزُوهُ حَتَّى يَتَغَدَّوْا عِنْدَهُ (۵).

**[ترجمه]الکافی: عبدالله بن محمد جعفری از پدرش روایت کرده: رسول خدا صلی الله علیه و آله در یکی از غزوه‌های خود بود. ایشان به نماز ایستاده بود که ناگاه کاروانی بر ایشان گذر کرد. آنان نزد اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله ایستادند و از آنان سراغ رسول خدا صلی الله علیه و آله را گرفتند و حضرت را دعا کردند و ستودند و گفتند: اگر عجله نداشتیم منتظر رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌ماندیم، سلام ما را به او برسانید. این را گفتند و رفتند. رسول خدا صلی الله علیه و آله پس از نماز با خشم روی چرخاند و به آنان فرمود: کاروانی نزد شما می‌ایستد و سراغ مرا از شما می گیرد و به من سلام می‌رساند اما شما غذایی برای آنان نمی‌آورید؟! اگر دوست من جعفر در میان قومی بود برایش گران می‌نمود که آنان از نزدش گذر کنند و نزدش غذا نخورند - . فروع الکافی ۲: ۱۵۸ - .

**[ترجمه]

«۵۷»

كا، الكافي مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ وَهْبٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَجْعَلُ الْعَنَزَةَ بَيْنَ يَدَيْهِ إِذَا صَلَّى (۶).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله هنگامی که نماز می‌خواند عنزه (عصای) خود را روبرویش می گذاشت.

**[ترجمه]

بیان

قال الجوهری العنزه بالتحریک أطول من العصا و أقصر من الرمح و فیه زج کزج الرمح.

**[ترجمه]«عنزه» به تحریک از عصا بلندتر و از نیزه کوتاه‌تر است که پیکانی همچون پیکان نیزه دارد.

**[ترجمه]

«۵۸»

کا، الکافی عِدَّهٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ طُولُ رَحْلِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ذِرَاعاً وَ کَانَ إِذَا صَلَّی (۷) وَضَعَهُ بَیْنَ یَدَیْهِ لِیَسْتَتِرَ بِهِ مِمَّنْ یَمُرُّ بَیْنَ یَدَیْهِ (۸).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: درازای پشته پالان رسول خدا صلی الله علیه و آله یک ذراع بود و حضرت وقتی نماز می‌خواند آن را روبروی خود می گذاشت تا در برابر کسانی که از پیش روی ایشان می گذشتند پشت آن پنهان شود - . فروع الکافی ۱: ۸۲ - .

**[ترجمه]

«۵۹»

کا، الکافی حُمَیْدُ بْنُ زِیَادٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَهَ عَنْ وُهَیْبِ بْنِ حَفْصٍ عَنْ

۱- فروع الکافی ۲: ۱۵۷.

۲- فی المصدر: سلیمان بن مقاتل المدینی.

۳- فی المصدر: و سائلوهم.

۴- أی فانصرف عن صلاته، و فی المصدر: فأقبل.

۵- فروع الکافی ۲: ۱۵۸.

۶- فروع الکافی ۱: ۸۱ و ۸۲.

۷- فاذا صلی خ ل.

۸- فروع الکافی ۱: ۸۲.

أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عِنْدَ عَائِشَهَ لَیْلَتَهَا فَقَالَتْ یَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَ تُتْعِبُ نَفْسَكَ وَ قَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ ما تَأَخَّرَ فَقَالَ یَا عَائِشَهُ أَ لَا أَكُونُ عَبْداً شَكُوراً قَالَ وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُومُ عَلَی أَطْرَافِ أَصَابِعِ رِجْلَیْهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ طه ما أَنْزَلْنا عَلَیْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقی (۱).

**[ترجمه]الكافی: امام محمد باقر علیه السلام فرمود:

ص: ۲۶۳

رسول خدا صلی الله علیه و آله در شبی که نوبت عایشه بود نزد او بود. عایشه عرض کرد: ای رسول خدا! چرا خود را رنجور می‌داری حال آن‌که خداوند «ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ ما تَأَخَّرَ» - . فتح / ۲ - {از گناه گذشته و آینده تو} درگذشته است؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای عایشه! آیا نباید بنده‌ای شاکر باشم؟ رسول خدا صلی الله علیه و آله در نماز بر سر انگشتان خود می‌ایستاد، آن‌گاه خداوند سبحان نازل فرمود: «طه * ما أَنْزَلْنا عَلَیْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقی» - . طه / ۱ - ۳ - {طه، قرآن را بر تو نازل نکردیم تا به رنج افتی} - . اصول الكافی ۲: ۹۵ - .

**[ترجمه]

«۶۰»

كا، الكافی الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِیسَی عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْكَانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كَانَ فِی سَفَرٍ یَسِیرُ عَلَی نَاقَهٍ لَهُ إِذْ نَزَلَ فَسَجَدَ خَمْسَ سَجَدَاتٍ فَلَمَّا رَكِبَ قَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا رَأَیْنَاكَ صَنَعْتَ شَیْئاً لَمْ تَصْنَعْهُ فَقَالَ صلی الله علیه و آله نَعَمْ اسْتَقْبَلَنِی جَبْرَئِیلُ علیه السلام فَبَشَّرَنِی بِبِشَارَاتٍ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَسَجَدْتُ لِلَّهِ شُكْراً لِكُلِّ بُشْرَی سَجْدَهً (۲).

**[ترجمه]الكافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله در سفری سوار بر ناقه خود ره می‌سپرد که ناگاه پیاده شد و پنج مرتبه سجده کرد. وقتی باز سوار شد یاران عرض کردند: ای رسول خدا! کاری از شما دیدیم که پیشتر نکرده بودید؟! فرمود: بله، جبرئیل نزد من آمد و از جانب خداوند عزّوجل مژده‌هایی برایم آورد، از این رو من به درگاه خداوند برای هر مژده‌ای سجده‌ای کردم - . اصول الكافی ۲: ۹۸ - .

**[ترجمه]

«۶۱»

كا، الكافی الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ حَرِیزٍ عَنْ بَحْرٍ السَّقَّاءِ قَالَ: قَالَ لِی أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَا بَحْرُ حُسْنُ الْخُلُقِ یُسْرٌ ثُمَّ قَالَ أَ لَا أُخْبِرُكَ بِحَدِیثٍ مَا هُوَ فِی یَدَیْ أَحَدٍ مِنْ أَهْلِ الْمَدِینَهِ قُلْتُ بَلَی قَالَ بَیْنَمَا (۳) رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ذَاتَ یَوْمٍ جَالِسٌ فِی الْمَسْجِدِ إِذْ جَاءَتْ (۴) جَارِیَهٌ لِبَعْضِ الْأَنْصَارِ وَ هُوَ قَائِمٌ فَأَخَذَتْ بِطَرَفِ ثَوْبِهِ فَقَامَ لَهَا النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَلَمْ

تَقُلْ شَيْئاً وَ لَمْ يَقُلْ لَهَا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله شَيْئاً حَتَّى فَعَلَتْ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَامَ لَهَا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فِي الرَّابِعَةِ وَ هِيَ خَلْفَهُ فَأَخَذَتْ هُدْبَةً مِنْ ثَوْبِهِ ثُمَّ رَجَعَتْ فَقَالَ لَهَا النَّاسُ فَعَلَ اللَّهُ بِكِ وَ فَعَلَ حَبَسْتِ رَسُولَ اللَّهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ لَا تَقُولِينَ لَهُ شَيْئاً وَ لَا هُوَ يَقُولُ لَكِ شَيْئاً مَا كَانَتْ حَاجَتُكِ إِلَيْهِ قَالَتْ إِنَّ لَنَا مَرِيضاً فَأَرْسَلَنِي أَهْلِي لِآخُذَ هُدْبَةً مِنْ ثَوْبِهِ لِيَسْتَشْفِيَ بِهَا فَلَمَّا أَرَدْتُ أَخْذَهَا رَآنِي فَقَامَ فَاسْتَحْيَيْتُ أَنْ آخُذَهَا وَ هُوَ يَرَانِي وَ أَكْرَهُ أَنْ أَسْتَأْمِرَهُ فِي أَخْذِهَا فَأَخَذْتُهَا (۵).

ص: ۲۶۴

۱- أصول الكافی ۲: ۹۵.

۲- أصول الكافی ۲: ۹۸.

۳- بينا خ ل.

۴- إذا جاءت خ ل.

۵- أصول الكافی ۲: ۱۰۲.

**[ترجمه]الکافی: از بَحر سقّاء روایت شده که وی گفت: امام جعفر صادق علیه السلام به من فرمود: ای بحر! خوش‌خُلقی مایه آسایش است. سپس فرمود: آیا می خواهی ماجرایی را که همه اهل مدینه می‌دانند برایت بگویم؟ عرض کردم: بله. فرمود: روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله در مسجد نشسته بود که ناگاه کنیز یکی از انصار آمد و خود او هم ایستاده بود. آن کنیز سر جامه پیامبر صلی الله علیه و آله را گرفت. پیامبر صلی الله علیه و آله از کار او برخاست اما آن کنیز چیزی به ایشان نگفت و حضرت نیز حرفی نزد و نشست. آن کنیز سه بار چنین کرد. بار چهارم پیامبر صلی الله علیه و آله باز برخاست. آن کنیز که پشت سر پیامبر صلی الله علیه و آله ایستاده بود نخی از جامه پیامبر صلی الله علیه و آله را گرفت و برگشت. مردم به او گفتند: خدا چنین و چنانت کند سه بار رسول خدا صلی الله علیه و آله را بلند کردی و هیچ به ایشان نگفتی و ایشان هم هیچ به تو نگفت؟ از ایشان چه می‌خواستی؟! کنیز گفت: ما یک بیمار داریم و خانواده‌ام مرا فرستادند تا نخی از جامه پیامبر صلی الله علیه و آله را بردارم

تا بیمارمان به برکت آن شفا یابد. وقتی خواستم آن نخ را بگیرم پیامبر صلی الله علیه و آله مرا دید و برخاست، من شرم کردم در حالی که پیامبر صلی الله علیه و آله مرا می‌بینند آن نخ را بردارم و راحت نبودم برای گرفتن آن نخ با ایشان صحبت کنم، این گذشت تا این‌که آن نخ را برداشتم - . اصول الکافی ۲: ۱۰۲ - .

ص: ۲۶۴

**[ترجمه]

بیان

هدبه الثوب طرفه مما یلی طرته.

**[ترجمه]«هدبه الثوب» ریشه سر جامه است.

**[ترجمه]

«۶۲»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُکَیْرٍ عَنْ زُرَارَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أُتِیَ بِالْیَهُودِیَّهِ الَّتِی سَمَّتِ الشَّاهَ لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهَا مَا حَمَلَکِ عَلَی مَا صَنَعْتِ فَقَالَتْ قُلْتُ إِنْ کَانَ نَبِیّاً لَمْ یَضُرَّهُ وَ إِنْ کَانَ مَلِکاً أَرَحْتُ النَّاسَ مِنْهُ قَالَ فَعَفَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَنْهَا (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله با آن زن یهودی که گوشت گوسفند را برای غذای ایشان مسموم کرده بود روبرو شد و به او فرمود: چه چیز تو را به این کار واداشت؟ عرض کرد: گفتم اگر پیامبر باشد آسیبی نمی‌بیند و اگر شاه باشد مردم را از او راحت کرده‌ام. آن‌گاه پیامبر صلی الله علیه و آله از او درگذشت - . اصول

الکافی ۲: ۱۰۸ - .

**[ترجمه]

«۶۳»

کا، الکافی حُمَیْدُ بْنُ زِیَادٍ عَنِ الْخَشَّابِ عَنِ ابْنِ بَقَّاحٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ جُمَیْعٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَی عَائِشَهَ فَرَأَی کِسْرَهً کَادَ أَنْ یَطَأَهَا فَأَخَذَهَا وَ أَکَلَهَا وَ قَالَ یَا حمیری (حُمَیْرَاءُ) أَکْرِمِی جِوَارَ نِعَمِ اللَّهِ عَلَیْکِ فَإِنَّهَا لَمْ تَنْفِرْ مِنْ قَوْمٍ فَکَادَتْ تَعُودُ إِلَیْهِمْ (۲).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله بر عایشه وارد شد و ناگاه تکه نانی را دید که نزدیک بود بر آن پا بگذارد. حضرت تکه نان را برداشت و آن را خورد و فرمود: ای حمیرا! فراهم بودن نعمت خدا را گرامی بدار چراکه اگر نعمت خدا از قومی روی در کشد به زودی نزدشان بازنمی‌گردد - . فروع الکافی ۲: ۱۶۵ - .

**[ترجمه]

«۶۴»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: أَفْطَرَ رَسُولُ اللَّهِ عَشِیَّهَ خَمِیسٍ فِی مَسْجِدِ قُبَاءَ فَقَالَ هَلْ مِنْ شَرَابٍ فَأَتَاهُ أَوْسُ بْنُ خَوَلِیٍّ الْأَنْصَارِیُّ بِعُسٍ (۳) مَخِیضٍ (۴) بِعَسَلٍ فَلَمَّا وَضَعَهُ عَلَی فِیهِ نَحَّاهُ ثُمَّ قَالَ شَرَابَانِ یُکْتَفَی بِأَحَدِهِمَا مِنْ صَاحِبِهِ لَا أَشْرَبُهُ وَ لَا أُحَرِّمُهُ وَ لَکِنْ أَتَوَاضَعُ لِلَّهِ فَإِنَّ مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللَّهُ وَ مَنْ تَکَبَّرَ خَفَضَهُ اللَّهُ وَ مَنِ اقْتَصَدَ فِی مَعِیشَتِهِ رَزَقَهُ اللَّهُ وَ مَنْ بَذَّرَ حَرَمَهُ اللَّهُ وَ مَنْ أَکْثَرَ (۵) ذِکْرَ الْمَوْتِ أَحَبَّهُ اللَّهُ (۶).

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر ابن أبی عمیر مثله (۷).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله شامگاه پنجشنبه‌ای را در مسجد قبا افطار کرد. فرمود: نوشیدنی هست؟ اوس بن خولی انصاری قدحی شیر و عسل برای ایشان آورد. حضرت همین‌که آن را بر لب گذاشت برداشت و فرمود: این دو نوشیدنی است که با وجود یکی به دیگری نیازی نیست، من نه این را می‌نوشم و نه حرامش می‌دارم بلکه به درگاه خداوند فروتنی پیشه می‌کنم، چون هر کس برای خدا فروتنی کند خداوند به او رفعت می-بخشد و هر کس بزرگی کند خداوند از مقام او می‌کاهد، هر که در رزق خود میانه‌روی کند خداوند روزی‌اش را می‌رساند و هر کس اصراف کند خداوند محرومش می‌کند و هر کس بسیار از مرگ یاد کند خداوند دوستش می‌دارد - . اصول الکافی ۲: ۱۲۲ - .

در کتاب حسین بن سعید نیز همانند این خبر آمده است - . در باب زهد و یا در باب مومن: نسخه خطی، این دو نسخه را در دست ندارم. - .

**[ترجمه]

«۶۵»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ رَزِینٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ

ص: ۲۶۵

۱- أصول الکافی ۲: ۱۰۸.

۲- فروع الکافی ۲: ۱۶۵.

۳- من لبن. ین.

۴- العس: بضم و تشدید السین: القدح أو الاناء الکبیر. و المخیض. ما مخض من اللبن و اخذ زبده.

۵- ذکر اللّه. ین.

۶- أصول الکافی ۲: ۱۲۲.

۷- الزهد، أو المؤمن: مخطوط، لیست موجوده عندی نسختهما.

مُسْلِمٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام يَذْكُرُ أَنَّهُ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَلَکٌ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُخَيِّرُکَ أَنْ تَكُونَ عَبْداً رَسُولًا مُتَوَاضِعاً أَوْ مَلِكاً رَسُولًا قَالَ فَنَظَرَ إِلَى جَبْرَئِيلَ وَ أَوْمَأَ بِيَدِهِ أَنْ تَوَاضَعْ فَقَالَ عَبْداً مُتَوَاضِعاً رَسُولًا فَقَالَ الرَّسُولُ (۱) مَعَ أَنَّهُ لَا يَنْقُصُکَ مِمَّا عِنْدَ رَبِّکَ شَيْئاً قَالَ وَ مَعَهُ مَفَاتِيحُ خَزَائِنِ الْأَرْضِ (۲).

**[ترجمه]الكافى: از محمد بن مسلم روايت شده كه وى گفت:

ص: ۲۶۵

شنيدم كه امام محمد باقر عليه السلام مى‌فرمود: فرشته‌اى نزد رسول خدا صلى الله عليه و آله آمد و عرض كرد: خداوند تبارک و تعالى تو را مخيّر كرده كه يا بنده و رسول و فروتن باشى يا پادشاه و رسول. حضرت به جبرئيل نگاه كرد و او با اشاره به ايشان گفت كه فروتنى كن. حضرت فرمود: بنده و فروتن و رسول. آن پيک گفت: با اين انتخابت چيزى از آن‌چه نزد پروردگارت دارى كم نمى‌شود. امام عليه السلام فرمود: آن فرشته كليدهاى گنجينه‌هاى زمين را به همراه داشت - . اصول الكافى ۲: ۱۲۲ - .

**[ترجمه]

«۶۶»

كا، الكافى مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْخَثْعَمِيِّ عَنْ طَلْحَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: مَا أَعْجَبَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله شَيْ ءٌ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا أَنْ يَكُونَ فِيهَا جَائِعاً خَائِفاً (۳).

**[ترجمه]الكافى: امام جعفر صادق عليه السلام فرمود: هر آن‌چه از متاع دنيا براى رسول خدا صلى الله عليه و آله خوشايند بود ايشان در برابر آن گرسنه و ترسان بود - . اصول الكافى ۲: ۱۲۹ - .

**[ترجمه]

«۶۷»

كا، الكافى الْعِدَّةُ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ يَحْيَى عَنْ جَدِّهِ الْحَسَنِ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: خَرَجَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ مَحْزُونٌ فَأَتَاهُ مَلَکٌ وَ مَعَهُ مَفَاتِيحُ خَزَائِنِ الْأَرْضِ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ هَذِهِ مَفَاتِيحُ خَزَائِنِ الدُّنْيَا (۴) يَقُولُ لَکَ رَبُّکَ افْتَحْ وَ خُذْ مِنْهَا مَا شِئْتَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ (۵) شَيْئاً عِنْدِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الدُّنْيَا دَارُ مَنْ لَا دَارَ لَهُ وَ لَهَا يَجْمَعُ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ فَقَالَ الْمَلَکُ وَ الَّذِي بَعَثَکَ بِالْحَقِ (۶) لَقَدْ سَمِعْتُ هَذَا الْكَلَامَ مِنْ مَلَكٍ يَقُولُهُ فِي السَّمَاءِ الرَّابِعَةِ حِينَ أُعْطِيتُ الْمَفَاتِيحَ (۷).

**[ترجمه]الكافى: امام جعفر صادق عليه السلام فرمود: پيامبر صلى الله عليه و آله در حالى كه غمگين بود از خانه خارج شد. ناگاه فرشته‌اى با كليدهاى گنجينه‌هاى زمين نزد حضرت رسيد و عرض كرد: اى محمد! اين كليدهاى گنجينه‌هاى دنياست،

پروردگارت بگويد آن‌ها را بگشا و هر چه مى‌خواهى برگير بدون آن‌كه نزد من چيزى از مقامت كاسته شود. رسول خدا صلى الله عليه و آله فرمود: سراى دنيا از براى كسى است كه سرايى ندارد و كسى براى دنيا مى‌اندوزد كه عقل ندارد. آن فرشته عرض كرد: به خدايى كه تو را بر حق برانگيخت وقتى كليدها را به من مى‌دادند اين سخن را در آسمان چهارم از فرشته‌اى شنيدم - . اصول الكافى ۲: ۱۲۹ - .

**[ترجمه]

«۶۸»

كا، الكافى مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عِيسَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ طَلْحَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِى عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عليه السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَجْرَى الْخَيْلَ الَّتِى أُضْمِرَتْ مِنَ الْحَصْبَاءِ إِلَى مَسْجِدِ بَنِى زُرَيْقٍ وَ سَبَّقَهَا مِنْ ثَلَاثِ نَخَلَاتٍ فَأَعْطَى السَّابِقَ عَذْقاً وَ أَعْطَى الْمُصَلِّيَ (۸) عَذْقاً وَ أَعْطَى الثَّالِثَ عَذْقاً (۹).

ص: ۲۶۶

۱- أى الملك.

۲- أصول الكافى ۲: ۱۲۲.

۳- أصول الكافى ۲: ۱۲۹.

۴- فى المصدر: خزائن الأرض.

۵- فى المصدر: تنقص.

۶- فى المصدر: بعثك بالحق نبيا.

۷- أصول الكافى ۲: ۱۲۹.

۸- المصلى فى خيل الحلبه هو الثانى، سمى به لان رأسه يكون عند صلا الأول، و هو ما عن يمين الذنب و شماله. قاله الجزرىّ.

۹- فروع الكافى ۱: ۳۴۱.

کا، الکافی علی عن أبیه عن محمد بن یحیی عن طلحه بن زید عن أبی عبد الله علیه السلام مثله (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام به نقل از پدر ارجمند خود علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله اسب‌هایی را که تحت مراقبت بودند از «حصباء» تا مسجد بنی زریق دوانید و آن‌ها را از سه درخت نخل عبور داد. آن‌گاه به اسب اول یک خوشه خرما، به اسب دوم یک خوشه خرما و به اسب سوم یک خوشه خرما داد - . فروع الکافی ۱: ۳۴۱ - .

ص: ۲۶۶

الکافی: از امام جعفر صادق علیه السلام همانند این حدیث روایت شده است - . فروع الکافی ۱: ۳۴۱ - .

**[ترجمه]

«۶۹»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ النَّوْفَلِیِّ عَنِ السَّکُونِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ کَانَ أَحَبُّ الْأَصْبَاغِ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْخَلَّ وَ الزَّیْتَ (۲).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: دوست‌داشتنی‌ترین خورش‌ها نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله سرکه و روغن بود - . فروع الکافی ۲: ۱۷۲ - .

**[ترجمه]

«۷۰»

کا، الکافی الْحُسَیْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُعَلَّی عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی أُمِّ سَلَمَةَ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهَا فَقَرَّبَتْ إِلَیْهِ کِسْرَةً فَقَالَ هَلْ عِنْدَکِ إِدَامٌ فَقَالَتْ لَا یَا رَسُولَ اللَّهِ مَا عِنْدِی إِلَّا خَلٌّ فَقَالَ صلی الله علیه و آله نِعْمَ الْإِدَامُ الْخَلُّ مَا افْتَقَرَ بَیْتٌ فِیهِ خَلٌّ (۳).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله بر اُم سلمه وارد شد و او تکه‌ای نان برای ایشان آورد. حضرت فرمود: آیا خورش هم داری؟ عرض کرد: خیر ای رسول خدا! فقط سرکه دارم. فرمود: سرکه بهترین خورش است، خانه‌ای که در آن سرکه هست به فقر درنیفتد - . فروع الکافی ۲: ۱۷۲ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله ما افتقر (۴) فی بعض النسخ بتقدم القاف علی الفاء و فی بعضها بالعکس و الأول أظهر قال الجزری فیه ما أقفر بیت فیه خل

أی مـا خلاـ من الإـدام و مـا عـدم أهله الإدام و القفار الطعام بلا أدم و أقفر الرجل إذا أكل الخبز وحـده من القفر و القفار و هی الأرض الخاليه التی لا ماء بها.

**[ترجمه]در بعضـی نسـخه‌هـای قـديمی «ما افتقر» به تقـدّم قاف بر فاء آمـده و در بعضـی ديگر بر عكس كه البته اولی رساتر است. جزری می‌گويـد: «مـا أقفر بيت فيه خـلّ» يعنی خانه‌ای كه سركه در آن هست از خورش خالی نباشـد و اهالی‌اش از آن بی‌بهره نباشـند؛ «قفـار» طعـام بـدون خورش است، «أقفر الرجـل» يعنی آن مرد فقـط نان خالی خورد، از «قفر» و «قفار» آمـده به معنای زمين باير بدون آب.

**[ترجمه]

«۷۱»

كا، الكافی عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ إِنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله أُتِيَ بِطَعَامٍ حَارٍّ جِدّاً فَقَالَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْعِمَنَا النَّارَ أَقِرُّوهُ حَتَّى يَبْرُدَ وَ يُمْكِنَ فَإِنَّهُ طَعَامٌ مَمْحُوقُ (۵) الْبَرَكَهِ وَ لِلشَّيْطَانِ فِيهِ نَصِيبٌ (۶).

**[ترجمه]الكافی: امام جعفر صادق علیه السـلام فرمود: برای رسول خدا صلی الله علیه و آله غذايی بسيار داغ آوردند. فرمود: خداوند آتش را غذای ما نگردانَد، آن را بگذاريد تا سـرد و قابل خوردن شود چراكه در اين غذا بركتی نيست و شـيطان را در آن نصيبی هست - . فروع الكافی ۲: ۱۷۰ ، ۱۷۱ - .

**[ترجمه]

«۷۲»

كا، الكافی عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْقَاسَانِيِّ عَنْ أَبِی أَيُّوبَ الْمَدِينِيِّ عَنْ سُلَيْمَانَ الْجَعْفَرِيِّ عَنِ الرِّضَا علیه السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كَانَ يُعْجِبُهُ النَّظَرُ إِلَى الْأُتْرُجِّ الْأَخْضَرِ وَ التُّفَّاحِ الْأَحْمَرِ (۷).

۱- فروع الكافی ۱: ۳۴۱.
۲- فروع الكافی ۲: ۱۷۲.
۳- فروع الكافی ۲: ۱۷۲.
۴- فی المصدر: ما أقفر.
۵- محق اللّه الشی ء: نقصه و ذهب ببركته.
۶- فروع الكافی ۲: ۱۷۰ و ۱۷۱.
۷- فروع الكافی ۲: ۱۸۱.

**[ترجمه]الکافی: امام رضا علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله از نگریستن به ترنج سبز و سیب سرخ خشنود می‌شد - . فروع الکافی ۲: ۱۸۱ - .

ص: ۲۶۷

**[ترجمه]

«۷۳»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ یَأْکُلُ الرُّطَبَ بِالْخِرْبِزِ (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله رطب را با خربزه می‌خورد - . فروع الکافی ۲: ۱۸۱ - .

**[ترجمه]

«۷۴»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ النَّوْفَلِیِّ عَنِ السَّکُونِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَأْکُلُ الْبِطِّیخَ بِالتَّمْرِ (۲).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله هندوانه را با خرما می‌خورد - . فروع الکافی ۲: ۱۸۱ - .

**[ترجمه]

«۷۵»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِیِّ عَنِ ابْنِ الْقَدَّاحِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یُعْجِبُهُ الرُّطَبُ بِالْخِرْبِزِ (۳).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله رطب و خربزه را دوست داشت - . فروع الکافی ۲: ۱۸۱ - .

**[ترجمه]

«۷۶»

کا، الکافی الْعِدَّةُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ عُبَیْدِ اللَّهِ الدِّهْقَانِ عَنْ دُرُسْتَ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ عَبْدِ الْحَمِیدِ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الْأَوَّلِ علیه السلام قَالَ: أَکَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْبِطِّیخَ بِالسُّکَّرِ وَ أَکَلَ صلی الله علیه و آله الْبِطِّیخَ بِالرُّطَبِ (۴).

**[ترجمه]الکافی: امام کاظم علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله هندوانه را با شکر خورد و نیز هندوانه را با رطب خورد - . فروع الکافی ۲: ۱۸۱ - .

**[ترجمه]

«۷۷»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ النَّوْفَلِیِّ عَنِ السَّکُونِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام کَانَ یُعْجِبُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنَ الْبُقُولِ الْحَوْکُ (۵).

**[ترجمه]الکافی: امیرمومنان علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله از سبزیجات خرفه را دوست داشت - . فروع الکافی ۲: ۱۸۲ - .

**[ترجمه]

بیان

قال الفیروزآبادی الحوک الباذروج و البقله الحمقاء.

**[ترجمه]فیروزآبادی می گوید: «حوک» باذروج است و کاسنی .

**[ترجمه]

«۷۸»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ سَهْلٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِیِّ عَنِ ابْنِ الْقَدَّاحِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا شَرِبَ الْمَاءَ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی سَقَانَا عَذْباً زُلَالًا وَ لَمْ یَسْقِنَا مِلْحاً أُجَاجاً وَ لَمْ یُؤَاخِذْنَا بِذُنُوبِنَا (۶).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی آب می‌نوشید می‌فرمود: ستایش از آنِ خداوندی است که به ما آبی زلال و گوارا و نه آبی شور و ناگوار نوشانید و ما را به خاطر گناهانمان بازخواست نکرد - . فروع الکافی ۲: ۱۸۶ - .

**[ترجمه]

«۷۹»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ إِبْرَاهِیمَ الْکَرْخِیِّ عَنْ طَلْحَهَ بْنِ زَیْدٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَشْرَبُ فِی الْأَقْدَاحِ الشَّامِیَّهِ یُجَاءُ بِهَا مِنَ الشَّامِ وَ تُهْدَی لَهُ صلی الله علیه و آله (۷).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله در قدح‌های شامی که از شام می... آوردند و به ایشان هدیه می‌کردند آب می‌نوشید - . فروع الکافی ۲: ۱۸۷ - .

**[ترجمه]

«۸۰»

کا، الکافی بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یُعْجِبُهُ أَنْ یَشْرَبَ فِی الْقَدَحِ الشَّامِیِّ وَ کَانَ یَقُولُ هَذَا أَنْظَفُ آنِیَتِکُمْ (۸).

۱- فروع الکافی ۲: ۱۸۱.

۲- فروع الکافی ۲: ۱۸۱.

۳- فروع الکافی ۲: ۱۸۱.

۴- فروع الکافی ۲: ۱۸۱.

۵- فروع الکافی ۲: ۱۸۲.

۶- فروع الکافی ۲: ۱۸۶.

۷- فروع الکافی ۲: ۱۸۷.

۸- فروع الکافی ۲: ۱۸۷.

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله دوست می‌داشت از قدح شامی بنوشد و می‌فرمود این پاکیزه‌ترین ظرف شماست - . فروع الکافی ۲: ۱۸۷ - .

ص: ۲۶۸

**[ترجمه]

«۸۱»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ عَنْبَسَةَ بْنِ مُصْعَبٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ یَقُولُ أُتِیَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله بِشَیْ ءٍ فَقَسَمَهُ فَلَمْ یَسَعْ أَهْلَ الصُّفَّهِ جَمِیعاً فَخَصَّ بِهِ أُنَاساً مِنْهُمْ فَخَافَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ یَکُونَ قَدْ دَخَلَ قُلُوبَ الْآخَرِینَ شَیْ ءٌ فَخَرَجَ إِلَیْهِمْ فَقَالَ مَعْذِرَهً إِلَی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِلَیْکُمْ یَا أَهْلَ الصُّفَّهِ إِنَّا أُوتِینَا بِشَیْ ءٍ فَأَرَدْنَا أَنْ نَقْسِمَهُ بَیْنَکُمْ فَلَمْ یَسَعْکُمْ فَخَصَصْتُ بِهِ أُنَاساً مِنْکُمْ خَشِینَا جَزَعَهُمْ وَ هَلَعَهُمْ (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: چیزی به دست پیامبر صلی الله علیه و آله رسید و ایشان آن را تقسیم کرد اما به همه اهل صُفّه نرسید و حضرت آن را به بعضی از آنان داد. رسول خدا صلی الله علیه و آله ترسید چیزی در دل دیگران بمانَد و سوی آنان رفت و فرمود: ای اهل صفّه! از خدا و شما معذرت می‌خواهم، چیزی به دست ما رسید و خواستیم آن را میان شما قسمت کنیم اما به همه شما نرسید، من آن را به برخی از شما دادم که از بی‌تابی و بی‌قراری‌شان می‌ترسیدیم - . فروع الکافی ۱: ۱۵۵ - .

**[ترجمه]

«۸۲»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ أَیْمَنَ بْنِ مُحْرِزٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَا صَافَحَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَجُلًا قَطُّ فَنَزَعَ یَدَهُ حَتَّی یَکُونَ هُوَ الَّذِی یَنْزِعُ (۲) یَدَهُ مِنْهُ (۳).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله با هر کس دست می‌داد هرگز دست خود را بیرون نمی‌کشید تا آن کس خود دستش را بکشد - . الأصول ۲: ۱۷۲ - .

**[ترجمه]

«۸۳»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِیِّ عَنِ ابْنِ الْقَدَّاحِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَقِیَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله حُذَیْفَهَ فَمَدَّ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَدَهُ فَکَفَّ حُذَیْفَهُ یَدَهُ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَا حُذَیْفَهُ بَسَطْتُ یَدِی

إِلَيْکَ فَکَفَفْتَ یَدَکَ عَنِّی فَقَالَ حُذَیْفَهُ یَا رَسُولَ اللَّهِ بِیَدِکَ الرَّغْبَهُ وَ لَکِنِّی کُنْتُ جُنُباً فَلَمْ أَحِبَّ أَنْ تَمَسَّ یَدِی یَدَکَ وَ أَنَا جُنُبٌ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَ مَا تَعْلَمُ أَنَّ الْمُسْلِمِینَ إِذَا الْتَقَیَا فَتَصَافَحَا تَحَاتَّتْ (۴) ذُنُوبُهُمَا کَمَا یَتَحَاتُّ وَرَقُ الشَّجَرِ (۵).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله با حُذَیفه روبرو شد. حضرت دست خود را دراز کرد اما حذیفه دستش را جلو نیاورد. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: ای حذیفه! من دستم را به سویت دراز می کنم و تو دستت را از من بازمی‌داری؟! عرض کرد: ای رسول خدا! مشتاق دست شما هستم اما جُنُب بودم و دوست نداشتم در این حالت دستم دست شما را لمس کند. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: مگر نمی‌دانی وقتی مسلمانان با هم روبرو می‌شوند و دست می‌دهند گناهانشان همچون ریزش برگ درخت می‌ریزند؟! - . الأصول ۲: ۱۸۳ -

**[ترجمه]

«۸۴»

کا، الکافی عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ أَیْمَنَ بْنِ مُحْرِزٍ عَنْ زَیْدٍ الشَّحَّامِ (۶) عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ: مَا مَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ

ص: ۲۶۹

۱- فروع الکافی ۱: ۱۵۵. و الهلع: الجزع و الضجر عند المصائب. الحرص و الشح علی المال.

۲- هو النازع خ ل.

۳- الأصول ۲: ۱۷۲.

۴- تحات الورق من الشجر: تناثر.

۵- الأصول ۲: ۱۸۳.

۶- فی المصدر: عن أبی أسامه عن زید، و هو مصحف و لفظه (عن) زیاده من الطابع، لان أبا أسامه کنیه زید الشحام.

صلی الله علیه و آله سائلا قط ، إن کان عنده أعطی ، وإلا قال : یأتی الله به(۱)

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله هیچگاه نیازمندی را رد نکرد،

ص: ۲۶۹

اگر داشت به او می‌داد و اگر نداشت می‌فرمود خداوند خواسته‌ات را برآورد - . فروع الکافی ۱: ۱۶۶ - .

**[ترجمه]

«۸۵»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ أَبِی أَیُّوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَوَّلَ مَا بُعِثَ یَصُومُ (۲) حَتَّی یُقَالَ مَا یُفْطِرُ وَ یُفْطِرُ حَتَّی یُقَالَ مَا یَصُومُ ثُمَّ تَرَکَ ذَلِکَ وَ صَامَ یَوْماً وَ أَفْطَرَ یَوْماً وَ هُوَ صَوْمُ دَاوُدَ علیه السلام ثُمَّ تَرَکَ ذَلِکَ وَ صَامَ الثَّلَاثَةَ الْأَیَّامِ الْغُرِّ ثُمَّ تَرَکَ ذَلِکَ وَ فَرَّقَهَا فِی کُلِّ عَشَرَةٍ (۳) یَوْمَا خَمِیسَیْنِ بَیْنَهُمَا أَرْبِعَاءُ فَقُبِضَ عَلَیْهِ وَ آلِهِ السَّلَامُ وَ هُوَ یَعْمَلُ ذَلِکَ (۴).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله در آغاز بعثتش آنقدر روزه می گرفت تا جایی که گفته می‌شد افطار نمی کند و آنقدر افطار می کرد تا جایی که می گفتند روزه نمی گیرد. سپس این کار را وانهاد و یک روز روزه گرفت و یک روز افطار کرد که این شیوه روزه حضرت داوود علیه السلام بوده است. سپس این کار را نیز وانهاد و سه روزِ میان ماه را روزه گرفت. سپس این کار را نیز وانهاد و این سه روز را در هر ده روز در دو پنجشنبه و میانشان در یک چهارشنبه پراکنده کرد. رسول خدا صلی الله علیه و آله در حالی که به همین شیوه عمل می کرد جان سپرد - . فروع الکافی ۱: ۱۸۷ - .

**[ترجمه]

بیان

الأیام الغر الأیام البیض فی وسط الشهر.

**[ترجمه]«الأیّام الغرّ»: روزهای سفید در میان ماه است.

**[ترجمه]

«۸۶»

کا، الکافی الْعِدَّةُ عَنْ سَهْلٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ جَمِیلِ بْنِ صَالِحٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام

يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَصُومُ حَتَّى يُقَالَ لَا يُفْطِرُ ثُمَّ صَامَ يَوْماً وَ أَفْطَرَ يَوْماً ثُمَّ صَامَ الْإِثْنَيْنِ وَ الْخَمِيسَ ثُمَّ آلَ (۵) مِنْ ذَلِكَ إِلَى صِيَامِ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الشَّهْرِ الْخَمِيسِ فِي أَوَّلِ الشَّهْرِ وَ أَرْبِعَاءَ فِي وَسَطِ الشَّهْرِ وَ خَمِيسٍ فِي آخِرِ الشَّهْرِ وَ كَانَ يَقُولُ ذَلِكَ صَوْمُ الدَّهْرِ وَ قَدْ كَانَ أَبِي يَقُولُ مَا مِنْ أَحَدٍ أَبْغَضَ إِلَيَّ مِنْ رَجُلٍ يُقَالُ لَهُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَفْعَلُ كَذَا وَ كَذَا فَيَقُولُ لَا يُعَذِّبُنِي اللَّهُ عَلَى أَنْ أَجْتَهِدَ فِي الصَّلَاةِ كَأَنَّهُ يَرَى أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله تَرَكَ شَيْئاً مِنَ الْفَضْلِ عَجْزاً عَنْهُ (۶).

**[ترجمه]الكافى: امام جعفر صادق عليه السلام فرمود: رسول خدا صلى الله عليه و آله آنقدر روزه مى‌گرفت كه مى‌گفتند افطار نمى‌كند. سپس يک روز روزه گرفت و يک روز افطار كرد. سپس دوشنبه و پنجشنبه را روزه گرفت. سپس از اين شيوه برگشت و سه روز در ماه را روزه گرفت: پنجشنبه اول ماه و چهارشنبه ميان ماه و پنجشنبه آخر ماه را. امام عليه السلام فرمود: اين روزه گرفتن روزه يک روزگار است. پدرم عليه السلام مى‌فرمود: هيچكس نزد من مبغوض‌تر از كسى نيست كه به او بگويند رسول خدا صلى الله عليه و آله چنين و چنان مى‌كرده و او بگويد: خداوند مرا به خاطر كوشش در نماز عذاب نمى‌كند؛ انگار مى‌پندارد رسول خدا از روى ناتوانى برخى فضايل را وانهاده است - . فروع الكافى ۱: ۱۸۷ و ۱۸۸ - .

**[ترجمه]

«۸۷»

كا، الكافى عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ حَفْصِ بْنِ الْبَخْتَرِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: كُنَّ نِسَاءُ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله إِذَا كَانَ عَلَيْهِنَّ صِيَامٌ أَخَّرْنَ ذَلِكَ إِلَى شَعْبَانَ كَرَاهَةَ أَنْ يَمْنَعْنَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَإِذَا كَانَ شَعْبَانُ صُمْنَ وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَقُولُ

ص: ۲۷۰

۱- فروع الكافى ۱ : ۱۶۶.

۲- كان يصوم خ ل.

۳- عشره أيّام خ ل.

۴- الفروع ۱: ۱۸۷.

۵- أى رجع.

۶- فروع الكافى ۱: ۱۸۷ و ۱۸۸.

شَعْبَانُ شَهْرِی (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: زنان پیامبر صلی الله علیه و آله وقتی روزه‌ای به عهده‌شان بود آن را به شعبان عقب می‌انداختند تا مبادا از رسول خدا دریغ کنند. آنان وقتی شعبان می‌رسید روزه می گرفتند و رسول خدا می‌فرمود:

ص: ۲۷۰

شعبان ماه من است - . فروع الکافی ۱: ۱۸۸ - .

**[ترجمه]

«۸۸»

کا، الکافی أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ صُبَیْحٍ عَنْ عَنْبَسَهَ الْعَابِدِ قَالَ: قُبِضَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله عَلَی صَوْمِ شَعْبَانَ وَ رَمَضَانَ وَ ثَلَاثَهِ أَیَّامٍ فِی کُلِّ شَهْرٍ أَوَّلِ خَمِیسٍ وَ أَوْسَطِ أَرْبِعَاءَ وَ آخِرِ خَمِیسٍ (۲).

**[ترجمه]الکافی: از عَنبسه عابد روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله در حالی درگذشت که هم شعبان را روزه می گرفت و هم رمضان را و هم سه روز از هر ماه را: پنجشنبه اولی و چهارشنبه وسطی و پنجشنبه آخری - . فروع الکافی ۱: ۱۸۸ - .

**[ترجمه]

«۸۹»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْیَمَامَهِ کَانَ مَعَ أَبِی الْحَسَنِ أَیَّامَ حُبِسَ بِبَغْدَادَ قَالَ قَالَ أَبُو الْحَسَنِ علیه السلام إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ لِنَبِیِّهِ صلی الله علیه و آله وَ ثِیَابَکَ فَطَهِّرْ وَ کَانَتْ ثِیَابُهُ طَاهِرَهً وَ إِنَّمَا أَمَرَهُ بِالتَّشْمِیرِ (۳).

**[ترجمه]الکافی: امام کاظم علیه السلام فرمود: خداوند عزّوجل به پیامبرش صلی الله علیه و آله فرمود: «وَ ثِیَابَکَ فَطَهِّرْ» - . مدثر / ۱ - ۷ - {و لباس خویشتن را پاک کن} حال آن‌که لباس پیامبر صلی الله علیه و آله پاک بود، خداوند برای آماده شدن این فرمان را به حضرت داد - . فروع الکافی ۲: ۲۰۷ - .

**[ترجمه]

«۹۰»

کا، الکافی عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ النَّضْرِ عَنْ مُوسَی بْنِ بَکْرٍ عَنْ عَجْلَانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ

رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ لَا یَسْأَلُهُ أَحَدٌ مِنَ الدُّنْیَا شَیْئاً إِلَّا أَعْطَاهُ فَأَرْسَلَتْ إِلَیْهِ امْرَأَةٌ ابْناً لَهَا فَقَالَتِ انْطَلِقْ إِلَیْهِ فَاسْأَلْهُ فَإِنْ قَالَ لَکَ لَیْسَ عِنْدَنَا شَیْ ءٌ فَقُلْ أَعْطِنِی قَمِیصَکَ قَالَ فَأَخَذَ قَمِیصَهُ فَرَمَی بِهِ إِلَیْهِ.

وَ فِی نُسْخَةٍ أُخْرَی وَ أَعْطَاهُ فَأَدَّبَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ (۴) عَلَی الْقَصْدِ فَقَالَ وَ لا تَجْعَلْ یَدَکَ مَغْلُولَةً إِلی عُنُقِکَ وَ لا تَبْسُطْها کُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً (۵)

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: هرکس چیزی از مال دنیا را از رسول خدا صلی الله علیه و آله درخواست می کرد حضرت آن را به او می‌داد. باری زنی پسرش را سوی پیامبر صلی الله علیه و آله راهی کرد و به او گفت: نزد حضرت برو و از او چیزی بخواه، اگر گفت چیزی نداریم بگو پیراهنت را به من بده. پیامبر صلی الله علیه و آله پیراهنش را درآورد و آن را به آن پسر داد.

و در نسخه دیگری آمده: پیامبر صلی الله علیه و آله آن را به او داد و خداوند عزّوجل حضرت را ادب کرد و فرمود: «وَ لا تَجْعَلْ یَدَکَ مَغْلُولَةً إِلی عُنُقِکَ وَ لا تَبْسُطْها کُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً» - . اسراء / ۲۹ - {و دستت را به گردنت زنجیر مکن و بسیار [هم] گشاده دستی منما تا ملامت شده و حسرت زده بر جای مانی} - . فروع الکافی ۱: ۱۷۸ - .

**[ترجمه]

«۹۱»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ سُلَیْمَانَ الْفَزَارِیِ (۶) عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَکْتَحِلُ بِالْإِثْمِدِ إِذَا أَوَی إِلَی فِرَاشِهِ وَتْراً وَتْراً (۷).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی به بستر خواب می‌رفت با سنگ سرمه بر هر چشم یکبار سرمه می کشید - . فروع الکافی ۲: ۲۱۷ - .

**[ترجمه]

«۹۲»

کا، الکافی الْعِدَّةُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْأَشْعَرِیِّ عَنِ ابْنِ الْقَدَّاحِ عَنْ

۱- فروع الکافی ۱: ۱۸۸.

۲- فروع الکافی ۱: ۱۸۸.

۳- فروع الکافی ۲: ۲۰۷.

۴- تبارک و تعالی خ ل.

۵- فروع الکافی ۱: ۱۷۸، و للحدیث صدر ترکه المصنّف.

۶- فی المصدر: سلیم الفزاری.

۷- فروع الکافی ۲: ۲۱۷.

أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا زَالَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام یُوصِینِی بِالسِّوَاکِ حَتَّی خَشِیتُ أَنْ أَدْرَدَ وَ أَحْفِیَ (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود:

ص: ۲۷۱

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: جبرئیل پیوسته مرا به مسواک زدن توصیه می‌کرد، آن‌چنان که دیگر می‌ترسیدم دندان... هایم از جا درآیند - . فروع الکافی ۲: ۲۱۸ - .

**[ترجمه]

«۹۳»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ مُوسَی بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ زُرَارَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ کَانَ یَکْتَحِلُ قَبْلَ أَنْ یَنَامَ أَرْبَعاً فِی الْیُمْنَی وَ ثَلَاثاً فِی الْیُسْرَی (۲).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله پیش از آن‌که بخوابد چهار مرتبه در چشم راستش سرمه می‌کشید و سه مرتبه در چشم چپش - . فروع الکافی ۲: ۲۱۸ - .

**[ترجمه]

توضیح

لعل المعنی أنه صلی الله علیه و آله قد کان یفعل کذلک لئلا ینافی الخبر السابق و یحتمل أن یکون المراد بالسابق کونهما معا وترا فیکون التکریر للتأکید أو اللیالی لکنه بعید و یمکن حمل السابق علی التقیه لکونه أوفق بأخبار المخالفین إذ أکثرهم رووا أنه صلی الله علیه و آله کان یکتحل فی کل عین ثلاثا.

**[ترجمه]شاید معنای این خبر چنین باشد که حضرت گاه چنین می‌کرده، تا این‌گونه این خبر با خبر قبلی منافات نداشته باشد؛ این احتمال هم هست که منظور خبر قبلی از «وتر» یکی بودن هر دو باشد و تکرار برای تاکید یا شب‌ها باشد که البته بعید است، نیز ممکن است خبر قبلی را از باب تقیه باشد تا با اخبار مخالفان سازگارتر باشد زیرا بیشتر آنان روایت کرده‌اند که حضرت در هر چشم سه بار سرمه می‌زده است.

**[ترجمه]

«۹۴»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ أَبِی الْعَلَاءِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَرَّ فِی بَعْضِ طُرُقِ الْمَدِینَهِ وَ سَوْدَاءُ تَلْقُطُ السِّرْقِینَ فَقِیلَ لَهَا تَنَحَّی عَنْ طَرِیقِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَتْ إِنَّ الطَّرِیقَ لَمَعْرَضٌ (۳) فَهَمَّ بِهَا بَعْضُ الْقَوْمِ أَنْ یَتَنَاوَلَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله دَعُوهَا فَإِنَّهَا جَبَّارَهٌ (۴).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله از یکی از کوچه‌های مدینه می‌گذشت. زن سیاهی داشت سرگین جمع می‌کرد. به او گفتند: از سر راه رسول خدا صلی الله علیه و آله کنار برو. گفت راه باز است. یکی از میان آن قوم خواست او را دور کند اما رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: رهایش کنید او متکبر است - . اصول الکافی ۲: ۳۰۹ - .

**[ترجمه]

«۹۵»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سِنَانٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ شَجَرَهَ عَنْ عَمِّهِ بَشِیرٍ (۵) عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام مِثْلَهُ (۶).

**[ترجمه]در کتاب حسین بن سعید و نوادر نیز همانند این خبر از امام جعفر صادق روایت شده است.

**[ترجمه]

«۹۶»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ النَّوْفَلِیِّ عَنِ السَّکُونِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِذَا خَرَجَ فِی الصَّیْفِ مِنَ الْبَیْتِ خَرَجَ یَوْمَ الْخَمِیسِ وَ إِذَا أَرَادَ أَنْ یَدْخُلَ فِی الشِّتَاءِ مِنَ الْبَرْدِ دَخَلَ یَوْمَ الْجُمُعَهِ وَ رُوِیَ أَیْضاً کَانَ دُخُولُهُ وَ خُرُوجُهُ لَیْلَهَ الْجُمُعَهِ (۷).

۱- فروع الکافی ۲: ۲۱۸.

۲- فروع الکافی ۲: ۲۱۸.

۳- أی عریض و واسع.

۴- أصول الکافی ۲: ۳۰۹.

۵- أی بشیر النبال.

۶- المؤمن للحسین بن سعید: مخطوط.

۷- فروع الکافی ۲: ۲۲۸.

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله وقتی می‌خواست در تابستان از خانه بیرون بیاید روز پنج شنبه بیرون می‌آمد و وقتی می‌خواست از سرمای زمستان وارد خانه شود روز جمعه وارد می‌شد. نیز روایت شده که ورود و خروج ایشان هر دو در شب جمعه بوده است - . فروع الکافی ۲: ۲۲۸ - .

**[ترجمه]

«۹۷»

کا، الکافی أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ عَبْدَلِ بْنِ مَالِکٍ (۱) عَنْ هَارُونَ بْنِ الْجَهْمِ عَنِ الْکَاهِلِیِّ عَنْ مُعَاذٍ بَیَّاعِ الْأَکْسِیَةِ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَحْلُبُ عَنْزَ أَهْلِهِ (۲).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله بز خانواده‌اش را خود می‌دوشید - . فروع الکافی ۱: ۳۵۲ - .

**[ترجمه]

«۹۸»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَمَّنْ ذَکَرَهُ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ الْعَبَّاسِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ یَحْیَی عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْکَانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا أَفْطَرَ بَدَأَ بِحَلْوَاءَ یُفْطِرُ عَلَیْهَا فَإِنْ لَمْ یَجِدْ فَسُکَّرَةٍ أَوْ تَمَرَاتٍ فَإِذَا أَعْوَزَ ذَلِکَ کُلُّهُ فَمَاءٍ فَاتِرٍ (۳).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی می‌خواست افطار کند با شیرینی آغاز می‌کرد، اگر شیرینی نمی‌یافت با شکر یا چند خرما و اگر هیچ کدام از این‌ها نبود با آب ولرم - . فروع الکافی ۱: ۲۰۵ - .

**[ترجمه]

«۹۹»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مِهْزَمٍ عَنْ طَلْحَةَ بْنِ زَیْدٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُفْطِرُ عَلَی التَّمْرِ فِی زَمَنِ التَّمْرِ وَ عَلَی الرُّطَبِ فِی زَمَنِ الرُّطَبِ (۴).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله در فصل خرما با خرما و در فصل رطب

با رطب افطار می کرد - . فروع الکافی ۱: ۲۰۵ - .

**[ترجمه]

«۱۰۰»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأَشْعَرِیِّ عَنِ ابْنِ الْقَدَّاحِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَوَّلُ مَا یُفْطِرُ عَلَیْهِ فِی زَمَنِ الرُّطَبِ الرُّطَبُ وَ فِی زَمَنِ التَّمْرِ التَّمْرُ (۵).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: نخستین چیزی که رسول خدا صلی الله علیه و آله با آن افطار می کرد در فصل رطب رطب بود و در فصل خرما خرما - . فروع الکافی ۱: ۲۰۵ - .

**[ترجمه]

«۱۰۱»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِیسَی عَنْ سَمَاعَهَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا دَخَلَ الْعَشْرُ الْأَوَاخِرُ شَدَّ الْمِئْزَرَ وَ اجْتَنَبَ النِّسَاءَ وَ أَحْیَا اللَّیْلَ وَ تَفَرَّغَ لِلْعِبَادَهِ (۶).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی به ده شب آخر ماه[رمضان] می رسید کمربند خود را سفت می کرد و از زنان دوری می کرد و شب را بیدار می ماند و برای عبادت خلوت می کرد - . فروع الکافی ۱: ۲۰۵ - .

**[ترجمه]

«۱۰۲»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ حَمَّادٍ (۷) عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا کَانَ الْعَشْرُ الْأَوَاخِرُ اعْتَکَفَ فِی الْمَسْجِدِ وَ ضُرِبَتْ لَهُ قُبَّهٌ مِنْ

۱- فی نسخه من المصدر: عبید بن مالک، و فی تنقیح المقال و جامع الرواه: عبد اللّه بن مالک.

۲- فروع الکافی ۱: ۳۵۲.

۳- فروع الکافی ۱: ۲۰۵.

۴- فروع الکافی ۱: ۲۰۵.

۵- فروع الكافى ۱: ۲۰۵.

۶- فروع الكافى ۱: ۲۰۵.

۷- عن الحلبىّ خ ل. أقول: الموجود فى المصدر المطبوع قديما: حماد، عن أبى عبد اللّه عليه السلام و فى مرآه العقول و الكافى المطبوع جديدا: حماد عن الحلبىّ، عن أبى عبد اللّه عليه السلام، و هو الصحيح.

شَعْرٍ وَ شَمَّرَ الْمِئْزَرَ وَ طَوَى فِرَاشَهُ فَقَالَ بَعْضُهُمْ وَ اعْتَزَلَ النِّسَاءَ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَمَّا اعْتِزَالُ النِّسَاءِ فَلَا (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی ده شب آخر ماه[رمضان] می رسید در مسجد معتکف می‌شد و قبّه‌ای

ص: ۲۷۳

پشمی برای ایشان می‌زدند و ایشان کمربندش را محکم می‌کرد و بستر خود را جمع می‌کرد. کسی عرض کرد: از زنان نیز دوری می‌کرد. امام جعفر علیه السلام فرمود: دوری جستن از زنان را نه - . فروع الکافی ۱: ۲۱۲ - .

**[ترجمه]

بیان

طی الفراش کنایه عن اجتناب النساء أو النوم و الأول أظهر و الاعتزال المنفی الاعتزال بالکلیه.

**[ترجمه]«جمع کردن بستر» کنایه از دوری از زن و یا خواب است که اولی رساتر است؛ نفی دوری کردن در این خبر در واقع نفی دوری کردن کلّی است.

**[ترجمه]

«۱۰۳»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ الْحَلَبِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَتْ بَدْرٌ فِی شَهْرِ رَمَضَانَ فَلَمْ یَعْتَکِفْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَلَمَّا أَنْ کَانَ مِنْ قَابِلٍ اعْتَکَفَ عِشْرِینَ عَشْراً لِعَامِهِ وَ عَشْراً قَضَاءً لِمَا فَاتَهُ (۲).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: جنگ بدر در ماه رمضان درگرفت و رسول خدا صلی الله علیه و آله اعتکاف نکرد. سال بعد حضرت بیست روز اعتکاف کرد: ده روز برای همان سال و ده روز برای قضای سال گذشته - . فروع الکافی ۱: ۲۱۲ - .

**[ترجمه]

«۱۰۴»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحُصَیْنِ عَنْ أَبِی الْعَبَّاسِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: اعْتَکَفَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی شَهْرِ رَمَضَانَ فِی الْعَشْرِ الْأُوَلِ ثُمَّ اعْتَکَفَ فِی الثَّانِیَهِ فِی الْعَشْرِ الْوُسْطَی ثُمَّ اعْتَکَفَ فِی الثَّالِثَهِ فِی الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ ثُمَّ لَمْ یَزَلْ یَعْتَکِفُ فِی الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ (۳).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله ماه رمضان در دهه اول اعتکاف کرد، در رمضان بعدی در دهه میانی اعتکاف کرد و در رمضان سوم در دهه آخر اعتکاف کرد، از آن پس همواره در دهه آخر اعتکاف کرد - . فروع الکافی ۱: ۲۱۲ - .

**[ترجمه]

«۱۰۵»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ أَبِی الْفَرَجِ قَالَ: سَأَلَ أَبَانٌ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَ کَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله طَوَافٌ یُعْرَفُ بِهِ فَقَالَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَطُوفُ بِاللَّیْلِ وَ النَّهَارِ عَشَرَهَ أَسَابِیعَ ثَلَاثَهً أَوَّلَ اللَّیْلِ وَ ثَلَاثَهً آخِرَ اللَّیْلِ وَ اثْنَیْنِ إِذَا أَصْبَحَ وَ اثْنَیْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ وَ کَانَ فِیمَا بَیْنَ ذَلِکَ رَاحَتُهُ (۴).

**[ترجمه]الکافی: از ابی فرج روایت شده که وی گفت: أبان از امام جعفر صادق علیه السلام پرسید: آیا رسول خدا صلی الله علیه و آله طوافی داشته که به آن مشهور باشد؟ امام علیه السلام فرمود: حضرت شبانه روز ده مرتبه و در هر مرتبه هفت دور طواف می‌کرد: سه مرتبه اول شب، سه مرتبه آخر شب، دو مرتبه صبحگاه، دو مرتبه بعد از ظهر؛ میان این‌ها را استراحت می‌... کرد - . فروع الکافی ۱: ۲۸۳ - .

**[ترجمه]

«۱۰۶»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَذْبَحُ یَوْمَ الْأَضْحَی کَبْشَیْنِ أَحَدَهُمَا عَنْ نَفْسِهِ وَ الْآخَرَ عَمَّنْ لَمْ یَجِدْ مِنْ أُمَّتِهِ (۵).

**[ترجمه]الکافی: از عبدالله بن سنان روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله روز عید قربان دو قوچ قربانی می‌کرد: یکی از جانب خود و یکی از جانب هر کس از میان امتش که توانش را نداشت - . فروع الکافی ۱: ۳۰۱ - .

**[ترجمه]

«۱۰۷»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ مَرَّارٍ عَنْ یُونُسَ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَا بَأْسَ بِالرَّجُلِ یَمُرُّ عَلَی الثَّمَرَهِ وَ یَأْکُلُ مِنْهَا وَ لَا یُفْسِدُ وَ قَدْ نَهَی

۱- فروع الكافى ۱: ۲۱۲.

۲- فروع الكافى ۱: ۲۱۲.

۳- فروع الكافى ۱: ۲۱۲.

۴- فروع الكافى ۱: ۲۸۳.

۵- فروع الكافى ۱: ۳۰۱.

رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ تُبْنَی الْحِیطَانُ بِالْمَدِینَهِ لِمَکَانِ الْمَارَّهِ (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: ایرادی ندارد کسی از کنار میوه‌ای گذر کند و از آن بخورد بدون این‌که آن را تباه سازد؛

ص: ۲۷۴

رسول خدا صلی الله علیه و آله در مدینه از این‌که به‌خاطر گذر رهگذران بر باغ‌ها دیوار کشیده شود نهی می‌فرمود - . فروع الکافی ۱: ۱۶۱ - .

**[ترجمه]

«۱۰۸»

کا، الکافی عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنِ الْقَاسَانِیِّ عَمَّنْ حَدَّثَهُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْقَاسِمِ الْجَعْفَرِیِّ عَنْ أَبِیهِ قَالَ: کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِذَا بَلَغَتِ الثِّمَارُ أَمَرَ بِالْحِیطَانِ فَثُلِمَتْ (۲).

**[ترجمه]الکافی: عبدالله بن قاسم جعفری از پدرش روایت کرده: وقتی میوه‌ها می‌رسید پیامبر صلی الله علیه و آله دستور می‌داد و دیوار باغ‌ها خراب می‌شد - . فروع الکافی ۱: ۱۶۱ - .

**[ترجمه]

«۱۰۹»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ الْقَدَّاحِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یُعْجِبُهُ الدُّبَّاءُ وَ یَلْتَقِطُهُ مِنَ الصَّحْفَهِ (۳).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله کدوی خشک را دوست داشت و آن را از روی بشقاب برمی‌چید - . فروع الکافی ۲: ۱۸۳ - .

**[ترجمه]

«۱۱۰»

محص، التمحیص عَنْ أَبِی سَعِیدٍ الْخُدْرِیِ أَنَّهُ وَضَعَ یَدَهُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلَیْهِ حُمَّی فَوَجَدَهَا مِنْ فَوْقِ اللِّحَافِ فَقَالَ مَا أَشَدَّهَا عَلَیْکَ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ إِنَّا کَذَلِکَ یَشْتَدُّ عَلَیْنَا الْبَلَاءُ وَ یُضَعَّفُ لَنَا الْأَجْرُ (۴).

**[ترجمه]التمحیص: از ابی سعید خدری روایت شده که وی گفت: وی دستش را بر بدن رسول خدا صلی الله علیه و آله که تب داشت گذاشت و از روی لحاف متوجه تب حضرت شد. عرض کرد: ای رسول خدا! چه تب شدیدی دارید! فرمود: ما این‌گونه هستیم، بلاـ بر ما شدت می‌یابد و پاداش برایمان افزون می‌گردد - . التمحیص: نسخه خطی، این نسخه را در دست ندارم. - .

**[ترجمه]

«۱۱۱»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سَعِیدٍ عَنِ النَّضْرِ عَنْ یَحْیَی الْحَلَبِیِّ عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ وَهْبٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَاتَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلَیْهِ دَیْنٌ (۵).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله در حالی جان سپرد که مقروض بود - . فروع الکافی ۱: ۲۵۳ - .

**[ترجمه]

«۱۱۲»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنِ ابْنِ مِهْرَانَ عَنِ ابْنِ عَمِیرَهَ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَأْکُلُ الْهَدِیَّهَ وَ لَا یَأْکُلُ الصَّدَقَهَ (۶).

**[ترجمه]الکافی: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله از هدیه می‌خورد اما از صدقه نمی‌خورد - . فروع الکافی ۱: ۳۶۹ - .

**[ترجمه]

«۱۱۳»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ النَّوْفَلِیِّ عَنِ السَّکُونِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَوْ أُهْدِیَ إِلَیَّ کُرَاعٌ (۷) لَقَبِلْتُهُ (۸).

۱- فروع الکافی ۱: ۱۶۱.

۲- فروع الکافی ۱: ۱۶۱.

۳- فروع الكافى ۲: ۱۸۳.

۴- التمحيص: مخطوط، ليست نسخته موجوده عندى.

۵- فروع الكافى ۱: ۲۵۳.

۶- فروع الكافى ۱: ۳۶۹، و فى ذيله: و يقول تهادوا فان الهديه تسل السخائم، و تجلى ضغائن العداوه و الاحقاد.

۷- الكراع من البقر و الغنم: بمنزله الوظيف من الفرس، و هو مستدق الساق، و قيل:

۸- فروع الكافى ۱: ۳۶۹.

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: اگر به من پایچه‌ای از گوسفند و گاو هدیه شود آن را می‌پذیرم - . فروع الکافی ۱: ۳۶۹ - .

**[ترجمه]

«۱۱۴»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنِ النَّهْدِیِّ عَنْ مُوسَی بْنِ عُمَرَ بْنِ بَزِیعٍ عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ إِذَا أَخَذَ فِی طَرِیقٍ رَجَعَ فِی غَیْرِهِ (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام رضا علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی از راهی می‌رفت از راه دیگری برمی‌گشت - . فروع الکافی ۱: ۴۲۰ - .

**[ترجمه]

«۱۱۵»

یب، تهذیب الأحکام مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ مَعْرُوفٍ عَنِ ابْنِ الْمُغِیرَهِ عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ وَهْبٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ وَ ذَکَرَ صَلَاهَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ کَانَ یَأْتِی بِطَهُورٍ فیتحمر (۲) (فَیُخَمَّرُ) عِنْدَ رَأْسِهِ وَ یُوضَعُ سِوَاکُهُ تَحْتَ فِرَاشِهِ ثُمَّ یَنَامُ مَا شَاءَ اللَّهُ فَإِذَا اسْتَیْقَظَ جَلَسَ ثُمَّ قَلَّبَ بَصَرَهُ فِی السَّمَاءِ ثُمَّ تَلَا الْآیَاتِ مِنْ آلِ عِمْرَانَ إِنَّ فِی خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ (۳) الْآیَهَ ثُمَّ یَسْتَنُّ وَ یَتَطَهَّرُ ثُمَّ یَقُومُ إِلَی الْمَسْجِدِ فَیَرْکَعُ أَرْبَعَ رَکَعَاتٍ عَلَی قَدْرِ قِرَاءَتِهِ (۴) رُکُوعُهُ وَ سُجُودُهُ عَلَی قَدْرِ رُکُوعِهِ یَرْکَعُ حَتَّی یُقَالَ مَتَی یَرْفَعُ رَأْسَهُ وَ یَسْجُدُ حَتَّی یُقَالَ مَتَی یَرْفَعُ رَأْسَهُ ثُمَّ یَعُودُ إِلَی فِرَاشِهِ فَیَنَامُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ یَسْتَیْقِظُ فَیَجْلِسُ فَیَتْلُو الْآیَاتِ مِنْ آلِ عِمْرَانَ وَ یُقَلِّبُ بَصَرَهُ فِی السَّمَاءِ ثُمَّ یَسْتَنُّ وَ یَتَطَهَّرُ وَ یَقُومُ (۵) إِلَی الْمَسْجِدِ فَیُصَلِّی (۶) أَرْبَعَ رَکَعَاتٍ کَمَا رَکَعَ قَبْلَ ذَلِکَ ثُمَّ یَعُودُ إِلَی فِرَاشِهِ فَیَنَامُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ یَسْتَیْقِظُ فَیَجْلِسُ فَیَتْلُو الْآیَاتِ مِنْ آلِ عِمْرَانَ وَ یُقَلِّبُ بَصَرَهُ فِی السَّمَاءِ ثُمَّ یَسْتَنُّ وَ یَتَطَهَّرُ (۷) وَ یَقُومُ إِلَی الْمَسْجِدِ فَیُوتِرُ وَ یُصَلِّی الرَّکْعَتَیْنِ ثُمَّ یَخْرُجُ إِلَی الصَّلَاهِ (۸).

۱- فروع الکافی ۱: ۴۲۰، و الحدیث منقول معناه، و الأصل هکذا، قال: قلت للرضا علیه السلام: جعلت فداک إن الناس رووا أن رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله کان إذا أخذ فی طریق رجع فی غیره، فکذا کان یفعل؟ قال: فقال: نعم، و أنا أفعله کثیرا فافعله، ثمّ قال لی: اما انه أرزق لک انتهی، و ذکره أیضا فی کتاب الروضه: ۱۴۷ بهذه العباره أیضا.

۲- هکذا فی النسخه، و فی المصدر فیتخمر، و هو الصحیح، أی فیغطی.

۳- و اختلاف اللیل و النهار خ.

۴- فی المصدر: علی قدر قراءه رکوعه.

۵- ثم یقوم خ ل، و مثله فی المصدر.

۶- فیرکع خ ل. و مثله فی المصدر.

۷- ثم یتطهر خ ل و مثله فی المصدر.

۸- تهذیب الأحکام ۱: ۲۳۱.

**[ترجمه]تهذيب الأحكام: از معاويه بن وهب روايت شده كه وى گفت: شنيدم كه امام جعفر صادق عليه السلام از نماز پيامبر صلى الله عليه و آله ياد كرد و فرمود: پيامبر آب وضو مى‌آورد و بالاى سرش مى گذاشت و مى پوشانيد. مسواكش را زير بسترش مى گذاشت و و هر آن‌چه خدا مى‌خواست مى‌خوابيد. وقتى بيدار مى‌شد مى‌نشست و چشمانش را سوى آسمان مى‌چرخاند و آياتى از سوره آل عمران را تلاوت مى كرد: «إِنَّ فِي خَلْقِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ» - . آل عمران / ۱۹۰ -

{همانا در آفرينش آسمان‌ها و زمين} و ادامه آيه. سپس مسواك مى‌زد و طهارت مى كرد

و سوى مسجد راهى مى‌شد. چهار ركعت نماز به جا مى‌آورد كه ركوعش به اندازه قرائتش و سجودش به اندازه ركوعش بود. چنان به ركوع مى‌رفت كه مى گفتند پس كِى سر بر مى‌دارد؟! و چنان سجده مى كرد كه مى گفتند پس كِى سر بر مى‌دارد؟! سپس به بسترش بازمى گشت و هر آن‌چه خدا مى‌خواست مى‌خوابيد. سپس بيدار مى‌شد و مى‌نشست و آياتى از سوره آل عمران را تلاوت مى كرد و چشم به سوى آسمان مى‌چرخاند. سپس مسواك مى‌زد و طهارت مى كرد و سوى مسجد راهى مى‌شد و چهار ركعت نماز همانند نماز قبلى به جا مى‌آورد. سپس به بسترش بازمى گشت و هر آن‌چه خدا مى‌خواست مى‌خوابيد. سپس بيدار مى‌شد و مى‌نشست و آياتى از سوره آل عمران را مى‌خواند و چشم به سوى آسمان مى‌چرخاند. سپس مسواك مى‌زد و طهارت مى كرد و سوى مسجد راهى مى‌شد و نماز وتر مى‌خواند و دو ركعت مى‌خواند و سپس نماز مى‌گذارد - . تهذيب الأحكام ۱: ۲۳۱ - .

ص: ۲۷۶

**[ترجمه]

بيان

الاستنان استعمال السواک.

**[ترجمه]«إستنان» يعنى مسواك زدن.

**[ترجمه]

«۱۱۶»

كا، الكافی الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ وَ أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عُقْبَهَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَمْرٍو الْجُعْفِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى أَبِی جَعْفَرٍ عليه السلام ذَاتَ يَوْمٍ وَ هُوَ يَأْكُلُ مُتَّكِئاً (۱) قَالَ وَ قَدْ كَانَ يَبْلُغُنَا أَنَّ ذَلِکَ يُكْرَهُ (۲) فَجَعَلْتُ أَنْظُرُ إِلَيْهِ فَدَعَانِی إِلَى طَعَامِهِ فَلَمَّا فَرَغَ قَالَ يَا مُحَمَّدُ لَعَلَّکَ تَرَى أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله رَأَتْهُ عَيْنٌ يَأْكُلُ وَ هُوَ مُتَّكِئٌ مُنْذُ أَنْ بَعَثَهُ اللَّهُ (۳) إِلَى أَنْ قَبَضَهُ ثُمَّ رَدَّ عَلَى نَفْسِهِ فَقَالَ لَا وَ اللَّهِ مَا رَأَتْهُ عَيْنٌ يَأْكُلُ وَ هُوَ مُتَّكِئٌ مُنْذُ أَنْ بَعَثَهُ اللَّهُ إِلَى أَنْ قَبَضَهُ ثُمَّ قَالَ يَا مُحَمَّدُ لَعَلَّکَ تَرَى أَنَّهُ شَبِعَ مِنْ خُبْزِ الْبُرِّ ثَلَاثَهَ أَيَّامٍ مُتَوَالِيَهٍ مُنْذُ أَنْ بَعَثَهُ اللَّهُ إِلَى أَنْ قَبَضَهُ ثُمَّ إِنَّهُ رَدَّ عَلَى

نَفْسِهِ ثُمَّ قَالَ (۴) لَا وَ اللَّهِ مَا شَبِعَ مِنْ خُبْزِ الْبُرِّ ثَلَاثَهَ أَيَّام مُتَوَالِيَهٍ مُنْذُ بَعَثَهُ اللَّهُ (۵) تَعَالَى إِلَى أَنْ قَبَضَهُ أَمَا إِنِّى لَا أَقُولُ إِنَّهُ كَانَ لَا يَجِدُ لَقَدْ كَانَ يُجِيزُ الرَّجُلَ الْوَاحِدَ بِالْمِائَهِ مِنَ الْإِبِلِ (۶) فَلَوْ أَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ لَأَكَلَ وَ لَقَدْ أَتَاهُ جَبْرَئِيلُ عليه السلام بِمَفَاتِيحِ خَزَائِنِ الْأَرْضِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ يُخَيِّرُهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَهُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى مِمَّا أَعَدَّ اللَّهُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَهِ شَيْئاً فَيَخْتَارُ التَّوَاضُعَ لِرَبِّهِ جَلَّ وَ عَزَّ وَ مَا سُئِلَ شَيْئاً قَطُّ فَيَقُولَ لَا إِنْ كَانَ أَعْطَى وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ قَالَ يَكُونُ وَ مَا أَعْطَى عَلَى اللَّهِ شَيْئاً قَطُّ إِلَّا سَلَّمَ ذَلِكَ إِلَيْهِ حَتَّى إِنْ كَانَ لَيُعْطِى الرَّجُلَ الْجَنَّهَ فَيُسَلِّمُ اللَّهُ ذَلِكَ لَهُ ثُمَّ تَنَاوَلَنِى بِيَدِهِ (۷) وَ قَالَ وَ إِنْ كَانَ صَاحِبُكُمْ (۸) لَيَجْلِسُ جِلْسَهَ الْعَبْدِ وَ يَأْكُلُ إِكْلَهَ الْعَبْدِ وَ يُطْعِمُ النَّاسَ خُبْزَ الْبُرِّ وَ اللَّحْمَ وَ يَرْجِعُ إِلَى

۱- لعله كان يفعله لبيان الجواز، أو كان به ضعف او مرض.

۲- فى المجالس: و قد كان يبلغنا أنّه ينهى عن ذلك.

۳- من أن بعثه اللّه خ ل، و هو الموجود فى المصدر.

۴- فقال خ ل.

۵- من أن بعثه خ ل.

۶- أى جعلها جائزه له.

۷- من يناوله بيده خ ل.

۸- أراد عليّا عليه السلام.

أَهْلِهِ فَيَأْكُلُ الْخُبْزَ (١) وَ الزَّيْتَ وَ إِنْ كَانَ لَيَشْتَرِي الْقَمِيصَ السُّنْبُلَانِيَ (٢) ثُمَّ يُخَيِّرُ غُلَامَهُ خَيْرَهُمَا ثُمَّ يَلْبَسُ الْبَاقِيَ فَإِذَا جَازَ أَصَابِعَهُ قَطَعَهُ وَ إِذَا جَازَ كَعْبَهُ حَذَفَهُ وَ مَا وَرَدَ عَلَيْهِ أَمْرَانِ قَطُّ كِلَاهُمَا لِلَّهِ رِضًا إِلَّا أَخَذَ بِأَشَدِّهِمَا عَلَى بَدَنِهِ وَ لَقَدْ وُلِّيَ النَّاسَ خَمْسَ سِنِينَ فَمَا وَضَعَ آجُرَّةً عَلَى آجُرَّةٍ وَ لَا لَبِنَةً عَلَى لَبِنَةٍ وَ لَا أَقْطَعَ قَطِيعَةً (٣) وَ لَا أَوْرَثَ بَيْضَاءَ وَ لَا حَمْرَاءَ إِلَّا سَبْعَمِائَةِ دِرْهَمٍ فَضَلَتْ مِنْ عَطَايَاهُ أَرَادَ أَنْ يَبْتَاعَ لِأَهْلِهِ بِهَا خَادِماً وَ مَا أَطَاقَ أَحَدٌ عَمَلَهُ لَقَدْ كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ علیهما السلام لَيَنْظُرُ فِي الْكِتَابِ مِنْ كُتُبِ عَلِيٍّ علیه السلام فَيَضْرِبُ بِهِ الْأَرْضَ وَ يَقُولُ مَنْ يُطِيقُ هَذَا (۴).

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الحسین بن إبراهیم القزوینی عن محمد بن وهبان عن محمد بن أحمد بن زکریا عن الحسن بن فضال عن علی بن عقبه مثله (۵).

**[ترجمه]الکافی: از محمد بن مسلم روایت شده که وی گفت: روزی خدمت امام محمد باقر علیه السلام رسیدم. ایشان در حالی که تکیه زده بود داشت غذا می‌خورد - . چه بسا امام ع برای بیان جواز این عمل چنین کرده یا در ضعف و بیماری به سر می‌برده. - ؛

حال آن‌که شنیده بودیم امام علیه السلام از این کار کراهت دارد. من به حضرت نگریستم و ایشان مرا به غذا دعوت کرد. وقتی غذا را خورد فرمود: ای محمد! شاید گمان کنی از زمان بعثت تا وفات رسول خدا صلی الله علیه و آله کسی ایشان را دیده که در حال غذا خوردن تکیه زده بوده است. امام علیه السلام خود پاسخ خود را داد و فرمود: نه، به خدا سوگند از زمان بعثت تا وفات رسول خدا صلی الله علیه و آله هیچ کس ندیده ایشان در حال غذا خوردن تکیه زده باشد. سپس فرمود: ای محمد! شاید گمان کنی رسول خدا صلی الله علیه و آله ، از زمان بعثت تا وفات، سه روز متوالی از نان گندم سیر خورده باشد. امام علیه السلام خود پاسخ خود را داد و فرمود: نه، به خدا سوگند حضرت ، از زمان بعثت تا وفات، سه روز متوالی از نان گندم سیر نخورد. اما من نمی‌گویم حضرت نداشته، ایشان فقط به یک مرد صد شتر جایزه می‌داده، پس اگر می‌خواست بخورد بی‌شک می‌خورد؛ جبرئیل سه مرتبه کلیدهای گنجینه‌های زمین خدمت حضرت آورد و ایشان را در انتخاب مخیّر کرد بدون آن‌که خداوند تبارک و تعالی چیزی از آن‌چه در روز قیامت برای ایشان آماده کرده بکاهد، و حضرت فروتنی به درگاه پروردگارش عزّوجل را برگزید. هرگز نشد کسی از پیامبر چیزی بخواهد و ایشان بگوید نه، اگر داشت می‌داد و اگر نداشت می‌فرمود بعدا؛ هرگاه هرچه را از جانب خداوند عطا می‌کرد خداوند آن چیز را به حضرت وامی‌گذارد، حتی اگر بهشت را به کسی عطا می‌کرد خداوند آن را به ایشان وامی‌گذارد. سپس دست مرا گرفت و فرمود: مولای شما - . یعنی حضرت علی ع . -

مانند یک بنده می‌نشست و مانند یک بنده غذا می‌خورد و به مردم نان گندم و گوشت می‌خوراند

ص: ۲۷۷

و خود نزد خانواده‌اش بازمی‌گشت و نان و روغن می‌خورد. وقتی دو پیراهنِ فراخ می‌خرید غلام خود را مخیّر می‌کرد تا بهترینش را برگزیند و آن یکی را خود می‌پوشید، اگر از انگشتانش جلوتر می‌زد کوتاهش می‌کرد و اگر از پاشنه‌ایش پایین‌تر می‌زد می‌بُریدش. هرگاه دو کار از برای رضای خدا پیش رویش نهاده می‌شد آن را برمی‌گزید که بر بدنش دشوارتر بود. پنج

سال بر مردم ولایت یافت اما برای خود آجری بر آجری و خشتی روی خشتی نگذاشت و پاره زمینی به کسی نبخشید و هیچ درهم و دیناری به ارث نگذاشت، جز هفتصد درهم که از آن‌چه داده بود زیاد آمد و خواست با آن برای خانواده‌اش خدمتکاری بخرد که هیچ کس این را برنتافت. علی بن حسین علیه السلام در نوشته‌ای از نوشته‌های علی علیه السلام می... نگریست و آن را بر زمین گذاشت و می گفت: چه کسی این را برمی‌تابد؟ - . روضه الکافی: ۱۲۹ - ۱۳۱ -

در الأمالی نیز از علی بن عقبه همانند این خبر روایت شده است.

**[ترجمه]

«۱۱۷»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ عَنِ الْبَزَنْطِیِّ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ قَالَ حَدَّثَنِی عَلِیُّ بْنُ الْمُغِیرَهِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ إِنَّ جَبْرَئِیلَ علیه السلام أَتَی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَخَیَّرَهُ وَ أَشَارَ عَلَیْهِ (۶) بِالتَّوَاضُعِ وَ کَانَ لَهُ نَاصِحاً فَکَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَأْکُلُ إِکْلَهَ الْعَبْدِ وَ یَجْلِسُ جِلْسَهَ الْعَبْدِ تَوَاضُعاً لِلَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی ثُمَّ أَتَاهُ عِنْدَ الْمَوْتِ بِمَفَاتِیحِ خَزَائِنِ الدُّنْیَا فَقَالَ هَذِهِ مَفَاتِیحُ خَزَائِنِ الدُّنْیَا بَعَثَ بِهَا إِلَیْکَ رَبُّکَ لِیَکُونَ لَکَ مَا أَقَلَّتِ (۷) الْأَرْضُ مِنْ غَیْرِ أَنْ یَنْقُصَکَ شَیْئاً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی الرَّفِیقِ الْأَعْلَی (۸).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: جبرئیل نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد و حضرت را در انتخاب مختار کرد و به ایشان اشاره کرد فروتنی را برگزینند، جبرئیل خیرخواه پیامبر صلی الله علیه و آله بود. رسول خدا صلی الله علیه و آله از روی فروتنی به درگاه خداوند تبارک و تعالی مانند یک بنده غذا می‌خورد و مانند یک بنده می‌نشست. جبرئیل هنگام وفات حضرت کلیدهای گنجینه‌های زمین را نزد ایشان آورد و گفت این کلیدهای گنجینه‌های زمین است، پروردگارت این‌ها را برای تو فرستاده تا هر آن‌چه که زمین در بر دارد از برای تو باشد بدون آن‌که چیزی از مقامت بکاهد. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: نزد رفیق أعلی - . روضه الکافی: ۱۳۵ - .

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فی حدیث الدعاء و ألحقنی بالرفیق الأعلی الرفیق جماعه

۱- الخل خ ل.

۲- القمیصین السنبلانیین.

۳- أی لم یجعل غله بلد رزقا لشخص، أو لم یفرز بلدا له من غیر حق.

۴- روضه الكافى: ۱۲۹- ۱۳۱.

۵- المجالس للطوسىّ: ۶۸، و قد سقط عن المطبوع ما بعد قوله: ينهى عن ذلك.

۶- و أشار إليه خ ل.

۷- أى حملته و رفعته.

۸- روضه الكافى: ۱۳۱.

الأنبياء يسكنون أعلى عليين و هو اسم جاء على فعيل و هو معناه الجماعه كالصديق و الخليط يقع على الواحد و الجمع و منه قوله تعالى وَ حَسُنَ أُولئِکَ رَفِیقاً و قیل معنی ألحقنی بالرفيق الأعلى أى بالله تعالى يقال الله رفيق بعباده من الرفق و الرأفه و

مِنْهُ حَدِيثُ عَائِشَةَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ عِنْدَ مَوْتِهِ بَلِ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى.

و ذلک أنه خير بين البقاء فى الدنيا و بين ما عند الله فاختار ما عند الله.

**[ترجمه]جزری درباره «الرفيق الأعلى» می گوید: «رفیق» یعنی جماعت پیامبران که

ص: ۲۷۸

در أعلی عِلّیین سکنی گزیده‌اند و بر این اساس اسم است که بر وزن «فَعیل» ساخته شده و معنای جماعت دارد، مانند «صدیق» و «خلیط» که هم بر واحد و هم بر جمع اطلاق می‌شود، مثل کلام حق تعالی: «وَ حَسُنَ أُولئِکَ رَفِیقاً» - . نساء / ۶۹ -

{و آنان چه نیکو همدمانند}؛ نیز گفته‌اند یعنی مرا به رفیق أعلی ملحق ساز، یعنی به خداوند متعال، می گویند «الله رفيق بعبادِه»که این از «رفق» (مهرورزی) و «رأفه» (مهربانی) آمده؛ از عایشه روایت شده که گفته: «شنیدم حضرت هنگام وفات می... فرمود: بلکه رفیق أعلی.» و این نشانگر آن بود که حضرت میان ماندن در دنیا و آن‌چه نزد خداوند است مختار شده و ایشان آن‌چه نزد خداوند است را برگزیده.

**[ترجمه]

«۱۱۸»

کا، الکافی سَهْلٌ (۱) عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ عُقْبَةَ عَنْ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عُرِضَتْ عَلَيَّ بَطْحَاءُ مَكَّةَ ذَهَباً فَقُلْتُ يَا رَبِّ لَا وَ لَكِنْ أَشْبَعُ يَوْماً وَ أَجُوعُ يَوْماً فَإِذَا شَبِعْتُ حَمِدْتُکَ وَ شَكَرْتُکَ وَ إِذَا جُعْتُ دَعَوْتُکَ وَ ذَكَرْتُکَ (۲).

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الحسین بن إبراهیم القزوینی عن محمد بن وهبان عن محمد بن أحمد بن زکریا عن ابن فضال مثله (۳).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: دشت مکه آکنده از طلا پیش روی من نهاده شد و من گفتم: پروردگارا نه، من روزی سیر می‌شوم و روزی گرسنه، وقتی سیر می‌شوم تو را حمد و سپاس می گویم و وقتی گرسنه می‌شوم به درگاه تو دعا می کنم و از تو یاد می کنم - . روضه الکافی: ۱۳۱ - .

در الأمالی نیز از ابن فصال همانند این خبر روایت شده است - . أمالی الطوسی: ۷۳ و ۷۴ - .

**[ترجمه]

«۱۱۹»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنِ ابْنِ هِشَامٍ وَ غَیْرِهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَا کَانَ شَیْ ءٌ أَحَبَّ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنْ أَنْ یَظَلَ (۴) خَائِفاً جَائِعاً فِی اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ (۵).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله چیزی دوست‌داشتنی‌تر از این نبود که ترسان و گرسنه به درگاه خداوند عزّوجل پناه ببرد - . روضه الکافی: ۱۲۹ - .

**[ترجمه]

«۱۲۰»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنِ ابْنِ عِیسَی عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ أَبِی الْمَغْرَاءِ (۶) عَنْ

ص: ۲۷۹

۱- فیه وهم، لان الکلینی لا یروی عن سهل بن زیاد إلّا بواسطه عده، فالصحیح العده، عن سهل، و منشأ الوهم أن الحدیث فی المصدر مصدر بسهل معلق علی ما قبله و هو الحدیث المتقدم، و هو عده من أصحابنا عن سهل بن زیاد، فغفل المصنّف عن تعلیق الحدیث، أو أورده معلقا علی ما قبله کما فی المصدر، و هو الأقرب.

۲- روضه الکافی: ۱۳۱.

۳- أمالی الطوسیّ: ۷۳ و ۷۴.

۴- أی یدخله فی کنفه. و فی بعض نسخ المصدر: یصل.

۵- روضه الکافی: ۱۲۹.

۶- تقدم عن تنقیح المقال أن ضبطه المعزی، أو المعزاء، و أضاف فی الکنی وجها ثالثا و هو المغراء بتقدیم المعجمه.

زَيْدٍ الشَّحَّامِ عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِيدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: إِيَّاكَ أَنْ تُطْمِحَ نَفْسَكَ (۱) إِلَى مَنْ فَوْقَكَ وَ كَفَى بِمَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَلا تُعْجِبْكَ أَمْوالُهُمْ وَ لا أَوْلادُهُمْ (۲) وَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِرَسُولِهِ وَ لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلى ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَياةِ الدُّنْيا (۳) فَإِنْ خِفْتَ شَيْئاً مِنْ ذَلِكَ فَاذْكُرْ عَيْشَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَإِنَّمَا كَانَ قُوتُهُ الشَّعِيرَ وَ حَلْوَاهُ التَّمْرَ وَ وَقُودُهُ (۴) السَّعَفَ إِذَا وَجَدَهُ (۵).

كا، الكافي محمد بن يحيى عن ابن عيسى عن محمد بن سنان عن عمار بن مروان عن الشحام مثله (۶)

ين، كتاب حسين بن سعيد و النوادر فضاله عن أبي المغراء مثله (۷).

**[ترجمه]الكافي: امام جعفر صادق عليه السلام فرمود:

ص: ۲۷۹

مبادا جانت را به كسى كه[از نظر مالى] بالاتر از توست آزمند كنى، در اين باره آنچه كه خداوند عزّوجل به رسول خود صلى الله عليه و آله فرمود بس است: «فَلا تُعْجِبْكَ أَمْوالُهُمْ وَ لا أَوْلادُهُمْ» - . توبه / ۵۵ - {اموال و فرزندانشان تو را به شگفت نياورد.} خداوند عزّوجل همچنين به رسول خود صلى الله عليه و آله فرمود: «وَ لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلى ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَياةِ الدُّنْيا» - . طه / ۱۳۱ - { و زنهار به سوى آنچه اصنافى از ايشان را از آن برخوردار كرديم [و فقط] زيور زندگى دنياست ديدگان خود مدوز }. پس اگر در اين راه از چيزى ترسيدى زندگى رسول خدا صلى الله عليه و آله را به ياد آور كه قوتش جو بود و شيرينى‌اش خرما و هيزمش شاخه خشك درخت خرما آن هم اگر مى‌يافت - . روضه الكافي: ۱۶۸ - .

همانند اين خبر همچنين در الكافي از شحام - . الأصول ۲: ۱۳۷ -

و نيز در كتاب حسين بن سعيد و النوادر - .حسين بن سعيد و النوادر: نسخه خطى -

از ابى مغراء روايت شده.

**[ترجمه]

«۱۲۱»

كا، الكافي مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ جَمِيلٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَقْسِمُ لَحَظَاتِهِ بَيْنَ أَصْحَابِهِ يَنْظُرُ إِلَى ذَا وَ يَنْظُرُ إِلَى ذَا بِالسَّوِيَّةِ (۸).

**[ترجمه]الكافي: امام جعفر صادق عليه السلام فرمود: رسول خدا صلى الله عليه و آله لحظات خود را ميان اصحاب تقسيم مى‌كرد؛ حضرت به طور مساوى به اين و آن مى‌نگريست - . روضه الكافي: ۲۶۸ - .

**[ترجمه]

کا، الکافی مُحَمَّدٌ عَنْ أَحْمَدَ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مَا کَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْعِبَادَ بِکُنْهِ عَقْلِهِ قَطُّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّا مَعْشَرَ (۹) الْأَنْبِیَاءِ

ص: ۲۸۰

۱- أی ترفع.

۲- التوبه: ۵۵.

۳- طه: ۱۳۱.

۴- الوقود: ما توقد به النار أی ما اشتعلت به.

۵- روضه الکافی: ۱۶۸، و للحدیث صدر ترکه المصنّف و هو هکذا: قال: قلت لابی عبد اللّه علیه السلام: إنی لا أکاد ألقاک إلّا فی السنین، فأوصنی بشی ء آخذ به: قال: اوصیک بتقوی اللّه و صدق الحدیث و الورع و الاجتهاد، و اعلم أنّه لا ینفع اجتهاد لا ورع معه، و إیاک إه. و فی ذیله:

۶- الأصول ۲: ۱۳۷، و فیه: زید الشحام، عن عمرو بن هلال، و الظاهر أن عمرو بن هلال هو عمرو بن سعید بن هلال، نسبه هنا إلی الجد.

۷- ین: مخطوط.

۸- روضه الکافی: ۲۶۸.

۹- فی المصدر: معاشر الأنبیاء.

أَمِرْنَا أَنْ نُكَلِّمَ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله هرگز با ژرفای عقل خود با بندگان خدا سخن نمی‌گفت، رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: ما جماعت پیامبران

ص: ۲۸۰

دستور داریم تا با مردم به اندازه عقل آنان سخن بگوییم - . روضه الکافی: ۲۶۸ - .

**[ترجمه]

«۱۲۳»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر حَمَّادٌ عَنِ الْعَقَرْقُوفِي (۲) عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ بَیْنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ذَاتَ یَوْمٍ عِنْدَهُ عَائِشَهُ فَاسْتَأْذَنَ عَلَیْهِ رَجُلٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِئْسَ أَخُو الْعَشِیرَهِ وَ قَامَتْ عَائِشَهُ فَدَخَلَتِ الْبَیْتَ وَ أَذِنَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَدَخَلَ فَأَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَیْهِ حَتَّی إِذَا فَرَغَ مِنْ حَدِیثِهِ خَرَجَ فَقَالَتْ لَهُ عَائِشَهُ یَا رَسُولَ اللَّهِ بَیْنَا أَنْتَ تَذْکُرُهُ إِذْ أَقْبَلْتَ عَلَیْهِ بِوَجْهِکَ وَ بِشْرِکَ (۳) فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ مِنْ أَشَرِّ عِبَادِ اللَّهِ مَنْ یُکْرَهُ مُجَالَسَتُهُ لِفُحْشِهِ (۴).

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید و النوادر: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله نزد عایشه بود. در همان حال مردی اجازه ورود خواست. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: بدترین برادر عشیره! عایشه برخاست و به اندرونی رفت و رسول خدا صلی الله علیه و آله به آن مرد اجازه ورود داد و او داخل شد. رسول خدا صلی الله علیه و آله رو به او کرد و چون سخنش تمام شد رفت. عایشه عرض کرد: ای رسول خدا! از او چنان یاد کردی اما ناگهان با روی باز به او رو کردی؟! رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: از بدترین بندگان خدا کسی است که به خاطر بدزبانی‌اش از هم‌نشینی با او اکراه شود - . حسین بن سعید و النوادر: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۱۲۴»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنِ الصَّیْقَلِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ مَرَّتْ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله امْرَأَهٌ بَذِیَّهٌ وَ هُوَ یَأْکُلُ فَقَالَتْ یَا مُحَمَّدُ إِنَّکَ لَتَأْکُلُ أَکْلَ الْعَبْدِ وَ تَجْلِسُ جُلُوسَهُ فَقَالَ لَهَا وَیْحَکِ وَ أَیُّ عَبْدٍ أَعْبَدُ مِنِّی قَالَتْ إِمَّا لَا فَنَاوِلْنِی لُقْمَهً مِنْ طَعَامِکَ فَنَاوَلَهَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لُقْمَهً مِنْ طَعَامِهِ فَقَالَتْ لَا وَ اللَّهِ إِلَّا إِلَی فِیَّ مِنْ فِیکَ قَالَ فَأَخْرَجَ اللُّقْمَهَ مِنْ فِیهِ فَنَاوَلَهَا إِیَّاهَا فَأَکَلَتْهَا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَمَا أَصَابَتْ بداء (بَذَاءً) حَتَّی فَارَقَتِ الدُّنْیَا (۵).

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید و النوادر: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله داشت غذا می‌خورد که زنی درشت‌گو بر ایشان گذر کرد. عرض کرد: ای محمد! تو مانند یک بنده غذا می‌خوری و مانند یک بنده می‌نشینی. حضرت به او فرمود: وای بر تو! کدام بنده از من بنده‌تر است؟ عرض کرد: اگر نه پس لقمه‌ای از غذایت را به من بده. رسول خدا صلی الله علیه و آله لقمه‌ای از غذایش را به او داد. عرض کرد: نه، به خدا سوگند فقط آنی را می‌خواهم که در دهان داری! حضرت لقمه را از دهان خود درآورد و آن را به او داد. آن زن آن لقمه را خورد و تا زمانی‌که از دنیا رفت به هیچ دردی مبتلا نشد - . حسین بن سعید و النوادر: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۱۲۵»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر ابْنُ أَبِی عُمَیْرٍ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله کَانَ قُوتُهُ الشَّعِیرَ مِنْ غَیْرِ أُدْمٍ (۶).

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید و النوادر: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: قوت رسول خدا صلی الله علیه و آله جو بود بدون هیچ خورش - . حسین بن سعید و النوادر: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۱۲۶»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر فَضَالَهُ عَنِ ابْنِ عَمِیرَهَ عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنْ عَمَّارِ بْنِ حَیَّانَ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَتَتْهُ أُخْتٌ لَهُ مِنَ الرَّضَاعَهِ فَلَمَّا أَنْ نَظَرَ إِلَیْهَا سُرَّ بِهَا وَ بَسَطَ رِدَاءَهُ لَهَا فَأَجْلَسَهَا عَلَیْهِ ثُمَّ أَقْبَلَ یُحَدِّثُهَا وَ یَضْحَکُ فِی وَجْهِهَا ثُمَّ قَامَتْ فَذَهَبَتْ ثُمَّ جَاءَ أَخُوهَا فَلَمْ یَصْنَعْ بِهِ مَا صَنَعَ بِهَا فَقِیلَ یَا رَسُولَ اللَّهِ صَنَعْتَ بِأُخْتِهِ مَا لَمْ تَصْنَعْ

۱- روضه الکافی: ۲۶۸.

۲- نسبه إلی عقرقوف بفتح الاولتین، و سکون الراء و ضم القاف: قریه من نواحی نهر عیسی بینها و بین بغداد أربعه فراسخ. و قیل: هی قریه من نواحی الدجیل. و العقرقوفی هذا هو شعیب بن یعوب أبو یعقوب ابن اخت أبی بصیر یحیی ابن القاسم.

۳- البشر: بشاشه الوجه.

۴- ین: مخطوط، و تقدم حدیث الصیقل عن المحاسن، و متنه أوضح.

۵- ین: مخطوط، و تقدم حدیث الصیقل عن المحاسن، و متنه أوضح.

۶- ین: مخطوط، و تقدم حدیث الصیقل عن المحاسن، و متنه أوضح.

بِهِ وَ هُوَ رَجُلٌ فَقَالَ لِأَنَّهَا كَانَتْ أَبَرَّ بِأَبِيهَا مِنْهُ (۱).

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید و النوادر: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: زنی که خواهر رضاعی رسول خدا صلی الله علیه و آله بود نزد ایشان آمد. حضرت از دیدن او خوشحال شد و ردای خود را برایش پهن کرد و او را بر آن نشاند و سپس با رویی خندان شروع به سخن گفتن با او کرد. آن زن رفت و سپس برادر آن زن آمد، اما حضرت برخوردی را که با آن زن کرد با او نکرد. عرض شد: ای رسول خدا! با خواهر این مرد برخوردی کردی که با خودش که یک مرد بود نکردی!

ص: ۲۸۱

فرمود: زیرا آن زن نسبت به پدرش از او مهربان‌تر بود -. حسین بن سعید و النوادر: نسخه خطی -.

**[ترجمه]

«۱۲۷»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر فَضَالَهُ عَنْ أَبَانٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ طَلْحَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: اسْتَقْبَلَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَجُلٌ مِنْ بَنِی فَهْدٍ وَ هُوَ یَضْرِبُ عَبْداً لَهُ وَ الْعَبْدُ یَقُولُ أَعُوذُ بِاللَّهِ فَلَمْ یُقْلِعِ الرَّجُلُ عَنْهُ فَلَمَّا أَبْصَرَ الْعَبْدُ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ أَعُوذُ بِمُحَمَّدٍ فَأَقْلَعَ عَنْهُ الضَّرْبَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَتَعَوَّذُ بِاللَّهِ فَلَا تُعِیذُهُ وَ یَتَعَوَّذُ بِمُحَمَّدٍ فَتُعِیذُهُ وَ اللَّهُ أَحَقُّ أَنْ یُجَارَ عَائِذُهُ مِنْ مُحَمَّدٍ فَقَالَ الرَّجُلُ هُوَ حُرٌّ لِوَجْهِ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ الَّذِی بَعَثَنِی بِالْحَقِّ نَبِیّاً لَوْ لَمْ تَفْعَلْ لَوَاقَعَ وَجْهُکَ حَرَّ النَّارِ (۲).

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید و النوادر: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله شد بر مردی از قبیله بنی فهد گذر کرد. آن مرد داشت بنده‌اش را می‌زد و بنده‌اش می‌گفت به خدا پناه می‌برم؛ اما آن مرد از او دست نمی... کشید. همین‌که چشم آن بنده به رسول خدا صلی الله علیه و آله افتاد گفت: به محمد صلی الله علیه و آله پناه می‌برم. ناگاه آن مرد دست از او کشید. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: او به خدا پناه می‌بَرد و امانش نمی‌دهی وقتی به محمد پناه می‌برد امانش می‌دهی حال آن‌که خداوند سزاوارتر از محمد است تا با پناهنده‌اش مدارا شود. مرد عرض کرد: او به‌خاطر خدا آزاد است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: به خدایی که مرا بر حق به پیامبری برانگیخت اگر چنین نمی‌کردی بی‌شک چهره‌ات با گرمای دوزخ مواجه میشد -. حسین بن سعید و النوادر: نسخه خطی -.

**[ترجمه]

«۱۴»

۱۲۸ ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر فَضَالَهُ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ سَلَمَهَ بْنِ أَبِی حَفْصٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِیهِ علیه السلام عَنْ جَابِرٍ قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِالسُّوقِ وَ أَقْبَلَ یُرِیدُ الْعَالِیَهَ وَ النَّاسُ یَکْتَنِفُهُ فَمَرَّ بِجَدْیٍ أَسَکَّ عَلَی مَزْبَلَهٍ

مُلْقًى وَ هُوَ مَيِّتٌ فَأَخَذَ بِأُذُنِهِ فَقَالَ أَيُّكُمْ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ هَذَا لَهُ بِدِرْهَمٍ قَالُوا مَا نُحِبُّ أَنَّهُ لَنَا بِشَيْ ءٍ وَ مَا نَصْنَعُ بِهِ قَالَ أَ فَتُحِبُّونَ أَنَّهُ لَكُمْ قَالُوا لَا حَتَّى قَالَ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَالُوا وَ اللَّهِ لَوْ كَانَ حَيّاً كَانَ عَيْباً فَكَيْفَ وَ هُوَ مَيِّتٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّ الدُّنْيَا عَلَى اللَّهِ أَهْوَنُ مِنْ هَذَا عَلَيْكُمْ (٣).

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید و النوادر: امام جعفر صادق علیه السلام از پدر ارجمند خود علیه السلام از جابر نقل فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله بازاری گذر کرد و در پیِ سرنیزه‌ای راهی بازار شد و مردم ایشان را در میان گرفتند. ناگاه به لاشه بزغاله‌ای برخورد که گوشش بریده شده بود و جسدش کنار زباله‌دان رها شده بود. پیامبر صلی الله علیه و آله گوش آن را گرفت و فرمود: کدام یک از شما این را در ازای یک درهم می‌خواهد؟ عرض کردند: ما به هیچ قیمتی آن را نمی‌خواهیم، با آن چه کنیم؟! فرمود: پس نمی‌خواهید این مال شما باشد؟ عرض کردند: نه. حضرت سه مرتبه پرسید و آنان گفتند: اگر زنده بود معیوب بود چه رسد به این‌که مرده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: دنیا نزد خداوند بی‌مایه‌تر از این نزد شماست - .حسین بن سعید و النوادر: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

بيان

قال الجزری فیه أنه مر بجدی أسک أی مصطلم الأذنين مقطوعهما قولهم كان عيبا أی معيبا كذا فيما عندنا من النسخه و كذا وجدت فی كتاب رياض الصالحين (۴) للنووی رواه عن جابر و لعل فيه تصحيفا.

**[ترجمه]جزری می گوید: «جدی أسک» یعنی بزغاله‌ای که گوش‌هایش از بیخ بریده شده باشد. سخن مردم «کان عیبا» یعنی «معیبا» که در نسخه ما و نیز در کتاب ریاض الصالحین - . ریاض الصالحین: ۲۲۲ -

از نووی به روایت جابر به همین گونه آمده، چه بسا تصحیف شده باشد.

**[ترجمه]

«۱۲۹»

ين، كتاب حسين بن سعيد و النوادر النَّضْرُ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ دَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله رَجُلٌ وَ هُوَ عَلَى حَصِيرٍ قَدْ أَثَّرَ فِي جِسْمِهِ وَ وِسَادَةِ لِيفٍ قَدْ أَثَّرَتْ فِي خَدِّهِ فَجَعَلَ يَمْسَحُ وَ يَقُولُ مَا رَضِيَ بِهَذَا كِسْرَى وَ لَا قَيْصَرُ إِنَّهُمْ يَنَامُونَ عَلَى الْحَرِيرِ وَ الدِّيبَاجِ وَ أَنْتَ عَلَى هَذَا الْحَصِيرِ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَأَنَا خَيْرٌ مِنْهُمَا

۱- ین: مخطوط.

۲- ین: مخطوط.

۳- ین: مخطوط.

۴- ریاض الصالحین: ۲۲۲ و فیه: و اللّه لو کـان حیـا کـان عیبا أنّه أسک فکیف و هو میت؟! و قال: رواه مسـلم. و قال: الاسک: صغیر الاذن.

وَ اللَّهِ لَأَنَا أَكْرَمُ مِنْهُمَا وَ اللَّهِ مَا أَنَا وَ الدُّنْيَا إِنَّمَا مَثَلُ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رَاكِبٍ مَرَّ عَلَى شَجَرَةٍ وَ لَهَا فَيْ ءٌ فَاسْتَظَلَّ تَحْتَهَا فَلَمَّا أَنْ مَالَ الظِّلُّ عَنْهَا ارْتَحَلَ فَذَهَبَ وَ تَرَكَهَا (۱).

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید و النوادر: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: مردی بر پیامبر صلی الله علیه و آله وارد شد. پیامبر صلی الله علیه و آله حصیری به زیر خود داشت که بر بدن حضرت جا انداخته بود و نیز بالشی از لیف خرما که بر گونه ایشان جا انداخته بود. آن مرد شروع کرد بر گونه حضرت دست بکشد و عرض کرد: کسرا و قیصر به این چیزها راضی نیستند، آنان بر حریر و دیبا می‌خوابند و شما بر روی این حصیر؟ رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: به خدا من از آن دو بهترم

ص: ۲۸۲

و به خدا من از آن دو ارجمندترم، مرا با دنیا چه کار؟ مَثَل دنیا مثل رهگذری است که بر درختی که سایه‌ای دارد گذر می‌کند و به زیر سایه‌اش می‌نشیند و وقتی سایه می‌پَرَد مرد می‌رود و آن را وامی‌گذارد - . المومن: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۱۳۰»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر النَّضْرُ عَنْ عَاصِمٍ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله جَاءَنِی مَلَکٌ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ رَبُّکَ یُقْرِئُکَ السَّلَامَ وَ یَقُولُ لَکَ إِنْ شِئْتَ جَعَلْتُ لَکَ بَطْحَاءَ مَکَّةَ رَضْرَاضَ (۲) ذَهَبٍ قَالَ فَرَفَعَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله رَأْسَهُ إِلَی السَّمَاءِ فَقَالَ یَا رَبِّ أَشْبَعُ یَوْماً فَأَحْمَدُکَ وَ أَجُوعُ یَوْماً فَأَسْأَلُکَ (۳).

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید و النوادر: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: فرشته‌ای نزد من آمد و گفت: ای محمد! پروردگارت به تو سلام می‌رساند و می‌فرماید: اگر می‌خواهی سنگریزه‌های دشت مکه را برایت طلا کنم. امام علیه السلام می‌فرماید: پیامبر صلی الله علیه و آله سر سوی آسمان فراز کرد و فرمود: پروردگارا روزی سیر می‌شوم و تو را حمد می‌گویم و روزی گرسنه می‌شوم و از تو می‌خواهم - . حسین بن سعید و النوادر: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۱۳۱»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر بَعْضُ أَصْحَابِنَا عَنْ عَلِیِّ بْنِ شَجَرَةَ عَنْ عَمِّهِ بَشِیرٍ النَّبَّالِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَلَیْهِ السَّلَامُ قَالَ: قَدِمَ أَعْرَابِیٌّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ تُسَابِقُنِی بِنَاقَتِکَ هَذِهِ فَسَابَقَهُ فَسَبَقَهُ الْأَعْرَابِیُّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّکُمْ رَفَعْتُمُوهَا فَأَحَبَّ اللَّهُ أَنْ یَضَعَهَا (۴) إِنَّ الْجِبَالَ تَطَاوَلَتْ لِسَفِینَةِ نُوحٍ علیه السلام وَ کَانَ الْجُودِیُّ أَشَدَّ تَوَاضُعاً فحب الله (۵) بها الجودی (۶) (فَحَطَّ اللَّهُ بِهَا عَلَی الْجُودِیِ).

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید و النوادر: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: مردی اعرابی نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: ای رسول خدا! با این ناقه‌ات با من مسابقه بده. حضرت با او مسابقه داد و اعرابی از ایشان جلو زد. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: شما آن را ارج نهادید اما خدا خواست آن را فرو گذارد. کوه‌ها برای کشتی نوح گردن کشیدند اما کوه جودی بسیار فروتن بود، این‌گونه خداوند برای فرود آن کشتی کوه جودی را پسندید - . حسین بن سعید و النوادر: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۱۳۲»

ین، کتاب حسین بن سعید و النوادر صَفْوَانُ بْنُ یَحْیَی عَنِ النَّضْرِیِ (۷) عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَتُوبُ إِلَی اللَّهِ فِی کُلِّ یَوْمٍ سَبْعِینَ مَرَّهً مِنْ غَیْرِ ذَنْبٍ کَانَ یَقُولُ أَتُوبُ إِلَی اللَّهِ (۸).

**[ترجمه]کتاب حسین بن سعید و النوادر: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله هر روز هفتاد مرتبه به درگاه خداوند توبه می‌کرد و بدون هیچ گناهی می‌فرمود: به درگاه خداوند توبه می‌کنم - . حسین بن سعید و النوادر: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۱۳۳»

محص، التمحیص عَنِ ابْنِ أَبِی یَعْفُورٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ إِنَّ رَجُلًا مِنَ

ص: ۲۸۳

۱- المؤمن: مخطوط. و تقدم نحوه قبلا.

۲- الرضراض: ما صغر و دق من الحصی.

۳- ین: مخطوط.

۴- ذکر البرقی الحدیث فی المحاسن بإسناده عن ابن بکیر و فیه: انها ترفعت و حقّ علی اللّه أن لا یرتفع شی ء إلّا وضعه اللّه.

۵- هکذا فی النسخ، و لعله مصحف.

۶- ین: مخطوط.

۷- هکذا فی النسخ، و الظاهر أنّه مصحف النصری بالصاد المهمله، لقب الحارث بن المغیره، و هو من بنی نصر بن معاویه علی ما صرّح به النجاشیّ فی الفهرست.

۸- ین: مخطوط.

الْأَنْصَارِ أَهْدَى إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله صَاعاً مِنْ رُطَبٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِلْخَادِمِ (۱) الَّتِی جَاءَتْ بِهِ ادْخُلِی فَانْظُرِی هَلْ تَجِدِینَ فِی الْبَیْتِ قَصْعَهً أَوْ طَبَقاً فَتَأْتِینِی بِهِ فَدَخَلَتْ ثُمَّ خَرَجَتْ إِلَیْهِ فَقَالَتْ مَا أَصَبْتُ قَصْعَهً وَ لَا طَبَقاً فَكَنَسَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِثَوْبِهِ مَكَاناً مِنَ الْأَرْضِ ثُمَّ قَالَ لَهَا ضَعِیهِ هَاهُنَا عَلَى الْحَضِیضِ ثُمَّ قَالَ وَ الَّذِی نَفْسِی بِیَدِهِ لَوْ كَانَتِ الدُّنْیَا تَعْدِلُ عِنْدَ اللَّهِ مِثْقَالَ جَنَاحِ بَعُوضَهٍ مَا أَعْطَى كَافِراً وَ لَا مُنَافِقاً مِنْهَا شَیْئاً (۲).

**[ترجمه]التمحیص: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: مردی

ص: ۲۸۳

از انصار پیمانه‌ای رطب به رسول خدا صلی الله علیه و آله هدیه کرد. رسول خدا صلی الله علیه و آله به کنیزی که آن ظرف را در دست داشت فرمود: برو داخل و ببین در خانه کاسه یا طَبَقی می‌یابی تا آن‌ها را برایم در آن بگذاری؟ کنیز داخل شد و سپس برگشت و عرض کرد: نه کاسه‌ای یافتم و نه طَبَقی. آن‌گاه رسول خدا صلی الله علیه و آله با جامه خود گوشه‌ای از زمین را جارو کرد و به او فرمود: آن‌ها این‌جا روی زمین بگذار. سپس فرمود: به خدایی که جانم در دست اوست اگر دنیا نزد خداوند به اندازه مثقالی از پَر پشه می‌ارزید به هیچ کافر و هیچ منافقی چیزی از آن نمی‌داد - . التمحیص: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۱۳۴»

نهج، نهج البلاغه إِلَى أَنْ بَعَثَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله (۳) لِإِنْجَازِ عِدَتِهِ وَ تَمَامِ نُبُوَّتِهِ مَأْخُوذاً عَلَى النَّبِیِّینَ مِیثَاقُهُ مَشْهُورَهً سِمَاتُهُ (۴) كَرِیماً مِیلَادُهُ (۵).

**[ترجمه]نهج البلاغه: تا این که خداوند سبحان برای وفای به وعده خود و کامل گردانیدن دوران نبوّت محمّد صلی الله علیه و آله را مبعوث کرد، پیامبری که درباره او از همه پیامبران پیمان گرفته بود، نشانه هایش مشهور بود و تولّدش خجسته. - . نهج البلاغه ۱: ۲۷ -

**[ترجمه]

«۱۳۵»

نهج، نهج البلاغه حَتَّى بَعَثَ اللَّهُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله شَهِیداً وَ بَشِیراً وَ نَذِیراً خَیْرَ الْبَرِیَّهِ طِفْلًا وَ أَنْجَبَهَا كَهْلًا أَطْهَرَ الْمُطَهَّرِینَ شِیمَهً وَ أَجْوَدَ الْمُسْتَمْطِرِینَ دِیمَهً (۶).

**[ترجمه]نهج البلاغه: تا این‌که خداوند محمد صلی الله علیه و آله را گواهی دهنده و بشارت دهنده و هشداردهنده برانگیخت. پیامبری که بهترین آفریدگان در خردسالی بود و در پیری نجیب‌ترین و بزرگوارترین مردم بود، اخلاقش از همه پاکان پاکتر و باران کرمش از هر چیزی بادوامتر بود. - . نهج البلاغه ۱: ۲۱۶ -

**[ترجمه]

بیان

الشیمه بالکسر الخلق و الطبیعه و الاستمطار طلب المطر و طلب العطاء الکثیر مجازا و الدیمه بالکسر المطر الدائم فیمکن أن یقرأ علی بناء المفعول أی أجود من طلب منه العطاء الدائم الکثیر أو علی بناء الفاعل إشاره إلی استجابه دعائه فی الاستسقاء فیحتمل أن یکون أجود مأخوذا من الجود بمعنی المطر الکثیر و الله یعلم.

**[ترجمه]«الشیمه» به کسر یعنی خُلق و خو و طبیعت. «استمطار» یعنی طلب باران و مجازا طلب عطای بسیار. «دیمه» به کسر یعنی باران پیوسته که می‌توان آن را بنا بر مفعول خواند یعنی هر کس از حضرت چیزی طلب می‌کرد ایشان به وی عطای بسیار می‌کرد، یا بنا بر فاعل با اشاره به دعای حضرت در طلب باران. این احتمال نیز هست که «أجود» از «جود» به معنای باران بسیار گرفته شده باشد؛ خدا می‌داند.

**[ترجمه]

«۱۳۶»

نهج، نهج البلاغه وَ لَقَدْ کَانَ فِی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَافٍ لَکَ فِی الْأُسْوَهِ (۷) وَ دَلِیلٌ لَکَ (۸) عَلَی ذَمِّ الدُّنْیَا وَ عَیْبِهَا وَ کَثْرَهِ مَخَازِیهَا وَ مَسَاوِیهَا إِذْ قُبِضَتْ عَنْهُ أَطْرَافُهَا وَ وُطِّئَتْ لِغَیْرِهِ أَکْنَافُهَا وَ فُطِمَ مِنْ رَضَاعِهَا وَ زُوِیَ عَنْ زَخَارِفِهَا وَ سَاقَهَا إِلَی قَوْلِهِ علیه السلام فَتَأَسَّ بِنَبِیِّکَ

۱- یطلق الخادم علی المذکر و المؤنث.

۲- التمحیص: مخطوط.

۳- محمّدا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۴- سمات جمع السمه: العلامه، و المراد علاماته التی ذکرت فی کتب الأنبیاء السابقین الذین بشروا به.

۵- نهج البلاغه ۱: ۲۷.

۶- نهج البلاغه ۱: ۲۱۶. و فیه و أمطر المستمطرین دیمه.

۷- الاسوه: القدوه.

۸- فی المصدر: و دلیل ذلک.

الْأَطْهَرِ الْأَطْيَبِ صلی الله علیه و آله فَإِنَّ فِيهِ أُسْوَةً لِمَنْ تَأَسَّى وَ عَزَاءً لِمَنْ تَعَزَّى وَ أَحَبُّ الْعِبَادِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الْمُتَأَسِّي بِنَبِيِّهِ صلی الله علیه و آله وَ الْمُقْتَصُّ لِأَثَرِهِ قَضَمَ الدُّنْيَا قَضْماً وَ لَمْ يُعِرْهَا طَرْفاً أَهْضَمُ أَهْلِ الدُّنْيَا كَشْحاً وَ أَخْمَصُهُمْ مِنَ الدُّنْيَا بَطْناً عُرِضَتْ عَلَيْهِ الدُّنْيَا (۱) فَأَبَى أَنْ يَقْبَلَهَا وَ عَلِمَ أَنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ أَبْغَضَ شَيْئاً فَأَبْغَضَهُ وَ حَقَّرَ شَيْئاً فَحَقَّرَهُ وَ صَغَّرَ شَيْئاً فَصَغَّرَهُ وَ لَوْ لَمْ يَكُنْ فِينَا إِلَّا حُبُّنَا مَا أَبْغَضَ اللَّهُ (۲) وَ تَعْظِيمُنَا مَا صَغَّرَ اللَّهُ لَكَفَى بِهِ شِقَاقاً لِلَّهِ وَ مُحَادَّةً (۳) عَنْ أَمْرِ اللَّهِ وَ لَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَأْكُلُ عَلَى الْأَرْضِ وَ يَجْلِسُ جِلْسَةَ الْعَبْدِ وَ يَخْصِفُ بِيَدِهِ نَعْلَهُ وَ يَرْقَعُ بِيَدِهِ ثَوْبَهُ وَ يَرْكَبُ الْحِمَارَ الْعَارِيَ وَ يُرْدِفُ خَلْفَهُ وَ يَكُونُ السِّتْرُ عَلَى بَابِ بَيْتِهِ فَتَكُونُ فِيهِ التَّصَاوِيرُ فَيَقُولُ يَا فُلَانَةُ لِإِحْدَى أَزْوَاجِهِ غَيِّبِيهِ عَنِّي فَإِنِّي إِذَا نَظَرْتُ إِلَيْهِ ذَكَرْتُ الدُّنْيَا وَ زَخَارِفَهَا فَأَعْرَضَ عَنِ الدُّنْيَا بِقَلْبِهِ وَ أَمَاتَ ذِكْرَهَا مِنْ نَفْسِهِ وَ أَحَبَّ أَنْ تَغِيبَ زِينَتُهَا عَنْ عَيْنِهِ لِكَيْلَا يَتَّخِذَ مِنْهَا رِيَاشاً وَ لَا يَعْتَقِدَهَا قَرَاراً وَ لَا يَرْجُوَ فِيهَا مُقَاماً فَأَخْرَجَهَا مِنَ النَّفْسِ وَ أَشْخَصَهَا عَنِ الْقَلْبِ (۴) وَ غَيَّبَهَا عَنِ الْبَصَرِ وَ كَذَلِكَ مَنْ أَبْغَضَ شَيْئاً أَبْغَضَ أَنْ يَنْظُرَ (۵) إِلَيْهِ وَ أَنْ يُذْكَرَ عِنْدَهُ وَ لَقَدْ كَانَ فِي رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا يَدُلُّكَ عَلَى مَسَاوِئِ الدُّنْيَا وَ عُيُوبِهَا إِذْ جَاعَ فِيهَا مَعَ خَاصَّتِهِ وَ زُوِيَتْ عَنْهُ زَخَارِفُهَا مَعَ عَظِيمِ زُلْفَتِهِ فَلْيَنْظُرْ نَاظِرٌ بِعَقْلِهِ أَكْرَمَ اللَّهُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله بِذَلِكَ أَمْ أَهَانَهُ فَإِنْ قَالَ أَهَانَهُ فَقَدْ كَذَبَ وَ الْعَظِيمِ (۶) وَ إِنْ قَالَ أَكْرَمَهُ فَلْيَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهَانَ غَيْرَهُ حَيْثُ بَسَطَ الدُّنْيَا لَهُ وَ زَوَاهَا عَنْ أَقْرَبِ النَّاسِ مِنْهُ فَتَأَسَّى مُتَأَسٍّ بِنَبِيِّهِ وَ اقْتَصَّ أَثَرَهُ وَ وَلَجَ مَوْلِجَهُ وَ إِلَّا فَلَا يَأْمَنِ الْهَلَكَةَ فَإِنَّ اللَّهَ جَعَلَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله عَلَماً لِلسَّاعَةِ وَ مُبَشِّراً بِالْجَنَّةِ وَ مُنْذِراً بِالْعُقُوبَةِ خَرَجَ مِنَ الدُّنْيَا خَمِيصاً وَ وَرَدَ الْآخِرَةَ سَلِيماً لَمْ يَضَعْ حَجَراً عَلَى حَجَرٍ حَتَّى

۱- عرضت علیه الدنیا عرضا فابی خ ل.

۲- فی المصدر: ما أبغض اللّه و رسوله، و کذا فیما بعده: ما صغر اللّه و رسوله.

۳- المحاده: المخالفه فی عناد.

۴- أی أزعجها و أبعدها.

۵- فی المصدر: من ینظر إلیه.

۶- فی المصدر: و أتی بالافک العظیم.

مَضَی لِسَبِیلِهِ وَ أَجَابَ دَاعِیَ رَبِّهِ فَمَا أَعْظَمَ مِنَّهَ اللَّهِ عِنْدَنَا حِینَ أَنْعَمَ عَلَیْنَا بِهِ سَلَفاً نَتَّبِعُهُ وَ قَائِداً نَطَأُ عَقِبَهُ (۱).

**[ترجمه]نهج البلاغه: برای تو کافی است که راه و رسم زندگی پیامبر اسلام (ص) را در پیش گیری تا در شناخت بدی‌ها و عیب‌های دنیا و افزونیِ رسوایی‌ها و زشتی‌هایش برایت راهنما باشد، چه این‌که دنیا از هر سو بر پیامبر (ص) باز داشته شد و برای غیر او گسترانده شد، از پستان دنیا شیر نخورد، و از زر و زیورش فاصله گرفت. تا آن‌جا که می‌فرماید: پس به پیامبر پاکیزه و پاکت اقتدا کن،

ص: ۲۸۴

که راه و رسم او الگویی است برای الگوطلبان، و مایه فخر و بزرگی است برای کسی که خواهان بزرگواری باشد، محبوب... ترین بنده نزد خدا کسی است که از پیامبر او صلی الله علیه و آله پیروی کند، و گام بر جای پای او نهد، از دنیا به کمترین‌ها قناعت کرد و گوشه چشمی به دنیا نکرد، دو پهلویش بیش از هر کسی فرو رفته بود و شکمش از همه خالی‌تر بود. دنیا پیش رویش نهاده شد اما نپذیرفت، دانست خدا از چیزی بیزار است و از آن بیزار شد و دانست چیزی را خوار شمرده و آن را خوار شمرد و دانست چیزی را کوچک شمرده و آن را کوچک شمرد. اگر در ما تنها حبّ آن‌چه خدا خوش نداشته و یا بزرگداشت آن‌چه خدا کوچک شمرده باشد همین برای ستیزندگی ما با خدا و سرپیچی از فرمان او کافی است. رسول خدا صلی الله علیه و آله روی زمین غذا می خورد و مانند بنده‌ها می نشست و کفشش را با دست خود وصله می زد و جامه‌اش را با دست خود می دوخت، بر الاغِ برهنه سوار می‌شد و دیگری را پشت خود سوار می کرد، بر در خانه‌اش پرده‌ای آویخته شده بود که نقش و نگاری داشت، به یکی از همسرانش فرمود: ای فلانی! این پرده را از جلوی چشم من دور کن که هر چه نگاهم به آن می‌افتد به یاد دنیا و زر و زیورش می‌افتم، پیامبر با دل خویش از دنیا روی گرداند و یاد دنیا را در جان خود می‌راند، دوست می‌داشت زیور دنیا از دیدگانش پنهان مانَد تا مبادا از آن جامه‌ای زیبا برگیرد و آن را سرای همیشگی خود پندارد و به ماندن در آن امیدوار شود، پس دنیا را از جان خویش بیرون کرد و دل از آن برکند و دیده از دنیا برگرفت؛ چون کسی از چیزی بیزار باشد این‌چنین است، خوش ندارد به آن بنگرد و نزدش نامی از آن بُرده شود. در رسول خدا نشانه‌هایی هست که زشتی‌ها و کاستی‌های دنیا را به تو می‌نمایاند، چراکه او با نزدیکان خود گرسنه به سر بُرد و با آن مقام والایی که داشت، زر و زیور دنیا از دیده‌اش دور ماند. بیننده بایست با خِرد خود بنگرد که آیا خداوند این‌گونه محمد صلی الله علیه و آله را ارج نهاده یا خوار کرده؟! اگر بگوید خوار کرده، دروغ گفته و بهتانی بزرگ زده است، و اگر بگوید ارج نهاده، باید بداند خداوند جز حضرتش را خوار شمرده است، چراکه دنیا را برای او گسترانده و آن را از مردمانِ مقرّب خود دور نگهداشته است. پس آن که الگو می‌جوید بایست از پیامبر الگو گیرد و در پیِ او گام نهد و بر جای پای او قدم بگذارد، وگرنه از هلاك شدن ایمن نخواهد بود، چه خداوند محمد صلی الله علیه و آله را نشانه قیامت و نویدبخش بهشت و بیم‌دهنده از کیفر قرار داده است، او با شکم گرسنه از دنیا رفت و به سلامت به آخرت درآمد، سنگی بر سنگی نگذاشت تا جان سپرد

ص: ۲۸۵

و ندای پروردگارش را پاسخ گفت. وه که خداوند چه منت بزرگی بر ما نهاد که او را به ما عطا فرمود، پیشتازی که از او پیروی می کنیم و رهبری که در پی‌اش گام بر می‌داریم - . نهج البلاغه ۱: ۳۱۱ - ۳۱۵ - .

**[ترجمه]

بیان

المخازی المقابح قوله علیه السلام وطئت بالتشدید أی هیأت و بالتخفیف من قولهم وطئت لک المجلس أی جعلته سهلا لینا قوله علیه السلام زوی أی قبض قوله علیه السلام قضم الدنیا فی أکثر النسخ بالضاد المعجمه و هو أکل الشی ء الیابس بأطراف الأسنان أی تناول منها قدر الکفاف و ما تدعو إلیه الضروره و التنوین فی قضما للتقلیل و فی بعضها بالصاد المهمله بمعنی الکسر قوله علیه السلام و لم یعرها طرفا من الإعاره أی لم یلتفت إلیها نظر إعاره فکیف بأن یجعلها مطمح نظره و یقال رجل أهضم إذا کان خمیصا لقله الأکل و الکشح الخاصره قوله جلسه العبد قال ابن أبی الحدید هی أن یضع قصبتی ساقیه علی الأرض و یعتمد علیها بباطن فخذیه (۲) یقال لها بالفارسیه دو زانو و الریاش إما جمع الریش أو مرادفه و هو اللباس الفاخر و یطلق علی المال و الخصب و المعاش قوله علیه السلام خمیصا أی جائعا.

**[ترجمه]«مخازی» یعنی ناپسندی‌ها. «وطئتُ» به تشدید یعنی آماده ساختم، و به تخفیف از این سخن آمده که «وطئتُ لک المجلس» یعنی جایگاه را برایت نرم و راحت گرداندم. «زوی» یعنی گرفته شد. «قضم الدنیا» در اکثر نسخه‌ها با ضاد نقطه دار آمده و یعنی خوردن غذای خشک با سر دندان، یعنی خوردن از آن به اندازه نیاز و رفع ضرورت. در «قضماً» تنوین برای تقلیل است اما در برخی نسخه‌ها با صاد بدون نقطه آمده که یعنی شکستن. «لم یعرها طرفاً» از «إعاره» (عاریه دادن) می‌آید یعنی به آن چیز حتی نگاهی عاریه‌ای نیز نکرد چه رسد به این‌که به آن چشم بدوزد. وقتی کسی گرسنه باشد و غذایش اندک باشد به او «أهضم» (کسی که پهلوهایش تو رفته) می‌گویند. «کشح» یعنتی تهیگاه. ابن حدید درباره «جلسه العبد» می‌گوید: یعنی کسی استخوان ساق‌هایش را روی زمین بگذارد و با ران‌هایش بر ساق‌هایش بنشیند - . شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۲: ۴۷۲ - .

در زبان فارسی به این حالت «دو زانو» می‌گویند. «ریاش» یا جمع «ریش» و یا مترادف آن است که یعنی «جامه فاخر» که بر مال و منال و معاش اطلاق می‌شود. «خمیص» یعنی گرسنه.

**[ترجمه]

«۱۳۷»

ع، علل الشرائع ابْنُ الْوَلِیدِ عَنْ مُحَمَّدٍ الْعَطَّارِ عَنِ الْأَشْعَرِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الرَّیَّانِ عَنْ عُبَیْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْوَاسِطِیِّ عَنْ وَاصِلِ بْنِ سُلَیْمَانَ أَوْ عَنْ دُرُسْتَ یَرْفَعُهُ إِلَی أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ لِمَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُحِبُّ الذِّرَاعَ أَکْثَرَ مِنْ حُبِّهِ لِسَائِرِ أَعْضَاءِ الشَّاهِ قَالَ فَقَالَ لِأَنَّ آدَمَ قَرَّبَ قُرْبَاناً عَنِ الْأَنْبِیَاءِ مِنْ ذُرِّیَّتِهِ فَسَمَّی لِکُلِّ نَبِیٍّ عُضْواً وَ سَمَّی لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الذِّرَاعَ فَمِنْ ثَمَّ کَانَ یُحِبُّ الذِّرَاعَ وَ یَشْتَهِیهَا وَ یُحِبُّهَا وَ یُفَضِّلُهَا (۳).

**[ترجمه]علل الشرائع: به امام جعفر صادق علیه السلام عرض شد: چرا رسول خدا صلی الله علیه و آله بازوی گوسفند را

بیشتر از دیگر اعضایش دوست می‌داشت؟ امام علیه السلام فرمود: زیرا حضرت آدم علیه السلام از جانب فرزندان خود که پیامبر بودند، گوسفندی قربانی کرد و هر عضوی از آن را از برای پیامبری نامید و بازو را از برای رسول خدا صلی الله علیه و آله نامید. از این رو حضرت بازو را دوست داشت و به آن میل داشت و ترجیحش می‌داد - . علل الشرائع: ۵۶ - .

**[ترجمه]

«۱۳۸»

وَ فِی حَدِیثٍ آخَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ یُحِبُّ الذِّرَاعَ لِقُرْبِهَا مِنَ الْمَرْعَی وَ بُعْدِهَا مِنَ الْمَبَالِ (۴).

**[ترجمه]و در حدیثی دیگر: رسول خدا صلی الله علیه و آله گوشت بازو را به خاطر نزدیکی به چراگاه و دوری از مَبال دوست داشت - . علل الشرائع: ۵۶ - .

**[ترجمه]

«۱۳۹»

یر، بصائر الدرجات إِبْرَاهِیمُ بْنُ هَاشِمٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْقَدَّاحِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ

۱- نهج البلاغه ۱: ۳۱۱- ۳۱۵.

۲- شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ۲: ۴۷۲.

۳- علل الشرائع: ۵۶. أقول: لا اختلاف بین الروایتین، لجواز التعلیل بکل منهما.

۴- علل الشرائع: ۵۶. أقول: لا اختلاف بین الروایتین، لجواز التعلیل بکل منهما.

عليه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يُحِبُّ الذِّرَاعَ وَ الْكَتِفَ وَ يَكْرَهُ الْوَرِكَ لِقُرْبِهَا مِنَ الْمَبَالِ (۱).

**[ترجمه]بصائر الدرجات: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود:

ص: ۲۸۶

رسول خدا صلی الله علیه و آله از گوشت گوسفند بازو و کتف را دوست داشت و از بالای ران به خاطر نزدیکی‌اش به مَبال اکراه داشت - . بصائر الدرجات: ۱۴۸ - .

**[ترجمه]

«۱۴۰»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنِ ابْنِ بُكَيْرٍ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يُعْجِبُهُ الذِّرَاعُ (۲).

**[ترجمه]الکافی: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله گوشت بازوی گوسفند را دوست می‌داشت - . فروع الکافی ۲: ۱۶۹ - .

**[ترجمه]

«۱۴۱»

ما، الأمالی للشيخ الطوسی جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِي الْمُفَضَّلِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ حَفْصِ بْنِ عُمَرَ الْعَسْكَرِيِّ بِالْمَصِّيصَةِ (۳) مِنْ أَصْلِ كِتَابِهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَيْثَمِ الْأَنْمَاطِيِّ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عُلْوَانَ الْكَلْبِيِّ عَنْ عَمْرِو بْنِ خَالِدٍ الْوَاسِطِيِّ عَنْ مُحَمَّدٍ وَ زَيْدٍ ابْنَيْ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِمَا عليه السلام عَنْ أَبِيهِ الْحُسَيْنِ عليه السلام قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَرْفَعُ يَدَيْهِ إِذَا ابْتَهَلَ وَ دَعَا كَمَا يَسْتَطْعِمُ الْمِسْكِينُ (۴).

**[ترجمه]الأمالی: امام حسین علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله هنگام دعا و راز و نیاز به درگاه خداوند دستانش را به مانند مسکینی که غذا می‌خواهد بالا می‌بُرد - . أمالی الشیخ: ۲۲ - .

**[ترجمه]

«۱۴۲»

ما، الأمالی للشيخ الطوسی جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِي الْمُفَضَّلِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ الرَّحِيمِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مُحَمَّدٍ الْعَلَوِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ إِسْحَاقَ بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ أَخِيهِ مُوسَى عَنْ آبَائِهِ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله يَقُولُ بُعِثْتُ

بِمَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ وَ مَحَاسِنِهَا (۵).

**[ترجمه]الأمالی: امام موسی کاظم علیه السلام از پدران ارجمند خود علیه السلام از حضرت علی علیه السلام نقل کرده که ایشان فرمود: شنیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرمود: من با ویژگی‌های والای اخلاقی و نیکی‌های اخلاقی برانگیخته شدم - . أمالی الشیخ: ۲۷ - .

**[ترجمه]

«۱۴۳»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ الْعَلَوِیِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ الْمُنْعِمِ الصَّیْدَاوِیِّ (۶) عَنْ حُسَیْنِ بْنِ شَدَّادٍ الْجُعْفِیِّ عَنْ أَبِیهِ شَدَّادِ بْنِ رُشَیْدٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هِنْدٍ (۷) عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ علیهما السلام

۱- بصائر الدرجات: ۱۴۸. و للحدیث صدر و ذیل.

۲- فروع الکافی ۲: ۱۶۹.

۳- المصیصه بالفتح ثمّ الکسر و التشدید و یاء ساکنه، و قیل: بتخفیف الصاد: مدینه علی شاطئ جیحان من ثغور الشام، بین انطاکیه و بلاد الروم تقارب طرطوس.

۴- أمالی الشیخ: ۲۲، أقول: ای المجالس و الاخبار، و هو المطبوع فی آخر أمالی ابن الشیخ.

۵- أمالی الشیخ: ۲۷.

۶- فی المصدر: حدّثنا أبو عبد اللّه جعفر بن محمّد بن جعفر بن حسن العلوی الحسینی قال:

۷- وصفه فی المصدر: بالجملی. و لعله عبد اللّه بن هند الجملی فتامل.

إِنَّ جِدِّی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَ مَا تَأَخَّرَ فَلَمْ یَدَعِ الِاجْتِهَادَ لَهُ وَ تَعَبَّدَ بِأَبِی هُوَ وَ أُمِّی حَتَّی انْتَفَخَ السَّاقُ وَ وَرِمَ الْقَدَمُ وَ قِیلَ لَهُ أَ تَفْعَلُ هَذَا وَ قَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَکَ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ قَالَ أَ فَلَا أَکُونُ عَبْداً شَکُوراً الْخَبَرَ (۱).

**[ترجمه]الأمالی: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: امام سجاد علیه السلام فرمود:

ص: ۲۸۷

خداوند از گناه گذشته و آینده جدّم رسول خدا صلی الله علیه و آله درگذشته بود، اما حضرت که پدر و مادرم به فدایش باد، تلاش در طاعت و عبادت او را رها نکرده بود آن‌چنان‌که ساق پایش باد کرده بود و پاهایش ورم کرده بود. به ایشان عرض کردند: چنین می‌کنی حال آن‌که خداوند «ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ» - . فتح / ۲ -

{از گناه گذشته و آینده تو} درگذشته است؟! فرمود: آیا نباید بنده‌ای شاکر باشم؟ - . أمالی الشیخ: ۴۷ و ۴۸ -

**[ترجمه]

«۱۴۴»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ غِیَاثِ بْنِ مُصْعَبٍ الْخُجَنْدِی (۲) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَمَّادٍ الشَّاشِیِّ عَنْ حَاتِمٍ الْأَصَمِّ عَنْ شَقِیقٍ (۳) الْبَلْخِیِّ عَمَّنْ أَخْبَرَهُ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ قَالَ: قِیلَ لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله کَیْفَ أَصْبَحْتَ قَالَ بِخَیْرٍ مِنْ رَجُلٍ لَمْ یُصْبِحْ صَائِماً وَ لَمْ یَعُدْ مَرِیضاً وَ لَمْ یَشْهَدْ جِنَازَةً (۴).

**[ترجمه]الأمالی: از اهل علم روایت شده که وی گفت: به پیامبر صلی الله علیه و آله عرض شد: چگونه صبح کردی؟ بهتر از مردی که روزه دار نبوده و از مریضی عیادت نکرده و در تشییع جنازه‌ای حاضر نشده است. - . أمالی الشیخ: ۴۹ -

**[ترجمه]

«۱۴۵»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی جَمَاعَةٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ مُوسَی الْبَجَلِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ مُعَاوِیَةَ بْنِ هِشَامٍ عَنْ سُفْیَانَ الثَّوْرِیِّ عَنْ حَبِیبِ بْنِ أَبِی ثَابِتٍ عَنْ عطا (عَطَاءٍ) عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قِیلَ لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله کَیْفَ أَصْبَحْتَ قَالَ بِخَیْرٍ مِنْ قَوْمٍ لَمْ یَشْهَدُوا جِنَازَةً وَ لَمْ یَعُودُوا مَرِیضاً (۵).

**[ترجمه]الأمالی: از ابن عباس روایت شده که وی گفت: به پیامبر صلی الله علیه و آله عرض شد: چگونه صبح کردی؟ بهتر از مردمی که در تشییع جنازه‌ای حاضر نشدند و از مریضی عیادت نکردند. - . أمالی الشیخ: ۴۹ -

**[ترجمه]

بیان

الظاهر أن من فی الخبر السابق فی قوله من رجل بیانیه و هو تمیز عن الضمیر فی أصبحت کقولهم لله درک من فارس و عز من قائل و یا لک من لیل و فی الثانی یحتمل ذلک بأن یکون أصبحت فی قوه أصبحنا و أن تکون تبعیضیه و یکون حالا عن الضمیر أی حال کونی من قومهم کذلک (۶).

**[ترجمه]ظاهرا «مِن» در خبر قبلی در «مِن رجلٍ» بیانیه و تمیز برای ضمیر در «أصبحت» است، مانند آن‌جا که می گویند: «لله درّک من فارس» و «عزّ من قائل» و یا «لک من لیل»، اما در خبر دوم محتمل است «أصبحت» در معنای «أصبحنا» و «مِن» تبعیضیه باشد یا حال برای ضمیر باشد، یعنی در حالی که من از قومی هستم که آنان چنانند.

**[ترجمه]

«۱۴۶»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْحُسَیْنُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ الْقَزْوِینِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ وَهْبَانَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِیمَ بْنِ أَحْمَدَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیٍّ الزَّعْفَرَانِیِّ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِی أُسَامَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قُلْتُ لَهُ بَلَغَنَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ

ص: ۲۸۸

۱- أمالی الشیخ: ۴۷ و ۴۸، و الحدیث طویل راجعه.

۲- فی المصدر: غیاث بن مصعده بن عبده أبو العباس الخجندی الرباطی.

۳- فی المصدر: شقیق بن إبراهیم.

۴- أمالی الشیخ: ۴۹.

۵- أمالی الشیخ: ۴۹.

۶- الظاهر أنّه صلّی اللّه علیه و آله ذکر التفضیل و أراد معنی آخر و هو کراهه ترک شهود الجنازه و عیاده المریض.

صلى الله عليه و آله لم يشبع من خبز بر ثلاثه أيام قط ، قال : فقال أبوعبدالله عليه السلام : ما أكله قط ، قلت : فأى شئ كان يأكل؟ قال : كان طعام رسول الله صلى الله عليه و آله الشعير إذا وجده ، وحلواه التمر ، ووقوده السعف (۱).

**[ترجمه]الأمالي: از ابی اُسامه روایت شده که وی گفت: به امام جعفر صادق علیه السلام عرض کردم: به ما چنین رسده که رسول خدا صلی الله علیه و آله

ص: ۲۸۸

هیچگاه سه روز از نان گندم سیر نخورد. امام علیه السلام فرمود: ایشان هرگز نان گندم نخورد. عرض کردم: پس ایشان چه می‌خورد؟ فرمود: غذای رسول خدا صلی الله علیه و آله جو بود آن هم اگر می‌یافت، شیرینی‌اش خرما بود و هیزمش شاخه خشك درخت خرما - . أمالی الشیخ: ۶۰ - .

**[ترجمه]

«۱۴۷»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی أَحْمَدُ بْنُ عُبْدُونٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الزُّبَیْرِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ فَضَّالٍ (۲) عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَامِرٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ رِزْقٍ عَنِ الْفُضَیْلِ (۳) قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام یَقُولُ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یُرِیدُ حَاجَةً فَإِذَا (۴) بِالْفَضْلِ بْنِ الْعَبَّاسِ قَالَ فَقَالَ احْمِلُوا هَذَا الْغُلَامَ خَلْفِی قَالَ فَاعْتَنَقَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِیَدِهِ مِنْ خَلْفِهِ عَلَى الْغُلَامِ ثُمَّ قَالَ یَا غُلَامُ خَفِ اللَّهَ تَجِدْهُ أَمَامَکَ یَا غُلَامُ خَفِ اللَّهَ یَکْفِکَ مَا سِوَاهُ (۵) إِلَى آخِرِ مَا سَیَأْتِی فِی بَابِ مَوَاعِظِهِ صلی الله علیه و آله.

**[ترجمه]الأمالي: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله در پی حاجتی از خانه خارج شد. ناگاه به فضل بن عباس برخورد. گفت: این غلام را در پی من بیاورید. رسول خدا صلی الله علیه و آله پشت سر او دست بر گردن غلام انداخت و سپس فرمود: ای غلام! از خدا بترس تا او را پیش روی خود بیابی، ای غلام! از خدا بترس تا تو را از غیر بی‌نیاز سازد - . أمالی الشیخ: ۶۵ - . این خبر ادامه‌ای دارد که در باب اندرزهای پیامبر صلی الله علیه و آله خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۱۴۸»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحَکَمِ عَنْ أَبِی جَمِیلَةَ عَنْ مُحَمَّدٍ الْحَلَبِیِّ وَ زُرَارَةَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ وَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ اذْکُرْ رَبَّکَ إِذا نَسِیتَ (۶) قَالَ إِذَا حَلَفَ الرَّجُلُ فَنَسِیَ أَنْ یَسْتَثْنِیَ فَلْیَسْتَثْنِ إِذَا ذَکَرَ (۷).

**[ترجمه]الکافی: امام محمد باقر علیه السلام و امام جعفر صادق علیه السلام درباره کلام خداوند عزّوجل «وَ اذْکُرْ رَبَّکَ إِذا نَسِیتَ» - . کهف / ۲۲ - ۲۴ - {و چون فراموش کردی پروردگارت را یاد کن} فرمودند: وقتی کسی سوگندی خورد و

فراموش كرد بگويد إن شاء الله ، بايد هرگاه به ياد آورد بگويد - . فروع الكافى ۲: ۳۷۰ - .

**[ترجمه]

«۱۴۹»

كـا، الكـافى مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ الْأَحْوَلِ عَنْ سَلَّامِ بْنِ الْمُسْتَنِيرِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ لَقَدْ عَهِدْنا إِلى آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَ لَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً (۸) قَالَ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لَمَّا قَالَ لِآدَمَ ادْخُلِ الْجَنَّهَ قَالَ لَهُ يَا آدَمُ لَا تَقْرَبْ هَذِهِ الشَّجَرَهَ قَالَ وَ أَرَاهُ

ص: ۲۸۹

۱- أمالى الشيخ : ۶۰.

۲- أى علىّ بن الحسن بن فضال، على ما فى المصدر.

۳- أى الفضيل بن يسار. على ما فى المصدر.

۴- فى المصدر: فاذا هو.

۵- أمالى الشيخ: ۶۵.

۶- الكهف: ۲۴.

۷- فروع الكافى ۲: ۳۷۰.

۸- طه: ۱۱۵.

إِيَّاهَا فَقَالَ آدَمُ لِرَبِّهِ كَيْفَ أَقْرَبُهَا وَ لَقَدْ نَهَيْتَنِي عَنْهَا أَنَا وَ زَوْجَتِي قَالَ فَقَالَ لَهُمَا لَا تَقْرَبَاهَا يَعْنِي لَا تَأْكُلَا مِنْهَا فَقَالَ آدَمُ وَ زَوْجَتُهُ نَعَمْ يَا رَبَّنَا لَا نَقْرَبُهَا وَ لَا نَأْكُلُ مِنْهَا وَ لَمْ يَسْتَثْنِيَا فِي قَوْلِهِمَا نَعَمْ فَوَكَلَهُمَا اللَّهُ فِي ذَلِكَ إِلَى أَنْفُسِهِمَا وَ إِلَى ذِكْرِهِمَا قَالَ وَ قَدْ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِنَبِيِّهِ صلى الله عليه و آله فِي الْكِتَابِ وَ لا تَقُولَنَّ لِشَيْ ءٍ إِنِّي فاعِلٌ ذلِكَ غَداً إِلَّا أَنْ يَشاءَ اللَّهُ (۱) أَنْ لَا أَفْعَلَهُ فَتَسْبِقَ مَشِيَّةُ اللَّهِ فِي أَنْ لَا أَفْعَلَهُ فَلَا أَقْدِرَ عَلَى أَنْ أَفْعَلَهُ قَالَ فَلِذَلِكَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ وَ اذْكُرْ رَبَّكَ إِذا نَسِيتَ (۲) أَيْ اسْتَثْنِ مَشِيَّةَ اللَّهِ فِي فِعْلِكَ (۳).

**[ترجمه]الكافی: امام محمد باقر علیه السلام درباره کلام خداوند عزّوجل «وَ لَقَدْ عَهِدْنا إِلى آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَ لَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْماً» - . طه / ۱۱۵ - {و به یقین پیش از این با آدم پیمان بستیم و[لی آن را] فراموش کرد و برای او عزمی [استوار] نیافتیم.} فرمود: وقتی خداوند عزّوجل به آدم علیه السلام فرمود وارد بهشت شو، به او فرمود: ای آدم! به این درخت نزدیک نشو، و آن درخت را به او نشان داد.

آدم به پروردگارش گفت: چگونه به آن نزدیک شوم حال آن‌که تو من و همسرم را از آن نهی کرده‌ای؟! خداوند به آن دو فرمود به آن نزدیک نشوید، یعنی از آن نخورید. آدم و همسرش گفتند: بسیار خوب ای پروردگار ما! به آن نزدیک نمی... شویم و از آن نمی‌خوریم. اما در سخن خود نگفتند إن شاء الله. این‌گونه خداوند آن دو را در این کار به خودشان و حافظه خودشان واگذاشت. خداوند عزّوجل در قرآن به پیامبرش صلی الله علیه و آله فرموده: «وَ لا تَقُولَنَّ لِشَيْ ءٍ إِنِّي فاعِلٌ ذلِكَ غَداً إِلَّا أَنْ يَشاءَ اللَّهُ » - . کهف / ۲۲ - ۲۴ - {و زنهار در مورد چیزی مگوی که من آن را فردا انجام خواهم داد، مگر آنکه خدا بخواهد} یعنی مگر آن‌که خدا بخواهد انجامش ندهم، این‌چنین مشیّت خداوند بر این رقم می خورد که من آن کار را انجام ندهم و بنابراین من نمی‌توانم آن را انجام دهم. از این رو خداوند عزّوجل فرمود: «وَ اذْكُرْ رَبَّكَ إِذا نَسِيتَ» {و چون فراموش کردی پروردگارت را یاد کن} یعنی مشیّت خداوند را در کار خود استثنا کن - . فروع الكافی ۲: ۳۷۰ - .

**[ترجمه]

«۱۵۰»

کا، الكافي الْعِدَّةُ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ كَانَ يَتَطَيَّبُ بِالْمِسْكِ حَتَّى يُرَى وَبِيصُهُ فِي مَفَارِقِهِ (۴).

**[ترجمه]الكافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله خود را با مشک معطر می‌ساخت آن... چنان که درخشش مشک بر فرق موی حضرت دیده می‌شد - . فروع الكافی ۲: ۲۲۳ - .

**[ترجمه]

بیان

الوبیص البریق.

**[ترجمه]« وبیص» یعنی درخشش.

**[ترجمه]

«۱۵۱»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: کَانَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مُمَسَّکَهٌ إِذَا هُوَ تَوَضَّأَ أَخَذَهَا بِیَدِهِ وَ هِیَ رَطْبَهٌ فَکَانَ إِذَا خَرَجَ عَرَفُوا أَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِرَائِحَتِهِ (۵).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله مشک‌دانی داشت که چون وضو می... گرفت آن را در دست خود که مرطوب بود می گرفت. این‌چنین وقتی رسول خدا صلی الله علیه و آله بیرون می‌آمد از بوی خوش حضرت می‌فهمیدند که ایشان آمده - . فروع الکافی ۲: ۲۲۳ - .

**[ترجمه]

«۱۵۲»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ نُوحِ بْنِ شُعَیْبٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِی الْحَسَنِ علیه السلام قَالَ: کَانَ یُرَی وَبِیصُ الْمِسْکِ فِی مَفْرِقِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۶).

**[ترجمه]الکافی: ابوالحسن علیه السلام فرمود: درخشش مشک بر فرق سر رسول خدا صلی الله علیه و آله دیده می‌شد - . فروع الکافی ۲: ۲۲۳ - .

**[ترجمه]

«۱۵۳»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ غَیْرِ وَاحِدٍ عَنِ الْخَشَّابِ عَنْ غِیَاثِ بْنِ کَلُّوبٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ إِذَا اشْتَکَی رَأْسَهُ اسْتَعَطَ بِدُهْنِ الْجُلْجُلَانِ (۷) وَ هُوَ السِّمْسِمُ (۸).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی سردرد می گرفت در بینی خود روغن جُلجلان می‌مالید که همان روغن کنجد باشد - . فروع الکافی ۲: ۲۲۶ - .

**[ترجمه]

كا، الكافی الْعِدَّهُ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنِ ابْنِ أُخْتِ الْأَوْزَاعِيِّ عَنْ

۱- الكهف: ۲۲ و ۲۳.

۲- الكهف: ۲۲ و ۲۳.

۳- فروع الكافی ۲: ۳۷۰.

۴- الفروع ۲: ۲۲۳.

۵- الفروع ۲: ۲۲۳.

۶- الفروع ۲: ۲۲۳.

۷- هكذا فی نسخه المصنّف، و هو مصحف الجلجلان. و الجلجلان بالفارسیه: كنجد.

۸- فروع الكافی ۲: ۲۲۶.

مَسْعَدَةَ بْنِ الْيَسَعِ عَنْ قَيْسٍ الْبَاهِلِيِ (۱) أَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله كَانَ يُحِبُّ أَنْ يَسْتَعِطَ بِدُهْنِ السِّمْسِمِ (۲).

**[ترجمه]الکافی: از قیس باهلی

ص: ۲۹۰

روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله دوست می‌داشت در بینی خود روغن کنجد بمالد - . فروع الکافی ۲: ۲۲۶ - .

**[ترجمه]

«۱۵۵»

کا، الکافی الْعِدَّةُ عَنْ سَهْلٍ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنْ عِيسَى (۳) بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عُمَرَ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: كَانَتْ مِنْ أَيْمَانِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَا وَ أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ (۴).

**[ترجمه]الکافی: عیسی بن عبدالله بن محمد بن عمر بن علی از پدرش از جدّش روایت کرده: از سوگندهای رسول خدا صلی الله علیه و آله این بود: نه و از خدا آمرزش می‌خواهم - . فروع الکافی ۲: ۳۷۵ - .

**[ترجمه]

«۱۵۶»

کا، الکافی عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْخَزَّازِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ: إِنَّ الْعَقْرَبَ لَدَغَتْ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَعَنَكِ اللَّهُ فَمَا تُبَالِينَ مُؤْمِناً أَذَّيْتِ أَمْ كَافِراً ثُمَّ دَعَا بِالْمِلْحِ فَدَلَكَهُ فَهَدَأَتْ ثُمَّ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي الْمِلْحِ مَا بَغَوْا مَعَهُ دِرْيَاقاً (۵).

**[ترجمه]الکافی: از محمد بن مسلم روایت شده که وی گفت: عقرب رسول خدا صلی الله علیه و آله را گزید. حضرت فرمود: خدا لعنتت کند که مومن را آزار دهی یا کافر را برایت فرقی نمی‌کند. سپس نمک خواست و روی نیش نمک مالید و نیش آرام گرفت. سپس امام محمد باقر علیه السلام فرمود: اگر مردم می‌دانستند در نمک چه خواصی هست با وجود آن دیگر تریاکی نمی‌طلبیدند - . فروع الکافی ۲: ۱۷۲ - .

**[ترجمه]

«۱۵۷»

کا، الکافی الْعِدَّةُ عَنِ الْبَرْقِيِّ عَنْ أَبِيهِ وَ عَمْرِو بْنِ إِبْرَاهِيمَ جَمِيعاً عَنْ خَلَفِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه

السلام قَالَ: لَدَغَتْ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله علیه و آله عَقْرَبٌ فَنَفَضَهَا وَ قَالَ لَعَنَكِ اللَّهُ فَمَا يَسْلَمُ مِنْكِ مُؤْمِنٌ وَ لَا كَافِرٌ ثُمَّ دَعَا بِمِلْحٍ فَوَضَعَهُ عَلَى مَوْضِعِ اللَّدْغَهِ ثُمَّ عَصَرَهُ بِإِبْهَامِهِ حَتَّى ذَابَ ثُمَّ قَالَ لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي الْمِلْحِ مَا احْتَاجُوا مَعَهُ إِلَى تِرْيَاقٍ (۶).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: عقربی رسول خدا صلی الله علیه و آله را گزید. حضرت آن را از خود پرت کرد و فرمود: خدا لعنتت کند که نه مومن از تو در امان است و نه کافر. سپس نمک خواست و نمک را بر جای نیش گذاشت. سپس آن را با انگشت شصت خود فشار داد تا ورمش فرو نشست. سپس فرمود: اگر مردم می‌دانستند در نمک چه خواصی هست با وجود آن به تریاک دیگری نیاز نداشتند - . فروع الکافی ۲: ۱۷۲ - .

**[ترجمه]

«۱۵۸»

کا، الکافی عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: وَطِئَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الرَّمْضَاءَ (۷) فَأَحْرَقَتْهُ فَوَطِئَ عَلَى الرِّجْلَهِ وَ هِيَ الْبَقْلَهُ الْحَمْقَاءُ (۸) فَسَكَنَ عَنْهُ حَرُّ الرَّمْضَاءِ فَدَعَا لَهَا وَ كَانَ يُحِبُّهَا وَ يَقُولُ مِنْ بَقْلَهٍ مَا أَبْرَكَهَا (۹).

ص: ۲۹۱

۱- فی المصدر: قیس الباهلی، عن أبی عبد اللّه علیه السلام.

۲- فروع الکافی ۲: ۲۲۶.

۳- فی المصدر و فی مرآه العقول: النوفلیّ، عن السکونی، عن عیسی إه.

۴- فروع الکافی ۲: ۳۷۵.

۵- فروع الکافی ۲: ۱۷۲.

۶- فروع الکافی ۲: ۱۷۲.

۷- الرمضاء: الأرض الحامیه من شده حر الشمس.

۸- البقله الحمقاء و البقله الرجله بالفارسیه: خرفه. و یقال لها: البقله المبارکه أیضا.

۹- الفروع ۲: ۱۸۲.

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله بر زمینی تافته گام گذاشت و پای ایشان سوخت. حضرت پای خود را در رِجله که نوعی کاسنی است گذاشت و حرارت سوختگی از آن فرو نشست. ایشان آن گیاه را دعا کرد و آن را دوست داشت و می‌فرمود کاسنی بسیار بابرکت است - . فروع الکافی ۲: ۱۸۲ - .

**[ترجمه]

«۱۵۹»

کا، الکافی عَلِیٌّ عَنْ أَبِیهِ وَ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِیلَ عَنِ الْفَضْلِ جَمِیعاً عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ وَ صَفْوَانَ عَنْ مُعَاوِیَهَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله مَدَّ یَدَهُ إِلَی الْحَجَرِ فَلَسَعَتْهُ عَقْرَبٌ فَقَالَ لَعَنَکِ اللَّهُ لَا بَرّاً تَدَعِینَ وَ لَا فَاجِراً.

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله دست خود را سوی سنگی دراز کرد و ناگاه عقربی ایشان را گزید. فرمود: خدا لعنتت کند که نه نیکوکار را رها می کنی و نه بدکار را.

**[ترجمه]

«۱۶۰»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: کَانَ بَیْنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله جَالِساً وَ عِنْدَهُ جَبْرَئِیلُ إِذْ حَانَتْ (۱) مِنْ جَبْرَئِیلَ نَظْرَهٌ قِبَلَ السَّمَاءِ فَانْتُقِعَ لَوْنُهُ حَتَّی صَارَ کَأَنَّهُ کُرْکُمٌ ثُمَّ لَاذَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی حَیْثُ نَظَرَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام فَإِذَا شَیْ ءٌ قَدْ مَلَأَ بَیْنَ الْخَافِقَیْنِ مُقْبِلًا حَتَّی کَانَ کَقَابِ الْأَرْضِ (۲) فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ إِنِّی رَسُولُ اللَّهِ إِلَیْکَ أُخَیِّرُکَ أَنْ تَکُونَ مَلِکاً رَسُولًا أَحَبُّ إِلَیْکَ أَوْ تَکُونَ عَبْداً رَسُولًا فَالْتَفَتَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی جَبْرَئِیلَ وَ قَدْ رَجَعَ إِلَیْهِ لَوْنُهُ فَقَالَ جَبْرَئِیلُ بَلْ کُنْ عَبْداً رَسُولًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَلْ أَکُونُ عَبْداً رَسُولًا فَرَفَعَ الْمَلَکُ رِجْلَهُ الْیُمْنَی فَوَضَعَهَا فِی کَبِدِ السَّمَاءِ الدُّنْیَا ثُمَّ رَفَعَ الْأُخْرَی فَوَضَعَهَا فِی الثَّانِیَهِ ثُمَّ رَفَعَ الْیُمْنَی فَوَضَعَهَا فِی الثَّالِثَهِ ثُمَّ هَکَذَا حَتَّی انْتَهَی إِلَی السَّمَاءِ السَّابِعَهِ کُلُّ سَمَاءٍ خُطْوَهٌ (۳) وَ کُلَّمَا ارْتَفَعَ صَغُرَ حَتَّی صَارَ آخِرَ ذَلِکَ مِثْلَ الصِّرِّ (۴) فَالْتَفَتَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی جَبْرَئِیلَ فَقَالَ لَقَدْ رَأَیْتُ مِنْکَ ذُعْراً (۵) وَ مَا رَأَیْتُ شَیْئاً کَانَ أَذْعَرَ لِی مِنْ تَغَیُّرِ لَوْنِکَ فَقَالَ یَا نَبِیَّ اللَّهِ لَا تَلُمْنِی أَ تَدْرِی مَنْ هَذَا قَالَ لَا قَالَ هَذَا إِسْرَافِیلُ حَاجِبُ الرَّبِّ وَ لَمْ یَنْزِلْ مِنْ مَکَانِهِ مُنْذُ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ فَلَمَّا رَأَیْتُهُ مُنْحَطّاً ظَنَنْتُ أَنَّهُ جَاءَ بِقِیَامِ السَّاعَهِ فَکَانَ الَّذِی رَأَیْتَ مِنْ تَغَیُّرِ لَوْنِی لِذَلِکَ فَلَمَّا رَأَیْتُ مَا اصْطَفَاکَ اللَّهُ بِهِ رَجَعَ إِلَیَّ لَوْنِی وَ نَفْسِی أَ مَا رَأَیْتَهُ کُلَّمَا ارْتَفَعَ صَغُرَ إِنَّهُ لَیْسَ شَیْ ءٌ یَدْنُو مِنَ الرَّبِّ إِلَّا صَغُرَ لِعَظَمَتِهِ إِنَّ هَذَا حَاجِبُ

۱- فی المصدر: إذ خانت بالمعجمه.

۲- حتی دنا من الأرض خ ل و فی المصدر: حتی کان کقاب قوسین أو أدنی من الأرض ثمّ قال إه أقول: القاب: المقدار: ما بین

نصف وتر القوس و طرفه. و قاب قوسين مثل فى قرب المسافه.

٣- فى المصدر: بعدد كل سماء خطوه.

٤- الصر: طائر كالعصفور أصفر.

٥- فى المصدر: رايتك ذعرا إه. أقول: فيكون وصفا. و فيه: و ما رأيت مثله، و ما رأيت شيئا كان أذعر لى من تغير لونك.

الرَّبِّ وَ أَقْرَبُ خَلْقِ اللَّهِ مِنْهُ وَ اللَّوْحُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ فَإِذَا تَكَلَّمَ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى بِالْوَحْيِ ضَرَبَ اللَّوْحَ جَبِينَهُ فَنَظَرَ فِيهِ ثُمَّ أَلْقَى إِلَيْنَا نَسْعَى (۱) بِهِ فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ لَأَدْنَى خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْهُ وَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُ تِسْعُونَ (۲) حِجَاباً مِنْ نُورٍ يُقْطَعُ دُونَهَا الْأَبْصَارُ مَا يُعَدُّ وَ لَا يُوصَفُ وَ إِنِّي لَأَقْرَبُ الْخَلْقِ مِنْهُ وَ بَيْنِي وَ بَيْنَهُ مَسِيرَةَ أَلْفِ عَامٍ (۳).

**[ترجمه]تفسیر قمی: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله نشسته بود و جبرئیل نزد ایشان بود. ناگاه نگاه جبرئیل به آسمان افتاد و چنان رنگ از رخسارش پرید که رُخش همچون زعفران شد و به رسول خدا صلی الله علیه و آله پناه برد. رسول خدا صلی الله علیه و آله به جایی که جبرئیل نگاه کرده بود نگریست. ناگاه دید فرشته‌ای کران تا کران آسمان را پُر کرد و آن‌قدر پیش آمد که به نزدیکی زمین رسید و گفت: ای محمد! خداوند مرا نزد تو فرستاده تا مخیّرت کنم و بپرسم دوست می‌داری پادشاهی رسول باشی یا بنده‌ای رسول؟ رسول خدا صلی الله علیه و آله به جبرئیل نگاه کرد. او که رنگ به رخسارش برگشته بود عرض کرد: بنده‌ای رسول باش. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: بنده‌ای رسول هستم. ناگاه آن فرشته پای راستش را در میان آسمان دنیا گذاشت و پای دیگرش را برداشت و در آسمان دوم گذاشت و پای چپش را بلند کرد و در آسمان سوم گذاشت و به همین ترتیب رفت تا به آسمان هفتم رسید. او هر آسمانی را یک گام کرد و هر چه بالاتر می‌رفت کوچکتر می‌شد تا سرانجام همچون قناری کوچک شد. رسول خدا صلی الله علیه و آله به جبرئیل فرمود: دیدم به هراس افتادی و رنگ رخسارت چنان دگرگون شد که حالی هراسناک‌تر از آن ندیده بودم! عرض کرد: ای پیغمبر خدا! سرزنشم مکن، آیا می‌دانی این چه کسی بود؟ فرمود: نه. عرض کرد: او اسرافیل پرده‌دار پروردگارم بود، از زمانی که خداوند آسمان‌ها و زمین را آفریده او از جایگاه خود پایین نیامده بود. وقتی دیدم فرود آمده گمان کردم آمده تا قیامت را به پا کند. اگر دیدی رنگ رخسارم دگرگون شد به این خاطر بود، اما وقتی مقامی را دیدم که خداوند برایت برگزیده رنگ به رخسارم بازگشت و جان گرفتم. مگر ندیدی هر چه بالاتر می‌رفت کوچک‌تر می‌شد؟ هیچ چیزی نیست که به پروردگار نزدیک شود جز آن‌که در برابر عظمت او کوچک شود. او پرده‌دار

ص: ۲۹۲

پروردگار و نزدیک‌ترین آفریده به او بود. لوح از یاقوت سرخ و میان چشمانش است، وقتی پروردگار تبارک و تعالی با وحی سخن می گوید آن لوح را به پیشانی‌اش می‌زند و او در آن می‌نگرد و سپس وحی را به ما می‌رساند و ما با آن سوی آسمان‌ها و زمین می‌شتابیم. او نزدیکترین آفریده به خداوند رحمان است. میان او و خداوند نود حجاب از نور هست که دیده‌ها در ورای آن‌ها چنان ناتوان‌اند که وصف نشود. من نزدیک‌ترین آفریده به او هستم و میان من و او هزار سال راه هست - . تفسیر قمی: ۳۸۹ و ۳۹۰ - .

**[ترجمه]

بیان

يقال انتقع لونه على بناء المجهول إذا تغير من خوف أو ألم و الكُرْكُم بالضم الزعفران (۴) قوله من الرب أی من موضع ظهور عظمته و جلاله و صدور أمره و نهيه و وحيه.

**[ترجمه]در صیغه مجهول می‌گویند «اُنتقع لونه» یعنی رنگش از ترس یا درد دگرگون شد. «کُرکم» به ضم یعنی زعفران. این که در بیان فاصله می‌گوید «من الربّ» (از پروردگار) یعنی از موضع ظهور عظمت و جلال پروردگار و محل صدور امر و نهی و وحی او.

**[ترجمه]

«۱۶۰»

نَوَادِرُ الرَّاوَنْدِیِّ، بِإِسْنَادِهِ (۵) عَنْ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ عَلِیٌّ علیه السلام بَیْنَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَتَوَضَّأُ إِذْ لَاذَ بِهِ هِرُّ الْبَیْتِ وَ عَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ عَطْشَانُ فَأَصْغَی (۶) إِلَیْهِ الْإِنَاءَ حَتَّی شَرِبَ مِنْهُ الْهِرُّ وَ تَوَضَّأَ بِفَضْلِهِ (۷).

**[ترجمه]نوادر الرّاوندی: امام موسی کاظم علیه السلام از پدران ارجمند خود علیه السلام نقل فرمود: حضرت علی علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله داشت وضو می‌گرفت که ناگاه گربه‌ای که در خانه بود به ایشان پناه آورد. حضرت دریافت که او تشنه است و ظرف آب را سوی او بُرد و او از آن نوشید. سپس پیامبر صلی الله علیه و آله با مابقی آن آب وضو گرفت - . نوادر الرّاوندی: ۳۹ - .

**[ترجمه]

«۱۶۱»

وَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا أَکَلَ عِنْدَ الْقَوْمِ قَالَ أَفْطَرَ عِنْدَکُمُ الصَّائِمُونَ وَ أَکَلَ طَعَامَکُمُ الْأَبْرَارُ وَ صَلَّتْ عَلَیْکُمُ الْمَلَائِکَهُ الْأَخْیَارُ (۸).

**[ترجمه]نوادر الرّاوندی به همان اسناد: رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی نزد قومی غذا می‌خورد می‌فرمود: روزه‌داران نزدتان افطار کردند و نیکوکاران غذایتان را خوردند و بهترین فرشتگان بر شما درود فرستادند - . نوادر الرّاوندی: ۳۵ - .

**[ترجمه]

«۱۶۲»

أَسْرَارُ الصَّلَاهِ، قَالَ أَبُو ذَرٍّ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَیْلَهً یُرَدِّدُ قَوْلَهُ تَعَالَی إِنْ تُعَذِّبْهُمْ (۹) فَإِنَّهُمْ عِبادُکَ وَ إِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّکَ أَنْتَ الْعَزِیزُ الْحَکِیمُ (۱۰)

١- فى المصدر: ثم ألقاه إلينا فنسعى.

٢- فى المصدر: سبعون. و فيه: تقطع دونها الابصار، و ما لا يعد و لا يوصف.

٣- تفسير القمّىّ: ٣٨٩ و ٣٩٠.

۴- و قيل: هو المعصفر، و قيل: شى ء كالورس، و قيل: عروق الصفر. و عروق الصفر بالفارسيه:

۵- راجع المجلد الأول: ۵۴ فانّك تجد فيه إسناد النوادر.

۶- أصغى الاناء: أماله.

٧- نوادر الراوندىّ: ٣٩ فيه: بينما، و فيه: ثم توضأ بفضله.

٨- نوادر الراوندىّ: ٣۵.

٩- المائده: ١١٨.

١٠- الرسائل المنسوب إلى الشهيد: ١٣٧.

وَ لَمَّا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِابْنِ مَسْعُودٍ اقْرَأْ عَلَيَّ قَالَ فَفَتَحْتُ سُورَةَ النِّسَاءِ فَلَمَّا بَلَغْتُ فَكَيْفَ إِذا جِئْنا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَ جِئْنا بِكَ عَلى هؤُلاءِ شَهِيداً (۱) رَأَيْتُ عَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ مِنَ الدَّمْعِ فَقَالَ لِي حَسْبُكَ الْآنَ (۲).

**[ترجمه]أسرار الصّلاه: از ابوذر روایت شده که وی گفت: شبی رسول خدا صلی الله علیه و آله برخاست و این کلام حق تعالی را زمزمه می کرد: «إِنْ تُعَذِّبْهُمْ – (۹) المائده: ۱۱۸ –

فَإِنَّهُمْ عِبادُكَ وَ إِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ» – . مائده / ۱۱۸ –

{اگر عذابشان کنی آنان بندگان تواند و اگر بر ایشان ببخشایی تو خود توانا و حکیمی.}

ص: ۲۹۳

رسول خدا صلی الله علیه و آله به ابن مسعود فرمود برایم قرائت کن. وی می گوید: من سوره نساء را باز کردم و وقتی رسیدم به «فَكَيْفَ إِذا جِئْنا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَ جِئْنا بِكَ عَلى هؤُلاءِ شَهِيداً» – . نساء / ۴۱ – {پس چگونه است [حالشان] آنگاه که از هر امتی گواهی آوریم و تو را بر آنان گواه آوریم؟} دیدم چشمان حضرت پُر از اشک شد و فرمود: همین‌قدر تو را کافی است – . الرسائل المنسوب إلی الشهید: ۱۳۹ – .

**[ترجمه]

باب ۱۰ نادر فیه ذکر مزاحه و ضحکه صلی الله علیه و آله و هو من الباب الأول

الأخبار

«۱»

قب، المناقب لابن شهرآشوب كَانَ صلی الله علیه و آله يَمْزَحُ وَ لَا يَقُولُ إِلَّا حَقّاً قَالَ أَنَسٌ مَاتَ نُغَيْرٌ لِأَبِي عُمَيْرٍ وَ هُوَ ابْنٌ لِأُمِّ سُلَيْمٍ فَجَعَلَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله يَقُولُ يَا يَا عُمَيْرٍ مَا فَعَلَ النُّغَيْرُ وَ كَانَ حَادِيَ بَعْضِ نِسْوَتِهِ خَادِمُهُ أَنْجَشَةُ فَقَالَ لَهُ يَا أَنْجَشَةُ ارْفُقْ بِالْقَوَارِيرِ وَ فِي رِوَايَةٍ لَا تَكْسِرِ الْقَوَارِيرَ وَ كَانَ لَهُ عَبْدٌ أَسْوَدُ فِي سَفَرٍ فَكَانَ كُلُّ مَنْ أَعْيَا أَلْقَى عَلَيْهِ بَعْضَ مَتَاعِهِ حَتَّى حَمَلَ شَيْئاً كَثِيراً فَمَرَّ بِهِ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ أَنْتَ سَفِينَةٌ فَأَعْتَقَهُ وَ قَالَ رَجُلٌ احْمِلْنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ إِنَّا حَامِلُوكَ عَلَى وَلَدِ نَاقَةٍ فَقَالَ مَا أَصْنَعُ بِوَلَدِ نَاقَةٍ قَالَ صلی الله علیه و آله وَ هَلْ يَلِدُ الْإِبِلَ إِلَّا النُّوقُ وَ اسْتَدْبَرَ رَجُلًا مِنْ وَرَائِهِ وَ أَخَذَ بِعَضُدِهِ وَ قَالَ مَنْ يَشْتَرِي هَذَا الْعَبْدَ يَعْنِي أَنَّهُ عَبْدُ اللَّهِ وَ قَالَ صلی الله علیه و آله لِأَحَدٍ لَا تَنْسَ يَا ذَا الْأُذُنَيْنِ زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ أَنَّهُ قَالَ لِامْرَأَةٍ وَ ذَكَرَتْ زَوْجَهَا أَ هَذَا الَّذِي فِي عَيْنَيْهِ بَيَاضٌ فَقَالَتْ لَا مَا بِعَيْنَيْهِ بَيَاضٌ وَ حَكَتْ لِزَوْجِهَا فَقَالَ أَ مَا تَرَيْنَ بَيَاضَ عَيْنِي أَكْثَرَ مِنْ سَوَادِهَا وَ رَأَى صلی الله علیه و آله جَمَلًا عَلَيْهِ حِنْطَةٌ فَقَالَ تَمْشِي الْهَرِيسَةُ

ص: ۲۹۴

١- النساء: ٤١.

٢- الرسائل المنسوب إلى الشهيد: ١٣٩.

وَ رَأَى بِلَالًا وَ قَدْ خَرَجَ بَطْنُهُ فَقَالَ صلى الله عليه و آله أَمَّ حُبَيْنٍ وَ أُمُّ حُبَيْنٍ ضَرْبٌ مِنَ الْعَظَايَهِ وَ يُقَالُ إِنَّهَا الْحِرْبَاءُ (۱) وَ قَالَ صلى الله عليه و آله لِلْحُسَيْنِ حُزُقَّةٌ (۲) حُزُقَّةٌ تَرَقَّ عَيْنَ بَقَّهَ ابْنُ عَبَّاسٍ إِنَّهُ صلى الله عليه و آله كَسَا بَعْضَ نِسَائِهِ ثَوْباً وَاسِعاً فَقَالَ لَهَا الْبَسِيهِ وَ احْمَدِي اللَّهَ وَ جَرِّي مِنْهُ ذَيْلًا كَذَيْلِ الْعَرُوسِ وَ قَالَتْ عَجُوزٌ مِنَ الْأَنْصَارِ لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله ادْعُ لِي بِالْجَنَّهِ فَقَالَ صلى الله عليه و آله إِنَّ الْجَنَّهَ لَا يَدْخُلُهَا الْعُجُزُ فَبَكَتِ الْمَرْأَهُ فَضَحِكَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ قَالَ أَ مَا سَمِعْتَ قَوْلَ اللَّهِ تَعَالَى إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشاءً فَجَعَلْناهُنَّ أَبْكاراً (۳) وَ قَالَ لِلْعَجُوزِ الْأَشْجَعِيَّهِ يَا أَشْجَعِيَّهُ لَا تَدْخُلُ الْعَجُوزُ الْجَنَّهَ فَرَآهَا بِلَالٌ بَاكِيَهً فَوَصَفَهَا لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ وَ الْأَسْوَدُ كَذَلِكَ فَجَلَسَا يَبْكِيَانِ فَرَآهُمَا الْعَبَّاسُ فَذَكَرَهُمَا لَهُ فَقَالَ وَ الشَّيْخُ كَذَلِكَ ثُمَّ دَعَاهُمْ وَ طَيَّبَ قُلُوبَهُمْ وَ قَالَ يُنْشِئُهُمُ اللَّهُ كَأَحْسَنِ مَا كَانُوا وَ ذَكَرَ أَنَّهُمْ يَدْخُلُونَ الْجَنَّهَ شُبَّاناً مُنَوَّرِينَ وَ قَالَ إِنَّ أَهْلَ الْجَنَّهِ جُرْدٌ مُرْدٌ مُكَحَّلُونَ وَ قَالَ صلى الله عليه و آله لِرَجُلٍ حِينَ قَالَ أَنْتَ نَبِيُّ اللَّهِ حَقّاً نَعْلَمُهُ وَ دِينُكَ الْإِسْلَامُ دِيناً نُعَظِّمُهُ نَبْغِي مَعَ الْإِسْلَامِ شَيْئاً نَقْضَمُهُ وَ نَحْنُ حَوْلَ هَذَا نُدَنْدِنُ يَا عَلِيُّ اقْضِ حَاجَتَهُ فَأَشْبَعَهُ عَلِيٌّ عليه السلام وَ أَعْطَاهُ نَاقَهً وَ جُلَّهَ تَمْرٍ وَ جَاءَ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ بَلَغَنَا أَنَّ الْمَسِيحَ يَعْنِي الدَّجَّالَ يَأْتِي النَّاسَ بِالثَّرِيدِ وَ قَدْ هَلَكُوا جَمِيعاً جُوعاً أَ فَتَرَى بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي أَنْ أَكُفَّ مِنْ ثَرِيدِهِ تَعَفُّفاً وَ تَزَهُّداً فَضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ثُمَّ قَالَ بَلْ يُغْنِيكَ اللَّهُ بِمَا يُغْنِي بِهِ الْمُؤْمِنِينَ وَ قَبَّلَ جَدُّ خَالِدٍ الْقَسْرِيِّ امْرَأَهً فَشَكَتْ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ فَاعْتَرَفَ وَ قَالَ إِنْ شَاءَتْ أَنْ تَقْتَصَّ فَلْتَقْتَصَّ فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَصْحَابُهُ وَ قَالَ أَ وَ لَا تَعُودُ

۱- الحرباء بالكسر و المد: حيوان أكبر من العظاءه يستقبل الشمس، و يدور معها كيف دارت يتلون ألوانا بحر الشمس، يقال له بالفارسيه: آفتاب پرست.

۲- بفتح الحاء و ضم الزاء، أو بضمها.

۳- الواقعه: ۳۵ و ۳۶.

فَقَالَ لَا وَ اللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَتَجَاوَزَ عَنْهُ وَ رَأَى صلى الله عليه و آله صُهَيْباً يَأْكُلُ تَمْراً فَقَالَ صلى الله عليه و آله أَ تَأْكُلُ التَّمْرَ وَ عَيْنُكَ رَمِدَةٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَمْضَغُهُ مِنْ هَذَا الْجَانِبِ وَ تَشْتَكِي عَيْنِي مِنْ هَذَا الْجَانِبِ وَ نَهَى صلى الله عليه و آله أَبَا هُرَيْرَةَ عَنْ مِزَاحِ الْعَرَبِ فَسَرَقَ نَعْلَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ رَهَنَ بِالتَّمْرِ وَ جَلَسَ بِحِذَائِهِ صلى الله عليه و آله يَأْكُلُ فَقَالَ صلى الله عليه و آله يَا أَبَا هُرَيْرَةَ مَا تَأْكُلُ فَقَالَ نَعْلَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله.

وَ قَالَ سُوَيْبِطٌ الْمُهَاجِرِيُّ لِنُعَيْمَانَ الْبَدْرِيِ أَطْعِمْنِي وَ كَانَ عَلَى الزَّادِ فِي سَفَرٍ فَقَالَ حَتَّى تَجِيءَ الْأَصْحَابُ فَمَرُّوا بِقَوْمٍ فَقَالَ لَهُمْ سُوَيْبِطٌ تَشْتَرُونَ مِنِّي عَبْداً لِي قَالُوا نَعَمْ قَالَ إِنَّهُ عَبْدٌ لَهُ كَلَامٌ وَ هُوَ قَائِلٌ لَكُمْ إِنِّي حُرٌّ فَإِنْ سَمِعْتُمْ مَقَالَهُ تُفْسِدُوا عَلَيَّ عَبْدِي فَاشْتَرُوهُ بِعَشَرَةِ قَلَائِصَ ثُمَّ جَاءُوا فَوَضَعُوا فِي عُنُقِهِ حَبْلًا فَقَالَ نُعَيْمَانُ هَذَا يَسْتَهْزِئُ بِكُمْ وَ إِنِّي حُرٌّ فَقَالُوا قَدْ عَرَفْنَا خَبَرَكَ وَ انْطَلَقُوا بِهِ حَتَّى أَدْرَكَهُمُ الْقَوْمُ وَ خَلَّصُوهُ فَضَحِكَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله مِنْ ذَلِكَ حِيناً وَ كَانَ نُعَيْمَانُ هَذَا أَيْضاً مَزَّاحاً فَسَمِعَ مُخْرِمَةَ بْنَ نَوْفَلٍ وَ قَدْ كُفَّ بَصَرُهُ يَقُولُ أَ لَا رَجُلٌ يَقُودُنِي حَتَّى أَبُولَ فَأَخَذَ نُعَيْمَانُ بِيَدِهِ فَلَمَّا بَلَغَ مُؤَخَّرَ الْمَسْجِدِ قَالَ هَاهُنَا فَبُلْ فَبَالَ فَصِيحَ بِهِ فَقَالَ مَنْ قَادَنِي قِيلَ نُعَيْمَانُ قَالَ اللَّهُ [(۱)](#) عَلَيَّ أَنْ أَضْرِبَهُ بِعَصَايَ هَذِهِ فَبَلَغَ نُعَيْمَانُ فَقَالَ هَلْ لَكَ فِي نُعَيْمَانَ قَالَ نَعَمْ قَالَ قُمْ فَقَامَ مَعَهُ فَأَتَى بِهِ عُثْمَانَ وَ هُوَ يُصَلِّي فَقَالَ دُونَكَ الرَّجُلُ فَجَمَعَ يَدَيْهِ بِالْعَصَا ثُمَّ ضَرَبَهُ فَقَالَ النَّاسُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ مَنْ قَادَنِي قَالُوا نُعَيْمَانُ قَالَ لَا أَعُودُ إِلَى نُعَيْمَانَ أَبَداً وَ رَأَى نُعَيْمَانُ مَعَ أَعْرَابِيٍّ عُكَّةَ عَسَلٍ فَاشْتَرَاهَا مِنْهُ وَ جَاءَ بِهَا إِلَى بَيْتِ عَائِشَةَ فِي يَوْمِهَا وَ قَالَ خُذُوهَا فَتَوَهَّمَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله أَنَّهُ أَهْدَاهَا لَهُ وَ مَرَّ نُعَيْمَانُ وَ الْأَعْرَابِيُّ عَلَى الْبَابِ فَلَمَّا طَالَ قُعُودُهُ قَالَ يَا هَؤُلَاءِ رُدُّوهَا عَلَيَّ إِنْ لَمْ تَحْضُرْ قِيمَتُهَا فَعَلِمَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الْقِصَّةَ فَوَزَنَ لَهُ الثَّمَنَ وَ قَالَ لِنُعَيْمَانَ مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا فَعَلْتَ فَقَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يُحِبُّ الْعَسَلَ وَ رَأَيْتُ الْأَعْرَابِيَّ مَعَهُ الْعُكَّةُ فَضَحِكَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله

۱- فی المصدر: للّه علی. و هو الصواب.

وَ لَمْ یَظْهَرْ لَهُ نُکْراً (۱).

**[ترجمه]مناقب: پیامبر صلی الله علیه و آله مزاح می کرد اما چیزی جز حق نمی گفت.

انس می گوید: ابو عُمَیر، پسر امّ سلیم، پرنده‌ای داشت به نام نُغَیر که مُرد. پیامبر صلی الله علیه و آله به او می‌فرمود: ای ابا عُمَیر چه می کند نُغَیر؟!

پیامبر صلی الله علیه و آله در سفری با برخی از همسران خود می‌رفت. کسی که برای شتران آواز می‌خواند خادم ایشان به نام انجشه بود. در راه حضرت فرمود: ای انجشه! مواظب بلورها باش! و یا در روایتی دیگر: بلورها را نشکنی!

حضرت در سفری غلامی سیاه داشت، هر که در راه خسته می‌شد تکه‌ای از بار خود را بر دوش او می‌نهاد و چنان شد که چیزهای زیادی بر دوش او افتاد. پیامبر صلی الله علیه و آله بر او گذر کرد و فرمود: تو یک کشتی هستی! و آن گاه او را آزاد کرد.

مردی به حضرت عرض کرد: به من مرکبی بده ای رسول خدا! فرمود: ما تو را بر بچه ناقه‌ای سوار می کنیم. عرض کرد: بچه ناقه می‌خواهم چه کار؟ فرمود: مگر شتر چیزی غیر از ناقه می زاید ؟

حضرت از پشت مردی رفت و بازوی او را گرفت و فرمود: چه کسی این بنده را می‌خرد؟! یعنی او بنده خداست.

حضرت به کسی فرمود: یادت نرود ای صاحب دو گوش!

زنی نزد حضرت از شوهرش یاد کرد. حضرت فرمود: همانی را می گویی که در چشمش سفیدی دارد؟ عرض کرد: نه، در چشمش سفیدی ندارد! آن زن ماجرا را برای شوهرش بازگفت و مرد به او گفت: مگر نمی‌بینی سفیدیِ چشم من بیشتر از سیاهی آن است؟!

حضرت شتری را دید که بار گندم داشت. فرمود: حلیم دارد می‌رود!

ص: ۲۹۴

حضرت دید بلال شکمش بیرون زده. فرمود: ای اُمّ حُبَین! اُمّ حُبَین گونه‌ای سوسمار است و یا به قولی آفتاب پرست.

حضرت به حسین علیه السلام می‌فرمود: کوچولو! کوچولو ! بالا بیا از چشم کوچک .

ابن عباس می گوید: حضرت جامه‌ای بلند به یکی از همسرانش پوشاند و به او فرمود: این را بپوش و خدا را سپاس گو، آن لباس دنباله‌ای همچون دنباله لباس عروس داشت.

پیرزنی از انصار به حضرت عرض کرد: دعا کن من به بهشت بروم. حضرت به او فرمود: پیرزن به بهشت نمی‌رود! آن زن به

گریه افتاد. پیامبر صلی الله علیه و آله خندید و فرمود: مگر نشنیده‌ای که خداوند متعال فرموده: «إِنَّا أَنْشَأْناهُنَّ إِنْشاءً * فَجَعَلْناهُنَّ أَبْكاراً» - . واقعه / ۳۵، ۳۶ -

{ما آنان را پدید آورده ایم پدید آوردنی، و ایشان را دوشیزه گردانیده ایم.}

حضرت به پیرزنی اشجعی فرمود: ای اشجعی! پیرزن به بهشت نمی‌رود! بلال دید آن پیرزن گریه می کند و به پیامبر صلی الله علیه و آله گفت. پیامبر صلی الله علیه و آله به بلال فرمود: سیاه هم همین‌طور! هر دو به گریه نشستند. عباس آن دو را دید و به پیامبر صلی الله علیه و آله گفت. حضرت فرمود: پیرمرد هم همین‌طور! سپس هر سه آنان را فراخواند و دلشان را به دست آورد و فرمود که خداوند آنان را بهتر از آن‌چه بوده‌اند می گردانَد و گفت آن‌ها در هیئتی جوان و تابناک وارد بهشت می شوند و فرمود اهل بهشت موهایشان کوتاه و محاسنشان کوتاه و چشمانشان سرمه کشیده شده است.

مردی به حضرت عرض کرد: تو حقیقتا پیامبر خدایی و ما می‌دانیم، و دینت اسلام است و آن را بزرگ می‌داریم، اما همراه با اسلام چیزی برای زیر دندان می‌خواهیم و در این باره زمزمه می کنیم. حضرت فرمود: ای علی! نیازش را برآور. آن‌گاه حضرت علی علیه السلام او را سیر کرد و یک ناقه و یک بار خرما به او بخشید.

مردی اعرابی نزد حضرت آمد و عرض کرد: ای رسول خدا! شنیده‌ایم وقتی همه مردم از گرسنگی رو به مرگ‌اند مسیح (منظورش دجال بوده) می‌آید و برای آنان ترید می‌آورد، پدر و مادرم به فدایت! صلاح می‌بینی من از روی عفاف و زهد دست به ترید او نزنم؟! رسول خدا صلی الله علیه و آله خندید و فرمود: البته خداوند تو را همچون مومنان بی‌نیاز می‌سازد.

جدّ خالد قسری زنی را بوسید. آن زن نزد پیامبر صلی الله علیه و آله شکایت کرد. حضرت کسی را در پی او فرستاد. او اعتراف کرد و گفت: اگر می‌خواهد قصاص کند! رسول خدا صلی الله علیه و آله و اصحاب خندیدند و سپس حضرت به او فرمود: دیگر تکرار نمی‌شود؟!

ص: ۲۹۵

عرض کرد: نه به خدا ای رسول خدا! و رسول خدا صلی الله علیه و آله از او درگذشت.

حضرت دید صهیب خرما می‌خورد. به او فرمود: نشسته‌ای خرما می‌خوری حال آن‌که چشمت درد می‌کند؟! عرض کرد: ای رسول خدا! من خرما را با این طرف می‌جوم و چشمم از این طرف درد می‌کند!

حضرت ابو هُرَیره را از شوخی کردن با مردم نهی کرد. او کفش پیامبر صلی الله علیه و آله را دزدید و آن را گرو گذاشت و خرما گرفت! سپس آمد و روبروی حضرت نشست و شروع به خوردن کرد. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: چه می‌خوری ای ابو هریره؟! عرض کرد: کفش رسول خدا را!

سُوَیبِط مهاجری به نُعَیمان بدری گفت: به من غذایی بده. او که توشه‌دار سفر بود به وی پاسخ داد: صبر کن تا یاران بیایند. در آن دم قومی از آن‌جا می گذشتند.

سُویبط به آنان گفت: من بنـده‌ای دارم، آیا او را از من می‌خرید؟ گفتند: آری. گفت: او بنده‌ای زبان‌دراز است و به شـما می... گویـد آزاد است، اگر می‌خواهیـد به حرفش گوش کنیـد بنده‌ام را برای خودم بگذارید! آنان او را در ازای ده ماده شتر جوان خریدنـد. سپس رفتند و طنابی بر گردن نُعیمان انداختند. نُعیمان گفت: این مرد شـما را مسخره کرده، من آزاد هستم! گفتند: مـاجرایت را می‌دانیم! و او را بُردنـد تا این‌که قومِ وی رسیدند و او را نجات دادنـد. پیامبر صـلی الله علیه و آله تا مـدتی از این ماجرا می‌خندید.

این نُعیمـان نیز خودش بسیار شوخی می‌کرد. یـک بـار شـنید مُحرمه بن نوفل که بینایی‌اش را از دست داده بود می‌گویـد: آیا کسـی نیست مرا ببرد ادرار کنم؟! نُعیمان دست او را گرفت و کنار مسجد آورد و به او گفت: همین‌جا ادرار کن! او چنین کرد و ناگـاه مردم بر سـرش فریاد کشـیدند. گفت: چه کسـی مرا این‌جا آورد؟ گفتنـد: نُعیمان. گفت: به خـدا با این عصا بر سـرش می‌زنم. نُعیمان باخبر شـد و نزد او رفت و گفت: می‌خواهی نُعیمان را به تو نشان دهم؟ گفت: آری. گفت: برخیز. نُعیمان او را بـا خود کنـار عثمـان که در نمـاز بود برد و گفت: آن مرد روبرویت است. محرمه عصایش را بالا برد و با قـدرت عثمان را زد! مردم گفتنـد: این خلیفه بود! گفت: چه کسـی مرا این‌جـا آورد؟ گفتنـد: نُعیمـان! گفت: دیگر بـا او کاری نخواهم داشت! روز دیگر نُعیمـان دیـد مردی اعرابی یک خیک عسل دارد. آن را از او خریـد و او را بر در خانه عایشه برد. آن روز روزی بود که پیامبر نزد عایشه می‌رفت. نُعیمان به عایشه گفت: این را بگیر. پیامبر صـلی الله علیه و آله فکر کرد آن را به او هدیه کرده است. آن‌گـاه نُعیمـان رفت و مرد اعرابی بر در خانه نشـست. وقتی انتظارش به درازا کشـید گفت: ای اهل خانه! اگر بهایش را نمی... دهیـد آن را پس بدهیـد! رسول خـدا صـلی الله علیه و آله از ماجرا باخبر شد و بهایش را پرداخت. سـپس به نُعیمان فرمود: چرا این کـار را کردی؟ عرض کرد: دیـدم رسول خـدا صـلی الله علیه و آله عسـل دوست دارد و آن مرد اعرابی خیـک عسل دارد! پیامبر صلی الله علیه و آله خندید

ص: ۲۹۶

و اظهار ناپسندی نکرد - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۰۱ و ۱۰۲ - .

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فیه أنه قال لأبی عمیر أخی أنس یا با عمیر ما فعل النغیر هو تصغیر النغر و هو طائر یشبه العصفور أحمر المنقار.

و قال فی حدیث أنجشه فی روایه البراء بن مالک رویدک رفقا بالقواریر أراد النساء شبههن بالقواریر من الزجاج لأنه یسرع إلیها الکسر و کان أنجشه یحدو و ینشد القرائض و الرجز فلم یأمن أن یصیبهن أو یقع فی قلوبهن حداؤه فأمره بالکف عن ذلک و فی المثل الغناء رقیه الزنا و قیل إن الإبل إذا سـمعت الحداء أسرعت فی المشـی و اشتدت فأزعجت الراکب و أتعبته فنهاه عن ذلک لأن النساء یضـعفن عن شده الحرکه و قال أم حبین هی دویبه کالحرباء عظیمه البطن إذا مشت تطأطئ رأسها کثیرا و ترفعه لعظم بطنها فهی تقع علی رأسـها و تقوم و منه الحدیث أنه رأی بلالا و قد خرج بطنه فقال أم حبین تشبیها له بها و هذا من مزحه صلی

الله علیه و آله.

و قال فیه أنه صلی الله علیه و آله کان یرقص الحسن و الحسین علیهما السلام و یقول حزقه حزقه ترق عین بقه فترقی الغلام حتی وضع قدمیه علی صدره الحزقه الضعیف المقارب الخطو من ضعفه و قیل القصیر العظیم البطن فذکرها له علی سبیل المداعبه و التأنیس له و ترق بمعنی اصعد و عین بقه کنایه عن صغر العین و حزقه مرفوع علی مبتدإ محذوف تقدیره أنت حزقه و حزقه الثانی کذلک أو أنه خبر مکرر و من لم ینون حزقه فحذف حرف النداء و هی فی الشذوذ کقولهم أطرق کریّ (۲) لأن حرف النداء إنما یحذف من العلم المضموم و المضاف انتهی.

و العجز بضمتین جمع العجوزه و الجرد جمع الأجرد و هو الذی لا شعر علیه و المرد جمع الأمرد و القضم الأکل بأطراف الأسنان.

قال الجزری فیه أنه سأل رجلا ما تدعو فی صلاتک فقال أدعو بکذا و کذا و أسأل ربی الجنه و أتعوذ به من النار و أما دندنتک و دندنه معاذ فلا نحسنها

۱- مناقب آل أبی طالب ۱: ۱۰۱ و ۱۰۲.

۲- الکری: المکتری. المکاری.

فقال صلی الله علیه و آله حولهما ندندن الدندنه أن یتکلم الرجل بالکلام تسمع نغمته و لا یفهم و الضمیر فی حولهما للجنه و النار أی حولهما ندندن و فی طلبهما انتهی.

و العکه بالضم وعاء من جلود مستدیر یجعل فیه العسل و السمن.

**[ترجمه]جزری می گوید: در این سخن که حضرت به ابا عُمَیر برادر اَنس فرمود: «یا با عمیر ما فعل نُغیر» «نُغیر» مصغّر «نغر» است و آن پرندای شبیه گنجشک با منقاری سرخ است.

وی درباره ماجرای انجشه به روایت براء بن ملک «رویدک رفقا بالقواریر» می گوید: منظورش تشبیه زنان به بلور به دلیل شکننده گی است. انجشه برای شتران آواز می‌خواند و شعر می‌سرود. حضرت که حذر داشت صدای وی به زنان برسد و در دلشان اثر کند به او فرمود تا از کارش دست بکشد. در مثل «غناء آستانه زناست.» نیز گفته‌اند چون شتران با شنیدن آواز او تند می‌روند و کسی را که بر آن‌ها سوار است آزار می‌دهند و خسته می کنند، از این رو پیامبر صلی الله علیه و آله وی را بازداشته است، زیرا زنان از تُندروی خسته می‌شده‌اند. «اُمّ حُبَین» جانوری کوچک مانند آفتای پرست است که شکمی بزرگ دارد و وقتی راه می‌رود سرش زیاد تکان می‌خورد. آن‌جا که حضرت بلال را دیده که شکمش بیرون زده بوده و فرموده «اُمّ حُبَین» از این جهت وی را از روی مزاح به این جانور تشبیه کرده است.

حضرت با امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام بازی می کرده و می‌فرموده: «حُزُقّهٌ حُزُقّهٌ تَرَقّ عینَ بَقّه» آن گاه ایشان از حضرت بالا می‌رفته‌اند و پا روی سینه حضرت می گذاشته‌اند. «حزقه» یعنی انسان ضعیف که گام‌هایش را نزدیک به هم برمی‌دارد، نیز گفته‌اند یعنی قدکوتاه با شکمی بزرگ. حضرت از روی شوخی و بازی این سخن را به حضرت علیه السلام می گفته. «ترق» یعنی بالا برو. «عین بقه» کنایه از داشتن چشم کوچک است. «حزقه» خبر مرفوع است برای مبتدای محذوف به تقدر «أنت حزقه»، «حزقه» دومی یا مثل اولی و یا خبر مکرّر است. آن‌جا که «حزقّه» تنوین نگیرد یعنی حرف ندا حذف شده که از شذوذ است همچون: «أطرق کریّ» زیرا حرف ندا از علم مضموم و مضاف حذف می‌شود.

«عُجُز» با دو ضمه پشت سر هم جمع «عجوزه» است و «جُرُد» جمع «أجرد» است به معنای کسی که مو ندارد و «مُرُد» جمع «أمرد» است و «قَضم» یعنی خوردن با لبه دانادان.

جزری می گوید: حضرت از مردی پرسید در نمازت در طلب چه چیزی دعا می کنی؟ عرض کرد: از پروردگارم بهشت را می‌طلبم و از دوزخ به او پناه می‌برم. و ما دندنه تو و دندنه معاذ را بلد نیستیم

ص: ۲۹۷

. حضرت فرمود: ما پیرامون این دو دندنه می‌کنیم. «دندنه» این است که انسان به گونه‌ای سخن بگوید که نوایش به گوش برسد اما کلامش مفهوم نباشد. ضمیر در «حولهما» برای بهشت و دوزخ است، یعنی درباره این دو زمزمه می کنیم.

**[ترجمه]

«۲»

مکا، مکارم الأخلاق رُوِیَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ إِنِّی لَأَمْزَحُ وَ لَا أَقُولُ إِلَّا حَقّاً.

وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَهُ أَ کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَمْزَحُ فَقَالَ کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یَمْزَحُ.

وَ عَنْ حَسَنِ (۱) بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام قَالَ: سَأَلْتُ خَالِی هِنْداً عَنْ صِفَهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ إِذَا کَانَ غَضِبَ أَعْرَضَ وَ أَشَاحَ وَ إِذَا فَرِحَ غَضَّ طَرْفَهُ جُلُّ ضِحْکِهِ التَّبَسُّمُ یَفْتَرُّ عَنْ مِثْلِ حَبِّهِ الْغَمَامِ (۲).

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ قَالَ: رَأَیْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَبَسَّمَ حَتَّی بَدَتْ نَوَاجِذُهُ.

عَنْ أَبِی الدَّرْدَاءِ قَالَ: کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا حَدَّثَ بِحَدِیثٍ تَبَسَّمَ فِی حَدِیثِهِ.

عَنْ یُونُسَ الشَّیْبَانِیِّ قَالَ: قَالَ لِی أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام کَیْفَ مُدَاعَبَهُ بَعْضِکُمْ بَعْضاً قُلْتُ قَلِیلًا قَالَ فَلَا تَفْعَلُوا (۳) فَإِنَّ الْمُدَاعَبَهَ مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ وَ إِنَّکَ لَتُدْخِلُ بِهَا السُّرُورَ عَلَی أَخِیکَ وَ لَقَدْ کَانَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله یُدَاعِبُ الرَّجُلَ یُرِیدُ بِهِ أَنْ یَسُرَّهُ (۴).

**[ترجمه]مکارم الأخلاق: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من مزاح می‌کنم اما چیزی جز حق نمی‌گویم.

روایت شده که مردی از ابن عباس پرسید: آیا پیامبر صلی الله علیه و آله مزاح می‌کرد؟ وی گفت: بله، مزاح می‌کرد.

امام حسن علیه السلام فرمود: از دایی‌ام هند درباره صفات رسول خدا صلی الله علیه و آله پرسیدم، وی گفت: وقتی خشمگین می‌شد چشم بر می‌گرفت و رو می‌گرداند و وقتی شاد می‌شد دیده فرو می‌هشت و خنده‌اش از لبخند نمی‌گذشت و آن‌گاه دندان‌هایش چون دانه‌های تگرگ هویدا می‌شد.

از أنس بن مالک روایت شده که وی گفت: دیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله به‌گونه‌ای خندید که دندان‌های آسیایش هویدا شد.

از ابی درداء روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی سخن می‌گفت لبخندی بر لب داشت.

از یونس شَیبانی روایت شده که وی گفت: امام جعفر صادق علیه السلام به من فرمود: چگونه با یکدیگر شوخی می‌کنید؟ عرض کردم: کم. فرمود: با هم شوخی کنید چراکه شوخی نشانه خوش‌خُلقی است و سبب می‌شود برادرت را شاد کنی، پیامبر صلی الله علیه و آله وقتی می‌خواست کسی را شاد کند با او شوخی می‌کرد - . مکارم الأخلاق: ۲۰ ، ۲۱ - .

**[ترجمه]

«۳»

نَوَادِرُ الرَّاوَنْدِیِّ، بِإِسْنَادِهِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ عَلِیٌّ علیه السلام بَصُرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله امْرَأَةً عَجُوزاً دَرْدَاءَ (۵) فَقَالَ أَمَا إِنَّهُ لَا یَدْخُلُ الْجَنَّهَ عَجُوزٌ دَرْدَاءُ فَبَکَتْ فَقَالَ صلی الله علیه و آله لَهَا مَا یُبْکِیکِ فَقَالَتْ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّی دَرْدَاءُ فَضَحِکَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ لَا تَدْخُلِینَ الْجَنَّهَ عَلَی حَالِکِ (۶).

۱- فی المصدر: الحسن.

۲- تقدمت معانی بعض ألفاظه.

۳- فی المصدر: هلا تفعلوا.

۴- مکارم الأخلاق: ۲۰ و ۲۱.

۵- درداء: التی ذهبت أسنانه.

۶- نوادر الراوندیّ: ۱۰.

**[ترجمه]نوادر الرّاوندی: امام جعفر صادق علیه السلام از پدران ارجمند خود علیه السلام نقل کرد: امام علی علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله پیرزنی بی‌دندان را دید. به او فرمود: هیچ پیرزن بی‌دندانی وارد بهشت نمی‌شود. ناگاه پیرزن به گریه افتاد. حضرت به او فرمود: چرا گریه می کنی؟ عرض کرد: ای رسول خدا! من دندان ندارم. رسول خدا صلی الله علیه و آله خندید و فرمود: با «این حالت» وارد بهشت نمی‌شوی - . نوادر الرّاوندی: ۱۰ - .

ص: ۲۹۸

**[ترجمه]

«۴»

وَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ قَالَ قَالَ عَلِيٌّ علیه السلام نَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَى امْرَأَةٍ رَمْصَاءِ الْعَيْنَيْنِ (۱) فَقَالَ أَمَا إِنَّهُ لَا تَدْخُلُ الْجَنَّةَ رَمْصَاءُ الْعَيْنَيْنِ فَبَكَتْ وَ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ إِنِّي لَفِي النَّارِ فَقَالَ لَا وَ لَكِنْ لَا تَدْخُلِينَ الْجَنَّةَ عَلَى مِثْلِ صُورَتِكِ هَذِهِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ أَعْوَرُ وَ لَا أَعْمَى عَلَى هَذَا الْمَعْنَى (۲).

أقول: سيأتي عدد حججه و عمره صلی الله علیه و آله في باب حجه الوداع.

**[ترجمه]نوادر الرّاوندی: به همان اسناد: حضرت علی علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله به زنی که چشمانش قی کرده بود نگریست و فرمود: بدان زنی که چشمانش قی دارد وارد بهشت نمی‌شود. عرض کرد: ای رسول خدا! یعنی من ناگزیر به دوزخ می‌روم؟! فرمود: نه، بلکه با «چنین صورتی» وارد بهشت نمی‌شوی. سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله بر همین معنی فرمود: هیچ نابینا و ناشنوایی وارد بهشت نمی‌شود - . نوادر الرّاوندی: ۱۰ - .

می گویم: تعداد حج‌ها و عمره‌های پیامبر صلی الله علیه و آله در باب حجّه الوداع خواهد آمد.

**[ترجمه]

باب ۱۱ فضائله و خصائصه صلی الله علیه و آله و ما امتن الله به علی عباده

الآيات

البقره: «إِنَّا أَرْسَلْناكَ بِالْحَقِّ بَشِيراً وَ نَذِيراً وَ لا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحابِ الْجَحِيمِ»(۱۱۹)

آل عمران: «إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْراهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَ هذَا النَّبِيُّ وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ اللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ»(۶۸)

الأعراف: «فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ كَلِماتِهِ وَ اتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ»(۱۵۸) (و قال تعالى): «قُلْ لا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعاً وَ لا ضَرًّا إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ وَ لَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَ ما مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَ بَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ»(۱۸۸)

الأنفال: «وَ اذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِی الْأَرْضِ تَخافُونَ أَنْ یَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآواكُمْ وَ أَیَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَ رَزَقَكُمْ مِنَ الطَّیِّباتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ»(۲۶)

(و قال تعالی): «وَ ما كانَ اللَّهُ لِیُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِیهِمْ وَ ما كانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ»(۳۳)

التوبه: «وَ الَّذِینَ یُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ (إلی قوله): وَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ یُرْضُوهُ إِنْ كانُوا مُؤْمِنِینَ *أَ لَمْ یَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ

۱- رمصت عینه: سأل منها الرمص. و الرمص: وسخ أبیض فی مجری الدمع من العین.

۲- نوادر الراوندیّ: ۱۰.

يُحادِدِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نارَ جَهَنَّمَ خالِداً فِيها ذلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ»(۶۱-۶۳)

(و قال تعالى): «لَقَدْ جاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ ما عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ* فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَ هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ»(۱۲۸-۱۲۹)

هود: «أَ فَمَنْ كانَ عَلى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَ يَتْلُوهُ شاهِدٌ مِنْهُ وَ مِنْ قَبْلِهِ كِتابُ مُوسى إِماماً وَ رَحْمَةً أُولئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَ مَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ فَلا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَ لكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لا يُؤْمِنُونَ»(۱۷)

الحجر: «لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ»(۷۲)

الأسرى: «وَ ما مَنَعَنا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآياتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ (إلى قوله تعالى): وَ ما نُرْسِلُ بِالْآياتِ إِلَّا تَخْوِيفاً»(۵۹)

(و قال تعالى): «وَ مِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَةً لَكَ عَسى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقاماً مَحْمُوداً* وَ قُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَ أَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَ اجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطاناً نَصِيراً* وَ قُلْ جاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْباطِلُ إِنَّ الْباطِلَ كانَ زَهُوقاً»(۷۹-۸۱) (و قال تعالى): «وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا مُبَشِّراً وَ نَذِيراً»(۱۰۵)

الأنبياء: «وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعالَمِينَ»(۱۰۷)

الأحزاب: «النَّبِيُّ أَوْلى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَ أَزْواجُهُ أُمَّهاتُهُمْ وَ أُولُوا الْأَرْحامِ بَعْضُهُمْ أَوْلى بِبَعْضٍ فِي كِتابِ اللَّهِ»(۶)

(و قال تعالى): «ما كانَ مُحَمَّدٌ أَبا أَحَدٍ مِنْ رِجالِكُمْ وَ لكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَ خاتَمَ النَّبِيِّينَ وَ كانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْ ءٍ عَلِيماً»(۴۰)

(و قال تعالى): «يا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْناكَ شاهِداً وَ مُبَشِّراً وَ نَذِيراً* وَ داعِياً إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَ سِراجاً مُنِيراً»(۴۵-۴۶)

سبأ: «وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيراً وَ نَذِيراً وَ لكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لا يَعْلَمُونَ»(۲۸)

الفتح: «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدى وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ

وَ کَفی بِاللَّهِ شَهِیداً* مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ»(۲۸و۲۹)

النجم: «وَ النَّجْمِ إِذا هَوی* ما ضَلَّ صاحِبُکُمْ وَ ما غَوی* وَ ما یَنْطِقُ عَنِ الْهَوی* إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْیٌ یُوحی* عَلَّمَهُ شَدِیدُ الْقُوی* ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوی»(۱-۶)

الحشر: «وَ ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِیدُ الْعِقابِ»(۷۰)

الجمعه: «هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ رَسُولًا مِنْهُمْ یَتْلُوا عَلَیْهِمْ آیاتِهِ وَ یُزَکِّیهِمْ وَ یُعَلِّمُهُمُ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَةَ وَ إِنْ کانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِی ضَلالٍ مُبِینٍ* وَ آخَرِینَ مِنْهُمْ لَمَّا یَلْحَقُوا بِهِمْ وَ هُوَ الْعَزِیزُ الْحَکِیمُ* ذلِکَ فَضْلُ اللَّهِ یُؤْتِیهِ مَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیمِ»(۲-۴)

الطلاق: «الَّذِینَ (۱) آمَنُوا قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَیْکُمْ ذِکْراً *رَسُولًا یَتْلُوا عَلَیْکُمْ آیاتِ اللَّهِ مُبَیِّناتٍ لِیُخْرِجَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَی النُّورِ»(۱۰-۱۱)

الکوثر: «إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ* فَصَلِّ لِرَبِّکَ وَ انْحَرْ* إِنَّ شانِئَکَ هُوَ الْأَبْتَرُ»(۱-۳)

lt;meta info="- «إِنَّا أَرْسَلْناکَ بِالْحَقِّ بَشِیراً وَ نَذِیراً وَ لا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحابِ الْجَحِیمِ» - . بقره / ۱۱۹ -

{ما تو را بحق فرستادیم تا بشارتگر و بیم دهنده باشی و [لی] درباره دوزخیان از تو پرسشی نخواهد شد.}

- «إِنَّ أَوْلَی النَّاسِ بِإِبْراهِیمَ لَلَّذِینَ اتَّبَعُوهُ وَ هذَا النَّبِیُّ وَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ اللَّهُ وَلِیُّ الْمُؤْمِنِینَ» - . آل عمران / ۶۸ -

{در حقیقت نزدیکترین مردم به ابراهیم همان کسانی هستند که او را پیروی کرده اند و [نیز] این پیامبر و کسانی که [به آیین او] ایمان آورده اند و خدا سرور مؤمنان است.}

- «فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ النَّبِیِّ الْأُمِّیِّ الَّذِی یُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ کَلِماتِهِ وَ اتَّبِعُوهُ لَعَلَّکُمْ تَهْتَدُونَ» - . اعراف / ۱۵۸ -

{پس به خدا و فرستاده او که پیامبر درس نخوانده ای است که به خدا و کلمات او ایمان دارد بگروید و او را پیروی کنید امید که هدایت شوید.}

- «قُلْ لا أَمْلِکُ لِنَفْسِی نَفْعاً وَ لا ضَرًّا إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ وَ لَوْ کُنْتُ أَعْلَمُ الْغَیْبَ لَاسْتَکْثَرْتُ مِنَ الْخَیْرِ وَ ما مَسَّنِیَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِیرٌ وَ بَشِیرٌ لِقَوْمٍ یُؤْمِنُونَ» - . اعراف / ۱۸۸ -

{بگو جز آنچه خدا بخواهد برای خودم اختیار سود و زیانی ندارم و اگر غیب می دانستم قطعا خیر بیشتری می اندوختم و هرگز به من آسیبی نمی رسید من جز بیم دهنده و بشارتگر برای گروهی که ایمان می آورند نیستم.}

- «وَ اذْکُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِیلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِی الْأَرْضِ تَخافُونَ أَنْ یَتَخَطَّفَکُمُ النَّاسُ فَآواکُمْ وَ أَیَّدَکُمْ بِنَصْرِهِ وَ رَزَقَکُمْ مِنَ الطَّیِّباتِ لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُونَ» - . انفال / ۲۶ -

{و به یاد آورید هنگامی را که شما در زمین گروهی اندک و مستضعف بودید می ترسیدید مردم شما را بربایند پس [خدا] به شما پناه داد و شما را به یاری خود نیرومند گردانید و از چیزهای پاک به شما روزی داد باشد که سپاسگزاری کنید.}

- «وَ ما کانَ اللَّهُ لِیُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِیهِمْ وَ ما کانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ» - . انفال / ۳۳ -

{و[لی] تا تو در میان آنان هستی خدا بر آن نیست که ایشان را عذاب کند و تا آنان طلب آمرزش می کنند خدا عذاب کننده ایشان نخواهد بود.}

- «وَ الَّذِینَ یُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ» - . توبه / ۶۱ - تا آن‌جا که می‌فرماید: «وَ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ یُرْضُوهُ إِنْ کانُوا مُؤْمِنِینَ * أَ لَمْ یَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ

ص: ۲۹۹

یُحادِدِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نارَ جَهَنَّمَ خالِداً فِیها ذلِکَ الْخِزْیُ الْعَظِیمُ» - . توبه / ۶۲ و ۶۳ -

{و کسانی که پیامبر خدا را آزار می رسانند عذابی پر درد [در پیش] خواهند داشت.} {در صورتی که اگر مؤمن باشند [بدانند] سزاوارتر است که خدا و فرستاده او را خشنود سازند، آیا ندانسته اند که هر کس با خدا و پیامبر او درافتد برای او آتش جهنم است که در آن جاودانه خواهد بود این همان رسوایی بزرگ است.}

«لَقَدْ جاءَکُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِکُمْ عَزِیزٌ عَلَیْهِ ما عَنِتُّمْ حَرِیصٌ عَلَیْکُمْ بِالْمُؤْمِنِینَ رَؤُفٌ رَحِیمٌ * فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِیَ اللَّهُ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ عَلَیْهِ تَوَکَّلْتُ وَ هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِیمِ» - . توبه / ۱۲۸ و ۱۲۹ -

{قطعا برای شما پیامبری از خودتان آمد که بر او دشوار است شما در رنج بیفتید به [هدایت] شما حریص و نسبت به مؤمنان دلسوز مهربان است، پس اگر روی برتافتند بگو خدا مرا بس است هیچ معبودی جز او نیست بر او توکل کردم و او پروردگار عرش بزرگ است.}

- «أَ فَمَنْ کانَ عَلی بَیِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَ یَتْلُوهُ شاهِدٌ مِنْهُ وَ مِنْ قَبْلِهِ کِتابُ مُوسی إِماماً وَ رَحْمَةً أُولئِکَ یُؤْمِنُونَ بِهِ وَ مَنْ یَکْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ فَلا تَکُ فِی مِرْیَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّکَ وَ لکِنَّ أَکْثَرَ النَّاسِ لا یُؤْمِنُونَ» - . هود / ۱۷ -

{آیا کسی که از جانب پروردگارش بر حجتی روشن است و شاهدی از [خویشان] او پیرو آن است و پیش از وی [نیز] کتاب موسی راهبر و مایه رحمت بوده است [دروغ می بافد] آنان [که در جستجوی حقیقت اند] به آن می گروند و هر کس از گروه های [مخالف] به آن کفر ورزد آتش وعده گاه اوست پس در آن تردید مکن که آن حق است [و] از جانب پروردگارت [آمده است] ولی بیشتر مردم باور نمی کنند.}

- «لَعَمْرُکَ إِنَّهُمْ لَفِی سَکْرَتِهِمْ یَعْمَهُونَ» - . حجر / ۷۲ -

{به جان تو سوگند که آنان در مستی خود سرگردان بودند.}

- «وَ ما مَنَعَنا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآياتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ» تا آن‌جا که می‌فرماید: «وَ ما نُرْسِلُ بِالْآياتِ إِلَّا تَخْوِيفاً» -. اسراء / ۵۹ -

{و [چیزی] ما را از فرستادن معجزات باز نداشت جز اینکه پیشینیان آنها را به دروغ گرفتند.} {و ما معجزه ها را جز برای بیم دادن [مردم] نمی فرستیم.}

- «وَ مِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَةً لَكَ عَسى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقاماً مَحْمُوداً * وَ قُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَ أَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَ اجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطاناً نَصِيراً * وَ قُلْ جاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْباطِلُ إِنَّ الْباطِلَ كانَ زَهُوقاً» -. اسراء / ۷۹ - ۸۱ -

{و پاسی از شب را زنده بدار تا برای تو [به منزله] نافله ای باشد امید که پروردگارت تو را به مقامی ستوده برساند، و بگو پروردگارا مرا [در هر کاری] به طرز درست داخل کن و به طرز درست خارج ساز و از جانب خود برای من تسلطی یاری بخش قرار ده، و بگو حق آمد و باطل نابود شد آری باطل همواره نابودشدنی است.}

«وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا مُبَشِّراً وَ نَذِيراً» -. اسراء / ۱۰۵ -

{و تو را جز بشارت دهنده و بیم رسان نفرستادیم.}

- «وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعالَمِينَ» -. انبیاء / ۱۰۷ -

{و تو را جز رحمتی برای جهانیان نفرستادیم.}

- «النَّبِيُّ أَوْلى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَ أَزْواجُهُ أُمَّهاتُهُمْ وَ أُولُوا الْأَرْحامِ بَعْضُهُمْ أَوْلى بِبَعْضٍ فِي كِتابِ اللَّهِ» -. احزاب / ۶ -

{پیامبر به مؤمنان از خودشان سزاوارتر [و نزدیکتر] است و همسرانش مادران ایشانند و خویشاوندان [طبق] کتاب خدا بعضی [نسبت] به بعضی اولویت دارند.}

- «ما كانَ مُحَمَّدٌ أَبا أَحَدٍ مِنْ رِجالِكُمْ وَ لكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَ خاتَمَ النَّبِيِّينَ وَ كانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْ ءٍ عَلِيماً» -. احزاب / ۴۰ -

محمد پدر هیچ یک از مردان شما نیست ولی فرستاده خدا و خاتم پیامبران است و خدا همواره بر هر چیزی داناست.}

- «يا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْناكَ شاهِداً وَ مُبَشِّراً وَ نَذِيراً * وَ داعِياً إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَ سِراجاً مُنِيراً» -. احزاب / ۴۵ و ۴۶ -

{ ای پیامبر ما تو را [به سمت] گواه و بشارتگر و هشداردهنده فرستادیم، و دعوت کننده به سوی خدا به فرمان او و چراغی تابناک .}

- «وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيراً وَ نَذِيراً وَ لكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لا يَعْلَمُونَ» -. سبأ / ۲۸ -

{و ما تو را جز [به سمت] بشارتگر و هشداردهنده برای تمام مردم نفرستادیم لیکن بیشتر مردم نمی دانند.}

- «هُوَ الَّذِی أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدی وَ دِینِ الْحَقِّ لِیُظْهِرَهُ عَلَی الدِّینِ کُلِّهِ

ص: ۳۰۰

وَ کَفی بِاللَّهِ شَهِیداً * مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» - . فتح / ۲۸ و ۲۹ -

{اوست کسی که پیامبر خود را به [قصد] هدایت با آیین درست روانه ساخت تا آن را بر تمام ادیان پیروز گرداند و گواه بودن خدا کفایت می کند، محمد [ص] پیامبر خداست .}

- «وَ النَّجْمِ إِذا هَوی * ما ضَلَّ صاحِبُکُمْ وَ ما غَوی * وَ ما یَنْطِقُ عَنِ الْهَوی * إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْیٌ یُوحی * عَلَّمَهُ شَدِیدُ الْقُوی * ذُو مِرَّهٍ فَاسْتَوی» - . نجم / ۱ - ۶ -

{سوگند به اختر [= قرآن] چون فرود می آید، [که] یار شما نه گمراه شده و نه در نادانی مانده، و از سر هوس سخن نمی گوید، این سخن بجز وحیی که وحی می شود نیست، آن را [فرشته] شدیدالقوی به او فرا آموخت، [سروش] نیرومندی که [مسلط] درایستاد.}

- «وَ ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِیدُ الْعِقابِ» - . حشر / ۷ -

{و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید و از خدا پروا بدارید که خدا سخت کیفر است.}

- «هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ رَسُولًا مِنْهُمْ یَتْلُوا عَلَیْهِمْ آیاتِهِ وَ یُزَکِّیهِمْ وَ یُعَلِّمُهُمُ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ وَ إِنْ کانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِی ضَلالٍ مُبِینٍ * وَ آخَرِینَ مِنْهُمْ لَمَّا یَلْحَقُوا بِهِمْ وَ هُوَ الْعَزِیزُ الْحَکِیمُ * ذلِکَ فَضْلُ اللَّهِ یُؤْتِیهِ مَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیمِ» - . جمعه / ۲ - ۴ -

- {اوست آن کس که در میان بی سوادان فرستاده ای از خودشان برانگیخت تا آیات او را بر آنان بخواند و پاکشان گرداند و کتاب و حکمت بدیشان بیاموزد و [آنان] قطعا پیش از آن در گمراهی آشکاری بودند، و [نیز بر جماعتهایی] دیگر از ایشان که هنوز به آنها نپیوسته اند و اوست ارجمند سنجیده کار، این فضل خداست آن را به هر که بخواهد عطا می کند و خدا دارای فضل بسیار است.}

- « - ابتدای آیه: «أعد اللّه لهم عذابا شدیدا فاتقوا اللّه یا أولی الالباب الذین آمنوا» {خدا برای آنان عذابی سخت آماده کرده است پس ای خردمندانی که ایمان آورده اید... }. - قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَیْکُمْ ذِکْراً * رَسُولًا یَتْلُوا عَلَیْکُمْ آیاتِ اللَّهِ مُبَیِّناتٍ لِیُخْرِجَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَی النُّورِ» - . طلاق / ۱۰ و ۱۱ -

{راستی که خدا سوی شما تذکاری فرو فرستاده است، پیامبری که آیات روشنگر خدا را بر شما تلاوت می کند تا کسانی را که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند از تاریکیها به سوی روشنایی بیرون برد.}

- «إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ * فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَ انْحَرْ * إِنَّ شانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ» - . كوثر / ١ - ٣ -

{ما تو را [چشمه] كوثر داديم، پس براى پروردگارت نماز گزار و قربانى كن، دشمنت خود بى تبار خواهد بود.}

**[ترجمه]

تفسير

وَ لا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحابِ الْجَحِيمِ فيه تسليه للرسول بأنه ليس عليه إجبارهم على القبول و ليس عليه إلا البلاغ و أنه لا يؤاخذ بذنبهم إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْراهِيمَ أى أخصهم به و أقربهم منه أو أحقهم بنصرته بالحجه أو بالمعونه لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ من أمته وَ هذَا النَّبِيُّ وَ الَّذِينَ آمَنُوا لموافقتهم له فى أكثر ما شرع لهم على الإصابه أو يتولون نصرته بالحجه لما كان عليه من الحق وَ اللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ينصرهم و يجازيهم الحسنى لإيمانهم وَ كَلِماتِهِ أى ما أنزل عليه و على سائر الرسل من كتبه و وحيه و سيأتى فى الأخبار أن الأئمه عليهم السلام كلمات (٢) الله قُلْ لا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعاً وَ لا ضَرًّا أى جلب نفع و لا دفع ضرر و هو إظهار للعبوديه و التبرى من ادعاء العلم

١- أول الآيه: أعد اللّه لهم عذابا شديدا فاتقوا اللّه يا أولى الالباب الذين آمنوا.

٢- اراده هذا المعنى فى هذه الآيه بالخصوص محل تأمل بل منع ظاهر، ضروره أن المعنى يصير: فآمنوا باللّه و رسوله النبىّ الامى الذى يؤمن باللّه و بالائمه، و هو كما ترى غير صحيح، لا يساعده ظهور، و لا يوافقه الاعتبار، نعم هذا المعنى الوارد فى الاخبار صحيح فى محله و مورده لا فى أمثال تلك الآيه، و سيوافيك تلك الاخبار فى كتاب الإمامه.

بـالغيوب من قبل نفسه إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ من ذلک فیلهمنی إیاه و یوفقنی له وَ لَوْ کُنْتُ أَعْلَمُ الْغَیْبَ أی لو کنت أعلمه لخالفت حالی مـا هی علیه من اسـتکثار المنـافع و اجتنـاب المضار حتی لا یمسـنی سوء و یحتمل أن یکون المعنی لو کنت أعلم الغیب من قبل نفسی بغیر وحی من الله لکنت أستعمله فی جلب المنافع و دفع المضار و لکنی لما کنت أعلمه بالوحی لا جرم أنی راض بقضائه تعالی و لا أسـعی فی دفع ما أعلم وقوعه علی من المصائب بقضائه تعالی فلا ینافی ما سـیأتی أنهم علیهم السلام کانوا یعلمون ما کـان و مـا یکون إلی یوم القیـامه کـذا خطر بالبـال و الله یعلم حقیقه الحـال وَ اذْکُرُوا الخطاب للمهاجرین أو للعرب إِذْ أَنْتُمْ قَلِیلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فی أرض مکه تستضعفکم قریش أو العرب کانوا أذلاء فی أیدی الروم تَخافُونَ أَنْ یَتَخَطَّفَکُمُ النَّاسُ التخطف الأخذ بسـرعه و النـاس کفـار قریش أو من عـداهم فـإنهم کـانوا جمیعـا معـادین مضادین لهم فَآواکُمْ إلی المـدینه أو جعل لکم مأوی یتحصـنون به عن أعـادیکم وَ أَیَّدَکُمْ بِنَصْرِهِ علی الکفـار أو بمظاهره الأنصار أو بإمـداد الملائکه یوم بـدر وَ رَزَقَکُمْ مِنَ الطَّیِّباتِ یعنی الغنائم أحلها لکم و لم یحلها لأحـد قبلکم أو الأعم مما أعطاهم من الأطعمه اللذیـذه لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُونَ هـذه النعم وَ ما کانَ اللَّهُ لِیُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِیهِمْ أی مـا کان الله یعـذب أهل مکه بعـذاب الاستیصال و أنت مقیم بین أظهرهم لفضـلک و یحتمل الأعم کما سیأتی فی الأخبار أنه صـلی الله علیه و آله و أهل بیته علیهم السـلام أمان لأهل الأرض من عـذاب الاستیصال وَ ما کانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ المراد باسـتغفارهم إما اسـتغفار من بقی فیهم من المؤمنین لم یهاجروا فلما خرجوا أذن الله فی فتح مکه أو الأعم بالنسبه إلی جمیع أهل البلاد و الأزمان مَنْ یُحادِدِ اللَّهَ المحاده المشاقه و المخالفه.

لَقَدْ جاءَکُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِکُمْ قال الطبرسی رحمه الله القراءه المشهوره مِنْ أَنْفُسِکُمْ بضم الفاء و قرأ ابن عباس و ابن علیه و ابن حصین و الزهری مِنْ أَنْفَسِکُمْ بفتح الفاء و قیل إنها قراءه فاطمه علیها السلام (1) أی من أشرافکم و من خیارکم و علی

۱- لعلها سـمعت عنها علیها السـلام حین خطبت خطبه التی ألقاها علی أبی بکر و جماعه من الصـحابه بعـد فوت أبیها صـلّی اللّه علیه و آله. و فیها تلک الآیه.

المشهور أی من جنسکم قیل لیس فی العرب قبیله إلا و قد ولدت النبی صلی الله علیه و آله و له فیهم نسب و قیل معناه أنه من نکاح لم یصبه شی ء من ولاده الجاهلیه عن الصادق علیه السلام عَزِیزٌ عَلَیْهِ ما عَنِتُّمْ أی شدید علیه عنتکم و ما یلحقکم من الضرر بترک الإیمان حَرِیصٌ عَلَیْکُمْ أی علی من لم یؤمن أن یؤمن بِالْمُؤْمِنِینَ رَؤُفٌ رَحِیمٌ الرأفه شده الرحمه قال الطبرسی قیل رءوف بالمطیعین رحیم بالمذنبین أو رءوف بأقربائه رحیم بأولیائه أو رءوف بمن رآه رحیم بمن لم یره و قال بعض السلف لم یجمع الله لأحد من الأنبیاء بین اسمین من أسمائه إلا للنبی صلی الله علیه و آله فإنه قال بِالْمُؤْمِنِینَ رَؤُفٌ رَحِیمٌ و قال إِنَّ اللَّهَ (۱) بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِیمٌ (۲) فَإِنْ تَوَلَّوْا عنک و أعرضوا عن قبول قولک و الإقرار بنبوتک فَقُلْ حَسْبِیَ اللَّهُ أی الله کافی.

قوله تعالی أَ فَمَنْ کانَ عَلی بَیِّنَهٍ مِنْ رَبِّهِ المراد به النبی صلی الله علیه و آله و البینه القرآن أو الأعم منه و من المعجزات و البراهین أو المؤمنون و البینه الحجه وَ یَتْلُوهُ شاهِدٌ مِنْهُ أی و یتبعه من یشهد بصحته منه فقیل هو جبرئیل یتلو القرآن علی النبی صلی الله علیه و آله و سیأتی الأخبار المستفیضه بأنه أمیر المؤمنین علیه السلام و ذهب إلیه کثیر من مفسری الخاصه و العامه و قیل هو ملک یسدده و یحفظه و قیل هو القرآن علی الاحتمال الأخیر وَ مِنْ قَبْلِهِ أی قبل القرآن أو محمد صلی الله علیه و آله کِتابُ مُوسی یشهد له إِماماً یؤتم به فی أمور الدین وَ رَحْمَهً أی نعمه من الله علی عباده أُولئِکَ یُؤْمِنُونَ بِهِ أی النبی و الشاهد أو الشاهد باعتبار الجنس فإنه یشمل الأئمه علیهم السلام أو المؤمنون یؤمنون بالنبی أو القرآن وَ مَنْ یَکْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزابِ أی من مشرکی العرب و فرق الکفار فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ مصیره و مستقره فَلا تَکُ فِی مِرْیَهٍ أی فی شک مِنْهُ أی من القرآن أو الموعد و الخطاب للنبی صلی الله علیه و آله و المراد به الأمه أو عام.

قوله تعالی لَعَمْرُکَ قال الطبرسی رحمه الله أی و حیاتک یا محمد و مده بقائک (۳)

۱- البقره: ۱۴۳، و الحجّ: ۶۵.

۲- مجمع البیان ۵: ۸۵ و ۸۶.

۳- فی المصدر: و مده بقائک حیا.

قال ابن عباس ما خلق الله عز و جل و لا ذرأ و لا برأ نفسا أكرم عليه من محمد صلى الله عليه و آله و ما سمعت الله أقسم بحياه أحد إلا بحياته. (۱) قوله تعالى وَ ما مَنَعَنا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآياتِ أى التى اقترحتها قريش من قلب الصفا ذهبا و إحياء الموتى و غير ذلك إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ من الأمم السابقه فعذبوا بعذاب الاستيصال إذ عاده الله تعالى فى الأمم أن من اقترح منهم آيه فأجيب إليها ثم لم يؤمن أن يعاجل بعذاب الاستيصال و قد صرفه الله تعالى عن هذه الأمه ببركه النبى صلى الله عليه و آله وَ ما نُرْسِلُ بِالْآياتِ إِلَّا تَخْوِيفاً أى لا نرسل الآيات المقترحه إلا تخويفا من نزول العذاب العاجل كالطليعه و المقدمه له فإن لم يخافوا وقع عليهم و يحتمل أن يكون المراد القرآن و المعجزات الواقعه فإنها تخويف و إنذار بعذاب الآخره. وَ مِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ قال الطبرسى رحمه الله خطاب للنبى صلى الله عليه و آله أى فصل بالقرآن و لا يكون التهجد إلا بعد النوم عن مجاهد و أكثر المفسرين و قال بعضهم ما يتقلب به فى كل الليل يسمى تهجدا و المتهجد الذى يلقى الهجود أى النوم عن نفسه كما يقال المتحرج و المتأثم نافِلَةً لَكَ أى زياده لك على الفرائض لأن صلاه الليل كانت فريضه على النبى صلى الله عليه و آله و فضيله لغيره و قيل كانت واجبه عليه فنسخ وجوبها بهذه الآيه و قيل إن معناه فضيله لك و كفاره لغيرك (۲) و قيل نافله لك و لغيرك و إنما اختصه بالخطاب لما فى ذلك من دعاء الغير للاقتداء به (۳) عَسى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقاماً مَحْمُوداً عسى من الله واجبه و المقام بمعنى البعث فهو مصدر من غير جنسه أى يبعثك يوم القيامه بعثا أنت محمود فيه و يجوز أن يجعل البعث بمعنى الإقامه أى يقيمك ربك مقاما تحمدك فيه الأولون و الآخرون و هو مقام الشفاعه يشرف فيه

۱- مجمع البيان ۶: ۳۴۲.

۲- فى المصدر: لان كل إنسان يخاف أن لا يقبل فرضه فيكون نفله كفّاره، و النبىّ صلّى اللّه عليه و آله لا يحتاج الى كفّاره.

۳- فى المصدر: إلى الاقتداء به، و الحث على الاستنان بسنته.

على جميع الخلائق يسأل فيعطى و يشفع فيشفع و قد أجمع المفسرون على أن المقام المحمود هو مقام الشفاعه و هو المقام الذى يشفع فيه للناس و هو المقام الذى يعطى فيه لواء الحمد فيوضع فى كفه و تجتمع تحته الأنبياء و الملائكه فيكون صلى الله عليه و آله أول شافع و أول مشفع وَ قُلْ يا محمد رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَ أَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ المدخل و المخرج مصدر الإدخال و الإخراج فالتقدير أدخلنى إدخال صدق و أخرجنى إخراج صدق و فى معناه أقوال:

أحدها أن المعنى أدخلنى فى جميع ما أرسلتنى به إدخال صدق و أخرجنى منه سالما إخراج صدق. (۱) و ثانيها أدخلنى المدينه و أخرجنى منها إلى مكه للفتح.

و ثالثها أنه أمر بهذا الدعاء إذا دخل فى أمر أو خرج من أمر و المراد أدخلنى فى كل أمر مدخل صدق.

و رابعها أدخلنى القبر مدخل صدق و أخرجنى منه عند البعث مخرج صدق و مدخل الصدق ما تحمد عاقبته فى الدنيا و الدين وَ اجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطاناً نَصِيراً أى اجعل لى عزا أمتنع به ممن يحاول صدى عن إقامه فرائضك و قوه تنصرنى بها على من عادانى فيك و قيل اجعل لى ملكا عزيزا أقهر به العصاه فنصر بالرعب حتى خافه العدو على مسيره شهر و قيل حجه بينه أتقوى بها على سائر الأديان و سماه نصيرا لأنه يقع به (۲) النصره على الأعداء فهو كالمعين وَ قُلْ جاءَ الْحَقُّ أى ظهر الحق و هو الإسلام و الدين وَ زَهَقَ أى بطل الْباطِلُ و هو الشرك و روى عن عبد الله بن مسعود أنه قال دخل النبى صلى الله عليه و آله مكه و حول البيت ثلاثمائه و ستون صنما فجعل يطعنها و يقول جاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْباطِلُ إِنَّ الْباطِلَ كانَ زَهُوقاً أورده البخارى فى الصحيح قال الكلبى فجعل (۳) ينكب لوجهه إذا قال ذلك و أهل مكه يقولون ما رأينا رجلا

ص: ۳۰۵

۱- فى المصدر زياده هى: أى أعنى على الوحى و الرساله.

۲- فى المصدر: تقع به.

۳- فى المصدر: فجعل الصنم.

أسحر من محمد إِنَّ الْباطِلَ كانَ زَهُوقاً أی مضمحلا ذاهبا هالکا لا ثبات له. (۱) و فی قوله تعالی وَ ما أَرْسَلْناکَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعالَمِینَ أی نعمه علیهم قال ابن عباس رحمه للبر و الفاجر و المؤمن و الکافر فهو رحمه للمؤمن فی الدنیا و الآخره و رحمه للکافر بأن عوفی مما أصاب الأمم من الخسف و المسخ و روی أن النبی صلی الله علیه و آله قال لجبرئیل لما نزلت هذه الآیه هل أصابک من هذه الرحمه شی ء قال نعم إنی کنت أخشی عاقبه الأمر فآمنت بک لما أثنی (۲) علی بقوله ذِی قُوَّةٍ عِنْدَ ذِی الْعَرْشِ مَکِینٍ (۳) و قد قال صلی الله علیه و آله إنما أنا رحمه مهداه و قیل إن الوجه فی أنه نعمه علی الکافر أنه عرضه للإیمان و الثواب الدائم و هداه و إن لم یهتد کمن قدم الطعام إلی جائع فلم یأکل فإنه منعم علیه و إن لم یقبل. (۴) و فی قوله تعالی النَّبِیُّ أَوْلی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ قیل فیه أقوال:

أحدها أنه أحق بتدبیرهم و حکمه علیهم أنفذ من حکمهم علی أنفسهم لوجوب طاعته. (۵) و ثانیها أنه أولی بهم فی الدعوه فإذا دعاهم النبی صلی الله علیه و آله إلی شی ء و دعتهم أنفسهم إلی شی ء کانت طاعته أولی لهم من طاعه أنفسهم. (۶) و ثالثها أن حکمه أنفذ علیهم من حکم بعضهم علی بعض و روی أن النبی صلی الله علیه و آله لما أراد غزوه تبوک و أمر الناس بالخروج قال قوم نستأذن آباءنا و أمهاتنا فنزلت و روی عن أبی و ابن مسعود و ابن عباس أنهم کانوا یقرءون النبی أولی بالمؤمنین من أنفسهم و أزواجه أمهاتهم و هو أب لهم و کذلک هو فی مصحف أبی و روی ذلک عن

۱- مجمع البیان ۶: ۴۳۴ و ۴۳۵.

۲- فی المصدر: لما أثنی اللّه.

۳- التکویر: ۲۰.

۴- مجمع البیان ۷: ۶۷.

۵- فی المصدر: و حکمه أنفذ علیهم من حکمهم علی أنفسهم خلاف ما یحکم به، لوجوب طاعته التی هو مقرونه بطاعه اللّه تعالی.

۶- و هذا قریب من الأول.

أبی جعفر و أبی عبد الله علیه السلام قال مجاهد و کل نبی أب لأمته و لذلک صار المؤمنین (المؤمنون) إخوه. (۱) و فی قوله تعالی ما کانَ مُحَمَّدٌ أَبا أَحَدٍ مِنْ رِجالِکُمْ الذین لم یلدهم و فی هذا بیان أنه لیس بأب لزید فیحرم علیه زوجته (۲) فلهذا أشار إلیهم فقال مِنْ رِجالِکُمْ و قد ولد له صلی الله علیه و آله أولاد ذکور إبراهیم و القاسم و الطیب و المطهر فکان أباهم و قد صح أنه قال للحسن علیه السلام إن ابنی هذا سید و قال أیضا للحسن و الحسین علیهما السلام ابنای هذان إمامان قاما أو قعدا

و قال صلی الله علیه و آله إن کل بنی بنت ینسبون إلی أبیهم إلا أولاد فاطمه فإنی أنا أبوهم.

و قیل أراد بقوله رِجالِکُمْ البالغین من رجال ذلک الوقت و لم یکن أحد من أبنائه رجلا فی ذلک الوقت وَ لکِنْ رَسُولَ اللَّهِ أی و لکن کان رسول الله لا یترک ما أباحه الله تعالی بقول الجهال و قیل إن الوجه فی اتصاله بما قبله أنه أراد سبحانه لیس یلزم طاعته صلی الله علیه و آله و تعظیمه لمکان النسب بینه و بینکم و لمکان الأبوه بل إنما یجب ذلک علیکم لمکان النبوه وَ خاتَمَ النَّبِیِّینَ أی و آخر النبیین ختمت النبوه به فشریعته باقیه إلی یوم الدین. (۳) و فی قوله تعالی إِنَّا أَرْسَلْناکَ شاهِداً علی أمتک فیما یفعلونه من طاعه و معصیه و إیمان و کفر لتشهد لهم و علیهم یوم القیامه وَ مُبَشِّراً لمن أطاعنی و أطاعک بالجنه وَ نَذِیراً لمن عصانی و عصاک بالنار وَ داعِیاً إِلَی اللَّهِ و الإقرار بوحدانیته (۴) و امتثال أوامره و نواهیه بِإِذْنِهِ أی بعلمه و أمره وَ سِراجاً مُنِیراً یهتدی بک فی الدین کما یهتدی بالسراج و المنیر الذی یصدر النور من جهته إما بفعله و إما لأنه سبب له فالقمر منیر و السراج منیر بهذا المعنی و الله منیر السماوات و الأرض و قیل عنی بالسراج المنیر القرآن و التقدیر ذا سراج. (۵)

۱- مجمع البیان ۸: ۳۳۸.

۲- فی المصدر: فتحرم علیه زوجته.

۳- مجمع البیان ۸: ۳۶۱ و ۳۶۲.

۴- فی المصدر: أی و بعثناک داعیا إلی اللّه و الإقرار بوحدانیته.

۵- مجمع البیان ۸: ۳۶۳.

و فی قوله تعالی إِلَّا کَافَّهً لِلنَّاسِ أی عامه للناس کلهم العرب و العجم و سائر الأمم و یؤیده الحدیث المروی

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أُعْطِیتُ خَمْساً وَ لَا أَقُولُ فَخْراً بُعِثْتُ إِلَی الْأَحْمَرِ وَ الْأَسْوَدِ وَ جُعِلَتْ لِیَ الْأَرْضُ طَهُوراً وَ مَسْجِداً وَ أُحِلَّ لِیَ الْمَغْنَمُ وَ لَمْ یُحَلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِی وَ نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ فَهُوَ یَسِیرُ أَمَامِی مَسِیرَهَ شَهْرٍ وَ أُعْطِیتُ الشَّفَاعَهَ فَادَّخَرْتُهَا لِأُمَّتِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ.

و قیل معناه جامعا للناس بالإنذار و الدعوه و قیل کافا للناس أی مانعا لهم عما هم علیه من الکفر و المعاصی بالوعد و الوعید و الهاء للمبالغه. (۱) و فی قوله تعالی بِالْهُدی أی بالدلیل الواضح أو بالقرآن وَ دِینِ الْحَقِ أی الإسلام لِیُظْهِرَهُ عَلَی الدِّینِ کُلِّهِ أی لیظهر دین الإسلام بالحجج و البراهین علی جمیع الأدیان و قیل بالغلبه و القهر و الانتشار فی البلدان و قیل إن تمام ذلک عند خروج المهدی علیه السلام فلا یبقی فی الأرض دین سوی دین الإسلام. (۲) و فی قوله تعالی وَ النَّجْمِ إِذا هَوی فیه أقوال:

أحدها أن الله أقسم بالقرآن إذ أنزل نجوما متفرقه علی رسول الله صلی الله علیه و آله فی ثلاث و عشرین سنه فسمی القرآن نجما لتفرقه فی النزول. (۳) و ثانیها أنه أراد به الثریا أقسم بها إذا سقطت و غابت مع الفجر و العرب تطلق اسم النجم علی الثریا خاصه.

و ثالثها أن المراد به جماعه النجوم إذا هوت أی سقطت و غابت و خفیت عن الحس و أراد به الجنس.

و رابعها أنه یعنی به الرجوم من النجوم و هو ما یرمی به الشیاطین عند استراق السمع

وَ رَوَتِ الْعَامَّهُ عَنْ جَعْفَرٍ الصَّادِقِ علیه السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۴) نَزَلَ مِنَ السَّمَاءِ

۱- مجمع البیان ۸: ۳۹۱.

۲- مجمع البیان ۹: ۱۲۷.

۳- فی المصدر: و العرب تسمی التفریق تنجیما، و المفرق منجما.

۴- هکذا فی المصدر، و فیه سقط، و فی المصدر: أنه قال: محمّد رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

السَّابِعَهِ لَيْلَهَ الْمِعْرَاجِ وَ لَمَّا نَزَلَتِ السُّورَهُ أَخْبِرَ بِذَلِكَ عُتْبَهُ بْنُ أَبِی لَهَبٍ فَجَاءَ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ طَلَّقَ ابْنَتَهُ وَ تَفَلَ فِی وَجْهِهِ وَ قَالَ كَفَرْتُ بِالنَّجْمِ وَ بِرَبِّ النَّجْمِ فَدَعَا صلی الله علیه و آله عَلَيْهِ وَ قَالَ اللَّهُمَّ سَلِّطْ عَلَيْهِ كَلْباً مِنْ كِلَابِكَ فَخَرَجَ عُتْبَهُ إِلَی الشَّامِ فَنَزَلَ فِی بَعْضِ الطَّرِيقِ وَ أَلْقَی اللَّهُ عَلَيْهِ الرُّعْبَ فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ أَنِيمُونِی بَيْنَكُمْ (۱) فَفَعَلُوا فَجَاءَ أَسَدٌ فَافْتَرَسَهُ مِنْ بَيْنِ النَّاسِ.

ما ضَلَّ صاحِبُكُمْ وَ ما غَوی یعنی النبی صلی الله علیه و آله أی ما عدل عن الحق و ما فارق الهدی و ما غوی فیما یؤدیه إلیكم و معنی غوی ضل و إنما أعاده تأكیدا و قیل معناه ما خاب عن إصابه الرشد و قیل ما خاب سعیه بل ینال ثواب الله و كرامته وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوی أی و لیس ینطق بالهوی و میل الطبع إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحی أی ما القرآن و ما ینطق به من الأحكام إلا وحی من الله یوحی إلیه أی یأتیه به جبرئیل و هو قوله عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوی یعنی جبرئیل أی القوی فی نفسه و خلقته ذُو مِرَّهٍ أی ذو قوه و شده فی خلقه عن الكلبی قال و من قوته أنه اقتلع قری قوم لوط من الماء الأسود فرفعها إلی السماء ثم قلبها و من شدته صیحته لقوم ثمود حتی هلكوا و قیل معناه ذو صحه و خلق حسن و قیل شَدِيدُ الْقُوی فی ذات الله ذُو مِرَّهٍ أی صحه من الجسم سلیم من الآفات و العیوب و قیل ذُو مِرَّهٍ أی ذو مرور فی الهواء ذهابا (۲) و جائیا و نازلا و صاعدا فاستوی جبرئیل علیه السلام علی صورته التی خلق علیها بعد انحداره إلی محمد (۳) و فی قوله تعالی وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا أی ما أعطاكم الرسول من الفی ء فخذوه و ارضوا به و ما أمركم به فافعلوه و ما نهاكم عنه فانتهوا فإنه لا یأمر و لا ینهی إلا عن أمر الله

وَ رَوَی زَيْدٌ الشَّحَّامُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَا أَعْطَی اللَّهُ نَبِيّاً مِنَ الْأَنْبِيَاءِ شَيْئاً إِلَّا وَ قَدْ أَعْطَی مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله قَالَ لِسُلَيْمَانَ علیه السلام فَامْنُنْ

۱- فی المصدر: أنیمونی بینكم لیلا.

۲- هكذا فی نسخه المصنّف، و الصحیح كما فی الطبعه الحروفیه و المصدر: ذاهبا.

۳- مجمع البیان ۹: ۱۷۲ و ۱۷۳.

أَوْ أَمْسِکْ بِغَیْرِ حِسابٍ وَ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (۱)

و فی قوله تعالی هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ یعنی العرب و کانت أمه أمیه لا تکتب و لا تقرأ و لم یبعث إلیهم نبی و قیل یعنی أهل مکه لأن مکه تسمی أم القری رَسُولًا مِنْهُمْ یعنی محمدا صلی الله علیه و آله نسبه نسبهم و هو من جنسهم و وجه النعمه فی أنه جعل النبوه فی أمی موافقه لما تقدمت البشاره به فی کتب الأنبیاء السالفه و لأنه أبعد من توهم الاستعانه علی ما أتی به من الحکمه بالحکم التی تلاها و الکتب التی قرأها و أقرب إلی العلم بأن ما یخبرهم به من أخبار الأمم الماضیه و القرون الخالیه علی وفق ما فی کتبهم لیس ذلک إلا بالوحی یَتْلُوا عَلَیْهِمْ آیاتِهِ أی یقرأ علیهم القرآن وَ یُزَکِّیهِمْ أی و یطهرهم من الکفر و الذنوب و یدعوهم إلی ما یصیرون به أزکیاء وَ یُعَلِّمُهُمُ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ الکتاب القرآن و الحکمه الشرائع و قیل إن الحکمه تعم الکتاب و السنه و کل ما أراده الله تعالی فإن الحکمه هی العلم الذی یعمل علیه فیما یجتبی أو یجتنب من أمور الدین و الدنیا وَ إِنْ کانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِی ضَلالٍ مُبِینٍ معناه و ما کانوا من قبل بعثه إلیهم إلا فی عدول عن الحق و ذهاب عن الدین بین ظاهر وَ آخَرِینَ مِنْهُمْ أی و یعلم آخرین من المؤمنین لَمَّا یَلْحَقُوا بِهِمْ و هم کل من بعد الصحابه إلی یوم القیامه فإن الله سبحانه بعث النبی صلی الله علیه و آله إلیهم و شریعته تلزمهم و إن لم یلحقوا بزمان الصحابه و قیل هم الأعاجم و من لا یتکلم بلغه العرب و روی ذلک عن أبی جعفر علیه السلام

رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَرَأَ هَذِهِ الْآیَهَ فَقِیلَ لَهُ مَنْ هَؤُلَاءِ فَوَضَعَ یَدَهُ عَلَی کَتِفِ سَلْمَانَ وَ قَالَ لَوْ کَانَ الدِّینُ (۲) فِی الثُّرَیَّا لَنَالَتْهُ رِجَالٌ مِنْ هَؤُلَاءِ.

و علی هذا فإنما قال مِنْهُمْ لأنهم إذا أسلموا صاروا منهم و قیل إن قوله لَمَّا یَلْحَقُوا بِهِمْ یعنی فی الفضل و السابقه فإن التابعین لا یدرکون شأن السابقین من

۱- مجمع البیان ۹: ۲۶۱. أقول: تقدم حدیث الشحام و ما بمعناه و شرح له فی ج ۱۴:

۲- فی المصدر: لو کان الایمان.

الصحابه و خیار المؤمنین وَ هُوَ الْعَزِیزُ الـذی لاـ یغـالب الْحَکِیمُ فی جمیع أفعـاله ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰهِ یعنی النبوه الـتی خص الله بها رسوله یُؤْتِیهِ أی یعطیه مَنْ یَشاءُ بحسب مـا یعلمه من صـلاحه للبعثه و تحمل أعباء (۱) الرسـاله وَ اللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیمِ ذو المن العظیـم علی خلقـه ببعث محمـد صـلی الله علیه و آله. (۲) و فی قـوله تعـالی قَدْ أَنْزَلَ اللّٰهُ إِلَیْکُمْ ذِکْراً یعنی القرآن و قیـل یعنی الرسول روی ذلک عن أبی عبـد الله علیه السـلام رَسُولًا إما بـدل من ذِکْراً فالرسول إما جبرئیل أو محمـد صـلی الله علیه و آله أو مفعـول محـذوف أی أرسـل رسولاـ فـالرسول محمـد صـلی الله علیه و آله أو مفعـول قـوله ذِکْراً أی أنزل إلیکم أن ذکر رسـولا فـالرسول یحتمـل الـوجهین و یجـوز علی الأـول أن یکون المراد بالـذکر الشـرف أی ذا ذکر و الظلمـات الکفر و الجهـل و النور الإیمان و العلم. (۳) و فی قوله تعالی إِنّٰا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ اختلفوا فی تفسیر الکوثر فقیل هو نهر فی الجنه

وَ رُوِیَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللّٰهِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: نَهْرٌ فِی الْجَنَّهِ أَعْطَاهُ اللّٰهُ نَبِیَّهُ عِوَضاً مِن ابْنِهِ.

و قیل هو حوض النبی صلی الله علیه و آله الذی یکثر الناس علیه یوم القیامه و قیل الکوثر الخیر الکثیر و قیل هو النبوه و الکتاب و قیـل هو القرآن و قیل هو کثره الأشـیاع و الأتباع (۴) و قیـل هو کثره النسل و الـذریه و قیل هو الشـفاعه رووه عن الصادق علیه السلام و اللفظ محتمل للکل (۵) فیجب أن یحمل علی جمیع ما ذکر من الأقوال فقـد أعطاه الله سـبحانه الخیر الکثیر فی الدنیا و وعده الخیر الکثیر فی الآخره فَصَلِّ لِرَبِّکَ وَ انْحَرْ أمره سبحانه بالشکر علی هذه النعمه العظیمه بأن قال فصل صلاه العید و انحر

۱- الاعباء جمع العب ء: الثقل و الحمل.

۲- مجمع البیان ۱۰: ۲۸۴.

۳- مجمع البیان ۱۰: ۳۱۰.

۴- فی المصدر: کثره الاصحاب و الاشیاع.

۵- و ان کان المعنی السابع أنسب لسبب النزول و أظهر لقوله: ان شانئک هو الابتر.

هدیک و قیل فصل لربک صلاه الغداه المفروضه بجمع (۱) و انحر البدن بمنی و قیل صل المکتوبه و استقبل القبله بنحرک و تقول العرب منازلنا تتناحر أی هذا ینحر هذا أی یستقبله.

وَ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام مَعْنَاهُ ارْفَعْ یَدَیْکَ إِلَی النَّحْرِ فِی صَلَاتِکَ.

وَ عَنْ عُمَرَ بْنِ یَزِیدَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ فِی قَوْلِهِ فَصَلِّ لِرَبِّکَ وَ انْحَرْ هُوَ رَفْعُ یَدَیْکَ حِذَاءَ وَجْهِکَ.

وَ رَوَی عَنْهُ علیه السلام عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سِنَانٍ مِثْلَهُ:

وَ عَنْ جَمِیلٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَصَلِّ لِرَبِّکَ وَ انْحَرْ فَقَالَ بِیَدِهِ هَکَذَا یَعْنِی اسْتَقْبَلَ بِیَدَیْهِ حَذْوَ وَجْهِهِ (۲) الْقِبْلَهَ فِی افْتِتَاحِ الصَّلَاهِ.

وَ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنِ النَّحْرِ فَرَفَعَ یَدَهُ إِلَی صَدْرِهِ فَقَالَ هَکَذَا ثُمَّ رَفَعَهَا فَوْقَ ذَلِکَ فَقَالَ هَکَذَا یَعْنِی اسْتَقْبَلَ بِیَدَیْهِ الْقِبْلَهَ فِی اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاهِ (۳).

إِنَّ شانِئَکَ هُوَ الْأَبْتَرُ معناه أن مبغضک هو المنقطع عن الخیر و هو العاص بن وائل و قیل معناه أنه الأقل الأذل بانقطاعه عن کل خیر و قیل معناه أنه لا ولد له علی الحقیقه و أن من ینتسب إلیه لیس بولد له قال مجاهد الْأَبْتَرُ الذی لا عقب له و هو جواب لقول قریش إن محمدا لا عقب له یموت فنستریح منه و یدرس ذکره إذ لا یقوم مقامه من یدعو إلیه فینقطع أمره و فی هذه السوره دلالات علی صدق نبینا صلی الله علیه و آله

ص: ۳۱۲

۱- جمع بفتح فسکون: المزدلفه. المشعر. سمی جمعا لاجتماع الناس به.

۲- فی المصدر: حذاء وجهه.

۳- و روی الطبرسیّ ما فی معناه من طرق العامّه قال: روی عن مقاتل بن حیان، عن الأصبغ، عن أمیر المؤمنین علیه السلام قال: لما نزلت هذه السوره، قال النبیّ صلّی اللّه علیه و آله لجبریل:

و صحه نبوته أحدها أنه أخبر عما فی نفوس أعدائه و ما جری علی ألسنتهم و لم یکن بلغه ذلک فکان کما أخبره.

و ثانیها أنه قال أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ فانظر کیف انتشر دینه و علا أمره و کثرت ذریته حتی صار نسبه أکثر من کل نسب و لم یکن شی ء من ذلک فی تلک الحال.

و ثالثها أن جمیع فصحاء العرب و العجم قد عجزوا عن الإتیان بمثل هذه السوره علی وجازه ألفاظها مع تحدیه (۱) إیاهم بذلک و حرصهم علی بطلان أمره منذ بعث صلی الله علیه و آله إلی یوم الناس هذا و هذا غایه الإعجاز.

و رابعها أنه سبحانه وعده بالنصر علی أعدائه و أخبره بسقوط أمرهم و انقطاع دینهم أو عقبهم فکان المخبر علی ما أخبر به هذا و فی هذه السوره الوجیزه من تشاکل المقاطع للفواصل و سهوله مخارج الحروف بحسن التألیف و التقابل لکل من معانیها بما هو أولی به ما لا یخفی علی من عرف مجاری کلام العرب (۲).

**[ترجمه]«وَ لا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحابِ الْجَحِیمِ» آرامشِ خاطری است برای رسول خدا صلی الله علیه و آله و می گوید بر عهده او نیست که آنان را وادار به قبول کردن بنماید، او فقط عهده‌دار ابلاغ است و به خاطر گناهان آنان بازخواست نمی‌شود. «إِنَّ أَوْلَی النَّاسِ بِإِبْراهِیمَ» یعنی ویژه‌ترین و نزدیک‌ترینِ آنان به وی و یا سزاوارترینِ آنان برای یاری کردن به وی با برهان و یا حمایت و معاونت، «لَلَّذِینَ اتَّبَعُوهُ» از میان امت او، «وَ هذَا النَّبِیُّ وَ الَّذِینَ آمَنُوا» چون با وی در بیشتر احکامی که به درستی برای آنان وضع کرده موافقت کرده‌اند، و یا به این خاطر که چون بر حق بوده با برهان او را یاری کرده‌اند و این یاری را به عهده گرفته‌اند، «وَ اللَّهُ وَلِیُّ الْمُؤْمِنِینَ» آنان را یاری می کند و چون ایمان آورده‌اند پاداش نیک به آنان می‌دهد. «وَ کَلِماتِهِ» یعنی کتب و وحی‌ای خداوند بر او و دیگر فرستادگان نازل کرد؛ در اخبار خواهد آمد که امامان علیه السلام کلمات خداوند هستند. «قُلْ لا أَمْلِکُ لِنَفْسِی نَفْعاً وَ لا ضَرًّا» که بخواهم سودی به دست آورم یا زیانی را از خود دفع کنم؛ این اظهار عبودیت است و تبرّی جستن از ادعای داشتن

ص: ۳۰۱

علم غیب از جانب خود، «إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ» از علم خود و آن را به من الهام کند و در راستایش توفیقم بخشد، «وَ لَوْ کُنْتُ أَعْلَمُ الْغَیْبَ» یعنی اگر غیب می‌دانستم اوضاعم گونه‌ای دگر بود و چنان منافع می‌اندوختم و دفع زیان می کردم که هیچ آسیبی به من نمی‌رسید، نیز محتمل است بدین معنا باشد که اگر از جانب خودم و جدای از وحی خداوند غیب می‌دانستم آن را در جلب منافع و دفع زیان‌ها به کار می‌بستم اما چون آن‌چه که می‌دانم از جانب وحی است ناگزیر به قضای الهی راضی‌ام و نمی کوشم تا مصائبی را که می‌دانم بنا به قضای الهی بر من روی می‌دهد دفع کنم؛ این معنا با اخباری که در ادامه می‌آید منافاتی ندارد، اخباری که می گویند معصومین علیه السلام آن‌چه را که گذشته بوده و تا روز قیامت خواهد گذشت می... دانسته‌اند، معنای آیه چنین به نظر می‌رسد و حقیقت حال را خدا می‌داند. «وَ اذْکُرُوا» خطاب به مهاجرین یا قوم عرب، «إِذْ أَنْتُمْ قَلِیلٌ مُسْتَضْعَفُونَ» مهاجرین در سرزمین مکه که قریشیان آنان را به ناتوانی کشیده بودند و یا قوم عرب که با ذلت در دستان روم بودند، «تَخافُونَ أَنْ یَتَخَطَّفَکُمُ النَّاسُ»

«تخطّف» یعنی ربودن و منظور از «ناس» قریشیان کافر یا دشمنان آنان است که همگی با آنان دشمن و مخالف بودند، «فَآواكُمْ» به سوی مدینه، و یا برایتان پناهگاهی ساخت تا با آن در برابر دشمنانتان در امان باشید، «وَ أَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ» علیه کافران، و یا با پشتیبانی انصار، یا با امداد فرشتگان در جنگ بدر، «وَ رَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّباتِ» یعنی غنایمی که برای شما حلال کرد حال آن‌که برای کسی پیش از شما حلال نکرده بود، و یا به‌طور عامّ همه غذاهای لذیذی که به آنان عطا کرد، «لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ» این نعمت‌ها را، «وَ ما كانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِيهِمْ» یعنی خداوند در حالی که تو در میان اهل مکه بودی به خاطر فضیلت تو آنان را با عذاب نابود نمی‌کرد، نیز محتمل است معنایی عامّ داشته باشد همچنان‌که در اخبار خواهد آمد که پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت او علیه السلام امان اهل زمین در برابر عذاب نابودگر هستند، «وَ ما كانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ» مراد از استغفار آنان یا آمرزش‌خواهیِ مومنانی است که در میان آنان باقی مانده بوده‌اند و مهاجرت نکرده بوده‌اند که وقتی آنان نیز خارج شدند خداوند اجازه فتح مکه را داد، و یا معنایی عامّ نسبت به همه افراد در هر مکان و هر زمان دارد. «مَنْ يُحادِدِ اللَّهَ» «مُحادَّه» یعنی سرسختی و مخالفت.

درباره «لَقَدْ جاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ» طبرسی می‌گوید: قرائت مشهور «مِنْ أَنْفُسِكُمْ» به ضمّ فاء است، اما ابن عباس و ابن علیه و ابن حصین و زهری آن را به فتح فاء «مِن أنفَسِكم» خوانده‌اند، گفته شده حضرت فاطمه سلام الله علیها نیز به فتح فاء خوانده است یعنی از میان ارجمندان و نیکان شما؛

ص: ۳۰۲

اما به قرائت مشهور یعنی از جنس خودتان؛ گویند وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله زاده شده در میان عرب هیچ قبیله‌ای نبوده که حضرت با آن نسبتی نداشته باشد، از امام جعفر صادق علیه السلام نیز روایت کرده‌اند یعنی از نکاحی که از شیوه ولادت... های جاهلی به دور بوده، «عَزِيزٌ عَلَيْهِ ما عَنِتُّمْ» یعنی بر او دشوار است که به خاطر ترک ایمان ، شما در رنج باشید و زیان کنید، «حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ» یعنی حریص است تا کسانی که ایمان نیاورده‌اند ایمان بیاورند، «بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ» «رأفت» نهایت مهربانی است؛ طبرسی می‌گوید: رؤوف در حق فرمانبران و رحیم در حق گناهکاران، و یا رؤوف در حق نزدیکان خود و رحیم در حق دوستان خود، یا رؤوف در حق کسانی که ایشان را دیده‌اند و رحیم در حق کسانی که ایشان را ندیده‌اند، بعضی از پیشینیان گفته‌اند خداوند برای هیچ یک از پیامبران خود دو نام از نام‌های خود را جمع نیاورده جز برای پیامبر صلی الله علیه و آله که درباره ایشان فرموده: «بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ» و درباره خود فرموده: «إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ» - . بقره / ۱۴۳ و حجّ / ۶۵ - {خدا [نسبت] به مردم دلسوز و مهربان است.} «فَإِنْ تَوَلَّوْا» اگر از تو روی برتافتند و از قبول سخنت و اقرار به نبوّتت سرپیچیدند «فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ» یعنی خدا بسنده است - . مجمع البیان ۵: ۸۵ و ۸۶ - .

کلام حق تعالی «أَ فَمَنْ كانَ عَلى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ» پیامبر صلی الله علیه و آله را منظور دارد و «بیّنه» قرآن است یا اعمّ از قرآن و معجزات و برهان‌ها، و یا مومنان را منظور دارد و «بیّنه» حجّت است، «وَ يَتْلُوهُ شاهِدٌ مِنْهُ» یعنی کسی که بر درستیِ آن گواه است از او پیروی می‌کند، نیز گفته‌اند یعنی جبرئیل که قرآن را بر پیامبر صلی الله علیه و آله تلاوت می‌کند، اخبار بسیاری خواهد آمد که می‌گویند امیرمومنان علیه السلام را منظور دارد که مفسران بسیاری از خاصّ و عامّ بر همین باورند، همچنین گفته‌اند یعنی فرشته‌ای که از او مراقبت و محافظت می‌کند، و در آخرین احتمال گفته‌اند یعنی قرآن. «وَ مِنْ قَبْلِهِ» یعنی پیش از

قرآن یا حضرت محمد صلی الله علیه و آله «کِتابُ مُوسی» برای او شهادت داده، «إماماً» که در امور دین به او اقتدا می‌شود، «وَ رَحْمَةً» یعنی نعمتی از جانب خداوند بر بندگان خود، «أُولئِکَ یُؤْمِنُونَ بِهِ» یعنی پیامبر و آن شاهد، و یا «شاهد» به اعتبار جنس که امامان علیه السلام را شامل می‌شود، و یا مومنان که به پیامبر صلی الله علیه و آله یا قرآن ایمان می‌آورند. «وَ مَنْ یَکْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزابِ» یعنی از مشرکان عرب و دسته‌های کفار «فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ» یعنی سرانجام و جایگاهش، «فَلا تَکُ فِی مِرْیَةٍ» یعنی در شک «مِنْهُ» یعنی درباره قرآن یا موعد کفار، روی سخن به پیامبر صلی الله علیه و آله است و منظورش همه امت یا مخاطب عامّ است.

درباره کلام حق تعالی «لَعَمْرُکَ» طبرسی می گوید: یعنی به جان تو ای محمد و به مدت زندگی‌ات سوگند.

ص: ۳۰۳

ابن عباس می گوید: خداوند عزّوجل هیچ کسی را نیافریده و نساخته و نپرداخته که نزدش از حضرت محمد صلی الله علیه و آله ارجمندتر باشد، نشنیده‌ام خداوند به جان کسی جز جان حضرت قسم بخورد - . مجمع البیان ۶: ۳۴۲ - .

کلام حق تعالی «وَ ما مَنَعَنا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآیاتِ» به درخواست‌های قریشیان اشاره دارد همچون تبدیل کوه صفا به طلا و زنده کردن مردگان و کارهایی این گونه، «إِلَّا أَنْ کَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ» امت‌های پیشین آن را به دروغ گرفتند و به عذابی نابودگر درفتادند، زیرا سنت خداوند متعال در رابطه با امت‌ها چنین است که اگر معجزه‌ای درخواست کردند و خداوند آن را برایشان برآورده ساخت اگر ایمان نیاوردند خداوند بی‌درنگ عذابی نابودگر بر آنان می‌فرستد، حال آن‌که خداوند به برکت وجود حضرت محمد صلی الله علیه و آله این سنت را از آن امت بازداشت، «وَ ما نُرْسِلُ بِالْآیاتِ إِلَّا تَخْوِیفاً» یعنی ما معجزه‌های درخواستی را فقط برای بیم دادن از عذاب عاجل می‌فرستیم تا همچون مقدمه و پیش‌درآمدی بر آن باشد، پس اگر بیمناک نشوند آن عذاب بر آنان روی می‌دهد، نیز محتمل است منظور آیه، قرآن و دیگر معجزات روی داده باشد یعنی این‌ها برای بیم دادن و هشدار درباره عذاب آخرت است. درباره «وَ مِنَ اللَّیْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ» طبرسی می گوید: خطاب به پیامبر صلی الله علیه و آله است یعنی با قرائت قرآن نماز بگذار، مجاهد و بیشتر مفسران گفته‌اند: «تهجّد» فقط بعد از خواب می‌باشد، و برخی مفسران گفته‌اند: آن‌چه که هر شب جای خواب را بگیرد «تهجّد» است و «مُتَهَجِّد» کسی است که «هجود» می کند یعنی خواب را وامی‌گذارد همچنان‌که می گویند «مُتَحَرِّج» و «مُتَأَثِّم». «نافِلَةً لَکَ» یعنی برایت زیادتی باشد بر انجام واجبات، زیرا نماز شب بر پیامبر صلی الله علیه و آله واجب بوده و برای غیر ایشان یک فضیلت، نیز گفته‌اند نماز شب بر پیامبر صلی الله علیه و آله واجب بوده و با نزول این آیه وجوبش نسخ شده، و گفته‌اند بدین معناست که برای تو فضیلت و برای جز تو کفاره باشد، و گفته‌اند یعنی هم برای تو و هم برای جز تو نافله باشد و از آن رو خطاب به پیامبر صلی الله علیه و آله اختصاص یافته که دیگران را ضمنا به اقتدای به ایشان فراخوانده. «عَسی أَنْ یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقاماً مَحْمُوداً» عبارت «امید که» از جانب خداوند وقوعی حتمی دارد، و «مقام» به معنای «بعث» (برانگیختن) مصدری از جنس متفاوت است، یعنی تو را در روز قیامت برمی... انگیزد برانگیختنی که تو در آن ستوده هستی،

ص: ۳۰۴

نیز می‌توان «بعث» را به معنای «إقامه» (مُقیم ساختن) گرفت، یعنی پروردگارت تو را مقیم می‌سازد در مقامی که پیشینیان و

پسینیان همه تو را در آن می‌ستایند، این مقام همان مقام شفاعت است که حضرت در آن بر همه آفریدگان اِشراف دارد، هر چه بخواهد به او عطا می‌شود و هر شفاعتی بکند شفاعتش پذیرفته می‌شود، همه مفسران در این اجماع دارند که مقام محمود همان مقام شفاعت است، همان مقامی که حضرت در آن برای مردم شفاعت می‌کند، و همان مقامی که در آن لوای حمد به حضرت عطا می‌شودو ایشان آن را در دست می‌گیرد و به زیرش همه پیامبران و فرشتگان جمع می‌شوند، این‌چنین حضرت نخستین کسی است که شفاعت می‌کند و نخستین کسی است که شفاعتش پذیرفته می‌شود. «وَ قُلْ» ای محمد «رَبِّ أَدْخِلْنِی مُدْخَلَ صِدْقٍ وَ أَخْرِجْنِی مُخْرَجَ صِدْقٍ» «مدخل» و «مخرج» مصدر «إدخال» و «إخراج» است بدین تقدیر که مرا در دخولی درست داخل ساز و از خروجی درست خارج ساز که در معنای این سخن اقوالی هست:

یکی این‌که در راستای همه چیزهایی که مرا با آن‌ها فرستاده‌ای مرا به طرز درست وارد ساز و با سلامتی به طرز درست خارج ساز. دوم این‌که مرا به مدینه داخل ساز و از مدینه به سوی مکه برای فتح آن‌جا خارج ساز. سوم این‌که این سخن دعایی است برای دخول در هر امری و خروج از هر امری، یعنی مرا در هر امری به طرز درست داخل ساز. چهارم این‌که مرا به طرز درست به قبر داخل ساز و هنگام رستاخیز به طرز درست از آن‌جا خارج ساز. دخول به طرز درست یعنی شیوه‌ای که سرانجامش در کار دنیا و دین ستوده است. «وَ اجْعَلْ لِی مِنْ لَدُنْکَ سُلْطاناً نَصِیراً» یعنی به من توانی بده تا هر کس که می‌کوشد در راه برپاداری فرایض تو جلوی مرا بگیرد با آن توان در برابر او پایدار باشم، و به من نیرویی بده تا هر کس درباره تو با من دشمنی کرد با آن نیرو مرا در برابر او یاری دهی، نیز گفته‌اند یعنی برای من مُلکی استوار قرار ده تا با آن بر سرکشان چیره شوم چراکه خداوند در دل دشمنان حضرت بیم افکند و آنان از ایشان ترسیدند و حضرت به اندازه پیشروی در یک ماه یاری شد، نیز گفته‌اند یعنی حجّتی آشکار برایم قرار ده تا به پشتوانه آن بر سایر ادیان قدرتمند شوم، صفت «نصیر» (یاری بخش) از آن رو آمده که حضرت با آن «سُلطان» در برابر دشمنان یاری می‌شود، این صفت همانند «مُعین» است. «وَ قُلْ جاءَ الْحَقُّ» یعنی بگو حق که همان اسلام و دین است آشکار شد «وَ زَهَقَ» یعنی باطل شد «الْباطِلُ» که همان شرک است. بخاری در الصحیح آورده: از عبدالله بن مسعود روایت شده که وی گفت: وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله وارد مکه شد دور تا دور کعبه سیصد و شصت بت قرار داشت، حضرت طعنه‌زنان فرمود: «جاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْباطِلُ إِنَّ الْباطِلَ کانَ زَهُوقاً». کلبی می‌گوید: وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله این آیه را خواند ناگاه بت‌ها سرنگون شدند، در آن دم اهل مکه می‌گفتند: مردی

ساحرتر از محمد ندیده‌ایم. «إِنَّ الْباطِلَ کانَ زَهُوقاً» یعنی ناپدید شدنی و رفتنی و نابود شدنی و نااستوار - . مجمع البیان ۶: ۴۳۴ و ۴۳۵ - .

کلام حق تعالی «وَ ما أَرْسَلْناکَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعالَمِینَ» یعنی نعمتی بر آنان، ابن عباس می‌گوید: رحمتی بر نیکوکار و بدکار و مومن و کافر، حضرت در دنیا و آخرت برای مومن رحمت است، و برای کافر نیز رحمت است چون حضرت کافران را از خفّت و هلاکتی در امان داشت که امت‌های دیگر را در ربوده بود. روایت شده وقتی این آیه نازل شد پیامبر صلی الله علیه و آله به جبرئیل فرمود: آیا از این رحمت به تو نیز چیزی رسیده؟ عرض کرد: بله، من از سرانجام کارم هراس داشتم، وقتی خداوند مرا با این سخن ستود: «ذِی قُوَّةٍ عِنْدَ ذِی الْعَرْشِ مَکِینٍ» - . تکویر / ۲۰ -

{[فرشته‌ای] نیرومند [که] پیش خداوند عرش بلندپایگاه است} من به برکت وجود تو امان یافتم. همچنین پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرمود: من رحمتی ره‌یافته هستم. درباره این‌که پیامبر صلی الله علیه و آله نعمتی بر کافر است چنین گفته‌اند که حضرت ایمان و پاداش همیشگی را به کافر عرضه داشت و او را هدایت کرد اگرچه او خود هدایت نشد، همچون کسی که غذا را پیش روی گرسنه می‌گذارد اما او از آن نمی‌خورد، این نعمت به او داده شده گرچه خودش نپذیرفته است - . مجمع البیان ۷: ۶۷ - .

درباره کلام حق تعالی «النَّبِيُّ أَوْلى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ» اقوالی هست: یکی این‌که حضرت در تدبیر امور آنان سزاوارتر از خودشان است و حُکم وی بر آنان نافذتر از حُکم خودشان است چراکه اطاعت از وی بر آنان واجب است. دوم این‌که حضرت در فرا خواندن آنان سزاوارتر از خودشان است یعنی اگر پیامبر صلی الله علیه و آله آنان را به چیزی فرا خواند و نفس آنان آنان را به چیز دیگری فرا خواند اطاعت از وی بر اطاعت از نفسشان اولویت دارد. سوم این‌که حُکم حضرت بر آنان از حُکم خودشان بر یکدیگر نافذتر است؛ روایت شده که وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله برای غزوه تبوک عزم کرد و به مردم فرمان خروج داد گروهی گفتند باید از پدران و مادرانمان اجازه بگیریم، آن‌گاه این آیه نازل شد. نیز روایت شده از پدرم و ابن مسعود و ابن عباس که چنین قرائت می‌کرده‌اند: «النبیّ أولی بالمؤمنینَ مِن أنفسِهِم و أزواجُهُ أمّهاتُهُم و هوَ أبٌ لَهُم» (پیامبر به مومنان از خودشان سزاوارتر است و همسرانش مادران ایشانند و او پدر آنان است.) که در مصحف پدرم نیز به همین‌گونه آمده،

ص: ۳۰۶

این از امام محمد باقر علیه السلام و امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده است. مجاهد می‌گوید: هر پیامبری پدر امت خود است، از این رو مومنان برادر شده‌اند - . مجمع البیان ۸: ۳۳۸ - .

کلام حق تعالی «ما كانَ مُحَمَّدٌ أَبا أَحَدٍ مِنْ رِجالِكُمْ» یعنی کسانی که از حضرت زاده نشده‌اند. در این سخن آمده حضرت پدر زید نیست که همسرش بر او حرام شود، از این رو به آنان اشاره کرده و فرموده: «مِنْ رِجالِكُمْ»؛ حال آن‌که حضرت فرزندان ذکوری داشته: ابراهیم و قاسم و طیب و مطهر، پس پدر آنان بوده است؛ نیز صحیح است که حضرت درباره امام حسن علیه السلام فرموده: این پسرم سید و سرور است، و همچنین درباره امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام فرموده: این دو پسرم امام هستند چه چه قیام کنند و چه بنشینند [ازقیام]؛ رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: پسرانِ هر دختری به پدرشان منسوب می‌شوند به جز فرزندان فاطمه سلام الله علیها که من پدرشان هستم.

نیز گفته‌اند منظور از «رِجالِكُمْ» مردان بالغ در آن هنگام بوده است که در آن هنگام هیچ یک از پسران حضرت مرد بالغ نبوده‌اند. «وَ لكِنْ رَسُولَ اللَّهِ» یعنی اما رسول خدا صلی الله علیه و آله آن‌چه را خداوند متعال مباح کرده بود [ازدواج با زن پسرخوانده] به خاطر سخن جاهلان وانمی‌گذاشت. درباره وجه پیوست این عبارت به ماقبل خود گفته شده منظور خداوند سبحان این است که اطاعت از پیامبر صلی الله علیه و آله و بزرگداشت ایشان به خاطر ارتباط نسبی حضرت با آن‌ها و جایگاه ابوّت و پدری واجب نشده بلکه این به خاطر جایگاه نبوّت و پیامبری بر شما واجب شده است، «وَ خاتَمَ النَّبِيِّينَ» یعنی و آخرین پیامبر که پیامبری با او به پایان رسیده و این‌چنین شریعت وی تا به روز قیامت برجاست - . مجمع البیان ۸: ۳۶۱ و ۳۶۲ - .

کلام حق تعالی «إِنَّا أَرْسَلْناکَ شاهِداً» یعنی گواه بر امتت در رفتاری که در طاعت و معصیت و ایمان و کفر می‌کنند تا در روز قیامت برای آنان یا علیه آنان گواهی دهی، «وَ مُبَشِّراً» بشارت بهشت را به هر کس از من و از تو اطاعت کند، «وَ نَذِیراً» هشدار دوزخ را به هر کس از من و از تو نافرمانی کند، «وَ داعِیاً إِلَی اللَّهِ» و به اقرار به یگانگی او و سر سپردن به امر و نهی او «بِإِذْنِهِ» یعنی به علم او و فرمان او، «وَ سِراجاً مُنِیراً» تا با وجود تو راه دین را بجویند همچنان‌که با چراغ راه می‌جویند، «مُنیر» (تابناک) چیزی است که از آن نور ساطع می‌شود حال یا از جانب خودش باشد و یا سبب تابش آن باشد، بر این معنا هم ماه مُنیر است و هم چراغ، و خداوند مُنیر آسمان‌ها و زمین است، همچنین گفته‌اند منظور از «سراج مُنیر» (چراغ تابناک) قرآن است به این تقدیر: «ذا السراج» (این چراغ) - . مجمع البیان ۸: ۳۶۳ - .

ص: ۳۰۷

کلام حق تعالی «إِلَّا کَافَّةً لِلنَّاسِ» یعنی برای عموم مردم از عرب و عجم و امت‌های دیگر، در تأیید این معنا حدیثی روایت شده که وی گفت: از ابن عباس روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: به من پنج چیز عطا شده که می‌گویم اما فخر نمی‌فروشم: من به سوی سرخ و سیاه مبعوث شدم، زمین برای من پاک‌کننده و سجده‌گاه قرار داده شد، غنیمت برای من حلال شد حال آن‌که پیش از من برای هیچ کس حلال نشده بوده، من با بیم (که در دل دشمنان حضرت می‌افتاد) یاری شدم که به اندازه مسیر یک ماه جلوتر از من می‌رفت، و به من مقام شفاعت داده شد که آن را برای امتم در روز قیامت اندوخته‌ام.

نیز گفته‌اند یعنی جمع‌آورنده هشدار و دعوت برای مردم، همچنین گفته‌اند یعنی «کافّاً للنّاس» که هاء در آن برای مبالغه است و یعنی بازدارنده آنان از راه کفر و معصیت با نوید و هشدار - . مجمع البیان ۸: ۳۹۱ - .

کلام حق تعالی «بِالْهُدی» یعنی با دلیل آشکار یا با قرآن، «وَ دِینِ الْحَقِ» یعنی اسلام، «لِیُظْهِرَهُ عَلَی الدِّینِ کُلِّهِ» یعنی تا دین اسلام را با دلیل و برهان بر همه ادیان پیروز گردانَد، نیز گفته شده با غلبه و قدرت و انتشار در همه سرزمین‌ها، همچنین گفته‌اند اتمام این سخن به هنگام خروج حضرت مهدی علیه السلام رُخ می‌دهد که آن‌گاه بر زمین دینی به جز دین اسلام باقی نمی‌ماند - . مجمع البیان ۹: ۱۲۷ - .

درباره کلام حق تعالی «وَ النَّجْمِ إِذا هَوی» اقوالی هست: یکی این‌که خداوند به قرآن قسم خورده که همچون ستاره‌هایی پراکنده در بیست و سه سال بر رسول خدا صلی الله علیه و آله نازل شده و بر این اساس قرآن را به‌خاطر پراکندگی در نزول «نجم» نامیده است، دوم این‌که منظور آیه ثریا می‌باشد که خداوند به آن قسم خورده در آن هنگام که با طلوع فجر پایین می‌آید و ناپدید می‌شود؛ چراکه عرب نام «نجم» را به‌طور ویژه بر ثریا اطلاق می‌کند. سوم این‌که منظور آیه همه ستارگان است در آن هنگام که فرود می‌آیند یعنی سقوط می‌کنند و ناپدید می‌شوند و از معرض حواس پنهان می‌شوند که بر این اساس از «نجم» جنس را ارده کرده، چهارم این‌که منظورش ستارگانِ سنگسار است یعنی شهاب‌هایی که با آن‌ها شیاطین هنگام استراق سمع رانده می‌شوند؛ عامه از امام جعفر صادق علیه السلام روایت کرده اند که فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله در شب معراج از آسمان هفتم فرود آمد.

ص: ۳۰۸

وقتی این سوره نازل شد و به گوش عُتبه بن ابی لهب رسید او نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمد دخترش را طلاق داد و آب بر روی پیامبر انداخت و گفت: کفر بر نجم و پروردگار نجم. در آن دم پیامبر صلی الله علیه و آله او را نفرین کرد و فرمود: خداوندا یکی از درندگان خود را بر او مسلط گردان. عتبه سوی شام رهسپار شد و در راهی فرود آمد. خداوند در دلش هراس افکند و او به یارانش گفت مرا در میان خود بخوابانید. آنان چنین کردند اما ناگاه شیری سر رسید و در میان مردم او را درید.

«ما ضَلَّ صاحِبُکُمْ وَ ما غَوی» منظورش پیامبر صلی الله علیه و آله است، یعنی او از راه حق منحرف نشده و از هدایت جدا نگشته و در راستای آن‌چه برای شما انجام می‌دهد گمراه نشده، «غوی» یعنی همان «ضلّ» (گمراه شد) که برای تاکید تکرار شده، نیز گفته‌اند یعنی از به ثمر نشستن هدایت ناامید نشده، همچنین گفته شده یعنی تلاشش بی‌ثمر نشده بلکه به پاداش و کرامت خداوند رسیده، «وَ ما یَنْطِقُ عَنِ الْهَوی» یعنی از روی هوا و هوس و خواسته نفس سخن نمی‌گوید، «إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْیٌ یُوحی» یعنی قرآن و احکامی که او بر زبان می‌راند چیزی جز وحی نیست که از سوی خداوند به او می‌رسد، یعنی آن را جبرئیل برای وی می‌آورد، این همان سخن حق تعالی است که «عَلَّمَهُ شَدِیدُ الْقُوی» منظورش جبرئیل است، یعنی فرشته‌ای که در نفس و خلقت قوی و قدرتمند است، «ذُو مِرَّةٍ» یعنی قدرتمند و توانمند در خلقت؛ کلبی می گوید: از قدرت او این بود که روستاهای قوم لوط را از آب سیاه بر کَند و به آسمان برد و واژگونشان کرد، و از توانش این بود که چنان فریادی بر سر قوم ثمود کشید که همه هلاک شدند. نیز گفته‌اند یعنی تندرست و با خلقتی زیبا، همچنین گفته شده «شَدِیدُ الْقُوی» در ذات خداوند و «ذُو مِرَّةٍ» یعنی تندرست و به دور از هر عیب و ایراد، نیز گفته‌اند «ذُو مِرَّةٍ» یعنی توانمند در مرور در آسمان یعنی در رفتن و آمدن و فرود آمدن و فراز رفتن؛ جبرئیل در همان هیئتی که بر آن خلق شده بود پس از نزولش بر حضرت محمد صلی الله علیه و آله باقی ماند - . مجمع البیان ۹: ۱۷۲ و ۱۷۳ - .

کلام حق تعالی «وَ ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» یعنی هر آن‌چه را پیامبر صلی الله علیه و آله از فیء به شما داد بگیرید و به آن راضی باشید و هر فرمانی به شما داد انجام دهید و از هر چه شما را نهی کرد دست بکشید، زیرا امر و نهی او فقط بر اساس فرمان خداست.

از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: خداوند هر چه را به هر پیامبری عطا کرد به حضرت محمد صلی الله علیه و آله نیز عطا کرد؛ سلیمان علیه السلام فرمود: «فَامْنُنْ

ص: ۳۰۹

أَوْ أَمْسِکْ بِغَیْرِ حِسابٍ» - . ص / ۳۹ - {بی شمار ببخش یا نگاه دار.} و به رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «وَ ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا».

کلام حق تعالی «هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ» یعنی در میان عرب که امتی اُمّی بودند و خواندن و نوشتن نمی‌دانستند و پیامبری به سویشان برانگیخته نشده بود، نیز گفته‌اند یعنی اهل مکه زیرا مکه را اُمّ القری می‌نامند. «رَسُولًا مِنْهُمْ» یعنی حضرت محمد صلی الله علیه و آله که نَسَبش نسب آنان است و از جنس خودشان است، وجه نعمت در این است که خداوند موافق با بشارتی که

در کتب پیامبران پیشین آمده بود، نبوت را در انسانی اُمّی قرار داد تا از این توهم دور باشد که پیامبر صلی الله علیه و آله در حکمتی که آورده از حکمت‌ها و کتاب‌هایی کمک گرفته که پیشتر خوانده و به این حقیقت نزدیک باشد که اگر پیامبر صلی الله علیه و آله ، همخوان با آن‌چه در کتب پیشینیان آمده، مردم را از اخبار امت‌های پیشین و قرون گذشته آگاه می کند، این منبعی جز وحی ندارد. «یَتْلُوا عَلَیْهِمْ آیاتِهِ» یعنی قرآن را بر آنان بخواند، «وَ یُزَکِّیهِمْ» یعنی و آنان را از کفر و گناه پاک کند و به راهی دعوت کند که در آن پاک می‌شوند، «وَ یُعَلِّمُهُمُ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ» کتاب یعنی قرآن و حکمت یعنی شرایع، نیز گفته‌اند حکمت اعمّ از کتاب و سنّت و اراده خداوند متعال است، پس حکمت همان علمی است که پیامبر صلی الله علیه و آله برای عمل یا پرهیز در راستای امور دین و دنیا بر اساس آن حرکت می کند. «وَ إِنْ کانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِی ضَلالٍ مُبِینٍ» یعنی آن‌ها تا پیش از آن‌که پیامبر صلی الله علیه و آله به سویشان برانگیخته شود، همواره به‌طور آشکار و هویدا از راه حق به دور و از راه دین بیرون بوده‌اند، «وَ آخَرِینَ مِنْهُمْ» یعنی مومنان بعدی را «لَمَّا یَلْحَقُوا بِهِمْ» یعنی همه مومنانِ پس از صحابه تا روز قیامت، زیرا خداوند سبحان پیامبر صلی الله علیه و آله را به سوی همه آنان برانگیخته و شریعت وی بر همه آنان لازم است گرچه به دوره صحابه نپیوسته‌اند، نیز بنا به روایتی از امام محمد باقر علیه السلام گفته‌اند یعنی عجمیان و کسانی که به زبان عرب سخن نمی... گویند.

نیز روایت شده که: وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله این آیه را قرائت کرد، به ایشان عرض شد: اینان کیستند؟ حضرت دست بر شانه سلمان گذاشت و فرمود: اگر دین در ثریا باشد بی گمان مردانی از اینان به آن دست می‌یابند.

بر این اساس از آن رو گفته «مِنْهُمْ» که آنان نیز وقتی اسلام آوردند از خود اینان می‌شوند، همچنین گفته‌اند «لَمَّا یَلْحَقُوا بِهِمْ» یعنی در فضیلت و پیشینه، زیرا تابعین شأن و مقام صحابه پیشینه‌دار

ص: ۳۱۰

و نیکانِ مومنان را درنمی‌یابند. «وَ هُوَ الْعَزِیزُ» که مغلوب نمی‌شود، «الْحَکِیمُ» در همه کارهایش. «ذلِکَ فَضْلُ اللَّهِ» یعنی نبوتی که خداوند به رسولش اختصاص داد، «یُؤْتِیهِ» یعنی آن را عطا می کند، «مَنْ یَشاءُ» بر مبنای صلاحی که خود در کار بعثت و حمل بار رسالت می‌بیند. «وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیمِ» خداوند با بعثت حضرت محمد صلی الله علیه و آله بر خلق خود منّت بسیار دارد - . مجمع البیان ۱۰: ۲۸۴ - .

کلام حق تعالی «قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَیْکُمْ ذِکْراً» یعنی قرآن را، نیز بنا به روایتی از امام جعفر صادق علیه السلام گفته‌اند یعنی رسول خود را، «رَسُولًا» یا بدل است از «ذِکْراً» که در این صورت منظور از رسول یا جبرئیل است یا حضرت محمد صلی الله علیه و آله ، و یا مفعول است برای فعل محذوف یعنی «أرسلَ رسولاً» (رسولی فرستاده) که در این صورت منظور از رسول حضرت محمد صلی الله علیه و آله است، و یا مفعول است برای «ذِکْراً» یعنی ذکر رسول را سوی شما فرو فرستاده است که در این صورت هر دو وجه برای رسول محتمل است، جواز برداشت بر اساس وجه اول این است که منظور از ذکر شرافت باشد یعنی فرستاده‌ای شرافتمند را به سوی شما فرو فرستاده است. «الظُّلُماتِ» کفر و جهل است و «النُّورِ» ایمان و علم - . مجمع البیان ۱۰: ۳۱۰ - .

درباره کلام حق تعالی «إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ» در تفسیر کوثر اختلاف نظر هست: گفته‌اند رودی است در بهشت،

از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: رودی است در بهشت که خداوند آن را در عوض پسر پیامبرش صلی الله علیه و آله به وی داده است.

گفته‌اند حوض پیامبر صلی الله علیه و آله است که در روز قیامت انبوه مردم کنار آن جمع می‌آیند، گفته‌اند کوثر یعنی خیر بسیار، گفته‌اند یعنی نبوت و کتاب، گفته‌اند یعنی قرآن، گفته‌اند یعنی انبوه یاران و پیروان، گفته‌اند یعنی نسل و ذریّه فراوان، و بنا بر روایتی از امام جعفر صادق علیه السلام گفته‌اند یعنی شفاعت؛ کوثر در لفظ محتمل همه این معانی می‌باشد و لذا باید بر اساس همه اقوالی که گفته شد برداشت شود چراکه خداوند سبحان به پیامبر صلی الله علیه و آله خیر بسیار در دنیا عطا کرده و به ایشان از خیر بسیار در آخرت وعده داده. «فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَ انْحَرْ» خداوند سبحان به پیامبر صلی الله علیه و آله امر می‌کند شکر این نعمت بزرگ را به جا آورد و می‌فرماید: پس نماز عید را به جا آور و قربانی خود را تقدیم کن،

نیز گفته‌اند یعنی نماز واجب ظهر را در «جَمع» - . «جمع» به فتح اول و سکون دوم یعنی «مزدلفه» و «مشعر» که به سبب اجتماع حاجیان در آن‌جا «جمع» نامیده شده است. -

به جا آور و قربانی خود را در «منا» تقدیم کن، همچنین گفته‌اند نماز واجب را به جای آور و با نَحر (بالای سینه) خود سوی قبله رو کن؛ عرب می‌گوید «منازلنا تتناحر» یعنی خانه‌های ما سینه به سینه هم است، یعنی روبروی هم است.

از حضرت علی علیه السلام روایت شده که فرمود: یعنی در نمازت دستانت را تا نَحر (بالای سینه) بالا بیاور.

عمر بن یزید از امام جعفر صادق علیه السلام روایت کرده که ایشان درباره این آیه فرمود: یعنی دستانت را تا روبروی صورتت بالا بیاور.

عبدالله بن سنان نیز همانند این حدیث را از امام علیه السلام روایت کرده ااست.

و از جمیل روایت شده که وی گفت: از امام جعفر صادق علیه السلام درباره «فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَ انْحَرْ» پرسیدم، امام علیه السلام با دستانش فرمود این‌گونه، یعنی در آغاز نماز دستانش را تا روبروی صورتش به سوی قبله بالا آورد.

از حمّاد بن عثمان روایت شده که وی گفت: از امام جعفر صادق علیه السلام درباره «نَحر» پرسیدم، ایشان دستانش را تا سینه بالا آورد و فرمود این‌گونه، سپس دستانش را بالاتر برد و فرمود این‌گونه، یعنی در آغاز نماز با دستانش سوی قبله رو کرد.

«إِنَّ شانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ» یعنی کینه‌توز تو خودش از خیر گسسته است یعنی عاص بن وائل، و گفته‌اند یعنی او با گسستنش از همه نیکی‌ها خوارترین و ذلیل‌ترین است، نیز گفته‌اند یعنی در حقیقت او فرزندی ندارد و کسی که به عنوان فرزند به او نسبت داده می‌شود فرزند او نیست. مجاهد می‌گوید: «الْأَبْتَرُ» کسی است که دنباله‌ای ندارد و این پاسخ به سخن قریشیان است که گفتند

محمد دنباله‌ای ندارد و وقتی بمیرد از او راحت می‌شویم و یادش به فراموشی می‌رود زیرا کسی جانشینش نمی‌شود تا مردم را به یاد و نام او دعوت کند و این گونه کارش پایان می گیرد، در این سوره بر صدق پیامبرمان صلی الله علیه و آله و صحّت نبوت ایشان دلالت‌هایی هست:

ص: ۳۱۲

یکی این که از آن‌چه در جان دشمنان حضرت می گذشته و از آن‌چه بر زبان‌هایشان جاری بوده خبر داده حال آن که این به گوش حضرت نرسیده بوده، پس همان گونه بوده که سوره به حضرت خبر داده.

دوم این که فرموده: «أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ» پس بنگر چگونه دین حضرت گسترش یافت و کار ایشان بالا گرفت و ذریّه‌اش چنان فزونی یافت که نَسَب حضرت بیشتر از هر نسبی شد حال آن که در آن هنگام هیچ یک از این‌ها وجود نداشت.

سوم این که همه زبان‌آوران عرب و عجم از آوردن کلامی همچون این سوره ناتوان شدند، این سوره با همه ایجازی که در لفظ داشت آنان را در این کار به نبرد طلبید و آنان با همه حرص و ولعی که برای ابطال امر حضرت از زمان بعثت ایشان تا آن هنگام داشتند به ناتوانی رسیدند؛ این غایت اعجاز است.

چهارم این که خداوند سبحان به حضرت وعده پیروزی بر دشمنان داد و از سقوط کار آنان و گسستن دین و دنباله‌شان خبر داد و خبری که داده شد به تحقق پیوست، این سوره کوتاه از همگونیِ مقاطع در فواصل و از سهولت مخارج حروف با حُسن تألیف و از تقابل همه معانی به شایسته‌ترین نحو برخوردار است و این همه بر هر کس که مجاری کلام عرب را بشناسد پوشیده نیست - . مجمع البيان ۱۰: ۵۴۹ و ۵۵۰ - .

**[ترجمه]

الأخبار

«۱»

لی، الأمالی للصدوق ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ ابْنِ أَبَانٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عُثْمَانَ عَنْ إِسْمَاعِيلَ الْجُعْفِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا جَعْفَرٍ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أُعْطِيتُ خَمْساً لَمْ يُعْطَهَا أَحَدٌ قَبْلِی جُعِلَتْ لِیَ الْأَرْضُ مَسْجِداً وَ طَهُوراً وَ أُحِلَّ لِیَ الْمَغْنَمُ وَ نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ وَ أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلَامِ وَ أُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ (۳).

**[ترجمه]الأمالی: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: به من پنج چیز عطا شده که پیش از من به هیچ کس داده نشده، زمین برای من سجده گاه و پاک کننده قرار داده شد، غنیمت برای من حلال شد، من با بیم (که در دل دشمنان حضرت می‌افتاد) یاری شدم، به من جوامع کلام داده شد و به من شفاعت عطا شد - . أمالی الصدوق: ۱۳۰ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله صلی الله علیه و آله مسجدا أی مصلی بخلاف الأمم السابقه فإنهم کانوا لا یجوز لهم الصلاه اختیارا إلا فی بیعهم و کنائسهم أو ما یصح السجود علیه و الأول أشهر و طهورا أی ما یتطهر به من الأحداث بالتیمم و من الأخباث لبعض الأشیاء کباطن القدم و الخف و مخرج النجو فی الاستنجاء بالأحجار و المدر و المغنم بالفتح ما یصاب

ص: ۳۱۳

۱- تحدی الرجل: باراه و غالبه. و المبارات: المسابقه. و النبیّ صلّی اللّه علیه و آله دعاهم إلی الإتیان بمثل القرآن، و أخبرهم بأنهم لم یمکنهم ذلک.

۲- مجمع البیان ۱۰: ۵۴۹ و ۵۵۰.

۳- أمالی الصدوق: ۱۳۰.

مـن أمـوال المشـركين فی الحرب و المشـهور أن حـل المغنـم مـن خصـائصه و خصـائص أمتـه صـلی الله عليه و آله و أن الأمـم المتقـدمه منهم من لم يبـح لهم جهـاد الكفـار و منهم من أبيـح لهم لكن لم يبـح لهم الغنـائم و كـانت غنـائمهم توضع فتأتی نار فتحرقها و أباحها الله لهذه الأمه قوله و نصـرت بالرعب كان مما خصه الله تعالی به أنه كان يخافه العدو و بينه و بينه مسيره شهر و قيـل المراد بجوامع الكلاـم القرآن حيث جمع الله فيه معانی كثيره بألفاظ يسـيره و قيل سائر كلماته الموجزه المشـتمله علی حكم عظيمه و معانی كثيره.

**[ترجمه]در كلام حضـرت «مسـجداً» (سـجده گاه) يا به معنای مصـلّی (محل نماز گزاردن) است، بر اين معنا سجده گاه برای امت پيـامبر صـلی الله عليه و آله متفـاوت از امت‌هـای پيشـين بوده زيرا آنـان مجاز نبوده‌انـد در هر جايی نماز بگزارنـد مگر در ديرها و كنيسه‌هايشان، و يا يعنی آن‌چه كه سـجده بر آن صـحيح است، كه البته معنای نخست مشهورتر است. «طهوراً» (پاك... كننـده) اشاره دارد به آن‌چه كه احـداث را با تيمم پاك می‌كنـد و يا ناپاكی‌های بعضـی جاها همچون كف پا و كف دست را پاك می‌كند و يا مخرج مدفوع را با سنگ و كلوخ پاك می‌كند. «مغنم» به فتح (غنيمت) يعنی آن‌چه كه

ص: ۳۱۳

از اموال مشـركين در جنگ به دست می‌آيـد، مشـهور است كه حلال بودن غنيمت از ويژگی‌های پيامبر صـلی الله عليه و آله و امت ايشـان بوده و امت‌هـای پيش از آنـان يا جهاد با كفار برايشان مجاز نبوده و يا جهاد برايشان مجاز بوده اما غنيمت برايشان مجاز نبوده و لذا غنايمی كه به دست می‌آمده در آتش انداخته و سوزانده می‌شده است، اما خداوند آن را برای اين امت مجاز كرد. در «نصـرتُ بـالرّعب» (بـا بيم ياری شـدم) بيم از مواردی است كه خداونـد متعال به پيامبر صـلی الله عليه و آله اختصاص بوده، اين بيم در دل دشـمنان می‌افتاده و آنان را می‌ترسانده حال آن‌كه آنان با حضرت به اندازه مسير يک ماه فاصله داشته‌اند. درباره «جوامع الكلام» گفته‌انـد يعنی قرآن چراكه خداوند در قرآن معانی بسـياری را در الفاظ معدودی جمع آورده است، نيز گفته‌اند يعنی بقيه سخنان موجز پيامبر صلی الله عليه و آله مشتمل بر حكمت‌های عالی و معانی بسيار.

**[ترجمه]

«۲»

لی، الأمـالی للصـدوق الـدَّقَّاقُ عَنِ الْأَسَـدِیِّ عَنِ النَّخَعِیِّ عَنِ النَّوْفَلِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی حَمْزَهَ عَنْ يَحْيَی بْنِ أَبِی إِسْحَاقَ (۱) عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِيهِ عليه السلام قَالَ: سُئِلَ النَّبِیُّ صلی الله عليه و آله أَيْنَ كُنْتَ وَ آدَمُ فِی الْجَنَّهِ قَالَ كُنْتُ فِی صُلْبِهِ وَ هُبِطَ بِی إِلَی الْأَرْضِ فِی صُلْبِهِ وَ رَكِبْتُ السَّفِينَهَ فِی صُلْبِ أَبِی نُوحٍ وَ قُذِفَ بِی فِی النَّارِ فِی صُلْبِ أَبِی إِبْرَاهِيمَ لَمْ يَلْتَقِ لِی أَبَوَانِ عَلَی سِفَاحٍ قَطُّ لَمْ يَزَلِ (۲) اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ يَنْقُلُنِی مِنَ الْأَصْلَابِ الطَّيِّبَهِ إِلَی الْأَرْحَامِ الطَّاهِرَهِ هَادِياً مَهْدِيّاً حَتَّی أَخَذَ اللَّهُ بِالنُّبُوَّهِ عَهْدِی وَ بِالْإِسْلَامِ مِيثَاقِی وَ بَيَّنَ كُلَّ شَیْ ءٍ مِنْ صِفَتِی وَ أَثْبَتَ فِی التَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِيلِ ذِكْرِی وَ رَقَا (۳) بِی إِلَی سَمَائِهِ وَ شَقَّ لِی اسْماً مِنْ أَسْمَائِهِ (۴) أُمَّتِی الْحَمَّادُونَ فَذُو الْعَرْشِ (۵) مَحْمُودٌ وَ أَنَا مُحَمَّدٌ (۶).

**[ترجمه]الأمـالی: امام جعفر صادق عليه السـلام از پـدر ارجمنـد خود عليه السـلام از جـدّ ارجمنـد خود عليه السـلام از پـدر

ارجمند خود علیه السلام نقل کرده: از پیامبر صلی الله علیه و آله پرسیدند وقتی آدم علیه السلام در بهشت بود شما کجا بودی؟ حضرت فرمود: من در صُلب او بودم و با او در صُلبش بر زمین فرود آمدم، در صُلب پدرم نوح علیه السلام بر کشتی سوار شدم و در صُلب پدرم ابراهیم علیه السلام در آتش انداخته شدم، هیچ یک از والدین من هرگز بر زنا جمع نیامدند، خداوند عزّوجل همواره مرا ره‌یافته و رهنمون از صُلب‌های پاک به رحِم‌های پاکیزه منتقل کرد تا این‌که با من برای نبوت عهد بست و برای اسلام از من پیمان گرفت و همه چیز را درباره وصف من بیان فرمود و در تورات و انجیل ذکر مرا ثبت کرد و مرا به آسمانش فراز بُرد و نامی از نام‌های خود برایم برگرفت، امت من حمّاد (بسیار ستاینده) هستند و خداوند صاحب عرش محمود (ستایش شده) است و من محمد (ستوده) هستم - . أمالی الصدوق: ۳۷۱ - .

**[ترجمه]

«۳»

مع، معانی الأخبار الْقَطَّانُ عَنِ السُّكَّرِيِّ عَنِ الْجَوْهَرِيِّ عَنِ ابْنِ عُمَارَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِيِ

ص: ۳۱۴

۱- یحتمل کونه أبا بصیر الأسدی لروایه علیّ بن أبی حمزه عنه، فعلیه فأبو إسحاق لعله کنیه أبیه، بناء علی ما ذکره النجاشیّ أنّه یحیی بن القاسم، و أمّا لو ثبت ما قیل: من أنّه یحیی بن أبی القاسم فکلمه (أبی) زائده، و صحیحه یحیی بن إسحاق.

۲- و لم یزل اللّه خ ل.

۳- هکذا فی المصدر، و رقی معتل یائی یکتب بالیاء فالصحیح کما فی المصدر: رقانی، أی رفعنی و صعدنی.

۴- من أسمائه الحسنی خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

۵- و ذو العرش خ ل.

۶- أمالی الصدوق: ۳۷۱.

عَنْ جَابِرٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ ذَكَرَ مِثْلَهُ (۱).

ثم قال الصدوق و قد رویت هذا الحدیث من طرق کثیره.

**[ترجمه]در معانی الأخبار نیز همانند این خبر از جابر انصاری روایت شده

ص: ۳۱۴

است - . معانی الأخبار: ۲۱ - .

شیخ صدوق در ادامه گفته: این حدیث از طرق بسیاری روایت شده است.

**[ترجمه]

«۴»

لی، الأمالی للصدوق الطَّالَقَانِيُّ عَنِ الْجَلُودِيِ (۲) عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ الْحَمِيدِ الْحِمَّانِيِّ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الرَّبِيعِ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَبَايَةَ بْنِ رِبْعِيٍّ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَسَمَ الْخَلْقَ قِسْمَيْنِ فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهِمَا قِسْماً وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِي ذِكْرِ أَصْحَابِ الْيَمِينِ وَ أَصْحَابِ الشِّمَالِ وَ أَنَا مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ وَ أَنَا خَيْرُ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ثُمَّ جَعَلَ الْقِسْمَيْنِ أَثْلَاثاً فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهِمَا (۳) ثُلُثاً وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَ فَأَصْحابُ الْمَيْمَنَهِ ما أَصْحابُ الْمَيْمَنَهِ وَ أَصْحابُ الْمَشْئَمَهِ ما أَصْحابُ الْمَشْئَمَهِ وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ (۴) وَ أَنَا مِنَ السَّابِقِينَ وَ أَنَا خَيْرُ السَّابِقِينَ ثُمَّ جَعَلَ الْأَثْلَاثَ قَبَائِلَ فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهَا قَبِيلَهً وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَ وَ جَعَلْناكُمْ شُعُوباً وَ قَبائِلَ لِتَعارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقاكُمْ (۵) فَأَنَا أَتْقَى وُلْدِ آدَمَ وَ أَكْرَمُهُمْ عَلَى اللَّهِ جَلَّ ثَنَاؤُهُ وَ لَا فَخْرَ ثُمَّ جَعَلَ الْقَبَائِلَ بُيُوتاً فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهَا بَيْتاً وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَ إِنَّما يُرِيدُ اللَّهُ (۶) لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً (۷).

**[ترجمه]الأمالی: از ابن عباس روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند عزّوجل آفریدگان را به دو گروه تقسیم کرد و مرا در بهترین آن دو قرار داد، این همان کلام خداوند عزّوجل درباره اصحاب یمین (یاران راست) و اصحاب شِمال (یاران چپ) است، من از یاران راست هستم و بهترین یاران راست هستم، سپس آن دو گروه را در سه دسته قرار داد و مرا در بهترین آن سه نهاد، این همان کلام خداوند عزّوجل است: «فَأَصْحابُ الْمَيْمَنَهِ ما أَصْحابُ الْمَيْمَنَهِ * وَ أَصْحابُ الْمَشْئَمَهِ ما أَصْحابُ الْمَشْئَمَهِ * وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ» - . واقعه / ۸ - ۱۰ - { یاران دست راست کدامند یاران دست راست، و یاران چپ کدامند یاران چپ، و سبقت گیرندگان مقدمند.} من از سبقت‌گیرندگان هستم و بهترینِ سبقت‌گیرندگان هستم، سپس آن سه دسته را در قبیله‌هایی قرار داد و مرا در بهترین آن قبایل نهاد، این همان کلام خداوند عزّوجل است: «وَ جَعَلْناكُمْ شُعُوباً وَ قَبائِلَ لِتَعارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقاكُمْ» - . حجرات / ۱۳ - {و شما را ملت ملت و قبیله قبیله گردانیدیم تا با یکدیگر شناسایی متقابل حاصل کنید، در حقیقت ارجمندترین شما نزد خدا پرهیزگارترین شماست.} من پرهیزگارترینِ فرزندانِ آدم و گرامی‌ترین آنان نزد خداوند هستم و فخر نمی‌فروشم، سپس قبایل را در خانه‌هایی قرار داد و مرا

در بهترین خانه نهاد، این همان کلام خداونـد عزّوجل است: «إِنَّما یُرِیدُ اللَّهُ لِیُذْهِبَ عَنْکَمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ وَ یُطَهِّرَکُمْ تَطْهِیراً» - . احزاب / ۳۳ -

{خدا فقط می خواهد آلودگی را از شما خاندان [پیامبر] بزداید و شما را پاک و پاکیزه گرداند.} - . أمالی الصدوق: ۳۷۴ -

**[ترجمه]

«۵»

فس، تفسیر القمی الْحَسَنُ (۸) بْنُ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ سَعِیدٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عُلْوَانَ عَنْ عَلِیٍّ بْنِ الْحَسَنِ الْعَبْدِی (۹) عَنْ أَبِی هَارُونَ الْعَبْدِیِّ عَنْ رَبِیعَهَ السَّعْدِی

ص: ۳۱۵

۱- معانی الأخبار: ۲۱.

۲- فی المصدر: الجلودی قال: حدّثنا الحسین بن حمید قال حدّثنا یحیی عن عبد الحمید الحمانی.

۳- فی خیرها خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۴- الواقعه: ۸- ۱۰.

۵- الحجرات: ۱۳.

۶- الأحزاب: ۳۳.

۷- أمالی الصدوق: ۳۷۴.

۸- الحسین خ ل.

۹- فی المصدر: علی بن الحسین العبدی. أقول: فی اسم أبیه خلاف.

عَنْ حُذَيْفَهَ بْنِ الْيَمَانِ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله مِثْلَهُ مَعَ زِيَادَاتٍ (۱).

**[ترجمه]در تفسير قمى نيز همانند اين حديث با افزوده‌هايى از حُذَيفه بن يمان روايت شده است.

ص: ۳۱۵

**[ترجمه]

بيان

قوله صلى الله عليه و آله و لا فخر أى أقوله معتدا بالنعمه لا فخرا و استكبارا.

**[ترجمه]سخن پيامبر صلى الله عليه و آله «لا فخر» يعنى اين را از روى برشمردن نعمت مى‌گويم نه از روى فخر فروشى و بزرگى جويى.

**[ترجمه]

«۶»

ما، الأمالي للشيخ الطوسی الْمُفِيدُ عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ رِيَاحٍ (۲) عَنْ أَبِي عَلِيٍّ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عليهم السلام قَالَ: إِنَّ أَبَا ذَرٍّ وَ سَلْمَانَ خَرَجَا فِي طَلَبِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقِيلَ لَهُمَا إِنَّهُ تَوَجَّهَ إِلَى نَاحِيَهِ قُبَاءَ فَاتَّبَعَاهُ فَوَجَدَاهُ سَاجِداً تَحْتَ شَجَرَهٍ فَجَلَسَا يَنْتَظِرَانِهِ حَتَّى ظَنَّا أَنَّهُ نَائِمٌ فَأَهْوَيَا لِيُوقِظَاهُ فَرَفَعَ رَأْسَهُ إِلَيْهِمَا ثُمَّ قَالَ قَدْ رَأَيْتُ مَكَانَكُمَا وَ سَمِعْتُ مَقَالَتَكُمَا وَ لَمْ أَكُنْ رَاقِداً إِنَّ اللَّهَ بَعَثَ كُلَّ نَبِيٍّ كَانَ قَبْلِي إِلَى أُمَّتِهِ بِلِسَانِ قَوْمِهِ وَ بَعَثَنِي إِلَى كُلِّ أَسْوَدَ وَ أَحْمَرَ بِالْعَرَبِيَّهِ وَ أَعْطَانِي فِي أُمَّتِي خَمْسَ خِصَالٍ لَمْ يُعْطِهَا نَبِيّاً كَانَ قَبْلِي نَصَرَنِي بِالرُّعْبِ تَسْمَعُ (۳) بِيَ الْقَوْمُ وَ بَيْنِي وَ بَيْنَهُمْ مَسِيرَهُ شَهْرٍ فَيُؤْمِنُونَ بِي وَ أُحِلَّ لِيَ الْمَغْنَمُ وَ جُعِلَ لِيَ الْأَرْضُ مَسْجِداً وَ طَهُوراً أَيْنَمَا كُنْتُ مِنْهَا أَتَيَمَّمُ مِنْ تُرْبَتِهَا وَ أُصَلِّي عَلَيْهَا وَ جَعَلَ لِكُلِّ نَبِيٍّ مَسْأَلَهً فَسَأَلُوهُ إِيَّاهَا فَأَعْطَاهُمْ ذَلِكَ فِي الدُّنْيَا وَ أَعْطَانِي مَسْأَلَهً فَأَخَّرْتُ مَسْأَلَتِي لِشَفَاعَهِ الْمُؤْمِنِينَ (۴) مِنْ أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَهِ (۵) فَفَعَلَ ذَلِكَ وَ أَعْطَانِي جَوَامِعَ الْعِلْمِ وَ مَفَاتِيحَ الْكَلَامِ وَ لَمْ يُعْطِ

ص: ۳۱۶

۱- تفسير القمّيّ: ۶۶۱. أقول: و ذكر فرات بن إبراهيم في تفسيره: ۱۶۲ بإسناده عن محمّد بن عيسى بن زكريا الدهقان، قال: حدّثنا يونس يعنى ابن على القطان. قال: حدّثنى إبراهيم يعنى ابن الحكم، عن أبيه، عن عبد العزيز بن عبد الصمد قال: حدّثنى أبو هارون العبدى، عن ربيعه السعدى، عن حذيفه بن اليمان، عن رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله أنّه قال: إن اللّه خلق الخلق قسمين قبائل فجعلنى فى خيرها قبيله، و ذلك قوله: «يا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْناكُمْ مِنْ ذَكَرٍ. الآيه» فأنا أتقى ولد آدم و قبيلتى خير القبائل، و أكرمها على اللّه و لا فخر.

۲- فی المصدر و بشاره المصطفی أخبرنی أبو عبد اللّه محمّد بن علیّ بن ریاح القرشیّ اجازه قال: حدّثنی أبی قال: حدّثنا أبو علیّ الحسن بن محمّد. أقول: أما ریاح فقد ضبطه العلامه فی الخلاصه بالباء الموحده فی علیّ بن محمّد بن علیّ بن عمر بن ریاح.

۳- فی المصدرین: یسمع.

۴- فی بشاره المصطفی: لشفاعه المذنبین.

۵- فی المصدرین: إلی یوم القیامه.

مَا أَعْطَانِی نَبِیّاً قَبْلِی فَمَسْأَلَتِی بَالِغَهٌ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ لِمَنْ لَقِیَ اللَّهَ لَا یُشْرِکُ بِهِ شَیْئاً مُؤْمِناً بِی مُوَالِیاً لِوَصِیِّی مُحِبّاً لِأَهْلِ بَیْتِی (۱).

بشا، بشاره المصطفی الحسن بن الحسین بن بابویه عن شیخ الطائفه عن المفید عن محمد بن علی بن ریاح عن أبیه عن الحسن بن محمد مثله (۲)

**[ترجمه]الأمالی: امام محمد باقر علیه السلام از امام حسین علیه السلام نقل فرمود: ابوذر و سلمان به راه افتادند و جویای رسول خدا صلی الله علیه و آله شدند. به آن‌ها گفتند پیامبر صلی الله علیه و آله سوی ناحیه قُباء رفته است. آن‌ها در پی حضرت رفتند و ایشان را به زیر درختی در سجده یافتند. نشستند و آن‌قدر منتظر ماندند که گمان کردند پیامبر صلی الله علیه و آله به خواب رفته است. برخاستند تا ایشان را بیدار کنند که ناگاه حضرت سر به سوی آن‌ها بر آورد و سپس فرمود: دیدم که نشستید و حرف‌هایتان را شنیدم، من خواب نبودم، خداوند پیش از من هر پیامبری را سوی امت خودش و به زبان قوم خودش مبعوث کرد اما مرا به زبان عربی سوی سیاه و سرخ برانگیخت و در باب امتم پنج ویژگی به من عطا فرمود که پیش از من به هیچ پیامبری عطا نکرده بود: مرا با بیم (که در دل دشمنان حضرت می‌افتاد) یاری کرد چنان‌که هر قومی، با این‌که میان من وآن‌ها به اندازه یک ماه فاصله هست، صدای مرا می‌شنوند و این‌چنین به من ایمان می‌آورند. غنیمت برای من حلال شد. زمین برای من سجده‌گاه و پاک‌کننده قرار داده شد چنان‌که هر کجای آن باشم از تربتش تیمم می‌کنم و بر آن نماز می-گزارم. برای هر پیامبری درخواستی نهاد که آن‌ها آن را از او می‌خواستند و او آن را در دنیا به آنان عطا می‌فرمود، چون به من درخواستی عطا فرمود من درخواست خود را برای شفاعت مومنان امتم در روز قیامت اندوختم و او پذیرفت. و به من جوامع علم و کلیدهای کلام را عطا فرمود.

ص: ۳۱۶

خداوند آن‌چه را به من عطا فرمود پیش از من به هیچ پیامبری عطا نکرد. پس درخواست من تا روز قیامت ادامه می‌یابد تا به کسانی برسد که خداوند را در حالی ملاقات می‌کنند که هیچ چیزی را شریک او نگرفته‌اند و به من مومن هستند و ولایت وصیّ مرا در دل دارند و اهل بیتم را دوست می‌دارند - . مجالس ابن الشیخ: ۳۵ و ۳۶ - .

در بشاره المصطفی نیز همانند این حدیث روایت شده است - . بشاره المصطفی: ۱۰۳ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله صلی الله علیه و آله بلسان قومه لعل المراد أن کل نبی من أولی العزم و غیرهم إنما کان یبعث أولا إلی قوم بلسانهم و إن کان أولو العزم منهم یعم دینهم بعدهم أهل سائر اللغات بتوسط غیر أولی العزم من الأنبیاء و الأوصیاء أو کان فی زمانهم أیضا یبعث نبی آخر إلی قوم بلسانهم فیبلغهم دین هذا النبی صلی الله علیه و آله و أما نبینا صلی الله علیه و آله فإنه قد بعث إلی الجمیع بلسانه (۳) و بلغهم ذلک فی زمانه بنفسه فبعث إلی کسری و قیصر و سائر الفرق و بلغهم رسالته.

قوله صلى الله عليه و آله فمسألتى بالغه أى دعوتى و شفاعتى كامله تبلغ إلى يوم القيامه لهم فأدعو لهم فى الدنيا و أشفع لهم فى الآخره.

**[ترجمه]کلام پیامبر صلی الله علیه و آله «بِلسان قومه» چه بسا به این معنا باشد که همه پیامبران، چه اولوالعزم و چه جز آنان، در ابتدا سوی قومی به زبان خودشان برانگیخته می‌شده‌اند و در ادامه اگر اولوالعزم می‌بوده‌اند دینشان پس از آن قوم به واسطه پیامبران غیر اولوالعزم و اوصیاء نزد اهل دیگر زبان‌ها عمومیت می‌یافته، و یا این‌که در زمان خود آن پیامبر اولوالعزم پیامبر دیگری سوی قوم دیگری به زبان خودشان برانگیخته می‌شده و دین آن پیامبر اولوالعزم را به آنان می‌رسانده، اما پیامبر ما صلی الله علیه و آله به زبان خود سوی همه اقوام برانگیخته شد و خودش دین خود را در زمان خود به آنان رسانید، پیامبر صلی الله علیه و آله سوی کسرا و قیصر و گروه‌های دیگر پیغام فرستاد و رسالت خود را به آنان رسانید. این سخن که «مسألتی بالغه» یعنی دعا و شفاعت من به‌طور کامل تا روز قیامت برای آنان ادامه دارد و در دنیا برایشان دعا می‌کنم و در آخرت برایشان شفاعت می‌کنم.

**[ترجمه]

«۷»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِیدِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ سَعِیدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَی (۴) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَرْزَمِیِ (۵) عَنِ الْمُعَلَّی بْنِ هِلَالٍ عَنِ الْکَلْبِیِّ عَنْ أَبِی صَالِحٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ أَعْطَانِیَ اللَّهُ تَعَالَی خَمْساً وَ أَعْطَی عَلِیّاً علیه السلام خَمْساً أَعْطَانِی جَوَامِعَ الْکَلِمِ وَ أَعْطَی عَلِیّاً جَوَامِعَ الْعِلْمِ وَ جَعَلَنِی نَبِیّاً وَ جَعَلَهُ

ص: ۳۱۷

۱- مجالس ابن الشیخ: ۳۵ و ۳۶.

۲- بشاره المصطفی: ۱۰۳، و فیه و أعطی علیا مفاتیح الکلام. و فیه: لا یشرک به شیئا، فیرضی موالیا لوصیی محبا لاهل بیتی.

۳- أی بالعربیه.

۴- هکذا فی النسخه و مصدره، و الظاهر أنّه مصحف سعد، عن عبد اللّه بن موسی، کما یأتی فی الحدیث ۱۲ فی طریق الصدوق.

۵- العرزمی بفتح العین و سکون الراء و فتح الزای نسبه إلی جبانه عرزم بالکوفه، أو نسبه إلی عرزم: قوم کانوا بالبصره، کما حکی عن ابن درید، أو کما قال السمعانیّ فی الأنساب و ظنی أنه بطن من فزاره، و جبانه عرزم الکوفه معروفه، و لعلّ هذه القبیله نزلت بها فنسب الموضع إلیهم.

وَصِيّاً وَ أَعْطَانِی الْکَوْثَرَ وَ أَعْطَاهُ السَّلْسَبِیلَ وَ أَعْطَانِی الْوَحْیَ وَ أَعْطَاهُ الْإِلْهَامَ وَ أَسْرَی بِی إِلَیْهِ وَ فُتِحَ لَهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ (۱) وَ الْحُجُبُ حَتَّی نَظَرَ إِلَیَّ وَ نَظَرْتُ إِلَیْهِ قَالَ ثُمَّ بَکَی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقُلْتُ لَهُ مَا یُبْکِیکَ فِدَاکَ أَبِی وَ أُمِّی فَقَالَ یَا ابْنَ عَبَّاسٍ إِنَّ أَوَّلَ مَا کَلَّمَنِی (۲) بِهِ أَنْ قَالَ یَا مُحَمَّدُ انْظُرْ تَحْتَکَ فَنَظَرْتُ إِلَی الْحُجُبِ قَدِ انْخَرَقَتْ وَ إِلَی أَبْوَابِ السَّمَاءِ قَدْ فُتِحَتْ (۳) وَ نَظَرْتُ إِلَی عَلِیٍّ وَ هُوَ رَافِعٌ رَأْسَهُ إِلَیَ (۴) فَکَلَّمَنِی وَ کَلَّمْتُهُ وَ کَلَّمَنِی رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ فَقُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ بِمَ کَلَّمَکَ رَبُّکَ قَالَ قَالَ لِی یَا مُحَمَّدُ إِنِّی جَعَلْتُ عَلِیّاً وَصِیَّکَ وَ وَزِیرَکَ وَ خَلِیفَتَکَ مِنْ بَعْدِکَ فَأَعْلِمْهُ فَهَا هُوَ یَسْمَعُ کَلَامَکَ فَأَعْلَمْتُهُ وَ أَنَا بَیْنَ یَدَیْ رَبِّی عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ لِی قَدْ قَبِلْتَ وَ أَطَعْتَ فَأَمَرَ اللَّهُ الْمَلَائِکَهَ أَنْ تُسَلِّمَ عَلَیْهِ فَفَعَلَتْ فَرَدَّ عَلَیْهِمُ السَّلَامَ وَ رَأَیْتُ الْمَلَائِکَهَ یَتَبَاشَرُونَ بِهِ وَ مَا مَرَرْتُ بِمَلَائِکَهٍ مِنْ مَلَائِکَهِ السَّمَاءِ إِلَّا هَنَّئُونِی وَ قَالُوا لِی یَا مُحَمَّدُ وَ الَّذِی بَعَثَکَ بِالْحَقِّ لَقَدْ دَخَلَ السُّرُورُ عَلَی جَمِیعِ الْمَلَائِکَهِ بِاسْتِخْلَافِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لَکَ ابْنَ عَمِّکَ وَ رَأَیْتُ حَمَلَهَ الْعَرْشِ قَدْ نَکَسُوا رُءُوسَهُمْ إِلَی الْأَرْضِ فَقُلْتُ یَا جَبْرَئِیلُ لِمَ نَکَسَ حَمَلَهُ الْعَرْشِ رُءُوسَهُمْ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ مَا مِنْ مَلَکٍ مِنَ الْمَلَائِکَهِ إِلَّا وَ قَدْ نَظَرَ إِلَی وَجْهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ اسْتِبْشَاراً بِهِ مَا خَلَا حَمَلَهَ الْعَرْشِ فَإِنَّهُمْ اسْتَأْذَنُوا اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فِی هَذِهِ السَّاعَهِ فَأَذِنَ لَهُمْ أَنْ یَنْظُرُوا إِلَی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ فَنَظَرُوا إِلَیْهِ فَلَمَّا هَبَطْتُ جَعَلْتُ أُخْبِرُهُ بِذَلِکَ وَ هُوَ یُخْبِرُنِی بِهِ فَعَلِمْتُ أَنِّی لَمْ أَطَأْ مَوْطِئاً (۵) إِلَّا وَ قَدْ کُشِفَ لِعَلِیٍّ عَنْهُ حَتَّی نَظَرَ إِلَیْهِ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ قُلْتُ یَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْصِنِی فَقَالَ عَلَیْکَ بِمَوَدَّهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ الَّذِی بَعَثَنِی بِالْحَقِّ نَبِیّاً لَا یَقْبَلُ اللَّهُ مِنْ عَبْدٍ حَسَنَهً حَتَّی یَسْأَلَهُ عَنْ حُبِّ عَلِیِّ بْنِ

۱- فی الفضائل: أبواب السماوات.

۲- فی الروضه: کلمنی ربی، و فی الفضائل: کلمنی به ربی.

۳- فی الفضائل: قد انفتحت. و فی الروضه: فنظرت و إذا بالحجب قد اخترقت، و أبواب السماء قد تفتحت، حتی نظرت.

۴- فی الروضه: إلی السماء.

۵- فی الروضه: ما وطئت موضعا إلّا و قد کشف له حتّی نظر إلی ما نظرت إلیه، فعند ذلک قال ابن عبّاس: یا رسول اللّه أحبّ أن توصینی بشی ء، قال: یا ابن عبّاس اعلم أن اللّه عزّ و جلّ لا یقبل حسنه من أحد حتّی یسأله إه.

أَبِی طَالِبٍ وَ هُوَ تَعَالَی أَعْلَمُ فَإِنْ جَاءَهُ بِوَلَایَتِهِ قَبِلَ عَمَلَهُ عَلَی مَا كَانَ مِنْهُ (۱) وَ إِنْ لَمْ يَأْتِ بِوَلَايَتِهِ لَمْ يَسْأَلْهُ عَنْ شَیْ ءٍ ثُمَّ أَمَرَ بِهِ إِلَی النَّارِ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ وَ الَّذِی بَعَثَنِی بِالْحَقِّ نَبِيّاً إِنَّ النَّارَ لَأَشَدُّ غَضَباً عَلَی مُبْغِضِ عَلِیٍّ مِنْهَا (۲) عَلَی مَنْ زَعَمَ أَنَّ لِلَّهِ وَلَداً يَا ابْنَ عَبَّاسٍ لَوْ أَنَّ الْمَلَائِكَةَ الْمُقَرَّبِينَ وَ الْأَنْبِيَاءَ الْمُرْسَلِينَ اجْتَمَعُوا عَلَی بُغْضِهِ (۳) وَ لَنْ يَفْعَلُوا لَعَذَّبَهُمُ اللَّهُ بِالنَّارِ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ هَلْ يُبْغِضُهُ أَحَدٌ قَالَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ نَعَمْ يُبْغِضُهُ قَوْمٌ يَذْكُرُونَ أَنَّهُمْ مِنْ أُمَّتِی لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُمْ فِی الْإِسْلَامِ نَصِيباً يَا ابْنَ عَبَّاسٍ إِنَّ مِنْ عَلَامَةِ بُغْضِهِمْ لَهُ تَفْضِيلَهُمْ مَنْ هُوَ دُونَهُ عَلَيْهِ (۴) وَ الَّذِی بَعَثَنِی بِالْحَقِ (۵) مَا بَعَثَ اللَّهُ نَبِيّاً أَكْرَمَ عَلَيْهِ مِنِّی وَ لَا وَصِيّاً أَكْرَمَ عَلَيْهِ مِنْ وَصِيِّی عَلِیٍّ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَلَمْ أَزَلْ لَهُ كَمَا أَمَرَنِی رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَوْصَانِی بِمَوَدَّتِهِ وَ إِنَّهُ لَأَكْبَرُ عَمَلِی عِنْدِی قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ثُمَّ مَضَی مِنَ الزَّمَانِ مَا مَضَی وَ حَضَرَتْ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْوَفَاةُ حَضَرْتُهُ فَقُلْتُ فِدَاكَ أَبِی وَ أُمِّی يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ دَنَا أَجَلُكَ فَمَا تَأْمُرُنِی فَقَالَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ خَالِفْ مَنْ خَالَفَ عَلِيّاً وَ لَا

۱- فی المصدر: فان جاء بولایته. و فی الفضائل: فمن مات علی ولایته و فیه: و إن لم یأت بولایته لا یقبل من عمله شی ء، ثمّ یؤمر به إلی النار. و فی الروضه: فان كان من أهل الولایه قبل عمله علی ما كان فیه، و إن لم یكن من أهل ولایته لم یسأله عن شی ء حتّی یأمر به إلی النار، و إن النار أشدّ بغضا علی مبغض علی ممن زعم أن للّه ولدا.

۲- فی الفضائل: منهم.

۳- فی المصدر: علی بغض علی، و فی الفضائل: علی بغض علیّ بن أبی طالب مع ما یقع من عبادتهم فی السماوات لعذبهم اللّه تعالی فی النار. و فی الروضه: لو أن الملائكه و النبیین و المرسلین أجمعوا علی بغض علیّ علیه السلام لعذبهم اللّه فی جهنم، و ما كانوا لیفعلوا، قلت: یا رسول اللّه و كیف یبغضونه؟

۴- فی الفضائل: لمن هو أدون منه علیه.

۵- فی المصدر و الفضائل: بعثنی بالحق نبیا.

تَكُونَنَّ لَهُ ظَهِيراً (۱) وَ لَمَّا وَلِيّاً قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَلِمَ لَا تَأْمُرُ النَّاسَ بِتَرْكِ مُخَالَفَتِهِ قَالَ فَبَكَى عَلَيْهِ وَ آلِهِ السَّلَامُ حَتَّى أُغْمِيَ عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ سَبَقَ فِيهِمْ عِلْمُ رَبِّي وَ الَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ نَبِيّاً لَا يَخْرُجُ أَحَدٌ مِمَّنْ خَالَفَهُ مِنَ الدُّنْيَا وَ أَنْكَرَ حَقَّهُ حَتَّى يُغَيِّرَ اللَّهُ تَعَالَى مَا بِهِ مِنْ نِعْمَةٍ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَلْقَى اللَّهَ وَ هُوَ عَنْكَ رَاضٍ فَاسْلُكْ طَرِيقَةَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ مِلْ مَعَهُ حَيْثُ مَالَ وَ ارْضَ بِهِ إِمَاماً وَ عَادِ مَنْ عَادَاهُ وَ وَالِ مَنْ وَالاهُ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ احْذَرْ (۲) أَنْ يَدْخُلَكَ شَكٌّ فِيهِ فَإِنَّ الشَّكَّ (۳) فِي عَلِيٍّ كُفْرٌ بِاللَّهِ تَعَالَى (۴).

فض، کتاب الروضه یل، الفضائل لابن شاذان بالإسناد عن ابن مسعود و ابن عباس مثله (۵)

**[ترجمه]الأمالی: از عبدالله بن عباس روایت شده که وی گفت: شنیدم رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند متعال پنج چیز به من و پنج چیز به علی علیه السلام عطا فرمود: به من جوامع کلام را و به علی علیه السلام جوامع علم را عطا فرمود، مرا نبیّ و او را وصیّ گرداند،

ص: ۳۱۷

به من کوثر را و به او سلسبیل را عطا فرمود، به من وحی را و به او الهام را عطا فرمود، مرا شبانه نزد خود فراز بُرد و برای او درهای آسمان و پرده‌ها را گشود چنان‌که او مرا می‌دید و من او را می‌دیدم. ناگاه رسول خدا صلی الله علیه و آله به گریه افتاد. عرض کردم: چرا به گریه افتادی پدر و مادرم به فدایت! فرمود: ای ابن عباس! نخستین سخنی که پروردگارم با من گفت این بود که فرمود: ای محمد! به زیر خود بنگر! من دیدم پرده‌ها شکافته شده و درهای آسمان گشوده شده، ناگاه علی علیه السلام را دیدم که سر به سوی من بلند کرده، او با من سخن گفت و من با او سخن گفتم و پروردگارم عزّوجل با من سخن گفت. عرض کردم: ای رسول خدا! پروردگارت چه فرمود؟ حضرت فرمود: به من فرمود: ای محمد! من علی علیه السلام را وصیّ و وزیر و جانشین تو پس از تو قرار داده‌ام، پس او را آگاه کن، این اوست که صدایت را می‌شنود. من او را باخبر کردم حال آن‌که روبروی پروردگارم عزّوجل بودم. او به من گفت: پذیرفتم و اطاعت کردم. آن‌گاه خداوند به فرشتگان فرمود به علی علیه السلام سلام کنید. آنان سلام کردند و او سلامشان را پاسخ داد. من می‌دیدم که فرشتگان مژده او را به یکدیگر می‌دهند و بر هر یک از فرشتگان آسمان که گذر می‌کردم به من شادباش می‌گفتند و می‌گفتند: ای محمد! به خدایی که تو را بر حق برانگیخت وقتی خداوند عزّوجل پسر عمویت را جانشین تو گرداند شادی همه فرشتگان را فرا گرفت. و می‌دیدم که حاملان عرش سرهایشان را سوی زمین خَم کرده‌اند. گفتم: ای جبرئیل! چرا حاملان عرش سرهایشان را خَم کرده‌اند؟ گفت: ای محمد! یکایک فرشتگان برای مژده جانشینی علی بن ابی طالب علیه السلام به رخسار او نگریستند به جز حاملان عرش، در این لحظه آنان از خداوند عزّوجل اجازه گرفتند و او به آنان نیز اجازه داد تا علی بن ابی طالب علیه السلام را ببینند و آنان وی را دیدند. وقتی از آسمان فرود آمدم من این خبر را به او دادم و او نیز همین خبر را برای من بازگفت. این‌چنین دانستم در هر قدمگاهی گام گذاشته‌ام آن را پیش چشم علی علیه السلام گشوده‌اند و او آن را دیده. ابن عباس می‌گوید: عرض کردم: ای رسول خدا! به من توصیه‌ای فرما. فرمود: بر تو باد دوستی علی بن ابی طالب، به خدایی که مرا بر حق به پیامبری برانگیخت خداوند از هیچ بنده‌ای هیچ کار نیکی را نمی‌پذیرد تا این‌که درباره دوستی علی بن ابی طالب از او بپرسد،

ص: ۳۱۸

حال آن‌که حق تعالی خود بهتر می‌داند، اگر با ولایت علی نزد خدا آمده باشد خداوند عملش را بر بنیانی که داشته می‌پذیرد، اما اگر با ولایت علی نیامده باشد از هیچ چیز دیگری از او نمی‌پرسد و فرمان می‌دهد تا او را به دوزخ اندازند، ای ابن عباس! به خدایی که مرا بر حق به پیامبری برانگیخت دوزخ بر کینه‌توزان علی علیه السلام بسیار خشمگین‌تر است تا از کسانی که می‌پنداشته‌اند خداوند فرزندی دارد، ای ابن عباس! اگر فرشتگان مقرّب و انبیاء مُرسَل همه بر کینه علی علیه السلام جمع آیند، که البته هرگز چنین نکنند، بی‌گمان خداوند آنان را با آتش دوزخ عذاب می‌کند. عرض کردم: ای رسول خدا! آیا کسی هست که کینه او را داشته باشد؟ فرمود: ای ابن عباس! آری، گروهی کینه او را دارند که می‌گویند از امت من هستند، اما خداوند هیچ بهره‌ای از اسلام برای آنان نگذاشته، ای ابن عباس! از نشانه‌های کینه آنان از علی این است که کسی را که مقامش به زیر اوست بر او ترجیح می‌دهند، به خدایی که مرا بر حق برانگیخت خداوند هیچ پیامبری را مبعوث نکرده که نزدش از من ارجمندتر باشد و هیچ وصیّ را برنگزیده که نزدش از وصیّ من علی ارجمندتر باشد. ابن عباس می‌گوید: من همواره نسبت به او همان‌گونه‌ام که رسول خدا صلی الله علیه و آله به من دستور داد و مرا به دوستی او توصیه کرد و این نزد من بزرگترین عمل است. ابن عباس می‌گوید: بعد از آن مدت زمانی گذشت و رسول خدا صلی الله علیه و آله به آستانه وفات رسید. من نزد ایشان رسیدم و عرض کردم: پدر و مادرم به فدایت ای رسول خدا! اجل شما فرا رسیده، به من چه دستوری می‌دهید؟ فرمود: ای ابن عباس! مخالف کسی باش که با علی مخالفت می‌کند

ص: ۳۱۹

و هرگز پشتیبان و دوستش مباش. عرض کردم: ای رسول خدا! چرا به مردم دستور نمی‌دهی مخالفت با او را کنار بگذارند؟ ناگاه حضرت چنان به گریه افتاد که از هوش رفت. سپس فرمود: ای ابن عباس! علم پروردگارم بر کار آنان رقم خورده است، به خدایی که مرا بر حق به پیامبری برانگیخت هیچ یک از کسانی که با او مخالفت کرده‌اند و حقّش را منکر شده‌اند از دنیا نمی‌روند تا این‌که خداوند متعال نعمتی را که در اختیار داشته‌اند دگرگون سازد، ای ابن عباس! اگر می‌خواهی خداوند را در حالی ملاقات کنی که از تو خشنود است راه علی بن ابی طالب را پیش گیر و هر جا او تغییر جهت داد با او تغییر جهت ده و از امامت او راضی باش و با دشمنانش دشمن باش و با دوستانش دوست، ای ابن عباس! مبادا درباره او شک به تو راه یابد چراکه شک به علی علیه السلام کفر به خداوند متعال است - . مجالس ابن الشیخ: ۶۴ و ۶۵ - .

: در الروضه و در الفضائل نیز همانند این خبر روایت شده است - . الروضه: ۱۵۶ و الفضائل: ۵ - ۷ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله صلی الله علیه و آله و لن یفعلوا أی و الحال أنهم لا یفعلون ذلک أبدا قوله صلی الله علیه و آله و إنه لأکبر عملی أی أعد ولایته أکبر أعمالی.

**[ترجمه]سخن حضرت «و لن یفعلوا» یعنی حال آن‌که آنان هرگز چنین نمی‌کنند. «إنّه لأکبر عملی» یعنی ولایت او را

بزرگترین عمل خود برمی‌شمارم.

**[ترجمه]

«۸»

ب، قرب الإسناد ابْنُ طَرِيفٍ (۶) عَنِ ابْنِ عُلْوَانَ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی جَعَلَ (۷) النَّاسَ نِصْفَيْنِ فَكُنْتُ فِی النِّصْفِ الْخَيْرِ ثُمَّ قَسَمَ النِّصْفَ الْخَيْرَ ثَلَاثَةً فَكُنْتُ فِی ثُلُثِ الْخَيْرِ وَ مَا عَرَّقَ فِيَّ عِرْقَ سِفَاحٍ قَطُّ وَ مَا عَرَّقَ فِيَّ إِلَّا عِرْقَ نِكَاحٍ كَنِكَاحِ الْإِسْلَامِ حَتَّى آدَمَ (۸).

**[ترجمه]قرب الأسناد: امام جعفر صادق علیه السلام از پدر ارجمند خود علیه السلام نقل کرد: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند تبارک و تعالی مردم را در دو نیم قرار داد و من در نیم بهتر قرار گرفتم، سپس این نیم را سه بخش کرد و من در ثلث بهتر قرار گرفتم، هرگز هیچ رگی در من از زنا شکل نگرفته و همه رگ‌های من تا به آدم علیه السلام از نکاحی همچون نکاح اسلام شکل گرفته است - . قرب الأسناد: ۵۳ - .

**[ترجمه]

توضیح

قوله صلی الله علیه و آله ثم قسم النصف الخیر ثلاثه المراد بنصف الخیر أصحاب الیمین و لعل المراد أنه قسمه نصفین حتی صارا مع أصحاب الشمال ثلاثه کما مر أو الثلاثه باعتبار التسمیه بالسابقین و المقربین أو قسمه السابقین إلی الأنبیاء و غیرهم

ص: ۳۲۰

۱- فی المصدر و الفضائل: و لا تکونن لهم ظهیرا.

۲- فی الفضائل: احذر من أن یدخلک.

۳- فی الروضه: فان الیسیر من الشک فیه کفر.

۴- مجالس ابن الشیخ: ۶۴- ۶۵.

۵- فضائل شاذان بن جبرئیل: ۵- ۷، رواه عن ابن عبّاس فقط، الروضه: ۱۵۶، و فیهما اختلافات لفظیه ذکرت بعضها.

۶- الصحیح: ظریف بالمعجمه، و الرجل هو الحسن بن ظریف بن ناصح المذکور فی التراجم.

۷- فی المصدر: قسم. و فیه: الثلث الأخیر.

۸- قرب الإسناد: ۵۳.

أو إلى أولى العزم و غيرهم و قال الفيروزآبادى عرق فى الأرض ذهب و أعرق الشجر اشتدت عروقه فى الأرض.

**[ترجمه]در سخن حضرت «ثم قسّم النصف الأخير ثلاثه» مراد از «النصف الأخير» همان «أصحاب اليمين» (ياران راست) است، شايد هم يعنى آن را به دو نيم كرد تا با «أصحاب الشِّمال» (ياران چپ) سه دسته شوند همچنان‌كه گذشت، و يا به اعتبار ناميده شدن به «سابقين» و «مقربين» سه دسته شده‌اند، و يا به اعتبار تقسيم به پيامبران و ديگران، و يا تقسيم به پيامبران اولوالعزم وديگران.

ص: ۳۲۰

فيروزآبادى مى‌گويد: «عرقَ فى الأرض» يعنى رفت در زمين و «أعرق الشّجر» يعنى ريشه‌هاى درخت در زمين استوار شد.

**[ترجمه]

«۹»

ل، الخصال ابْنُ بُنْدَارَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُمْهُورٍ الْحَمَّادِيِّ عَنْ صَالِحِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْبَغْدَادِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ سُلَيْمَانَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ بَكَّارٍ وَ إِسْمَاعِيلَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ قَالُوا حَدَّثَنَا الْفَرَجُ بْنُ فَضَالَةَ عَنْ لُقْمَانَ بْنِ عَامِرٍ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا كَانَ بَدْءُ أَمْرِكَ قَالَ دَعْوَةَ أَبِي إِبْرَاهِيمَ وَ بُشْرَى عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَ رَأَتْ أُمِّي أَنَّهُ خَرَجَ مِنْهَا شَيْ ءٌ أَضَاءَتْ مِنْهُ قُصُورُ الشَّامِ (۱).

**[ترجمه]الخصال: از ابى اُمامه روايت شده كه وى گفت: عرض كردم: اى رسول خدا سرآغاز امر شما چه بود؟ ايشان فرمود: دعاى پدرم ابراهيم عليه السلام و مژده عيسى بن مريم عليه السلام و اين‌كه مادرم ديد چيزى از او بيرون مى‌آيد كه كاخ‌هاى شام از آن نور مى‌گيرند - . الخصال ۱: ۸۳ - .

**[ترجمه]

بيان

قوله ما كان بدء أمرك أى ابتداء ظهوره و دعوه إبراهيم عليه السلام قوله رَبَّنا وَ ابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آياتِكَ (۲) و بشاره عيسى عليه السلام قوله وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ (۳)

**[ترجمه]سخن وى «سرآغاز امر شما چه بود؟» يعنى آغاز ظهور حضرت . دعاى ابراهيم عليه السلام اين بود: «رَبَّنا وَ ابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آياتِكَ» - . بقره / ۱۲۹ - {پروردگارا در ميان آنان فرستاده اى از خودشان برانگيز تا آيات تو را بر آنان بخواند.} و مژده عيسى عليه السلام اين بود: «وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ» - . صف / ۶ -

{و به فرستاده اى كه پس از من مى آيد و نام او احمد است بشارتگرم.}

**[ترجمه]

«۱۰»

ل، الخصال ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ فَضَّالٍ عَنْ ظَرِيفِ بْنِ نَاصِحٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ يَحْيَى قَالَ حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَسَمَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى أَهْلَ الْأَرْضِ قِسْمَيْنِ فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهِمَا ثُمَّ قَسَمَ النِّصْفَ الْآخَرَ عَلَى ثَلَاثَةٍ فَكُنْتُ خَيْرَ الثَّلَاثَةِ ثُمَّ اخْتَارَ الْعَرَبَ مِنَ النَّاسِ ثُمَّ اخْتَارَ قُرَيْشاً مِنَ الْعَرَبِ ثُمَّ اخْتَارَ بَنِي هَاشِمٍ مِنْ قُرَيْشٍ ثُمَّ اخْتَارَ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ ثُمَّ اخْتَارَنِي مِنْ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ (۴).

**[ترجمه]الخصال: امام جعفر صادق علیه السلام از پدر ارجمند خود علیه السلام نقل کرد: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند تبارک و تعالی اهل زمین را در دو گروه قرار داد و مرا در بهترینِ آن دو نهاد، سپس این نیم را سه بخش کرد و من در این سه گروه بهترین شدم، او از میان مردم قوم عرب را برگزید و از میان قوم عرب قریش را برگزید و از میان قریش بنی هاشم را برگزید و از میان بنی هاشم پسران عبدالمطلب را برگزید و از میان پسران عبدالمطلب مرا برگزید - . الخصال ۱: ۱۹ و ۲۰ - .

**[ترجمه]

«۱۱»

ل، الخصال ابْنُ بُنْدَارَ عَنْ مُجَاهِدِ بْنِ أَعْيَنَ عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي الْعَوَّامِ عَنْ بُرَيْدَهَ (۵) عَنْ سُلَيْمَانَ التَّمِيمِيِّ عَنْ سَيَّارٍ عَنْ أَبِي أُمَامَهَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فُضِّلْتُ بِأَرْبَعٍ جُعِلَتْ (۶) لِأُمَّتِي الْأَرْضُ مَسْجِداً وَ طَهُوراً وَ أَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أُمَّتِي أَرَادَ الصَّلَاهَ فَلَمْ يَجِدْ

ص: ۳۲۱

۱- الخصال ۱: ۸۳.

۲- البقره: ۱۲۹.

۳- الصف: ۶.

۴- الخصال ۱: ۱۹ و ۲۰.

۵- فی المصدر فی طبعیه: عن یزید.

۶- جعلت لی خ ل.

مَاءً وَ وَجَدَ الْأَرْضَ فَقَدْ جُعِلَتْ لَهُ مَسْجِداً وَ طَهُوراً وَ نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ يَسِيرُ بَيْنَ يَدَيَّ وَ أُحِلَّتْ لِأُمَّتِيَ الْغَنَائِمُ وَ أُرْسِلْتُ إِلَى النَّاسِ كَافَّةً (۱).

**[ترجمه]الخصال: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: با چهار چیز به من برتری داده شد: زمین برای امت من سجده‌گاه و پاک‌کننده گشت و این‌چنین هر کس از امت من بخواهد نماز بخواند اما آبی نیابد

ص: ۳۲۱

و زمین را بیابد زمین برایش سجده‌گاه و پاک‌کننده قرار داده شده، من با بیم (که در دل دشمنان حضرت می‌افتاد) یاری شدم که به اندازه مسیر یک ماه جلوتر از من می‌رفت، غنایم برای امت من حلال شد، و من به سوی تمامی مردم فرستاده شدم - . الخصال ۱: ۹۴ - .

**[ترجمه]

بیان

ظاهره أن البعثه إلى الناس كافه من خصائصه صلى الله عليه و آله و هو مخالف لما هو المشهور من أن بعض أولى العزم أيضا كانوا كذلك و يمكن أن يحمل على أن المراد إرساله إلى كل من فى زمانه و من يأتى بعده من غير نسخ لشريعته على أن التفضيل بتلك الأمور لا ينافى شركه غيره معه فيها و الله يعلم.

**[ترجمه]ظاهر کلام بر این است که بعثت حضرت محمد صلی الله علیه و آله به سوی تمام مردم از ویژگی‌های ایشان بوده حال این‌که این معنا مخالف باور مشهور است که برخی از پیامبران اولوالعزم نیز این‌چنین بوده‌اند، می‌توان منظور این سخن را چنین گرفت که فرستادن حضرت به سوی همه کسان چه در روزگار ایشان و چه پس از ایشان بوده است بدون این‌که شریعت ایشان نسخ شود، افزون بر این‌که برتری یافتن حضرت به این امور با شرکت پیامبران دیگر در آن‌ها منافاتی ندارد؛ خدا می‌داند.

**[ترجمه]

«۱۲»

ما، الأمالى للشيخ الطوسى الْمُفِيدُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ الْوَلِيدِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَعْدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ هَارُونَ (۲) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَرْزَمِيِّ عَنِ الْمُعَلَّى بْنِ هِلَالٍ عَنِ الْكَلْبِيِّ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَقُولُ أَعْطَانِيَ اللَّهُ خَمْساً وَ أَعْطَى عَلِيّاً خَمْساً أَعْطَانِي جَوَامِعَ الْكَلِمِ وَ أَعْطَى عَلِيّاً جَوَامِعَ الْعِلْمِ وَ جَعَلَنِي نَبِيّاً وَ جَعَلَ عَلِيّاً وَصِيّاً وَ أَعْطَانِي الْكَوْثَرَ وَ أَعْطَى عَلِيّاً السَّلْسَبِيلَ وَ أَعْطَانِي الْوَحْيَ وَ أَعْطَى عَلِيّاً الْإِلْهَامَ وَ أَسْرَى بِي إِلَيْهِ وَ فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ حَتَّى رَأَى مَا رَأَيْتُ وَ نَظَرَ إِلَى مَا نَظَرْتُ إِلَيْهِ ثُمَّ قَالَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ خَالِفْ (۳) مَنْ خَالَفَ عَلِيّاً وَ لَا تَكُونَنَّ لَهُ ظَهِيراً وَ لَا وَلِيّاً فَوَ الَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ مَا يُخَالِفُهُ

أَحَدٌ إِلَّا غَيَّرَ اللَّهُ مَا بِهِ مِنْ نِعْمَهٍ وَ شَوَّهَ (۴) خَلْقَهُ قَبْلَ إِدْخَالِهِ النَّارَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ لَا تَشُکَّ فِی عَلِیٍّ فَإِنَّ الشَّکَّ فِيهِ کُفْرٌ (۵) يُخْرِجُ عَنِ الْإِيمَانِ وَ يُوجِبُ الْخُلُودَ فِی النَّارِ (۶).

ل، الخصال أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَی بْنِ هَارُونَ الْمُفْتِی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَرْزَمِیِ إِلَی قَوْلِهِ إِلَی مَا نَظَرْتُ إِلَيْهِ (۷) ثُمَّ قَالَ وَ الْحَدِيثُ طَوِيلٌ (۸).

ص: ۳۲۲

۱- الخصال ۱: ۹۴.

۲- هو عبد اللّه بن موسی بن هارون الآتی بعد ذلک.

۳- فی المصدر: يا بن عبّاس من خالف عليا فلا تکون ظهيرا له و لا وليا.

۴- أی قبح خلقه.

۵- المصدر خال عن کلمه: کفر.

۶- أمالی ابن الشيخ: ۱۱۸.

۷- فی الخصال: و فتح له أبواب السماوات و الحجب حتّی نظر إلی ما نظرت إليه.

۸- الخصال ۱: ۱۴۱، ثمّ قال: أخذنا موضع الحاجه، و قد أخرجته بتمامه فی کتاب المعراج.

lt;meta info=". الأمالي: از ابن عباس روايت شـده كه وى گفت: شـنيدم رسول خـدا صـلى الله عليه و آله فرمود: خـداوند متعال پنـج چيز به من و پنج چيز به على عليه السـلام عطا فرمود: به من جوامع كلام را و به على عليه السـلام جوامع علم را عطا فرمود، مرا نبىّ و على عليه السلام را وصىّ گرداند، به من كوثر را و به على عليه السلام سلسبيل را عطا فرمود، به من وحى را و به على عليه السـلام الهام را عطا فرمود، مرا شبانه نزد خود فراز بُرد و براى او درهاى آسمان و را گشود چنان‌كه او هر آن‌چه را من مى‌ديـدم مى‌ديـد و به هر آن‌چه من مى‌نگريسـتم مى‌نگريست. سـپس فرمود: اى ابن عبـاس! مخالف كسـى باش كه با على عليه السـلام مخالفت مى‌كند و هرگز نه پشتيبان چنين كسى باش و نه با او دوست باش، به خدايى كه مرا بر حق برانگيخت هر كه با او مخالفت كند خداوند نعمتى را كه در اختيار داشته دگرگون مى‌سازد و پيش از آن‌كه او را به دوزخ بياندازد سيمايش را زشت مى‌گردانـد، اى ابن عبـاس! دربـاره على عليه السـلام شـك نكن كه شـك درباره او كفرى است كه انسان را از ايمان خارج مى‌كند و ماندگارى در دوزخ را بر او واجب مى‌سازد - . أمالى ابن الشيخ: ١١٣ - .

در الخصال نيز از عبـدالرحمن عَرزَمى اين حـديث تا آن‌جا كه مى‌فرمايد «و به هر آن‌چه من مى‌نگريسـتم مى‌نگريست» روايت شده كه سپس مى‌گويد: اين حديث سخنى طولانى است - . الخصال ١: ١٤١ - .

**[ترجمه]

«١٣»

ل، الخصـال ابْنُ إِدْرِيسَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْأَشْـعَرِيِّ عَنْ أَبِى عَبْـدِ اللَّهِ الرَّازِيِّ عَنِ ابْنِ أَبِى عُثْمَـانَ عَنْ مُوسَـى بْنِ بَكْرٍ عَنْ أَبِى الْحَسَـنِ الْأَوَّلِ عليه السـلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صـلى الله عليه و آله إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى اخْتَارَ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ أَرْبَعَةً لِلسَّيْفِ إِبْرَاهِيمَ وَ دَاوُدَ وَ مُوسَى وَ أَنَا الْخَبَرَ (١).

**[ترجمه]الخصال: امام كاظم عليه السـلام فرمود: رسول خـدا صـلى الله عليه و آله فرمود: خداوند تبارك و تعالى چهار پيامبر را از براى شمشير برگزيد: ابراهيم عليه السلام و داوود عليه السلام و موسى عليه السلام و من - . الخصال ١: ١٠٧ - .

**[ترجمه]

«١۴»

ل، الخصال ابْنُ الْوَلِيدِ عَنِ الصَّفَّارِ وَ سَـعْدٍ مَعاً عَنِ ابْنِ عِيسَـى وَ الْبَرْقِيِّ مَعاً عَنْ مُحَمَّدٍ الْبَرْقِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِى الْجَارُودِ عَنْ سَـعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صـلى الله عليه و آله أُعْطِيتُ خَمْسـاً لَمْ يُعْطَهَا أَحَـدٌ قَبْلِى جُعِلَتْ لِىَ الْأَرْضُ مَسْجِداً وَ طَهُوراً وَ نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ وَ أُحِلَّ لِىَ الْمَغْنَمُ وَ أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ وَ أُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ (٢).

**[ترجمه]الخصال: رسول خـدا صـلى الله عليه و آله فرمود: به من پنـج چيز عطا شـده كه پيش از من به هيـچ كس داده نشده، زمين براى من سـجده‌گاه و پاك‌كننده قرار داده شد، من با بيم (كه در دل دشـمنان حضرت مى‌افتاد) يارى شدم، غنيمت براى من حلال شد، به من جوامع كلام داده شد و به من شفاعت عطا شد - . الخصال ١: ١۴٠ و ١۴١ - .

**[ترجمه]

«۱۵»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ عَنْ عُمَرَ بْنِ مُحَمَّدٍ الزَّیَّاتِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مَنْصُورٍ الرُّقَادِیِ (۳) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُصْعَبٍ عَنِ الْأَوْزَاعِیِّ عَنْ شَدَّادٍ أَبِی عَمَّارٍ عَنْ وَاثِلَهَ بْنِ الْأَصْقَعِ (۴) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَی إِسْمَاعِیلَ مِنْ وُلْدِ إِبْرَاهِیمَ وَ اصْطَفَی کِنَانَهَ مِنْ بَنِی إِسْمَاعِیلَ وَ اصْطَفَی قُرَیْشاً مِنْ بَنِی کِنَانَهَ وَ اصْطَفَی هَاشِماً مِنْ قُرَیْشٍ وَ اصْطَفَانِی مِنْ هَاشِمٍ (۵).

**[ترجمه]الأمالی: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند از فرزندان ابراهیم علیه السلام اسماعیل علیه السلام را برگزید و از پسران اسماعیل علیه السلام کِنانه را برگزید و از پسران کنانه قریش را برگزید و از قریش هاشم را برگزید و از هاشم مرا برگزید - . أمالی ابن الشیخ: ۱۵۴ - .

**[ترجمه]

«۱۶»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی جَمَاعَهٌ عَنْ أَبِی الْمُفَضَّلِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ عَبْدِ السَّلَامِ بْنِ عَبْدِ الْحَمِیدِ إِمَامِ حَرَّانٍ عَنْ مُوسَی بْنِ أَعْیَنَ قَالَ أَبُو الْمُفَضَّلِ وَ حَدَّثَنِی نَصْرُ بْنُ الْجَهْمِ (۶) عَنْ مُحَمَّدِ

۱- الخصال ۱: ۱۰۷، و للحدیث صدر و ذیل ترک المصنّف و ذکرهما هنا لعدم الحاجه إلیهما.

۲- الخصال ۱: ۱۴۰ و ۱۴۱.

۳- هکذا فی نسخه المصنّف، و فی المصدر: الرمادی و هو الصحیح، قال ابن حجر فی التقریب:

۴- هکذا فی نسخه المصنّف، و فی المصدر: واصله بن الاصقع، و فی کل منهما وهم و الصحیح: واثله بن الاسقع بالسین المهمله علی ما فی التقریب و أسد الغابه و غیرهما، و قد صرّح الفیروزآبادی أیضا بذلک فی القاموس فی السقع.

۵- أمالی ابن الشیخ: ۱۵۴.

۶- فی المصدر: أبو القاسم المفید بأردبیل.

بْنِ مُسْلِمِ بْنِ وَارَهَ (۱) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمِ بْنِ أَعْيَنَ (۲) عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمْ أَجْمَعِینَ عَنِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله قَالَ: أُعْطِیتُ خَمْساً لَمْ یُعْطَهُنَّ نَبِیٌّ کَانَ قَبْلِی أُرْسِلْتُ إِلَی الْأَبْیَضِ وَ الْأَسْوَدِ وَ الْأَحْمَرِ وَ جُعِلَتْ لِیَ الْأَرْضُ (۳) مَسْجِداً وَ نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ وَ أُحِلَّتْ لِیَ الْغَنَائِمُ وَ لَمْ تُحِلَّ لِأَحَدٍ أَوْ قَالَ لِنَبِیٍّ قَبْلِی وَ أُعْطِیتُ جَوَامِعَ الْکَلِمِ قَالَ عَطَاءٌ فَسَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ علیه السلام قُلْتُ مَا جَوَامِعُ الْکَلِمِ قَالَ الْقُرْآنُ قَالَ أَبُو الْمُفَضَّلِ هَذَا حَدِیثُ حَرَّانٍ وَ لَمْ یُحَدِّثْ بِهِ فِی هَذَا الطَّرِیقِ إِلَّا مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ (۴) الْحَرَّانِیُ (۵).

أقول: الأبواب مشحونه بأخبار فضائله صلی الله علیه و آله و قد مر خبر جابر فی باب أسمائه صلی الله علیه و آله فی ذلک.

**[ترجمه]الأمالی: عطاء بن ثابت از امام محمد باقر علیه السلام

ص: ۳۲۳

از پدر ارجمند خود علیه السلام از جدّ ارجمند خود علیه السلام از امام علی علیه السلام روایت کرده: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: به من پنج چیز عطا شده که پیش از من به هیچ کس داده نشده، من به سوی سفید و سیاه و سرخ فرستاده شدم، زمین برای من سجده‌گاه قرار داده شد، من با بیم (که در دل دشمنان حضرت می‌افتاد) یاری شدم، غنایم برای من حلال شد حال آن‌که برای کسی حلال نشده بود –و یا: پیش از من برای هیچ پیامبری حلال نشده بود،– و به من جوامع کلام عطا شد. عطاء می‌گوید: از امام محمد باقر علیه السلام پرسیدم: جوامع کلام چیست؟ فرمود: قرآن – . أمالی ابن الشیخ: ۳۰۹ – . ابو المفضل می گوید: این حدیث حران است و در این طریق کسی جز موسی بن جعفر حرانی آن را روایت نکرده است.

می‌گویم: همه این ابواب از اخبار مربوط به فضائل پیامبر صلی الله علیه و آله آکنده است، در این باره پیشتر در باب نام‌های پیامبر صلی الله علیه و آله خبر جابر آمد.

**[ترجمه]

«۱۷»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی ابْنُ بُشْرَانَ (۶) عَنْ إِسْمَاعِیلَ بْنِ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَرَفَهَ عَنْ هَاشِمِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ الْمُغِیرَهِ عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِیِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِکٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله آتِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ بَابَ الْجَنَّهِ فَأَسْتَفْتِحُ فَیَقُولُ الْخَازِنُ مَنْ أَنْتَ

ص: ۳۲۴

۱– فی المصدر: محمّد بن مسلم بن زواره، و فیه وهم، و الصحیح ما فی الصلب. و الرجل هو محمّد بن مسلم بن عثمان بن عبد اللّه الرازیّ المعروف بابن واره بفتح الراء المخففه.

۲– هکذا فی نسخه المصنّف، و فی المصدر: محمّد بن موسی بن أعین، و هو الصحیح و هو محمّد بن موسی بن أعین الجزریّ

أبو يحيى الحرّانىّ، صرّح ابن حجر فى تهـذيب التهذيب ۹: ۴۷۹ أنـه يروى عن أبيه، و فى ابن واره المـذكور فى ۴۵۱ أنّه يروى عن محمّد بن موسى بن أعين الجزرىّ. و سيأتى فى ذيل الخبر ما يؤيد أيضا ذلك.

۳- فى المصدر: طهورا و مسجدا.

۴- هكذا فى النسخه، و الصحيح كما فى المصدر: موسى بن أعين الحرّانىّ.

۵- أمالى ابن الشيخ: ۳۰۹.

۶- هكذا فى النسخه، و فى المصدر: ابن بشران و لعله الصحيح، و سماه الطوسىّ فى الأمالى:

فَأَقُولُ أَنَا مُحَمَّدٌ فَيَقُولُ بِكَ أَمِرْتُ أَنْ لَا أَفْتَحَ لِأَحَدٍ قَبْلَكَ (۱).

**[ترجمه]الأمالی: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: در روز قیامت من بر در بهشت می‌آیم و در می‌زنم. دربان بهشت می‌گوید: کیستی؟ من می‌گویم: محمد هستم، و او می‌گوید: درباره تو دستور داشتم که پیش از تو در را برای هیچ کس باز نکنم - . أمالی ابن الشیخ: ۲۵۲ - .

ص: ۳۲۴

**[ترجمه]

«۱۸»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ زُرَارَهَ وَ حُمْرَانَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ وَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنِّی أَوْحَیْتُ إِلَیْکَ کَمَا أَوْحَیْتُ إِلَی نُوحٍ وَ النَّبِیِّینَ مِنْ بَعْدِهِ فَجُمِعَ لَهُ کُلُّ وَحْیٍ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام محمد باقر علیه السلام و امام جعفر صادق علیه السلام فرمودند: من به تو وحی کردم همچنان‌که به نوح و پیامبران بعد از او وحی کردم؛ پس تمامیِ وحی برای حضرت جمع آمده است.

**[ترجمه]

بیان

فی القرآن إِنَّا أَوْحَیْنا إِلَیْکَ کَما أَوْحَیْنا (۲) و لعل فی قراءتهم علیهم السلام کان هکذا أو نقل للآیه بالمعنی (۳) و الغرض أن المراد بالتشبیه التشبیه الکامل فکل ما أوحی إلیهم أوحی إلیه صلی الله علیه و آله.

**[ترجمه]در قرآن مجید آمده: «إِنَّا أَوْحَیْنَا إِلَیْکَ کَمَا أَوْحَیْنَا إِلَی نُوحٍ وَالنَّبِیِّینَ مِن بَعْدِهِ» {ما همچنان‌که به نوح و پیامبران بعد از او وحی کردیم به تو [نیز] وحی کردیم.} شاید آن‌چه در خبر آمده در قرائت امام باقر علیه السلام و امام صادق علیه السلام چنین بوده، یا این‌که آیه را به مضمون نقل کرده‌اند؛ در هر حال غرض این است که منظور از این تشبیه با «کَما» تشبیه کامل است، یعنی همه آن‌چه به آنان وحی شده به حضرت نیز وحی شده است.

**[ترجمه]

«۱۹»

جا، المجالس للمفید الْمَرَاغِیُّ عَنْ عَبْدِ الْکَرِیمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِی شَیْبَهَ عَنْ مُصْعَبٍ عَنِ الْأَوْزَاعِیِّ عَنْ شَدَّادٍ أَبِی عَمَّارٍ (۴) عَنْ وَاثِلَهَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَی مِنْ وُلْدِ إِبْرَاهِیمَ إِسْمَاعِیلَ وَ اصْطَفَی مِنْ إِسْمَاعِیلَ کِنَانَهَ وَ

اصْطَفَى مِنْ كِنَانَهَ قُرَيْشاً وَ اصْطَفَى مِنْ قُرَيْشٍ بَنِى هَاشِمٍ وَ اصْطَفَانِى مِنْ بَنِى هَاشِمٍ (۵).

**[ترجمه]المجالس: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند از فرزندان ابراهیم علیه السلام اسماعیل علیه السلام را برگزید و از اسماعیل علیه السلام کِنانه را برگزید و از کنانه قریش را برگزید و از قریش پسران هاشم را برگزید و از پسران هاشم مرا برگزید - . مجالس المفید: ۱۲۶ - .

**[ترجمه]

«۲۰»

ن، عيون أخبار الرضا عليه السلام بِالْإِسْنَادِ (۶) إِلَى دَارِمٍ عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله قَالَ: أَنَا خَاتَمُ النَّبِيِّينَ وَ عَلِيٌّ خَاتَمُ الْوَصِيِّينَ (۷).

**[ترجمه]عیون أخبار الرضا علیه السلام : امام رضا علیه السلام فرمود: پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: من آخرین پیامبر و علی علیه السلام آخرین وصیّ است - . عیون أخبار الرضا: ۲۳ - .

**[ترجمه]

«۲۱»

ن، عيون أخبار الرضا عليه السلام بِالْأَسَانِيدِ الثَّلَاثَهِ (۸) عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَنَا سَيِّدُ وُلْدِ آدَمَ وَ لَا فَخْرَ (۹).

ص: ۳۲۵

۱- أمالی ابن الشیخ: ۲۵۲.

۲- النساء: ۱۶۲.

۳- أو وقع التصحيف من نساخ تفسير العيّاشيّ، و لعله أنسب لانا رأينا أن أبا جعفر عليه السلام قرء على ما هو الموجود فى المصحف الشريف فى روايه اخرى و أيضا لو كانت له قراءه غير ما هو المشهور لنقلت لنا.

۴- المراغى هو أبو الحسن عليّ بن خالد المراغى، و عبد الكريم وصفه فى المصدر بالجبلى، و مصعب وصفه بالقرقستانى، و شداد هو ابن عبد اللّه القرشيّ أبو عمّار الدمشقى.

۵- مجالس المفيد: ۱۲۶، و فيه سقط.

۶- اسناد دارم مذكور فى الفصل الرابع من المقدّمه راجع ج ۱: ۵۲.

۷- عيون أخبار الرضا: ۲۳.

۸- الأسانيد الثلاثه مذكوره بتفصيلها فى الفصل الرابع من المقدّمه. راجع ج ۷: ۵۱.

٩- عيون أخبار الرضا: ٢٠٢.

**[ترجمه]عیون أخبار الرضا علیه السلام : امام رضا علیه السلام از پدران ارجمند خود علیه السلام نقل کرد: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من سرور فرزندان آدم علیه السلام هستم، این را از روی فخرفروشی نمی‌گویم - . عیون أخبار الرضا: ۲۰۲ - .

ص: ۳۲۵

**[ترجمه]

«۲۲»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی أَبُو عَمْرٍو عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَهْدِیٍّ عَنِ ابْنِ عُقْدَهَ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مِدْرَارٍ عَنْ عَمِّهِ طَاهِرٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّهَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَا سَیِّدُ وُلْدِ آدَمَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ لَا فَخْرَ وَ أَنَا أَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ الْأَرْضُ عَنْهُ وَ لَا فَخْرَ وَ أَنَا أَوَّلُ شَافِعٍ وَ أَوَّلُ مُشَفَّعٍ (۱).

**[ترجمه]الأمالی: حضرت علی علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من سرور فرزندان آدم علیه السلام تا به روز قیامت هستم و این را از روی فخرفروشی نمی‌گویم، من نخستین کسی هستم که زمین به روی او شکافته می‌شود و این را از روی فخرفروشی نمی‌گویم، من نخستین کسی هستم که شفاعت می‌کند و نخستین کسی هستم که شفاعتش پذیرفته می‌شود - . أمالی ابن الشیخ: ۱۷۰ - .

**[ترجمه]

«۲۳»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ مَنْصُورِ بْنِ حَازِمٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمْ یَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ إِنِّی أَخافُ إِنْ عَصَیْتُ رَبِّی عَذابَ یَوْمٍ عَظِیمٍ (۲) حَتَّی نَزَلَتْ سُورَهُ الْفَتْحِ فَلَمْ یَعُدْ إِلَی ذَلِکَ الْکَلَامِ (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله پیوسته می‌فرمود: «إِنِّی أَخافُ إِنْ عَصَیْتُ رَبِّی عَذابَ یَوْمٍ عَظِیمٍ» - . انعام / ۱۵ -

{اگر به پروردگارم عصیان ورزم از عذاب روزی بزرگ می ترسم.} تا این‌که سوره فتح نازل شد و حضرت دیگر این سخن را تکرار نکرد - . علامه بحرانی نیز این حدیث را در تفسیر البرهان آورده: ۴: ۱۹۵، وی حدیث زراره و حمران را نیز آورده: ۱: ۴۲۷. - .

**[ترجمه]

بیان

إنما لم يعد صلى الله عليه و آله إلی هذا القول لقوله تعالی لِيَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله به‌خاطر این آیه دیگر آن سخن را تکرار نکرد: «لِيَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ» - . فتح / ۲ - {تا

خداوند از گناه گذشته و آینده تو درگذرد.}

**[ترجمه]

«۲۴»

ل، الخصال إِسْمَاعِيلُ بْنُ مَنْصُورٍ الْقَصَّارُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْعَلَوِي (۴) عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الدِّمَشْقِيِّ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبَانٍ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُوسَی (۵) بْنِ عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أُمِّ هَانِی بِنْتِ أَبِی طَالِبٍ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَظْهَرَ اللَّهُ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی الْإِسْلَامَ عَلَی يَدِی وَ أَنْزَلَ الْفُرْقَانَ عَلَيَّ وَ فَتَحَ الْكَعْبَةَ عَلَی يَدِی وَ فَضَّلَنِی عَلَی جَمِيعِ خَلْقِهِ وَ جَعَلَنِی فِی الدُّنْيَا سَيِّدَ وُلْدِ آدَمَ وَ فِی الْآخِرَهِ زَيْنَ الْقِيَامَهِ وَ حَرَّمَ دُخُولَ الْجَنَّهِ عَلَی الْأَنْبِيَاءِ حَتَّی أَدْخُلَهَا أَنَا وَ حَرَّمَهَا عَلَی أُمَمِهِمْ حَتَّی تَدْخُلَهَا أُمَّتِی وَ جَعَلَ الْخِلَافَهَ فِی أَهْلِ بَيْتِی مِنْ بَعْدِی إِلَی النَّفْخِ فِی الصُّورِ فَمَنْ كَفَرَ بِمَا أَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ (۶).

ص: ۳۲۶

۱- أمالی ابن الشيخ: ۱۷۰.

۲- الأنعام: ۱۵.

۳- أخرجه البحرانیّ أيضا فی تفسير البرهان ۴: ۱۹۵. و أخرج أيضا حديث زراره و حمران فی ج ۱: ۴۲۷.

۴- فی المصدر: عبد اللّه بن الحسن بن جعفر بن الحسن بن الحسن بن علیّ بن أبی طالب عليه السلام.

۵- فی المصدر: ابن موسی بن عبيده، و هو مصحف، و الرجل هو موسی بن عبيده بن نشيط الربذی أبو العزيز المدنیّ، ضعفه ابن حجر فی التقريب: ۵۱۳ لا سيما فی عبد اللّه بن دينار، توفی فی ۱۵۳. أقول: فی تضعيفه نظر.

۶- الخصال ۲: ۴۲.

**[ترجمه]الخصال: رسول خـدا صـلی الله علیه و آله فرمود: خداونـد تبارک و تعالی اسـلام را به دست من آشـکار گردانـد و فرقان را بر من نازل فرمود و کعبه را به دست من فتح کرد و مرا بر همه آفریدگانش برتری بخشـید و مرا در دنیا سرور فرزندان آدم علیه السلام و در آخرت زیور قیامت گردانـد، او ورود به بهشت را بر همه پیامبران حرام گردانـد تـا آن‌گـاه که مرا وارد بهشت کنـد و بهشت را بر امت‌هـای آنـان حرام گردانـد تـا آن‌گاه که امت مرا وارد بهشت کنـد، او خلافت را از پس از من تا هنگـامی که در صور دمیـده می‌شود در میـان اهل بیت من نهاد، هر کس به سـخن من کفر ورزد به خداونـد والا کفر ورزیـده است - . الخصال ۲: ۴۲ - .

ص: ۳۲۶

**[ترجمه]

«۲۵»

ج، الإحتجاج عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: خَرَجَ مِنَ الْمَدِینَهِ أَرْبَعُونَ رَجُلًا مِنَ الْیَهُودِ قَالُوا انْطَلِقُوا بِنَا إِلَی هَذَا الْکَاهِنِ الْکَذَّابِ حَتَّی نُوَبِّخَهُ فِی وَجْهِهِ وَ نُکَذِّبَهُ بِأَنَّهُ یَقُولُ أَنَا رَسُولُ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِینَ (۱) فَکَیْفَ یَکُونُ رَسُولًا وَ آدَمُ خَیْرٌ مِنْهُ وَ نُوحٌ خَیْرٌ مِنْهُ وَ ذَکَرُوا الْأَنْبِیَاءَ علیهم السلام فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ التَّوْرَاهُ بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ فَرَضِیَتِ الْیَهُودُ بِالتَّوْرَاهِ فَقَالَتِ الْیَهُودُ آدَمُ خَیْرٌ مِنْکَ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَی خَلَقَهُ بِیَدِهِ وَ نَفَخَ فِیهِ مِنْ رُوحِهِ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله آدَمُ النَّبِیُّ أَبِی وَ قَدْ أُعْطِیتُ أَنَا أَفْضَلَ مِمَّا أُعْطِیَ آدَمُ فَقَالَتِ الْیَهُودُ وَ مَا ذَاکَ قَالَ إِنَّ الْمُنَادِیَ یُنَادِی کُلَّ یَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ (۲) وَ لَمْ یَقُلْ آدَمُ رَسُولُ اللَّهِ وَ لِوَاءُ الْحَمْدِ بِیَدِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ لَیْسَ بِیَدِ آدَمَ فَقَالَتِ الْیَهُودُ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ وَ هُوَ مَکْتُوبٌ فِی التَّوْرَاهِ قَالَ هَذِهِ وَاحِدَهٌ قَالَتِ الْیَهُودُ مُوسَی خَیْرٌ مِنْکَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ لِمَ قَالُوا لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ کَلَّمَهُ بِأَرْبَعَهِ آلَافِ کَلِمَهٍ وَ لَمْ یُکَلِّمْکَ بِشَیْ ءٍ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لَقَدْ أُعْطِیتُ أَنَا أَفْضَلَ مِنْ ذَلِکَ قَالُوا وَ مَا ذَاکَ قَالَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَ سُبْحانَ الَّذِی أَسْری بِعَبْدِهِ لَیْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَی الْمَسْجِدِ الْأَقْصَی الَّذِی بارَکْنا حَوْلَهُ (۳) وَ حُمِلْتُ عَلَی جَنَاحِ جَبْرَئِیلَ علیه السلام حَتَّی انْتَهَیْتُ إِلَی السَّمَاءِ السَّابِعَهِ فَجَاوَزْتُ سِدْرَهَ الْمُنْتَهَی عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوی حَتَّی تَعَلَّقْتُ بِسَاقِ الْعَرْشِ فَنُودِیتُ مِنْ سَاقِ الْعَرْشِ إِنِّی أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَیْمِنُ الْعَزِیزُ الْجَبَّارُ الْمُتَکَبِّرُ الرَّءُوفُ الرَّحِیمُ وَ رَأَیْتُهُ بِقَلْبِی وَ مَا رَأَیْتُهُ بِعَیْنِی فَهَذَا أَفْضَلُ مِنْ ذَلِکَ فَقَالَتِ الْیَهُودُ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ وَ هُوَ مَکْتُوبٌ فِی التَّوْرَاهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَذَا اثْنَانِ قَالُوا نُوحٌ خَیْرٌ مِنْکَ (۴) قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ لِمَ ذَلِکَ قَالُوا لِأَنَّهُ رَکِبَ فِی السَّفِینَهِ (۵) فَجَرَتْ عَلَی الْجُودِیِّ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لَقَدْ أُعْطِیتُ أَنَا أَفْضَلَ مِنْ ذَلِکَ قَالُوا وَ مَا ذَاکَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَعْطَانِی

ص: ۳۲۷

۱- فی المصدر: رسول ربّ العالمین.

۲- فی المصدر: و أن محمّدا رسول اللّه.

۳- الإسراء: ۱.

۴- فی المصدر: هذه اثنتان، قالوا: نوح أفضل منک.

٥- فی المصدر: رکب السفینه.

نَهَراً فِی السَّمَاءِ مَجْرَاهُ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ وَ عَلَیْهِ أَلْفُ أَلْفِ قَصْرٍ لَبِنَةٌ مِنْ ذَهَبٍ وَ لَبِنَةٌ مِنْ فِضَّهٍ حَشِیشُهَا الزَّعْفَرَانُ وَ رُضَاضُهَا (۱) الدُّرُّ وَ الْیَاقُوتُ وَ أَرْضُهَا الْمِسْکُ الْأَبْیَضُ فَذَاکَ خَیْرٌ لِی وَ لِأُمَّتِی وَ ذَلِکَ قَوْلُهُ تَعَالَی إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ (۲) قَالُوا صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ وَ هُوَ مَکْتُوبٌ فِی التَّوْرَاهِ هَذَا خَیْرٌ مِنْ ذَاکَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله هَذِهِ ثَلَاثَهٌ قَالُوا إِبْرَاهِیمُ خَیْرٌ مِنْکَ قَالَ وَ لِمَ ذَاکَ قَالُوا لِأَنَّ اللَّهِ اتَّخَذَهُ خَلِیلًا قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِنْ کَانَ إِبْرَاهِیمُ خَلِیلَهُ فَأَنَا حَبِیبُهُ مُحَمَّدٌ قَالُوا وَ لِمَ سُمِّیتَ مُحَمَّداً قَالَ سَمَّانِیَ اللَّهُ مُحَمَّداً وَ شَقَّ اسْمِی مِن اسْمِهِ هُوَ الْمَحْمُودُ وَ أَنَا مُحَمَّدٌ وَ أُمَّتِی الْحَامِدُونَ (۳) قَالَتِ الْیَهُودُ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ هَذَا خَیْرٌ مِنْ ذَاکَ قَالَ صلی الله علیه و آله هَذِهِ أَرْبَعَهٌ قَالَتِ الْیَهُودُ عِیسَی خَیْرٌ مِنْکَ قَالَ صلی الله علیه و آله وَ لِمَ ذَاکَ قَالُوا لِأَنَّ عِیسَی ابْنَ مَرْیَمَ علیه السلام کَانَ ذَاتَ یَوْمٍ بِعَقَبَهِ بَیْتِ الْمَقْدِسِ فَجَاءَتْهُ الشَّیَاطِینُ لِیَحْمِلُوهُ فَأَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ جَبْرَئِیلَ أَنِ اضْرِبْ بِجَنَاحِکَ الْأَیْمَنِ وُجُوهَ الشَّیَاطِینِ وَ ألقاهم (أَلْقِهِمْ) فِی النَّارِ فَضَرَبَ بِأَجْنِحَتِهِ وُجُوهَهُمْ وَ أَلْقَاهُمْ فِی النَّارِ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَنَا أُعْطِیتُ أَفْضَلَ مِنْ ذَلِکَ قَالُوا وَ مَا هُوَ قَالَ أَقْبَلْتُ یَوْمَ بَدْرٍ مِنْ قِتَالِ الْمُشْرِکِینَ وَ أَنَا جَائِعٌ شَدِیدَ الْجَوْعِ فَلَمَّا وَرَدْتُ الْمَدِینَهَ اسْتَقْبَلَتْنِی امْرَأَهٌ یَهُودِیَّهٌ وَ عَلَی رَأْسِهَا جَفْنَهٌ وَ فِی الْجَفْنَهِ جَدْیٌ مَشْوِیٌّ وَ فِی کُمِّهَا شَیْ ءٌ مِنْ سُکَّرٍ فَقَالَتِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی مَنَحَکَ السَّلَامَهَ وَ أَعْطَاکَ النَّصْرَ وَ الظَّفَرَ عَلَی الْأَعْدَاءِ وَ إِنِّی قَدْ کُنْتُ نَذَرْتُ لِلَّهِ نَذْراً إِنْ أَقْبَلْتَ سَالِماً غَانِماً مِنْ غَزَاهِ بَدْرٍ لَأَذْبَحَنَّ هَذَا الْجَدْیَ وَ لَأَشْوِیَنَّهُ وَ لَأَحْمِلَنَّهُ إِلَیْکَ لِتَأْکُلَهُ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَنَزَلْتُ عَنْ بَغْلَتِی الشَّهْبَاءِ فَضَرَبْتُ بِیَدِی إِلَی الْجَدْیِ لِآکُلَهُ فَاسْتَنْطَقَ اللَّهُ الْجَدْیَ فَاسْتَوَی عَلَی أَرْبَعِ قَوَائِمَ وَ قَالَ یَا مُحَمَّدُ لَا تَأْکُلْنِی فَإِنِّی مَسْمُومٌ قَالُوا صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ هَذَا خَیْرٌ مِنْ ذَاکَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله هَذِهِ خَمْسَهٌ قَالُوا بَقِیَتْ وَاحِدَهٌ ثُمَّ نَقُومُ مِنْ عِنْدِکَ قَالَ هَاتُوا قَالُوا سُلَیْمَانُ خَیْرٌ مِنْکَ قَالَ وَ لِمَ ذَاکَ قَالُوا لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ سَخَّرَ لَهُ الشَّیَاطِینَ وَ الْإِنْسَ وَ الْجِنَ (۴) وَ الرِّیَاحَ

۱- الرضراض: ما صغر و دق من الحصی.

۲- الکوثر: ۱.

۳- و امتی الحامدون علی کل حال.

۴- زاد فی المصدر: و الطیر.

وَ السِّبَاعَ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله فَقَدْ سَخَّرَ اللَّهُ لِيَ الْبُرَاقَ وَ هُوَ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا بِحَذَافِيرِهَا وَ هِيَ دَابَّةٌ مِنْ دَوَابِّ الْجَنَّهِ وَجْهُهَا مِثْلُ وَجْهِ آدَمِيٍّ وَ حَوَافِرُهَا مِثْلُ حَوَافِرِ الْخَيْلِ وَ ذَنَبُهَا مِثْلُ ذَنَبِ الْبَقَرِ فَوْقَ الْحِمَارِ وَ دُونَ الْبَغْلِ سَرْجُهُ مِنْ يَاقُوتَهٍ حَمْرَاءَ وَ رِكَابُهُ مِنْ دُرَّهٍ بَيْضَاءَ مَزْمُومَهٌ بِسَبْعِينَ أَلْفَ زِمَام (۱) مِنْ ذَهَبٍ عَلَيْهِ جَنَاحَانِ مُكَلَّلَانِ بِالدُّرِّ وَ الْيَاقُوتِ وَ الزَّبَرْجَدِ مَكْتُوبٌ بَيْنَ عَيْنَيْهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ قَالَتِ الْيَهُودُ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ وَ هُوَ مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَاهِ هَذَا خَيْرٌ مِنْ ذَاكَ يَا مُحَمَّدُ نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَقَدْ أَقَامَ نُوحٌ فِي قَوْمِهِ وَ دَعَاهُمْ أَلْفَ سَنَهٍ إِلَّا خَمْسِينَ عاماً ثُمَّ وَصَفَهُمُ اللَّهُ فَقَلَّلَهُمْ فَقَالَ وَ ما آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ وَ لَقَدْ تَبِعَنِي فِي سِنِي الْقَلِيلَهِ (۲) مَا لَمْ يَتْبَعْ نُوحاً فِي طُولِ عُمُرِهِ وَ كِبَرِ سِنِّهِ وَ إِنَّ فِي الْجَنَّهِ عِشْرِينَ وَ مِائَهَ أَلْفِ صَفٍّ أُمَّتِي مِنْهَا ثَمَانُونَ صَفّاً (۳) وَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ جَعَلَ كِتَابِيَ الْمُهَيْمِنَ عَلَى كُتُبِهِمُ النَّاسِخَ لَهَا وَ لَقَدْ جِئْتُ بِتَحْلِيلِ مَا حَرَّمُوا وَ بِتَحْرِيمِ بَعْضِ مَا حَلَّلُوا (۴) مِنْ ذَلِكَ أَنَّ مُوسَى جَاءَ بِتَحْرِيمِ صَيْدِ الْحِيتَانِ يَوْمَ السَّبْتِ حَتَّى إِنَّ اللَّهَ قَالَ لِمَنِ اعْتَدَى مِنْهُمْ (۵) كُونُوا قِرَدَهً خاسِئِينَ (۶) فَكَانُوا وَ لَقَدْ جِئْتُ بِتَحْلِيلِ صَيْدِهَا حَتَّى صَارَ صَيْدُهَا حَلَالًا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَ طَعامُهُ مَتاعاً لَكُمْ (۷) وَ جِئْتُ بِتَحْلِيلِ الشُّحُومِ كُلِّهَا وَ كُنْتُمْ لَا تَأْكُلُونَهَا ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ صَلَّى عَلَيَّ فِي كِتَابِهِ قَالَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ وَ مَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِيماً (۸) ثُمَّ وَصَفَنِيَ اللَّهُ تَعَالَى بِالرَّأْفَهِ وَ الرَّحْمَهِ وَ ذَكَرَ

۱- فی المصدر: بألف زمام.

۲- فی المصدر و كتاب الاحتجاجات: و لقد تبعنی فی سنی القلیله و عمری الیسیر.

۳- الف صف خ ل صح، اقول: فی المصدر: «و ان فی الجنه عشرین و مائه صف، امتی منها ثمانون صفا» و هو الصحیح كما تقدم فی الاحتجاجات.

۴- فی المصدر: ما أحلوا.

۵- فی المصدر: حتی أن اللّه تعالی قال لمن اعتدی منهم فی صیدها یوم السبت كونوا قرده خاسئین.

۶- البقره: ۶۵.

۷- المائده: ۹۶.

۸- الأحزاب: ۵۶.

فِی کِتَابِهِ لَقَدْ جاءَکُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِکُمْ عَزِیزٌ عَلَیْهِ ما عَنِتُّمْ حَرِیصٌ عَلَیْکُمْ بِالْمُؤْمِنِینَ رَؤُفٌ رَحِیمٌ (۱) فَأَنْزَلَ اللَّهُ (۲) عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ لَـا یُکَلِّمُونِی حَتَّی یَتَصَـدَّقُوا بِصَـدَقَهٍ وَ مَا کَانَ ذَلِکَ لِنَبِیٍّ قَطُّ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذا ناجَیْتُمُ الرَّسُولَ فَقَـدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ صَدَقَهً (۳) ثُمَّ وَضَعَهَا عَنْهُمْ بَعْدَ أَنْ فَرَضَهَا عَلَیْهِمْ بِرَحْمَتِهِ (۴).

**[ترجمه]الإحتجاج: از ابن عباس روایت شده که وی گفت: چهل تن از یهودیان از مدینه به راه افتادند و گفتند ما را نزد این کاهن دروغگو ببرید تا رو در رویش او را بکوبیم و به او بگوییم که به دروغ می گوید من فرستاده پروردگار جهانیان هستم؛ چگونه او فرستاده خداست حال آن که آدم علیه السلام از او برتر است و نوح علیه السلام از او برتر است و ... ؟! و این چنین از پیامبران نام بردند. پیامبر صلی الله علیه و آله به عبدالله بن سلام فرمود: تورات میان ما حَکَم باشد، و یهودیان به حُکم تورات رضایت دادند. یهودیان عرض کردند: آدم علیه السلام از تو برتر است زیرا خداوند متعال او را با دست خود آفرید «وَ نَفَخَ فِیهِ مِنْ رُوحِهِ» - . سجده / ۹ -

{و از روح خویش در او دمید.} پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: آدمِ پیامبر علیه السلام پدر من است اما من از عطایی برتر از عطای آدم برخوردار شده‌ام. یهودیان گفتند: چه عطایی؟ فرمود: منادی هر روز پنج مرتبه ندا سر می‌دهد: گواهی می‌دهم هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و محمد فرستاده خداست، اما نمی گوید آدم فرستاده خداست، و لوای حمد در روز قیامت در دست من است نه در دست آدم. یهودیان عرض کردند: راست گفتی ای محمد! این در تورات نگاشته شده. فرمود: این اولی. یهودیان عرض کردند: موسی علیه السلام از تو برتر است. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: چرا؟ گفتند: چون خداوند عزّوجل با چهار هزار کلام با او سخن گفت اما با تو سخنی نگفته است. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: من از عطایی برتر از آن برخوردار شده‌ام. عرض کردند: چه عطایی؟ فرمود: خداوند عزّوجل فرمود: «سُبْحانَ الَّذِی أَسْری بِعَبْدِهِ لَیْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَی الْمَسْجِدِ الْأَقْصَی الَّذِی بارَکْنا حَوْلَهُ» - . اسراء / ۱ -

{منزه است آن [خدایی] که بنده اش را شبانگاهی از مسجد الحرام به سوی مسجد الاقصی که پیرامون آن را برکت داده ایم سیر داد.} من بر بال جبرئیل علیه السلام سوار شدم تا این که به آسمان هفتم رسید، آن گاه من سدره المنتهی را «عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوی» - . نجم / ۱۵ -

{در همان جا که جنه الماوی است} پشت سر گذاشتم تا این که به ساق عرش رسیدم، ناگاه از ساق عرش ندا رسید: من همان خدایی هستم که هیچ خدایی جز من نیست، خداوند سلام و مؤمن و مُهَیمن و عزیز و جبّار و متکبّر و رؤوف و رحیم. و من خداوند را با قلبم و نه با چشمم دیدم. این از آن برتر است. یهودیان عرض کردند: راست گفتی ای محمد! این در تورات نگاشته شده. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: این دومی. عرض کردند: نوح علیه السلام از تو برتر است. فرمود: برای چه؟ عرض کردند: زیرا او سوار کشتی شد و کشتی او بر کوه جودی گذشت. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: به من چیزی برتر از آن عطا شده است. عرض کردند: چه چیزی؟ فرمود: خداوند عزّوجل رودی در آسمان به من عطا کرده

که از زیر عرش می گذرد و هزار هزار کاخ، یک آجر از طلا و یک آجر از نقره، بر روی آن است و گیاهش زعفران است و

سنگریزه‌هایش درّ و یاقوت است و زمینش از مشک سفید است و آن دهشی نیک برای من و امّت من است و این همان کلام خداوند متعال است: «إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ» - . کوثر / ۱ - ۳ -

{ما تو را [چشمه] کوثر دادیم.} عرض کردند: راست گفتی ای محمّد! این در تورات نگاشته شده و این بهتر از آن است. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: این سومی. عرض کردند: ابراهیم علیه السلام از تو برتر است. فرمود: برای چه؟ عرض کردند: زیرا خداوند او را خلیل خود قرار داد. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: اگر ابراهیم علیه السلام خلیل اوست من محمد، حبیب او هستم. عرض کردند: چرا محمد نامیده شدی؟ فرمود: خداوند مرا محمد نامید و نام مرا از نام خود برگرفت، او محمود است و من محمد هستم و امت من حامد هستند. یهودیان عرض کردند: راست گفتی ای محمد! این بهتر از آن است. فرمود: این چهارمی. یهودیان عرض کردند: عیسی علیه السلام از تو برتر است. حضرت فرمود: برای چه؟ عرض کردند: زیرا روزی عیسی بن مریم علیه السلام پشت بیت المقدس بود که ناگاه شیاطین آمدند او را ببرند و خداوند عزّوجل به جبرئیل دستور داد که با بال راست خود بر صورت شیاطین بزن و آنان را به دوزخ بیانداز، و جبرئیل با بال خود بر صورت آنان زد و آنان را به دوزخ انداخت. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: به من چیزی برتر از آن عطا شده است. عرض کردند: چه چیزی؟ فرمود: پس از جنگ بدر از نبرد با مشرکین برمی‌گشتم و بسیار گرسنه بودم، همین‌که وارد مدینه شدم زنی یهودی به پیشوازم آمد، او یک کاسه بزرگ بر سر داشت که در آن بزغاله بریان بود و در آستینش نیز قدری شکر داشت. گفت: سپاس خدایی را که به تو سلامتی بخشید و تو را بر دشمنانت پیروز و کامیاب گرداند، من از برای خدا نذر کرده بودم که اگر از جنگ بدر سالم و با غنیمت بازگشتی این بزغاله را قربانی کنم و آن را بریان کنم و برای تو بیاورم تا بخوری. پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرماید: من از شهباء، قاطر خود پیاده شدم و دست بر آن بزغاله بردم تا آن را بخورم که ناگاه خداوند زبان بزغاله را به سخن گشود و او بر چهار پایش ایستاد و گفت: ای محمد! مرا نخور به من سم زده‌اند. یهودیان عرض کردند: راست گفتی محمد! این بهتر از آن است. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: این پنجمی. عرض کردند: یکی دیگر باقی مانده، بعد از آن از پیشت می‌رویم. فرمود: بگویید. عرض کردند: سلیمان علیه السلام از تو برتر است. فرمود: برای چه؟ عرض کردند: زیرا خداوند عزّوجل شیطان‌ها و انسان‌ها و جن‌ها و بادها

ص: ۳۲۸

و درنده‌ها را به فرمان او در آورد. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند برای من بُراق را مسخّر کرده که از دنیا و همه آن‌چه در دنیاست بهتر است، بُراق یکی از چهارپایان بهشت است که چهره‌اش همچون چهره انسان است و سم‌هایش همچون سم‌های اسب و دُمش همچون دُم گاو، از الاغ بزرگ تر است و از قاطر کوچک تر، زینش از یاقوت سرخ است و رکابش از مروارید سفید، با هفتاد هزار لگام از طلا افسار شده و دو بال آراسته به مروارید و یاقوت و زبرجد دارد و میان چشمانش نوشته شده: «هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، هیچ همتایی ندارد و محمد فرستاده خداست». یهودیان عرض کردند: راست گفتی ای محمد! این در تورات نگاشته شده و از آن بهتر است؛ ای محمد! گواهی می‌دهیم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و تو فرستاده خدا هستی. رسول خدا صلی الله علیه و آله به آنان فرمود: نوح در میان قوم خود به پا خاست و آنان را «أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عاماً» - . عنکبوت / ۱۴ -

{نهصد و پنجاه سال} دعوت کرد. خداونـد آنان را وصف کرده و از آنان کاسـته و فرموده: «وَ ما آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ» - . هود / ۴۰ -

{و با او جز [عـده] انـدکی ایمان نیاورده بودند.} حال آن‌که من در سن و سالی کم آن‌قدر پیرو یافتم که نوح در درازای عمر دراز خود نیافت، در بهشت صد و بیست هزار صف هست که امت من هشتاد صف از آن را تشکیل می‌دهند، خداوند عزّوجل کتاب مرا بر کتاب‌های آنان چیره گردانـد و با آن آن‌ها را نسخ کرد، من آمدم و آن‌چه را آنان حرام کرده بودند حلال کردم و چنـدی از آن‌چه را حلال کرده بودند حرام کردم، از آن جمله موسـی آمد و صـید ماهی را در روز شـنبه حرام کرد آن‌چنان که خداوند به کسانی که در میان آن‌ها سرپیچی کردند فرمود: «كُونُوا قِرَدَةً خاسِئِينَ» - . بقره / ۶۵ -

{بوزینگانی طردشـده باشـید.} و آنان این‌چنین شدند. اما من آمدم و صـید آن را حلال کردم و خداوند عزّوجل فرمود: «أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَ طَعامُهُ مَتاعاً لَكُمْ» - . مائده / ۹۶ -

{صید دریا و ماکولات آن برای شما حلال شده است.} نیز من آمدم و همه گوشت‌ها را حلال کردم حال آن‌که شما آن‌ها را نمی‌خوردید؛ سپس خداوند عزّوجل در کتابش بر من درود فرستاد و فرمود: «إِنَّ اللَّهَ وَ مَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِيماً» - . احزاب / ۵۶ -

{خـدا و فرشـتگانش بر پیـامبر درود می فرسـتند ای کسانی که ایمان آورده ایـد بر او درود فرستیـد و به فرمانش بخوبی گردن نهید.} سپس خداوند متعال مرا به دلسوزی و مهربانی وصف کرد

ص: ۳۲۹

و در کتاب خود فرمود: «لَقَدْ جاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ ما عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ» - . توبه / ۱۲۸ و ۱۲۹ -

{قطعا برای شـما پیامبری از خودتان آمد که بر او دشوار است شـما در رنج بیفتید به [هدایت] شـما حریص و نسبت به مؤمنان دلسوز مهربان است.} خداونـد عزّوجل فرمود با من سـخن نگویند تا آن‌گاه که صدقه‌ای بدهند و این برای هیچ پیامبری نبوده، خداونـد عزّوجل فرمود: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذا ناجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْواكُمْ صَدَقَةً» - . مجادله / ۱۲ - {ای کسانی که ایمـان آورده ایـد هرگـاه بـا پیـامبر [خـدا] گفتگـوی محرمـانه می کنیـد پیش از گفتگوی محرمـانه خود صـدقه ای تقـدیم بداریـد.} و پس از آن‌که این را بر آنـان واجب شـمرده بود با رحمتش این حُکم را از گردنشان برداشت - . الإحتجاج / ۲۸ و ۲۹ - .

**[ترجمه]

سن، المحاسن أَبُو إِسْحَاقَ الثَّقَفِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی أَعْطَی مُحَمَّداً شَرَائِعَ نُوحٍ وَ إِبْرَاهِیمَ وَ مُوسَی وَ عِیسَی علیهم السلام التَّوْحِیدَ وَ الْإِخْلَاصَ وَ خَلْعَ الْأَنْدَادِ وَ الْفِطْرَهَ الْحَنِیفِیَّهَ (۵) السَّمْحَهَ لَا رَهْبَانِیَّهَ وَ لَا سِیَاحَهَ (۶) أَحَلَّ فِیهَا الطَّیِّبَاتِ وَ حَرَّمَ فِیهَا الْخَبِیثَاتِ وَ وَضَعَ عَنْهُمْ

۱- التوبه: ۱۲۸.

۲- فی المصدر: و أنزل اللّه.

۳- المجادله: ۱۲.

۴- الاحتجاج: ۲۸ و ۲۹، و فیه: بعد أن افترضها علیهم برحمته و منته، و أخرجه المصنّف أیضا فی کتاب الاحتجاجات. راجع ۹: ۲۹۸- ۲۹۲. و ذکر هنا وجها لذکر عیسی علیه السلام و أکل الجدی.

۵- و الحنفیه خ ل، و هو الموجود فی المصدر. و السمحه: السهله.

۶- قد کانت الرهبانیه و هی الاعتزال عن الناس إلی دیر أو کهف أو مغاره للتعبد و السیاحه فی الامصار و هی التعطل عن المشاغل و عدم الدخول فیما یهم المجتمع من الصناعات و التجارات مما شاعت فی النصاری، و کانت بدعه ابتدعوها فی دین المسیح علیه السلام و لم تکن فی دینه، ثم انتشرت منهم فی البلاد و المذاهب حتّی جاء الإسلام، فرأی أنّها جریمه تضر بالمجتمع، و تهدم أساس الحضاره، و تبطل حقوق الانسانیه، و نوامیس البشریه مع أن اللّه تعالی وضع الأدیان حفظا لنوامیس الاجتماع، و ابقاء للنوع الانسانی، فهدم صلّی اللّه علیه و آله أساس الرهبنه، و انقض أرکانه فقال: «لا رهبانیه و لا سیاحه» و وضع أساس الدین علی ما یصلح به الدنیا و الآخره، و شرع قوانین یفوز عامله فی الدارین جمیعا، فلم یکن حثه علی الصلاه مثلا بأکثر من حثه علی التجاره و الزراعه و النکاح، و لم یکن نظره إلی ما یصلح به الدنیا أقصر من نظره إلی ما یصلح الآخره به، و کان یصف نفسه بذی العینین إیعازا إلی ذلک، هذا ما جاء به نبی الإسلام نبی الرحمه و الحکمه، و أمّا المسلمون فلم نعلم کیفما غفلوا عن هذه النوامیس الإسلامیه و قوانینها و تعلیم نبیهم فکیف أثر فیهم ما کان نبیهم یحذرهم عنه؟ کیف أثر فیهم تعالیم الرهبنه؟ و من أین اعدوا من هذا الداء المزمن و السم الناقع؟ فأصبحوا مستضعفین فی الأرض، مقهورین فی أیدی من کانوا یسودون علیهم فی الامس، سبحانک اللّهمّ ما جزیتنا إلّا بسوء أعمالنا و برفضنا تعالیم نبیک، نسیناک فأنسیتنا أنفسنا، و ما تجازی إلّا الکفور.

إِصْرَهُمْ وَ الْأَغْلالَ الَّتِی کانَتْ عَلَیْهِمْ فَعَرَّفَ فَضْلَهُ بِذَلِکَ ثُمَّ افْتَرَضَ عَلَیْهِ فِیهَا الصَّلَاهَ وَ الزَّکَاهَ وَ الصِّیَامَ وَ الْحَجَّ وَ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْیَ عَنِ الْمُنْکَرِ وَ الْحَلَالَ وَ الْحَرَامَ وَ الْمَوَارِیثَ وَ الْحُدُودَ وَ الْفَرَائِضَ وَ الْجِهَادَ فِی سَبِیلِ اللَّهِ وَ زَادَهُ الْوُضُوءَ وَ فَضَّلَهُ بِفَاتِحَهِ الْکِتَابِ وَ بِخَوَاتِیمِ سُورَهِ الْبَقَرَهِ وَ الْمُفَصَّلِ (۱) وَ أَحَلَّ لَهُ الْمَغْنَمَ وَ الْفَیْ ءَ وَ نَصَرَهُ بِالرُّعْبِ وَ جَعَلَ لَهُ الْأَرْضَ مَسْجِداً وَ طَهُوراً وَ أَرْسَلَهُ کَافَّهً إِلَی الْأَبْیَضِ وَ الْأَسْوَدِ وَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ وَ أَعْطَاهُ الْجِزْیَهَ وَ أَسْرَ الْمُشْرِکِینَ وَ فِدَاهُمْ ثُمَّ کُلِّفَ مَا لَمْ یُکَلَّفْ أَحَدٌ (۲) مِنَ الْأَنْبِیَاءِ أَنْزَلَ عَلَیْهِ سَیْفاً مِنَ السَّمَاءِ فِی غَیْرِ غِمْدٍ وَ قِیلَ لَهُ فَقاتِلْ (۳) فِی سَبِیلِ اللَّهِ لا تُکَلَّفُ إِلَّا نَفْسَکَ (۴)

کا، الکافی علی عن أبیه عن البزنطی و العده عن البرقی عن إبراهیم بن محمد الثقفی عن محمد بن مروان جمیعا عن أبان بن عثمان مثله (۵)

**[ترجمه]محاسن: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: خداوند تبارک و تعالی شرائع نوح علیه السلام و ابراهیم علیه السلام و موسی علیه السلام و عیسی علیه السلام را به حضرت محمد صلی الله علیه و آله عطا فرمود: توحید را، اِخلاص را، براندازی شرک را و نیز سرشت حنیفی را، و این مجموعه را با آسودگی، و نه با رهبانیت و گوشه نشینی، همراه کرد و در آن چیزهای پاک را حلال گرداند و چیزهای پلید را حرام گرداند

ص: ۳۳۰

و از دوش مردم «إِصْرَهُمْ وَ الْأَغْلالَ الَّتِی کانَتْ عَلَیْهِمْ» - . اعراف / ۱۵۷ -

{قید و بندهایی را که بر ایشان بود} برداشت و این‌چنین برتری پیامبر صلی الله علیه و آله را به آنان فهماند، سپس در آن نماز و روزه و حج و امر به معروف و نهی از منکر و حلال و حرام و ارث و حدّ و فرائض و جهاد در راه خدا را بر او واجب گرداند و به او وضو را افزود و با فاتحه الکتاب و خواتیم سوره بقره و بخش مفصّل قرآن او را برتری بخشید و زمین را برایش سجده... گاه و پاک گردانید و او را به سوی همه سفید و سیاه و جنیان و انسیان فرستاد و به او جزیه را و اسارت و فدیه مشرکان را عطا کرد، سپس او را بر کاری مکلّف کرد که هیچ یک از پیامبران را به آن مکلّف نکرده بود: از آسمان شمشیری بدون نیام بر او فرو فرستاد و فرمود: «فَقاتِلْ فِی سَبِیلِ اللَّهِ لا تُکَلَّفُ إِلَّا نَفْسَکَ» - . نساء / ۸۴ -

{پس در راه خدا پیکار کن، تو جز عهده دار شخص خود نیستی.} - . المحاسن: ۲۸۷ و ۲۸۸ -

: در الکافی نیز همانند این حدیث روایت شده است - . الأصول ۲: ۱۷ - .

**[ترجمه]

بیان

الظاهر أن المراد بالشرائع أصول الدین و قوله التوحید و الإخلاص و خلع الأنداد بیان لها و الفطره الحنیفیه معطوف علی الشرائع و إنما خص علیه السلام ما به الاشتراک بهذه الثلاثه مع اشتراک کثیر من العبادات بینه صلی الله علیه و آله و بینهم لاختلاف

الکیفیات فیها دون هذه الثلاثه و یحتمل أن یکون المراد بها الأصول و أصول الفروع المشترکه و إن اختلف فی الخصوصیات و الکیفیات و حینئذ یکون جمیع تلک الفقرات إلی قوله علیه السلام و زاده بیانا للشرائع و یشکل بالرهبانیه و السیاحه إذ المشهور أن

۱- قال الطریحی فی مجمع البحرین: فی الحدیث فصلت بالمفصل، قیل: سمی به لکثره ما یقع فیه من فصول التسمیه بین السور، و قیل: لقصر سوره، و اختلف فی اوله، فقیل: من سوره ق، و قیل: من سوره محمد، و قیل: من سوره الفتح، و عن النووی مفصل القرآن من محمد، و قصاره من الضحی إلی آخره، و مطولاته إلی عم، و متوسطاته إلی الضحی، و فی الخبر: المفصل ثمان و ستون سوره.

۲- أحدا خ ل أقول: و فی المصدر: ثم کلفه ما لم یکلف أحدا من الأنبیاء.

۳- النساء: ۸۴، فیه: فقاتل.

۴- المحاسن: ۲۸۷ و ۲۸۸.

۵- الأصول ۲: ۱۷.

عـدمهما من خصـائصه صـلى الله عليه و آله إلاـ أن يقـال المراد عـدم الوجوب و هو مشترك أو يقـال إنهما لم يكونا فى شـريعه عيسـى عليه السـلام أيضا بل كانتا من مبتـدعات أمته كما يومئ إليه قوله تعالى وَ رَهْبانِيَّةً ابْتَـدَعُوها ما كَتَبْناها عَلَيْهِمْ (۱) أو يقال ذكر هـذا من خصائصه صـلى الله عليه و آله بين الكلام لبيان الفرق و أما الجهاد فيمكن أن يكون واجبا على عيسـى عليه السـلام بشرط لم يتحقق فلذا لم يجاهد و الأول أظهر و إن كان قوله و زاده و فضله بالأخير أوفق و الإصر بالكسر الذنب و الثقل و المراد بالإصـر و الأغلال التكاليف الشاقه التى كانت على الأمم السالفه و خواتيم سوره البقره من قوله تعالى آمَنَ الرَّسُولُ (۲) إلى آخر السوره و المفصل من سوره محمد إلى آخر القرآن.

**[ترجمه]منظور از «شـرائع» اصول دين است كه با توحيـد و اخلاص و برانـدازىِ شـرك تعريف شـده است. «الفطره الحنيفيّه» معطوف به «شـرائع» است و امـام عليه السـلام بـا وجود اشتراك پيامبر صـلى الله عليه و آله در بسـيارى از عبادات با آن پيامبران عليه السـلام از آن رو به‌طور ويژه از اين سه يـاد كرده كه در بقيه موارد ميـان ايشان در كيفيّات گونه‌اى تفاوت بوده اما در اين سه نه؛ نيز محتمل است منظور از آن همان اصول و اصول فروع مشترك باشـد گرچه در خصوصـيات و كيفيات متفاوت باشد، در اين صورت همه اين عبارات تا آن‌جا كه مى‌فرمايد: «و زادَهُ» بيان «شـرائع» است، سپس «رهبانيه» و «سياحه» را مطرح مى‌كند زيرا مشـهور است عـدم اين دو از ويژگى‌هاى پيامبر صـلى الله عليه و آله است، اما از ديگر سو مى‌گوينـد منظور در اين‌جا عدم وجـوب است و اين هم مشـترك است، همچنين مى‌گوينـد اين دو در شـريعت عيسـى عليه السـلام نيز نبـوده و قوم عيسـى عليه السلام آن‌ها را بدعت گذاشته‌اند، همچنان‌كه كلام حق تعالى اشاره دارد: «وَ رَهْبانِيَّةً ابْتَدَعُوها ما كَتَبْناها عَلَيْهِمْ» - . حديد / ۲۷ -

{و [اما] ترك دنيايى كه از پيش خود درآوردنـد ما آن را بر ايشان مقرر نكرديم.} نيز مى‌گوينـد اين موضوع به عنوان ويژگى پيامبر صـلى الله عليه و آله در ميان كلام براى بيان تفاوت آمده است. و اما جهاد؛ ممكن است بر عيسـى عليه السـلام نيز واجب بوده باشـد به اين شـرط كه متحقق نشـده و بنـابراين او جهاد نكرده؛ اما برداشت نخست آشـكارتر است هرچنـد اين سـخن كه «زادَه و فضّـله» با معناى دوم خواناتر باشد. «إصـر» به كسـر يعنى گناه و سـنگينى، منظور از «الإصر و الأغلال» تكاليف دشوارى است كه بر عهده امت‌هاى پيشين بوده. «خواتيم سوره بقره» از كلام حق تعالى «آمَنَ الرَّسُولُ» - . نساء / ۸۴ -

{رسول خدا ايمان آورده است} تا پايان سوره است و «مفصّل» از سوره محمد تا پايان قرآن است.

**[ترجمه]

«۲۷»

قب، المنـاقب لاـبن شـهرآشوب فَارَقَ نَبِيُّنَا صـلى الله عليه و آله جَمَاعَةَ النَّبِيِّينَ بِمِائَةٍ وَ خَمْسِـينَ خَصْـلَةً مِنْهَا فِي بَابِ النُّبُوَّهِ قَوْلَهُ وَ خاتَمَ النَّبِيِّينَ (۳) وَ قَوْلَهُ أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ وَ قَوْلَهُ أُرْسِلْتُ إِلَى الْخَلْقِ كَافَّةً وَ بَقَاءَ دَوْلَتِهِ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ (۴) وَ الْعَجْزَ عَنِ الْإِتْيَانِ بِمِثْلِ كِتَابِهِ قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ (۵) وَ كَانَ مَمْنُوعاً مِنَ الشِّعْرِ وَ رِوَايَتِهِ وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ (۶) وَ تَسْهِيلَ شَرِيعَتِهِ ما جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الـدِّينِ مِنْ حَرَجٍ (۷) وَ إِضْـعَافَ ثَوَابِ الطَّاعَهِ مَنْ جاءَ بِالْحَسَـنَهِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثالِها (۸) وَ رَفْعَ الْعَـذَابِ وَ ما كانَ اللَّهُ لِيُعَـذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِيهِمْ (۹) وَ فَرْضَ مَحَبَّهِ أَهْـلِ بَيْتِهِ قُلْ لا أَسْـئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً (۱۰) وَ فِي بَـابِ أُمَّتِـهِ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّهٍ (۱۱) هُوَ سَمَّاكُمُ

الْمُسْلِمِينَ (۱۲) إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ (۱۳) الَّذِينَ اصْطَفَيْنا مِنْ عِبادِنا (۱۴) هُوَ اجْتَباكُمْ (۱۵) اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا (۱۶) هُوَ الَّذِی يُصَلِّی عَلَيْكُمْ (۱۷)

۱- الحديد: ۲۷.

۲- البقره: ۲۸۵ و ۲۸۶.

۳- الأحزاب: ۴۰.

۴- التوبه: ۳۴. و الفتح: ۲۸. و الصف: ۹.

۵- الإسراء: ۸۸.

۶- يس: ۶۹.

۷- الحجّ: ۷۸.

۸- الأنعام: ۱۶۰.

۹- الأنفال: ۳۴.

۱۰- الشوری: ۲۳.

۱۱- آل عمران: ۱۱۰.

۱۲- الحجّ: ۷۸.

۱۳- الأنفال ۲، و النور: ۶۲.

۱۴- فاطر: ۳۲.

۱۵- الحجّ: ۷۸.

۱۶- البقره: ۲۵۵.

۱۷- الأحزاب: ۴۳.

وَ یَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِینَ آمَنُوا (۱) یَعْنِی الْمَلَائِکَهَ وَ إِفْشَاءُ السَّلَامِ وَ إِذا جاءَکَ الَّذِینَ یُؤْمِنُونَ بِآیاتِنا (۲) وَ فِی بَابِ الطَّهَارَهِ کَمَالَ الْوُضُوءِ وَ التَّیَمُّمَ وَ الِاسْتِنْجَاءَ بِالْحِجَارَهِ وَ أَنَّ الْمَاءَ مُزِیلٌ لِلنَّجَاسَاتِ وَ أَنْ لَا یُؤَثِّرَ النَّجَاسَهُ فِی الْمَاءِ الْکَثِیرِ وَ قَوْلَهُ جُعِلَتْ لِیَ الْأَرْضُ مَسْجِداً وَ تُرَابُهَا طَهُوراً وَ کَانَ یَنَامُ ثُمَّ یُصَلِّی وَ یَقُولُ تَنَامُ عَیْنِی وَ لَا تَنَامُ قَلْبِی وَ یُقَالُ فُرِضَ عَلَیْهِ السِّوَاکُ وَ هُوَ قَدْ سَنَّهُ لَنَا وَ فِی بَابِ الصَّلَاهِ الْأَذَانَ وَ الْإِقَامَهَ وَ الْجُمُعَهَ وَ الْجَمَاعَهَ وَ الرُّکُوعَ وَ السَّجْدَتَیْنِ وَ التَّشَهُّدَ وَ السَّلَامَ وَ صَلَاهَ اللَّیْلِ وَ الْوَتْرِ وَ صَلَاهَ الْکُسُوفَیْنِ وَ الِاسْتِسْقَاءِ وَ صَلَاهَ الْعِشَاءِ الْآخِرَهِ وَ فِی بَابِ الزَّکَاهِ حُرِّمَ عَلَیْهِ الزَّکَاهُ وَ الصَّدَقَهُ وَ هَدِیَّهُ الْکَافِرِ وَ أُحِلَّ لَهُ الْخُمُسُ وَ الْأَنْفَالُ وَ الْغَنِیمَهُ وَ جُعِلَ زَکَاهُ الْمَالِ رُبُعَ الْخُمُسِ لَا رُبُعَ الْمَالِ وَ فِی بَابِ الصِّیَامِ شَهْرُ رَمَضانَ الَّذِی أُنْزِلَ فِیهِ الْقُرْآنُ (۳) وَ لَیْلَهَ الْقَدْرِ وَ الْعِیدَیْنِ وَ تَحْلِیلَ الطَّعَامِ وَ الشَّرَابِ وَ اللَّمْسِ لیال (لَیَالِیَ) الصِّیَامِ إِلَی وَقْتِ الصُّبْحِ وَ حُرِّمَ صَوْمُ الْوِصَالِ وَ قَالُوا أُبِیحَ لَهُ الْوِصَالُ فِی الصَّوْمِ وَ کُتِبَ عَلَیْهِ الْأُضْحِیَّهُ وَ سَنَّهَا لَنَا وَ کَذَلِکَ الْفِطْرَهُ عَلَی وَجْهٍ وَ فِی بَابِ الْحَجِّ یُقَالُ أُحِلَّ لَهُ دُخُولُ مَکَّهَ بِغَیْرِ إِحْرَامٍ وَ عَقْدُ النِّکَاحِ وَ هُوَ مُحْرِمٌ وَ فِی بَابِ الْجِهَادِ یُمْدِدْکُمْ رَبُّکُمْ (۴) وَ قَوْلَهُ نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ وَ أُحِلَّتْ لِیَ الْغَنَائِمُ وَ کَانَ إِذَا لَبِسَ لَأْمَتَهُ (۵) لَمْ یَنْزِعْهَا حَتَّی یُقَاتِلَ وَ لَا یَرْجِعُ إِذَا خَرَجَ وَ لَا یَنْهَزِمُ إِذَا لَقِیَ الْعَدُوَّ وَ إِنْ کَثُرُوا عَلَیْهِ وَ أَنَّهُ أَفْرَسُ الْعَالَمِینَ وَ خُصَّ بِالْحِمَی وَ فِی بَابِ النِّکَاحِ حُرِّمَ عَلَیْهِ نِکَاحُ الْإِمَاءِ وَ الذِّمِّیَّاتِ وَ الْإِمْسَاکُ بِمَنْ کُرِهَتْ نِکَاحُهُ وَ حُرِّمَ أَزْوَاجُهُ عَلَی الْخَلْقِ وَ خُصَّ بِإِسْقَاطِ الْمَهْرِ وَ الْعَقْدِ بِلَفْظِ الْهِبَهِ وَ الْعَدَدِ مَا شَاءَ بَعْدَ

۱- غافر: ۷.

۲- الأنعام: ۵۴.

۳- البقره: ۱۸۵.

۴- آل عمران: ۱۲۵.

۵- اللأمه: الدرع.

التَّخْيِيرِ وَ الْعَزْلِ عَمَّنْ أَرَادَ وَ كَانَ طَلَاقُهُ زَائِداً عَلَى طَلَاقِ أُمَّتِهِ وَ الْوَاحِدَهُ مِنْ نِسَائِهِ إِذَا أَتَتْ بِفَاحِشَهٍ ضُعِّفَ لَهَا الْعَذَابُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فِي قَوْلِهِ لا يَحِلُّ لَكَ النِّساءُ مِنْ بَعْدُ (۱) يَعْنِي قَوْلَهُ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهاتُكُمْ (۲) الْآيَهَ وَ فِي بَابِ الْأَحْكَامِ تَخْفِيفَ الْأَمْرِ عَلَى أُمَّتِهِ وَ الْقُرْبَانَ بِغَيْرِ الْفَضِيحَهِ وَ تَيْسِيرَ التَّوْبَهِ بِغَيْرِ الْقَتْلِ وَ سَتْرَ الْمَعْصِيَهِ عَلَى الْمُذْنِبِ وَ رَفْعَ الْخَطَاءِ وَ النِّسْيَانِ وَ مَا اسْتُكْرِهَ عَلَيْهِ وَ التَّخْيِيرَ بَيْنَ الْقِصَاصِ وَ الدِّيَهِ وَ الْعَفْوِ وَ الْفَرْقَ بَيْنَ الْخَطَاءِ وَ الْعَمْدِ وَ التَّوْبَهَ مِنَ الذَّنْبِ دُونَ إِبَانَهِ الْعُضْوِ وَ تَحْلِيلَ مُجَالَسَهِ الْحَائِضِ وَ الِانْتِفَاعِ بِمَا نَالَتْهُ وَ تَحْلِيلَ تَزْوِيجِ نِسَاءِ أَهْلِ الْكِتَابِ لِأُمَّتِهِ وَ فِي بَابِ الْآدَابِ لَمْ يَكُنْ لَهُ خَائِنَهُ الْأَعْيُنِ يَعْنِي الْغَمْزَ بِالْعَيْنِ وَ الرَّمْزَ بِالْيَدِ وَ حُرِّمَ عَلَيْهِ أَكْلُ الثُّومِ عَلَى وَجْهٍ وَ فِي بَابِ الْآخِرَهِ وَ ذَلِكَ أَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ عَنْهُ الْأَرْضُ وَ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّهَ وَ أَنَّهُ يَشْهَدُ لِجَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ بِالْأَدَاءِ وَ لَهُ الشَّفَاعَهُ وَ لِوَاءُ الْحَمْدِ وَ الْحَوْضُ وَ الْكَوْثَرُ وَ يَسْأَلُ فِي غَيْرِهِ يَوْمَ الْقِيَامَهِ وَ كُلُّ النَّاسِ يَسْأَلُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ وَ أَنَّهُ أَرْفَعُ النَّبِيِّينَ دَرَجَهً وَ أَكْثَرُهُمْ أُمَّهً (۳).

**[ترجمه]مناقب: پیامبر ما صلی الله علیه و آله با صد و پنجاه ویژگی از جمع پیامبران متمایز گشت، از آن جمله در باب نبوت: حق تعالی فرمود: «وَ خاتَمَ النَّبِيِّينَ» - . احزاب / ۴۰ -

{خاتم پیامبران است.} و خود حضرت فرمود: «به من جوامع کلام عطا شد.» و نیز فرمود: «من به سوی تمام آفریدگان فرستاده شدم.» و استوارىِ دولت حضرت «لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ» - . توبه / ۳۳، فتح / ۲۸، صف / ۹ -

{تا آن را بر هر چه دین است پیروز گرداند.} و ناتوانی همه از ارائه همانند کتاب حضرت «قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ» - . اسراء / ۸۸ -

{بگو اگر انس و جن گرد آیند...} و منع حضرت از سرودن و روایت شعر «وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ» - . یس / ۶۹ -

{و [ما] به او شعر نیاموختیم.} و آسان‌سازی شریعت حضرت «ما جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ» - . حج / ۷۸ -

{و در دین بر شما سختی قرار نداده است.} و عطای پاداش چند برابر به طاعت «مَنْ جاءَ بِالْحَسَنَهِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثالِها» - . انعام / ۱۶۰ - {هر کس کار نیکی بیاورد ده برابر آن [پاداش] خواهد داشت.} و برداشتن عذاب « وَ ما كانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِيهِمْ » - . انفال / ۳۳ - {و تا تو در میان آنان هستی خدا بر آن نیست که ایشان را عذاب کند.} و واجب ساختن محبت اهل بیت حضرت «قُلْ لا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً» - . شوری / ۲۳ - {بگو به ازای آن [رسالت] پاداشی از شما خواستار نیستم.} و در باب امت حضرت صلی الله علیه و آله : «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّهٍ» - . آل عمران / ۱۱۰ -

{بهترین امتی هستید ...} «هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ» - . حج / ۷۸ - {او شما را مسلمان نامید.} «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ» - . انفال / ۲، نور / ۶۲ - {آنان هستند که حقا مؤمنند...} «الَّذِينَ اصْطَفَيْنا مِنْ عِبادِنا» - . فاطر / ۳۲ - {آن بندگان خود که [آنان را] برگزیده بودیم...} «هُوَ اجْتَباكُمْ» - . حج / ۷۸ - {اوست که شما را [برای خود] برگزیده...} «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا» - . بقره / ۲۵۵ -

{خداوند سرور کسانی است که ایمان آورده اند.} «هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ» - . احزاب / ۴۳ -

{اوست کسی که بر شما درود می فرستد.} «وَ یَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِینَ آمَنُوا» - . غافر / ۷ -

{و برای کسانی که گرویده اند طلب آمرزش می کنند.} یعنی فرشتگان؛ و آشکارسازیِ سلام «وَ إِذا جاءَکَ الَّذِینَ یُؤْمِنُونَ بِآیاتِنا» - . انعام / ۵۴ - {و چون کسانی که به آیات ما ایمان دارند نزد تو آینـد...} و در باب طهارت: کمالِ وضو و تیمم و طهارت کردن با سنگ، چراکه آب نجاسات را از بین می‌برد و نجاست در آبِ بسیار اثر نمی کند، و سخن حضرت که فرمود: «زمین برای من سجده گاه و خاکش پاک کننده قرار داده شد.» و این که حضرت می خوابید و پس از آن [بدون وضوی جدید] نماز می خواند و می‌فرمود: «چشمان من می‌خوابد اما قلبم نمی‌خوابد.» و این که می گویند «مسواک زدن بر حضرت واجب بود و ایشان این کار را برای ما سنّت کرد.» و در باب نماز: اذان و اقامه و نماز جمعه و نماز جماعت و رکوع و دو سجده و تشهّد و سلام و نماز شب و نماز وتر و نماز کسوف و خسوف و نماز طلب باران و نماز عشا. و در باب زکات: زکات و صدقه و هدیه کافر بر حضرت حرام بود و خُمس و اَنفال و غنیمت بر ایشان حلال بود، و برای حضرت زکاتِ مال یک‌چهارم از یک پنجم قرار داده شد نه یک چهارم از مال. و در باب روزه: «شَهْرُ رَمَضانَ الَّذِی أُنْزِلَ فِیهِ الْقُرْآنُ» - . بقره / ۱۸۵ - {ماه رمضان [همان ماه] است که در آن قرآن فرو فرستاده شده است.} و شب قدر و دو عید و حلال کردن خوردنی و آشامیدنی و لمس[آمیزش] در شب‌های روزه تا اذان صبح، و حرام شدن وصل در روزه که البته گفته‌اند این برای حضرت مباح بوده است، و قربانی کردن بر حضرت واجب بوده و ایشان آن را برای ما سنّت کرد، و همین‌طور فطره بر وجهی . و در باب حج: می گویند برای حضرت حلال بوده که بدون اِحرام به مکه وارد شود و در حالی که مُحرِم است عقد نکاح کند. و در باب جهاد: «یُمْدِدْکُمْ رَبُّکُمْ» - . آل عمران / ۱۲۵ - {پروردگارتان شما را یاری خواهد کرد.} و این که حضرت فرمود: «من با بیم (که در دل دشمنان حضرت می‌افتاد) یاری شدم و غنایم برای من حلال شد.» و اگر زره خود را می‌پوشید تا نبرد نمی کرد آن را از تن درنمی‌آورد و اگر برای نبرد راهی می‌شد بازنمی گشت و اگر با دشمن روبرو می‌شد، هرچند تعدادشان نسبت به حضرت زیاد می‌بود، شکست نمی‌خورد، حضرت بهترین سوارکار در میان جهانیان بود و چراگاه مخصوص داشت. و در باب نکاح: نکاح با کنیزان و زنان اهل ذمّه بر حضرت حرام بود و همچنین به چنگ آوردن زنی که به نکاح با حضرت راضی نبود، و همسران حضرت بر همه خَلق حرام بودند، و برداشتن مَهر و عقد به لفظ هبه و داشتن همسر به تعداد دلخواه پس از تخییر

ص: ۳۳۳

و کناره گیری از هر کدام خواست، به حضرت اختصاص داشته است. طلاق حضرت افزون بر طلاق امتش بوده و اگر یکی از زنانش خطایی می کرده عذابی چندین برابر داشته. امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: کلام حق تعالی «لا یَحِلُّ لَکَ النِّساءُ مِنْ بَعْدُ» - . احزاب / ۵۲ -

{زنان دیگری بر تو حلال نیست.} یعنی «حُرِّمَتْ عَلَیْکُمْ أُمَّهاتُکُمْ» - . نساء / ۲۲ -

{[نکاح با] مادرانتان بر شما حرام شده است.} و در باب احکام: امر بر امت حضرت سبُک گشت، پذیرفته شدن قربانی بدون رسوایی و مفتضح شدن ، و آسان‌سازی توبه به جز در قتل، و پوشیده ماندن معصیت گناهکار، و برداشتن سزای گناه از روی خطا یا فرموشی و یا از روی اجبار، مخیّر بودن میان قصاص و دیه و عفو، فرق میان خطا و عمد، و توبه از گناه بدون قطع عضو، و حلال کردن هم‌نشینی با حائض و بهره بردن از او به مقدار ممکن ، و حلال کردن ازدواج با زنان اهل کتاب برای

امت حضرت . و در باب آداب: حضرت مجاز نبوده نگاه‌های خائنانه یعنی اشاره مخفیانه با چشم و دست داشته باشد، همچنین خوردن سیر بنا بر وجه حرمت [چون حضرت این کار را نمی کرده و در وجه آن اختلاف شده]. و در باب آخرت: حضرت نخستین کسی است که زمین به رویش گشوده می‌شود، و نخستین کسی است که وارد بهشت می‌شود، و برای همه پیامبران به ادای نبوت گواهی می‌دهد، شفاعت و لوای حمد و حوض و کوثر از برای اوست، و در روز قیامت برای دیگران درخواست می کند حال آن‌که همه مردم برای خودشان درخواست می کنند، و والامرتبه‌ترین پیامبر است و امّتش از امت همه آنان افزون‌تر است - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۹۸ و ۹۹ - .

**[ترجمه]

«۲۸»

قب، المناقب لابن شهرآشوب كَانَ لَهُ اثْنَتَانِ وَ عِشْرُونَ خَاصِّيَّةً كَانَ أَحْسَنَ الْخَلَائِقِ الَّذِی خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ (۴) وَ أَجْمَلَهُمْ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فِی أَحْسَنِ تَقْوِیمٍ (۵) وَ أَطْهَرَهُمْ طه ما أَنْزَلْنا (۶) وَ أَفْضَلَهُمْ وَ كانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَیْكَ عَظِیماً (۷) وَ أَعَزَّهُمْ لَقَدْ جاءَكُمْ رَسُولٌ (۸)

ص: ۳۳۴

۱- الصحیح: لا یحل. راجع الأحزاب: ۵۲.

۲- النساء: ۲۲.

۳- مناقب آل أبی طالب ۱: ۹۸ و ۹۹.

۴- الانفطار: ۷.

۵- التین: ۴.

۶- طه: ۱ و ۲.

۷- فی المصحف الشریف: عظیما. راجع النساء: ۱۱۳.

۸- التوبه: ۱۲۸.

وَ أَشْرَفَهُمْ إِنَّا أَرْسَلْناكَ (۱) وَ أَظْهَرَ مُعْجِزَةً قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ (۲) وَ أَهْيَبَ النَّاسِ سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ (۳) وَ أَكْمَلَهُمْ سَعَادَةً عَسى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ (۴) وَ أَكْرَمَهُمْ كَرَامَةً سُبْحانَ الَّذِی أَسْرى (۵) وَ أَقْرَبَهُمْ مَنْزِلَةً ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّى (۶) وَ أَقْوَاهُمْ نُصْرَةً وَ يَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْراً (۷) وَ أَصَحَّهُمْ رُؤْيَا لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيا (۸) وَ أَكْمَلَهُمْ رِسَالَةً اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ (۹) وَ أَحْسَنَهُمْ دَعْوَةً فَبَشِّرْ عِبادِ الَّذِينَ (۱۰) وَ أَعْصَمَهُمْ عِصْمَةً وَ اللَّهُ يَعْصِمُكَ (۱۱) وَ أَبْعَدَهُمْ صِيتاً وَ رَفَعْنا لَكَ ذِكْرَكَ (۱۲) وَ أَحْسَنَهُمْ خُلُقاً وَ إِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ (۱۳) وَ أَبْقَاهُمْ وِلَايَةً لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ (۱۴) وَ أَعْلَاهُمْ خاصِيَةً (۱۵) لَعَمْرُكَ (۱۶) وَ أَجَلَّهُمْ خَلِيفَةً إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا (۱۷) وَ أَطْهَرَهُمْ أَوْلَاداً إِنَّما يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ (۱۸) وَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى وَضَعَ ثَلَاثَةَ أَشْيَاءَ عَلَى هَوَى الرَّسُولِ الصَّلَاةَ وَ مِنْ آناءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَ أَطْرافَ النَّهارِ (۱۹) وَ الشَّفَاعَةَ وَ لَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ (۲۰) وَ الْقِبْلَةَ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً (۲۱) كَقَوْلِ النَّاسِ مِنْ حُبِّ فُلَانٍ لِفُلَانٍ أَنَّهُ إِنْ أَمَرَهُ بِتَحْوِيلِ الْقِبْلَةِ لَحَوَّلَهَا وَ أَعْطَى التَّوْرَاةَ لِمُوسَى عليه السلام وَ الْإِنْجِيلَ لِعِيسَى عليه السلام وَ الزَّبُورَ لِدَاوُدَ عليه السلام وَ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله أُوتِيتُ السَّبْعَ الطِّوَالَ مَكَانَ التَّوْرَاةِ وَ الْمِئِينَ مَكَانَ الْإِنْجِيلِ وَ الْمَثَانِيَ مَكَانَ الزَّبُورِ وَ فَضَّلَنِي رَبِّي بِالْمُفَصَّلِ وَ إِنَّهُ

ص: ۳۳۵

۱- البقره: ۱۱۹. و الأحزاب: ۴۵.

۲- الإسراء: ۸۸.

۳- آل عمران: ۱۵۱.

۴- الإسراء: ۷۹.

۵- الإسراء: ۱.

۶- النجم: ۸.

۷- الفتح: ۳.

۸- الفتح: ۲۷.

۹- الزمر: ۲۳.

۱۰- الزمر: ۱۷ و ۱۸.

۱۱- المائده: ۶۷.

۱۲- الشرح: ۴.

۱۳- القلم: ۴.

۱۴- التوبه: ۳۳، و الفتح: ۲۸. و الصف: ۹.

۱۵- خاصّه خ ل.

۱۶- الحجر: ۷۲.

۱۷- الأحزاب: ۳۳.

۱۸- المائده: ۵۵.

۱۹- طه: ۱۳.

۲۰- الضحی: ۵.

۲۱- البقره: ۱۴۴.

شَارَكَهُ مَعَ نَفْسِهِ فِی عَشَرَهِ مَوَاضِعَ وَ لِلَّهِ الْعِزَّهُ وَ لِرَسُولِهِ (۱) أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ (۲) وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ (۳) إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ (۴) اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ (۵) وَ يَنْصُرُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ- (۶) إِذا نَصَحُوا لِلَّهِ وَ رَسُولِهِ (۷) فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ (۸) فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ (۹) وَ مَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ (۱۰) وَ مِنْ جَلَالِهِ قَدْرِهِ أَنَّ اللَّهَ نَسَخَ بِشَرِيعَتِهِ سَائِرَ الشَّرَائِعِ وَ لَمْ يَنْسَخْ شَرِيعَتَهُ (۱۱) وَ نَهَی الْخَلْقَ أَنْ يَدْعُوهُ بِاسْمِهِ لا تَجْعَلُوا دُعاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضاً (۱۲) وَ إِنَّمَا كَانَ يَنْبَغِی أَنْ يُدْعَی (۱۳) لَهُ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ وَ لَمْ يَأْذَنْ بِالْجَهْرِ عَلَيْهِ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَرْفَعُوا أَصْواتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِ (۱۴) وَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی أَرْسَلَ سَائِرَ الْأَنْبِيَاءِ إِلَی طَائِفَهٍ دُونَ أُخْرَی قَوْلُهُ وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسانِ قَوْمِهِ (۱۵) كَمَا قَالَ

ص: ۳۳۶

۱- المنافقون: ۸.

۲- النساء: ۵۹. المائده: ۹۲. النور: ۵۴. محمد: ۳۳. التغابن: ۱۲.

۳- النساء: ۱۴. الأحزاب: ۳۶. الجن: ۲۳.

۴- الأحزاب: ۵۷.

۵- الأنفال: ۲۴.

۶- الحشر: ۸.

۷- هكذا فی النسخه و مصدره، و الصحيح كما فی المصحف الشريف: و رسوله. راجع التوبه: ۹۱.

۸- البقره: ۲۷۹.

۹- الأعراف: ۱۵۸. التغابن: ۸.

۱۰- المائده: ۵۹.

۱۱- أی بارسال نبی بعده، فانه خاتم النبيين.

۱۲- النور: ۶۳.

۱۳- فی المصدر: أن يدعو له.

۱۴- الحجرات: ۲.

۱۵- هكذا فی الكتاب و مصدره، و الصحيح كما فی المصحف الشريف: من رسول. راجع إبراهيم: ۴.

إِنَّا أَرْسَلْنا نُوحاً إِلى قَوْمِهِ (۱) وَ إِلى عادٍ أَخاهُمْ هُوداً (۲) وَ إِلى ثَمُودَ أَخاهُمْ صالِحاً (۳) قَرْيَهٌ وَاحِدَهٌ لَمْ يَكْمُلْ (۴) له أَرْبَعِينَ بَيْتاً وَ إِلى مَدْيَنَ أَخاهُمْ شُعَيْباً (۵) وَ لَمْ تَكْمُلْ أَرْبَعِينَ بَيْتاً ثُمَّ أَرْسَلْنا مُوسى وَ أَخاهُ هارُونَ (۶) إِلَى مِصْرَ وَحْدَهَا وَ أَرْسَلَ إِبْرَاهِيمَ عليه السلام بِكُوثَى (۷) وَ هِيَ قَرْيَهٌ مِنَ السَّوَادِ وَ كَانَ بَعْدَهُ لِإِسْحَاقَ عليه السلام وَ يَعْقُوبَ عليه السلام فِي أَرْضِ كَنْعَانَ وَ يُوسُفَ عليه السلام فِي أَرْضِ مِصْرَ وَ يُوشَعَ عليه السلام إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْبَرِّيَّهِ وَ إِلْيَاسَ عليه السلام فِي الْجِبَالِ وَ أَرْسَلَ نَبِيَّنَا صلى الله عليه و آله إِلَى النَّاسِ كَافَّهً قَوْلُهُ نَذِيراً لِلْبَشَرِ (۸) وَ إِلَى الْجِنِّ أَيْضاً قَوْلُهُ وَ إِذْ صَرَفْنا إِلَيْكَ نَفَراً مِنَ الْجِنِ (۹) وَ إِلَى الشَّيَاطِينِ أَيْضاً قَالَ صلى الله عليه و آله إِنَّ اللَّهَ أَعَانَنِي عَلَى شَيْطَانٍ حَتَّى أَسْلَمَ عَلَى يَدَيَّ قَوْلُهُ وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا كَافَّهً (۱۰) وَ قَالَ قَوْلُهُ صلى الله عليه و آله بُعِثْتُ إِلَى الْأَحْمَرِ وَ الْأَسْوَدِ وَ الْأَبْيَضِ وَ قَالَ صلى الله عليه و آله بُعِثْتُ إِلَى الثَّقَلَيْنِ (۱۱) وَ إِنَّهُ عَلَّقَ خَمْسَهَ أَشْيَاءَ بِاتِّبَاعِهِ الْمَحَبَّهَ (۱۲) فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ (۱۳)

ص: ۳۳۷

۱- نوح: ۱.

۲- الأعراف: ۶۵. هود: ۵۰.

۳- الأعراف: ۷۳. هود: ۶۱.

۴- فی المصدر: لم تکمل.

۵- الأعراف: ۸۵ هود: ۸۴. العنکبوت: ۳۶.

۶- المؤمنون: ۴۵.

۷- کوثی العراق کوثیان: أحدهما کوثی الطریق، و الآخر کوثی ربی، و بها مشهد إبراهیم الخلیل علیه السلام و بها مولده، و هما من أرض بابل، و بها طرح إبراهیم علیه السلام فی النار، و هما ناحیتان. قاله یاقوت.

۸- المدّثّر: ۳۶.

۹- الأحقاف: ۲۹.

۱۰- سبأ: ۲۸.

۱۱- الثقل محرکه: متاع السفر و حشمه، و کل شی ء نفیس مصون، و منه الحدیث: «إنی تارک فیکم الثقلین کتاب اللّه و عترتی» قاله الفیروزآبادی فی القاموس، و قال الجزریّ فی النهایه:

۱۲- و المغفره ظ.

۱۳- آل عمران: ۳۱.

وَ الْفَلَاحَ فَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكَمْ تُفْلِحُونَ (١) وَ الْهِدَايَهَ فَمَنِ اتَّبَعَ هُداىَ فَلا يَضِلُّ وَ لا يَشْقى (٢) وَ الرَّحْمَهَ فَسَأَكْتُبُها لِلَّذِينَ (٣) الْآيَهَ (۴) وَ إِنَّهُ مَدَحَ كُلَّ عُضْوٍ مِنْ أَعْضائِهِ نَفْسَهُ لا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ (۵) رَأْسَهُ يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (۶) شَعْرَهُ وَ اللَّيْلِ إِذا سَجى- (٧) عَيْنَهُ وَ لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ (٨) بَصَرَهُ ما زاغَ الْبَصَرُ (٩) أُذُنَهُ وَ يَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ (١٠) لِسانَهُ فَإِنَّما يَسَّرْناهُ بِلِسانِكَ (١١) كَلَامَهُ وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوى (١٢) وَجْهَهُ قَدْ نَرى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ (١٣) خَدَّهُ وَ لا تُصَعِّرْ خَدَّكَ (١۴) فُؤادَهُ ما كَذَبَ الْفُؤادُ (١۵) قَلْبَهُ على*

ص: ٣٣٨

١- هكذا فى الكتاب و مصدره، و الصحيح كما فى المصحف الشريف: «وَ اتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ» راجع الأعراف: ١۵٨.

٢- هكذا فى الكتاب و مصدره، و الصحيح كما فى المصحف الشريف «فَمَنِ اتَّبَعَ» راجع طه: ١٢٣.

٣- الأعراف: ١٣٩.

۴- زاد فى المصدر بعد ذلك، المقام أربعه: مقام الشوق لشعيب حيث بكى من خوف اللّه، و مقام السلام لإبراهيم (إِذْ جاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ) و مقام المناجاه لموسى (وَ قَرَّبْناهُ نَجِيًّا) و مقام المحبه للنبى صلّى اللّه عليه و آله (فَكانَ قابَ قَوْسَيْنِ).

۵- النساء: ٨۴.

۶- المدّثّر: ١.

٧- الضحى: ٢.

٨- طه: ١٣١.

٩- النجم: ١٧.

١٠- التوبه: ۶١. أقول: بل قوله تعالى: (قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ).

١١- مريم: ٩٧. الدخان: ۵٨.

١٢- النجم: ٣.

١٣- البقره: ١۴۴.

١۴- لقمان: ١٨، أقول: ذلك قول لقمان لابنه.

١۵- النجم: ١١.

قَلْبِکَ (۱) صَدْرَهُ أ لَمْ نَشْرَحْ لَکَ صَدْرَکَ (۲) ظَهْرَهُ الَّذِی أَنْقَضَ ظَهْرَکَ (۳) یَدَهُ وَ لا تَجْعَلْ یَدَکَ (۴) قِیامَهُ حِینَ تَقُومُ (۵) صَوْتَهُ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِی (۶) رِجْلَهُ طه ما أَنْزَلْنا (۷) یَعْنِی طَأِ الْأَرْضَ بِقَدَمَیْکَ رُوحَهُ لَعَمْرُکَ إِنَّهُمْ لَفِی سَکْرَتِهِمْ یَعْمَهُونَ (۸) خُلُقَهُ وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ (۹) ثَوْبَهُ وَ ثِیابَکَ فَطَهِّرْ (۱۰) عِلْمَهُ وَ عَلَّمَکَ ما لَمْ تَکُنْ تَعْلَمُ (۱۱) صَلَاتَهُ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَهً لَکَ (۱۲) صَوْمَهُ إِنَّ لَکَ فِی النَّهارِ (۱۳) کِتَابَهُ وَ إِنَّهُ لَکِتابٌ عَزِیزٌ (۱۴) دِینَهُ دِینَهُمُ الَّذِی ارْتَضی لَهُمْ (۱۵) أُمَّتَهُ کُنْتُمْ خَیْرَ أُمَّهٍ (۱۶) قِبْلَتَهُ فَلَنُوَلِّیَنَّکَ قِبْلَهً (۱۷) بَلَدَهُ لا أُقْسِمُ بِهذَا الْبَلَدِ (۱۸) قَضَایَاهُ إِذا قَضَی اللَّهُ وَ رَسُولُهُ (۱۹) جُنْدَهُ وَ الْعادِیاتِ ضَبْحاً (۲۰) عِزَّتَهُ وَ لِلَّهِ الْعِزَّهُ وَ لِرَسُولِهِ (۲۱) عِصْمَتَهُ وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ (۲۲) شَفَاعَتَهُ لَعَلَّکَ تَرْضی (۲۳) صَلَابَتَهُ بَراءَهٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ (۲۴) وَصِیَّهُ إِنَّما وَلِیُّکُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ (۲۵) أَهْلَ بَیْتِهِ لِیُذْهِبَ (۲۶) عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ (۲۷).

۱- البقره: ۹۷. الشعراء: ۱۹۴.

۲- الشرح: ۱.

۳- الشرح: ۳.

۴- الإسراء: ۲۹.

۵- الشعراء: ۲۱۸.

۶- الحجرات: ۲.

۷- طه: ۱ و ۲.

۸- الحجر: ۷۲.

۹- القلم: ۴.

۱۰- المدّثّر: ۴.

۱۱- النساء: ۱۱۳.

۱۲- الإسراء: ۷۹.

۱۳- المزّمّل: ۷.

۱۴- فصّلت: ۴۱.

۱۵- النور: ۵۵.

۱۶- آل عمران: ۱۱۰.

۱۷- البقره: ۱۴۴.

۱۸- البلد: ۱.

۱۹- الأحزاب: ۳۶.

۲۰- العادیات: ۱.

۲۱- المنافقون: ۸.

۲۲- المائده: ۶۷.

۲۳- هكذا فى الكتاب و مصدره، و الصحيح كما فى المصحف الشريف (لَعَلَّكَ تَرْضى) راجع طه: ۱۳۰.

۲۴- التوبه: ۱.

۲۵- المائده: ۵۵.

۲۶- الأحزاب: ۳۳.

۲۷- مناقب آل أبى طالب ۱: ۱۵۹ و ۱۶۰. و فى دلاله بعض الآيات على المدح نظر.

**[ترجمه]مناقب: پیامبر صلی الله علیه و آله بیست و دو ویژگی داشت: نیکوترین آفریدگان بود: «الَّذِی خَلَقَکَ فَسَوَّاکَ» - . انفطار / ۷ -

{همان کس که تو را آفرید و [اندام] تو را درست کرد.} و زیباترین‌شان: «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فِی أَحْسَنِ تَقْوِیم» - . تین / ۴ - {براستی انسان را در نیکوترین اعتدال آفریدیم.} و پاک‌ترین‌شان: «طه * ما أَنْزَلْنا» - . طه / ۱ - ۳ - {طه، نازل نکردیم...} و برترین‌شان: «وَ کانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَیْکَ عَظِیماً» - . نساء / ۱۱۳ - {و تفضل خدا بر تو همواره بزرگ بود.} و باعزت ترین‌شان: «لَقَدْ جاءَکُمْ رَسُولٌ» - . توبه / ۱۲۸ - {برای شما رسولی آمده...}

ص: ۳۳۴

و شریف‌ترین‌شان: «إِنَّا أَرْسَلْناکَ» - . بقره / ۱۱۹، احزاب / ۴۵ - {ما تو را فرستاده‌ایم...} با آشکارترین معجزه در میان‌شان: «قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ» - . اسراء / ۸۸ -

{بگو اگر انس و جن گرد آیند...} و با ابهّت‌ترین‌شان: «سَنُلْقِی فِی قُلُوبِ الَّذِینَ» - . آل عمران / ۱۵۱ -

{به زودی خواهیم افکند در دل‌های کسانی که ...} و سعادتمندترین‌شان: «عَسی أَنْ یَبْعَثَکَ رَبُّکَ» - . اسراء / ۷۹ -

{امید که پروردگارت تو را برانگیزد...} و ارجمندترین‌شان: «سُبْحانَ الَّذِی أَسْری» - . اسراء / ۱ -

{منزه است آن [خدایی] که شبانه سیر داد...} و دارنده مقرّب‌ترین مقام: «ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّی» - . نجم / ۸ -

{سپس نزدیک آمد و نزدیکتر شد.} و برخوردار از قوی‌ترین یاری: «وَ یَنْصُرَکَ اللَّهُ نَصْراً» - . فتح / ۳ -

{و تو را یاری نماید...} و برخوردار از صادق‌ترین رویا: «لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْیا» - . فتح / ۲۷ -

{خدا رؤیای پیامبر خود را تحقق بخشید.} و دارنده کامل‌ترین رسالت: «اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِیثِ» - . زمر / ۲۳ -

{ خدا زیباترین سخن را نازل کرده است.}

و با بهترین دعوت: «فَبَشِّرْ عِبادِ الَّذِینَ» - .[۳] زمر / ۱۷ و ۱۸ -

{پس بشارت ده به آن بندگان من که...} و معصوم‌ترین‌شان «وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ» - .[۴] مائده / ۶۷ -

{و خدا تو را نگاه می‌دارد.} و نامدارترین‌شان «وَ رَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ» - .[۵] شرح / ۴ - {و نامت را برای تو بلند گردانیدیم.} و خوش‌خُلق‌ترین‌شان «وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ» - .[۶] قلم / ۴ - {و راستی که تو را خویی والاست} و دارنده پایدارترین ولایت «لِیُظْهِرَهُ عَلَی الدِّینِ کُلِّهِ» - .[۷] توبه / ۳۳، فتح / ۲۸، صف / ۹ - {تا آن را بر هر چه دین است پیروز گرداند} و برخوردار از والاترین خاصیت «لَعَمْرُکَ» - .[۸] حجر / ۷۲ -

{به جان تو سوگند...} و بزرگترین جانشین «إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا» - .[۹] مائده / ۵۵ - {ولی شما تنها خدا و پیامبر اوست و کسانی که ایمان آورده انـد.} و با پاک‌ترین خاندان «إِنَّما يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ» - .[۱۰] احزاب / ۳۳ -

{خدا فقط می خواهد آلودگی را از شـما خاندان [پیامبر] بزداید.} و خداوند متعال سه چیز را به خواست حضرت رسول صلی الله علیه و آله قرار داد، نماز: «وَ مِنْ آناءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَ أَطْرافَ النَّهارِ» - .[۱۱] طه / ۱۷۰ - {برخی از ساعات شب و حوالی روز را به نیـایش پرداز.} و شـفاعت «وَ لَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ» - .[۱۲] ضحی / ۵ - {و پروردگـارت تو را عطا خواهـد داد.} و قبله «فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً» - .[۱۳] بقره / ۱۴۴ -

{پس [بـاش تـا] تو را به قبله ای برگردانیم ...} ماننـد آن‌جا که مردم می‌گوینـد فلان کس چنان فلان کس را دوست دارد که اگر وی به او بگوید قبله را جا به جا کن بی‌شک چنین می‌کند. خداوند به موسی علیه السلام تورات را و به عیسی علیه السلام انجیل را و به داوود علیه السـلام زبور را عطا فرمود و پیامبر صـلی الله علیه و آله فرمود: به من سـبع طوال به جای تورات و مِئین به جای انجیل و مَثانی به جای زبور داده شد و پروردگارم با مُفَصَّل مرا برتری بخشید.

ص: ۳۳۵

دیگر این‌که خداوند حضـرت را در ده مورد با خود قرین گرداند: «وَ لِلَّهِ الْعِزَّةُ وَ لِرَسُولِهِ» - . منافقون / ۸ - {عزت از آن خدا و از آن پیـامبر اوست.} «أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ» - . نسـاء / ۵۹، مائده / ۹۲، نور / ۵۴، محمد / ۳۳، تغابن / ۱۲ - {خدا را اطاعت کنیـد و پیامبر را اطاعت کنید.} «وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ» - . نساء / ۱۴ احزاب / ۳۶ جن / ۲۳ - {و هر کس از خدا و پیامبر او نافرمانی کند...} «إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ» - . احزاب / ۵۷ - {کسانی که خدا و پیامبر او را آزار می رسانند...} «اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ» - . انفال / ۲۴ - {خدا و رسولش را اجابت کنید.} «وَ يَنْصُرُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ» - . حشر / ۸ - {و خدا و رسـولش را یـاری می‌کننـد.} «إِذا نَصَحُوا لِلَّهِ وَ رَسُولِهِ» - . تـوبه / ۹۱ - {در صـورتی کـه برای خـدا و رسـولش خیرخـواهی نمایند...} «فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ» - . بقره / ۲۷۹ - {به جنگ با خدا و رسولش برخاسته‌اید.} «فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ» - . اعراف / ۱۵۸، تغابن / ۸ - {پس به خدا و رسول او ایمان آورید.} «وَ مَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ» - . مائده / ۵۶ - {هر کس خدا و رسول او را ولیّ خود بدانـد...} و از بلندمرتبگی حضـرت این بود که خداوند با شـریعت او شـریعت‌های دیگر را نسخ کرد اما شریعت او را نسخ نکرد، و مردم را از این نهی کرد که پیامبر صـلی الله علیه و آله را به اسم صدا بزنند: «لا تَجْعَلُوا دُعاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضاً» - . نور / ۶۳ - {خطـاب کردن پیـامبر را در میـان خود ماننـد خطاب کردن بعضـی از خودتان به بعضـی [دیگر] قرار مدهیـد.} بلکه فقـط سـزاوار دانست که حضـرت را بـا «ای رسول» و «ای پیـامبر» صـدا بزننـد و اجازه نـداد صـدایشان را نزد حضـرت بلنـد کننـد: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَرْفَعُوا أَصْواتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ» - . حجرات / ۲ - {ای کسانی که ایمان آورده اید صدایتان را بلندتر از صدای پیامبر مکنید.} خداوند متعال بقیه پیامبران را فقط به سوی یک گروه فرستاد و فرمود «وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسانِ قَوْمِهِ» - . ابراهیم / ۴ - {و ما هیچ پیامبری را جز به زبان قومش نفرستادیم.}

ص: ۳۳۶

و نیز: «إِنَّا أَرْسَلْنا نُوحاً إِلى قَوْمِهِ» - . نوح / ۱ - {ما نوح را به سوی قومش فرستادیم.} «وَ إِلى عادٍ أَخاهُمْ هُوداً» - . اعراف / ۶۵، هود / ۵۰ - {و به سوی [قوم]عاد برادرشان هود را [فرستادیم].} «وَ إِلى ثَمُودَ أَخاهُمْ صالِحاً» - . اعراف / ۷۳، هود/ ۶۱ - {و به سوی [قوم] ثمود صالح برادرشان را [فرستادیم].} یعنی به سوی یک قریه که تعداد خانه‌هایش به چهل نمی‌رسید. «وَ إِلى مَدْيَنَ أَخاهُمْ شُعَيْباً» - . اعراف / ۸۵، هود / ۸۴، عنکبوت / ۳۶ - {و به سوی [مردم] مدین برادرشان شعیب را [فرستادیم].} که آن نیز تعداد خانه‌هایش به چهل نمی‌رسید. «ثُمَّ أَرْسَلْنا مُوسى وَ أَخاهُ هارُونَ» - . مومنون / ۴۵ - {سپس موسی و برادرش هارون را فرستادیم.} فقط به سوی مردم مصر، و ابراهیم علیه السلام را به سوی کوثا که قریه‌ای در حاشیه شهر بود، و پس از آن اسحاق علیه السلام و یعقوب علیه السلام را در سرزمین کنعان، و یوسف علیه السلام را در سرزمین مصر، و یوشع علیه السلام را به سوی بنی اسرائیل در بِرّیه، و الیاس علیه السلام را در جِبال؛ اما پیامبر ما صلی الله علیه و آله را به سوی تمام مردم فرستاد: «نَذِيراً لِلْبَشَرِ» - . مدّثر / ۳۶ - {بشر را هشدار دهنده است.} و همچنین به سوی جنیان: «وَ إِذْ صَرَفْنا إِلَيْكَ نَفَراً مِنَ الْجِنِ» - . احقاف / ۲۹ - {و چون تنی چند از جن را به سوی تو روانه کردیم ...} و همچنین به سوی شیاطین: حضرت فرمود: «خداوند مرا بر شیطانی یاری کرد تا این‌که او به دست من اسلام آورد.» و خداوند متعال فرمود: «وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا كَافَّةً» - . سبا / ۲۸ - {و ما تو را جز برای همه مردم نفرستادیم.} و حضرت فرمود: «من به سوی سرخ و سیاه و سفید برانگیخته شدم.» و فرمود: «من به سوی ثَقَلین برانگیخته شدم.» و نیز خداوند متعال پنج چیز را به پیروی از حضرت وابسته کرد: محبت خود را: «فَاتَّبِعُونِی يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ» - . آل عمران / ۳۱ - {از من پیروی کنید تا خدا دوستتان بدارد و گناهان شما را بر شما ببخشاید.}

و رستگاری را: از او پیروی کنید امید که رستگار شوید، - . هم در این اثر و هم در منبع «فَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» آمده، اما صحیح آن است که در مصحف شریف آمده: «وَ اتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ» {و او را پیروی کنید امید که هدایت شوید.} ر. ک: اعراف / ۱۵۸ - و هدایت را: «فَمَنِ اتَّبَعَ هُدایَ فَلا يَضِلُّ وَ لا يَشْقى» - . طه / ۱۲۳ - {هر کس از هدایتم پیروی کند نه گمراه می شود و نه تیره بخت.} و رحمت را: «فَسَأَكْتُبُها لِلَّذِينَ» - . اعراف / ۱۵۶ - {پس به زودی آن را مقرّر می‌دارم برای کسانی که...} خداوند از اعضاء بدن حضرت به نیکی یاد کرد: نفس حضرت را: «لا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ» - . نساء / ۸۴ - {جز عهده دار شخص خود نیستی.} سر ایشان را: «يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ» - . مدّثّر / ۱ - {ای کشیده ردای شب بر سر!} موی ایشان را: «وَ اللَّيْلِ إِذا سَجى» - . ضحی / ۲ - {سوگند به شب چون آرام گیرد.} چشم ایشان را: «وَ لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ» - . طه / ۱۳۱ -

{چشمان خود مدوز.} دیده ایشان را: «ما زاغَ الْبَصَرُ» - . نجم / ۱۷ - {دیده[اش] منحرف نگشت.} گوش ایشان را: «وَ يَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ اذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ» - . توبه / ۶۱ - {و می گویند او زودباور است بگو گوش خوبی برای شماست.} زبان ایشان را: «فَإِنَّما يَسَّرْناهُ بِلِسانِكَ» - . مریم / ۹۷، دخان / ۵۸ - {در حقیقت [قرآن] را بر زبان تو آسان گردانیدیم.} سخن ایشان را: «وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوى» - . نجم / ۳ - {و از سر هوس سخن نمی گوید.} چهره ایشان را: «قَدْ نَرى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ» - . بقره / ۱۴۴ - {ما چرخانیدن رویت را می‌بینیم.} گونه ایشان را: «وَ لا تُصَعِّرْ خَدَّكَ» - . لقمان / ۱۸، این سخن لقمان به پسرش است. - {گونه‌ات را در هم مکش.} دل ایشان را: «ما كَذَبَ الْفُؤادُ» - . نجم / ۱۱ - {آنچه را دل دید انکار[ش] نکرد.} قلب ایشان را: «عَلى قَلْبِكَ» - . بقره / ۹۷، شعراء / ۱۹۴ - {بر قلبت...}

ص: ۳۳۸

سینه ایشان را: «أَ لَمْ نَشْرَحْ لَکَ صَدْرَکَ» - . شرح / ۱ - {آیا برای تو سینه ات را نگشاده ایم.} پشت (کمر) ایشان را «الَّذِی أَنْقَضَ ظَهْرَکَ» - . شرح / ۳ - {[باری] که [گویی] پشت تو را شکست.} دست ایشان را: «وَ لا تَجْعَلْ یَدَکَ» - . اسراء / ۲۹ - {دستت را قرار مده...} برخاستن ایشان را: «حِینَ تَقُومُ» - . شعراء / ۲۱۸ - {وقتی برمی‌خیزی...} صدای ایشان را: «فَوْقَ صَوْتِ النَّبِیِ» - . حجرات / ۲ - {بلندتر از صدای پیامبر...} پای ایشان را: «طه» - . طه / ۱ و ۲ - {طه} یعنی «طَأِ الأرضَ بقدمیک» (پاهایت را بر زمین بگذار.) جان ایشان را: «لَعَمْرُکَ إِنَّهُمْ لَفِی سَکْرَتِهِمْ یَعْمَهُونَ» - . حجر / ۷۲ - {به جان تو سوگند که آنان در مستی خود سرگردان بودند.} خُلق و خوی ایشان را: «وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ» - . قلم / ۴ - {و راستی که تو را خویی والاست.} لباس ایشان را: «وَ ثِیابَکَ فَطَهِّرْ» - . مدّثّر / ۴ - {و لباس خویشتن را پاک کن.} دانش ایشان را: «وَ عَلَّمَکَ ما لَمْ تَکُنْ تَعْلَمُ» - . نساء / ۱۱۳ - {آنچه را نمی دانستی به تو آموخت.} نماز ایشان را: «فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَةً لَکَ» - . اسراء / ۷۹ - {و پاسی از شب را زنده بدار تا برای تو [به منزله] نافله ای باشد.} روزه ایشان را: «إِنَّ لَکَ فِی النَّهارِ» - . مزّمّل / ۷ - {برای توست در روز...} کتاب ایشان را: «وَ إِنَّهُ لَکِتابٌ عَزِیزٌ» - . فصّلت / ۴۱ - {و به راستی که آن کتابی ارجمند است.} دین ایشان را: «دِینَهُمُ الَّذِی ارْتَضی لَهُمْ» - . نور / ۵۵ - {آن دینی را که برایشان پسندیده است.} امت ایشان را: «کُنْتُمْ خَیْرَ أُمَّةٍ» - . آل عمران / ۱۱۰ - {شما بهترین امتی هستید...} قبله ایشان را: «فَلَنُوَلِّیَنَّکَ قِبْلَةً» - . بقره / ۱۴۴ - {پس [باش تا] تو را به قبله ای برگردانیم ...} شهر ایشان را: «لا أُقْسِمُ بِهذَا الْبَلَدِ» - . بلد / ۱ - {سوگند به این شهر.} فرمان‌های ایشان را: «إِذا قَضَی اللَّهُ وَ رَسُولُهُ» - . احزاب / ۳۶ - {چون خدا و فرستاده‌اش به کاری فرمان دهند...} لشکر ایشان را: «وَ الْعادِیاتِ ضَبْحاً» - . عادیات / ۱ - {سوگند به مادیانهائی که با همهمه تازانند.} عزت ایشان را: «وَ لِلَّهِ الْعِزَّةُ وَ لِرَسُولِهِ» - . منافقون / ۸ - {عزت از آن خدا و از آن پیامبر اوست.} عصمت ایشان را: «وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ» - . مائده / ۶۷ - {و خداوند تو را از مردم نگاه می‌دارد.} شفاعت ایشان را: «لَعَلَّکَ تَرْضی» - . طه / ۱۳۰ - {باشد که خشنود گردی.} صلابت ایشان را: «بَراءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ» - . توبه / ۱ - {[این آیات] اعلام بیزاری [و عدم تعهد] است از طرف خدا و پیامبرش.} وصیّ ایشان را: «إِنَّما وَلِیُّکُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ» - . مائده / ۵۵ - {ولیّ شما تنها خدا و پیامبر اوست و ...} اهل بیت ایشان را: «لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَیْتِ» - . احزاب / ۳۳ - {آلودگی را از شما خاندان [پیامبر] بزداید...} - . مناقب آل ابی طب ۱: ۱۵۹ و ۱۶۰ - .

ص: ۳۳۹

**[ترجمه]

«۲۹»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ خَالِدٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَوْلَ النَّاسِ لِعَلِیٍّ علیه السلام إِنْ کَانَ لَهُ حَقٌّ فَمَا مَنَعَهُ أَنْ یَقُومَ بِهِ قَالَ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ لَمْ یُکَلِّفْ هَذَا إِلَّا إِنْسَاناً وَاحِداً رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ فَقاتِلْ فِی سَبِیلِ اللَّهِ لا تُکَلَّفُ إِلَّا نَفْسَکَ وَ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِینَ (۱) فَلَیْسَ هَذَا إِلَّا لِلرَّسُولِ وَ قَالَ لِغَیْرِهِ إِلَّا مُتَحَرِّفاً لِقِتالٍ أَوْ مُتَحَیِّزاً إِلی فِئَةٍ (۲) فَلَمْ یَکُنْ یَوْمَئِذٍ فِئَةٌ یُعِینُونَهُ عَلَی أَمْرِهِ (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از سلیمان بن خالد روایت شده که وی گفت: به امام جعفر صادق علیه السلام درباره سخن مردم به امام علی علیه السلام عرض کردم: اگر امام علیه السلام حقّی داشت چه چیز مانع از آن شد که ایشان برای آن قیام کند؟ حضرت علیه السلام فرمود: خداوند این کار را فقط بر عهده یک انسان گذاشت و فرمود: «فَقاتِلْ فِی سَبِیلِ اللَّهِ لا تُکَلَّفُ إِلَّا نَفْسَکَ وَ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِینَ» - . نساء / ۸۴ - {پس در راه خدا پیکار کن، تو جز عهده دار شخص خود نیستی و[لی] مؤمنان را [به مبارزه] برانگیز.} که این فقط برای رسول صلی الله علیه و آله بود، اما برای دیگران فرمود: «إِلَّا مُتَحَرِّفاً لِقِتالٍ أَوْ مُتَحَیِّزاً إِلی فِئَهٍ» - . انفال / ۱۶ - {مگر آنکه [هدفش] کناره گیری برای نبردی [مجدد] یا پیوستن به جمعی [دیگر از همرزمانش] باشد.} که در آن هنگام هیچ جمعی وجود نداشت تا در راستای امر امام علیه السلام به او یاری رسانند - . تفسیر العیاشی: نسخه خطی، نیز علامه بحرانی در البرهان ۱: ۳۹۸. - .

**[ترجمه]

«۳۰»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ زَیْدٍ الشَّحَّام عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: مَا سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله شَیْئاً قَطُّ فَقَالَ لَا إِنْ کَانَ عِنْدَهُ أَعْطَاهُ وَ إِنْ لَمْ یَکُنْ عِنْدَهُ قَالَ یَکُونُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَ لَا کَافَأَ بِالسَّیِّئَهِ قَطُّ وَ مَا أَلْقَی (۴) سَرِیَّهً مُنْذُ نَزَلَتْ عَلَیْهِ فَقاتِلْ فِی سَبِیلِ اللَّهِ لا تُکَلَّفُ إِلَّا نَفْسَکَ إِلَّا وَلِیَ بِنَفْسِهِ (۵).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: هرگز نشد کسی از پیامبر صلی الله علیه و آله چیزی بخواهد و ایشان بگوید نه، اگر داشت می‌داد و اگر نداشت می‌فرمود إن شاء الله بعدا، هرگز بدی را تلافی نکرد و از زمانی که بر ایشان نازل شد: «فَقاتِلْ فِی سَبِیلِ اللَّهِ لا تُکَلَّفُ إِلَّا نَفْسَکَ» - . نساء / ۸۴ - {پس در راه خدا پیکار کن، تو جز عهده دار شخص خود نیستی.} دیگر با هیچ لشکری رو در رو نشد جز این‌که خودش کار را در دست گرفت - . تفسیر العیاشی: نسخه خطی، نیز علامه بحرانی در البرهان ۱: ۳۹۸. - .

**[ترجمه]

«۳۱»

شی، تفسیر العیاشی أَبَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام لَمَّا نَزَلَتْ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لا تُکَلَّفُ إِلَّا نَفْسَکَ قَالَ (۶) کَانَ أَشْجَعُ النَّاسِ مَنْ لَاذَ بِرَسُولِ اللَّهِ عَلَیْهِ وَ آلِهِ السَّلَامُ (۷).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: وقتی بر رسول خدا صلی الله علیه و آله نازل شد «لا تُکَلَّفُ إِلَّا نَفْسَکَ»، دلیرترین مردم کسی بود که به رسول خدا صلی الله علیه و آله پناه می‌بُرد - . تفسیر العیاشی: نسخه خطی، نیز علامه بحرانی در البرهان ۱: ۳۹۸. - .

**[ترجمه]

بیان

أی كان علیه السلام بحیث یكون أشجع الناس من لحق به و لجأ إلیه لأنه كان أقرب الناس و أجرأهم علیهم كما روی عن أمیر المؤمنین علیه السلام أنه كان یقول كنا إذا احمر البأس اتقینا برسول الله صلی الله علیه و آله فما یكون أحد أقرب إلی العدو منه.

**[ترجمه]یعنی پیامبر صلی الله علیه و آله در جنگ در چنان موقعیتی قرار می گرفت كه دلیرترین مردم كسی بود كه به حضرت می‌پیوست و در جنگ به سوی ایشان پناه می‌جست، زیرا پیامبر صلی الله علیه و آله از همه به دشمنان نزدیک‌تر و بر آنان جسورتر بود، همچنان‌كه از امیرمومنان علیه السلام نیز روایت شده كه ایشان فرمود: «چون كارزار سخت می‌شد ما به رسول خدا صلی الله علیه و آله پناه می‌بردیم و هیچ كس به دشمن نزدیک‌تر از ایشان نبود.»

**[ترجمه]

«۳۲»

شی، تفسیر العیاشی عَنِ الثُّمَالِیِّ عَنْ عِیصٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كُلِّفَ مَا لَمْ یُكَلَّفْ أَحَدٌ أَنْ یُقَاتَلَ فِی سَبِیلِ اللَّهِ وَحْدَهُ وَ قَالَ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِینَ عَلَی الْقِتالِ وَ قَالَ إِنَّمَا كُلِّفْتُمُ الْیَسِیرَ مِنَ الْأَمْرِ أَنْ تَذْكُرُوا اللَّهَ (۸).

۱- النساء: ۸۴.

۲- الأنفال: ۱۶.

۳- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط. و أخرجه البحرانیّ فی تفسیر البرهان ۱: ۳۹۸ و فیه: ان اللّه لا یكلف هذا لانسان واحد الا رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و أورد نحوه فی حدیث باسناد آخر فی ج ۲: ۷۰.

۴- فی تفسیر البرهان: و ما لقی.

۵- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط. و أخرجه البحرانیّ أیضا فی البرهان ۱: ۳۹۸.

۶- كذا.

۷- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط، و أخرجهما البحرانیّ أیضا فی البرهان ۱: ۳۹۸.

۸- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط، و أخرجهما البحرانیّ أیضا فی البرهان ۱: ۳۹۸.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: بر عهده رسول خدا صلی الله علیه و آله کاری نهاده شد که بر عهده هیچ کس نهاده نشده بود و آن این‌که حضرت در راه خدا تنها بجنگد، خداوند فرمود: «حَرِّضِ الْمُؤْمِنِینَ» -. نساء / ۸۴ - {مومنان را برانگیز} به مبارزه. آن‌چه بر عهده شما نهاده شده بسیار آسان است این‌که خدا را به یاد داشته باشید -. تفسیر العیاشی: نسخه خطی، نیز علامه بحرانی در البرهان ۱: ۳۹۸. -.

ص: ۳۴۰

**[ترجمه]

«۳۳»

إِرْشَادُ الْقُلُوبِ، بِالْإِسْنَادِ یَرْفَعُهُ إِلَی الْإِمَامِ مُوسَی بْنِ جَعْفَرٍ علیهما السلام قَالَ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی جَعْفَرٌ عَنْ أَبِیهِ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی عَلِیٌّ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی الْحُسَیْنُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهم السلام قَالَ: بَیْنَمَا أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله جُلُوسٌ فِی مَسْجِدِهِ بَعْدَ وَفَاتِهِ علیه السلام یَتَذَاکَرُونَ فَضْلَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذْ دَخَلَ عَلَیْنَا حِبْرٌ مِنْ أَحْبَارِ یَهُودِ أَهْلِ الشَّامِ (۱) قَدْ قَرَأَ التَّوْرَاةَ وَ الْإِنْجِیلَ وَ الزَّبُورَ وَ صُحُفَ إِبْرَاهِیمَ وَ الْأَنْبِیَاءِ وَ عَرَفَ دَلَائِلَهُمْ فَسَلَّمَ عَلَیْنَا وَ جَلَسَ ثُمَّ لَبِثَ هُنَیْئَةً ثُمَّ قَالَ یَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ مَا تَرَکْتُمْ لِنَبِیٍّ دَرَجَةً وَ لَا لِمُرْسَلٍ فَضِیلَةً إِلَّا وَ قَدْ تَحَمَّلْتُمُوهَا (۲) لِنَبِیِّکُمْ فَهَلْ عِنْدَکُمْ جَوَابٌ إِنْ أَنَا سَأَلْتُکُمْ فَقَالَ لَهُ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام سَلْ یَا أَخَا الْیَهُودِ مَا أَحْبَبْتَ (۳) فَإِنِّی أُجِیبُکَ عَنْ کُلِّ مَا تَسْأَلُ بِعَوْنِ اللَّهِ تَعَالَی وَ مَنِّهِ (۴) فَوَ اللَّهِ مَا أَعْطَی اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ نَبِیّاً وَ لَا مُرْسَلًا دَرَجَةً وَ لَا فَضِیلَةً إِلَّا وَ قَدْ جَمَعَهَا لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ زَادَهُ عَلَی الْأَنْبِیَاءِ وَ الْمُرْسَلِینَ أَضْعَافاً مُضَاعَفَةً وَ لَقَدْ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا ذَکَرَ لِنَفْسِهِ فَضِیلَةً قَالَ وَ لَا فَخْرَ وَ أَنَا أَذْکُرُ لَکَ الْیَوْمَ مِنْ فَضْلِهِ مِنْ غَیْرِ إِزْرَاءٍ (۵) عَلَی أَحَدٍ مِنَ الْأَنْبِیَاءِ مَا یُقِرُّ اللَّهُ بِهِ أَعْیُنَ الْمُؤْمِنِینَ شُکْراً لِلَّهِ عَلَی مَا أَعْطَی مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله الْآنَ (۶) فَاعْلَمْ یَا أَخَا الْیَهُودِ إِنَّهُ کَانَ مِنْ فَضْلِهِ عِنْدَ رَبِّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی وَ شَرَفِهِ مَا أَوْجَبَ الْمَغْفِرَةَ وَ الْعَفْوَ لِمَنْ خَفَضَ الصَّوْتَ عِنْدَهُ فَقَالَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ فِی کِتَابِهِ إِنَّ الَّذِینَ یَغُضُّونَ أَصْواتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولئِکَ الَّذِینَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوی لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ أَجْرٌ عَظِیمٌ (۷) ثُمَّ قَرَنَ طَاعَتَهُ بِطَاعَتِهِ فَقَالَ مَنْ یُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطاعَ اللَّهَ (۸) ثُمَّ قَرَّبَهُ مِنْ قُلُوبِ الْمُؤْمِنِینَ وَ حَبَّبَهُ إِلَیْهِمْ

ص: ۳۴۱

۱- فی المصدر: من أحبار الیهود من أهل الشام.

۲- نحلتموها خ ل.

۳- عما أحببت خ ل.

۴- فی المصدر: و مشیته.

۵- فی المصدر: و أنا ذاکر لک الیوم من فضائله من غیر ازراء منی.

۶- فی المصدر: و زاده علیهم الآن.

۷- الحجرات: ۳.

۸- النساء: ۸۰.

وَ كَانَ يَقُولُ صلى الله عليه و آله حُبِّی خَالَطَ (۱) دِمَاءَ أُمَّتِی فَهُمْ یُؤْثِرُونِّی عَلَی الْآبَاءِ وَ عَلَی الْأُمَّهَاتِ وَ عَلَی أَنْفُسِهِمْ وَ لَقَدْ كَانَ أَقْرَبَ النَّاسِ (۲) وَ أَرْأَفَهُمْ فَقَالَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَی لَقَدْ جاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ ما عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ (۳) وَ قَالَ عَزَّ وَ جَلَ النَّبِيُّ أَوْلی بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَ أَزْواجُهُ أُمَّهاتُهُمْ (۴) وَ اللَّهِ لَقَدْ بَلَغَ مِنْ فَضْلِهِ صلی الله علیه و آله فِی الدُّنْيَا وَ مِنْ فَضْلِهِ صلی الله علیه و آله فِی الْآخِرَهِ مَا تَقْصُرُ عَنْهُ الصِّفَاتُ وَ لَكِنْ أُخْبِرُكَ بِمَا يَحْمِلُهُ قَلْبُكَ وَ لَا يَدْفَعُهُ عَقْلُكَ وَ لَا تُنْكِرُهُ بِعِلْمٍ إِنْ كَانَ عِنْدَكَ لَقَدْ بَلَغَ مِنْ فَضْلِهِ صلی الله علیه و آله أَنَّ أَهْلَ النَّارِ يَهْتِفُونَ وَ يَصْرُخُونَ بِأَصْوَاتِهِمْ نَدَماً أَنْ لَا يَكُونُوا أَجَابُوهُ فِی الدُّنْيَا فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِی النَّارِ يَقُولُونَ يا لَيْتَنا أَطَعْنَا اللَّهَ وَ أَطَعْنَا الرَّسُولَا (۵) وَ لَقَدْ ذَكَرَهُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَی مَعَ الرُّسُلِ فَبَدَأَ بِهِ وَ هُوَ آخِرُهُمْ لِكَرَامَتِهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ وَ إِذْ أَخَذْنا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثاقَهُمْ وَ مِنْكَ وَ مِنْ نُوحٍ (۶) وَ قَالَ إِنَّا أَوْحَيْنا إِلَيْكَ كَما أَوْحَيْنا إِلی نُوحٍ وَ النَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ (۷) وَ النَّبِيُّونَ قَبْلَهُ (۸) فَبَدَأَ بِهِ وَ هُوَ آخِرُهُمْ وَ لَقَدْ فَضَّلَهُ اللَّهُ عَلَی جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَ فَضَّلَ أُمَّتَهُ عَلَی جَمِيعِ الْأُمَمِ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ (۹) فَقَالَ الْيَهُودِیُّ إِنَّ آدَمَ علیه السلام أَسْجَدَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُ مَلَائِكَتَهُ فَهَلْ فَضَّلَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مِثْلَ ذَلِكَ (۱۰) فَقَالَ علیه السلام قَدْ كَانَ ذَلِكَ وَ لَئِنْ أَسْجَدَ اللَّهُ لِآدَمَ مَلَائِكَتَهُ فَإِنَّ ذَلِكَ لِمَا أَوْدَعَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ صُلْبَهُ مِنَ الْأَنْوَارِ وَ الشَّرَفِ إِذْ كَانَ هُوَ الْوِعَاءَ وَ لَمْ يَكُنْ سُجُودُهُمْ عِبَادَةً لَهُ وَ إِنَّمَا كَانَ سُجُودُهُمْ طَاعَةً لِأَمْرِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ تَكْرِمَةً وَ تَحِيَّةً مِثْلَ السَّلَامِ مِنَ الْإِنْسَانِ عَلَی الْإِنْسَانِ وَ اعْتِرَافاً لِآدَمَ علیه السلام بِالْفَضِيلَهِ وَ قَدْ أَعْطَی اللَّهُ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله أَفْضَلَ مِنْ ذَلِكَ وَ هُوَ أَنَّ اللَّهَ صَلَّی عَلَيْهِ وَ أَمَرَ مَلَائِكَتَهُ أَنْ يُصَلُّوا

۱- فی المصدر: خالط حبی دماء امتی فانهم.

۲- فی المصدر: أرحم الناس.

۳- التوبه: ۱۲۸.

۴- الأحزاب: ۶.

۵- الأحزاب: ۶۶.

۶- الأحزاب: ۷.

۷- النساء: ۱۶۳.

۸- من قبله خ ل.

۹- آل عمران: ۱۱۰.

۱۰- فی المصدر: بمثل ذلک.

عَلَيْهِ وَ تَعَبَّدَ جَمِيعَ خَلْقِهِ بِالصَّلَاهِ عَلَيْهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ فَقَالَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ إِنَّ اللَّهَ وَ مَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِيماً (۱) فَلَا يُصَلِّي عَلَيْهِ أَحَدٌ فِي حَيَاتِهِ وَ لَا بَعْدَ وَفَاتِهِ إِلَّا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ بِذَلِكَ عَشْراً وَ أَعْطَاهُ مِنَ الْحَسَنَاتِ عَشْراً بِكُلِّ صَلَاهٍ صَلَّى عَلَيْهِ وَ لَا يُصَلِّي عَلَيْهِ أَحَدٌ بَعْدَ وَفَاتِهِ إِلَّا وَ هُوَ يَعْلَمُ بِذَلِكَ وَ يَرُدُّ عَلَى الْمُصَلِّي وَ الْمُسَلِّمِ مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ جَعَلَ دُعَاءَ أُمَّتِهِ فِيمَا يَسْأَلُونَ رَبَّهُمْ جَلَّ ثَنَاؤُهُ مَوْقُوفاً عَنِ الْإِجَابَهِ (۲) حَتَّى يُصَلُّوا فِيهِ عَلَيْهِ صلى الله عليه و آله فَهَذَا أَكْبَرُ وَ أَعْظَمُ مِمَّا أَعْطَى اللَّهُ آدَمَ عليه السلام وَ لَقَدْ أَنْطَقَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ صُمَّ الصُّخُورِ وَ الشَّجَرَ بِالسَّلَامِ وَ التَّحِيَّهِ لَهُ وَ كُنَّا نَمُرُّ مَعَهُ صلى الله عليه و آله فَلَا يَمُرُّ بِشِعْبٍ (۳) وَ لَا شَجَرٍ (۴) إِلَّا قَالَتِ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ تَحِيَّهً لَهُ وَ إِقْرَاراً بِنُبُوَّتِهِ صلى الله عليه و آله وَ زَادَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ تَكْرِمَهً بِأَخْذِ مِيثَاقِهِ قَبْلَ النَّبِيِّينَ وَ أَخْذِ مِيثَاقِ النَّبِيِّينَ بِالتَّسْلِيمِ وَ الرِّضَا وَ التَّصْدِيقِ لَهُ فَقَالَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ وَ إِذْ أَخَذْنا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثاقَهُمْ وَ مِنْكَ وَ مِنْ نُوحٍ وَ إِبْراهِيمَ (۵) وَ قَالَ عَزَّ وَ جَلَ وَ إِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثاقَ النَّبِيِّينَ لَما آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتابٍ وَ حِكْمَهٍ ثُمَّ جاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِما مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَ لَتَنْصُرُنَّهُ قالَ أَ أَقْرَرْتُمْ وَ أَخَذْتُمْ عَلى ذلِكُمْ إِصْرِي (۶) قالُوا أَقْرَرْنا قالَ فَاشْهَدُوا وَ أَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ (۷) وَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ وَ جَلَ النَّبِيُّ أَوْلى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ (۸) وَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَ رَفَعْنا لَكَ ذِكْرَكَ (۹) فَلَا يَرْفَعُ رَافِعٌ صَوْتَهُ بِكَلِمَهِ الْإِخْلَاصِ بِشَهَادَهِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ حَتَّى يَرْفَعَ صَوْتَهُ مَعَهَا بِأَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ فِي الْأَذَانِ وَ الْإِقَامَهِ وَ الصَّلَاهِ (۱۰) وَ الْأَعْيَادِ وَ الْجُمَعِ وَ مَوَاقِيتِ الْحَجِّ وَ فِي كُلِّ خُطْبَهٍ حَتَّى فِي خُطَبِ النِّكَاحِ وَ فِي الْأَدْعِيَهِ ثُمَّ ذَكَرَ الْيَهُودِيُّ مَنَاقِبَ الْأَنْبِيَاءِ وَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام يُثْبِتُ لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله مَا هُوَ أَعْظَمُ مِنْهَا تَرَكْنَا ذِكْرَهَا طَلَباً

۱- الأحزاب: ۵۶.

۲- في المصدر: موقوفا من إجابته.

۳- في المصدر: بعشب. و لعله أظهر.

۴- و لا شجره خ ل.

۵- الأحزاب: ۷.

۶- أي عهدي.

۷- آل عمران: ۸۱.

۸- الأحزاب: ۶.

۹- الشرح: ۴.

۱۰- و الصلوات خ ل.

لِلِاخْتِصَارِ حَتَّى وَصَلَ إِلَى أَنْ قَالَ الْيَهُودِيُّ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ نَاجَى (۱) مُوسَى عَلَى جَبَلِ طُورِ سَيْنَاءَ بِثَلَاثِمِائَةٍ وَ ثَلَاثَ عَشْرَةَ كَلِمَةً (۲) يَقُولُ لَهُ فِيهَا يا مُوسى إِنِّي أَنَا اللَّهُ فَهَلْ فَعَلَ بِمُحَمَّدٍ شَيْئاً مِنْ ذَلِكَ قَالَ عَلِيٌّ عليه السلام لَقَدْ كَانَ كَذَلِكَ وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله (۳) نَاجَاهُ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ فَوْقَ سَبْعِ سَمَاوَاتٍ رَفَعَهُ عَلَيْهِنَّ فَنَاجَاهُ فِي مَوْطِنَيْنِ أَحَدُهُمَا عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهى وَ كَانَ لَهُ هُنَاكَ مَقَامٌ مَحْمُودٌ ثُمَّ عَرَجَ بِهِ حَتَّى انْتَهَى إِلَى سَاقِ الْعَرْشِ (۴) فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَ ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّى (۵) وَ دَنَّى لَهُ رَفْرَفاً أَخْضَرَ أغشى (۶) (غُشِيَ) عَلَيْهِ نُورٌ عَظِيمٌ حَتَّى كَانَ فِي دُنُوِّهِ كَقَابِ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى وَ هُوَ مِقْدَارُ مَا بَيْنَ الْحَاجِبِ إِلَى الْحَاجِبِ وَ نَاجَاهُ بِمَا ذَكَرَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِي كِتَابِهِ قَالَ تَعَالَى لِلَّهِ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ وَ إِنْ تُبْدُوا ما فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشاءُ وَ يُعَذِّبُ مَنْ يَشاءُ (۷) وَ كَانَتْ هَذِهِ الْآيَةُ قَدْ عُرِضَتْ عَلَى سَائِرِ الْأُمَمِ مِنْ لَدُنْ آدَمَ إِلَى أَنْ بُعِثَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله فَأَبَوْا جَمِيعاً أَنْ يَقْبَلُوهَا (۸) مِنْ ثِقْلِهَا وَ قَبِلَهَا مُحَمَّدٌ (۹) فَلَمَّا رَأَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْهُ وَ مِنْ أُمَّتِهِ الْقَبُولَ خَفَّفَ عَنْهُ ثِقْلَهَا فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ آمَنَ الرَّسُولُ بِما أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ تَكَرَّمَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ أَشْفَقَ (۱۰) عَلَى أُمَّتِهِ مِنْ تَشْدِيدِ الْآيَةِ الَّتِي قَبِلَهَا هُوَ وَ أُمَّتُهُ فَأَجَابَ عَنْ نَفْسِهِ وَ أُمَّتِهِ فَقَالَ وَ الْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ

۱- فی المصدر: نادی.

۲- فی المصدر: بعد قوله: کلمه: مع کل کلمه یقول له: یا موسی.

۳- و محمّدا خ ل.

۴- فی المصدر: حتی انتهی به إلی ساق العرش. و قال.

۵- النجم: ۸.

۶- فی النهایه: فی حدیث ابن مسعود فی قوله تعالی: (لَقَدْ رَأی مِنْ آیاتِ رَبِّهِ الْکُبْری) قال رأی رفرفا أخضر سد الافق، أی بساطا، و قیل: فراشا. انتهی. و فی المصدر: ناله رفرف أخضر غشی علیه.

۷- البقره: ۲۸۴.

۸- أی المحاسبه بما یخفوه فی أنفسهم و ما یضمرون و العقاب علیه.

۹- فی المصدر: و قبلها محمّد صلّی اللّه علیه و آله و امته.

۱۰- أشفق علیه: حاذر و خاف. و حنا و عطف. و لعلّ المراد هو الثانی.

بِاللَّهِ وَ مَلائِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ لا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُمُ الْمَغْفِرَةُ وَ الْجَنَّةُ إِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله سَمِعْنا وَ أَطَعْنا غُفْرانَكَ رَبَّنا وَ إِلَيْكَ الْمَصِيرُ يَعْنِي الْمَرْجِعَ فِي الْآخِرَةِ فَأَجَابَهُ قَدْ فَعَلْتُ بِتَائِبِي أُمَّتِكَ قَدْ أَوْجَبْتُ لَهُمُ الْمَغْفِرَةَ ثُمَّ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى أَمَّا إِذَا قَبِلْتَهَا أَنْتَ وَ أُمَّتُكَ وَ قَدْ كَانَتْ عُرِضَتْ (۱) مِنْ قَبْلُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ وَ الْأُمَمِ فَلَمْ يَقْبَلُوهَا فَحَقٌّ عَلَيَّ أَنْ أَرْفَعَهَا عَنْ أُمَّتِكَ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَها لَها ما كَسَبَتْ مِنْ خَيْرٍ وَ عَلَيْها مَا اكْتَسَبَتْ مِنْ شَرٍّ ثُمَّ أَلْهَمَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ نَبِيَّهُ أَنْ قَالَ رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا إِنْ نَسِينا أَوْ أَخْطَأْنا فَقَالَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ أَعْطَيْتُكَ لِكَرَامَتِكَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ الْأُمَمَ السَّالِفَةَ كَانُوا إِذَا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا (۲) فَتَحْتُ عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ عَذَابِي (۳) وَ رَفَعْتُ ذَلِكَ عَنْ أُمَّتِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله رَبَّنا وَ لا تَحْمِلْ عَلَيْنا إِصْراً كَما حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنا يَعْنِي بِالْآصَارِ الشَّدَائِدَ الَّتِي كَانَتْ عَلَى الْأُمَمِ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَ مُحَمَّدٍ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ لَقَدْ رَفَعْتُ عَنْ أُمَّتِكَ الْآصَارَ الَّتِي كَانَتْ عَلَى الْأُمَمِ السَّالِفَهِ وَ ذَلِكَ أَنِّي جَعَلْتُ عَلَى الْأُمَمِ أَنْ لَا أَقْبَلَ (۴) فِعْلًا إِلَّا فِي بِقَاعٍ الْأَرْضِ الَّتِي اخْتَرْتُهَا لَهُمْ وَ إِنْ بَعُدَتْ وَ قَدْ جَعَلْتُ الْأَرْضَ لَكَ وَ لِأُمَّتِكَ طَهُوراً وَ مَسْجِداً فَهَذِهِ مِنَ الْآصَارِ وَ قَدْ رَفَعْتُهَا عَنْ أُمَّتِكَ وَ قَدْ كَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ تَحْمِلُ قَرَابِينَهَا عَلَى أَعْنَاقِهَا إِلَى الْبَيْتِ الْمُقَدَّسِ فَمَنْ قَبِلْتُ ذَلِكَ مِنْهُ أَرْسَلْتُ عَلَى قُرْبَانِهِ نَاراً تَأْكُلُهُ وَ إِنْ لَمْ أَقْبَلْ ذَلِكَ مِنْهُ رَجَعَ بِهِ مَثْبُوراً (۵) وَ قَدْ جَعَلْتُ قُرْبَانَ أُمَّتِكَ فِي بُطُونِ فُقَرَائِهَا وَ مَسَاكِينِهَا فَمَنْ قَبِلْتُ ذَلِكَ مِنْهُ أُضَاعِفُ لَهُ الثَّوَابَ أَضْعَافاً مُضَاعَفَةً وَ إِنْ لَمْ أَقْبَلْ (۶) ذَلِكَ مِنْهُ رَفَعْتُ عَنْهُ بِهِ عُقُوبَاتِ الدُّنْيَا وَ قَدْ رَفَعْتُ ذَلِكَ عَنْ أُمَّتِكَ وَ هِيَ مِنَ الْآصَارِ الَّتِي كَانَتْ (۷) وَ كَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ مَفْرُوضاً عَلَيْهِمْ صَلَاتُهَا (۸) فِي كَبِدِ

۱- فى المصدر: من قبل عرضتها.

۲- ما ذكروا به خ ل.

۳- فلعله كان يجب عليهم أن يتحفظوا من النسيان و الخطاء.

۴- فى المصدر: لا أقبل منهم فعلا.

۵- أى مطرودا خائبا.

۶- فى المصدر: و من لم أقبل.

۷- فى المصدر: كانت على الأمم السالفه.

۸- صلواتها خ ل.

اللَّيْلِ (۱) وَ أَنْصَافِ النَّهَارِ وَ هِیَ مِنَ الشَّدَائِدِ الَّتِی كَانَتْ (۲) وَ قَدْ رَفَعْتُهَا عَنْ أُمَّتِکَ وَ فَرَضْتُ عَلَیْهِمْ صَلَاتَهُمْ فِی أَطْرَافِ اللَّیْلِ وَ النَّهَارِ فِی أَوْقَاتِ نَشَاطِهِمْ وَ كَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ مَفْرُوضاً عَلَیْهِمْ خَمْسُونَ صَلَاهً فِی خَمْسِینَ وَقْتاً وَ هِیَ مِنَ الْآصَارِ الَّتِی كَانَتْ عَلَیْهِمْ وَ قَدْ رَفَعْتُهَا عَنْ أُمَّتِکَ وَ كَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ حَسَنَتُهُمْ بِحَسَنَهٍ وَاحِدَهٍ وَ سَیِّئَتُهُمْ بِسَیِّئَهٍ وَاحِدَهٍ وَ جَعَلْتُ لِأُمَّتِکَ الْحَسَنَهَ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا وَ السَّیِّئَهَ بِوَاحِدَهٍ (۳) وَ كَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ إِذَا نَوَى أَحَدُهُمْ حَسَنَهً لَمْ تُكْتَبْ لَهُمْ (۴) وَ إِذَا هَمَّ بِالسَّیِّئَهِ كَتَبْتُهَا عَلَیْهِمْ (۵) وَ إِنْ لَمْ یَفْعَلْهَا وَ قَدْ رَفَعْتُ ذَلِکَ عَنْ أُمَّتِکَ فَإِذَا هَمَّ أَحَدُهُمْ بِسَیِّئَهٍ وَ لَمْ یَعْمَلْهَا لَمْ تُكْتَبْ عَلَیْهِ وَ إِذَا هَمَّ أَحَدُهُمْ بِحَسَنَهٍ وَ لَمْ یَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَهٌ وَ كَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ إِذَا أَذْنَبُوا كَتَبْتُ ذُنُوبَهُمْ عَلَى أَبْوَابِهِمْ وَ جَعَلْتُ تَوْبَتَهُمْ مِنَ الذَّنْبِ أَنْ أُحَرِّمَ عَلَیْهِمْ بَعْدَ التَّوْبَهِ (۶) أَحَبَّ الطَّعَامِ إِلَیْهِمْ وَ كَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ یَتُوبُ أَحَدُهُمْ مِنَ الذَّنْبِ الْوَاحِدِ الْمِائَهَ سَنَهٍ وَ الْمِائَتَیْ سَنَهٍ ثُمَّ لَمْ أَقْبَلْ تَوْبَتَهُ دُونَ أَنْ أُعَاقِبَهُ فِی الدُّنْیَا بِعُقُوبَهٍ وَ قَدْ رَفَعْتُ ذَلِکَ عَنْ أُمَّتِکَ وَ إِنَّ الرَّجُلَ مِنْ أُمَّتِکَ لَیُذْنِبُ الْمِائَهَ سَنَهٍ ثُمَّ یَتُوبُ وَ یَنْدَمُ طَرْفَهَ عَیْنٍ فَأَغْفِرُ لَهُ ذَلِکَ كُلَّهُ وَ أَقْبَلُ تَوْبَتَهُ وَ كَانَتِ الْأُمَمُ السَّالِفَهُ إِذَا أَصَابَهُمْ أَذًى (۷) نَجِسٍ قَرَضُوهُ مِنْ أَجْسَادِهِمْ وَ قَدْ جَعَلْتُ الْمَاءَ طَهُوراً لِأُمَّتِکَ مِنْ جَمِیعِ الْأَنْجَاسِ وَ الصَّعِیدَ فِی الْأَوْقَاتِ وَ هَذِهِ الْآصَارُ (۸) الَّتِی كَانَتْ عَلَیْهِمْ رَفَعْتُهَا عَنْ أُمَّتِکَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اللَّهُمَّ إِذْ قَدْ فَعَلْتَ ذَلِکَ بِی فَزِدْنِی فَأَلْهَمَهُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ أَنْ قَالَ

۱- أی وسطها. و الإنصاف جمع النصف.

۲- فی المصدر: كانت علیهم.

۳- فی المصدر: بسیئه واحده.

۴- له خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۵- علیه خ ل، و هو الموجود فی المصدر، و فیه: و إن لم یعملها.

۶- المصدر خال عن قوله: بعد التوبه.

۷- أذی نجس خ ل. و فی المصدر: أصابتهم أدنی نجس.

۸- فی المصدر: و هذه من الآصار.

رَبَّنا وَ لا تُحَمِّلْنا ما لا طاقَةَ لَنا بِهِ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ فَعَلْتُ ذَلِکَ بِأُمَّتِکَ وَ قَدْ رَفَعْتُ عَنْهُمْ عَظِیمَ بَلَایَا الْأُمَمِ وَ ذَلِکَ حُکْمِی فِی جَمِیعِ الْأُمَمِ أَنْ لَا أُکَلِّفَ نَفْساً فَوْقَ طَاقَتِهَا (۱) قَالَ وَ اعْفُ عَنَّا وَ اغْفِرْ لَنا وَ ارْحَمْنا أَنْتَ مَوْلانا قَالَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَی قَدْ فَعَلْتُ ذَلِکَ بِتَائِبِی أُمَّتِکَ (۲) ثُمَّ قَالَ فَانْصُرْنا عَلَی الْقَوْمِ الْکافِرِینَ (۳) قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ فَعَلْتُ ذَلِکَ وَ جَعَلْتُ أُمَّتَکَ یَا مُحَمَّدُ کَالشَّامَهِ الْبَیْضَاءِ فِی الثَّوْرِ الْأَسْوَدِ هُمُ الْقَادِرُونَ وَ هُمُ الْقَاهِرُونَ یَسْتَخْدِمُونَ وَ لَا یُسْتَخْدَمُونَ لِکَرَامَتِکَ (۴) وَ حَقٌّ عَلَیَّ أَنْ أُظْهِرَ دِینَکَ عَلَی الْأَدْیَانِ حَتَّی لَا یَبْقَی فِی شَرْقِ الْأَرْضِ وَ لَا غَرْبِهَا دِینٌ إِلَّا دِینُکَ وَ یُؤَدُّونَ إِلَی أَهْلِ دِینِکَ الْجِزْیَهَ وَ هُمْ صَاغِرُونَ وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَهً أُخْری عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهی عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوی إِذْ یَغْشَی السِّدْرَهَ ما یَغْشی ما زاغَ الْبَصَرُ وَ ما طَغی لَقَدْ رَأی مِنْ آیاتِ رَبِّهِ الْکُبْری (۵) فَهَذَا أَعْظَمُ یَا أَخَا الْیَهُودِ مِنْ مُنَاجَاتِهِ لِمُوسَی علیه السلام عَلَی طُورِ سَیْنَاءَ ثُمَّ زَادَ اللَّهُ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله (۶) أَنْ مَثَّلَ النَّبِیِّینَ فَصَلَّی بِهِمْ وَ هُمْ خَلْفَهُ یَقْتَدُونَ بِهِ وَ لَقَدْ عَایَنَ تِلْکَ اللَّیْلَهَ الْجَنَّهَ وَ النَّارَ وَ عُرِجَ بِهِ إِلَی سَمَاءٍ سَمَاءٍ فَسَلَّمَتْ عَلَیْهِ الْمَلَائِکَهُ فَهَذَا أَکْثَرُ مِنْ ذَلِکَ قَالَ الْیَهُودِیُّ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَلْقَی عَلَی مُوسَی مَحَبَّهً مِنْهُ فَقَالَ علیه السلام لَهُ لَقَدْ کَانَ کَذَلِکَ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله أَلْقَی عَلَیْهِ مَحَبَّهً مِنْهُ فَسَمَّاهُ حَبِیباً وَ ذَلِکَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَی جَلَّ ثَنَاؤُهُ أَرَی إِبْرَاهِیمَ صُورَهَ مُحَمَّدٍ وَ أُمَّتِهِ فَقَالَ یَا رَبِّ مَا رَأَیْتُ مِنْ أُمَمِ الْأَنْبِیَاءِ أَنْوَرَ وَ لَا أَزْهَرَ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّهِ فَمَنْ هَذَا فَنُودِیَ هَذَا مُحَمَّدٌ حَبِیبِی لَا حَبِیبَ لِی مِنْ خَلْقِی غَیْرُهُ أَجْرَیْتُ ذِکْرَهُ قَبْلَ أَنْ أَخْلُقَ سَمَائِی (۷) وَ أَرْضِی وَ سَمَّیْتُهُ نَبِیّاً وَ أَبُوکَ آدَمُ یَوْمَئِذٍ مِنَ الطِّینِ مَا

۱- و لعلّ الآصار التی سبقت ذکرها لم تکن فوق طاقتهم، و کانوا یطیقونها بخلاف هذه الأمه، فانهم کانوا أضعف من هؤلاء طاقه.

۲- فی المصدر: تباهی للامم بدل قوله: بتائبی امتک. و کذا فیما تقدم.

۳- البقره: ۲۸۴- ۲۸۶.

۴- فی المصدر: و لا یخدمون لکرامتک علی.

۵- النجم: ۱۳- ۱۸.

۶- محمّدا خ ل و هو الموجود فی المصدر.

۷- فی المصدر: أحببته قبل أن أخلق سمائی.

أَجْرَیْتُ فِیهِ رُوحَهُ (۱) وَ لَقَدْ أَلْقِیتَ أَنْتَ مَعَهُ فِی الذِّرْوَهِ الْأُولَی (۲) وَ أَقْسَمَ بِحَیَاتِهِ فِی کِتَابِهِ فَقَالَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ لَعَمْرُکَ إِنَّهُمْ لَفِی سَکْرَتِهِمْ یَعْمَهُونَ (۳) أَیْ وَ حَیَاتِکَ یَا مُحَمَّدُ وَ کَفَی بِهَذَا رِفْعَهً وَ شَرَفاً مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ رُتْبَهً قَالَ الْیَهُودِیُّ فَأَخْبِرْنِی عَمَّا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ أُمَّتَهُ عَلَی سَائِرِ الْأُمَمِ قَالَ علیه السلام لَقَدْ فَضَّلَ اللَّهُ أُمَّتَهُ صلی الله علیه و آله عَلَی سَائِرِ الْأُمَمِ بِأَشْیَاءَ کَثِیرَهٍ أَنَا أَذْکُرُ لَکَ مِنْهَا قَلِیلًا مِنْ کَثِیرٍ مِنْ ذَلِکَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ کُنْتُمْ خَیْرَ أُمَّهٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ (۴) وَ مِنْ ذَلِکَ أَنَّهُ إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ وَ جَمَعَ اللَّهُ الْخَلْقَ فِی صَعِیدٍ وَاحِدٍ سَأَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ النَّبِیِّینَ هَلْ بَلَّغْتُمْ فَیَقُولُونَ نَعَمْ فَیَسْأَلُ الْأُمَمَ فَیَقُولُونَ ما جاءَنا مِنْ بَشِیرٍ وَ لا نَذِیرٍ فَیَقُولُ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِذَلِکَ لِلنَّبِیِّینَ مَنْ شُهَدَاؤُکُمُ الْیَوْمَ فَیَقُولُونَ مُحَمَّدٌ وَ أُمَّتُهُ فَتَشْهَدُ لَهُمْ أُمَّهُ مُحَمَّدٍ بِالتَّبْلِیغِ وَ تُصَدِّقُ شَهَادَتُهُمْ وَ شَهَادَهُ (۵) مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَیُؤْمِنُونَ عِنْدَ ذَلِکَ وَ ذَلِکَ قَوْلُهُ تَعَالَی لِتَکُونُوا شُهَداءَ عَلَی النَّاسِ وَ یَکُونَ الرَّسُولُ عَلَیْکُمْ شَهِیداً (۶) یَقُولُ یَکُونُ مُحَمَّدٌ عَلَیْکُمْ شَهِیداً أَنَّکُمْ قَدْ بَلَّغْتُمُ الرِّسَالَهَ وَ مِنْهَا أَنَّهُمْ أَوَّلُ النَّاسِ حِسَاباً وَ أَسْرَعُهُمْ دُخُولًا إِلَی الْجَنَّهِ قَبْلَ سَائِرِ الْأُمَمِ کُلِّهَا وَ مِنْهَا أَیْضاً أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ فَرَضَ عَلَیْهِمْ فِی اللَّیْلِ وَ النَّهَارِ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِی خَمْسَهِ أَوْقَاتٍ اثْنَتَانِ بِاللَّیْلِ وَ ثَلَاثٌ بِالنَّهَارِ ثُمَّ جَعَلَ هَذِهِ الْخَمْسَ صَلَوَاتٍ تَعْدِلُ خَمْسِینَ صَلَاهً وَ جَعَلَهَا کَفَّارَهَ خَطَایَاهُمْ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَ إِنَّ الْحَسَناتِ یُذْهِبْنَ السَّیِّئاتِ (۷) یَقُولُ صَلَاهُ الْخَمْسِ تُکَفِّرُ الذُّنُوبَ مَا اجْتُنِبَتِ (۸) الْکَبَائِرُ وَ مِنْهَا أَیْضاً أَنَّ اللَّهَ تَعَالَی جَعَلَ لَهُمُ الْحَسَنَهَ الْوَاحِدَهَ الَّتِی یَهُمُّ بِهَا الْعَبْدُ وَ لَا یَعْمَلُهَا

۱- روحا خ ل. و هو الموجود فی المصدر.

۲- المصدر خال عما وضعناه بین الهلالین.

۳- الحجر: ۷۲.

۴- آل عمران: ۱۱۰.

۵- و تصدق شهاداتهم محمّد صلّی اللّه علیه و آله خ ل.

۶- البقره: ۱۴۳.

۷- هود: ۱۱۴.

۸- ما اجتنب العبد خ ل، و هو الموجود فی المصدر.

حَسَنَهً وَاحِدَهً یَکْتُبُهَا لَهُ فَإِنْ عَمِلَهَا کُتِبَتْ (۱) لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ وَ أَمْثَالُهَا إِلَی سَبْعِمِائَهِ ضِعْفٍ فَصَاعِداً وَ مِنْهَا أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یُدْخِلُ الْجَنَّهَ مِنْ أَهْلِ هَذِهِ الْأُمَّهِ سَبْعِینَ أَلْفاً بِغَیْرِ حِسَابٍ وَ وُجُوهُهُمْ (۲) مِثْلُ الْقَمَرِ لَیْلَهَ الْبَدْرِ وَ الَّذِینَ یَلُونَهُمْ عَلَی أَحْسَنِ مَا یَکُونُ الْکَوْکَبُ (۳) الدُّرِّیُّ فِی أُفُقِ السَّمَاءِ وَ الَّذِینَ یَلُونَهُمْ عَلَی أَشَدِّ کَوْکَبٍ فِی السَّمَاءِ إِضَاءَهً وَ لَا اخْتِلَافَ بَیْنَهُمْ وَ لَا تَبَاغُضَ بَیْنَهُمْ وَ مِنْهَا أَنَّ الْقَاتِلَ مِنْهُمْ عَمْداً إِنْ شَاءَ أَوْلِیَاءُ الْمَقْتُولِ (۴) أَنْ یَعْفُوا عَنْهُ فَعَلُوا وَ إِنْ شَاءُوا قَبِلُوا الدِّیَهَ وَ عَلَی أَهْلِ التَّوْرَاهِ وَ هُمْ أَهْلُ دِینِکَ (۵) یُقْتَلُ الْقَاتِلُ وَ لَا یُعْفَی عَنْهُ وَ لَا تُؤْخَذُ مِنْهُ دِیَهٌ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ ذلِکَ تَخْفِیفٌ مِنْ رَبِّکُمْ وَ رَحْمَهٌ (۶) وَ مِنْهَا أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ جَعَلَ فَاتِحَهَ الْکِتَابِ نِصْفَهَا لِنَفْسِهِ وَ نِصْفَهَا لِعَبْدِهِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَی قَسَمْتُ بَیْنِی وَ بَیْنَ عَبْدِی هَذِهِ السُّورَهَ فَإِذَا قَالَ أَحَدُهُمْ الْحَمْدُ لِلَّهِ فَقَدْ حَمِدَنِی وَ إِذَا قَالَ رَبِّ الْعالَمِینَ فَقَدْ عَرَفَنِی وَ إِذَا قَالَ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ فَقَدْ مَدَحَنِی وَ إِذَا قَالَ مالِکِ یَوْمِ الدِّینِ فَقَدْ أَثْنَی عَلَیَّ وَ إِذَا قَالَ إِیَّاکَ نَعْبُدُ وَ إِیَّاکَ نَسْتَعِینُ (۷) فَقَدْ صَدَقَ عَبْدِی فِی عِبَادَتِی بَعْدَ مَا سَأَلَنِی وَ بَقِیَّهُ هَذِهِ السُّورَهِ لَهُ وَ مِنْهَا أَنَّ اللَّهَ تَعَالَی بَعَثَ جَبْرَائِیلَ علیه السلام (۸) إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله أَنْ بَشِّرْ أُمَّتَکَ بِالزَّیْنِ وَ السَّنَاءِ (۹) وَ الرِّفْعَهِ وَ الْکَرَامَهِ وَ النَّصْرِ

۱- فی المصدر: کتبها له.

۲- خلی المصدر عن العاطف.

۳- مثل الکوکب خ صح.

۴- فی المصدر: أولیاء دم المقتول أن یعفوا عنه فعلوا ذلک.

۵- فی المصدر: و هم أهل دینکم، و الظاهر أنهما مصحف دینهم.

۶- البقره: ۱۷۸.

۷- الحمد: ۱- ۵.

۸- فی المصدر: جبرئیل.

۹- السناء: الرفعه. الضیاء.

وَ مِنْهَا أَنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ أَبَاحَهُمْ صَدَقَاتِهِمْ يَأْكُلُونَهَا وَ يَجْعَلُونَهَا فِي بُطُونِ فُقَرَائِهِمْ يَأْكُلُونَ مِنْهَا وَ يُطْعِمُونَ وَ كَانَتْ صَدَقَاتُ مَنْ قَبْلَهُمْ مِنَ الْأُمَمِ الْمُؤْمِنِينَ (۱) يَحْمِلُونَهَا إِلَى مَكَانٍ قَصِيٍ (۲) فَيُحْرِقُونَهَا بِالنَّارِ وَ مِنْهَا أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ جَعَلَ الشَّفَاعَةَ لَهُمْ خَاصَّةً دُونَ الْأُمَمِ وَ اللَّهُ تَعَالَى يَتَجَاوَزُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْعِظَامِ لِشَفَاعَةِ (۳) نَبِيِّهِمْ صلى الله عليه و آله وَ مِنْهَا أَنْ يُقَالَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِيَتَقَدَّمِ الْحَامِدُونَ فَتَقَدَّمُ أُمَّةُ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله قَبْلَ الْأُمَمِ وَ هُوَ مَكْتُوبٌ أُمَّةُ مُحَمَّدٍ الْحَامِدُونَ (۴) يَحْمَدُونَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَى كُلِّ مَنْزِلَةٍ وَ يُكَبِّرُونَهُ عَلَى كُلِّ نحد (۵) (نَجْدٍ) مُنَادِيهِمْ فِي جَوْفِ السَّمَاءِ لَهُ (۶) دَوِيٌّ كَدَوِيِّ النَّحْلِ وَ مِنْهَا أَنَّ اللَّهَ لَا يُهْلِكُهُمْ بِجُوعٍ وَ لَا يَجْمَعُهُمْ عَلَى ضَلَالَةٍ (۷) وَ لَا يُسَلِّطُ عَلَيْهِمْ عَدُوّاً مِنْ غَيْرِهِمْ وَ لَا يُسَاخُ بِبَقِيَّتِهِمْ (۸) وَ جَعَلَ لَهُمُ الطَّاعُونَ شَهَادَةً (۹) وَ مِنْهَا أَنَّ اللَّهَ جَعَلَ لِمَنْ صَلَّى عَلَى نَبِيِّهِ عَشْرَ حَسَنَاتٍ (۱۰) وَ مَحَا عَنْهُ عَشْرَ سَيِّئَاتٍ

۱- في المصدر: من كان قبلهم من الأمم الماضين.

۲- القصي: البعيد.

۳- في المصدر: بشفاعه.

۴- في المصدر: امه محمّد هم الحامدون.

۵- كل محل خ ل أقول: النجد: ما اشرف من الأرض و ارتفع. و في المصدر: على كل حال.

۶- لهم دوى خ ل. أقول هو الموجود في المصدر، و الدوى: الصوت.

۷- فلا أقل من أن تكون فيهم فرقه ناجيه بخلاف سائر الأمم حيث اجتمعوا على ضلاله.

۸- و لا يساخ أي و لا ينخسف. و في المصدر: و لا يساخ ببيضتهم، فمعناه: يبقى عزهم و سلطنتهم إلى يوم القيامه، و يحتمل أنّه مصحف: و لا يستباح بيضتهم، قال الجزريّ في النهايه: فيه لا تسلط عليهم عدوا فيستبيح بيضتهم أي مجتمعهم و موضع سلطانهم و مستقر دعوتهم، و بيضه الدار: وسطها و معظمها، أراد عدوا يستأصلهم و يهلكهم جميعا، قيل: أراد إذا هلك أصل البيضه كان هلاك كل ما فيها من طعم أو فرخ، و إذا لم يهلك أصل البيضه ربما سلم بعض فراخها، قيل: أراد بالبيضه الخوذه، فكانه شبه مكان اجتماعهم و التئامهم ببيضه الحديد.

۹- أي يثيبهم به ثواب الشهاده و الطاعون: الوباء و كل مرض عام.

۱۰- في المصدر: جعل لمن صلى منهم على نبيهم صلاه واحده عشر حسنات.

وَ رَدَّ اللَّهُ سُبْحَانَهُ عَلَيْهِ مِثْلَ صَلَاتِهِ عَلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ مِنْهَا أَنَّهُ جَعَلَهُمْ أَزْوَاجاً ثَلَاثَةً أَمماً فَمِنْهُمْ ظالِمٌ لِنَفْسِهِ وَ مِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَ مِنْهُمْ سابِقٌ بِالْخَيْراتِ وَ السَّابِقُ بِالْخَيْرَاتِ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ وَ الْمُقْتَصِدُ يُحاسَبُ (١) حِساباً يَسِيراً وَ الظَّالِمُ لِنَفْسِهِ مَغْفُورٌ لَهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَ مِنْهَا أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ جَعَلَ تَوْبَتَهُمُ النَّدَمَ وَ الِاسْتِغْفَارَ وَ التَّرْكَ لِلْإِصْرَارِ وَ كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَوْبَتُهُمْ قَتْلَ النَّفْسِ (٢) وَ مِنْهَا قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لِنَبِيِّهِ صلی الله علیه و آله أُمَّتُكَ هَذِهِ مَرْحُومَةٌ عَذَابُهَا (٣) فِي الدُّنْيَا الزَّلْزَلَةُ وَ الْفَقْرُ وَ مِنْهَا أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَكْتُبُ لِلْمَرِيضِ الْكَبِيرَ (٤) مِنَ الْحَسَنَاتِ عَلَى حَسَبِ مَا كَانَ يَعْمَلُ فِي شَبَابِهِ وَ صِحَّتِهِ مِنْ أَعْمَالِ الْخَيْرِ يَقُولُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ لِلْمَلَائِكَةِ اسْتَكْتِبُوا (٥) لِعَبْدِي مِثْلَ حَسَنَاتِهِ قَبْلَ ذَلِكَ مَا دَامَ فِي وَثَاقِي (٦) وَ مِنْهَا أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَلْزَمَ أُمَّةَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله كَلِمَةَ التَّقْوَى وَ جَعَلَ بَدْءَ الشَّفَاعَةِ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَ مِنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله رَأَى فِي السَّمَاءِ لَيْلَةَ عُرِجَ بِهِ إِلَيْهَا مَلَائِكَةً قِيَاماً وَ رُكُوعاً مُنْذُ خُلِقُوا فَقَالَ يَا جَبْرَئِيلُ هَذِهِ هِيَ الْعِبَادَةُ فَقَالَ جَبْرَئِيلُ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَاسْأَلْ رَبَّكَ أَنْ يُعْطِيَ أُمَّتَكَ الْقُنُوتَ وَ الرُّكُوعَ وَ السُّجُودَ فِي صَلَاتِهِمْ فَأَعْطَاهُمُ اللَّهُ تَعَالَى ذَلِكَ فَأُمَّةُ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله يَقْتَدُونَ بِالْمَلَائِكَةِ الَّذِينَ (٧) فِي السَّمَاءِ قَالَ (٨) النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله إِنَّ الْيَهُودَ

۱- يحاسب نفسه خ ل.

۲- فی المصدر: و كانت توبه بنی إسرائيل قتل أنفسهم. أقول: كانت توبتهم ذلك فی بعض الذنوب كعباده العجل.

۳- فی المصدر: عذابهم.

۴- و الكبير خ ل.

۵- اكتبوا خ ل صح. و فی المصدر: يقول اللّه سبحانه لملائكته: اكتبوا.

۶- الوثاق: ما يشد به من قيد و حبل و نحوهما. و المريض كأنّه شد بالوثاق، لممنوعيته عن مزاوله ما يفعله الصحيح.

۷- فی المصدر: الذين هم فی السماء.

۸- و قال خ.

يَحْسُدُونَكَمْ عَلَى صَلَاتِكَمْ وَ رُكُوعِكَمْ وَ سُجُودِكُمْ (۱).

**[ترجمه]إرشاد القلوب: امام موسی کاظم علیه السلام از امام جفر صادق علیه السلام از پدر ارجمند خود علیه السلام از امام سجاد علیه السلام از امام حسین علیه السلام نقل کرده که ایشان فرمود: پس از درگذشت رسول خدا صلی الله علیه و آله اصحاب در مسجد حضرت نشسته بودند و از فضایل پیامبر صلی الله علیه و آله یاد می‌کردند. ناگاه یکی از علمای یهود از اهالی شام بر ما وارد شد. او تورات و انجیل و زبور و صُحُف ابراهیم و پیامبران را خواند بود و نشانه‌های آنان را می‌شناخت. بر ما سلام کرد و نشست. کمی درنگ کرد و سپس گفت: ای امت محمد! شما هیچ مقامی از هیچ پیامبری را و هیچ فضیلتی از هیچ رسولی را وانگذاشته‌اید و همه را به پیامبر خود نسبت داده‌اید، اگر من از شما سوال کنم پاسخی دارید؟ امیرمومنان علیه السلام به او فرمود: ای برادر یهودی! هر چه دوست داری بپرس، من به یاری و منّت خداوند متعال از هر چیزی بپرسی پاسخت را می‌دهم، به خدا سوگند خداوند عزّوجل هر مقام و فضیلتی به هر پیامبر و رسولی عطا کرد همه را برای محمد صلی الله علیه و آله جمع آورد و چندین برابر پیامبران و رسولان بر محمد صلی الله علیه و آله افزود، رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی برای خود از فضیلتی یاد می‌کرد می‌فرمود: از روی فخرفروشی نمی‌گویم، امروز من بدون آن‌که از مقام هیچ یک از پیامبران بکاهم، درباره حضرت برایت از فضایلی سخن می‌گویم که خداوند با آن‌ها چشم مومنان را روشن می‌کند، تا این سخنان شُکری باشد به درگاه خداوند به خاطر همه آن‌چه که به محمد صلی الله علیه و آله عطا فرمود، ای برادر یهودی! اکنون بدان فضیلت و شرافت محمد صلی الله علیه و آله نزد پروردگارش تبارک و تعالی چنان بود که هر که صدایش را در حضور حضرت پایین می‌آورد مستوجب آمرزش و بخشش می‌شد، خداوند والامقام در کتاب خود فرمود: «إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْواتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ أَجْرٌ عَظِيمٌ» - . حجرات / ۳ - {کسانی که پیش پیامبر خدا صدایشان را فرو می کشند همان کسانند که خدا دلهایشان را برای پرهیزگاری امتحان کرده است آنان را آمرزش و پاداشی بزرگ است.} سپس اطاعت از حضرت را با اطاعت از خود قرین کرد و فرمود: «مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطاعَ اللَّهَ» - . نساء / ۸۰ - { هر کس از پیامبر فرمان بَرَد در حقیقت خدا را فرمان برده.} سپس حضرت را به دل‌های مومنان نزدیک کرد و ایشان را نزد آنان محبوب گرداند.

ص: ۳۴۱

پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرمود: حُبّ من با خون امتم درآمیخته و آنان مرا بر پدران و مادران و خودشان ترجیح می‌دهند. حضرت برای مردم مهربانترین و دلسوزترین بود، خداوند تبارک و تعالی فرمود: «لَقَدْ جاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ ما عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ» - . توبه / ۱۲۸ و ۱۲۹ -

{قطعا برای شما پیامبری از خودتان آمد که بر او دشوار است شما در رنج بیفتید به [هدایت] شما حریص و نسبت به مؤمنان دلسوز مهربان است.} و نیز فرمود: «النَّبِيُّ أَوْلى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَ أَزْواجُهُ أُمَّهاتُهُمْ» - . احزاب / ۶ -

{پیامبر به مؤمنان از خودشان سزاوارتر [و نزدیکتر] است و همسرانش مادران ایشانند.} خداوند فضیلت حضرت در دنیا و آخرت را به جایی رسانده که صفات از بیانش ناتوانند اما من تو را از چیزهایی آگاه می‌سازم که قلبت تابش را داشته باشد و عقلت از آن سر باز نزند و دانشی که داری آن را انکار نکند. فضیلت حضرت به جایی رسیده که دوزخیان فریادزنان و نعره...

کشان در حسرت‌اند که چرا در دنیا او را اجابت نکرده‌اند، خداوند عزّوجل فرمود: «یَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِی النّارِ یَقُولُونَ یا لَیْتَنا أَطَعْنَا اللّهَ وَ أَطَعْنَا الرَّسُولَا» - . احزاب / ۶۶ - {روزی که چهره هایشان را در آتش زیورو می کنند می گویند ای کاش ما خدا را فرمان می بردیم و پیامبر را اطاعت می کردیم.} خداوند تبارک و تعالی از حضرت با دیگر رسولان یاد کرد و با این‌که او آخرینِ ایشان بود به خاطر ارجمندی‌اش ابتدا نام او را آورد، والامرتبه فرمود: «وَ إِذْ أَخَذْنا مِنَ النَّبِیِّینَ مِیثاقَهُمْ وَ مِنْکَ وَ مِنْ نُوحٍ» - . احزاب / ۷ -

{و [یاد کن] هنگامی را که از پیامبران پیمان گرفتیم و از تو و از نوح ...} و فرمود: «إِنّا أَوْحَیْنا إِلَیْکَ کَما أَوْحَیْنا إِلی نُوحٍ وَ النَّبِیِّینَ مِنْ بَعْدِهِ» - . نساء / ۱۶۳ -

{ما به تو وحی کردیم همچنانکه به نوح و پیامبران بعد از او وحی کردیم.} با این‌که این پیامبران قبل از محمد صلی الله علیه و آله بوده‌اند اما خداوند با حضرت آغاز کرده که آخرینِ آن‌ها بوده است، خداوند او را بر همه پیامبران برتری بخشیده و امتش را نیز بر همه امت ها برتری داده است، خداوند عزّوجل فرمود: «کُنْتُمْ خَیْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْکَرِ» - . آل عمران / ۱۱۰ -

{شما بهترین امتی هستید که برای مردم پدیدار شده اید به کار پسندیده فرمان می دهید و از کار ناپسند بازمی دارید.} مرد یهودی عرض کرد: خداوند تبارک و تعالی فرشتگان خود را برای آدم علیه السلام به سجده درآورد، آیا برای محمد صلی الله علیه و آله نیز چنین فضیلتی نهاده؟ حضرت علی علیه السلام فرمود: همین طور بوده، اما اگر خداوند فرشتگانش را برای آدم علیه السلام به سجده درآورده این به خاطر نورها و شرافتی بوده که خداوند عزّوجل در صُلب او به امانت نهاده بوده، چراکه او ظرف بوده، سجده آنان به سوی او از روی پرستش نبوده بلکه به خاطر اطاعت از فرمان خداوند عزّوجل بوده تا این‌گونه به او ارج نهند و درود گویند، مثل سلامی که یک انسان به انسان دیگر می‌کند، و برای اقرار به فضیلت آدم علیه السلام بوده، اما خداوند به محمد صلی الله علیه و آله چیزی برتر از آن عطا فرمود و آن این‌که خداوند به فرشتگانش فرمان داد تا بر او درود فرستند

ص: ۳۴۲

و فرمان‌پذیری همه آفریدگانش را در درود فرستادن بر او تا به روز قیامت نهاد، والامرتبه فرمود: «إِنَّ اللّهَ وَ مَلائِکَتَهُ یُصَلُّونَ عَلَی النَّبِیِّ یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَیْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِیماً» - . احزاب / ۵۶ -

{خدا و فرشتگانش بر پیامبر درود می فرستند ای کسانی که ایمان آورده اید بر او درود فرستید و به فرمانش بخوبی گردن نهید.} این‌چنین چه در زمان حیات و چه پس از درگذشت پیامبر صلی الله علیه و آله هر که بر محمد صلی الله علیه و آله درود فرستاده باشد خداوند بر او به این خاطر ده مرتبه درود فرستاده و به ازای هر درودی که بر حضرت فرستاده ده پاداش نیک به او عطا کرده است، همچنین هر که پس از درگذشت حضرت بر ایشان درود بفرستد خداوند به آن آگاه است و به کسی که درود فرستاده و فرمان برده همین پاداش را عطا می‌کند. افزون بر آن خداوند عزّوجل اجابت دعایی را که امت محمد صلی الله علیه و آله به درگاه پروردگار والامرتبه‌شان می‌کنند وابسته به آن کرده که در ضمن دعای خود بر حضرت

درود فرستند، پس این بزرگتر و والاتر از چیزی است که خداوند به آدم علیه السلام عطا فرمود، خداوند عزّوجل زبان صخره‌های سخت و درختان را به عرض سلام و تحیّت بر محمد صلی الله علیه و آله گشود، ما همراه او قدم می‌زدیم و از هر دره و درختی می گذشتیم می گفتند سلام بر تو ای رسول خدا، تا به او تحیّت گفته باشند و به نبوّتش اقرار کرده باشند، خداوند عزّوجل بر ارجمندی محمد صلی الله علیه و آله افزود و پیش از بقیه پیامبران از او پیمان گرفت و از بقیه پیامبران برای او پیمانِ فرمانبرداری و رضایتمندی و تأیید گرفت، والامرتبه فرمود: «وَ إِذْ أَخَذْنا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثاقَهُمْ وَ مِنْكَ وَ مِنْ نُوحٍ وَ إِبْراهِيمَ» - . احزاب / ۷ - {و [یاد کن] هنگامی را که از پیامبران پیمان گرفتیم و از تو و از نوح و ابراهیم...} و فرمود: «وَ إِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثاقَ النَّبِيِّينَ لَما آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتابٍ وَ حِكْمَةٍ ثُمَّ جاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِما مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَ لَتَنْصُرُنَّهُ قالَ أَ أَقْرَرْتُمْ وَ أَخَذْتُمْ عَلى ذلِكُمْ إِصْرِي قالُوا أَقْرَرْنا قالَ فَاشْهَدُوا وَ أَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ» - . آل عمران / ۸۱ - {و [یاد کن] هنگامی را که خداوند از پیامبران پیمان گرفت که هر گاه به شما کتاب و حکمتی دادم سپس شما را فرستاده ای آمد که آنچه را با شماست تصدیق کرد البته به او ایمان بیاورید و حتما یاریش کنید آنگاه فرمود آیا اقرار کردید و در این باره پیمانم را پذیرفتید گفتند آری اقرار کردیم فرمود پس گواه باشید و من با شما از گواهانم.} و فرمود: «النَّبِيُّ أَوْلى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ» - . احزاب / ۶ -

و فرمود: «وَ رَفَعْنا لَكَ ذِكْرَكَ» - . شرح / ۴ -

{و نامت را برایت بلند گردانیدیم.} این‌چنین هر کس به کلامِ اخلاص ندا برآورَد و گواهی دهد که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، به همراهش ندا بر می‌آورَد که محمد فرستاده خداست، چه در اذان و اقامه و نماز و چه در اعیاد و نمازهای جمعه و مراسم حج و نیز در همه خطبه‌ها حتی در خطبه‌های نکاح و در دعاها. در ادامه مرد یهودی از مناقب پیامبران یاد می‌کند و امیرمومنان علیه السلام برای پیامبر صلی الله علیه و آله فضایلی والاتر از آن‌ها به اثبات می‌رساند که ما به خاطر میل به اختصار از آن‌ها می گذریم

تا برسد به جایی که مرد یهودی عرض کرد: خداوند عزّوجل در طور سینا با موسی با سیصد و سیزده کلام نجوا کرد که در هر یک به او می‌فرمود: «يا مُوسى إِنِّي أَنَا اللَّهُ» - . قصص / ۳۰ -

{ای موسی منم من خداوند.} آیا با محمد صلی الله علیه و آله نیز چنین کاری کرده؟ علی علیه السلام فرمود: البته که چنین کرده، خداوند والامرتبه بر فراز هفت آسمان با محمد صلی الله علیه و آله نجوا کرد، او را بر هفت آسمان فراز داشت و در دو جا با او نجوا کرد، یکی «عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهى» - . نجم / ۱۳ - {نزدیک سدر المنتهی} که در آن‌جا جایگاهی ستوده داشت، سپس او را بالاتر بُرد تا این‌که به ساق عرش رسید، خداوند عزّوجل فرموده: «ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّى» - . نجم / ۸ - {سپس نزدیک آمد و نزدیکتر شد.} آن‌گاه فرشی سبزرنگ برایش گسترده شد و نوری شگفت او را فرو پوشاند آن‌چنان‌که در نزدیکی به حق تعالی همچون دو سرِ یک کمان یا کمتر شده بود یعنی اندازه میان یک ابرو تا ابروی دیگر، در آن‌جا خداوند با او نجوا کرد و همچنان‌که در کتاب خود آورده به او فرمود: « لِلَّهِ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ وَ إِنْ تُبْدُوا ما فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشاءُ وَ يُعَذِّبُ مَنْ يَشاءُ» - . بقره / ۲۸۴ - {آنچه در آسمان ها و آنچه در زمین است از آنِ خداست. و اگر آنچه در دل های خود دارید، آشکار یا پنهان کنید خداوند شما را به آن محاسبه می کند؛ آنگاه هر که را

بخواهد می بخشد، و هر که را بخواهد عذاب می کند، و خداوند بر هر چیزی تواناست.} از زمان آدم علیه السلام تا هنگام بعثت محمد صلی الله علیه و آله این آیه به همه امت‌ها عرضه شد و از بار سنگینی که داشت، همه از پذیرشش سر باز زدند اما محمد صلی الله علیه و آله آن را پذیرفت، وقتی خداوند عزّوجل این پذیرش را از محمد صلی الله علیه و آله و امتش دید، از سنگینی بارش بر آنان کاست، خداوند عزّوجل فرمود: «آمَنَ الرَّسُولُ بِما أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ» - . بقره / ۲۸۵ - {رسول [خدا] بدان چه از جانب پروردگارش بر او نازل شده است ایمان آورد.} پس از آن خداوند عزّوجل به خاطر بار سنگین آیه‌ای که محمد صلی الله علیه و آله و امتش پذیرفته بودند بر محمد صلی الله علیه و آله مهر آورد و بر امت او دل سوزاند، خداوند از جانب او و امتش فرمود: «وَ الْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ

ص: ۳۴۴

بِاللَّهِ وَ مَلائِكَتِهِ وَ كُتُبِهِ وَ رُسُلِهِ لا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ» - . بقره / ۲۸۵ -

{و مؤمنان همگی به خدا و فرشتگان و کتاب ها و فرستادگانش ایمان آورده اند [و گفتند:] «میان هیچ یک از فرستادگانش فرق نمی گذاریم.»} این‌چنین خداوند عزّوجل فرمود اگر چنین کنند آمرزش و بهشت از آنِ آن‌هاست، و پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «سَمِعْنا وَ أَطَعْنا غُفْرانَكَ رَبَّنا وَ إِلَيْكَ الْمَصِيرُ» - . بقره / ۲۸۵ - {شنیدیم و گردن نهادیم، پروردگارا، آمرزش تو را [خواستاریم] و فرجام به سوی تو است.} یعنی بازگشت در آخرت؛ و خداوند به او پاسخ داد: خواسته‌ات را برای توبه… کنندگان امتت برآورده ساختم و آمرزش را برایشان بایسته ساختم. سپس خداوند متعال فرمود: چون تو و امتت آن را پذیرفتید، با این‌که پیش از این بر بقیه پیامبران و امت‌هایشان نیز عرضه شد اما آنان نپذیرفتند، پس بر عهده من است تا آن را از دوش امت تو بردارم، آن‌گاه فرمود: «لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَها لَها ما كَسَبَتْ» {خداوند هیچ کس را جز به قدر توانایی اش تکلیف نمی کند. آنچه به دست آورده به سود او} یعنی آن‌چه از خوبی به دست آورده «وَ عَلَيْها مَا اكْتَسَبَتْ» {و آنچه به دست آورده به زیان اوست.} یعنی آن‌چه از بدی به دست آورده؛ سپس خداوند متعال به پیامبرش الهام کرد و او فرمود: «رَبَّنا لا تُؤاخِذْنا إِنْ نَسِينا أَوْ أَخْطَأْنا» - . بقره / ۲۸۵ -

{پروردگارا، اگر فراموش کردیم یا به خطا رفتیم بر ما مگیر.} و خداوند سبحان فرمود: به خاطر ارجمندی‌ات خواسته‌ات را به تو عطا کردم، ای محمد! امت‌های پیشین اگر چیزی را که به آنان تذکر داده شده بود فراموش می‌کردند درهای عذابم را به رویشان می‌گشودم، اما این را از امت تو برداشتم. آن‌گاه رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «رَبَّنا وَ لا تَحْمِلْ عَلَيْنا إِصْراً كَما حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنا» - . بقره / ۲۸۵ - {پروردگارا، هیچ بار گرانی بر دوش ما مگذار؛ همچنان که بر [دوش] کسانی که پیش از ما بودند نهادی.} یعنی بارهای گران و سختی که بر امت‌های پیش از محمد صلی الله علیه و آله بوده است. خداوند عزّوجل فرمود: بارهای گرانی را که بر دوش امت‌های پیشین بود از دوش امت تو برداشتم، من بر آن امت‌ها مقرّر کرده بودم که هیچ عملی را از آنان نمی‌پذیرم مگر اعمالی را که در نقاط مشخصی از زمین که برایشان برگزیده بودم انجام دهند هرچند آن نقاط دور از آنان باشد، اما برای تو و امتت همه زمین را پاک‌کننده و سجده‌گاه قرار دادم، این یکی از بارهایی بود که از دوش امت تو برداشتم. امت‌های پیشین قربانی‌هایشان را بر دوش خویش به بیت المقدس می‌بردند، از هر که این را می‌پذیرفتم آتشی بر قربانی‌اش می‌فرستادم تا آن را بسوزاند و از هر که نمی‌پذیرفتم او با حسرت قربانی‌اش را با خود بازمی‌گرداند، اما

جای قربانی‌های امت تو را در شکم فقیران و مستمندانش گذاشتم، از هر که این را بپذیرم چندین برابرش به او پاداش می‌دهم و از هر که نپذیرم به جایش مجازات‌های دنیا را از دوشش برمی‌دارم، پس این را نیز که باری گران بر دوش امت‌های پیشین بود، از دوش امت تو برداشتم. بر امت‌های پیشین واجب بود که نمازشان را در دل شب

ص: ۳۴۵

و نیمه‌های روز به جا آورند و این از بارهای گران بر دوش آنان بود، حال آن‌که آن را از دوش امت تو برداشتم و نماز آنان را در اوایل شب و روز بر آنان واجب ساختم که این در زمان‌های شادابی ایشان بود. بر امت‌های پیشین واجب بود پنجاه نماز در پنجاه وقت به جا آورند و این از بارهای گران بر دوش آنان بود، اما آن را از دوش امت تو برداشتم. امت‌های پیشین کار نیکشان یک پاداش داشت و کار بدشان یک سزا، اما برای امت تو در ازای هر کار نیک ده برابرش پاداش گذاشتم و به ازای هر کار بد باز یک سزا. در امت‌های پیشین اگر کسی قصد کار نیک می‌کرد پاداشی برایش نوشته نمی‌شد اما اگر قصد کار بد می‌کرد آن را علیه او می‌نوشتم گرچه انجامش نمی‌داد، حال آن‌که این را از دوش امت تو برداشتم و چنان شد که اگر یکی از ایشان قصد کار بد کند و انجامش ندهد برایش نوشته نمی‌شود اما اگر قصد کار نیک کند و حتی انجامش ندهد باز یک پاداش برایش نوشته می‌شود. برای امت‌های پیشین چنین بود که چون گناه می‌کردند گناهشان بر در خانه‌شان نوشته می... شد و توبه آنان از گناه را چنین نهاده بودم که پس از توبه دوست‌داشتنی‌ترین غذایشان را بر آنان حرام می‌کردم، در امت‌های پیشین چون کسی از یک گناه صد یا دویست سال هم توبه می‌کرد باز تا در دنیا عقوبتی از او نمی‌کشیدم توبه‌اش را نمی... پذیرفتم، اما این را از دوش امت تو برداشتم و چنین شد که اگر کسی از میان امت تو صد سال گناه کند و سپس توبه آورَد و به اندازه چشم بر هم زدنی پشیمان شود همه آن را بر او می‌آمرزم و توبه‌اش را می‌پذیرم. برای امت‌های پیشین چنین بود که اگر پلیدیِ نجاستی به جامه‌شان می‌رسید آن بخش را از تن خود می‌بُریدند، اما برای امت تو آب را در برابر همه نجاست‌ها و در برخی اوقات حتی خاک را مایه پاکیزگی قرار دادم، این‌ها بارهای گران بر دوش آنان بود که همه را از دوش امت تو برداشتم. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: خداوندا، حال که برای من چنین کردی باز هم بر من بیافزا. آن‌گاه خداوند سبحان به او الهام کرد و او فرمود:

ص: ۳۴۶

«رَبَّنا وَ لا تُحَمِّلْنا ما لا طاقَةَ لَنا بِهِ» - . بقره / ۲۸۵ - {پروردگارا، و آنچه تاب آن را نداریم بر ما تحمیل مکن.} و خداوند عزّوجل فرمود: این را نیز برای امتت انجام دادم و بلایای بزرگ امت‌های دیگر را از سر امتت باز کردم، این حُکم من درباره همه امت‌هاست که به هیچ کس بیش از توانش تکلیف نکنم. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «وَ اعْفُ عَنَّا وَ اغْفِرْ لَنا وَ ارْحَمْنا أَنْتَ مَوْلانا» { و از ما درگذر و ما را ببخشای و بر ما رحمت آور؛ سرور ما تویی.} و خداوند متعال فرمود: این را نیز برای امتت انجام دادم. حضرت سپس فرمود: «فَانْصُرْنا عَلَى الْقَوْمِ الْكافِرِينَ» - . بقره / ۲۸۵ - {پس ما را بر گروه کافران پیروز کن.} و خداوند عزّوجل فرمود: این را نیز انجام دادم، ای محمد! امت تو را همچون خالی سپید بر تن گاوی سیاه قرار دادم، آنان توانمند و چیره‌اند، و به پاس ارجمندیِ تو خدمت می‌گیرند و به خدمت گرفته نمی‌شوند، بر عهده من است که دین تو را بر همه ادیان پیروز گردانم آن‌چنان که در شرق و غرب زمین دینی جز دین تو بر جا نمانَد و آنان به خواری به اهل دین تو جزیه

بپردازنـد: «وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَهً أُخْری * عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهی * عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوی * إِذْ یَغْشَی السِّدْرَهَ ما یَغْشی * ما زاغَ الْبَصَرُ وَ ما طَغی * لَقَدْ رَأی مِنْ آیاتِ رَبِّهِ الْکُبْری» - . نجم / ۱۳ - ۱۸ -

{و قطعا بار دیگری هم او را دیده است، نزدیک سدرالمنتهی،در همان جا که جنه الماوی است،آنگاه که درخت سدر را آنچه پوشیده بود پوشیده بود، دیده [اش] منحرف نگشت و [از حد] در نگذشت، به راستی که [برخی] از آیات بزرگ پروردگار خود را بدید.} ای برادر یهودی! این از نجوای خداوند با موسی در طور سینا والاتر است، خداوند باز هم بر محمد صلی الله علیه و آله افزود، او پیامبران را پدیدار کرد و محمد صلی الله علیه و آله پیشاپیش آنان نماز گزارد و آنان پشت سر وی ایستادند و به او اقتدا کردند، آن شب محمد صلی الله علیه و آله بهشت و دوزخ را مشاهده کرد و آسمان به آسمان فراز بُرده شد و فرشتگان بر او سلام دادند؛ پس این بیشتر از آن است. مرد یهودی عرض کرد: خداوند عزّوجل از جانب خود محبّتی بر موسی افکند. حضرت علی علیه السلام به او فرمود: همین طور بوده، اما بر محمد صلی الله علیه و آله نیز از جانب خود محبتی افکند و این‌چنین او را حبیب نامید، از این قرار که خداوند متعال تصویر محمد صلی الله علیه و آله و امت او را به ابراهیم علیه السلام نشان داد، ابراهیم علیه السلام فرمود: پروردگارا من در میان امت‌های پیامبران امتی نورانی‌تر و تابنده‌تر از اینان ندیده بودم، این کیست؟ ندا رسید: این حبیب من محمد است که در میان آفریدگانم حبیبی جز او ندارم، پیش از آن‌که آسمان و زمینم را بیافرینم یاد او را بر قرار داشتم و نام پیامبر بر او نهادم، در آن روز پدرت آدم از گِل بود

ص: ۳۴۷

و هنوز روحش را در وجودش روان نساخته بودم، هنگامی که ذریّه آدم علیه السلام را از صُلبش بیرون آوردم ، تو را هم با او [محمد صلی الله علیه و آله] همراه ساختم. خداوند در کتاب خود به جان حضرت سوگند خورد و فرمود: «لَعَمْرُکَ إِنَّهُمْ لَفِی سَکْرَتِهِمْ یَعْمَهُونَ» - . حجر / ۷۲ -

{به جان تو سوگند که آنان در مستی خود سرگردان بودند.} یعنی به جان تو ای محمد؛ این در بیان رفعت و شرافت و مرتبت حضرت از جانب خداوند کافی است. مرد یهودی عرض کرد: اکنون مرا آگاه ساز که خداوند امت او را با چه چیز بر امت... های دیگر برتری بخشید؟ حضرت علی علیه السلام فرمود: خداوند امت حضرت را با چیزهای بسیاری بر امت‌های دیگر برتری بخشید که من درباره آن‌ها اندکی از بسیار را برایت می‌گویم: از آن جمله این کلام خداوند عزّوجل است: «کُنْتُمْ خَیْرَ أُمَّهٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ» - . آل عمران / ۱۱۰ -

{شما بهترین امتی هستید که برای مردم پدیدار شده اید.} و نیز این‌که وقتی روز قیامت فرا رسد و خداوند آفریدگان را در یک سطح جمع آورد، خداوند عزّوجل از پیامبران می‌پرسد: آیا پیام را رساندید؟ آنان می‌گویند: آری. سپس خداوند از امت‌ها می‌پرسد و آن‌ها می‌گویند: «ما جاءَنا مِنْ بَشِیرٍ وَ لا نَذِیرٍ» - . مائده / ۱۹ - {برای ما بشارتگر و هشداردهنده ای نیامد.} خداوند عزّوجل، که خود از آن آگاه‌تر است، به پیامبران می‌فرماید: امروز گواهان شما کیستند؟ می‌گویند: محمد صلی الله علیه و آله و امت او. در آن هنگام امت محمد صلی الله علیه و آله گواهی می‌دهند که آنان پیام را رسانیده‌اند و گواهی محمد صلی الله علیه و آله گواهی آنان را تأیید می‌کند و آنان ایمان می‌آورند، این همان کلام حق تعالی است: «لِتَکُونُوا شُهَداءَ عَلَی النَّاسِ وَ یَکُونَ الرَّسُولُ عَلَیْکُمْ شَهِیداً» - . بقره / ۱۴۳ -

{و بدین گونه شما را امتی میانه قرار دادیم، تا بر مردم گواه باشید و پیامبر بر شما گواه باشد.} می‌فرماید محمد بر شما گواه می‌شود که پیام رسالت را رسانده‌اید. دیگر این‌که آنان در میان مردم نخستین کسانی هستند که حسابرسی می‌شوند و زودتر از همه مردم پیش از همه امت‌ها وارد بهشت می‌شوند. دیگر این‌که خداوند عزّوجل پنج نماز در پنج وقت بر آنان واجب گرداند: دو نماز در شب و سه نماز در روز، سپس این پنج نماز را با پنجاه نماز هم‌سنگ برشمرد و آن را کفاره گناهان ایشان قرار داد، خداوند عزّوجل فرموده: «إِنَّ الْحَسَناتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئاتِ» - . هود / ۱۱۴ - {خوبیها بدیها را از میان می برد.} می‌فرماید نمازهای پنجگانه کفاره گناهان می‌شود اگر از گناهان بزرگ پرهیز شود. دیگر این‌که خداوند متعال برای آنان مقرر داشت کار نیکی که بنده قصد انجامش را می‌کند اما انجامش نمی‌دهد

ص: ۳۴۸

یک پاداش دارد که برای وی نوشته می‌شود، حال اگر انجامش دهد ده پاداش و مانند آن تا هفتصد برابر یا بیشتر برایش نوشته می‌شود. دیگر این‌که خداوند عزّوجل هفتاد هزار تن از این امت را بدون حسابرسی وارد به بهشت می‌بَرد، چهره‌های جلودارانشان همچون ماه شب چهارده می‌درخشد و کسانی که از پیِ آنان می‌روند از کوکب دُرّی در افق آسمان زیباترند و آنانی که از پیِ ایشان می‌روند از تابنده‌ترین ستاره آسمان تابنده‌ترند و نه اختلافی میانشان هست و نه کینه‌ای. دیگر این‌که چون یکی از آن‌ها به عمد مرتکب قتل شود اگر اولیای مقتول بخواهند می‌توانند او را ببخشند و اگر بخواهند می‌توانند دیه بگیرند، اما در میان اهل تورات که همان اهل دین تو باشند قاتل باید کشته شود و بخشیدن او یا گرفتن دیه جایز نیست، خداوند متعال فرموده: «ذلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ رَحْمَةٌ» - . بقره / ۱۷۸ - {این [حکم] تخفیف و رحمتی از پروردگار شماست.} دیگر این‌که خداوند عزّوجل نیمی از فاتحه الکتاب را از برای خود و نیمی از آن را از برای بنده‌اش قرار داد، خداوند متعال فرمود: این سوره را میان خود و بنده‌ام تقسیم کردم، چون یکی از آنان بگوید: «الْحَمْدُ لِلَّهِ» {ستایش خدایی را} مرا ستوده و چون بگوید: « رَبِّ الْعالَمِينَ» {پروردگار جهانیان} مرا شناخته و چون بگوید: «الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ» {رحمتگر مهربان} مرا مدح گفته و چون بگوید: «مالِكِ يَوْمِ الدِّينِ» {خداوند روز جزا} مرا ثنا گفته و چون بگوید: «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ» - . حمد / ۱ - ۵ - {تنها تو را می پرستیم و تنها از تو یاری می جوییم.} بنده‌ام در پرستش من با درخواستش راستی ورزیده و بقیه سوره برای اوست. دیگر این‌که خداوند متعال جبرئیل را نزد پیامبر صلی الله علیه و آله فرستاد که امت را به آراستگی و روشنی

ص: ۳۴۹

و والایی و ارجمندی و پیروزی مژده بده. دیگر این‌که خداوند سبحان روا شمرد که صدقه‌های خود را بخورند و آن را در شکم فقیران خود قرار دهند و از آن بخورند و بخورانند، حال آن‌که امت‌های مومن پیش از آنان صدقه‌های خود را به جایی دور می‌برده‌اند و به آتش می‌سوزانده‌اند. دیگر این‌که خداوند عزّوجل شفاعت را ویژه آنان جدای از امت‌های دیگر قرار داد، این‌چنین خداوند متعال به خاطر شفاعت پیامبر آنان صلی الله علیه و آله از گناهان بزرگشان درمی‌گذرد. دیگر این‌که در روز قیامت می‌گویند: ستایشگران جلو بیایند. آن‌گاه امت محمد صلی الله علیه و آله پیش از دیگر امت‌ها جلو می‌آیند و آن‌جا نوشته امت محمد صلی الله علیه و آله ستایشگران هستند، آنان خداوند عزّوجل را بر هر فراز و هر نشیبی می‌ستایند، ندای آنان

در دل آسمان پژواکی چون آوای زنبور عسل دارد. دیگر آن‌که خداوند ایشان را از گرسنگی نمی‌میراند و جمع آنان را در گمراهی نمی‌گذارد و دشمن غیر خودی بر آنان مسلط نمی‌گرداند و برجاماندگانشان را از بین نمی‌برد و مرگ با طاعون را برایشان همچون شهادت قرار داده است. دیگر این‌که خداوند برای هر که بر پیامبرش صلی الله علیه و آله درود بفرستد ده پاداش می‌نویسد و ده گناه از کرده‌اش پاک می‌کند

ص: ۳۵۰

و همانند درودی که بر پیامبر صلی الله علیه و آله فرستاده بر او درود می‌فرستد. دیگر این‌که خداوند آنان را در سه دسته قرار داد: «فَمِنْهُمْ ظالِمٌ لِنَفْسِهِ وَ مِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَ مِنْهُمْ سابِقٌ بِالْخَيْراتِ» - . فاطر / ۳۲ - {پس برخی از آنان بر خود ستمکارند و برخی از ایشان میانه رو و برخی از آنان در کارهای نیک به فرمان خدا پیشگامند.} کسی که در کارهای نیک پیشگام است بدون حسابرسی وارد بهشت می‌شود و کسی که میانه‌رو است «يُحاسَبُ حِساباً يَسِيراً» - . انشقاق / ۸ - {بزودی اش حسابی بس آسان کنند.} و کسی که به خود ستم کرده إن شاء الله آمرزیده می‌شود. دیگر این‌که خداوند عزّوجل توبه آنان را پشیمانی و طلب آمرزش و ترک اصرار بر انجام گناه قرار داد، حال آن‌که توبه بنی اسرائیل خودکشی بود. دیگر این‌که خداوند عزّوجل به پیامبرش صلی الله علیه و آله فرمود: این امت تو مورد مهر واقع شده‌اند و عذابشان در دنیا زلزله و فقر است. دیگر این‌که خداوند عزّوجل برای کارهای نیک بیمار و کهنسال بر اساس کردار آنان در روزگار تندرستی و جوانی‌شان پاداش می‌نویسد، در این هنگام خداوند سبحان به فرشتگان می‌فرماید: تا زمانی‌که بنده‌ام در بند من است برایش همچون پیش از این پاداش بنویسید. دیگر این‌که خداوند عزّوجل امت محمد صلی الله علیه و آله را به کلمه پرهیزگاری ملزم ساخت و آغاز شفاعت در آخرت را از برای ایشان قرار داد. دیگر این‌که پیامبر صلی الله علیه و آله در شبی که سوی آسمان فراز بُرده شد در آن‌جا فرشتگانی را دید که از هنگامی‌که آفریده شده بودند همواره می‌ایستادند و به رکوع می‌رفتند. فرمود: ای جبرئیل! این عبادت است؟ جبرئیل عرض کرد: درست گفتی ای محمد! از پروردگارت بخواه به امت تو برای نمازشان قنوت و رکوع و سجود عطا کند، و خداوند متعال این را به محمد صلی الله علیه و آله عطا فرمود. پس امت محمد صلی الله علیه و آله به فرشتگان آسمان اقتدا می‌کنند. پیامبر صلی الله علیه و آله نیز فرموده: یهودیان

ص: ۳۵۱

در نماز و رکوع و سجده‌تان به شما رشک می‌ورزند - . إرشاد القلوب ۲: ۲۱۷ - ۲۲۶ - .

**[ترجمه]

بیان

الإزراء التحقیر و التهاون و العیب قوله علیه السلام و النبیون من قبله أی کان نبیون من قبل نوح فلم یذکرهم بعد نوح بل ذکر بعده من جاء بعده و بدأ بنبینا قبل من تقدمه و یحتمل إرجاع الضمیر فی قبله إلی النبی صلی الله علیه و آله أی النبیون الذین ذکر الله أنهم بعد نوح کانوا قبله صلی الله علیه و آله و قد بدأ الله به قبل نوح و قبلهم فی الآیه الأولی و لعله أظهر (۲) و یؤیده أن

کلمه من لیست فی بعض النسخ و الشامه الخال قوله و لقد ألقیت أنت معه علی بناء المجهول فی الذروه الأولی لعله من ذرو الریح و ذرو الحب أی نثره أی ألقیتک معه حین أخرجت ذریه آدم من صلبه و نثرتهم و أخذت علیهم المیثاق و لا یبعد أن یکون فی الأصل و التقیت معه فی الذروه الأولی أی لقیته فی عالم الذر السابق حین أخذت میثاقه منک و من سائر النبیین قوله علی کل نجد أی مکان مرتفع.

**[ترجمه]«إزراء» یعنی تحقیر و خوارشمردن و عیب‌جویی. «نبیون من قبله» یعنی پیامبرانی نیز پیش از نوح بوده‌اند اما پس از آوردن نام نوح دیگر از آنان یاد نکرده بلکه از کسانی یاد کرده که پس از نوح بوده‌اند، با این حال پیش از نام کسانی که بر پیامبر ما صلی الله علیه و آله مقدّم بوده‌اند خداوند با پیامبر ما آغاز کرده است. نیز محتمل است ضمیر در «قبله» به پیامبر صلی الله علیه و آله برگردد. یعنی پیامبرانی که خداوند می‌گوید پس از نوح بوده‌اند همگی پیش از حضرت بوده‌اند، با این حال خداوند پیش از نوح و پیش از آن پیامبران با حضرت آغاز کرده است که چه بسا این معنا رساتر باشد، نبود کلمه «مِن» در برخی نسخه‌ها نیز این معنا را تأیید می‌کند. «شامه» یعنی خال. «ألقیت أنت معه» بر صیغه مجهول است و «فی الذروه الأولی» چه بسا برگرفته از «ذرو الریح» و «ذرو الحبّ» به معنای پراکندن باشد، یعنی هنگامی که ذریه آدم را از صُلبش بیرون آوردم و آنان را پراکندم و از آنان میثاق گرفتم تو را با او افکندم؛ بعید نیست که در اصل «إلتقیت معه فی الذروه الأولی» باشد یعنی تو در عالم پیشین ذرّ هنگامی که درباره او از تو و از بقیه پیامبران میثاق گرفتم او را دیدی. «علی کلّ نجد» یعنی بر هر مکان مرتفعی.

**[ترجمه]

«۳۴»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام إِنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله أُوتِیَ عِلْمَ النَّبِیِّینَ وَ عِلْمَ الْوَصِیِّینَ وَ عِلْمَ مَا هُوَ کَائِنٌ إِلَی أَنْ تَقُومَ السَّاعَةُ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآیَةَ یَقُولُ اللَّهُ لِنَبِیِّهِ صلی الله علیه و آله هذا ذِکْرُ (۳) مَنْ مَعِیَ وَ ذِکْرُ مَنْ قَبْلِی (۴)

**[ترجمه]تفسیر فرات: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: امام علی علیه السلام فرمود: به پیامبر صلی الله علیه و آله علم همه پیامبران و علم همه اوصیاء و علم همه موجودات تا به روز قیامت داده شد. سپس حضرت علیه السلام این آیه را تلاوت کرد: خداوند به پیامبرش صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «هذا ذِکْرُ مَنْ مَعِیَ وَ ذِکْرُ مَنْ قَبْلِی» -. انبیاء / ۲۴ - {این است یادنامه هر که با من است و یادنامه هر که پیش از من بوده.} -. تفسیر فرات / ۹۶ -

**[ترجمه]

«۳۵»

ختص، الإختصاص جَمَاعَةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جَعْفَرٍ الْمُؤَدِّبِ عَنْ عِدَّةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا (۵) عَنِ ابْنِ أَبِی الْخَطَّابِ عَنِ ابْنِ

أَسْبَاطٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ زِيَادٍ عَنْ صَفْوَانَ الْجَمَّالِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَالَ لِی یَا صَفْوَانُ هَلْ تَدْرِی کَمْ بَعَثَ اللَّهُ مِنْ نَبِیٍّ قَالَ قُلْتُ مَا أَدْرِی قَالَ بَعَثَ اللَّهُ مِائَهَ أَلْفِ نَبِیٍّ وَ أَرْبَعَهً وَ أَرْبَعِینَ أَلْفَ نَبِیٍ (۶) وَ مِثْلَهُمْ أَوْصِیَاءَ بِصِدْقِ

۱- إرشاد القلوب ۲: ۲۱۷- ۲۲۶.

۲- و المعنی أنّه تعالی ذکره مع النبیین فبدأ به و النبیون قبله صلّی اللّه علیه و آله.

۳- الأنبیاء: ۲۴.

۴- تفسیر فرات: ۹۶.

۵- تقدم الحدیث فی باب معنی النبوّه من کتاب قصص الأنبیاء ۱۱: ۵۹ و فیه: عن بعض أصحابه.

۶- تقدمت فی باب معنی النبوّه روایات فیها أن عدتهم مائه ألف و أربعه و عشرون ألف نبی و فیها غیر ذلک. راجع.

الْحَدِيثِ وَ أَدَاءِ الْأَمَانَهِ وَ الزُّهْدِ فِی الدُّنْیَا وَ مَا بَعَثَ اللَّهُ نَبِیّاً خَیْراً مِنْ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ لَا وَصِیّاً خَیْراً مِنْ وَصِیِّهِ (۱).

**[ترجمه]الإختصاص: از صـفوان جمّال روایت شده که وی گفت: امام جعفر صادق علیه السلام به من فرمود: ای صفوان! آیا می‌دانی خداونـد چنـد پیـامبر برانگیخت؟ عرض کردم: نمی‌دانم. فرمود: خداونـد صـد و چهل و چهار هزار پیامبر - . پیشتر در باب معنای نبوت روایاتی آمد که در آن‌ها تعداد پیامبران هم صد و بیست و چهار هزار تن و هم غیر از این عدد برشمرده شده است. - برانگیخت و نیز همپای آنان اوصیائی

ص: ۳۵۲

با راستی در گفتار و ادای امانت و زهـد در دنیا؛ خداوند نه پیامبری بهتر از محمد صـلی الله علیه و آله برانگیخته و نه وصـیّ‌ای بهتر از وصیّ او - . الإختصاص: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۳۶»

کـا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ سَهْلٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ بَعْضَ قُرَیْشٍ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِأَیِّ شَیْ ءٍ سَبَقْتَ الْأَنْبِیَاءَ وَ أَنْتَ بُعِثْتَ آخِرَهُمْ وَ خَاتَمَهُمْ قَالَ إِنِّی کُنْتُ أَوَّلَ مَنْ آمَنَ بِرَبِّی وَ أَوَّلَ مَنْ أَجَابَ حَیْثُ أَخَذَ اللَّهُ مِیثَاقَ النَّبِیِّینَ وَ أَشْهَدَهُمْ عَلی أَنْفُسِهِمْ أَ لَسْتُ بِرَبِّکُمْ (۲) فَکُنْتُ أَنَا أَوَّلَ نَبِیٍّ قَالَ (۳) بَلَی فَسَبَقْتُهُمْ بِالْإِقْرَارِ بِاللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ (۴).

**[ترجمه]الکـافی: امـام جعفر صادق علیه السـلام فرمود: برخی از قریشـیان به رسول خـدا صـلی الله علیه و آله عرض کردنـد: چگونه تو از دیگر پیـامبران پیشـی گرفته‌ای حـال آن‌که تو پس از آنـان و در پایانشان برانگیخته شـده‌ای؟ حضـرت فرمود: من نخستین کسـی بودم که به پروردگـارم ایمـان آوردم و نخستین کسـی بودم که پاسـخ دادم آنگاه که خداونـد از پیامبران میثاق گرفت و «أَشْهَدَهُمْ عَلی أَنْفُسِهِمْ أَ لَسْتُ بِرَبِّکُمْ» - . اعراف / ۱۷۲ - {ایشان را بر خودشان گواه ساخت که آیا پروردگار شـما نیسـتم؟} من نخستین پیامبری بودم که گفت: بله. این‌چنین با اقرار به خداوند عزّوجل از آنان پیشی گرفتم - . اصول الکافی ۲: ۱۰ - .

**[ترجمه]

«۳۷»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ سَعْدَانَ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ سَهْلٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِأَیِّ شَیْ ءٍ سَبَقْتَ وُلْدَ آدَمَ قَالَ إِنَّنِی أَوَّلُ مَنْ أَقَرَّ بِرَبِّی إِنَّ اللَّهَ أَخَذَ مِیثَاقَ النَّبِیِّینَ وَ أَشْهَدَهُمْ عَلی أَنْفُسِهِمْ أَ لَسْتُ بِرَبِّکُمْ قالُوا بَلی (۵) فَکُنْتُ أَوَّلَ مَنْ أَجَابَ (۶).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: از رسول خدا صلی الله علیه و آله پرسیدند: چگونه از فرزندان آدم علیه السلام پیشی گرفتی؟ حضرت فرمود: من نخستین کسی هستم که به پروردگارم اقرار کردم؛ خداوند از پیامبران میثاق گرفت و «أَشْهَدَهُمْ عَلی أَنْفُسِهِمْ أَ لَسْتُ بِرَبِّکُمْ قالُوا بَلی» - . اعراف / ۱۷۲ - {ایشان را بر خودشان گواه ساخت که آیا پروردگار شما نیستم؟ گفتند چرا} من نخستین کسی بودم که پاسخ دادم - . اصول الکافی ۲: ۱۲ - .

**[ترجمه]

«۳۸»

کا، الکافی عِدَّهٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِیسَی عَنْ سَمَاعَهَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ فَاصْبِرْ کَما صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ (۷) فَقَالَ نُوحٌ وَ إِبْرَاهِیمُ وَ مُوسَی وَ عِیسَی علیهم السلام وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله قُلْتُ کَیْفَ صَارُوا أُولِی الْعَزْمِ (۸) قَالَ لِأَنَّ نُوحاً بُعِثَ بِکِتَابٍ وَ شَرِیعَهٍ وَ کُلُّ مَنْ جَاءَ بَعْدَ نُوحٍ أَخَذَ بِکِتَابِ نُوحٍ وَ شَرِیعَتِهِ وَ مِنْهَاجِهِ حَتَّی جَاءَ إِبْرَاهِیمُ علیه السلام بِالصُّحُفِ وَ بِعَزِیمَهِ تَرْکِ کِتَابِ

ص: ۳۵۳

۱- الاختصاص: مخطوط.

۲- الأعراف: ۱۷۲.

۳- أول من قال خ ل.

۴- أصول الکافی ۲: ۱۰.

۵- الأعراف: ۱۷۲.

۶- أصول الکافی ۲: ۱۲.

۷- الأحقاف: ۳۵.

۸- هکذا فی نسخه المصنّف، و فی الطبعه الحروفیه و المصدر: أولی العزم و هو الصحیح.

نُوحٍ علیه السلام لَا کُفْراً بِهِ فَکَلُّ نَبِیٍّ جَاءَ بَعْدَ إِبْرَاهِیمَ علیه السلام أَخَذَ بِشَرِیعَهِ إِبْرَاهِیمَ علیه السلام وَ مِنْهَاجِهِ وَ بِالصُّحُفِ حَتَّی جَاءَ مُوسَی علیه السلام بِالتَّوْرَاهِ وَ شَرِیعَتِهِ وَ مِنْهَاجِهِ وَ بِعَزِیمَهِ تَرْکِ الصُّحُفِ فَکُلُّ نَبِیٍّ جَاءَ بَعْدَ مُوسَی علیه السلام أَخَذَ بِالتَّوْرَاهِ وَ شَرِیعَتِهِ وَ مِنْهَاجِهِ حَتَّی جَاءَ الْمَسِیحُ علیه السلام بِالْإِنْجِیلِ وَ بِعَزِیمَهِ تَرْکِ شَرِیعَهِ (۱) مُوسَی علیه السلام وَ مِنْهَاجِهِ فَکُلُّ نَبِیٍّ جَاءَ بَعْدَ الْمَسِیحِ علیه السلام أَخَذَ بِشَرِیعَتِهِ وَ مِنْهَاجِهِ حَتَّی جَاءَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله فَجَاءَ بِالْقُرْآنِ وَ بِشَرِیعَتِهِ وَ مِنْهَاجِهِ فَحَلَالُهُ حَلَالٌ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ وَ حَرَامُهُ حَرَامٌ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ (۲).

**[ترجمه]الکافی: از سماعه روایت شده که وی گفت: از امام جعفر صادق علیه السلام درباره کلام خداوند عزّوجل «فَاصْبِرْ کَما صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ» {پس همان گونه که پیامبران نستوه صبر کردند صبر کن.} پرسیدم. ایشان فرمود: نوح علیه السلام و ابراهیم علیه السلام و موسی علیه السلام و عیسی علیه السلام و محمد صلی الله علیه و آله . عرض کردم: چگونه ایشان اولوالعزم شدند؟ فرمود: این‌گونه که نوح علیه السلام با کتاب و شریعت مبعوث شد و هر پیامبری پس از نوح علیه السلام آمد کتاب و شریعت و روش نوح علیه السلام را گرفت، تا این‌که ابراهیم علیه السلام با صُحُف آمد و عزم کرد بدون این‌که به کتاب نوح علیه السلام کفر بورزد آن را کنار بگذارد،

ص: ۳۵۳

این‌چنین هر پیامبری پس از ابراهیم علیه السلام آمد شریعت و روش و صُحُف ابراهیم علیه السلام را گرفت، تا این‌که موسی علیه السلام با تورات و شریعت و روش خود آمد و عزم کرد صُحُف را کنار بگذارد. این‌چنین هر پیامبری پس از موسی علیه السلام آمد تورات و شریعت و روش وی را گرفت، تا این‌که عیسی علیه السلام با انجیل آمد و عزم کرد شریعت و روش موسی علیه السلام را کنار بگذارد، این‌چنین هر پیامبری پس از عیسی علیه السلام آمد شریعت - . شاید منظور ، برخی از شریعت موسی علیه السلام باشد که در شریعت عیسی علیه السلام نسخ شد ، چرا که عیسی علیه السلام در فروع تابع شریعت موسی علیه السلام بود . -

و روش وی را گرفت، تا این‌که محمد صلی الله علیه و آله آمد و قرآن و شریعت و روش خود را آورد، پس حلال محمد صلی الله علیه و آله تا به روز قیامت حلال است و حرامش تا به روز قیامت حرام - . اصول الکافی ۲: ۱۷ - .

**[ترجمه]

«۳۹»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام بِالْأَسَانِیدِ الثَّلَاثَهِ (۳) عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ مُوسَی علیه السلام سَأَلَ رَبَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ یَا رَبِّ اجْعَلْنِی مِنْ أُمَّهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَأَوْحَی اللَّهُ تَعَالَی إِلَیْهِ یَا مُوسَی إِنَّکَ لَا تَصِلُ إِلَی ذَلِکَ (۴).

صح : عنه علیه السلام مثله(۵).

**[ترجمه]عیون أخبار الرضا علیه السلام : امام رضا علیه السلام از پدران ارجمند خود علیه السلام نقل کرد: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: موسی علیه السلام از پروردگارش عزّوجل درخواست کرد و گفت: پروردگارا مرا از امت محمد صلی الله علیه و آله قرار ده. آن‌گاه خداوند متعال به او وحی فمود: ای موسی! تو به آن نمی‌رسی - . عیون أخبار الرضا ع: ۲۰۰ - .

در صحیفه الرضا علیه السلام نیز همانند این حدیث روایت شده است - . صحیفه الرضا: ۲۹ - .

**[ترجمه]

«۴۰»

ل، الخصال فِی وَصِیَّهِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله (۶) لِعَلِیٍّ علیه السلام یَا عَلِیُّ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَشْرَفَ عَلَی الدُّنْیَا فَاخْتَارَنِی مِنْهَا عَلَی رِجَالِ الْعَالَمِینَ ثُمَّ اطَّلَعَ الثَّانِیَهَ فَاخْتَارَکَ عَلَی رِجَالِ الْعَالَمِینَ بَعْدِی ثُمَّ اطَّلَعَ الثَّالِثَهَ فَاخْتَارَ الْأَئِمَّهَ مِنْ وُلْدِکَ عَلَی رِجَالِ الْعَالَمِینَ بَعْدَکَ ثُمَّ اطَّلَعَ الرَّابِعَهَ فَاخْتَارَ فَاطِمَهَ عَلَی نِسَاءِ الْعَالَمِینَ (۷).

**[ترجمه]الخصال: در وصیت پیامبر صلی الله علیه و آله به حضرت علی علیه السلام آمده: ای علی! خداوند عزّوجل بر دنیا إشراف یافت و از آن میان مرا بر مردان دو جهان برگزید، سپس بار دوم چشم انداخت و پس از من تو را بر مردان دو جهان برگزید، سپس بار سوم چشم انداخت و پس از تو امامان علیه السلام از فرزندان تو را بر مردان دو جهان برگزید، سپس بار چهارم چشم انداخت و فاطمه سلام الله علیها را بر زنان دو جهان برگزید - . الخصال ۱: ۹۶ و ۹۷ - .

**[ترجمه]

«۴۱»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم عَنْ سُلَیْمَانَ الدَّیْلَمِیِّ (۸) عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی فَأُولئِکَ

۱- لعل المراد بعض ما کان فی شریعه موسی علیه السلام، و نسخ فی شریعه عیسی علیه السلام، و الا فعیسی علیه السلام کان یتبع شریعه موسی فی الفروع.

۲- أصول الکافی ۲: ۱۷.

۳- ذکر المصنّف الأسانید الثلاثه بتفاصیلها فی الفصل الرابع من المقدّمه. راجع ج ۱: ۵۱.

۴- عیون أخبار الرضا: ۲۰۰.

۵- صحیفه الرضا : ۲۹.

۶- اخرج المصنّف إسناد الوصیه فی الفصل الرابع من المقدّمه راجع ج ۱: ۵۲.

۷- الخصال ۱: ۹۶ و ۹۷.

٨- فى المصدر: فرات قال: حدّثنا محمّد بن القاسم بن عبيد معنعنا عن سليمان الديلميّ قال:

مَعَ الَّذِینَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ مِنَ النَّبِیِّینَ وَ الصِّدِّیقِینَ وَ الشُّهَداءِ وَ الصّالِحِینَ (۱) فَرَسُولُ اللَّهِ فِی الْآیَهِ النَّبِیِّینَ (۲) وَ نَحْنُ فِی هَذَا الْمَوْضِعِ الصِّدِّیقِینَ وَ الشُّهَدَاءِ وَ أَنْتُمُ الصَّالِحُونَ الْخَبَرَ (۳).

**[ترجمه]تفسیر فرات: سلیمان دیلمی روایت کرده: امام جعفر صادق علیه السلام درباره کلام حق تعالی «فَأُولئِکَ

ص: ۳۵۴

مَعَ الَّذِینَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ مِنَ النَّبِیِّینَ وَ الصِّدِّیقِینَ وَ الشُّهَداءِ وَ الصّالِحِینَ» - . نساء / ۶۹ - {آنان در زمره کسانی خواهند بود که خدا ایشان را گرامی داشته [یعنی] با پیامبران و راستان و شهیدان و شایستگانند.} فرمود: در این آیه رسول خدا صلی الله علیه و آله از پیامبران است و ما نیز در این‌جا از راستان و شهیدان هستیم و شما شایستگان هستید - . تفسیر فرات: ۳۶ - .

**[ترجمه]

«۴۲»

ید، التوحید مع، معانی الأخبار إِبْرَاهِیمُ بْنُ هَارُونَ الْهِیتِیُ (۴) عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی الثَّلْجِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ أَیُّوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ غَالِبٍ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَیُّوبَ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَرْوَانَ الذُّهْلِیِّ عَنِ الْفُضَیْلِ بْنِ یَسَارٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ الصَّادِقِ علیه السلام اللَّهُ نُورُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ (۵) قَالَ کَذَلِکَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ قُلْتُ مَثَلُ نُورِهِ قَالَ لِی مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله قُلْتُ کَمِشْکاهٍ قَالَ صَدْرُ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله قُلْتُ فِیها مِصْباحٌ قَالَ فِیهِ نُورُ الْعِلْمِ یَعْنِی النُّبُوَّهَ قُلْتُ الْمِصْباحُ فِی زُجاجَهٍ قَالَ عِلْمُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله صَدَرَ إِلَی قَلْبِ عَلِیٍّ علیه السلام قُلْتُ کَأَنَّها قَالَ لِأَیِّ شَیْ ءٍ تَقْرَأُ کَأَنَّها قُلْتُ وَ کَیْفَ (۶) جُعِلْتُ فِدَاکَ قَالَ کَأَنَّهُ (۷) کَوْکَبٌ دُرِّیٌّ قُلْتُ یُوقَدُ (۸) مِنْ شَجَرَهٍ مُبارَکَهٍ زَیْتُونَهٍ لا شَرْقِیَّهٍ وَ لا غَرْبِیَّهٍ قَالَ ذَاکَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ

ص: ۳۵۵

۱- النساء: ۶۹.

۲- أی من النبیین. و کذا فیما بعده.

۳- تفسیر فرات: ۳۶.

۴- الهیتی منسوب الی هیت بالکسر: بلده علی الفرات من نواحی بغداد فوق الانبار. و بلده من قری حوران من ناحیه اللوی من اعمال دمشق. فما فی المصدر: (الهبستی) مصحف.

۵- النور: ۳۵.

۶- فی معانی الأخبار: و کیف أقرأ.

۷- قراءه (کأنها) متواتر أجمعت الأمه علیها، فلا یعارضها ذلک، لانه خبر واحد معارض بمثله حیث وردت فی روایات اخری قراءه (کأنها) مع أن الحدیث فی نفسه أیضا ضعیف.

۸- فی التوحید المطبوع: (یوقد) و فی نسخه مخطوطه و المعانی: (توقد) و هما قراءتان.

علیهما السلام لَا یَهُودِیٌّ وَ لَا نَصْرَانِیٌّ قُلْتُ یَکَادُ زَیْتُها یُضِیءُ وَ لَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نارٌ قَالَ یَکَادُ الْعِلْمُ یَخْرُجُ مِنْ فَمِ الْعَالِمِ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ یَنْطِقَ بِهِ قُلْتُ نُورٌ عَلی نُورٍ قَالَ الْإِمَامُ عَلَی أَثَرِ الْإِمَامِ (۱).

**[ترجمه]التوحید و معانی الأخبار: از فُضَیل بن یَسار روایت شده که وی گفت: به امام جعفر صادق علیه السلام عرض کردم: «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ» {خدا نور آسمانها و زمین است.} ایشان فرمود: خداوند عزّ و جلّ همین گونه است. عرض کردم: «مَثَلُ نُورِهِ» {مَثَل نور او} فرمود: محمد صلی الله علیه و آله است. عرض کردم: «کَمِشْکَاةٍ» {چون چراغدانی است} فرمود: سینه محمد صلی الله علیه و آله است. عرض کردم: «فِیهَا مِصْبَاحٌ» {که در آن چراغی هست} فرمود: در آن نور علم است، یعنی همان نبوت. عرض کردم: «الْمِصْبَاحُ فِی زُجَاجَةٍ» {و آن چراغ در شیشه‌ای است} فرمود: علم رسول خدا صلی الله علیه و آله است که به سوی علی علیه السلام جاری گشت. عرض کردم: «کَأَنَّهَا» {آن شیشه گویی} فرمود: چرا «کَأَنَّهَا» می خوانی؟ عرض کردم: جانم فدایت پس چگونه بخوانم؟ فرمود: «کأنه کوکب درّیّ» (آن شیشه گویی اختری درخشان است.) عرض کردم: «یُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَارَکَةٍ زَیْتُونِةٍ لَّا شَرْقِیَّةٍ وَلَا غَرْبِیَّةٍ» {که از درخت خجسته زیتونی که نه شرقی است و نه غربی افروخته می شود} فرمود: منظور علی بن ابی طالب علیه السلام است

که نه یهودی است و نه نصرانی. عرض کردم: «یَکَادُ زَیْتُهَا یُضِیءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُّورٌ» {نزدیک است که روغنش هر چند بدان آتشی نرسیده باشد روشنی بخشد} فرمود: نزدیک است که علم از دهان عالِم آل محمد صلی الله علیه و آله خارج شود قبل از آن که درباره آن زبان بگشاید. عرض کردم: «نُّورٌ عَلَی نُورٍ» - . نور / ۳۵ - {روشنی بر روی روشنی} فرمود: امامی در پی امام دیگر - . معانی الأخبار: ۹ و التوحید: ۱۴۸ - .

**[ترجمه]

«۴۳»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جُنْدَبٍ عَنِ الرِّضَا علیه السلام أَنَّهُ کَتَبَ إِلَیْهِ مَثَلُنَا فِی کِتَابِ اللَّهِ کَمَثَلِ الْمِشْکَاةِ وَ الْمِشْکَاةُ فِی الْقِنْدِیلِ فَنَحْنُ الْمِشْکَاةُ فِیها مِصْباحٌ الْمِصْبَاحُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْمِصْباحُ فِی زُجاجَةٍ مِنْ عُنْصُرِهِ الطاهره (الطَّاهِرِ) إِلَی قَوْلِهِ تَعَالَی لا شَرْقِیَّةٍ وَ لا غَرْبِیَّةٍ لَا دَعِیَّةٍ وَ لَا مُنْکَرَةٍ یَکادُ زَیْتُها یُضِیءُ وَ لَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نارٌ الْقُرْآنُ نُورٌ عَلی نُورٍ إِمَامٌ بَعْدَ إِمَامٍ یَهْدِی اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ یَشاءُ الْآیَةَ فَالنُّورُ عَلِیٌّ یَهْدِی اللَّهُ لِوَلَایَتِنَا مَنْ أَحَبَّ حَقٌّ (۲) عَلَی اللَّهِ أَنْ یَبْعَثَ وَلِیَّنَا مُشْرِقاً وَجْهُهُ نَیِّراً بُرْهَانُهُ (۳) ظَاهِرَةً عِنْدَ اللَّهِ حُجَّتُهُ الْخَبَرَ (۴).

**[ترجمه]تفسیر القمی: از عبدالله بن جندب روایت شده که امام رضا علیه السلام به او نوشته است: مَثَل ما در کتاب خدا همچون چراغدان است که آن چراغدان در قندیل قرار گرفته است، پس ما همان چراغدانیم که «فِیها مِصْباحٌ» {که در آن چراغی هست} چراغ، رسول خدا صلی الله علیه و آله است. «الْمِصْبَاحُ فِی زُجَاجَةٍ» {آن چراغ در شیشه ای است} منظور، گوهر پاک آن حضرت است. تا آن‌جا که می‌فرماید: «لَّا شَرْقِیَّةٍ وَلَا غَرْبِیَّةٍ» {نه شرقی است و نه غربی} یعنی نه بی اصل و نسب

و نه ناشناس است. «يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ» {نزدیک است که روغنش هر چند بدان آتشی نرسیده باشد روشنی بخشد.} مراد، قرآن است. «نُورٌ عَلَى نُورٍ» {روشنی بر روی روشنی} یعنی امامی در پی امامی دیگر. «يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاء» - . نور / ۳۵ - {هر که را بخواهد با نور خویش هدایت می کند.} نور همان علی علیه السلام است، خداوند هر که را دوست بدارد به ولایت ما هدایت می کند، بر عهده خداوند است که دوستدار ما را با چهره‌ای تابناک و برهانی آشکار و حجّتی ظاهر در نزد خداوند برانگیزد - . تفسیر القمی: ۴۵۷ و ۴۵۸، این حدیثی طولانی است که مؤلّف برخی از آن را آورده است. - .

**[ترجمه]

«۴۴»

ختص، الإختصاص یر، بصائر الدرجات مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ عَمَّارِ بْنِ مَرْوَانَ عَنِ الْمُنَخَّلِ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام قَوْلُهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى اللَّهُ نُورُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ فَهُوَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله فِيها مِصْباحٌ وَ هُوَ الْعِلْمُ الْمِصْباحُ فِي زُجاجَةٍ فَزُعِمَ أَنَّ الزُّجَاجَةَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَ عِلْمَ نَبِيِّ اللَّهِ عِنْدَهُ (۵).

**[ترجمه]الإختصاص و بصائر الدرجات: امام محمد باقر علیه السلام درباره کلام خداوند تبارک و تعالی فرمود: «اللَّهُ نُورُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ» {خدا نور آسمانها و زمین است، مَثَل نور او} منظور محمد صلی الله علیه و آله است، «فِيها مِصْباحٌ» {که در آن چراغی هست،} یعنی علم، «الْمِصْباحُ فِي زُجاجَةٍ» - . نور / ۳۵ - {آن چراغ در شیشه ای است.} چنین پنداشته شده که شیشه، امیرمومنان علیه السلام است و علم پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نزد اوست - . الإختصاص: نسخه خطی و بصائر الدرجات: ۴۸ و ۸۵ - .

**[ترجمه]

«۴۵»

کشف، کشف الغمه مِنْ دَلَائِلِ الْحِمْيَرِيِّ عَنْ مُحَمَّدٍ الرَّقَاشِي (۶) قَالَ: كَتَبْتُ إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ علیه السلام أَسْأَلُهُ عَنِ الْمِشْكَاةِ فَرَجَعَ الْجَوَابُ الْمِشْكَاةُ قَلْبُ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله (۷).

أقول: سيأتی سائر الأخبار فی ذلک مع شرحها فی کتاب الإمامه و قد مر بعضها فی کتاب التوحيد.

۱- معانی الأخبار: ۹، التوحید: ۱۴۸، و فیه: فی أثر الامام.

۲- و حقّ خ ل.

۳- فی المصدر: منیرا برهانه.

۴- تفسير القمّيّ: ۴۵۷ و ۴۵۸. و الحديث فيه طويل، ذكر المصنّف بعضه.

۵- الاختصاص: مخطوط، بصائر الدرجات: ۴۸ و ۸۵.

۶- في المصدر: محمّد بن درياب المرقاشى.

۷- كشف الغمّه: ۳۰۷. فى الحديث تقطيع.

**[ترجمه]کشف الغمّه: از محمد رَقّاشی روایت شده که وی گفت: به امام حسن علیه السلام نامه نوشتم و از ایشان درباره «مِشکاه» (چراغدان) پرسیدم. پاسخ رسید: «مشکاه» قلب حضرت محمد صلی الله علیه و آله است.

می گویم: بقیه اخبار در این باره همراه با شرح در کتاب امامت خواهد آمد، همچنان که برخی از آن‌ها در کتاب توحید آمد.

ص: ۳۵۶

**[ترجمه]

«۴۶»

كنز، كنز جامع الفوائد و تأويل الآيات الظاهره بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَيْمَانَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَوْلَهُ تَعَالَى قَدْ جاءَكُمْ بُرْهانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ أَنْزَلْنا إِلَيْكُمْ نُوراً مُبِيناً (۱) قَالَ الْبُرْهَانُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ النُّورُ الْمُبِينُ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام (۲).

**[ترجمه]کنز جامع الفوائد و تأویل الآیات الظاهره: از عبدالله بن سلیمان روایت شده که وی گفت: از امام جعفر صادق علیه السلام درباره کلام حق تعالی «قَدْ جاءَكُمْ بُرْهانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ أَنْزَلْنا إِلَيْكُمْ نُوراً مُبِيناً» - . نور / ۳۵ - {در حقیقت برای شما از جانب پروردگارتان برهانی آمده است و ما به سوی شما نوری تابناک فرو فرستاده ایم.} پرسیدم. ایشان فرمود: برهان همان رسول خدا صلی الله علیه و آله است و نور تابناک همان علی بن ابی طالب علیه السلام - . کنز الفوائد: ۷۱ - .

**[ترجمه]

«۴۷»

كا، الكافي الْعِدَّةُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْخَثْعَمِيِّ عَنْ هِشَامٍ عَنِ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ سَادَةُ النَّبِيِّينَ وَ الْمُرْسَلِينَ خَمْسَةٌ وَ هُمْ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَ عَلَيْهِمْ دَارَتِ الرَّحَى نُوحٌ وَ إِبْرَاهِيمُ وَ مُوسَى وَ عِيسَى وَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِمْ (۳) وَ عَلَى جَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ (۴).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: سروران پیامبران و رسولان پنج تن هستند، ایشان همان «أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ» - . احقاف / ۳۵ -

{پیامبرانِ نستوه} هستند که سنگ آسیا می‌باشند: نوح علیه السلام و ابراهیم و موسی علیه السلام و عیسی علیه السلام و محمد صلی الله علیه و آله که درود خدا بر ایشان و بر همه پیامبران باد - . اصول الکافی ۱: ۱۷۵ - .

**[ترجمه]

«۴۸»

کا، الکافی الْحُسَیْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُعَلَّی عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِذٍ عَنِ ابْنِ أُذَیْنَهَ عَنْ بُرَیْدٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ وَ کَذلِکَ جَعَلْناکُمْ أُمَّهً وَسَطاً لِتَکُونُوا شُهَداءَ عَلَی النّاسِ (۵) فَقَالَ نَحْنُ الْأُمَّهُ الْوُسْطَی وَ نَحْنُ شُهَدَاءُ لِلَّهِ عَلَی خَلْقِهِ وَ حُجَجُهُ فِی أَرْضِهِ قُلْتُ قَوْلُ اللَّهِ جَلَّ وَ عَزَّ مِلَّهَ أَبِیکُمْ إِبْراهِیمَ قَالَ إِیَّانَا عَنَی خَاصَّهً هُوَ سَمَّاکُمُ الْمُسْلِمِینَ مِنْ قَبْلُ فِی الْکُتُبِ الَّتِی مَضَتْ وَ فِی هذا الْقُرْآنِ لِیَکُونَ الرَّسُولُ شَهِیداً (۶) عَلَیْکُمْ فَرَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الشَّهِیدُ عَلَیْنَا بِمَا بَلَّغَنَا عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ نَحْنُ الشُّهَدَاءُ عَلَی النَّاسِ (۷) فَمَنْ صَدَّقَ صَدَّقْنَاهُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ مَنْ کَذَّبَ کَذَّبْنَاهُ (۸).

**[ترجمه]الکافی: از بُرَید روایت شده که وی گفت: از امام جعفر صادق علیه السلام درباره کلام خداوند عزّوجل «وَ کَذلِکَ جَعَلْناکُمْ أُمَّهً وَسَطاً لِتَکُونُوا شُهَداءَ عَلَی النّاسِ» - . بقره / ۱۴۳ -

{و بدین گونه شما را امتی میانه قرار دادیم تا بر مردم گواه باشید.} پرسیدم. ایشان فرمود: ما همان امت میانه هستیم و ما گواهان خداوند بر آفریدگان او و حجت‌های او در زمینش هستیم. عرض کردم کلام خداوند عزّوجل «مِلَّهَ أَبِیکُمْ إِبْراهِیمَ» {آیین پدرتان ابراهیم} چه؟ فرمود: به‌طور ویژه ما را منظور دارد، «هُوَ سَمَّاکُمُ الْمُسْلِمِینَ مِنْ قَبْلُ» {او بود که قبلاـ شما را مسلمان نامید،} یعنی در کتاب‌های که قبلا آمد، «وَ فِی هذا» {و در این} یعنی در قرآن، «لِیَکُونَ الرَّسُولُ شَهِیداً عَلَیْکُمْ» - . حج / ۷۸ - {تا این پیامبر بر شما گواه باشد.} پس رسول خدا صلی الله علیه و آله برای آن‌چه از سوی خداوند عزّوجل به ما رسانده بر ما گواه است و ما بر مردم گواه هستیم، پس هر که تأیید کند ما نیز در روز قیامت تأییدش می‌کنیم و هر که تکذیب کند ما نیز تکذیبش می‌کنیم - . اصول الکافی ۱: ۱۹۰ - .

**[ترجمه]

«۴۹»

وَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عُمَرَ الْحَلَّالِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ

۱- النساء: ۱۷۴.

۲- کنز الفوائد: ۷۱.

۳- فی المصدر: صلّی اللّه علیه و آله و علی جمیع الأنبیاء.

۴- أصول الکافی ۱: ۱۷۵.

۵- البقره: ۱۴۳.

۶- فی المصحف الشریف: «شَهِیداً عَلَیْکُمْ» راجع سوره الحجّ: ۷۸.

۷- تفسیر لما بعد الآیه: «وَ تَکُونُوا شُهَداءَ عَلَی النّاسِ».

۸- أصول الكافى ۱: ۱۹۰. و فيه: كذبناه يوم القيامه.

عليه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ أَ فَمَنْ كانَ عَلى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَ يَتْلُوهُ شاهِدٌ مِنْهُ (۱) فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام الشَّاهِدُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ (۲).

**[ترجمه]از احمد بن عُمر حلّال روایت شده که وی گفت: از امام رضا علیه السلام درباره کلام خداوند عزّوجل

«أَ فَمَنْ كـانَ عَلى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَ يَتْلُوهُ شاهِـدٌ مِنْهُ» - . هود / ۱۷ - {آیا کسی که از جانب پروردگارش بر حجتی روشن است و شاهدی از [خویشان] او پیرو آن است.} فرمود: امیرمومنان علیه السلام شاهد رسول خدا صلی الله علیه و آله است و رسول خدا صلی الله علیه و آله از جانب پروردگارش بر حجتی روشن است - . اصول الکافی: ۱۹۰ - .

**[ترجمه]

«۵۰»

کـا، الکـافی عَلِيٌّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنِ ابْنِ أُذَيْنَةَ عَنْ بُرَيْدٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السـلام فِي قَـوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ إِنَّمـا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هادٍ (۳) فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الْمُنْذِرُ وَ لِكُلِّ زَمَانٍ مِنَّا هَادٍ يَهْدِيهِمْ إِلَى مَا جَاءَ بِهِ نَبِيُّ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ثُمَّ الْهُدَاةُ مِنْ بَعْدِهِ عَلِيٌّ ثُمَّ الْأَوْصِيَاءُ وَاحِدٌ بَعْدَ وَاحِدٍ (۴).

**[ترجمه]الکافی: امام محمد باقر علیه السلام درباره کلام خداوند عزّوجل «إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هادٍ» - . رعد / ۷ - {تو فقط هشداردهنده‌ای و برای هر قومی هدایت‌گری است.} فرمود: رسول خدا صـلی الله علیه و آله هشداردهنده است و برای هر دورانی هـدایتگری از میـان مـا هسـت کـه مردم را بـه سـوی آن‌چـه پیـامبر خـدا صـلی الله علیـه و آله آورده هـدایت می‌کنـد؛ هدایتگران پس از پیامبر صـلی الله علیه و آله علی علیه السـلام و سـپس اوصیاء، یکی پس از دیگری، هستند - . اصول الکافی: ۱۹۱ - .

**[ترجمه]

«۵۱»

کا، الکافی أَحْمَـدُ بْنُ مِهْرَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ وَ مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَـدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِـنَانٍ عَنِ الْمُفَضَّلِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: مَا جَاءَ بِهِ عَلِيٌّ عليه السلام آخُذُ بِهِ وَ مَا نَهَى عَنْهُ أَنْتَهِي عَنْهُ جَرَى لَهُ مِنَ الْفَضْلِ مَا جَرَى لِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَ لِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله الْفَضْلُ عَلَى جَمِيعِ مَنْ خَلَقَ اللَّهُ الْخَبَرَ (۵).

کا، الکافی الحسین بن محمد عن المعلی عن محمد بن جمهور عن ابن سنان مثله (۶).

**[ترجمه]الکـافی: از مُفَضّـل روایت شـده که وی گفت: امـام جعفر صادق علیه السـلام فرمود: هر آن‌چه را علی علیه السـلام

آورده من انجام می‌دهم و هر آن‌چه را علی علیه السلام نهی کرده من وامی‌نهم، برای علی علیه السلام از فضیلت چنان رقم خورده که از برای محمد صلی الله علیه و آله رقم خورده بود، و محمد صلی الله علیه و آله بر همه آفریدگان خدا برتری داشت - . اصول الکافی ۱: ۱۶۱ - .

در الکافی از ابن سنان نیز همانند این حدیث روایت شده است - . اصول الکافی ۱: ۱۹۷ - .

**[ترجمه]

«۵۲»

کا، الکافی عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ عَنْ سَهْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِیدِ شَبَابٍ الصَّیْرَفِیِّ عَنْ سَعِیدٍ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مِثْلَهُ (۷).

**[ترجمه]در الکافی از سعید بن اَعرَج نیز همانند این حدیث روایت شده است - . اصول الکافی ۱: ۱۹۷، این سخن برگرفته از حدیثی طولانی است. - .

**[ترجمه]

«۵۳»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی وَ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ حَسَّانَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ الرِّیَاحِیِّ عَنْ أَبِی الصَّامِتِ الْحُلْوَانِیِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: فُضِّلَ (۸) أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام مَا جَاءَ بِهِ آخُذُ بِهِ وَ مَا نَهَی عَنْهُ أَنْتَهِی عَنْهُ جَرَی لَهُ مِنَ الطَّاعَهِ بَعْدَ

ص: ۳۵۸

۱- هود: ۱۷.

۲- أصول الکافی: ۱۹۰.

۳- الرعد: ۷.

۴- أصول الکافی: ۱۹۱.

۵- أصول الکافی ۱: ۱۹۶. و فیه مثل ما جری.

۶- أصول الکافی ۱: ۱۹۷.

۷- أصول الکافی ۱: ۱۹۷، و الحدیث طویل، و فیه: یؤخذ به، و ما نهی عنه ینتهی عنه.

۸- فضل علی بناء للمفعول من التفعیل، و یحتمل المصدر.

رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَا لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ الْفَضْلُ لِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله الْمُتَقَدِّمُ بَيْنَ يَدَيْهِ كَالْمُتَقَدِّمِ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ الْمُتَفَضِّلُ عَلَيْهِ كَالْمُتَفَضِّلِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ الرَّادُّ عَلَيْهِ فِي صَغِيرَةٍ أَوْ كَبِيرَةٍ عَلَى حَدِّ الشِّرْكِ بِاللَّهِ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بَابُ اللَّهِ الَّذِي لَا يُؤْتَى إِلَّا مِنْهُ وَ سَبِيلُهُ الَّذِي مَنْ سَلَكَهُ وَصَلَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ كَذَلِكَ كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام مِنْ بَعْدِهِ الْخَبَرَ (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: فضیلت امیرمومنان علیه السلام چنان است که هر آن‌چه را او آورده من انجام می‌دهم و هر آن‌چه را وی نهی کرده من وامی‌نهم، همان اطاعتی که از رسول خدا صلی الله علیه و آله بایسته بود

ص: ۳۵۸

پس از ایشان از برای علی علیه السلام تداوم یافت و برتری از برای محمد صلی الله علیه و آله است، پس کسی که از علی علیه السلام جلو بزند همچون کسی است که از خدا و رسولش صلی الله علیه و آله جلو زده و کسی که بر علی علیه السلام برتری جوید همچون کسی است که بر رسول خدا صلی الله علیه و آله برتری جسته و هر که در امری کوچک یا بزرگ علی علیه السلام را رد کند کارش همپای شرک به خداست، رسول خدا صلی الله علیه و آله بابِ خداوند بود که راه ورودی جز آن نبود و راه خداوند بود که هر کس آن را می‌پیمود به خداوند عزّوجل می‌رسید، و پس از ایشان امیرمومنان علیه السلام این... چنین بود - . اصول الکافی ۱: ۱۹۷ و ۱۹۸ - .

**[ترجمه]

«۵۴»

کا، الکافی الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُعَلَّى عَنْ أَبِي دَاوُدَ الْمُسْتَرِقِّ عَنْ دَاوُدَ الْجَصَّاصِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ وَ عَلاماتٍ وَ بِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ (۲) قَالَ النَّجْمُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ الْعَلَامَاتُ هُمُ الْأَئِمَّةُ (۳).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام درباره کلام حق تعالی «وَ عَلاماتٍ وَ بِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ» - . نحل / ۱۶ - {و نشانه‌هایی [دیگر نیز قرار داد] و آنان به وسیله ستاره [قطبی] راهیابی می‌کنند.} فرمود: ستاره همان رسول خدا صلی الله علیه و آله است و نشانه‌ها همان امامان علیه السلام هستند - . اصول الکافی ۱: ۲۰۶ - .

**[ترجمه]

«۵۵»

کا، الکافی الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُعَلَّى عَنِ الْوَشَّاءِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَجْلَانَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ (۴) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الذِّكْرُ أَنَا وَ الْأَئِمَّةُ عليهم السلام أَهْلُ الذِّكْرِ وَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَ وَ إِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَ لِقَوْمِكَ وَ سَوْفَ تُسْئَلُونَ (۵) قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام نَحْنُ قَوْمُهُ وَ نَحْنُ الْمَسْئُولُونَ (۶).

**[ترجمه]الکافی: امام محمد باقر علیه السلام درباره کلام خداوند عزّوجل «فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّکْرِ إِنْ کُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ» - . نحل / ۴۳ - {پس اگر نمی‌دانید از اهل ذکر جویا شوید.} فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من ذکر هستم و امامان علیه السلام اهل ذکر هستند. امام محمد باقر علیه السلام درباره کلام حق تعالی «وَ إِنَّهُ لَذِکْرٌ لَکَ وَ لِقَوْمِکَ وَ سَوْفَ تُسْئَلُونَ» {و به راستی که [قرآن] برای تو و برای قوم تو [مایه] تذکری است و به زودی [در مورد آن] پرسیده خواهید شد.} فرمود: ما قوم او هستیم و از ما پرسیده خواهد شد - . اصول الکافی ۱: ۲۱۰ - .

**[ترجمه]

«۵۶»

کا، الکافی الْحُسَیْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُعَلَّی عَنِ ابْنِ أُورَمَهَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ حَسَّانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ کَثِیرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ کُفْراً (۷) الْآیَهَ قَالَ عَنَی بِهَا قُرَیْشاً قَاطِبَهً الَّذِینَ عَادَوْا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ نَصَبُوا لَهُ الْحَرْبَ وَ جَحَدُوا وَصِیَّهَ وَصِیِّهِ (۸).

۱- أصول الکافی ۱: ۱۹۷ و ۱۹۸.

۲- النحل: ۱۶.

۳- أصول الکافی ۱: ۲۰۶.

۴- النحل: ۴۳.

۵- الزخرف: ۴۴.

۶- أصول الکافی ۱: ۲۱۰.

۷- إبراهیم: ۲۸.

۸- أصول الکافی ۱: ۲۱۷.

**[ترجمه]الکافی: از عبدالرحمن بن کثیر روایت شده که وی گفت: از امام جعفر صادق علیه السلام درباره کلام خداوند عزّوجل «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْراً» - . ابراهیم / ۲۸ - {آیا به کسانی که [شکر] نعمت خدا را به کفر تبدیل کردند ننگریستی؟} پرسیدم. ایشان فرمود: تمامیِ قریشیان را منظور دارد، همان کسانی که با رسول خدا صلی الله علیه و آله دشمنی ورزیدند و به او اعلان جنگ کردند و وصیّت او درباره وصیّ‌اش را انکار کردند - . اصول الکافی ۱: ۲۷۰ - .

ص: ۳۵۹

**[ترجمه]

«۵۷»

كا، الكافی الْعِدَّةُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَحْرٍ عَنِ ابْنِ مُسْكَانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام يَقُولُ الْأَئِمَّةُ بِمَنْزِلَةِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۱) إِلَّا أَنَّهُمْ لَيْسُوا بِأَنْبِيَاءَ وَ لَا يَحِلُّ لَهُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَا يَحِلُّ لِلنَّبِيِّ صلی الله علیه و آله فَهُمْ بِمَنْزِلَةِ (۲) رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۳).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: امامان علیه السلام به منزله رسول خدا صلی الله علیه و آله هستند جز این‌که آنان پیامبر نیستند و در رابطه با زنان آن‌چه برای پیامبر صلی الله علیه و آله حلال بود برای آنان حلال نیست، این‌چنین آنان به منزله رسول خدا صلی الله علیه و آله هستند - . اصول الکافی ۱: ۲۱۰ - .

**[ترجمه]

بيان

ظاهره اشتراك سائر الخصائص بينه صلى الله عليه و آله و بينهم عليهم السلام و هو خلاف المشهور و يحتمل أن يكون ذكر النساء على سبيل المثال و المراد جميع الخصائص.

**[ترجمه]ظاهر حدیث بر اشتراک بقیه ویژگی‌ها میان پیامبر صلی الله علیه و آله و امامان علیه السلام دلالت دارد حال آن‌که این خلاف مشهور است و احتمال دارد ذکر مسئله زنان به عنوان مثال باشد و منظور همه ویژگی‌ها باشد.

**[ترجمه]

«۵۸»

كا، الكافی مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی زَاهِرٍ عَنِ الْخَشَّابِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَسَّانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَثِيرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ (۴) الَّذِينَ آمَنُوا وَ اتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمانٍ أَلْحَقْنا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَ ما أَلَتْناهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْ ءٍ (۵) قَالَ الَّذِينَ آمَنُوا النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله وَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام وَ ذُرِّيَّتَهُ الْأَئِمَّةَ وَ الْأَوْصِيَاءَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَلْحَقْنَا بِهِمْ وَ لَمْ نَنْقُصْ

ذُرِّيَّتَهُمُ الْحُجَّهَ الَّتِی جَاءَ بِهَا مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله فِی عَلِیٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ وَ حُجَّتُهُمْ وَاحِدَهٌ وَ طَاعَتُهُمْ وَاحِدَهٌ (۶).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام درباره کلام حق تعالی «الَّذِینَ آمَنُوا وَ اتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّیَّتُهُمْ بِإِیمانٍ أَلْحَقْنا بِهِمْ ذُرِّیَّتَهُمْ وَ ما أَلَتْناهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَیْ ءٍ» - . طور / ۲۱ - {کسانی که گرویده و فرزندانشان آنها را در ایمان پیروی کرده اند فرزندانشان را به آنان ملحق خواهیم کرد و چیزی از کار[ها]شان را نمی کاهیم.} فرمود: کسانی که گرویده‌اند پیامبر صلی الله علیه و آله و امیرمومنان علیه السلام هستند و فرزندان ایشان امامان و اوصیاء علیه السلام هستند که آنان را به ایشان ملحق خواهیم کرد و از فرزندان ایشان حجّتی را که محمد صلی الله علیه و آله درباره علی علیه السلام آورد برنمی گیریم، پس حجت آنان یکی است و اطاعت از آنان یکی - . اصول الکافی ۱: ۲۷۵ - .

**[ترجمه]

«۵۹»

کا، الکافی أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ صَفْوَانَ عَنِ ابْنِ مُسْکَانَ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغِیرَهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ یَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله نَحْنُ فِی الْأَمْرِ وَ الْفَهْمِ وَ الْحَلَالِ وَ الْحَرَامِ نَجْرِی مَجْرًى وَاحِدٍ فَأَمَّا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلِیٌّ علیه السلام فَلَهُمَا فَضْلُهُمَا (۷).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: ما در امر و فهم و حلال و حرام در یک مسیر روان هستیم. لیک رسول خدا صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام برتری خود را دارند - . اصول الکافی ۱: ۲۷۵ - .

**[ترجمه]

«۶۰»

مع، معانی الأخبار أَبِی عَنْ سَعْدٍ عَنِ الْأَصْبَهَانِیِّ عَنِ الْمِنْقَرِیِّ عَنْ حَفْصٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: جَاءَ إِبْلِیسُ إِلَی مُوسَی بْنِ عِمْرَانَ علیه السلام وَ هُوَ یُنَاجِی رَبَّهُ فَقَالَ لَهُ

ص: ۳۶۰

۱- فی وجوب الطاعه و حرمه العصیان.

۲- فی المصدر: فأما ما خلا ذلک فهم فیه بمنزله رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۳- أصول الکافی ۱: ۲۷۰.

۴- فی نسخه من المصدر: قال اللّه تعالی.

۵- الطور: ۲۱.

۶- أصول الكافی ۱: ۲۷۵.

۷- أصول الكافی ۱: ۲۷۵.

مَلَکٌ مِنَ الْمَلَائِکَهِ مَا تَرْجُو مِنْهُ وَ هُوَ عَلَى هَذِهِ الْحَالِ يُنَاجِي رَبَّهُ فَقَالَ أَرْجُو مِنْهُ مَا رَجَوْتُ مِنْ أَبِيهِ آدَمَ وَ هُوَ فِي الْجَنَّهِ وَ كَانَ فِيمَا نَاجَاهُ أَنْ قَالَ لَهُ يَا مُوسَى لَا أَقْبَلُ الصَّلَاهَ إِلَّا لِمَنْ تَوَاضَعَ لِعَظَمَتِي وَ أَلْزَمَ قَلْبَهُ خَوْفِي وَ قَطَعَ نَهَارَهُ بِذِكْرِي وَ لَمْ يَبِتْ مُصِرّاً عَلَى الْخَطِيئَهِ وَ عَرَفَ حَقَّ أَوْلِيَائِي وَ أَحِبَّائِي فَقَالَ يَا رَبِّ تَعْنِي بِأَحِبَّائِکَ وَ أَوْلِيَائِکَ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْحَاقَ وَ يَعْقُوبَ فَقَالَ هُمْ كَذَلِکَ يَا مُوسَى إِلَّا أَنِّي أَرَدْتُ مَنْ مِنْ أَجْلِهِ خَلَقْتُ آدَمَ وَ حَوَّاءَ وَ مَنْ مِنْ أَجْلِهِ خَلَقْتُ الْجَنَّهَ وَ النَّارَ فَقَالَ مُوسَى وَ مَنْ هُوَ يَا رَبِّ قَالَ مُحَمَّدٌ أَحْمَدُ شَقَقْتُ اسْمَهُ مِنِ اسْمِي لِأَنِّي أَنَا الْمَحْمُودُ فَقَالَ مُوسَى يَا رَبِّ اجْعَلْنِي مِنْ أُمَّتِهِ قَالَ أَنْتَ يَا مُوسَى مِنْ أُمَّتِهِ إِذَا عَرَفْتَهُ وَ عَرَفْتَ مَنْزِلَتَهُ وَ مَنْزِلَهَ أَهْلِ بَيْتِهِ إِنَّ مَثَلَهُ وَ مَثَلَ أَهْلِ بَيْتِهِ وَ مَنْ خَلَقْتُ كَمَثَلِ الْفِرْدَوْسِ فِي الْجِنَانِ لَا يَيْبَسُ وَرَقُهَا وَ لَا يَتَغَيَّرُ طَعْمُهَا فَمَنْ عَرَفَهُمْ وَ عَرَفَ حَقَّهُمْ جَعَلْتُ لَهُ عِنْدَ الْجَهْلِ حِلْماً وَ عِنْدَ الظُّلْمَهِ نُوراً وَ أُجِيبُهُ قَبْلَ أَنْ يَدْعُوَ (۱) وَ أُعْطِيهِ قَبْلَ أَنْ يَسْأَلَنِي وَ الْحَدِيثُ طَوِيلٌ أَخَذْنَا مِنْهُ مَوْضِعَ الْحَاجَهِ (۲).

**[ترجمه]معانی الأخبار: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: موسی بن عمران علیه السلام داشت با پروردگارش نجوا می‌کرد که ابلیس به سراغش رفت. یکی از فرشتگان به ابلیس گفت: اکنون که او در حال نجوا با پروردگارش است

ص: ۳۶۰

در او چه امیدی داری؟! ابلیس گفت: در او همان امیدی را دارم که وقتی پدرش آدم در بهشت بود در او داشتم. از جمله نجوای خداوند با موسی این بود که به او فرمود: ای موسی! من نماز را تنها از کسی می‌پذیرم که از برای بزرگی من کرنش کند و قلبش را پایبند به ترس از من سازد و روزش را با یاد من به سر آورَد و شبش را با ماندگاری بر گناه سر نکند و حق اولیاء و دوستان مرا بشناسد. موسی علیه السلام گفت: پروردگارا از اولیاء و دوستانت همان ابراهیم علیه السلام و اسحاق علیه السلام و یعقوب علیه السلام را منظور داری؟ فرمود: ای موسی! آنان نیز هستند اما منظورم کسیست که آدم و حوا را و بهشت و دوزخ را به خاطر او آفریدم. موسی گفت: پروردگارا او کیست؟ فرمود: او محمد و احمد است که نامش را از نام خود برگرفته‌ام چرا که من محمود هستم. موسی گفت: پروردگارا مرا از امت او قرار ده. فرمود: تو از امت او هستی اگر او را و منزلت او و منزلت اهل بیتش را بشناسی، مَثَل او و اهل بیتش در میان آفریدگان من مَثَل فردوس در میان باغ‌های بهشت است که برگ‌هایش نمی‌خشکد و طعم میوه‌هایش دگرگون نمی‌شود، پس هر که ایشان را بشناسد و حقّ ایشان را دریابد به هنگام نادانی برایش بردباری قرار می‌دهم و به هنگام تاریکی برایش نور می‌گذارم و پیش از آن‌که دعا کند برایش اجابت می‌کنم و پیش از آن‌که از من بخواهد به او عطا می‌کنم. این حدیث طولانی است که بخشی از آن را بر مبنای نیاز آوردیم - . معانی الأخبار: ۲۰ - .

**[ترجمه]

«۶۱»

فر، تفسير فرات بن إبراهيم عَنْ عُبَيْدِ بْنِ كَثِيرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْجُنَيْدِ عَنْ يَحْيَى بْنِ مُعَلًّى (۳) عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَمَّا أُسْرِيَ بِي إِلَى السَّمَاءِ قَالَ لِيَ الْعَزِيزُ (۴) الْجَبَّارُ يَا مُحَمَّدُ إِنِّي اطَّلَعْتُ إِلَى الْأَرْضِ اطِّلَاعَهً فَاخْتَرْتُکَ مِنْهَا وَ اشْتَقَقْتُ لَکَ اسْماً مِنْ أَسْمَائِي لَا أُذْكَرُ فِي مَكَانٍ إِلَّا ذُكِرْتَ مَعِي فَأَنَا مَحْمُودٌ (۵) وَ أَنْتَ

مُحَمَّدٌ ثُمَّ اطَّلَعْتُ الثَّانِيَهَ اطِّلَاعَهً فَاخْتَرْتُ مِنْهَا عَلِيّاً وَ اشْـتَقَقْتُ لَهُ اسْـِماً مِنْ أَسْمَائِی فَأَنَا الْأَعْلَی وَ هُوَ عَلِیٌّ یَا مُحَمَّدُ خَلَقْتُکَ وَ خَلَقْتُ عَلِیّاً وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنَ وَ الْحُسَیْنَ أَشْبَاحَ نُورٍ

۱- فی المصدر: قبل أن یدعونی.

۲- معانی الأخبار: ۲۰.

۳- فی المصدر: یحیی بن یعلی، و لعله یحیی بن یعلی الاسلمی الکوفیّ المترجم فی التقریب:

۴- فی المصـدر: قال لی العزیز: «آمَنَ الرَّسُولُ بِما أُنْزِلَ إِلَیْهِ مِنْ رَبِّهِ» قلت: «وَ الْمُؤْمِنُونَ» قال: صدقت یا محمد، من خلفت لامتک من بعدک؟ قلت: خیرها لأهلها، قال: علی بن أبی طالب؟

۵- فی المصدر: فأنا المحمود.

مِنْ نُورِی وَ عَرَضْتُ وِلَایَتَکُمْ عَلَی السَّمَاوَاتِ (۱) وَ عَلَی الْأَرَضِینَ وَ مَنْ فِیهِنَّ فَمَنْ قَبِلَ وِلَایَتَکُمْ کَانَ عِنْدِی مِنَ الْأَظْفَرِینَ وَ مَنْ جَحَدَهَا کَانَ عِنْدِی مِنَ الْکُفَّارِ (۲) یَا مُحَمَّدُ لَوْ أَنَّ عَبْداً عَبَدَنِی حَتَّی یَنْقَطِعَ أَوْ یَصِیرَ کَالشَّنِّ الْبَالِی (۳) ثُمَّ أَتَانِی جَاحِداً لِوَلَایَتِکُمْ مَا غَفَرْتُ لَهُ حَتَّی یُقِرَّ بِوِلَایَتِکُمْ الْخَبَرَ (۴).

**[ترجمه]تفسیر فرات: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: چون شبانه مرا سوی آسمان فراز بُردند، خداوند عزیز جبّار فرمود: ای محمد! من سوی زمین چشم انداختم و از آن تو را برگزیدم و برایت نامی از نام‌های خود برگرفتم، هیچ کجا از من یاد نمی‌شود جز آن‌که به همراه من از تو نیز یاد می‌شود، من محمود هستم و تو محمد هستی، سپس برای بار دوم چشم انداختم و از زمین علی را برگزیدم و برایش نامی از نام‌های خود برگرفتم، من اَعلی هستم و او علی است، ای محمد! من تو را و علی و فاطمه و حسن و حسین را چون اشباحی نورانی از نور خود آفریدم

ص: ۳۶۱

و ولایت شما را بر آسمان‌ها و زمین‌ها و همه اهل آن‌ها عرضه داشتم، هر که ولایت شما را پذیرفت نزد من در شمار کامیابان قرار گرفت و هر که از ولایت شما سر باز زد نزد من در شمار کافران قرار گرفت، ای محمد! اگر بنده‌ای مرا چنان عبادت کند که جانش به در شود یا همچون مَشکی پوسیده شود و سپس در حالی به نزد من آید که از ولایت شما سر باز زده او را نمی... آمرزم تا این‌که به ولایت شما اقرار کند - . تفسیر فرات: ۵ - .

**[ترجمه]

«۶۲»

ن، عیون أخبار الرضا علیه السلام ابْنُ عُبْدُوسٍ عَنِ ابْنِ قُتَیْبَهَ عَنْ حَمْدَانَ بْنِ سُلَیْمَانَ عَنِ الْهَرَوِیِّ عَنِ الرِّضَا علیه السلام فِی خَبَرٍ طَوِیلٍ قَالَ: إِنَّ آدَمَ علیه السلام لَمَّا أَکْرَمَهُ اللَّهُ تَعَالَی بِإِسْجَادِ مَلَائِکَتِهِ وَ بِإِدْخَالِ الْجَنَّهِ (۵) قَالَ فِی نَفْسِهِ هَلْ خَلَقَ اللَّهُ بَشَراً أَفْضَلَ مِنِّی فَعَلِمَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مَا وَقَعَ فِی نَفْسِهِ فَنَادَاهُ ارْفَعْ رَأْسَکَ یَا آدَمُ فَانْظُرْ إِلَی سَاقِ عَرْشِی فَرَفَعَ آدَمُ علیه السلام رَأْسَهُ فَنَظَرَ إِلَی سَاقِ الْعَرْشِ فَوَجَدَ عَلَیْهِ مَکْتُوباً لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ وَ زَوْجَتُهُ فَاطِمَهُ سَیِّدَهُ نِسَاءِ الْعَالَمِینَ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ سَیِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ فَقَالَ آدَمُ علیه السلام یَا رَبِّ مَنْ هَؤُلَاءِ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ هَؤُلَاءِ مِنْ ذُرِّیَّتِکَ وَ هُمْ خَیْرٌ مِنْکَ وَ مِنْ جَمِیعِ خَلْقِی وَ لَوْلَاهُمْ مَا خَلَقْتُکَ وَ لَا خَلَقْتُ الْجَنَّهَ وَ النَّارَ وَ لَا السَّمَاءَ وَ الْأَرْضَ فَإِیَّاکَ أَنْ تَنْظُرَ إِلَیْهِمْ بِعَیْنِ الْحَسَدِ فَأُخْرِجَکَ عَنْ جِوَارِی فَنَظَرَ إِلَیْهِمْ بِعَیْنِ الْحَسَدِ (۶) وَ تَمَنَّی مَنْزِلَتَهُمْ فَتَسَلَّطَ عَلَیْهِ الشَّیْطَانُ حَتَّی أَکَلَ مِنَ الشَّجَرَهِ الَّتِی نَهَی عَنْهَا وَ تَسَلَّطَ عَلَی حَوَّاءَ لِنَظَرِهَا إِلَی فَاطِمَهَ علیها السلام بِعَیْنِ الْحَسَدِ حَتَّی أَکَلَتْ مِنَ الشَّجَرَهِ کَمَا أَکَلَ آدَمُ فَأَخْرَجَهُمَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَنْ جَنَّتِهِ وَ أَهْبَطَهُمَا عَنْ جِوَارِهِ إِلَی الْأَرْضِ (۷).

ص: ۳۶۲

۱- فی المصدر: علی السماء و أهلها.

۲- فی المصدر: من الکافرین.

۳- أی کالقربه الخلق.

۴- تفسیر فرات: ۵.

۵- فی المصدر: باسجاد ملائکته له و بادخاله الجنه.

۶- قال المصنّف: المراد بالحسد الغبطه التی لم تکن تنبغی له علیه السلام، و یؤیده قوله علیه السلام: و تمنی منزلتهم.

۷- عیون أخبار الرضا: ۱۷۰. و أخرجه بتمامه عنه و عن المعانی فی باب ارتکاب ترک الأولی و معناه راجع ۱۱: ۱۶۴ و ۱۶۵.

أقول: سيأتی أخبار كثيره فی فضله صلی الله علیه و آله فی كتاب الإمامه و أبواب فضائل أصحاب الكساء و فضائل أمير المؤمنين عليه السلام.

**[ترجمه]عيون أخبار الرضا عليه السلام : امام رضا عليه السلام در ضمن حديثی طولانی فرمود: وقتی خداوند متعال فرشتگانش را برای آدم عليه السلام به سجده درآورد و او را وارد بهشت كرد و اين‌چنين بر او ارج نهاد، آدم عليه السلام با خود گفت آيا خداوند انسانی آفريده كه نزدش برتر از من باشد؟ خداوند عزّوجل از آن‌چه درون آدم عليه السلام گذشت آگاه شد و او را ندا داد: ای آدم! سرت را بالا بياور و به ساق عرش من بنگر. آدم عليه السلام سرش را بلند كرد و به ساق عرش نگريست و ناگاه ديد بر عرش نوشته شده هيچ خدايی جز خدای يگانه نيست و محمد رسول خداست و علی بن ابی طالب اميرمومنان است و همسرش فاطمه سرور زنان دو جهان است و حسن و حسين سروران جوانان اهل بهشت هستند. آدم گفت: پروردگارا اينان كيستند؟ خداوند عزّوجل فرمود: اينان از فرزندان تو هستند و از تو و از تمام آفريدگانم برتر می‌باشند، اگر آنان نبودند نه تو را می‌آفريدم و نه بهشت و دوزخ را و نه آسمان و زمين را، مبادا در آنان به ديده رشك بنگری كه تو را از جوار خود بيرون می‌كنم. اما آدم عليه السلام در آنان به ديده رشك نگريست و منزلت آنان را برای خود تمنّا كرد. اين... چنين شيطان بر او چيره شد و او از درختی كه از آن نهی شده بود خورد، و چون حوا نيز در فاطمه به ديده رشك نگريست شيطان بر او نيز چيره شد و او نيز همچون آدم عليه السلام از آن درخت خورد، اين شد كه خداوند عزّوجل هر دو را از بهشت خود بيرون راند و آن دو را از جوار خود به سوی زمين فرود آورد - . عيون أخبار الرضا ع: ۱۷۰، اين حديث به‌طور كامل در آن‌جا و نيز در المعانی در باب ارتكاب ترك اولی و معنای آن آمده، ر. ك: ۱۱: ۱۶۴ و ۱۶۵. - .

ص: ۳۶۲

می‌گويم: درباره فضيلت حضرت در كتاب امامت و نيز در باب‌های فضائل اصحاب كساء و فضائل اميرمومنان عليه السلام اخبار بسياری خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۶۳»

ب، قرب الإسناد ابْنُ عِيسَی عَنِ الْبَزَنْطِيِّ عَنِ الرِّضَا عليه السلام أَنَّهُ عليه السلام كَتَبَ إِلَيْهِ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام لَا يَسْتَكْمِلُ عَبْدٌ الْإِيمَانَ حَتَّی يَعْرِفَ أَنَّهُ يَجْرِی لِآخِرِهِمْ مَا يَجْرِی لِأَوَّلِهِمْ فِی الْحُجَّهِ وَ الطَّاعَهِ وَ الْحَلَالِ وَ الْحَرَامِ سَوَاءً (۱) وَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله عليه و آله وَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فصلهما (۲) (فَضْلُهُمَا).

**[ترجمه]قرب الإسناد: از بزنطی روايت شده كه امام رضا عليه السلام به وی نوشت: امام محمد باقر عليه السلام فرمود: هيچ بنده‌ای ايمان را به تمام در نمی‌يابد تا آن‌گاه كه بداند همان حكمی كه در حجّت و طاعت و حلال و حرام برای نخستين امام عليه السلام رقم خورده برای آخرينِ ايشان عليه السلام نيز به همان سان رقم خورده، و محمد صلی الله عليه و آله و اميرمومنان عليه السلام برتری خود را دارند - . قرب الإسناد: ۱۵۳ - .

**[ترجمه]

«۶۴»

ن، عيون أخبار الرضا عليه السلام (۳) فِيمَا بَيَّنَ الرِّضَا عليه السلام عِنْدَ الْمَأْمُونِ مِنْ فَضْلِ الْعِتْرَهِ الطَّاهِرَهِ قَالَ الذِّكْرُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ نَحْنُ أَهْلُهُ وَ ذَلِكَ بَيِّنٌ فِي كِتَابِ اللَّهِ حَيْثُ يَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْراً رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آياتِ اللَّهِ مُبَيِّناتٍ (۴) فَالذِّكْرُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ نَحْنُ أَهْلُهُ (۵).

**[ترجمه]عيون أخبار الرضا عليه السلام : از جمله آن‌چه كه امام رضا عليه السلام نزد مأمون درباره فضيلت عترت مطهّر عليهم السلام بيان كرد اين بود كه فرمود: ذكر، رسول خدا صلى الله عليه و آله است و ما اهل ذكر هستيم، اين در كتاب خدا بيان شده در آن‌جا كه مى‌فرمايد: «الَّذِينَ آمَنُوا قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْراً * رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آياتِ اللَّهِ مُبَيِّناتٍ» - . طلاق / ۱۰ و ۱۱ - {اى كسانى كه ايمان آورده‌ايد راستى كه خدا سوى شما تذكارى فرو فرستاده است، پيامبرى كه آيات روشنگر خدا را بر شما تلاوت مى كند.} پس ذكر رسول خدا صلى الله عليه و آله

است و ما اهل ذكر هستيم - . عيون أخبار الرضا ع: ۱۳۲ - .

**[ترجمه]

«۶۵»

مع، معانى الأخبار الطَّالَقَانِيُّ عَنِ الْجَلُودِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْعَبْسِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ نَائِلِ بْنِ نَجِيحٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ كَشَجَرَهٍ طَيِّبَهٍ أَصْلُها ثابِتٌ وَ فَرْعُها فِي السَّماءِ تُؤْتِي أُكُلَها كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّها (۶) قَالَ أَمَّا الشَّجَرَهُ فَرَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ فَرْعُهَا عَلِيٌّ عليه السلام وَ غُصْنُ الشَّجَرَهِ فَاطِمَهُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ ثَمَرُهَا أَوْلَادُهَا عليهم السلام وَ وَرَقُهَا شِيعَتُنَا ثُمَّ قَالَ عليه السلام إِنَّ الْمُؤْمِنَ مِنْ شِيعَتِنَا لَيَمُوتُ فَيَسْقُطُ مِنَ الشَّجَرَهِ وَرَقَهٌ وَ إِنَّ الْمَوْلُودَ مِنْ شِيعَتِنَا لَيُولَدُ فَتُورِقُ الشَّجَرَهُ وَرَقَهً (۷).

أقول: سيأتى مثله بأسانيد فى كتاب الإمامه.

۱- المصدر خال عن كلمه: سواء.

۲- قرب الإسناد: ۱۵۳. و فيه: و لأمير المؤمنين عليه السلام.

۳- ذكره الصدوق بإسناده عن عليّ بن الحسين بن شاذويه المؤدّب و جعفر بن محمّد بن مسرور رضى اللّه عنهما قالا: حدّثنا محمّد بن عبد اللّه بن جعفر الحميرى، عن أبيه، عن الريان بن الصلت.

۴- الطلاق: ۱۰ و ۱۱.

۵- عيون أخبار الرضا: ۱۳۲.

۶- إبراهيم: ۲۴ و ۲۵.

۷- معانی الأخبار: ۱۱۳.

**[ترجمه]معانی الأخبار: از جابر روایت شده که وی گفت: از امام محمد باقر علیه السلام درباره کلام خداوند عزّوجل «کَشَجَرَهٍ طَیِّبَهٍ أَصْلُها ثابِتٌ وَ فَرْعُها فِی السَّماءِ * تُؤْتِی أُکُلَها کُلَّ حِینٍ بِإِذْنِ رَبِّها» -. ابراهیم / ۲۴ و ۲۵ - {مانند درختی پاک است که ریشه‌اش استوار و شاخه‌اش در آسمان است، میوه‌اش را هر دم به اذن پروردگارش می‌دهد.} پرسیدم.

ایشان فرمود: درخت، رسول خدا صلی الله علیه و آله است و شاخه‌اش علی علیه السلام است و ترکه‌اش فاطمه سلام الله علیها دختر رسول خدا صلی الله علیه و آله است و میوه‌اش فرزندان فاطمه سلام الله علیها هستند و برگ‌هایش شیعیان ما هستند. امام علیه السلام سپس فرمود: وقتی مومنی از شیعیان ما درمی گذرد برگی از این درخت می‌ریزد و وقتی یکی از شیعیان ما زاده می‌شود برگی بر آن درخت می‌روید -. معانی الأخبار: ۱۱۳ -.

می گویم: همانند این حدیث به اسانید مختلف در کتاب امامت خواهد آمد.

ص: ۳۶۳

**[ترجمه]

«۶۶»

ک، إکمال الدین الْهَمْدَانِیُّ عَنْ عَلِیٍّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ مَعْبَدٍ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ (۱) مُوسَی علیه السلام عَنْ آبَائِهِ علیهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَا سَیِّدُ مَنْ خَلَقَ اللَّهُ وَ أَنَا خَیْرٌ مِنْ جَبْرَئِیلَ وَ إِسْرَافِیلَ وَ حَمَلَهِ الْعَرْشِ وَ جَمِیعِ الْمَلَائِکَهِ الْمُقَرَّبِینَ (۲) وَ أَنْبِیَاءِ اللَّهِ الْمُرْسَلِینَ وَ أَنَا صَاحِبُ الشَّفَاعَهِ وَ الْحَوْضِ الشَّرِیفِ وَ أَنَا وَ عَلِیٌّ أَبَوَا هَذِهِ الْأُمَّهِ مَنْ عَرَفَنَا فَقَدْ عَرَفَ اللَّهَ وَ مَنْ أَنْکَرَنَا فَقَدْ أَنْکَرَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مِنْ عَلِیٍّ سِبْطَا أُمَّتِی وَ سَیِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّهِ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ وَ مِنْ وُلْدِ الْحُسَیْنِ أَئِمَّهٌ تِسْعَهٌ طَاعَتُهُمْ طَاعَتِی وَ مَعْصِیَتُهُمْ مَعْصِیَتِی تَاسِعُهُمْ قَائِمُهُمْ وَ مَهْدِیُّهُمْ (۳).

**[ترجمه]إکمال الدین: امام رضا علیه السلام از پدران ارجمند خود علیهم السلام نقل کرد: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: من سرور آفریدگان خدا هستم، من از جبرئیل و اسرافیل و حاملان عرش و همه فرشتگان مقرّب و پیامبرانِ مُرسَل بهتر هستم،من صاحب شفاعت و حوض شریف هستم، من و علی پدران این امت هستیم، هر که ما را بشناسد خدا را شناخته و هر که ما را انکار کند خداوند عزّوجل را انکار کرده است، نوه‌های امت من، همان سروران جوانان اهل بهشت، حسن و حسین از علی هستند و نُه امام از فرزندان حسین می‌باشند که اطاعت از آنان اطاعت از من است و نافرمانی از آنان نافرمانی از من است، نهمین تنِ ایشان قائمِ ایشان و مهدیِ ایشان است -. کمال الدین: ۱۵۱ و ۱۵۲ -.

**[ترجمه]

«۶۷»

شف، کشف الیقین مِنْ کِتَابِ الْإِمَامَهِ عَنْ بَیْدَارَ بْنِ (۴) عَاصِمٍ عَمَّنْ حَدَّثَهُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ:

لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ الْعَرْشَ خَلَقَ مَلَكَيْنِ فَاكْتَنَفَاهُ فَقَالَ اشْهَدَا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَشَهِدَا ثُمَّ قَالَ اشْهَدَا أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ فَشَهِدَا ثُمَّ قَالَ اشْهَدَا أَنَّ عَلِيّاً أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فَشَهِدَا (۵).

**[ترجمه]کشف االیقین: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: وقتی خداوند عرش را آفرید دو فرشته خلق کرد و آن دو عرش را در میان گرفتند. خداوند فرمود: گواهی دهید که هیچ خدایی جز من نیست. آن دو گواهی دادند. سپس فرمود: گواهی دهید که محمد رسول خداست. آن دو گواهی دادند. سپس فرمود: گواهی دهید که علی امیرمومنان است. و آن دو گواهی دادند - . کشف الیقین: ۵۵ - .

**[ترجمه]

«۶۸»

إِرْشَادُ الْقُلُوبِ، عَنْ أَبِی ذَرٍّ الْغِفَارِیِّ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقُولُ افْتَخَرَ إِسْرَافِیلُ عَلَی جَبْرَائِیلَ فَقَالَ أَنَا خَیْرٌ مِنْکَ قَالَ وَ لِمَ أَنْتَ خَیْرٌ مِنِّی قَالَ لِأَنِّی صَاحِبُ الثَّمَانِیَهِ حَمَلَهِ الْعَرْشِ وَ أَنَا صَاحِبُ النَّفْخَهِ فِی الصُّورِ وَ أَنَا أَقْرَبُ الْمَلَائِکَهِ إِلَی اللَّهِ تَعَالَی قَالَ جَبْرَائِیلُ علیه السلام أَنَا خَیْرٌ مِنْکَ فَقَالَ بِمَا أَنْتَ خَیْرٌ مِنِّی قَالَ لِأَنِّی أَمِینُ اللَّهِ عَلَی وَحْیِهِ وَ أَنَا رَسُولُهُ إِلَی الْأَنْبِیَاءِ وَ الْمُرْسَلِینَ وَ أَنَا صَاحِبُ الْخُسُوفِ وَ (الْکُسُوفِ) القذوف (۶) وَ مَا أَهْلَکَ اللَّهُ أُمَّهً مِنَ الْأُمَمِ إِلَّا عَلَی یَدَیَّ فَاخْتَصَمَا إِلَی اللَّهِ تَعَالَی فَأَوْحَی إِلَیْهِمَا اسْکُتَا (۷) فَوَ عِزَّتِی وَ جَلَالِی لَقَدْ خَلَقْتُ مَنْ هُوَ خَیْرٌ مِنْکُمَا قَالا یَا رَبِ

ص: ۳۶۴

۱- فی المصدر: علی بن موسی.

۲- فی المصدر: من جبرئیل و میکائیل و اسرافیل و حمله العرش، و جمیع ملائکه اللّه المقربین.

۳- کمال الدین: ۱۵۱ و ۱۵۲.

۴- هکذا فی الکتاب، و فی المصدر: نبدار بتقدیم النون علی الباء، و الظاهر أنهما مصحفان عن بندار بتقدیم الباء.

۵- کشف الیقین: ۵۵.

۶- فی المصدر: صاحب الکسوف و الخسوف.

۷- فی المصدر: فأوحی اللّه إلیهما أن اسکتا.

أَ وَ تَخْلُقُ خَيْراً مِنَّا (۱) وَ نَحْنُ خُلِقْنَا مِنْ نُورٍ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى نَعَمْ وَ أَوحَى (۲) إِلَى حُجُبِ الْقُدْرَهِ انْكَشِفِي (۳) فَانْكَشَفَتْ فَإِذَا عَلَى سَاقِ الْعَرْشِ الْأَيْمَنِ مَكْتُوبٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ (۴) وَ عَلِيٌّ وَ فَاطِمَهُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ خَيْرُ خَلْقِ اللَّهِ (۵) فَقَالَ جَبْرَائِيلُ يَا رَبِّ فَإِنِّی أَسْأَلُکَ بِحَقِّهِمْ عَلَيْکَ إِلَّا جَعَلْتَنِی خَادِمَهُمْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى قَدْ جَعَلْتُ فَجَبْرَائِيلُ مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ وَ إِنَّهُ لَخَادِمُنَا (۶).

**[ترجمه]إرشاد القلوب: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: اسرافیل بر جبرئیل فخر ورزید و گفت: من بهتر از تو هستم. جبرئیل گفت: چرا تو بهتر از منی؟ گفت:

زیرا من فرمانده هشت فرشته حامل عرش هستم و من در صور می‌دَمَم و من نزدیک‌ترین فرشته به خداوند متعال هستم. جبرئیل گفت: من از تو بهتر هستم. اسرافیل گفت: به چه دلیل تو بهتر از منی؟ گفت: زیرا من امین خداوند بر وحی او هستم و من فرستاده او به سوی پیامبران و رسولان هستم و من فرمانده خسوف و کسوف هستم و خداوند هر امتی را بخواهد هلاک کند به دست من هلاک می‌کند. میان آن دو نزاع در گرفت. ناگاه خداوند متعال به آن دو وحی فرمود: ساکت شوید! به عزّت و جلالم سوگند من کسی را آفریده‌ام که از هر دوی شما بهتر است. گفتند: پروردگارا کسی بهتر از ما هم آفریده‌ای

ص: ۳۶۴

با این‌که ما از نور آفریده شده‌ایم؟! خداوند متعال فرمود: بله. آن‌گاه به پرده‌های قدرتش وحی کرد: کنار روید! آن‌ها کنار رفتند و ناگاه دیدند بر ساق راست عرش نوشته شده: هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین بهترین آفریدگان خدا هستند. جبرئیل گفت: پروردگارا به حقّ ایشان از تو می‌خواهم که مرا خدمتگزار ایشان قرار دهی. خداوند متعال فرمود: چنین کردم. پس جبرئیل از اهل بیت است و او خدمتگزار ماست - . إرشاد القلوب ۲: ۲۱۴ - .

**[ترجمه]

«۶۹»

فس، تفسیر القمی الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنِ الْمُعَلَّى عَنْ بِسْطَامَ بْنِ مُرَّهَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ حَسَّانَ عَنِ الْهَيْثَمِ بْنِ وَاقِدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ الْعَبْدِيِّ عَنْ سَعْدٍ الْإِسْكَافِ عَنِ الْأَصْبَغِ أَنَّهُ سَأَلَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّکَ الْأَعْلَى (۷) فَقَالَ مَكْتُوبٌ عَلَى قَائِمَهِ الْعَرْشِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرَضِينَ بِأَلْفَيْ عَامٍ (۸) لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيکَ لَهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ فَاشْهَدُوا بِهِمَا وَ أَنَّ عَلِيّاً علیه السلام وَصِيُّ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله (۹).

**[ترجمه]تفسیر قمی: از اَصبَغ روایت شده که وی از حضرت علی علیه السلام درباره کلام خداوند عزّوجل «سَبِّحِ اسْمَ رَبِّکَ الْأَعْلَى» - . اعلی / ۱ - {نام پروردگار والای خود را به پاکی بستای.} پرسید و امام علیه السلام فرمود: دو هزار سال پیش از آن‌که خداوند آسمان‌ها و زمین‌ها را بیافریند بر ستون عرش نوشته شده بود: هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، یکتاست و هیچ شریکی ندارد و محمد بنده او و رسول اوست، پس به این دو گواهی دهید و همانا علی وصیّ محمد صلی الله علیه و آله است - . تفسیر القمی: ۷۲۱ و ۷۲۲ - .

**[ترجمه]

«۷۰»

شف، كشف اليقين مِنْ كِتَابِ الْإِمَامَهِ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغِيرَهِ النَّضْرِي (۱۰) قَالَ: حَوْلَ الْعَرْشِ كِتَابٌ جَلِيلٌ مَسْطُورٌ إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ عَلِيٌّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (۱۱).

**[ترجمه]کشف اليقين: از حارث بن مُغَيره نضرى روايت شده كه وى گفت: پيرامون عرش نوشته‌اى والا هست كه در آن نگاشته شده: من همان خداى يگانه هستم كه هيچ خدايى جز من نيست و محمد رسول خداست و على اميرمومنان است - . كشف اليقين: ۵۵ - .

**[ترجمه]

«۷۱»

صح، صحيفه الرضا عليه السلام عَنِ الرِّضَا عَنْ آبَائِهِ عليهم السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ

ص: ۳۶۵

۱- فى المصدر: أو تخلق من هو خير منا و نحن خلقنا من نور اللّه.

۲- فى المصدر: و أومأ.

۳- فى المصدر: أن انكشفى.

۴- فى المصدر: محمّد رسول اللّه.

۵- فى المصدر: أحباء اللّه.

۶- إرشاد القلوب ۲: ۲۱۴.

۷- الأعلى: ۱.

۸- فى المصدر: و الأرض بألف سنه.

۹- تفسير القمّىّ: ۷۲۱ و ۷۲۲.

۱۰- الصحيح النصرى بالمهمله، صرّح به النجاشىّ و قال: إنّه من بنى نصر بن معاويه.

۱۱- كشف اليقين: ۵۵.

لَا تَحِلُّ لَنَا الصَّدَقَهُ وَ أَمِرْنَا بِإِسْبَاغِ الْوُضُوءِ وَ أَنْ لَا نُنْزِیَ حِمَاراً عَلَی (۱) عَتِیقَهٍ وَ لَا نَمْسَحَ عَلَی خُفٍ (۲).

**[ترجمه]صحیفه الرضا ع: امام رضا علیه السلام از پدران ارجمند خود علیه السلام نقل کرد: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: ما اهل بیتی هستیم

ص: ۳۶۵

که صدقه برایمان حلال نیست و دستور داریم که وضو را کامل بگیریم و الاغ را به جفت گیری با مادیان نبریم و از روی کفش مسح نکشیم - . صحیفه الرضا: ۵ - .

**[ترجمه]

«۷۲»

جع، جامع الأخبار لی، الأمالی للصدوق مَاجِیلَوَیْهِ عَنْ عَمِّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ هِلَالٍ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ دُکَیْنٍ عَنْ مَعْمَرِ بْنِ رَاشِدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ أَتَی یَهُودِیٌّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَامَ بَیْنَ یَدَیْهِ یُحِدُّ النَّظَرَ (۳) إِلَیْهِ فَقَالَ یَا یَهُودِیُّ حَاجَتُکَ (۴) قَالَ أَنْتَ أَفْضَلُ أَمْ مُوسَی بْنُ عِمْرَانَ النَّبِیُّ الَّذِی کَلَّمَهُ اللَّهُ وَ أَنْزَلَ عَلَیْهِ التَّوْرَاهَ وَ الْعَصَا وَ فَلَقَ لَهُ الْبَحْرَ وَ أَظَلَّهُ بِالْغَمَامِ فَقَالَ لَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِنَّهُ یُکْرَهُ لِلْعَبْدِ أَنْ یُزَکِّیَ نَفْسَهُ وَ لَکِنِّی أَقُولُ إِنَّ آدَمَ علیه السلام لَمَّا أَصَابَ الْخَطِیئَهَ کَانَتْ تَوْبَتُهُ أَنْ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ لَمَّا غَفَرْتَ لِی فَغَفَرَهَا اللَّهُ لَهُ وَ إِنَّ نُوحاً لَمَّا رَکِبَ فِی السَّفِینَهِ (۵) وَ خَافَ الْغَرَقَ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ لَمَّا أَنْجَیْتَنِی مِنَ الْغَرَقِ فَنَجَّاهُ اللَّهُ عَنْهُ وَ إِنَّ إِبْرَاهِیمَ علیه السلام لَمَّا أُلْقِیَ فِی النَّارِ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ لَمَّا أَنْجَیْتَنِی مِنْهَا فَجَعَلَهَا اللَّهُ عَلَیْهِ بَرْداً وَ سَلَاماً وَ إِنَّ مُوسَی علیه السلام لَمَّا أَلْقَی عَصَاهُ وَ أَوْجَسَ فِی نَفْسِهِ خِیفَهً قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّی أَسْأَلُکَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ لَمَّا أَمَّنْتَنِی فَقَالَ اللَّهُ جَلَّ جَلَالُهُ لا تَخَفْ إِنَّکَ أَنْتَ الْأَعْلی (۶) یَا یَهُودِیُّ إِنَّ مُوسَی لَوْ أَدْرَکَنِی ثُمَّ لَمْ یُؤْمِنْ بِی وَ بِنُبُوَّتِی مَا نَفَعَهُ إِیمَانُهُ شَیْئاً وَ لَا نَفَعَتْهُ النُّبُوَّهُ یَا یَهُودِیُّ وَ مِنْ ذُرِّیَّتِی الْمَهْدِیُّ إِذَا خَرَجَ نَزَلَ عِیسَی ابْنُ مَرْیَمَ لِنُصْرَتِهِ وَ قَدَّمَهُ وَ صَلَّی خَلْفَهُ (۷).

ج، الإحتجاج عن معمر مثله (۸).

ص: ۳۶۶

۱- أنزاه: جعله ینزو، أی وقع علیه و وطئه. و العتیقه مؤنث العتیق: الفرس الرائع.

۲- صحیفه الرضا: ۵.

۳- أحد إلیه النظر: بالغ فی النظر إلیه.

۴- فی جامع الأخبار و الاحتجاج: ما حاجتک؟ فقال.

۵- فی الاحتجاج: لما رکب السفینه.

۶- طه: ۶۸.

٧- جامع الأخبار: ٨- ٩. الأمالی: ١٣١ و ١٣٢، فیهما و فی الاحتجاج: فقدمه.

٨- الاحتجاج: ٢٧- ٢٨ فیه: و یصلی خلفه.

**[ترجمه]جامع الأخبار و الأمالي: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: مردی یهودی نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد و پیش روی حضرت ایستاد و به ایشان خیره شد. فرمود: ای یهودی! چه می‌خواهی؟ عرض کرد: تو برتری یا موسی بن عمران؟! همان پیامبری که خداوند با او سخن گفت و بر او تورات و عصا را نازل کرد و برایش دریا را شکافت و با ابر بر سرش سایه فکند؟ پیامبر صلی الله علیه و آله به او فرمود: ناپسند است که بنده خود را بستاید، اما من برایت می گویم: وقتی آدم علیه السلام به آن گناه دچار شد، توبه‌اش این بود که بگوید: خداوندا به حق محمد و آل محمد از تو می‌خواهم که از من درگذری. و خداوند از گناه او درگذشت. وقتی نوح علیه السلام سوار کشتی شد و ترسید که غرق شود گفت: خداوندا به حق محمد و آل محمد از تو می‌خواهم که مرا از غرق شدن بِرَهانی. و خداوند او را رهانید. وقتی ابراهیم علیه السلام در آتش انداخته شد گفت: خداوندا به حق محمد و آل محمد از تو می‌خواهم که مرا از آتش نجات دهی. و خداوند آتش را بر او سرد و سلامت قرار داد. وقتی موسی علیه السلام عصایش را انداخت از روی ترس با خود زمزمه کرد و گفت: خداوندا به حق محمد و آل محمد از تو می‌خواهم که مرا در امان داری. و خداوند والامقام به او فرمود: «لا تَخَفْ إِنَّکَ أَنْتَ الْأَعْلی» - . طه / ۶۸ - {مترس که تو خود برتری.} ای یهودی! اگر موسی علیه السلام مرا درمی‌یافت و سپس به من و به نبوت من ایمان نمی... آورد، نه ایمانش برایش سودی داشت و نه نبوتش، ای یهودی! یکی از فرزندان من مهدی است، وقتی ظهور کند عیسی بن مریم برای یاری‌اش فرود می‌آید و او را جلوی خود قرار می‌دهد و پشت سرش نماز می‌خواند - جامع الأخبار: ۸ و ۹، الأمالی: ۱۳۱ و ۱۳۲ - .

در الإحتجاج نیز همانند این حدیث روایت شده است - . الإحتجاج: ۲۷ و ۲۸ - .

ص: ۳۶۶

**[ترجمه]

«۷۳»

ص، قصص الأنبیاء علیهم السلام بِالْإِسْنَادِ عَنِ الصَّدُوقِ عَنْ هَانِی بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ بُطَّهَ عَنْ أَبِیهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْوَهَّابِ عَنْ أَبِی الْحَارِثِ الْفِهْرِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِی زَیْدِ بْنِ أَسْلَمَ (۱) عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أَکَلَ آدَمُ مِنَ الشَّجَرَهِ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَی السَّمَاءِ فَقَالَ أَسْأَلُکَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ إِلَّا رَحِمْتَنِی فَأَوْحَی اللَّهُ إِلَیْهِ وَ مَنْ مُحَمَّدٌ فَقَالَ تَبَارَکَ اسْمُکَ لَمَّا خَلَقْتَنِی رَفَعْتُ رَأْسِی إِلَی عَرْشِکَ فَإِذَا فِیهِ مَکْتُوبٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَعَلِمْتُ أَنَّهُ لَیْسَ أَحَدٌ أَعْظَمَ عِنْدَکَ قَدْراً مِمَّنْ جَعَلْتَ اسْمَهُ مَعَ اسْمِکَ فَأَوْحَی اللَّهُ إِلَیْهِ یَا آدَمُ إِنَّهُ لَآخِرُ النَّبِیِّینَ مِنْ ذُرِّیَّتِکَ فَلَوْ لَا مُحَمَّدٌ مَا خَلَقْتُکَ (۲).

**[ترجمه]قصص الأنبیاء: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: وقتی آدم علیه السلام از آن درخت خورد، سرش را سوی آسمان بلند کرد و گفت: به حق محمد از تو می‌خواهم که بر من رحم آوری. آن‌گاه خداوند به او وحی فرمود: محمد کیست؟! گفت: مبارک باد نامت! وقتی مرا آفریدی سرم را سوی عرشت بلند کردم و دیدم بر آن نوشته شده: هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست و محمد رسول خداست، از آن‌جا دانستم نزد تو کسی والامقام‌تر از آنی نیست که نامش را همراه نام خود

قرار داده‌ای. خداوند به او وحی فرمود: ای آدم! او آخرین پیامبر از فرزندان توست، اگر محمد نبود تو را نمی‌آفریدم - . قصص الأنبیاء: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۷۴»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْعَلَوِیِّ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام قَالَ: الْکَلِمَاتُ الَّتِی تَلَقَّاهَا آدَمُ مِنْ رَبِّهِ قَالَ یَا رَبِّ أَسْأَلُکَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ لَمَّا تُبْتَ عَلَیَّ قَالَ وَ مَا عِلْمُکَ بِمُحَمَّدٍ قَالَ رَأَیْتُهُ فِی سُرَادِقِکَ الْأَعْظَمِ مَکْتُوباً وَ أَنَا فِی الْجَنَّهِ (۳).

أقول: سیأتی جل الأخبار فی ذلک فی کتاب الإمامه.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام علی علیه السلام فرمود: کلماتی که آدم از پروردگارش دریافت کرد این بود: پروردگارا به حق محمد از تو می‌خواهم که توبه‌ام را بپذیری. خداوند فرمود: محمد را از کجا می‌شناسی؟ گفت: در بهشت که بودم دیدم نامش بر سراپرده والای تو نوشته شده - . تفسیر العیاشی: نسخه خطی - .

می گویم: در این باره همه اخبار در کتاب امامت خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۷۵»

ب، قرب الإسناد الطَّیَالِسِیُّ عَنْ فُضَیْلِ بْنِ عُثْمَانَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ اتَّقُوا اللَّهَ وَ عَظِّمُوا اللَّهَ وَ عَظِّمُوا رَسُولَهُ (۴) وَ لَا تُفَضِّلُوا عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَحَداً فَإِنَّ اللَّهَ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی قَدْ فَضَّلَهُ الْخَبَرَ (۵).

۱- الصحیح عبد الرحمن بن زید بن أسلم، فلفظه أبی زائده، و الرجل هو عبد الرحمن بن زید بن أسلم العدوی مولاهم المدنیّ، ترجمه ابن حجر فی التقریب: ۳۰۸، و التهذیب ۶: ۱۷۷، و قد تقدم الخبر فی باب ارتکاب ترک الأولی و معناه ۱۱: ۱۸۱، و ذکرنا فی الهامش أنّه عبد الرحمن بن زید بن الخطّاب العدوی، و هو وهم، و الصحیح ما ذکرنا هنا. و ترجمنا هناک أبا الحارث الفهری.

۲- قصص الأنبیاء: مخطوط.

۳- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط. و تقدم الحدیث فی ج ۱۱: ۱۸۷ أیضا.

۴- فی المصدر: رسول اللّه.

٥- قرب الإسناد: ٦١.

**[ترجمه]قرب الإسناد: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: از خدا پروا کنید و خدا را بزرگ دارید و رسولش را ارج نهید و کسی را بر رسول خدا صلی الله علیه و آله برتری ندهید که خداوند تبارک و تعالی او را برتری داده است - . قرب الإسناد: ۶۱ - .

ص: ۳۶۷

**[ترجمه]

«۷۶»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ ابْنِ أَخِی حَمَّادٍ الْکَاتِبِ عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ سَیِّدَ وُلْدِ آدَمَ فَقَالَ کَانَ وَ اللَّهِ سَیِّدَ مَنْ خَلَقَ اللَّهُ وَ مَا بَرَأَ اللَّهُ بَرِیَّةً خَیْراً مِنْ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله (۱).

**[ترجمه]الکافی: از حسین بن عبدالله روایت شده که وی گفت: به امام جعفر صادق علیه السلام عرض کردم: رسول خدا صلی الله علیه و آله سرور فرزندان آدم علیه السلام بود. ایشان فرمود: به خدا سوگند او سرور همه آفریدگان خدا بود، خداوند هیچ آفریده‌ای را نیافریده که از محمد صلی الله علیه و آله بهتر باشد - . اصول الکافی ۱: ۴۴۰ - .

**[ترجمه]

«۷۷»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَجَّالِ عَنْ حَمَّادٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ ذَکَرَ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ قَالَ أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ مَا بَرَأَ اللَّهُ نَسَمَةً خَیْراً مِنْ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله (۲).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله یاد کرد و فرمود: امیرمومنان علیه السلام فرمود: خداوند هیچ جانداری را نیافریده که بهتر از محمد صلی الله علیه و آله باشد - . اصول الکافی ۱: ۴۴۰ - .

**[ترجمه]

«۷۸»

کا، الکافی عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ سَهْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِیدِ عَنْ یُونُسَ بْنِ یَعْقُوبَ عَنْ سِنَانِ بْنِ طَرِیفٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: أَنَا أَوَّلُ أَهْلِ بَیْتٍ نَوَّهَ اللَّهُ (۳) بِأَسْمَائِنَا إِنَّهُ لَمَّا خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ أَمَرَ مُنَادِیاً فَنَادَی أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ثَلَاثاً أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ ثَلَاثاً أَشْهَدُ أَنَّ عَلِیّاً أَمِیرُ الْمُؤْمِنِینَ حَقّاً ثَلَاثاً (۴).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: ما نخستین اهل بیتی هستیم که خداوند با ستایش از نام‌های ما یاد کرد، وقتی او آسمان‌ها و زمین را آفرید به منادی دستور داد و او سه مرتبه ندا سر داد: گواهی می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست . و سه مرتبه ندا سر داد : و محمد رسول خداست. و سه مرتبه ندا سر داد: همانا علی به راستی امیرمومنان است - . اصول الکافی ۱: ۴۴۱ - .

**[ترجمه]

«۷۹»

کا، الکافی عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَ غَیْرُهُ عَنْ سَهْلٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَلِیدِ شَبَابٍ الصَّیْرَفِیِّ عَنْ مَالِکِ بْنِ إِسْمَاعِیلَ الْمَهْدِیِّ عَنْ عَبْدِ السَّلَامِ بْنِ حَارِثٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِی حَفْصَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: کَانَ فِی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثَلَاثَهٌ لَمْ تَکُنْ فِی أَحَدٍ غَیْرِهِ لَمْ یَکُنْ لَهُ فَیْ ءٌ وَ کَانَ لَا یَمُرُّ فِی طَرِیقٍ فَیُمَرَّ فِیهِ بَعْدَ یَوْمَیْنِ أَوْ ثَلَاثَهٍ إِلَّا عُرِفَ أَنَّهُ قَدْ مَرَّ فِیهِ لِطِیبِ عَرْفِهِ وَ کَانَ لَا یَمُرُّ بِحَجَرٍ وَ لَا شَجَرٍ إِلَّا سَجَدَ لَهُ (۵).

**[ترجمه]الکافی: امام محمد باقر علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله سه ویژگی داشت که کسی جز ایشان آن سه را ندارد، حضرت سایه نداشت و از هر جاده‌ای گذر می‌کرد چون کسی دو روز یا سه روز بعد از آن جاده می‌گذشت از رایحه خوش حضرت می‌فهمید که ایشان از آن‌جا گذشته است و بر هر سنگ و هر درختی گذر می‌کرد به ایشان سجده می‌کردند - . اصول الکافی ۱: ۴۴۲ - .

**[ترجمه]

بیان

العرف بالفتح الریح الطیبه و سیأتی فی بعض الأخبار أن بعض الأصحاب رأوا بعض الأئمه علیهم السلام بلا فی ء فیمکن أن یکون دوام ذلک من خواصه صلی الله علیه و آله أو یکون الحصر إضافیا بالنسبه إلی غیرهم علیهم السلام.

۱- أصول الکافی ۱: ۴۴۰.

۲- أصول الکافی ۱: ۴۴۰. النسمه: الإنسان، أو کل دابه فیها روح.

۳- أی أشاد بذکرنا و أظهر أسماءنا.

۴- أصول الکافی ۱: ۴۴۱.

۵- أصول الکافی ۱: ۴۴۲.

**[ترجمه]«عَرف» به فتح یعنی بوی خوش. در شماری از اخبار خواهد آمد که بعضی اصحاب برخی امامان علیه السلام را دیده‌اند که سایه نداشته‌اند. ممکن است دوام این حال از ویژگی‌های حضرت بوده باشد و یا نسبت به جز ایشان حصر اضافی باشد.

ص: ۳۶۸

**[ترجمه]

«۸۰»

کا، الکافی مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِیسَی عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ غَالِبٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی خُطْبَةٍ لَهُ خَاصَّةً یَذْکُرُ فِیهَا حَالَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ الْأَئِمَّهِ علیهم السلام وَ صِفَاتِهِمْ فَلَمْ یَمْنَعْ رَبَّنَا لِحِلْمِهِ وَ أَنَاتِهِ (۱) وَ عَطْفِهِ مَا کَانَ مِنْ عَظِیمِ جُرْمِهِمْ وَ قَبِیحِ أَفْعَالِهِمْ أَنِ انْتَجَبَ لَهُمْ أَحَبَّ أَنْبِیَائِهِ إِلَیْهِ وَ أَکْرَمَهُمْ عَلَیْهِ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی حَوْمَهِ الْعِزِّ مَوْلِدُهُ وَ فِی دَوْمَهِ الْکَرَمِ مَحْتِدُهُ غَیْرَ مَشُوبٍ حَسَبُهُ وَ لَا مَمْزُوجٍ نَسَبُهُ وَ لَا مَجْهُولٍ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ صِفَتُهُ بَشَّرَتْ بِهِ الْأَنْبِیَاءُ فِی کُتُبِهَا وَ نَطَقَتْ بِهِ الْعُلَمَاءُ بِنَعْتِهَا وَ تَأَمَّلَتْهُ الْحُکَمَاءُ بِوَصْفِهَا مُهَذَّبٌ لَا یُدَانَی هَاشِمِیٌّ لَا یُوَازَی أَبْطَحِیٌّ لَا یُسَامَی شِیمَتُهُ الْحَیَاءُ وَ طَبِیعَتُهُ السَّخَاءُ مَجْبُولٌ عَلَی أَوْقَارِ النُّبُوَّهِ وَ أَخْلَاقِهَا مَطْبُوعٌ عَلَی أَوْصَافِ الرِّسَالَهِ وَ أَحْلَامِهَا إِلَی أَنِ انْتَهَتْ بِهِ أَسْبَابُ مَقَادِیرِ اللَّهِ إِلَی أَوْقَاتِهَا وَ جَرَی بِأَمْرِ اللَّهِ الْقَضَاءُ فِیهِ إِلَی نِهَایَاتِهَا أَدَّاهُ مَحْتُومُ قَضَاءِ اللَّهِ إِلَی غَایَاتِهَا تُبَشِّرُ بِهِ کُلُّ أُمَّهٍ مَنْ بَعْدَهَا وَ یَدْفَعُهُ کُلُّ أَبٍ إِلَی أَبٍ مِنْ ظَهْرٍ إِلَی ظَهْرٍ لَمْ یَخْلِطْهُ فِی عُنْصُرِهِ سِفَاحٌ وَ لَمْ یُنَجِّسْهُ فِی وِلَادَتِهِ نِکَاحٌ مِنْ لَدُنْ آدَمَ علیه السلام إِلَی أَبِیهِ عَبْدِ اللَّهِ فِی خَیْرِ فِرْقَهٍ وَ أَکْرَمِ سِبْطٍ وَ أَمْنَعِ رَهْطٍ (۲) وَ أَکْلَإِ حَمْلٍ وَ أَوْدَعِ حِجْرٍ اصْطَفَاهُ اللَّهُ وَ ارْتَضَاهُ وَ اجْتَبَاهُ وَ آتَاهُ مِنَ الْعِلْمِ مَفَاتِیحَهُ وَ مِنَ الْحُکْمِ یَنَابِیعَهُ ابْتَعَثَهُ رَحْمَهً لِلْعِبَادِ وَ رَبِیعاً لِلْبِلَادِ وَ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَیْهِ الْکِتَابَ فِیهِ الْبَیَانُ وَ التِّبْیَانُ قُرْآناً عَرَبِیًّا غَیْرَ ذِی عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ یَتَّقُونَ (۳) قَدْ بَیَّنَهُ لِلنَّاسِ وَ نَهَجَهُ بِعِلْمٍ قَدْ فَصَّلَهُ وَ دِینٍ قَدْ أَوْضَحَهُ وَ فَرَائِضَ قَدْ أَوْجَبَهَا وَ حُدُودٍ حَدَّهَا لِلنَّاسِ وَ بَیَّنَهَا وَ أُمُورٍ قَدْ کَشَفَهَا لِخَلْقِهِ وَ أَعْلَنَهَا فِیهَا دَلَالَهٌ إِلَی النَّجَاهِ وَ مَعَالِمُ تَدْعُو إِلَی هُدَاهُ (۴) فَبَلَّغَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا أُرْسِلَ بِهِ وَ صَدَعَ بِمَا أُمِرَ وَ أَدَّی مَا حُمِّلَ مِنْ أَثْقَالِ النُّبُوَّهِ وَ صَبَرَ لِرَبِّهِ وَ جَاهَدَ فِی سَبِیلِهِ وَ نَصَحَ لِأُمَّتِهِ وَ دَعَاهُمْ إِلَی النَّجَاهِ وَ حَثَّهُمْ عَلَی الذِّکْرِ وَ دَلَّهُمْ عَلَی سَبِیلِ الْهُدَی بِمَنَاهِجَ وَ دَوَاعٍ أَسَّسَ لِلْعِبَادِ أَسَاسَهَا وَ مَنَارٍ رَفَعَ لَهُمْ أَعْلَامَهَا کَیْلَا یَضِلُّوا مِنْ بَعْدِهِ وَ کَانَ بِهِمْ رَءُوفاً رَحِیماً (۵).

ص: ۳۶۹

۱- الاناه: الوقار و الحلم.

۲- أی أعز قوم و أقواهم.

۳- الزمر: ۲۸.

۴- هداه خ.

۵- أصول الکافی ۱: ۴۴۴ و ۴۴۵.

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام در یکی از خطبه‌های خود، که در آن به ویژه از حال و صفات پیامبر صلی الله علیه و آله و امامان علیه السلام سخن می گوید، فرمود: به خاطر بردباری و شکیبایی و مهری که پروردگارمان دارد، بزه‌های بزرگ و کردار ناپسند آن‌ها او را از این بازنداشت که محبوب‌ترین و گرامی‌ترین پیامبرش نزد خود، محمد بن عبدالله صلی الله علیه و آله ، را برای آنان برگزیند. زادگاهش در بلندای عزّت بود و خاندانش در پایگاه کرامت ریشه داشت و تبارش به دور از آلودگی بود و دودمانش آمیختگی نداشت و صفاتش نزد اهل علم ناشناخته نبود، پیامبران در کتاب‌های خویش از او مژده داده بودند و عالمان به وصفش زبان گشوده بودند و خردمندان در صفتش اندیشیده بودند، پالوده‌ای بی‌همتا بود و هاشمی نَسَبی بی‌مانند بود و مکه‌زادی بی‌رقیب بود، خُویَش حیا بود و طبیعتش گشاده‌دستی، بر جان‌مایه‌های نبوّت سرشته شده بود و اخلاقش بر ویژگی‌ها و بصیرت‌های رسالت نوشته شده بود، تا این‌که اسباب تقدیر الهی درباره او به هنگام خود رسید و به امر خدا قضای الهی درباره او به سرانجام خود رسید و قضای ناگزیر خداوند درباره او به سرمنزل خود رسید، هر امتی به آیندگان خود نوید او را داد و پدران پشت به پشت او را به یکدیگر سپردند، از نزد آدم علیه السلام تا به نزد پدرش عبدالله در گوهرش هیچ زنایی راه نیافت و هیچ نکاحِ ناپاکی میلادش را نیالایید، در بهترین طایفه و گرامی‌ترین قبیله و سربلندترین قوم و محفوظ‌ترین رَحِم و امین‌ترین دامان زاده شد، خداوند او را پسندید و گلچین کرد و برگزید و کلیدهای علم و سرچشمه‌های حکمت را به او عطا کرد، او را چون رحمتی برای بندگان و بهاری برای جهان برانگیخت و کتابش را با بیان و تبیان همه چیز بر او نازل فرمود: «قُرْآناً عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ» - . زمر / ۲۸ - {قرآنی عربی بی هیچ کژی، باشد که آنان راه تقوا پویند.} او قرآن را از برای مردم روشن و مفهوم ساخت، آن هم از طریق دانشی که رواج داد و دینی که پدیدار ساخت و فرائضی که واجب گرداند و حدودی که از برای مردم نهاد و بیان نمود و فرامینی که از برای خَلق پیش نهاد و اعلان کرد، آن‌چنان که رهنمون‌هایی رو به رهایی در برداشت و نشانه‌هایی داشت که سوی هدایت فرا می‌خواند، این‌چنین رسول خدا صلی الله علیه و آله پیامی را که از برایش فرستاده شده بود رسانید و فرمانی را که گرفته بود به انجام رسانید و بار نبوتی را که بر دوش داشت به مقصد رسانید، از برای پروردگارش صبر کرد و در راه او کوشید و دلسوز امت خویش بود ، آنان را سوی رهایی فرا خواند و بر یاد خدا برانگیخت و رو به شریعت راهشان نمود، با شیوه‌ها و انگیزه‌هایی که از برای بندگان بنیان نهاد و بُرج‌هایی که نشانه‌هایش را از برایشان برافراشت تا پس از او گمراه نشوند، او برایشان بسیار دلسوز و مهربان بود - . اصول الکافی ۱: ۴۴۴ و ۴۴۵ - .

ص: ۳۶۹

**[ترجمه]

بیان

حومه البحر و الرمل و القتال و غیره معظمه و أشد موضع منه و دومه الشی ء بالضم و الفتح أصله و کذا المحتد بکسر التاء الأصل و حتد بالمکان أقام به و لعل المراد بالأول نسل إبراهیم أو هاشم و بالثانی مکه شرفها الله أو الأول إبراهیم علیه السلام و الثانی هاشم أو هما مکه و الأول أظهر و المراد بالحسب إما الأخلاق الکریمه أو الأنساب الشریفه أو هما معا قوله بنعتها الضمیر راجع إلی العلماء و الإضافه إلی الفاعل و کذا الفقره التالیه لها قوله لا یدانی علی بناء المجهول أی لا یدانیه فی الکمال أحد و

کـذا لاـ یوازی و لاـ یسامی و المساماه المفاخره و الشیـمه بالکسـر الخلق و أوقار النبوه أثقالها کنایه عن الشـرائط العظیمه التی لا تکون النبوه بـدونها أی صـارت تلـک الأخلاـق جبلته و طبعه و علیهـا خلق و أحلامهـا عقولها أو جمع الحلم فی مقابله السـفه و الخرق قوله علیه السـلام إلی أوقاتها الضـمیر راجع إلی المقادیر أی أوصـلته أسـباب مقادیر الله إلی أوقات حصول ما قدر فیه من وجوده أو وفـاته و انقضـاء مـدته و الأـول أظهر و کـذا ضـمیر نهایاتهـا و غایاتهـا راجعان إلی القضاء أو المقادیر و قوله تبشـر به استئنـاف أو عطف بیـان للجمـل السابقه قوله نکاح أی باطل من أنکحه الجاهلیه و السـبط بالکسـر ولـد الولـد و القبیله العظیمه و الکلاءه الحفظ و الحراسه و الحجر حجر عبد المطلب و أبی طالب و نهجه بالتخفیف أی أوضحه و قوله بعلم إما متعلق بقوله بینه أو حـال عن الکتـاب و المسـتتر فی قوله و فصـله و قرائنه إمـا راجع إلی الله أو الرسول أو الکتاب قوله فیها أی فی تلک الأمور و قوله معالم إما مرفوع معطوف علی دلاله أو مجرور معطوف علی النجاه و یمکن أن یقرأ هداه بالتاء و الضمیر أظهر و یقال صدع بالحجه إذا تکلم بها جهارا و المراد بالذکر إما القرآن أو الأعم و الضـمیر فی قوله أساسها راجع إلی المناهج و الدواعی و المراد بالتأسیس إما الوضع أو الإحکام و الإتقان و بسبیل الهدی منهج الشرع و بالمناهج و الدواعی أوصیاؤه صلوات الله علیهم و المراد بالتأسیس نصب الأدله علی خلافتهم و یمکن أن یراد بالمناهج الأئمه و بالدواعی الأدله علی وجوب متابعتهم و کذا المنار کنایه عن الأئمه علیهم السلام و رفع الأعلام عن نصب الأدله.

ص: ۳۷۰

**[ترجمه]«حومه البحر و الرمل و القتال و ...» بلندا و نقطه پُرتلاطم هر چیز است. «دومه الشیء» به ضم و فتح یعنی ریشه و اصل آن چیز. «مُحتد» به کسر تاء نیز یعنی ریشه و اصل، «حتد بالمکان» یعنی آن‌جا مقیم شد. چه بسا منظور از اولی نسل ابراهیم علیه السلام یا هاشم باشد و منظور از دومی مکه باشد، یا منظور از اولی ابراهیم علیه السلام و منظور از دومی هاشم باشد، و یا منظور از هر دو مکه باشد، که برداشت نخست رساتر است. مراد از «حَسَب» یا اخلاق والاست و یا انساب ارجمند و یا هر دو. در «بنعتها» ضمیر به «علماء» برمی‌گردد و در این‌جا اضافه به فاعل داریم، همچنین در فقره‌های بعدی. «لا یُدانی» به صیغه مجهول یعنی کسی در کمال به او نزدیک نمی‌شود، «لا یُوازی» و «لا یُسامی» نیز به همین ترتیب. «شیمه» به کسر یعنی خُلق و خو. «أوقار النبوّه» یعنی بارهای گران و جان‌مایه‌های نبوت که کنایه است از شرایط سختی که نبوت از آن‌ها تهی نیست، یعنی سرشت و طبیعت و خلقت او بر این اخلاق بوده است. «أحلامُها» یعنی بصیرت‌هایش، و یا جمع «حِلم» است در مقابل نادانی و شتابزدگی. در «أوقاتها» ضمیر به «المقادیر» برمی‌گردد، یعنی اسباب تقدیر الهی او را به هنگام حصول مقدّرات وجود او و یا وفات و سرآمدن مدّتش رسانید، که معنای نخست رساتر است. ضمایر در «نهایاتها» و «غایاتها» نیز به «القضاء» یا «المقادیر» برمی‌گردند. «تبشّر به» یا استئناف است یا عطف بیان برای جمله‌های قبلی. «نکاح» در این‌جا یعنی نکاح‌های باطل جاهلیت. «السبط» به کسر یعنی فرزندزاده و قبیله والا. «الکلاءه» یعنی حفظ و حراست. منظور از «الحجر» عبدالمطلب و ابوطالب است. «نهجَه» به تخفیف یعنی روشنش ساخت. «بِعلم» یا متعلق است به «بیّنه» و یا حال است از «کتاب». ضمیر مستتر در «فصّله» یا به «الله» برمی‌گردد یا به «الرسول» و یا به «الکتاب». «فیها» یعنی در آن امور. «معالم» یا مرفوع است و معطوف به «دلاله» یا مجرور است و معطوف به «النجاه». «هداه» را می‌توان به تاء خواند اما با ضمیر رساتر است. «صدعَ بالحجّه» یعنی آشکارا از دلیل سخن گفت. مراد از «الذکر» یا قرآن است یا معنای عام دارد. ضمیر در «أساسها» به «المناهج» و «الدواعی» برمی‌گردد. منظور از «تأسیس» یا وضع است یا إحکام و اتقان. «بسبیل الهدی» یعنی به شیوه شرع. منظور از «المناهج» و «الدواعی» اوصیاء حضرت است. مراد از «تأسیس» نصب ادلّه بر خلافت اوصیاء است، نیز ممکن است منظور از «مناهج» امامان علیه السلام باشد و منظور از «الدواعی» ادلّه وجوب پیروی از ایشان. «المنار» نیز کنایه از امامان علیه السلام است و «رفع الأعلام» کنایه از نصب ادلّه.

ص: ۳۷۰

**[ترجمه]

«۸۱»

کا، الکافی ابْنُ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ سَمِعْتُهُ یَقُولُ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ صَفِیِّکَ وَ خَلِیلِکَ وَ نَجِیِّکَ الْمُدَبِّرِ لِأَمْرِکَ (۱).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: خداوندا درود فرست بر محمد صلی الله علیه و آله ، یار پاک‌دلت و دوستت و رازدارت و کارساز فرمانت - . اصول الکافی ۱: ۴۵۱ - .

**[ترجمه]

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْحُسَیْنُ بْنُ إِبْرَاهِیمَ الْقَزْوِینِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ وَهْبَانَ عَنْ عَلِیِّ بْنِ جَیْشٍ (۲) عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَیْنِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ صَفْوَانَ بْنِ یَحْیَی عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ أَبِی غُنْدَرٍ عَنِ الْمُفَضَّلِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: مَا بَعَثَ اللَّهُ نَبِیّاً أَکْرَمَ مِنْ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ لَا خَلَقَ اللَّهُ قَبْلَهُ أَحَداً وَ لَا أَنْذَرَ اللَّهُ خَلْقَهُ بِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ قَبْلَ مُحَمَّدٍ فَذَلِکَ (۳) قَوْلُهُ تَعَالَی هذا نَذِیرٌ مِنَ النُّذُرِ الْأُولی (۴) وَ قَالَ إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ (۵) فَلَمْ یَکُنْ قَبْلَهُ مُطَاعٌ فِی الْخَلْقِ وَ لَا یَکُونُ بَعْدَهُ إِلَی أَنْ تَقُومَ السَّاعَهُ فِی کُلِّ قَرْنٍ إِلَی أَنْ یَرِثَ اللَّهُ الْأَرْضَ وَ مَنْ عَلَیْهَا (۶).

**[ترجمه]الأمالی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: خداوند نه پیامبری ارجمندتر از محمد صلی الله علیه و آله برانگیخته و نه پیش از او کسی را آفریده و نه پیش از محمد صلی الله علیه و آله از طریق کسی به خَلق خود هشدار داده، این همان کلام حق تعالی است: «هذا نَذِیرٌ مِنَ النُّذُرِ الْأُولی» - . نجم / ۵۶ - {این [پیامبر نیز] بیم دهنده ای از [جمله] بیم دهندگان نخستین است.} و نیز فرمود: «إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ» - . رعد / ۷ - {تو فقط هشداردهنده‌ای و برای هر قومی رهبری است.} پس نه پیش از محمد صلی الله علیه و آله در میان آفریدگان از کسی فرمان برده شده و نه پس از او چنین خواهد شد، تا آن‌گاه که قیامت فرا رسد و زمین و هر که روی آن است از برای خداوند به جا مانَد - . مجالس الشیخ / ۶۳ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام و لا خلق الله قبله أحدا أی هو أول المخلوقات (۷) کما مرت الأخبار الکثیره فی ذلک قوله علیه السلام و لا أنذر الله خلقه بأحد من خلقه قبل محمد صلی الله علیه و آله أی کان منذرا فی عالم الذر فکان إنذاره قبل کل أحد و الاستشهاد بالآیه الأولی إما بحملها علی أن المراد بها أن هذا أی محمدا صلی الله علیه و آله من جمله النذر السابقه و لیس إنذاره مختصا بهذا الزمان أو بحملها علی أن المعنی بها إنما أنت منذر للنذر الأولی فی عالم الذر بأن تکون کلمه من للتعلیل کقوله تعالی مِمَّا خَطِیئاتِهِمْ (۸) أو بمعنی علی کقوله تعالی وَ نَصَرْناهُ مِنَ الْقَوْمِ (۹)

وَ یُؤَیِّدُ الْوَجْهَیْنِ مَا رَوَاهُ الصَّفَّارُ بِإِسْنَادِهِ إِلَی عَلِیٍ

ص: ۳۷۱

۱- أصول الکافی: ۴۵۱.

۲- هکذا فی النسخه و الصحیح کما فی المصدر: علی بن حبشی، و هو علیّ بن حبشی بن قونی المترجم فی رجال الشیخ و فهرسته.

۳- فلذلک خ ل.

۴- النجم: ۵۶.

٥- الرعد: ٧.

٦- مجالس الشيخ: ٦٣.

٧- أو المعنى و ما خلق اللّه قبله أحدا أكرم منه.

٨- نوح: ٢٥.

٩- الأنبياء: ٧٧.

بْنِ مَعْمَرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى هـذا نَذِيرٌ مِنَ النُّذُرِ الْأُولى قَالَ يَعْنِي بِهِ مُحَمَّداً حَيْثُ دَعَاهُمْ إِلَى الْإِقْرَارِ بِاللَّهِ فِي الذَّرِّ الْأَوَّلِ.

و بالآيه الثانيه لأن مفادها على المشهور بين المفسرين إنما أنت منذر و هاد لكل قوم فيكون هاديا للأنبياء و أممهم و يحتمل أن يكون غرضه عليه السلام حصر الإنذار فيه صلى الله عليه و آله أى لم يكن من أنذر قبله منذرا حقيقه و إنما المنذر و المطاع على الإطلاق هو صلى الله عليه و آله كما يدل عليه آخر الخبر فالاستشهاد بالآيه الأولى إما بحملها على الأخير من المعنيين فإنه لما كان منذرا للنذر فهو المنذر للجميع حقيقه و إنما كانوا نوابه فى الإنذار كما أن من بعده من الأوصياء كذلك أو بحملها على أن المراد به الحصر أى هذا منذر حسب من جمله من يسمون بالنذر من الأنبياء السابقه و بالثانيه بحملها على أن قوله وَ لِكُلِّ قَوْمٍ هادٍ من قبيل عطف الجمله على الجمله و يكون المراد بالجزء الأول حصر الإنذار فيه صلى الله عليه و آله على سبيل القلب أى ليس المنذر إلا أنت و أما غيرك فهم هادون من قبلك أو على الوجه الذى قررناه فى الوجه الأول و لعله أقل تكلفا هذا ما خطر بالبال فى حل هذا الخبر الذى حير الأفهام (۱) و الله يعلم أسرار أئمه الأنام.

و قال الصدوق رحمه الله فى الهدايه (۲) يجب أن يعتقد أن النبوه حق كما اعتقدنا أن التوحيد حق و أن الأنبياء الذين بعثهم الله مائه ألف نبى و أربعه و عشرون ألف نبى جاءوا بالحق من عند الحق و أن قولهم قول الله و أمرهم أمر الله و طاعتهم طاعه الله و معصيتهم معصيه الله و أنهم (۳) لم ينطقوا إلا عن الله عز و جل و عن وحيه و أن ساده الأنبياء خمسه الذين عليهم دارت الرحى و هم أصحاب الشرائع و هم أولو العزم نوح و إبراهيم و موسى و عيسى و محمد صلوات الله عليه و عليهم و أن محمدا سيدهم و أفضلهم و أنه جاءَ بِالْحَقِّ وَ صَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ (۴) و أن الذين آمَنُوا بِهِ وَ عَزَّرُوهُ وَ نَصَرُوهُ وَ اتَّبَعُوا النُّورَ

۱- و مع ذلك كله الحديث لا يخلو عن غرابه، مع ما يرى فى إسناده من الضعف و الجهاله.

۲- الهدايه: ۵ و ۶.

۳- فى المصدر: فانهم.

۴- فى المصدر زياده هى: و ان الذين كذبوه ذائقو العذاب الاليم.

الَّذِی أَنْزِلَ مَعَهُ أُولئِـکَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ و یجب أن یعتقـد أن الله تبارک و تعالی لم یخلق خلقا أفضل من محمـد صـلی الله علیه و آله و من بعده الأئمه صلوات الله علیهم و أنهم أحب الخلق إلی الله عز و جل و أکرمهم علیه و أولهم إقرارا به لما أخذ الله میثاق النبیین فی الذر وَ أَشْـهَدَهُمْ عَلی أَنْفُسِـهِمْ أَ لَسْتُ بِرَبِّکُمْ قالُوا بَلی و أن الله بعث نبیه صـلی الله علیه و آله إلی الأنبیاء علیهم السلام فی الـذر و أن الله أعطی مـا أعطی کـل نبی علی قـدر معرفته نبینا صـلی الله علیه و آله و سـبقه إلی الإقرار به و نعتقـد (۱) أن الله تبارک و تعالی خلق جمیع ما خلق له و لأهل بیته صلوات الله علیهم و أنه لولاهم ما خلق الله السماء و الأرض و لا الجنه و لا النار و لا آدم و لا حواء و لا الملائکه و لا شیئا مما خلق صلوات الله علیهم أجمعین.

**[ترجمه]این‌که خداونـد پیش از او کسـی را نیافریـده، یعنی او نخستین آفریـده خداونـد است همچنـان که این معنا در اخبار بسیاری آمد. و این‌که خداوند پیش از محمد صلی الله علیه و آله از طریق کسی به خَلق خود هشدار نداده، یعنی او در عالم ذر هشداردهنـده بوده و این‌چنین هشـدار دادن او پیش از هر کس دیگر بوده است. استشـهاد به آیه اول یـا بر اساس این برداشـت است که محمـد صـلی الله علیه و آله از جمله هشداردهنـدگان پیشـین بوده و هشـدار دادنش مختصّ به این زمان نبوده، و یا بر اساس این برداشت که تو خود به هشداردهنگان پیشین در عالم ذر هشدار داده‌ای، در این صورت کلمه «مِن» برای تعلیل استماننـد این کلام حق تعـالی: «مِمَّا خَطِیئاتِهِمْ» - . نوح / ۲۵ - {به سـبب گناهانشـان} و یا به معنای حرف «علی» است ماننـد این کلام حق تعالی: «وَ نَصَرْناهُ مِنَ الْقَوْمِ» - . انبیاء / ۷۷ - {او را در برابر آن قوم پیروزی بخشیدیم.}

این هر دو وجه را روایتی از علی بن مَعمَر:

ص: ۳۷۱

از پـدرش تاییـد می‌کنـد، وی گفته: از امام جعفر صادق علیه السـلام درباره کلام خداونـد تبارک و تعالی «هذا نَذِیرٌ مِنَ النُّذُرِ الْأُولی» پرسیدم. ایشان فرمود: منظورش محمد صلی الله علیه و آله است در آن هنگام که خداوند در عالم ذر آنان را به اقرار به خداوند یگانه فرا خواند.

و به آیه دوم استشـهاد داده زیرا مفاد این آیه بنا بر رأی مشـهور میان مفسـران این است که تو هشداردهنـده و هـدایتگری برای همه قوم‌هـا هستی. بر این اسـاس حضـرت هـدایتگر همه پیامبران و امت‌هـای آنان است، نیز محتمل است که مقصود امام علیه السـلام از این استشـهاد، حصـر عمل هشدار در حضـرت باشد، یعنی پیش از حضـرت در حقیقت هیچ کس هشداردهنده نبوده است و هشداردهنـده و اطاعت‌شـده علی الاطلاـق حضـرت است، همچنـان که پایـان سـخن نیز بر این معنـا دلاـلت دارد. پس استشـهاد بـه آیه اول یـا بنـا بر معنـای دوم است که یعنی چـون حضـرت به هشداردهنـدگان هشـدار داده پس در حقیقت او به همگان هشـدار داده و هشداردهنـدگانِ دیگر فقط نایبان حضـرت در عمل هشدار بوده‌اند همچنان‌که پس از حضـرت اوصـیاء علیه السـلام چنین بوده‌انـد، و یـا بنـا بر این معناست که منظور از این سـخن حصـر هشـدار در حضـرت بوده، یعنی از میان همه پیامبران پیشـین که «هشداردهنده» نامیده شده‌اند، فقط این پیامبر هشداردهنده است. و استشهاد به آیه دوم یا بنا بر این برداشت اسـت که جزء دوم سـخن یعنی «وَ لِکُـلِّ قَـوْمٍ هـادٍ» را از قبیـل عطـف جمله به جمله بـدانیم و منظـور از جزء اول را حصـر عمل هشدار در حضرت به شیوه «قلب» بگیریم: یعنی هیچ هشداردهنده‌ای جز تو نیست و بقیه فقط هدایتگرانی پیش از تو بوده‌اند، و یا بنا بر برداشتی است که به عنوان برداشت نخست مطرح کردیم که چه بسا پیچیدگی‌اش از تحلیل اخیر کمتر باشد. در تحلیل

این خبر که ادراک‌ها را به حیرت وامی‌دارد این بیانی است که به ذهن می‌رسد و تنها خداوند اسرار امامان مردم علیه السلام را می‌داند.

شیخ صدوق در الهدایه - . الهدایه: ۵ و ۶ - می گوید: بایست باور داشت که نبوت حق است، همچنان‌که باور داریم توحید حق است، نیز باید معتقد بود که صد و بیست و چهار هزار پیامبری که خداوند برانگیخته همگی به حق و از جانب حق آمده‌اند و سخنشان سخن خداوند است و امرشان امر خداوند و اطاعت از ایشان اطاعت از خداوند و نافرمانی از ایشان نافرمانی از خداوند، آنان هیچ سخنی نگفته‌اند جز از سوی خداوند عزّوجل و وحی الهی، و سروران پیامبران پنج تن هستند که سنگ آسیایند و صاحب شریعت‌اند و همان پیامبران اولوالعزم می‌باشند، یعنی نوح علیه السلام و ابراهیم علیه السلام و موسی علیه السلام و عیسی علیه السلام و محمد صلی الله علیه و آله ، که محمد صلی الله علیه و آله سرور ایشان و بهترینِ ایشان است و «جاءَ بِالْحَقِّ وَ صَدَّقَ الْمُرْسَلِینَ» - . صافات / ۳۷ - {حقیقت را آورده و فرستادگان را تصدیق کرده است.} و کسانی‌که « آمَنُوا بِهِ وَ عَزَّرُوهُ وَ نَصَرُوهُ وَ اتَّبَعُوا النُّورَ

ص: ۳۷۲

الَّذِی أُنْزِلَ مَعَهُ أُولئِکَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» - . اعراف / ۱۵۷ - {ایمان آوردند و بزرگش داشتند و یاریش کردند و نوری را که با او نازل شده است پیروی کردند آنان همان رستگارانند.} و بایست باور داشت که خداوند تبارک و تعالی هیچ آفریده‌ای برتر از محمد صلی الله علیه و آله و پس از او امامان علیه السلام نیافریده و ایشان دوست‌داشتنی‌ترین و گرامی‌ترین آفریدگان نزد خداوند عزّوجل هستند و در آن هنگام که خداوند در عالم ذر از پیامبران میثاق گرفت، نخستین کسانی هستند که به او اقرار کرده‌اند: «وَ أَشْهَدَهُمْ عَلی أَنْفُسِهِمْ أَ لَسْتُ بِرَبِّکُمْ قالُوا بَلی» - . اعراف / ۱۷۲ - {ایشان را بر خودشان گواه ساخت که آیا پروردگار شما نیستم؟ گفتند چرا.} خداوند در عالم ذر پیامبرش صلی الله علیه و آله را به سوی پیامبران مبعوث کرد و هر آن... چه را به هر پیامبری به اندازه معرفت وی عطا کرد همه را به پیامبر ما صلی الله علیه و آله عطا فرمود و حضرت را در اقرار به خداوند یگانه بر دیگران پیش انداخت. ما باور داریم که خداوند تبارک و تعالی همه آفریدگانش را از برای حضرت و از برای اهل بیت او علیه السلام آفریده، و اگر ایشان نبودند خداوند نه آسمان و زمین را می‌آفرید و نه بهشت و دوزخ را و نه آدم و حوا را و نه فرشتگان را و نه هیچ یک از دیگر آفریدگانش را. درور خدا بر همه ایشان.

**[ترجمه]

«۸۳»

کا، الکافی الْعِدَّهُ عَنْ سَهْلٍ وَ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِیعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ إِبْرَاهِیمَ الْکَرْخِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَوْ أُهْدِیَ إِلَیَّ کُرَاعٌ لَقَبِلْتُ وَ کَانَ ذَلِکَ مِنَ الدِّینِ وَ لَوْ أَنَّ کَافِراً أَوْ مُنَافِقاً أَهْدَی إِلَیَّ وَسْقاً (۲) مَا قَبِلْتُ وَ کَانَ ذَلِکَ مِنَ الدِّینِ أَبَی اللَّهُ تَعَالَی لِی زَبْدَ الْمُشْرِکِینَ وَ الْمُنَافِقِینَ وَ طَعَامَهُمْ (۳).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: اگر کسی یک پایچه گوسفند

به من هدیه کند البته می‌پذیرم و این بخشی از دین است، اما اگر کافر یا منافقی یک بار شتر به من هدیه کند نمی‌پذیرم و این نیز بخشی از دین است؛ خداوند متعال عطا و طعام مشرکان و منافقان را برای من نپسندیده است - . فروع الکافی ۱: ۳۶۸ - .

**[ترجمه]

بيان

هذا الخبر يدل على حرمه هديه المشركين عليه صلى الله عليه و آله فيكون من خصائصه كما ذكره ابن شهرآشوب و يدل عليه خبر آخر سيأتي في باب قصه صديقه قبل البعثه و لم يذكره الأكثر لما اشتهر من أنه صلى الله عليه و آله قبل هديه النجاشي و المقوقس و أكيدر بل كسرى أيضا كما

رَوَاهُ الصَّدُوقُ فِي الْفَقِيهِ عَنْ ثُوَيْرِ بْنِ أَبِي فَاخْتَهَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام قَالَ: أَهْدَى كِسْرَى لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقَبِلَ مِنْهُ وَ أَهْدَى قَيْصَرُ لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقَبِلَ مِنْهُ وَ أَهْدَتْ لَهُ الْمُلُوكُ فَقَبِلَ مِنْهُمْ. (۴).

فقيل إنه كان حراما فنسخ و يحتمل أن يكون الحرمه مع عدم المصلحه في قبولها مع أنه يحتمل أن يكون هؤلاء الذين قبل صلى الله عليه و آله هديتهم كانوا أسلموا و لم يظهروا

ص: ۳۷۳

۱- في المصدر: و نبيّنا صلّى اللّه عليه و آله سبقهم إلى الإقرار به، و يعتقد.

۲- الوسق: ستون صاعا، و قيل: حمل البعير.

۳- فروع الكافي ۱: ۳۶۸.

۴- من لا يحضره الفقيه: ۳۹۰.

إسلامهم لقومهم تقيه كما هو الظاهر من أحوال النجاشى لكن هذا فى بعضهم ككسرى بعيد قال فى النهايه فيه أنا لا نقبل زبد المشركين الزبد بسكون الباء الرفد و العطاء قال الخطابى يشبه أن يكون هذا الحديث منسوخا لأنه قد قبل هديه غير واحد من المشركين أهدى له المقوقس ماريه و البغله أهدى له أكيدر دومه فقبل منهما و قيل إنما رد هديته ليغيظه بردها فيحمله ذلک على الإسلام و قيل ردها لأن للهديه موضعا من القلب و لا يجوز عليه أن يميل بقلبه إلى مشرک فردها قطعا لسبب الميل و ليس ذلک مناقضا لقبوله هديه النجاشى و المقوقس و أكيدر لأنهم أهل الكتاب انتهى (۱).

**[ترجمه]این خبر بر حرام بودن هدیه مشرکان برای حضرت دلالت دارد که همچنان که ابن شهر آشوب آورده این از ویژگی‌های حضرت است. بر این سخن خبری دیگر نیز دلالت دارد که در باب داستان دوست حضرت پیش از بعثت خواهد آمد، البته این سخن را اغلب ذکر نکرده‌اند زیرا مشهور است که پیامبر صلی الله علیه و آله نه تنها هدیه نجاشی و مقوقس و اکیدر را بلکه هدیه کسرا را نیز پذیرفت، همچنان‌که شیخ صدوق در الفقیه روایت کرده که

حضرت علی علیه السلام فرمود: کسرا برای پیامبر صلی الله علیه و آله هدیه فرستاد و ایشان از او پذیرفت، قیصر نیز برای پیامبر صلی الله علیه و آله هدیه فرستاد و ایشان از او نیز پذیرفت، پادشاهان برای حضرت هدیه فرستادند و ایشان از آن‌ها پذیرفت - . من لا یحضره الفقیه: ۳۹۰ - .

همچنین گفته‌اند که این کار حرام بوده و سپس نسخ شده است. محتمل است این حرمت همراه با عدم مصلحت در پذیرفتن بوده است، و یا احتمال دارد کسانی که پیامبر صلی الله علیه و آله هدیه‌شان را پذیرفته بوده اسلام آورده بوده‌اند اما از روی تقیّه نزد قومشان آشکار نکرده بوده‌اند

ص: ۳۷۳

همچنان‌که از احوال نجاشی برمی‌آید، اما این احتمال درباره برخی از آنان مانند کسرا بعید است. در النهایه می‌گوید: در این سخن پیامبر صلی الله علیه و آله که من «زَبد» مشرکان را نمی‌پذیرم، «زبد» به سکون باء یعنی هدیه و عطا. خطابی می‌گوید: احتمالا این حدیث نسخ شده زیرا پیامبر صلی الله علیه و آله هدیه چندین مشرک را پذیرفته است، مقوقس ماریه را به حضرت هدیه کرد و اَکیدر دومه یک استر به ایشان هدیه کرد و حضرت هدیه هر دو را پذیرفت. همچنین گفته‌اند حضرت هدیه مشرک را رد می‌کرده تا او را ناراحت کند و این سبب شود او به اسلام بگراید، همچنین گفته شده حضرت هدیه مشرک را رد می‌کرده زیرا هدیه در قلب انسان جایی می‌یابد و بر پیامبر صلی الله علیه و آله روا نیست که قلبش به یک مشرک بگراید، پس رد هدیه برای دوری از سبب میل بوده و این با این‌که پیامبر صلی الله علیه و آله هدیه نجاشی و مقوقس و اکیدر را پذیرفته تناقضی ندارد زیرا ایشان اهل کتاب بوده‌اند. پایان سخن - . النهایه ۲: ۱۲۸، نیز ر. ک: معالم السنن ۳: ۴۱ که در این اثر اختلافی با آن‌چه نقل شده هست. - .

**[ترجمه]

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم الْحُسَیْنُ بْنُ سَعِیدٍ وَ أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ مُعَنْعَناً عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ علیهما السلام قَوْلُهُ تَعَالَی (۲) الَّذِی یَراکَ حِینَ تَقُومُ وَ تَقَلُّبَکَ فِی السَّاجِدِینَ (۳) قَالَ یَرَاکَ حِینَ تَقُومُ بِأَمْرِهِ وَ تَقَلُّبَکَ فِی أَصْلَابِ الْأَنْبِیَاءِ نَبِیٍّ بَعْدَ نَبِیٍ (۴).

**[ترجمه]تفسیر فرات: امام محمد باقر علیه السلام درباره کلام حق تعالی «الَّذِی یَراکَ حِینَ تَقُومُ وَ تَقَلُّبَکَ فِی السَّاجِدِینَ» - . شعراء / ۲۱۴ - ۲۲۰ - {آن کس که چون [به نماز] برمی خیزی تو را می بیند، و حرکت تو را در میان سجده کنندگان [می نگرد].} فرمود: وقتی در راستای امر او به پا می‌خیزی تو را می‌بیند و حرکت تو را در صُلب‌های پیامبران یکی پس از دیگری می‌نگرد - . تفسیر فرات: ۱۰۸ - .

**[ترجمه]

«۸۵»

فر، تفسیر فرات بن إبراهیم عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ عُمَرَ الزُّهْرِیُ (۵) عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِینَا خَطِیباً فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَی آلَائِهِ وَ بَلَائِهِ عِنْدَنَا أَهْلَ الْبَیْتِ وَ أَسْتَعِینُ اللَّهَ عَلَی نَکَبَاتِ الدُّنْیَا وَ مُوبِقَاتِ الْآخِرَهِ (۶) وَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ وَ أَنِّی مُحَمَّدٌ عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ أَرْسَلَنِی بِرِسَالَتِهِ إِلَی جَمِیعِ خَلْقِهِ لِیَهْلِکَ مَنْ هَلَکَ عَنْ بَیِّنَهٍ وَ یَحْیی مَنْ حَیَّ عَنْ بَیِّنَهٍ (۷) وَ اصْطَفَانِی عَلَی جَمِیعِ الْعَالَمِینَ مِنَ الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ أَعْطَانِی مَفَاتِیحَ خَزَائِنِهِ کُلَّهَا وَ اسْتَوْدَعَنِی سِرَّهُ وَ أَمَرَنِی بِأَمْرِهِ فَکَانَ الْقَائِمَ وَ أَنَا الْخَاتَمُ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِیِّ الْعَظِیمِ وَ اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقاتِهِ وَ لا تَمُوتُنَّ إِلَّا

۱- النهایه ۲: ۱۲۸. راجع معالم السنن ۳: ۴۱ ففیه اختلاف مع المنقول.

۲- فی المصدر: فی قوله تعالی.

۳- الشعراء: ۱۱۸ و ۱۱۹.

۴- تفسیر فرات: ۱۰۸.

۵- فی المصدر: معنعنا عن عبد اللّه بن عبّاس.

۶- نکبات الدنیا: مصائبها. و الموبقات: المهالک.

۷- الأنفال: ۴۲.

وَ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (۱) وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكَلِّ شَيْ ءٍ مُحِيطٌ وَ أَنَّ اللَّهَ بِكَلِّ شَيْ ءٍ عَلِيمٌ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ سَيَكُونُ بَعْدِى قَوْمٌ يَكْذِبُونَ عَلَيَّ فَلَا تَقْبَلُوا مِنْهُمْ ذَلِكَ وَ أُمُورٌ يَأْتِى (۲) مِنْ بَعْدِى يَزْعُمُ أَهْلُهَا أَنَّهَا عَنِّى وَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا حَقّاً فَمَا أَمَرْتُكُمْ إِلَّا بِمَا أَمَرَنِى بِهِ وَ لَا دَعَوْتُكُمْ إِلَّا إِلَيْهِ وَ سَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ قَالَ فَقَامَ إِلَيْهِ عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ فَقَالَ مَتَى ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَنْ هَؤُلَاءِ عَرِّفْنَاهُمْ لِنَحْذَرَهُمْ فَقَالَ أَقْوَامٌ قَدِ اسْتَعَدُّوا لِلْخِلَافَهِ مِنْ يَوْمِهِمْ هَذَا وَ سَيَظْهَرُونَ لَكُمْ إِذَا بَلَغَتِ النَّفْسُ مِنِّى هَاهُنَا وَ أَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى حَلْقِهِ فَقَالَ لَهُ عُبَادَهُ بْنُ الصَّامِتِ إِذَا كَانَ كَذَلِكَ فَإِلَى مَنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَعَلَيْكُمْ بِالسَّمْعِ وَ الطَّاعَهِ لِلسَّابِقِينَ مِنْ عِتْرَتِى فَإِنَّهُمْ يَصُدُّونَكُمْ عَنِ الْبَغْيِ (۳) وَ يَهْدُونَكُمْ إِلَى الرُّشْدِ وَ يَدْعُونَكُمْ إِلَى الْحَقِّ فَيُحْيُونَ كِتَابِى (۴) وَ سُنَّتِى وَ حَدِيثِى وَ يُمَوِّتُونَ الْبِدَعَ وَ يَقْمَعُونَ بِالْحَقِّ أَهْلَهَا (۵) وَ يَزُولُونَ مَعَ الْحَقِّ حَيْثُ مَا زَالَ (۶) فَلَنْ يُخَيَّلَ إِلَيَّ أَنَّكُمْ تَعْمَلُونَ وَ لَكِنِّى مُحْتَجٌّ عَلَيْكُمْ إِذَا أَنَا أَعْلَمْتُكُمْ ذَلِكَ فَقَدْ أَعْلَمْتُكُمْ (۷) أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى خَلَقَنِى وَ أَهْلَ بَيْتِى مِنْ طِينَهٍ لَمْ يَخْلُقْ مِنْهَا أَحَداً غَيْرَنَا (۸) فَكُنَّا أَوَّلَ مَنِ ابْتَدَأَ مِنْ خَلْقِهِ فَلَمَّا خَلَقَنَا فَتَقَ بِنُورِنَا كُلَّ ظُلْمَهٍ وَ أَحْيَا بِنَا كُلَّ طِينَهٍ طَيِّبَهٍ وَ أَمَاتَ بِنَا كُلَّ طِينَهٍ خَبِيثَهٍ ثُمَّ قَالَ هَؤُلَاءِ خِيَارُ خَلْقِى وَ حَمَلَهُ عَرْشِى وَ خُزَّانُ عِلْمِى وَ سَادَهُ أَهْلِ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ هَؤُلَاءِ الْأَبْرَارُ الْمُهْتَدُونَ الْمُهْتَدَى بِهِمْ مَنْ جَاءَنِى بِطَاعَتِهِمْ وَ وَلَايَتِهِمْ أَوْلَجْتُهُ جَنَّتِى وَ كَرَامَتِى وَ مَنْ جَاءَنِى بِعَدَاوَتِهِمْ وَ الْبَرَاءَهِ مِنْهُمْ أَوْلَجْتُهُ نَارِى وَ ضَاعَفْتُ عَلَيْهِ عَذَابِى وَ ذَلِكَ جَزاءُ الظَّالِمِينَ ثُمَّ قَالَ نَحْنُ أَهْلُ

۱- آل عمران: ۱۰۲.

۲- فى المصدر: فيقبل منهم ذلك، و أمور تأتى.

۳- فى المصدر: يصدونكم عن الغى.

۴- فى المصدر: كتاب ربى.

۵- فى المصدر: فيقيمون بالحق أهلها.

۶- أى يذهبون و يتحولون مع الحق حيثما ذهب و تحول. قوله: فلن يخيل أى لن أتوهم ذلك و لن يشتبه ذلك على.

۷- أى فقد أعلمتكم بحقيقه الامر و بواقعه.

۸- فى المصدر: غيرنا و موالينا.

الْإِيمَانِ بِاللَّهِ مِلَاكُهُ (۱) وَ تَمَامُهُ حَقّاً حَقّاً وَ بِنَا سُدِّدَ الْأَعْمَالُ الصَّالِحَهُ (۲) وَ نَحْنُ وَصِيَّهُ اللَّهِ فِی الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ وَ إِنَّ مِنَّا الرَّقِیبَ عَلَی خَلْقِ اللَّهِ وَ نَحْنُ قَسَمُ اللَّهِ أَقْسَمَ بِنَا حَیْثُ یَقُولُ اللَّهُ تَعَالَی اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِی تَسائَلُونَ بِهِ وَ الْأَرْحامَ إِنَّ اللَّهَ کانَ عَلَیْکُمْ رَقِیباً (۳) أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّا أَهْلَ الْبَیْتِ عَصَمَنَا اللَّهُ مِنْ أَنْ نَکُونَ مَفْتُونِینَ أَوْ فَاتِنِینَ أَوْ مُفْتَنِینَ (۴) أَوْ کَذَّابِینَ أَوْ کَاهِنِینَ أَوْ سَاحِرِینَ أَوْ عَائِفِینَ أَوْ خَائِنِینَ أَوْ زَاجِرِینَ أَوْ مُبْتَدِعِینَ أَوْ مُرْتَابِینَ أَوْ صَادِفِینَ (۵) عَنِ الْحَقِّ مُنَافِقِینَ فَمَنْ کَانَ فِیهِ شَیْ ءٌ مِنْ هَذِهِ الْخِصَالِ فَلَیْسَ مِنَّا وَ لَا نَحْنُ مِنْهُ (۶) وَ اللَّهُ مِنْهُ بَرِی ءٌ وَ نَحْنُ مِنْهُ بُرَآءُ وَ مَنْ بَرِئَ اللَّهُ مِنْهُ أَدْخَلَهُ جَهَنَّمَ وَ بِئْسَ الْمِهادُ وَ إِنَّا أَهْلَ الْبَیْتِ (۷) طَهَّرَنَا اللَّهُ مِنْ کُلِّ نَجَسٍ فَنَحْنُ الصَّادِقُونَ إِذَا نَطَقُوا وَ الْعَالِمُونَ إِذَا سُئِلُوا وَ الْحَافِظُونَ لِمَا اسْتُوْدِعُوا جَمَعَ اللَّهُ لَنَا عَشْرَ خِصَالٍ لَمْ یَجْتَمِعْنَ لِأَحَدٍ قَبْلَنَا (۸) وَ لَا یَکُونُ لِأَحَدٍ غَیْرِنَا الْعِلْمَ وَ الْحِلْمَ وَ الْحُکْمَ وَ اللُّبَ (۹) وَ النُّبُوَّهَ (۱۰) وَ الشَّجَاعَهَ وَ الصِّدْقَ وَ الصَّبْرَ وَ الطَّهَارَهَ وَ الْعَفَافَ فَنَحْنُ کَلِمَهُ التَّقْوَی وَ سَبِیلُ الْهُدَی وَ الْمَثَلُ الْأَعْلَی وَ الْحُجَّهُ الْعُظْمَی وَ الْعُرْوَهُ الْوُثْقَی فَما ذا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلالُ فَأَنَّی تُصْرَفُونَ (۱۱).

ص: ۳۷۶

۱- ملاکه أی قوامه.

۲- فی المصدر: و بنا سداد الاعمال الصالحه.

۳- النساء: ۱. أقول: قال الطبرسیّ: فی معناه قولان: أحدهما أنّه من قولهم: أسألک باللّه أن تفعل کذا، و انشدک باللّه و الرحم، و نشدتک اللّه و الرحم، و علی هذا یکون قوله: (وَ الْأَرْحامَ) عطفا علی موضع قوله (بِهِ) و المعنی انکم کما تعظمون اللّه باقوالکم فعظموه بطاعتکم اياه.

۴- المفتون: الضال، و من وقع فی الفتنه. الفاتن: المضل عن الحق، و من أوقع غیره فی الفتنه.

۵- فی المصدر أو صادین عن الحق.

۶- فی المصدر فلیس منی و لا أنا منه.

۷- فی المصدر و انا أهل بیت.

۸- فی المصدر: بعدنا.

۹- اللب: العقل الخالص من الشوائب أو ما ذکا من العقل.

۱۰- فی المصدر: الفتوه، مکان النبوّه. و فیه: الصدق و الطهاره و العفافه و الولایه. و فیه:

۱۱- تفسیر فرات: ۱۱۰ و ۱۱۱. و الآیه فی سوره یونس: ۳۲.

**[ترجمه]تفسیر فرات: از عبدالله بن عباس روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله در میان ما به خطبه برخاست و فرمود: خداوند را برای نعمت‌ها و بلاهایی که برای ما اهل بیت قرار داده سپاس می گویم، و در برابر سختی‌های دنیا و دشواری‌های آخرت از خدا یاری می‌جویم، و گواهی می‌دهم که هیچ خدایی جز خدای یگانه نیست، یکتاست و هیچ شریکی ندارد و من محمد بنده و رسول او هستم که مرا با رسالتش سوی همه آفریدگانش فرستاده «لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَ يَحْيى مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ» - . انفال / ۴۲ - {تا کسی که [باید] هلاک شود با دلیلی روشن هلاک گردد و کسی که [باید] زنده شود با دلیلی واضح زنده بماند.} و مرا بر همه جهانیان، از پیشینیان و پسینیان، برگزید و کلید تمام گنجینه‌هایش را به من عطا کرد و سرّ خود را در من به امانت نهاد و مرا به فرامین خود امر کرد، او قائِم است و من خاتَم و هیچ اراده و توانی نیست جز از سوی خداوند علیّ عظیم، «اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقاتِهِ وَ لا تَمُوتُنَّ

ص: ۳۷۴

إِلَّا وَ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ» - . آل عمران / ۱۰۲ - {از خدا آن گونه که حق پرواکردن از اوست پروا کنید و زینهار که جز مسلمان نمیرید.} و بدانید که خداوند «بِكُلِّ شَيْ ءٍ مُحِيطٌ» - . فصلت / ۵۴ - {به هر چیزی احاطه دارد.} و «أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْ ءٍ عَلِيمٌ» {خدا به هر چیزی داناست.} ای مردم! پس از من قومی خواهند بود که بر من دروغ می‌بندند مبادا دروغشان را بپذیرید، پس از من اموری پدید خواهد آمد که اهلش می‌پندارند از سوی من است و پناه بر خدا که من درباره خدا چیزی به جز حق بگویم، من شما را به چیزی امر نمی‌کنم جز به آن‌چه خداوند مرا بدان امر کرده و شما را به هیچ سویی جز به سوی خداوند فرا نمی‌خوانم، «وَ سَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ» - . شعراء / ۲۲۷ - {و کسانی که ستم کرده اند به زودی خواهند دانست به کدام بازگشتگاه برخواهند گشت.} در آن دم عُباده بن صامت سوی حضرت برخاست و عرض کرد: ای رسول خدا! آن چه هنگام است و آنان کیستند؟ آنان را به ما بشناسان تا از آنان پروا کنیم. حضرت فرمود: آنان گروهی هستند که از امروز خود را برای خلافت آماده کرده‌اند و وقتی این را برایتان آشکار می کنند که جان من به این‌جا برسد. و حضرت با دست مبارکش به گلوی مبارکش اشاره کرد. عُباده بن صامت عرض کرد: وقتی چنین شد به چه کسی بپیوندیم ای رسول خدا؟! فرمود: وقتی چنین شد باید از پیشتازانِ عترت من اطاعت کنید، آنان شما را از گمراهی بازمی‌دارند و به راه راست رهنمون می‌شوند و به سوی حق دعوتتان می کنند، آنان کتاب مرا و سنت مرا و گفتار مرا زنده می کنند و بدعت را از بین می‌برند و با حقیقت اهل بدعت را ریشه‌کن می کنند و به هرکجا حق رو گذارَد به همان سو رو می گذارند، من گمان نمی‌کنم شما چنین کنید اما من حجت را بر شما تمام کردم و شما را از این امر آگاه ساختم. ای مردم! خداوند تبارک و تعالی مرا و اهل بیت مرا از سرشتی آفریده که جز ما هیچ کس را از آن نیافریده است، ما نخستین کسانی بودیم که خداوند آفرینش خود را با ما آغاز کرد، وقتی ما را آفرید با نور ما همه تاریکی‌ها را شکافت و با ما هر سرشت پاکی را زنده گرداند و با ما هر سرشت ناپاکی را میراند، سپس فرمود: اینان خوبانِ آفریدگان من و حاملان عرش من و خزانه‌داران علم من و سرورانِ اهل آسمان و زمین هستند، اینان نیکانِ هدایت یافته‌ای هستند که همگان با اینان هدایت می‌شوند، هر که با اطاعت و ولایت اینان نزد من آید او را در بهشت و کرامتم جای می‌دهم و هر که با دشمنی و دوری اینان نزد من آید او را در دوزخم جای می‌دهم و عذابم را بر او افزون می کنم و «ذلِكَ جَزاءُ الظَّالِمِينَ» - . مائده / ۲۹ - {این است سزای ستمگران.} حضرت سپس فرمود: ما خاندانِ ایمان

ص: ۳۷۵

به خدایيم و بنیان و کمال آن هستیم و این حقیقت محض است، کردار نیک با ما به انجام می‌رسد و ما اوصیاء خداوند در میان پیشینیان و پسینیان هستیم، همواره از میان ما کسی ناظر بر خَلق خداست و ما سوگند خداوند هستیم که به ما سوگند یاد کرد، خداوند متعال می‌فرماید: «اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِی تَسائَلُونَ بِهِ وَ الْأَرْحامَ إِنَّ اللَّهَ کانَ عَلَیْکُمْ رَقِیباً» - . نساء / ۱ - {و از خدایی که به [نام] او از همدیگر درخواست می کنید پروا نمایید و زنهار از خویشاوندان مبرید که خدا همواره بر شما نگهبان است.} ای مردم! ما اهل بیتی هستیم که خداوند ما را در امان داشته تا گمراه و گمراه‌کننده و فتنه‌گر نباشیم و تا دروغگو و پیشگو و ساحر و فال‌بین و خائن و فالگو و بدعت‌گر و شکّاک و حق‌گریز و منافق نباشیم، پس هر که چیزی از این صفات در او باشد از ما نیست و ما از او نیستیم و خداوند از او بیزار است و ما از او بیزاریم، و هر که خداوند از او بیزار باشد به دوزخش می... فرستد «وَ بِئْسَ الْمِهادُ» - . آل عمران / ۱۲ - {و چه بد بستری است.} ما اهل بیتی هستیم که خداوند از همه پلیدی‌ها پاکمان کرده، پس چون به سخن درآییم راستگوییم و چون از ما سوالی پرسیده شود داناییم و بر آن‌چه که نزدمان به امانت نهاده شده مراقبیم، خداوند برای ما ده ویژگی را جمع آورده که پیش از ما و پس از ما برای هیچ کس جمع نیاورده: دانش و بردباری و حکمت و خردمندی و جوانمردی و دلیری و راستی و صبر و پاکی و آزرم، ما کلمه تقواییم و راه هدایت و الگوی والا و حجت بزرگ و ریسمان استوار «فَما ذا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلالُ فَأَنَّی تُصْرَفُونَ» - . یونس / ۳۲ - {و بعد از حقیقت جز گمراهی چیست پس چگونه [از حق] بازگردانیده می شوید.} - . تفسیر فرات: ۱۱۰ و ۱۱۱ -

ص: ۳۷۶

**[ترجمه]

بیان

العائف المتکهن قاله الجوهری و قال الزجر العیافه و هو ضرب من التکهن تقول زجرت أنه یکون کذا و کذا و صدف أعرض و سیأتی تفسیر سائر الفقرات فی کتاب الإمامه.

**[ترجمه]جوهری می گوید: «عائف» یعنی پیشگو. «زجر» یعنی فال گویی که نوعی پیشگویی است، می گویند «زجرتُ أنّه یکون کذا و کذا» (فال گویی کردم که فلان چیز چنین و چنان است.) «صدفَ» یعنی رویگردان شد. توضیح فقره‌های دیگر در کتاب امامت خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۸۶»

یب، تهذیب الأحکام مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ یَحْیَی عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ مَرْوَانَ عَنْ عَمَّارٍ السَّابَاطِیِّ قَالَ: کُنَّا جُلُوساً عِنْدَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام بِمِنًی فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مَا تَقُولُ فِی النَّوَافِلِ فَقَالَ فَرِیضَهٌ قَالَ فَفَزِعْنَا وَ فَزِعَ الرَّجُلُ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام إِنَّمَا أَعْنِی صَلَاهَ اللَّیْلِ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ اللَّهَ یَقُولُ وَ مِنَ اللَّیْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَهً لَکَ

(۱).

**[ترجمه]تهذیب الأحکام: از عمّار ساباطی روایت شده که وی گفت: در منا نزد امام جعفر صادق علیه السلام نشسته بودیم که مردی به ایشان عرض کرد: نظرتان درباره نوافل چیست؟ حضرت علیه السلام فرمود: واجب است. هم ما هراسیدیم و هم آن مرد. آن‌گاه امام علیه السلام فرمود: منظورم نماز شب برای رسول خدا صلی الله علیه و آله بود، خداوند می‌فرماید: «وَ مِنَ اللَّیْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَةً لَکَ» - . اسراء / ۷۹ -

{و پاسی از شب را زنده بدار تا برای تو [به منزله] نافله ای باشد.} - . تهذیب الأحکام ۱: ۲۰۴ -

**[ترجمه]

«۸۷»

کا، الکافی أَبُو عَلِیٍّ الْأَشْعَرِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ عَلِیِّ بْنِ حَدِیدٍ عَنْ مُرَازِمٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّ اللَّهَ کَلَّفَ رَسُولَ اللَّهِ مَا لَمْ یُکَلِّفْ (۲) أَحَداً مِنْ خَلْقِهِ کَلَّفَهُ أَنْ یَخْرُجَ عَلَی النَّاسِ کُلِّهِمْ وَحْدَهُ بِنَفْسِهِ إِنْ لَمْ یَجِدْ فِئَةً تُقَاتِلُ مَعَهُ وَ لَمْ یُکَلِّفْ هَذَا أَحَداً مِنْ خَلْقِهِ قَبْلَهُ وَ لَا بَعْدَهُ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآیَةَ فَقاتِلْ فِی سَبِیلِ اللَّهِ لا تُکَلَّفُ إِلَّا نَفْسَکَ (۳) ثُمَّ قَالَ وَ جَعَلَ اللَّهُ لَهُ أَنْ یَأْخُذَ لَهُ مَا أَخَذَ لِنَفْسِهِ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَ مَنْ جاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثالِها (۴) وَ جُعِلَتِ الصَّلَاةُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِعَشْرِ حَسَنَاتٍ (۵).

**[ترجمه]الکافی: امام جعفر صادق علیه السلام فرمود: خداوند بر رسول خدا صلی الله علیه و آله تکلیفی کرد که بر هیچ یک از آفریدگانش نکرد، حضرت را مکلّف کرد که اگر گروهی را نیافت تا به همراهش جهاد کنند خودش به تنهایی بر همه مردم خروج کند، خداوند نه پیش از حضرت این تکلیف را بر کسی نهاده بود و نه پس از ایشان بر کسی نهاد. آن‌گاه امام علیه السلام این آیه را تلاوت فرمود: «فَقاتِلْ فِی سَبِیلِ اللَّهِ لا تُکَلَّفُ إِلَّا نَفْسَکَ» - . نساء / ۸۴ -

{پس در راه خدا پیکار کن، تو جز عهده دار شخص خود نیستی.} سپس فرمود: و خداوند برای او چنین قرار داد که آنچه برای خود گرفته برای او بگیرد. خداوند عزّوجل فرمود: «مَنْ جاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثالِها» - . انعام / ۱۶۰ - {هر کس کار نیکی بیاورد ده برابر آن [پاداش] خواهد داشت.} و نماز برای رسول خدا صلی الله علیه و آله با ده پاداش مقرّر گشت - . روضه الکافی: ۲۷۴ و ۲۷۵ - .

**[ترجمه]

«۸۸»

ختص، الإختصاص عَنْ عَلِیِّ بْنِ سُوَیْدٍ السَّائِیِّ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الْأَوَّلِ علیه السلام قَالَ: مَا خَلَقَ اللَّهُ خَلْقاً أَفْضَلَ مِنْ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ آلِهِ وَ لَا خَلَقَ خَلْقاً بَعْدَ مُحَمَّدٍ أَفْضَلَ مِنْ عَلِیٍّ علیه السلام (۶).

**[ترجمه]الإختصاص: امام كاظم عليه السلام فرمود: خداوند هيچ آفريده‌اى برتر از محمد صلى الله عليه و آله نيافريد و پس از محمد صلى الله عليه و آله هيچ آفريده‌اى برتر از على عليه السلام نيافريد - . الإختصاص: نسخه خطى - .

**[ترجمه]

«۸۹»

ختص، الإختصاص عَنْ جَابِرِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عليه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَی

۱- تهذيب الأحكام ۱: ۲۰۴. و الآيه فى سوره الإسراء: ۷۹.

۲- فى المصدر: ما لم يكلفه.

۳- النساء: ۸۴.

۴- الأعراف: ۱۶۰.

۵- روضه الكافى: ۲۷۴ و ۲۷۵.

۶- الاختصاص: مخطوط.

عَسی أَنْ یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقاماً مَحْمُوداً (۱) قَالَ یُجْلِسُهُ عَلَی الْعَرْشِ (۲).

**[ترجمه]الإختصاص: امام محمد باقر علیه السلام درباره کلام خداوند متعال

ص: ۳۷۷

«عَسی أَنْ یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقاماً مَحْمُوداً» - . اسراء / ۷۹ - {امید که پروردگارت تو را به مقامی ستوده برساند.} فرمود: او را بر عرش بنشاند - . الإختصاص: نسخه خطی - .

**[ترجمه]

«۹۰»

نهج، نهج البلاغه اجْعَلْ شَرَائِفَ صَلَوَاتِکَ وَ نَوَامِیَ بَرَکَاتِکَ عَلَی مُحَمَّدٍ عَبْدِکَ وَ رَسُولِکَ الْخَاتِمِ لِمَا سَبَقَ وَ الْفَاتِحِ لِمَا انْغَلَقَ وَ الْمُعْلِنِ الْحَقَّ بِالْحَقِّ وَ الدَّافِعِ جَیْشَاتِ الْأَبَاطِیلِ وَ الدَّامِغِ صَوْلَاتِ الْأَضَالِیلِ کَمَا حُمِّلَ فَاضْطَلَعَ قَائِماً بِأَمْرِکَ مُسْتَوْفِزاً فِی مَرْضَاتِکَ غَیْرَ نَاکِلٍ عَنْ قُدُمٍ وَ لَا وَاهٍ فِی عَزْمٍ وَاعِیاً لِوَحْیِکَ حَافِظاً عَلَی عَهْدِکَ مَاضِیاً عَلَی نَفَاذِ أَمْرِکَ حَتَّی أَوْرَی قَبَسَ الْقَابِسِ وَ أَضَاءَ الطَّرِیقَ لِلْخَابِطِ وَ هُدِیَتْ بِهِ الْقُلُوبُ بَعْدَ خَوْضَاتِ الْفِتَنِ وَ الْإِثْمِ وَ أَقَامَ مُوضِحَاتِ الْأَعْلَامِ وَ نَیِّرَاتِ الْأَحْکَامِ فَهُوَ أَمِینُکَ الْمَأْمُونُ وَ خَازِنُ عِلْمِکَ الْمَخْزُونِ وَ شَهِیدُکَ یَوْمَ الدِّینِ وَ بَعِیثُکَ بِالْحَقِّ وَ رَسُولُکَ إِلَی الْخَلْقِ (۳).

**[ترجمه]نهج البلاغه: گرامی‌ترین درودها و افزون‌ترین برکات خود را بر محمد صلی الله علیه و آله بنده و فرستاده‌ات اختصاص ده که رسالت‌های پیشین را خاتمه داد و درهای بسته را گشود و حق را با حق آشکار ساخت، خروش‌های اهل باطل را پس زد و یورش‌های گمراهان را در هم کوبید، همچنان‌که بار رسالت را بر دوش کشید و قدرتمندانه به فرمانت قیام کرد و با شتاب در راه خشنودی‌ات گام برداشت بی آن‌که از پیشروی عقب کشد یا اراده‌اش سست گردد. وحی تو را دریافت و عهدت را پاس داشت و در اجرای فرمانت چنان کرد که برای جوینده حق آتشِ حقیقت را برافروخت و راه را بر خطاکار روشن ساخت، این‌چنین با وجودش دل‌هایی که در فتنه و گناه فرو رفته بودند راه یافتند، پرچم‌های آشکار را برافراشت و احکام روشنگر را به پا داشت؛ پس او پیامبر امین و معتمد تو و گنجینه دار علم نهان تو و گواه تو در روز رستاخیز و برانگیخته تو بر حق و فرستاده تو به سوی مردمان است - . نهج البلاغه ۱: ۱۳۰ - ۱۳۲ - .

ص: ۳۷۸

**[ترجمه]

تبیین

الخاتم لما سبق أی الوحی و الرساله و الفاتح لما انغلق یقال انغلق و استغلق إذا عسر فتحه أی فتح ما انغلق و أبهم علی الناس من مسائل الدین و التوحید و الشرائع و السبیل إلی الله تعالی و المعلن الحق بالحق أی مظهر الدین بالمعجزات أو بالحرب و

الخصومه يقال حاق فلانا فحقه أى خاصمه فغلبه أو بالبيان الواضح أو بعضه ببعض فإن بالأصول تظهر الفروع أو بمعونه الحق تعالى و الجيشات جمع جيشه من جاشت القدر إذا ارتفع غليانها و الأباطيل جمع باطل على غير قياس أى دافع ثوران الباطل و فتن المشركين و ما كانت عاده لهم من الغارات و الحروب و الدامغ المهلك من دمغه إذا شجه حتى بلغ الدماغ و فيه الهلاك و الأضاليل أيضا جمع ضال على غير قياس و الصوله الحمله و الوثبه و السطوه قوله عليه السلام كما حمل الكاف للتعليل أى صل عليه لذلك أو للتشبيه أى صلاه تشبه و تناسب ما فعل قوله فاضطلع أى قوى على حمله من الضلاعه و هو القوه قوله مستوفزا أى مستعجلا و النكول الرجوع و القدم بالضم التقدم و الإقدام أى لم يرجع عن التقدم فى الجهاد و غيره من أمور الدين و الوهى الضعف و تقول وعيت الحديث إذا حفظته و فهمته و مضى فى الأمر نفذ أى كان

١- الإسراء: ٧٩.

٢- الاختصاص: مخطوط. قوله: يجلسه على العرش كنايه عن رفعه مقامه و تفوقه على الخلائق أجمعين.

٣- نهج البلاغه ١: ١٣٠- ١٣٢.

مصرا فی إنفاذ أمرک و إجرائه و یقال وری الزند أی خرجت ناره و أوریته أنا و القبس الشعله و القابس الذی یطلب النار و المراد بالقبس هنا نور الحق أی أشعل أنوار الدین حتی ظهر الحق للمقتبسین قوله للخابط أی الذی یخبط لو لا ضوء نوره قوله بعد خوضات الفتن خاض الماء دخله أی بعد أن خاضوا فی الفتن أطوارا و الأعلام جمع علم و هو ما یستدل به علی الطریق من منار و جبل و نحوهما و الموضحات یحتمل الفتح و الکسر کما لا یخفی و نیرات الأحکام أی الأحکام الواضحه الحقه و المأمون تأکید و المراد بالعلم المخزون الأمور التی لا تتعلق بالتکالیف لأنها لا یخزن عن المکلفین قوله علیه السلام و شهیدک أی شاهدک علی الخلق قوله و بعیثک أی مبعوثک بالدین الثابت.

**[ترجمه]«الخاتم لما سبق» یعنی وحی و رسالت. «الفاتح لما انغلق» از آن‌جاست که می گویند «انغلق و استغلق» یعنی گشودنش دشوار شد، یعنی از مسائل دین و توحید و شرائع و راه خداوند متعال اموری را که بر مردم بسته و مبهم بود، گشود. «المعلن الحقّ بالحقّ» یعنی آشکارکننده دین با معجزات و یا با جنگ و ستیزه، می گویند: «حاقّ فلانا فحقَّه» یعنی با او مخاصمه کرد و بر او پیروز شد، و یا با بیان آشکار و یا با برخی از آن چراکه اصول فروع را پدیدار می‌سازند، و یا با کمک حق تعالی. «الجیشات» جمع «جیشه» است از «جاشت القدر» یعنی دیگ به جوش آمد. «أباطیل» جمع باطل است بر خلاف قیاس، یعنی جوشش باطل و فتنه های مشرکان و عادات آنان از جمله غارت و جنگ را پس زد. «دامغ» یعنی نابودگر که از «دمغَه» گرفته شده یعنی سر او را شکافت تا جایی که به دِماغش رسید، که این موجب مرگ است. «أضالیل» نیز جمع «ضال» است بر خلاف قیاس. «صوله» حمله و جهش و یورش است. در «کما حمّل» کاف برای تعلیل است یعنی به این سبب بر او درود فرست، و یا برای تشبیه است یعنی درودی که مشابه و مناسب کار او باشد. «اضطلع» یعنی قدرتمندانه حمل کرد که از «ضلاعه» به معنای قدرت می‌آید. «مستوفزاً» یعنی با شتاب. «نکول» یعنی عقب کشیدن. «قُدم» به ضم یعنی پیشروی و پیشبرد، یعنی در راه جهاد و دیگر امور دین از پیشروی عقب نکشید. «وهی» یعنی ضعف. می گویی «وعیتُ الحدیث» یعنی آن را حفظ کردم و فهمیدم. «مضی فی الأمر» یعنی کار را به انجام رساند، یعنی در انجام و اجرای امرت مُصرّ بود. «وری الزند» یعنی از آن آتش در آمد، «أوریتُه» یعنی آتشش را درآوردم. «قبس» یعنی شعله و «قابس» یعنی کسی که آتش می‌طلبد، در این‌جا منظور از «قبس» نور حقیقت است، یعنی نورهای دین را چنان برافروخت که حقیقت برای جویندگان آشکار شد. «خابط» یعنی کسی که اگر نوری نباشد تلو می‌خورد. «بعد خوضات الفتن» از «خاضَ الماء» یعنی داخل آب شد می‌آید که یعنی پس از آن‌که در فتنه‌ها غوطه‌ور بودند. «أعلام» جمع «عَلم» است یعنی هر آن‌چه که نشانه راه است همچون مناره یا کوه. «موضحات» احتمال دارد به فتح یا به کسر باشد. «نیّرات الأحکام» یعنی احکام روشنگر و حق. «المأمون» برای تاکید است. منظور از «العلم المخزون» اموری است که به تکالیف مربوط نیست زیرا اگر بود از مکلّفین پنهان نبود. «شهیدک» یعنی شاهد تو بر مردمان. «بعیثک» یعنی برانگیخته‌ات با دین ثابت.

**[ترجمه]

«۹۱»

نهج، نهج البلاغه فَاسْتَوْدَعَهُمْ فِی أَفْضَلِ مُسْتَوْدَعٍ وَ أَقَرَّهُمْ فِی خَیْرِ مُسْتَقَرٍّ تَنَاسَخَتْهُمْ کَرَائِمُ الْأَصْلَابِ إِلَی مُطَهَّرَاتِ الْأَرْحَامِ کُلَّمَا مَضَی سَلَفٌ (۱) قَامَ مِنْهُمْ بِدِینِ اللَّهِ خَلَفٌ حَتَّی أَفْضَتْ کَرَامَهُ اللَّهِ سُبْحَانَهُ إِلَی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَأَخْرَجَهُ مِنْ أَفْضَلِ

الْمَعَادِنِ مَنْبِتاً وَ أَعَزِّ الْأَرُومَاتِ مَغْرِساً مِنَ الشَّجَرَهِ الَّتِی صَدَعَ مِنْهَا أَنْبِیَاءَهُ وَ انْتَجَبَ (۲) مِنْهَا أَمَنَاءَهُ عِتْرَتُهُ خَیْرُ الْعِتَرِ وَ أُسْرَتُهُ خَیْرُ الْأُسَرِ وَ شَجَرَتُهُ خَیْرُ الشَّجَرِ نَبَتَتْ فِی حَرَمٍ وَ بَسَقَتْ فِی کَرَمٍ لَهَا فُرُوعٌ طِوَالٌ وَ ثَمَرٌ لَا یُنَالُ (۳) فَهُوَ إِمَامُ مَنِ اتَّقَی وَ بَصِیرَهُ مَنِ اهْتَدَی سِرَاجٌ لَمَعَ ضَوْؤُهُ وَ شِهَابٌ سَطَعَ نُورُهُ وَ زَنْدٌ بَرَقَ لَمْعُهُ سِیرَتُهُ الْقَصْدُ وَ سُنَّتُهُ الرُّشْدُ وَ کَلَامُهُ الْفَصْلُ وَ حُکْمُهُ الْعَدْلُ أَرْسَلَهُ عَلَی حِینِ فَتْرَهٍ مِنَ الرُّسُلِ وَ هَفْوَهٍ عَنِ الْعَمَلِ وَ غَبَاوَهٍ مِنَ الْأُمَمِ (۴).

**[ترجمه]نهج البلاغه: پیامبران را در بهترین امانتگاه به امانت نهاد و در بهترین جایگاه جای داد، ایشان را از صلب ارجمند پدران به رَحِم پاک مادران منتقل فرمود، هرگاه یکی از آنان درگذشت، دیگری برای پیشبرد دین خدا به پا خواست. تا این‌که کرامت خداوند سبحان به محمد صلی الله علیه و آله رسید، نهاد او را از بهترین معادن بیرون آورد و نهالش را در عزیزترین سرزمین‌ها کاشت و او را از همان درختی که دیگر پیامبران و امنیان خود را از آن آفریده بود به وجود آورد. عترت او بهترین عترت‌ها، خاندانش بهترین خاندان‌ها و درخت وجودش بهترین درخت است. در حریم امن رویید و در میان ارجمندی بالید با شاخه‌هایی بلند و ثمری دست نیافتنی. پس او پیشوای پرهیزکاران و بینایی هدایت خواهان است، چراغی است با نور درخشان و شهابی تابناک و شعله‌ای با درخشش خیره کننده، شیوه‌اش اعتدال است و سنّتش راه درست و گفتارش روشنگر حق و باطل و حُکمش دادگری است. خداوند او را هنگامی برانگیخت که از زمانی دراز از رسالت‌های پیشین گذشته بود و کارها به لغزش گراییده بود و امت‌ها به نادانی درافتاده بودند - . نهج البلاغه ۱: ۲۰۱، ۲۰۲ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام فی أفضل مستودع الظاهر أن المراد بالمستودع و المستقرّ الأصلاب و الأرحام فیکون ما بعده بیانا له و یحتمل أن یکون المراد محل أرواحهم فی عالم الذرّ قوله تناسختهم أی تناقلتهم قوله حتی أفضت أی انتهت و الأرومه الأصل و یحتمل أن یکون المراد بأفضل المعادن و أعز الأرومات شجره النبوه و قیل

۱- فی المصدر: مضی منهم سلف.

۲- فی المصدر: انتخب.

۳- فی المصدر: و ثمره لا تنال.

۴- نهج البلاغه ۱: ۲۰۱ و ۲۰۲.

مکه شرفها الله و قیل نسبه و عشیرته و الصدع الشقّ و العتره أخصّ من الأسره و الأسره الرهط الأدنون و قیل أراد بالشجر فی الموضعین إبراهیم علیه السلام و قیل أراد هاشما بقرینه قوله نبتت فی حرم أی مکه کذا قیل و الأظهر أن تحمل الشجره ثانیا علی نفسه و أهل بیته کما ورد فی أخبار کثیره فی تفسیر الشجره الطیبه و المراد بالفروع الأئمه و طولها کنایه عن بلوغهم فی الشرف و الفضل الغایه البعیده و المراد بالثمر علومهم و معارفهم و عدم النیل لغموض أسرارها بحیث لا تصل العقول إلیها و الزند العود الـذی یقـدح به النار و القصـد الوسط و الاعتدال فی الأمور من غیر إفراط و تفریط و الفصل الفاصل بین الحق و الباطل و الهفوه الزله و الغباوه الجهل و قله الفطنه.

**[ترجمه]در این سخن که «فی أفضل مستودع» ظاهرا منظور از «مستودع» و «مستقرّ» صُلب‌ها و رَحِم‌ها می‌باشد که در ادمه تبیینش می‌آید، نیز محتمل است که منظورش محل ارواح ایشان در عالم ذرّ باشد. «تناسختهم» یعنی منتقلشان کردی. «أفضت» یعنی انجامید. «أرومه» یعنی ریشه و اصل. احتمالا منظور از «أفضل المعادن و أعزّ الأرومات» شجره نبوت است، همچنین گفته... اند

ص: ۳۷۹

یعنی مکه که خداوند گرامی‌اش دارد، نیز گفته شده یعنی نَسَب و خاندان حضرت . «صدع» یعنی شکافتن. «عترت» اخصّ از «أسره» است و «أسره» یعنی خانواده و خویشان نزدیک. گفته‌اند منظور از «شجر» در هر دو جا ابراهیم علیه السلام است، نیز گفته شده منظورش هاشم است به این قرینه که «نبتت فی حرم» یعنی در مکه. اما رساتر این است که منظور از «شجر» در بار دوم خود حضرت و اهل بیت ایشان باشد، همچنان‌که در اخبار بسیاری درباره تفسیر «الشجره الطیّبه» آمده است. منظور از «فروع» امامان علیه السلام هستند. «طول» کنایه از فرازمندیِ آن‌ها در نهایت شرافت و فضیلت است. منظور از «ثمر» علوم و معارف آن‌هاست و نیز دست نیافتنی بودن عمق اسرار آن‌ها به گونه‌ای که عقل‌ها به آن‌جا نرسد. «زند» آتش‌زنه است. «قصد» یعنی میانه‌روی و اعتدال در امور بدون افراط و تفریط. «فصل» یعنی جداکننده حق و باطل. «هفوه» یعنی لغزش. «غباوه» یعنی نادانی و کم خردی.

**[ترجمه]

«۹۲»

نهج، نهج البلاغه مُسْتَقَرُّهُ خَیْرُ مُسْتَقَرٍّ وَ مَنْبِتُهُ أَشْرَفُ مَنْبِتٍ فِی مَعَادِنِ الْکَرَامَهِ وَ مَمَاهِدِ السَّلَامَهِ قَدْ صُرِفَتْ نَحْوَهُ أَفْئِدَهُ الْأَبْرَارِ وَ ثُنِیَتْ إِلَیْهِ أَزِمَّهُ الْأَبْصَارِ دَفَنَ بِهِ الضَّغَائِنَ وَ أَطْفَأَ بِهِ النَّوَائِرَ (۱) أَلَّفَ بِهِ إِخْوَاناً وَ فَرَّقَ بِهِ أَقْرَاناً (۲) أَعَزَّ بِهِ الذِّلَّهَ وَ أَذَلَّ بِهِ الْعِزَّهَ کَلَامُهُ بَیَانٌ وَ صَمْتُهُ لِسَانٌ (۳).

**[ترجمه]نهج البلاغه: قرارگاه رسول خدا صلی الله علیه و آله بهترین قرارگاه و محل پرورشش، در معادن بزرگواری و گهواره‌های سلامت، شریفترین جایگاه بود. دل‌های نیکوکاران به او گراییده و روی دیده‌ها به سوی او گشته، خداوند به برکت وجود او کینه‌ها را دفن کرد و آتش دشمنی‌ها را خاموش نمود، با او میان برادرانی الفت انداخت و میان نزدیکانی

دوری افکند. با او ذلّت به عزّت رسید و عزّت به ذلّت افتاد، کلامش روشنگر و سکوتش زبانی دیگر بود - . نهج البلاغه ۱: ۲۰۳ ، ۲۰۴ - .

**[ترجمه]

بیان

یحتمل زائدا علی ما تقدم أن یکون المراد بالمستقر المدینه و بالمنبت مکه زادهما الله تعالی شرفا قوله علیه السلام و مماهد السلامه قال ابن المیثم المهاد الفراش و لما قال فی معادن و هی جمع معدن قال بحکم القرینه و الازدواج و مماهد و إن لم یکن الواحد منها ممهدا کما قالوا الغدایا و العشایا و مأجورات و مأزورات و نحو ذلک و یعنی بالسلامه هاهنا البراءه من العیوب أی فی نسب طاهر غیر مأبون و لا معیب و یحتمل أن یراد بمعادن الکرامه و مماهد السلامه مکه و المدینه فإنهما محل العباده و السلامه من عذابه و الفوز بکرامته و یحتمل أن یراد بمماهد السلامه ما نشأ علیه من مکارم الأخلاق الممهده للسلامه من سخط الله قوله و ثنیت أی عطفت و صرفت قوله دفن به أی أخفی و أذهب و الضغائن جمع ضغینه و هی الحقد و النوائر جمع نائره و هی العداوه

ص: ۳۸۰

۱- فی المصدر: الثائره، و هی الغضب و الضجه و الشغب، و لعله مصحف.
۲- أی فرق به جماعه کانوا أقرانا و ألّافا علی الشرک.
۳- نهج البلاغه ۱: ۲۰۳ و ۲۰۴.

و المراد بالذله ذله الإسلام و بالعزه عزه الشرک قوله علیه السلام و صمته لسان فیه وجهان أحدهما أنه کان یسکت عما لا ینبغی من القول فیعلم الناس السکوت عما لا یعنیهم و ثانیهما أن سکوته صلی الله علیه و آله عن بعض أفعال الصحابه و عدم النهی عنها کان تقریرا لها و دلیلا علی الإباحه.

**[ترجمه]افزون بر آن‌چه گذشت محتمل است منظور از «مستقرّ» مدینه باشد و منظور از «منبت» مکه باشد که خداوند هر دو را گرامی دارد. درباره «مماهد السلامه» ابن میثم می‌گوید: «مهاد» یعنی بستر و از آن‌جا که آن را با «معادن» که همان جمع معدن باشد قرینه و مزدوج کرده گفته «مماهد» هرچند مفردش «ممهد» نباشد، مثل آن‌جا که می‌گویند: «غدایا و عشایا» و یا «مأجورات و مأزورات» و از این قبیل. در این‌جا منظور از «سلامه» به دور بودن از هر گونه عیب است، یعنی در تباری پاک و به دور از بدنامی و عیب. نیز احتمال دارد منظور از «معادن الکرامه و مماهد السلامه» مکه و مدینه باشد زیرا این دو شهر محل عبادت و سلامتی از عذاب خداوند و دستیابی به کرامت او هستند، همچنین محتمل است منظور از «مماهد السلامه» ویژگی‌های والای اخلاقی باشد که حضرت با آن‌ها بالیده و «مُمَهِّد» و زمینه‌ساز سلامتی از خشم خدا هستند. «ثنیت» یعنی معطوف شد و گرایید. «دفن به» یعنی آن را پنهان ساخت و از میان بُرد. «ضغائن» جمع «ضغینه» به معنای کینه است. «نوائر» جمع «نائره» است به معنای دشمنی.

ص: ۳۸۰

منظور از «ذله» ذلت اسلام است و منظور از «عزه» عزّت شرک است. درباره «صمتُه لسان» دو وجه هست، یکی این‌که حضرت درباره چیزی که سزاوارِ سخن نبوده سکوت می‌کرده و این‌گونه مردم می‌آموخته‌اند درباره آن‌چه به آنان مربوط نیست سکوت کنند و دوم این‌که سکوت حضرت در قبال برخی افعال اصحاب و نهی نکردن آن‌ها به نوعی تقریر آن افعال و دلیلی بر مباح بودن آن‌ها بوده است.

**[ترجمه]

«۹۳»

نهج، نهج البلاغه حَتَّی أَوْرَی قَبَساً لِقَابِسٍ وَ أَنَارَ عَلَماً لِحَابِسٍ فَهُوَ أَمِینُکَ وَ شَهِیدُکَ یَوْمَ الدِّینِ وَ بَعِیثُکَ نِعْمَهً وَ رَسُولُکَ بِالْحَقِّ رَحْمَهً اللَّهُمَّ اقْسِمْ لَهُ مَقْسَماً (۱) مِنْ عَدْلِکَ وَ اجْزِهِ مُضَاعَفَاتِ الْخَیْرِ مِنْ فَضْلِکَ اللَّهُمَّ أَعْلِ عَلَی بِنَاءِ الْبَانِینَ بِنَاءَهُ وَ أَکْرِمْ لَدَیْکَ نُزُلَهُ وَ شَرِّفْ عِنْدَکَ مَنْزِلَهُ وَ آتِهِ الْوَسِیلَهَ (۲) وَ أَعْطِهِ السَّنَاءَ (۳) وَ الْفَضِیلَهَ وَ احْشُرْنَا فِی زُمْرَتِهِ غَیْرَ خَزَایَا (۴) وَ لَا نَادِمِینَ وَ لَا نَاکِبِینَ (۵) وَ لَا نَاکِثِینَ (۶) وَ لَا ضَالِّینَ وَ لَا مَفْتُونِینَ (۷).

**[ترجمه]نهج البلاغه: تا آن‌که خداوند با پیامبر خود صلی الله علیه و آله برای جوینده حق آتش حقیقت را برافروخت و نشانه‌ای برای وامانده در گمراهی روشن ساخت. خداوندا او امین تو و گواه تو در روز قیامت است، نعمتی است که خود برانگیخته‌ای و رحمتی است که به حق فرستاده‌ای. خداوندا از عدل خود بهره‌ای بسیار نصیب او گردان و از فضل خود پاداش صدچندان به او عطا فرما. خداوندا بنای او را بر فراز بنای بنیان‌گزاران قرار ده. او را بر سر خان کرمت بزرگ دار و جایگاهش

را نزد خود گرامی دار و وسیله تقرّب خویش را به او عنایت فرما و به او والایی و برتری عطا فرما و ما را از یاران او محشور فرما، چنان‌که نه زیانکار باشیم و نه نادم و نه منحرف و نه پیمان شکن و نه گمراه و نه فتنه‌گر - . نهج البلاغه ۱: ۲۲۱ - .

**[ترجمه]

بیان

الحابس الواقف فی مکانه الذی حبس ناقته ضلالا فهو یخبط و لا یدری کیف یهتدی و المراد ببنائه قواعد دینه أو کمالاته و النزل بالضم ما یهیأ للضیف.

**[ترجمه]«حابس» کسی است که در جایی که ناقه‌اش بازمانده سرگردان وامانده و سردرگم است و نمی‌داند چگونه راه بجوید. منظور از «بنائه» قواعد دین حضرت یا کمالات ایشان است. «نُزل» به ضم چیزی است که برای مهمان فراهم آورده می‌شود.

**[ترجمه]

«۹۴»

نهج، نهج البلاغه اخْتَارَهُ مِنْ شَجَرَهِ الْأَنْبِیَاءِ وَ مِشْکَاهِ الضِّیَاءِ وَ ذُؤَابَهِ الْعَلْیَاءِ (۸) وَ سُرَّهِ

ص: ۳۸۱

۱- المقسم: النصیب و الحظ من نعمه و آلائه التی یقسمها بین العباد.

۲- قال الجزریّ فی النهایه فی حدیث الاذان: اللّهمّ آت محمّدا الوسیله: الوسیله هی ما یتوصل به إلی الشی ء و یتقرب به، و المراد به فی الحدیث القرب من اللّه تعالی، و قیل: هی الشفاعه یوم القیامه، و قیل: هی منزله من منازل الجنه.

۳- السناء: الرفعه.

۴- الخزایا جمع خزیان، من خزی: وقع فی بلیه. ذل و هان. خجل من قبیح ارتکبه.

۵- من نکب عن الطریق: إذا عدل. أی و لا عادلین عن طریق الحق و الصواب.

۶- أی و لا ناقضین عهدک.

۷- نهج البلاغه ۱: ۲۲۱. فیه: و لا ضالین و لا مضلین و لا مفتونین.

۸- قال الجزریّ فی النهایه: الذوائب جمع ذؤابه و هی الشعر المضفور من شعر الرأس، و ذؤابه الجبل أعلاه، ثمّ استعیر للعز و الشرف و المرتبه. أی اختاره من أشراف العرب و ذوی أبدارهم.

الْبَطْحَاءِ (۱) وَ مَصَابِيحِ الظُّلْمَهِ وَ يَنَابِيعِ الْحِكْمَهِ (۲).

**[ترجمه]نهج البلاغه: خداوند پیامبر صلی الله علیه و آله را از درخت پیامبران و چراغدان روشنایی و قله بزرگی و از میان دشت بطحا و چراغهای برافروخته در تاریکی و سرچشمه‌های حکمت برگزید - . نهج البلاغه ۱: ۲۲۳ و ۲۲۴ - .

ص: ۳۸۱

**[ترجمه]

«۹۵»

نهج، نهج البلاغه وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً نَجِيبُ اللَّهِ (۳) وَ سَفِيرُ وَحْيِهِ وَ رَسُولُ رَحْمَتِهِ (۴).

**[ترجمه]نهج البلاغه: و گواهی می دهم که محمد صلی الله علیه و آله برگزیده خدا و سفیر وحی او و رسول رحمت اوست - . نهج البلاغه ۱: ۴۳۳ - .

**[ترجمه]

«۹۶»

نهج، نهج البلاغه وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ سَيِّدُ عِبَادِهِ كُلَّمَا نَسَخَ (۵) اللَّهُ الْخَلْقَ فِرْقَتَيْنِ جَعَلَهُ فِي خَيْرِهِمَا لَمْ يُسْهِمْ فِيهِ عَاهِرٌ وَ لَا ضَرَبَ فِيهِ فَاجِرٌ (۶).

**[ترجمه]نهج البلاغه: و گواهی می‌دهم که محمد صلی الله علیه و آله بنده خدا و سرور بندگان اوست، هرگاه خداوند آفریدگان را به دو گروه فروکاست او را در بهترینِ آن دو نهاد که زناکاران در آن سهمی نداشتند و بدکاران در آن جایی نداشتند - . نهج البلاغه ۱: ۴۵۶ - .

**[ترجمه]

بيان

النسخ الإزاله و التغيير استعير هنا للقسمه لأنها إزاله للمقسوم و تغيير له و العاهر الزانی و يطلق على الذكر و الأنثى و كذلك الفاجر.

تذنيب: أقول: قد ذكر علماؤنا رضی الله عنهم بعض خصائصه صلی الله عليه و آله فی كتبهم و جمعها العلامه رحمه الله فی كتاب التذكره فلنورد ملخص ما ذكروه رحمهم الله قال فی التذكره فأما الواجبات عليه دون غيره من أمته أمور الأول السواك الثانی الوتر الثالث الأضحيه

رُوِيَ عَنْهُ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَالَ: ثَلَاثٌ كُتِبَ عَلَيَّ وَ لَمْ يُكْتَبْ عَلَيْكَمْ السِّوَاكُ وَ الْوَتْرُ وَ الْأَضْحِيَّهُ.

وَ فِي حَدِيثٍ آخَرَ كُتِبَ عَلَيَّ الْوَتْرُ وَ لَمْ يُكْتَبْ عَلَيْكُمْ وَ كُتِبَ عَلَيَّ السِّوَاكُ وَ لَمْ يُكْتَبْ عَلَيْكُمْ وَ كُتِبَتْ عَلَيَّ الْأُضْحِيَّهُ وَ لَمْ تُكْتَبْ عَلَيْكُمْ.

و تردد الشافعی (۷) فی وجوب السواک علیه صلی الله علیه و آله.

الرابع قیام اللیل لقوله تعالی وَ مِنَ اللَّیْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَهً لَکَ (۸) و إن أشعر لفظ النافله بالسنه و لکنها فی اللغه الزیاده و لأن السنه جبر للفریضه و کان صلی الله علیه و آله معصوما من النقصان فی الفرائض و اختلف الشافعیه فقال بعضهم کان ذلک واجبا علیه

۱- سره الوادی: بطنه أو أفضل مواضعه.

۲- نهج البلاغه ۱: ۲۲۳ و ۲۲۴.

۳- أی مختاره المصطفی.

۴- نهج البلاغه ۱: ۴۳۳.

۵- قیل: نسخ الخلق: نقلهم بالتناسل عن اصولهم فجعلهم بعد الوحده فی الأصول فرقا.

۶- نهج البلاغه ۱: ۴۵۶.

۷- فی المصدر: أصحاب الشافعی.

۸- الإسراء: ۷۹.

و قال بعضهم كان واجبا عليه و على أمته فنسخ.

أقول: ذكر الوتر مع قيام الليل يشتمل على تكرار ظاهرا و الأصل فيه

أن العامه رووا حديثا عن عائشه أن النبى صلى الله عليه و آله قال ثلاث على فريضه و لكم سنه الوتر و السواك و قيام الليل.

و لذا جمعوا بينهما تبعا للروايه كما يظهر من شارح الوجيزه و تبعهم أصحابنا رضوان الله عليهم.

و قال الشهيد الثانى قدس سره اعلم أن بين قيام الليل و بين الوتر الواجبين عليه مغايره العموم و الخصوص المطلق لأن قيام الليل بالتهجد يحصل بالوتر و بغيره فلا يلزم من وجوبه وجوبه و أما الوتر فلما كان من العبادات الواقعه بالليل فهو من جمله التهجد بل أفضله فقد يقال إن إيجابه يغنى عن إيجاب قيام الليل و جوابه أن قيام الليل و إن تحقق بالوتر لكن مفهومه مغاير لمفهومه لأن الواجب من القيام لما كان يتأدى به و بغيره و بالكثير منه و القليل كان كل فرد يأتى به منه موصوفا بالوجوب لأنه أحد أفراد الواجب الكلى و هذا القدر لا يتأدى بإيجاب الوتر خاصه و لا يفيد فائدته فلا بد من الجمع بينهما.

ثم قال فى التذكره الخامس قضاء دين من مات معسرا

لقوله صلى الله عليه و آله من مات و خلف مالا فلورثته و من مات و خلف دينا أو كلا فعلى (۱).

و إلى هذا مذهب الجمهور و قال بعضهم كان ذلك كرما منه و هذا اللفظ لا يمكن حمله على الضمان لأن من صحح ضمان المجهول لم يصحح على هذا الوجه و للشافعيه وجهان فى أن الإمام هل يجب عليه قضاء دين المعسر إذا مات و كان فى بيت المال سعه تزيد على حاجه الأحياء لما فى إيجابه من الترغيب فى اقتراض المحتاجين.

السادس مشاوره أولى النهى لقوله تعالى وَ شاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ (۲) و قيل إنه لم يكن واجبا عليه بل أمر لاستماله قلوبهم و هو المعتمد فإن عقل النبى صلى الله عليه و آله أوفر من عقول كل البشر.

۱- فى المصدر: أو كلا فالى، و على هذا مذهب الجمهور.

۲- آل عمران: ۱۵۹.

السابع إنكار المنكر إذا رآه و إظهاره لأن إقراره على ذلک یوجب جوازه فإن الله تعالی ضمن له النصر و الإظهار.

الثامن کان علیه تخییر نسائه بین مفارقته و مصاحبته بقوله تعالی یا أَیُّهَا النَّبِیُّ قُلْ لِأَزْواجِکَ إِنْ کُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَیاهَ الدُّنْیا وَ زِینَتَها فَتَعالَیْنَ أُمَتِّعْکُنَّ وَ أُسَرِّحْکُنَّ سَراحاً جَمِیلًا وَ إِنْ کُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ الدَّارَ الْآخِرَهَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِناتِ مِنْکُنَّ أَجْراً عَظِیماً (۱) و الأصل فیه أن النبی صلی الله علیه و آله آثر لنفسه الفقر و الصبر علیه فأمر بتخییر نسائه (۲) بین مفارقته و اختیار زینه الدنیا و بین اختیاره و الصبر علی ضر الفقر لئلاـ یکون مکرها لهن علی الضر و الفقر هذا هو المشهور و للشافعیه وجه فی التخییر لم یکن واجبا علیه و إنما کان مندوبا و المشهور الأول ثم إن رسول الله صلی الله علیه و آله لما خیرهن اخترنه و الدار الآخره فحرم الله تعالی علی رسوله التزویج علیهن و التبدل بهن من أزواج ثم نسخ ذلک لیکون المنه لرسول الله صلی الله علیه و آله بترک التزوج علیهن بقوله تعالی إِنَّا أَحْلَلْنا لَکَ أَزْواجَکَ اللَّاتِی آتَیْتَ أُجُورَهُنَ (۳) قالت عائشه إن النبی صلی الله علیه و آله لم یمت حتی أحل له النساء تعنی اللاتی حظرن علیه و قال أبو حنیفه إن التحریم باق لم ینسخ و قد روی أن بعض نساء النبی صلی الله علیه و آله طلبت منه حلقه من ذهب فصاغ لها حلقه من فضه و طلاها بالزعفران فقالت لا أرید إلا من ذهب فاغتم النبی صلی الله علیه و آله لذلک فنزلت آیه التخییر. و قیل إنما خیره لأنه لم یمکنه التوسعه علیهن فربما یکون فیهن من یکره المقام معه فنزهه عن ذلک.

وَ رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله کَانَ یُطَالَبُ بِأُمُورٍ لَا یَمْلِکُهَا وَ کَانَ نِسَاؤُهُ یُکْثِرْنَ مُطَالَبَتَهُ حَتَّی قَالَ عُمَرُ کُنَّا مَعَاشِرَ الْمُهَاجِرِینَ مُتَسَلِّطِینَ عَلَی نِسَائِنَا بِمَکَّهَ وَ کَانَتْ نِسَاءُ الْأَنْصَارِ مُتَسَلِّطَاتٍ عَلَی الْأَزْوَاجِ فَاخْتَلَطَ نِسَاؤُنَا فِیهِنَّ فَتَخَلَّقْنَ بِأَخْلَاقِهِنَّ وَ کَلَّمْتُ امْرَأَتِی

۱- الأحزاب: ۲۸ و ۲۹.

۲- فی المصدر: فأمره بتخییر نسائه.

۳- الأحزاب: ۵۰.

يَوْماً فَرَاجَعَتْنِي فَرَفَعْتُ يَدِي لِأَضْرِبَهَا وَ قُلْتُ أَ تُرَاجِعِينِي يَا لَكْعَاءُ (۱) فَقَالَتْ إِنَّ نِسَاءَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يُرَاجِعْنَهُ وَ هُوَ خَيْرٌ مِنْكَ فَقُلْتُ خَابَتْ حَفْصَةُ وَ خَسِرَتْ ثُمَّ أَتَيْتُ حَفْصَةَ وَ سَأَلْتُهَا فَقَالَتْ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَدْ يَظَلُّ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ طُولَ نَهَارِهِ غَضْبَانَ فَقُلْتُ لَهَا تَغْتَرِّي بِابْنَةِ أَبِي قُحَافَةَ فَإِنَّهَا حِبَّةُ (۲) رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَحْمِلُ مِنْهَا مَا لَا يَحْمِلُ مِنْكِ وَ قَالَ عُمَرُ كُنْتُ قَدْ نَاوَبْتُ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ حُضُورَ مَجْلِسِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِيُخْبِرَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنَّا صَاحِبَهُ فِيمَا يَجْرِي فَقَرَعَ الْأَنْصَارِيُّ بَابَ الدَّارِ يَوْماً فَقُلْتُ أَ جَاءَنَا غَسَّانُ وَ كَانَ قَدْ أُخْبِرْنَا بِأَنَّ غَسَّانَ تَنَعَّلَ خُيُولَهَا لِتَغْزُوَنَا فَقَالَ أَمْرٌ أَفْظَعُ مِنْ ذَلِكَ طَلَّقَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله جَمِيعَ نِسَائِهِ فَخَرَجْتُ مِنَ الْبَيْتِ وَ رَأَيْتُ أَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَبْكُونَ حَوْلَهُ وَ هُوَ جَالِسٌ وَ كَانَ أَنَسٌ عَلَى الْبَيْتِ (۳) فَقُلْتُ اسْتَأْذِنْ لِي فَلَمْ يُجِبْ فَانْصَرَفْتُ فَنَازَعَتْنِي نَفْسِي وَ عَاوَدْتُ فَلَمْ يُجِبْ حَتَّى فَعَلْتُ ذَلِكَ ثَلَاثاً فَسَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله صَوْتِي فَأَذِنَ فَدَخَلْتُ فَرَأَيْتُهُ نَائِماً عَلَى حَصِيرٍ مِنَ اللِّيفِ فَاسْتَوَى وَ أَثَّرَ اللِّيفُ فِي جَنْبَيْهِ فَقُلْتُ إِنَّ قَيْصَرَ وَ كِسْرَى يَفْرُشَانِ الدِّيبَاجَ وَ الْحَرِيرَ فَقَالَ أَ فِي شَكٍّ أَنْتَ يَا عُمَرُ أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّهَا لَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَ لَنَا فِي الْآخِرَةِ ثُمَّ قَصَصْتُ عَلَيْهِ الْقِصَّةَ فَابْتَسَمَ لَمَّا سَمِعَ قَوْلِي لِحَفْصَةَ لَا تَغْتَرِّي بِابْنَةِ أَبِي قُحَافَةَ ثُمَّ قُلْتُ طَلَّقْتَ نِسَاءَكَ فَقَالَ لَا.

وَ رُوِيَ أَنَّهُ كَانَ آلَى مِنْ نِسَائِهِ شَهْراً فَمَكَثَ فِي غُرْفَةٍ شَهْراً فَنَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالَى يا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْواجِكَ (۴) الْآيَةَ فَبَدَأَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِعَائِشَةَ وَ قَالَ إِنِّي مُلْقٍ إِلَيْكِ أَمْراً فَلَا تُبَادِرِينِي بِالْجَوَابِ حَتَّى تُؤَامِرِي (۵) أَبَوَيْكِ وَ تَلَا الْآيَةَ فَقَالَتْ أَ فِيكَ أُؤَامِرُ أَبَوَيَّ اخْتَرْتُ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ الدَّارَ الْآخِرَةَ ثُمَّ قَالَتْ لَا تُخْبِرْ أَزْوَاجَكَ بِذَلِكَ وَ كَانَتْ تُرِيدُ أَنْ يَخْتَرْنَ فَيُفَارِقَهُنَّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَدَارَ صلى الله عليه و آله عَلَى نِسَائِهِ وَ كَانَ يُخْبِرُهُنَّ

۱- اللكعاء: اللئيمه.

۲- الحبه بالكسر: المحبوبه.

۳- في المصدر: و كان أسامه على البيت.

۴- ذكرنا موضعه آنفا.

۵- أي حتّى تشاوري أبويك.

بِمَا جَرَى لِعَائِشَهَ فَاخْتَرْنَ بِأَجْمَعِهِنَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ.

و هذا التخيير عند العامه كنايه فى الطلاق و عندنا أنه ليس له حكم.

و قال الشهيد الثانى و الشيخ على رحمهما الله هذا التخيير عند العامه القائلين بوقوع الطلاق بالكنايه كنايه عن الطلاق و قال بعضهم إنه صريح فيه و عندنا ليس له حكم بنفسه بل ظاهر الآيه أن من اختارت الحياه الدنيا و زينتها يطلقها لقوله تعالى إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَياهَ الدُّنْيا وَ زِينَتَها فَتَعالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَ أُسَرِّحْكُنَّ سَراحاً جَمِيلًا (١) أقول: سيأتى القول فيه فى بابه.

ثم قال فى التذكره و أما المحرمات فقسمان الأول ما حرم عليه خاصه فى غير النكاح و هو أمور الأول الزكاه المفروضه صيانه لمنصبه العلى عن أوساخ أموال الناس التى تعطى على سبيل الترحم و تنبئ عن ذل الآخذ و أبدل بالفى ء الذى يؤخذ على سبيل القهر و الغلبه المنبئ عن عز الآخذ و ذل المأخوذ منه و يشركه (٢) فى حرمتها أولو القربى لكن التحريم عليهم بسببه أيضا فالخاصه (٣) عائده إليه

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ لَا تَحِلُّ لَنَا الصَّدَقَهُ.

أقول: قال الشهيد الثانى رحمه الله بعد ذكر هذا الوجه مع أنها لا تحرم عليهم مطلقا بل من غير الهاشمى مع وفاء نصيبهم من الخمس بكفايتهم و أما عليه صلى الله عليه و آله فإنها تحرم مطلقا و لعل هذا أولى من الجواب السابق لأن ذاك مبنى على مساواتهم له فى ذلك كما تراه العامه فاشتركوا فى ذلك الجواب و الجواب الثانى مختص بقاعدتنا.

رجعنا إلى كلام التذكره الثانى الصدقه المندوبه الأقرب تحريمها على رسول الله صلى الله عليه و آله لما تقدم و هو

١- ذكرنا موضعه آنفا.

٢- فى المصدر: و يشاركه.

٣- فى المصدر: و فى غير نسخه المصنّف: فالخاصيه.

أحد قولى الشافعى تعظيما له و تكريما و فى الثانى يجوز و حكم الإمام عندنا حكم النبى صلى الله عليه و آله.

الثالث أنه كان صلى الله عليه و آله لا يأكل الثوم و البصل و الكراث و هل كان محرما عليه الأقرب لا و للشافعيه وجهان لكنه كان يمتنع منها لئلا يتأذى بها من يناجيه من الملائكه

رُوِيَ أَنَّهُ صلى الله عليه و آله أُتِيَ بِقِدْرٍ فِيهَا بُقُولٌ فَوَجَدَ لَهَا رِيحاً فَقَرَّبَهَا إِلَى بَعْضِ أَصْحَابِهِ وَ قَالَ لَهُ كُلْ فَإِنِّى أُنَاجِى مَنْ لَا تُنَاجِى.

الرابع أنه صلى الله عليه و آله كان لا يأكل متكئا

رُوِيَ أَنَّهُ صلى الله عليه و آله قَالَ: أَنَا آكُلُ كَمَا تَأْكُلُ الْعَبِيدُ وَ أَجْلِسُ كَمَا تَجْلِسُ الْعَبِيدُ.

و هل كان ذلك محرما عليه أو مكروها كما فى حق الأمه الأقرب الثانى و للشافعى وجهان.

الخامس يحرم عليه الخط و الشعر تأكيدا لحجته و بيانا لمعجزته قال الله تعالى وَ لا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ (١) و قال تعالى وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ (٢) و قد اختلف فى أنه صلى الله عليه و آله كان يحسنهما أم لا و أصح قولى الشافعى الثانى و إنما يتجه التحريم على الأول.

السادس كان صلى الله عليه و آله إذا لبس لأمه (٣) الحرب يحرم عليه نزعها حتى يلقى العدو و يقاتل

قَالَ صلى الله عليه و آله مَا كَانَ لِنَبِيٍّ إِذَا لَبِسَ لَأْمَتَهُ أَنْ يَنْزَعَهَا حَتَّى يَلْقَى الْعَدُوَّ.

و هو المشهور عند الشافعيه و لهم وجه أنه كان مكروها لا محرما.

السابع كان صلى الله عليه و آله إذا ابتدأ بتطوع حرم عليه تركه قبل إتمامه و فيه خلاف.

الثامن كان يحرم أن يمد عينيه إلى ما متع الله به الناس قال الله تعالى لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ (۴) الآيه.

١- العنكبوت: ۴٨.

٢- يس: ۶٩.

٣- اللأمه: الدرع.

۴- الحجر: ٨٨.

التاسع كان يحرم عليه خائنه الأعين

قَالَ صلى الله عليه و آله مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ خَائِنَهُ الْأَعْيُنِ.

و فسروها بالإيماء إلى مباح من ضرب أو قتل على خلاف ما يظهر و يشعر به الحال و إنما قيل له خائنه الأعين لأنه سبب الخيانه (۱) من حيث إنه يخفى و لا يحرم ذلک على غيره إلا فى محظور و بالجمله أن يظهر خلاف ما يضمر و طرد بعض الفقهاء ذلک فى مكايده الحروب و هو ضعيف

و قد صح أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كَانَ إِذَا أَرَادَ سَفَراً وَرَّى بِغَيْرِهِ.

العاشر اختلفوا فى أنه هل كان يحرم عليه أن يصلى على من عليه دين أم لا على قولين.

الحادى عشر اختلفوا فى أنه هل كان يجوز أن يصلى على من عليه دين مع وجود الضامن.

الثانى عشر لم يكن له أن يمن ليستكثر قال الله تعالى وَ لا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ (۲) أى لا تعط شيئا لتنال أكثر منه قال المفسرون إنه كان من خواصه صلى الله عليه و آله.

الثانى ما حرم عليه خاصه فى النكاح و هو أمور الأول إمساك من تكره نكاحه و ترغب عنه لأنه صلى الله عليه و آله نكح امرأه ذات جمال فلقنت أن تقول لرسول الله صلى الله عليه و آله أعوذ بالله منک و قيل لها إن هذا الكلام يعجبه فلما قالت ذلک قال صلى الله عليه و آله لقد استعذت بمعاذ و طلقها.

و للشافعيه وجه غريب إن كان لا يحرم إمساكها لكن فارقها تكرما منه و مات رسول الله صلى الله عليه و آله عن تسع نسوه عائشه و حفصه و أم سلمه بنت ابن أميه المخزومى و أم حبيبه بنت أبى سفيان و ميمونه بنت الحارث الهلاليه و جويريه بنت الحارث الخزاعيه و سوده بنت زمعه و صفيه بنت حيى بن أخطب الخيبريه و زينب بنت جحش و جميع من تزوج بهن خمسه عشر و جمع بين إحدى عشره و دخل بثلاث عشره و فارق امرأتين فى حياته إحداهما الكلبيه و هى التى رأى بكشحها بياضا فقال لها

۱- فى المصدر: لانه شبه الخيانه.

۲- المدّثّر: ۶.

ألحقی بأهلک و الأخری التی تعوذت منه و قال أبو عبید تزوج رسول الله صلی الله علیه و آله ثمانی عشره امرأه و اتخذ من الإماء ثلاثا. (۱) الثانی نکاح الکفار (۲) عندنا لا یصح للمسلم علی الأقوی لقوله تعالی وَ لا تَنْکِحُوا الْمُشْرِکاتِ حَتَّی یُؤْمِنَ (۳) و قال وَ لا تُمْسِکُوا بِعِصَمِ الْکَوافِرِ (۴) و قال بعض علمائنا إنه یصح و هو مذهب جماعه من العامه فعندنا التحریم بطریق الأولی ثابت فی حق النبی صلی الله علیه و آله و اختلف فی مشروعیته له من جوز من العامه فی حق الأمه علی قولین أحدهما المنع

لِقَوْلِهِ صلی الله علیه و آله زَوْجَاتِی فِی الدُّنْیَا زَوْجَاتِی فِی الْآخِرَهِ وَ الْجَنَّهُ مُحَرَّمَهٌ عَلَی الْکَافِرِینَ.

و لأنه أشرف من أن یضع ماءه فی رحم کافره و الله تعالی أکرم زوجاته إذ جعلهن أمهات المؤمنین و الکافره لا تصلح لذلک لأن هذه أسوه (۵) الکرامه و لقوله تعالی إِنَّمَا الْمُشْرِکُونَ نَجَسٌ (۶) و

لقوله کُلُّ سَبَبٍ وَ نَسَبٍ یَنْقَطِعُ یَوْمَ الْقِیَامَهِ إِلَّا سَبَبِی وَ نَسَبِی.

و ذلک لا یصح فی الکافره.

و الثانی الجواز لأن ذبائحهم له حلال فکذلک نساؤهم و المقدمه الأولی ممنوعه فإن ذبائح أهل الکتاب عندنا محرمه و أما نکاح الأمه فلم یجز له بلا خلاف بین الأکثر و أما وطء الأمه فکان سائغا له مسلمه کانت أو کتابیه لقوله تعالی أَوْ ما مَلَکَتْ أَیْمانُکُمْ (۷) و قوله تعالی وَ ما مَلَکَتْ یَمِینُکَ (۸) و لم یفصل و ملک صلی الله علیه و آله ماریه القبطیه و کانت مسلمه و ملک صفیه و هی مشرکه فکانت عنده إلی أن أسلمت فأعتقها و تزوجها و جوز بعضهم نکاح الأمه المسلمه له صلی الله علیه و آله بالعقد کما یجوز بالملک و النکاح أوسع منه من الأمه و لکن الأکثر علی المنع لأن نکاح الأمه مشروط بالخوف من

۱- سیأتی أحوال أزواجه فی بابه.

۲- فی المصدر: نکاح الکتابیه.

۳- البقره: ۲۲۱.

۴- الممتحنه: ۱۰.

۵- الاسوه: القدوه.

۶- التوبه: ۲۸.

۷- النساء: ۳ و فیه: أو.

۸- الأحزاب: ۵۰.

العنت و النبی صلی الله علیه و آله معصوم و بفقدان طول (۱) الحره و نکاحه صلی الله علیه و آله مستغنی (۲) (مستغن) عن المهر ابتداء و انتهاء و بأن من نکح أمه کان ولده منها رقیقا عند جماعه و منصب النبی صلی الله علیه و آله منزه عن ذلک لکن من جوز له نکاح الأمه قال خوف العنت إنما یشترط فی حق الأمه و منع من اشتراط فقدان الطول و أما رق الولد فقد التزم (۳) بعض الشافعیه وجها مستبعدا فیه بذلک و الصحیح خلافه لأنه عندنا یتبع أشرف الطرفین.

و أما التخفیفات فقسمان الأول ما یتعلق بغیر النکاح و هی أمور الأول الوصال فی الصوم کان مباحا للنبی صلی الله علیه و آله و حرام علی أمته و معناه أنه یطوی اللیل بلا أکل و شرب (۴) مع صیام النهار لا أن یکون صائما لأن الصوم فی اللیل لا ینعقد بل إذا دخل اللیل صار الصائم مفطرا إجماعا فلما نهی النبی صلی الله علیه و آله أمته عن الوصال قیل له إنک تواصل

فَقَالَ: إِنِّی لَسْتُ کَأَحَدِکُمْ إِنِّی أَظَلُّ عِنْدَ رَبِّی یُطْعِمُنِی وَ یَسْقِینِی.

و فی روایه إِنِّی أَبِیتُ عِنْدَ رَبِّی یُطْعِمُنِی وَ یَسْقِینِی.

قیل معناه یسقینی و یغذینی بوحیه.

و قال الشهید الثانی نور الله ضریحه الوصال یتحقق بأمرین أحدهما الجمع بین اللیل و النهار عن تروک الصوم بالنیه و الثانی تأخیر عشائه إلی سحوره بالنیه کذلک (۵) بحیث یکون صائما مجموع ذلک الوقت و الوصال بمعنییه محرم علی أمته

۱- الطول: القدره و الغنی.

۲- هکذا فی النسخه، و الصحیح: مستغن.

۳- فی المصدر: فقد ألزم.

۴- فی المصدر: و لا شرب.

۵- و الروایات قد وردت بمعنیین، ففی مرسله الصدوق عن الصادق علیه السلام: الوصال الذی نهی عنه هو أن یجعل الرجل عشاه سحوره. و فی حدیث الحلبیّ عن أبی عبد اللّه علیه السلام قال:

و مباح له صلى الله عليه و آله ثم نقل كلام التذكره و قال ليس بجيد لأن الأكل بالليل ليس بواجب و قد صرح به هو فى المنتهى فقال لو أمسك عن الطعام يومين لا بنيه الصيام بل بنيه الإفطار فيه فالأقوى عدم التحريم و على ما ذكره هنا لا فرق بينه صلى الله عليه و آله و بين غيره بل المراد الصوم فيهما معا بالنيه فإن هذا حكم مختص به محرم على غيره.

أقول: ما ذكره رحمه الله هو المطابق لكلام الأكثر لكن الأخبار الوارده فى تفسيره تقتضى التحريم (۱) مطلقا و أيضا لو كان المراد مع النيه فلا وجه للتخصيص بهذين الفردين بل الظاهر أنه لو نوى دخول ساعه من الليل مثلا فى الصوم كان تشريعا محرما و سيأتى تمام القول فى ذلك فى كتاب الصوم إن شاء الله تعالى.

ثم قال فى التذكره الثانى اصطفاء ما يختاره من الغنيمه قبل القسمه كجاريه حسنه و ثوب مترفع (۲) و فرس جواد و غير ذلك و يقال لذلك الذى اختاره الصفى و الصفيه و الجمع الصفايا و من صفاياه صفيه بنت حيى اصطفاها و أعتقها و تزوجها و ذو الفقار.

الثالث خمس الفى ء و الغنيمه كان لرسول الله صلى الله عليه و آله الاستبداد به و أربعه أخماس الفى ء كانت له أيضا.

الرابع أبيح له دخول مكه بغير إحرام خلافا لأمته فإنه محرم عليهم على خلاف.

الخامس أبيحت له و لأمته كرامه له الغنائم و كانت حراما على من قبله من الأنبياء بل أمروا بجمعها فتنزل نار من السماء فتأكلها و إنه كان يقضى لنفسه و فى غيره خلاف و أن يحكم لنفسه و لولده و أن يشهد لنفسه و لولده و أن يقبل شهاده من شهد له. (۳)
السادس أبيح له أن يحمى لنفسه الأرض لرعى ماشيته و كان حراما على من

۱- راجع الأحاديث.
۲- رفع الثوب: خلاف غلظ. و فى الحديث: ثوب حسن.
۳- فى المصدر: من يشهد له.

قبله من الأنبياء علیهم السلام و الأئمه بعده لیس لهم أن یحموا لأنفسهم.

و قال المحقق الثانی رحمه الله فی شرح القواعد و هذا عندنا مشترک بینه و بین الأئمه علیهم السلام و قول المصنف رحمه الله فی التذکره و الأئمه بعده لیس لهم أن یحموا لأنفسهم لیس جاریا علی مذهبنا.

ثم قال فی التذکره السابع أبیح له أن یأخذ الطعام و الشراب من المالک و إن اضطر إلیها (۱) لأن حفظه لنفسه الشریفه أولی من حفظ نفس غیره و علیه البذل و الفداء بمهجته مهجه رسول الله صلی الله علیه و آله لأنه صلی الله علیه و آله أَوْلی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ و قال المحقق فی شرح القواعد و ینبغی أن یکون الإمام کذلک کما یرشد إلیه التعلیل و لم أقف علی تصریح فی ذلک.

ثم قال فی التذکره الثامن کان لا ینتقض وضوؤه بالنوم و به قال الشافعیه و حکی أبو العباس منهم وجها آخر غریبا و کذلک حکی وجهین فی انتقاض وضوئه باللمس.

التاسع کان یجوز له أن یدخل المسجد جنبا و منعه بعض الشافعیه و قال لا إخاله صحیحا.

العاشر قیل إنه کان یجوز له أن یقتل من آمنه و هو غلط فإنه من یحرم (۲) علیه خائنه الأعین کیف یجوز له قتل من آمنه.

الحادی عشر قیل إنه کان یجوز له لعن من شاء من غیر سبب یقتضیه لأن لعنه رحمه و استبعده الجماعه

وَ رَوَی أَبُو هُرَیْرَهَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّی أَتَّخِذُ عِنْدَکَ عَهْداً لَنْ تُخْلِفَهُ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ فَأَیُّ الْمُؤْمِنِینَ آذَیْتُهُ بِتُهَمَهٍ وَ لَعْنَهٍ (۳) فَاجْعَلْهَا لَهُ صَلَاهً وَ زَکَاهً وَ قُرْبَهً یَتَقَرَّبُ بِهَا إِلَیْکَ یَوْمَ الْقِیَامَهِ.

و هو عندنا باطل لأنه معصوم لا یجوز منه لعن الغیر و سبه بغیر سبب و الحدیث لو سلم إنما هو لسبب.

۱- فی المصدر: و إن اضطر إلیهما.

۲- فی المصدر: فان من یحرم علیه.

۳- فی المصدر: أو لعنته.

و من التخفيفات (۱) ما يتعلق بالنكاح و هی أمور الأول الزياده علی أربع نسوه فإنه صلی الله علیه و آله مات عن تسع و هل كان له الزياده علی تسع الأولی الجواز لامتناع الجور عليه و للشافعيه وجهان هذا أصحهما و الثانی المنع و أما انحصار طلاقه فی الثلاث فالوجه فی ذلک كما فی حق الأمه و هو أحد وجهی الشافعيه و الثانی العدم كما لم ينحصر عدد زوجاته صلی الله علیه و آله.

الثانی العقد بلفظ الهبه لقوله تعالی وَ امْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَها لِلنَّبِي (۲) فلا يجب المهر حينئذ بالعقد و لا بالدخول لا ابتداء و لا انتهاء كما هو قضيه الهبه و هو أظهر وجهی الشافعيه و الثانی المنع كما فی حق الأمه و علی الأول هل يشترط لفظ النكاح من جهه النبی صلی الله علیه و آله للشافعيه وجهان أحدهما نعم لظاهر قوله تعالی أَنْ يَسْتَنْكِحَها (۳) و الثانی لا يشترط فی حق الواهبه (۴) و هل ينعقد نكاحه بمعنی الهبه حتی لا يجب المهر ابتداء و لا انتهاء وجهان للشافعيه و لهم وجه غريب أنه يجب المهر فی حق الواهبه و خاصيه النبی صلی الله علیه و آله ليست فی إسقاط المهر بل فی الانعقاد بلفظ الهبه.

الثالث كان إذا رغب صلی الله علیه و آله فی نكاح امرأه فإن كانت خليه فعليها الإجابه و يحرم علی غيره خطبتها و للشافعيه وجه أنه لا يحرم و إن كانت ذات زوج وجب علی الزوج طلاقها لينكحها لقضيه زيد (۵) و لعل السر فيه من جانب الزوج امتحان إيمانه و اعتقاده بتكليفه النزول عن أهله و من جانب النبی صلی الله علیه و آله ابتلاؤه ببليه البشريه و منعه من خائنه الأعين و من الإضمار الذی يخالف الإظهار كما قال تعالی وَ تُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ (۶) و لا شیء أدعی إلی غض البصر و حفظه لمجاريه الاتفاقيه (۷) من هذا

۱- فی المصدر: القسم الثانی من التخفيفات.

۲- الأحزاب: ۵۰.

۳- الأحزاب: ۵۰.

۴- فی المصدر: أن يشترط فی حقّ الواهبه.

۵- فی المصدر: كقضيه زيد.

۶- الأحزاب: ۳۷.

۷- فی المصدر: و حفظه عن المحابه الاتفاقيه.

التکلیف و لیس هـذا من بـاب التخفیفات کما قاله الفقهاء بل هو فی حقه غایه التشدیـد (۱) إذ لو کلف بـذلک آحاد الناس لما فتحوا أعینهم فی الشوارع خوفا من ذلک و لهذا قالت عائشه لو کان صلی الله علیه و آله یخفی آیه لأخفی هذه.

الرابع انعقـاد نکاحه بغیر ولی و شـهود و هو عنـدنا ثابت فی حقه صـلی الله علیه و آله و حق أمته (۲) إذ لا ـ نشترط نحن ذلک و للشافعیه وجهان.

الخامس انعقاد نکاحه فی الإحرام و للشافعیه فیه وجهان أحـدهما الجواز لما روی أنه صـلی الله علیه و آله نکـح میمونه محرما و الثانی المنع کما لم یحل له الوطء فی الإحرام و المشـهور عندهم أنه نکح میمونه حلالا. السادس هل کان یجب علیه القسم بین زوجاته بحیث إذا باتت عنـد واحـده منهن لیله وجب علیه أن یبیت عند الباقیات کذلک أم لا یجب قال الشـهید الثانی رحمه الله اختلف العلماء فی ذلک فقال بعضهم لا یجب علیه ذلک لقوله تعالی تُرْجِی مَنْ تَشاءُ مِنْهُنَّ وَ تُؤْوِی إِلَیْکَ مَنْ تَشاءُ وَ مَنِ ابْتَغَیْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلا جُناحَ عَلَیْکَ (۳) و معنی ترجی تؤخر

۱- فیه تأمل واضح یعلم بمراجعه الآیه و تفسیرها، و لعله یأتی الکلام فیه فی بابه.

۲- فی ثبوت جواز النکاح بغیر ولی مطلقا فی حقّ امته محل تأمل بل منع.

۳- الأحزاب: ۵۱. قال الطبرسیّ فی معناها: أی تؤخر و تبعـد من تشاء من أزواجک، و تضم إلیک من تشاء منهن، و اختلف فی معناه علی اقوال:

و تترک إیواءه إلیک و مضاجعته بقرینه قسیمه و هو قوله وَ تُؤْوِی إِلَیْکَ مَنْ تَشاءُ أی تضمه إلیک و تضاجعه ثم لا یتعین ذلک علیک بل لک بعد الإرجاء أن تبتغی ممن عزلت ما شئت و تؤویه إلیک و هذا ظاهر فی عدم وجوب القسمه علیه صلی الله علیه و آله حتی روی أن بعد نزول الآیه ترک القسمه لجماعه من نسائه و آوی إلیه جماعه منهن معینات و قال آخرون بل تجب القسمه علیه کغیره لعموم الأدله الداله علیها و لأنه لم یزل یقسم بین نسائه حتی کان یطاف به و هو مریض علیهن و یقول هذا قسمی فیما أملک و أنت أعلم بما لا أملک یعنی قلبه صلی الله علیه و آله و المحقق رحمه الله استضعف الاستدلال بالآیه علی عدم وجوب القسمه بأنه کما یحتمل أن یکون المشیه فی الإرجاء و الإیواء لجمیع نسائه یحتمل أن یکون متعلقا بالواهبات أنفسهن خاصه فلا یکون دلیلا علی التخییر مطلقا و حینئذ فیکون اختیار قول ثالث و هو وجوب القسمه لمن تزوجهن بالعقد و عدمها لمن وهبت نفسها و فی هذا عندی نظر لأن ضمیر الجمع المؤنث فی قوله تُرْجِی مَنْ تَشاءُ مِنْهُنَ و اللفظ العام فی قوله وَ مَنِ ابْتَغَیْتَ لا یصح عوده للواهبات لأنه لم یتقدم ذکر الهبه إلا لامرأه واحده و هی قوله وَ امْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَها لِلنَّبِیِّ إِنْ أَرادَ النَّبِیُّ أَنْ یَسْتَنْکِحَها فوحد ضمیر الهبه فی مواضع من الآیه ثم عقبه بقوله تُرْجِی مَنْ تَشاءُ مِنْهُنَ فلا یحسن عوده إلی الواهبات إذ لم یسبق لهن ذکر علی وجه الجمع بل إلی جمیع الأزواج المذکورات فی هذه الآیه و هی قوله تعالی یا أَیُّهَا النَّبِیُّ إِنَّا أَحْلَلْنا لَکَ أَزْواجَکَ اللَّاتِی آتَیْتَ أُجُورَهُنَّ وَ ما مَلَکَتْ یَمِینُکَ مِمَّا أَفاءَ اللَّهُ عَلَیْکَ وَ بَناتِ عَمِّکَ وَ بَناتِ عَمَّاتِکَ وَ بَناتِ خالِکَ وَ بَناتِ خالاتِکَ اللَّاتِی هاجَرْنَ مَعَکَ وَ امْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَها لِلنَّبِی (١) الآیه ثم عقبها بقوله تُرْجِی مَنْ تَشاءُ مِنْهُنَ الآیه و هذا هو ظاهر فی عود ضمیر النسوه المخیر فیهن إلی من سبق من أزواجه جمع و أیضا فإن النبی صلی الله علیه و آله لم یتزوج بالهبه إلا امرأه واحده علی ما ذکره المحدثون و المفسرون و هو المناسب لسیاق الآیه فکیف یجعل ضمیر الجمع عائدا إلی الواهبات و لیس له منهن إلا واحده ثم لو تنزلنا و سلمنا جواز عوده إلی الواهبات لما جاز حمله علیه بمجرد الاحتمال مع وجود اللفظ العام

١- الأحزاب: ٥٠.

الشامل لجميعهن و أيضا فإن غايه الهبه أن تزويجه صلى الله عليه و آله يجوز بلفظ الهبه من جانب المرأه أو من الطرفين و ذلك لا يخرج الواهبه عن أن تكون زوجه فيلحقها ما يلحق غيرها من أزواجه لا أنها تصير بسبب الهبه بمنزله الأمه و حينئذ فتخصيص الحكم بالواهبات لا وجه له أصلا و أما فعله صلى الله عليه و آله فجاز كونه بطريق التفضل و الإنصاف و جبر القلوب كما قال الله تعالى ذلِكَ أَدْنى أَنْ تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَ لا يَحْزَنَّ وَ يَرْضَيْنَ بِما آتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَ (۱) انتهى كلامه رحمه الله.

و رجعنا إلى كلام التذكره السابع أنه كان يجوز للنبى صلى الله عليه و آله تزويج المرأه ممن شاء بغير إذن وليها و تزويجها من نفسه و تولى الطرفين من غير إذن وليهما و هل (۲) كان يجب عليه نفقه زوجاته وجهان لهم بناء على الخلاف فى المهر و كانت المرأه تحل له بتزويج الله تعالى قال سبحانه فى قصه زيد فَلَمَّا قَضى زَيْدٌ مِنْها وَطَراً زَوَّجْناكَها (۳) و قيل إنه نكحها بمهر و حملوا زَوَّجْناكَها على إحلال الله تعالى له نكاحها و أعتق صلى الله عليه و آله صفيه رضى الله عنها و تزوجها و جعل عتقها صداقها و هو ثابت عندنا فى حق أمته و جوز بعض الشافعيه له الجمع بين المرأه و عمتها أو خالتها و أنه كان يجوز له الجمع بين الأختين و كذا فى الجمع بين الأم و بنتها و هو عندنا بعيد لأن خطاب الله تعالى يدخل فيه النبى صلى الله عليه و آله.

و أما الفضل (۴) و الكرامات فقسمان الأول فى النكاح و هو أمور الأول تحريم زوجاته على غيره (۵) قال الشهيد الثانى قدس الله سره من جمله خواصه صلى الله عليه و آله تحريم أزواجه من بعده على غيره لقوله تعالى وَ ما كانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَ لا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً (۶) و هى متناوله بعمومها لمن مات عنها من أزواجه سواء

۱- الأحزاب: ۵۱.

۲- فى المصدر قبل ذلك: و سوغ الشافعيه أن ينكح المعتده فى وجه، و هل كان إه.

۳- الأحزاب: ۳۷.

۴- فى المصدر: و أمّا الفضائل و الكرامات.

۵- فى المصدر: تحريم زوجاته اللواتى مات عنهن على غيره.

۶- الأحزاب: ۵۳.

كانت مدخولا بها أم لا ـ لصدق الزوجيه عليهما و لم يمت صلى الله عليه و آله عن زوجه فى عصمته إلا ـ مدخولا بها و نقل المحقق الإجماع على تحريم المدخول بها و الخلاف فى غيرها ليس بجيد لعدم الخلاف أولا و عدم الفرض الثانى ثانيا و إنما الخلاف فيمن فارقها فى حياته بفسخ أو طلاق كالتى وجد بكشحها بياضا و المستعيذه فإن فيه أوجها أصحها عندنا تحريمها مطلقا لصدق نسبه زوجيتها إليه صلى الله عليه و آله بعد الفراق فى الجمله فيدخل فى عموم الآيه (۱) و الثانى أنها لا تحرم مطلقا لأنه يصدق فى حياته أن يقال ليست زوجته الآن و لإعراضه صلى الله عليه و آله عنها و انقطاع اعتنائه بها.

و الثالث إن كانت مدخولا بها حرمت و إلا فلا لما روى أن الأشعث بن قيس نكح المستعيذه فى زمان عمر فهم برجمها فأخبر أن النبى صلى الله عليه و آله فارقها قبل أن يمسها فخلاها و لم ينكر عليه أحد من الصحابه.

وَ رَوَى الْكُلَيْنِيُّ فِي الْحَسَنِ عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَيْنَةَ فِي حَدِيثٍ طَوِيلٍ إِنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَارَقَ الْمُسْتَعِيذَةَ وَ امْرَأَةً أُخْرَى مِنْ كِنْدَةَ قَالَتْ لَمَّا مَاتَ وَلَدُهُ إِبْرَاهِيمُ لَوْ كَانَ نَبِيّاً مَا مَاتَ ابْنُهُ فَتَزَوَّجَتَا (۲) بَعْدَهُ بِإِذْنِ الْأَوَّلَيْنِ وَ إِنَّ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ مَا نَهَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَنْ شَيْ ءٍ إِلَّا وَ قَدْ عُصِيَ فِيهِ لَقَدْ نَكَحُوا أَزْوَاجَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مِنْ بَعْدِهِ وَ ذَكَرَ هَاتَيْنِ الْعَامِرِيَّةَ وَ الْكِنْدِيَّةَ ثُمَّ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام لَوْ سَأَلْتُمْ عَنْ رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً فَطَلَّقَهَا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا أَ تَحِلُّ لِابْنِهِ لَقَالُوا لَا فَرَسُولُ اللَّهِ أَعْظَمُ حُرْمَةً مِنْ آبَائِهِمْ.

وَ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى عَنْ زُرَارَةَ عَنْهُ عليه السلام نَحْوَهُ وَ قَالَ فِي حَدِيثِهِ وَ هُمْ يَسْتَحِلُّونَ أَنْ يَتَزَوَّجُوا (۳) أُمَّهَاتِهِمْ وَ إِنَّ أَزْوَاجَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فِي الْحُرْمَةِ مِثْلُ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ.

(۴) إذا تقرر ذلك فنقول تحريم أزواجه صلى الله عليه و آله لما ذكرناه من النهى المؤكد عنه فى

۱- إن لم نقل: إنها ظاهره فى اللواتى التى كن زوجاته حين موته صلّى اللّه عليه و آله، نعم يدل على ذلك الحديث الآتى.

۲- فى الحديث: فتزوجتا فجذم أحد الرجلين، و جن الآخر.

۳- فى الكافى: و هم لا يستحلون أن يتزوجوا امهاتهم.

۴- فروع الكافى ۲: ۳۳ و ۳۴.

القرآن لا لتسميتهن أمهات المؤمنين فى قوله تعالى وَ أَزْواجُهُ أَمَّهاتُهُمْ (١) و لا لتسميته صلى الله عليه و آله والدا لأن ذلك وقع على وجه المجاز لا الحقيقه كنايه عن تحريم نكاحهن و وجوب احترامهن و من ثم لم يجز النظر إليهن و لا الخلوه بهن و لا يقال لبناتهن أخوات المؤمنين لأنهن لا يحرمن على المؤمنين فقد زوج رسول الله صلى الله عليه و آله فاطمه عليها السلام بعلى عليه السلام و أختيها رقيه و أم كلثوم عثمان و كذا لا يقال لآبائهن و أمهاتهن أجداد المؤمنين و جداتهم و لا لإخوانهن و أخواتهن أخوال المؤمنين و خالاتهم و للشافعيه وجه ضعيف فى إطلاق ذلك كله و هو فى غايه البعد انتهى.

ثم قال رحمه الله فى التذكره الثانى أن أزواجه أمهات المؤمنين سواء فيه من ماتت تحت النبى و من مات النبى صلى الله عليه و آله و هى تحته و ليست الأمومه هنا حقيقه ثم ذكر نحوا مما ذكره الشهيد الثانى رحمه الله فى ذلك.

الثالث تفضيل زوجاته على غيرهن بأن جعل ثوابهن و عقابهن على الضعف.

الرابع لا يحل لغيرهن من الرجال أن يسألهن شيئا إلا من وراء حجاب لقوله تعالى إِذا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتاعاً فَسْئَلُوهُنَّ مِنْ وَراءِ حِجابٍ (٢) و أما غيرهن فيجوز أن يسألن مشافهه.

الثانى فى غير النكاح و هو أمور الأول أنه خاتم النبيين صلى الله عليه و آله.

الثانى إن له خير الأمم (٣) لقوله تعالى كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّهٍ (۴) تكرمه له صلى الله عليه و آله و تشريفا.

الثالث نسخ جميع الشرائع بشريعته.

الرابع جعل شريعته مؤبده.

الخامس جعل كتابه معجزا بخلاف كتب سائر الأنبياء عليهم السلام.

١- الأحزاب: ۶.

٢- الأحزاب: ٥٣.

٣- فى المصدر: امته خير الأمم.

۴- آل عمران: ١١٠.

السادس حفظ كتابه عن التبديل و التغيير و أقيم بعده حجه على الناس و معجزات غيره من الأنبياء انقرضت بانقراضهم.

السابع نصر بالرعب على مسيره شهر فكان العدو يرهبه من مسيره شهر.

الثامن جعلت له الأرض مسجدا و ترابها طهورا.

التاسع أحلت له الغنائم دون غيره من الأنبياء عليهم السلام.

العاشر يشفع فى أهل الكبائر

لقوله صلى الله عليه و آله ذَخَرْتُ شَفَاعَتِی لِأَهْلِ الْکَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِی.

الحادى عشر بعث إلى الناس عامه.

الثانى عشر سيد ولد آدم يوم القيامه.

الثالث عشر أول من تنشق عنه الأرض.

الرابع عشر أول شافع و مشفع.

الخامس عشر أول من يقرع باب الجنه.

السادس عشر أكثر الأنبياء تبعا.

السابع عشر أمته معصومه لا تجتمع على الضلاله.

أقول: قال المحقق فى شرح القواعد فى عد هذا من الخصائص نظر لأن الحديث غير معلوم الثبوت و أمته صلى الله عليه و آله مع دخول المعصوم عليه السلام فيهم لا تجتمع على ضلاله لكن باعتبار المعصوم فقط و لا دخل لغيره فى ذلك و بدونه هم كسائر الأمم على أن الأمم الماضين مع أوصياء أنبيائهم كهذه الأمه مع المعصوم فلا اختصاص. (1) ثم قال فى التذكره الثامن عشر صفوف أمته كصفوف الملائكه.

التاسع عشر تنام عينه و لا ينام قلبه.

العشرون كان يرى من ورائه كما يرى من قدامه بمعنى التحفظ و الحس و كذلك

قوله صلى الله عليه و آله تَنَامُ عَيْنَایَ وَ لَا یَنَامُ قَلْبِی.

۱- يمكن أن يقـال: إن امته لا يجتمع على الضـلاله، لان فيهـا فرقه فى جميع الاعصـار يتبعون الحق، و لو اتبع غيرهم غير سواء السبيل، فعليه يثبت الاختصاص.

الحادی و العشرون کان تطوعه بالصلاه قاعدا کتطوعه قائما و إن لم یکن عذر (۱) و فی حق غیره ذلک علی النصف من هذا.

الثانی و العشرون مخاطبه المصلی بقوله السلام علیک و رحمه الله و برکاته (۲) و لا یخاطب سائر الناس.

الثالث و العشرون یحرم علی غیره رفع صوته علی صوت النبی.

الرابع و العشرون یحرم علی غیره نداؤه (۳) من وراء الحجرات للآیه. (۴) الخامس و العشرون نادی الله تعالی الأنبیاء و حکی عنهم بأسمائهم فقال تعالی یُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هذا (۵) أَنْ یا إِبْراهِیمُ (۶) یا نُوحُ (۷) و میز نبینا صلی الله علیه و آله بالنداء بألقابه الشریفه فقال تعالی یا أَیُّهَا النَّبِیُّ (۸) یا أَیُّهَا الرَّسُولُ (۹) یا أَیُّهَا الْمُزَّمِّلُ (۱۰) یا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ (۱۱) و لم یذکر اسمه فی القرآن إلا فی أربعه مواضع شهد له فیها بالرساله لافتقار الشهاده إلی ذکر اسمه فقال مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ (۱۲) ما کانَ مُحَمَّدٌ أَبا أَحَدٍ مِنْ رِجالِکُمْ وَ لکِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَ خاتَمَ النَّبِیِّینَ (۱۳) وَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ وَ آمَنُوا بِما نُزِّلَ عَلی مُحَمَّدٍ وَ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ (۱۴) بِرَسُولٍ یَأْتِی مِنْ بَعْدِی (۱۵) اسْمُهُ أَحْمَدُ (۱۶) و کان یحرم أن ینادی باسمه

۱- فی المصدر: و ان لم یکن له عذر.

۲- فی المصدر: السلام علیک أیها النبیّ و رحمه اللّه و برکاته.

۳- فی المصدر: مناداته.

۴- و الآیه «إِنَّ الَّذِینَ یُنادُونَکَ مِنْ وَراءِ الْحُجُراتِ أَکْثَرُهُمْ لا یَعْقِلُونَ» الحجرات: ۴.

۵- یوسف: ۲۹.

۶- الصافّات: ۱۰۴.

۷- هود: ۴۶.

۸- الأنفال: ۶۴ و ۶۵ و ۷۰ و التوبه: ۷۳ و فی غیرها.

۹- المائده: ۴۱ و ۶۷.

۱۰- المزّمّل: ۱.

۱۱- المدّثّر: ۱.

۱۲- الفتح: ۲۹.

۱۳- الأحزاب: ۴۰.

۱۴- محمّد: ۲.

۱۵- الصف: ۶.

۱۶- فی الهامش: کأنّه رحمه اللّه غفل عما فی سوره آل عمران: «وَ ما مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ» و معه خمسه مواضع، لکن لا یخل بمقصوده، منه عفی عنه. أقول: راجع آل عمران: ۱۴۴.

فيقول يا محمد يا أحمد و لكن يقول (۱) يا نبى الله يا رسول الله يا خيره الله إلى غير ذلك من صفاته الجليله.

السادس و العشرون كان يستشفى به.

السابع و العشرون كان يتبرك ببوله و دمه.

الثامن و العشرون من زنى بحضرته أو استهان به كفر.

التاسع و العشرون يجب على المصلى إذا دعاه يجيبه (۲) و لا تبطل صلاته و للشافعيه وجه أنه لا يجب و تبطل به الصلاه.

الثلاثون كان أولاد بناته ينسبون إليه و أولاد بنات غيره لا ينسبون إليه

لقوله صلى الله عليه و آله كُلُّ سَبَبٍ وَ نَسَبٍ يَنْقَطِعُ يَوْمَ الْقِيَامَهِ إِلَّا سَبَبِى وَ نَسَبِى.

و قيل معناه أنه لا ينتفع يومئذ بسائر الأنساب و ينتفع بالنسبه إليه صلى الله عليه و آله.

**[ترجمه]«نسخ» از بين بردن و دگرگون ساختن است كه در اين‌جا استعاراً يعنى تقسيم كردن، زيرا در واقع چيزى كه تقسيم مى‌شود از ميان مى‌رود و دگرگون مى‌شود. «عاهر» يعنى زناكار كه هم بر مذكر و هم بر مونث اطلاق مى‌شود، «فاجر» نيز همين‌طور.

مى‌گويم: علماى ما در كتاب‌هايشان از برخى از ويژگى‌هاى حضرت ياد كرده‌اند و علامه در كتاب التذكره آن‌ها را جمع آورده است، ما اكنون خلاصه آن‌چه آنان آورده‌اند را مى‌آوريم. امورى كه فقط بر حضرت واجب بوده و نه بر هيچ يک از ديگر افراد امت يكى مسواک زدن بوده و دوم نماز وتر و سوم قربانى كردن.

از خود پيامبر صلى الله عليه و آله روايت شده كه فرمود: سه چيز بر من واجب شده و بر شما نه: مسواک زدن و نماز وتر و قربانى كردن.

و در حديثى ديگر: بر من نماز وتر واجب شده و بر شما نه، بر من مسواک زدن واجب شده و بر شما نه، بر من قربانى كردن واجب شده و بر شما نه.

شافعى در وجوب مسواک كردن بر حضرت ترديد كرده است.

و چهارم نماز شب كه خداوند متعال فرموده: «وَ مِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَةً لَكَ» - . اسراء / ۷۹ -

{و پاسى از شب را زنده بدار تا براى تو [به منزله] نافله اى باشد.} اگرچه لفظ «نافله» از استحباب خبر مى‌دهد اما در لغت معناى افزونى را به همراه دارد، از آن‌جا كه سنّت جبران كننده فريضه است و حضرت از نقصان در فرائض معصوم بوده، شافعى‌ها اختلاف كرده‌اند و برخى گفته‌اند اين بر حضرت واجب بوده

ص: ۳۸۲

و برخی گفته‌اند هم بر حضرت و هم بر امت ایشان واجب بوده اما بعد نسخ شده است.

می گویم: ذکر «وتر» (نماز وتر) همراه با «قیام اللیل» (نماز شب) ظاهرا دلالت بر تکرار دارد و اصلِ این موضوع از آن‌جاست که:

از عایشه روایت شده که وی گفت: پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: سه چیز برای من واجب است و برای شما سنّت: نماز وتر و مسواک زدن و نماز شب.

از این رو در بیان ویژگی‌ها این هر دو را آورده‌اند، این از شرح کتاب الوجیزه برمی‌آید که یارانمان نیز از آن پیروی کرده‌اند.

شهید ثانی می گوید: بدان میان قیام لیل و وتر که هر دو بر حضرت واجب بوده مغایرتی از نوع عموم و خصوص مطلق هست، زیرا شب‌زنده‌داری (تهجّد) هم با خواندن نماز وتر حاصل می‌شود و هم با جز آن، پس وجوب نماز شب الزاما وجوب نماز وتر را به همراه ندارد. اما نماز وتر از آن‌جا که از عبادات واقع در شب است پس از انواع شب‌زنده‌داری است و بلکه بهترین نوع آن است. گاه گفته‌می شود بیان وجوب نماز وتر کفایت از بیان وجوب تهجد در شب می کند، اما پاسخ این است که تهجد در شب گرچه با نماز وتر محقّق می‌شود اما مفهومی مغایر با مفهوم نماز وتر دارد، زیرا اگر عبادت شب واجب باشد هم ممکن است به انجام نماز وتر اختصاص یابد و هم به جز آن یا هم به مقدار زیاد و هم به مقدار کم، به این ترتیب هر جزئی از آن کل می‌تواند موصوف به این وجوب باشد، زیرا جزئی از یک واجبِ کلیّ است، پیداست این معنا به وجوب نماز وتر به طور ویژه نمی‌انجامد و چنین دلالتی ندارد، بنابراین ناگزیر باید هر دو را آورد.

وی در التذکره ادامه می‌دهد: پنجم پرداختن قرض کسی است که با تنگدستی از دنیا رفته است، زیرا حضرت فرموده: هر که درگذشت و مالی بر جا گذاشت آن از برای وارثانش است و هر که درگذشت و قرضی بر جا گذاشت آن بر عهده من است.

مذهب جمهور بر همین است، اما برخی می گویند این به خاطر کرامت حضرت بوده و این لفظ را نمی‌توان بر ضمانت حمل کرد، زیرا کسی که ضمانت مجهول را صحیح می‌شمارد بر این وجه تکیه نکرده است. شافعیون در این وجوب دو وجه دارند: اگر فرد تنگدست از دنیا رفت و در بیت المال موجودی افزون بر نیاز زندگان بود ، آیا ادای آن بر امام واجب است به‌خاطر ترغیب مردم به قرض دادن به نیازمندان [یا خیر ؟].

ششم مشورت با خردمندان، چراکه خداوند متعال فرموده «وَ شاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ» - . آل عمران / ۱۵۹ -

{با آنان مشورت کن.} نیز گفته شده بر حضرت واجب نبوده بلکه برای به دست آوردن دل آن‌ها بوده و حضرت مورد اطمینان بوده چراکه عقل پیامبر صلی الله علیه و آله سرشارتر از عقل‌های تمام انسان‌هاست.

ص: ۳۸۳

هفتم ناپسند شمردن امر ناپسند به هنگام رؤیت و اظهار ناپسندی، زیرا اقرار بر آن امر موجب روایی آن می‌شده، خداوند متعال برای حضرت یاری و محافظت را ضمانت کرده است.

هشتم این‌که بر پیامبر صلی الله علیه و آله واجب بوده که زنان خود را میان مصاحبت با حضرت و مفارقت از او مخیّر گردانَد، بر اساس این کلام حق تعالی «يا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْواجِكَ إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَياةَ الدُّنْيا وَ زِينَتَها فَتَعالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَ أُسَرِّحْكُنَّ سَراحاً جَمِيلًا * وَ إِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ الدَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِناتِ مِنْكُنَّ أَجْراً عَظِيماً» - . احزاب / ۲۸ و ۲۹ -

{ای پیامبر به همسرانت بگو اگر خواهان زندگی دنیا و زینت آنید بیایید تا مهرتان را بدهم و [خوش و] خرم شما را رها کنم، و اگر خواستار خدا و فرستاده وی و سرای آخرتید پس به راستی خدا برای نیکوکاران شما پاداش بزرگی آماده گردانیده است.} اساس این وجوب بر آن است که پیامبر برای خود فقر و صبر بر فقر را برگزیده بوده و لذا به حضرت امر شده که زنان خود را میان مفارقت از حضرت و برگزیدن زینت دنیا یا برگزیدن حضرت و صبر بر سختی فقر مخیّر گرداند تا مبادا آنان را بر این سختی و فقر مجبور کرده باشد. این برداشتِ مشهور است اما شافعیون وجه دیگری برای این اختیاردادن آورده‌اند و گفته... اند این بر پیامبر صلی الله علیه و آله واجب نبوده و فقط یک مأموریت استحبابی بوده، اما برداشت نخست مشهور است. وقتی پیامبر آنان را مخیّر گرداند آنان حضرت و سرای آخرت را برگزیدند و این‌چنین خداوند متعال همسرگیری به جای آنان و جایگزین کردن زنان دیگر به جای آنان را بر رسول خود حرام کرد، سپس این حُکم را نسخ کرد تا چنین باشد که اگر رسول خدا این کار را نکرد منّتی از سوی حضرت باشد، آن هم بر اساس این کلام حق تعالی: «إِنَّا أَحْلَلْنا لَكَ أَزْواجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَ» - . احزاب / ۵۰ - {ای پیامبر ما برای تو آن همسرانی را که مهرشان را داده ای حلال کردیم.} عایشه گفته: پیامبر درنگذشته بود که خداوند زنان را برای ایشان حلال کرد. یعنی زنانی را که بر حضرت ممنوع شده بود. اما ابوحنیفه گفته این تحریم باقی مانده و نسخ نشده. همچنین روایت شده یکی از زنان پیامبر صلی الله علیه و آله حلقه‌ای از طلا از پیامبر خواست و حضرت برای او حلقه‌ای از نقره ساخت و آن را با زعفران اندود کرد، زن گفت: من فقط طلا می‌خواهم، و پیامبر از این مسئله غمگین شد. آن‌گاه آیه تخییر نازل شد. نیز گفته شده پیامبر این انتخاب را در میان نهاد زیرا نمی‌توانست رفاه آنان را توسعه دهد و ممکن بود در میان آنان کسی می‌بود که از ماندن نزد حضرت اکراه داشت، این‌گونه خداوند حضرت را از این موقعیت به دور داشت.

روایت شده که: از پیامبر صلی الله علیه و آله درخواست‌هایی می‌شد که حضرت در عهده نداشت و زنان حضرت چیزهای بسیاری از ایشان می‌خواستند، آن‌چنان که عمر می‌گوید: ما جماعت مهاجرین در مکه بر زنانمان مسلّط بودیم و زنان انصار بر شوهرهایشان مسلّط بودند. چون زنان ما با زنان آن‌ها درآمیختند به اخلاق آنان گراییدند، روزی من با زنم سخن گفتم

ص: ۳۸۴

و او در روی من برگشت، من دست بلند کردم تا او رابزنم و گفتم: ای فرومایه در روی من برمی‌گردی؟! او گفت: زنان رسول خدا صلی الله علیه و آله در روی ایشان بر می‌گردند و حال آن‌که حضرت از تو بهتر است. گفتم: خیر نبینند حفصه! سپس نزد حفصه رفتم و در این باره از او پرسیدم. حفصه گفت: رسول خدا گاه از دست یکی از زنانش تمام طول روز عصبانی است. گفتم: فریب دختر ابی قحافه را نخور! او دردانه رسول خدا است و حضرت از او چیزهایی را تحمل می‌کند که

از تو نمی‌کند. عمر گفت: من با مردی از انصار قرار گذاشته بودم که به نوبت در مجلس رسول خدا حاضر شویم تا هر یک از ما آنچه را که می‌گذرد به رفیق خود خبر دهد. ناگاه یکی از انصار در زد. من گفتم: نکند غسّان سراغمان آمده! زیرا خبردار شده بودیم که غسّان لشکرش را آماده کرده تا به جنگ ما بیاید. او گفت: اتفاقی بدتر از آن افتاده! رسول خدا صلی الله علیه و آله همه زنانش را طلاق داده! من از خانه خارج شدم و دیدم اصحاب دورتادور او گریه می‌کنند و او نشسته است. بر در خانه رسول خدا صلی الله علیه و آله اَنَس نشسته بود. گفتم: برای من اجازه ورود بگیر. جوابی نداد و من بازگشتم. اما طاقت نیاوردم و دوباره برگشتم. باز جوابی نداد. سه مرتبه این کار را کردم تا این‌که رسول خدا صلی الله علیه و آله صدایم را شنید و اجازه داد. دیدم حضرت روی حصیری از لیف خرما خوابیده. ایشان برخاست. جای حصیر روی پهلوهایش مانده بود. عرض کردم: قیصر و کسرا دیبا و حریر می‌گسترانند. فرمود: شک داری ای عمر! مگر نمی‌دانی نصیب آن‌ها در دنیاست و نصیب ما در آخرت؟ سپس ماجرا را برای حضرت تعریف کردم. وقتی شنید که به حفصه گفته‌ام فریب دختر ابی قُحافه را نخور! لبخند زد. عرض کردم: آیا زنانتان را طلاق داده‌اید؟ فرمود: نه.

و روایت شده که: پیامبر صلی الله علیه و آله یک ماه از زنان خود دوری کرد و یک ماه در اتاقی ماند. آن‌گاه آیه «یا أَیُّهَا النَّبِیُّ قُلْ لِأَزْواجِکَ» نازل شد. این‌چنین رسول خدا با عایشه شروع کرد و به او فرمود: من دوستانه موضوعی را با تو مطرح می‌کنم، در پاسخ شتاب نکن و با والدینت مشورت کن. سپس آیه را تلاوت فرمود. عایشه عرض کرد: درباره تو با والدینم مشورت کنم؟! من خدا و رسول او و سرای آخرت را برگزیدم. سپس عرض کرد: همسرانت را از این آگاه نکن.

ص: ۳۸۵

عایشه می‌خواست آنان انتخاب کنند و رسول خدا از آنان جدا شود. رسول خدا نزد زنان خود رفت و آنان را از ماجرای عایشه باخبر کرد و آنان همگی خدا و رسولش را برگزیدند.

این تخییر در نظر عامّه کنایه از طلاق است، اما نزد ما حُکمی ندارد.

شهید ثانی و شیخ علی گفته‌اند این تخییر نزد عامّه که قائل به وقوع طلاق به طور کنایه هستند، کنایه از طلاق است، و برخی از آنان گفته‌اند این صریح است، اما در نظر ما این آیه به خودیِ خود حُکمی ندارد، ظاهر آیه کسی را طلاق می‌دهد که زندگی دنیا و زینت دنیا را برگزیند، زیرا می‌فرماید: إِنْ کُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَیاهَ الدُّنْیا وَ زِینَتَها فَتَعالَیْنَ أُمَتِّعْکُنَّ وَ أُسَرِّحْکُنَّ سَراحاً جَمِیلًا»

می‌گویم: در این باره در باب خود سخن گفته خواهد شد.

وی در التذکره ادامه می‌دهد: و اما آن‌چه بر پیامبر صلی الله علیه و آله حرام شده بوده؛ این‌ها دو دسته بوده‌اند: یکی آن‌چه به طور ویژه و خارج از موضوع نکاح بر حضرت حرام شده بود که خود اموری چند است:

اول فریضه زکات، تا جایگاه والای حضرت از ناپاکی‌های اموال مردم به دور بماند، زیرا این اموال از روی دلسوزی بخشیده می‌شود و از ذلّتِ گیرنده خبر می‌دهد، به‌جایش فیء برای حضرت نهاده شد که از طریق قدرت و چیرگی به دست می‌آید و

از عزّتِ گیرنده و ذلّتِ دهنده خبر می‌دهد، در این حُرمت اولو القربی نیز با پیامبر صلی الله علیه و آله شریک هستند اما حُرمت زکات برای آنان به سبب خویشاوندی با پیامبر صلی الله علیه و آله است بنابراین این ویژگی به حضرت تعلّق دارد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: ما اهل بیتی هستیم که صدقه برایمان حلال نیست.

می‌گویم: شهید ثانی پس از ذکر این وجه گفته: این برای آنان به طور مطلق حرام نیست، زیرا افراد غیر هاشمی به میزان نیازشان از خُمس بهره‌مند می‌شوند، اما برای پیامبر صلی الله علیه و آله به طور مطلق حرام است. این پاسخ چه بسا بر پاسخ نخست اولویت داشته باشد زیرا پاسخ نخست بر مساوات آنان با پیامبر صلی الله علیه و آله در این حکم بنیان دارد که نظر عامّه نیز همین است، بنابراین آنان در پاسخ نخست اشتراک دارند و پاسخ دوم به پایگاه ما اختصاص دارد.

برمی‌گردیم به التذکره: دوم صدقه‌ای که از روی اختیار داده می‌شود، این به دلایلی که گذشت به طریق اولی بر رسول خدا صلی الله علیه و آله حرام است.

ص: ۳۸۶

در این باره یکی از دو سخن شافعی این موضوع را از روی بزرگداشت و تکریم حضرت می‌داند و دومی آن را مجاز می... شمرد؛ حُکم امام علیه السلام در نظر ما همان حُکم پیامبر صلی الله علیه و آله است.

سوم این‌که پیامبر صلی الله علیه و آله سیر و پیاز و سبزی بدبو نمی‌خورده است. در این‌که آیا این‌ها بر حضرت حرام بوده پاسخِ نزدیک‌تر «خیر» می‌باشد، اما شافعیون هر دو وجه را در نظر دارند. اما در هر حال پیامبر صلی الله علیه و آله از آن‌ها خودداری می‌کرده تا فرشتگانی که با حضرت سخن می‌گفته‌اند آزار نشوند.

روایت شده که: ظرفی برای پیامبر صلی الله علیه و آله آوردند که در آن سبزی بود، پیامبر صلی الله علیه و آله دریافت که سبزی‌ها بو دارند و آن ظرف را جلوی یکی از اصحاب گذاشت و فرمود: بخور، من با کسانی صحبت می‌کنم که تو با آنان صحبت نمی‌کنی.

چهارم این‌که پیامبر صلی الله علیه و آله در حالی که تکیه زده بوده غذا نمی‌خورده.

روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: من همچون بنده‌ها غذا می‌خورم و همچون بنده‌ها می‌نشینم.

آیا این بر حضرت حرام بوده یا همچون دیگران برای حضرت مکروه بوده، پاسخِ نزدیک‌تر دومی است، اما شافعی هر دو وجه را در نظر دارد.

پنجم نوشتن و سرودن شعر بر پیامبر صلی الله علیه و آله حرام بوده تا تأکیدی بر حجّت ایشان و بیانی برای معجزه‌اش باشد، خداوند متعال فرمود: «وَ لا تَخُطُّهُ بِیَمِینِکَ» - . عنکبوت / ۴۸ -

{و با دست [راست] خود [کتابی]نمی نوشتی.} و فرمود: «وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ» - . یس / ۶۹ -

{و [ما] به او شعر نیاموختیم.} در این‌که پیامبر صلی الله علیه و آله این دو را بلد بوده یا نه اختلاف نظر هست، نظر غالب شافعیون پاسخ دوم است اما حُرمت این دو به اولی گرایش دارد.

ششم این‌که وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله زره بر تن می‌کرده در آوردن آن بر حضرت حرام بوده تا آن‌گاه که با دشمن روبرو می‌شده و می‌جنگیده است.

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: وقتی پیامبری زره‌اش را می‌پوشد نباید آن را در بیاورد تا آن‌گاه که با دشمن روبرو شود.

این رأی نزد شافعیون مشهور است اما وجه دیگرشان این است که این بر حضرت مکروه بوده و حرام نبوده است.

هفتم این‌که وقتی حضرت عبادت تطوعی را آغاز می‌کرده بر ایشان حرام بوده پیش از پایانش آن را رها کند که البته در این اختلاف هست.

هشتم این‌که چشم دوختن به نعمت‌هایی که خداوند به مردم عطا کرده بوده بر پیامبر صلی الله علیه و آله حرام بوده است، خداوند متعال فرموده: «لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ» - . عنکبوت / ۴۸ -

{چشم مدوز...}

ص: ۳۸۷

نهم نگاه‌های خائنانه بر پیامبر صلی الله علیه و آله حرام بوده است.

این را چنین تفسیر کرده‌اند که یعنی چشم‌های کسی با اشاره، دیگری را بر انجام امری مباح، همچون زدن یا کشتن کسی که مستحق آن است، برانگیزد در حالی‌که ظاهر آن کس خلاف این اراده را نشان می‌دهد. به این کار «خائنه الأعین» (نگاه‌های خائنانه) گفته‌اند زیرا به دلیل پنهان‌کاری سبب خیانت است، این امر بر غیر از پیامبر صلی الله علیه و آله حرام نیست به جز آن... که امر مورد نظر حرام باشد. و در حالت کلی گفته‌اند یعنی کسی به چیزی خلاف آن‌چه در دل دارد اظهار کند. برخی از فقهاء این حُرمت را بیرون از نیرنگ‌های جنگ دانسته‌اند اما این نظری ضعیف است.

روایت شده که وی گفت: رسول خدا صلی الله علیه و آله وقتی می‌خواسته به سفر برود به مقصدی دیگر وانمود می‌کرده است.

در رابطه با مورد دهم اختلاف نظر هست که آیا نماز خواندن بر پیکر کسی که بدهکار است بر حضرت حرام بوده یا نه.

در مورد یازدهم نیز اختلاف نظر هست که آیا نماز خواندن بر پیکر کسی که بدهکار است اما ضامن دارد بر حضرت جائز بوده یا نه.

دوازدهم پیامبر صلی الله علیه و آله نمی‌بایست منت می‌گذاشته تا فزونتر بطلبد، خداوند متعال فرموده: «وَ لا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ» - . مدثر / ۱ - ۷ -

{و منّت مگذار و فزونی مَطَلب.} یعنی چیزی عطا نکن تا بیشتر از آن را دریافت کنی. مفسّران گفته‌اند این حُرمت از اختصاصات پیامبر صلی الله علیه و آله بوده است.

و اما دسته دوم از آن‌چه بر پیامبر صلی الله علیه و آله حرام شده بوده به موضوع نکاح اختصاص دارد که خود اموری چند است:

اول به چنگ گرفتن زنی که از نکاح با حضرت اکراه داشته و به این کار متمایل نبوده. پیامبر صلی الله علیه و آله با زنی زیبارو نکاح کرد. آن زن زیر لب به رسول خدا صلی الله علیه و آله گفت: از دست تو به خدا پناه می‌برم. به آن زن گفته بودند که این سخن در پیامبر صلی الله علیه و آله اثر می‌کند. حضرت فرمود: به مقامی والا پناه بردی! و او را طلاق داد.

شافعیون در این باره وجهی عجیب آورده‌اند و گفته‌اند به چنگ گرفتن آن زن بر حضرت حرام نبوده اما ایشان از روی بزرگواری از او جدا شده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله هنگام وفات نه زن داشت: عایشه و حفصه و اُم سلمه مخزومی و اُم حبیبه بنت ابی سفیان و مَیمونه بنت حارث هلالی و جویریه بنت حارث خزاعی و سوده بنت زمعه و صفیّه بنت حیی بن اخطب خیبری و زینب بنت جحش. پیامبر صلی الله علیه و آله با پانزده زن ازدواج کرد، یازده تن از آنان را گرد هم آورد و با سیزده تن از آنان درآمیخت و در زمان حیات خود از دو تن از آنان جدا شد: یکی کلبیه بود که حضرت بر تهیگاهش پیسی دید و به او فرمود

ص: ۳۸۸

نزد خانواده‌ات برو، و دیگری زنی که از حضرت به خدا پناه بُرد. ابوعبید می‌گوید: رسول خدا صلی الله علیه و آله با هجده زن ازدواج کرد و سه کنیز گرفت.

دوم نکاح با کفار، نزد ما بنا بر نظر غالب این کار برای مرد مسلمان صحیح نیست، زیرا خداوند متعال فرموده: «وَ لا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ» - . بقره / ۲۲۱ -

{و با زنان مشرک ازدواج مکنید تا ایمان بیاورند.} و فرموده: «وَ لا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوافِرِ» - . ممتحنه / ۱۰ -

{و به پیوندهای قبلی کافران متمسک نشوید.} اما برخی از علمایمان این را صحیح دانسته‌اند که این جماعتی از اهل عامّه نیز همین نظر را دارند. در نظر ما این تحریم به طریق اولی در مورد پیامبر صلی الله علیه و آله ثابت است. و از میان عامّه، کسانی ... که این را درباره امت جایز دانسته‌اند درباره مشروعیت آن برای حضرت اختلاف نظر دارند. بنای رأی آن‌ها بر دو قول است: یکی منع:

زیرا پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: همسران من در دنیا همسران من در آخرت هستند و بهشت بر کافرین حرام است.

و نیز از آن رو که حضرت ارجمندتر از آن است که آبش در رَحِم زن کافر ریخته شود، و نیز خداوند متعال همسران حضرت را گرامی داشت و آنان را مادران مومنان نامید حال آن‌که زن کافر سزاوار این عنوان نیست زیرا این عنوان اوج ارجمندی است، همچنین خداوند متعال فرمود: «إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ» - . توبه / ۲۸ - {حقیقت این است که مشرکان ناپاکند.} و نیز به دلیل سخن پیامبر صلی الله علیه و آله که فرمود:

هر سبب و نَسَبی در روز قیامت قطع می‌شود جز سبب و نسب من.

و این مقام سزاوار زن کافر نیست.

و دوم جواز: چون قربانی‌های آنان برای حضرت حلال بوده پس زنانشان نیز حلال بوده‌اند. اما مقدمه اول ممنوع است چون قربانی‌های اهل کتاب نزد ما حرام است. در رابطه با نکاح با کنیز نیز در این‌که این برای حضرت جایز نبوده میان اکثریت اختلافی نیست، اما آمیزش با کنیز، چه مسلمان و چه اهل کتاب، برای ایشان روا بوده زیرا خداوند متعال فرموده: «أَوْ ما مَلَكَتْ أَيْمانُكُمْ» - . نساء / ۳ -

{یا به آنچه [از کنیزان] مالك شده اید} و نیز «وَ ما مَلَكَتْ يَمِينُكَ» - . احزاب / ۵۵ -

{و کنیزانی را که ...} حضرت هم ماریه قبطی را که کنیزی مسلمان بوده در اختیار داشته و هم صفیه را که کنیزی مشرک بوده، صفیه نزد حضرت بوده تا این‌که اسلام می‌آورد و آن‌گاه حضرت او را آزاد می‌کند و با او ازدواج می‌کند. برخی از آنان همچنان‌که مالکیت کنیز مسلمان را برای حضرت جایز دانسته‌اند نکاح کنیز مسلمان با عقد را نیز برای ایشان جائز دانسته‌اند اما نکاح گسترده‌تر از کنیزی است، با این حال نظر اکثریت بر منع است زیرا نکاح کنیز یا به ترس از ستم مشروط است

ص: ۳۸۹

که پیامبر صلی الله علیه و آله معصوم بوده و یا به نداشتن توانایی در ازدواج با زن آزاده مشروط است که نکاح حضرت در ابتدا و انتها بی‌نیاز از مهر بوده، نیز هر که با کنیزی ازدواج کند و از او دارای فرزند شود، این فرزند نزد گروهی برده می‌شود که مقام پیامبر صلی الله علیه و آله از این مسئله به دور است. اما کسانی که نکاح کنیز را برای حضرت جائز دانسته‌اند می... گویند ترس از ستم در رابطه با کنیز شرط است و منع نیز به نداشتن توانایی مشروط است، و اما بردگی فرزند، برخی از شافعیون در این باره وجهی بعید از این موضوع را پایبندند، حال آن‌که خلاف آن صحیح است زیرا در نظر ما فرزند تابع بهترینِ آن دو خواهد شد.

و اما تخفیفات (آسان‌سازی‌ها) بر دو دسته‌اند: یکی دسته مربوط به مسائل غیر از نکاح که خود اموری چند است:

اول: وصل کردن روزه برای پیامبر صلی الله علیه و آله مباح و برای امت ایشان حرام بوده است. یعنی حضرت در ادامه روزه در روز شب را نیز بدون خوردن و آشامیدن سپری می‌کرده، این بدین معنا نیست که ایشان شب را نیز روزه می‌گرفته چون روزه

در شب منعقـد نمی‌شود و وقتی روزه‌دار به شب وارد می‌شود بنا بر اجماع روزه‌اش به سـر می‌آید؛ وقتی پیامبر صـلی الله علیه و آله امت خود را از وصل کردن روزه نهی کرد به ایشان عرض شد: تو خود وصل می کنی!

و حضرت فرمود: من مانند شما نیستم، من نزد پروردگارم می‌مانم و او مرا سیر و سیراب می‌سازد.

و در روایت دیگری: من شب را نزد پروردگارم می گذرانم و او مرا سیر و سیراب می‌سازد.

گفته‌اند یعنی مرا با وحی خود سیر و سیراب می‌سازد.

شهیـد ثـانی که خداونـد قبرش را نورراني گردانـد می گویـد: وصل در روزه دو گونه متحقّق می‌شود، یکی جمع کردن روز و شب بـا خودداری از عوامـل ترک روزه بـا نیت، و دیگری به تـأخیر انـداختن افطـار تـا هنگـام سـحر بـا نیت به گونه‌ای که فرد مجموع این زمان را روزه باشد. وصل کردن روزه به هر دو معنا بر امت حضرت حرام

ص: ۳۹۰

و برای خود حضـرت مباح بوده است. وی سـپس بحث التـذکره را نقل می کنـد و می گوید: این خوب نیست ، زیرا خوردن در شب واجب نیست. وی در المنتهی نیز به این تصـریح کرده و می گوید: اگر کسی دو روز از غذا خودداری کند نه با نیت روزه بلکه با نیت افطار، رأی اقوی در عـدم تحریم است. در این حالت میان حضـرت و دیگران تفاوتی وجود نـدارد، بلکه منظور از وصـل هم روز و هم شب را بـا نیت در روزه مانـدن است که جواز این کـار مختصّ به پیـامبر صـلی الله علیه و آله است و برای دیگران حرام است.

می گویم: بحث شـهید ثانی مطابق با نظر اکثریت است اما اخبارِ رسـیده درباره تفسـیر این موضوع به طور مطلق تحریم را اقتضا می کند. همچنین اگر مراد داشتن نیت باشد دیگر وجهی برای تخصیص به این دو نفر وجود ندارد بلکه ظاهر این است که اگر شخص قصـد کنـد در روزه وارد سـاعتی از شب شود این در شـرع حرام است. إن شـاء الله در کتاب روزه به طور کامل به این بحث پرداخته خواهد شد.

سپس وی در التذکره ادامه می‌دهد و می گوید دوم: برگزیدن آن‌چه حضـرت از غنیمت می‌خواسـته پیش از تقسیم، مانند کنیز خوب یا جامه نیک یا اسب نیک و چیزهایی این گونه. به آن چیزی که حضـرت از غنیمت برمی گزیده «صـفی» و «صفیه» می... گویند که جمعش می‌شود «صـفایا». از جمله صفایای حضرت صفیه بنت حیی بوده که پیامبر صلی الله علیه و آله او را برگزیده و آزاد کرده و با او ازدواج کرده، و همچنین ذوالفقار.

سـوم: یـک پنجم فیء و غنیمت به طور مختصّ از برای رسول خـدا صـلی الله علیه و آله بوده، البته چهـار پنجم فیء نیز از برای حضرت بوده است.

چهارم: ورود به مکه بدون احرام برای پیامبر صـلی الله علیه و آله مباح بوده بر خلاف امت حضـرت که این برایشان حرام است که البته در این اختلاف هست.

پنجم: برای پیـامبر صـلی الله علیه و آله و به خـاطر ارجمنـدی حضـرت همچنین برای امت ایشـان غنیمت مبـاح بوده حال آن‌که پیامبران پیش از حضـرت حرام بوده و آنان دستور داشته‌اند غنایم را جمع کنند و آتشی از آسمان نازل می‌شده و آن‌ها را می‌سوزانده. نیز برای حضـرت مباح بوده که برای خود قضاوت کند؛ و در غیر خود اختلاف است؛ و این که برای خود و فرزندان خود حُکم دهد و برای خود و فرزندان خود شهادت دهد و شهادت کسی را که برای حضرت شهادت داده بپذیرد.

ششم: برای حضـرت مباح بوده که زمینی را برای چرانیدن چهارپایانِ خود به خود اختصاص دهد که این برای پیامبران پیش از ایشان حرام بوده

ص: ۳۹۱

و امامانِ پس از حضرت نیز نمی‌توانسته‌اند چنین کنند.

محقق ثانی در شرح القواعد می‌گوید: در نظر ما این ویژگی میان حضرت و امامان علیهم السلام مشترک بوده و سخن مصنّف در التذکره که گفته امامانِ پس از حضرت نیز نمی‌توانسته‌اند چنین کنند با مذهب ما موافق نیست.

وی در التـذکره ادامه می‌دهد و می‌گوید هفتم: برای حضـرت مباح بوده که خوردنی و آشامیدنی را از صاحبش بگیرد هرچند وی به آن‌ها نیاز داشـته باشد، زیرا حفظ جان پیامبر صـلی الله علیه و آله بر حفظ جان دیگران اولویت داشته و بر عهده دیگران بوده که جان خود را فدای رسول خدا صلی الله علیه و آله کنند زیرا حضرت «أَوْلی بِالْمُؤْمِنِینَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ» - . احزاب / ۶ -

{به مؤمنـان از خودشان سـزاوارتر [و نزدیکتر] است.} محقق در شـرح القواعـد می‌گویـد: بایـد برای امام نیز همین‌گونه باشـد، همچنان که تعلیل پیشین به آن اشاره دارد و من به تصریحی در این باره دست نیافتم.

وی در التذکره ادامه می‌دهد و می‌گوید هشـتم: وضوی پیامبر صلی الله علیه و آله با خواب شکسته نمی‌شده که شافعیون نیز به این قائل هسـتند. اما ابو العباس از آنان وجه غریب دیگری حکایت کرده، وی همچنین درباره شکسته شدن وضوی حضرت با آمیزش هر دو وجه را حکایت کرده است.

نهم: برای پیـامبر صـلی الله علیه و آله جایز بوده که با حال جنابت وارد مسـجد شود. یکی از شافعیون این را منع کرده و گفته است: فکر نمی‌کنم صحیح باشد.

دهم: گفته‌اند برای پیامبر صـلی الله علیه و آله جایز بوده کسی را که به حضرت پناه آورده بکُشد. اما این غلط است زیرا کسی که نگاه‌های خائنانه بر او حرام بوده چگونه کشتن کسی که به وی پناه آورده برایش جایز است؟!

یازدهم: گفته‌اند برای پیامبر صلی الله علیه و آله جایز بوده هر کس را که خواست لعنت کند بدون این‌که سببی در اقتضای این لعنت وجود داشته باشد، زیرا لعنت حضرت رحمت بوده است، اما جماعت، این را بعید دانسته‌اند.

ابـوهُرَیره روایت کرده: پیـامبر صـلی الله علیه و آله فرمود: خداونـدا من در حضور تو عهـدی می‌گیرم که تو هرگز آن را نمی‌

شکنی، من فقط یک انسان هستم پس هر یک از مومنان را به تهمت یا لعنتی آزار دادم تو آن را برای او به عنوان نماز و زکات و قُربت در نظر گیر که در روز قیامت با آن به سوی تو تقرّب جوید.

اما این در نظر ما باطل است، زیرا پیامبر صلی الله علیه و آله معصوم است و لعن و سبّ دیگران بدون دلیل از سوی او جایز نیست. این حدیث اگر سالم باشد حتما سببی دارد.

ص: ۳۹۲

دسته دیگر تخفیفات به نکاح تعلّق دارد که خود اموری چند است:

اول: داشتن بیش از چهار زن. پیامبر صلی الله علیه و آله به هنگام وفات نُه زن داشته است. آیا بیش از این نُه بر حضرت روا بوده؟ وجه اول جواز است به دلیل امتناع ستم بر آن‌ها، اما شافعیون هر دو وجه را آورده‌اند که البته این وجه صحیح‌ترینِ آن دو است، وجه دوم منع است. اما درباره انحصار طلاق برای حضرت به عدد سه، وجه همان است که در رابطه با امت است، که این یکی از دو وجه شافعیون است و وجه دیگر عدم است همچنان‌که تعداد همسران حضرت انحصار نداشته است.

دوم: عقد به لفظ هبه، به دلیل این کلام حق تعالی: «وَ امْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَها لِلنَّبِي» - . احزاب / ۵۰ - {و زن مؤمنی که خود را [داوطلبانه] به پیامبر ببخشد.} در این صورت مهر چه برای عقد و چه برای دخول نه در ابتدا واجب است و نه در انتهاء؛ رأی شافعیون بر این وجه آشکارتر است اما وجه دیگرشان منع است همچنان‌که برای امت. در وجه نخست آیا لفظ نکاح از جانب پیامبر صلی الله علیه و آله شرط است؟ شافعیون دو وجه می‌آورند یکی «بله» به دلیل ظاهر این کلام حق تعالی «أَنْ يَسْتَنْكِحَها» - . احزاب / ۵۰ -

{پیامبر بخواهد او را به زنی بگیرد} و دیگری این‌که در حق واهبه شرط نیست. و آیا نکاح حضرت به معنای هبه چنان منعقد می‌شود که نه در ابتدا و نه در انتهاء مهر واجب نباشد؟ شافعیون دو وجه می‌آورند که وجه غریبش این است که مهر در حق واهبه واجب است و ویژگی پیامبر صلی الله علیه و آله در حذف مهر نیست بلکه در انعقاد به لفظ هبه است.

سوم: اگر پیامبر صلی الله علیه و آله خواهان نکاح با زنی شد، اگر آن زن بی‌شوهر باشد باید اجابت کند و خطبه او بر دیگران حرام است، اما شافعیون وجهی آورده‌اند که حرام نیست، و اگر شوهر داشته باشد بر شوهرش واجب است که آن زن را طلاق دهد تا حضرت با او نکاح کند، همچون قضیه زید. چه بسا سرّ این حُکم در رابطه با آن شوهر آزموده شدن ایمان او و اعتقاد او با مکلّف کردنش به کنار کشیدن از عیالش باشد و در رابطه با پیامبر صلی الله علیه و آله ابتلای ایشان به موضوع بشریت و منع ایشان از نگاه‌های خائنانه و در دل داشتن چیزی مخالف با ظاهرش باشد، همچنان‌که خداوند متعال فرموده: «وَ تُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ» - . احزاب / ۳۷ - {و آنچه را که خدا آشکارکننده آن بود در دل خود نهان می کردی.} هیچ چیز در فراخواندن به برگرفتنِ نگاه و حفظ نگاه از مجاری برانگیزاننده قوی‌تر از این تکلیف نیست،

ص: ۳۹۳

و همچنان‌که فقهاء گفته‌اند این از باب تخفیفات نیست بلکه این در حق پیامبر صلی الله علیه و آله نهایت تشدید (سخت‌گیری) است، زیرا اگر همه مردم چنین تکلیفی داشتند از ترس این تکلیف هرگز چشمانشان را در گذرگاه‌ها باز نمی‌کردند، از همین روست که عایشه گفته: اگر پیامبر بر آن بود که آیه‌ای را پنهان کند هر آینه این آیه را پنهان می‌کرد.

چهارم: انعقاد نکاح حضرت بدون ولی و شهود، که این در نظر ما در حق پیامبر صلی الله علیه و آله و حق امت ایشان - . ثبوت جواز نکاح بدون ولی به طور مطلق در حق امت حضرت ص محل تأمل بلکه منع است. -

ثابت است زیرا ما شرطی بر این نداریم، اما شافعیون دو وجه آورده‌اند.

پنجم: انعقاد نکاح حضرت در احرام. شافعیون در این باره دو وجه آورده‌اند، یکی جواز زیرا روایت شده پیامبر صلی الله علیه و آله با مَیمونه در اِحرام نکاح کرده، و دوم منع زیرا برای پیامبر آمیزش در احرام حلال نبوده و نزد آنان مشهور این است که پیامبر با مَیمونه بیرون از احرام نکاح کرده است.

ششم: این‌که آیا بر پیامبر صلی الله علیه و آله واجب بوده شب‌های خود را میان همسرانش به گونه‌ای تقسیم کند که اگر شبی را نزد یکی از آنان گذراند واجب شود شبی را نیز نزد بقیه بماند یا نه؟ شهید ثانی می‌گوید: علما در این باره اختلاف نظر دارند، برخی گفته‌اند واجب نبوده زیرا خداوند متعال فرموده: «تُرْجِی مَنْ تَشاءُ مِنْهُنَّ وَ تُؤْوِی إِلَیْکَ مَنْ تَشاءُ وَ مَنِ ابْتَغَیْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلا جُناحَ عَلَیْکَ» - . احزاب / ۵۱ - {نوبت هر کدام از آن زنها را که می خواهی به تاخیر انداز و هر کدام را که می خواهی پیش خود جای ده و بر تو باکی نیست که هر کدام را که ترک کرده ای [دوباره] طلب کنی.} منظور از «تُرجی» این است که نوبت او را به تأخیر اندازی و نزدیکی و همبستری با او را واگذاری به قرینه ادامه: «وَ تُؤْوِی إِلَیْکَ مَنْ تَشاءُ» یعنی او را به خود نزدیک کنی و با او همبستر شوی. سپس این کار برای تو مشخص نشده بلکه پس از به تأخیر انداختن می‌توانی

ص: ۳۹۴

هر کدام را که ترک کرده‌ای باز طلب کنی و او را به خود نزدیک کنی. از این سخن عدم وجوب تقسیم بر حضرت آشکار است، حتی روایت شده پس از نزول این آیه پیامبر صلی الله علیه و آله قسمت جمعی از زنان خود را وانهاد و جمعی معیّن از آنان را به خود نزدیک کرد. اما دیگران گفته‌اند چنین نیست و تقسیم بر پیامبر صلی الله علیه و آله مانند دیگران واجب بوده به دلیل عموم ادلّه‌ای که بر این کار دلالت دارند و نیز به این خاطر که پیامبر صلی الله علیه و آله همواره تقسیم میان زنان خود را رعایت می‌کرده و حتی در حال بیماری با آنان درمی‌آمیخته و می‌فرموده: این قسمت من از چیزی است که مالکش هستم و تو از آن‌چه مالکش نیستم آگاه‌تری. یعنی از قلب حضرت . محقق استدلال به این آیه را برای عدم وجوب قسمت ضعیف دانسته و گفته همچنان‌که احتمال دارد تأخیر و نزدیکی در رابطه با همه زنان حضرت صادق باشد همچنین محتمل است این فقط در رابطه با زنانی باشد که خود را به پیامبر صلی الله علیه و آله بخشیده بوده‌اند (یعنی واهبه‌ها)، پس این دلیلی بر تخییر به‌طور مطلق نیست. این‌جا قول سوم به میان می‌آید و آن این‌که وجوب قسمت در رابطه با زنانی بوده که حضرت آنان را عقد کرده بوده و عدم آن در رابطه با واهبه‌ها. من در این باره نظری دارم و آن این‌که ضمیر جمع مونث در کلام حق تعالی «تُرْجِی مَنْ تَشاءُ مِنْهُنَ» و نیز لفظ عام در کلام حق تعالی «وَ مَنِ ابْتَغَیْتَ» صحیح نیست به واهبه‌ها برگردند، زیرا پیش از آن از موضوع هبه

فقط درباره یک زن یاد شده یعنی در این کلام حق تعالی: «وَ امْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَـها لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَها» - احزاب / ۵۰ - {و .

زن مؤمنی که خود را [داوطلبانه] به پیامبر ببخشددر صورتی که پیامبر بخواهد او را به زنی گیرد} و به همین ترتیب در جاهای دیگری از آیه نیز ضـمیر هبه مفرد آمده، سـپس در ادامه می‌فرماید: «تُرْجِي مَنْ تَشاءُ مِنْهُنَ» پس خوب نیست که این به واهبه‌ها برگردد زیرا پیشتر از آن‌هـا در وجه جمع یـاد نشـده، بلکه این به همه همسـران مـذکور در این آیه برمی‌گردد، آن‌جا که می... فرمایـد: «أَيُّهَـا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنا لَكَ أَزْواجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَ ما مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَ بَناتِ عَمِّكَ وَ بَناتِ عَمَّاتِكَ وَ بَناتِ خالِكَ وَ بَناتِ خالاتِكَ اللَّاتِي هاجَرْنَ مَعَكَ وَ امْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَها لِلنَّبِي» - . احزاب / ۵۰ -

{ای پیـامبر ما برای تو آن همسـرانی را که مهرشان را داده ای حلال کردیم و [کنیزانی] را که خـدا از غنیمت جنگی در اختیار تو قرار داده و دختران عمویت و دختران عمه هـایت و دختران دایی تو و دختران خاله هایت که با تو مهاجرت کرده انـد و زن مـؤمنی کـه خـود را [داوطلبـانه] به پیـامبر ببخشـد.} سـپس در ادامه این است که می‌فرمایـد: ««تُرْجِي مَنْ تَشـاءُ مِنْهُنَ» از این‌جا آشـکار است که ضـمیر زنانی که پیامبر درباره آنان مختار شـده به همسـرانی که پیشتر به صورت جمع از آنان یاد شده برمی... گردد، افزون بر این پیامبر صـلی الله علیه و آله از هبه فقط با یک زن ازدواج کرده که این هم سخن محدّثان و مفسران است و هم با سـیاق آیه مناسب است، پس چگونه ضمیر جمع به واهبه‌ها برمی‌گردد حال آن‌که پیامبر صلی الله علیه و آله فقط یکی از آن‌ها را داشـته است؟ سـپس اگر ما بگذریم و جواز برگشـتن ضمیر جمع به واهبه‌ها را صحیح بگیریم باز فقط به خاطر احتمال نمی‌توان این برداشت را کرد

ص: ۳۹۵

زیرا در آیه لفـظ عـامی وجود دارد که همه آنان را در بر می‌گیرد، از دیگر سو غایت هبه آن است که ازدواج حضـرت با لفظ هبه از جانب زن و یا از جانب هر دو مجاز است و این موضوع واهبه را از این‌که همسـر باشـد خارج نمی‌کند تا به جمع غیر از همسـران وارد کند و مثلا آن زن به دلیل هبه به منزله کنیز باشد. بنابراین تخصیص حُکم به واهبه‌ها اصلا هیچ وجهی ندارد. اما فعـل پیامبر صـلی الله علیه و آله را می‌توان به سـبب نیکی کردن و انصاف و خشـنود کردن دل‌ها دانست، همچنان که خـداوند متعـال فرموده: «ذلِـكَ أَدْنى أَنْ تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَ لا يَحْزَنَّ وَ يَرْضَـيْنَ بِما آتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَ» - . احزاب / ۵۰ - {این نزدیکتر است برای اینکه چشمانشان روشن گردد و دلتنگ نشوند و همگی شان به آنچه به آنان داده ای خشنود گردند.}

به بحث التـذکره بازگردیم؛ هفتم: برای پیامبر صـلی الله علیه و آله جایز بوده که با هر زنی خواست، بدون اذن ولیّ‌اش ازدواج کنـد و بـا او به اذن خودش ازدواج کنـد و تولّی طرفین بـدون اذن ولیّشـان جـایز بوده است. امـا در این‌که آیا بر حضـرت نفقه همسـرانش واجب بوده یا نه، آنان بنا بر اختلاف در موضوع مهر دو وجه آورده‌انـد. به حکم تزویج خداوند زن برای حضـرت حلال بوده، خداوند سبحان در ماجرای زید فرموده: «فَلَمَّا قَضى زَيْدٌ مِنْها وَطَراً زَوَّجْناكَها» - . احزاب / ۳۷ -

{پس چون زید از آن [زن] کام برگرفت [و او را ترک گفت] وی را به نکاح تو درآوردیم.} نیز گفته‌اند پیامبر صـلی الله علیه و آله بر مهریه با او نکاح کرده و «زَوَّجْناكَها» را بر این معنا حمل کرده‌انـد که خداوند متعال نکاح با او را برای حضـرت حلال

کرده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله صفیه را آزاد کرد و با او ازدواج کرد و صداقش را آزادی‌اش قرار داد و این در نظر ما در رابطه با کنیز حضرت قطعی است. برخی از شافعیون برای حضرت جمع میان زن و عمه‌اش یا خاله‌اش را جایز دانسته‌اند و نیز جمع میان دو خواهر و جمع میان مادر و دخترش را برای حضرت جایز دانسته‌اند؛ اما این در نظر ما بعید است زیرا خطاب خداوند متعال چنان است که رسول خدا صلی الله علیه و آله نیز در آن داخل می‌شود.

اما فضائل و کرامات، بر دو دسته‌اند: یکی مربوط به نکاح که خود اموری چند است:

اول: حرام بودن همسران پیامبر صلی الله علیه و آله بر دیگران. شهید ثانی می گوید: از جمله ویژگی‌های پیامبر صلی الله علیه و آله حرام بودن همسران حضرت پس از ایشان بر دیگران بوده است، زیرا حق تعالی فرموده: «وَ ما کانَ لَکُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَ لا أَنْ تَنْکِحُوا أَزْواجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَداً» - . احزاب / ۵۳ -

{و شما حق ندارید رسول خدا را برنجانید و مطلقا [نباید] زنانش را پس از [مرگ] او به نکاح خود درآورید.} این حُکم در مورد همه همسرانی که پیامبر صلی الله علیه و آله پس از وفات به جا گذاشته به‌طور عمومی صادق است،

ص: ۳۹۶

یعنی چه کسانی که حضرت با آن‌ها درآمیخته و چه نه، زیرا زوجیّت بر هر دوی این‌ها صدق می کند. پیامبر صلی الله علیه و آله با همه همسرانی که پس از وفات در حریم خود به جا گذاشته بود درآمیخته بود. محقق می گوید بر تحریم همسرانی که پیامبر صلی الله علیه و آله با آنان درآمیخته بوده اجماع هست و اختلاف درباره همسران دیگر نیز یکی به دلیل عدم اختلاف و دیگری به دلیل عدم فرض ثانی صحیح نیست، اختلاف فقط در مورد زنانی است که پیامبر صلی الله علیه و آله در زمان حیات خود با فسخ یا طلاق از آن‌ها جدا شده، مانند زنی که حضرت بر تهیگاهش پیسی دید و آن زنی که پناه جُست. در این باره وجه‌هایی هست که در نظر ما صحیح‌ترینشان تحریم همگی به طور مطلق است و آن هم به دلیل صدق نسبت زوجیت بر همه پس از جدا شدن حضرت از آنان، پس این آیه مشتمل بر عموم است. وجه دوم این است که این تحریم به طور مطلق نیست زیرا این صادق است که در زمان حیات حضرت گفته شود فلانی اکنون همسر حضرت نیست و یا حضرت از او روی گردانده یا از او قطع اعتنا کرده است. سوم این‌که اگر حضرت با وی درآمیخته باشد حرام است وگرنه حرام نیست. روایت شده که اشعث بن قیس در زمان عمر با آن زنی که پناه جسته بود نکاح کرد و پس از چندی خواست او را از خود براند. خبردار شد که پیامبر صلی الله علیه و آله پیش از آن که با او درآمیزد از او جدا شده است و از این رو او را واگذاشت و هیچ یک از صحابه بر او منکر نشد.

کلینی در حدیثی طولانی روایت کرده: پیامبر صلی الله علیه و آله از زنی که پناه جُست جدا شد و نیز از زن دیگری اهل کِنده که وقتی فرزند آن حضرت یعنی ابراهیم درگذشت گفت: اگر او پیامبر بود پسرش نمی‌مُرد! پس آن دو پس از حضرت با اجازه دوخلیفه اول، ازدواج کردند. امام محمد باقر علیه السلام فرمود: خداوند عزّوجل از هر چه نهی کرد از او نافرمانی شد، آنان پس از رسول خدا صلی الله علیه و آله با همسران حضرت نکاح کردند. امام علیه السلام سپس از آن دو زن عامِری و کِندی یاد کرد فرمود: اگر از شما پرسیدند: مردی با زنی ازدواج کرده و پیش از این‌که با او درآمیزد او را طلاق داده حال آیا

آن زن برای پسر آن مرد حلال است؟ بگویید: نه، زیرا حُرمت رسول خدا صلی الله علیه و آله والاتر از پدران آن‌هاست.

و در روایت دیگری آمده امام علیه السلام همانند همین حدیث را می گوید و در ضمن آن می‌فرماید: و آنان می پندارند برایش حلال است که با مادرانشان ازدواج کنند حال آن‌که همسران پیامبر صلی الله علیه و آله در این حُرمت مانند مادران آن‌ها می‌باشند، اگر آن‌ها مومن باشند - . فروع الکافی ۲: ۳۳ و ۳۴ - .

چون این ثابت شد می گوییم تحریم همسران پیامبر صلی الله علیه و آله به خاطر نهی مؤکد قرآن است

ص: ۳۹۷

نه به خاطر این‌که همسران حضرت در کلام حق تعالی «وَ أَزْواجُهُ أُمَّهاتُهُمْ» - . احزاب / ۶ - {و همسرانش مادران ایشانند.} مادران مومنان نامیده شده‌اند و نه به خاطر این‌که پیامبر صلی الله علیه و آله پدر آنان نامیده شده، زیرا این عناوین نه بر وجه حقیقت بلکه بر وجه مجاز واقع شده است و کنایه‌ای است از تحریم نکاح آن زنان و وجوب احترام آنان که بنابراین نگاه به آنان و خلوت کردن با آنان جایز نیست، همچنین به دختران آن زنان خواهران مومنان گفته نمی‌شود زیرا آن دختران بر مومنان حرام نیستند، همچنان‌که رسول خدا صلی الله علیه و آله دختر خود حضرت فاطمه سلام الله علیها را به عقد حضرت علی علیه السلام درآورد و خواهران حضرت س رقیه و کلثوم نیز با عثمان ازدواج کردند، همچنین به پدران و مادران همسران حضرت اجداد و جدّات مومنان نمی گویند یا به برادران و خواهران آنان دایی‌ها و خاله‌های مومنان نمی گویند. در این باره شافعیون وجهی ضعیف دارند که این همه را اطلاق می کنند و این بی‌نهایت بعید است.

مولّف در التذکره ادامه می‌دهد: دوم این‌که همسران پیامبر صلی الله علیه و آله مادران مومنان هستند، چه آنانی که پیش از پیامبر صلی الله علیه و آله درگذشته‌اند و چه آنانی که پس از وفات پیامبر صلی الله علیه و آله به جا مانده‌اند، این اُمومت (مادری) در این‌جا بر وجه حقیقت نیست . وی در ادامه بحثی همانند آن‌چه شهید ثانی کرده آورده است.

سوم: برتری دادن همسران پیامبر صلی الله علیه و آله بر زنان دیگر، این‌گونه که پاداش و عقاب آن‌ها چند برابر گشته است.

چهارم: برای مردان حلال نبوده که از همسران حضرت چیزی بخواهند به جز از پشت پرده، به دلیل این کلام حق تعالی: «إِذا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتاعاً فَسْئَلُوهُنَّ مِنْ وَراءِ حِجابٍ» - . احزاب / ۵۳ -

{ چون از زنان [پیامبر] چیزی خواستید از پشت پرده از آنان بخواهید.} اما دیگران می‌توانسته‌اند رو در رو از آن‌ها درخواست کنند.

دسته دوم مربوط به غیر از نکاح است که خود اموری چند است:

اول: حضرت پایان بخش پیامبران است.

دوم: حضرت بهترین امت را دارد، به دلیل کلام حق تعالی «کُنْتُمْ خَیْرَ أُمَّهٍ» - . آل عمران / ۱۱۰ - {شما بهترین امتی هستید...}

که این از روی ارج نهادن و بزرگ داشتن پیامبر صلی الله علیه و آله است.

سوم: نسخ همه شریعت‌ها با شریعت حضرت .

پنجم: معجزه بودن کتاب حضرت بر خلاف کتب پیامبران دیگر.

ص: ۳۹۸

ششم: حفظ کتاب حضرت از تبدیل و تغییر و این‌که قرآن پس از پیامبر صلی الله علیه و آله به عنوان حجتی بر مردم بر جا مانده حال آن‌که همراه با درگذشت پیامبران دیگر معجزات آنان نیز درگذشته‌اند.

هفتم: یاری شدن حضرت با بیم (که در دل دشمنان حضرت می‌افتاده) به اندازه مسیر یک ماه، این‌گونه دشمن در فاصله مسیر یک ماهه از حضرت خوف می‌کرده است.

هشتم: زمین برای حضرت سجده‌گاه قرار داده شد و خاکش پاک‌کننده نهاده شد.

نهم: غنایم برای حضرت حلال شد و نه برای هیچ یک از پیامبران دیگر.

دهم: حضرت در حق کسانی که گناهان بزرگ مرتکب شده‌اند شفاعت می‌کند، زیرا پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: من شفاعتم را برای کسانی از امتم که گناهان بزرگ مرتکب شده‌اند ذخیره کردم.

یازدهم: بعثت حضرت به سوی عموم مردم.

دوازدهم: حضرت در روز قیامت سرور فرزندان آدم است.

سیزدهم: حضرت نخستین کسی است که زمین به روی وی گشوده می‌شود.

چهاردهم: حضرت نخستین کسی است که شفاعت می‌کند و شفاعتش پذیرفته می‌شود.

پانزدم: حضرت نخستین کسی است که در بهشت را می‌کوبد.

شانزدهم: حضرت بیشتر از همه پیامبران پیرو دارد.

هفدهم: [مجموع] امت حضرت معصوم است و بر گمراهی اجماع نمی‌کند.

می‌گویم: محقق در شرح القواعد می‌گوید: درباره برشمردن ویژگیِ اخیر در میان ویژگی‌های حضرت نظری هست، زیرا ثبوت این حدیث نامعلوم است و امت حضرت با دخول معصوم علیه السلام در میانشان بر گمراهی اجماع نمی‌کنند که البته این به اعتبار معصوم علیه السلام است و به کس دیگری مربوط نیست و بدون وی آنان نیز مانند امت‌های دیگر هستند، بر این

اساس امت‌های پیشین نیز همراه با اوصیای پیامبرانشان همانند این امت همراه با معصوم علیه السلام هستند، پس اختصاصی در کار نیست - . می‌توان گفت امت حضرت ص بر گمراهی اجماع نمی‌کنند زیرا در همه اعصار گروهی در میان ایشان هستند که از حق پیروی می‌کنند هرچند کسانِ دیگر از راه‌های متفاوتی پیروی کنند؛ این گونه اختصاص ثابت می‌شود. - .

نوزدهم: چشمان حضرت می‌خوابید اما قلب ایشان نه.

بیستم: حضرت پشت خود را همچون جلوی خود می‌دید، به معنای مراقبت و حس.

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: چشمان من می‌خوابند اما قلبم نمی‌خوابد.

ص: ۳۹۹

بیست و یکم: نماز تطوع برای حضرت به صورت نشسته همانند تطوع به صورت ایستاده است حتی اگر عذری در کار نباشد، اما درباره دیگران این به صورت نصف است.

بیست و دوم: نمازگزار با این سخن که «السلام علیك ایّها النبیّ و رحمه الله و برکاته» حضرت را خطاب قرار می‌دهد و نه هیچ کس دیگر را.

بیست و سوم: بر همگان حرام است که صدایشان را بر صدای پیامبر صلی الله علیه و آله بالا ببرند.

بیست و چهارم: بر همگان حرام است که حضرت را از پشت اتاق‌ها صدا بزنند - . بنا براین آیه: « إِنَّ الَّذِينَ يُنادُونَكَ مِنْ وَراءِ الْحُجُراتِ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْقِلُونَ» {کسانی که تو را از پشت اتاقها[ی مسکونی تو] به فریاد می خوانند بیشترشان نمی فهمند.} - .

بیست و پنجم: خداوند متعال پیامبران را با نام‌هایشان صدا زده و با نام‌هایشان از آنان حکایت کرده است، حق تعالی فرموده: «يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هذا» - . یوسف / ۲۹ - {ای یوسف از این [پیشامد] روی بگردان.} و «يا إِبْراهِيمُ» و «يا نُوحُ»، اما پیامبر ما صلی الله علیه و آله را چنین ممتاز نموده که ایشان را با القاب شریفش ندا داده است، حق تعالی فرموده: «يا أَيُّهَا النَّبِيُّ» - . انفال / ۶۴ و ۶۵ و ۷۰، توبه / ۷۳ و نیز آیات دیگر. - {ای پیامبر} و «يا أَيُّهَا الرَّسُولُ» - . مائده / ۴۱ و ۶۷ - {ای فرستاده} و «يا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ» - . مزمّل / ۱ - {ای جامه به خویشتن فرو پیچیده} «يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ» - . مدثّر / ۱ - {ای کشیده ردایِ شب بر سر}، خداوند متعال در قرآن نام حضرت را تنها در چهار جا آورده که در آن‌ها به رسالت ایشان شهادت داده و آن هم به این خاطر که شهادت دادن به ذکر نام ایشان نیاز داشته، حق تعالی فرموده: «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» {محمد فرستاده خداست} و « ما مُحَمَّدٌ أَبا أَحَدٍ مِنْ رِجالِكُمْ وَ لكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَ خاتَمَ النَّبِيِّينَ» - . احزاب / ۴۰ -

{محمد پدر هیچ یک از مردان شما نیست ولی فرستاده خدا و خاتم پیامبران است} و «وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ وَ آمَنُوا بِما نُزِّلَ عَلى مُحَمَّدٍ وَ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ» - . احزاب / ۴۰ - {و آنان که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند و به آنچه بر محمد [ص] نازل آمده گرویده اند [که] آن خود حق [و] از جانب پروردگارشان است.} و «بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ» - . صف / ۶ -

{به فرستاده ای که پس از من می آید و نام او احمد است.} و حرام بوده که حضرت را با نام ندا دهند

ص: ۴۰۰

و بگویند: ای محمد یا ای احمد، بلکه باید بگویند: ای پیامبر خدا یا ای رسول خدا یا ای برگزیده خدا یا یکی دیگر از صفات والای حضرت .

بیست و ششم: به وجود حضرت شفا می‌جسته‌اند.

بیست و هفتم: به بول و خون حضرت تبرک می‌جسته‌اند.

بیست و هشتم: هر که در حضور حضرت زنا کند یا به حضرت توهین کند کافر شده است.

بیست و نهم: بر نمازگزار واجب است که اگر حضرت وی را فراخواند به ایشان پاسخ دهد بدون این‌که نمازش باطل شود. شافعیون وجهی آورده‌اند که این واجب نبوده و موجب ابطال نماز می‌شده.

سی‌ام: فرزندان دختران حضرت به ایشان منسوب می‌شده‌اند حال آن‌که فرزندان دخترانِ هر کس دیگری به وی منسوب نمی‌شوند. زیرا:

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: هر سَبَب و نَسبی در روز قیامت قطع می‌شوود به جز سبب و نسب من.

گفته شده این یعنی در آن روز هیچ نَسَبی سودبخش نیست به جز نَسب پیامبر.

**[ترجمه]

مسأله

قال صلی الله علیه و آله سَمُّوا بِاسْمِی وَ لَا تُکَنُّوا بِکُنْیَتِی.

و اختلفوا فقال الشافعی إنه لیس لأحد أن یکنی بأبی القاسم سواء کان اسمه محمدا أو لم یکن و منهم من حمله علی کراهه الجمع بین الاسم و الکنیه و جوزوا الإفراد و هو الوجه لأن الناس لم یزالوا بکنیته صلی الله علیه و آله یکنون (۳) فی جمیع الأعصار من غیر إنکار انتهی. (۴)

وَ یُؤَیِّدُ مَا اخْتَارَهُ رَحِمَهُ اللَّهُ مَا رَوَاهُ الْکُلَیْنِیُّ وَ الشَّیْخُ عَنْ عَلِیِّ بْنِ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِیهِ عَنِ النَّوْفَلِیِّ عَنِ السَّکُونِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله نَهَی عَنْ أَرْبَعِ کُنًی عَنْ أَبِی عِیسَی وَ عَنْ أَبِی الْحَکَمِ وَ عَنْ أَبِی مَالِکٍ وَ عَنْ أَبِی الْقَاسِمِ إِذَا کَانَ الِاسْمُ مُحَمَّداً (۵).

أقول: هذا جمله ما ذكره أصـحابنا و أكثر مخالفينا من خصائصه صلى الله عليه و آله و لم نتعرض للكلام عليها و إن كان لبعضها مجـال للقول فيه لقله الجـدوى و لأنا أوردنا من الأخبار فى هـذا الباب و غيره ما يظهر به جليه الحال لمن أراد الاطلاع عليه و الله الموفق للسداد.

۱- أى المنادى.

۲- فى المصدر: أن يجيبه.

۳- فى المصدر: يكنون بكنيته.

۴- التذكره: مقدمات النكاح.

۵- فروع الكافى ۲: ۸۷.

**[ترجمه]پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: نام مرا بر دیگران بگذارید و کنیه‌ام را بر دیگران نگذارید.

در این باره اختلاف هست. شافعی می‌گوید: نباید بر کسی کنیه ابو القاسم نهاده شود، چه نام آن کس محمد باشد و چه نباشد. برخی از آنان این حدیث را بر کراهتِ جمع کردن نام و کنیه حضرت حمل کرده‌اند و هر یک را جداگانه جایز دانسته‌اند. وجه این است زیرا مردم در همه اعصار همواره کنیه حضرت را بر دیگران می‌گذارند و هیچ انکاری نیست - . التذکره: مقدّمات النکاح - .

نظر مولّف را روایتی که کلینی از امام جعفر صادق علیه السلام آورده تأیید می‌کند، حضرت علیه السلام فرموده:یامبر صلی الله علیه و آله از چهار چیز نهی کرد: گرفتن کنیه ابو عیسی و ابو الحَکَم و ابو المالک و ابو القاسم وقتی نام فرد محمد باشد - . فروع الکافی ۲: ۸۷ - .

می‌گویم: این همه آن‌چه بود که یارانمان و نیز اکثر مخالفانمان درباره ویژگی‌های پیامبر صلی الله علیه و آله آورده‌اند. ما بر این اقوال مداخله نکردیم هرچند برخی از آن‌ها مجالی برای سخن داشت و این به خاطر قلّت فایده بود. من در این باب و باب‌های دیگر اخباری را آورده‌ام که امر مسلّم را برای جویندگان آشکار می‌سازد و توفیق الهی موجب صحّت عمل است.

ص: ۴۰۱

**[ترجمه]

باب ۱۲ نادر فی اللطائف فی فضل نبینا صلی الله علیه و آله فی الفضائل و المعجزات علی الأنبیاء ع

الأخبار

«۱»

قب، المناقب لابن شهرآشوب إِنْ كَانَ لِآدَمَ علیه السلام سُجُودُ الْمَلَائِكَهِ مَرَّهً فَلِمُحَمَّدٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ وَ الْمَلَائِكَهِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ كُلَّ سَاعَهٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ وَ إِنْ كَانَ آدَمُ قِبْلَهَ الْمَلَائِكَهِ فَجَعَلَهُ اللَّهُ إِمَامَ الْأَنْبِيَاءِ لَيْلَهَ الْمِعْرَاجِ فَصَارَ إِمَامَ آدَمَ علیه السلام وَ إِنْ خُلِقَ آدَمُ علیه السلام مِنْ طِينٍ فَإِنَّهُ خُلِقَ مِنَ النُّورِ قَوْلُهُ كُنْتُ نَبِيّاً وَ آدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَ الطِّينِ وَ إِنْ كَانَ آدَمُ أَوَّلَ الْخَلْقِ فَقَدْ صَارَ مُحَمَّدٌ قَبْلَهُ قَوْلُهُ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَنِي مِنْ نُورٍ وَ خَلَقَ ذَلِكَ النُّورَ قَبْلَ آدَمَ بِأَلْفَيْ أَلْفِ سَنَهٍ وَ إِنْ كَانَ آدَمَ علیه السلام أَبُو الْبَشَرِ فَمُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله سَيِّدُ النُّذُرِ قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله آدَمُ وَ مَنْ دُونَهُ تَحْتَ لِوَائِي يَوْمَ الْقِيَامَهِ وَ إِنْ كَانَ آدَمُ علیه السلام أَوَّلَ الْأَنْبِيَاءِ فَنُبُوَّهُ مُحَمَّدٍ أَقْدَمُ مِنْهُ قَوْلُهُ كُنْتُ نَبِيّاً وَ آدَمُ علیه السلام مَنْخُولٌ (۱) فِي طِينَتِهِ وَ إِنْ عَجَزَتِ الْمَلَائِكَهُ عَنْ آدَمَ علیه السلام فَأُعْطِيَ الْقُرْآنَ الَّذِي عَجَزَ عَنْهُ الْأَوَّلُونَ وَ الْآخِرُونَ وَ إِنْ قِيلَ لِآدَمَ علیه السلام فَتَلَقّی آدَمُ مِنْ رَبِّهِ کَلِماتٍ فَتابَ عَلَيْهِ (۲) فَقَالَ لَهُ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ (۳) وَ إِنْ دَخَلَ آدَمُ فِي الْجَنَّهِ فَقَدْ عُرِجَ بِهِ إِلَى قابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنی إِدْرِيسُ قَوْلُهُ وَ رَفَعْناهُ مَکاناً عَلِيًّا (۴) أَيِ السَّمَاءَ وَ لِلنَّبِيِّ وَ رَفَعْنا لَكَ ذِكْرَكَ (۵) وَ نَاجَى إِدْرِيسُ علیه السلام رَبَّهُ وَ نَادَى اللَّهُ مُحَمَّداً فَأَوْحی إِلی عَبْدِهِ ما أَوْحی (۶) وَ أَطْعَمَ إِدْرِيسَ علیه السلام بَعْدَ وَفَاتِهِ وَ قَدْ أَطْعَمَهُ اللَّهُ فِي حَالِ حَيَاتِهِ قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله إِنِّي لَسْتُ كَأَحَدِكُمْ

۱- من نخل الدقیق: غربله و أزال نخالته.

۲- البقره: ۳۷.

۳- الفتح: ۲.

۴- مریم: ۵۷.

۵- الشرح: ۴.

۶- النجم: ۱۰.

إِنِّی أَبِیتُ عِنْدَ رَبِّی وَ یُطْعِمُنِی وَ یَسْقِینِی نُوحٌ علیه السلام جَرَتْ لَهُ السَّفِینَهُ عَلَی الْمَاءِ وَ هِیَ تَجْرِی لِلْکَافِرِ وَ الْمُؤْمِنِ وَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله جَرَی الْحَجَرُ عَلَی الْمَاءِ وَ ذَلِکَ أَنَّهُ کَانَ عَلَی شَفِیرِ غَدِیرٍ وَ وَرَاءَ الْغَدِیرِ تَلٌّ عَظِیمٌ فَقَالَ عِکْرِمَهُ بْنُ أَبِی جَهْلٍ یَا مُحَمَّدُ إِنْ کُنْتَ نَبِیّاً فَادْعُ مِنْ صُخُورِ ذَلِکَ التَّلِّ حَتَّی یَخُوضَ الْمَاءَ فَیَعْبَرَ فَدَعَا بِالصَّخْرَهِ فَجَعَلَتْ تَأْتِی عَلَی وَجْهِ الْمَاءِ حَتَّی مَثُلَتْ بَیْنَ یَدَیْهِ فَأَمَرَهَا بِالرُّجُوعِ فَرَجَعَتْ کَمَا جَاءَتْ وَ أُجِیبَتْ دَعْوَتُهُ عَلَی قَوْمِهِ لا تَذَرْ عَلَی الْأَرْضِ (۱) فَهَطَلَتْ لَهُ السَّمَاءُ بِالْعُقُوبَهِ وَ أُجِیبَتْ لِمُحَمَّدٍ بِالرَّحْمَهِ حَیْثُ قَالَ حَوَالَیْنَا وَ لَا عَلَیْنَا فَنُوحٌ علیه السلام رَسُولُ الْعُقُوبَهِ وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله رَسُولُ الرَّحْمَهِ وَ ما أَرْسَلْناکَ إِلَّا رَحْمَهً (۲) دَعَا نُوحٌ لِنَفْسِهِ وَ لِنَفَرٍ یَسِیرٍ رَبِّ اغْفِرْ لِی وَ لِوالِدَیَ (۳) وَ مُحَمَّدٌ دَعَا لِأُمَّتِهِ مَنْ وُلِدَ مِنْهُمْ وَ مَنْ لَمْ یُولَدْ وَ اعْفُ عَنَّا (۴) وَ قَالَ لَهُ وَ جَعَلْنا ذُرِّیَّتَهُ هُمُ الْباقِینَ (۵) وَ قَالَ لِمُحَمَّدٍ ذُرِّیَّهً بَعْضُها مِنْ بَعْضٍ (۶) کَانَتْ سَفِینَهُ نُوحٍ علیه السلام سَبَبَ النَّجَاهِ فِی الدُّنْیَا وَ ذُرِّیَّهُ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله سَبَبُ النَّجَاهِ فِی الْعُقْبَی (۷) قَوْلُهُ مَثَلُ أَهْلِ بَیْتِی کَسَفِینَهِ نُوحٍ الْخَبَرَ وَ قَالَ نُوحٌ علیه السلام إِنَّ ابْنِی مِنْ أَهْلِی (۸) فَقِیلَ لَهُ إِنَّهُ لَیْسَ مِنْ أَهْلِکَ (۹) وَ مُحَمَّدٌ لَمَّا عَلَنَتْ مِنْ قَوْمِهِ الْمُعَانَدَهُ شَهَرَ عَلَیْهِمْ سَیْفَ النَّقِمَهِ وَ لَمْ یَنْظُرْ إِلَیْهِمْ بِعَیْنِ الْمِقَهِ قَالَ حَسَّانُ:

وَ إِنْ کَانَ نُوحٌ نَجَا سَالِماً***عَلَی الْفُلْکِ بِالْقَوْمِ لَمَّا نَجَا

فَإِنَّ النَّبِیَّ نَجَا سَالِماً***إِلَی الْغَارِ فِی اللَّیْلِ لَمَّا دَجَا

***

۱- نوح: ۲۶.

۲- الأنبیاء: ۱۰۷.

۳- نوح: ۲۸.

۴- البقره: ۲۸۶.

۵- الصافّات: ۷۷.

۶- آل عمران: ۳۴.

۷- بل فی الدنیا و الآخره، لانهم هدوا الناس إلی مصالحهم مصالح الدنیا و الآخره، فبهم نجوا من مهالک الدنیا و عذاب الآخره. و فازوا بسعادتهما.

۸- هود: ۴۵.

۹- هود: ۴۶.

هُودٌ عليه السلام انْتَصَرَ مِنْ أَعْدَائِهِ بِالرِّيحِ قَوْلُهُ وَ فِي عادٍ إِذْ أَرْسَلْنا عَلَيْهِمُ (۱) وَ مُحَمَّدٌ نَصَرَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْأَحْزَابِ وَ الْخَنْدَقِ بِالرِّيحِ وَ الْمَلَائِكَهِ قَوْلُهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْها (۲) فَزَادَ اللَّهُ مُحَمَّداً عَلَى هُودٍ بِثَلَاثَهِ آلَافِ مَلَكٍ وَ فَضَّلَهُ عَلَى هُودٍ بِأَنَّ رِيحَ عَادٍ رِيحُ سَخَطٍ وَ رِيحُ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله رِيحُ رَحْمَهٍ قَوْلُهُ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَهَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جاءَتْكُمْ (۳) الْآيَهَ وَ صَبَرَ هُودٌ فِي ذَاتِ اللَّهِ وَ أَعْذَرَ قَوْمَهُ إِذْ كُذِّبَ وَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله صَبَرَ فِي ذَاتِ اللَّهِ وَ أَعْذَرَ قَوْمَهُ إِذْ كُذِّبَ وَ شُرِّدَ وَ حُصِبَ بِالْحَصَى (۴) وَ عَلَاهُ أَبُو جَهْلٍ بِسَلَى (۵) شَاهٍ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَى جَاجَائِيلَ مَلَكِ الْجِبَالِ أَنْ شُقَّ الْجِبَالَ وَ انْتَهِ إِلَى أَمْرِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله فَأَتَاهُ فَقَالَ لَهُ قَدْ أُمِرْتُ لَكَ بِالطَّاعَهِ فَإِنْ أَمَرْتَ أَطْبَقْتُ عَلَيْهِمُ الْجِبَالَ فَأَهْلَكْتُهُمْ بِهَا قَالَ إِنَّمَا بُعِثْتُ رَحْمَهً اهْدِ قَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ صَالِحٌ عليه السلام خَرَجَتْ لِصَالِحٍ نَاقَهٌ عُشَرَاءُ (۶) مِنْ بَيْنِ صَخْرَهٍ صَمَّاءَ وَ أُخْرِجَ لِنَبِيِّنَا صلى الله عليه و آله رَجُلٌ مِنْ وَسْطِ الْجَبَلِ يَدْعُو لَهُ وَ يَقُولُ اللَّهُمَّ ارْفَعْ لَهُ ذِكْراً اللَّهُمَّ أَوْجِبْ لَهُ أَجْراً اللَّهُمَّ احْطُطْ عَنْهُ وِزْراً وَ عُقِرَ نَاقَتُهُ وَ عُقِرَ أَوْلَادُ مُحَمَّدٍ قَالَ أَبُو الْقَاسِمِ الْبَارِعُ:

لِنَاقَهِ صَالِحٍ نَادَتْ أُنَاسٌ***وَ قَدْ جَسَرُوا عَلَى قَتْلِ الْحُسَيْنِ

***

وَ كَانَ صَالِحٌ يُنْذِرُ قَوْمَهُ فَقِيلَ لَهُ يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِعَذَابِ اللَّهِ وَ مُحَمَّدٌ نَبِيُّ الرَّحْمَهِ قَوْلُهُ وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا رَحْمَهً (۷) وَ النَّاقَهُ لَمْ تُنَاطِقْهُ وَ لَمْ تَشْهَدْ لَهُ بِالنُّبُوَّهِ وَ قَدْ تَكَلَّمَ مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله نُوقٌ كَثِيرَهٌ لُوطٌ قَالَ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ:

۱- الذاريات: ۴۱.

۲- التوبه: ۴۰. أقول: هذه آيه الغار، و أمّا نصرته في يوم الأحزاب و الخندق ففي آيه:

۳- الأحزاب: ۹.

۴- أي رمى بالحصى.

۵- السلى: جلده فيها الولد، و إذا انقطع في البطن هلكت الام و الولد.

۶- العشراء من النوق: التي مضى لحملها عشره أشهر أو ثمانيه، أو هي كالنفساء من النساء.

۷- الأنبياء: ۱۰۷.

وَ إِنْ كَانَ لُوطٌ دَعَا رَبَّهُ***عَلَى الْقَوْمِ فَاسْتَوْصَلُوا بِالْبَلَاءِ

فَإِنَّ النَّبِيَّ بِبَدْرٍ دَعَا***عَلَى الْمُشْرِكِينَ بِسَيْفِ الْفَنَاءِ

فَنَادَاهُ جِبْرِيلُ مِنْ فَوْقِهِ***بِلَبَّيْكَ لَبَّيْكَ سَلْ مَا تَشَاءُ

***

إِبْرَاهِيمُ عليه السلام نَظَرَ مِنَ الْمُلْكِ إِلَى الملك (الْمَلَكُوتِ) وَ كَذلِكَ نُرِى إِبْراهِيمَ (۱) وَ الْحَبِيبُ نَظَرَ مِنَ الملك (الْمَلَكُوتِ) إِلَى الْمِلْكِ أَ لَمْ تَرَ إِلى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَ (۲) الْخَلِيلُ عليه السلام طَالِبٌ قَالَ إِنِّى ذاهِبٌ إِلى رَبِّى (۳) وَ الْحَبِيبُ مَطْلُوبٌ أَسْرى بِعَبْدِهِ لَيْلًا (۴) قَالَ الْخَلِيلُ عليه السلام وَ الَّذِى أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِى (۵) وَ قِيلَ لِلْحَبِيبِ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ (۶) وَ قَالَ الْخَلِيلُ وَ لا تُخْزِنِى (۷) وَ لِلْحَبِيبِ يَوْمَ لا يُخْزِى اللَّهُ (۸) وَ قَالَ الْخَلِيلُ عليه السلام وَسْطَ النَّارِ حَسْبِىَ اللَّهُ وَ قِيلَ لِلْحَبِيبِ يا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ (۹) قَالَ الْخَلِيلُ عليه السلام وَ اجْعَلْ لِى لِسانَ صِدْقٍ (۱۰) وَ قِيلَ لِلْحَبِيبِ صلى الله عليه و آله وَ رَفَعْنا لَكَ ذِكْرَكَ (۱۱) قَالَ الْخَلِيلُ عليه السلام وَ أَرِنا مَناسِكَنا (۱۲) وَ قِيلَ لِلْحَبِيبِ صلى الله عليه و آله لِنُرِيَهُ (۱۳) (قَالَ) الْخَلِيلُ عليه السلام وَ اجْعَلْنِى مِنْ وَرَثَهِ جَنَّهِ النَّعِيمِ (۱۴) وَ لِلْحَبِيبِ صلى الله عليه و آله وَ لَلْآخِرَهُ خَيْرٌ لَكَ (۱۵) الْخَلِيلُ عليه السلام وَ الَّذِى هُوَ يُطْعِمُنِى (۱۶) وَ لِلْحَبِيبِ صلى الله عليه و آله أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ (۱۷) لِأَجْلِكَ الْخَلِيلُ عليه السلام بَخِلَ عَلَى أَعْدَائِهِ بِالرِّزْقِ وَ ارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَراتِ (۱۸) وَ الْحَبِيبُ صلى الله عليه و آله سَخَا بِهَا عَلَى الْأَعْدَاءِ حَتَّى عُوتِبَ وَ لا تَبْسُطْها كُلَّ الْبَسْطِ (۱۹) الْخَلِيلُ عليه السلام أَقْسَمَ بِاللَّهِ وَ تَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنامَكُمْ (۲۰) وَ أَقْسَمَ اللَّهُ بِالْحَبِيبِ لَعَمْرُكَ (۲۱)

۱- الأنعام: ۷۵.

۲- الفرقان: ۴۵.

۳- الصافّات: ۹۹.

۴- الإسراء: ۱.

۵- الشعراء: ۸۲.

۶- الفتح: ۲.

۷- الشعراء: ۸۷.

۸- التحريم: ۸.

۹- الأنفال: ۶۴.

۱۰- الشعراء: ۸۴.

۱۱- الشرح: ۴.

۱۲- البقره: ۱۲۸.

۱۳- الإسراء: ۱.

۱۴- فی المصدر: قال الخلیل.

۱۵- الشعراء: ۸۵.

۱۶- الضحی: ۴.

۱۷- الشعراء: ۷۹.

۱۸- قریش: ۴.

۱۹- البقره: ۱۲۶.

۲۰- الإسراء: ۲۹.

۲۱- الأنبیاء: ۵۷.

إِنَّهُمْ (۱) وَ اتَّخَذَ مَقَامَ الْخَلِيلِ قِبْلَهً وَ اتَّخِذُوا مِنْ مَقام إِبْراهِيمَ (۲) وَ جَعَلَ أَحْوَالَ الْحَبِيبِ وَ أَفْعَالَهُ وَ أَقْوَالَهُ قِبْلَهً لَقَدْ كانَ لَكُمْ فِی رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَهٌ (۳) الْخَلِيلُ عليه السلام كَسَرَ أَصْنَامَ قَوْمٍ بِالْخُفْيَهِ غَضَباً لِلَّهِ وَ الْحَبِيبُ كَسَرَ عَنِ الْكَعْبَهِ ثَلَاثَمِائَهٍ وَ سِتِّينَ صَنَماً وَ أَذَلَّ مَنْ عَبَدَهَا بِالسَّيْفِ اصْطَفَى الْخَلِيلَ عليه السلام بَعْدَ الِابْتِلَاءِ وَ لَقَدِ اصْطَفَيْناهُ (۴) وَ اصْطَفَى الْحَبِيبَ صلى الله عليه و آله قَبْلَ الِابْتِلَاءِ اللَّهُ يَصْطَفِی (۵) الْخَلِيلُ عليه السلام بَذَلَ مَالَهُ لِأَجْلِ الْجَلِيلِ وَ خَلَقَ الْجَلِيلُ الْعَالَمَ لِأَجْلِ الْحَبِيبِ صلى الله عليه و آله مَقَامُ الْخَلِيلِ عليه السلام مَقَامُ الْخِدْمَهِ وَ اتَّخِذُوا مِنْ مَقام إِبْراهِيمَ (۶) وَ مَقَامُ الْحَبِيبِ صلى الله عليه و آله مَقَامُ الشَّفَاعَهِ عَسى أَنْ يَبْعَثَكَ (۷) وَ الشَّفِيعُ أَفْضَلُ مِنْ الْخَادِمِ الْخَلِيلُ عليه السلام طَلَبَ ابْتِدَاءَ الْوُصْلَهِ قَالَ هذا رَبِّی (۸) وَ الْحَبِيبُ صلى الله عليه و آله طَلَبَ بَقَاءَ الْوُصْلَهِ وَ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۹) وَ لِلْبَقَاءِ فَضْلٌ عَلَى الِابْتِدَاءِ صَيَّرَ اللَّهُ حَرَّ النَّارِ عَلَى الْخَلِيلِ عليه السلام بَرْداً وَ سَلَاماً وَ صَيَّرَ السَّمَّ فِی جَوْفِهِ سَلَاماً حِينَ سَمَّتْهُ الْخَيْبَرِيَّهُ ثُمَّ سَخَّرَ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ الَّتِی كَانَتْ نَارُ الدُّنْيَا كُلُّهَا جُزْءاً مِنْهَا كَانَ الْخَلِيلُ عليه السلام مُنَادِياً بِالْحَجِّ وَ الْقُرْبَانِ وَ أَذِّنْ فِی النَّاسِ بِالْحَج (۱۰) وَ الْحَبِيبُ مُنَادِياً بِالْإِسْلَامِ وَ الْإِيمَانِ مُنادِياً يُنادِی لِلْإِيمانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ (۱۱) قَالَ لِلْخَلِيلِ عليه السلام أَ وَ لَمْ تُؤْمِنْ (۱۲) وَ قَالَ لِلْحَبِيبِ آمَنَ الرَّسُولُ (۱۳) قَالَ الْخَلِيلُ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِی (۱۴) وَ قِيلَ لِلْحَبِيبِ صلى الله عليه و آله لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ وَ قِيلَ (۱۵) لِلْخَلِيلِ عليه السلام وَ فَدَيْناهُ بِذِبْحٍ (۱۶) وَ الْحَبِيبُ صلى الله عليه و آله فُدِیَ أَبُوهُ عَبْدُ اللَّهِ بِمِائَهِ نَاقَهٍ وَ بَارَكَ فِی أَوْلَادِ الْخَلِيلِ عليه السلام حَتَّى عَفَوْا فَأَمَرَ دَاوُدُ عليه السلام فِی أَيَّامِهِ بِإِحْصَائِهِمْ فَعَجَزُوا عَنْ ذَلِكَ فَأَوْحَى

۱- الحجر: ۷۲.

۲- البقره: ۱۲۵.

۳- الأحزاب: ۲۱.

۴- البقره: ۱۳۰.

۵- الحجّ: ۷۵.

۶- البقره: ۱۲۵.

۷- الإسراء: ۷۹.

۸- الأنعام: ۷۶.

۹- النمل: ۹۱.

۱۰- الحجّ: ۲۷.

۱۱- آل عمران: ۱۹۳.

۱۲- البقره: ۲۶۰.

۱۳- البقره: ۲۸۵.

۱۴- الشعراء: ۷۷.

۱۵- فی المصدر: و قال للخليل عليه السلام.

۱۶- الصافّات: ۱۰۷.

اللَّهُ تَعَالَى إِلَيْهِ لَمَّا أَطَاعَنِى بِذَبْحِ وَلَدِهِ كَثَّرْتُ ذُرِّيَّتَهُ وَ الْحَبِيبُ صلى الله عليه و آله لَمَّا ابْتُلِىَ أَيْضاً بِذَبْحِ ابْنِهِ الْحُسَيْنِ عليه السلام كَثَّرْتُ أَوْلَادَهُ وَصَلَ الْخَلِيلُ إِلَى الْجَلِيلِ بِالْوَاسِطَهِ وَ كَذلِكَ نُرِى إِبْراهِيمَ (١) وَ وَصَلَ الْحَبِيبُ صلى الله عليه و آله بِلَا وَاسِطَهٍ ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّى (٢) أَرَادَ الْخَلِيلُ عليه السلام رِضَا الْمَلِكِ فِى رَفْعِ الْكَعْبَهِ وَ إِذْ يَرْفَعُ إِبْراهِيمُ الْقَواعِدَ مِنَ الْبَيْتِ (٣) وَ أَرَادَ اللَّهُ الْقِبْلَهَ فِى رِضَا الْحَبِيبِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضاها (۴) كَانَ الِابْتِلَاءُ لِلْخَلِيلِ أَوَّلًا وَ الِاجْتِبَاءُ آخِراً وَ إِذِ ابْتَلى إِبْراهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِماتٍ (۵) وَ الْحَبِيبُ صلى الله عليه و آله ابْتِدَاؤُهُ بِشَارَةٌ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ (۶) سَأَلَ الْخَلِيلُ وَ اجْنُبْنِي وَ بَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنامَ (٧) وَ قَالَ لِلْحَبِيبِ صلى الله عليه و آله إِنَّما يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ (٨) الْخَلِيلُ مَنْ يُخَالُّكَ وَ الْحَبِيبُ مَنْ تُخَالُّهُ (٩) فَلَا جَرَمَ وَ لَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضى (١٠) الْخَلِيلُ الْمُرِيدُ وَ الْحَبِيبُ الْمُرَادُ الْخَلِيلُ عَطْشَانُ وَ الْحَبِيبُ رَيَّانُ قَالَ صَاحِبُ الْعَيْنِ مَخْرَجُ الْحَاءِ أَقْصَى مِنْ مَخْرَجِ الْخَاءِ بِدَرَجِهٍ فَإِنَّ الْخَاءَ مِنَ الْحَلْقِ وَ الْحَاءَ مِنَ الْفُؤَادِ فَإِذَا ذَكَرْتَ الْخَلِيلَ لَمْ تَمْلَأْ فَاكَ لِأَنَّهُ مِنَ الْحَلْقِ وَ إِذَا ذَكَرْتَ الْحَبِيبَ مَلَأْتَ فَاكَ وَ قَلْبَكَ لِأَنَّهُ مِنَ الْفُؤَادِ قَالُوا أَظْهَرَ اللَّهُ الْخَلِيلَ وَ لَمْ يُظْهِرِ الْحَبِيبَ الْجَوَابُ أَنَّهُ أَظْهَرَ الْمَحَبَّهَ لِمُتَّبِعِيهِ فَكَيْفَ الْمَتْبُوعُ قَوْلُهُ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ (١١) يَعْقُوبُ كَانَ لَهُ اثْنَا عَشَرَ ابْناً وَ مُحَمَّدٌ كَانَ لَهُ اثْنَا عَشَرَ وَصِيّاً وَ جَعَلَ الْأَسْبَاطَ مِنْ سُلَالَهِ صُلْبِهِ وَ مَرْيَمَ بِنْتَ عِمْرَانَ مِنْ بَنَاتِهِ وَ الْهِدَاهَ فِى ذُرِّيَّتِهِ (١٢) قَوْلُهُ وَ وَهَبْنا لَهُ إِسْحاقَ وَ يَعْقُوبَ وَ جَعَلْنا فِى ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّهَ وَ الْكِتابَ (١٣) وَ

١- الأنعام: ٧۵.

٢- النجم: ٨.

٣- البقره: ١٢٧.

۴- البقره: ١۴۴.

۵- البقره: ١٢۴.

۶- التوبه: ٣٣. الفتح: ٢٨٠. الصف: ٩.

٧- إبراهيم: ٣۵.

٨- الأحزاب: ٣٣.

٩- خاله: صادقه و آخاه.

١٠- الضحى: ۵.

١١- آل عمران: ٣١.

١٢- فى المصدر: و الهدايه فى ذريته.

١٣- العنكبوت: ٢٧.

مُحَمَّدٌ أَرْفَعُ ذِكْراً مِنْ ذَلِکَ جُعِلَتْ فَاطِمَهُ علیها السلام سَیِّدَهُ نِسَاءِ الْعَالَمِینَ مِنْ بَنَاتِهِ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَیْنُ علیهما السلام مِنْ ذُرِّیَّتِهِ وَ آتَاهُ الْکِتَابَ الْمَحْفُوظَ لَا یُبَدَّلُ وَ لَا یُغَیَّرُ (۱) وَ صَبَرَ یَعْقُوبُ علیه السلام عَلَی فِرَاقِ وَلَدِهِ حَتَّی کَادَ یَحْرُضُ وَ صَبَرَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله عَلَی وَفَاهِ إِبْرَاهِیمَ وَ عَلَی مَا عَلِمَ مِنْ فَحْوَی مَا یَجْرِی عَلَی ذُرِّیَّتِهِ یُوسُفُ علیه السلام إِنْ کَانَ لَهُ جَمَالٌ فَلِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مَلَاحَهٌ وَ کَمَالٌ قَوْلُهُ صلی الله علیه و آله کَانَ یُوسُفُ علیه السلام أَحْسَنَ وَ لَکِنَّنِی أَمْلَحُ وَ إِنْ کَانَ یُوسُفُ فِی اللَّیْلِ نُورَانِیّاً فَمُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله فِی الدُّنْیَا وَ الْعُقْبَی نُورَانِیٌّ فَفِی الدُّنْیَا یَهْدِی اللَّهُ لِنُورِهِ وَ فِی الْعُقْبَی انْظُرُونا نَقْتَبِسْ (۲) یُوسُفُ علیه السلام دَعَا لِمَالِکِ بْنِ دُعْرٍ لِیَکْثُرَ مَالُهُ وَ وُلْدُهُ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله سَتُدْرِکُ (۳) وَلَداً لِی یُسَمَّی الْبَاقِرَ فَإِذَا لَقِیتَهُ فَأَقْرِئْهُ مِنِّی السَّلَامَ وَ قَالَ لِأَنَسٍ اللَّهُمَّ أَطِلْ عُمُرَهُ وَ أَکْثِرْ مَالَهُ وَ وُلْدَهُ فَبَقِیَ إِلَی أَیَّامِ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِیزِ وَ لَهُ عِشْرُونَ مِنَ الذُّکُورِ وَ ثَمَانُونَ مِنَ الْإِنَاثِ وَ کَانَتْ شَجَرَاتُهُ کُلَّ حَوْلٍ ذَوَاتِ ثَمَرَتَیْنِ صَبَرَ یُوسُفُ علیه السلام فِی الْجُبِّ وَ الْحَبْسِ وَ الْفُرْقَهِ وَ الْمَعْصِیَهِ وَ مُحَمَّدٌ قَاسَی مِنْ کَثْرَهِ الْغُرْبَهِ وَ الْفُرْقَهِ وَ حُبِسَ فِی الشِّعْبِ ثَلَاثَ سِنِینَ وَ فِی الْغَارِ ثَلَاثَ لَیَالٍ وَ کَانَ لِیُوسُفَ علیه السلام رُؤْیَاهُ وَ لِمُحَمَّدٍ لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْیا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرامَ (۴) مُوسَی علیه السلام أَعْطَاهُ اللَّهُ اثْنَتَیْ عَشْرَهَ عَیْناً قَوْلُهُ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتا عَشْرَهَ (۵) عَیْناً وَ مُحَمَّدٌ أَمَرَ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ بِغَرْسِ سَهْمِهِ یَوْمَ الْمِیضَاهِ (۶) بِالْحُدَیْبِیَهِ فِی قَلِیبٍ جَافٍّ فَتَفَجَّرَتْ اثْنَتَا عَشْرَهَ عَیْناً حَتَّی کَفَتْ ثَمَانِیَهَ آلَافِ رَجُلٍ وَ کَانَ لِمُوسَی علیه السلام انْفِجَارُ الْمَاءِ مِنَ الْحَجَرِ وَ لِمُحَمَّدٍ علیه السلام انْفِجَارُ الْمَاءِ مِنْ بَیْنِ أَصَابِعِهِ وَ هَذَا أَعْجَبُ وَ أَنْزَلَ اللَّهُ لِمُوسَی

۱- أی لا ینسخ، و لا یصل إلیه یدی التصحیف و التحریف.

۲- الحدید: ۱۳.

۳- المخاطب جابر بن عبد اللّه الأنصاریّ الصحابیّ.

۴- الفتح: ۲۷.

۵- البقره: ۶۰.

۶- المیضأه و المیضاءه: الموضع یتوضأ فیه. المطهره یتوضأ منها.

عَمُوداً مِنَ السَّمَاءِ يُضِي ءُ لَهُمْ لَيْلَتَهُمْ وَ يَرْتَفِعُ نَهَارَهُمْ وَ رَسُولُ اللَّهِ أَعْطَى بَعْضَ أَصْحَابِهِ عَصاً تُضِي ءُ أَمَامَهُ وَ بَيْنَ يَدَيْهِ وَ أَعْطَى قَتَادَةَ بْنَ النُّعْمَانِ عُرْجُوناً (۱) فَكَانَ الْعُرْجُونُ يُضِي ءُ أَمَامَهُ عَشْراً قَوْلُهُ وَ لَقَدْ آتَيْنا مُوسى تِسْعَ آياتٍ بَيِّناتٍ (۲) قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ وَ الضَّحَّاكُ الْيَدُ وَ الْعَصَا وَ الْحَجَرُ وَ الْبَحْرُ وَ الطُّوفَانُ وَ الْجَرَادُ وَ الْقُمَّلُ وَ الضَّفَادِعُ وَ الدَّمُ يُرْوَى أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله اسْتَتَرَ لِلْوُضُوءِ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ إِلَى الشَّامِ فَأَحَاطَ بِهِ الْيَهُودُ بِالسُّيُوفِ فَأَثَارَ اللَّهُ مِنْ تَحْتِ رِجْلِهِ جَرَاداً فَاحْتَوَشَتْهُمْ (۳) وَ جَعَلَتْ تَأْكُلُهُمْ حَتَّى أَتَتْ عَلَى جُمْلَتِهِمْ وَ كَانُوا مِائَتَيْ نَفَرٍ وَ قَالَ عليه السلام إِنَّ بَيْنَ الرُّكْنِ وَ الصَّفَا قُبُورَ سَبْعِينَ نَبِيّاً مَا مَاتُوا إِلَّا بِضُرِّ الْجُوعِ وَ الْقَمْلِ وَ تَبِعَهُ قَوْمٌ يَوْماً خَالِياً فَنَظَرَ أَحَدُهُمْ إِلَى ثِيَابِ نَفْسِهِ وَ فِيهَا قَمْلٌ ثُمَّ جَعَلَ يَدَنَهُ يَحُكُّهُ فَأَنِفَ مِنْ أَصْحَابِهِ وَ انْسَلَ (۴) وَ أَبْصَرَ آخَرُ وَ آخَرُ مِثْلَ ذَلِكَ حَتَّى وَجَدَ كُلُّهُمْ مِنْ نَفْسِهِ ثُمَّ زَادَ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ حَتَّى اسْتَوْلَى ذَلِكَ عَلَيْهِمْ فَمَاتُوا كُلُّهُمْ مِنْ خَمْسَةِ أَيَّامٍ إِلَى شَهْرَيْنِ وَ هَمَّ جَمَاعَةٌ بِقَتْلِهِ فَخَرَجُوا نَحْوَ الْمَدِينَهِ مِنْ مَكَّهَ فَسَلَّطَ اللَّهُ عَلَى مَزَاوِدِهِمْ وَ رَوَايَاهُمْ وَ سَطَائِحِهِمْ الْجِرْذَانَ فَخَرَقَتْهَا وَ نَقَبَتْهَا وَ سَالَ مِيَاهُهَا فَلَمَّا عَطِشُوا شَعَرُوا فَرَجَعُوا الْقَهْقَرَى إِلَى الْحِيَاضِ الَّتِي كَانُوا تَزَوَّدُوا مِنْهَا تِلْكَ الْمِيَاهَ وَ إِذَا الْجِرْذَانُ قَدْ سَبَقَتْهُمْ إِلَيْهَا فَنَقَبَتْ أُصُولَهَا وَ سَالَ فِي الْحَرَّهِ (۵) مِيَاهُهَا فَتَمَاوَتُوا وَ لَمْ يَنْفَلِتْ مِنْهُمْ إِلَّا وَاحِدٌ لَا يَزَالُ يَقُولُ يَا رَبَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ قَدْ تُبْتُ مِنْ أَذَاهُ فَفَرِّجْ عَنِّي بِجَاهِ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ فَوَرَدَتْ عَلَيْهِ قَافِلَهٌ فَسَقَوْهُ وَ حَمَلُوهُ وَ أَمْتِعَهَ الْقَوْمِ (۶) فَآمَنَ بِالنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَهُ تِلْكَ الْجِمَالَ وَ الْأَمْوَالَ وَ احْتَجَمَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله مَرَّهً فَدَفَعَ الدَّمُ الْخَارِجُ مِنْهُ إِلَى أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ وَ قَالَ غَيِّبْهُ فَذَهَبَ فَشَرِبَهُ فَقَالَ مَا ذَا صَنَعْتَ بِهِ قَالَ شَرِبْتُهُ قَالَ أَ وَ لَمْ

۱- العرجون: أصل العذق الذی یعوج و یبقی علی النخل یابسا بعد أن تقطع عنه الشماریخ.

۲- الإسراء: ۱۰۱.

۳- أی أحدقت بهم و جعلتهم فی وسطها.

۴- انسل أی انطلق مستخفیا.

۵- الحره: الأرض ذات حجاره نخره سود کأنّها أحرقت بالنار.

۶- أی و حملوا أمتعه القوم.

أَقُلْ لَکَ غَيِّبْهُ فَقَالَ قَدْ غَيَّبْتُهُ فِی وِعَاءِ حَرِيزٍ فَقَالَ إِيَّاکَ وَ أَنْ تَعُودَ لِمِثْلِ هَذَا ثُمَّ اعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ حَرَّمَ عَلَى النَّارِ لَحْمَکَ وَ دَمَکَ لَمَّا اخْتَلَطَ بِدَمِی وَ لَحْمِی وَ اسْتَهَزَأَ بِهِ أَرْبَعُونَ نَفَراً مِنَ الْمُنَافِقِينَ فَقَالَ صلی الله عليه و آله أَمَا إِنَّ اللَّهَ يُعَذِّبُهُمْ بِالدَّمِ فَلَحِقَهُمُ الرُّعَافُ الدَّائِمُ وَ سَيَلَانُ الدِّمَاءِ مِنْ أَضْرَاسِهِمْ فَکَانَ طَعَامُهُمْ وَ شَرَابُهُمْ يَخْتَلِطُ بِدِمَائِهِمْ فَبَقُوا کَذَلِکَ أَرْبَعِينَ صَبَاحاً ثُمَّ هَلَکُوا قَوْلُهُ اسْلُکْ يَدَکَ فِی جَيْبِکَ تَخْرُجْ بَيْضاءَ [(١)](#) وَ أُعْطِیَ أَفْضَلَ مِنْهُ وَ هُوَ أَنَّ نُوراً کَانَ عَنْ يَمِينِهِ حَيْثُ مَا جَلَسَ وَ کَانَ يَرَاهُ النَّاسُ کُلُّهُمْ وَ قَدْ بَقِیَ ذَلِکَ النُّورُ إِلَى قِيَامِ السَّاعَهِ وَ کَانَ يُحِبُّ أَنْ يَأْتِيَهُ الْحَسَنَانِ فَيُنَادِيهِمَا هَلُمَّا إِلَیَّ فَيُقْبِلَانِ نَحْوَهُ مِنَ الْبُعْدِ قَدْ بَلَغَهُمَا صَوْتُهُ فَيَقُولُ بِسَبَّابَتِهِ هَکَذَا يُخْرِجُهُمَا مِنَ الْبَابِ فَتُضِیءُ لَهُمَا أَحْسَنَ مِنْ ضَوْءِ الْقَمَرِ وَ الشَّمْسِ فَيَأْتِيَانِ ثُمَّ تَعُودُ الْإِصْبَعُ کَمَا کَانَتْ وَ تَفْعَلُ فِی انْصِرَافِهِمَا مِثْلَ ذَلِکَ قَوْلُهُ وَ أَنْ أَلْقِ عَصاکَ [(٢)](#) وَ لَهُ مَا رُوِیَ أَنَّ الزُّبَيْرَ بْنَ الْعَوَّامِ انْکَسَرَ سَيْفُهُ فِی بَعْضِ الْغَزَوَاتِ فَأَخَذَ النَّبِیُّ صلی الله عليه و آله خَشَبَهً فَمَسَحَهَا مِنْ جَانِبَيْهِ فَصَارَتْ سَيْفاً أَجْوَدَ مَا يَکُونُ وَ أَضْرَبَهَا [(٣)](#) فَکَانَ يُقَاتِلُ بِهِ وَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَلَبَ جُذُوعَ سُقُوفِ يَهُودَ نَازَعُوهُ أَفَاعِیَ وَ هِیَ أَکْثَرُ مِنْ مِائَهِ جِذْعٍ وَ قَصَدَتْ نَحْوَهُمْ وَ الْتَقَمَتْ مَتَاعَ بَيْتِهِمْ فَمَاتَ مِنْهُمْ أَرْبَعَهٌ وَ خُبِلَ جَمَاعَهٌ [(۴)](#) وَ أَسْلَمَ آخَرُونَ وَ قَالُوا اللَّهُمَّ بِجَاهِ مُحَمَّدٍ الَّذِی اصْطَفَيْتَهُ وَ عَلِیٍّ الَّذِی ارْتَضَيْتَهُ وَ أَوْلِيَائِهِمَا الَّذِينَ مَنْ سَلَّمَ لَهُمْ أَمْرَهُمْ اجْتَبَيْتَهُ فَأَنْشَرَ اللَّهُ الْأَرْبَعَهَ قَوْلُهُ فَاضْرِبْ بِعَصاکَ الْبَحْرَ [(۵)](#) قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام خَرَجْنَا مَعَهُ يَعْنِی النَّبِیَّ صلی الله عليه و آله إِلَى خَيْبَرَ فَإِذَا نَحْنُ بِوَادٍ يَشْخُبُ فَقَدَّرْنَاهُ فَإِذَا هُوَ أَرْبَعَ عَشْرَهَ قَامَهً فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ الْعَدُوُّ مِنْ وَرَائِنَا وَ الْوَادِی أَمَامَنَا کَمَا قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى عليه السلام إِنَّا لَمُدْرَکُونَ [(۶)](#) فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّکَ جَعَلْتَ لِکُلِّ مُرْسَلٍ دَلَالَهً

١- القصص: ٣٢.

٢- القصص: ٣١.

٣- استظهر المصنّف فی الهامش أن الصحيح: و أعطاها.

۴- أصابهم جنون.

۵- الصحيح كما فی المصحف الشريف: (أَنِ اضْرِبْ) راجع سوره الشعراء: ۶٣.

۶- الشعراء: ۶١.

فَأَرِنِی قُدْرَتَکَ وَ رَکِبَ فَعَبَرَتِ الْخَیْلُ لَا تَنْدَی حَوَافِرُهَا وَ الْإِبِلُ لَا تَنْدَی أَخْفَافُهَا فَرَجَعْنَا فَکَانَ فَتْحَهَا وَ فِی رِوَایَهِ أَنَسٍ إِنَّهُ مَطَرَتِ السَّمَاءُ ثَلَاثَهَ أَیَّامٍ وَ لَیَالِیَهَا بِوَادِی الخزان (۱) فَقَالُوا یَا رَسُولَ اللَّهِ هَوْلٌ عَظِیمٌ فَقَالَ أَیُّهَا النَّاسُ اتَّبِعُونِی وَ کُنْتُ آخِرَ النَّاسِ وَ لَقَدْ رَأَیْتُ الْمَاءَ مَا بَلَّ أَخْفَافَ الْإِبِلِ قَوْلُهُ وَ لَقَدْ أَخَذْنا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِینَ (۲) وَ رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله قَالَ اللَّهُمَّ الْعَنْ رِعْلًا وَ ذَکْوَانَ (۳) اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَکَ عَلَی مُضَرَ اللَّهُمَّ اجْعَلْ سِنِیهِمْ کَسِنِی یُوسُفَ فَفِی الْخَبَرِ أَنَّ الرَّجُلَ کَانَ مِنْهُمْ یَلْحَقُ صَاحِبَهُ فَلَا یُمْکِنُهُ الدُّنُوُّ فَإِذَا دَنَا مِنْهُ لَا یُبْصِرُهُ مِنْ شِدَّهِ دُخَانِ الْجُوعِ وَ کَانَ یُجْلَبُ (۴) إِلَیْهِمْ مِنْ کُلِّ نَاحِیَهٍ فَإِذَا اشْتَرَوْهُ وَ قَبَضُوهُ لَمْ یَصِلُوا بِهِ إِلَی بُیُوتِهِمْ حَتَّی یَتَسَوَّسَ (۵) وَ یُنْتِنَ فَأَکَلُوا الْکِلَابَ الْمَیْتَهَ وَ الْجِیَفَ وَ الْجُلُودَ وَ نَبَشُوا الْقُبُورَ وَ أَحْرَقُوا عِظَامَ الْمَوْتَی فَأَکَلُوهَا وَ أَکَلَتِ الْمَرْأَهُ طِفْلَهَا وَ کَانَ الدُّخَانُ مُتَرَاکِماً بَیْنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ وَ ذَلِکَ قَوْلُهُ فَارْتَقِبْ یَوْمَ تَأْتِی السَّماءُ بِدُخانٍ مُبِینٍ یَغْشَی النَّاسَ هذا عَذابٌ أَلِیمٌ (۶) فَقَالَ أَبُو سُفْیَانَ وَ رُؤَسَاءُ قُرَیْشٍ یَا مُحَمَّدُ أَ تَأْمُرُنَا بِصِلَهِ الرَّحِمِ فَأَدْرِکْ قَوْمَکَ فَقَدْ هَلَکُوا فَدَعَا لَهُمْ وَ ذَلِکَ قَوْلُهُ رَبَّنَا اکْشِفْ عَنَّا الْعَذابَ إِنَّا مُوقِنُونَ (۷) فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَی إِنَّا کاشِفُوا الْعَذابِ قَلِیلًا إِنَّکُمْ عائِدُونَ (۸) فَعَادَ إِلَیْهِمُ الْخِصْبُ وَ الدَّعَهُ وَ هُوَ

ص: ۴۱۱

۱- استظهر فی المصدر: أن الصحیح: الخزاز، أقول: و لعله کذلک راجع معجم البلدان ۲: ۳۶۴.

۲- الأعراف: ۱۳۰.

۳- بنو رعل: بطن من بهته من العدنانیه، و هم بنو رعل بن مالک ابن عوف بن امرئ القیس بن بهته، و بنو ذکوان أیضا بطن من بهته من سلیم من العدنانیه، و هم بنو ذکوان بن ثعلبه بن بهته، قال القلقشندی بعد ترجمتهما بذلک: و هم الذین مکث النبیّ صلّی اللّه علیه و آله شهر ایقنت فی الصلاه و یدعو علیهم.

۴- أی یساق و یجیء بالطعام إلیهم.

۵- سوس الطعام: وقع فیه السوس. و السوس: دود یقع فی الصوف و الخشب و الثیاب و البر و نحوها.

۶- الدخان: ۱۰ و ۱۱.

۷- هکذا فی الکتاب، و الصحیح کما فی المصدر و المصحف الشریف: «إِنَّا مُؤْمِنُونَ» راجع سوره الدخان: ۱۲.

۸- الدخان: ۱۵.

قَوْلُهُ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هذَا الْبَيْتِ (۱) الْآیَه انْتَقَمَ اللَّهُ لِمُوسَی علیه السلام مِنْ فِرْعَوْنَ وَ انْتَقَمَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مِنَ الْفَرَاعِنَهِ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَ يُوَلُّونَ الدُّبُرَ (۲) كَانَ لِمُوسَی علیه السلام عَصًا وَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله ذُو الْفَقَارِ خَلَّفَ مُوسَی علیه السلام هَارُونَ علیه السلام فِي قَوْمِهِ وَ خَلَّفَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله عَلِيّاً علیه السلام فِي قَوْمِهِ أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی وَ كَانَ لِمُوسَی علیه السلام اثْنَا عَشَرَ نَقِيباً وَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله اثْنَا عَشَرَ إِمَاماً كَانَ لِمُوسَی علیه السلام انْفِلَاقُ الْبَحْرِ فِي الْأَرْضِ فَانْفَلَقَ فَكانَ كُلُّ فِرْقٍ (۳) وَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله انْشِقَاقُ الْقَمَرِ فِي السَّمَاءِ وَ ذَلِكَ أَعْجَبُ اقْتَرَبَتِ السَّاعَهُ وَ انْشَقَّ الْقَمَرُ (۴) الْعَصَا بَلَغَتِ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ أَنِ اضْرِبْ بِعَصاكَ الْبَحْرَ (۵) وَ أَشَارَ بِالْإِصْبَعِ إِلَى الْقَمَرِ فَانْشَقَّ وَ قَالَ مُوسَی علیه السلام رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي (۶) وَ قَالَ اللَّهُ لَهُ أَ لَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ (۷) وَ قَالَ لِمُوسَی وَ هَارُونَ علیهما السلام فَقُولا لَهُ قَوْلًا لَيِّناً (۸) وَ قَالَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ (۹) وَ لا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ (۱۰) وَ أَعْطَى اللَّهُ مُوسَی علیه السلام الْمَنَّ وَ السَّلْوَى وَ أَحَلَّ الْغَنَائِمَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ لِأُمَّتِهِ وَ لَمْ يَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلَهُ وَ قَالَ فِي حَقِّ مُوسَی وَ ظَلَّلْنا عَلَيْهِمُ الْغَمامَ (۱۱) يَعْنِي فِي التِّيهِ وَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله كَانَ يَسِيرُ الْغَمَامُ فَوْقَهُ وَ كَلَّمَ اللَّهُ مُوسى تَكْلِيماً عَلَى طُورِ سَيْنَاءَ وَ نَاجَى اللَّهُ مُحَمَّداً عِنْدَ سِدْرَهِ الْمُنْتَهى وَ كَانَ وَاسِطَهٌ بَيْنَ الْحَقِّ وَ بَيْنَ مُوسَی علیه السلام وَ لَمْ يَكُنْ بَيْنَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ رَبِّهِ أَحَدٌ فَأَوْحى إِلى عَبْدِهِ (۱۲) وَ لَيْسَ مَنْ مَشَى بِرِجْلَيْهِ كَمَنْ أُسْرِيَ بِسِرِّهِ (۱۳) وَ لَيْسَ مَنْ نَادَاهُ كَمَنْ نَاجَاهُ وَ مَنْ بَعُدَ نُودِيَ وَ مَنْ قَرُبَ نُوجِيَ وَ لَمْ يُكَلَّمْ مُوسَی علیه السلام إِلَّا بَعْدَ أَرْبَعِينَ لَيْلَهً وَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله كَانَ نَائِماً فِي بَيْتِ أُمِّ هَانِي فَعُرِجَ بِهِ وَ مِعْرَاجُ مُوسَی علیه السلام بَعْدَ الْمَوْعُودِ وَ مِعْرَاجُ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله بِلَا وَعْدٍ وَ اخْتَارَ مُوسى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا وَ اخْتِيرَ مُحَمَّدٌ وَ هُوَ فَرِيدٌ وَ لَمْ يَحْتَمِلْ مُوسَی علیه السلام

۱- قریش: ۳.

۲- القمر: ۴۵.

۳- الشعراء: ۶۳.

۴- القمر: ۱.

۵- الشعراء: ۶۳. و فی المصحف الشریف: (أَنِ اضْرِبْ) و لعله منقول بالمعنی.

۶- طه: ۲۵.

۷- الشرح: ۱.

۸- طه: ۴۴.

۹- التوبه: ۷۳.

۱۰- القلم: ۱۰.

۱۱- الأعراف: ۱۶۰.

۱۲- النجم: ۱۰.

۱۳- أی بشخصه و حقیقته.

مَا رَآهُ وَ خَرَّ مُوسی صَعِقاً (۱) وَ احْتَمَلَ مُحَمَّدٌ ذَلِکَ لَقَدْ رَأی مِنْ آیاتِ رَبِّهِ (۲) مِعْرَاجُ مُوسَی علیه السلام نَهَاراً وَ مِعْرَاجُ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله لَیْلًا مِعْرَاجُ مُوسَی عَلَی الْأَرْضِ وَ مِعْرَاجُ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَوْقَ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ أَخْبَرَ بِمَا جَرَی بَیْنَهُ وَ بَیْنَ مُوسَی علیه السلام وَ کَتَمَ مَا جَرَی بَیْنَهُ وَ بَیْنَ مُحَمَّدٍ فَأَوْحی إِلی عَبْدِهِ ما أَوْحی (۳) قَوْلُهُ وَ لَمَّا جاءَ مُوسی لِمِیقاتِنا (۴) کَأَنَّهُ جَاءَ مِنْ عِنْدِ فِرْعَوْنَ لَقَدْ جاءَکُمْ رَسُولٌ (۵) کَأَنَّهُ جَاءَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ قَالَ لِمُوسَی وَ أَوْحَیْنا إِلی مُوسی وَ أَخِیهِ أَنْ تَبَوَّءا لِقَوْمِکُما بِمِصْرَ بُیُوتاً (۶) وَ أَخْرَجَ النَّبِیُّ مِنْ مَسْجِدِهِ مَا خَلَا الْعِتْرَهَ وَ فِی هَذَا تِبْیَانُ قَوْلِهِ أَنْتَ مِنِّی بِمَنْزِلَهِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی حَسَّانُ:

لَئِنْ کَلَّمَ اللَّهُ مُوسَی عَلَی***شَرِیفٍ مِنَ الطُّورِ یَوْمَ النِّدَاءِ

فَإِنَّ النَّبِیَّ أَبَا قَاسِمٍ***حُبِیَ بِالرِّسَالَهِ فَوْقَ السَّمَاءِ

وَ قَدْ صَارَ بِالْقُرْبِ مِنْ رَبِّهِ***عَلَی قَابِ قَوْسَیْنِ لَمَّا دَنَا

وَ إِنْ فَجَّرَ الْمَاءَ مُوسَی لَکُمْ (۷)***عُیُوناً مِنَ الصَّخْرِ ضَرْبَ الْعَصَا

فَمِنْ کَفِّ أَحْمَدَ قَدْ فُجِّرَتْ***عُیُونٌ مِنَ الْمَاءِ یَوْمَ الظَّمَا

وَ إِنْ کَانَ هَارُونُ مِنْ بَعْدِهِ***حُبِیَ بِالْوِزَارَهِ یَوْمَ الْمَلَا

فَإِنَّ الْوِزَارَهَ قَدْ نَالَهَا***عَلِیٌّ بِلَا شَکٍّ یَوْمَ النِّدَا

***

کَعْبُ بْنُ مَالِکٍ الْأَنْصَارِیُ:

فَإِنْ یَکُ مُوسَی کَلَّمَ اللَّهُ جَهْرَهً***عَلَی جَبَلِ الطُّورِ الْمُنِیفِ (۸) الْمُعَظَّمِ

فَقَدْ کَلَّمَ اللَّهُ النَّبِیَّ مُحَمَّداً***عَلَی الْمَوْضِعِ الْأَعْلَی الرَّفِیعِ الْمُسَوَّمِ

***

دَاوُدُ علیه السلام کَانَ لَهُ سِلْسِلَهُ الْحُکُومَهِ لِیَمِیزَ الْحَقَّ مِنَ الْبَاطِلِ وَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله الْقُرْآنُ

۱- الأعراف: ۱۴۲، و فیه: و خر.

۲- النجم: ۱۸.

۳- النجم: ۱۰.

۴- الأعراف: ۱۴۳.

۵- التوبه: ۱۲۸.

۶- یونس: ۸۷.

۷- فی المصدر: لهم. و هو الصحیح.

۸- جبل منیف: مرتفع مشرف.

ما فَرَّطْنا فِی الْکِتابِ مِنْ شَیْ ءٍ- (۱) وَ لَیْسَتِ السِّلْسِلَهُ کَالْکِتَابِ وَ السِّلْسِلَهُ قَدْ فَنِیَتْ وَ الْقُرْآنُ بَقِیَ إِلَی آخِرِ الدَّهْرِ وَ کَانَ لَهُ النَّغْمَهُ وَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله الْحَلَاوَهُ وَ إِذا سَمِعُوا ما أُنْزِلَ إِلَی الرَّسُولِ (۲) وَ کَانَ لَهُ ثَلَاثُونَ أَلْفَ حَرَسٍ وَ کَانَ حَارِسُ مُحَمَّدٍ هُوَ اللَّهَ تَعَالَی وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ (۳) وَ سَبَّحَتْ لَهُ الْوُحُوشُ وَ الطُّیُورُ وَ الْجِبَالُ فَاللَّهُ تَعَالَی وَ مَلَائِکَتُهُ یَشْهَدُونَ لِمُحَمَّدٍ وَ کَفی بِاللَّهِ شَهِیداً مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ (۴) وَ قَالَ لَهُ وَ أَلَنَّا لَهُ الْحَدِیدَ (۵) وَ أَلَانَ قَلْبَ مُحَمَّدٍ بِالرَّحْمَهِ وَ الشَّفَاعَهِ فَبِما رَحْمَهٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ (۶) وَ أَلَانَ لَهُمُ (۷) الصُّمَّ الصُّخُورَ الصِّلَابَ وَ جَعَلَهَا غَاراً وَ کَانَ یَحْلُبُ الشَّاهَ الْمَجْهُودَهَ وَ یَمْسَحُ ضَرْعَهَا فَیَحْلُبُ مِنْهَا کَیْفَ شَاءَ وَ سَخَّرَ لَهُ الْجِبَالَ وَ کَانَ یُسَبِّحْنَ وَ أَخَذَ النَّبِیُّ أَحْجَاراً فَأَمْسَکَهَا فَسَبَّحْنَ فِی کَفِّهِ وَ لَهُ الطَّیْرَ مَحْشُورَهً کُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ وَ لِمُحَمَّدٍ الْبُرَاقَ وَ قَالَ لَهُ وَ شَدَدْنا مُلْکَهُ (۸) وَ شَدَدَ مُلْکَ مُحَمَّدٍ حَتَّی نَسَخَ بِشَرِیعَتِهِ سَائِرَ الشَّرَائِعِ وَ قَالَ لِدَاوُدَ وَ لا تَتَّبِعِ الْهَوی (۹) وَ قَالَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله ما ضَلَّ صاحِبُکُمْ (۱۰) حَسَّانُ:

وَ إِنْ کَانَ دَاوُدُ قَدْ أَوَّبَتْ (۱۱)***جِبَالٌ لَدَیْهِ وَ طَیْرُ الْهَوَا

فَفِی کَفِّ أَحْمَدَ قَدْ سَبَّحَتْ***بِتَقْدِیسِ رَبِّی صِغَارُ الْحَصَی

***

سُلَیْمَانُ سُخِّرَتْ لَهُ الرِّیحُ غُدُوُّها شَهْرٌ وَ رَواحُها شَهْرٌ (۱۲) یُقَالُ إِنَّهُ غَدَا مِنَ الْعِرَاقِ وَ قَالَ (۱۳) بِمَرْوٍ وَ أَمْسَی بِبَلْخٍ وَ أَکْرَمَ مُحَمَّداً بِالْبُرَاقِ خُطْوَتُهُ مَدَّ الْبَصَرِ وَ قَالَ عُلِّمْنا مَنْطِقَ الطَّیْرِ (۱۴) وَ رُوِیَ أَنَّ الْحُمَّرَهَ فُجِعَتْ بِأَحَدِ وُلْدِهَا فَجَاءَتْ إِلَی

۱- الأنعام: ۳۸.

۲- المائده: ۸۳.

۳- المائده: ۶۷.

۴- الفتح: ۲۸ و ۲۹.

۵- سبأ: ۱۰.

۶- آل عمران: ۱۵۹.

۷- الظاهر کما فی هامش النسخه أن الصحیح: و ألان له.

۸- ص: ۲۰.

۹- ص: ۲۶.

۱۰- النجم: ۲.

۱۱- أی قد رجعت معه بالتسبیح.

۱۲- سبأ: ۱۲.

۱۳- قال: نام فی القائله أی منتصف النهار.

۱۴- النمل: ۱۶.

النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ قَدْ جَعَلَتْ تَرِفُّ عَلَى رَأْسِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ أَيُّكُمْ فَجَعَ (١) هَذِهِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ أَنَا أَخَذْتُ بَيْضَهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله ارْدُدْهَا وَ مِنْهُ كَلَامُ الْبَعِيرِ وَ الْعِجْلِ وَ الضَّبِّ وَ الشَّاهِ وَ الذِّئْبِ وَ الذَّبِّ وَ سُخِّرَتْ لَهُ (٢) الْجِنُّ وَ الشَّيَاطِينُ وَ قَالَ لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِ‌ (٣) وَ قَوْلُهُ وَ إِذْ صَرَفْنا إِلَيْكَ نَفَراً مِنَ الْجِنِ (٤) وَ هُمُ التِّسْعَةُ مِنْ أَشْرَافِ الْجِنِّ بِنَصِيبِينَ وَ الْيَمَنِ مِنْ بَنِي عَمْرِو بْنِ عَامِرٍ مِنْهُمْ شصاه وَ مصاه وَ الهملكان وَ الْمَرْزُبَانُ وَ المازمان وَ نضاه وَ هَاضِبٌ وَ عَمْرٌو وَ بَايَعُوهُ عَلَى الْعِبَادَاتِ وَ اعْتَذَرُوا بِأَنَّهُمْ قَالُوا عَلَى اللَّهِ شَطَطاً وَ سُلَيْمَانُ عليه السلام كَانَ يَصْفِدُهُمْ لِعِصْيَانِهِمْ وَ نَبِيُّنَا أَتَوْهُ طَائِعِينَ رَاغِبِينَ وَ سَأَلَ سُلَيْمَانُ مُلْكاً دَنِيّاً رَبِ هَبْ لِي مُلْكاً (٥) وَ عُرِضَ مَفَاتِيحُ خَزَائِنِ الدُّنْيَا عَلَى مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله فَرَدَّهَا فَشَتَّانَ بَيْنَ مَنْ يَسْأَلُ وَ بَيْنَ مَنْ يُعْطَى فَلَا يَقْبَلُ فَأَعْطَاهُ اللَّهُ الْكَوْثَرَ وَ الشَّفَاعَةَ وَ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ وَ لَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضى (٦) وَ قَالَ لِسُلَيْمَانَ فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسابٍ (٧) وَ قَالَ لِنَبِيِّنَا ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا (٨) حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ:

وَ إِنْ كَانَتِ الْجِنُّ قَدْ سَاسَهَا***سُلَيْمَانُ وَ الرِّيحُ تَجْرِي رَخَا

فَشَهْرٌ غُدُوٌّ بِهِ دَائِباً***وَ شَهْرٌ رَوَاحٌ بِهِ إِنْ يَشَا

فَإِنَّ النَّبِيَّ سَرَى لَيْلَةً***مِنَ الْمَسْجِدَيْنِ إِلَى الْمُرْتَقَى

***

كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ:

وَ إِنْ تَكُ نَمْلُ الْبَرِّ بِالْوَهْمِ كَلَّمَتْ***سُلَيْمَانَ ذَا الْمُلْكِ الَّذِي لَيْسَ بِالْعَمِي

فَهَذَا نَبِيُّ اللَّهِ أَحْمَدُ سَبَّحَتْ***صِغَارُ الْحَصَى فِي كَفِّهِ بِالتَّرَنُّمِ

***

يَحْيَى عليه السلام قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ وَ آتَيْناهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا (٩) وَ كَانَ فِي عَصْرٍ لَا جَاهِلِيَّةَ

۱- فجعه: أوجعه باعدامه ما يتعلق به من أهل أو مال.

۲- أي لسليمان عليه السلام.

۳- الجن: ۱.

۴- الأحقاف: ۲۹.

۵- ص: ۳۵، و هو منقول معناه و الآيه هكذا: «قالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَ هَبْ لِي مُلْكاً».

۶- الضحى: ۵.

٧- ص: ٣٩. و فيه: فامنن.
٨- الحشر: ٧ و فيه: و ما اتاكم.
٩- مريم: ١٢.

فِيهِ وَ مُحَمَّدٌ صلى الله علیه و آله أوتِیَ الْحُكْمَ وَ الْفَهْمَ صَبِيّاً بَيْنَ عَبَدَهِ الْأَوْثَانِ وَ حِزْبِ الشَّيْطَانِ وَ كَانَ يَحْيَى علیه السلام أَعْبَدَ أَهْلِ زَمَانِهِ وَ أَزْهَدَهُمْ وَ مُحَمَّدٌ أَزْهَدَ الْخَلَائِقِ وَ أَعْبَدَهُمْ حَتَّى قِيلَ طه ما أَنْزَلْنا (۱) حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ:

وَ إِنْ كَانَ يَحْيَى بَكَتْ عَيْنُهُ***صَغِيراً وَ طَهَّرَهُ فِي الصَّبَا

فَإِنَّ النَّبِيَّ بَكَى قَائِماً***حَزِيناً عَلَى الرِّجْلِ خَوْفَ الرَّجَا

فَنَادَاهُ أَنْ طه (۲) أَبَا قَاسِمٍ***وَ لَا تَشْقَ بِالْوَحْيِ لَمَّا أَتَى

***

عِيسَى علیه السلام وَ أُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَ الْأَبْرَصَ (۳) وَ نَبِيُّنَا صلى الله علیه و آله أَتَاهُ مُعَاذُ بْنُ عفرا (۴) (عَفْرَاءَ) فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي قَدْ تَزَوَّجْتُ وَ قَالُوا لِلزَّوْجِهِ إِنَّ بِجَنْبِي بَيَاضاً فَكَرِهَتْ أَنْ تُزَفَّ إِلَيَّ فَقَالَ اكْشِفْ لِي عَنْ جَنْبِكَ فَكَشَفَ لَهُ عَنْ جَنْبِهِ فَمَسَحَهُ بِعُودٍ فَذَهَبَ مَا بِهِ مِنَ الْبَرَصِ وَ لَقَدْ أَتَاهُ مِنْ جُهَيْنَهَ أَجْذَمُ يَتَقَطَّعُ مِنَ الْجُذَامِ فَشَكَا إِلَيْهِ فَأَخَذَ قَدَحاً مِنْ مَاءٍ فَتَفَلَ فِيهِ ثُمَّ قَالَ امْسَحْ بِهِ جَسَدَكَ فَفَعَلَ فَبَرَأَ وَ أَبْرَأَ صَاحِبَ السِّلْعَهِ (۵) وَ أَتَتْهُ امْرَأَهٌ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ ابْنِي قَدْ أَشْرَفَ عَلَى حِيَاضِ الْمَوْتِ كُلَّمَا أَتَيْتُهُ بِطَعَامٍ وَقَعَ عَلَيْهِ التَّثَاؤُبُ (۶) فَقَامَ وَ قُمْنَا مَعَهُ فَلَمَّا أَتَيْنَاهُ قَالَ لَهُ جَانِبْ يَا عَدُوَّ اللَّهِ وَلِيَّ اللَّهِ فَأَنَا رَسُولُ اللَّهِ فَجَانَبَهُ الشَّيْطَانُ فَقَامَ صَحِيحاً وَ أَتَاهُ رَجُلٌ وَ بِهِ أُدْرَهٌ (۷) عَظِيمَهٌ فَقَالَ هَذِهِ الْأُدْرَهُ تَمْنَعُنِي مِنَ التَّطْهِيرِ وَ الْوُضُوءِ فَدَعَا بِمَاءٍ فَبَرَكَ فِيهِ وَ دَعَاهُ وَ تَفَلَ فِيهِ ثُمَّ أَمَرَهُ أَنْ يُفِيضَ عَلَيْهِ (۸) فَفَعَلَ الرَّجُلُ وَ أَغْفَى إِغْفَاءَهً وَ انْتَبَهَ فَإِذَا هِيَ قَدْ تَقَلَّصَتْ وَ جَاءَتِ امْرَأَهٌ وَ مَعَهَا

۱- طه: ۱.

۲- فی المصدر: فناداه طه.

۳- آل عمران: ۴۹.

۴- هکذا فی النسخه، و الصحیح: عفراء بالمد، و الرجل هو معاذ بن الحارث بن رفاعه الأنصاریّ النجاری.

۵- السلعه: خراج فی البدن أو زیاده فیه کالغده بین الجلد و اللحم.

۶- تثاءب: أصابه کسل و فتره کفتره النعاس.

۷- فی النهایه: الادره بالضم: نفخه فی الخصیه.

۸- أی یفرغه علیه.

عُكَّهُ (۱) سَمْنٍ وَ أَقِطٍ وَ مَعَهَا ابْنَهٌ لَهَا فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَدْتُ هَذِهِ كمها (۲) (كَمْهَاءَ) فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عُوداً فَمَسَحَ بِهِ عَيْنَيْهَا فَأَبْصَرَتَا وَ مِنْهُ حَدِيثُ قَتَادَهَ بْنِ رِبْعِيٍّ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْلَمَهَ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُنَيْسٍ قَوْلُهُ وَ أُحْيِ الْمَوْتى بِإِذْنِ اللَّهِ (۳) قَالَ الْكَلْبِيُّ كَانَ عِيسَى عليه السلام يُحْيِي الْأَمْوَاتَ بِيَا حَيُّ يَا قَيُّومُ وَ قِيلَ إِنَّهُ أَحْيَا أَرْبَعَهَ أَنْفُسٍ وَ هُمْ عَاذِرٌ وَ ابْنُ الْعَجُوزِ وَ ابْنَهُ الْعَاشِرِ وَ سَامُ بْنُ نُوحٍ قَالَ الرِّضَا عليه السلام لَقَدِ اجْتَمَعَتْ قُرَيْشٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَسَأَلُوهُ أَنْ يُحْيِيَ لَهُمْ مَوْتَاهُمْ فَوَجَّهَ مَعَهُمْ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام فَقَالَ اذْهَبْ إِلَى الْجَبَّانَهِ (۴) فَنَادِ بِاسْمِ هَؤُلَاءِ الرَّهْطِ الَّذِينَ يَسْأَلُونَ عَنْهُمْ بِأَعْلَى صَوْتِكَ يَا فُلَانُ وَ يَا فُلَانُ وَ يَا فُلَانُ يَقُولُ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ قُومُوا بِإِذْنِ اللَّهِ فَقَامُوا يَنْفُضُونَ التُّرَابَ عَنْ رُءُوسِهِمْ فَأَقْبَلَتْ قُرَيْشٌ تَسْأَلُهُمْ عَنْ أُمُورِهِمْ ثُمَّ أَخْبَرُوهُمْ أَنَّ مُحَمَّداً قَدْ بُعِثَ نَبِيّاً فَقَالُوا وَدِدْنَا أَنَّا أَدْرَكْنَاهُ فَنُؤْمِنُ بِهِ وَ أَحْيَا صلى الله عليه و آله النَّفَرَ الَّذِينَ قُتِلُوا يَوْمَ بَدْرٍ فَخَاطَبَهُمْ وَ كَلَّمَهُمْ وَ عَيَّرَهُمْ بِكُفْرِهِمْ قَوْلُهُ وَ أُنَبِّئُكُمْ بِما تَأْكُلُونَ وَ ما تَدَّخِرُونَ (۵) وَ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله كَانَ يُنَبِّئُ بِأَشْيَاءَ كَثِيرَهٍ مِنْهَا قِصَّهُ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَهَ وَ إِنْفَاذِ كِتَابِهِ إِلَى مَكَّهَ وَ مِنْهَا قِصَّهُ عَبَّاسٍ وَ سَبَبُ إِسْلَامِهِ ابْنُ جَرِيحٍ فِي قَوْلِهِ وَ يُعَلِّمُهُ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَهَ (۶) إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَعْطَى عِيسَى عليه السلام تِسْعَهَ أَشْيَاءَ مِنَ الْحَظِّ وَ لِسَائِرِ النَّاسِ جُزْءاً وَ رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أُوتِيتُ الْقُرْآنَ وَ مِثْلَيْهِ أَنْشَدَ:

وَ إِنْ كَانَ مَنْ مَاتَ يَحْيَا لَكُمْ***يُنَادِيهِ عِيسَى بِرَبِّ الْعُلَى

***

۱- العكه: زقيق للسمن أصغر من القربه.

۲- هكذا في النسخه، و الصحيح: كمهاء بالمد، كما في المصدر.

۳- آل عمران: ۴۹.

۴- الجبانه: المقبره: الصحراء.

۵- آل عمران: ۴۹.

۶- آل عمران: ۴۸.

فَإِنَّ الذِّرَاعَ لَقَدْ سَمَّهَا**يَهُودُ لِأَحْمَدَ يَوْمَ الْقِرَى (۱)

فَنَادَتْهُ إِنِّی لَمَسْمُومَهٌ**فَلَا تَقْرَبَنِّی وُقِیتَ الْأَذَی(۲).

**[ترجمه]مناقب: اگر فرشـتگان یک بار به آدم علیه السلام سجده کردند، خداوند و فرشتگان و مردم همگی تا به روز قیامت در هر ساعتی بر حضـرت محمـد صـلی الله علیه و آله درود می‌فرسـتند و اگر آدم علیه السـلام قبله فرشـتگان گردیـد خـداوند حضـرت محمـد صـلی الله علیه و آله را در شب معراج امام پیامبران گرداند و این‌چنین ایشان امام آدم علیه السـلام نیز شد. اگر آدم علیه السـلام از گِل آفریده شد حضرت محمد از نور آفریده شد که ایشان خود فرموده: آن هنگام که آدم میان آب و گِل بـود من پیـامبر بودم. اگر آدم علیه السـلام نخسـتین آفریـده است حضـرت محمـد پیش از او آفریـده شـده بود که ایشـان خود فرموده: خداوند دو هزار سال پیش از آدم علیه السـلام مرا از نور آفرید. اگر آدم علیه السـلام پدر آدمیان است حضرت محمد سرور بیم‌دهندگان است که ایشان خود فرموده: آدم علیه السـلام و هر آن که در پیِ اوست در روز قیامت همه به زیر لوای من هسـتند. اگر آدم علیه السـلام سرآغاز انبیـاء است نبوّت حضـرت محمـد صـلی الله علیه و آله از او پیش‌تر است که ایشان خود فرمـود: من پیـامبر بودم و آدم علیه السـلام در سرشت خود بیخته شـده بود. اگر فرشـتگان در برابر آدم علیه السـلام به نـاتوانی رسیدند به حضـرت محمد قرآن عطا شد که پیشـینیان و پسینیان همه در برابرش ناتوان‌اند. اگر خداوند درباره آدم علیه السلام فرمود: «فَتَلَقّی آدَمُ مِنْ رَبِّهِ کَلِماتٍ فَتابَ عَلَیْهِ» - . بقره / ۳۷ -

{سپس آدم از پروردگـارش کلمـاتی را دریافت نمود و [خـدا] بر او ببخشود.} به حضـرت محمـد صـلی الله علیه و آله فرمود: «لِیَغْفِرَ لَکَ اللّهُ ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِکَ وَ ما تَأَخَّرَ» - . فتح / ۲ - {تا

خداونـد از گناه گذشـته و آینـده تو درگذرد.} اگر آدم به بهشت در آمد حضـرت محمد را تا به قاب قوسـین یا نزدیکتر فراز بُردند. و اما ادریس علیه السلام ، حق تعالی برای وی فرمود: «وَ رَفَعْناهُ مَکاناً عَلِیًّا» - . مریم / ۵۷ -

{و [ما] او را به مقامی بلند ارتقا دادیم.} یعنی به آسمان و برای پیامبر فرمود: «رَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ» - . انشراح / ۱ - ۸ -

{و نامت را برای تو بلند گردانیدیم.} ادریس علیه السـلام با پروردگارش نجوا کرد و خداوند حضـرت محمد صـلی الله علیه و آله را ندا کرد «فَأَوْحی إِلی عَبْدِهِ ما أَوْحی» - . نجم / ۱۰ -

{آنگاه به بنـده اش آنچه را باید وحی کند وحی فرمود.} خداوند ادریس علیه السـلام را پس از وفاتش اِطعام کرد حال آن‌که حضرت محمد صلی الله علیه و آله را در زمان حیات اِطعام فرمود، چه ایشان خود فرموده: من همانند شما نیستم،

ص: ۴۰۲

من نزد پروردگارم می‌مانم و او مرا سیر و سیراب می‌کند. برای نوح علیه السلام کشتی بر آب روان شد که آن از برای مومن و کافر روان می‌شود، اما برای حضـرت محمد سـنگ بر آب روان شد، از این قرار که حضـرت بر لبه برکه‌ای ایستاده بود و پشت آن برکه تپه‌ای بزرگ قرار داشت. در آن دم عکرمه بن ابی جهل گفت: ای محمد! اگر تو پیامبر هستی یکی از صخره‌های آن

تپه را صدا بزن تا در آب بیافتد و از آن عبور کند. حضرت صخره را صدا زد و او بر روی آب افتاد و آمد و روبروی ایشان حاضر شد. سپس به او امر فرمود تا برگردد و او همان‌گونه که آمده بود بازگشت. نفرین نوح بر امتش اجابت شد: «لا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ» - . نوح / ۲۶ -

{بر روی زمین مگذار.} و ناگاه عقوبت از آسمان فرود آمد، اما برای حضرت محمد صلی الله علیه و آله رحمت اجابت شد، چه ایشان فرمود: خداوندا بر حوالی ما باران بفرست و نه بر ما، پس نوح علیه السلام رسول عقوبت بود و محمد صلی الله علیه و آله رسول رحمت: «وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا رَحْمَةً» - . انبيا / ۱۰۷ -

{و تو را جز رحمتی نفرستادیم.} نوح علیه السلام برای خود و شماری اندک از دیگران دعا کرد: «اغْفِرْ لِي وَ لِوالِدَيَ» - . نوح / ۲۸ -

{ پروردگارا بر من و پدر و مادرم ببخشای.} اما حضرت محمد برای امتش، چه آنان که زاده شده بودند و چه آنان که زاده نشده بودند، دعا کرد: «وَ اعْفُ عَنَّا» - . بقره / ۲۸۶ -

{و از ما درگذر.} خداوند برای نوح علیه السلام فرمود: «وَ جَعَلْنا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْباقِينَ» - . صافات / ۷۷ -

{و [تنها] نسل او را باقی گذاشتیم.} و برای حضرت محمد فرمود: «ذُرِّيَّةً بَعْضُها مِنْ بَعْضٍ» - . آل عمران / ۳۴ - {فرزندانی که بعضی از آنان از [نسل] بعضی دیگرند.} کشتی نوح سبب نجات در دنیا شد و فرزندان حضرت محمد صلی الله علیه و آله سبب نجات در آخرت شدند، چه ایشان فرموده: مَثَل اهل بیت من همچون کشتی نوح است. نوح علیه السلام گفت: «إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي» - . هود / ۴۵ - {پسرم از کسان من است.} و به او گفته شد: «إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ» - . هود / ۴۶ - {او در حقیقت از کسان تو نیست.} اما وقتی قوم حضرت محمد اعلان دشمنی کردند حضرت شمشیر انتقام بر آن کشید و به چشم مهربانی در آنان ننگریست؛ حسّان گفته:

«اگر نوح در آن ورطه از میان آن قوم به تندرستی بر کشتی نجات یافت، پیامبر صلی الله علیه و آله در آن غار به تندرستی به هنگام تاریکیِ شب نجات یافت.»

ص: ۴۰۳

هود علیه السلام در برابر دشمنانش با باد یاری داده شد، حق تعالی می‌فرماید: «وَ فِي عادٍ إِذْ أَرْسَلْنا عَلَيْهِمُ» - . هود / ۴۱ - {و در [ماجرای] عاد [نیز] بر آنها فرستادیم.} اما خداوند حضرت محمد صلی الله علیه و آله را در جنگ احزاب و حنذق با باد و فرشتگان یاری کرد: «بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْها» - . توبه / ۴۰، می‌گویم: این آیه مربوط به ماجرای غار است. یاری خداوند در جنگ احزاب و خندق در آیه «وَ جُنُوداً لَمْ تَرَوْها» {و لشکرهایی که آنها را نمی دیدید} آمده که آیه ۹ از سوره احزاب است؛ یاری خداوند در جنگ حنین نیز در آیه «وَ أَنْزَلَ جُنُوداً لَمْ تَرَوْها» {و سپاهیانی فرو فرستاد که آنها را نمی دیدید} یعنی آیه ۲۶ از سوره توبه آمده است. - {با سپاهیانی که آنها را نمی دیدید.} پس خداوند علاوه بر بادی که برای هود علیه السلام فرستاد سه هزار فرشته نیز از برای محمد صلی الله علیه و آله افزود و باز هم حضرت را بر هود علیه السلام برتری بخشید زیرا بادی که

برای هود علیه السلام فرستاده شد باد خشم بود و بادی که برای محمد صلی الله علیه و آله باد رحمت، حق تعالی فرمود: «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اذْکُرُوا نِعْمَهَ اللَّهِ عَلَیْکُمْ إِذْ جاءَتْکُمْ» - . احزاب / ۹ - {ای کسانی که ایمان آورده اید نعمت خدا را بر خود به یاد آرید آنگاه که به سوی شما [در]آمد.} هود علیه السلام در راه خدا صبر کرد و وقتی قومش وی را تکدیب کردند آنان را بخشود و پیامبر صلی الله علیه و آله نیز در راه خدا صبر کرد و وقتی قومش وی را تکذیب کردند و از خود راندند و او را سنگباران کردند وابو جهل شکمبه گوسفند را بر سر حضرت انداخت، آنان را بخشود پس خداوند به جاجائیل، فرشته کوه‌ها وحی فرمود که کوه‌ها را بشکاف و به فرمان محمد صلی الله علیه و آله درآی. او نزد حضرت آمد و به ایشان عرض کرد: من دستور دارم که از تو اطاعت کنم، اگر فرمان دهی کوه‌ها را بر روی آنان فرو افکنم و همه را هلاک کنم. اما حضرت محمد صلی الله علیه و آله به او فرمود: من همچون رحمتی برای قوم خود مبعوث شده‌ام، قوم مرا هدایت کن چراکه آنان نمی‌دانند. و اما صالح علیه السلام ، برای صالح علیه السلام از دل صخره سخت ناقه‌ای آبستن با بار ده‌ماهه بیرون آمد و برای پیامبر ما از میان کوه‌ها مردی بیرون آمد که برای حضرت دعا می‌کرد و می‌گفت: خداوندا نام او را رفعت بخش و پاداش خود را بر او واجب فرما و این بار را از دوش او بدار. آنان دست و پای ناقه صالح علیه السلام را بُریدند و اینان اولاد محمد ابو القاسم برجسته صلی الله علیه و آله را به شهادت رساندند.

«برای ناقه صالح مردمانی دم برآوردند، اما اینان گستاخانه به قتل حسین علیه السلام دست یازیدند.»

صالح علیه السلام به قوم خود هشدار می‌داد، به او گفتند: ای صالح! عذاب خدا را بر ما فرود آر؛ اما محمد صلی الله علیه و آله پیامبر رحمت است همچنان‌که حق تعالی فرموده: «وَ ما أَرْسَلْناکَ إِلَّا رَحْمَهً» - . انبیا / ۱۰۷ - {و تو را جز رحمتی نفرستادیم.} ناقه صالح با او سخن نگفت و به پیامبری‌اش گواهی نداد اما با پیامبر صلی الله علیه و آله ناقه‌های بسیاری سخن گفتند. و اما لوط؛ حسان بن ثابت می‌گوید:

ص: ۴۰۴

«اگر لوط علیه السلام سوی پروردگارش قوم خود را نفرین کرد و آنان به بلا درافتادند،

پیامبر صلی الله علیه و آله در جنگ بدر مشرکان را به شمشیر هلاکت نفرین کرد،

آن‌گاه از بالای سرش جبرئیل او را ندا داد و گفت: گوش به فرمان توام هر چه می‌خواهی بگو.»

و اما ابراهیم؛ او از مُلک خداوند به ملکوت خداوند نگریست: «وَ کَذلِکَ نُرِی إِبْراهِیمَ» - . انعام / ۷۵ - {و این‌گونه به ابراهیم نمایاندیم.} اما حبیب صلی الله علیه و آله از ملکوت خداوند به مُلک خداوند نگریست: «أَ لَمْ تَرَ إِلی رَبِّکَ کَیْفَ مَدَّ الظِّلَ» - . فرقان / ۴۵ - {آیا ندیده ای که پروردگارت چگونه سایه را گسترده است؟} ابراهیم خلیل علیه السلام خود طلبید: «إِنِّی ذاهِبٌ إِلی رَبِّی» - . صافات / ۹۹ - {و [ابراهیم] گفت من به سوی پروردگارم رهسپارم.} اما حبیب محمد صلی الله علیه و آله طلبیده شد: «أَسْری بِعَبْدِهِ لَیْلًا» - . اسراء / ۱ -

{ بنده اش را شبانگاهی سیر داد.} خلیل علیه السلام گفت: «وَ الَّذِی أَطْمَعُ أَنْ یَغْفِرَ لِی» - . شعراء / ۸۲ -

{و آن کس که امید دارم گناهم را بر من ببخشاید.} و به حبیب صلی الله علیه و آله گفته شد: «لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ» - . فتح / ۲ -

{تا خداوند از گناه تو درگذرد.} خلیل علیه السلام گفت: «وَ لا تُخْزِنِی» - . فتح / ۲ -

{رسوایم مکن.} و به حبیب صلی الله علیه و آله گفته شد: «یَوْمَ لا یُخْزِی اللَّهُ» - . تحریم / ۸ -

{در آن روز خدا خوار نمی‌گرداند.} خلیل علیه السلام در میان آتش گفت: خدا برای من بس است و به حبیب صلی الله علیه و آله گفته شد: «یا أَیُّهَا النَّبِیُّ حَسْبُکَ اللَّهُ» - . انفال / ۶۴ -

{ای پیامبر خدا تو را بس است.} خلیل علیه السلام گفت: «وَ اجْعَلْ لِی لِسانَ صِدْقٍ» - . شعراء / ۸۴ -

{و برای من آوازه نیکو گذار.} و به حبیب صلی الله علیه و آله گفته شد: «وَ رَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ» - .[۶] شرح / ۴ - {و نامت را برای تو بلند گردانیدیم.} خلیل علیه السلام گفت: «وَ أَرِنا مَناسِکَنا» - .[۷] بقره / ۱۲۸ -

{و آداب دینی ما را به ما نشان ده.} و به حبیب صلی الله علیه و آله گفته شد: «لِنُرِیَهُ» - .[۸] اسراء / ۱ -

{تا به او بنمایانیم.} خلیل علیه السلام گفت: «وَ اجْعَلْنِی مِنْ وَرَثَهِ جَنَّهِ النَّعِیمِ» - .[۹] شعراء / ۸۵ -

{و مرا از وارثان بهشت پر نعمت گردان.} و به حبیب صلی الله علیه و آله گفته شد: «وَ لَلْآخِرَهُ خَیْرٌ لَکَ» - . ضحی / ۱ - ۱۱ -

{و قطعا آخرت برای تو از دنیا نیکوتر خواهد بود.} خلیل علیه السلام گفت: «وَ الَّذِی هُوَ یُطْعِمُنِی» - . شعراء / ۷۹ -

{و آن کس که او به من خوراک می دهد.} و به حبیب صلی الله علیه و آله گفته شد: به خاطر تو «أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ» - . قریش / ۴ -

{در گرسنگی غذایشان داد.} خلیل علیه السلام از رزق بر دشمنان خود بخل ورزید: «وَ ارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَراتِ» - . بقره / ۱۲۶ -

{و مردمش را از فرآورده ها روزی بخش.} و حبیب آن‌چنان بر دشمنان سخاوت کرد که سرزنش شد: «وَ لا تَبْسُطْها کُلَّ الْبَسْطِ» - . اسراء / ۲۹ -

{و بسیار [هم] گشاده دستی منما.} خلیل علیه السلام به خدا قسم خورد: «وَ تَاللَّهِ لَأَکِیدَنَّ أَصْنامَکُمْ» - . انبیاء / ۷ -

{و سوگند به خدا که قطعا در کار بتانتان تدبیری خواهم کرد.} و خداوند به حبیب صلی الله علیه و آله قسم خورد: «لَعَمْرُکَ

ص: ۴۰۵

إِنَّهُمْ» - . حجر / ۷۲ - {به جان تو سوگند که} خداوند مقام خلیل علیه السلام را قبله قرار داد: «وَ اتَّخِذُوا مِنْ مَقامِ إِبْراهِیمَ» - .

بقره / ۱۲۵ - {در مقام ابراهیم برای خود اختیار کنید.} و احوال و افعال و اقوال حبیب صلی الله علیه و آله را قبله قرار داد: «لَقَدْ کانَ لَکُمْ فِی رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ» - . احزاب / ۲۱ - {قطعا برای شما در [اقتدا به] رسول خدا سرمشقی نیکوست.} خلیل علیه السلام از برای خدا خشم گرفت و پنهانی بت‌های یک قوم را شکست و حبیب صلی الله علیه و آله از کعبه سیصد و شصت بت را شکست و با شمشیر پرستندگان آن‌ها را به ذلّت کشید. خداوند خلیل علیه السلام را پس از آزمون دشوار برگزید: «وَ لَقَدِ اصْطَفَیْناهُ» - . بقره / ۱۳۰ - {ما او را برگزیدیم.} و حبیب صلی الله علیه و آله را پیش از آزمون دشوار برگزید: «اللَّهُ یَصْطَفِی» - . حج / ۷۵ - {خدا برمی‌گزیند.} خلیل علیه السلام دارایی خود را به خاطر خداوند جلیل بخشید و خداوند جلیل دنیا را به خاطر حبیب صلی الله علیه و آله آفرید. مقام خلیل علیه السلام مقام خدمت است: «وَ اتَّخِذُوا مِنْ مَقامِ إِبْراهِیمَ» - . بقره / ۱۲۵ - {در مقام ابراهیم برای خود اختیار کنید.} و مقام حبیب صلی الله علیه و آله مقام شفاعت: «عَسی أَنْ یَبْعَثَکَ» - . اسراء / ۷۹ -

{امید که پروردگارت تو را برساند.} و شفیع برتر از خادم است. خلیل علیه السلام وصال را از آغاز جویید و گفت: «هذا رَبِّی» - . انعام / ۷۶ - {این پروردگار من است.} و حبیب صلی الله علیه و آله ماندگاریِ وصال را جویید: «وَ أُمِرْتُ أَنْ أَکُونَ مِنَ الْمُسْلِمِینَ» - . نمل / ۹۱ - {و مامورم که از مسلمانان باشم.} و ماندگاری بر آغاز برتری دارد. خداوند حرارت آتش را بر خلیل علیه السلام سرد و سلامت گرداند و وقتی آن زن خیبری حبیب صلی الله علیه و آله را مسموم کرد سم را در شکم ایشان سلامت گرداند و افزون بر آن آتش دوزخ را، که تمامیِ آتش دنیا گوشه‌ای از آن است، به فرمانِ حضرت درآورد. خلیل علیه السلام ندای حج و قربانی کردن را سر داد: «وَ أَذِّنْ فِی النَّاسِ بِالْحَجِ» - . حج / ۲۷ - {و در میان مردم برای [ادای] حج بانگ برآور.} و حبیب صلی الله علیه و آله ندای اسلام و ایمان را سر داد: «مُنادِیاً یُنادِی لِلْإِیمانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّکُمْ» - . آل عمران / ۱۹۳ -

{دعوتگری به ایمان فرا می خواند که به پروردگار خود ایمان آورید.} خداوند به خلیل علیه السلام فرمود: «أَ وَ لَمْ تُؤْمِنْ» - . بقره / ۲۶۰ -

{مگر ایمان نیاورده ای؟} و به حبیب صلی الله علیه و آله فرمود: «آمَنَ الرَّسُولُ» - . بقره / ۲۸۵ -

{رسول خدا ایمان آورده است.} خلیل علیه السلام گفت: «فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِی» - . شعراء / ۷۷ -

{آنان دشمنان من‌اند.} و به حبیب صلی الله علیه و آله گفته شد: اگر تو نبودی بی‌شک افلاک را نمی‌آفریدم. به خلیل علیه السلام گفته شد: «وَ فَدَیْناهُ بِذِبْحٍ» - . صافات / ۱۰۷ -

{و او را در ازای قربانی باز رهانیدیم.} و برای پدر حبیب صلی الله علیه و آله ، عبدالله، یکصد ناقه فدایی شد. خداوند در فرزندان خلیل علیه السلام چنان برکت نهاد و آنان چنان زیاد شدند که داوود علیه السلام در روزگار خود دستور داد تا آنان را بشمارند اما در این کار درماندند، و خداوند متعال وحی فرمود

که چون او در ذبح فرزندش از من اطاعت کرد فرزندانش را بسیار گرداندم. اما حبیب صلی الله علیه و آله وقتی به ذبح فرزندش حسین علیه السلام آزموده شد فرزندانش بسیار گشتند. خلیل علیه السلام با واسطه به خداوند جلیل رسید: «وَ کَذٰلِکَ نُرِی إِبْراهِیمَ» - . انعام / ۷۵ - {و این گونه به ابراهیم نمایاندیم.} و حبیب صلی الله علیه و آله بدون واسطه رسید: «ثُمَّ دَنا فَتَدَلّٰی» - . نجم / ۸ -

{سپس نزدیک آمد و نزدیکتر شد.} خلیل علیه السلام در برافراشتن کعبه خشنودی خداوند را جُست «وَ إِذْ یَرْفَعُ إِبْراهِیمُ الْقَواعِدَ مِنَ الْبَیْتِ» - . بقره / ۱۲۷ -

{ و هنگامی که ابراهیم پایه های خانه [کعبه] را بالا می برد} و خداوند در انتخاب قبله خشنودی حبیب صلی الله علیه و آله را جُست: «فَلَنُوَلِّیَنَّکَ قِبْلَةً تَرْضاها» - . بقره / ۱۴۴ - {پس [باش تا] تو را به قبله ای که بدان خشنود شوی برگردانیم.} برای خلیل علیه السلام آزمون در آغاز و برگزیده شدن در آخر بود: «وَ إِذِ ابْتَلی إِبْراهِیمَ رَبُّهُ بِکَلِماتٍ» - . بقره / ۱۲۴ - {و چون ابراهیم را پروردگارش با کلماتی بیازمود.} اما سرآغاز حبیب صلی الله علیه و آله بشارت بود: «لِیُظْهِرَهُ عَلَی الدِّینِ کُلِّهِ» - . توبه / ۳۳ ، فتح / ۲۸ ، صف / ۹ - {تا آن را بر هر چه دین است پیروز گرداند.} خلیل علیه السلام درخواست کرد: «وَ اجْنُبْنِی وَ بَنِیَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنامَ» - . ابراهیم / ۳۵ - {و مرا و فرزندانم را از پرستیدن بتان دور دار.} و به حبیب صلی الله علیه و آله گفته شد: إِنَّما یُرِیدُ اللّٰهُ لِیُذْهِبَ عَنْکُمُ الرِّجْسَ» - . احزاب / ۳۳ - {خدا فقط می خواهد آلودگی را از شما بزداید.} خلیل کسی است که تو را دوست می‌دارد و حبیب کسی است که تو دوستش می‌داری، پس ناگزیر «وَ لَسَوْفَ یُعْطِیکَ رَبُّکَ فَتَرْضی» - . ضحی / ۵ - {و بزودی پروردگارت تو را عطا خواهد داد تا خرسند گردی.} خلیل مرید است و حبیب مراد، خلیل تشنه است و حبیب سیراب. صاحب العین می گوید: مخرج حاء یک درجه دورتر از مخرج خاء است، خاء از حلق است و حاء از دل. پس وقتی می گویی خلیل دهانت را پُر نمی کنی زیرا خاء از حلق است اما وقتی می گویی حبیب دهانت را و قلبت را پُر می کنی زیرا حاء از دل است. گفته‌اند: خداوند خلیل را اظهار کرده اما حبیب را اظهار نکرده. پاسخ این است که خداوند محبت خود را برای پیروان حضرت اظهار کرده چه رسد به کسی که آنان از او پیروی می‌کنند: «إِنْ کُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِی یُحْبِبْکُمُ اللّٰهُ» - . آل عمران / ۳۱ - {اگر خدا را دوست دارید از من پیروی کنید تا خدا دوستتان بدارد.} و اما یعقوب علیه السلام ؛ او دوازده پسر داشت و محمد صلی الله علیه و آله دوازده وصیّ. خداوند نوادگان را از تبار صُلب یعقوب علیه السلام قرار داد و مریم بنت عمران علیه السلام را از دختران او نهاد و هدایت را در فرزندان او گذاشت، حق تعالی می‌فرماید: «وَ وَهَبْنا لَهُ إِسْحاقَ وَ یَعْقُوبَ وَ جَعَلْنا فِی ذُرِّیَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَ الْکِتابَ» - . عنکبوت / ۲۷ - {و اسحاق و یعقوب را به او عطا کردیم و در میان فرزندانش پیامبری و کتاب قرار دادیم.}

ص: ۴۰۷

اما محمد صلی الله علیه و آله نامی بلندتر از این دارد؛ خداوند فاطمه سلام الله علیها ، سرور زنان دو جهان، را از دختران او قرار داد و حسن علیه السلام و حسین علیه السلام را از فرزندان او نهاده و کتاب محفوظ را که نه تبدیل می‌شود و نه تغییر می‌یابد، به او عطا کرد. یعقوب علیه السلام بر فراق فرزندش چنان صبر کرد که نزدیک بود جان دهد و محمد صلی الله علیه و آله بر وفات ابراهیم و نیز بر خبری که از سرانجام فرزندانش داشت، صبر کرد. و اما یوسف؛ اگر او زیبایی داشت محمد صلی الله

علیه و آله ملاحت و کمال داشت، چه ایشان خود فرموده: یوسف علیه السلام خوبروتر بود اما من ملیح‌تر هستم. اگر یوسف علیه السلام در شب نورانی بود محمد صلی الله علیه و آله در دنیا و آخرت نورانی بود، در دنیا: «یَهْدِی اللَّهُ لِنُورِهِ» - . نور / ۳۵ - { خدا با نور خویش هدایت می کند.} و در آخرت: «انْظُرُونا نَقْتَبِسْ» - . حدید / ۱۳ - {ما را مهلت دهید تا از نورتان [اندکی] برگیریم.} یوسف علیه السلام برای مالک بن ذُعر دعا کرد تا مال و فرزندش بسیار شوند و پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: تو - . مخاطب این سخن جابر بن عبدالله انصاری است. - یکی از فرزندان من به نام باقر را درخواهی یافت، وقتی او را دیدی سلام مرا به او برسان. و برای اَنس فرمود: خداوندا عمر او را دراز گردان و مال و فرزندش را افزون کن. این‌چنین او تا روزگار عمر بن عبدالعزیز بر جا ماند و دارای بیست پسر و هشتاد دختر شد و درخت‌هایش در هر سال دو بار میوه دادند. یوسف علیه السلام در چاه و زندان و فراق صبر کرد و از معصیت دوری کرد و محمد صلی الله علیه و آله از درازای غربت و فراق بسیار رنج کشید و سه سال در دره و سه شب در غار حبس شد. یوسف علیه السلام آن خواب را دید و برای محمد صلی الله علیه و آله چنین شد که «لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرامَ» - . فتح / ۲۷ - {حقا خدا رؤیای پیامبر خود را تحقق بخشید [که دیده بود] شما در مسجد الحرام درخواهید آمد.} و اما موسی علیه السلام ؛ خداوند به او دوازده چشمه عطا فرمود: «فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتا عَشْرَةَ عَيْناً» - . بقره / ۶۰ - {پس دوازده چشمه از آن جوشیدن گرفت.} و محمد صلی الله علیه و آله در یوم المیضاه در حدیبیه به براء بن عازب فرمود تا وی تیرش را در چاهی خشک بکارد. او چنین کرد و ناگاه دوازده چشمه چنان جوشش گرفت که هشت هزار تن را کفایت کرد. آب برای موسی علیه السلام از میان سنگ جوشید و برای محمد صلی الله علیه و آله از میان انگشتان وی که این شگفت‌تر است. خداوند برای موسی

ص: ۴۰۸

از آسمان ستونی فرود آورد که شامگاهشان را روشنی می‌بخشید و روزشان را بالا می‌آورد، و رسول خدا صلی الله علیه و آله به یکی از یاران خود عصایی عطا فرمود که جلو و پیش رویش را روشن می گرداند، حضرت به قتاده بن عثمان نیز چوبدستی عطا فرمود که تا ده گام جلوتر را برایش روشن می‌کرد. حق تعالی می‌فرماید: «وَ لَقَدْ آتَيْنا مُوسى تِسْعَ آياتٍ بَيِّناتٍ» - . اسراء / ۱۰۱ - {و در حقیقت ما به موسی نه نشانه آشکار دادیم.} ابن عباس و ضحاک درباره این نشانه‌ها گفته‌اند: دست و عصا و سنگ و دریا و طوفان و ملخ‌ها و شپش‌ها و قورباغه‌ها و خون. اما روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آله در یکی از سفرهایش به شام پنهان شد تا وضو بگیرد که ناگاه یهودیان حضرت را با شمشیر در میان گرفتند. در آن دم خداوند از زیر پای حضرت ملخ‌هایی برانگیخت و ملخ‌ها یهودیان را در میان گرفتند و شروع به خوردن آن‌ها کردند و همه را که دویست تن بودند، از بین بردند.همچنین فرمود : میان رکن و صفا مزار هفتاد پیامبر قرار دارد که فقط از بلای گرسنگی یا پشه مُرده‌اند. روزی گروهی در گذرگاهی خلوت حضرت را تعقیب کردند. ناگهان یکی از آن‌ها به جامه خود نگریست و دید پشه در آن افتاده، بدنش به خارش افتاد و از همراهانش بازماند و از دور می‌آمد. آن‌ها یکی یکی همان چیزی را دیدند که آن مرد دیده بود و چنان شد که همه به همان بلا افتادند. خارش چنان بر تنشان شدت یافت که همه جانشان را در بر گرفت و بین پنج روز تا دو ماه همه‌شان هلاک شدند. بار دیگر جماعتی عزم کردند پیامبر صلی الله علیه و آله را بکُشند و از مکه سوی مدینه راهی شدند. خداوند بر توشه‌ها و مشک‌ها و بارهایشان موش‌هایی را چیره گرداند و آن موش‌ها همه آن اسباب را پاره و سوراخ کردند و آب‌هایشان به هدر رفت. آن جماعت تشنه شدند و فهمیدند چه بر سرشان آمده. دور زدند و به سوی حوض‌هایی که

از آن‌ها آب برگرفته بودند بازگشتند. اما دیدند موش‌ها پیش از آنان به آن‌جا رسیده‌اند و دیوارهای حوض‌ها را سوراخ کرده‌اند و این‌چنین همه آب‌ها در بیابان جاری شده بود و هدر رفته بود. این شد که همه هلاک شدند و تنها یک نفر از آنان جان به در بُرد، او در آن میان پیوسته می‌گفت: ای پروردگار محمد و آل محمد! من از آزار او توبه کردم، به حق شکوه محمد و آل محمد مرا نجات بده. ناگاه کاروانی از راه رسید و او را سیراب کردند و به همراه کالاهای آن قوم با خود بُردند. او به پیامبر صلی الله علیه و آله ایمان آورد و رسول خدا آن شتران و اموال را از برای او نهاد. روزی پیامبر صلی الله علیه و آله حجامت کرد و خونی را که از تنش بیرون آمده بود به ابو سعید خدری داد و به او فرمود: این را پنهان کن. اما ابو سعید رفت و آن را نوشید. پیامبر به او فرمود: با آن خون چه کردی؟ عرض کرد: نوشیدمش. فرمود: مگر به تو نگفتم پنهانش کن؟

ص: ۴۰۹

عرض کرد: در ظرفی مطمئن پنهانش کردم! حضرت فرمود: مبادا دیگر چنین کاری کنی، اما بدان که خداوند گوشت و خونت را بر آتش دوزخ حرام کرد زیرا با خود و گوشت من آمیخته شدند. چهل تن از منافقان ابو سعید را مسخره کردند و پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: بدان که خداوند آنان را با خون عذاب می‌کند. این‌چنین از دماغ و دندان‌های آنان پیوسته خون می‌چکید هر آن‌چه می‌خوردند و می‌نوشیدند به خونشان درمی‌آمیخت و چهل روز در این درد بر جا ماندند و سپس همه هلاک شدند. خداوند متعال به موسی علیه السلام فرمود: «اسْلُکْ یَدَکَ فِی جَیْبِکَ تَخْرُجْ بَیْضاءَ» - . قصص / ۳۲ - {دست خود را به گریبانت ببر تا سپید بی گزند بیرون بیاید.} اما به محمد صلی الله علیه و آله چیزی برتر از آن عطا شد و آن نوری بود که هر کجا رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌نشست از دست راست ایشان می‌تابید، آن نور را همه مردم می‌دیدند و تا به روز قیامت برجا مانده است. نیز پیامبر دوست می‌داشت حسن و حسین علیهما السلام نزد ایشان بیایند. حضرت آنان را صدا می‌زد و می‌فرمود: زود نزد من بیایید. آن دو از دور صدای حضرت را می‌شنیدند و رو سوی ایشان می‌گذاشتند. آن‌گاه پیامبر به انگشت سبابه خود می‌فرمود: وقتی آن دو از در خانه‌شان بیرون آمدند راه را برایشان بهتر از نور خورشید و ماه روشن کن. آن دو در این نور می‌آمدند و سپس انگشت به حالت قبلی خود برمی‌گشت و به هنگام برگشتن آن دو نیز باز چنین می‌... شد. خداوند متعال به موسی علیه السلام فرمود: «وَ أَنْ أَلْقِ عَصاکَ» - . قصص / ۳۱ - {عصای خود را بیفکن.} و اما درباره پیامبر؛ روایت شده که شمشیر زبیر بن عوام در غزوه‌ای شکست، در آن دم پیامبر تکه چوبی برداشت و بر دو طرف آن دست کشید و ناگاه آن چوب به بهترین و برّاترین شمشیر تبدیل شد و وی با آن به نبرد پرداخت. نیز خداوند متعال تیرهای سقف خانه یهودیانی را که با پیامبر ستیزه کرده بودند به افعی تبدیل کرد. آن تیرها که بیش از صد عدد بودند به جان آن‌ها افتادند و اثاث خانه‌شان را بلعیدند، چهار تن از آنان مُردند و جمعی دیوانه شدند و بقیه اسلام آوردند، آن‌ها گفتند: خداوندا به حق شکوه محمد که او را برگزیده‌ای و شکوه علی که از او خشنود شده‌ای و شکوه دوستان آن دو که هر که امر خود را به ایشان بسپارد به او نظر نیک می‌کنی، درگذر! و ناگاه خداوند آن چهار تن را زنده کرد. خداوند به موسی علیه السلام فرمود: «اضْرِب بِّعَصَاکَ الْبَحْرَ » - . شعراء / ۶۳ - {با عصای خود بر این دریا بزن.} اما امیرمومنان علیه السلام می‌فرماید: به همراه پیامبر صلی الله علیه و آله سوی خیبر رهسپار شدیم. ناگاه خود را در میان بیابانی پهناور یافتیم که درازایش را چهارده قولاج برآورد کردیم. عرض شد: ای رسول خدا! دشمن پشت سرمان و بیابان پیش رویمان است. همان‌طور که یاران موسی گفتند: «إِنَّا لَمُدْرَکُونَ» - . شعراء / ۶۱ - {قطعا گرفتار خواهیم شد.} رسول خدا صلی الله علیه و آله پیاده شد و فرمود: خداوندا تو

برای هر رسولی نشانه‌ای بر پا داشته‌ای،

ص: ۴۱۰

اکنون قـدرتت را به من نشان بـده. سـپس سوار شد و اسب‌ها و شترها بدون این‌که رم کنند عبور کردند و ما بازگشتیم و این... چنین رسول خدا صـلی الله علیه و آله آن‌جا را فتح کرد. در روایت دیگری از اَنس نیز آمده که آسمان سه شبانه روز در دشت خزان بارید و چنان شد که اصحاب عرض کردند: ای رسول خدا! این بلایی بزرگ است. حضـرت فرمود: ای مردم! پشت سر من بیایید. من پشت سر همه بودم و دیدم که آب سم شتران را هیچ خیس نکرد. «وَ لَقَدْ أَخَذْنا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ» - . اعراف / ۱۳۰ - {و در حقیقت ما فرعونیان را به خشکسالی و کمبود محصولات دچار کردیم.} و روایت شده که پیامبر صلی الله علیه و آلـه فرمـود: خداونـدا بنی رعـل و بنی ذکـوان را لعنـت کن و گـام خـود را بر مُضـریان بفشـار، خداونـدا بر آن مصـیبتی چـون خشکسالی یوسف علیه السلام فرود آور. و چنان شد که چون یکی از آنان نزد دوست خود می‌رفت نمی‌توانست به او نزدیک شود و حتی اگر به او نزدیک می‌شـد از فرط گرسـنگی نمی‌توانست او را ببینـد، از هر گوشه و کنار برایشان غذا می‌آوردند و آن‌ها می‌خریدنـد و می‌گرفتند اما هنوز غذاها را به خانه‌هایشان نرسانده بودند که در آن‌ها موریانه می‌افتاد و همه‌اش تباه می... شد. آنان به خوردن سگ مرده و مردار و پوست حیوان افتادند و قبرها را می‌شـکافتند و اسـتخوان‌های مردگان را می‌سوزاندند و آن‌ها را می‌خوردند و زنان کودکان خود را می‌خوردند و زمین تا آسـمانشان را دود گرفته بود؛ این همان کلام خداست که فرموده: «فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّماءُ بِدُخانٍ مُبِينٍ * يَغْشَى النَّاسَ هـذا عَذابٌ أَلِيمٌ» - . دخان / ۱۰ ، ۱۱ - {پس در انتظـار روزی بـاش که آسـمان دودی نمایان برمی آورد، که مردم را فرو می گیرد این است عـذاب پر درد.} در آن اوان ابوسـفیان و سـران قریش عرض کردند: ای محمد! مگر ما را به صـله رحم فرمان نمی‌دهی؟ پس قومت را دریاب که دارند هلاک می‌شوند. آن... گـاه حضـرت برایشـان دعـا کرد و این همـان کلام حق تعـالی است: «رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ» - . دخـان / ۱۲ - {پروردگارا این عذاب را از ما دفع کن که ما ایمان داریم.} و خداوند متعال فرمود: «إِنَّا كاشِفُوا الْعَذابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عائِدُونَ» - . دخان / ۱۵ - {ما این عذاب را اندکی از شـما برمی داریم [ولی شـما] در حقیقت باز از سـر می گیرید.} این‌چنین سـرسبزی و رفاه به آنان بازگشت

ص: ۴۱۱

«فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هذَا الْبَيْتِ» - . قریش / ۳ -

{پس باید خداوند این خانه را بپرسـتند.} خداوند برای موسی علیه السلام از فرعون انتقام گرفت و برای محمد صلی الله علیه و آله از فرعون‌ها: «سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَ يُوَلُّونَ الدُّبُرَ» - . قمر / ۴۵ -

{زودا که این جمع در هم شکسـته شود و پشت کننـد.}موسـی علیه السـلام عصا داشت و محمد صـلی الله علیه و آله ذوالفقار. موسـی علیه السلام هارون علیه السلام را به جانشینی خود بر قومش گذاشت و محمد صلی الله علیه و آله علی علیه السلام را بر قوم خود جانشـین سـاخت و فرمود: تو برای من به منزله هـارون برای موسـی هستی. موسـی علیه السـلام دوازده نقیب داشت و محمد صـلی الله علیه و آله دوازده امام. برای موسی علیه السلام دریا بر زمین می‌شکافد: «فَانْفَلَقَ فَكانَ كُلُّ فِرْقٍ» - . شعراء / ۶۳

- {از هم شکافت و هر پاره ای ...} و برای محمد صلی الله علیه و آله ماه در آسمان می‌شکافد و این شگفت‌تر است: «اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَ انْشَقَّ الْقَمَرُ» - . قمر / ۱ -

{نزدیک شد قیامت و از هم شکافت ماه} عصای موسی علیه السلام به دریا رسید و دریا شکافت: «أَنِ اضْرِبْ بِعَصاكَ الْبَحْرَ» - . شعراء / ۶۳ - {با عصای خود بر این دریا بزن.} و محمد صلی الله علیه و آله با انگشت به ماه اشاره کرد و ماه شکافت. موسی علیه السلام گفت: «رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي» - . طه / ۲۵ - {پروردگارا سینه ام را گشاده گردان.} و خداوند به محمد صلی الله علیه و آله فرمود: «أَ لَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ» - . شرح / ۱ - {آیا برای تو سینه ات را نگشاده ایم.} خداوند به موسی علیه السلام و هارون علیه السلام فرمود: «فَقُولا لَهُ قَوْلًا لَيِّناً» - . طه / ۴۴ -

{و با او سخنی نرم گویید.} و به محمد صلی الله علیه و آله فرمود: «وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ» - . توبه / ۷۳ -

{و بر آنان سخت بگیر.} و نیز: «وَ لا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ» - . قلم / ۱۰ - {و از هر قسم خورنده فرو مایه ای فرمان مبر.} خداوند به موسی علیه السلام منّ و سلوی عطا فرمود و برای محمد صلی الله علیه و آله و امت او غنایم را حلال گرداند که پیش از او برای هیچ کس حلالش نکرده بود. خداوند درباره موسی علیه السلام فرمود: «وَ ظَلَّلْنا عَلَيْهِمُ الْغَمامَ» - . اعراف / ۱۶۰ -

{ابر را بر فراز آنان سایبان کردیم.} یعنی در میان بیابان، اما ابر بالای سر پیامبر صلی الله علیه و آله حرکت می‌کرد. «وَ كَلَّمَ اللَّهُ مُوسى تَكْلِيماً» - . نساء / ۱۶۴ -

{و خدا با موسی آشکارا سخن گفت.} یعنی روی کوه طور، و خداوند با محمد صلی الله علیه و آله نجوا کرد: «عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهى» - . نجم / ۱۳ - {نزدیک سدر المنتهی} میان حضرت حق و موسی علیه السلام واسطه‌ای وجود داشت حال آن‌که میان محمد صلی الله علیه و آله و پروردگارش هیچ کس نبود: «فَأَوْحى إِلى عَبْدِهِ» - . نجم / ۱۰ -

{آنگاه به بنده اش وحی فرمود.} کسی که با پای خود رفته همانند کسی نیست که حقیقتش فراز بُرده شده و کسی که خداوند او را ندا داده همچون کسی نیست که خداوند با وی نجوا کرده، زیرا کسی را ندا می‌دهند که دور باشد و با کسی نجوا می‌کنند که نزدیک باشد. خداوند با موسی علیه السلام پس از گذشت چهل شب سخن گفت اما محمد صلی الله علیه و آله در خانه اُم هانی خواب بود که به آسمان برده شد. معراج موسی علیه السلام پس از فرارسیدن وعده بود اما معراج محمد صلی الله علیه و آله بدون هیچ وعده و قراری بود. «وَ اخْتارَ مُوسى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا» - . اعراف / ۱۵۵ - {و موسی از میان قوم خود هفتاد مرد برگزید.} اما محمد صلی الله علیه و آله به تنهایی برگزیده شد. موسی علیه السلام تحمل آن‌چه را دید نداشت:

ص: ۴۱۲

«وَ خَرَّ مُوسى صَعِقاً» - . اعراف / ۱۴۳ -

{و موسی بیهوش بر زمین افتاد.} اما محمد صلی الله علیه و آله تحملش را داشت: «لَقَدْ رَأى مِنْ آياتِ رَبِّهِ» - . نجم / ۱۸ -

{به راستی که [برخی] از آیات بزرگ پروردگار خود را بدید.} معراج موسی علیه السلام در روز بود و معراج محمد صلی الله

علیه و آله شبانه. معراج موسی علیه السلام بر زمین بود و معراج محمد صلی الله علیه و آله بر فراز هفت آسمان. خداوند آن‌چه را میان او و موسی علیه السلام گذشت آشکار کرد اما آن‌چه را میان او و محمد صلی الله علیه و آله گذشت پنهان داشت: «فَأَوْحی إِلی عَبْدِهِ ما أَوْحی» - . نجم / ۱۰ - {آنگاه به بنده اش آنچه را باید وحی کند وحی فرمود.} حق تعالی فرمود: «وَ لَمَّا جاءَ مُوسی لِمِیقاتِنا» - . اعراف / ۱۴۳ -

{و چون موسی به میعاد ما آمد...} گویا او از نزد فرعون می‌آید، نیز فرمود: «لَقَدْ جاءَکُمْ رَسُولٌ» - . توبه / ۱۲۸ -

{برای شما فرستاده‌ای آمده ...} گویا که پیامبر صلی الله علیه و آله از نزد هداوند تعالی آمده ، خداوند درباره موسی علیه السلام می‌فرماید: «إِلی مُوسی وَ أَخِیهِ أَنْ تَبَوَّءا لِقَوْمِکُما بِمِصْرَ بُیُوتاً» - . یونس / ۸۷ -

{به موسی و برادرش وحی کردیم که شما دو تن برای قوم خود در مصر خانه هایی ترتیب دهید.} و پیامبر صلی الله علیه و آله همه را از مسجد خود بیرون کرد به جز عترت خود را که این توضیح همان سخنی است که فرمود: تو برای من به منزله هارون برای موسی علیه السلام هستی. حسان بن ثابت گفته:

«اگر خداوند در روز ندا با موسی علیه السلام بر جایگاهی گرانقدر از کوه طور سخن گفت،

پیامبر، ابو القاسم صلی الله علیه و آله بر فراز آسمان برای رسالت برگزیده شد،

و در نزدیکی به پروردگار خود تا به اندازه فاصله دو سر کمان وقتی به هم نزدیک می‌شوند پیش رفت،

اگر موسی علیه السلام با ضربه عصا چشمه‌های آب از صخره بیرون آورد،

از کف دست احمد صلی الله علیه و آله در روز تشنگی چشمه‌های آب بیرون زد،

اگر پس از موسی علیه السلام در روز اعلان هارون به وزارت وی رسید،

علی علیه السلام بی هیچ تردید در روز ندا به وزارت رسید.»

و کعب بن مالک انصاری گفته:

«اگر خداوند بر کوه والا و گرانقدر طور آشکارا با موسی علیه السلام سخن گفت،

خداوند با پیامبرش محمد صلی الله علیه و آله بر والاترین جایگاهِ رفیع و بلند سخن گفت.»

و اما داوود علیه السلام ؛ او سلسه حکومت را در دست داشت تا حق را از باطل جدا کند و محمد صلی الله علیه و آله قرآن را داشت:

«ما فَرَّطْنا فِی الْکِتابِ مِنْ شَیْ ءٍ» - . انعام / ۳۸ -

{ما هیچ چیزی را در کتاب فروگذار نکرده ایم.} سلسله حکومت همچون کتاب نیست، زیرا آن سلسله درگذشت اما قرآن تا پایان روزگار بر جا ماند. او صدای خوش داشت و محمد صلی الله علیه و آله حلاوت بیان: «وَ إِذا سَمِعُوا ما أُنْزِلَ إِلَی الرَّسُولِ» - . مائده / ۸۳ - {و چون آنچه را به سوی این پیامبر نازل شده بشنوند...} داوود علیه السلام سی هزار نگهبان داشت اما نگهبان محمد صلی الله علیه و آله خداوند متعال بود: «وَ اللَّهُ یَعْصِمُکَ مِنَ النَّاسِ» - . مائده / ۶۷ -

{و خدا تو را از [گزند] مردم نگاه می دارد.} درندگان و پرندگان و کوهها با داوود علیه السلام تسبیح می گفتند اما برای محمد صلی الله علیه و آله خداوند و فرشتگانش گواهی می‌دهند: «وَ کَفی بِاللَّهِ شَهِیداً مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» - . فتح / ۲۸ و ۲۹ -

{و گواه بودن خدا کفایت می کند، محمد [ص] پیامبر خداست.} خداوند درباره داوود علیه السلام فرمود: «وَ أَلَنَّا لَهُ الْحَدِیدَ» - . سبأ / ۱۰ - {و آهن را برای او نرم گردانیدیم.} و قلب محمد صلی الله علیه و آله را با رحمت و شفاعت نرم گرداند: «فَبِما رَحْمَهٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ» - . آل عمران / ۱۵۹ - {پس به [برکت] رحمت الهی با آنان نرمخو [و پرمهر] شدی.} برای داوود علیه السلام صخره‌های سفت و سخت نرم شد و او از دل کوه غار می‌کَند و از گوسفندی که شیری نداشت شیر می‌دوشید و بر سینه‌اش دستی می‌کشید و هر چه می‌خواست او را می‌دوشید و کوه‌ها به فرمان او بودند و همراه با او تسبیح می‌گفتند، و پیامبر صلی الله علیه و آله چند سنگ برداشت و در دست گرفت و ناگاه سنگ‌ها در دست حضرت تسبیح گفتند. درباه داوود علیه السلام گفته شد: «الطَّیْرَ مَحْشُورَهً کُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ» - . ص / ۱۹ - {پرندگان را از هر سو [بر او] گرد [آوردیم] همگی [به نوای دلنوازش] به سوی او بازگشت کننده [و خدا را ستایشگر] بودند.} و محمد صلی الله علیه و آله بُراق را داشت. درباره داوود علیه السلام گفته شد: «وَ شَدَدْنا مُلْکَهُ» - . ص / ۲۰ - {و پادشاهیش را استوار کردیم.} اما خخداوند مُلک محمد صلی الله علیه و آله را چنان استوار گرداند که با شریعت وی همه شریعت‌ها را نسخ کرد. خداوند به داوود فرمود: «وَ لا تَتَّبِعِ الْهَوی» - . ص / ۲۶ -

{و زنهار از هوس پیروی مکن.} و درباره محمد صلی الله علیه و آله فرمود: «ما ضَلَّ صاحِبُکُمْ وَ ما غَوی» - . نجم / ۱ - ۶ -

{یار شما نه گمراه شده و نه در نادانی مانده.} حسان بن ثابت گفته:

«اگر کوه‌ها پرندگان آسمان رو به داوود علیه السلام کردند و تسبیح گفتند،

در کف دست محمد صلی الله علیه و آله سنگریزه‌ها به تقدیس پروردگار تسبیح گفتند.»

و اما سلیمان علیه السلام ؛ باد به فرمان او درآمد: «غُدُوُّها شَهْرٌ وَ رَواحُها شَهْرٌ» - . سبأ / ۱۲ -

{که رفتن آن بامداد یک ماه و آمدنش شبانگاه یک ماه [راه] بود.} که می گویند بامداد از عراق، یا به قول دیگر از مرو، به راه می‌افتاد و شبانگاه به بلخ می‌رفت. اما خداوند بر محمد صلی الله علیه و آله با بُراق ارج نهاد که هر گامش به اندازه دیدِ چشم بود. حق تعالی از قول سلیمان علیه السلام فرمود: «عُلِّمْنا مَنْطِقَ الطَّیْرِ» - . نمل / ۱۶ -

{ما زبان پرندگان را تعلیم یافته ایم.} اما روایت شده پرنده‌ای یکی از بچه‌هایش را نیافت. سوی پیامبر صلی الله علیه و آله آمد

ص: ۴۱۴

و شروع کرد بالای سر رسول خدا صلی الله علیه و آله بال بزند. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: کدام یک از شما به این پرنده آسیب رسانده؟ کسی از میان جمع عرض کرد: من تخمش را برداشته‌ام. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: آن را سر جایش بگذار. با حضرت الاغ و گاو و آهو و گوسفند و گرگ و شتر سخن گفتند. برای سلیمان علیه السلام جنیان و شیاطین مسخّر شده بودند اما خداوند به پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «قُلْ أُوحِیَ إِلَیَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِنَ الْجِنِ» - . جن / ۱ -

{بگو به من وحی شده است که تنی چند از جنیان گوش فرا داشتند.} حق تعالی فرمود «وَ إِذْ صَرَفْنا إِلَیْکَ نَفَراً مِنَ الْجِنِ» - . احقاف / ۲۹ - {و چون تنی چند از جن را به سوی تو روانه کردیم.} آن‌ها نُه تن از بزرگان جنّیان در نصیبین و یمن از قبیله عمرو بن عامر بودند؛ از آن جمله: شصاه و مصاه و هملکان و مرزبان و مازمان و نضاه و هاضب و عمرو. آن‌ها با سلیمان علیه السلام برای عبادات بیعت کردند و از این‌که درباره خدا ناحق گفته بودند پوزش خواستند. سلیمان علیه السلام آنان را به خاطر سرکشی‌شان در بند می‌کرد اما آن‌ها با فرمان‌برداری و اشتیاق نزد پیامبر ما صلی الله علیه و آله آمدند. سلیمان از پروردگارش مُلکی بی‌مایه خواست: «هَبْ لِی مُلْکاً» - . ص / ۳۵ -

{ملکی به من ارزانی دار.} اما کلیدهای گنجینه‌های دنیا به محمد صلی الله علیه و آله عرضه شد و او نپذیرفت، فرق است میان کسی که درخواست می‌کند و کسی که به او می‌دهند و نمی‌پذیرد، این‌چنین خداوند به حضرت کوثر و شفاعت و مقام محمود را عطا فرمود: «وَ لَسَوْفَ یُعْطِیکَ رَبُّکَ فَتَرْضی» - . ضحی / ۵ - {و بزودی پروردگارت تو را عطا خواهد داد تا خرسند گردی.} خداوند به سلیمان علیه السلام فرمود: «فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِکْ بِغَیْرِ حِسابٍ» - . ص / ۳۹ - {بی شمار ببخش یا نگاه دار} و به پیامبر ما صلی الله علیه و آله فرمود: ما آتاکُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» - . حشر / ۷ - {و آنچه را فرستاده [او] به شما داد آن را بگیرید و از آنچه شما را باز داشت بازایستید} حسان بن ثابت گفته:

«اگر سلیمان علیه السلام بر جنیان حکومت می‌کرد و باد برای او می‌وزید،

به گونه‌ای که راه یک ماهه را برای او بازمی‌گشت و راه یک ماهه را به خواست او می‌رفت،

پیامبر صلی الله علیه و آله شبانه از دو مسجد سوی والاترین جایگاه راهی شد.»

و کعب بن مالک گفته:

«اگر مورچگان زمین در دل خود با سلیمان علیه السلام سخن گفتند، آن پادشاهی که نابینا نبود،

این ، احمد صلی الله علیه و آله ، پیامبر خداست که سنگریزه‌ها در کف دستش به ترنّم تسبیح گفتند.»

و اما یحیی علیه السلام ؛ خداوند متعال درباره او فرمود: «وَ آتَیْناهُ الْحُکْمَ صَبِیًّا» - . مریم / ۱۲ - {و از کودکی به او حکمت

دادیم.} و او در دورانی می‌زیست که جاهلیتی در آن نبود.

ص: ۴۱۵

اما به محمد صلی الله علیه و آله در دوران کودکی در حالی حکمت و فهم داده شد که او میان بت پرستان و حزب شیطان می‌زیست. یحیی علیه السلام عابدترین و پارساترین اهل زمانه خود بود، اما محمد صلی الله علیه و آله پرهیزگارترین و عابدترین آفریدگان بود، آن چنان که به او گفته شد: «طه * ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقى» - . طه / ۱ و ۲ - {طه، قرآن را بر تو نازل نکردیم تا به رنج افتی.} حسان بن ثابت گفته:

«اگر یحیی علیه السلام در حالی که در خردسالی چشمی گریان داشت خداوند در کودکی او را پاک گرداند،

پیامبر صلی الله علیه و آله از خوف و رجا در اندوه بر پا می‌ایستاد و می گریست،

تا این‌که خداوند به او ندا داد: طه! ای ابوالقاسم! با وحی‌ای که نزدت می‌رسد خود را آزار مده.»

و اما عیسی علیه السلام ؛ «وَ أُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَ الْأَبْرَصَ» - . آل عمران / ۴۹ - {و به اذن خدا نابینای مادرزاد و پیس را بهبود می بخشم.} اما معاذ بن عَفراء نزد پیامبر ما صلی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: ای رسول خدا! من ازدواج کرده‌ام و به همسرم گفته‌اند که بر پهلوی من یک سفیدی هست و او اکراه دارد با من نزدیکی کند. حضرت فرمود: پهلویت را به من نشان بده. او چنین کرد و حضرت تکه چوبی روی آن کشید و ناگاه آن پیسی از روی پهلوی او رفت. بار دیگر مردی جذامی از جُهَینه که بدنش از جذام تکه پاره شده بود نزد حضرت آمد و شکوه کرد. حضرت کاسه آبی برداشت و از آب دهان خود در آن ریخت و به آن مرد فرمود: این آب را برتنت بریز. او چنین کرد و بهبود یافت. حضرت مردی را که از غده‌ای رنج می‌برد شفا داد. باری نیز زنی نزد ایشان آمد

ص: ۴۱۶

و عرض کرد: ای رسول خدا! پسرم دارد جان می‌دهد، هر چه غذا برایش می‌برم کسل است و چرت می زند. راوی می گوید: حضرت برخاست و ما نیز به همراه ایشان رفتیم. وقتی نزد آن پسر رسیدیم حضرت رو به او فرمود: ای دشمن خدا! از دوست خدا بپرهیز، من رسول خدا هستم. شیطان از آن پسر دور شد و او صحیح و سالم برخاست. مرد دیگری که بیضتین او ورم داشت نزد حضرت آمد و عرض کرد: این بیماری نمی‌گذارد من طهارت کنم یا وضو بگیرم. حضرت آب طلبید و آن را متبرّک گرداند و بر آن دعا خواند و از آب دهان خود در آن ریخت. سپس به آن مرد فرمود تا آن را سر بکشد. او چنین کرد و به خواب فرو رفت. وقتی بیدار شد باد آن خوابیده بود. بار دیگر زنی که کیسه‌ای از روغن و کشک به همراه داشت با دخترش نزد حضرت آمد و عرض کرد: ای رسول خدا! من این دختر را نابینا زاییده‌ام. رسول خدا صلی الله علیه و آله چوبی برداشت و آن را بر چشم‌های آن دختر مالید و ناگاه چشمانش بینا شدند. از قتاده بن ربعی و محمد بن مسلمه و عبدالله بن انیس نیز در این باره سخنی هست. حق تعالی درباره عیسی علیه السلام فرمود: «وَ أُحْيِ الْمَوْتى بِإِذْنِ اللَّهِ» - . آل عمران / ۴۹ - {و به اذن خدا مردگان را زنده می گردانم.} کلبی می گوید: عیس علیه السلام مردگان را با ذکر «یا حَيُّ و یا قَيّوم» زنده می...

گردانـد و گفته‌انـد او چهار نفر را زنده گرداند: عاذر و پسـر یک پیرزن و دختر عاشـر و سام بن نوح را. امام رضا علیه السـلام می‌فرمایـد: قریشـیان نزد رسول خدا صـلی الله علیه و آله گرد آمدند و از ایشان خواسـتند تا مردگان آنان را برایشان زنده کند. حضرت علی بن ابی طالب علیه السلام را با آنان راهی کرد و فرمود به گورستان برو و نام هر یک از جماعتی را که اینان می‌خواهند با آوای بلند صدا بزن و بگو ای فلانی و ای فلانی و ای فلانی! رسول خدا صـلی الله علیه و آله به شـما می گوید به اذن خـدا برخیزیـد. این‌چنین شـد و آنان برخاسـتند و خاک از سـرشان تکاندنـد. قریشـیان شـروع کردند از آنان درباره اوضاعشان بپرسند. آن‌ها به قریشیان خبر دادند که محمد صلی الله علیه و آله به پیامبری برانگیخته شده. سپس گفتند: دوست داشتیم ما نیز او را درمی‌یافتیم تا به او ایمان می‌آوردیم. حضرت همچنین چند تن از کسانی را که در جنگ بدر کشته شده بودند زنده کرد و رو به آنان کرد و با آنان سـخن گفت و آنان را به خاطر کفرشان سـرزنش کرد. حق تعالی درباره عیسـی علیه السلام فرمود: «وَ أُنَبِّئُکُمْ بِما تَأْکُلُونَ وَ ما تَدَّخِرُونَ» - . آل عمران / ۴۹ - {و شما را از آنچه می خورید و در خانه هایتان ذخیره می کنید خبر می دهم.} اما محمد صـلی الله علیه و آله از چیزهای بسیاری خبر می‌داد، از آن جمله ماجرای حاطب بن ابی بَلعَته و نامه‌ای که به مکه فرسـتاده بود، یا ماجرای عباس و سـبب مسـلمان شدن ابن جَریح. خداوند همچنین درباره عیسـی علیه السـلام فرمود: «وَ یُعَلِّمُهُ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ» - . آل عمران / ۴۸ - {و به او کتاب و حکمت و تورات و انجیل می آموزد.} خداوند متعال نُه بخش از بهره‌هـای خـود را به عیسـی علیه السـلام عطـا فرمود و یـک بخش از آن را به مردم دیگر. امـا از پیـامبر صـلی الله علیه و آله روایت شده که ایشان می‌فرماید: به من همچون بهره او و افزون بر آن قرآن داده شده است. شاعر گفته:

«اگر عیسی علیه السلام با نام پروردگار والا کسی را که مرده صدا می‌زند و او را زنده می کند،

ص: ۴۱۷

وقتی آن یهودی در روز مهمانی تکه گوشتی را برای احمد صلی الله علیه و آله سمی کرد،

و آن گوشت حضـرت را ندا داد که من سـمّی هستم و مبادا مرا به خود نزدیک کنی تا از آسیب در امان باشی.» - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۴۸ - ۱۵۷ -

**[ترجمه]

بیان

الحمره بضم الحاء و تشدید المیم المفتوحه ضرب من الطیر کالعصفور.

**[ترجمه]«حمره» به ضم حاء و تشدید میم مفتوح نوعی پرنده مانند گنجشک است.

**[ترجمه]

«۲»

قب، المناقب لابن شهرآشوب قَدْ مَدَحَ اللَّهُ اثْنَيْ عَشَرَ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ بِاثْنَيْ عَشَرَ نَوْعاً مِنَ الطَّاعَهِ مَدَحَ إِسْحَاقَ عليه السلام وَ يَعْقُوبَ عليه السلام بِالطَّاعَهِ وَ وَهَبْنا لَهُ إِسْحاقَ وَ يَعْقُوبَ (۳) وَ لِعِيسَى بِالزَّهَادَهِ قِيلَ لَهُ لَو اتَّخَذْتَ مَنْزِلًا أَوِ اشْتَرَيْتَ دَابَّهً فَقَالَ مَا قَالَ وَ لِسُلَيْمَانَ بِالسَّخَاءِ وَ كَانَ يُطْعِمُ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعَمِائَهِ جَرِيبٍ مِنَ الْحُوَّارَى (۴) وَ هُوَ يَأْكُلُ الْخُشْكَارَ (۵) وَ لِإِبْرَاهِيمَ عليه السلام بِالرَّحْمَهِ إِنَّ إِبْراهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ (۶) وَ فِيهِ قِصَّهُ الْمَجُوسِ الَّذِينَ أَسْلَمُوا مِنْ ضِيَافَتِهِ وَ لِنُوحٍ عليه السلام بِالصَّلَابَهِ رَبِّ لا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ (۷) وَ أَيْضاً مِنْ مُوسَى وَ هَارُونَ عليهما السلام رَبَّنا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ (۸) فَبَالَغَ نَبِيُّنَا صلى الله عليه و آله فِي هَذِهِ الْخِصَالِ حَتَّى نَهَاهُ عَنْ ذَلِكَ الِاسْتِغْفَارِ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ (۹) الْمُجَاهَدَهِ وَ لا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ (۱۰) الْعِبَادَهِ طه ما أَنْزَلْنا (۱۱) الزُّهْدِ لِمَ تُحَرِّمُ ما أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ (۱۲) وَ فِيهِ حَدِيثُ مَارِيَهَ وَ عَرَضَ عَلَيْهِ مَفَاتِيحَ الدُّنْيَا فَأَبَى السَّخَاءِ وَ لا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَهً (۱۳) الرَّحْمَهِ وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ (۱۴) وَ قَالَ فَلَعَلَّكَ باخِعٌ نَفْسَكَ (۱۵) الصَّلَابَهِ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ (۱۶) يا أَيُّهَا النَّبِيُّ جاهِدِ*

۱- أي يوم الضيافه.

۲- مناقب آل أبي طالب ۱: ۱۴۸- ۱۵۷.

۳- الأنعام: ۸۴.

۴- الحواري بضم الحاء و تشديد الواو: الدقيق الابيض.

۵- تقدم في باب قصص سليمان عليه السلام نحوه عن كتاب الدعوات، قال المصنّف هناك:

۶- هود: ۷۵.

۷- نوح: ۲۶.

۸- يونس: ۸۸.

۹- التوبه: ۸۰.

۱۰- طه: ۱۱۴.

۱۱- طه: ۱.

۱۲- التحريم: ۱.

۱۳- الإسراء: ۲۹.

۱۴- التوبه: ۷۳.

۱۵- الكهف: ۶.

۱۶- الغاشيه: ۲۲.

الْکَفَّارَ (۱) وَ فِیهِ قِصَّهُ ابْنِ مَکْتُومِ الْإِنْذَارِ نَبِّئْ عِبادِی أَنِّی أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِیمُ (۲) عَیْبِ آلِهَتِهِمْ وَ لا تَسُبُّوا الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ (۳) وَ إِنَّهُ تَعَالَی أَقْسَمَ لِأَجْلِهِ بِخَمْسَهَ عَشَرَ قَسَماً بِهِدَایَتِهِ وَ النَّجْمِ إِذا هَوی (۴) بِرِسَالَتِهِ یس وَ الْقُرْآنِ الْحَکِیمِ (۵) بِوَلِیِّ عَهْدِهِ وَ الْعادِیاتِ ضَبْحاً (۶) بِمِعْرَاجِهِ لَتَرْکَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ (۷) بِشَرِیعَتِهِ وَ الْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسانَ لَفِی خُسْرٍ (۸) بِکِتَابِهِ ق وَ الْقُرْآنِ الْمَجِیدِ (۹) بِخَلْقِهِ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فِی أَحْسَنِ تَقْوِیمٍ (۱۰) بِخُلُقِهِ ن وَ الْقَلَمِ (۱۱) بِزِیَادَهِ نَوَافِلِهِ طه ما أَنْزَلْنا (۱۲) بِطَهَارَتِهِ فَلا أُقْسِمُ بِما تُبْصِرُونَ (۱۳) بِبَلَدِهِ لا أُقْسِمُ بِهذَا الْبَلَدِ (۱۴) بِمَحَبَّتِهِ وَ الضُّحی وَ اللَّیْلِ (۱۵) بِتَهْدِیدِ مُوذِیهِ کَلَّا لَئِنْ لَمْ یَنْتَهِ (۱۶) بِعُقُوبَهِ أَعْدَائِهِ کَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ یَوْمَئِذٍ (۱۷) بِعُمُرِهِ لَعَمْرُکَ إِنَّهُمْ لَفِی سَکْرَتِهِمْ یَعْمَهُونَ (۱۸) وَ مِنْ شِدَّهِ فَرْطِ الْمُحِبِ (۱۹) أَنْ یَحْلِفَ بِعُمُرِ حَبِیبِهِ وَ کُلَّ مَا سَأَلَ الْأَنْبِیَاءُ مِنَ اللَّهِ تَعَالَی أَعْطَاهُ اللَّهُ بِلَا سُؤَالٍ آدَمُ علیه السلام وَ إِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنا (۲۰) وَ لَهُ لِیَغْفِرَ لَکَ اللَّهُ (۲۱) نُوحٌ علیه السلام لا تَذَرْ عَلَی الْأَرْضِ (۲۲) وَ لَهُ إِنَّا کَفَیْناکَ الْمُسْتَهْزِئِینَ (۲۳) إِبْرَاهِیمُ علیه السلام وَ لا تُخْزِنِی یَوْمَ یُبْعَثُونَ (۲۴) وَ لَهُ یَوْمَ لا یُخْزِی اللَّهُ النَّبِیَ (۲۵) شُعَیْبٌ علیه السلام رَبَّنَا افْتَحْ بَیْنَنا (۲۶) وَ لَهُ إِنَّا فَتَحْنا لَکَ (۲۷) لُوطٌ علیه السلام رَبِّ انْصُرْنِی عَلَی

۱– التوبه: ۷۳.

۲– الحجر: ۴۹.

۳– الأنعام: ۱۰۸.

۴– النجم: ۱.

۵– یس: ۱.

۶– العادیات: ۱.

۷– الانشقاق: ۱۹.

۸– العصر: ۱.

۹– ق: ۱.

۱۰– التین: ۴.

۱۱– القلم: ۱.

۱۲– طه: ۱.

۱۳– الحاقّه: ۳۸.

۱۴– البلد: ۱.

۱۵– الضحی: ۱.

۱۶– العلق: ۱۵.

۱۷– المطففین: ۱۵.

۱۸– الحجر: ۷۲.

۱۹– فی المصدر: فرط المحبه.

۲۰– الأعراف: ۲۲.

٢١- الفتح: ٢.

٢٢- نوح: ٢٦.

٢٣- الحجر: ٩٥.

٢٤- الشعراء: ٨٧.

٢٥- التحريم: ٨.

٢٦- الأعراف: ٨٩.

٢٧- الفتح: ١.

الْقَوْمِ (۱) وَ لَهُ وَ يَنْصُرَكَ اللَّهُ (۲) مُوسَى علیه السلام قالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِی (۳) وَ لَهُ أَ لَمْ نَشْرَحْ لَکَ (۴) مُوسَى علیه السلام اخْلُفْنِي فِي قَوْمِی (۵) وَ لَهُ إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ (۶) الْمَقامُ أَرْبَعَةٌ مَقامُ الشَّوْقِ لِشُعَيْبٍ علیه السلام حَيْثُ بَكَى مِنْ خَوْفِ اللَّهِ وَ مَقامُ السَّلَامِ لِإِبْرَاهِيمَ علیه السلام إِذْ جاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (۷) وَ مَقَامُ الْمُنَاجَاهِ لِمُوسَى علیه السلام وَ قَرَّبْناهُ نَجِيًّا (۸) وَ مَقَامُ الْمَحَبَّهِ لِلنَّبِيِّ صلى الله علیه و آله فَكانَ قابَ قَوْسَيْنِ (۹) وَ سَمَّى اللَّهُ تَعَالَى نُوحاً شَكُوراً إِنَّهُ كانَ عَبْداً شَكُوراً (۱۰) وَ إِبْرَاهِيمَ علیه السلام حَلِيماً إِنَّ إِبْراهِيمَ لَحَلِيمٌ (۱۱) وَ مُوسَى علیه السلام كَلِيماً وَ كَلَّمَ اللَّهُ مُوسى تَكْلِيماً (۱۲) وَ جَمَعَ لَهُ كَمَا جَمَعَ لِنَفْسِهِ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ (۱۳) وَ لَهُ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ (۱۴) قِيلَ هُمَا وَاحِدٌ وَ قِيلَ الرَّءُوفُ شِدَّهُ الرَّحْمَهِ رَءُوفٌ بِالْمُطِيعِينَ رَحِيمٌ بِالْمُذْنِبِينَ رَءُوفٌ بِأَقْرِبَائِهِ رَحِيمٌ بِأَصْحَابِهِ رَءُوفٌ بِعِتْرَتِهِ رَحِيمٌ بِأُمَّتِهِ رَءُوفٌ بِمَنْ رَآهُ رَحِيمٌ بِمَنْ لَمْ يَرَهُ (۱۵).

۱- العنكبوت: ۳۰.

۲- الفتح: ۳.

۳- طه: ۲۵.

۴- الشرح: ۱.

۵- الأعراف: ۱۴۲.

۶- المائده: ۵۵.

۷- الصافّات: ۸۴.

۸- مريم: ۵۲.

۹- النجم: ۹.

۱۰- الإسراء: ۳.

۱۱- هود: ۷۵.

۱۲- النساء: ۱۶۴.

۱۳- البقره: ۱۴۳.

۱۴- التوبه: ۱۲۸.

۱۵- مناقب آل أبى طالب ۱: ۱۵۸- ۱۶۰.

**[ترجمه]مناقب: خداوند دوازده پیامبر را به خاطر دوازده نوع اطاعت ستوده است، اسحاق علیه السلام و یعقوب علیه السلام را به خاطر فرمانبرداری ستود: «وَ وَهَبْنا لَهُ إِسْحاقَ وَ یَعْقُوبَ» - . انعام / ۸۴ - {و به او اسحاق و یعقوب را بخشیدیم.} عیسی علیه السلام را به خاطر زهد؛ به او گفتند کاش منزلی برمی گزیدی و چهارپایی می‌خریدی، اما او سخن خود را گفت. سلیمان علیه السلام را به خاطر سخاوتمندی؛ او هر روز دیگران را با هفتصد جریب آرد سفید اطعام می کرد و خود نانی ساده می... خورد. ابراهیم علیه السلام را به خاطر مهربانی: «إِنَّ إِبْراهِیمَ لَحَلِیمٌ أَوَّاهٌ مُنِیبٌ» - . هود / ۷۵ - {ابراهیم بردبار و نرمدل و بازگشت کننده [به سوی خدا] بود.} که از آن جمله ماجرای مجوس‌هایی است که در ضیافت او اسلام آوردند. نوح علیه السلام را به خاطر صلابت: «رَبِّ لا تَذَرْ عَلَی الْأَرْضِ مِنَ الْکافِرِینَ دَیَّاراً» - . نوح / ۲۶ - {پروردگارا هیچ کس از کافران را بر روی زمین مگذار} و نیز موسی علیه السلام و هارون علیه السلام را: «رَبَّنا إِنَّکَ آتَیْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلأهُ زِینَةً وَأَمْوالاً» - . یونس / ۸۸ - {پروردگارا تو به فرعون و اشرافش در زندگی دنیا زیور و اموال داده ای.} اما پیامبر ما صلی الله علیه و آله در این ویژگی‌ها چنان عمل کرد که از آن‌ها نهی شد: آمرزش‌طلبی: «اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ» - . توبه / ۸۰ - {چه برای آنان آمرزش بخواهی یا برایشان آمرزش نخواهی.} مجاهدت: «وَ لا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ» - . طه / ۱۱۴ - { و در [خواندن] قرآن شتاب مکن.} عبادت: «طه * ما أَنْزَلْنا عَلَیْکَ الْقُرْآنَ لِتَشْقی» - . طه / ۱ - ۳ - {طه، قرآن را بر تو نازل نکردیم تا به رنج افتی.} زهد: «لِمَ تُحَرِّمُ ما أَحَلَّ اللَّهُ لَکَ» - . تحریم / ۱ -

{چرا آنچه را خدا برای تو حلال گردانیده حرام می کنی؟} از آن جمله سخن ماریه قبطی است و نیز کلیدهای دنیا که به او عرضه شد اما نپذیرفت. سخاوتمندی: «وَ لا تَجْعَلْ یَدَکَ مَغْلُولَةً إِلی عُنُقِکَ وَ لا تَبْسُطْها کُلَّ الْبَسْطِ» - . اسراء / ۲۹ -

{و دستت را به گردنت زنجیر مکن و بسیار [هم] گشاده دستی منما.} مهربانی: «وَ اغْلُظْ عَلَیْهِمْ» - . توبه / ۷۳ -

{و بر آنان سخت بگیر.} و نیز «فَلَعَلَّکَ باخِعٌ نَفْسَکَ» - . کهف / ۶ - {شاید تو جان خود را تباه کنی.} صلابت: «لَسْتَ عَلَیْهِمْ بِمُصَیْطِرٍ» - . غاشیه / ۲۲ - {بر آنان تسلطی نداری.} و نیز «یا أَیُّهَا النَّبِیُّ جاهِدِ الْکُفَّارَ» - . توبه / ۷۳ - {ای پیامبر با کافران جهاد کن.}

ص: ۴۱۸

که ماجرای ابن مکتوم از آن جمله است. هشداردهی: «نَبِّئْ عِبادِی أَنِّی أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِیمُ» - . حجر / ۴۹ - {به بندگان من خبر ده که منم آمرزنده مهربان.} سرزنش خدایان آن‌ها: «وَ لا تَسُبُّوا الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ» - . انعام / ۱۰۸ - {و آنهایی را که جز خدا می خوانند دشنام مدهید.} همچنین خداوند متعال درباره حضرت پانزده قسم خورد: به هدایت حضرت ص: «وَ النَّجْمِ إِذا هَوی» - . نجم / ۱ - {سوگند به اختر چون فرود می آید.} به رسالتش: «یس * وَ الْقُرْآنِ الْحَکِیمِ» - . یس / ۱ و ۲ -

{یاسین، سوگند به قرآن حکمت آموز} درباره ولی عهدش: «وَ الْعادِیاتِ ضَبْحاً» - . انشقاق / ۱۹ - {سوگند به مادیانهائی که با همهمه تازانند.} به معراجش: «لَتَرْکَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ» - . عادیات / ۱ - {که قطعا از حالی به حالی برخواهید نشست.} به شریعتش: «وَ الْعَصْرِ إِنَّ الْإِنْسانَ لَفِی خُسْرٍ» - . عصر / ۱ و ۲ - { سوگند به عصر [غلبه حق بر باطل]، که واقعا انسان دستخوش زیان است.} به کتابش: «ق وَ الْقُرْآنِ الْمَجِیدِ» - . ق / ۱ - {قاف سوگند به قرآن باشکوه.} به خلقتش: «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فِی

أَحْسَنِ تَقْوِيم» - . تین / ۴ - به سرشتش: «ن وَ الْقَلَم» - . قلم / ۱ - {نون سوگند به قلم و آنچه می نویسند.} به افزونی نوافلش: «طه * مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى » - . طه / ۱ - { طه، قرآن را بر تو نازل نکردیم تا به رنج افتی.} به طهارتش: «فَلا أُقْسِمُ بِما تُبْصِرُونَ» - . حاقه / ۳۸ - {پس نه [چنان است که می پندارید] سوگند یاد می کنم به آنچه می بینید.} به شهرش: «لا أُقْسِمُ بِهذَا الْبَلَدِ» - . بلد / ۱ - {سوگند به این شهر.} به محبتش: «وَ الضُّحى * وَ اللَّيْلِ» - . ضحی / ۱ - {سوگند به روشنایی روز، سوگند به شب.} به تهدید آزاردهندگانش: «كَلَّا لَئِن لَّمْ يَنتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ» - . علق / ۱۵ - {زنهار، اگر باز نایستد، موی پیشانی [او] را سخت بگیریم.} به عقوبت دشمنانش: «كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ» - . مطففین / ۱۵ - {زهی پندار که آنان در آن روز از پروردگارشان سخت محجوبند.} به جانش: «لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ» - . حجر / ۷۲ - {به جان تو سوگند که آنان در مستی خود سرگردان بودند.} این از شدّت حبّ دوستدار است که به جان دوست خود قسم می‌خورد. پیامبران هر آنچه از خداوند متعال خواستند خداوند بدون این‌که حضرت درخواست کند همه را به وی عطا فرمود: آدم ع: «وَ إِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنا» - . اعراف / ۲۲ - {و اگر بر ما نبخشایی...} و برای او «لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ» - . فتح / ۲ - {تا خداوند از تو درگذرد.} نوح علیه السلام «لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا» - . نوح / ۲۶ - {هیچ کس از کافران را بر روی زمین مگذار.} و برای او «إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ» - . حجر / ۹۵ - {ما [شر] ریشخندگران را از تو برطرف خواهیم کرد.} ابراهیم علیه السلام «وَ لا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ» - . شعراء / ۸۷ - {و روزی که [مردم] برانگیخته می شوند رسوایم مکن.} و برای او «يَوْمَ لا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَ» - . تحریم / ۸ - {در آن روز خدا پیامبر [خود]را خوار نمی گرداند.} شعیب علیه السلام «رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنا» - . اعراف / ۸۹ - {پروردگارا میان ما و قوم ما به حق داوری کن.} و برای او «إِنَّا فَتَحْنا لَكَ» - . فتح / ۱ - {ما تو را پیروزی بخشیدیم.} لوط علیه السلام «رَبِّ انْصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ» - . عنکبوت / ۳۰ - {پروردگارا مرا بر قوم فسادکار غالب گردان.}

ص: ۴۱۹

و برای او «وَ يَنْصُرَكَ اللَّهُ» - . فتح / ۳ - {و خدا تو را یاری نماید.} موسی علیه السلام «قالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي» - . طه / ۲۵ - {پروردگارا سینه ام را گشاده گردان.} و برای او «أَ لَمْ نَشْرَحْ لَكَ» - . شرح / ۱ - {آیا برای تو سینه ات را نگشاده ایم} موسی علیه السلام «اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي» - . اعراف / ۱۴۲ - {در میان قوم من جانشینم باش.} و برای او «إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ» - . مائده / ۵۵ - {ولی شما تنها خدا و پیامبر اوست.} مقام‌های چهارگانه از این قرارند: مقام شوق از برای شعیب علیه السلام که از ترس خدا چشمانی گریان داشت، مقام سلامت از برای ابراهیم علیه السلام : «إِذْ جاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ» - . صافات / ۸۴ - {آنگاه که با دلی پاک به [پیشگاه] پروردگارش آمد.} مقام مناجات از برای موسی علیه السلام «وَ قَرَّبْناهُ نَجِيًّا» - . مریم / ۵۲ - {و در حالی که با وی راز گفتیم او را به خود نزدیک ساختیم.} و مقام محبّت از برای پیامبر صلی الله علیه و آله «فَكانَ قابَ قَوْسَيْنِ» - . نجم / ۹ - {تا [فاصله اش] به قدر [طول] دو [انتهای] کمان یا نزدیکتر شد.}. خداوند متعال نوح علیه السلام را شکور نامید: «إِنَّهُ كانَ عَبْداً شَكُوراً» - . اسراء / ۳ - {راستی که او بنده ای سپاسگزار بود.} و ابراهیم علیه السلام را حلیم: «إِنَّ إِبْراهِيمَ لَحَلِيمٌ» - . هود / ۷۵ - {زیرا ابراهیم بردبار بود.} و موسی علیه السلام را کلیم: «وَ كَلَّمَ اللَّهُ مُوسى تَكْلِيماً» - . نساء / ۱۶۴ - {و خدا با موسی آشکارا سخن گفت.} و برای محمد صلی الله علیه و آله نام‌هایی را جمع آورد که برای خود جمع آورده، حق تعالی فرمود: «إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ» - . بقره / ۱۴۳ - {خدا [نسبت] به مردم دلسوز و مهربان است.} و برای محمد صلی الله علیه و آله فرمود: «بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ» - . توبه / ۱۲۸ - {و نسبت به مؤمنان دلسوز مهربان است.} گفته

شـده این دو یکی هسـتند، نیز گفته شـده «رأفت» شـدت «رحمت» است، یعنی رؤوف برای فرمـانبران و رحیم برای گنهکاران، رؤوف برای خویشـانش و رحیم برای یـارانش، رؤوف برای عـترتش و رحیم برای امتش، رؤوف برای کسـانی که حضـرت را دیده‌اند و رحیم برای کسانی که ایشان را ندیده‌اند - . مناقب آل ابی طالب ۱: ۱۵۸ — ۱۶۰ - .

ص: ۴۲۰

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

**[ترجمه]

كلمه المصحّح

بسـمه تعالى و له الحمد إلى هنا انتهى الجزء السادس من كتاب بحار الأنوار للعلامه المجلسـى (قدس سره) بهذه الصوره النفيسه و التعـاليق المحتـاج إليهـا؛ و هو الجزء الثـانى من المجلـد السـادس فى تاريـخ نبينـا صّـِلى الّله عليه و آله يحوى اثنين و أربعمـائه حديث و ثمانيه أبواب.

و قـد قوبل بالنسـختين المطبوعتين إحيهما النسـخه المشـهوره بطبعه «أمين الضـرب» و عـده نسخ مخطوطه جيده فى غايه الدقه و الإتقان منها:

النسخه الأصليه التى هى بخط المؤلف رضوان الله عليه.

و سـيصدر عاجلا- إنشاء الله تعالى- الجزء السابع عشـر يبتدء ب (باب وجوب طاعته و حبه و التفويض إليه صّلى الّله عليه و آله) و الله تعلى ولى الوفيق.

خادم العلم و الدين عبد الرحيم الربّانىّ الشيرازىّ

ص: ۴۲۱

**[ترجمه]ص: ۴۲۱

**[ترجمه]

فهرست ما فی هذا الجزء

الموضوع/ الصفحه

ص: ۴۲۲

**[ترجمه]ص: ۴۲۲

**[ترجمه]

شكر و تقدير

أقدّم شكرى الجزيل إلى العالم البارع حجّه الإسلام الحاجّ السيّد مهدىّ الصدر العاملىّ الأصبهانىّ صاحب صاحب الوعظ و الجماعه حيث بذل نسخته الفريده الوحيده: النسخه الأصليه التى هى بخطّ المؤلّف رضوان اللّه عليه و هى ممّا ورثه من أبيه الفقيد السعيد الخطيب المشهور الحاجّ السيّد صدر الدين العاملىّ رحمه اللّه و ها هى صحيفه من صورتها الفتوغرافيّه تجاه هذه الصحيفه.

ثمّ أسدى ثنائى العاطر إلى الفاضل البارع الأستاذ المعظّم السيّد جلال الدين الأرموىّ الشهير بالمحدّث لما تفضّل علينا بنسخ مخطوطه من الكتاب و نسأل اللّه تعالى أن يوفّقه و إيّانا لأنّه ولىّ التوفيق.

الشيخ محمّد الاخوندىّ

ص: ۴۲۳

تصویر

وَفصْلُ الخِطابِ فَاَغِثْنِي لِلْحَيِّ الَّذي لا يَنامُ وَاَنتُمْ حُكَماءُ اللّهِ وَبِكُمْ حَكَمَ اللّهُ وَبِكُمْ عُرِفَ حَقُّ اللّهِ
لا اِلهَ اِلاّ اللّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّهِ اَنْتُمْ نُورُ اللّهِ مِن بَيْنِ اَيْدِينا وَمِن خَلْفِنا اَنْتُمْ سُنَّةُ اللّهِ الَّتي
بِها سَبَقَ القَضاءُ يا اَميرَ المُؤمِنينَ اَنا لَكُمْ مُسَلِّمٌ تَسْليماً لا اُشْرِكُ بِاللّهِ شَيْئاً وَلا اَتَّخِذُ
مِن دُونِهِ وَلِيّاً الحَمْدُ لِلّهِ الَّذي هَداني بِكُمْ وَما كُنْتُ لاَهْتَدِيَ لَوْلا اَنْ هَداني اللّهُ اَللّهُ
اَكْبَرُ اَللّهُ اَكْبَرُ اَللّهُ اَكْبَرُ الحَمْدُ لِلّهِ عَلى ما هَدانا ذكر الصلوة والدعا على دكة القضاء ثم امض الى دكة
القضاء فصل عليها ركعتين تقرا فيها بعد الحمد سما اردت فاذا فرغت منها فسلت وسبح تسبيح الزهرا
عليها السلام وقل يا مالِكي وَمُمَلِّكي وَمُتَغَمِّدي بِالنِّعَمِ الجِسامِ مِن غَيْرِ اسْتِحْقاقٍ وَجْهي خاضِعٌ لِما تَعْلُوهُ الاَقْدامُ
لِجَلالِ وَجْهِكَ الكَريمِ لا تَجْعَلْ هذِهِ الشِّدَّةَ وَلا هذِهِ المِحْنَةَ مُتَّصِلَةً بِاسْتِئْصالِ الشَّأفَةِ
وَامْنَحْني مِن فَضْلِكَ ما لَمْ تَمْنَحْ بِهِ اَحَداً مِن غَيْرِ مَسْأَلَةٍ اَنْتَ القَديمُ الاَوَّلُ الَّذي لَمْ تَزَلْ وَلا تَزالُ صَلِّ
عَلى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَاغْفِرْ لي وَارْحَمْني وَزَكِّ عَمَلي وَبارِكْ لي في اَجَلي وَاجْعَلْني مِن عُتَقائِكَ
وَطُلَقائِكَ مِنَ النّارِ بِرَحْمَتِكَ يا اَرْحَمَ الرّاحِمينَ ذكر الصلوة والدعاء في بيت الطشت المتصل
بدكة القضاء تصلي هناك ركعتين فاذا سلمت وسبحت فقل اَللّهُمَّ اِنّي ذَخَرْتُ تَوْحيدي اِيّاكَ
وَمَعْرِفَتي بِكَ وَاِخْلاصي لَكَ وَاِقْراري بِرُبُوبِيَّتِكَ وَذَخَرْتُ وِلايَةَ مَنْ اَنْعَمْتَ عَلَيَّ بِمَعْرِفَتِهِمْ
مِن بَرِيَّتِكَ مُحَمَّدٍ وَعِتْرَتِهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِمْ لِيَوْمِ فَزَعي اِلَيْكَ عاجِلاً وَآجِلاً وَقَدْ فَزِعْتُ اِلَيْكَ وَاِلَيْهِمْ
يا مَوْلايَ في هذَا الْيَوْمِ وَفي مَوْقِفي هذا وَسَأَلْتُكَ ما زَكى مِن نِعْمَتِكَ وَاِزاحَةَ ما اَخْشاهُ مِن
نَقِمَتِكَ وَالبَرَكَةَ فيما رَزَقْتَنيهِ وَتَحْصينَ صَدْري مِن كُلِّ هَمٍّ وَجائِحَةٍ وَمَعْصِيَةٍ في ديني وَ
دُنْيايَ وَآخِرَتي يا اَرْحَمَ الرّاحِمينَ ذكر الصلوة والدعا في وسط المسجد تصلي هناك ركعتين تقرا
في الاولى الحمد والصمد والثانية الحمد والكافرون فاذا سلمت وسبحت فقل اَللّهُمَّ اَنْتَ السَّلامُ وَمِنْكَ
السَّلامُ وَاِلَيْكَ يَعُودُ السَّلامُ وَدارُكَ دارُ السَّلامِ حَيِّنا رَبَّنا مِنْكَ بِالسَّلامِ اَللّهُمَّ اِنّي صَلَّيْتُ
هذِهِ الصَّلاةَ ابْتِغاءَ رَحْمَتِكَ وَرِضْوانِكَ وَمَغْفِرَتِكَ وَتَعْظيماً لِمَسْجِدِكَ اَللّهُمَّ فَصَلِّ عَلى مُحَمَّدٍ
وَآلِ مُحَمَّدٍ وَارْفَعْها في عِلِّيّينَ وَتَقَبَّلْها مِنّي يا اَرْحَمَ الرّاحِمينَ ثم امض الى الاسطوانة السابعة
وقف عندها مستقبل القبلة وقل بِسْمِ اللّهِ وَبِاللّهِ وَعَلى مِلَّةِ رَسُولِ اللّهِ صَ وَلا اِلهَ اِلاَّ اللّهُ مُحَمَّدٌ
رَسُولُ اللّهِ السَّلامُ عَلى اَبينا آدَمَ وَاُمِّنا حَوّاءَ السَّلامُ عَلى هابيلَ المَقْتُولِ ظُلْماً وَعُدْواناً

وبكم وجب القضاء

الاقدام

ما ذكى من نعمك

اقول وجدت في بعض مؤلفات قدماء
اصحابنا و يستحب ان تصلي في بيت الطشت
ثم يرجع الى [illegible] وهو متصل بدكة
القضاء ركعتين فقد
روى عن ابي جعفر ع ذلك فاذا
سلمت فقل وذكر الدعاء ثم قال
السيد رحمه الله

صوره فتوغرافيه من النسخه التى هى بخطّ المؤلّف (قدّس سرّه).

ص: ۴۲۴

**[ترجمه]ص: ۴۲۳

ص: ۴۲۴

**[ترجمه]

تعریف مرکز

بسم الله الرحمن الرحیم
هَلْ یَسْتَوِی الَّذِینَ یَعْلَمُونَ وَالَّذِینَ لَا یَعْلَمُونَ
الزمر: ۹

المقدمة:
تأسّس مرکز القائمیة للدراسات الکمبیوتریة فی أصفهان بإشراف آیة الله الحاج السید حسن فقیه الإمامی عام ۱۴۲۶ الهجری فی المجالات الدینیة والثقافیة والعلمیة معتمداً علی النشاطات الخالصة والدؤوبة لجمع من الإخصائیین والمثقفین فی الجامعات والحوزات العلمیة.

إجراءات المؤسسة:
نظراً لقلة المراکز القائمة بتوفیر المصادر فی العلوم الإسلامیة وتبعثرها فی أنحاء البلاد وصعوبة الحصول علی مصادرها أحیاناً، تهدف مؤسسة القائمیة للدراسات الکمبیوتریة فی أصفهان إلی التوفیر الأسهل والأسرع للمعلومات ووصولها إلی الباحثین فی العلوم الإسلامیة وتقدم المؤسسة مجاناً مجموعة الکترونیة من الکتب والمقالات العلمیة والدراسات المفیدة وهی منظمة فی برامج إلکترونیة وجاهزة فی مختلف اللغات عرضاً للباحثین والمثقفین والراغبین فیها.
وتحاول المؤسسة تقدیم الخدمة معتمدة علی النظرة العلمیة البحتة البعیدة من التعصبات الشخصیة والاجتماعیة والسیاسیة والقومیة وعلی أساس خطة تنوی تنظیم الأعمال والمنشورات الصادرة من جمیع مراکز الشیعة.

الأهداف:
نشر الثقافة الإسلامیة وتعالیم القرآن وآل بیت النبیّ علیهم السلام
تحفیز الناس خصوصا الشباب علی دراسة أدقّ فی المسائل الدینیة
تنزیل البرامج المفیدة فی الهواتف والحاسوبات واللابتوب
الخدمة للباحثین والمحققین فی الحوازت العلمیة والجامعات
توسیع عام لفکرة المطالعة
تهمید الأرضیة لتحریض المنشورات والکتّاب علی تقدیم آثارهم لتنظیمها فی ملفات الکترونیة

السیاسات:
مراعاة القوانین والعمل حسب المعاییر القانونیة
إنشاء العلاقات المترابطة مع المراکز المرتبطة
الاجتنباب عن الروتینیة وتکرار المحاولات السابقة
العرض العلمی البحت للمصادر والمعلومات

الالتزام بذكر المصادر والمآخذ فى نشر المعلومات

من الواضح أن يتحمل المؤلف مسؤولیهٔ العمل.

نشاطات المؤسسهٔ:

طبع الكتب والملزمات والدوريات

إقامهٔ المسابقات فى مطالعهٔ الكتب

إقامهٔ المعارض الالكترونيهٔ: المعارض الثلاثيهٔ الأبعاد، أفلام بانوراما فى الأمكنهٔ الدينيهٔ والسياحيهٔ

إنتاج الأفلام الكرتونيهٔ والألعاب الكمبيوتريهٔ

افتتاح موقع القائميهٔ الانترنتى بعنوان : www.ghaemiyeh.com

إنتاج الأفلام الثقافيهٔ وأقراص المحاضرات و...

الإطلاق والدعم العلمى لنظام استلام الأسئلهٔ والاستفسارات الدينيهٔ والأخلاقيهٔ والاعتقاديهٔ والردّ عليها

تصميم الأجهزهٔ الخاصهٔ بالمحاسبهٔ، الجوال، بلوتوث Bluetooth، ويب كيوسك kiosk، الرسالهٔ القصيرهٔ ((sms

إقامهٔ الدورات التعليميهٔ الالكترونيهٔ لعموم الناس

إقامهٔ الدورات الالكترونيهٔ لتدريب المعلمين

إنتاج آلاف برامج فى البحث والدراسهٔ وتطبيقها فى أنواع من اللابتوب والحاسوب والهاتف ويمكن تحميلها على ٨ أنظمهٔ؛

JAVA.١

ANDROID.٢

EPUB.٣

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.٧

GHB.٨

إعداد ۴ الأسواق الإلكترونيهٔ للكتاب على موقع القائميهٔ ويمكن تحميلها على الأنظمهٔ التاليهٔ

ANDROID.١

IOS.٢

WINDOWS PHONE.٣

WINDOWS.۴

وتقدّم مجاناً فى الموقع بثلاث اللغات منها العربيهٔ والانجليزيهٔ والفارسيهٔ

الكلمهٔ الأخيرهٔ

نتقدم بكلمة الشكر والتقدير إلى مكاتب مراجع التقليد منظمات والمراكز، المنشورات، المؤسسات، الكتّاب وكل من قدّم لنا المساعدة فی تحقيق أهدافنا وعرض المعلومات علينا.

عنوان المكتب المركزی

أصفهان، شارع عبد الرزاق، سوق حاج محمد جعفر آباده ای، زقاق الشهيد محمد حسن التوكلی، الرقم ۱۲۹، الطبقة الأولی.

عنوان الموقع : : www.ghbook.ir

البريد الالكترونی : Info@ghbook.ir

هاتف المكتب المركزی ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

هاتف المكتب فی طهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

قسم البيع ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹شؤون المستخدمين ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹.

مركز
القائمية
اصفهان
للبحوث والتحريات الكمبيوترية
www
للحصول على المكتبات الخاصه الاخرى
ارجعوا الى عنوان المـركز من فضلـكم
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
و للايصاءِ من فضلكم
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹